

ชุดอารยธรรม ตะวันออก

Introduction to
Oriental
Civilizations

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

เล่ม ๑

ภาค ๑ - ๔

จันทก หองประเสริฐ

แปลจาก

Sources of Indian Tradition

edited by Wm. Theodore de Bary

ราชบัณฑิตยสถาน

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๑๒

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๕๔๐

จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย เล่ม ๑ ภาค ๑ - ๔ -- กรุงเทพฯ ฯ :

ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๐.

๕๕๗ หน้า.

๑. อินเดีย -- ความเป็นอยู่และประเพณี. ๒. วัฒนธรรมอินเดีย.

I. จำนงค์ ทองประเสริฐ, ผู้แปล.

II. ชื่อเรื่อง.

390. 0954

ISBN 974 - 8123 - 07 - 3

แบบปก

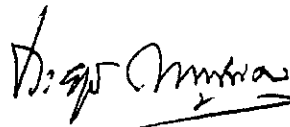
อาคม คงทน

พิมพ์ที่ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด อรุณการพิมพ์ ๔๕๗/๖-๗ ถนนพระสุเมรุ แขวงบวรนิเวศ
เขตพระนคร กรุงเทพฯ ฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๒๔๑๖๕๓๓, ๒๔๒๖๐๓๔

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒

หนังสือ “บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย” ซึ่งราชบัณฑิตยสถานได้มอบให้นายจำนงค์ ทองประเสริฐ แปลและเรียบเรียงจากหนังสือ Sources of Indian Tradition ฉบับของ Columbia University Press และราชบัณฑิตยสถานได้ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ นั้น ได้จำหน่ายหมดไปนานแล้ว ราชบัณฑิตยสถานพิจารณาเห็นว่า หนังสือชุดนี้ยังมีผู้เรียกร้องให้จัดพิมพ์ใหม่ เพราะเป็นหนังสือที่มีคุณค่าในการศึกษาขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีของประเทศเพื่อนบ้านที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทยอยู่มาก จึงได้ติดต่อกับมูลนิธิอาเซียเพื่อเจรจาขออนุญาตจากสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย ดังที่ได้เคยปฏิบัติมาแล้วในครั้งก่อน ซึ่งก็ได้รับความร่วมมือจากมูลนิธิอาเซียเป็นอย่างดี จึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ในการจัดพิมพ์ครั้งนี้ ราชบัณฑิตยสถานได้ตีพิมพ์เนื้อหาตามต้นฉบับเดิมทุกประการ นอกจากชื่อวิสามานยนามบางแห่งที่ยังไม่เป็นเอกภาพก็ได้ปรับปรุงให้เป็นเอกภาพขึ้น เพื่อผู้อ่านจะไม่ต้องสับสนในเรื่องชื่อวิสามานยนามเหล่านั้น แต่ในการพิมพ์ครั้งนี้ได้แยกพิมพ์ออกเป็น ๒ เล่ม เพื่อให้หนังสือมีขนาดใกล้เคียงกันและเข้าชุด “บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน” ที่ได้จัดพิมพ์ไปแล้ว.

(ศาสตราจารย์ ดร.ประยูร กาญจนกุล)

นายกษัตริย์ราชบัณฑิตยสถาน

ราชบัณฑิตยสถาน

๒๗ กรกฎาคม ๒๕๔๐

คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๑

อดีตพระยาอนุমানราชธน รักษาการในตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสยาม ได้มีความดำริที่ดีและเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในเรื่องวัฒนธรรมเป็นอันมาก ในการที่ได้จัดให้มีการแปลหนังสือ บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีนและอินเดีย จากฉบับภาษาอังกฤษออกมาเป็นภาษาไทย เพราะเป็นที่ทราบกันอยู่แล้วว่าวัฒนธรรมไทยมีลักษณะต่าง ๆ คล้ายคลึงกับลักษณะวัฒนธรรมของจีน และอินเดียอยู่มากมายหลายประการ

“บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน” นั้น ราชบัณฑิตยสถานได้จัดพิมพ์จำหน่ายแล้ว โดยขอให้ นายจำนงค์ ทองประเสริฐ เป็นผู้แปล และท่านเจ้าคุณ ฯ ได้เขียนคำนำสดุดีคุณสมบัติของผู้แปลไว้ว่า “เหมาะด้วยประการทั้งปวงแก่การแปลเรื่องอย่างนี้เป็นภาษาไทย ด้วยเป็นผู้คงแก่เรียน คือ เป็นเปรียญธรรม ๙ ประโยค และได้มีโอกาสไปศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยเยล แห่งประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อครั้งยังอยู่ในสมณเพศ เป็นพระภิกษุวิมลญาณ และได้รับปริญญามหาบัณฑิต วิชาปรัชญาตะวันตก...” ข้าพเจ้ามีความเห็นพ้องด้วยทุกประการ

บัดนี้ นายจำนงค์ ทองประเสริฐ ได้แปล “บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย” เล่ม ๑-๓ เสร็จแล้ว นำเป็นที่สนใจแก่ท่านผู้อ่านยิ่งขึ้นกว่าเล่มก่อนเสียอีก เพราะลัทธิประเพณีของไทยกับอินเดียมีลักษณะสำคัญ ๆ ที่คล้ายคลึงกันอยู่มากทีเดียว เช่น เทวนิยายของอินเดีย ในศาสนาพราหมณ์ (ภาค ๑) ก็มีใช้ในวรรณคดีไทยภาค ๒ ว่าด้วยศาสนาเชน และพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท กับทั้งพระพุทธศาสนาเถรวาท ก็น่าสนใจมาก เพราะไม่ค่อยได้พบคำบรรยายเรื่องศาสนาเชน และพระพุทธศาสนาเถรวาท

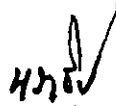
คำแปลภาษาไทยของนายจำนงค์ ทองประเสริฐ นอกจากจะอ่านโดยราบรื่นดีแล้ว ยังเป็นคำแปลที่ถูกต้องตรงกับต้นฉบับภาษาอังกฤษอีกด้วย ทั้งนี้ มิใช่เป็นการง่าย เพราะมีศัพท์วิชาการอยู่มาก ข้าพเจ้ามีความยินดีที่ นายจำนงค์ ฯ นำศัพท์ที่ราชบัณฑิตยสถานบัญญัติแล้วมาใช้ และใช้เป็นการถูกต้อง แสดงว่าศัพท์เหล่านั้นใช้ได้เหมาะสม

แต่การแปลศัพท์วิชาการที่ยังไม่เข้าใจกันโดยแพร่หลาย บางทีก็ต้องใช้วิธี ถอดบท ผู้อ่านคนไทยจึงจะเข้าใจ เช่น หน้า ๖-๗ “ดังนั้น มโนคติ ของพระเวทที่เกี่ยวกับการบูชาญ และเทวนิยายต่าง ๆ จึงได้ถูกแปลความหมายใหม่ในรูปสิ่งที่ยิ่งใหญ่ (macrocosm) กับสิ่งที่เล็กน้อย (microcosm)” ข้าพเจ้านึกว่า ผู้อ่านคงจะไม่เข้าใจว่า สิ่งที่ยิ่งใหญ่ และสิ่งที่เล็กน้อย หมายถึงอะไร ถ้าถอดบทให้เป็นว่า “ได้ถูกแปลความหมายใหม่ในแง่ของโลกจักรวาลและโลกมนุษย์” ก็คงจะเข้าใจได้

(๓)

ข้าพเจ้ามีความยินดี ที่ได้มีโอกาสมาร่วมราชการกับ นายจำนงค์ ทองประเสริฐ ซึ่งเป็นบัณฑิตโดยแท้ และขอแสดงความปรารถนาดีให้เธอได้รับผลสำเร็จในหนังสือเล่มนี้ และเล่มอื่นซึ่งจะได้พิมพ์โฆษณาต่อไป.

พลตรี

กรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์

รักษาการในตำแหน่งนายกรัฐมนตรี

คำชี้แจงของผู้แปล

ตามที่ราชบัณฑิตยสถานได้มอบให้ข้าพเจ้าเป็นผู้แปลหนังสือชุด Introduction to Oriental Civilization ฉบับของ Columbia University Press ซึ่งมีอยู่ ๓ เล่มด้วยกัน คือ

1. Sources of Chinese Tradition
2. Sources of Indian Tradition และ
3. Sources of Japanese Tradition

นั้น บัดนี้หนังสือชุด “บ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน” ซึ่งแปลมาจาก Sources of Chinese Tradition ได้ตีพิมพ์ออกมาจบ รวมเป็น ๕ ภาคด้วยกันแล้ว การกิจขั้นต่อไปของข้าพเจ้าก็คือ แปลหนังสือชุด “บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย” จาก Sources of Indian Tradition ออกมาเป็นอันดับสอง ซึ่งบัดนี้ข้าพเจ้าก็ได้แปลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ในการจัดพิมพ์ได้กำหนดไว้ว่าจะแบ่งพิมพ์ออกเป็น ๓ เล่มด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อให้หนังสือมีขนาดความหนาใกล้เคียงกัน จึงมิได้แบ่งเป็นภาค ๆ ตามฉบับภาษาอังกฤษ อย่างบ่อเกิดลัทธิประเพณีจีน ทั้งนี้ก็เพื่ออนุวัตให้เป็นไปตามความต้องการของผู้อ่าน ที่เสนอแนะว่าควรแบ่งพิมพ์ให้ความหนาของรูปเล่มพอ ๆ กัน ซึ่งจะทำให้ดูงามในเวลาเก็บเข้าตู้และประหยัดในด้านเศรษฐกิจที่ไม่ต้องเสียค่าเข้าปกเป็น ๕ เล่มด้วย

สำหรับหนังสือ “บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย” นี้ กำหนดว่าจะจัดตีพิมพ์ให้เสร็จภายในปีงบประมาณ ๒๕๑๓ นี้ (คือภายในเดือนกันยายน ๒๕๑๓) และเมื่อหนังสือชุด “บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย” ตีพิมพ์หมดแล้ว ก็จะได้จัดพิมพ์ชุด “บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น” เป็นอันดับต่อไป สำหรับชุด “บ่อเกิดลัทธิประเพณีญี่ปุ่น” นั้น ข้าพเจ้าก็เริ่มลงมือแปลบ้างแล้ว เข้าใจว่าจะเสร็จทันตามโครงการที่กำหนดไว้

การที่หนังสือชุดนี้สำเร็จออกมาได้ ก็เพราะได้รับความร่วมมือด้วยดีจากหลายท่าน และหลายฝ่ายด้วยกัน นับตั้งแต่ท่าน ศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชธน ผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งได้ให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้าตลอดมา อาจารย์เจริญ อินทรเกษตร วิทยากรพิเศษ รักษาการตำแหน่งนายกราชบัณฑิตยสถาน ซึ่งได้กรุณาตรวจต้นฉบับให้ในบางตอน ทั้งนี้เพราะตัวท่านเองก็มีสุขภาพไม่ค่อยดีนัก แต่ท่านก็ได้สละเวลาเวลาส่วนหนึ่งบ้างในบางแห่ง และได้ให้กำลังใจแก่ข้าพเจ้าด้วยดีตลอดมา นายสว่าง แสนสว่าง เลขานุการราชบัณฑิตยสถาน และหัวหน้าสำนักงานฝ่ายวิชาการ ที่ได้ให้ความร่วมมือในด้านการเสนอของบประมาณมาจัดตีพิมพ์ และติดต่อโรงพิมพ์ เพื่อพิมพ์ให้เสร็จทันเวลา ตลอดจนข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของราชบัณฑิตยสถานอีกหลายท่าน ที่ได้ช่วยกันตีพิมพ์ต้นฉบับ ตรวจทานต้นฉบับ และทำสำเนาฉบับค้นท้ายเล่ม ถ้าหากขาดท่านทั้งหลายดังที่ได้กล่าวนามมาและมิได้กล่าวนามไว้ ณ ที่นี้แล้ว หนังสือชุดนี้คงมีโอกาสดูออกมาสู่บรรณโลกด้วยความยากลำบากมากทีเดียว

บุคคลที่ข้าพเจ้าจะลืมกล่าวถึงเสียมิได้อีกท่านหนึ่งก็คือ **นายวิลเลียม เจ. คลอสเนอร์ (William J. Klausner)** ผู้แทนมูลนิธิเอเชียประจำประเทศไทย ที่ได้กรุณาติดต่อขอลิขสิทธิ์จาก Columbia University Press เมืองนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา เพื่อแปลและตีพิมพ์หนังสือ “ชุดบ่อเกิด ฯ” เป็นรูปเล่มขึ้นเผยแพร่ และเมื่อกำหนดเวลาที่ทางสำนักพิมพ์ Columbia University Press อนุญาตไว้ ได้สิ้นสุดลงแล้ว ก็ยังกรุณาขอต่ออายุลิขสิทธิ์ในการแปลและตีพิมพ์ให้อีก ข้าพเจ้าต้องขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของมูลนิธิเอเชียทุกท่าน ที่ได้ช่วยเหลือให้เรื่องการขอลิขสิทธิ์และต่อลิขสิทธิ์เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และขอขอบคุณผู้อำนวยการสำนักพิมพ์ Columbia University Press ที่กรุณาอนุญาตให้ราชบัณฑิตยสถานจัดพิมพ์เผยแพร่ได้ดังประสงค์ไว้ ณ โอกาสนี้ด้วย

ในการแปลนี้ ที่นับว่าลำบากที่สุดก็คือการถอดสำเนียงภาษาอาหรับออกมาเป็นภาษาไทย ซึ่งแม้ข้าพเจ้าจะพยายามทำให้ดีที่สุดแล้วแต่ก็ยังมีขาดตกบกพร่องอยู่บ้าง ข้าพเจ้าหวังว่าคงจักได้รับคำท้วงติงจากผู้รู้ด้วยจิตที่ประกอบด้วยเมตตาธรรมเป็นแน่ ในการถอดอักษรภาษาอาหรับนี้ ข้าพเจ้าได้ใช้หลักที่ **นายดิเรก กุลสิริสวัสดิ์** ผู้เคยเป็นอาจารย์สอนวิชาศาสนาอิสลามให้แก่ข้าพเจ้าเป็นหลักเทียบ

ในการตีพิมพ์หนังสือชุดนี้ขึ้นมานั้น ถ้าหากจักมีผลดีใด ๆ เกิดขึ้นแก่วงการศึกษาของชาติ อยู่บ้างแล้ว ข้าพเจ้าก็ขอมอบความดีนั้นให้แก่สถาบันการศึกษาที่ข้าพเจ้าได้เล่าเรียนมา คือ มหาวิทยาลัยวงศราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วัดมหาธาตุ และ มหาวิทยาลัยเยล ในสหรัฐอเมริกา มูลนิธิเอเชียที่ได้ให้ทุนการศึกษาแก่ข้าพเจ้า และสนับสนุนให้ข้าพเจ้าได้เป็นสมาชิกตลอดชีพของ American Philosophical Association และราชบัณฑิตยสถานที่ได้ให้การสนับสนุนในการแปล รวมทั้งสำนักงบประมาณที่สนับสนุนในเรื่องการเงินสำหรับจัดตีพิมพ์ ถ้าหากจะมีข้อบกพร่องใด ๆ ซึ่งก็คงมีอยู่ไม่มากนักอยู่แล้ว ก็ถือว่าเป็นเพราะความด้อยปัญญาของข้าพเจ้าแต่ผู้เดียว ที่ข้าพเจ้าได้พยายามแปลหนังสือชุดนี้ออกมา ก็มีได้ทงตัวว่าเป็นนักปราชญ์ราชบัณฑิตผู้รอบรู้จะโรมากนักเลย แต่ทว่าเพราะเห็นแก่การศึกษาของชาติ ที่ยังขาดตำราอยู่อีกมาก แม้จะไม่ดีถึงขนาดก็ดีกว่าไม่มีเสียเลย เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงหวังว่าคงจะได้รับความกรุณาปรานีจากท่านผู้รู้เช่นเคยในอันที่จะแนะนำท้วงติงแก่ข้าพเจ้า เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้องและดียิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป.

นายจำนงค์ ทองประเสริฐ

ราชบัณฑิตยสถาน

๓๐ กันยายน ๒๕๑๒

สารบัญ

	หน้า
คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๒	(๑)
คำนำในการพิมพ์ครั้งที่ ๑	(๒)
คำชี้แจงของผู้แปล	(๔)
ภาค ๑ : ศาสนาพราหมณ์	๑
บทนำ	๓
บทที่ ๑ : ระเบียบจักรวาลในบทโคลกพระเวท	๗
บทที่ ๒ : ระเบียบเกี่ยวกับพิธีรีตองในคัมภีร์พราหมณะ	๒๓
บทที่ ๓ : ความแท้จริงชั้นอันติมะในคัมภีร์อุปนิษัท	๒๘
ภาค ๒ : ศาสนาเชน กับ พระพุทธศาสนา	๓๙
บทนำ : ภูมิหลังศาสนาเชนและพระพุทธศาสนา	๔๑
บทที่ ๔ : ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเชน	๔๗
บทที่ ๕ : ปรัชญาและความคิดเห็นทางด้านการเมืองของศาสนาเชน	๗๗
บทที่ ๖ : พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท	๙๗
บทที่ ๗ : พระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน : “ยานใหญ่”	๑๕๘
บทที่ ๘ : วัชรยานและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย	๑๙๒
ภาค ๓ : ลัทธิฮินดู	๒๐๕
บทนำ	๒๐๙
บทที่ ๙ : จุดมุ่งหมาย ๔ ประการของมนุษย์	๒๑๕
บทที่ ๑๐ : ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์	๒๒๐
บทที่ ๑๑ : อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์	๒๔๐
บทที่ ๑๒ : กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์	๒๖๒
บทที่ ๑๓ : โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์	๒๘๑

(๘)

ภาค ๔ : ศาสนาอิสลามในประเทศอินเดียสมัยกลาง

บทนำ

บทที่ ๑๔ : พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

บทที่ ๑๕ : ผู้วิเศษ

บทที่ ๑๖ : ความตึงเครียดทางศาสนาในสมัยราชวงศ์โมกุล

บทที่ ๑๗ : ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

บทที่ ๑๘ : ระเบียบสังคมในอุดมคติ

บทที่ ๑๙ : ความสำคัญแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์

หน้า

๓๗๑

๓๗๓

๓๗๕

๔๒๐

๔๔๗

๔๗๖

๕๒๖

๕๓๗

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ภาค ๑

ศาสนาพราหมณ์

สมัยก่อนประวัติศาสตร์

ก่อน พ.ศ.

ประมาณ ๒๑๕๐ - ๑๑๕๐ ปี อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ และความสูงส่งของวัฒนธรรมฮารัปปะ
ประมาณ ๙๕๐ - ๖๕๐ ปี พุทธการยัณนุกรอินเดียน การแต่งโคลกสมัยแรกของฤคเวท

สมัยพระเวท

ก่อน พ.ศ.

ประมาณ ๖๕๐ - ๓๕๐ ปี แต่งคัมภีร์ฤคเวท
ประมาณ ๓๕๐ ปี พรรณนาเรื่องมหาภารตยุทธ
ประมาณ ๓๕๐ ปี - พ.ศ. ๕๐ สมัยพระเวทยุคหลัง พราหมณะ และอุปนิษัทสมัยแรก ๆ
ประมาณ ๒๕๐ ปี พุทธการยัณนุกรอินเดียน การแต่งโคลกสมัยแรกของฤคเวท
ประมาณ ๕๐ ปี สิ้นสมัยพระเวท

บทนำ

ศาสนาพราหมณ์ แม้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นตัวแทนศาสนาโบราณส่วนใหญ่ของชมพูทวีป แต่ก็เป็นระบบความเชื่อและการปฏิบัติพิธีกรรม ซึ่งเมื่อพูดในแง่ประวัติศาสตร์แล้วชาวอินเดียถือว่าเป็นแหล่งกำเนิดลัทธิประเพณีทางด้านศาสนาของตน ไม่ว่าจะเป็นศาสนาฮินดูสมัยต่อมา ซึ่งได้ยึดมั่นอยู่ในลัทธิปรัมปราของศาสนาพราหมณ์ หรือในพระพุทธศาสนา ซึ่งปฏิเสธศาสนาพราหมณ์เป็นส่วนใหญ่ก็ตาม ก็ได้มีคาดการณ์ไว้ล่วงหน้าว่าจะมีลัทธิธรรมนิยมที่อยู่ในห้วงสำนึกเป็นอย่างดีและแจ่มชัดนี้ อันเป็นลักษณะกลางแห่งวิถีชีวิตซึ่งเป็นที่รู้จักกันทุกยุคทุกสมัย โดยอาศัยวรรณกรรมที่มีแบบฉบับชนิดดั้งเดิมที่สุดคือ **พระเวท**

ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ความคิดทางด้านศาสนาที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศอินเดียนั้น เป็นที่ทราบกันหรืออนุมานเอาจากพยานหลักฐานทางด้านโบราณคดี เช่น ตรา ภาพวาดรูปเล็ก ๆ แผ่นวัสดุแข็ง ๆ และงานที่มนุษย์เราสร้างขึ้น อันเป็นของอารยธรรมสมัยก่อนที่พวกอารยันจะบุกรุกเข้าไป ซึ่งมีอยู่ในลุ่มน้ำสินธุ (Indus) เมื่อประมาณ ๓,๐๐๐ ปีก่อน พ.ศ. แต่สิ่งที่เราอาจสรุปผลให้แน่นอนได้จากวัสดุที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมที่ค้นพบในท่าเลเมือง ฮาร์ปปะ (Harappa) ก็คือการมีสัญลักษณ์ที่ก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์อยู่ก่อนแล้ว (คือ รูปสัตว์ที่ทองที่ทำด้วยดินเผาสีแดง สิ่งที่ทำด้วยหิน และอื่น ๆ) กับการบูชาเทพเจ้าที่คล้าย ๆ กับพระศิวะ ซึ่งเป็นโยคีที่ยอดเยี่ยมของลัทธิศาสนาฮินดูทางด้านประวัติศาสตร์ ซึ่งมักจะพบพร้อมกับโค และมักจะใช้รูปสัตว์แทนพระองค์อยู่เสมอ นอกจากตัวแทนสัญลักษณ์ที่จะก่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ซึ่งบ่งถึงความมีอยู่ของลัทธิเจ้าแม่ หรือแม่นางธรณี และเทพเจ้าที่ทำให้หวนรำลึกถึงพระศิวะแล้ว อารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุยังดูเหมือนจะมีความสำคัญทางด้านศาสนาผูกพันอยู่กับสัตว์บางชนิด เช่น เสือ กระบือ จระเข้ ช้าง และแม้สัตว์ประหลาดที่มีหลายหัว และสัตว์พันทางด้วย เช่นเดียวกับต้นไม้และสัญลักษณ์ที่เป็นมงคล เช่น เครื่องหมายสวัสดิกะ ตราบาปอย่างซีให้เห็นความคิดเห็นที่เป็นจุดสำคัญทางศาสนาในเมโสโปเตเมีย เช่น เทพนิยายกิลกาเมช (Gilgamesh) แพะป่า (ibex) ลวดลายไม้ต่าง ๆ จำพวกที่มีใบสามแฉก และอื่น ๆ และแนะนำให้เห็นบ่อเกิดแห่งมนคติทางศาสนาที่อาจเป็นไปได้แม้จะมีมาก่อนกว่าสิ่งที่มีมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นที่พอจะค้นหากาลเวลาได้แห่งอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ แม้จะเป็นการยากที่จะกำหนดการสืบเนื่องที่แน่นอนในด้านพัฒนาการแห่งความคิดเห็นด้านศาสนาในประเทศอินเดียนับตั้งแต่สมัยอารยธรรมลุ่มน้ำสินธุมาจนถึงสมัยปัจจุบันก็ตาม แต่ก็เป็นไปได้ที่จะชี้ให้เห็นความแตกต่างแห่งบ่อเกิดความคิดเห็นมากมายหลายอย่างที่ไม่ใช่เป็นแบบอารยันอย่างแน่ชัด ซึ่งอาจเป็นบ่อเกิดความคิดเห็นก่อนสมัยที่พวกอารยันจะบุกรุกเข้าไปหรือไม่ก็ได้ อันบ่งถึงคุณลักษณะของศาสนานั้นที่รู้จักกันในนาม **ศาสนาฮินดู** ในประเทศอินเดียทุกวันนี้

บ่อเกิดแห่งมโนคติของอินเดียประการที่สอง ซึ่งบางทีจะมีความสำคัญมากกว่าบ่อเกิดประการแรกเสียด้วยซ้ำไปนั้น พวกอารยันที่รุกรานอินเดียได้นำเข้าไปจากทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ประมาณ ๑,๐๐๐ ปีก่อนพุทธศักราช หรืออาจก่อนกว่านั้นก็ได้ และพวกอารยันเหล่านี้แหละที่ต้องรับผิดชอบต่อการทำลายอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ พวกอารยันผู้รุกรานเหล่านี้ได้นำเอาความนึกคิดทางด้านศาสนาซึ่งส่วนใหญ่ประกอบด้วยวิหารหรือเทวาลัย สำหรับเป็นที่สถิตของเทพเจ้าตามธรรมชาติ หรือที่มีหน้าที่โดยเฉพาะ ลัทธิพิธีที่ต้องเกี่ยวกับการใช้ไฟในการประกอบพิธีบูชา และการดื่มน้ำใสอย่างสนุกสนานร่าเริง กับความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับระเบียบของสังคม ศาสนาของพวกอารยันก็ได้มาจากศาสนาดั้งเดิมในแบบอินโด-ยูโรเปียนอยู่บ้าง นั่นก็คือว่าเทพเจ้าบางองค์ที่มีกล่าวถึงอยู่ในคัมภีร์ของพวกอารยันนั้น ได้มีพบอยู่ในเทพนิยายที่เชื่อถือกันสืบ ๆ มาของพวกอินโด-ยูโรเปียนอื่น ๆ โดยเฉพาะในเทพนิยายของพวกอิหร่าน กรีก และโรม และดังนั้นย่อมบ่งถึงแหล่งกำเนิดของเทพเจ้าเหล่านั้นว่ามีมาแต่โบราณกาลด้วย นอกจากแนวความคิดแบบอินโด-ยูโรเปียนที่พิเศษเช่นนั้นแล้ว ศาสนาของพวกอารยันที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดอื่น ๆ อาจพัฒนาขึ้นมาในตอนที่ยอพยพเข้ามาทางตะวันออก หรืออาจเป็นผลมาจากการเข้าผสมกลมกลืนกับแนวความคิดเห็นทางด้านศาสนาของพวกพื้นเมืองที่ตนได้ประสบในชมพูทวีปก็ได้ เมื่อพูดในแง่สังคมวิทยาแล้ว ศาสนาที่พวกอารยันผู้รุกรานนำเข้าไปนั้นจำกัดอยู่เฉพาะสำหรับพวกอารยันโดยกำเนิดเท่านั้น ทั้งที่ดูเหมือนว่าความเชื่อถือที่มีแบบอารยันจะได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันอยู่ในแบบฉบับที่เปลี่ยนแปลงแก้ไขแล้ว หรืออย่างน้อยที่สุดที่พวกพระของพวกอารยันผู้พิชิตได้ยอมให้แล้วก็ตาม

ดังนั้น ศาสนาที่พวกอารยันได้ทำให้พัฒนาขึ้นนับตั้งแต่สมัยที่ได้บุกรุกเข้าไปในอินเดีย จนกระทั่งถึงประมาณต้นพุทธศักราชจึงเต็มไปด้วยโคลงต่าง ๆ ตำราที่เกี่ยวกับพิธีต้อง และเรื่องราวทางด้านปรัชญา ซึ่งเรียกกันว่า **พระเวท** นับตั้งแต่สมัยที่พวกอารยันบุกรุกเข้าไปจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ พวกฮินดูได้ถือว่าพระเวทเป็นตัวคัมภีร์ที่เป็นนิรันดร์และเกิดจากการดลใจ พวกฮินดูทั้งหมดยอมรับนับถืออำนาจชั้นสุดท้ายของพระเวทว่า ประกอบด้วยสัจธรรมที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาฮินดู ส่วนแห่งพระเวทส่วนแรกที่สุดก็คือ บทสวดที่มีจังหวะที่เรียกกันว่า **สัมหิตา** อันได้แก่คัมภีร์ **ฤคเวท** **ยชุรเวท** **สามเวท** และ **อาถรรพเวท** ในคัมภีร์เหล่านี้ คัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุดก็คือ ฤคเวท และคัมภีร์ที่รวบรวมบทสวด (ฤค) นี้แหละที่ก่อให้เกิดแหล่งความรู้เกี่ยวกับศาสนาของพวกอารยันที่นับว่าเก่าแก่ที่สุด คัมภีร์ที่รวบรวมขึ้นหลังสุดก็คือ คัมภีร์ **“อาถรรพเวท”** ซึ่งเป็นตัวแทนศาสนาที่มีประชาชนเคารพนับถือในสมัยพระเวทมากกว่าคัมภีร์พระเวทคัมภีร์อื่น ๆ ที่มีลักษณะที่ศักดิ์สิทธิ์มากกว่า บทสวดที่มีท่วงทำนองของคัมภีร์เหล่านี้ได้ก่อให้เกิดการแปลความหมายบทกวีที่ใช้ในพิธีต้องอย่างประณีต ซึ่งเรียกว่าคัมภีร์ **“พราหมณะ”** และ **“อาร์ณยกะ”** ในตอนปลายสมัยพระเวทนั้น การเน้นถึงพิธีต้อง ในสมัยแรกได้ถูกถ่ายทอดออกมาเป็นสัญลักษณ์ ดังนั้น มโนคติของพระเวทที่เกี่ยวกับการบูชาวิญญาณ และเทพนิยายต่าง ๆ จึงได้ถูกแปลความหมายใหม่ในรูปสิ่งที่ยิ่งใหญ่ (macrocosm) กับสิ่งที่เล็กน้อย

(microcosm) การสอบถามบทสวดของคัมภีร์ฤคเวทสมัยต่อมาบางบทในแง่ของสิ่งที่ยิ่งใหญ่ขึ้นได้มีผู้ทำให้ขยายออกไป และได้มีการดำเนินการวิจัยดวงวิญญาณของมนุษย์ด้วย การคาดคะเนและการแปลความหมายตามแนวนี้ ปรัชญาสำนักต่าง ๆ ได้ตั้งเป็นกฎเกณฑ์ขึ้นมาเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ที่เรียกรวม ๆ ว่า คัมภีร์ “อุปนิษत्” ดังนั้นวรรณคดีพระเวททั้งหมดจึงประกอบด้วยคัมภีร์พระเวทหรือสंहิตาทั้ง ๔ คัมภีร์เกี่ยวกับพิธีรีตองที่อธิบายคัมภีร์พระเวทเหล่านี้อีกมากมายที่เรียกว่า **พราหมณะ** และเรื่องราวที่เกี่ยวกับการคาดคะเนหรืออุปนิษत् ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับการแปลความหมายพิธีรีตองที่กล่าวถึงในคัมภีร์พระเวทอย่างลึกซึ้ง และการที่พิธีรีตองนั้นมีความสัมพันธ์กับมนุษย์และจักรวาล

แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างเทวดาต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทจะไม่ใช่ที่แจ่มแจ้งเสมอไป และเทพดาที่แตกต่างกัน ซึ่งมักจะเป็นการแสดงพลังธรรมชาติออกมาเป็นบุคลาธิษฐานนั้น แต่ละองค์ก็อาจถือกันว่าเป็นเทพผู้สูงสุดต่อไปได้อีก แต่ **พระอินทร์** (ซึ่งมักอ้างกันว่าเป็นเอกเทวะ “เทพผู้เป็นหนึ่ง”) นั้นดำรงอยู่ในฐานะที่เป็นเด่นอยู่ก่อนแล้ว และนิยายที่เป็นแกนของคัมภีร์ฤคเวทก็ได้เล่าถึงการกระทำต่าง ๆ ของพระอินทร์ไว้ด้วย เมื่อกล่าวในแง่ของเทพนิยายที่เป็นศูนย์กลางของเรื่องนี้แล้ว การสร้างโลกได้เกิดขึ้นเมื่อพระอินทร์ซึ่งเป็นจอมเทพได้ประหารชีวิตนาคราย ชื่อ **วฤตะ** ที่กั้นน้ำและบดบังดวงอาทิตย์ซึ่งเป็นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญต่อชีวิตมนุษย์ เมื่อพระอินทร์ทรงผ่าท้องมารรายนี้ได้แล้ว สิ่งที่เป็นสารัตถะสำคัญที่จำเป็นสำหรับการสร้างสรรค์ได้แก่ความชุ่มชื้น ความร้อน แสงสว่าง ก็ถูกปล่อยออกมา และระเบียบของจักรวาล (**ฤตะ**) ก็ได้ถูกสร้างขึ้นภายใต้การบริหารของ **วรุณเทพ** แล้วเทพเจ้าและมนุษย์ทั้งหลายก็มีหน้าที่เฉพาะ (พรต) ที่จะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องต้องกันกับระเบียบจักรวาลนี้ เมื่อตายแล้วปัจเจกชนที่ปฏิบัติหน้าที่ภายใต้ระเบียบจักรวาลนี้ได้บริบูรณ์แล้วก็จะไปสู่สุคติสรวงสวรรค์ ซึ่งยมเทพ มรตย์องค์แรกเป็นประธาน สุนัขตามเทพนิยายสองตัวจะคุ้มครองผู้ที่อยู่ในธรรมตามทางที่ดำเนินไปสู่สรวงสวรรค์นี้ ส่วนผู้ที่มิบาปจะต้องถูกพันธนาการและไม่ได้รับการคุ้มครอง จะต้องสวดอ้อนวอนต่อมารายต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

การปฏิบัติตามลัทธิประเพณีได้พัฒนาพิธีกรรมที่ประณีตที่มีการบูชาไฟเป็นมูลฐาน โดยมี **พระอัคนิ** เป็นตัวแทนของไฟ และรวมทั้งเครื่องเซ่นสังเวยต่าง ๆ มีเนยเหลว และการผลิตน้ำโสม ซึ่งมีโสมเทพเป็นตัวแทนจากพืชชนิดหนึ่งที่บอกชื่อไม่ถูก ซึ่งเป็นที่ทราบกันว่ามาจากแหล่งโอเรเนียน พิธีรีตองนี้ตามธรรมดาแล้วเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับนักบวชที่มีความเชี่ยวชาญเป็นพิเศษอย่างสูงมาก เสียงปะทุของไฟที่ใช้บูชายังถือกันว่าเป็นเสียงของพระอัคนิ คือพระที่ยอดเยี่ยมฉ้นใด ความสำคัญที่ยิ่งใหญ่มากก็ติดอยู่กับการสาธยายโคลก และการที่พระนักบวชที่เป็นมนุษย์อุทธรณ์ขอร้องฉันนั้น ต่อมาการบูชาไฟเองก็ได้รับการพิจารณาในแง่จักรวาลวิทยา และการทำการบูชาไฟที่ถูกต้องก็มีอำนาจลึกลับซึ่งสามารถบังคับแม้แต่เทพเจ้าทั้งหลายได้ อำนาจลึกลับซึ่งมีอยู่ในการเซ่นสรวงอ้อนวอนที่ได้พัฒนาเป็นมนตร์คาถานั้นเรียกว่า **“พรมัน”** (brahman) ผู้ที่สาธยายพรมันนั้น เรียกว่า

๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

“ผู้สหาย” (พรหมาน) (brahmān) หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับการสวดอ้อนวอน (พรหมณ์) จากข้อคิดเห็นนี้เองก็ได้พัฒนาเป็นวรรณะพรหมณ์หรือพวกพระขึ้นมา

การทำให้การสวดอ้อนวอนมีชีวิตชีวาขึ้นมา และการที่การสวดอ้อนวอนนั้นมีความสัมพันธ์กับเทพเจ้าทั้งหลายและจักรวาล โดยอาศัยการบูชาัญญที่มีพิธีรตงนั้นได้ก่อให้เกิดมโนภาพกลางเกี่ยวกับลักษณะความคิดทางด้านศาสนาของอินเดียในสมัยแรก ๆ นี้ เมื่อคัมภีร์อุปนิษัททำให้ข้อคิดเห็นที่เข้ากับการวิจัยปัจเจกภาพ (อัตมัม) อันเป็นมโนภาพที่ใกล้เคียงกับการทำ “ลม” หรือ “พายุ” ให้เป็นบุคลาธิษฐานหรือให้เป็นเทพเจ้าขึ้นมาในตอนแรก ๆ กับการอ้างถึง “การหายใจ” ของมนุษย์นั้น ก็ได้ถือพรหมณ์ว่าเป็นหลักการจักรวาล ดังนั้นลักษณะที่เป็นแก่นแท้ของพิธีรตงเกี่ยวกับพระเวทคือตัวการสวดอ้อนวอนเองนั้น จึงได้รับนัยทางจักรวาลวิทยา และนัยที่เกี่ยวกับทฤษฎีว่าด้วยการสร้างโลกสร้างจักรวาล และได้กลายเป็นเรื่องสำคัญเกี่ยวกับการสอบถามทางด้านปรัชญาของอินเดียในสมัยต่อมา โดยอาศัยมโนภาพตามคัมภีร์พระเวทที่เกี่ยวกับพิธีรตงเป็นมูลฐานนี้เอง ความคิดทางด้านศาสนาของอินเดียที่พอจะกำหนดให้แน่นอนได้ในสมัยแรกสุดก็คือ ศาสนาพรหมณ์.

บทที่ ๑

ระเบียบจักรวาลในบทโศลกพระเวท

พวกอารยันสมัยพระเวทได้เริ่มต้นแต่งบทโศลกและมนตร์เกี่ยวกับศาสนาของตนก่อนที่จะพวกเขาก็ได้เข้ามาสู่ประเทศอินเดียเป็นเวลานานทีเดียว เราจะพิจารณาตัดสินคุณลักษณะของศาสนานี้ได้ก็โดยอาศัยแบบชีวิตที่พวกเขาดำรงอยู่ ในขั้นแรก ๆ แห่งประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของพวกเขา พวกอารยันยุคพระเวทดำรงชีวิตอยู่ใกล้ชิดกับธรรมชาติมาก คือดำรงชีวิตอยู่ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติมากกว่าที่จะตัดตัวออกจากธรรมชาติเสียหมด เพราะฉะนั้น ความมโหฬารและความแจ่มใสสดชื่นของธรรมชาติ พระและคำสาปแช่งของธรรมชาติ และที่สำคัญที่สุดก็คือ กฎที่ปฏิบัติกันอย่างไร้ความเมตตาทารุณา และอย่างละเอียดซึ่งทำให้การปรากฏของมันเป็นไปอย่างมีระเบียบนั้นแหละที่ได้เป็นใหญ่เหนือลัทธิศาสนาของพวกอารยันยุคพระเวทเหล่านั้น ดังนั้น บทโศลกแบบเก่าแก่ที่สุดของพวกอารยันยุคพระเวทจึงเกี่ยวกับศาสนาของจักรวาลนี้ ซึ่งศาสนานี้แหละที่พวกอารยันได้แสดงความคิดออกมาเป็นถ้อยคำทางมโนภาพที่เกี่ยวกับเทพนิยาย เช่น มโนภาพเกี่ยวกับเทพบิดร เทพมารดา คือสวรรค์ และโลก กฎจักรวาล (กุตตะ) และผู้ดำรงกฎจักรวาลนั้นซึ่งได้แก่วรรณะ พวกอารยันยุคพระเวทได้พัฒนาการบูชาไฟชนิดหนึ่งขึ้นคู่เคียงไปกับศาสนาแห่งจักรวาลนี้ ศาสนาแห่งจักรวาลของพวกอารยันสมัยพระเวทมีความโน้มเอียงไปในทางลัทธิที่ถือมนุษย์เป็นเกณฑ์ แต่มิได้เป็นศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการบูชา เพราะฉะนั้นจึงถือว่าไฟเป็นสื่อกลางระหว่างเทวดากับมนุษย์

การบูชาพระอาทิตย์ ซึ่งมีปรากฏชัดอยู่ในคัมภีร์พระเวท เป็นเพียงการบูชาไฟในแง่หนึ่งเท่านั้น แต่ทว่ามีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อมโนภาพที่เกี่ยวกับเทพนิยายในคัมภีร์พระเวทที่มีอยู่เป็นจำนวนมาก ซึ่งก่อให้เกิดเป็นผลลัพธ์ขึ้นมาว่าเทพทั้งหลาย เช่น พระวิษณุ ซึ่งเดิมทีเดียวมีความเกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ทางสุริยคติไม่น้อยมานั้นก็มาถือกันว่าเป็นพวกสุริยเทพในวิวัฒนาการแห่งคุณลักษณะของเทพเหล่านั้นในบางชั้น

ในเรื่องที่เกี่ยวกับเวลา ก็ปรากฏว่ามีความเปลี่ยนแปลงอย่างหนึ่งในเรื่องชีวิตของพวกอารยันยุคพระเวท และดังนั้นก็ย่อมมีความเปลี่ยนแปลงในลัทธิศาสนาของพวกอารยันเหล่านั้นด้วย พวกอารยันเหล่านี้ได้มุ่งตรงมายังอินเดียในการรณรงค์เพื่อพิชิตศึกและทำให้อินเดียกลายเป็นอาณานิคม พวกอารยันได้ต่อสู้ระหว่างเรื่อยมา โดยต้องทำสงครามกับชนเผ่าต่าง ๆ ที่เป็นฝ่ายตรงข้ามเป็นระยะ ๆ ไป ชนเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้พวกอารยันเรียกรวม ๆ ว่า “พวกทาส” และในที่สุดพวกอารยันผู้กำชัยชนะก็อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ในอินเดียแถบนั้นซึ่งเรียกกันว่า “ดินแดนสัปดนทิ” (ดินแดนแห่งแม่น้ำเจ็ดสาย) ซึ่งได้แก่มณฑลปัญจาบในปัจจุบันนี้ ในการลงทุนทำสงครามเพื่อสร้างยุคใหม่ขึ้นมา

ปรากฏว่าพวกอารยันยุคพระเวทมีพระอินทร์ผู้เป็นวีรบุรุษเป็นหัวหน้า ซึ่งต่อมาพวกอารยันก็ตั้งให้พระอินทร์เป็นเทพไป ประวัติศาสตร์ได้ค่อย ๆ กลายรูปเป็นเทพนิยายมากเข้าไปทุกที ในกระบวนการเปลี่ยนรูปประวัติศาสตร์เป็นเทพนิยายนี้ ชาติมูลต่าง ๆ มากหลายก็ได้มาจากนิทานเก่าแก่ที่เกี่ยวกับวีรบุรุษและพระยานาคเรื่องหนึ่งนั่นเอง และต่อมาเทพเจ้าแห่งสงครามของพวกอารยันยุคพระเวทก็ได้รับการเสริมแต่งให้มีคุณลักษณะที่เป็นสากลจักรวาลอย่างหนึ่ง ศาสนาที่ถือวีรบุรุษนี้ ในที่สุดก็มีอำนาจเหนือปหฺโลกลทั้งหลายที่กวีพวกพระและนักรบในสมัยพระเวทได้แต่งขึ้นมาทั้งหมด

บางทีพวกกวีและพวกพระยุคพระเวทซึ่งมีทัศนะที่จะขัดขวางอิทธิพลแห่งเทพนิยายที่ยกย่องความกล้าหาญทางด้านการทหารที่กำลังเจริญรุ่งเรืองขึ้น นี่แหละที่ทำให้ศักยภาพที่น่าอัศจรรย์แห่งการสวดอ้อนวอนและอุบายของตนกลายเป็นเทพขึ้นมาในรูปของ **พระพรหมณสบัติ** ซึ่งในบางแง่ก็สร้างขึ้นตามแบบพระอินทร์ และวาจ ซึ่งเป็นเทพีแห่งวาจ หรือถ้อยคำที่ดีศีลสิทธิ์ พระพรหมณสบัติได้ทำให้บทสวด (*พรหมมัน*) เอง และการประกอบพิธีรีตองโดยทั่ว ๆ ไปเป็นบุคลาธิษฐานขึ้นมาอีกประการหนึ่ง ในตัวบุคคลของพระพรหมณสบัตินั้น ลักษณะท่าทีทางด้านพิธีรีตองและทางด้านจักรวาลวิทยาได้ถูกนำมาผสมผสานเข้าด้วยกัน พระพรหมณสบัติมักจะมีความสัมพันธ์กับพระอัคินี ซึ่งเป็นการเช่นสรวงที่ทำให้เป็นบุคลาธิษฐานขึ้นมาฝ่ายหนึ่งกับพระอินทร์ซึ่งต่อมาเป็นผู้ใหญ่ในการสร้างสรรค์ (*ตฤ เอกม*) ในอีกฝ่ายหนึ่ง ดังนั้น โสลกที่ได้แต่งอุทิศให้แก่เทพองค์นี้จึงเป็นตัวแทนการอุทิศขึ้นแห่งบทสวด (*พรหมมัน*) ในฐานะที่เป็นมโนภาพที่สำคัญอย่างที่สุดในความคิดยุคพระเวทสมัยแรก ๆ ไม่น่าแปลกประหลาดอะไรเลยที่ว่าความสำคัญของพิธีรีตองในศาสนาพระเวทควรจะก่อให้เกิดมโนคติกลางเกี่ยวกับความนึกฝันทางด้านปรัชญายุคพระเวทในเมื่อคำนึงถึงธรรมชาติที่แท้จริงแห่งมโนภาพทางด้านจักรวาลวิทยาอันได้แก่ **“พรหมมัน”** และการที่มโนภาพทางด้านจักรวาลวิทยามีความสัมพันธ์กับตัวมนุษย์

พวกอารยันยุคพระเวทก็คล้าย ๆ กับประชาคมดั้งเดิมพวกอื่น ๆ อีกมากมายคือมีความเชื่อว่า การสร้างสรรค์จักรวาล และการให้กำเนิดมนุษยชาตินั้นเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการเช่นสรวงแต่ดั้งเดิม นั่นคือเป็นผลลัพธ์ที่เกิดจากการสังเวทตนเองของสัตว์ในจักรวาลผู้หนึ่ง สัตว์ในจักรวาลนี้ในคัมภีร์พระเวทหมายถึงผู้ชาย หรือ **บุรุษ** นอกจากมโนคติเกี่ยวกับการเช่นสังเวทจักรวาลแบบดั้งเดิมนี้นั้นในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นการสร้างสรรคแล้ว ในคัมภีร์พระเวทก็มีตัวแทนกระแสดวงความคิดเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ที่สำคัญ ๆ อย่างอื่นอยู่อีก ตามกระแสดวงความคิดหนึ่งก็ว่าเราเข้าใจว่าแหล่งกำเนิดแห่งอำนาจและความมีเป็นทั้งที่เป็นทิพย์และที่เป็นแบบโลก ๆ ทั้งปวงนั้นเป็น **“หิรัณยครรณ”** ซึ่งเป็นแบบฟอร์มที่เทพเจ้าของพวกเออร์* (*Ur-god*) ผู้นิรนามครองอยู่ หิรัณยครรณนี้เป็นสิ่งแสดงว่าจะมี

* เออร์ (*Ur*) เป็นเมืองโบราณในสมัยเมโสโปเตเมีย ต่อมาเป็นส่วนหนึ่งทางภาคใต้ของบาบิโลเนีย อยู่ริมฝั่งแม่น้ำยูเฟรติส ปัจจุบันอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ของประเทศอิรัก...ผู้แปล

“พรหมานตะ” (ไซจักรวาล) แห่งการสร้างสรรพจักรวาลในสมัยต่อมา ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างสรรพจักรวาลอีกทฤษฎีหนึ่งลึกซึ้งยิ่งกว่านี้มาก ทฤษฎีหลังนี้แสวงหาวิธีที่จะแย้งทัศนะที่ว่าโลกได้วิวัฒน์มาจาก อสัต (nonbeing) พร้อมกันนั้นทฤษฎีนี้ก็ยืนยันว่าเมื่อพูดให้กระชับแล้วเราไม่อาจถือว่าบ่อเกิดของโลกนี้มีลักษณะเป็น สัต (being) ในตอนเริ่มต้นไม่มีทั้ง อสัต และ สัต อยู่เลย แต่ทว่า “สิ่งหนึ่งนั้น” (ตทุ เอกม) แม้จะไม่มีลมหายใจก็ได้หายใจออกทางอำนาจที่มีประจำตัวของตนเอง นอกจากนี้ก็ไม่มีอะไรอยู่เลย มโนคตินี้อาจเสนอแนะเรื่องการสร้างสรรพโลกตามเทพนิยาย โดยพระอินทร์ผู้เป็นเอกเทวทำลายล้างอสูรจักรวาลชื่ออฤตระได้ ประการสุดท้ายในคัมภีร์อาถรรพเวท ทั้ง สัต และ อสัต ต่างก็มี พรหมัน เป็นบ่อเกิดด้วยกันทั้งคู่

คู่เคียงไปกับพิธีรีตอง **อันตวิทยา** (eschatology) เทพนิยายและการสร้างสรรพจักรวาลชั้นสูง ๆ ขึ้นไปในหมู่พวกอารยันยุคพระเวทนี้ก็มีศาสนาของพวกที่มีโชอาร์ยัน ซึ่งเป็นพวกที่อยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพวกอารยันด้วย ศาสนานี้ประกอบด้วยเวทมนตร์แบบต่าง ๆ คำสาปแช่งและการปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้เวทมนตร์โลผี ซึ่งในตอนแรก ๆ มีความมุ่งหมายเพียงเพื่อ “ปลอบใจ ให้พร และสาปแช่ง” เท่านั้น แน่นนอนทีเดียวที่ความคิดที่เป็นจุดสำคัญที่เกิดขึ้นบ่อย ๆ ทั่วไปในศาสนานี้ก็คือเวทมนตร์คาถา

พระอัคนีเทพ

การค้นพบไฟก่อให้เกิดวัตถุนั้นเป็นที่หมายที่สำคัญอย่างหนึ่งในประวัติศาสตร์อารยธรรมของมนุษย์ และมีได้เป็นเรื่องที่ผิดปรกติธรรมดาเลยที่วามมนุษย์ควรจะถือว่าไฟเป็นสิ่งที่น่าเกรงขามยิ่งมาตั้งแต่สมัยแรก ๆ แล้ว อย่างไรก็ตามพวกอารยันได้พัฒนาการบูชาพระอัคนีหรือไฟไปจนถึงขั้นที่ผิดปรกติธรรมดา

พระอัคนีเทพก็คือการทำไฟที่ใช้ในการบูชาให้มีตัวตนและเป็นเทพขึ้นมา เป็นกรณีพิเศษ พระอัคนีเป็นพระของเทพทั้งหลาย และเป็นเทพของพระทั้งหลาย ในคัมภีร์ฤคเวท พระอัคนีมีความเป็นเด่นเป็นที่สอง จะเป็นรองก็เฉพาะพระอินทร์องค์เดียวเท่านั้น **พระอัคนีมีสามรูป คือ ในโลกมีรูปเป็นไฟ ในบรรยากาศมีรูปเป็นแสงสว่างและในสวรรค์มีรูปเป็นดวงอาทิตย์** ดังนั้นหน้าที่ของพระอัคนีในฐานะที่เป็นไฟสำหรับการบูชาัญญของพวกพระจึงทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์กับทวยเทพในสรวงสวรรค์ โดยเฉพาะอัคนีเทพจะถือสิ่งของที่พวกพราหมณ์จะเทลงไปในไฟเพื่อถวายทวยเทพ ดังนั้น การประจบอัคนีเทพตามพิธีรีตองที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวท จึงมีความสำคัญต่อพวกอารยันอย่างใหญ่หลวงทีเดียว

(จาก ฤคเวท, 1.1)

ข้าพเจ้าขอนอบน้อมองค์พระอัครนีเทพ ผู้เป็นพระประจำครอบครัว เป็นเทพผู้เป็นใหญ่ในการบูชาญ เป็นหัวหน้านักพรต เป็นผู้ทรงประทานพรให้

ขอพระอัครนีเทพผู้ที่นั่งปราศรัยทั้งในอดีตและปัจจุบัน เคารพบนอบโปรดแนะทางแก้ทุกข์ทั้งหลายในที่นี้ด้วยเถิด

ด้วยอำนาจของพระอัครนีเทพนี้ ขอให้เรามีความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์และมีความสุขความเจริญยิ่งขึ้นทุก ๆ วัน และเพียบพร้อมไปด้วยบุตร (ชาย) ผู้กล้าหาญ

ข้าแต่พระอัครนี การบูชาและพิธีรดองที่พระองค์ทรงห้อมล้อมอยู่ทุกด้านนั้นได้ไปถึงทวยเทพจริง ๆ

ขอพระอัครนีเทพ ซึ่งเป็นนักพรตผู้ใหญ่ซึ่งทรงมีความเห็นแจ้งของปราศรัยเป็นผู้มีวาจาสัตย์ มีชื่อเสียงบันลือโลกเป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางและเป็นทิพย์ได้เสด็จมาสู่สถานที่นี้พร้อมด้วยทวยเทพทั้งหลายเถิด

ข้าแต่พระอัครนี ข้าแต่พระองค์ศรีส (“ทูตสวรรค์”) ความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ใด ๆ ก็ตามที่พระองค์ทรงนำมาประทานแก่ผู้มีใจบุญสุนทานทั้งหลายนั้นช่างสอดคล้องต้องกันกับหน้าที่ที่แท้จริงของพระองค์เสียจริง ๆ

ข้าแต่พระอัครนี ผู้ทำความมิดให้กลับสว่างไสวทุก ๆ วัน พวกเราได้เข้าหาพระองค์ด้วยความคิดที่บริสุทธิ์ เพื่อนำความเคารพบนอบมาสู่พระองค์

ผู้ซึ่งทรงเป็นประธานในตำแหน่งหน้าที่เกี่ยวกับพิธีรดอง เป็นผู้อารักขาระบบจักรวาล (ฤตะ) ที่สองแสงจ้า เป็นผู้ทรงเจริญรุ่งเรืองอยู่ในอาณาจักรของพระองค์เอง

ข้าแต่พระอัครนี ขอพระองค์จงเสด็จมาหาพวกเราง่าย ๆ เช่นเดียวกับบิดาไปหาบุตรของตนเถิด ขอพระองค์จงมีส่วนร่วมในความอยู่ดีกินดีของเราด้วยเถิด

สวรรค์และโลก

ในฐานะที่เป็นเทพบิดรและเทพมารดา สวรรค์และโลกจึงเป็นสิ่งที่สำคัญลักษณะของความมั่งคั่ง ความสุข และความมั่งคั่งของธรรมชาติ นิยายที่เกี่ยวกับการที่สวรรค์และโลกมาผสมผสานกันนั้นมีอายุตั้งแต่ครั้งอินโด - ยูโรเปียนสมัยดั้งเดิมมาทีเดียว และบางทีจะเป็นตัวแทนในภาพเกี่ยวกับการสร้างสรรค์ตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทแรกสุด ซึ่งถือว่าโลกทั้งสองคือโลกสวรรค์และโลกมนุษย์มีความเกี่ยวเนื่องกันอย่างที่ละล้งลี้ไม่ได้เป็นมูลฐาน

ระเบียบจักรวาลในบทโคลกพระเวท

๑๑

จงสังเกตการย้ายที่มีอยู่เป็นนิจในบทสวดอ้อนวอนเหล่านี้ โดยหวังที่จะได้รับรางวัลที่เป็นวัตถุด้วย

(จาก กุศเวท, ๖.๗๐)

สวรรค์และโลกซึ่งอุดมสมบูรณ์ด้วยน้ำมันเนย (คือเนยที่ทำให้ใสตีกันว่าเป็นน้ำมันที่จะทำให้มีปุยอุดมสมบูรณ์) เป็นผู้รุ่งโรจน์ก้าวล่วงสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง กว้างใหญ่ไพศาล เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทมรรตูล มีรูปร่างสวยงาม เมื่อกล่าวตามกฎจักรวาล (ธรรม) ของวรุณเทพแล้วสวรรค์และโลกย่อมถือพืชที่มีอยู่ทั่วกลปาวสาน และที่อุดมสมบูรณ์ไว้คนละทาง

สวรรค์และโลกที่ไม่รู้จักหยุดยั้ง มีลำธารมากมายเต็มไปดด้วยน้ำมันและเต็มไปด้วยกฎเกณฑ์ที่บริสุทธิ์นั้นได้ประสิทธิ์ประสาทน้ำมันเนยแก่ผู้ที่ใญ่ญ ข้าแต่สวรรค์และโลก พระองค์ทั้งสองทรงเป็นใหญ่ในการสร้างสรรคนี้ ทรงหลังพืช (ฝน) ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติทั้งปวงมาให้พวกเรา

ข้าแต่สวรรค์และโลก ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นดุจภษณะสำหรับรองรับการสังเวมมรตูลสัตวที่ได้ทำการบูชาเช่นสรวงพระองค์ เพื่อให้มีชีวิตยืนยาวต่อไปนั้น เขาก็ได้ประสบความสำเร็จ เขาได้เกิดใหม่โดยอาศัยลูกหลานของเขานั้นเองตามกฎของจักรวาล กาโมทที่พระองค์ได้ทรงหลังลงมา นั้นก็ได้กลายเป็นสัตวที่มีรูปร่างต่าง ๆ แต่ละชนิดก็ทำหน้าที่ของตนอย่างเต็มเปี่ยม

สวรรค์และโลกเต็มไปด้วยน้ำมันเนย รุ่งเรืองอยู่ด้วยน้ำมันเนย ระคนไปด้วยน้ำมันเนย เจริญเติบโตอยู่ในน้ำมันเนย สวรรค์และโลกซึ่งกว้างใหญ่ไพศาลทั้งสองนี้ ได้มีอยู่ก่อนสมัยที่จะเลือกพระเจ้าปฏิบัติหน้าที่เป็นทางการ นักปราชญ์ทั้งหลายได้อุทธรณ์ต่อสวรรค์และโลกทั้งสองด้วยมีทัศนนะว่า จะทูลขอให้สวรรค์และโลกประทานพรให้

ขอสวรรค์และโลกที่หลังมรรตูล ประสิทธิ์ประสาทมรรตูล และมีวิถีทางที่หวานอำปานน้ำผึ้งได้โปรดหลังมรรตูลที่นำเครื่องสังเวและความมั่งคั่งสมบูรณ์ไปสู่ทวยเทพทั้งหลายมายังพวกเราด้วยเกิดและโปรดประทานความรุ่งโรจน์ รางวัลและความเข้มแข็งอย่างวีรบุรุษมาให้เราด้วยเกิด

ขอสวรรค์และโลกทั้งสองผู้เป็นเทพบิดรเทพมารดาของเรา ผู้ทรงรู้แจ้งทุกสิ่งทุกอย่าง ทรงทำงานที่มหัศจรรย์ได้โปรดเพิ่มพูนอาหารให้แก่พวกเราด้วยเกิด ขอสวรรค์และโลกผู้ตรงไปตรงมาและเป็นประโยชน์ต่อสรรพสัตว์ทั้งปวงได้โปรดนำพืชพรรณธัญญาหาร รางวัล และความมั่งคั่งมาสู่พวกเราด้วยเกิด

พระวรุณเทพ

พระวรุณเทพเป็นผู้บริหารกฎจักรวาล (ฤตะ, ธรรม) ซึ่งทำพฤติกรรมทั้งปวงไม่ว่าจะเล็กหรือ

ใหญ่บรรดามีในโลกนี้ ให้ดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอ ตัวอย่างเช่น พระวรุณเทพนี้แหละที่ทรงขยายโลกนี้ออกไปและทรงทำให้ดวงอาทิตย์เคลื่อนคล้อยไปได้และทรงเป็นผู้ที่หลังฝนลงมา แต่ทรงเห็นว่าแม่น้ำแม่น้ำหลายสายจะทำให้น้ำฝนไหลหลังลงสู่มหาสมุทร แต่มหาสมุทรก็ได้เต็มด้วยน้ำเลย เพราะฉะนั้นจึงเป็นการถูกต้องที่จะเรียกพระองค์ว่าทรงเป็นใหญ่เหนือศีลธรรมของมนุษยชาติด้วย พระวรุณเทพทรงมีหน้าที่ที่จะทำให้ตระหนักว่าไม่มีการล่องลอยเมิดกฏจักรวาล หรือกฎของมนุษย์ใด ๆ เลย

(จาก กุศเวท, ๕.๔๕)

จงสาธยายบทสวด (พรหมัน) ที่ทำให้บริสุทธิ์และนำชนลูกถวายแด่เทพผู้เป็นใหญ่ จงทำตัวเป็นที่โปรดปรานของพระวรุณเทพผู้รุ่งเรืองซึ่งได้ทรงขยายโลกออกไป ดุจดังคลื่นพรมตากแดด เช่นเดียวกับคนฆ่าสัตว์เผ่นหนีสัตว์ออกไป ฉะนั้น

พระวรุณเทพทรงขยายอากาศขึ้นไปเหนือหมู่ไม้ พระองค์ได้ประทานความเข้มแข็งให้แก่ม้า ประทานน้ำนมให้แก่แม่วัว ประทานกำลังใจให้แก่หัวใจ ประทานไฟให้แก่ไฟ ประทานดวงอาทิตย์ให้แก่สวรรค์ และประทานน้ำใสให้แก่ภูเขา

พระวรุณเทพทรงเทอุทกหนึ่งสัตัวให้มีปากเปิดคว่ำลงมายังสวรรค์และโลกและกลางภูมิภาค โดยวิธีนี้เองพระองค์ผู้เป็นใหญ่เหนือการสร้างสรรคทั้งมวลจึงทรงทำให้โลกที่ขยายออกไปนั้นมีความชุ่มชื้นอยู่ทั่วไปดุจฝนที่หลังลงมาทำให้ข้าวสดชื่นอยู่ ฉะนั้น

พระวรุณเทพทรงทำให้โลกที่กว้างใหญ่ไพศาลและสวรรค์ชุ่มชื้นเมื่อพระวรุณเทพทรงทำให้โลกและสวรรค์เป็นน้ำนม (คือจะหลังน้ำฝนลงมา) แล้ว ภูเขาทั้งหลายก็จะเอามาห่มห่อตัวเองไว้ และวีรบุรุษทั้งหลายที่แสดงความสามารถของตนให้ปรากฏก็จะทำให้เครื่องห่มห่อเหล่านั้นล่องลอยไป (คือไล่เมฆให้กระจายไป)

มายาที่ยิ่งใหญ่ของพระวรุณเทพซึ่งเป็นเทพที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันทั่วไปนี้แหละที่ข้าพเจ้าจะปาวประกาศให้ก้องไปทีเดียว มายาของพระวรุณเทพที่ประทับอยู่ในท่ามกลางภูมิภาคนี้แหละที่ได้ใช้ดวงอาทิตย์วัดโลกดุจใช้เชือกวัดทีเดียว

แน่นอนทีเดียวที่ไม่มีใครเลยที่จะกล้าแย้งมายาอันยิ่งใหญ่ของเทพผู้ฉลาดที่สุดนี้ นั่นก็คือว่าลัทธิที่มีแสงระยิบระยับมากมายหลายสายที่หลังไหลอยู่เรื่อย ๆ นั้น ย่อมไม่ทำให้มหาสมุทรเต็มเปี่ยมด้วยน้ำได้

ข้าแต่พระวรุณเทพ ถ้าหากว่าพวกเราได้ทำให้เพื่อนฝูงขุนเคืองใจ ผูกมิตรโดยอาศัยพระอารยมัน หรือพระมิตระ (คือเทพแห่งเมตตา กรุณา และมิตรภาพ) หรือว่าเราได้ระรานสหายตลอด

ระเบียบจักรวาลในบทโคลกพระเวท

๑๓

กาลของเรา หรือพี่น้องหรือสิ่งที่มีชีวิต ไม่ว่าจะเป็นของเรา หรือเป็นผู้แปลกหน้าก็ตาม ข้าแต่พระ
 วรुณเทพ ขอพระองค์ได้โปรดจัดโทษนั้นให้พ้นจากข้าพระองค์ด้วยเถิด

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากว่าเราถูกหลอกลวง เหมือนนักพนันในวงลูกเต๋า และไม่ว่าเรา
 จะทราบจริง ๆ หรือไม่ก็ตาม ทั้งหมดที่พระองค์ทรงเปลื้องออกจากเรานั้น ก็คล้าย ๆ ทำให้พันธนาการ
 หลวมลง ฉะนั้น ข้าแต่พระวรुณเทพ ดังนั้น พวกเราก็ย่อมเป็นที่รักของพระองค์นั่นเอง

รุ่งอรุณ

ในบทโคลกต่าง ๆ เช่น โคลกบทนี้ เราจะพบข้อความที่น่าเกรงขามมากที่เปล่งออกมา
 แล้วก่อให้เกิดความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งได้มากที่สุด และจะพบความรู้สึกอันไหวเอนเกี่ยวกับความ
 งามของธรรมชาติ ซึ่งมีอยู่ในเทพนิยายตามคัมภีร์พระเวท อย่างไรก็ตาม ในที่นี้ความโน้มเอียงที่จะ
 ทำพลังธรรมชาติให้มีตัวตนและเป็นเทพเจ้าขึ้นมา ซึ่งเป็นลักษณะที่เป็นเด่นอยู่มากในความคิดทาง
 ศาสนาพระเวทนั้นมีน้อยกว่าการใช้ภาษาอภิปรายพรรณนาถึงรุ่งอรุณที่แท้จริง ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจ
 ในเรื่องความกลมกลืนของมนุษย์กับธรรมชาติในจักรวาล แต่ในสมัยต่อ ๆ มา ปรัชญาอินเดียมักจะ
 ให้ทัศนะเกี่ยวกับธรรมชาติและโลกที่ปรากฏแก่ตาในบางแง่ว่าเป็นสิ่งที่ชั่วร้าย หรือเป็นสิ่งที่ไม่แท้จริง
 ความนิยมธรรมชาติด้วยใจรักนี้จะเพียงลักษณะแห่งท่าทีของพระเวทแบบยืนยันในเรื่องชีวิตที่เป็น
 สุนิยมมากกว่าเท่านั้นก็หาไม่ ยังเป็นลักษณะแห่งความเคร่งครัดในวรรณคดีอินเดียนับตั้งแต่มหากาพย์
 สมัยแรก ๆ และบทละครของกาลิทาสเรื่อยมาจนกระทั่งถึงงานสมัยปัจจุบันของรพินทรนาถ ฐากูร
 อีกด้วย

เราได้เลือกเอาภาคแปลที่มีสัมผัสไพเราะเพราะพริ้งของศาสตราจารย์แมกโดเนลล์
 (Macdonell) ซึ่งได้แนะนำให้เห็นสัมผัสที่ดี และมีอำนาจสะสมของต้นฉบับเดิมอยู่ด้วย

(จาก A.A. Macdonell, *Hymns from the Rigveda*, หน้า ๓๘ โคลกบทที่ ๑.๑๑๓)

แสงสว่างนี้ได้ฉายแสงเข้ามาสว้างไสวที่สุดเหนือแสงทั้งปวง
 ความสว้างไสวรุ่งเรืองก็เกิดเป็นความสว้างไสวที่รุ่งโรจน์ขึ้นมา
 ได้ปลุกเทพสาวิตรให้ตื่น
 บัดนี้รัตติกาลก็ยอมเปิดทางให้แก่ยามเช้าแล้ว

ยามเช้าซึ่งนำลูกวัวที่ผ่องใสมานั้นก็มีแสงสว่างโชติช่วง
 รัตติกาลที่มีดมิดได้เปิดโอกาสให้แก่รุ่งอรุณ
 ยามรุ่งอรุณและรัตติกาลซึ่งเป็นญาติพี่น้องกัน เป็นอมตะ ตามกันไป
 นั้นก็เดินทางอยู่เรื่อยไปผลัดเปลี่ยนแลกลีกันอยู่

วิถีทางของพี่น้องคู่นี้ก็เป็นอย่างเดียวกัน คือ ไม่มีที่สิ้นสุด
พี่น้องคู่นี้ได้รับการสั่งสอนมาจากทวยเทพก็จะผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเดินทางไป
ยามรุ่งอรุณและรัตติกาล ซึ่งมีรูปร่างงาม แม้จะมีรูปร่างต่างกัน แต่ก็มีใจเดียว
กัน นั้นมิได้ชนกันหรือต้องวอคอยกันเลย

รุ่งอรุณซึ่งเป็นผู้นำเสียงที่แสดงความยินดีที่มีแสงสวไสกีส่องแสงช่วงโชติ
ยามรุ่งอรุณนี้ได้แย้มกลีบของมันให้เราเห็นอย่างโจ่งแจ้ง
ยามรุ่งอรุณที่ท่วมทับโลกทั้งปวงอยู่นี้ได้อวดความมั่งคั่งของมันให้เราเห็น
รุ่งอรุณได้ปลุกสรรพสัตว์ที่มีชีวิตทั้งหลายให้ตื่นขึ้น

รุ่งอรุณได้ปลุกมนุษย์ที่นอนอยู่บนพื้นปฐพีให้ลุกขึ้นทำงาน
บางคนก็ลุกมาหาความสุขสำราญจากความมั่งคั่งที่ล้นเหลือ
บางคนมองเห็นเล็กน้อยก็เพื่อที่จะมองเห็นได้ไกล ๆ
รุ่งอรุณได้ปลุกสรรพสัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวงให้ตื่นขึ้น

บางคนก็ตื่นขึ้นมาเพื่อปกครองอาณาจักร บางคนก็เพื่อหาชื่อเสียง
บางคนก็ตื่นขึ้นมาเพื่อสร้างความยิ่งใหญ่
บางคนก็แสวงหาจุดหมายปลายทางแห่งการศึกษาแบบต่าง ๆ
รุ่งอรุณได้ปลุกสรรพสัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวงให้ตื่นขึ้น

รุ่งอรุณซึ่งเป็นธิดาสวรรค์ได้ปรากฏอยู่เบื้องหน้าเรา
เป็นหญิงสาวที่ส่องแสงรุ่งโรจน์อยู่ในเครื่องแต่งกายที่เรืองรอง
พระองค์ผู้เป็นเจ้าแม่ที่ยิ่งใหญ่แห่งโลกก็ยลสมบัติทั้งปวง
ผู้เป็นรุ่งอรุณที่เป็นศุภมงคลของจงส่องแสงมายังเรา ณ ที่นี้ในวันนี้เกิด...

พระอินทร์

พระอินทร์เป็นเทวดาที่เด่นที่สุดในคัมภีร์ทุกเวท พระอินทร์เป็นเทพแห่งบรรยากาศ มักจะ
ถือกันว่าเป็นเอกลักษณ์กับเสียงฟ้าร้อง และแกว่งอาวุธที่เรียกว่า “วัชระ” (สายฟ้า) ด้วยเหตุนี้
พระอินทร์จึงทรงทำลายล้างปีศาจร้ายแห่งฝนแล้งและความมืด และทรงป่าวประกาศบอกให้ฝนตก
เพื่อชุบชีวิตประชาสัตว์ในประเทศอินเดีย ในคัมภีร์พระเวท เทพนิยายที่สำคัญที่สุดซึ่งพรรณนา
ถึงภารกิจของพระอินทร์ได้ถือเอาการสังหารอสูรร้าย ชื่อ วฤตระ เป็นจุดสำคัญ อสูรร้ายตัวนี้เป็นผู้กัก
น้ำ (คือฝน) และกั้นดวงอาทิตย์ไว้ และเป็นผู้ทำความกานหาลลนหม่านในจักรวาลให้มีตัวตนขึ้นมา
จริง ๆ เมื่อพิจารณากันในแง่ประวัติศาสตร์แล้ว เทพนิยายเรื่องนี้อาจเป็นตัวแทนการที่พวกอารยัน

ระเบียบจักรวาลในบทโคลงพระเวท

๑๕

ซึ่งได้รับการบันดาลใจจากพระอินทร์ผู้เป็นยอดนักรบพิชิตอินเดียก็ได้ เมื่อมองในแง่ของเทพนิยายแล้ว การทำลายล้างอสูรวฤตระ และต่อมาก็ปล่อยสิ่งที่เป็นแก่นแท้ที่จำเป็นสำหรับชีวิต คือ น้ำ ความร้อน แสงสว่าง นั้น เมื่อเปรียบเทียบกับดูแล้ว อาจถือว่าเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างสรรค์โลกและจักรวาล เป็นต้นก็ได้

(จาก ฤคเวท, ๑.๓๒)

ความจริงวีรกรรมของพระอินทร์ ที่ข้าพเจ้าจะอ้างถึงเป็นประการแรกก็คือ การที่พระองค์ทรงแกว่งสายฟ้าได้สำเร็จ พระองค์ได้ทรงฆ่าพระยานาค ทรงปล่อยน้ำให้ไหล และทรงทำให้ช้าง ๆ ภูเขาแยกออกจากกัน

พระองค์ทรงประหารพระยานาคที่นอนเหยียดยาวอยู่บนภูเขา ทวีษตาร ได้ทำรูปพระองค์เป็นรูปสายฟ้าคำราม น้ำได้ไหลหลังตรงไปสู่มหาสมุทรเสียดึงกักกองคล้ายเสียงร้องของแมโค

เพื่อแสดงให้เห็นอำนาจที่เข้มแข็งของพระองค์ พระองค์ก็ทรงเลือกน้ำใสจาก “กทุรุกสุ*” ทั้งสาม ทรงดื่มน้ำใสที่กลั่นแล้ว เทพเจ้าผู้ทรงพระมหากรุณาก็ทรงหยิบสายฟ้า พระองค์ได้ทรงประหารพระยานาคที่เกิดมาเป็นตัวแรก

ข้าแต่พระอินทร์ เมื่อพระองค์ทรงประหารพระยานาคที่เกิดมาเป็นตัวแรก และทรงมีอำนาจเหนือมายาของพวกมายากรทั้งหลาย ในขณะเดียวกันนั้นเองก็ทรงนำเอาดวงอาทิตย์ สวรรค์ และอรุณมาให้ นับแต่นั้นมา พระองค์ก็ได้ทรงพบข้าศึกศัตรูคนใดอีกเลย

พระอินทร์ทรงประหารอสูรชื่อวฤตระ ซึ่งเป็นศัตรูตัวสำคัญที่ไม่มีไหลด้วยอาวุธที่ทรงอำนาจ และมีอันตรายร้ายกาจคือสายฟ้า พระยานาคได้นอนคว่ำอยู่บนภาคพื้นดุจกิ่งไม้ที่ถูกขวานตัดห้อยลงมาฉะนั้น

เพราะอสูรวฤตระ ซึ่งคล้าย ๆ คู่ต่อสู้ที่ไม่มีความสามารถตกอยู่ในสถานะที่มันมาได้หักทลายวีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ (พระอินทร์) ผู้มีชัยที่ทรงเดชานุภาพ ผู้ทรงดื่มน้ำใสจนถึงกัก วฤตระมิได้พ้นจากการถูกโจมตีด้วยอาวุธที่ทรงเดชานุภาพของพระอินทร์เลย ศัตรูของพระอินทร์ซึ่งมีงูมหัศจรรย์ได้ถูกกำจัดอย่างสิ้นเชิง

วฤตระซึ่งไร้มือและไร้เท้าได้ทำสงครามกับพระอินทร์ พระอินทร์ทรงใช้สายฟ้าฟาดไปที่กลางหลังของวฤตระ วฤตระซึ่งเปรียบเหมือนวัวที่ถูกตัดเป็นท่อน ๆ แสงงูหางที่จะเป็นมิตรกับวัวที่แข็งขันได้นอนกระจัดกระจายอยู่ในที่ต่าง ๆ

* ตามที่ชื่อ ๆ กันมา คำว่า “กทุรุกสุ” นั้น ถือกันว่าเป็นเวลาสามวัน ในช่วงเวลาหกวันที่ประกอบพิธีบูชาโสมะบางที่คำนี้เดิมจะหมายถึง จอก ที่ทำด้วยไม้สามจอกที่ใช้ตักน้ำโสมดื่ม

น้ำได้หลังไหลไปบนร่างวฤตระ ซึ่งนอนอยู่ในอาการเช่นนั้นคล้าย ๆ กับไม้ข้อที่แตกละเอียด เป็นผุยผง ทั้งนี้ก็เพื่อช่วยชีวิตมนุษย์ทั้งหลาย (บัดนี้) นาคร้ายได้นอน (คว่ำอยู่) ที่ชายน้ำซึ่ง (ครั้งหนึ่ง) วฤตระได้ใช้อำนาจปิดกั้นไว้

มารดาของวฤตระมีพลังมากพอจะทำให้ น้ำลดลงได้ พระอินทร์ทรงขว้างสายฟ้าไปยังเธอ มารดานอนอยู่ข้างบน ลูกชายนอนอยู่ข้างล่าง ธาตุ (มารดาของวฤตระ) นอนคล้ายวัวนอนอยู่กับลูก แห่งของมัน ฉะนั้น

ร่างนั้นได้นอนอยู่ในท่ามกลางกระแส น้ำ ซึ่งไม่เคยหยุดนิ่งหรือมีที่สำหรับพักเลย น้ำจาก ทุกทิศทุกทางได้ไหลมาท่วมสถานที่ที่ลี้ลับของวฤตระหมด ศัตรูของพระอินทร์ได้นอนจมอยู่ในความ มีดเป็นเวลานาน

น้ำซึ่งมีทาสะ (อสุรร้าย) เป็นนายและมีพระยานาคเป็นยามป้องกันยังถูกคุมขังอยู่คล้ายแม่ วัวที่ถูกปาด^{*} กักไว้ฉะนั้น เมื่อสาววฤตระได้แล้วพระอินทร์ก็เปิดทางให้แก่น้ำที่ถูกกั้นไว้

ข้าแต่พระอินทร์ พระองค์ได้กลายเป็นขนหางม้าในคราวที่วฤตระได้ตีสายฟ้าที่มีปลายแหลม ของพระองค์ แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นเอกเทพก็ตาม ข้าแต่พระองค์ผู้กล้าหาญ พระองค์ทรงชนะ ผุ่งแม่โค พระองค์ทรงชนะโลมะ พระองค์ทรงปล่อยแม่น้ำทั้งเจ็ด ซึ่งทำให้แม่น้ำเหล่านั้นไหลได้

ไม่ใช่ฟ้าแลบหรือฟ้าร้อง ไม่ใช่หมอก หรือฝนลูกเห็บที่วฤตระได้แผ่ออกไปเลย ที่ได้พิสูจน์ ให้เห็นว่ามิประสิทธิผลในเมื่อพระอินทร์และพระยานาคต่อสู้กัน และเทพผู้มีเมตตากรุณาก็คงเป็นผู้ กำชัยชนะอยู่ตลอดเวลา

ข้าแต่พระอินทร์ ใครเล่าที่พระองค์ในฐานะที่เป็นผู้แก้เผ็ดพระยานาคเห็นว่าความกลัวได้เข้ามาสู่หัวใจของพระองค์หลังจากที่พระองค์ทรงประหารพระยานาคแล้วและหวาดสะดุ้ง เมื่อพระองค์ ข้ามแม่น้ำ ๙๙ สาย และภูมิภาคทางอากาศคล้ายเหยี่ยว ?

พระอินทร์ซึ่งแกว่งสายฟ้าอยู่ในมือ เป็นใหญ่เหนือสิ่งที่เคลื่อนไหวและสิ่งที่หยุดนิ่ง เป็น ใหญ่เหนือสิ่งที่รักสันติ และสิ่งที่มิใช่ (คือชอบรุกราน) พระอินทร์เท่านั้นที่ปกครองเผ่าชนต่าง ๆ ใน สถานะที่เป็นราชาของชนเผ่าต่าง ๆ เหล่านั้น พระอินทร์ทรงล้อมรอบเผ่าชนเหล่านั้นไว้ด้วยวงล้อมรอบ ที่ล้อมรอบ ฉะนั้น

^{*} หัวน้ำของพวกปาด ซึ่งเป็นประชาชนที่เป็นพ่อค้าร่อนเร่พเนจรคล้าย ๆ พวกยิปซีที่ขโมยวัวของพวกอารยันไป

ระเบียบจักรวาลในบทโคลกพระเวท

๑๓

การบูชาัญสมัยดิกดำบรรพ์

บ่อเกิดของจักรวาลที่เนื่องมาจากการบูชาัญสมัยดิกดำบรรพ์ ซึ่งในการบูชาัญนี้ภาวะทางจักรวาลได้ให้ตัวเองเป็นเครื่องสังเวยนั้นเป็นเรื่องที่ไม่มีใครทราบในปริมปราประเพณีเกี่ยวกับเทพนิยายดิกดำบรรพ์เลย อย่างไรก็ตามการเช่นสรวงปุระเพศชายมิได้เป็นการเช่นสรวงยักษ์ใหญ่ของโลก หรือแบบ Ur-mensch (มนุษย์ยักษ์ของพวกเยอรมัน) ที่พบในเทพนิยายของชาวเยอรมันหรือชาวเยอรมันแบบแรก ๆ เลย เพราะมันเป็นมโนคติเกี่ยวกับการสร้างโลกและจักรวาลที่มีพิธีเช่นสังเวยนั่นเองเป็นมูลฐานในฐานะที่เป็นบ่อเกิดของจักรวาล ดังนั้น ธรรมชาติของปุระจึงเป็นการผสมผสานลักษณะต่าง ๆ แบบหลัง ๆ ซึ่งได้มาจากเทพดาในคัมภีร์พระเวท คือพระอัคนีซึ่งเป็นหลักการการเช่นสรวงที่สร้างให้เป็นบุคลาธิษฐานขึ้นมา และเป็นแบบเพศชาย สุริยเทพ คือ พระอาทิตย์ และพระวิษณุ เทพทางสุริยคติอีกองค์หนึ่งที่รบเอาแผ่นดิน บรรยากาศ และท้องฟ้าเข้าไว้ในอำนาจ ที่มีการเน้นในที่นี้ก็คือความเป็นสากลของปุระ และหน้าที่ของปุระในฐานะที่เป็นการบวงสรวงจักรวาลโดยวิธีนี้พิธีการบวงสรวงที่พวกเราได้ปฏิบัติอยู่ในโลก จึงถูกถ่ายทอดออกมาเป็นคำต่าง ๆ ที่มีความสำคัญทางด้านจักรวาลวิทยา โดยอาศัยกระบวนการที่ทำให้ธาตุแท้ต่าง ๆ ทางโลกเป็นเอกลักษณ์กับธาตุแท้ต่าง ๆ ในจักรวาล

โคลกนี้ได้อ้างอิงถึงระเบียบของสังคม ๔ ชั้น ซึ่งต่อมาเรียกว่า วรรณะ ๔ ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุด ข้อความตอนหนึ่งที่นับว่าสำคัญในการอ้างถึงนั้นก็คือตอนที่เน้นถึงบ่อเกิดแห่งวรรณะแบบที่ใช้เวทย์มนตร์คาถาสัมกับพิธีรีตอง พวกพราหมณ์ได้ก่อให้เกิดระเบียบสังคมอันดับที่สูงสุด เป็นพวกปัญญาชนที่รู้หนังสือ ซึ่งทำให้อินเดียได้พระ นักคิด ผู้ตั้งกฎหมาย ผู้พิพากษา และเสนาบดีมากมาย ราชันย์ทั้งหลาย ซึ่งต่อมาเรียกว่า กษัตริย์ หรือนักปกครองนั้นเป็นลำดับที่สองในสังคม เป็นคู่กับชนชั้นผู้ดีในระบบเจ้าขุนมูลนายของอินเดีย ชนชั้นนี้ได้แก่ พระมหากษัตริย์ เจ้าประเทศราชและพวกนักรบ พวกไวยสยะก่อให้เกิดชนชั้นพวกเจ้าของที่ดิน พวกพ่อค้า และผู้ให้กู้ยืมเงิน ส่วนพวกศูทรซึ่งเดิมเป็นพวกที่ถูกอารยันพิชิตนั้น ก็ได้แก่พวกกรรมกร ช่างฝีมือ และทาสทั้งหลาย

(จาก ฤคเวท, ๑๐.๙๐)

ปุระมีพันเศียร พันตา พันเท้า ซึ่งแทรกซึมอยู่ทั่วไปในโลกทุกแห่งทุกมุม นั้นยังคงขยายนิว้ทั้งสิบไปเหนือโลกอยู่

ปุระเท่านั้นเป็นทั้งหมดนี้ คือเป็นสิ่งที่ได้มีเป็นมาแล้ว และสิ่งที่กำลังจะมีเป็นต่อไป อนึ่งปุระเป็นเจ้าแห่งอมฤตภาพ และเป็นใหญ่เหนือสิ่งที่เจริญเติบโตขึ้นมาเพราะอาหาร

นั่นแหละคือความยิ่งใหญ่ของปุระ สิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่านี้ก็คือ ปุระ สรรพสัตว์ทั้งปวงประกอบขึ้นเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งของปุระเท่านั้น อีกสามเสี้ยวเป็นอมรตัณอยู่ในสรวงสวรรค์

ด้วยเสียทั้งสามนี้แหละที่ปุระจะได้ลอยสูงขึ้นไป อีกเสียหนึ่งยังคงอยู่ที่นี้ ด้วยเสียเดียว
นี้แหละที่ปุระได้แผ่คลุมสิ่งที่กินได้และสิ่งที่กินไม่ได้หมดทุกด้าน

จากปุระนี้แหละก็เกิดวิราชขึ้นมา จากวิราช ปุระก็วิวัฒน์ ปุระเมื่อเกิดขึ้นมา ได้ฉาย
ตัวมันเองในที่เบื้องหลัง และเบื้องหน้าโลก

เมื่อเทพยดาทั้งหลายทำการบวงสรวงสังเวชโดยมีปุระเป็นเครื่องเซ่น แล้วฤดูใบไม้ผลิ ก็
เป็นเนยเหลวที่ใสแจ้ว ฤดูร้อนก็กลายเป็นเชื้อเพลิงสำหรับการบวงสรวง และฤดูใบไม้ร่วงก็เป็นเครื่อง
เซ่นสังเวช

เหยื่อที่ใช้เซ่นสังเวช คือปุระนั้น เกิดตั้งแต่เริ่มต้นทีเดียว ทวยเทพทั้งหลายจะโปรยปราย
น้ำศักดิ์สิทธิ์ลงมานบนัญญาที่ใช้ในการบวงสรวง ทวยเทพที่มีปุระเป็นเครื่องบวงสรวงสังเวชได้ประกอบ
ยัญพิธี และสาธะยะ (ภาวะกึ่งเทพชั้นหนึ่ง) และพวกฤาษีก็ปฏิบัติเช่นเดียวกัน

จากเครื่องบวงสรวงสังเวชที่นำมาบวงสรวงทั้งปวงนั้นก็ให้เกิดมีกาพย์ (ฤๅ) และบทสวดที่
ศักดิ์สิทธิ์ เกิดมีฉันท และเกิดมีสูตรสำหรับใช้ในการบวงสรวง

จากเครื่องบวงสรวงนั้นเองก็เกิดมีม้า และสัตว์ต่าง ๆ ที่มีพื้นสองแถว เกิดมีแม่วัว เกิดมี
แพะและแกะขึ้น

เมื่อทวยเทพแบ่งปุระออกไปนั้น ได้จัดแจงให้ปุระมีส่วนต่าง ๆ มากน้อยเท่าใด ? อะไรที่
เกิดจากปากของปุระ ? อะไรที่เกิดจากแขนของปุระ ? ต้นขาทั้งสองของปุระเรียกว่าอะไร ? และ
เท้าทั้งสองของปุระเรียกกันว่าอะไร ?

ปากของปุระได้กลายเป็นพราหมณ์ แขนทั้งสองได้กลายเป็นราชันย์ ขาทั้งสองได้เป็น
ไวสยะ พวกศูทรเกิดจากเท้าทั้งสอง

พระจันทร์เกิดจากจิต พระอาทิตย์เกิดจากนัยน์ตาทั้งสอง พระอินทร์และพระอัคนีเกิดจาก
ปาก ลม (วายุ) เกิดจากลมหายใจ (ปราณ)

บรรยากาศได้ถูกสร้างขึ้นมาจากสะดือ สวรรค์เกิดมาจากศีรษะ โลกเกิดมาจากเท้าทั้งสอง
และทิศใหญ่ทั้งสี่ทิศเกิดมาจากหู ดังนั้น สิ่งเหล่านี้จึงได้บันดาลให้เกิดเป็นโลกต่าง ๆ ขึ้นมา

ไม้เท้าที่ใช้ล้อมรอบในการบวงสรวงนี้มีอยู่ ๗ อัน ไม้เท้า ๒๑ อันถูกทำให้เป็นไม้เชื้อไฟ ใน
คราวที่ทวยเทพทั้งหลายทำการบวงสรวงได้ผูกมัดปุระซึ่งเป็นเหยื่อในการบวงสรวง

ระเบียบจักรวาลในบทโคลกพระเวท

๑๕

ทวยเทพได้ทำการบวงสรวงด้วยเหยื่อสำหรับการบวงสรวงสังเวชนี เหล่านี้เป็นธรรมชาติเกี่ยวกับการบวงสรวงสังเวชนีพวกแรก ความยิ่งใหญ่เหล่านี้ได้ขึ้นไปจนถึงท้องฟ้าซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของราชยะ และทวยเทพสมัยโบราณ

บ่อเกิดของโลก

ในเทพนียายเกี่ยวกับการสร้างพระอินทร์สมัยแรก ๆ นั้น อสูรฤๅษะจำต้องถูกสังหารเสียก่อนที่จะดำเนินการสร้างโลก พระอินทร์ในฐานะที่เป็นบุคคลผู้สร้างโลกและจักรวาล (demiurge) ได้สร้างความเป็นระเบียบขึ้นมาจากความกาฬอลหม่าน (อสัถ) นั่นก็คือว่า พระอินทร์ได้สร้างสิ่งที่มีอยู่ (สัถ) จากสิ่งที่ไม่มีอยู่ (อสัถ) ในการพิจารณาถึงเรื่องการสร้างโลกและจักรวาลตามคัมภีร์พระเวทในสมัยต่อมา พระอินทร์ซึ่งเป็นบุคคลผู้สร้างสรรพสิ่งในฐานะที่เป็นเอกเทวนั้นเข้าใจกันว่าเป็นแรงกระตุ้นเชิงสร้างสรรค์ที่ไม่มีตัวตนซึ่งเรียก ตฤ เอกมฺ เมื่อเกิดมีปัญหาขึ้นมาเป็นต้นว่า “อะไรล้อมรอบสิ่งทั้งปวง” คำตอบตามเทพนียายเก่าก็ไม่ใช่อสูรฤๅษะอีกต่อไป แล้วแต่จะเป็นว่าการสร้างสรรค์ดำเนินการจากหลักการที่ได้รับแรงกระตุ้นจากต้นหยาภายนอกหรือข้างบน และนอกเหนือ “ภาวะ” และ “อภาวะ” มากกว่า โดยอาศัยการตีความเรื่องการสร้างสรรค์ตามวิชาจักรวาลวิทยาแบบใหม่นี้แล้ว เฉพาะนักปราชญ์เท่านั้นที่สามารถหยั่งความสัมพันธ์ระหว่าง “ภาวะ” กับ “อภาวะ” ลงในจิตใจได้ โสลกได้ยุติลงที่การตั้งข้อสงสัยเกี่ยวกับลัทธิวิมตินิยม (Skepticism) ซึ่งคาดล่วงหน้าว่าจะมีอารมณ์แห่งคัมภีร์อุปนิษัทที่เป็นปัญหาขึ้นว่า “ใครเล่าคือผู้ดูแลสูงสุดในสรวงสวรรค์ ? ใครเล่าที่รู้จริง ๆ แต่บางทีก็ไม่มีจริง ?”

(จาก ฤๅษะเวท, ๑๐.๑๒๙)

ในตอนนั้นอภาวะก็ไม่มี ภาวะก็ไม่มี อวกาศที่เต็มไปด้วยอากาศก็ไม่มี ท้องฟ้าที่อยู่พ้นอวกาศไปก็ไม่มี อะไรเล่าที่หุ้มห่อสิ่งทั้งปวงไว้ ? และมันอยู่ที่ไหน ? อยู่ภายใต้ความคุ้มครองของใคร ? อะไรเล่าคือน้ำที่ลึกจนหยั่งไม่ถึง ?

ในเวลานั้นไม่มีความตาย แม้แต่ความไม่ตายก็ไม่มี เครื่องหมายที่ทำให้เห็นวากลางวันกับกลางคืนแตกต่างกันก็ไม่มี สิ่งที่ต้องครอบครองพลังชีวิตนั้นล้อมรอบด้วยสุญญากาศ คือสิ่งที่เป็นเอกซึ่งเกิดเพราะอาศัยอำนาจแห่งความร้อนที่เกิดจากความเคร่งครัดของมัน

ในตอนเริ่มต้นก็เกิดมีต้นหาซึ่งเป็นพืชอันดับแรกของจิตขึ้นที่สิ่งนั้น นักปราชญ์เมื่อได้ตรวจสอบจิตใจตนดูด้วยความสุขุมรอบคอบแล้วก็พบพันธะระหว่างภาวะกับอภาวะ

อีกด้านหนึ่งก็เป็นการแบ่งเส้นที่ขยายออกไปของบรรดานักปราชญ์เหล่านั้น แล้วข้างล่างมีอยู่หรือ ? ข้างบนมีอยู่หรือ ? มีผู้ปลูกพืช มีพลังที่ยิ่งใหญ่แห่งการขยายออกไป ได้ลงไปก็มีแรงกระตุ้น

๒๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ตัวเอง เหนือขึ้นไปก็มีการให้พลังที่เข้มแข็ง

ใครรู้จักโลกบ้าง ? ณ ที่นี้ใครสามารถป่าวประกาศเรื่องโลกได้บ้าง คือป่าวประกาศบอกว่าโลกเกิดมาจากอะไร และการสร้างสรรค์นี้เกิดมาจากไหน ? ทวยเทพปรากฏขึ้นมาในตอนหลัง ๆ เท่านั้นเอง คือหลังจากสร้างโลกแล้ว ใครเล่าที่ทราบว่าโลกวิวัฒนามาจากอะไร ?

การสร้างสรรค์นี้เกิดมาจากไหน ? เขาได้สร้างสรรค์มันขึ้นมาหรือมิได้สร้างสรรค์ขึ้นมาเลย... เขาซึ่งเป็นผู้ดูแลโลกนี้ในสวรรค์ชั้นสูงสุด...เขาเท่านั้นที่ทราบ หรือบางทีแม้เขาเองก็ไม่ทราบ

พรหมจารี

คำว่า “พรหมจารี” หมายความว่า “ไปสู่พรหมัน หรือ ตามพรหมัน (คำศักดิ์สิทธิ์)” โดยเหตุที่คำสวดอันวอน หรือคำศักดิ์สิทธิ์ (พรหมัน) มาพ้องกับบทโคลงหรือคำอันวอนในคัมภีร์พระเวทเอง จึงถือกันว่าพรหมจารีเป็นนักศึกษาพระเวทเช่นเดียวกับเป็นสาวศิษย์ของพรหมัน ในลัทธิฮินดูสมัยต่อมา สิ่งที่เหลือเดนของศาสนาพราหมณ์สมัยแรก ๆ นี้ได้รับการพิทักษ์รักษาไว้ในฐานะที่เป็นอาศรม (เงื่อนไขที่กำหนดไว้ขั้นแรก) ของชีวิตพวกอารยัน ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะคือเป็นศิษย์อยู่ภายใต้การแนะนำสั่งสอนของครู (ครูผู้สามารถ) ผู้หนึ่งหรือภายใต้ผู้มีอำนาจหน้าที่เกี่ยวกับคัมภีร์พระเวทผู้หนึ่ง และจะต้องสมาทานศีลอยู่เป็นโสด ขึ้นนี้เรียกว่า “พรหมจรรย์” ในบทโคลงโดยเฉพาะ จากคัมภีร์อาถรรพเวทนี้พรหมจารีได้รับการยกย่องในแง่ของจักรวาลวิทยาว่าเป็นดวงอาทิตย์ “ที่ห่มห่อด้วยความร้อน” และ “มีहनวดยาว” (นั่นคือมีแรงมากมาย) ซึ่งเป็นหลักการดั้งเดิมของจักรวาล ความร้อนของดวงอาทิตย์และความเฝ้าร้อนที่เกิดจากการบำเพ็ญเพียรอย่างเคร่งครัดเรียกว่า *ตปะ* ทั้งสองอย่างซึ่งมักจะเห็นกันว่าเป็นตัวประกอบที่สำคัญในการสร้างสรรค์ ดังนั้นเมื่อมหาดมา คานธีได้รับการยกย่องในสมัยต่อมาว่าเป็น “พรหมจรรย์” พรหมจรรย์ก็เป็นจุดพลังสร้างสรรค์ที่ได้รับการกลั่นกรองให้บริสุทธิ์ ด้วยความไม่มักมากในกามารมณ์

(จาก อาถรรพเวท, ๑๑.๕.๑-๘, ๑๗-๒๖)

พรหมจารีท่องเที่ยวเร่ใจซีกโลกทั้งสอง ทวยเทพก็มีจิตใจนิยมชมชอบต่อพรหมจารี พรหมจารีคำจุนโลกและสวรรค์ (ฟ้าและดิน) ทำให้ครูอาจารย์ของตนเต็มเปี่ยมไปด้วยศรัทธา

บิดาทั้งหลาย หมู่ทวยเทพ และเทวดารวม ๆ ไปทั้งปวงก็เจริญรอยตามพรหมจารี คนธรรพ์ ๖,๓๓๓ องค์ก็เจริญรอยตามพรหมจารี พรหมจารีทำให้ทวยเทพทั้งปวงเปี่ยมไปด้วยศรัทธา

เมื่อครูยอมรับพรหมจารีเป็นศิษย์ ครูจะปฏิบัติต่อพรหมจารีเหมือนบุตรในร่างของตนเอง ครูจะเอาพรหมจารีไว้ในท้องเป็นเวลาสามคืน เมื่อพรหมจารีเกิดขึ้นมา ทวยเทพทั้งหลายก็จะมาประชุมกันเฝ้าดูพรหมจารีนั่น...

ระเบียบจักรวาลในบทโคลงพระเวท

๒๑

พรหมจารีซึ่งเกิดก่อนพรหมัน ห่อหุ้มตัวเองด้วยความร้อนนั้น ได้เกิดขึ้นมาด้วยศรัทธาของตนเอง จากพรหมจารีนี้ก็เกิดพรหมภาวะซึ่งเป็นพรหมันที่สูงสุด และทวยเทพทั้งปวงพร้อมทั้งอมฤตภาพ

พรหมจารีก็ดำเนินต่อไป เราร้อนด้วยไม้เขี้ยวไฟที่ศักดิ์สิทธิ์ หุ้มห่อตัวเองด้วยหนังเสือดำ เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ มีหนวดเครายาว พรหมจารีเดินจากทะเลตะวันออกไปถึงทะเลทิศเหนือภายในวันเดียวเท่านั้นเอง เมื่อรวบรวมโลกทั้งหลายเข้าด้วยกันได้แล้ว พรหมจารีก็ได้สลักเสลาโลกเหล่านั้นซ้ำ ๆ ซาก ๆ

พรหมจารีซึ่งให้กำเนิดพรหมัน น้ำ โลก ประชาบดี (เทพแห่งสัตว์ทั้งปวง) ผู้ที่ประเสริฐสุด พลังสร้างสรรค์ ซึ่งได้กลายเป็นบุตรในครรภ์ของอมฤตภาพ และแน่นอนที่ได้กลายเป็นพระอินทร์ นั้นได้ทำให้อสูรทั้งหลายกลายเป็นผุยผงไป

มหาครุได้สลักเสลาซีกโลกทั้งสองนี้ คือที่กว้างและที่ลึกอันได้แก่โลกและสวรรค์ ซีกโลกทั้งสองนี้พรหมจารีได้ให้ความคุ้มครองด้วยศรัทธา ทวยเทพทั้งหลายได้กลายเป็นผู้มีจิตใจนิยมชมชอบในพรหมจารี...

พระราชาคุ้มครองอาณาจักรของพระองค์ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์ โดยอาศัยศรัทธาในแและครุแสงหาพรหมจารีมาเป็นสานุศิษย์ ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์นี้แหละ

หญิงสาวแสงหาสามีนุ้ม ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์นี้แหละ วัวหรือม้าพยายามต่อสู้เพื่อให้ได้รับอาหาร ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์นี้แหละ

ทวยเทพปิดปากความตายให้พ้นไปได้ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์ อาศัยศรัทธาในเอง พระอินทร์เอาสวรรค์มาให้ทวยเทพได้ก็โดยอาศัยพรหมจรรย์นี้เช่นกัน

พืชทั้งในอดีตและอนาคต ต้นไม้ ปืพร้อมกับฤดูกาลของมัน ทั้งหมดนี้ก็เกิดมาจากพรหมจารีทั้งนั้น

สัตว์ในโลกและสวรรค์ ทั้งที่เป็นสัตว์ป่าและสัตว์บ้าน ทั้งที่ไร้ปีกและมีปีก ทั้งหมดนี้ก็เกิดจากพรหมจารีทั้งนั้น...

พรหมจารีสร้างสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นบนผิวน้ำ พรหมจารียินบำเพ็ญพรตอย่างเคร่งอยู่ในทะเล เมื่อพรหมจารีทำพิธีชำระล้างนั้นได้ส่องแสงทั้งสีน้ำตาลและสีแดงช่วงโชติอย่างมากมายมายังโลก

๒๒

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

เครื่องรางกันโรคศิขาน

เนื้อหาของ “อาถรรพเวท” ส่วนใหญ่เกี่ยวกับสิ่งที่เราพิจารณาเห็นว่าเป็นปรัมปราประเพณีพื้นเมืองของศาสนาที่มีผู้นิยมนับถือกันอย่างแพร่หลาย ศาสนานี้ประกอบด้วยเครื่องรางและการสาปแช่งที่ติดตามมาด้วยการปฏิบัติในภายนอกบางประการ ทั้งนี้เพราะความรู้ที่ถูกต้องเกี่ยวกับศาสนานั้น เราจำต้องอาศัยคัมภีร์ที่เป็นตัวประกอบของพระเวท เช่น “เกาศิกสูตร” เป็นต้น ไม่จำเป็นต้องกล่าวเสริมว่า มูลฐานสำคัญของการปฏิบัติเหล่านี้เป็นมายาที่ใช้สัญลักษณ์ประกอบ

(จาก อาถรรพเวท, ๑.๒๒)

ขอให้มัน...คืออาการเจ็บคอและหน้าอก และความเหลือของท่านจงขึ้นไปสู่ดวงอาทิตย์ เราห่มห่อท่านด้วยสีของโคแดง

เราห่มห่อท่านด้วยสีแดงทั้งหลายเพื่อท่านจะได้มีอายุยืนนาน แล้วบุคคลผู้นี้ก็จะพ้นจากอันตราย และอาจกลายเป็นผู้ที่ไม่มีผิวเหลือ

วัวเหล่านั้นซึ่งมีโรหิณี (วัวแดง) เป็นเทพผู้เป็นประธาน วัวซึ่งมีสีแดง คือรูปร่างทุกอย่างและอำนาจทุกชนิดของมันแดง เราห่มห่มท่านด้วยโคเหล่านั้น

เราได้ใส่ความเหลือของท่านลงไปในนกแก้ว และในนก “โรมิณากว” ที่มีสีเหลือปนเขียว ในทำนองเดียวกันเราก็ฝากความเหลือของท่านไว้ในนกขมิ้น [หรือนกหางยาวจำพวกชอบแกว่งหาง (Wagtail) สีเหลือ ?]

มนตร์ไล่ภู

ปรัมปราประเพณีที่สร้างเครื่องรางนี้ขึ้นโดยเฉพาะก็เพื่อทำให้งูออกไปพ้นจากสถานที่

(จาก อาถรรพเวท, ๖.๕๖)

ข้าแต่ทวยเทพทั้งหลาย ของอยู่่าได้สังหารผลบุญชีวิตเราพร้อมด้วยเด็ก ๆ และคนของเราเลย ปากที่หุบจะไม่เปิดจับ พวกเราชอบนอนนุ่มต่อหน้าทวยเทพ (คือ งู โดยวิธีใช้ถ้อยคำที่สละสลวยของหมอมณี)

เราชอบนอนนุ่มต่องูดำ เราชอบนอนนุ่มต่องูที่มีตัวลายเป็นทาง ๆ เราชอบนอนนุ่มต่องูเหลือม (งูที่ฆ่าสัตว์ด้วยการรัด) เราชอบนอนนุ่มต่อทวยเทพ

ข้าพเจ้าเอาฟันตีฟันท่าน เอาเขี้ยวฟาดเขี้ยวทั้งสองของท่าน เอาลิ้นกระแทกลิ้นท่าน โอ, งู ข้าพเจ้าเอาปากกัดปากท่าน.

บทที่ ๒

ระเบียบเกี่ยวกับพิธีรดองในคัมภีร์พราหมณะ

สำหรับคัมภีร์สมัหิตาหรือประมวลบทโคลกทั้ง ๔ นั้น แต่ละสมัหิตาจะมีคัมภีร์เพลงสวดมนต์เป็นเชิงอธิบายไว้ด้วย ซึ่งเรียกกันว่าคัมภีร์ “พราหมณะ” หนังสือเรื่องราวที่เป็นร้อยแก้วจำนวนมากมายเหล่านี้ ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับพิธีรดองในคัมภีร์พระเวทและวิธีประกอบพิธีรดองเหล่านั้นไว้ อย่างละเอียดจนน่าเวียนหัวทีเดียว ดังนั้นหน้าที่ที่สำคัญของหนังสือเหล่านี้จึงเกี่ยวกับเรื่องธรรมาชาติ และการใช้คำที่ศักดิ์สิทธิ์ การกล่าว การสวดอ้อนวอน การอุทธรณ์ หรือทิพยอำนาจในการบูชาญ นั่นคือ **พรหมัน** คำสันสกฤตว่า **พราหมณะ** นั้นหมายความว่า “เนื่องด้วยพรหมัน” หรือพูดง่าย ๆ ก็ว่า “เกี่ยวกับพรหมัน” โดยเหตุที่พระเวทมีทั้งคำว่า **พราหมัน** ซึ่งแปลว่า “คำสวด” และ **พราหมาน** ซึ่งแปลว่า “ผู้สวด” เราจึงถือว่าพราหมณะเป็นการอ้างถึงความรู้เกี่ยวกับ **พราหมัน** หรือเป็นของพราหมณะอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้การแปลความหมายอย่างแรกดูจะน่าเป็นจริงมากกว่าก็ตาม

คัมภีร์พราหมณะมีความสำคัญด้วยเหตุผลหลายประการด้วยกัน **ประการแรก** คัมภีร์พราหมณะเป็นตัวแทนตัวอย่างการพรรณนาความร้อยแก้วแบบอินโด-ยูโรเปียนที่รู้จักกันชนิดที่เก่าแก่ที่สุด แม้เราจะพบหลักเกณฑ์เกี่ยวกับร้อยแก้วที่มีอายุก่อนหน้านั้น อยู่ในประมวลบทโคลกบางเล่มก็ตาม **ประการที่สอง** คัมภีร์พราหมณะก่อให้เกิดแหล่งข่าวที่เกี่ยวกับการบูชาญ พิธีรดองและความเป็นนักบวช **ประการที่สาม** เรื่องเกี่ยวกับพิธีรดอง ส่วนมากนี้ได้ถูกทำให้มีชีวิตชีวาขึ้นมา และแสดงเป็นภาพออกมาโดยอาศัยเทพนิยายและนิทานทุกชนิดเป็นจำนวนมากมาย แม้บุคลิกลักษณะของทวยเทพตามคัมภีร์พระเวทจะเอนเอียงไปในทางที่จะสูญเสียความเป็นลูกผู้ชายและจมหายไปในช่วงกตแห่งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับพิธีรดอง แต่เรื่องราวเก่า ๆ ที่เป็นเทพนิยายและนิทานต่าง ๆ นี้ยังได้ให้ความเป็นจำนวนมากแก่พวกกวีและนักเขียนอื่น ๆ ในสมัยต่อ ๆ มา ดังนั้น ปริัมปราประเพณีตามคัมภีร์พระเวทจึงได้รับการพิทักษ์รักษาให้คงมีชีวิตชีวาอยู่ในจิตใจของประชาชนชาวอินเดียนส่วนใหญ่ที่อยู่ในสังคมชั้นที่ถือว่าต่ำกว่าพวกนักบวช

คัมภีร์พราหมณะส่วนใหญ่เกี่ยวกับทฤษฎีและการปฏิบัติในการบูชาญ ประเพณีเกี่ยวกับการบูชาญตามที่พวกพราหมณ์ได้บรรจุทำอย่างประเพณีนั้นนับว่าเป็นงานที่ซับซ้อนและสลับสนอย่างน่าเวียนหัวทีเดียว การบูชาญนั้นมีประเภทใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประเภทด้วยกัน คือ การบูชาด้วยอาหารที่หุงต้มแล้วซึ่งจะต้องใช้บูชาไฟในบ้าน ๑ การบูชาด้วยเครื่องเซ่นสังเวย ๑ และการบูชาด้วยน้ำโสม ๑ สองอย่างหลังนี้จะต้องใช้บูชาไฟ **เศราตะ (พระเวท)** ที่ศักดิ์สิทธิ์ การบูชาสองประเภทหลังนี้แหละที่คัมภีร์พราหมณะเกี่ยวข้องอยู่เป็นส่วนใหญ่ เมื่อพูดอย่างกว้าง ๆ แล้ว เนื้อหาแห่งคัมภีร์พราหมณะอาจแบ่งออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ ได้ ๒ หัวข้อด้วยกัน คือ เรื่องกฎและคำอธิบาย

กฎก็คือคำสั่งอย่างละเอียดเกี่ยวกับกาลและเทศะ นักบวชและไฟศักดิ์สิทธิ์ เทวดาและหลักเกณฑ์เกี่ยวกับพิธีรีตอง เครื่องบวงสรวงและเครื่องใช้ในการบูชา คำจ้างสำหรับพระและพิธีล้างบาป และรายละเอียดที่ศักดิ์สิทธิ์อีกมากมายเกี่ยวกับการบูชาโดยเฉพาะอย่าง คำอรรถาธิบายเท่าที่มีอยู่นั้นได้หาวิธีที่จะทำให้คำสั่งเหล่านี้ “มีเหตุผล” นั่นคือ วิธีการให้เหตุผลแบบนั้นแม้ว่าจะดูขัดกันอยู่ในตัว แต่ก็มักจะไม่ใช่เป็นแบบตรรกศาสตร์ นอกจากจะเป็นแบบที่น่าอัศจรรย์เท่านั้น วิธีนี้ถึงความเหมาะสมแห่งรายละเอียดทางด้านพิธีรีตอง โดยเฉพาะแบบที่สามัญกรรมดาที่สุดแบบหนึ่งก็คือ โดยการอาศัยวิชานิรุกติศาสตร์ ตัวอย่าง เช่น น้ำ (อาปา) ได้ถูกนำมาใช้เกี่ยวกับการเตรียมที่ตั้งเตาไฟ เพราะ “ความจริงโดยอาศัสน้ำนี้เองเราจึงได้รับโลกทั้งปวงนี้ (“อาปาตะ” มาจากรากศัพท์ที่ต่างกับอีกคำหนึ่ง คือ “อาปาธาดู”) เมื่อได้รับโลกทั้งปวงนี้ตั้งที่เป็นอยู่แล้ว เขาก็สร้างไฟศักดิ์สิทธิ์ขึ้น การปฏิบัติทางด้านนิรุกติศาสตร์เช่นนั้นส่วนมากจะไม่คงทนต่อการพิสูจน์ของภาษาศาสตร์ยุควิทยาศาสตร์สมัยใหม่ได้เลย อีกวิธีหนึ่งสำหรับการที่จะพิจารณาตัดสิน และทำให้รายละเอียดที่ศักดิ์สิทธิ์นี้รุ่งเรืองขึ้นมานั้นก็คือ โดยเสนอให้รายละเอียดที่ศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นเรื่องราวที่ลึกลับในเทพนิยายบางเรื่องซึ่งต่อมากจะอยู่ในรูปของการต่อสู้ เพื่อความยิ่งใหญ่ในระหว่างทวยเทพและอสูรทั้งหลาย แล้วก็มีความโน้มเอียงตามปรกติในอันที่จะสร้างพันธะที่ลึกลับขึ้นในระหว่างเรื่องการทำารบูชา กับลักษณะท่าทีแห่งปรากฏการณ์ของจักรวาลบางอย่าง

ประมวลวัตถุต่าง ๆ เกี่ยวกับไฟศักดิ์สิทธิ์

ไฟ *เศราตะ* ทั้งปวง (คือ ไฟพระเวท ซึ่งตรงข้ามกับไฟบ้าน) ได้สมมุติบัญญัติให้เป็นไฟศักดิ์สิทธิ์เป็นทางการไว้ล่วงหน้าแล้ว ซึ่งตามปรกติจะมี ๓ ชนิดด้วยกัน ข้อความที่คัดมาต่อไปนี้เกี่ยวกับประมวลวัตถุ โดยเฉพาะที่ใช้ในส่วนที่เกี่ยวกับการเตรียมสถานที่สำหรับตั้งเตาไฟ เราได้พยายามแปลออกมาตามตัวอักษรให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้ก็เพื่อก่อให้เกิดลักษณะพิเศษของแบบที่พัฒนามาอยู่ในคัมภีร์พราหมณะ

(จาก ศตปถพราหมณะ, ๒.๑.๑-๑๔)

ความจริงโดยเหตุที่เรารวบรวม (*สมุ + ภู*) วัตถุต่าง ๆ จากที่นี้บ้างและจากที่นั่นบ้าง นั่นคือเหตุผลที่ว่าทำไมวัตถุที่ใช้เกี่ยวกับการเตรียมสถานที่สำหรับตั้งเตาไฟจึงได้เรียกว่า *สัมภาวะ* (ประมวล) ไม่ว่าในที่ใดก็ตามย่อมมีแก่นแท้ของพระอัคนี (ไฟ) แฝงอยู่ทั้งนั้น (และ) จากที่นั่นแหละที่เขาได้รวบรวมวัตถุทั้งหลายขึ้นมา โดยการรวบรวมวัตถุทั้งหลายขึ้นมาโดยวิธีนี้ เขาก็จะทำให้พระอัคนีเจริญด้วยความรุ่งเรืองส่วนหนึ่ง เจริญด้วยวักควายส่วนหนึ่ง เจริญด้วยคู่สมรสส่วนหนึ่ง ดังที่เป็นอยู่แล้ว แล้วพระที่เป็นเจ้าพิธีก็จะใช้ดาบไม้ขีดเส้นสามเส้นลง ณ จุดที่เลือกเป็นที่ตั้งเตาไฟ ส่วนของแผ่นดินนี้ตอนใดก็ตามที่ถูกเหยียบ หรือเป็นมลทิน เพราะมีน้ำลายอยู่บนส่วนนั้น พระก็จะขุดดินตรงนั้นขึ้นมาและขจัดมันออกไป โดยการใช้สัญลักษณ์ ดังนั้น พระก็จะก่อไฟศักดิ์สิทธิ์ขึ้นบน

ระเบียบเกี่ยวกับพิธีรีตองในคัมภีร์พราหมณะ

๒๕

แผ่นดิน ซึ่งเดี๋ยวนี้ได้เป็นแผ่นดินที่ทรงคุณค่า เพราะได้รับการทำให้ศักดิ์สิทธิ์แล้ว นั่นก็คือ เหตุผลที่ว่า ทำไมพระเจ้าจึงขีดเส้นสามเส้นลงบนจุดที่เลือกสำหรับเป็นสถานที่ตั้งเตาไฟ แล้วพระเจ้าก็จะใช้น้ำพรหมลงบนเส้นเหล่านั้น ความจริงข้อนี้ได้ก่อให้เกิดการรวบรวมน้ำ (ในฐานะที่เป็นวัตถุที่ใช้สำหรับการเตรียมสถานที่สำหรับตั้งเตาไฟ) นั่นก็คือว่า พระได้ใช้น้ำพรหมเส้นทั้งหลาย การที่พระรวบรวมน้ำในฐานะเป็นวัตถุอย่างหนึ่งในเรื่องนี้นั้นก็เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่าน้ำเป็นอาหาร เพราะความจริงน้ำเป็นอาหารนั่นเอง ดังนั้น เมื่อน้ำมาสู่โลกนี้ ในโลกนี้จึงได้ผลิตอาหารขึ้นมาได้อย่างมากมาย โดยการพรมน้ำมนต์นี้เองพระก็ทำให้พระอัครีเองเจริญด้วยอาหารมากมาย นอกจากนั้น น้ำเป็นเพศหญิง และอัครีเป็นเพศชาย โดยการพรมน้ำพระยอมทำพระอัครีให้อุดมด้วยคู่สมรสที่จะก่อให้เกิดลูกหลานต่อไป โดยอาศัยน้ำนี้เองเราจึงได้รับโลกทั้งปวงนี้ เมื่อได้รับโลกทั้งปวงนี้โดยอาศัยน้ำขึ้นมาแล้ว พระก็ก่อไฟศักดิ์สิทธิ์ขึ้น นั่นก็คือเหตุผลที่ว่าทำไมพระเจ้าจึงรวบรวมน้ำ...[แล้วพระที่เป็นเจ้าพิธีก็จะเก็บทองขึ้นหนึ่งซึ่งเป็นตัวแทน “กาโมทก” ทิพยดินเค็มซึ่งเป็นตัวแทนว้าวควายและโอชะของสวรรค์และโลก (ฟ้าและดิน) แผ่นดินที่หนูปาดซึ่งเป็นตัวแทนของโอชะ ดินนี้อันได้แก่ความมั่งคั่ง และกรวดซึ่งเป็นตัวแทนความหนักแน่นมั่นคงของแผ่นดิน ดังที่เทพนิยายที่แต่งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์นี้ โดยเฉพาะได้พิสูจน์ไว้ ดังนั้น พระผู้เป็นเจ้าพิธีจึงทำให้ไฟอุดมสมบูรณ์ไปด้วยอำนาจประหลาดที่ได้มาจากวัตถุเหล่านี้]

วัตถุ (สัมภาระ) ทั้งห้าเหล่านี้แหละที่พระได้รวบรวมมา (สุม+ภฏ) เพราะการบูชามีอยู่ ๕ อย่าง เหยื่อที่ใช้ในการบูชาก็มี ๕ อย่าง และปีหนึ่งก็มี ๕ ฤดู สำหรับข้อความที่กล่าวว่าปีหนึ่งมี ๕ ฤดูนั้นมีข้อความว่า “ความจริงปีหนึ่ง (ตามระบบอินเดีย) มี ๖ ฤดู ดังนั้น จึงได้มีความบกพร่องในการกำหนดที่แล่วมาอยู่อย่างหนึ่ง แต่ความจริงความขาดตกบกพร่องไปนี้ เนื่องมาจากคู่สมรสที่จะก่อให้เกิดลูกหลานนั่นเอง เพราะจาก “นยฺญะ” (ความบกพร่อง) นี้เอง (นั่นคือร่างกายส่วนล่าง อันเป็นการเล่นสำนวนโดยใช้คำที่มีเสียงเดียวกัน แต่มีความหมายคนละอย่าง) จึงได้เกิดมีลูกหลานว่านเครือขึ้นมา อีกประการหนึ่ง ข้อเท็จจริงนี้ คือข้อเท็จจริงที่ว่าวัตถุอยู่เพียง ๕ อย่างเท่านั้นแทนที่จะมี ๖ อย่างนี้ ย่อมทำให้ผู้ประกอบยัญพิธีมีความแน่ใจถึงขอบเขตที่จะไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในอนาคต นั่นก็คือเหตุผลที่ว่า ทำไม ในการเตรียมสถานที่สำหรับตั้งเตาไฟนั้นจึงได้รวบรวมวัตถุเพียง ๕ อย่างเท่านั้น แม้ว่าในปีหนึ่งจะมีถึง ๖ ฤดูก็ตาม และถ้าหากพวกเขายังยืนยันได้เถียงว่าปีหนึ่งมี ๖ ฤดูจริง ๆ แล้ว เราอาจจะได้ตอบเขาได้โดยกล่าวว่าพระอัครีเองเป็นวัตถุชนิดที่ ๖ ในบรรดาวัตถุเหล่านั้น และดังนั้นพฤติกรรมทั้งปวงนี้ จึงได้กลายเป็นสิ่งที่มิได้บกพร่องอะไรเลย

การได้หญ้าที่ใช้ในพิธี

“เศราตสูตร” ทั้งหลายนับว่าเป็นคู่มือยัญพิธีตามแบบพระเวทที่นับว่าละเอียดลออและเข้าใจง่ายอย่างที่สุด เศราตสูตรเป็นผลที่เกิดจากความพยายามอย่างจริงจังในอันที่จะทำให้พิธีรีตองของ

ศาสนาพราหมณ์มีระบบ และเป็นหลักฐานมั่นคง จากข้อความต่อไปนี้ เราจะเห็นวิธีที่อาจารย์ผู้ประกอบยัญพิธีได้ทำให้การประกอบยัญพิธีที่มีอยู่แล้วซับซ้อนยิ่งขึ้น ซึ่งบางทีอาจมีความมุ่งหมายอะไรอยู่บ้าง ทั้งนี้ก็ด้วยการแสดงความเห็นต่าง ๆ แม้แต่ในเรื่องที่หยาบหยาบ เช่น ความหนาของมัตถ์หน้าที่จะใช้ในยัญพิธีที่จะประกอบในวันข้างขึ้นและในวันเพ็ญ เป็นต้น

คัมภีร์ *เพรายานเศรตตะ* และภาคผนวกของคัมภีร์นั้น คือ “*ไทวระ*” และ “*กรรมันตะ*” ได้รับการจัดใหม่ เพื่อให้ยอมจำนนต่อเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่องรายละเอียดในการปฏิบัติยัญพิธีนี้ *เพรายานะ* เป็นผู้ตั้งสำนักที่มีชื่อเสียงของพวกที่ประกอบพิธีรีตอง ซึ่งเป็นพวกสาขา *ไตตติรียะ* ของ *ยชุรเวทดำ* *ชาลิก* เป็นอีกผู้หนึ่งที่เป็นผู้ตั้งกฎเกณฑ์สำหรับผู้ประกอบพิธีรีตอง ซึ่งทัศนะของท่านสันนิษฐานกันว่ามีผู้ปฏิบัติตามด้วยความเคารพอย่างยิ่ง

(จาก *เพรายานเศรตตะ*, ๑.๒; ๒๐.๒; ๒๔.๒๔-๒๕)

โดยอาศัยสูตรว่า “*เทวานัม ปริษต์ อสิ*” (พระผู้เป็นเจ้าพิธี) ควรใช้ (เคียว) ซิดเป็นเส้นวงกลมเล็กขนาดกำหน้ำ *ทรรกะ* เท่าที่พระจะเห็นว่าเพียงพอต่อการที่จะใช้เป็นหน้ำสำหรับโปรยลงไปสำหรับการเขียนให้เป็นวงนั้น เพรายานะกล่าวว่า (พระผู้เป็นเจ้าพิธี) ควรท่องสูตร ๓ คาบ และซิดเส้นรอบ ๆ กำหน้ำทรรกะซ้ำอีกสามรอบ พระควรปฏิบัติคล้าย ๆ กันนั้นแหละในเวลาที่ยืนรูลำหรับเสาที่ใช้ในยัญพิธี คล้าย ๆ ในเวลาที่ยืนรูลำหรับเท้า (วัว) ที่ใช้ช้อนน้ำโสม คล้าย ๆ กับในตอนที่ยุดหลุมสำหรับปักกิ่งมะเดื่อ (อุทุมพร) และคล้าย ๆ กับเวลาที่เตรียมหลุมเสียงที่ได้ระดับกัน (๔ หลุม) อนึ่ง *ชาลิก* ได้กล่าวว่าพระผู้เป็นเจ้าพิธีควรท่องสูตรเพียงครั้งเดียว แต่ทว่าควรซิดเส้นให้เป็นวงกลมซ้ำอีกสามครั้ง

แล้วพระก็ควรใช้เคียวปัด (ใบกำหน้ำ “*ทรรกะ*” ตั้งแต่โคน) ขึ้นไปให้ถึงปลายพร้อมกับปริกรรมสูตรว่า “*วรุชวฤทฺธม อสิ*” พระควรใช้เคียวจับใบหน้ำ *ทรรกะ* นั้นพร้อมกับปริกรรมว่า “*เทวพริหฺรมา*” ... พระควรจะตัด (หน้ำให้ได้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ด้วยการตัดเพียงครั้งเดียวพร้อมกับปริกรรมสูตรว่า) “*อาจุเจตฺตา เต มา ริษม*” พระควรจะแตะที่กอหน้ำที่ยังเหลืออยู่หลังจากที่ตัดแล้วพร้อมกับปริกรรมว่า “*เทวพริหฺร ศตวฺลฺศม วิ โรห*” สำหรับการตัดหน้ำนี้: ทัศนะที่แสดงมานั้นเป็นทัศนะของเพรายานะ อนึ่ง *ชาลิก*กล่าวไว้ว่า ความจริงสูตรนี้ควรจะถือว่าเป็นการประสาทพรทางอ้อม เพราะฉะนั้น ควรจะมีการแตะ (กอหน้ำ) โดยทางอ้อมโดยการใช้สูตรนั้นเท่านั้น พระควรแตะตัวเอง (คือควรแตะหัวใจของตน) พร้อมด้วยการปริกรรมสูตรว่า “*สนฺสฺรวฺลฺศ วิ วยมฺ รุหะ*” พระควรตัดกำหน้ำ *ทรรกะ* ให้หมด เมื่อได้ผูกใบหน้ำทรรกะเป็นกำ เพื่อใช้เป็นหน้ำโปรยแล้ว พระก็ควรวางหน้ำนั้นไว้ข้าง ๆ ด้วยการปริกรรมสูตรว่า “*ปฤถิวยะ สมฺปฤจะ ปาหิ*”

สำหรับหน้ำที่จะใช้เป็นหน้ำโปรยนั้น ควรจะผูกใบหน้ำ *ทรรกะ* ให้เป็นกำมีเส้นผ่าศูนย์กลาง

ระเบียบเกี่ยวกับพิธีรีตองในคัมภีร์พราหมณะ

๒๓

เท่ากับเส้นผ่าศูนย์กลางของเล็บ (นิ้วหัวแม่มือกับนิ้วชี้) ที่เอามาจดกัน นี่เป็นทัศนะของอาจารย์บางท่าน อาจารย์บางท่านมีความเห็นว่าควรมัดใบหญ้า ๓ รรณะ นั้นให้เป็นกำใหญ่พอที่จะตัดทีเดียวให้ขาดได้ อาจารย์บางท่านมีความเห็นว่าควรมัดใบหญ้า ๓ รรณะ ให้เป็นกำหนาเท่ากับด้ามขวานที่ใช้ในยัญพิธี อาจารย์บางท่านมีความเห็นว่า ควรมัดใบหญ้า ๓ รรณะ ให้หนาขนาดกระดูกขาอ่อน อาจารย์บางท่านมีความเห็นว่า ควรมัดใบหญ้า ๓ รรณะ ให้หนาขนาดกระดูกข้อต่อหัวแม่มือ อาจารย์บางท่านมีความเห็นว่า ควรมัดใบหญ้า ๓ รรณะ โดยไม่ต้องมัดดอก.

บทที่ ๓

ความแท้จริงขั้นอันติมะในคัมภีร์อุปนิษัต

ในตอนปลายสมัยพราหมณะ คือ ประมาณ ๕๐ ปีก่อนพุทธศักราชนั้น ได้มีคัมภีร์ทางศาสนาประเภทหนึ่งเกิดขึ้นมาเรียกว่า คัมภีร์ “อาร์ณยกะ” (หนังสือป่า) การที่คัมภีร์นี้ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับอย่างแท้จริงนั้นยังไม่มีเป็นที่ทราบแน่นอนนัก แต่ก็ดูเหมือนจะเป็นไปได้ที่ว่างานเหล่านี้เป็นงานที่พวกฤาษีที่อยู่ในป่าได้ทำไว้ การนี้เข้าไปอยู่ในป่าก่อนที่จะบรรลุดังไมกะทางศาสนานั้น ตามปกติถือกันว่าเป็นอาศรมชั้นที่ ๓ ในชีวิตของผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูอย่างเคร่งครัด เช่นเดียวกับที่ถือความเป็นนักเรียน (พรหมจารย) ว่าเป็นตัวแทนอาศรมชั้นแรก คัมภีร์อาร์ณยกะมีเนื้อหาที่เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างเทพนิยายและพิธีรีตองของคัมภีร์สंहิตาและคัมภีร์พราหมณะฝ่ายหนึ่ง กับการเข้าถึงทางด้านปรัชญาแห่งคัมภีร์อุปนิษัตอีกฝ่ายหนึ่ง พิธีรีตองได้รับความหมายทางสัญลักษณ์ และความรู้อันเกี่ยวกับพิธีรีตองนี้ได้กลายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่งกว่าการประกอบพิธีรีตองเองเสียอีก แล้วหลักการนี้ก็เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการพิจารณาไตร่ตรองตามคัมภีร์อุปนิษัตไป

คัมภีร์อุปนิษัตแต่ละเรื่องก็เป็นอย่างเดียวกับคัมภีร์พราหมณะนั้นแหละ คือเกี่ยวโยงถึงคัมภีร์สंहิตาในพระเวทอยู่เล่มหนึ่ง คัมภีร์อุปนิษัตเป็นตัวแทนพัฒนาการความคิดทางด้านศาสนาตามคัมภีร์พระเวทขั้นสุดท้าย และเป็นลักษณะสุดท้ายของศาสนาพราหมณ์ ดังนั้น คัมภีร์อุปนิษัตจึงเป็นอวสานของพระเวท (เวททานตะ) เพราะฉะนั้น สำนักปรัชญาลัทธิฮินดูแบบคลาสสิกสมัยต่อมา ซึ่งวางหลักคำสอนของตนไว้กับหลักฐานแห่งคัมภีร์อุปนิษัตจึงเรียกกันว่า “เวททานตะ”

เราไม่อาจถือคัมภีร์อุปนิษัตว่าเป็นระบบปรัชญาที่ไม่เปลี่ยนแปลง เป็นเอกพันธ์ หรือเป็นเอกภาพได้เลย ทั้ง ๆ ที่มีลัทธิคำสอนบางอย่างคล้ายคลึงกัน ความแตกต่างกันในด้านวิธีการ ความเห็น และการสรุปนั้นปรากฏมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง แม้แต่ในคัมภีร์อุปนิษัตเล่มเดียวกันนั้นแหละด้วยเหตุผลข้อนี้เอง เราจึงถือว่าคัมภีร์อุปนิษัตเป็นเรื่องราวที่เป็นแบบนิกผันเอาเอง ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของคัมภีร์อุปนิษัต โดยเฉพาะฉบับเก่า ๆ นั้นก็คือว่า มโนคติที่เป็นมูลฐานทุกชนิดที่ได้อธิบายไว้ในเชิงภาคปฏิบัตินั้นมีอยู่ในคัมภีร์พระเวทรุ่นแรก ๆ มาก่อนแล้ว ต้นกำเนิดคัมภีร์อุปนิษัตมิใช่สิ่งที่ทำให้คัมภีร์อุปนิษัตแตกต่างกันมากเท่ากับการที่คัมภีร์อุปนิษัตสอบสวนการแปลความหมายมโนภาพตามคัมภีร์พระเวทแบบแรก ๆ เสียใหม่เพื่อที่จะได้ทัศนะเกี่ยวกับจักรวาลและมนุษย์ที่ประติดประต่อกันด้วยเหตุผลมากยิ่งขึ้นเลย ดังที่เราได้กล่าวมาแล้ว ตอนนี้อย่างที่ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับจักรวาลมิได้เป็นการปฏิบัติตามพิธีรีตองอีกต่อไป แต่ทว่าความรู้เกี่ยวกับพลังต่าง ๆ นั้นได้ใช้สัญลักษณ์แทนอยู่ในพิธีรีตองแล้ว การแปลความหมายเป็นเชิงเปรียบเทียบและแบบใช้สัญลักษณ์เหล่านี้เป็นลักษณะของคัมภีร์อุปนิษัต การแปลความหมายเหล่านี้มักปรากฏในคัมภีร์อุปนิษัต

ความแท้จริงขั้นอันดิมะในคัมภีร์อุปนิษัท

๒๕

ได้พัฒนาไปเป็นสองทางด้วยกัน คือ (๑) โดยการตั้งความเข้าใจระดับต่าง ๆ ขึ้นให้เหมาะกับวิสัยสามารถทางพุทธิปัญญาของปัจเจกบุคคลที่แตกต่างกัน และ (๒) โดยการทำธาตุมูลที่ดูเหมือนจะไม่เหมือนกันสองธาตุให้เป็นเอกลักษณ์กันบ้าง หรือเป็นเอกลักษณ์เป็นบางส่วน แล้วก็มาถึงสมการชนิดที่ แม้นในตอนแรก ๆ จะดูเหมือนไม่มีเหตุผล แต่เมื่อได้วิเคราะห์หรือได้พิจารณาถี่ถ้วนต่อไป แล้วก็เปิดเผยให้เห็นเอกภาพ การแสวงหาหลักการที่จะก่อให้เกิดเอกภาพนี้เป็นการเสนอแนะว่า ทวิภาพคือความเป็นสองอย่างที่ปรากฏอยู่ในโลกก็เป็นสิ่งที่ไม่แท้จริงอยู่บ้างเหมือนกัน หรือในบางแง่ก็ไม่แท้จริง จักรวาลเมื่อมองอย่างให้เป็นสากลแล้วก็เป็นการขยายมโนภาพทางเพนนิยายและทางพิธีรีตองในคัมภีร์พระเวท โดยเฉพาะคัมภีร์พราหมณะนั่นเอง ได้มีผู้อธิบายถึงสภาวะทางโลกียวิสัยแห่งอาตมันของมนุษย์คู่ขนานไปกับจักรวาลด้วย จากผลลัพท์ข้อนี้เอง สมการแห่งคัมภีร์อุปนิษัทที่สำคัญที่สุดจึงมีว่าพรหมัน = อาตมัน ความรู้ที่นอกเหนือธรรมชาติเกี่ยวกับความเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นแก่นแท้แน่แท้และที่นับว่าเป็นภารกิจที่สำคัญยิ่งของนักปราชญ์แห่งคัมภีร์อุปนิษัทละ

มำที่ใช้ในพิธีอัสวเมธ

ยัญพิธีที่ประณีตที่สุดและมหิพารที่สุดที่พรรณนาไว้ในคัมภีร์พราหมณะก็คือพิธี อัสวเมธ อัสวเมธเป็นพิธีโบราณที่กษัตริย์จะทรงประกอบขึ้น เพื่อขยายอาณาจักรของพระองค์ออกไป ในตอนต่อไปนี้ ซึ่งบางทีจะเป็นข้อความที่คัดมาจากคัมภีร์อุปนิษัทที่เก่าที่สุด คือ “พฤตทวารณยกะ” (คัมภีร์ป่าที่ยิ่งใหญ่) นั้นถือว่าพิธีอัสวเมธมีความสำคัญทางด้านจักรวาลวิทยา โดยการทำส่วนต่าง ๆ ของมำที่จะใช้ในพิธีอัสวเมธนี้ให้ลงลอยกับธาตุมูลต่าง ๆ ของจักรวาล สำหรับนักปราชญ์ฝ่ายอุปนิษัทนั้น ความหมายที่แท้จริงของพิธีอัสวเมธจะได้รับการเข้าใจโดยต้องเข้าถึงความเป็นเอกลักษณ์ของส่วนต่าง ๆ แห่งพิธีอัสวเมธกับจักรวาล ความรู้ที่ลึกซึ้งหรือเหลือที่จะเข้าใจชนิดนี้มีมูลฐานอยู่บนสมการที่เน้นด้วยคำว่า “จริง ๆ” (ไว) และเป็นลักษณะของคัมภีร์อุปนิษัทสมัยแรก ๆ โดยเฉพาะ ควรจะตั้งข้อสังเกตไว้ด้วยว่ารุ่งอรุณ ดวงอาทิตย์ ลม ฯลฯ นอกจากจะเป็นธาตุมูลต่าง ๆ ของจักรวาลแล้ว ยังเป็นพลังธรรมชาติที่ถูกสร้างให้เป็นเทพเจ้าขึ้นมาในเพนนิยายตามคัมภีร์พระเวท และยังคงครองเอกลักษณ์ของตนอยู่ดังที่ปรากฏอยู่ในข้อความข้างล่างนี้

(จาก พฤตทวารณยกอุปนิษัท, ๑.๑.๑)

รุ่งอรุณเป็นศีรษะของมำที่ใช้ในการบูชายัญจริง ๆ ดวงอาทิตย์เป็นนัยน์ตาของมำ ลมเป็นลมหายใจของมำ ไฟที่ใช้ในการบูชายัญที่เป็นสากล (อัสนี - ไวศวานร) เป็นปากที่อำของมำ ปี่เป็นอาตมันของมำที่ใช้ในพิธีอัสวเมธ ท้องฟ้าเป็นหลัง บรรยากาศเป็นท้อง แผ่นดินเป็นสิ่งที่อยู่ใต้ท้อง (?) ทิศทางเป็นสี่ข้าง ทิศทางระหว่างกลางเป็นสี่โครง ฤดูกาลเป็นขา เดือนและกิ่งเดือนเป็นข้อต่อ กลางวันกลางคืนเป็นเท้า ดวงดาวเป็นกระดูก เหมเป็นเนื้อหนังมังสาของมำ ทรายเป็นอาหารที่อยู่ในกะเพาะ แม่น้ำเป็นไส้พุง ภูเขาเป็นตับและปอด พืชหญ้าและต้นไม้เป็นขน อาทิตย์

อุทัยเป็นช่วงหน้า อาทิตยอัสดงเป็นช่วงท้ายของม้า เมื่อม้าอ้าปากกว้างแล้วก็จะเกิดเป็นฟ้าแลบ เมื่อม้าสะบัดตัวก็จะกลายเป็นสายฟ้าผ่า เมื่อม้าถ่ายปัสสาวะก็จะเกิดเป็นฝนตก ด้วยคำ (วาจ) นั้น ความจริงก็เป็นการร้องของม้านั่นเอง

ยัญพิธี - เรือที่ไม่มั่นคงในทะเลชีวิต

คัมภีร์อุปนิษत्สมัยต่อ ๆ มาบางเล่มเป็นตัวแทนปฏิริยาที่มีต่อการยกย่องสรรเสริญยัญพิธี ซึ่งในยัญพิธีนี้พวกพราหมณ์ที่เป็นผู้ประกอบพิธีได้ปฏิบัติตามความประสงค์ อาจารย์ผู้สอนคัมภีร์ “มุนทกะอุปนิษत्” ดังที่ได้คัดข้อความมาแสดงข้างล่างนี้ดูเหมือนจะยอมเปิดช่องให้แก่ยัญพิธีในชีวิต มนุษย์โดยอาศัยระเบียบวินัยทางศาสนา แต่ท่านได้สรุปว่า ยัญพิธีนั้นยังไม่เพียงพอที่จะเป็นวิถีทางนำไปสู่ความรู้เรื่องความแท้จริงที่สูงสุด และไปสู่ความเป็นอิสระทางด้านจิตใจ อีกประการหนึ่ง ดังที่ข้อความที่กล่าวมาข้างต้นแล้วได้เสนอแนะนั้น อาจารย์ผู้สอนคัมภีร์อุปนิษत्สมัยแรก ๆ บางท่าน ได้ตั้งยัญพิธี “ทางด้านจิตใจ” หรือ “ภายใน” ขึ้นมาแทนยัญพิธี “ทางด้านวัตถุ” หรือ “ภายนอก”

(จาก มุนทกะอุปนิษत्, ๑.๒.๑, ๒, ๗-๑๓)

นี่คือสังขรณ์ข้อนั้น พิธีบูชายัญที่พวกนักปราชญ์เห็นอยู่ในบทโคลงนั้นได้มีกระจายอยู่ทั่วไปใน (คัมภีร์พระเวท) ทั้งสามอยู่หลายชั้นหลายเชิงนัก ดูก่อนท่านผู้รักสังขรณ์ ท่านจงประกอบยัญพิธีนั้นให้เป็นนิมิต นี่คือทางที่จะนำท่านไปสู่โลกแห่งกุศลกรรม

เมื่อเปลวไฟได้แลบออกมา ในระหว่างไทยทานอันได้แก่เนยใสที่แบ่งเป็นสองส่วน หลังจากที่ได้จุดไฟสำหรับสังเวชนั้นแล้ว เขาควรแสดงความเต็มใจว่าจะถวายเครื่องบวงสรวงที่สำคัญของตนนั้นคือ ไทยทานที่ถวายด้วยศรัทธา...

สิ่งที่ไม่มั่นคงก็คือ เรือเหล่านี้ที่อยู่ในรูปของการบูชายัญมีจำนวน ๑๔ ลำ ซึ่งในยัญพิธีนี้จะกำหนดไว้เฉพาะงานต่าง ๆ เท่านั้น คนโง่ที่ขบใจยัญพิธีนี้ว่าเป็นความดีทางด้านจิตใจที่สูงสุดจะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอยู่เรื่อยไป

คนโง่เหล่านี้ทั้ง ๆ ที่เต็มไปด้วยอวิชชา แต่ก็สำคัญว่าตนเป็นคนฉลาด คิดว่าตนเป็นนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนนั้น ความจริงเป็นคนที่ดีอันอวดดีนั่นเอง จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่เรื่อยไป คล้ายคนตาบอดจูงคนตาบอด ฉะนั้น

พวกคนโง่ที่เต็มไปด้วยอวิชชาทั้งปวงก็คล้ายกับเด็กที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ ย่อมคิดว่า “เรา” ได้บรรลุสมดังที่เรามุ่งมาดปรารถนาแล้ว” โดยเหตุที่ผู้ประกอบยัญพิธีมิได้เข้าใจสังขรณ์โดยต้องแท้ เพราะอำนาจจิตตนเท่านั้นเอง เพราะฉะนั้นพวกเขาซึ่งเป็นคนเคราะห์ร้ายจึงต้องจุติจากสวรรค์ ในเมื่อกุศลกรรมที่ทำให้เขาไปบังเกิดในโลกที่สูงส่งนั้นหมดสิ้นลง

ความแท้จริงชั้นอันติมะในคัมภีร์อุปนิษัท

๓๑

พวกที่โง่เขลาซึ่งเห็นว่ายัญพิธีและกุศลกรรมเป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดแล้ว ก็มีได้ทราบคุณค่าความดีทางด้านจิตใจที่สูงยิ่งกว่านั้นชนิดอื่นได้เลย เมื่อพวกเขาเสวยสุขอยู่ในสรวงสวรรค์ เพราะอำนาจกุศลกรรม (การบูชายัญเป็นต้น) อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่งแล้ว เขาก็จะวกกลับมายังโลกนี้อีก หรืออาจกลับมาสู่โลกที่ต่ำกว่านี้ก็ได้

ผู้ที่บำเพ็ญตบะ และมีศรัทธาในการอยู่ป่า เป็นผู้ที่มีจิตใจเป็นสมาธิ เป็นผู้รู้สัจธรรม ดำเนินชีวิตแบบนักบวช ท่านเหล่านั้นที่พ้นจากตัณหาแล้วก็จะผ่านเข้าประตูแห่งดวงอาทิตย์ ซึ่งเป็นที่สถิตของปุระซึ่งอมรรตยเป็นอาตมอันที่รู้จักเสื่อมสลายนั้นได้

พรหมณ์เมื่อได้พินิจพิจารณาหัดโลกทั้งหลายที่จะเอาชนะได้ด้วยยัญพิธีแล้วก็ไม่ควรจะไปถึงอะไรเลย นอกจากความรังเกียจ โลกที่ไม่ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมานี้ เขาจะเอาชนะ โดยอาศัยสิ่งที่ถูกทำขึ้นมา (เช่น ยัญพิธี) หาได้ไม่ เพื่อที่จะได้รับความรู้ เขาควรถือเชื่อเพลิงที่ใช้ในการบูชายัญ ในฐานะเป็นศิษย์อ่อนน้อมถ่อมตนเข้าไปหาครู (ครู) ซึ่งมีความเชี่ยวชาญในคัมภีร์ (พระเวท) และมีความมั่นคงในความรู้อย่างพรหมณ์

สำหรับผู้ที่เข้าไปหาครูในแบบที่ถูกต้องเหมาะสมนั้น จิตใจของเขาจะสงบ เขาจะบรรลุถึงสันติสุข เข้าใจสิ่งที่ครูสอนในเรื่องความรู้เกี่ยวกับพรหมณ์ ซึ่งเป็นสัจธรรมจริง ๆ ซึ่งโดยอาศัยวิธีนี้ เขาก็จะรู้จักปุระซึ่งรู้จักสูญสลายคือ ความแท้จริงเท่านั้นได้

เปลือกทั้งห้า

ในตอนนี้จะได้พยายามทำการวิเคราะห์เป็น ๕ ระดับ... โดยดำเนินจากแบบที่หายากไปหาแบบที่ละเอียด และดังนั้นก็ชื่อว่าดำเนินไปสู่แบบที่แท้จริงมากขึ้น มนุษย์ “ที่แท้จริง” อยู่พ้นโหม่นหนาท่างด้านร่างกาย ชีวิต จิตใจ และพุทธิปัญญา และจะต้องเป็นเอกลักษณ์กับโหม่นหนาท่างชั้นในสุด ในขั้นสุดท้ายก็ได้เสนอแนะว่าอาตมอันที่แท้จริงของมนุษย์นั้นเป็นเอกลักษณ์กับพรหมณ์ ซึ่งเป็นหลักการอันติมะ เป็นสิ่งสมบูรณ์ซึ่งจัดว่าเป็น “เหตุผลเพื่อความมีอยู่”

(จาก ไคตติรียอุปนิษัท, ๒.๑-๖, มีอยู่หลายแห่ง)

จากอาตมอันนี้แหละก็เกิดมีอวกาศขึ้นมา จากอวกาศก็เกิดลม จากลมก็เกิดไฟ จากไฟก็เกิดน้ำ จากน้ำก็เกิดดิน จากดินก็เกิดหญ้า จากหญ้าก็เกิดอาหาร จากอาหารก็เกิดมนุษย์ (ปุระ) ที่นี้ปุระนี้แหละที่ประกอบด้วยแก่นแท้ของอาหาร จากปุระที่มีร่างกายที่เกิดจากอาหารนี้เอง ตรงนี้ก็เป็นศรัทธา ตรงนี้เป็นสี่ข้างขวา ตรงนี้เป็นสี่ข้างซ้าย ตรงนี้เป็นร่างกาย (อาตม) ตรงนี้เป็นส่วนร่างคือพื้นฐาน...จากอาหารนี้แหละที่ได้ก่อให้เกิดสัตว์ทั้งปวงที่อาศัยอยู่ในโลก นอกจากนั้นโดยอาศัยเพียงอาหารเท่านั้น สัตว์ทั้งปวงก็มีชีวิตอยู่ได้และแล้วในที่สุดสัตว์เหล่านั้นก็กลับไปเป็นอาหารอีก...

ร่างกายที่แตกต่างจากร่างกายนี้และแตกต่างอยู่ในร่างกายนี้ ซึ่งประกอบด้วยแก่นแท้ของอาหารก็คือร่างกายที่ประกอบด้วยลมหายใจ ร่างกายแบบแรกเต็มไปด้วยร่างกายแบบหลัง ร่างกายแบบหลังนั้นเกิดจากรูปร่างของมนุษย์อีกด้วย เมื่อถือความที่ร่างกายแบบแรกเป็นรูปร่างของมนุษย์แล้ว ร่างกายแบบหลังนี้ก็เป็รูปร่างของมนุษย์ด้วย จากผู้ที่มีร่างกายที่ประกอบด้วยลมหายใจนี้ ลมหายใจออกเป็นศีระะ ลมหายใจที่พุ่งไปเป็นสี่ข้างขวา ลมหายใจเข้าเป็นสี่ข้างซ้าย อวกาศเป็นร่างกาย ดินเป็นส่วนล่างคือเป็นพื้นฐาน... ความจริงร่างกายที่แตกต่างจากร่างกายนี้และอยู่ในร่างกายนี้ ซึ่งประกอบด้วยลมหายใจที่จำเป็นต่อชีวิตนั้นเป็นร่างกายที่ประกอบด้วยจิต ร่างกายแบบแรกเต็มไปด้วยร่างกายแบบหลัง ร่างกายแบบหลังก็เกิดจากรูปร่างของมนุษย์ด้วยเหมือนกัน... ความจริงร่างกายที่แตกต่างจากร่างกายนี้ และอยู่ภายในร่างกายนี้ซึ่งประกอบด้วยจิตนั้นเป็นร่างกายที่ประกอบด้วยความรู้จักเหตุผล (หรือวิญญาณ) ร่างกายแบบแรกเต็มไปด้วยร่างกายแบบหลัง ร่างกายแบบหลังก็เกิดจากรูปร่างมนุษย์ด้วยเหมือนกัน... ความจริงร่างกายที่แตกต่างจากร่างกายนี้ และอยู่ภายในร่างกายนี้ซึ่งประกอบขึ้นด้วยความรู้จักเหตุผล (หรือวิญญาณ) นั้นเป็นร่างกายที่ประกอบด้วยพร (bliss) ร่างกายแบบแรกเต็มไปด้วยร่างกายแบบหลัง ร่างกายแบบหลังก็เกิดจากรูปร่างมนุษย์ด้วยเหมือนกัน... ด้วยเหตุนี้จึงได้เกิดโคลกบทนี้ขึ้นว่า “ความจริง อัสตนันและที่ทำให้เกิดขึ้นมา ถ้าหากเขาทราบ (เชื่อ) ว่า พรหมันเป็นอัสต ถ้าเขาทราบว่าพรหมันมีอยู่ บุคคลเช่นนั้นก็จะทราบวว่าพรหมันมีอยู่ด้วยเหตุนี้เอง”

อาดมันที่แท้จริง

ในนิทานเปรียบเทียบกับมีชื่อเสียงนี้ อาตมันที่เป็นแก่นแท้ที่แท้จริงได้รับการทำให้เป็นเอกลักษณ์กับร่างกาย ร่างในฝัน และร่างในความหลับสนิทอย่างสัมฤทธิผล และได้มีการเสนอแนะว่า คำสอนหมดทั้งสามนี้ยังไม่เพียงพอนัก เพราะไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ในบรรดาเงื่อนไขทั้งสามอันได้แก่ ความตื่น ความฝัน และความหลับสนิทเลยที่เราอาจใช้พูดถึงสภาวะแห่งอาดมัน เพื่อก่อให้เกิดคำอธิบายในประโยคแรกของข้อความตอนนี้ได้ อาตมันที่แท้จริงมิใช่ร่างกายหรือจิตใจหรือเป็นการปฏิเสธรูญญาณอย่างเด็ดขาดแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย อาตมันเป็นสิ่งที่ไม่มีความรู้สึกต่อสิ่งใด ๆ เลยนอกจากต่อตัวเองเท่านั้น อาตมันเป็นความรู้สึกตัวเองที่บริสุทธิ์ เช่นนั้น และในเงื่อนไขนี้เอง ที่เขาถือว่าอาดมันเป็นเอกลักษณ์กับความแท้จริงสูงสุด

(จาก อันโทคยอุปนิษัต, ๔.๘-๑๒, มีอยู่หลายแห่ง)

“อาดมันที่พ้นจากบาป พ้นจากชรา มรณะ ความเศร้าโศก ความหว (และ) ความกระหาย มีตณหาเป็นสังขธรรม มีความตั้งใจเป็นสังขธรรม นั้นแหละที่เราควรแสวงหา ที่เราควรปรารถนาที่จะเข้าใจ ผู้ที่ได้รับโลกทั้งปวงและความปรารถนาทั้งปวง เมื่อได้พบอาดมันแล้วก็จะรู้จักอาดมันเอง” เทพประสาทบดีได้ตรัสไว้อย่างนี้ ความจริงทั้งทวยเทพและหมู่สุรได้นับเรื่องนี้แล้ว

ความแท้จริงขั้นอันติมะในคัมภีร์อุปนิษัท

๓๓

ทั้งคู่ ทวยเทพและมนุษย์ได้พูดกันว่า : “เอาละ พวกเรามาแสวงหาอาตมมันกันเถิด เมื่อเราหาอาตมมันได้แล้ว เราก็จะได้รับโลกทั้งมวลและตณหาทั้งปวง” แล้วในบรรดาหมู่ทวยเทพนั้น พระอินทร์ก็เหาะไปหาพระประชาบดี ในหมู่สัตว์ ไท่วโรจนะก็เหาะไปหาพระประชาบดี ทั้งพระอินทร์และไท่วโรจนะ ก็ถือเชื้อเพลิงสำหรับบูชาญ (คือในฐานะเป็นศิษย์ที่มีความประสงค์จะรับใช้อาจารย์) มาเฝ้าพระประชาบดีโดยมิได้นัดหมายกันเลย พระอินทร์และไท่วโรจนะ ทั้งสององค์ได้อยู่กับพระประชาบดีในฐานะเป็นศิษย์ศึกษาความรู้ที่ศักดิ์สิทธิ์ (พหุมัจจราย) อย่างเคร่งครัด เป็นเวลาถึง ๓๒ ปี แล้วพระประชาบดีก็ถามพระอินทร์และไท่วโรจนะว่า : “ที่ท่านทั้งสองมาเป็นศิษย์ศึกษาความรู้ที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างเคร่งครัดอยู่กับเรานั้น ท่านปรารถนาอะไร ?” ทั้งพระอินทร์และไท่วโรจนะได้ทูลตอบว่า “อาตมมันที่พ้นจากบาป พ้นจากขรา มรณะ ความเศร้าโศก ความหิว (และ) ความกระหาย ที่มีตณหาเป็นสังขาร มีความตั้งใจเป็นสังขาร ซึ่งเป็นผู้ที่เราควรแสวงหาที่เราควรปรารถนาที่จะเข้าใจ ผู้ที่ได้รับโลกทั้งมวลและตณหาทั้งปวง เมื่อได้พบอาตมมันแล้วต้องรู้จักอาตมมันเอง” พระชนนประกาศว่าข้อความเหล่านี้เป็นข้อความที่อาจารย์ผู้ประเสริฐได้กล่าวไว้ พวกเราซึ่งปรารถนาอาตมมันนั้นเอง จึงได้มาอยู่เป็นศิษย์ของท่าน” พระประชาบดีตรัสว่า : “ปุระชะที่เราจะเห็นได้ในดวงตานั้นแหละคืออาตมมันละ” “ปุระชะนั้นเป็นอมรรตย์ ปราศจากความกลัว นั่นแหละคือพรหมัน”

“แต่ผู้ที่เราเห็นอยู่ในน้ำ และในกระจกเงาละ เขาเป็นใครกัน ?”

พระประชาบดีตรัสว่า : “ผู้ที่ท่านเห็นในทั้งปวงนี้เป็นผู้เดียวกันนั่นเอง” แล้วไท่วเธอก็ตรัสว่า “เมื่อมองดูตัวท่านเองในน้ำแล้ว อะไรก็ตามที่ท่านไม่เข้าใจเกี่ยวกับอาตมมันแล้ว ก็จงบอกเราเถิด”

พระอินทร์และไท่วโรจนะก็มองดูตัวเองในน้ำ แล้วพระประชาบดีก็ตรัสถามว่า “ท่านเห็นอะไรเล่า ?”

พระอินทร์และไท่วโรจนะทูลตอบว่า : “ขอเดชะ พวกเราเห็นตัวเราเองทั้งหมด ซึ่งเป็นการสร้างรูปร่างของเราขึ้นมาใหม่ได้อย่างถูกต้องทั้งผมและเล็บทีเดียว”

แล้วพระประชาบดีก็ตรัสว่า “เมื่อได้ประดับประดาตัว แต่งตัวและทำตัวให้เรียบร้อยแล้ว จงดูตัวเองในน้ำซิ”

เมื่อพระอินทร์และไท่วโรจนะประดับประดาตัว แต่งตัวและทำตัวให้เรียบร้อยแล้วก็มองดูตัวเองในน้ำ แล้วพระประชาบดีก็ตรัสถามว่า “ท่านเห็นอะไรบ้าง ?”

พระอินทร์และไท่วโรจนะทูลตอบว่า “เห็นเหมือนตัวเราเองที่ประดับประดาดีแล้ว แต่ง

ตัวดีแล้ว และทำตัวให้เรียบร้อยแล้วขอรับ...”

พระประชาบดีตรัสว่า “นั่นแหละคืออาตมมันละ” “นั่นแหละคืออมรรตย์ที่ไร้ความกลัว นั่นแหละคือพรหมมันละ” แล้วพระอินทร์และท้าวไวโรจนะก็จากไปด้วยจิตใจที่สงบ พระประชาบดีมองดูพระอินทร์และท้าวไวโรจนะทั้งปวงแล้วก็ทรงรำพึงกับตัวเองว่า : “เขากำลังจากไปโดยมิได้รู้แจ้งอาตมมันมิได้พบอาตมมันเลย ใครก็ตามที่ยอมรับลัทธินี้ว่าเป็นที่สุด ไม่ว่าเขาผู้นั้นจะเป็นทวยเทพหรือสุราก็ตาม จะต้องพินาศทั้งสิ้น”

แล้วท้าวไวโรจนะที่มีจิตใจสงบก็ไปหาพวกอสูร และประกาศลัทธินั้นให้พวกอสูรฟังว่า : “เราจะต้องทำตัวของเราเท่านั้นให้มีความสุข ควรรับใช้เฉพาะตัวเราเองเท่านั้น เมื่อทำตัวเท่านั้นให้มีความสุข เมื่อได้รับใช้ตัวเองแล้ว เราก็จะได้รับโลกทั้งสอง คือทั้งโลกนี้ และโลกหน้า เพราะฉะนั้นในที่นี้แม้กระทั่งบัดเดี๋ยวนี้พวกเขาก็พูดถึงผู้ที่ไม่ใช่ทายก ผู้ไม่มีศรัทธา ไม่ทำทานบุญญาว่า นั่นแหละคืออสูรละ เพราะนี่เป็นคำสอนของพวกอสูร พวกเขาย่อมประดับร่างกายของคนตายด้วยของหอม ดอกไม้ ฯลฯ ที่พวกเขาได้ขอมมา ประดับด้วยเสื้อผ้าและเครื่องอลังการ เพราะพวกเขาคิดว่า โดยการปฏิบัติเช่นนี้พวกเขาจะได้ชนะโลกหน้าต่อไป”

แต่ทว่าก่อนที่พระอินทร์จะไปถึงทวยเทพ ก็มองเห็นอันตรายนี้ว่า : “ร่างกายนี้เมื่อได้ประดับประดาแล้ว ก็ชื่อว่าร่างกายที่ประดับประดาดีแล้ว ร่างนี้เมื่อแต่งตัวให้ดีแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นร่างกายที่แต่งดีแล้ว ร่างนี้เมื่อทำให้เรียบร้อยแล้ว ก็ชื่อว่าเป็นร่างกายที่ทำให้เรียบร้อยแล้ว ข้อนี้มีอุปมาฉันใด เมื่อร่างนี้มีดีบอด เขาก็มีดีบอดไปด้วย เมื่อร่างกายนี้พิการ เขาก็พลอยพิการไปด้วย เมื่อร่างนี้ไม่สมประกอบ เขาก็พลอยไม่สมประกอบไปด้วยมีอุปมาฉันนั้น ความจริงเมื่อร่างนี้สูญสิ้นแล้ว อาตมมันก็จะสูญสิ้นไปทันที ในร่างนี้ข้าพเจ้าไม่เห็นมีอะไรดีเลย” พระอินทร์ก็ถือเชื้อเพลิงสำหรับยัญพิธีกลับไปหาพระประชาบดีอีก (พระอินทร์ได้ทูลพระประชาบดีให้ทรงทราบวัตถุประสงค์ของตน ซึ่งพระประชาบดีก็ทรงยอมรับความจริงนั้น และขอให้พระอินทร์อยู่เป็นศิษย์ต่อไปอีก ๓๒ ปี) พระอินทร์ได้อยู่เป็นศิษย์พระประชาบดีอีก ๓๒ ปี แล้วพระประชาบดีก็ตรัสกับพระอินทร์ว่า : “ผู้ที่เคลื่อนไหวอย่างมีความสุขอยู่ในความผืนนั้นแหละคืออาตมมันละ” “นั่นแหละคือผู้ที่ป็นอมรรตย์ไร้ความหวาดกลัว นั่นแหละคือพรหมมันละ” แล้วพระอินทร์ผู้มีจิตใจสงบก็จากไป

แต่แล้วก่อนจะไปถึงพวกทวยเทพ พระอินทร์ก็ทรงเห็นอันตรายนี้ว่า : “ที่นี้แม้ร่างกายนี้จะดีบอด อาตมมันที่อยู่ในความผืนก็มีได้มีดีบอดไปด้วย แม้ร่างกายนี้จะพิการ แต่อาตมมันที่อยู่ในความผืนก็หาได้พิการไปด้วยไม่ แม้ร่างกายนี้จะบกพร่อง แต่อาตมมันที่อยู่ในความผืนก็หาได้บกพร่องไปด้วยไม่ เมื่อร่างนี้ถูกประหาร อาตมมันก็ได้ถูกประหารไปด้วยเลย อาตมมันมิได้พิการไปพร้อม ๆ กับความพิการของร่างกายเลย แต่ตามที่เป็นอย่างนั้น พวกเขาได้ประหารอาตมมัน มิได้เอาเสื้อผ้าห่มห่ออาตมมัน เท่าที่เป็นจริง อาตมมันได้เป็นผู้มีประสบการณ์ต่อสิ่งที่ไม่อาจลงรอยกันได้

ความแท้จริงชั้นอันติมะในคัมภีร์อุปนิษัท

๓๕

ตามที่ความจริงนั้นอาตมณก็ยังร้องไห้ ข้าพเจ้ามองไม่เห็นว่าเป็นอาตมณนี้จะมีอะไรดีบ้าง” (แล้วพระอินทร์ก็กลับไปเฝ้าพระประชาบดีด้วยวัตถุประสงคืนี้อีก พระประชาบดีก็ทรงยอมรับความจริงนั้น แต่ก็ขอให้พระอินทร์อยู่เป็นศิษย์ไปอีก ๓๒ ปี) แล้วพระประชาบดีก็ตรัสกับพระอินทร์ว่า : “ทีนี้เมื่อเขาดกอยู่ในความหลับสนิท อารมณ์เย็น จิตใจสงบ และไม่ทราบความฝันเลย นั้นแหละคืออาตมณละ” “นั่นแหละคือสิ่งที่ปรารถนาไ้ความกลัว นั่นแหละคือพรหมันละ” แล้วพระอินทร์ผู้มีจิตใจสงบก็จากไป

แต่แล้วก่อนที่จะไปถึงทวยเทพ พระอินทร์ก็ทรงมองเห็นอันตรายข้อนี้ว่า : “ความจริง อาตมณนี้เมื่อตกอยู่ในความหลับสนิท จะไม่รู้จักตนเองในรูปว่า ‘อันคือเขาละ’ เลย ทั้งไม่รู้จักสิ่งเหล่านี้ ณ ที่นี้ด้วย ความจริงอาตมณจะกลายเป็นสิ่งที่ได้สูญหายไปแล้ว ข้าพเจ้ามองไม่เห็นเลยว่า ในอาตมณนี้จะมีอะไรดีบ้าง” (พระอินทร์ก็ทวนกลับไปเฝ้าพระประชาบดีอีกครั้งหนึ่ง พระประชาบดีได้ให้สัญญาว่าจะบอกความจริงชั้นสุดท้ายให้ หลังจากต้องอยู่เป็นศิษย์แล้วเป็นเวลาอีก ๕ ปี) พระอินทร์ได้อยู่เป็นศิษย์ของพระประชาบดีอีก ๕ ปี ดังนั้นจำนวนปีทั้งหมดจึงรวมได้ถึง ๑๐๑ ปี ดังนั้นประชาชนจึงได้กล่าวกันว่า ท้าวหมัฆวาน (พระอินทร์ผู้ให้รางวัล) ได้อยู่เป็นศิษย์เพื่อศึกษาความรู้ที่ลึกกลับกับพระประชาบดีเป็นเวลาถึง ๑๐๑ ปี แล้วพระประชาบดีก็ตรัสกับพระอินทร์ว่า : “ดูก่อนท้าวหมัฆวาน ร่างกายนี้เป็นมรรตยจริง ๆ ร่างกายนี้จะถูกความตายพิชิต แต่ร่างกายนี้เป็นมูลฐานของอาตมณที่ไร้ร่างที่ไม่ตายนั้น ความจริงอาตมณเมื่ออยู่ในร่างกายจะถูกความทุกข์ความสุขครอบงำ ความจริงนั้นมีความหลุดพ้นจากสุขและทุกข์สำหรับผู้ที่ได้สังสรรค์กับร่างกายนี้ ลมก็เป็นสิ่งที่ไม่มีร่าง เมฆ ฟ้าแลบ ฟ้าร้อง เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่มีร่างทั้งนั้น ทีนี้ในฐานะที่สิ่งเหล่านี้เกิดมาจากอวกาศภายนอก และได้ถึงแสงสว่างที่สูงสุด แต่ละอย่างก็ปรากฏพร้อมกับรูปร่างของตนเองฉันใด อาตมณที่สงบนี้ที่เกิดมาจากร่างกายนี้แล้วได้ถึงแสงสว่างชั้นสูงสุดก็ปรากฏพร้อมกับรูปร่างของตนเองฉันนั้น อาตมณนั้นแหละคืออุตตมปุระุช (ปุระุชผู้สูงสุด) ละ”

ความแท้จริงที่เป็นแก่นแท้ที่มีอยู่ในโลก

เมื่อมอง “ไปข้างนอก” นักปราชญ์ฝ่ายอุปนิษัทก็จะเกิดความรู้แจ้งอย่างต่องแท้ว่า โลกนี้เป็นเพียงมัดแห่งรูปและนามที่ผ่านพ้นไปอย่างรวดเร็วนั่นเอง นั่นคือในโลกปรากฏการณ์ที่มากมายหลายชั้นนี้มีความแท้จริงที่ถาวรอยู่เพียงอย่างเดียวเท่านั้น และว่าในการวิเคราะห์ชั้นสุดท้าย ความแท้จริง (บางแห่งก็เรียกว่า พรหมัน แต่ในที่นี้เรียกว่า สัต คือ ภาวะ, แก่นแท้) นั้น เป็นเอกลักษณ์กับความแท้จริงที่เป็นแก่นแท้ในบุคลิกภาพของมนุษย์ คือ อาตมณ

(จาก อันโศกยอุปนิษัท, ๖.๑-๓, ๑๒-๑๔, มีอยู่หลายแห่ง)

มี เสวตเกตู บุตรแห่งอุททาลกะอารุณิอยู่คนหนึ่ง บิดาได้กล่าวกับเสวตเกตูว่า : “ดูก่อนเสวตเกตู เจ้าจงดำรงชีวิตอยู่อย่างศิษย์ที่เรียนความรู้ศักดิ์สิทธิ์ (พรหมจรรย์) อย่างเคร่งครัดเกิด

ลูกรัก ในครอบครัวของเราไม่มีใครเลยที่ไม่มีความรู้ในเรื่องพระเวท และยังเป็นพราหมณ์อยู่เพียง เพราะความสัมพันธ์ทางครอบครัวอย่างที่เป็นอย่างนั้น” เสวตเกิดเมื่อได้เข้าไปหาอาจารย์ในคราว ที่ตนมีอายุเพียง ๑๒ ขวบ แล้วก็ศึกษาพระเวททั้งปวง แล้วจึงกลับบ้านเมื่ออายุได้ ๒๔ ปี มีความ ห้อยยโส คิดว่าตนเองเป็นนักปราชญ์ เป็นคนกระด้างหัวรั้น บิดาจึงกล่าวกะเขาว่า “เสวตเกิด ลูกรัก โดยเหตุที่เดี๋ยวนี้เจ้ามีความห้อยยโส สำคัญว่าตนเองเป็นผู้คงแก่เรียน จึงเป็นคนกระด้าง หัวรั้น เจ้าได้ถามถึงคำสอนที่ทำให้ได้อินสิ่งที่ไม่เคยได้อินมาก่อน ที่ทำให้คิดสิ่งที่ไม่เคยคิดมา ก่อน ที่จะทำให้เข้าใจสิ่งที่ไม่เคยเข้าใจมาก่อนไหม?”

เสวตเกิดถามว่า “คุณพ่อครับ คำสอนนั้นเป็นประการใด?”

บิดาตอบว่า “ลูกรักของพ่อ โดยการเข้าใจดินเหนียวก้อนหนึ่งเราที่จะเข้าใจสิ่งทั้งปวงที่ทำ ด้วยดินเหนียวได้ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นมาได้ก็โดยอาศัยสัญญาณแห่งคำพูดเท่านั้น มันเป็นเพียงชื่อเท่านั้นเอง ดินเหนียวอย่างนั้นเท่านั้นที่เป็นความจริง ข้อนี้ฉันใด ลูกรัก เพราะ การเข้าใจแห่งเหล็กเพียงแห่งเดียว ก็จะเข้าใจสิ่งทั้งปวงที่ทำด้วยเหล็กได้ ทั้งนี้เพราะการเปลี่ยน แปลงจะเกิดขึ้นมาได้ก็เพราะสัญญาณแห่งคำพูดเท่านั้น มันเป็นเพียงชื่อเท่านั้นเอง เหล็กอย่างนั้น เท่านั้นที่เป็นความจริง ข้อนี้ฉันใด...คำสอนนั้นก็เป็นอย่างนั้นแหละลูกรักของพ่อ”

เสวตเกิดถามว่า “แต่อาจารย์ผู้ประเสริฐเหล่านั้นคงมิได้ทราบเรื่องนี้เลย เพราะถ้าอาจารย์ เหล่านั้นทราบเรื่องนี้ ทำไมท่านจึงมิได้บอกลูกเล่า?”

บิดาตอบว่า “แต่อาจารย์ผู้ประเสริฐเหล่านั้นบอกพ่อ เป็นเช่นนั้นนะลูก”

บิดากล่าวว่า “ลูกรักของพ่อ ในตอนเริ่มต้นโลกนี้เป็นเพียง ‘สัด’ เท่านั้น เป็นสิ่งเดียว เท่านั้น ไม่เป็นสอง ไม่ต้องสงสัยละ บางคนก็จะกล่าวว่า: ‘ในตอนเริ่มต้นนั้นอันที่จริงโลกนี้เป็น เพียงอัสตเท่านั้น เป็นสิ่งเดียวเท่านั้นไม่เป็นสิ่งที่สอง จากอัสตนั้นแหละจึงได้เกิดสัดขึ้นมา’ แต่ ลูกรักของพ่อ มันจะเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร?” “สัดจะเกิดมาจากอัสตได้อย่างไร? ตรงข้าม ลูกรักของพ่อ ในตอนเริ่มต้นโลกนี้เป็นสัดอย่างเดียว อย่างเดียวเท่านั้น ไม่ได้เป็นอย่างที่สอง เลย สัตว์รำพึงกับตัวเองว่า ขอให้เราเป็นสิ่งที่มากมาย ขอให้เราได้ให้กำเนิดเกิด’ สัตว์ได้สร้าง ไฟขึ้นมา ไฟนั้นรำพึงว่า ‘ขอให้เราเป็นสิ่งที่มากมายเกิด ขอให้เราได้ให้กำเนิดเกิด’ ไฟได้สร้าง น้ำขึ้นมา เพราะฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่บุคคลเกิดเศร้าโศกเสียใจหรือมีเหตุอันใดที่ย่ำแย่ขึ้นมาแล้ว จากไฟ (ความร้อน) อย่างเดียวนั้นแหละที่ได้ก่อให้เกิดน้ำขึ้นมา น้ำนั้นได้รำพึงว่า ‘ขอให้เราเป็นสิ่งที่ มากมายเกิด ขอให้เราได้ให้กำเนิดเกิด’ น้ำได้สร้างอาหารขึ้นมา เพราะฉะนั้น เมื่อใดก็ตามที่ เกิดมีฝนตกลงมา ก็จะมีอาหารอุดมสมบูรณ์ จากนั้นอย่างเดียวกันเท่านั้นเองที่ได้ผลิตอาหารสำหรับ รับประทานขึ้นมาได้...เทพ (Being) นั้นได้รำพึงว่า ‘เขาจะเมื่อได้เข้าไปสู่เทพทั้งหลาย (ไฟ น้ำและ

ความแท้จริงขั้นอันติมะในคัมภีร์อุปัชฌาย์

๓๗

อาหาร) โดยอาศัยอาตมณที่มีชีวิตอยู่แล้ว ขอให้เราได้พัฒนานามรูปเกิด ขอให้เราได้ทำนามและรูปแต่ละอย่างให้เป็นไตรมิตรเกิด' ดังนั้น เทพนั้นเมื่อได้เข้าไปสู่เทพทั้งสามเหล่านั้น โดยอาศัยอาตมณที่มีชีวิตอยู่แล้วก็ได้พัฒนานามและรูป...ได้ทำให้นามและรูปแต่ละอย่างเป็นไตรมิตร"

“เจ้าจงเอาผลมะเดื่อจากที่นั่นมาให้พ่อชิตี”

“นี่ครับพ่อ”

“ผ่ามันออกไปชิตี”

“ผ่าแล้วพ่อ”

“เจ้าเห็นอะไรในผลมะเดื่อที่นั่นบ้าง ?”

“มีเมล็ดเล็ก ๆ อยู่มากมายเหลือเกินพ่อ”

“จงผ่าเมล็ดมะเดื่อที่นั่นสักเมล็ดหนึ่งชิตี”

“ผ่าแล้วพ่อ”

“เจ้าเห็นอะไรบ้าง ?”

“ไม่เห็นมีอะไรเลยพ่อ”

แล้วบิดาก็ได้กล่าวกับเศวตเกตุว่า “ถูกแล้วลูกรักของพ่อ มันเป็นแก่นแท้ที่ละเอียดซึ่งเจ้ามองไม่เห็น แต่จากต้นมะเดื่อใหญ่นี้ก็เกิดมาจากแก่นแท้นั้นเองแหละลูกรัก จงเชื่อพ่อเกิดลูก ว่ามันเป็นแก่นแท้ที่ละเอียดลึกซึ้ง โลกนี้ก็มีแก่นแท้นั้นแหละเป็นอาตมณ แก่นแท้นั้นแหละเป็นสัตต แก่นแท้นั้นแหละเป็นอาตมณ (แก่นแท้ที่ละเอียด) นั้นแหละเป็นตัวเจ้าละ เศวตเกตุ” “ท่านอาจารย์ผู้ประเสริฐนั้นยังได้สอนพ่อต่อไปอีก ลูกรักของพ่อเป็นเช่นนั้นจริง ๆ”

“เมื่อเจ้าเอาเกลือนี้ใส่ลงไปในน้ำแล้ว จงมาหาพ่อในตอนเช้านะ”

เศวตเกตุก็ได้ปฏิบัติตาม แล้วบิดาได้กล่าวกับเขาว่า : “จงนำเกลือที่เจ้าใส่ลงไปในน้ำเมื่อเย็นวานนั้นมาชิตี” แม้เขาจะมองหามันเขาก็หาพบมันไม่ เพราะมันละลายหมดแล้ว

บิดากล่าวว่า “จงชิมตรงกลาง ๆ ชูชิตี เป็นอย่างไรบ้าง ?”

“เค็มครับพ่อ”

“ทั้งมันเสียแล้วมาหาพ่อ”

เศวตเกตุก็ปฏิบัติตาม ราพึงกับตัวเองว่า “เกลือที่นั่นแม้จะมองไม่เห็นก็ยังมียูอยู่ในน้ำ”

แล้วอรุณก็ได้กล่าวกับเศวตเกตุว่า “ถูกแล้วลูกรักของพ่อ เจ้ามองไม่เห็นสัตต (Being) ในโลกนี้ แต่ความจริงสัตตก็อยู่ที่นั่นเอง โลกทั้งปวงนี้มีสัตต ซึ่งเป็นแก่นแท้ที่ละเอียดนั้นแหละเป็นแก่นแท้สำหรับอาตมณของมัน สัตตนั้นแหละคือความจริงแท้ สัตตนั้นแหละคืออาตมณ สัตตนั้นแหละคือ

เจ้าละแควตเกิด” บิดากล่าวต่อไปว่า “แล้วครูผู้ประเสริฐผู้นั้น ยังได้สอนพ่อต่อไปอีก เป็นเช่นนั้นจริง ๆ นะลูก”

“ลูกรักของพ่อ เมื่อมีผู้นำชายคนหนึ่งซึ่งมีผ้าผูกตามาจากเมืองคันธาระแล้ว เขาก็ทิ้งชายคนนั้นไว้ ณ ที่แห่งหนึ่งซึ่งไม่มีมนุษย์อยู่เลย และโดยเหตุที่ชายนั้นถูกนำไปทางทิศตะวันออก หรือทางทิศเหนือหรือทางทิศใต้ เขารำพึงว่า ‘เราได้ถูกนำมา ณ ที่นี้ทั้ง ๆ ที่มีผ้าผูกตา เราได้ถูกทิ้งไว้ที่นี่ทั้ง ๆ ที่ผ้ายังผูกตาอยู่’ และเมื่อได้เอาผ้าผูกตาออกแล้ว เขาก็อาจบอกชายผู้นั้นว่า ‘เมืองคันธาระอยู่ทางทิศนั้น จงไปทางทิศนั้นเถิด’ แล้วเมื่อชายผู้นั้นมีความรู้สึกและฉลาดขึ้น เขาก็จะถามทางจากหมู่บ้านนี้ไปยังหมู่บ้านนั้น แล้วก็จะไปถึงเมืองคันธาระได้ ข้อนี้ฉันใด ผู้ที่มีครูอยู่ ณ ที่นี้ก็จงทราบว่ : ‘เราจะอยู่ ณ ที่นี้ (ในโลกแห่งปรากฏการณ์นี้) นานเท่าที่เรายังไม่ได้รับการปลดปล่อยให้พ้นจากพันธะแห่งอวิชชา แล้วต่อจากนั้นเราก็จะไปถึงบ้านของเรา ฉะนั้น”

ภาค ๒

ศาสนาเซน กับ พระพุทธศาสนา

ก่อน พ.ศ. ๒๗๔ ปี	วันที่ถือกันว่าเป็นวันปีเกิดของ ปารุศวนาถ ผู้นำศาสนาเซน
ประมาณก่อน พ.ศ. ๒๐ ปี - พ.ศ. ๖๐	(หรือก่อน พ.ศ. ๑๕ ปี - พ.ศ. ๖๕) สัทธัตถะ โคตมพุทธเจ้า
" " พ.ศ. ๑ - ๕๓	พระเจ้าพิมพิสาร กษัตริย์แห่งแคว้นมคธ
" " พ.ศ. ๕๓ - ๘๕	พระเจ้าอชาตศัตรู กษัตริย์แห่งแคว้นมคธ
" " พ.ศ. ๖๓	ทำปฐมสังคายนาที่เมืองราชคฤห์
" " พ.ศ. ๗๕ (หรือ พ.ศ. ๕๖, ๖๖)	วรมานมหาวีระ ถึงนิพพาน
พ.ศ. ๒๑๖ - ๒๑๘	พระเจ้าอเล็กซานเดอร์ แห่งมะเซดอน บุกรุกอินเดีย

สมัยเมารยะ

ประมาณ พ.ศ. ๒๒๑ - ๒๔๕	(หรือ พ.ศ. ๒๒๖ - ๒๕๐) จันทรคุปต์
" พ.ศ. ๒๔๓	เมกัสเธเนส อัครราชทูตกรีกเป็นผู้แทน เซลิวกุส นิกาเตอร์ มาเฝ้า ณ ราชสำนักกษัตริย์จันทรคุปต์
" พ.ศ. ๒๔๕ - ๒๗๐	พระเจ้าพินทุสสาร
" พ.ศ. ๒๗๐ - ๓๐๖	(หรือ พ.ศ. ๒๗๔ - ๓๑๑ : ๒๗๕ - ๓๑๐) พระเจ้าอโศก
" พ.ศ. ๒๙๖ - ๓๓๖	พระมหินทเถระทำให้พระเจ้าเทวานัมปิยติสหนมานับถือพระพุทธศาสนา
" พ.ศ. ๓๔๓ - ๓๕๐	ยุคที่พระพุทธศาสนา กับ ศาสนาเซน มีอิทธิพลในอินเดีย มากที่สุด
" พ.ศ. ๓๕๓	อาณาจักรต่าง ๆ ของกรีกในอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือ
" พ.ศ. ๓๕๘ (หรือ ๓๖๐)	อวสานของราชวงศ์เมารยะ

ยุครุกรานกัน

ประมาณ พ.ศ. ๓๕๘ - ๓๗๐ (หรือ ๓๖๐ - ๓๗๒)	ราชวงศ์คุงคะ
" พ.ศ. ๓๕๘ - ๓๙๔	กษัตริย์ ปุชยมิตร คุงคะ

๔๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ประมาณ	พ.ศ. ๓๗๓-๓๗๘	เหยาจิ (Yueh - chi) (ไอเรเนียน) รุกรานอินเดีย
"	พ.ศ. ๓๙๓	กษัตริย์มิลินท์ (เมานาเดอรู) กษัตริย์อินโด - กรีกที่สำคัญที่สุด
"	พ.ศ. ๔๕๓	พวกศกะรุกรานอินเดียตะวันตกเฉียงเหนือ
"	กลางพุทธศตวรรษที่ ๖	พวกกุษาณะรุกรานอินเดีย
"	พ.ศ. ๖๒๒ (หรือ ๖๒๕)	ศาสนาเซนแยกออกเป็นนิกายเศวตัมพร และทิคัมพร
"	พ.ศ. ๖๒๑ - ๖๔๔	พระเจ้ากนิษกะ
"	พ.ศ. ๖๕๐ - ๗๕๐	พระพุทธศาสนานิกายมหายานเจริญรุ่งเรือง หนังสือ "พุทธจริต" ของอัสวเมษ นิกายมหายมิกะของ ท่านนาคราชรุ่งเรือง (จนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๐)
"	พ.ศ. ๗๕๐ - ๙๕๐	ท่านกุนดะกุนดะ ครูในศาสนาเซนนิกายทิคัมพร
"	พ.ศ. ๙๕๐ - ๑๐๕๐	อลังคะ และ วสุพันธ์ ปรินิพพานเมธีฝ่ายมหายานสร้างพุทธวิหาร ขนาดใหญ่ที่เมืองนาลันทา
"	พ.ศ. ๙๙๗	จารีกลัทธิศาสนาเซนที่จำกัดมาทางมุขปาฐะในการประชุม สังคายนาที่เมืองวลกี ในเสาราชบุรี
"	พ.ศ. ๑๐๕๐ - ๑๕๕๐	พระพุทธศาสนา มหายานนิกายโยคาจาร หรือ วิชญาณวาท เจริญรุ่งเรือง
"	พ.ศ. ๑๑๕๐ - ๑๒๕๐	ลัทธิตันตระได้ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนา
"	พ.ศ. ๑๒๕๐ - ๑๓๕๐	พระพุทธศาสนาแผ่เข้าไปสู่เนปาล และทิเบต
"	พ.ศ. ๑๓๑๓ - ๑๓๕๓	กษัตริย์ธรรมपालะผู้นับถือพระพุทธศาสนา ปกครองแคว้น พินาร์และเบงกอล
"	พ.ศ. ๑๔๕๐ - ๑๕๕๐	นิกายตันตระสัทยาน หรือ สหชีวะ ได้แสดงลักษณะท่าทีแบบ สุดท้ายของพระพุทธศาสนาในอินเดีย

บทนำ

ภูมิหลังศาสนาเซนและพระพุทธศาสนา

ในระหว่างศตวรรษที่ ๒ ก่อนพุทธศักราช - พุทธศตวรรษที่ ๑ ชีวิตทางด้านพุทธปัญญาของอินเดียกำลังตกอยู่ในภาวะที่ปั่นป่วน ได้มีการชี้ให้เห็นหลายครั้งหลายหนว่ายุคนี้เป็นหัวเลี้ยวหัวต่อในด้านพัฒนาการทางพุทธปัญญาและทางจิตใจของโลกทั้งมวล เพราะยุคนี้ได้มองเห็นปรัชญาเมธีรุ่นแรก ๆ ของกรีก ศาสดาพยากรณ์คนสำคัญ ๆ ของเฮบรู ซึ่งถือในประเทศจีน และบางที ซาราสตระ (Zarathustra) ในเปอร์เซียด้วย ในประเทศอินเดียยุคที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของโลกนี้ จะเห็นได้ชัดที่คำสอนของนักปราชญ์ทางด้านอุปนิษัทที่ยอมรับการบันดาลใจของคัมภีร์พระเวท และคุณค่าสัมพัทธ์ของยัญพิธีตามคัมภีร์พระเวทฝ่ายหนึ่ง กับการบังเกิดของศาสนาผู้เคร่งครัดในลัทธิดั้งเดิมน้อยกว่านักปราชญ์ฝ่ายอุปนิษัทและเป็นผู้ปฏิเสธคัมภีร์พระเวทอย่างสิ้นเชิงอีกฝ่ายหนึ่ง ในสมัยนี้แหละที่ได้เกิดมีศาสนาเซนและพระพุทธศาสนาขึ้นมาซึ่งเป็นระบบที่แตกต่างจากคัมภีร์ดั้งเดิมมากมายและได้ประสมผลสำเร็จมากที่สุด แต่ละศาสนามีมูลฐานอยู่บนคำสอนที่แตกต่างกัน และแต่ละศาสนาก็วางกฎเกี่ยวกับความประพฤติเพื่อความหลุดพ้นไว้ต่างกันด้วย

ภูมิหลังทางด้านสังคมแห่งพัฒนาการของลัทธิที่ผุดผื่นไปจากคัมภีร์เดิมอย่างมากมายนี้ เราไม่อาจสืบสาวหาร่องรอยจากคำสอนของศาสนาเซนและพระพุทธศาสนาให้แจ่มแจ้งได้เท่าที่เราต้องการเลย ทั้ง ๆ ที่ศาสนาทั้งสองนี้ผู้แต่งหนังสือในศตวรรษหลัง ๆ ได้สืบหาร่องรอยไว้ได้มากพอตามที่ตามแต่ก็ปรากฏว่าคำสอนของลัทธิที่ผุดผื่นไปจากคัมภีร์เดิมนั้นได้เจริญรุ่งเรืองมั่นคงอยู่ในดินแดนที่เรียกว่าแคว้นพิหารและภาคตะวันออกของแคว้นอุดรประเทศในปัจจุบันนี้ ณ ที่นี้การที่อารยธรรมอารยันและศาสนาพราหมณ์มาถึงอินเดียในต้นฤดูเหมือนจะเมื่อไม่นานมานี้เอง บางทีประชาชนจะได้รับความกระทบกระเทือนจากระบบบรรณะของพวกอารยันแต่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น และอิทธิพลของพราหมณ์ย่อมไม่มีทางที่จะสมบูรณ์ได้เลย พวกเขาได้ทุ่มเทความสนใจให้กับเทพต่าง ๆ ของโลกเบื้องต่ำ (chthonic) ที่เป็นเทพพื้นเมือง เช่น พวกยักษ์และนาคที่บูชากันอยู่ตามเนินดินและป่าที่ศักดิ์สิทธิ์ (ไคตยะ) มากพอ ๆ กับเทพของพวกอารยัน ได้เกิดมีเมืองต่าง ๆ ขึ้นมากมายซึ่งเป็นที่ที่พวกพ่อค้าที่มีอันจะกินดำรงชีวิตในเมื่อเทียบกับคนอื่น ๆ ก็เรียกว่าอยู่ในชั้นอุดมสมบูรณ์ ส่วนพวกชาวนาที่เป็นเสรีชน ซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ก็ดำรงชีวิตอยู่ในชั้นที่เรียกว่าสูงกว่าในระดับทุกวันนี้บ้าง ในเมื่อความบีบคั้นของประชากร และการขาดนุ้ยที่โอชะทำให้ชนชั้นที่ยากจนจนลงอีกอย่างน่าเศร้าทีเดียว

เค้าโครงของชนเผ่าต่าง ๆ แบบเก่า ๆ กำลังแตกแยกออกไปทุกทีและได้เกิดมีอาณาจักร

ขนาดเล็กตามภูมิภาคต่าง ๆ ขึ้นมากมาย พร้อม ๆ กับหน่วยทางการเมืองที่แตกต่างกันอยู่บ้าง ซึ่งได้ช่วยรักษาเค้าโครงของชนเผ่าต่าง ๆ ไว้ได้มาก และโดยทั่ว ๆ ไปก็อ้างว่าเป็น “สาธารณรัฐ” (รีพับลิค) เพราะต้องการให้ได้คำที่มีความหมายดีขึ้นเล็กน้อย สาธารณรัฐเหล่านี้ส่วนใหญ่มีความสำคัญทางด้านการเมืองไม่มากนัก และขึ้นอยู่กับอาณาจักรใหญ่ ๆ คืออาณาจักรโกศล ซึ่งมีอำนาจปกครองภาคตะวันออกของแคว้นอุตตรประเทศในปัจจุบันนี้เกือบหมด ในบรรดาสาธารณรัฐแบบนี้ สาธารณรัฐหนึ่งก็คือ สาธารณรัฐของพวกศากยะที่อยู่ที่ยิงเขาหิมาลัย ซึ่งเราอาจลืมเสียสนิททีเดียว ถ้าหากไม่ได้อาศัยข้อเท็จจริงที่ว่าผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนาขึ้นมานั้นเป็นโอรสของหัวหน้าเผ่าคนหนึ่งของสาธารณรัฐนั้น สาธารณรัฐที่สำคัญที่สุดในบรรดาสาธารณรัฐเหล่านี้ ก็คือ สาธารณรัฐที่โดยทั่ว ๆ ไปเราอ้างชื่อว่าสมาพันธรัฐวัชชี ซึ่งเผ่าที่สำคัญที่สุดของสมาพันธรัฐนี้คือเผ่าลิจจวี สาธารณรัฐแห่งนี้เป็นปกครองส่วนใหญ่ของแคว้นพิหารทางเหนือของแม่น้ำคงคา และปรากฏว่าปกครองโดยหัวหน้าเผ่าคนหนึ่งที่ได้อำนาจมาจากมหาสภาของชนเผ่าต่าง ๆ และปกครองอยู่โดยได้รับความช่วยเหลือจากสภาหัวหน้าชั้นผู้น้อยซึ่งเป็นสภาที่เล็กกว่า ส่วนใหญ่ของแคว้นพิหารทางใต้แม่น้ำคงคาเป็นแคว้นมคธ พระเจ้าพิมพิสารที่ปกครองแคว้นมคธในสมัยที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสอนอยู่เป็นส่วนใหญ่ในขณะนั้นดูเหมือนจะมีปรีชาสามารถในด้านการจัดระบบการเมืองดีกว่าฝ่ายข้าศึก และจัดแคว้นเล็ก ๆ ของพระองค์ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดและรวมอำนาจไว้ที่เมืองหลวงได้มากกว่าหัวหน้าหรือกษัตริย์องค์อื่น ๆ ในสมัยเดียวกับพระองค์ โอรสของพระองค์พระนามว่าชาตคัตตุซึ่งเริ่มครองราชสมบัติก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพานเป็นเวลา ๗ ปีนั้น ได้ยึดนโยบายขยายดินแดน ไม่ช้าไม่นานแคว้นมคธก็ผนวกเอาแคว้นวัชชีและแคว้นโกศลไว้ในอำนาจได้ และมคธก็เจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาจนกระทั่งประมาณ ๒๐๐ ปีต่อมา จักรพรรดิที่สำคัญยิ่งคือพระเจ้าอโศกก็ได้ผนวกเอาแคว้นกลิงคราษฎร์ และเมืองปาฏลิบุตร (ปัจจุบันคือเมืองปัตนา) ก็ได้กลายเป็นเมืองหลวงของชมพูทวีปทั้งหมดยกเว้นปลายแหลมใต้สุดเท่านั้น

พัฒนาการของรัฐต่าง ๆ ที่มีการปกครองเป็นระเบียบแล้วและความก้าวหน้าแห่งวัฒนธรรมทางด้านวัตถุนั้นได้มีผลติดตามมาด้วยความแพร่หลายอย่างรวดเร็วแห่งมโนคติทางด้านศาสนาใหม่ ๆ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นพื้นฐานความคิดของอินเดียทั้งหมด เป็นที่น่าสังเกตว่า ในพระเวทและในวรรณคดีพราหมณะรุ่นแรก ๆ มิได้มีกล่าวถึงลัทธิว่าด้วยการเวียนว่ายตายเกิดอย่างแจ่มแจ้งเลย และไม่มีเหตุผลที่ดีใด ๆ ที่จะทำให้เชื่อว่าพวกอารยันสมัยพระเวทได้ยอมรับนับถือลัทธินี้ ลัทธินี้ได้ปรากฏเป็นรูปเป็นร่างค่อนข้างแก่แก่เป็นครั้งแรกในคัมภีร์อุปนิษัทสมัยแรก ๆ ในฐานะที่เป็นลัทธิที่ไม่ค่อยจะพบบ่อยนักและเป็นลัทธิใหม่ คือปรากฏว่าเป็นลัทธิที่พวกฤาษีได้บอกสอนศิษย์ที่มีทางทางดี ๆ ว่าเป็นเรื่องที่ลึกลับมาก ในวรรณกรรมทางศาสนาของอินเดียขั้นต่อมา คัมภีร์ศาสนาเชนและพระพุทธศาสนาก็มีผู้เข้าใจกันว่าเป็นคำสอนที่เกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด และได้กลายเป็นลัทธิที่เกือบจะเป็นสากลเอาทีเดียว จากความเชื่อถือในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดนี้เอง จึงได้มีความ

ปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะหนีไปจากทุกข์ เพื่อจะได้อยู่ร่วมกับอะไรบางอย่างที่อยู่นอกเหนือวัฏจักรแห่งการเกิดการตายแล้วก็เกิดใหม่ที่นาเบื่อหน่าย เพื่อที่จะไม่เป็นภาวะที่เป็นอกาลิก แทนภาวะที่เป็นอนิจจังและดังนั้นก็ย่อมเป็นภาวะที่ไม่พึงปรารถนา ความเชื่อในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่แพร่หลายไปทั่วภาคเหนือของอินเดียทั้งหมดอย่างรวดเร็วนั้นยากที่จะอธิบายได้ อาจเป็นว่าสังคมในระดับที่ต่ำด้อยกว่ามีความเชื่อถือในการเวียนว่ายตายเกิดบางแบบนับตั้งแต่สมัยที่จำไม่ได้มาแล้ว แต่ทว่าในบัดนี้เท่านั้นที่ความเชื่อถือนั้นได้มีผลกระทบกระเทือนมาถึงสังคมชั้นสูงด้วย นับว่าเป็นการยากพอ ๆ กันในอันที่จะอธิบายถึงความเจริญแห่งความรู้สึกเบื่อหน่ายโลกและความปรารถนาที่จะหนีไปจากโลก ได้มีเหตุผลหลายประการด้วยกันที่ได้เสนอแนะเพื่อให้อธิบายคลื่นทุนนิยมที่ยิ่งใหญ่นี้ที่เกิดขึ้นมาดังเช่นในสังคมที่กำลังขยายตัวออกไปในวัฒนธรรมที่พัฒนาอย่างรวดเร็วทั้งในด้านพุทธิปัญญาและทางด้านวัตถุ ได้มีการเสนอแนะว่า ความเปลี่ยนแปลงในท่าทางนั้นเนื่องมาจากความแตกแยกของชนเผ่าเก่า ๆ และการที่ชนเผ่าเก่า ๆ นั้นมีอาณาจักรต่าง ๆ เข้ามาแทนที่ ซึ่งในอาณาจักรนั้น ๆ ความผูกพันทางด้านมนุษยชาติ และความรู้สึกเกี่ยวกับความปลอดภัยที่ความผูกพันนั้นได้เคยให้มาได้สูญหายไป หรืออ่อนแอลง ดังนั้น จึงนำไปสู่ความไม่สะดวกใจทางด้านจิตวิทยาที่ยังรากลงลึกแล้ว ซึ่งมีผลกระทบกระเทือนถึงประชาชนทุก ๆ ส่วน สาเหตุแห่งความเปลี่ยนแปลงในท่าทีที่มีผู้เสนอแนะอีกประการหนึ่ง ก็คือการปฏิบัติของประชาชนที่มีสติปัญญามากที่สุดในสมัยนั้นต่อลัทธิยัญพิธีที่ไร้ประโยชน์ของพวกเขาพรหมณ์ ไม่มีคำอธิบายใด ๆ ที่เป็นที่น่าพอใจจริง ๆ ทุกถ้วนกระบวนความเลย และเราจะต้องยอมรับความโง่เขลาแท้จริงของเราที่มีต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ที่นำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงนี้ในทิศทางแห่งความคิดเห็นทางด้านศาสนา ซึ่งจะต้องมีผลเช่นนั้นในชีวิตของอินเดียและของโลก

ทั้งพวกนักปราชญ์ฝ่ายอุปนิษัท และจอมมิชฌาติฐกบุคคลแห่งสำนักที่มีได้ยึดมั่นในหลักคำสอนเดิมได้สอนวิถีทางที่จะนำไปสู่ความรู้ซึ่งตรงข้ามกับวิถีทางแห่งการทำงาน วัตถุประสงค์ในเบื้องต้นของลัทธิเหล่านี้ก็คือเพื่อจะได้บรรลุถึงโมกษะความหลุดพ้นจากการเวียนเกิดเวียนตาย และนำบุคคลอื่น ๆ ไปสู่การบรรลุถึงโมกษะนั้น นักปราชญ์เหล่านั้นส่วนมากได้ยืนยันว่าเราจะบรรลุถึงโมกษะได้ก็ต่อเมื่อได้ประพฤติปฏิบัติทางด้านร่างกายและจิตใจมาเป็นเวลานานนั้น มักจะโดยการบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างหนัก แต่ข้อนี้ส่วนใหญ่มีคุณค่าก็ในฐานะที่จะนำไปสู่การรู้แจ้งสัจธรรมที่เป็นพื้นฐานของโลกอย่างเต็มที่หลังจากนั้นแล้วผู้แสวงหาโมกษะก็จะหลุดพ้นจากวัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิด และถึงสถานะแห่งความสุขที่เป็นอกาลิก ซึ่งในสถานะนี้บุคลิกภาพที่เป็นปรากฏการณ์จำกัดของเขาจะกระจัดกระจายไปหรือถูกดูดกลืนเข้าไปอยู่ในภาวะที่บริสุทธิ์ สัจธรรมที่เป็นมูลฐานของสำนักต่าง ๆ นั้นแตกต่างกันอย่างมากทีเดียว

ในข้อความในคัมภีร์พุทธศาสนาหลายตอน ที่กล่าวถึงศาสดาที่ไม่ยึดมั่นตามคำสอน (ของพระพุทธเจ้า) (มักจะอ้างถึงอย่างผิดพลาดว่าเป็น “มิชฌาติฐิ”) ศาสดาแต่ละคนล้วนแต่เป็นผู้ไม่นักบวชและสานุศิษย์ที่เป็นคฤหัสถ์เป็นจำนวนมาก ในข้อความตอนหนึ่ง (ที่ขนิณาย) มีข้อความสั้น ๆ

ดังที่ได้คัดมานี้ชวนให้เข้าใจว่าได้ให้หลักคำสอนที่เป็นมูลฐานแห่งระบบของศาสนาเหล่านั้น การได้เห็นข้อความเหล่านี้จะช่วยให้เกิดความรู้สึกประทับใจบางอย่างเกี่ยวกับคำสอนที่แตกต่างกันอย่างน่าปวดหัวที่กลุ่มนักบวชในสมัยนั้นได้แสดงไว้

ศาสดาคนแรกที่ถูกกล่าวถึงคือ ท่าน**ปรูณกัสสป** ซึ่งเป็นผู้มีความเห็นผิดไปจากพระพุทธศาสนา เป็นผู้มีความเชื่อว่ากุศลกรรมมิได้มีผลต่อกรรมของมนุษย์เลย (คือความดีที่ทำแล้วย่อมไม่เป็นอันทำ) :

“ผู้ที่กระทำหรือเป็นเหตุให้กระทำ...ผู้ที่ทำลายชีวิต เป็นขโมย เป็นคนย่องเบา เป็นผู้ปล้นสะดม...เป็นผู้ประพฤติดูในประเวณีและเป็นผู้พูดเท็จ...ย่อมมิได้ทำความชั่วใด ๆ เลย แม้หากเขาจะใช้หินที่คมดุจมีดโกนทำลายชีวิตคนทั้งหมดให้เป็นกองกองหนึ่งบนแผ่นดิน เขาก็ไม่ชื่อว่าทำบาปใด ๆ และบาปก็จะมีแก่เขาด้วย...ความโอบอ้อมอารี การควบคุมตนเองได้ การไม่ดื่มสุรา ความซื่อสัตย์ มิได้ทำให้เกิดบุญหรือทำให้เข้าถึงบุญกุศลได้เลย”^๖

“มิจฉาทิฐิกบุคคล” คนที่สองคือ ท่าน**มักขลิโคสาล** นั้นเป็นหัวหน้าพวกอาชีวก ซึ่งเป็นลัทธิที่ยังคงมีอยู่ต่อมาประมาณถึง ๒,๐๐๐ ปีหลังจากที่หัวหน้าได้ถึงแก่กรรมไปแล้ว ท่านมักขลิโคสาลมีความเห็นสอดคล้องต้องกันกับท่านปรูณกัสสปที่ว่ากุศลกรรมจะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อการเวียนว่ายตายเกิดเลย เพราะการเวียนว่ายตายเกิดนี้ย่อมเป็นไปตามแบบที่แห่งแล้ง โดยมีหลักการจักรวาลที่ทรงอำนาจทั้งปวงที่เรียกว่า “นิยติ” หรือพรหมลิขิต (Fate) เป็นผู้ควบคุม

“ไม่มีการกระทำใด ๆ ที่ตัวเราเองทำก็ดี ที่ผู้อื่นทำก็ดี (ที่จะสามารถมีผลกระทบกระเทือนถึงการเกิดในชาติหน้าของเรา) ไม่มีการกระทำของมนุษย์ใด ๆ ไม่มีความเข้มแข็ง ไม่มีความกระตือรือร้น ไม่มีความอดทน หรือความกล้าหาญของมนุษย์ใด ๆ (ซึ่งจะมีผลกระทบกระเทือนต่อโชคชะตาของเราในชีวิตนี้ได้เลย) ภาวะทั้งปวงที่มีลมปราณทั้งหมด ที่เกิดมาทั้งหมด ที่มีชีวิตทั้งหมดนั้นไม่มีอำนาจความเข้มแข็ง และคุณธรรม แต่ทว่าได้พัฒนาขึ้นมาโดยอาศัยโชคชะตา ความบังเอิญ และธรรมชาติ...ไม่มีปัญหาใด ๆ ที่จะนำกรรมที่ยังไม่สุกรอบให้ผลิตผลได้ ไม่มีกรรมที่อ่อนแรงแล้วใด ๆ ที่จะสุกรอบได้เพราะอาศัยกุศลกรรม คือ การทรมานตน หรือการประพฤติพรหมจรรย์เลย เราไม่อาจทำสิ่งนั้นได้ เราจะวัดสังสารวัฏได้ด้วยปีติและความเศร้าโศก และปลายที่แหลมของมัน ดูจวัดได้ด้วยเครื่องดวงฉะนั้น เราไม่อาจทำให้สังสารวัฏสั้นลงหรือยาวออกไปได้ทั้งไม่มีความมากเกินไปหรือความบกพร่องของสังสารวัฏเลย กลุ่มด้ายเมื่อโยงไปมันจะคลี่คลายไปจนกระทั่งสุดความยาวของมันฉันใด ทั้งคนพาลและบัณฑิตก็จะเวียนว่ายตายเกิด และถึงที่สุดทุกขได้ในที่สุดเช่นเดียวกันฉันนั้น”

ศาสดาผู้เป็นมิจฉาทิฐิกคนที่สามชื่อ ท่าน**อชิตะ เกสกะมพล** นั้นเป็นนักวัตถุนิยม ข้อความ

ภูมิหลังศาสนาเซนและพระพุทธศาสนา

๔๕

ข้างต่อไปนี้ที่แสดงถึงความเห็นของท่านนั้นเป็นถ้อยคำที่เก่าที่สุดที่แสดงความไม่เชื่อถือในประเภทที่มีชีวิตอยู่ในประวัติศาสตร์แห่งความคิดของโลกอย่างสิ้นเชิงทีเดียวว่า :

“ในการให้ทาน การบูชาญ หรือการเซ่นสรวง ไม่มีบุญกุศลใด ๆ เลย ไม่มีผลแห่งกรรมดี หรือกรรมชั่ว ไม่มีการจากโลกนี้ไปสู่โลกหน้า...ไม่มีชีวิตหลังจากนี้ต่อไปอีกแล้ว...มนุษย์ประกอบด้วย ธาตุ ๔ เมื่อเขาตาย ธาตุดินก็กลับไปรวมอยู่กับดิน ธาตุน้ำก็ไปรวมอยู่กับน้ำ ธาตุไฟก็ไปรวมกับ ธาตุไฟ และธาตุลมก็ไปรวมกับลม ส่วนความรู้สึกต่าง ๆ นั้นหายไปในอวกาศหมด บุรุษสี่คนที่ห้าม แคร่ศพไป พวกเขาสนทนากัน (ถึงเรื่องคนตาย) ไปจนถึงสุสานที่เผาศพ ซึ่งเป็นที่ที่ทำให้กระดูก ของเขาผู้นั้นกลายเป็นมีสีดุษฎีปักนกพิราบ และการบูชาญของชายผู้นั้นก็จบลงที่ขี้เถ้าอันเอง พวกที่เทศนาสอนเรื่องการให้ทานเป็นคนโง่ทั้งนั้น และผู้ที่ยืนยันความมีอยู่ของสิ่งที่มีชีวิตดุก็พูด ลม ๆ แล้ง ๆ และโกหกอย่างไม่มีสาระอะไรเลย เมื่อร่างกายตายไปทั้งคนโง่และคนฉลาดก็จะถูก ตัดออกเป็นชิ้น ๆ และสูญสิ้นไปเช่นเดียวกัน หลังจากที่เขาตายไปแล้ว เขาจะไม่กลับฟื้นคืนขึ้นมาเลย”

ท่านปฏะ กัจจายนะ ศาสตราจารย์ที่เป็นนักปราชญ์ เป็นบรรพบุรุษของลัทธิฮินดู นิิกายไวเชษิกะ ได้ตั้งทฤษฎีขึ้นซึ่งดูเหมือนจะก่อนที่เดมอคริตุสในประเทศกรีซจะพัฒนาลัทธิเกี่ยวกับ ปริมาณนิรันดร์ที่คล้ายคลึงกันตั้งร้อยปีหรือมากกว่านั้น :

“ธาตุ ๗...ประเภทมิได้มีผู้สร้างหรือมีผู้สั่งการเลย ไม่มีสาเหตุหรือผู้สร้างขึ้นมาเลย ธาตุ เหล่านั้นไม่มีชีวิตจิตใจหนักแน่นเหมือนภูเขา มันคงเหมือนเสาเขื่อน ธาตุเหล่านั้นมิได้เคลื่อนไหว หรือพัฒนา มิได้ทำกันและกันให้ได้รับอันตราย และไม่มีผลทำให้กันและกันเกิดความปิติหรือเศร้า โศกได้...ไม่มีผู้ฆ่าหรือผู้เป็นเหตุให้ฆ่า ไม่มีผู้พังหรือผู้เป็นเหตุให้พัง ไม่มีผู้รู้หรือผู้เป็นเหตุให้รู้ แม้หาก เราจะใช้ดาบคม ๆ ตัดศีรษะคนอื่นคนหนึ่ง เขาก็มิได้ปลงชีวิตผู้นั้นเพราะคมดาบผ่านเข้าไปในระหว่าง ธาตุทั้ง ๗ ”

ศาสตราจารย์ห้า คือท่านนิครนถ์นาฏบุตร ก็ไม่ใช่ใครอื่นไปจากวรรณาน มหาวีระ ศาสตรา ของศาสนาเซนซึ่งยังมีอยู่แม้กระทั่งทุกวันนี้เลย และคำสอนของศาสนา นี้ เราจะได้พิจารณาต่อไป ในบัดนี้แหละ

ศาสตราจารย์หกซึ่งเป็นคนสุดท้าย คือท่านสญชัย เพลฎฐิบุตร เท่าที่เราทราบจากข้อความ ที่ระบุว่าเป็นคำสอนของท่านนั้น นับว่าท่านเป็นผู้ที่ขบสงสัย โดยปฏิเสธความอาจเป็นไปได้แห่งความ รู้บางอย่างทั้งหมด :

“ถ้าหากท่านถามข้าพเจ้าว่า “โลกอื่นมีไหม ?” และข้าพเจ้าเชื่อว่ามี ข้าพเจ้าก็จะบอกท่าน ว่ามี แต่นั่นมิใช่คำที่ข้าพเจ้าพูด ข้าพเจ้ามิได้พูดว่ามันเป็นเช่นนั้น ข้าพเจ้ามิได้พูดว่ามันเป็นอย่างอื่น

ข้าพเจ้ามิได้พูดว่ามันเป็นเช่นนั้น ทั้งข้าพเจ้าก็ได้พูดว่ามันไม่เป็นเช่นนั้นก็หาไม่ได้”

เราจะต้องเน้นว่าโมกษะที่ศาสนาเหล่านี้และศาสดาอื่นสัญญาว่าจะได้รับนั้น มิได้ขึ้นอยู่กับ การยอมรับลัทธินั้น ตามคำพูดของศาสดาเท่านั้นหรือมิได้ขึ้นอยู่กับความเชื่อถือในลัทธินั้น โดยอาศัย ตรรกศาสตร์ที่จัดขีดเป็นมูลเลย เพื่อที่จะได้บรรลุถึงความพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด กันบ้าง จำ เป็นที่เราควรจะเข้าใจลัทธิที่เป็นพื้นฐานอย่างถ่องแท้ ในภาวะขั้นในสุดของปัจเจกบุคคล และเราจะ บรรลุถึงการเข้าใจโดยถ่องแท้เช่นนั้นได้ก็โดยอาศัยการปฏิบัติที่ลึกกลับ และแบบนักบวชดังที่ทางตะวันตก ทราบกันโดยทั่ว ๆ ไปในนามของโยคะเท่านั้น แต่ละกลุ่มแม้แต่กลุ่มนักวัตถุนิยมผู้เชื่อตามท่าน อธิตะ เกสก์มพล ก็มีระบบการเข้าสมาธิและการปฏิบัติทางด้านจิตใจของตนเป็นพิเศษ พวกสานุศิษย์ ของศาสดาเหล่านั้นตามปกติก็เป็นนักบวชที่ได้ปฏิญาณว่าจะทำความพยายามร่วมกันเพื่อความ หลุดพ้น พวกอุบาสก อุบาสิกา ผู้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงนั้นโดยทั่ว ๆ ไปคิดกันว่าเป็นบันไดทางด้าน จิตใจขั้นต่ำสุดและมีโอกาสเพียงเล็กน้อยหรืออาจไม่มีโอกาสที่จะถึงความหลุดพ้นอย่างสิ้นเชิงภายนอก วงการคณะสงฆ์ผู้เคร่งครัดในระเบียบวินัยเลย.

บทที่ ๔

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

ศาสนาเซนที่อุบัติขึ้นในประเทศอินเดียในเวลาเดียวกัน และในอาณาบริเวณเดียวกันกับพระพุทธศาสนานั้น ได้ประสบชัยชนะอยู่ชั่วขณะหนึ่ง คือในสมัยที่กษัตริย์ผู้ทรงเดชานุภาพของอินเดียได้ให้ความสนับสนุน และพวกช่างฝีมือที่ดีที่สุดในอินเดียได้ทำงานสร้างและประดับประดาวัดวาอารามของเซนอย่างสวยงาม ศาสนาเซนไม่เคยแพร่ออกไปนอกดินแดนที่เป็นแหล่งกำเนิดของตน เพื่อจะได้กลายเป็นศาสนาที่สำคัญศาสนาหนึ่งของโลกเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนาเลย แต่ศาสนาเซนก็ได้สูญหายไปจากอินเดียอย่างพระพุทธศาสนาเลยเหมือนกัน ศาสนาเซนยังคงมีอยู่เรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้ แม้จะเป็นส่วนน้อยแต่ก็นับว่าสำคัญมากในชีวิตด้านศาสนาของชมพูทวีป

บ่อเกิดและพัฒนาการของศาสนาเซน

ภาพบุคคลที่พวกเซนถือว่าเป็นศาสดาคนสำคัญของพวกตนก็คือท่าน**วรรณมานมหาวิระ** (วีรบุรุษผู้ยิ่งใหญ่) นั้น เป็นบุคคลที่เกิดร่วมสมัยเดียวกับพระพุทธเจ้า คัมภีร์พระพุทธศาสนา มักอ้างถึงบ่อย ๆ ในนามของ "**นิครนถ์ นาฏบุตร**" หมายความว่า "นักบวชเปลือยแห่งตระกูลนักฟ้อน" พวกเซนเชื่อว่ามหาวิระเป็น **ตีสถังกร** (ผู้กระทำซึ่งทำ คือ เจ้าลัทธิ) องค์ที่ ๒๔ และเป็นองค์สุดท้ายแห่งยุคปัจจุบันซึ่งเป็นกสิยุค ตีสถังกรองค์ที่ ๒๓ คือ ท่านปารศพ ก็กล่าวกันว่ามีชีวิตอยู่ก่อนหน้านามมหาวิระเพียง ๒๕๐ ปีเท่านั้น และดูเหมือนว่าตามข้อเท็จจริงแล้ว มหาวิระตั้งคณะใหม่ของตนเองขึ้นมาบนนักบวชกลุ่มต่าง ๆ ที่มีอยู่ในเวลานั้นนั่นเอง ซึ่งพวกนี้บางกลุ่มก็ถือท่านปารศพองค์ก่อนนั้นเป็นศาสดาของตน เรื่องราวเกี่ยวกับมหาวิระที่พวกเซนได้เล่ากันมานั้นมีอยู่หลายทางด้วยกัน แต่ที่น่าสนใจน้อยกว่าเรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่พุทธศาสนิกชนได้เล่าไว้ และเรื่องส่วนใหญ่ เมื่อมองในทัศนะของนักประวัติศาสตร์แล้วยังเป็นที่น่าสงสัยอยู่ แต่เค้าเรื่องส่วนใหญ่ที่เกี่ยวกับชีวิตของมหาวิระนั้นน่าจะถูกต้อง กล่าวกันว่ามหาวิระเป็นโอรสของ **สิทธารถ** ซึ่งเป็นหัวหน้าเผ่ากษัตริย์ (นักรบ) ตระกูลนักฟ้อน (ชนาตริกะ) และมีชายาพระนามว่า **ตฤศลา** ซึ่งเป็นน้องสาวของ **เชตกะ** หัวหน้าเผ่าลิจฉวี ซึ่งเป็นเผ่าที่มีพวกที่เป็นเกี้ยวต้องกันมาก ทั้งสองเผ่านี้อยู่รอบ ๆ เมืองที่สำคัญ คือเมืองไพศาลี ซึ่งเดิมน้อยอยู่ในแคว้นพิหารภาคเหนือ เพราะฉะนั้น มหาวิระจึงเป็นแบบเดียวกับพระพุทธเจ้า คือเป็นเชื้อสายของประชาชนแห่งประเทศอินเดียเผ่าที่ "ปกครองประเทศแบบสาธารณรัฐ" เล่ากันมาว่าท่านได้สละบ้านเรือนเพื่อหาโมกษะ ความพ้นทุกข์ เมื่อมีพระชนมได้ ๓๐ พรรษา และได้เดินทางท่องเที่ยวไปในระยะไกลและอย่างกว้างขวางในแถบลุ่มแม่น้ำคงคาอยู่เป็นเวลาถึง ๑๒ ปี จนกระทั่งมีพระชนมได้ ๔๒ พรรษา จึงได้ตรัสรู้และได้เป็น

“เกวลิน” (ดวงวิญญาณที่สมบูรณ์แบบ) และเป็น “ชินะ” (ผู้พิชิต) พวกเขานำนามมาจากคำว่า “ชินะ” นี้เอง มหาวีระทรงเทศนาสั่งสอนลัทธิของท่านอยู่เป็นเวลา ๓๐ ปี โดยตั้งระบบพระนักบวชที่เปลือยอย่างเคร่งครัด (คือ นิกายทิคัมพร) ขึ้น และได้รับความสนับสนุนจากพวกอุบาสกอุบาสิกามากมาย ท่านได้ถึงไกวลย์ (นิพพาน) ที่เมืองปาวา อันเป็นหมู่บ้านแห่งหนึ่ง ซึ่งไม่ไกลจากเมืองปัตนามากนัก เมื่อมีพระชนมายุได้ ๗๒ พรรษา สถานที่แห่งนี้พวกเขายังไปนมัสการกันอยู่ปีละหลายพันคน และนับว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งของพวกจาริกแสวงบุญ ทางการส่วนใหญ่เชื่อกันว่าท่านถึงไกวลย์เมื่อ พ.ศ. ๗๕ แต่พวกเขเองบอกว่าก่อนหน้านั้น ๖๐ ปี (คือ พ.ศ. ๑๕)

บางทีราว ๆ หนึ่งร้อยปี หรือราว ๆ นั้นแหละหลังจากที่มหาวีระถึงไกวลย์ (นิพพาน) แล้ว พวกเขาก็ดูไม่มีความสำคัญอะไรนักในเมื่อเทียบกับศาสนาอื่น ๆ เพราะทั้งคัมภีร์ทางศาสนาเขและทางพระพุทธศาสนา แม้จะมีได้เพิกเฉยต่อความมีอยู่ของศาสนานิกายอื่น ๆ เสียทั้งหมด ก็ยังถือว่าพวกอาชีวกเป็นฝ่ายที่มีความคิดเห็นตรงข้ามกับตนมากที่สุด ศาสนาเขก็คล้าย ๆ กับพระพุทธศาสนา คือเริ่มเจริญรุ่งเรืองในสมัยราชวงศ์เมารยะ ลัทธิเขที่มั่นคงมากลัทธิหนึ่งยืนยันว่าจักรพรรดิเมารยวงศ์องค์แรก คือ จันทรคุปต์ (ประมาณ พ.ศ. ๒๒๖-๒๕๐) เป็นผู้อุปถัมภ์ศาสนาเข และในที่สุดพระองค์ก็ทรงผนวชเป็นพระในศาสนาเข กล่าวกันว่ายุคนั้นแหละที่ได้มีการแตกแยกอย่างรุนแรงเกิดขึ้นในศาสนาเข ในระยะเวลาระหว่างที่มหาวีระถึงไกวลย์จนถึงสมัยนั้นนั้น คณะสงฆ์อยู่ในความนำของสังฆราชซึ่งเรียกว่า “คณธ” (ผู้ทรงไว้ซึ่งหมู่คณะ) ท่านภัทรพาหุ ซึ่งเป็น “คณธ” องค์ที่ ๑๑ ได้เห็นเหตุการณ์ล่วงหน้าว่าไม่ช้าจะเกิดทุกภิกขภัยขึ้นในอินเดียภาคเหนือ ดังนั้น ท่านพร้อมด้วยพวกนักบวชเปลือยเป็นจำนวนมากซึ่งมีอดีตจักรพรรดิจันทรคุปต์รวมอยู่ด้วย ได้เดินทางไปยังแคว้นเดกกันโดยทิ้งพระที่ไม่ยอมตามไว้เบื้องหลังเป็นจำนวนมากไว้ได้การปกครองของอาจารย์อีกรูปหนึ่ง ชื่อ สฤลภัทร เมื่อทุกภิกขภัยผ่านพ้นไปแล้ว ท่านภัทรพาหุกับพวกที่ลี้ภัยไปด้วยเป็นจำนวนมากก็กลับมา พบว่าพวกที่ยังตกค้างอยู่ทางภาคเหนือ ได้นำเอาการปฏิบัติที่น่ารังเกียจหลายอย่างมาใช้ ซึ่งเป็นผลเนื่องมาจากความทุรยากและความลำบากจากทุกภิกขภัย สิ่งที่น่าดำหนิอย่างที่สุดก็คือการนุ่งผ้าขาว (คือ นิกายเศวตัมพร)

อย่างไรก็ดี ข้อนี้มีเป็นเคราะห์ร้ายเพียงประการเดียวที่เป็นผลเนื่องมาจากทุกภิกขภัยเลย ท่านภัทรพาหุเป็นบุคคลคนเดียวเท่านั้นที่ทราบคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ซึ่งมิได้จารึกไว้ของศาสนาเขอย่างสมบูรณ์ เพื่อที่จะรักษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้นไว้ ท่านสฤลภัทรจึงได้เรียกประชุมพระที่เมืองปาฏลิบุตร แต่ท่านภัทรพาหุมิได้เข้าร่วมประชุมด้วย เพราะรังเกียจความทุศีลในสังฆมณฑล ท่านจึงได้เดินทางไปยังเนปาล และได้จับชีวิตของท่านด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยาอยู่องค์เดียว ดังนั้นท่านสฤลภัทรจึงได้ทำการสร้างคัมภีร์เดิมของศาสนาเขขึ้นมาใหม่ให้ดีที่สุดที่จะได้ ทั้งนี้ก็โดยอาศัยความจำที่ขาดตกบกพร่องของท่านสฤลภัทรและพระชั้นนำองค์อื่น ๆ รวมทั้งสิ้นเป็นคัมภีร์รวม ๑๑ อังคด้วยกัน ดังนั้น เมื่อกล่าวตามปริมปราประเพณีแล้ว ศาสนาเขก็แบ่งออกเป็นนิกายใหญ่ ๆ ๒ นิกาย

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๔๕

ด้วยกัน ทั้ง ๆ ที่ความจริงการแตกแยกนั้นจะได้มีเป็นเชื้ออยู่ตั้งแต่ในสมัยศาสดามหาวิระแล้วก็ตาม แต่ในสมัยนั้น ก็ยังไม่แตกแยกกันอย่างเด็ดขาด เพิ่งมาแตกแยกกันจริง ๆ ก็ต่อมาอีก ๒๐๐ ปีเศษ คือเป็นนิกาย “**ทิคัมพร**” (พวกนุ่งผ้า = ซีเปลือย) ซึ่งยืนยันว่าพระทั้งหลายต้องเปลือยกายหมด และไม่ยอมรับว่าคัมภีร์ทั้ง ๑๑ องค์ นั้นถูกต้องเต็มที่ นี่พวกหนึ่ง กับนิกาย “**เศวตัมพร**” (พวกนุ่งผ้าขาว = ซีปะขาว) ซึ่งพระในนิกายนี้ นุ่งผ้าขาวและยอมรับคัมภีร์ ๑๑ องค์ นั้น ทุกวันนี้เราจะพบพวกทิคัมพรอยู่ในแคว้นเดกกันเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะที่แคว้นไมซอร์ ส่วนพวกเศวตัมพร ซึ่งเป็นพวกมากนั้น ส่วนใหญ่อยู่ที่เมืองคุชราต และราชสถาน แม้ว่าครูอาจารย์ของนิกายหนึ่งในอดีตมักจะเขียนและพูดโจมตีการปฏิบัติของอีกนิกายหนึ่งอย่างรุนแรงก็ตาม แต่ในด้านลัทธิคำสอนแล้วไม่เคยมีความแตกต่างในขั้นพื้นฐานใด ๆ เลย ในศาสนาเซนไม่มีพัฒนาการใด ๆ ที่พอเปรียบเทียบกับพัฒนาการที่ทำให้เกิดพุทธศาสนาฝ่ายมหายานจากลัทธิเถรวาทได้เลย พวกเซนทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นนิกายใดก็ตาม ต่างก็ยืนยันคำสอนที่เป็นพื้นฐานอย่างเดียวกันหมด ซึ่งนับตั้งแต่สมัยท่านภัทรวาฬามา แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงบ้างก็คงมีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น แม้ศาสนาเซนจะได้มีการประนีประนอมกับศาสนาอื่นอยู่บ้าง แต่ก็ยังคงเป็นเหมือนเมื่อสองพันปีที่ล่วงมาแล้วนั่นเอง

ไม่ต้องสงสัยเลยว่าพระในศาสนาเซนได้ทำการเผยแพร่วัฒนธรรมภาคเหนือเข้าไปในแคว้นเดกกันและดินแดนทวีปมากทีเดียว และในสมัยกลางตอนต้น ๆ จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๖ ก็มีกษัตริย์อินเดียตอนใต้ที่สำคัญ ๆ หลายองค์ที่ให้ความอุปถัมภ์แก่ศาสนาเซน แต่คลื่นขนาดใหญ่แห่งลัทธิเทวนิยมอย่างท่วมหัวใจซึ่งเกิดทางภาคใต้ขึ้นเกือบจะท่วมทับศาสนาเซนหมด และศาสนาเซนก็ไม่เคยเป็นกำลังสำคัญในชีวิตทางด้านศาสนาของแหลมอินเดียอีกเลย ในทางตะวันตกหลังจากได้ประสบชัยชนะในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ เมื่อกษัตริย์กุมาลปาละแห่งคุชราตได้ทรงหันมานับถือศาสนาเซนอย่างจริงจังแล้วศาสนาเซนก็เสื่อมลง แต่พวกอุบาสกอุบาสิกาซึ่งก็คล้าย ๆ กับพุทธศาสนิกชนยังคงมีศรัทธามั่นอยู่ด้วยการรักษาศีลอย่างเคร่งครัด และได้ให้ความสนใจแก่พระเซนทั้งหลายเป็นอย่างดี ประชาคมของพวกพ่อค้าที่มีฐานะค่อนข้างดี ซึ่งผูกพันกันอย่างเหนียวแน่นได้ก่อให้เกิดวรรณะของตนเองขึ้นมา พวกเซนต่อต้านการโจมตีอย่างโหดเหี้ยมทารุณของพวกมุสลิม และการบีบคั้นอย่างลงบนแต่เมื่ออยู่ตลอดเวลาของศาสนาพราหมณ์ ในที่ที่พระพุทธศาสนาสูญไปแล้วศาสนาเซนยังคงมีอยู่

ความจริงเมื่อไม่กี่ร้อยปีมานี้ ศาสนาเซนยังได้แสดงให้เห็นนิมิตหมายว่ายังมีชีวิตชีวาและเจริญรุ่งเรืองอยู่ ที่เมืองสุราต (Surat) ตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ก็ได้เกิดความแตกแยกครั้งสำคัญขึ้นในนิกายเศวตัมพร ซึ่งอยู่ในความปกครองของพระเซนรูปหนึ่งชื่อ **วิราชี** ซึ่งมีความเห็นตามอย่างพวกนักปฏิรูปที่ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จในสมัยแรก ๆ โดยสอนว่าศาสนาเซนที่แท้ไม่ควรยอมรับนับถือการบูชารูปเคารพหรือการเคารพบูชาโบสถ์วิหาร การแตกแยก ซึ่งไม่ต้องสงสัยเลยว่าเนื่องมาจากได้รับการบันดาลใจจากศาสนาอิสลามนี้ เมื่อเปรียบเทียบกับการที่พวกโปรเตสแตนต์

ทำการปฏิรูปในคริสต์ศาสนาแล้วก็นับว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ผลแห่งการแตกแยกนี้ก็คือ ทำให้เกิดนิกายใหม่ขึ้นมานิกายหนึ่งที่ได้ยกเลิกพิธีที่ต้องที่สับสน ซึ่งเป็นที่ชอบอกชอบใจชาวอินเดียเสีย และมีการประชุมทางศาสนาตาม *สถานกะ* (อาคาร) ต่าง ๆ ที่ไม่มีสิ่งพุ่มเฟือยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจากสถานที่เช่นนี้เองนิกายนี้จึงได้ชื่อว่า *สถานกาวาสี*

ในบางแห่งการที่วัฒนธรรมอินเดียเป็นหนี้ศาสนาเซนอยู่นั้นมากพอ ๆ กับที่เป็นหนี้พระพุทธศาสนาทีเดียว ในบรรดาศาสนากลุ่มต่าง ๆ ในอินเดียทั้งหมด ศาสนาเซนมักจะเป็นศาสนาที่สนับสนุนลัทธิฮินสาที่แรงกล้าที่สุด และไม่ต้องสงสัยเลยว่า อิทธิพลของศาสนาเซนที่แพร่ลัทธิฮินสาไปทั่วอินเดียนั้นมีมากเหลือเกิน แต่ถ้าหากว่าไม่มีศาสนาเซนอยู่เลย ก็เป็นไปได้เหมือนกันที่มโนคติเกี่ยวกับฮินสานี้จะต้องแพร่หลายไปทั่วอินเดียดังที่เป็นอยู่จริง ๆ ในขณะนี้ได้เหมือนกัน ในวิถีทางอื่น ๆ และซึ่งคาดไม่ถึงนี้แหละ ศาสนาเซนได้มีผลกระทบกระเทือนต่อชีวิตของชาวอินเดียมากทีเดียว ทั้ง ๆ ที่เป็นลัทธินักบวชแบบที่เคร่งครัดเกินไป แต่พวกพระเซนก็มีเวลาพอที่จะศึกษา และให้ความสนใจต่อการศึกษาศาสนาของพวกคฤหัสถ์มากกว่าพระทางพุทธศาสนาเสียอีก พระเซนได้รับอนุญาตและได้รับการสนับสนุนได้แต่งและบอกเรื่องราวต่าง ๆ ได้ ถ้าหากว่าเรื่องราวหรือนิทานต่าง ๆ เหล่านั้นมีวัตถุประสงค์หนักไปในทางศีลธรรม ดังนั้น วรรณกรรมสมัยกลางที่เขียนเป็นภาษาสันสกฤต ภาษาปรากฤต และภาษาพื้นเมืองสมัยแรก ๆ ส่วนมากจึงเป็นผลงานของพระในศาสนาเซน ซึ่งได้ช่วยพัฒนาและทำให้วรรณกรรมที่ใช้ภาษาพื้นเมืองบางภาษาดังนั้นได้ โดยเฉพาะภาษาคานารี (Canarese) และภาษาคุชราตี (Gujarati) *มัลลินาถ* ซึ่งเป็นผู้แต่งหนังสือชั้นอรรถกถาขึ้นมาตรฐานเกี่ยวกับงานของมหาภิกษุชาวอินเดีย คือ กาลิทาส ก็เป็นผู้นับถือศาสนาเซน พระเซนได้ให้ความรู้พื้นเมืองในวิชาคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ และนิรุกติศาสตร์ และห้องสมุดของพระเซน ได้รักษาคัมภีร์เก่า ๆ ที่สำคัญให้รอดพ้นจากการถูกทำลายได้มาก และส่วนใหญ่หนังสือเหล่านั้นก็มีใช้คัมภีร์ทางศาสนาเซนเลย ในสมัยปัจจุบันนี้ ศาสนาเซนมีอิทธิพลที่สำคัญบางอย่างอยู่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะมหาดมา คานธีก็เกิดในอินเดียส่วนที่มีศาสนาเซนแพร่หลายอยู่ และท่านเองก็ยอมรับว่าได้รับความประทับใจเป็นอย่างมากจากพวกพระในศาสนาเซนผู้เป็นอรหันต์ ซึ่งท่านได้พบในตอนที่ยังรุ่นหนุ่มอยู่ เมืองคัมภีร์ประกอบอยู่หลายอย่างที่หล่อหลอมจิตใจทนายความหนุ่มผู้นี้ ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นบุคคลสำคัญที่สุดคนหนึ่งในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๘ และในบรรดาองค์ประกอบเหล่านี้ ศาสนาเซนมิได้เป็นองค์ประกอบที่มีความสำคัญน้อยที่สุดเลย

ลัทธิคำสอนและการปฏิบัติในศาสนาเซน

คำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซนนั้น เราอาจพูดออกมาเป็นประโยคเดียวเท่านั้นก็ได้ คือ : บัณฑิตบุคคลที่ปรากฏประกอบด้วยดวงวิญญาณที่เข้าไปพัวพันอยู่ในวัตถุอย่างใกล้ชิด และเขาจะประสบความพ้นทุกข์ได้ก็โดยการเปลื้องดวงวิญญาณออกจากวัตถุ แล้วดวงวิญญาณนั้นก็

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๕๑

จะได้รับความบริสุทธิ์ดั้งเดิมอีก และก็จะได้ชื่นชมยินดีต่อความสุขที่พออยู่ในตัวเอง ซึ่งรอบรู้ทุกสิ่งทุกอย่างเป็นนิรันดร์ สารัตถะสำคัญแห่งคำสอนของศาสนาเซนนั้น มีความลุ่มลึกคล้ายคลึงกับปรัชญาฮินดูสำนักสางขะสมัยแรก ๆ มาก และเป็นไปได้ที่ศาสนาเซนและสางขะจะมีแหล่งกำเนิดอยู่ในมโนคติที่ว่า ชีวิตและวัตถุเป็นสิ่งที่แยกออกจากกันไม่ได้ หรือสสารทั้งปวงมีชีวะ (hylozastic) ซึ่งแพร่หลายอยู่ทั่วไปในลุ่มแม่น้ำคงคาก่อนสมัยศาสนาตามหาวิระ

ทัศนะเกี่ยวกับชีวิตของศาสนาเซนนั้น โดยเนื้อแท้แล้วเป็นแบบวัตถุนิยมโดยใช้คำนั้นในความหมายที่เคร่งครัดที่สุด ความจริงศาสนาเซนได้ย้อนกลับไปดูวิวัฒนาการแห่งความคิดของอินเดียชั้นหนึ่งในสมัยที่เกือบจะเป็นไปไม่ได้ที่จะเข้าใจภาวะใด ๆ นอกจากจะเปรียบเทียบกับวัตถุที่เป็นของแข็งเท่านั้น สำหรับพวกเซนแล้ว ดวงวิญญาณ (soul) ที่เรียกว่า “ชีวะ” ตรงข้ามกับ “อาดมัน” ในเวทานตะนั้นเป็นสิ่งที่แน่นอน และมีมิติต่าง ๆ ที่แน่นอน แม้ว่าจะแตกต่างกันบ้างก็ตาม รากเดิมของศาสนาเซนได้มีปรากฏอยู่ในการที่ศาสนาเซนได้บอกวัตถุต่าง ๆ ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปไม่คิดกันว่าเป็นสิ่งที่มีชีวิตนั้นมีชีวะ (soul) พระพุทธศาสนามีได้ยอมรับว่าพืชทั้งหลายมีชีวะ (ชีวิต) ในแบบของเทพมนุษย์หรือสัตว์เลย อนึ่ง ศาสนาเซนพบว่าชีวะได้มีอยู่ไม่เพียงเฉพาะในพืชเท่านั้น แต่ในตัวชีวะเองก็มีชีวะอยู่ด้วยเหมือนกัน ในบรรดากรแยกประเภทของศาสนาเซน ซึ่งมีอยู่มากมายนั้น มีอยู่ประเภทหนึ่งที่แบ่งสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงออกเป็น ๕ กลุ่มด้วยกัน ตามจำนวนประสาท (อินทรีย์) ที่สิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นมีอยู่

กลุ่มที่สูงสุดมีประสาทหรืออินทรีย์ ๕ กลุ่มนี้รวมทั้งมนุษย์ เทวดา สัตว์ชั้นสูง และสัตว์นรกด้วย ในบรรดาสัตว์เหล่านี้ มนุษย์ เทวดา สัตว์นรก และสัตว์อื่น ๆ บางชนิด (โดยเฉพาะลิง วัว ควาย ช้าง ม้า นกแก้ว นกพิราบ และงู) มีพุทธปัญญาด้วย

กลุ่มที่สองมีพวกสัตว์ที่คิดกันว่ามีประสาทหรืออินทรีย์เพียง ๔ เท่านั้น คือ ประสาทสำหรับสัมผัส ลิ้มรส ดมกลิ่น และดู สัตว์ในกลุ่มนี้รวมแมลงขนาดใหญ่แทบทั้งหมด เช่น แมลงวัน ตัวต่อ และแมลงผีเสื้อ

กลุ่มที่ ๓ คือ พวกที่มีประสาทหรืออินทรีย์เพียง ๓ เท่านั้น ซึ่งเข้าใจว่าไม่มีประสาทตาและประสาทหู ได้เข้าพวกแมลงเล็ก ๆ เช่น มด หมัด แมลงหรือสัตว์เล็ก ๆ และแมลงเม่า ซึ่งเราเชื่อว่ามันตาบอดเพราะนิสัยเคราะห์ร้ายของมันที่ชอบบินเข้าหาไฟ

กลุ่มที่ ๔ คือพวกที่มีประสาทหรืออินทรีย์เพียง ๒ คือ มีประสาทสำหรับลิ้มรสและสำหรับสัมผัสเท่านั้น พวกนี้รวมเอาหนอน ทาก สัตว์น้ำพวกมีเปลือก เช่น หอย กุ้ง ปู และสัตว์เล็ก ๆ ชนิดต่าง ๆ

กลุ่มสุดท้ายคือสัตว์ที่มีประสาทหรืออินทรีย์เดียว คือมีเฉพาะประสาทสำหรับสัมผัสเท่านั้น ซึ่งการแยกประเภทตามแบบศาสนาเซนแสดงให้เห็นลักษณะดั้งเดิมที่สุดของมันให้ปรากฏ กลุ่มใหญ่นี้ยังแบ่งต่อไปเป็นชั้นย่อย ๆ อีก ๕ ชั้นด้วยกัน คือ พวกพืชผักซึ่งอาจเป็นแบบง่าย ๆ เช่นต้นไม้ที่มีชีวะเดียว หรืออาจเป็นแบบที่ซับซ้อน เช่น หัวผักกาด (turrip) ซึ่งมีชีวะนับไม่ถ้วน พวกดิน ซึ่งรวมทั้งตัวดินเอง และสิ่งทั้งปวงที่เกิดขึ้นมาจากดิน เช่น หิน ดินเหนียว แร่ธาตุ และเพชร พวกน้ำที่มีอยู่ในน้ำทุกแบบ คือในแม่น้ำ ในบ่อ ในทะเล และในฝน พวกไฟในแสงสว่างและเปลวไฟทุกชนิด รวมทั้งฟ้าแลบด้วย พวกลมในก๊าซและลมทุกชนิด

ดังนั้น โลกทั้งมวลจึงเป็นสิ่งที่มีชีวิต ในก้อนหินทุก ๆ ก้อนที่อยู่บนทางหลวงนั้นมีชีวะทั้งสิ้น มันถูกวัตถุตรึงไว้อย่างเหนียวแน่นจนไม่สามารถจะหลบหลีกเท่าที่เดชะมันโดยขาดความระมัดระวัง หรือไม่สามารถร้องแสดงความเจ็บปวดออกมาได้ แต่มันก็ไม่สามารถที่จะหนีพ้นความทุกข์ไปได้เลย เมื่อเราขีดไม้ขีดไฟ ความเป็นไฟพร้อมกับชีวะที่อาจเกิดเป็นมนุษย์ขึ้นมาได้ในวันใดวันหนึ่งนั้นก็จะเกิดขึ้นเพื่อจะได้ดับไปในอีกไม่กี่ขณะต่อมานี้เอง ในฝนทุก ๆ หยาด ในลมหายใจทุกครั้ง ในก้อนดินเหนียวทุกก้อนล้วนแต่มีชีวะทั้งนั้น

ชีวะของศาสนาเซนในขั้นที่บริสุทธิ์แล้วก็คล้าย ๆ กับ โมนาด (monad) ของไลบ์นิซ (Leibnitz) คือเป็นสัพพัญญูและเป็นกระจกเงาฉายให้เห็นจักรวาลทั้งปวง แต่ความประภัสสรและบริสุทธิ์ตามธรรมชาติของชีวะนั้นได้ถูกปิดบังด้วยวัตถุหลายชั้น และความคิดทุกขณะ คำพูด หรือการกระทำทุกอย่าง ก็เชื่อกันว่ามีผลกระทบกระเทือนต่อวัตถุที่เป็นเปลือกหุ้มชีวะด้วย กรรมซึ่งเป็นสาเหตุแห่งพันธะของชีวะนั้นในศาสนาเซนคิดกันว่าเป็นวัตถุที่ละเอียดมากชนิดหนึ่ง ส่วนใหญ่หลังไหลออกมาจากอายตนะ การกระทำแห่งความเห็นแก่ตัวและความโหดร้ายย่อมมีผลเป็นการไหลบ่าเข้ามาแห่งกรรมที่หนักมากและเป็นกรรมชั่วด้วย ซึ่งจะมีผลทำให้ไปเกิดในทุคติ ส่วนกุศลกรรมมิได้มีผลที่แผ่ร่อนเช่นนั้น แต่ความทุกข์ที่ได้รับโดยเจตนา นั้น จะทำให้กรรมที่ได้สะสมไว้แล้วเหือดหายไป ชีวะไม่เคยได้รับอิสรภาพ จนกว่ามันจะเปลื้องตัวมันออกจากกรรมที่ได้สะสมไว้ทั้งมวลได้ และดังนั้น พวกนักบวชเซนจึงขึ้นอยู่กับการบำเพ็ญทุกรกิริยาทรมาณกายอย่างหนัก เพื่อทำให้ชีวะหลุดพ้นจากกรรมที่ได้รับมาเรียบร้อยแล้ว ส่วนการกระทำของพวกเซนทั้งหมดส่วนใหญ่จะต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ ด้วยความระมัดระวัง เพื่อป้องกันการหลังไหลแห่งกรรมที่มีปริมาณที่มากมิใช่เล่นในกายภาคหน้า การกระทำที่ตกลงไปด้วยความรู้สึกตัวอย่างเต็มที่ ซึ่งมีได้ทำร้ายสิ่งที่มีชีวิตอื่น ๆ และได้ก่อให้เกิดอารมณ์ที่เป็นอกุศลหรือก่อให้เกิดความพึงพอใจทางร่างกายซึ่งจะทำให้เกิดลหุกรรมที่เบาบางเท่านั้น ซึ่งจะขจัดให้หมดไปได้เกือบจะในทันทีทันใด ส่วนการฆ่ามดโดยไม่เจตนา เพราะอาศัยความประมาทเลอไปนั้น อาจมีผลต่อชีวะอย่างรุนแรงมาก แม้การทำความชั่วหยาบโดยจงใจก็เป็นสิ่งที่น่าตำหนิยิ่งกว่าการกระทำโดยบังเอิญ แม้การกระทำโดยบังเอิญก็จะต้องได้รับการชดเชยอย่างแพงมาก ถ้าหากว่าในที่สุดชีวะหลุดพ้นจากวัตถุที่หุ้มห่ออยู่หมดทุกชั้น ก็จะมีน้ำหนัก

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๕๓

บอกกว่าวัดพุทธมณฑล มันก็จะขึ้นไปจนถึงยอดจักรวาล ซึ่ง ณ ที่นั่นมันจะคงอยู่ในความสุขที่สงบ
ยิ่งอย่างสัพพัญญูเป็นนิรันดร์

การทำให้ภาวะขั้นที่สูงกว่าได้รับความเดือดร้อนจะมีผลต่อชีวิตรุนแรงยิ่งกว่าการทำให้ภาวะ
ที่ต่ำกว่าเดือดร้อน แม้แต่การปฏิบัติที่ไม่ถูกต้องต่อแผ่นดินและน้ำก็ย่อมเป็นอันตรายต่อสวัสดิภาพ
ของชีวิตด้วย สำหรับคุณลักษณะที่เป็นไปไม่ได้ในอันที่จะทำลายชีวิตของสิ่งที่มีประสาทเดียว
แม้แต่การทำให้สิ่งเหล่านี้เดือดร้อนอย่างพิเรนและโดยไม่จำเป็นก็ถือว่าเป็นสิ่งที่เลวทรามด้วย พระ
ในศาสนาเซนปฏิญาณว่าจะไม่ทำลายแม้แต่ร่างของดิน น้ำ ไฟ และลมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็น
ไปได้ เพื่อที่จะได้มีชีวิตอยู่ต่อไป แม้แต่เพียงที่พระจะต้องฉันและดื่ม แต่ในการที่จะฉันและดื่มนั้น
จะต้องไม่ทำให้พืชที่มีชีวิตเดือดร้อน โดยปล่อยเรื่องนี้ให้เป็นภาระของคุณผู้เป็นอุปัฏฐากที่จะหา
อาหารมาถวาย พระจะต้องไม่ฉันมันหรือผักที่มีหัวอื่น ๆ เพราะผักเหล่านี้มีพืชที่เป็นอาณานิคมอยู่
มากมาย พระจะต้องกรองน้ำดื่ม เพื่อที่จะได้ทำร้ายชีวิตที่มีอยู่ในน้ำให้น้อยที่สุดที่จะน้อยได้ พระ
จะต้องใช้ผ้าคลุมหน้าคล้าย ๆ ผ้าคลุมหน้าของศัลยแพทย์ เพื่อจะได้แน่ใจว่าท่านไม่ได้ทำให้สิ่งที่มี
ชีวิตที่มีอยู่ในลมที่ท่านหายใจเข้าออกต้องได้รับความเดือดร้อนใด ๆ ท่านจะไม่วิ่งหรือกระโดดเท้า เพราะ
จะเป็นการทำร้ายชีวิตในดินและหิน หรือจะเป็นการทำลายตัวแมลงเล็ก ๆ เข้า ท่านจะต้องงดเว้น
จากการเคลื่อนไหวที่รวดเร็วและเหวี่ยง ๆ สะบัด ๆ เพราะเกรงว่าจะไปทำให้ชีวิตในลมได้รับความเดือด
ร้อน ชีวิตของท่านทั้งหมดจะต้องเป็นไปด้วยความระมัดระวังและมีความสม่ำเสมอเป็นระเบียบเรียบ
ร้อยโดยตลอด พระพุทธศาสนาต้องการให้พระภิกษุมีความระมัดระวังในตนเองเพียงเท่านั้นเอง แม้
จะไม่ไปไกลสุดโต่งอย่างศาสนาเซนก็ตาม แต่สำหรับทางพระพุทธศาสนานั้น วัตถุประสงค์เกี่ยว
กับเรื่องนี้ก็คือเพื่อพัฒนาอำนาจทางจิตใจของพระ สำหรับศาสนาเซน วัตถุประสงค์ก็เพื่อหลีกเลี่ยง
การทำให้ชีวิตสัตว์ชั้นต่ำเดือดร้อน และโดยเหตุนี้จะได้ป้องกันความหลังไหลของกรรมในปริมาณที่
จะก่อให้เกิดอันตรายได้

จำนวนแห่งชีวิตหรือชีวิตในจักรวาลนั้นมีนับไม่ถ้วน อนุสนธิแห่งประพจน์ (ญัตติ) นี้ พวก
เซนได้สร้างขึ้นมามีด้วยตรรกศาสตร์ที่รุนแรง ชีวิตส่วนมากไม่มีหวังที่จะหลุดพ้นได้อย่างเต็มที่ ชีวิต
เหล่านี้จะเวียนว่ายตายเกิดเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด ข้อนี้เป็นสิ่งที่หนีไม่พ้น เพราะชีวิตเป็นจำนวนมาก
นั้น จะกำหนดให้แน่นอนไม่ได้ แต่ก็มีชีวิตเป็นจำนวนมากที่ผ่านไปถึงขั้นบรมสุข ชีวิตมีจำนวนไม่
มีที่สิ้นสุดยังคงผูกพันอยู่กับความเหนียวแน่นของวัตถุ เพราะแม้ชีวิตเป็นจำนวนมากจะลบออกจาก
วัตถุได้แล้ว แต่ก็มีชีวิตที่มีจำนวนเป็นอนันตที่ยังคงเป็นอนันตอยู่ต่อไป

ดังนั้น กระบวนการแห่งการเวียนว่ายตายเกิด จึงยังคงมีอยู่เป็นนิรันดร์ และจักรวาลก็
จะผ่านวัฏภาคแห่งความเจริญและความเสื่อมมีจำนวนที่กำหนดให้แน่นอนไม่ได้ ในระบบของศาสนา
เซนไม่มีการทำลายที่สุดแห่งวัฏจักรอย่างเด็ดขาด ซึ่งผิดจากลัทธิคำสอนเกี่ยวกับวัฏจักรที่คล้ายคลึง

๕๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

กันนั้นของลัทธิฮินดูและพระพุทธศาสนา แต่ในศาสนาเชนมีกระบวนการแห่งการหดเข้า (systole) และการขยายออก (diastole) ที่เข้าใจไม่ได้อยู่อย่างหนึ่ง วัฏจักรแห่งจักรวาลแต่ละวัฏจักรจะถูกแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือส่วนที่สูงขึ้นไป (อุตฺตฺรสปิณี) กับส่วนที่ลดต่ำลงมา (อวฺตฺรสปิณี) บัดนี้เราตกอยู่ในวัฏภาคแห่งอวฺตฺรสปิณี ซึ่งยังแบ่งออกไปได้อีกเป็น ๖ ยุค

ในยุคแรก คือ ยุคที่มี “สุขมาก” (สุคฺมะ-สุคฺมา) นั้น มนุษย์จะมีรูปร่างมหึมาและมีอายุยืนมาก และไม่ต้องวิตกกังวลอะไรเลย มนุษย์ทั้งหลายจะมีคุณภาพเหมือนกันหมด จึงไม่มีความจำเป็นเกี่ยวกับศีลธรรมหรือศาสนาใด ๆ อีกเลย

ในยุคที่ ๒ คือ ยุค “สุข” (สุคฺมา) มนุษย์จะมีรูปร่างเล็กลง อายุสั้นเข้าและมีความสุขน้อยลง

ในยุคที่ ๓ เรียกว่ายุคที่มี “สุข-ทุกข์” ปน ๆ กันอยู่ (สุคฺมะ-ทฺหฺคฺมา) มนุษย์จะเห็นความเศร้าโศกและความชั่วร้ายเกิดขึ้นในรูปที่ไม่รุนแรงนัก ในตอนแรกมนุษย์ซึ่งรู้ตัวว่าโชคของตนกำลังเสื่อมลงจะหา “กุลกร” หรือ “ผู้เฒ่าที่ปกครองครอบครัว” มาเป็นผู้แนะนำหรือคอยให้คำปรึกษาหารือ จนกระทั่งถึง “กุลกร” คนสุดท้าย ชื่อ ฤษภเทวะ ซึ่งทราบชะตากรรมที่จะเกิดมีแก่โลกจึงได้ตั้งจารีตประเพณีเกี่ยวกับการปกครองและอารยธรรมขึ้น แล้วท่านก็หันไปบำเพ็ญชีวิตแบบนักบวช โดยตั้งให้บุตรของท่านชื่อ ภารตะ เป็นจักรพรรดิองค์แรก ฤษภเทวะเป็นตริถังกรองค์แรกในบรรดาตริถังกร ๒๔ องค์ของศาสนาเชน และตามคัมภีร์ศาสนาเชนก็ว่าท่านเป็นผู้ให้กำเนิดศาสนาเชนที่แท้ในยุคนี้ ทั้งนี้เพราะว่ายุคนี้ศาสนาเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการที่จะเหนี่ยวรั้งนิสัยชอบทำชั่วของมนุษย์ที่กำลังมีทวีมากขึ้น อนึ่งพร้อม ๆ กับความเสื่อมของจักรวาลนี้เอง ความจำของมนุษย์ก็เลวลงทุกทีจนมนุษย์ต้องเขียนบันทึกความคิดของตนไว้ ดังนั้น พรหมิ ซึ่งเป็นธิดาของฤษภเทวะจึงได้ประดิษฐ์อักษรอินเดียขึ้นมามากมาย

ในยุคที่ ๔ เป็นยุค “ทุกข์ปนสุข” (ทฺหฺคฺมะ-สุคฺมา) ซึ่งเป็นยุคที่มีความเสื่อมมากยิ่งขึ้นไปอีก และมนุษย์จะได้เห็นตริถังกร (เจ้าลัทธิ) อีก ๒๓ คนเกิดขึ้นมา ตริถังกรองค์สุดท้ายคือ มหาวีระ

ในยุคที่ ๕ เป็นยุค “ทุกข์” (ทฺหฺคฺมา) ซึ่งเริ่มต้นหลังจากที่มหาวีระถึงไภวาลัย (นิพพาน) แล้วเป็นเวลา ๓ ปี และเป็นยุคที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้แหละ ยุคนี้มีระยะเวลา ๒๑,๐๐๐ ปี ในระหว่างยุคนี้ศาสนาเชนจะค่อย ๆ เสื่อมลงไปทุกที และรูปร่างคุณธรรมและอายุของมนุษย์ก็จะค่อย ๆ ลดลงด้วย

ในยุคที่ ๖ ซึ่งเป็นยุคสุดท้าย เป็นยุค “ที่ทุกข์มาก” (ทฺหฺคฺมะ-ทฺหฺคฺมา) จะมีระยะเวลา ๒๑,๐๐๐ ปี เช่นกัน และในที่สุดแห่งยุคนี้ ความเสื่อมจะเสื่อมลงจนถึงที่สุด มนุษย์จะมีอายุเพียง ๒๑ ปีเท่านั้น และจะสูงเพียงคอกเดียวเท่านั้นเอง มนุษย์จะล้มอารยธรรมหมด และมนุษย์จะ

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๕๕

อาศัยอยู่ในถ้ำ ไม่รู้จักแม้แต่การใช้ไฟ ศีลธรรมจะไม่มีเหลืออยู่เลย การลักขโมย การร่วมประเวณี กับญาติสนิท การประพฤติดีในกาม และการฆ่าฟันกัน จะถือว่าเป็นเรื่องสามัญธรรมคาไป ในที่สุดแห่งยุคนี้ จะมีพายุที่น่าสะพรึงกลัวซึ่งจะทำลายพวกมนุษย์และกระทั้งหลายที่มีอยู่ในโลกลงเป็นจำนวนมาก แต่บางคนก็อาจจะยังมีชีวิตรอดอยู่ และตั้งแต่บัดนั้นไปสถานะของโลกจะกระเดื่องขึ้น อย่างที่มองไม่เห็นเลย เพราะยุคเจริญ (อุตฺตฺรบีณิ) จะได้มาถึงแล้ว ยุคทั้งหกนี้จะเกิดขึ้นถอยกลับ เป็นปฏิโลม จนกระทั่งความสุขและคุณความดีของมนุษย์บรรลู่ถึงจุดสูงสุดอีกวาระหนึ่งและวัฏจักรก็จะเริ่มต้นใหม่

ในจักรวาลที่มีการเป็นไปซ้ำ ๆ อยู่เรื่อย ๆ ในทำนองนี้นั้น ความพยายามของมนุษย์ดูเหมือนจะมีขอบเขตที่แคบมาก แต่แม้ว่าส่วนใหญ่กฎธรรมชาติจะเป็นผู้พิจารณาตัดสินกระบวนการของธรรมชาติ มนุษย์หรือเทพเจ้าก็หาได้มีอิทธิพลเหนือกระบวนการธรรมชาติไม่ ดังนั้น บัณฑิตบุคคลย่อมมีเสรีในอันจะบำเพ็ญเพื่อความหลุดพ้นของตนเอง พวกเซนได้ปฏิเสธลัทธิการเชื่อโชดชะตา (เชื่อพรหมลิขิต) ของพวกอาชิวกอย่างแข็งขัน มหาวีระได้ชักชวนสานุศิษย์ของท่านทั้งที่เป็นคฤหัสถ์และเป็นบรรพชิตให้ทำความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อความหลุดพ้น

ศาสนาเซนแตกต่างจากพระพุทธศาสนาในกรณีที่ว่าพวกเซนหวังที่จะให้สาวกที่เป็นคฤหัสถ์ปฏิบัติตามระเบียบวินัยที่แห้งแล้งนั้นอย่างเคร่งครัด และพระเซนจะต้องมีความระมัดระวังเกี่ยวกับการรักษาดวงวิญญาณให้แน่นอนและสม่ำเสมอยิ่งขึ้น ในด้านทฤษฎีพวกอุบาสกอุบาสิกาควรอดอาหารและทรมานกายในวัดเซนทุกวันเพ็ญและวันแรม ๑ ค่ำ พวกเซนสมัยใหม่จำนวนน้อยที่ยังรักษาศีล ซึ่งเรียกว่า โปสกะ นี้ในแบบที่เคร่งครัดจริงจังอยู่ ยกเว้นในตอนปลายปีทางฝ่ายศาสนาของเซนปรกติเป็นเดือนกรกฎาคม ในเมื่อมีการเข้าพรรษา ซึ่งเรียกว่า ปารุสนา ซึ่งมีกำหนด ๔ วัน สำหรับพวกเศวตัมพร และ ๑๕ วัน สำหรับพวกทิดัมพร ปีหนึ่ง ๆ สิ้นสุดลงด้วยการทรมานกายโดยทั่ว ๆ ไป ซึ่งในการทรมานกายนี้ พวกเซนที่ดีทั้งปวงทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตจะต้องสารถาบาปของตน (ปลงอาบัติ) ใช้หนี้สิน และขอให้เพื่อนบ้านใกล้เคียงให้อภัยในความผิดของตนไม่ว่าจะทำไปโดยเจตนาหรือหาเจตนามิได้ก็ตาม พิธีการขอขมาและให้อภัยกัน (ปวารณาตัว) โดยทั่ว ๆ ไปนี้ ซึ่งขยายออกไปนอกศาสนจักรของเซนรวมไปถึงสมาชิกของศาสนาอื่น ๆ และแม้แต่สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายด้วย นั้นบางทีจะเป็นลักษณะทางจริยศาสตร์ของศาสนาเซนที่ดีที่สุด

ทั้ง ๆ ที่พวกเซนยืนยันในเรื่องความเมตตากฎาและอธิษฐาน แต่ข้อเขียนทางด้านจริยศาสตร์ของเซนก็มักจะมีลักษณะที่ค่อนข้างเผด็จร้น ลัทธิที่เห็นประโยชน์คนอื่นเป็นสำคัญของพวกเซนนั้นได้มีความเห็นแก่ตัวขึ้นสูงเป็นแรงกระตุ้น คัมภีร์ของศาสนาเซนไม่มีคัมภีร์ใดพอจะเปรียบได้กับ "เมตตสูตร" ของพระพุทธศาสนาเลย (ดูบทที่ ๖) ทั้งความเห็นอกเห็นใจ และความเมตตากฎาอย่างแรงกล้าของพระโพธิสัตว์ ในพระพุทธศาสนาหลักธรรมหายานนั้นเป็นเรื่องที่แปลกประหลาดสำหรับ

อุดมคติของศาสนาเซนไป สำหรับนักบวชที่ก้าวหน้าไปไกลแล้ว ความรู้สึกเช่นนั้นเป็นพันธะที่จะต้องทำลาย เป็นเพียงประจักษ์พยานแห่งความอ่อนแอของมนุษย์เท่านั้นที่คอยแต่จะทำลายความสงบ (ความไม่สะดุ้งสะเทือน) ที่ได้มาด้วยความยากลำบากและต้องอาศัยการทรมานกายเป็นเวลานานปี เหตุผลประการสำคัญสำหรับการทำความดีนั้นก็คือการทำให้จิตใจของตนเองถึงที่สุดต่อไป ความรุนแรงเป็นสิ่งที่พึงหลีกเลี่ยงให้มาก ไม่ใช่เพราะมันทำอันตรายต่อสัตว์อื่นมากเท่าที่มันทำอันตรายต่อปัจเจกบุคคลผู้ทำความรุนแรงนั้นเลย ทานเป็นสิ่งที่ดีเพราะมันช่วยให้ดวงวิญญาณเป็นอิสระจากพันธะทางด้านวัตถุ การทำให้ความรู้สึกของตัวเองไปพัวพันกับความรู้สึกของผู้อื่นเป็นอันตรายต่อสวัสดิภาพของดวงวิญญาณ คุณลักษณะที่ดีจะได้รับการเร้าใจให้ทำความดีและช่วยเพื่อนไม่ใหัรกดวงวิญญาณของผู้อื่น แต่ทว่าให้รักดวงวิญญาณของตนเอง ภิกษุจะต้องหันแก้มอีกข้างให้เขาตบในเมื่อแก้มข้างหนึ่งได้ถูกตบ เพราะเหตุผลเดียวกันนั้นแหละ

เราจะต้องไม่เน้นถึงศาสนาเซนในลักษณะนี้ให้มากเกินไปนัก นักศีลธรรมของทุก ๆ ศาสนาไม่มีใครเลยที่ได้อุทธรณ์ถึงความสนใจตัวเองที่รู้แจ้งว่าเป็นเครื่องกระตุ้นที่สำคัญให้คนทำความดีบ่อยนักเลย นอกจากนั้น ข้อความในคัมภีร์ศาสนาเซนหลายแห่งได้เร้าให้เกิดศีลธรรมที่เห็นประโยชน์ของผู้อื่นเป็นสำคัญจริง ๆ และที่เนือย ๆ มากกว่า แต่ลักษณะท่าทีของข้อความในคัมภีร์เหล่านั้นมักจะเป็นการปลุกตัวออกไปอย่างซาเย็น ซึ่งสำหรับผู้ที่ไม่เชื่อในศาสนานั้นแล้วเห็นว่าเป็นคำสอนที่ไม่เป็นที่ดึงดูดใจเสียเลยแหละ

ในด้านชีวิตประจำวันแล้ว พวกอินดูได้มีอิทธิพลเหนือพวกเซนมาก พวกเซนมักประกอบพิธีกรรมในแบบของลัทธิอินดูทุกอย่าง ได้จ้างพวกพราหมณ์มาประกอบพิธีให้ พวกเซนบูชาเทพของอินดูหลายองค์ด้วยกัน ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าเทพเหล่านั้นจะประสาทพรในทางฆราวาสวิสัยให้ และพวกเซนก็มีหนังสือเปลี่ยนนิกายที่มีชื่อเสียงที่สุดของพวกอินดูเป็นของตนเอง แต่ศาสนาอินดูได้ประทับใจลัทธิเซนน้อยมาก ศาสนาเซนก็ยังคงเป็นอยู่เหมือนเมื่อ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้วอยู่มาก คือยังคงเป็นศาสตร์ดึกดำบรรพ์ที่ชวนให้เข้าใจว่าให้orroกราบายเกี่ยวกับจักรวาลทั้งหมด และชวนให้เข้าใจว่าบอกวิถีทางที่จะไปถึงจุดที่สูงที่สุดโดยอาศัยศาสตร์ดึกดำบรรพ์นั้น ซึ่ง ณ จุดนั้นบรรดาผู้พิชิต และดวงวิญญาณที่สมบูรณ์แล้วจะอยู่ในความสุขที่สงบเป็นนิรันดร์ ในศาสนาเซนไม่มีการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ใด ๆ เลยเป็นเวลาหลายร้อยปีแล้ว และยังคงเป็นอยู่เหมือนดังที่เคยเป็นมาแล้ว คือเป็นระบบนักบวชที่เป็นอเทวนิยมที่เกี่ยวกับด้านศีลธรรมและจิตใจที่เร้าให้เกิดความซื่อสัตย์และความเมตตากรุณาในสัมพันธภาพส่วนบุคคล และอหิงสาที่แห้งแล้งและบางที่ก็มากเกินไป

วรรณกรรมของเซน

คัมภีร์ของศาสนาเซนที่นิกายเศวตัมพรรักษาก็ได้นั้นประกอบด้วยคัมภีร์ขนาดกลาง ๔๕ เล่ม ส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาปรากฏฤตสำเนียงอรรธมาคธี ทั้งในฉบับที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรอง

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๕๗

คัมภีร์เหล่านี้มีอังคะ ๑๑ เล่ม อุปางคะ (องค์ย่อย) ๑๒ เล่ม ประกึรณกะ ๑๐ เล่ม เจตสูตร (คัมภีร์ที่แยก ๆ ออก) ๖ เล่ม มูลสูตร ๔ เล่ม และคัมภีร์ที่แยกออกไปต่างหากอีกสองคัมภีร์ ซึ่งจัดไว้ในประเภทใดไม่ได้ทั้งนั้น ได้แก่คัมภีร์ “นันทิสสูตร” และ “อนุโยคทวาร” ดังที่เราได้เห็นมาแล้ว พวกเซนเองก็ได้อ้างว่าคัมภีร์เหล่านี้เป็นคัมภีร์ที่ศาสดาแห่งศาสนาเซนเป็นผู้แต่งขึ้นจริง ๆ เพียงแต่ยืนยันว่าคัมภีร์ ๑๑ อังคะนั้นได้เขียนขึ้นหลังจากที่ศาสดามหาวิระถึงไกวล์ยแล้ว ๒๐๐ ปี ส่วนคัมภีร์สั้น ๆ ทั้งหมดยังไม่ได้แบบที่แน่นอน จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๐ เมื่อได้จัดให้มีการสังคายนาขึ้นสุดท้ายที่เมืองวลกี ในเสาราชฏร์ ความจริงคัมภีร์นั้นมีเรื่องราวที่มีอายุแตกต่างกันมาก มีผู้ศึกษากันน้อยกว่าคัมภีร์บาลีทางพระพุทธศาสนาและจะต้องทำงานกันอีกมากก่อนที่จะจัดให้เข้ารูปตามลำดับกาลเวลาได้ แต่ก็ปรากฏว่าคัมภีร์อุปางคะ ประกึรณกะ และมูลสูตรมีเนื้อหาบางประการที่มีอายุเก่ามากพอ ๆ กับเนื้อหาคัมภีร์อังคะทั้ง ๑๑ เล่มทีเดียว และมีหลายตอนของคัมภีร์อังคะที่บางทีจะมีอายุไม่ก่อนไปกว่าสมัยพุทธศตวรรษที่ ๖ เลย แต่คัมภีร์ก็มีเรื่องราวที่มีรสนิยมที่ทันสมัยมาก ซึ่งอาจถ่ายทอดมาจากสมัยขององค์ศาสดาเองอย่างถูกต้องไม่มากก็น้อย แต่ภาษา ความหมายและบรรยากาศโดยทั่ว ๆ ไปของคัมภีร์เซนแสดงให้เห็นว่า เมื่อพูดอย่างกว้าง ๆ แล้วก็มีอายุหลังพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทมาก

คัมภีร์มีข้อความหลายตอนที่มีความนุ่มนวล และความงาม โดยเฉพาะในตอนที่เป็นคาถา แต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้วแบบการเขียนนั้นจัดชิดแห้งแล้ง ข้อความเชิงพรรณนาที่เป็นพิมพ์เดียวกันหมดอย่างยืดยาวนั้นได้มีอยู่ซ้ำ ๆ ซาก ๆ ทั่วไปทุกคัมภีร์ และอารมณ์เกี่ยวกับการจัดระเบียบและการแยกประเภทที่เราอาจพบอยู่ในวรรณกรรมเกี่ยวกับศาสนาของอินเดียส่วนมากนั้นบางทีจะได้รับอำนาจที่เสริมมากกว่าในคัมภีร์ของนิกายศาสนาอื่น ๆ ถ้ามองในทัศนะทางด้านวรรณกรรมแล้วคัมภีร์ศาสนาเซนดูยิ่งกว่าคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา

แต่ก็มีวรรณกรรมของพวกเซนที่ไม่เกี่ยวกับคัมภีร์มากนักที่มีเขียนเป็นภาษาปรากฏุต ภาษาอุปกรัมชะ ภาษาสันสกฤต ภาษาพื้นเมืองของอินเดียหลายภาษา และในภาษาอังกฤษ และวรรณกรรมเชิงพรรณนาความในสมัยกลาง บางเรื่องก็มีคุณค่าทางด้านวรรณกรรมมาก คัมภีร์ปุราณะ (นิยายต่าง ๆ) ก็เขียนขึ้นมาตามแบบฮินดู พร้อมกับมีเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตของตี่รังกัร และคนสำคัญ ๆ ของศาสนาเซนคนอื่น ๆ อย่างยืดยาวทีเดียว โคลงฉันท์ที่เกี่ยวกับปีศาจ (gnomic) ก็มีอยู่มาก ได้มีผู้แต่งวรรณกรรมที่เป็นอรรถกถาเป็นภาษาสันสกฤตขึ้นอีกมากมาย นอกจากนั้นก็มีคู่มือคำสอน และการปฏิบัติของระบบอื่น ๆ อนึ่ง พวกบัณฑิตในศาสนาเซนยังได้เขียนเรื่องราวทางการเมือง ทางคณิตศาสตร์ และแม้แต่ที่เป็นร้อยกรองซึ่งเป็นการแสดงความคิดของเซนไว้ในหนังสือเหล่านั้น วรรณกรรมของเซนในสมัยกลางมีจำนวนรวมทั้งหมดมากกว่ามหากาพย์และมักจะน่าสนใจและดึงดูดใจได้มากกว่าตัวคัมภีร์เองเสียอีก

๕๘

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

โคลงฉันท์สั้น ๆ ต่อไปนี้ได้รวมข้อความทั้งที่ได้มาจากตัวคัมภีร์และจากวรรณกรรมเช่นในสมัยต่อมา ข้าพเจ้าได้ใช้เสรีภาพในอันที่จะเอามาจากที่โน่นบ้างที่นี่บ้าง และมีการตัดทอนลงบ้าง เพื่อผู้อ่านชาวตะวันตกจะได้เข้าใจง่ายขึ้น หนังสือที่เป็นภาษาปรากฏชัด โดยทั่ว ๆ ไป ข้าพเจ้าจะอ้างหัวเรื่องที่เป็นภาษาสันสกฤตไว้ด้วย

เรื่องพันธะของมนุษย์

ชั้นที่อาร์มภพของคัมภีร์ “สูตรกฤตางคะ” ได้ย่อคำสอนของศาสนาเซนไว้ คัมภีร์ที่บรรจุฉันท์เหล่านั้น ซึ่งมีข้อความร้อยแก้วและร้อยกรองที่มีที่มาจากต่าง ๆ กัน แยก ๆ กันนั้น เป็นตอนที่เก่าที่สุดของคัมภีร์ การยืนยันถึงเรื่องอหิงสาและการดูหมิ่นอารมณ์ของมนุษย์จัดอยู่ในหมู่หนังสือชั้นแนวหน้าของศาสนาเซนนับตั้งแต่ต้นมาจนถึงปัจจุบันนี้

(จาก สูตรกฤตางคะ, ๑.๑.๑-๕)

เราควรทราบสิ่งที่ผูกมัดวิญญาณ และเมื่อทราบแล้วก็ควรเปลี่ยนตนให้พ้นจากพันธะนั้น

พันธะคืออะไร มหาวีระก็ได้ประกาศแล้ว และความรู้คืออะไร มหาวีระก็ได้สอนให้เปลี่ยนพันธะนั้นแล้ว

ผู้ที่มีความยึดถือ แม้แต่สิ่งเล็กน้อยจะเป็นสิ่งที่มีชีวิตหรือไม่มีชีวิต หรือพอใจที่อีกคนหนึ่งได้ทำเช่นนั้นหรือไม่ก็ตาม จะไม่พ้นจากความทุกข์ได้เลย

ถ้ามนุษย์ฆ่าสิ่งที่มีชีวิต หรือใช้ให้คนอื่นฆ่า หรือพอใจที่คนอื่นฆ่า บาปของเขาก็จะเพิ่มพูนขึ้นไปเรื่อย ๆ

มนุษย์ที่เอาใจใส่ต่อญาติพี่น้องและมิตรสหายเป็นคนใจที่จะต้องได้รับทุกข์มาก เพราะจำนวนคนเหล่านั้นจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ทรัพย์สมบัติและญาติพี่น้องไม่อาจช่วยให้เขาพ้นทุกข์ได้เลย

ต่อเมื่อเขาทราบธรรมชาติของชีวิตเท่านั้น เขาจึงจะพ้นจากกรรมได้

มนุษย์ในบ่อน้ำ

นิทานเปรียบเทียบที่ลือชื่อนี้ได้มีพบอยู่ในที่มากกว่าแห่งหนึ่งและพวกอินทรีรู้จักดี โสลกที่ยกมากล่าวต่อไปนี้ได้มาจาก “เรื่องสมรชาติดัย” ซึ่งเป็นนิทานเรื่องยาวแบบร้อยแก้วผสมร้อยกรองหรือกวี ซึ่งมีชีวิตอยู่ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นผู้เขียนภาษาปรากฏชัด เรื่องสมรชาติดัยนี้ได้กล่าวถึง

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๕๕

การผจญภัยของมหาวีระในเก้าพระชาติ และตั้งใจจะแสดงให้เห็นผลของกรรม แต่ว่าผู้แต่งใช้วาทะมากเกินไปและวัตถุประสงค์ทางด้านศีลธรรมของเขาจึงมักหายไปในเรื่องเขียนที่พรรณนาความอย่างหยุดย้อยจับจิตจับใจเสียหมด ในเรื่องต่อไปซึ่งเป็นเรื่องสั้น ๆ ที่น่าสนใจของที่พระเซนรูปหนึ่งเล่าให้เจ้าของคณหนึ่งฟัง เพื่อชักจูงเจ้าของให้เห็นความทุกข์ความชั่วร้ายของโลกนั้น พระเซนรูปนั้นได้ระลึกถึงวัตถุประสงค์ที่สำคัญของท่านได้ นิทานเปรียบเทียบต้องการข้อเท็จจริงเพียงเล็กน้อย เพราะท่านหวังให้เป็นผู้แปลความเอง

(จาก สมรทิตยภดา, ๒.๕๕-๘๐)

มีชายคนหนึ่ง ซึ่งถูกความยากจนบีบคั้นมาก
ได้ทิ้งบ้านของตน เพื่อไปยังอีกประเทศหนึ่ง
เขาได้เดินทางผ่านดินแดนที่มีหมู่บ้าน เมือง และท่าเรือมากมายหลายแห่ง
และหลังจากนั้นสองสามวัน เขาก็หลงทาง

แล้วเขาก็มาถึงป่าแห่งหนึ่งที่มีต้นไม้ขึ้นหนาทึบ...เต็มไปด้วยสัตว์ป่า

ที่ป่านี้เอง ในขณะที่เขาเดินโซซัดโซเซไปตามทางที่ขรุขระ...ทั้งหิวและกระหายอยู่นั้น เขาก็เห็นข้างข้างมีต้นไม้หนึ่งร้องแปรปรวนอย่างน่ากลัวและลุกขึ้นวิ่งเข้าใส่เขา พร้อมกับนั้นเองก็มีนางยักษ์ที่ชั่วร้ายที่สุดตนหนึ่งโผล่ขึ้นมา ถีบตาบวมกริบ มีหน้าตาและรูปร่างน่าเกลียดน่ากลัว หัวเราะเสียงดังลั่นและแหลม เมื่อเห็นข้างและยักษ์นี้ เขาก็ขาดสติด้วยความกลัวตาย และหันไปถูรอบ ๆ ตัวทางทิศตะวันออก เขาเห็นมีต้นไม้ใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง...

แล้วเขาก็วิ่งไปโดยเร็ว แล้วก็ไปถึงต้นไม้ใหญ่นั้น

แต่แล้วเขาก็ตกใจ เพราะต้นไม้ที่สูงเกินไป แม้แต่เขาก็ไม่สามารถเห็นต้นไม้ต้นนั้นได้ และเขาก็ไม่สามารถปีนลำต้นที่สูงใหญ่ ซึ่งมีขนาดจนวัดไม้ได้ของต้นไม้ต้นนั้น...

เขาทั้งสองข้างล้ม เพราะความกลัวอย่างที่สุด

จนกระทั่งเมื่อมองดูรอบ ๆ ตัว เขาจึงเห็นบ่อน้ำเก่าแก่บ่อหนึ่งมีหญ้าปกคลุมอยู่ใกล้ ๆ

เขาซึ่งกลัวตายปรารถนาที่จะมีชีวิตต่อไปแม้ครู่หนึ่งก็เอา จึงกระโดดลงไปในบ่อน้ำที่โคนต้นไม้ต้นนั้นเอง

พอข้อได้เจริญเติบโตขึ้นมาจากผนังที่ลึกของบ่อน้ำนั้น แล้วเขาก็เกาะต้นอ้อเหล่านั้นไว้

เบื้องล่างเขามองเห็นงูที่นำกล้วมากมายย้วยไปหมด พวกมันกำลังโกรธเพราะได้ยินเสียงตกลงไป

และที่ก้นบ่อนั้นก็มีงูหลามสีดำขนาดใหญ่มากตัวหนึ่ง ซึ่งทราบได้จากเสียงพู่ ๆ ของมัน งูหลามนั้นอ้าปาก มีลำตัวหนาตุ่มลำตัวข้างบนสวรรค์ (ทางข้างเผือก ?) และมีขนดำนากลัว

เขาคิดว่า “ชีวิตของเราจะคงอยู่ต่อไปเท่าที่ต้นอ้อเหล่านี้ยังรวมกันแน่นอยู่เท่านั้นเอง”

แล้วเขาก็กำศิริชะไปดู ที่กออ้อนั้นแหละเขาก็เห็นหนูขนาดใหญ่สองตัว

ตัวหนึ่งขาว ตัวหนึ่งดำ มีฟันคมพอที่จะกัดรากของกออ้อนั้นได้

แล้วข้างบนก็มีช้างคู่ และกำลังโกรธแค้นที่จับเขาไม่ได้

ได้รีเข้าไปใต้ต้นไทรอีก

เพราะแรงชนของช้าง รังผึ้งที่อยู่บนกิ่งไม้ใหญ่

ที่ห้อยอยู่เหนือบ่อน้ำเท่านั้นก็สั่นสะเทือนและตกลงมา

ร่างของชายผู้นั้นก็ถูกฝูงผึ้งที่กำลังโกรธตอยเติมไปทั่วร่าง

แต่บังเอิญมีน้ำผึ้งหยดหนึ่งตกลงมาถูกศิริชะเขาเข้า

แล้วมันก็ไหลลงมายังคิ้ว แล้วก็ลงมาถึงริมฝีปากของเขา

แล้วเขาก็ไม่ได้นึกถึงงูหลาม งูเล็ก งูน้อย ช้าง หนู สระหรือผึ้งเลย

ในเมื่อเขากำลังกระหายที่จะได้ลิ้มรสน้ำผึ้งให้มากยิ่งขึ้นไปอีกอยู่

นิทานเปรียบเทียบบนนี้ว่ามีอำนาจที่จะทำให้จิตใจของผู้แสวงหาอิสรภาพสร้างขึ้นได้

ที่นี้จึงมาฟังการตีความหมายที่ถูกต้องของนิทานเปรียบเทียบเรื่องนี้ดูบ้าง

ชายผู้นั้นหมายถึงวิญญาณ การที่เขาท่องเที่ยวไปในปากก็คือภพทั้ง ๔ (คือ สวรรค์ มนุษย์

ดิรัจฉาน และนรก)

ช้างเถื่อนตัวนั้นคือความตาย นางยักษิณีก็คือความชรา

ต้นไทรหมายถึงความหลุดพ้น (โมกษะ) ซึ่งเมื่อถึงความหลุดพ้นแล้ว จะไม่ต้องกลัวความ

ตาย คือกลัวช้างอีกเลย

แต่ก็เป็นต้นไม้ที่มีมนุษย์ผู้ซึ่งอยู่ในกามคุณไม่อาจปีนขึ้นไปได้

บ่อน้ำก็คือชีวิตมนุษย์ งูทั้งหลายได้แก่กิเลสทั้งปวง

ซึ่งรัดรั้งชายคนนั้นจนเขาไม่ทราบว่าจะควรจะทำอย่างไรดี

กออ้อหมายถึงช่วงชีวิตมนุษย์ที่ถูกกำหนดไว้แล้ว ซึ่งในช่วงชีวิตนี้แหละที่วิญญาณมีร่าง

เป็นที่สิงสถิตอยู่

หนูที่กัดรากพงอ้ออยู่ตลอดเวลานั้นก็คือช้างชั้นช้างแรม (ศุกลปักษ์ และ กาลปักษ์)

ผึ้งที่กำลังตอยอยู่นั้นได้แก่โรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ที่มีอยู่มากมายหลายชนิดด้วยกัน

ซึ่งทรมานชายผู้นั้นไม่ได้มีความสุขเลย แม้แต่ขณะเดียว

งูหลามที่น่ากลัว ก็คืออนรกซึ่งยึดจับชายผู้นั้นทิ้งวางลงหลงไหลไปเพราะความสุขสำราญทาง

กามารมณ์

เมื่อตกลงไปในนรกนั้นแล้ว วิญญาณจะได้รับทุกข์เป็นร้อยเท่าพันทวี

หยดน้ำผึ้งทั้งหลายก็คือ ความสุขที่มีอยู่ชั่วคราว แต่ทว่าในที่สุดก็เป็นสิ่งที่น่าสะพรึงกลัว

ในท่ามกลางอันตราย และความยากลำบากเช่นนั้น บัณฑิตจะปรารถนาน้ำผึ้งได้อย่างไร

กัน ?

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๖๑

ญาติมิใช่สิ่งประกอบความสุขในเวลาชราเลย

แม้หากว่าข้อความที่เลือกคัดตัดตอนมานี้จะมีอยู่หลายตอนที่เน้นถึงความทุกข์ของชีวิตคนทุกวัย เราก็ต้องสงวนสัดส่วนแห่งข้อความเช่นนั้นไว้ในคัมภีร์ศาสนาของเซนเอง ข้อความต่อไปนี้คัดมาจาก “หนังสือเรื่องความประพฤติที่ดีงาม” ซึ่งเป็นอังกะแรกของคัมภีร์ซึ่งมีตอนที่เก่าที่สุดของวรรณกรรมเซนบางตอนรวมอยู่ด้วย

(จาก ฮาจิวางคสูตร, ๑.๒.๑)

ผู้ที่มีความปรารถนาอยากได้คุณสมบัติต่าง ๆ ของสิ่งทั้งหลาย เป็นคนโง่งมง่ายและยอมตกไปสู่อำนาจแห่งมหาทุกข์ เพราะเขาคิดว่า “เรามี มารดา บิดา พี่สาว น้องสาว ภรรยา บุตรธิดา บุตรสะใภ้ เพื่อนฝูง ญาติที่ใกล้ชิดและญาติห่าง ๆ และผู้ที่คุ้นเคย เรามีทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ มากมายหลายชนิด เรามีกำไร เราต้องการอาหารและเครื่องนุ่งห่ม” ประชาชนถูกหลอกลวงอยู่กับสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ พวกเขากังวลอยู่ทั้งวันทั้งคืน พวกเขาจะทำงานทั้งในฤดูกาล และนอกฤดูกาล พวกเขาอยากได้โชคลาภและมั่งมีเงินทอง พวกเขาทำร้ายกันและทำทารุณกรรมและหันจิตใจมาทำกรรมชั่วครั้งแล้วครั้งเล่า ดังนั้น คนเป็นจำนวนมากจึงมีอายุสั้น

เพราะเมื่อ ตา หู จมูก ลิ้น และกายอ่อนแอลง เขาก็จะทราบชีวิตของเขากำลังห่อหมก และหลังจากนั้นไม่นานนักความรู้สึกของเขาจะจมสู่ความหลง พวกญาติที่เขาอยู่ด้วยจะปันเขาก่อน แล้วเขาก็จะปันญาติเหล่านั้นบ้าง...คนแก่ไม่เหมาะแก่การที่จะหัวเราะ หรือเล่น ไม่เหมาะต่อการที่จะได้รับความสุขหรือการแสดงตัว ดังนั้น มนุษย์จึงควรมีความเมตตาสงสารกัน ยึดปัจจุบันเข้าไว้ให้มั่นคง และอย่ายอมให้ถูกหลอกลวงแม้แต่ชั่วโม่งเดียว เพราะคนหนุ่ม คนแก่ และชีวิตเองต่างก็สลายไปในที่สุดด้วยกันทั้งนั้น ...

บัณฑิตผู้เห็นสภาวะแห่งความทุกข์และสุขทุกชนิด ก่อนที่จะเห็นชีวิตของตนเสื่อมลง ก็ควรรู้จักขณะที่ถูกต้อง (เพื่อดำเนินชีวิตแบบอนาคาริก)...ก่อนที่ประสาทจะอ่อนเปลี้ยลง เขาควรดำเนินชีวิตเพื่อสวัสดิภาพที่แท้จริงของตนเอง

สัตว์ทั้งปวงต่างก็คร่ำครวญอยู่ในความทุกข์ทรมานด้วยกันทั้งนั้น

ข้อความต่อไปนี้คัดมาจาก “หนังสือเรื่องคำสั่งสอนต่อมา” ซึ่งเป็นหนังสือเล่มหนึ่งใน “มูลสูตร” และมีอายุหลังคัมภีร์อังกะที่เราได้คัดมาแล้ว โสลกที่น่าจับใจซึ่งแปลไว้ข้างล่างนี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งถ้อยคำที่ยืดยาว ซึ่งเจ้าชายมฤคบุตรได้ตรัสไว้ เพื่อจงใจให้พระชนกและพระชนนีอนุญาตให้พระองค์ออกบวช ข้อความนี้ส่วนใหญ่พรรณนาถึงความทุกข์ในภพที่อาบไปด้วยเลือด ซึ่งเราได้ตัดทิ้งไป ผู้อ่านควรระลึกถึงความที่เราได้กล่าวไว้เกี่ยวกับลัทธิที่ว่าชีวิตและวัตถุเป็นสิ่งที่แยก

ออกจากกันไม่ได้ของศาสนาเซนที่ว่า เหล็กที่อยู่บนหัวของช่างเหล็กก็เจ็บปวดเหมือนกัน

(จาก อุตตรารายสสูตร, ๑๙.๖๑-๖๗, ๗๑, ๗๔)

ข้าพเจ้าได้รับทุกข์จากไม้กระบอง และมีด ไม้หลัก และคทาที่ทำให้ขาของข้าพเจ้าหัก
เสียนับครั้งไม่ถ้วนโดยไม่มีความหวังใด ๆ เลย

ข้าพเจ้าถูกข่าแหล่ และถูกตัดแขนตัดขา ถูกฉีกออกเป็นชิ้น ๆ และถูกถลกหนังด้วย
มีดโกนที่คมกริบ ด้วยมีด และด้วยกรรไกรหลายครั้งหลายหน

เมื่อเป็นกวางที่ติดบ่วง และติดกับอย่างช่วยไม่ได้นั้น

ข้าพเจ้าถูกจับ และถูกผูก ถูกมัดไว้แน่น และปล่อยทีเดียวที่ถูกฆ่า

ข้าพเจ้าถูกจับด้วยจมวกและแห เมื่อเป็นปลาที่ช่วยไม่ได้ตัวหนึ่ง

ข้าพเจ้าถูกฆ่า และถูกครูดถู ถูกผ่า และถูกควักตับไตไส้พุงนับครั้งไม่ถ้วน

เมื่อเป็นนก ก็ถูกเหยี่ยวจับหรือไปติดข่าย

หรือไม่ก็ถูกจับเพราะติดดั่ง (สำหรับดักนก) และข้าพเจ้าก็ถูกฆ่า นับครั้งไม่ถ้วน

เมื่อเป็นต้นไม้ก็ถูกช่างไม้ใช้ขวานและมีดถากไม้ตัด

ข้าพเจ้าถูกโค่น ถูกปอกเปลือก ถูกตัด และถูกเลื่อยเป็นไม้กระดานนับครั้งไม่ถ้วน

เมื่อเป็นเหล็กก็ถูกช่างเหล็กใช้ค้อนตีใช้คีมคีบ

ข้าพเจ้าถูกทุบ ถูกตี ถูกตัด และตะไบนับครั้งไม่ถ้วน...

ข้าพเจ้าเคยกลัวตัวสั่นอยู่ในทุกขเวทนา

รู้สึกเศร้าโศกเสียใจและเป็นทุกข์ทรมานอย่างที่สุด...

ข้าพเจ้าได้เคยรับทุกข์มาในภาวะทุก ๆ อย่างแล้ว

ซึ่งความทุกข์เหล่านี้ไม่ค่อยจะรู้จักลดหย่อนผ่อนลงเลย แม้แต่ขณะเดียว

สัตว์ใหญ่และสัตว์เล็ก

โคลกต่อไปนี้ซึ่งได้มาจาก “หนังสือเกี่ยวกับสูตรต่าง ๆ” ได้แสดงตัวอย่างให้เห็นคำสอนที่สำคัญในศาสนาเซนที่ว่า มีชีวิตแพร่อยู่ทั่วทั้งโลก และที่ว่าชีวิตของสัตว์แม้ที่ต่ำต้อยที่สุดก็ควรได้รับการนับถือด้วย โคลกบทแรกได้ให้รายชื่อชีวิตประเภทต่าง ๆ สองบรรทัดแรกให้ชื่อสัตว์ชั้นย่อย ๆ ของสัตว์ที่มีประสาทหรืออินทรีย์เดียวไว้ ๕ ชนิดด้วยกัน สองบรรทัดต่อมาบอกการแบ่งสัตว์ต่าง ๆ ที่มีสองประสาทหรือมีประสาทมากกว่านั้นย่อยออกไปอีก ๔ ชนิด

(จาก สูตรกฤตางคะ, ๑.๑-๔)

ดินและน้ำ ไฟกับลม

หญ้า ต้นไม้ และพืช และสัตว์ที่เคลื่อนไหวทั้งปวง

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๖๓

ที่เกิดในไข่ เกิดในครรภ์
เกิดในมูลสัตว์ เกิดในช่องเหลว...

เหล่านี้คือสิ่งที่มีชีวิตชั้นต่าง ๆ กัน
จงรู้เถิดว่าสัตว์เหล่านั้นทั้งปวงต่างก็แสวงหาความสุข
มนุษย์ที่ทำร้ายมัน ชื่อว่าทำร้ายตัวเอง
และจะเกิดเป็นสัตว์เหล่านั้นอีก...

บางคนทั้งมารดา และบิดาเพื่อไปบวช
แต่ก็ยังคงใช้ไฟอยู่
แต่เมหนวีระได้กล่าวว่า “หลักการของพวกนักบวชเหล่านั้นต่ำต้อย
เพราะทำให้ผู้อื่นเดือดร้อนเพื่อความสุขของตนเอง”

ผู้ที่จุดไฟยอมฆ่าสิ่งที่มีชีวิตเสียมากมาย
ส่วนผู้ที่ดับไฟก็ฆ่าไฟ
ดังนั้น บัณฑิตผู้เข้าใจกฎ
จึงไม่ควรก่อไฟเลย

ในดินและในน้ำมีชีวะอยู่มากมาย
แมลงชนิดที่ชอบกระโดดได้กระโดดเข้าไปในกองไฟ
และพวกหนอนก็อยู่ในไม้ที่มีไฟลุกโชน
เมื่อจุดไฟขึ้น สัตว์ทั้งปวงนั้นก็จะถูกเผาไหม้หมด

แม้แต่พืชทั้งหลายก็มีชีวะ สามารถที่จะเจริญเติบโตได้
ร่างกายของพืชทั้งหลายก็ต้องการอาหาร มันล้วนแต่เป็นปัจเจก
พวกที่บารัะห่าได้ตัดพืชเหล่านั้นเพื่อความสุขของตนเอง
และในการทำเช่นนั้น เขาได้ประหารสิ่งที่มีชีวะเสียมากมาย

ผู้ที่ทำลายพืชไม่ว่าจะเพิงออกเป็นหน่อหรือเจริญเต็มที่แล้วก็ตาม
ชื่อว่ายอมสร้างไม่เรียวเนียนหลังตนเอง
เขาได้พูดว่า “หลักการของบุคคลเหล่านั้น
ที่ทำร้ายพืชเพื่อเอาความสุขของตนเองนั้น เป็นหลักการที่เลวร้าย”

กฎนิรันดร์

สำหรับศาสนิกของศาสนาเซนแล้ว คำว่า “ธรรม” มีอยู่ ๒ ความหมาย ในแง่หนึ่งธรรมใช้บังคับอวกาศชั้นรองชนิดหนึ่ง ซึ่งถ้าหากปราศจากอวกาศชนิดนี้เสียแล้ว การเคลื่อนไหวย่อมเป็นสิ่งที่ไปไม่ได้ แต่ในอรรถาธิบายส่วนใหญ่แล้ว สำหรับพวกเซน คำว่า “ธรรม” เป็นกฎสากลเกี่ยวกับการไม่เบียดเบียน (อหิงสา) ซึ่งเป็นกฎนิรันดร์ ข้อความต่อไปนี้ได้มาจาก “หนังสือเรื่องความประพฤติที่ดีงาม” (อาจารย์วราวุธ)

(จาก อาจารย์วราวุธ, ๑.๔.๑)

ดังนั้น ดวงวิญญาณที่บริสุทธิ์ ดวงวิญญาณที่ประเสริฐทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคตก็ตาม ได้กล่าวดังนั้น คือได้พูดดังนั้น ได้ประกาศดังนั้น ได้อ้างดังนั้นว่า : สิ่งทั้งปวงมีลมปราณ สิ่งทั้งปวงมีชีวะ สิ่งทั้งปวงมีชีวะ ไม่ว่าในภาวะใด ๆ ทั้งสิ้น เราไม่ควรสังหาร หรือเบียดเบียน หรือดูถูก หรือทรมาณ หรือขับไล่สิ่งทั้งปวง

นี่เป็นกฎนิรันดร์ที่ไม่เปลี่ยนแปลง บริสุทธิ์ ซึ่งบัณฑิตทั้งหลายผู้รู้แจ้งโลกได้ประกาศแล้ว ในหมู่ผู้ที่มีความตั้งใจจริง และไม่ตั้งใจจริง ในหมู่ผู้ที่ซื่อสัตย์และไม่ซื่อสัตย์ ในหมู่ผู้ที่เลิกลงโทษผู้อื่นแล้วและผู้ที่ยังไม่เลิกลงโทษ ในหมู่ที่อ่อนแอและผู้ที่ไม่อ่อนแอ ในหมู่ผู้ที่พอใจอยู่กับเครื่องผูกพันทางโลกและผู้ที่ไม่พอใจกับเครื่องผูกพันทางโลก นี่เป็นสังขธรรม ดังนั้น สังขธรรมนี้จึงได้มีประกาศอยู่ในศาสนานี้

เมื่อมนุษย์เอากฎนี้มาใช้ เขาก็ไม่ควรปิดบังหรือปฏิเสธกฎนี้เลย เมื่อเขาเข้าใจกฎนิรันดร์ เขาก็ควรวางเฉยในสิ่งที่เขาเห็น และไม่ควรกระทำเพื่อเหตุผลทางโลกีย์เลย...

กฎที่ได้ประกาศไว้ในศาสนานี้แล้วนั้นได้เคยเป็นกฎที่มีผู้เห็น ได้ยิน เห็นชอบ และเข้าใจมาก่อนแล้ว พวกที่ย่อมแพ้และปล่อยตัวให้ตกอยู่ในความเพลิดเพลนจะเกิดแล้วเกิดอีก ผู้ที่มีความประมาทย่อมอยู่นอก (ความหวังเพื่อความหลุดพ้น) แต่ถ้าหากท่านมีความระมัดระวัง พยายามอย่างเต็มที่ทั้งกลางวันกลางคืน มีสติอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดท่านก็จะเป็นผู้พิชิต

การเคารพชีวิต

แม้ในคัมภีร์ศาสนาเซนก็มีพูดถึงเรื่อง “ความสนใจตนเองอย่างรู้แจ้ง” อยู่บ่อย ๆ ว่าเป็นเหตุผลที่สำคัญที่สุดที่จะนำไปสู่ชีวิตที่ดี มีข้อความหลายแห่งที่แสดงให้เห็นว่า แม้แต่พระในศาสนาเซน ผู้มีอารมณ์ไม่รุนแรง ซึ่งเป็นผู้แต่งคัมภีร์ก็มีใช้ว่าจะพ้นจากความรู้สึกแบบมนุษย์เสียทีเดียว ข้อความต่อไปนี้ ซึ่งเป็นข้อความที่คัดลอกออกมาทีเดียวจากองค์แรกของคัมภีร์ศาสนาเซน ซึ่ง

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๖๕

อาจารย์คสุตระ (หนังสือความประพฤติที่ดีงาม) จะชี้ให้เห็นตัวอย่างในแง่

(จาก อาจารย์คสุตระ, ๑.๑)

แผ่นดินก็เป็นทุกข์ และไม่สบาย แผ่นดินเป็นสิ่งที่ยากที่จะสอน แผ่นดินไม่มีลักษณะที่แตกต่างกันใด ๆ เลย บุคคลที่ไม่รู้แจ้งซึ่งจะได้รับทุกข์จากผลของกรรมในอดีต จะก่อความทุกข์อย่างใหญ่หลวงให้เกิดขึ้นในโลกที่เต็มไปด้วยทุกข์อยู่แล้ว เพราะในแผ่นดินก็มีดวงวิญญาณที่เป็นปัจเจกอยู่มากมาย ถ้าหากเขาคิดว่าจะได้รับการยกย่องเกียรติ หรือการเคารพนับถือ...หรือคิดว่า จะได้รับการเกิดใหม่ที่ดี...หรือคิดว่าจะหลุดพ้น หรือหนีพ้นจากทุกข์ แต่ยังทำบาปต่อแผ่นดินหรือ เป็นเหตุให้ผู้อื่นทำบาปหรือยอมให้ผู้อื่นทำบาป...เขาจะไม่ได้รับความสุขหรือปรีชาญาณเลย...การทำอันตรายต่อแผ่นดิน ก็เหมือนการตีการฟันคนตาบอด การทำให้คนตาบอดพิการหรือฆ่าคนตาบอด นั้นเอง...บุคคลเมื่อทราบอย่างนี้แล้วไม่ควรทำบาปต่อแผ่นดิน หรือเป็นเหตุให้ผู้อื่นทำบาปหรือยอมให้ผู้อื่นทำบาปเลย ผู้ที่เข้าใจสภาวะของบาปที่มีต่อแผ่นดินนั้นย่อมเรียกว่าเป็นบัณฑิตผู้เข้าใจกรรม โดยแท้...และในน้ำก็มีดวงวิญญาณ (ชีวะ) อยู่มากมาย น้ำที่แท้...เป็นสิ่งที่มิมีชีวิต...ผู้ที่ทำอันตรายชีวะ ในน้ำย่อมไม่เข้าใจสภาวะของบาป และสละบาปไม่ได้...บุคคลที่ทราบเช่นนี้ไม่ควรทำบาปต่อน้ำ หรือ เป็นเหตุให้ผู้อื่นทำบาป หรือยอมให้ผู้อื่นทำบาปต่อน้ำเลย ผู้ที่เข้าใจสภาวะของบาปที่มีต่อน้ำนั้น เรียกว่าเป็นบัณฑิตผู้เข้าใจกรรมโดยแท้...

โดยอาศัยการกระทำที่โง่เขลา หรือโดยประมาท เขาอาจทำลายสัตว์ในไฟและนอกจาก นั้นยังทำอันตรายสัตว์อื่น ๆ โดยวิธีใช้ไฟอีกด้วย...เพราะมีสัตว์อยู่มากมายที่อาศัยอยู่ในแผ่นดิน ใน หญ้า ในใบไม้ ในไม้ ในมูลโค หรือในกองฝุ่น และสัตว์ที่ชอบกระโดด ซึ่งจะตกลงในไฟ ถ้าหากมัน เข้าไปใกล้ไฟ ถ้ามันถูกไฟ มันจะเหียวแห้งไป...หมดความรู้สึก และตาย...ผู้ที่เข้าใจสภาวะของบาป ในเรื่องที่เกี่ยวข้องไฟ ย่อมถือว่าเป็นบัณฑิตผู้เข้าใจกรรมโดยแท้...

และเป็นธรรมดาที่มนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วจะต้องแก่เฒ่าไปฉับใด ก็นับว่าเป็นธรรมดาที่พืช เมื่อเกิดมาแล้วก็ย่อมแก่ไปฉับนั้น...มนุษย์เกิดมาพร้อมด้วยเหตุผลฉันใด สิ่งอื่น ๆ ก็เกิดมาพร้อม ด้วยเหตุผลฉันนั้น ถ้าหากมนุษย์ได้รับบาดเจ็บ ก็ย่อมป่วยไข้ฉับใด สิ่งอื่น ๆ ก็ฉับนั้น มนุษย์ เจริญเติบโตขึ้นมาฉันใด สิ่งอื่นก็เจริญเติบโตขึ้นมาฉันนั้น มนุษย์เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาฉัน ใด สิ่งอื่น ๆ ก็เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาฉันนั้น...ผู้ที่เข้าใจสภาวะของบาปที่มีต่อพืชยอมชื่อว่า เป็นบัณฑิตผู้เข้าใจกรรมโดยแท้...

สัตว์ทั้งปวงที่มีสองประสาท สามประสาท สี่ประสาท หรือห้าประสาท...ความจริงสัตว์ ทั้งปวง แต่ละตัวย่อมรู้สึกพอใจและไม่พอใจ รู้สึกเป็นทุกข์ ทรมานและเศร้าโศกทั้งนั้น สัตว์ทั้งปวง เติบโตด้วยความกลัวที่มาจากทุกทิศทุกทาง และก็ยังมึนประชาชนที่ก่อให้เกิดความทุกข์แก่สัตว์เหล่านั้น มากยิ่งขึ้นไปอีก...บางคนก็ฆ่าสัตว์เพื่อบูชาบุญ บางคนก็ฆ่าสัตว์เพื่อเอาหนัง เอาเนื้อ เอาเลือด

มัน...เอาชน เอาฟัน หรือเอางามัน...บางคนก็ฆ่าสัตว์ด้วยเจตนา บางคนก็ไม่มีเจตนา บางคนฆ่าสัตว์เพราะเคยถูกสัตว์เหล่านั้นทำร้ายมาแล้ว...และบางคนก็ฆ่าเพราะคิดว่า ตนจะถูกสัตว์เหล่านั้นทำร้าย ผู้ที่ทำร้ายสัตว์นั้นไม่เคยเข้าใจหรือปลื้มตนให้พ้นจากการทำบาปได้เลย...ผู้ที่เข้าใจสภาวะของบาปที่มีต่อสัตว์ทั้งหลายถือว่าเป็นบัณฑิตผู้เข้าใจกรรมโดยแท้...

ผู้ที่รังเกียจการทำร้ายแม้แต่ลมย่อมรู้จักทุกขของสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง...ผู้ที่ทราบว่าจะไร้อะไรสำหรับตัวเขาเอง ย่อมทราบว่าจะไร้อะไรสำหรับผู้อื่นด้วย และผู้ที่ทราบว่าจะไร้อะไรสำหรับผู้อื่น ย่อมทราบว่าจะไร้อะไรสำหรับตัวเขาเองด้วย การเอาใจเขามาใส่ใจเราทำให้เกิดมีขึ้นในจิตใจเสมอ ผู้ที่มีจิตใจสงบและมีจิตใจพ้นจากกิเลสตัณหาแล้วย่อมไม่ปรารถนาที่จะมีชีวิตอยู่ (โดยไม่ต้องทำลายชีวิตของผู้อื่นเลย)...ผู้ที่เข้าใจสภาวะของบาปที่มีต่อลม ย่อมถือว่าเป็นบัณฑิตผู้เข้าใจกรรมโดยแท้...

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ผู้ที่เข้าใจสภาวะของบาปในเรื่องที่เกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิตทั้งหกชนิดแล้ว ย่อมถือว่าเป็นบัณฑิตผู้เข้าใจกรรม

วิรบุรุษแห่งการทรมานตนและการควบคุมตนเอง

การที่จะถึงซึ่งความพ้นทุกข์ได้นั้น มนุษย์จะต้องไม่มีบาปโดยสิ้นเชิง และเพื่อที่จะได้บรรลุถึงความบริสุทธิ์สมบูรณ์เช่นนั้น เขาจะต้องบวชเป็นพระในศาสนาเชน ความดีของเขาจะต้องเป็นในทำนองเช่นว่าเขาจะต้องไม่เหยียบแมลงที่เดินข้ามทางที่เขาเดินไปแม้โดยบังเอิญ เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนเช่นนั้น พระเชนมักจะถือไม้กวาดขนนกเพื่อใช้กวาดพื้นที่เขาจะนั่งหรือเดินไป ข้อความต่อไปนี้ซึ่งเป็นตัวอย่างคำสอนเหล่านั้นนั้นได้มาจาก “สูตรกฤตางคะ” (หนังสือว่าด้วยสูตรต่าง ๆ)

(จาก สูตรกฤตางคะ, ๑.๒.๑, ๑๐-๑๔)

ดูก่อนมนุษย์ จงงดเว้นจากความชั่วเสียเถิด เพราะชีวิตจะต้องถึงซึ่งที่สุดด้วยกันทั้งนั้น มนุษย์ที่โง่และควบคุมตัวไม่ได้เท่านั้นที่จะจมลงไปสู่นิสัยที่ขบถสนุกสนาน

จงมีชีวิตอยู่ด้วยความพยายามและควบคุมตัวเอง เพราะทางที่ขมยากก็คือทางที่เต็มไปด้วยแมลง

จงปฏิบัติตามกฎที่ท่านตเิร่ถึงกรทั้งหลายได้ประกาศแล้วจริง ๆ เถิด

ท่านตเิร่ถึงกรทั้งหลายเป็นผู้ไม่ยึดมั่นและมีความพากเพียร ปรามความโกรธและความกลัว ได้หมดสิ้น

ท่านไม่เคยฆ่าสิ่งที่มีชีวิตเลย ท่านเลิกทำบาปและมีความสุข

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๖๓

“ไม่ใช่เราเท่านั้นที่ เป็นผู้เดือดร้อน สิ่งทั้งปวงในจักรวาลก็เดือดร้อนด้วยเหมือนกัน ! ”
 ดังนั้น มนุษย์เราควรคิด และควรอดทน ไม่ควรเปิดช่องให้แกกเลสต้นหา

สมณะควรอดอาหารทำตัวให้หอมเหมือนปูนเก่า ๆ ที่กะเทาะจากกำแพงจะนั้น
 และสมณะไม่ควรทำร้ายอะไรเลย นี่เป็นกฎที่บัณฑิตได้สอนไว้

จงทำให้สิ่งทั้งปวงยินยอมอย่างราบรื่น

อุดมคติที่พระในศาสนาเซน และแน่นอน อาจหมายถึงศาสนิกเซนที่เป็นคฤหัสถ์ด้วย ได้พยายามที่จะไปให้ถึงนั่นก็คือความเป็นผู้ไม่หวั่นไหวอย่างสมบูรณ์ แต่เบื้องหลังอุดมคตินี้ ภิกษุควร
 จะรู้สึกเป็นผู้สงบเยือกเย็น อดทน ร่าเริงอยู่ในความรู้ไม่ว่าจะยากลำบากเพียงใดก็ตามว่าตนกำลัง
 เอื้อมระอาต่อกรรมของตน และเตรียมตัวเพื่อความสุขที่เกิดจากความหลุดพ้นอย่างสิ้นเชิง

(จาก อุดมคตธรรมชาตินิพนธ์, ๒.๒๔-๓๗)

ถ้าหากจะมีใครสักคนหนึ่งตำหนิ สมณะก็ไม่ควรโกรธ
 เพราะการเป็นคนขี้โมโหโกรธา นั้นเป็นเพียงการเป็นเด็กอย่างหนึ่งเท่านั้นเอง สมณะไม่ควร
 โกรธ

ถ้าหากได้ยินคำกัณฑ์ หยาบช้า คำสามหาวและคำที่ระคายหู
 สมณะก็ควรสงบ ไม่ควรเอาใจใส่ต่อคำพูดเหล่านั้น ไม่ควรเก็บเอาคำพูดเหล่านั้นมาคิดให้
 เป็นอารมณ์

แม้ถ้าหากว่าถูกตีก็ไม่ควรโกรธ หรือแม้แต่คิดในทางที่เป็นอกุศล
 แต่ควรจะรู้ว่าความอดทนนั้นเป็นสิ่งที่ดีที่สุด และจงปฏิบัติตามกฎ
 ถ้าจะถูกใครสักคนหนึ่งตี สมณะก็ควรจะอดกลั้นและสงบเสงี่ยม
 สมณะควรคิดว่า “มันควรจะเลวร้ายกว่านี้ นี่เรามีได้เสียชีวิตเลย ! ”...

ถ้าในเวลาที่ไม่ไปศึกษาจารเป็นประจำวันนั้น สมณะไม่ได้อาหารเลยก็ไม่ควรเสียใจ
 แต่ควรจะคิดว่า “วันนี้เราไม่ได้อะไรเลย แต่พรุ่งนี้คงจะได้บ้างเป็นแน่ ! ”...
 เมื่อนักบวชที่มีความอดทนแม้จะต้องอดทนอย่างหนัก

คือนอนเปลือยกายอยู่บนหญ้าที่หยาบ ร่างกายของเขาก็จะไม่ถูกรบกวนเลย
 และในท่ามกลางแสงอาทิตย์ที่ร้อนระอุ ความทุกข์จะมีปริมาณสุดที่จะวัดได้
 แต่สมณะนั้นแม้หญ้าหยาบ ๆ จะทำให้ต้องเดือดร้อนก็ยังไม่ควรสวมใส่เสื้อผ้า
 เมื่อแข้งขาของนักบวชนั้นวิ่งไปอย่างเหงื่อไหลไคลย้อย และมอมแมมไปด้วยฝุ่นและสิ่ง
 สกปรก

อยู่ในความร้อนในฤดูหนาว สมณะผู้บัณฑิตจะไม่คร่ำครวญที่ต้องหมดความสุขสบายเลย

สมณะจะต้องอดทนต่อทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อปลดปล่อยกรรมของตนและดำเนินตามกฎที่
ประเสริฐสูงสุด

สมณะควรจะแยกเอาความสกปรกนั้นไว้ จนกว่าร่างกายจะแตกทำลายไป

คนพาลและบัณฑิต

ข้อความต่อไปนี้ได้มาจาก “อาจารย์คฤศน” มีข้อความซ้ำ ๆ ซึ่งนับว่าเป็นเรื่องธรรมดา
สามัญในวรรณกรรมของศาสนาเซนมากทีเดียว เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกันระหว่างชีวิตทางโลก ๆ และชีวิต
ทางด้านศาสนา

(จาก อาจารย์คฤศน, ๑.๒, ๓)

ใครเล่าจะคุยโวถึงครอบครัวยหรือความรุ่งเรือง ใครเล่าจะปรารถนาอะไร ในเมื่อเขาคิด
ว่าตนได้เคยเกิดเป็นผู้ดีมาบ่อย ๆ เกิดเป็นคนต่ำต้อยมาบ่อย ๆ และคิดว่าวิญญาณของเขา (ร่างที่
แท้จริงนี้) มิได้เป็นสิ่งที่ต่ำต้อยหรือสูงศักดิ์ใด ๆ เลย และไม่ต้องการอะไรเลย ?

ดังนั้น บัณฑิตย่อมไม่มีความยินดียินดีใด ๆ ทั้งสิ้น...มนุษย์เราควรมีความระมัดระวัง
และระลึกไว้ว่า เพราะความประมาทนั่นเอง เขาจึงได้ประสบกับสิ่งที่ไม่น่ายินดีมากมาย และเกิด
ในครรภ์หลายครั้งหลายหน เกิดเป็นคนบอด คนหนวก คนใบ้ คนมีตาเดียว คนหลังโกง หรือมี
ผิวหนังดำ หรือมีผิวเป็นเกล็ดไปทั่วทั้งร่าง บุคคลที่ไม่รู้แจ้งย่อมเสียใจ และจะต้องเวียนเกิดเวียนตาย
ไม่รู้จักสิ้นสุด

สำหรับพวกที่มีนา และมีบ้านเป็นของตนเองนั้น ชีวิตเป็นสิ่งที่น่าอภิมรณ พวกเขาต้อง
การเสื้อผ้าที่ย้อมมีสีต่าง ๆ ต้องการเพชรพลอย ต่างหู ทองคำ และสตรี และเขาจะพอใจในสิ่ง
เหล่านั้น คนโง่ที่มีความปรารถนาเพียงเพื่อทำชีวิตให้เต็มเท่านั้นจะคิดว่า ความอดกลั้น การควบคุม
ตนเอง และความอดทนนั้นเป็นสิ่งที่ไม่มีจุดหมายใด ๆ และดังนั้นเขาก็จะต้องได้รับทุกขโศก...

ไม่มีอะไรเลยที่กาลเวลาจะพิชิตไม่ได้ สัตว์ทั้งปวงรักตัวเองทั้งนั้น ต่างก็แสวงหาความ
สุขสำราญ และหนีจากความทุกข์ทั้งสิ้น พวกเขากลียดการทำลายล้าง รักชีวิต และปรารถนา
ที่จะมีชีวิตอยู่ต่อไป ชีวิตเป็นที่รักของสิ่งทั้งปวง สัตว์ทั้งหลายปรารถนาความมั่งมี และจะรวมเข้า
ด้วยกัน...ใช้แรงงานของผู้รับใช้ทั้งชนิดที่มีสองเท้า และมีสี่เท้า และไม่ว่ามนุษย์จะมีส่วนในสิ่งใด
ไม่ว่าจะเล็กหรือใหญ่ก็ตาม เขาก็ต้องการที่จะชื่นชมยินดีกับมันอยู่เสมอ ในสมัยหนึ่งเขาอาจจะมี
ทรัพย์สินสมบัติมากมายมหาศาล...แต่ในอีกสมัยหนึ่งทายาทของเขาจะแบ่งทรัพย์สินมรดกนั้นออกไป หรือคน
ที่ไร้งานจะขโมยมันไป หรือพระราชาทั้งหลายจะแย่งชิงเอาไป หรือมันอาจจะถูกทำลายหรือ
หายสูญไป หรือถูกเผาไปพร้อมกับบ้าน เพื่อที่จะได้รื้อรื้อขึ้นมา คนโง่ (คนพาล) จะทำสิ่งที่ชั่วช้า

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๖๕

ซึ่งในที่สุดก็จะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นเท่านั้นเอง และจะได้รับความเศร้าโศก เพราะความทุกข์ที่เขาเป็นผู้ก่อขึ้นอย่างไร้

ข้อนี้ มหาวิระได้ประกาศไว้แล้ว บุคคลเช่นนั้นจะไม่สามารถและจะไม่ข้ามห้วงน้ำที่ไหลท่วมทับได้เลย พวกเขาเหล่านั้นจะไม่สามารถ พวกเขาจะไม่บรรลุถึงฝั่งนั้นได้เลย พวกเขาเหล่านั้นจะไม่สามารถ พวกเขาจะไม่ถึงอีกฝั่งหนึ่งได้เลย

บุคคลเช่นนั้น แม้เขาจะได้ยินคำสอนก็ไม่เคยอยู่ในฐานะที่ถูกเลย แต่ผู้ที่เอาลัทธิคำสอนนั้นมาใช้ ย่อมดำรงอยู่ในฐานะที่ถูกอย่างแน่นอน ไม่มีความต้องการใด ๆ ที่จะบอกบุคคลที่แสวงหาตัวเองเลย แต่คนโง่ที่เคราะห์ร้าย ซึ่งกำลังชื่นชมในความสุขสำราญย่อมไม่มีวันที่จะบรรลุถึงที่สุดทุกข์ได้เลย มีแต่จะหมุ่นตัวอยู่ในวังวนแห่งความทุกข์อยู่เรื่อยไป

วิถีชีวิตสองอย่าง

สำหรับเรื่องความทารุณแห่งวินัยของนักบวชในศาสนาเซนทั้งหมดนั้น คัมภีร์ศาสนาเซนมีข้อความอยู่หลายตอนที่กล่าวถึงความสุขสงบในภายในของชีวิตแบบอนาคาริก ความรู้สึกที่สำคัญยิ่งเกี่ยวกับความปลุกปล้ำสิ่งทุกข์ เกี่ยวกับอริสราพ ซึ่งมาพร้อมกับการสลัดพันธะทางครอบครัว นั้น มักมีอธิบายอยู่ในคัมภีร์ศาสนาฮินดู ศาสนาพุทธและศาสนาเซนเสมอ นอกจากนั้นชีวิตนักบวชหาได้ถือกันว่าเป็นการยอมแพ้ต่อความทุกข์ของโลกอย่างอ่อนแอไม่ แต่ทว่าถือกันว่าเป็นการต่อสู้ดิ้นรนทางด้านจิตใจที่ยิ่งใหญ่ที่จะต้องใช้ความกล้าหาญและความตั้งใจอย่างเด็ดขาดแน่วแน่มโนคติเหล่านี้ได้มีแสดงไว้เป็นอย่างดีในข้อความข้างล่างนี้ซึ่งได้มาจาก “อุตตราชยานสูตร” (หนังสือเกี่ยวกับคำสอนสมัยหลัง ๆ) ซึ่งในหนังสือนี้ เราได้พบกษัตริย์แห่งกรุงมิติลา (แคว้นพิหารภาคเหนือ) ซึ่งเป็นกษัตริย์กึ่งเทพนิยายที่ได้มาเป็นนักบวช และปรากฏว่ามีได้มีความเสียใจอะไรเลย

(จาก อุตตราชยานสูตร, ๙)

กษัตริย์ผู้มีได้ทรงรื่นรมย์อยู่กับนางสนมกำนัลในปราสาทดุจดั่งอยู่ในสรวงสวรรค์ แล้วพระองค์ก็ทรงเห็นแสงสว่างและทรงสละความสุขสำราญ...

เมื่อราชอุทยานมิสละโลก

ถือเพศเป็นบรรพชิตนั้น ก็มีข่าวลือเกรียวกราวไปทั่วทั้งเมืองมิติลา

พระอินทร์ได้แปลงเพศเป็นพราหมณ์มาเฝ้าราชอุทยาน

และได้พูดว่า

“ได้เกิดไฟและลมพายุขึ้นแล้วพระเจ้าคะ ไฟกำลังไหม้ปราสาทราชมนเฑียรของพระองค์อยู่ ขอเดชะ ทำไมพระองค์จึงไม่ระวังดูแล ปราสาทราชมนเฑียรของพระองค์เล่า?”

ราชฤาษีมีทรวงตอบว่า :

“เราอยู่สบายแล้ว เราอยู่เป็นสุขแล้ว เราผู้ไม่ถือว่ามีอะไรเป็นของเราอีกเลย
แม้เมืองมิถิลาจะถูกไฟไหม้ ก็ไม่มีอะไรของเราที่ไหม้ไฟ !

เมื่อนักบวชสละลูกและเมีย และสละการกระทำแบบโลก ๆ ได้แล้ว
ก็ไม่มีอะไรที่จะเป็นที่ชื่นชมยินดีสำหรับเขา ไม่มีอะไรที่ไม่น่าชื่นชมยินดี
มีอยู่มากมายหลายอย่างที่ดีสำหรับนักปราชญ์ สำหรับนักบวชที่เป็นอนาคาริก
ผู้ที่รู้จักตนเองว่าอยู่โดดเดียว จงเปลื้องตนเสียจากพันธะทั้งปวง”

พระอินทร์ทูลตอบว่า :

“ขอพระองค์จงสร้างกำแพงพร้อมทั้งประตูและหอรบ
และค่ายคูรอบบ่อ และเครื่องยนต์ที่ใช้ในการล้อมเมืองเถิด แล้วพระองค์ก็จะเป็นนักรบที่
แท้จริง”

ราชฤาษีมีทรวงตอบว่า :

“ผู้ที่มีศรัทธาเป็นเมือง มีความยากลำบาก และการควบคุมตัวเป็นสลักประตู
มีความอดทนเป็นกำลังที่แข็งแกร่งมั่นคงที่ใครไม่สามารถตีให้แตกได้ทั้งสามทาง
และมีความทนทานเป็นปลายศร เขาจะโจมตีนั้นได้ด้วยจักรวรรพ
และจะแทงทะลุเกราะของข้าศึกคือกรรมด้วยลูกศรคือการทรมานตนเองเพื่อล้างความผิด
ดังนั้น นักปราชญ์ก็จะเป็นผู้พิชิตในสงคราม และจะพ้น (จากสงสารวิญ) ! ”

พระอินทร์ทูลว่า :

“โดยอาศัยการลงโทษพวกขโมยและผู้ร้ายย่องเบา พวกปล้นกระบี่ และพวกปล้นสะดม
พระองค์ก็จะรักษาเมืองให้ปลอดภัยได้ และพระองค์ก็จะทรงเป็นนักรบที่แท้จริง”

ราชฤาษีมีทรวงตอบว่า :

“บ่อยที่เดียวที่มนุษย์ลงโทษด้วยความยุติธรรม
และผู้ที่ไม่มีความผิดถูกขังไว้ในคุก ผู้ที่มีความผิดพ้นโทษไป”

พระอินทร์ทูลว่า :

“ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่เหนือมนุษย์ทั้งหลาย ขอพระองค์จงเอากษัตริย์ทั้งหลาย
เหล่านั้นที่ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์มาไว้ในอำนาจของพระองค์เถิด แล้วพระองค์ก็จะ
ทรงเป็นนักรบที่แท้จริง”

ราชฤาษีมีทรวงตอบว่า :

“แม้มนุษย์จะพิชิตข้าศึกที่กล้าหาญในสงครามได้ตั้งล้านคน
ถ้าหากเขาพิชิตตัวเขาเองเพียงคนเดียวได้ นั้นนับว่าเป็นการพิชิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด
จงทำสงครามกับตัวเองเถิด ! ประโยชน์อะไรที่จะต้องไปรบกับผู้อื่นเล่า ?
ผู้พิชิตตัวเองได้ก็ประสบสุข...”

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๗๑

พระอินทร์ซึ่งละทิ้งรูปปลอมของตนเสียแล้วถือเอารูปที่แท้จริงได้กัมการะวราชฤาษีนิมิ และ

ได้ยกย่องพระองค์ด้วยถ้อยคำที่อ่อนหวานว่า :

“ดีแล้ว ! ที่พระองค์ทรงพิชิตความโกรธได้ !

ดีแล้ว ! ที่พระองค์ทรงขจัดมานะให้หมดไปได้ !

ดีแล้ว ! ที่พระองค์ทรงสลัดโมหะทิ้งเสียได้ !

ดีแล้ว ! ที่พระองค์ทรงกำราบตัณหาให้หมดไปได้ !

ไชโย ต่อความมั่นคงของพระองค์ !

ไชโย ต่อความสุภาพของพระองค์ !

ไชโย ต่อความอดทนอย่างสมบูรณ์ของพระองค์ !

ไชโย ต่ออสิรภาพอย่างสมบูรณ์ของพระองค์ !”

ผู้รู้แจ้ง นักปราชญ์ ผู้รู้ได้เห็นปฏิบัติเช่นนั้น

ท่านเหล่านั้นหันหลังให้แก่ความสุขสำราญคล้ายราชฤาษีนิมิ

ที่พึ่งของสรรพสัตว์

ในคัมภีร์ของศาสนาเซนบางแห่งก็ยกย่องคุณธรรมที่เกี่ยวกับความเอ็นดู (ทยา) ทั้ง ๆ ที่สมณะไม่ควรทำตัวให้มีอารมณ์เกี่ยวข้องกับสัตว์อื่น ๆ ก็ตาม แต่ในข้อความข้างล่างนี้ได้บอกว่า สมณะมีหน้าที่อื่น ๆ นอกจากปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ของตนเอง เมื่อว่าในภาคปฏิบัติแล้ว สมณะในศาสนาเซนก็พร้อมที่จะช่วยเหลือผู้อื่นด้วยการแนะนำสั่งสอน ปล่อยปละ และแนะนำทางด้านจิตใจ

(จาก อาจารย์วศุต, ๑.๖, ๕)

ไม่ว่าสมณะจะอยู่ในบ้าน อำเภอบ้านเมือง หรือภูมิภาคใด ๆ ก็ตาม ถ้าหากว่าถูกมนุษย์ที่กักขฬะทุบตี หรือได้รับความทุกข์ยากอย่างอื่น ๆ สมณะก็ควรจะอดทนต่อการกระทำทั้งปวงนั้นดุจเป็นวีรบุรุษ พระอรหันต์ผู้มีทัศนะที่ถูกต้องย่อมมีความเอ็นดูต่อโลกทั้งมวล ทั้งทางตะวันออกและตะวันตก ทั้งทางใต้และทางเหนือ และเมื่อทราบเรื่องราวเก่า ๆ ที่ศักดิ์สิทธิ์ดั่งนั้นแล้ว ก็จักเทศนาสั่งสอน เผยแผ่และประกาศหลักธรรมที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น ในหมู่บุคคลที่ดั้นรนต่อสู้และผู้ที่มีได้ดั้นรนต่อสู้ความจริงก็คือในหมู่ผู้ที่ตั้งใจจะฟังเขาอยู่ พระอรหันต์ซึ่งปราศจากความละเลยเพิกเฉยต่อคุณธรรมเกี่ยวกับความสงบ อุเบกขา ความอดทน ความกระตือรือร้นที่จะถึงซึ่งความหลุดพ้น ความบริสุทธิ์ ความซื่อตรง ความสุภาพ และความป็นอิสระจากความวิตกกังวล มีความพินิจพิจารณาอันควรประกาศกฎของสมณะต่อสัตว์ทั้งปวงที่มีลมปราณ ที่มีเป็น ที่มีชีวิต คือสัตว์ทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นชนิดใดก็ตาม...พระอรหันต์ไม่ควรทำให้ตัวเองหรือผู้อื่นใดได้รับบาดเจ็บ...มหาฤาษีได้กลายเป็นที่พึ่งของสัตว์ทั้งหลายที่ถูกรังแก เป็นเสมือนเกาะที่น้ำจะท่วมทับไม่ได้

การบำเพ็ญทุกรกิริยาขั้นสุดท้าย

แม้จะถูกคัดค้านจากพระพุทโธศาสนาอย่างรุนแรง แม้ว่าจะทราบกันว่ามีอติวินิบาตกรรมทางศาสนาทั้งในหมู่ภิกษุอินดูและเซน และแม้ศาสนาหาวิธีเองก็มีผู้กล่าวว่าได้ตั้งใจอดอาหารจนนิพพาน โดยการอดอาหารแบบยัดเยื่อ ที่เรียกกันว่า “อิตวระ” หรือ “สลเลขนา” ภิกษุในศาสนาเซนที่ปรารถนาจะจบชีวิตโดยวิธีนี้ และเพื่อให้ดวงวิญญาณพ้นจากกรรมที่มีมากมาย และบางทีเพื่อให้ถึงความหลุดพ้นได้อย่างเต็มทีนั้น จะต้องเตรียมตัวเพื่อทุกรกิริยาขั้นสุดท้าย โดยการอดอาหารเป็นขั้น ๆ นานถึง ๑๒ ปี แต่ถ้าหากภิกษุนั้นอาพาธและไม่สามารถคงต่อการปฏิบัติวินัยโดยการทรมานอย่างแข็งแรงแรงตามที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว ก็อาจอดอาหารจนตายโดยไม่ต้องมีการเตรียมตัวในขั้นแรก ๆ ก็ได้ ข้อความต่อไปนี้ซึ่งได้มาจาก “อาจารย์คสูตร” แม้จะอ้างถึงพิธีกรรมนั้นว่าเป็น “ทุกรกิริยาที่น่าขนพองสยองเกล้า” แต่ก็ถือว่าเป็นชัยชนะในอวสานของชีวิตนี้ที่มีการต่อสู้ดิ้นรนทางจิตใจและจะพบว่าไม่มีสาเหตุใด ๆ ที่จะทำให้ต้องหลั่งน้ำตาเลย

(จาก อาจารย์คสูตร, ๑.๗, ๖)

ถ้าหากภิกษุรู้สึกตัวว่าอาพาธและไม่สามารถทำการทรมานร่างกายตามกำหนดได้ ก็ควรค่อย ๆ ผ่อนอาหารลงอย่างสม่ำเสมอ ภิกษุที่มีความระมัดระวังต่อร่างกาย ไม่เคลื่อนไหวเหมือนท่อนไม้ ควรจะพยายามเพื่อให้ร่างกายของตนสิ้นไป ภิกษุนั้นควรเข้าไปสู่หมู่บ้านหรือในเมือง... และขอพางเขามา... แล้วภิกษุนั้นก็ควรถือเอาพางนั้นแล้วก็ไปยังสถานที่ที่ไกลผู้ไกลคน ภิกษุควรจะตรวจตราและกวาดพื้นด้วยความระมัดระวัง เพื่อว่าจะได้ไม่มีอะไรสิ่งที่มีชีวิต หนอนพืช น้ำค้าง น้ำมด โรคของต้นไม้ที่เกิดจากเห็ดรา หยาดน้ำ โคลน หรือใยแมลงมุมใด ๆ เหลือติดอยู่ที่พื้นนั้น แล้วภิกษุนั้นก็ควรดำเนินการอดอาหารขั้นสุดท้าย... พระอรหันต์ผู้พูดความจริง ซึ่งได้ข้ามลำธารแห่งการเวียนว่ายตายเกิดได้แล้ว ย่อมทำทุกอย่างโดยไม่มีควมลังเลใจใด ๆ รู้สิ่งทั้งปวง แต่ตัวท่านเองไม่มีใครรู้ ย่อมทิ้งร่างกายที่อ่อนแอไป พระอรหันต์เมื่อเอาชนะความทุกข์ยาก และความลำบากต่าง ๆ มากมายได้ มีความเชื่อมั่นในศาสนาของตน ย่อมบำเพ็ญทุกรกิริยาที่น่าขนพองสยองเกล้านี้ได้ ดังนั้น ท่านย่อมจบวาระสุดท้ายแห่งชีวิตของท่านในกาลอันสมควร ทุกรกิริยานี้จะทำได้ก็โดยที่ไม่มีอะไรสิ่งใด ๆ เหลืออยู่เลย ทุกรกิริยานี้เป็นสิ่งที่ดี เป็นสิ่งที่น่าชื่นชมและเหมาะสม ทุกรกิริยานี้ย่อมนำไปสู่ความหลุดพ้น จึงควรที่เราจะบำเพ็ญทุกรกิริยานี้

โคลกทางด้านศีลธรรม

ในบรรดาหนังสือคลาสสิกที่สำคัญ ๆ ของทมิฬ หนังสือ “สี่ร้อยโคลก” (นาลทินานนุรุ) ซึ่งเรียกกันง่าย ๆ ว่า “หนังสือโคลก” (Quatrains) ซึ่งเป็นหนังสือประมวลโคลกเพราะ ๆ ที่เกี่ยวกับศีลธรรม บางทีจะมีอายุในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๐ / หรือที่ ๑๑ พวกทมิฬทั้งปวงไม่ว่าจะนับถือ

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๘๓

ศาสนาฮินดู เซน อิสลาม หรือคริสต์ศาสนา รู้จักและรักหนังสือโคลกเหล่านี้มาก เพราะโคลกเหล่านี้มีข้อความมากมายที่ศาสนาทั้งปวงจะต้องเห็นชอบด้วย และมีอยู่เพียงส่วนน้อยที่ศาสนาใด ๆ จะคัดค้านได้ แต่ตามธรรมดาแล้วก็ถือกันว่าโคลกเหล่านี้เป็นงานของพระเซนจำนวนมาก ซึ่งในสมัยที่เกิดข้าวยากมากแห่งนั้น กษัตริย์ทมิฬองค์หนึ่งได้ประทานที่พัก และถวายข้าวปลาอาหารให้ และเมื่อพระเซนเหล่านั้นจะจากราชสำนักกษัตริย์ทมิฬไป แต่ละองค์ก็ได้เขียนโคลกไว้ถวายบทหนึ่ง เป็นการอนุโมทนาในกุศลกรรมของกษัตริย์พระองค์นั้น การลงความเห็นว่าเป็นผู้แต่งนั้นก็เกิดจากเนื้อหาของประมวลโคลกนั่นเอง “หนังสือโคลก” ซึ่งผิดจากประมวลโคลกอันที่เกี่ยวกับความจริง (gnomic) ของทมิฬที่เกี่ยวข้องกัน ชื่อ “กราฟ” ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบเวนิยมนั้น ไม่ได้อ้างถึงเทพดาทั้งหลายเลย และทำที่อันจริงจังและค่อนข้างจะเป็นทมิฬซึ่งมีต่อชีวิตของโคลกเหล่านั้น ช่างคล้ายคลึงกับทำที่ของวรรณกรรมที่มีเค้ามาจากศาสนาเซนที่รู้จักกันอยู่มากทีเดียว แต่ก็แตกต่างจากวรรณกรรมของเซนแบบอื่น ๆ อีกมาก ในด้านความอบอุ่นด้านมนุษยธรรมที่แท้จริง เพราะผู้แต่ง “หนังสือโคลก” ที่เกี่ยวกับความประพฤติที่ถูกต้องนั้นไม่เพียงแต่จะหลีกเลี่ยงจากการทำชั่วและการให้ทานอย่างซาเย็นเท่านั้น แต่ทว่าได้หยั่งรากลึกลงไปในการเป็นมิตร ความเห็นอกเห็นใจ และความรักด้วย โคลกต่อไปนี้เป็นเพียงตัวอย่างจำนวนน้อยแทนโคลกทั้งปวงเท่านั้นเอง

(จาก นาลชียาร)

ไม่มีการที่จะผ่านพ้นวัน (ตาย) ที่กำหนดไว้ไปได้เลย ไม่มีใคร
ในโลกที่จะพ้นจากความตายและหนีแล้วก็ไปอย่างเสรีได้เลย
ท่านผู้ซึ่งสะสมทรัพย์สมบัติอยู่ จงเลิกสะสมเสียเถิด ! พงษ์นี้
กลองในงานศพก็จะตีอยู่แล้ว (๖)

มารดาของเราให้กำเนิดแก่เรา ทั้งเรา ไป
หามารดาของท่าน ซึ่งได้จากไปแล้วในแบบเดียวกัน
และไปแสวงหาคนอื่นมาเป็นมารดา
นี่เป็นวิถีทางของโลก (๑๕)

มนุษย์เกิดมาโดยมิได้รับเชิญ เข้าร่วมในครอบครัวในฐานะเป็นญาติ
และจากไปอย่างสงบ นกย่อม
บินจากต้นไม้ที่มีรังเดิมของมันอยู่ไปอย่างสงบฉันใด
มนุษย์ย่อมละร่างที่ว่างเปล่าของตนไปหาบุญญาติฉันนั้น (๓๐)

หัวกระโหลกของคนตาย พร้อมกับเบ้าตาที่ลึก
ดูน่าสะอิดสะเอียนนัยน์ตา ยิ่งพินอยู่ กล่าวกะผู้มีชีวิตอยู่ ว่า

“จงระมัดระวัง และรักษาทางกุศลไว้

นั่นเป็นบุญที่จะทำให้ร่างกายมีคุณค่า” (๔๙)

เมื่อมนุษย์โผล่ขึ้นมาในหมู่สัตว์ และปรารถนาที่จะสู้รบ

บัณฑิตบอกว่า ไม่เป็นการชี้ขาดเลย ที่จะปฏิเสธคำท้าทายนั้น

แม้เมื่อศัตรูของท่านทำความชั่วอย่างที่สุด

ก็นับว่าเป็นการถูกต้องที่ท่านจะไม่ทำความชั่วตอบ (๖๗)

ถ้าท่านส่งลูกวัวตัวเล็ก ๆ เข้าไปในฝูงแม่วัว

มันก็จะค้นหาแม่ของมันได้ด้วยความสามารถโดยไม่พลาดเลย ชื่อนี้ฉันใด
กรรมเก่าย่อมแสวงหาผู้ทำได้ฉันนั้น

และผู้ทำกรรมจะต้องได้รับผลของกรรมอย่างแน่นอน (๑๐๗)

วัวมีรูปร่างและสีขนต่าง ๆ กันอยู่มากมาย

(แต่) น่านมของมันก็มีสีขาว (เหมือนกัน) เสมอ

วิถีทางแห่งคุณความดีก็มีทางเดียวเช่นเดียวกับน่านมเหมือนกัน

(แม้ว่า) ศาสนาต่าง ๆ จะสอนให้แตกต่างกันออกไปมากมายก็ตาม (๑๑๘)

ผู้ที่ดักและจับเอานกกระทาหรือนกคุ้ม

ซึ่งอยู่ในป่าเปลี่ยนที่แมลงปีกแข็งร้องเหิง ๆ อยู่รอบ ๆ ดอกไม้มาไว้ในกรง
(ชาติหน้า) จะต้องขุดดินดำและแห้งแล้ง

ขาของเขาจะถูกพันธนาการเหมือนทาสของเจ้านายที่เป็นต่างด้าวฉะนั้น (๑๒๒)

การศึกษาเป็นขุมทรัพย์ที่ไม่ต้องมีการคุ้มกัน

ไม่มีไฟที่ใดจะทำลายล้างมันได้ หรือไม่มีกษัตริย์ผู้ริษยาของใครจะถือเอาไปได้

การศึกษาเป็นมรดกที่ดีที่สุดที่มนุษย์จะทิ้งไว้ให้บุตรธิดาได้

สิ่งอื่น ๆ หาใช่ทรัพย์สมบัติที่แท้จริงไม่ (๑๓๔)

ในเทพนคร ในชีวิตภายภาคหน้า

เราจะได้เรียนถ้าหากว่ามีความรื่นรมย์ใด ๆ ที่ยิ่งใหญ่

กว่าความรื่นรมย์ในเวลาที่บัณฑิตที่มีจิตใจแข็งกล้าเหมือนเหล็กวิลาด

พบกันในหมู่เพื่อนฝูงที่มีหน้าตาอ้วนอิ่ม (๑๓๗)

ท่านอาจกัดอ้อย หักข้อของมันได้

ลัทธิคำสอนที่เป็นมูลฐานของศาสนาเซน

๑๕

ฉันเอน้ำอ้อยได้ และมันก็ยังคงหวานอยู่
มนุษย์ที่เกิดมาดี แม้คนอื่น ๆ จะด่าทอหรือรังแกเขา
เขาก็จะไม่สูญเสียการเคารพตน ในเพราะถ้อยคำที่เกิดจากความโกรธนั้นเลย
(๑๕๖)

ความยิ่งใหญ่ที่เหนือความยิ่งใหญ่ ก็คือความถ่อมตน
ทรัพย์สินสมบัติของผู้ที่ได้รับก็คือการควบคุมตัวเอง
เฉพาะผู้ที่มีที่บรรเทาความต้องการของเพื่อนบ้านได้เท่านั้น
จึงจะเป็นผู้ที่มั่งคั่งจริง ๆ (๑๗๐)

ประชาชนพูดถึงชาติกำเนิดที่สูงและต่ำ
นั่นเป็นเพียงคำพูดเท่านั้นไม่มีความหมายที่แท้จริงใด ๆ เลย !
ไม่มีสมบัติ หรือความรุ่งเรืองในอดีตใด ๆ ที่ทำให้ฉันเป็นคนประเสริฐขึ้นมาได้เลย
นอกจากการปฏิเสธตัวเอง ปรีชาญาณ และความเพียรเท่านั้น (๑๕๕)

นี่เป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่แท้
คือจะให้ความคุ้มครองแก่สิ่งทั้งปวง ดุจดั้นไม้ที่คุ้มครองสัตว์ให้พ้นจากแดดที่แผด
กล้าจะนั้น
และจะทำงานที่คนเป็นจำนวนมากจะพอใจสิ่งที่เขาได้รับ
เช่นเดียวกับผลของต้นไม้ที่มีบุญอุดมสมบูรณ์นั้น (๒๐๒)

เกลียดชังดีเสียกว่าการที่จะเป็นมิตรกับคนพาล
ตายเสียดีกว่าที่จะเจ็บไข้ได้ป่วยเรื้อรัง
ถูกฆ่าเสียดีกว่าการถูกรังแกที่ทำลายตนเอง
ต่ำเสียยังดีกว่าการยกย่องคนที่ไม่เหมาะสม (๒๑๙)

ถ้าหากข้าพเจ้าไม่ยื่นมือออกไปและเสี่ยงชีวิต
หาเพื่อนในเวลาที่ต้องการเพื่อนแล้ว
ข้าพเจ้าก็อาจรวบเอารางวัลของผู้ที่ได้โลภโลมภรรยาของเพื่อน
ในเมื่อโลกที่กว้างใหญ่ไพศาล เยาะเย้ยด่าว่าข้าพเจ้า (๒๓๘)

ชีวิตที่ผ่านไปด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยาเป็นชีวิตที่ดีที่สุด
ชีวิตที่ล่วงไปกับบุคคลที่ตนรักเป็นชีวิตปานกลาง

๗๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ชีวิตของผู้ที่ไม่เคยมีความพอใจเลยเป็นชีวิตที่เลวที่สุด

บุคคลประเภทหลังนี้จะประจบประแจงคนร้ายที่ไม่ได้เอาใจใส่ต่อตนเลย (๓๖๕)

ความงามของสตรีที่ชื่อสัตย์

เป็นเหมือนม้วนกระดาษที่ผู้เข้าใจอ่านมันอยู่

เป็นเสมือนความมั่งคั่งของคนที่มีจิตใจโอบอ้อมอารี (และ)

เป็นเสมือนดาบคมในมือของนักรบฉะนั้น (๒๘๖).

บทที่ ๕

ปรัชญาและความคิดเห็นทางด้านการเมืองของศาสนาเซน

สัญลักษณ์ที่เป็นปัจเจกและน่าสนใจมากที่สุดสองประการของศาสนาเซนก็คือคำสอนเรื่อง “นยวาท” (ความเห็น) และ “สยาทวาท” (ความอาจเป็นไปได้) ที่เกี่ยวข้องกัน ซึ่งมักจะเรียกรวม ๆ กันว่า “อเนกานตวาท” (ลัทธิเกี่ยวกับความมากมายหลายฝักหลายฝ่าย) มโนคติเหล่านี้เริ่มมีในสมัยศาสดามหาวิระและพระพุทธเจ้า ซึ่งจะเห็นได้จากข้อความในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่บอกว่าเป็นคำสอนของอาจารย์สญชัย ซึ่งปรากฏว่ามีทัศนะที่เดินไปเดินมาของลัทธิ “หลายฝักหลายฝ่าย” บางลัทธิเป็นมูลฐานแต่ก็ไม่มีประจักษ์พยานที่ดีใด ๆ บ่งว่าศาสดามหาวิระได้แสดงทัศนะเหล่านั้นไว้เลย และทัศนะเช่นนี้อาจถูกนำเข้ามาไว้ในศาสนาเซนหลังจากที่ศาสดามหาวิระถึงไกว์ลัย (นิพพาน) แล้วก็ได้

นับตั้งแต่สมัยกรีกเป็นต้นมา ความคิดของชาวตะวันตกส่วนใหญ่ถูกครอบงำ โดยกฎทางตรรกศาสตร์ที่ทราบกันว่าเป็นกฎเกี่ยวกับการเอาตัวกลางออก คือ “เป็น a หรือ ไม่ใช่ a อย่างใดอย่างหนึ่ง” โสกราตีสเป็นผู้ที่ต้องตายหรือเป็นผู้ที่ไม่ต้องตายอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่มีความอาจเป็นไปได้อย่างอื่นอีกประการหนึ่ง ในประเทศจีนเดียวกฎเกี่ยวกับความคิดนี้ไม่เคยมีการเน้นกันมากเหมือนในยุโรปเลย และพวกเซนไม่ยอมให้มีการพยากรณ์ที่อาจเป็นไปได้สองอย่าง แต่ทว่ายอมให้มีการพยากรณ์ที่อาจเป็นไปได้ถึง ๗ อย่าง ความอาจเป็นไปได้เหล่านี้ เรียกว่า “สัปตภังคิ” (การจำแนกมีองค์ ๗) หรือ “สยาทวาท” คือ :

๑. เราอาจยืนยันข้อเสนอกำหนดให้ (สยาทสติ) อย่างจริงใจ ดังนั้น ในฤดูหนาว เมื่อข้าพเจ้ากลับมาบ้านหลังจากที่ไปเดินในที่โล่งมาแล้ว ข้าพเจ้าก็อาจพูดว่าห้องข้าพเจ้าอบอุ่นได้

๒. แต่จากอีกทัศนะหนึ่ง ก็เป็นไปได้เหมือนกันที่จะปฏิเสธข้อเสนอนี้เหมือนกันนั้น (สยานุนาสติ) ดังนั้น บางคนที่ได้นั่งอยู่ในห้องเดียวกันอยู่ชั่วขณะหนึ่ง อาจกล่าวด้วยความจริงพอ ๆ กันนั้นแหละว่าห้องนั้นไม่อบอุ่น

๓. ดังนั้น จึงเป็นไปได้ที่จะแสดงไขให้เห็นความจริงแห่งข้อเสนอและปฏิเสธความจริงแห่งข้อเสนอ นั้น และในเวลาเดียวกันนั่นเอง (สยาทสตินาสติ) ห้องนั้นอบอุ่นและไม่อบอุ่น

๔. แต่ลักษณะที่แท้จริงของห้องนั้นที่เราได้เห็นมาแล้วย่อมเป็นห้องที่อบอุ่นบ้าง ไม่อบอุ่นบ้าง และทั้งอบอุ่นและไม่อบอุ่นบ้าง จากทัศนะต่าง ๆ กันนั้นอาจกล่าวได้ว่า เป็นสิ่งที่ไม่อาจอธิบายได้ (สยาทวักตฺยยะ) ลักษณะที่แท้จริงของห้องนั้น ซึ่งอยู่ในรูปพหุวัณณิรันดระ (sub specie aeternitatis)

๗๘

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ได้หลบหนีเราไป

ภังคิ ๔ ประการแรกแห่งสัปตภังคิ นับว่าแจ่มแจ้งพอใช้และพอที่เราจะเข้าใจได้ ส่วนภังคิ ๓ ประการหลัง เป็นความประณีตของทฤษฎีที่ยังคาราคาซังอยู่ และศาสนาเชนิกายแรก ๆ บางนิกายไม่ยอมรับภังคิเหล่านี้ คือ :

๕. เราอาจแสดงลักษณะเกี่ยวกับความมีอยู่ (entity) ได้ มิฉะนั้นแล้วเราจะต้องยอมรับว่าเป็นสิ่งที่อธิบายไม่ได้ (สยาทัสตอวักตวฺยะ)

๖. ความมีอยู่นั้นอาจไม่มีลักษณะนี้ และมิฉะนั้นก็จะเป็นสิ่งที่ไม้อาจอธิบายได้ (สยานุนาสตยวักตวฺยะ)

๗. ความมีอยู่นั้นอาจทั้งมีและไม่มีลักษณะอย่างเดียวกัน และมิฉะนั้นก็จะเป็นสิ่งที่อธิบายไม่ได้ (สยาทัสตินาสตยวักตวฺยะ)

ทัศนะที่เกี่ยวข้องกับลัทธิ “สยาทวาท” อย่างใกล้ชิด ก็คือลัทธิ “นยวาท” ซึ่งแสดงวิถีทาง ๗ ทางที่จะเข้าสู่แนววัตถุประสงค์ของความรู้หรือการศึกษา คือ :

๑. บางคนกล่าวว่า เราอาจพิจารณาปัจเจกบุคคลและสมาชิกของชนิดที่เป็นมนุษย์ว่าเป็นอารมณ์แห่งความคิดอย่างเป็นรูปธรรม (ในคัมภีร์) ในเวลาเดียวกันได้

๒. หรือ เราอาจพิจารณาเห็นปัจเจกบุคคลว่าเป็นตัวแทนของมนุษยชาติอย่างบริสุทธิ์ ไม่ใช้สังเกตดูลักษณะที่เป็นปัจเจกของเขา แต่คิดถึงเฉพาะลักษณะที่เขามีเป็นธรรมดาสามัญกับคนอื่น ๆ (สัมครุหฺนฺย)

๓. อีกประการหนึ่ง เราอาจคิดถึงปัจเจกบุคคลนั้น เช่น เพื่อนเก่าของเราคือ จอห์น สมิท พร้อมกับลักษณะส่วนตัวและนิสัยแปลก ๆ เฉพาะตัวของเขาทั้งหมดตั้งแต่แรก โดยเกือบจะไม่ได้พิจารณาเขาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับชนิดที่เป็นมนุษย์เลย (วฺยวหารนฺย)

๔. เราอาจคิดถึงปัจเจกบุคคลนั้นว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์อย่างหนึ่งในอาณาบริเวณกาลและเทศะที่จำกัด (ฤชฺฐตรนฺย) ในขณะปัจจุบัน โดยไม่คำนึงถึงอดีตและอนาคตของเขาเลย

เมื่อเอามารวมกับสัปตภังคิแล้ว ทัศนะสามประการหลังก็ดูเหมือนจะเป็นอะไรบางอย่างที่ฟุ้ง ๆ อยู่เล็กน้อย และค่อนข้างจะเกี่ยวข้องกับศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้นิยามวัตถุประสงค์ และมโนภาพมากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับตัววัตถุประสงค์และมโนภาพเอง :

ปรัชญาและความคิดเห็นทางด้านการเมืองของศาสนาเซน

๓๕

๕. เราอาจคิดถึงปัจเจกบุคคลจากทัศนะเกี่ยวกับชื่อเฉพาะของเขาคือ “คน” ได้โดยพิจารณาถึงศัพท์ที่เป็นไวยากรณ์ของคน และศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับคนนั้น (ศัพท์นัย) ข้อนี้ได้สมมุติขึ้นเพื่อป้องกันการใช้ศัพท์และคำผิด ๆ

๖. เราอาจคิดถึงปัจเจกบุคคลจากทัศนะเกี่ยวกับความหมายของคำที่เป็นแบบสัจนิยมเท่านั้น โดยมีได้พิจารณาถึงการเอาศัพท์เหล่านั้นมาใช้ตามหลักนิรุกติศาสตร์เลย (สมภิกขุทนาย)

๗. หรือในประการสุดท้าย เราอาจพิจารณาวัตถุอย่างหนึ่งโดยเพ่งถึงนิรุกติศาสตร์แห่งชื่อของวัตถุนั้น (เอวัมภูตนัย) ทัศนะนี้เราไม่อาจแสดงให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนโดยใช้คำว่า “มนุษย์” เลย นิทัศน์ของศาสนาเซนที่น่าชื่นชมอย่างหนึ่งก็คือการพิจารณาเห็นว่าท้าวสักกะ (รู้จักกันดีในนามพระอินทร์) เป็นการสำแดงอำนาจที่บริสุทธิ์ เพราะพระนามของพระองค์เพี้ยนมาจากรากศัพท์ว่า ศกฺ แปลว่า “สามารถ”

แม้ว่าลัทธิที่เกี่ยวกับความหลายฝักหลายฝ่ายของศาสนาเซน ในรูปสำเร็จจะแสดงให้เห็นความประณีตที่ฟุ้งอยู่เล็กน้อย ซึ่งบางทีแม้จะเป็นผลงานของลัทธิสกอกลาสติกที่ไม่ประสบความสำเร็จก็ตาม แต่ในขั้นพื้นฐานแล้วก็เป็นสัมฤทธิ์ภาพแห่งความคิดของอินเดียอย่างมากมาทีเดียว ที่นับว่าเป็นปริยายในสัมพันธภาพทางด้านญาณวิทยาของ “อนณกานตวาท” ก็คือการยอมรับว่าโลกนั้นสลับซับซ้อนยิ่งกว่าที่ดูเหมือนจะเป็นด้วยซ้ำไป ว่าความแท้จริงนั้นละเอียดลึกซึ้งกว่าที่เราสนใจเชื่อเสียอีก ความรู้ของเรามีความแน่นอนน้อยกว่าที่เราคิดข้อเสนอที่กำหนดให้ แม้โดยทั่ว ๆ ไปจะยอมรับกันว่าเป็นข้อเสนอที่ถูกต้องก็อาจเป็นข้อเสนอที่ถูกต้องอย่างสัมพัทธ์เท่านั้น และความจริงสัมบูรณ์และทั้งหมดนั้นอาจเห็นได้ ก็โดยอาศัยดวงวิญญาณที่ได้สำเร็จแล้วคือ สิทธะ ซึ่งสำรวจจักรวาลทั้งสิ้น โดยการกระทำแห่งความรู้ที่พ้นกาลละเพียงครั้งเดียวเท่านั้น มีนิทานเปรียบเทียบที่มีชื่อเสียงของอินเดียอยู่เรื่องหนึ่งที่มีมาอยู่ในที่หลายแห่งด้วยกันที่เล่าถึงกษัตริย์องค์หนึ่ง ซึ่งชอบสร้างเรื่องซ้ำ ๆ ขึ้น ได้ทรงเอาคนตาบอดเป็นจำนวนมากมาประชุมกัน แล้วทรงรับสั่งให้ชายตาบอดเหล่านั้นให้คลำช้างทุกคน แล้วให้ชายเหล่านั้นแต่ละคนทูลพระองค์ว่ารู้สึกอย่างไร ชายคนที่คลำวงข้าง ก็กราบทูลว่าข้างคืองู คนที่คลำหางข้างก็กราบทูลว่าข้างคือเขือก คนที่คลำขาข้างก็กราบทูลว่าข้างคือลำต้นไม้ และอื่น ๆ นิทานเรื่องนี้สรุปด้วยการโต้เถียงกันอย่างรุนแรง คนตาบอดแต่ละคนต่างก็ยืนยันว่าตนรู้ความจริงทั้งหมด ดังนั้น คนที่ไม่สามารถเห็นสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมด และจากทุกแง่มุมในทันทีจะต้องพอใจกับความจริงบางส่วน (ที่ตนเห็น) ปอยทีเดียวที่เขาจะยืนยันกรานว่า เขารู้ความจริงทั้งปวงและการเข้าถึงในแง่เดียวนั้นก่อให้เกิดผลเป็นความโกรธความดันทุรัง และการต่อสู้กันขึ้นมา เสนที่ได้รับการฝึกฝนในลัทธิหลายฝักหลายฝ่ายมาแล้วย่อมเข้าใจโดยต้องแท้ว่าข้อเสนอธรรมดทั้งปวงมีความสัมพันธ์กับท่าที ที่เขาได้สร้างข้อเสนอขึ้นมา และพยายามที่จะรู้วัตถุแห่งความตั้งใจของตนโดยตลอดให้มากที่สุดที่จะทำได้/ โดยการพิจารณาเห็นวัตถุเหล่านั้นจากทัศนะ

ทั้งหลายทั้งปวง ปรัชญาเมธีเซนมักจะเป็นคนตรงไปตรงมา ในการที่จะวิพากษ์วิจารณ์ระบบอื่น ๆ เช่นเดียวกับคณาจารย์ของลัทธิอื่นอินเดียอื่น ๆ เหมือนกัน แต่ศาสนาเซนมีบันทึกถึงเรื่องความอดกลั้น และความเป็นมิตรต่อลัทธิอื่น ๆ ซึ่งอย่างน้อยที่สุดส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากลัทธิความจริงที่เป็นหลายฝ่ายหลายฝ่ายนั่นเอง

เรื่องกาละและเทศะ

ทฤษฎีเกี่ยวกับ กาละ เทศะ และวัตถุของเซนนั้นเป็นทฤษฎีที่มีความละเอียดลึกซึ้งมาก และได้เสนอแนะถึงแนวความคิดเกี่ยวกับฟิสิกส์สมัยใหม่ที่ไม่ใช่แบบยูคลิดมาก ในศาสนาเซน มีเทศะอยู่ ๓ ชนิด คือ “อากาศ” ซึ่งบางทีก็แปลกันว่า “อีเธอร์” (ether) แต่เราแปลว่า “อวกาศ” (space) นั้นมีหน้าที่บรรจุเนื้อสารอื่น ๆ และ “อากาศ” ชั้นที่สองและที่สามที่ยอมให้มีการเคลื่อนไหว และมีการหยุดพักตามลำดับ “อากาศ” สองประการหลังนี้เรียกกันแปลก ๆ ว่า “ธรรม” และ “อธรรม” เราจะต้องไม่เอาคำว่า “ธรรม” ในที่นี้ไปปนกับคำว่า “ธรรม” ที่ใช้ในศาสนาและจริยศาสตร์ ซึ่งเราแปลว่า “กฎ” (the Law) หรือ “ความเป็นธรรม” (Righteousness) ในการแปลต่อไปนี้ คำว่า “ธรรม” และ “อธรรม” ในทัศนะพิเศษของฟิสิกส์ในศาสนาเซนเราจะปล่อยไว้โดยไม่แปล ดังที่จะเห็นในโอกาสต่อไปนั้น “อากาศ” เกิดจากจุดและเวลาที่มีจำนวนนับไม่ถ้วน ซึ่งเมื่อพูดในแง่ฟิสิกส์ สัมพัทธ์แล้ว เกือบจะมีลักษณะของมิติที่สี่และประกอบด้วยขณะปรมาณูมีจำนวนไม่มีที่สิ้นสุด เนื้อสารประกอบด้วยปรมาณูต่าง ๆ ดูเหมือนจะมีความไม่แน่ใจบางอย่างว่าปรมาณูเพียงปรมาณูเดียว จะมีมิติหรือไม่ **กุนทะกุนทะ** นักประพันธ์ที่เราอ้างมานั้นปรากฏว่ามีความเชื่อว่าปรมาณูทางวัตถุ เป็นสิ่งเล็กเหลือประมาณ

หนังสือชื่อ “สารัตถะสำคัญของลัทธิ” เป็นงานของครูคนหนึ่งของนิกายทิคัมพร ครูผู้นี้ชื่อ **กุนทะกุนทะ** ซึ่งเข้าใจกันว่ามีชีวิตอยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๘ หรือที่ ๙ หนังสือนี้ประมวลคำสอนที่สำคัญ ๆ ของศาสนาเซนไว้อย่างย่อ โดยเขียนเป็นภาษาเศรเสนีปรากฏที่ท่ามอมฤตจันทร์ สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ได้เขียนดัดเป็นภาษาสันสกฤตไว้ยืดยาวมาก และหมายเหตุของเราก็อธิบายข้อเท็จจริงของท่ามอมฤตจันทร์เป็นหลัก ข้อความที่เขาคัดมาเป็นการบอกเค้าโครงย่อ ๆ ของสภาวะแห่งเนื้อสารทั้งหกของวิชาฟิสิกส์ในศาสนาเซน ซึ่งได้แก่ วิญญาณ วัตถุ อากาศ ธรรม อธรรม และกาละ ซึ่งเนื้อสารทั้งหกนี้ได้ก่อให้เกิดเป็นจักรวาลทั้งหมดขึ้นมา เหตุผลประการที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งของเราที่รวมเอาข้อความตอนนี้ไว้ด้วยก็เพื่อที่จะแสดงให้เห็นความละเอียดลึกซึ้งอย่างมากแห่งความคิดของทางอินเดียในสมัยแรก ๆ หมายเหตุของเรามีได้ทำให้เรื่องที่ยอมรับถกถาจารย์อภิปรายไว้ หดหายไปตั้งครึ่ง และหมายเหตุเหล่านี้จะขยายให้ยาวออกไปได้จนไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนใหญ่เกี่ยวกับสภาวะที่ลึกลับเหลือเกินของหมายเหตุเหล่านั้นที่เราได้รวมเข้าไว้เพียงเล็กน้อยจากตำราปรัชญาแท้ ๆ ของศาสนาเซนและพุทธศาสนา

ปรัชญาและความคิดเห็นทางด้านการเมืองของศาสนาเซน

๘๑

คุณสมบัติของอากาศก็คือการให้ช่อง คุณสมบัติของ “ธรรม” ก็คือการเป็นเหตุให้เคลื่อนไหว

คุณสมบัติของ “อธรรม” ก็คือการเป็นเหตุให้หยุดนิ่ง

คุณสมบัติของกาละก็คือการล่วงไป คุณสมบัติของชีวะ (อัปปะในภาษาปรากฤต, อาตมันในภาษาสันสกฤต) ก็คือการรู้

โดยสรุป ท่านควรทราบว่าคุณสมบัติเหล่านี้ทั้งปวงไม่มีรูป

ชีวะ กองแห่งวัตถุ “ธรรม” “อธรรม” และอากาศ

มีจุดต่าง ๆ ทางมิติ (ประเทศะ) มีจำนวนนับไม่ถ้วน แต่กาละไม่มีจุดทางมิติเลย (คือไม่มีมิติเลย)

อากาศมีอยู่ทั้งในจักรวาลและนอกจักรวาล “ธรรม” และ “อธรรม” ขยายอยู่ทั่วไปเฉพาะในจักรวาลเท่านั้น

กาละก็เช่นเดียวกับอากาศ เพราะกาละอาศัยเนื้อสารสองอย่างอื่น เนื้อสารสองอย่างอื่นเหล่านี้คือชีวะและวัตถุ

จุดต่าง ๆ ทางมิติของอากาศเป็นชั้นใด จุดต่าง ๆ ของเนื้อสารอื่น ๆ (ยกเว้นกาละ) ก็เป็นชั้นนั้น ปริมาณไม่มีจุดทางมิติเลย แต่เราก็ใช้อธิบายพัฒนาการของจุดทางมิติอยู่ดี

แต่ว่าขณะเดียวย่อมไม่มีจุดทางมิติเลย มันเกิดเมื่อเวลาที่เนื้อสารพร้อมกับจุดทางมิติเพียงจุดเดียวข้ามจุดทางมิติของอากาศไป

ขณะหนึ่งก็เท่ากับกาละที่ทำให้ปริมาณเคลื่อน (จากจุดทางมิติจุดหนึ่งไปหาจุดทางมิติอีกจุดหนึ่ง) สิ่งที่อยู่เบื้องหน้าและเบื้องหลังขณะนั้นก็คือกาละ ขณะเกิดแล้วก็ดับไป

อากาศมีปริมาณที่เรียกว่าจุดทางมิติครอบครองอยู่

อากาศอาจหาที่บรรจุปริมาณทั้งปวงได้

ปริมาณหนึ่ง สองปริมาณ หลายปริมาณ ปริมาณที่มีจำนวนนับไม่ถ้วน หรือปริมาณที่ไม่มีที่สิ้นสุดเป็นจุดทางมิติที่มีเนื้อสาร เป็นดูขณะต่าง ๆ แห่งระหว่างปริมาณเหล่านั้น...

โลกเต็มไปด้วยวัตถุที่มีการขยายตัวทางด้านอากาศ สมบูรณ์และเป็นนิรันดร์

สิ่งที่รู้จักโลกก็คือชีวะ ที่มีพลังชีวิตสื่ออย่างผูกพันอยู่

ไม่มีผู้สร้างสรรค์

ศาสนาเซนแม้จะไม่ปฏิเสธความมีอยู่ของสัตว์วิเศษอย่างเทพยดา แต่โดยพื้นฐานแล้วก็เป็นอย่างเทวนิยม นอกจากนั้นศาสนาเซนยังไม่เคยประนีประนอมกับลัทธิเทวนิยมเลย หรือไม่เคยประณาม

เทพขึ้นมาแทนเทวดาทั้งหลายดังในพระพุทธศาสนาลัทธิมหายานเลย นับตั้งแต่สมัยแรกเริ่มเดิมทีมา จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ พวกเขได้ปฏิเสธลัทธิที่ว่าจักรวาลมีผู้สร้างสรรค์ หรือมีเทพเจ้านหรือเทพ จิตเป็นผู้คอยแนะแนวอย่างแข็งขัน เพราะสำหรับพวกเขานั้นกฎธรรมชาตินับว่าเป็นการอธิบายอย่าง เพียงพอ วรรณกรรมของเขามีกาวิพากษ์วิจารณ์ตำแหน่งของพวกเทวนิยมไว้มากมาย

ตัวอย่างกาวิพากษ์วิจารณ์ของศาสนาเขต่อไปนี้ได้มาจากคัมภีร์ “มหาปุราณะ” อันเป็นบท ร้อยกรองในภาษาสันสกฤตที่ยาวมาก โดยมีครูในนิกายทิกัมพรชื่อ ชินเสน ในสมัยพุทธศตวรรษ ที่ ๑๔ เป็นผู้แต่งงานชิ้นนี้เลียนแบบคัมภีร์ปุราณะของฮินดู และส่วนใหญ่ก็เป็นเรื่องเกี่ยวกับจักร วาลวิทยาและเรื่องราวของตริตังกรทั้งหลายกับบุคคลสำคัญ ๆ อื่น ๆ ในสมัยก่อน ๆ คัมภีร์ “มหา ปุราณะ” นี้ก็คล้าย ๆ คัมภีร์ปุราณะของฮินดูอีกนั่นแหละ คือมีการแสดงความเห็นที่เป็นปรัชญา และการโต้เถียงปัญหาธรรมอยู่มากมาย อย่างข้อความข้างล่างนี้ก็เป็นเรื่องหนึ่งในมหาปุราณะนั้น

(จาก มหาปุราณะ, ๔.๑๖-๓๑, ๓๔-๔๐)

คนโง่บางคนประกาศว่าผู้สร้างสรรค์ได้สร้างโลก (คือ โลกมีผู้สร้างสรรค์)
ลัทธิที่ว่าโลกมีผู้สร้างสรรค์นั้น เป็นคำสอนที่กล่าวไว้ไม่ได้ และควรจะถูกปฏิเสธ

ถ้าหากพระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างโลก แล้วก่อนที่จะมีการสร้างสรรค์นั้นพระองค์อยู่ที่ใดเล่า ?
ถ้าท่านกล่าวว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้อยู่นอกเหนือธรรมชาติ และไม่ต้องการการสนับสนุนใด ๆ ละก็
แล้วเดี๋ยวนี้พระองค์ประทับอยู่ที่ใดเล่า ?

ไม่มีสัตว์แม้แต่ชนิดเดียวที่มีความชำนาญในการสร้างโลกนี้
แล้วพระผู้เป็นเจ้าที่มิได้เป็นวัตถุจะสามารถสร้างโลกนั้น ซึ่งเป็นวัตถุได้อย่างไรเล่า ?

พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างโลกโดยไม่ใช้วัตถุดิบเลยได้อย่างไรกัน ?
ถ้าท่านกล่าวว่าพระองค์ทรงสร้างวัตถุดิบนี้ก่อน แล้วจึงสร้างโลก ท่านก็จะต้องประสบกับการย้อน
ถอยหลังไปไม่มีที่สิ้นสุด

ถ้าท่านประกาศว่าวัตถุดิบนี้ เกิดขึ้นมาตามธรรมชาติ ท่านก็ต้องลงสู่ความพินาศอีกอย่างหนึ่ง
เพราะจักรวาลทั้งมวลก็อาจมีผู้สร้างสรรค์ของตนเองได้ และดังนั้นก็เกิดขึ้นมาได้ตามธรรมชาติพอ ๆ
กันนั่นแหละ

ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างโลกโดยการกระทำด้วยเจตจำนงของพระองค์เอง โดยไม่ต้องใช้วัตถุดิบ
ใด ๆ
แล้วมันก็คือเจตจำนงของพระองค์นั่นเอง ไม่ใช่อะไรอื่น และใครเล่าจะเชื่อเรื่องเหลวไหลแบบงี้ ๆ
นี้ ?

ปรัชญาและความคิดเห็นทางด้านการเมืองของศาสนาเซน

๘๓

ถ้าพระองค์ทรงเป็นผู้สมบูรณ์บริบูรณ์แล้ว เจตจำนงในอันที่จะสร้างสรรค์จะเกิดขึ้นในพระองค์ได้อย่างไรกัน ?

อีกประการหนึ่ง ถ้าหากพระองค์ไม่ทรงเป็นผู้สมบูรณ์ พระองค์ก็คงไม่สามารถสร้างจักรวาลไปได้มากกว่าช่างหม้อเลย

ถ้าพระองค์ไม่มีร่าง ไม่มีการกระทำ และเป็นผู้ทรงโอบอุ้มสิ่งทั้งปวงไว้ พระองค์จะทรงสามารถสร้างโลกได้อย่างไร ?

ชีวะเช่นนั้น ซึ่งปราศจากลักษณะที่เป็นแบบย่อมปราศจากความปรารถนาที่จะสร้างสรรค์สิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น

ถ้าพวกพระองค์เป็นผู้สมบูรณ์ พระองค์ย่อมไม่ทรงพยายามต่อสู้เพื่อวัตถุประสงค์สามประการของมนุษย์ดอก (ธรรมะ, อรรถะ, กามะ)

โดยการสร้างจักรวาลขึ้นมานั้น พระองค์จะได้รับประโยชน์อะไร ?

ถ้าหากท่านกล่าวว่า พระองค์ทรงสร้างจักรวาลโดยมิได้มีวัตถุประสงค์ใด ๆ เพราะมันเป็นธรรมชาติของพระองค์ที่จะทรงทำเช่นนั้นแล้วละก็ พระผู้เป็นเจ้าก็ไม่ทรงมีจุดประสงค์ใด ๆ ทั้งสิ้น

ถ้าพระองค์ทรงสร้างโดยถือเป็นที่พำนักหนึ่ง มันก็เป็นที่พักของเด็กโง่ ๆ ซึ่งมีแต่จะนำไปสู่ความลำบากเดือดร้อน

ถ้าหากพระองค์ทรงสร้างเพราะกรรมของสัตว์ที่มีรูปร่าง (ที่ได้มาในการสร้างสรรค์ครั้งก่อน) พระองค์ก็มิได้ทรงเป็นพระผู้เป็นเจ้าผู้มหัศจรรย์ แต่ทว่าเป็นลูกน้องของอะไรบางอย่างเท่านั้นเอง...

ถ้าหากพระองค์ทรงสร้างโลกขึ้นมา เพราะความรักสิ่งที่มีชีวิตและเพราะความต้องการสิ่งที่มีชีวิต แล้วทำไมพระองค์จึงไม่ทรงสร้างให้ดีทั้งหมด ให้พ้นจากเคราะห์ร้ายทั้งมวลเล่า ?

ถ้าพระองค์ทรงเป็นผู้อยู่นอกเหนือธรรมชาติ พระองค์ก็คงจะไม่สร้างโลก เพราะพระองค์คงเป็นเสรีแล้ว

หรือถ้าพระองค์ทรงอยู่เหนือธรรมชาติ พระองค์ก็คงไม่มาเกี่ยวข้องในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด เพราะการมาอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิดนั้น พระองค์ก็คงจะมีผู้เป็นมหัศจรรย์เป็นแม่

ดังนั้น ลัทธิที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้สร้างโลก

จึงไม่มีความหมายอะไรเลย

และพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงทำบาปหนักที่ทรงฆ่าเด็ก ๆ ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมา

ถ้าหากท่านกล่าวว่า พระองค์ทรงฆ่าก็เพื่อทำลายสิ่งที่มีชีวิตที่ชั่วร้ายละก็ ทำไมพระองค์จึงทรงสร้างสิ่งที่มีชีวิตชนิดนั้นในสถานที่ชั้นที่ ๑ เล่า ?...

คนดีควรต่อสู้ผู้ที่เชื่อถือในเรื่องเทพเจ้าผู้สร้างโลกที่คลั่งไคล้อยู่กับลัทธิที่ชั่วช้า
จงรู้ว่าโลกไม่มีใครสร้างสรรค์ ไม่มีเบื้องต้นและที่สุดเช่นเดียวกับเวลา
และตั้งอยู่บนฐานแห่งหลักการต่าง ๆ คือชีวิตและการพักผ่อน

โลกซึ่งไม่มีผู้สร้างสรรค์และใครจะทำลายไม่ได้นั้นจะยืนยงอยู่ตลอดไปภายใต้การบังคับบัญชาของ
ธรรมชาติเอง

โดยแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ นรก โลก และสวรรค์

ความมากมายของดวงวิญญาณ

นักทฤษฎีที่ถือศาสนาเช่นไม่เคยรู้สึกเห็นเหนื่อยในการโจมตีลัทธิเอกนิยมเชิงมโนคตินิยมของ
ศาสนาฮินดูแบบเวทานตะ และพระพุทธศาสนาแบบมหายานเลย โดยปรกติก่อการให้เหตุผล
โดยอาศัยประสบการณ์และสามัญสำนึกอย่างเหนียวแน่นเป็นมูลฐาน สำหรับพวกเช่นแล้วจักรวาล
ทางด้านวัตถุเป็นข้อมูลที่ไม่พ้น (ineluctable) เป็นสิ่งที่ไม่อาจอธิบายโดยอาศัยการให้เหตุผลอย่าง
น่าฟังให้วิเศษสักเพียงใดก็ตาม ความมีอยู่ของสิ่งที่มีชีวิตในจักรวาล ซึ่งมีจำนวนนับไม่ถ้วนนั้น
เป็นข้อเท็จจริงแห่งประสบการณ์ที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่ง ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการที่มันมีชีวิตนั้นอาจจะ
อธิบายได้โดยอาศัยสมมุติฐานที่ว่า สิ่งที่มีชีวิตเหล่านั้นมีสาระบางอย่างคือชีวะอยู่ แต่โดยเหตุที่
ร่างของมันแยกออกไปได้ ฉะนั้น ชีวะของมันก็ต้องเป็นสิ่งที่แยกออกได้ด้วยเช่นกัน และสำหรับ
พวกเช่นแล้ว ชีวะก็คือดวงวิญญาณนั่นเอง

การวิพากษ์วิจารณ์คัมภีร์เวทานตะนี้ได้มาจากหนังสือ “เรื่องการได้วาทะกับศิษย์” ของ
ท่านชินภัทร นักเขียนผู้ถือศาสนาเช่น ซึ่งบางทีจะมีชีวิตอยู่ในราว ๆ กลางพุทธศตวรรษที่ ๑๒
ข้อความในหนังสือนั้นอ้างว่ามีการอภิปรายอยู่ชุดหนึ่งในระหว่างศาสตามหาวิระกับนักบวช ๑๑ รูป
ซึ่งต่อมาได้กลายเป็นสาวกคนสำคัญของท่าน ในการอภิปรายโต้แย้งกันนี้ แต่ละคนจะเริ่มด้วย
การตั้งญัตติขึ้นข้อหนึ่ง และหลังจากที่ได้โต้แย้งกันแล้วก็ตระหนักว่าญัตตินั้นเป็นความพินาศแล้ว
ก็ได้กลายเป็นสาวกของมหาวิระ งานนี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งงานที่ยาวมากเป็นภาคผนวก (นิรยุक्ति) ที่
ยาวของ “อวัชยภัสตฺร” และแต่งเป็นโคลงภาษาปรากฤต

(จาก ศุภธรรมา, ๑.๓๒-๓๓)

ท่านควรทราบว่ ลักษณะที่สำคัญของวิญญาณก็คือการทราบ

และควรทราบว่ความมีอยู่ของวิญญาณนั้น อาจพิสูจน์ได้โดยอาศัยวิธีการพิสูจน์ที่สมเหตุ
สมผลทั้งหมด

วิญญาณอาจจัดประเภทออกไปเป็นชนิดที่เวียนว่ายตายเกิด และชนิดที่หลุดพ้นแล้ว
หรือชนิดที่อยู่ในร่างสัตว์ที่เคลื่อนไหวไม่ได้และที่เคลื่อนไหวได้

ปรัชญาและความคิดเห็นทางด้านการเมืองของศาสนาเซน

๘๕

ถ้าหากว่าวิญญาณมีอยู่เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น

ดูจดังอวกาศที่แผ่สร้านอยู่ทั่วร่างกายทั้งปวง

แล้วละก็วิญญาณก็ควรมีลักษณะหนึ่งและลักษณะเดียวในร่างกายทั้งปวง

แต่วิญญาณหาได้เป็นเหมือนเช่นนั้นไม่

วิญญาณมีอยู่มากมาย เช่นเดียวกับมีหม้อและสิ่งอื่น ๆ มากมายอยู่

ในโลกฉะนั้น นี่เป็นประจักษ์พยานที่ได้มาจากการแตกต่างกันแห่งลักษณะวิญญาณเหล่า
นั้นนั่นเอง

ถ้าหากว่าวิญญาณมีอยู่เพียงหนึ่งเดียวเท่านั้นละก็

คงจะไม่มีความชื่นชมยินดี หรือความเศร้าโศกเสียใจ คงไม่มีพันธะหรือความหลุดพ้นเป็น
แน่

การทราบซึ่งเป็นเครื่องหมายของวิญญาณนั้น

ในร่างกายนี้และร่างนั้นย่อมแตกต่างกันออกไป

การทราบอาจแรงกล้า (เปรี๊ยะปราด) หรือท้อ ๆ ก็ได้...

ดังนั้น วิญญาณจึงมีจำนวนที่กำหนดไม่ได้

ถ้าหากเราจะทักทักเอาสมมุติฐานแบบเอกนิยม เพราะวิญญาณเป็นสิ่งที่แผ่สร้านทั่วไปในสิ่งทั้งปวง
แล้ว

ก็ไม่อาจมีความหลุดพ้นหรือพันธะใด ๆ ทั้งสิ้น (เพราะวิญญาณเป็นเอกรูป) คล้ายอวกาศ
หนึ่ง ดังนั้น วิญญาณก็มีใช่เป็นตัวกระทำหรือผู้ชื่นชมยินดี หรือมิได้คิด

หรือมิได้ขึ้นอยู่กับความต้องการเวียนว่ายตายเกิด คล้ายอวกาศอีกนั่นแหละ

หนึ่ง เมื่อทักทักเอาลัทธิเอกนิยมแล้ว ก็ไม่อาจมีวิญญาณใด ๆ ที่จะชื่นชมยินดีกับความสุขชั้นสุด
ท้ายได้

เพราะในโลกนี้มีโรคภัยไข้เจ็บอยู่มากมาย และดังนั้นวิญญาณโลกก็อาจมีความสุขอยู่บ้าง
เป็นบางส่วนเท่านั้น

นอกจากนั้น วิญญาณที่เป็นปรากฏการณ์มากมายตกอยู่ในพันธะฉันใด

วิญญาณโลกก็ไม่อาจเปลื้องตัวจากการเวียนว่ายตายเกิด แต่อาจเปลื้องได้เป็นเพียงบาง
ส่วนเท่านั้นฉันนั้น

วิญญาณมีอยู่เฉพาะในร่างกาย เช่นเดียวกับอวกาศมีอยู่ในตุ่มฉะนั้น

เพราะคุณลักษณะของวิญญาณเราจะสามารถสืบหาได้ก็เฉพาะในร่างกายเท่านั้น

และเพราะเราจะไม่พบวิญญาณในที่อื่นใดเลย

เช่นเดียวกับหม้อแตกต่างจากชิ้นผ้าฉะนั้น

เพราะฉะนั้น การกระทำ และการชื่นชมยินดี

พันธะและการหลุดพ้น ความชื่นชมยินดีและความเศร้าโศกเสียใจ

และการเวียนว่ายตายเกิดเองก็เช่นเดียวกัน

คือเป็นสิ่งที่อาจเป็นได้ก็เฉพาะบนสมมุติฐานที่ว่าวิญญาณมีอยู่มากมาย และเป็นสิ่งที่

กำหนดได้แน่นอนเท่านั้น

เซนสมัยใหม่ที่พูดกล่าวแก

เมื่อร้อยปีที่แล้วมานี้ พวกเซนในอินเดีย ซึ่งเป็นประชาคมที่มั่งมีที่สุด และได้รับการศึกษาดีที่สุดประชาคมหนึ่งของชมพูทวีป ได้กล่าวยืนยันถึงความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของพวกตน และพยายามที่จะปรับลัทธิคำสอนของตนให้เข้ากับความต้องการ เงื่อนไขต่าง ๆ ในสมัยปัจจุบัน พวกเขาได้ใช้เงินและแรงงานเป็นอันมากในการโฆษณาเผยแผ่ มิใช่เพียงป้องกันสมาชิกของประชาคมที่ยังเป็นหนุ่มสาวอยู่ให้พ้นจากการที่จะต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของสิ่งเย้ายวน แห่งลัทธิวัตถุนิยมสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ เท่านั้น แต่เพื่อที่จะได้มีผู้เห็นชอบด้วยและแม้แต่เพื่อจะได้มีผู้หันมานับถือจากประชาคมอื่น ๆ ในบรรดานักเผยแผ่ศาสนาเซน ที่ทำงานอย่างเข้มแข็งที่สุดก็มี นายจัมปตไรเซน (Champat Rai Jain) ซึ่งเป็นนักกฎหมายที่สามารถ ภาษาอังกฤษ ฮินดี และฮูรดูเป็นอย่างดี และมีความรู้ในศาสนาของตนเองและศาสนาอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ผู้ได้อุทิศตัวเองอย่างสุดหัวใจเขียนหนังสือและพูดยกย่องศาสนาเซนอยู่เป็นเวลาหลายปี ในการเจริญรอยตามอาจารย์ในศาสนาเซนรุ่นก่อน ซึ่งแปลคัมภีร์ฮินดูออกมาในแง่ของศาสนาเซนอย่างแบบอุปมาอุปไมยนั้น นายเซนซึ่งได้อ่านหนังสือเทววิทยาของคริสต์ศาสนา และของอิสลามอย่างกว้างขวาง ได้ประสบผลสำเร็จในการพิสูจน์จนเป็นที่พอใจตัวเองและผู้ร่วมศาสนาของตนเป็นจำนวนมากว่า ทั้งคัมภีร์ไบเบิลและคัมภีร์กุรอ่าน ได้สอนสัจธรรมอันเป็นนิรันดร์ของศาสนาเซน ว่าพระผู้เป็นเจ้าที่มีความสำคัญอย่างใดก็ได้เท่านั้นที่เป็นวิญญาณนิรันดร์ของมนุษย์ ซึ่งควรจะเปลื้องตัวเองจากวัตถุ และกรรมให้เร็วที่สุดที่จะเร็วได้ โดยใช้หลักอหิงสา และการบำเพ็ญชีวิตเป็นนักบวช แต่เราไม่สามารถจะเสนอข้อความที่ตัดตอนมาจากข้อความที่เป็นการแปลความหมายเรื่องราวแห่งคัมภีร์เดิม และคำสอนแห่งคัมภีร์ใหม่ที่แม้จะไม่เป็นแบบวิทยาศาสตร์ แต่ก็หลักแหลมของนายเซนได้ บางทีสัมฤทธิ์ภาพที่น่าสนใจที่สุดของนายเซน จะอยู่ที่เขาเอามโนภาพสมัยใหม่ที่ได้มาจากจิตวิทยา และวิทยาศาสตร์มาใช้กับศาสนาของเขาได้ ข้อความข้างล่างนี้ ซึ่งส่วนใหญ่มีการให้เหตุผลของปรัชญาเมธีเซนสมัยแรก ๆ เป็นหลัก แต่ทว่าแสดงออกมาโดยใช้ถ้อยคำสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๕ นั้น มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ที่จะแสดงว่าวิญญาณซึ่งสำหรับพวกเซนแล้วรวมเอาความรู้สึกนึกคิดแท้ไว้ด้วยและมีการทราบอย่างรู้ตัวเป็นคุณลักษณะที่สำคัญนั้น เป็นเนื้อสารธรรมดา ๆ อย่างหนึ่ง และเพราะเหตุนี้วิญญาณในสถานะที่เป็นอสังขาร จึงนับว่าเป็นนิรันดร์

(จาก ซี.อาร์.เซน, บทความและสุนทรพจน์ต่าง ๆ, หน้า ๔๙-๕๒)

ความรู้เป็นนิภาพ หรือความรู้สึก นั่นคือความรู้สึก รู้อารมณ์หรือสิ่งของ นอกตัวข้าพเจ้าไป เป็นสิ่งต่าง ๆ ไม่ใช่ความรู้ ภายในตัวข้าพเจ้าเป็นความรู้ ไม่ใช่สิ่งทั้งหลาย

กระแสแห่งความสันสะเทือน (เครื่องเร้าความรู้สึก) ซึ่งมาจากวัตถุภายนอกมิได้รับรทุกเอา ความรู้มาเลย มันเป็นเพียงวัตถุที่เคลื่อนไหว หรือความเคลื่อนไหวของวัตถุเท่านั้น (นั่นคือวัตถุหรือพลังงานในแบบหนึ่งหรือในอีกแบบหนึ่ง) ต่อเมื่อมากระทบกับเนื้อสารที่มีความรู้สึกเท่านั้นจึงจะเกิดความรู้ (ความเข้าใจ) ขึ้นมา มิเช่นนั้นแล้ววัตถุหรือปรากฏการณ์ทางด้านกลศาสตร์เท่านั้น ที่จะ เป็นผลติดตามมา

เพียงการก่อรูปแห่งเค้าโครงของอารมณ์ขึ้นที่จอตา (เรตินา) หรือที่ใดที่หนึ่งเท่านั้น จะไม่ ก่อให้เกิดมีสัญชานขึ้นได้เลย ไม่มีรูปใด ๆ ที่จะสร้างขึ้นมาได้โดยการรู้สึกอื่น ๆ นอกจากการเห็น สัญชานทางจักขุเองเท่านั้นที่ได้ให้รูปห้วงกลับแก่เรา ซึ่งเป็นด้านกลับของวิธีที่เราเข้าใจสิ่งทั้งหลาย อนึ่ง ยังมีความแตกต่างกันอย่างมากมากระหว่างรูปเล็ก ๆ ลึ่วที่จอตา กับสัญชานทางด้านจิตใจ ซึ่งอาจ เป็นตัวแทนครึ่งโลก ยังมีความยากลำบากที่จะต้องพูดอยู่อีกมากมาย เราจะกำหนดรู้รูปที่จอตาเอง ได้อย่างไร ? มันเป็นเค้าโครงของรูปที่จอตาที่เรา “รู้สึก” กระนั้นหรือ ? และโดยใครเล่า ? สัญชานจะ เกิดเพียงเฉพาะในความรู้สึกที่กระทบกับรูปที่ก่อรูปขึ้นในนัยน์ตาเท่านั้นหรือ ? หรือเกิดลึกเข้าไปอีก คือในศูนย์กลางแห่งมันสมองที่จะกำหนดรู้ได้ ? ถ้าหากเป็นเช่นนั้น สัญชานก็จะให้เราเฉพาะความ รู้สึกกระทบพร้อม ๆ กันมากมาย คืออนุกรมแห่งเพทนาการของการกระทบที่ขยายออกไปร่วมกัน ตามเค้าโครงหรือเหนืออาณาบริเวณที่เต็มไปด้วยรูปต่าง ๆ แต่เราจะชี้แจงเรื่องความสดใสและสีที่ แสดงบทบาทสำคัญอยู่ในสัญชานทางด้านจักขุได้อย่างไร ? เครื่องเร้าภายนอกที่ดูเหมือนจะเป็นเช่นนั้น นั้นเพียงแต่เรียกร่องเอาสิ่งที่มีอยู่ใน “ภายใน” แล้วมันเองออกมา ตัวเครื่องเร้าภายนอกเอง หาได้ถูกแปลงรูปเป็นสัญชาน คือ เป็นสี กลิ่น เสียง ฯลฯ ไม่

อนึ่ง สัญชานจะเป็นสิ่งที่เป็นไม่ได้ สำหรับเนื้อสารที่เป็นพวกประกอบแต่ง เนื้อสารประเภท ประกอบแต่งขาดในด้านการทำให้เป็นปัจเจกภาพ ส่วนต่าง ๆ ของเนื้อสารประเภทประกอบแต่ง เช่น กระเจกเงาจะสะท้อนภาพเซนหาที่แตกต่างกัน หรือส่วนต่าง ๆ ของวัตถุหนึ่งออกมาเท่านั้น วัตถุจะ ไม่ถูกทำให้สะท้อนภาพออกมา หรือไม่อาจทำให้สะท้อนภาพออกมาทั้งหมดในส่วนใด ๆ ของส่วน ต่าง ๆ แห่งพื้นผิวที่สะท้อนภาพเลย เพราะฉะนั้น มันก็จะเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้สำหรับส่วนใด ๆ ของผู้กำหนดรู้ที่ประกอบแต่ง จะกำหนดรู้วัตถุนั้นทั้งหมดได้ แม้ละสิ่งที่ประกอบแต่งจะไม่สิ้นสุดการ เป็นสิ่งประกอบแต่ง เพียงเพราะมันได้รับชื่อธรรมดาสามัญชื่อหนึ่งเท่านั้นเลย

ความรู้สึกนึกคิดย่อมกำหนดรู้สิ่งทั้งปวง เช่นเดียวกับกำหนดรู้ส่วนต่าง ๆ ของวัตถุอย่าง หนึ่งพร้อม ๆ กันได้ เพราะฉะนั้น ความรู้สึกนึกคิดจะต้องเป็นสิ่งที่มิได้ประกอบแต่ง ที่ธรรมดาสามัญ อย่างหนึ่งซึ่งไม่เหมือนกระเจกที่ปราศจากอดับบุคคลภาพ...

โดยสมมุติฐานแล้วความรู้อย่อมแตกต่างจากวัตถุในโลกภายนอกมาก ภูเขาลบที่ก่อในสวนย่อมกินเวลานานกว่าที่จะปรากฏเป็นดอกออกมา ตอนแรกก็เฝ้ากิ่งตอนกิ่งเล็ก ๆ ไปปักไว้ในดินก่อน ช่วงระยะเวลาหนึ่งมันก็จะแตก แล้วก็มีใบและหน่อ แล้วก็จะมีปุ่มเล็ก ๆ ค่อยโตขึ้นมาจากกิ่งแล้วไม่นานนักก็จะโตเป็นดอกกุหลาบ ไม่มีอะไรที่เหมือนกระบวนการที่นำเบื่อนำราคาบุญอย่างนี้เกิดขึ้นในความรู้สึกในขณะที่มีสัญชาตญาณเลย ความสามารถรู้ ณ ที่นั้นและในทันใดนั้นย่อมผลิต “สิ่งที่ถอดแบบ” ของกุหลาบภายนอกที่เพาะชำที่ลึกลับของมัน และโดยไม่ยากลำบากอะไรเลย มันคงจะผลิตได้ง่าย ๆ ฉุกเฉินติดกุหลาบ ๒ ดอก ๓ ดอก ๔ ดอก หรือกุหลาบตะกร้าหนึ่ง หรือดอกไม้อื่น ๆ ชนิดใด ๆ ก็ตาม และดอกไม้อื่น ๆ ทั้งหมด หมดสวน...วิสัยสามารถในการผลิตของมันนั้น ข้างประหลาดจริง ๆ มันเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ !

สำเนาทางด้านญาณวิทยาของวัตถุภายนอกเหล่านี้ได้ถูกสร้างขึ้นมาจากวิถีทางใดวิถีทางหนึ่งที่อยู่เบื้องหลังความรู้สึกตัวกระนั้นหรือ ? แต่ความรู้มิได้เป็นสิ่งที่เปี่ยมประมาณ หรือประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ เลย สมมุติว่าท่านพยายามทำลายมโนคติอย่างหนึ่ง เช่นการกำหนดรู้บ้านหลังหนึ่งออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และเป็นส่วนต่าง ๆ ท่านก็อาจทำลายเค้าโครงทางกายภาพได้...แต่เราจะทำลายสำเนาทางด้านนามธรรมของศฤงคารนี้ ที่เป็นวัตถุได้ด้วยเครื่องมือชนิดใดเล่า ?...

แล้วทั้งหมดนั้น มันบ่งถึงอะไรเล่า ? เราหมายความว่า มโนคติที่สร้างขึ้นแล้วอย่างคร่าว ๆ นั้นได้ถูกเก็บไว้ใน “ที่เก็บ” ที่กว้างขวาง ณ ที่ใดที่หนึ่งในจิตใจกระนั้นหรือ ?

หาเป็นเช่นนั้นไม่ ทั้งนี้เพราะความรู้สึกนึกคิดของเราเป็นทั้งหมด และมีได้เป็นสิ่งที่ประกอบแต่ง มโนคติอย่างคร่าว ๆ ก็จะเป็นเหมือนวัตถุภายนอกและเราจะกำหนดรู้ได้เช่นเดียวกับที่เรากำหนดรู้วัตถุภายนอกนั่นเอง เพราะมโนคติอย่างคร่าว ๆ นี้แหละจิตเองก็จะกลายเป็นสิ่งที่ปราศจากมโนคติ และจะปราศจากความรู้ แต่ความรู้เกิดขึ้นในสถานะแห่งความรู้สึกนึกคิดที่กำหนดรู้เท่านั้นจริง ๆ ซึ่งนับว่าเป็นสถานะที่จะแยกออกจากความรู้หาได้ไม่

เราจะแสดงเอกภาพแห่งความรู้ต่อไปอีกได้ โดยอาศัยตัวอย่างอีกตัวอย่างหนึ่ง ชายคนหนึ่งเข้ามาสู่คลองแห่งจิตของเรา แล้วเรากำหนดรู้ว่าเป็นคนคนหนึ่ง อีกครู่หนึ่งต่อมาก็มีอีกคนหนึ่งมาร่วมทางกับเขา ในความรู้สึกนึกคิดของข้าพเจ้านั้น ก็รู้สึกว่ายาคคนที่สองมาร่วมทางกับชายคนแรกด้วยเหมือนกัน ที่นี้ในโลกภายนอก ชายสองคนแยกกันอยู่ ชายคนแรกอยู่ ณ ที่ที่เขาอยู่ ชายคนที่สองเพียงแต่มาแล้วก็นั่งลงข้าง ๆ ชายคนที่หนึ่ง แต่ในจิตใจแล้วชายสองคนก่อให้เกิดสัญชาตญาณเพียงหนึ่งเท่านั้น เมื่อชายคนที่สองเข้าไปหาชายคนแรก จิตก็กำลังแต่งภาพทางจิตใจใหม่ และที่สร้างไว้เรียบร้อยแล้วขึ้นอยู่เรื่อย ๆ ให้สอดคล้องต้องกันกับจาก และความเคลื่อนไหวที่กำลังเป็นไปในโลกภายนอก เมื่อชายสองคนมารวมกันได้ในที่สุดนั้นไม่มีการผสมผสานกัน หรือการเอาสัญชาตญาณที่แตกต่างกันสองอย่างมาผนึกกันในจิตใจเลย...ความลับก็มีเพียงเท่านั้นเอง คือพร้อม ๆ กับ

ปรัชญาและความคิดเห็นทางด้านการเมืองของศาสนาเซน

๘๕

การกระทำของสังฆานแต่ละครั้ง รูปในจิตใจใหม่ก็จะสร้างขึ้นมา และจะปรากฏอยู่ในสายตาของประชาชน...ดังนั้นความรู้สึกลึกซึ้งของเราจะทำให้สังฆานใหม่อยู่ทุกขณะ และสังฆานนั้นไม่เป็นการให้ที่ประกอบแต่งที่ไม่มีส่วนต่าง ๆ และที่ไม่สามารถทำลายได้เลย

นอกจากนั้น ข้าพเจ้าอาจมีในคติเกี่ยวกับวัตถุอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจหยาบ เรียบ ร้อน เย็น เบา หนัก แข็ง หรือนุ่มได้ แต่ทว่าตัวมันในคติเอง คือ ความรู้เกี่ยวกับวัตถุนั้นของเรามีได้เย็นหรือร้อน เรียบหรือหยาบ แข็งหรือนุ่มเลย สิ่งที่เรพบอยู่ในวัตถุภายนอกในโลกก็เป็นทำนองเดียวกันนี้แหละ แต่ไม่มีสัใดอยู่ในจิตใจเลย ในเรื่องรส กลิ่น และเสียง ก็เป็นแบบเดียวกันนี้แหละ

แล้วความรู้ (๑) ย่อมเกิดในสถานะแห่งเนื้อสารที่มีได้ประกอบแต่ง และไม่มีส่วนต่าง ๆ เลย... (๒) ย่อมเป็นธรรมดา คือ มีฝั่งอยู่ (มิได้ถูกสร้างขึ้นมา) ในความสามารถที่จะกำหนดรู้ (๓) เป็นสิ่งที่กำหนดให้แน่นอนไม่ได้ และ (๔) ปราศจากคุณสมบัติทางด้านวัตถุ คือ สีส รส และอื่น ๆ

ที่นี้สิ่งที่มิได้ถูกสร้างขึ้นมาจากส่วนต่าง ๆ ย่อมเป็นสิ่งภายใน เป็นสิ่งที่ไม้อาจทำให้แตกหักได้ เป็นสิ่งที่ไม้อาจทำลายได้ และเป็นสิ่งที่จะทำให้สูญสลายไปไม่ได้ ความสามารถแห่งความรู้คือเนื้อสารที่ไม่มีส่วนต่าง ๆ เลย ซึ่งหน้าที่ของมันได้แก่สังฆานที่รู้สึกตัวนั้นย่อมเป็นสิ่งที่เป็นอมรรตยในฐานะที่มันเป็นเช่นนั้น เราก็อาจเรียกมันว่า วิญญาณได้อย่างเต็มที่

กษัตริย์ในอุดมคติ ตอนที่ ๑

ท่าทีของศาสนาเซนที่เกี่ยวกับกษัตริย์ และรัฐบาลนั้น แตกต่างกันอย่างมากมาย สถานะเป็นท่าทีที่จำเป็นของสังคมในยุคเสื่อม ซึ่งเป็นยุคที่เราใช้ชีวิตอยู่ในและ ท่าทีของศาสนาเซนยืนกรานในเรื่องระเบียบทางด้านสังคม และเป็นท่าทีที่จะนำไปสู่ชีวิตที่ดีงาม นำไปสู่ความหลุดพ้น (นิมกะ) ในแง่ความคิดของเซนแตกต่างจากความคิดของศาสนาฮินดูน้อยมาก ความจริงนักเขียนในศาสนาเซนได้สร้างมโนคติเกี่ยวกับผู้ปกครองประเทศไว้อย่างเดียวกับที่ศาสนาฮินดูได้สร้างไว้นั่นเอง และความคิดของนักเขียนเหล่านั้นในเรื่องผู้ปกครองประเทศก็มีลักษณะท่าทีที่เป็นสมมุติฐานอยู่เพียงเล็กน้อย ตัวอย่างแบบคำแนะนำของศาสนาเซนที่เกี่ยวกับกษัตริย์นั้น จะได้กล่าวถึงต่อไป แต่ในคติที่ได้รับการยกเว้น จะมีพบอยู่ในข้อเขียนของท่านเหมาจันท์ ซึ่งปรากฏว่ามีอิทธิพลอยู่ในวงการเมืองอย่างแท้จริง และยังคงรู้สึกกันว่ามีอิทธิพลโดยอ้อมอยู่ในอินเดียทุกวันนี้ด้วย ครุผู้ซึ่งเป็นบัณฑิตที่สำคัญที่สุดของศาสนาเซน เกิดที่เมืองคุชราต เมื่อปีหรือประมาณปี พ.ศ. ๑๖๓๒ ท่านเข้าสู่ศาสนาเซนตั้งแต่วัยเยาว์ และยังมีชื่อเสียงในด้านการศึกษาล่าเรียนรวดเร็วมาก และได้รับความอุปถัมภ์เป็นอย่างดีมากจากกษัตริย์ผู้เรืองอำนาจแห่ง ราชวงศ์ เชาลุกยะ (Chaulukya) ซึ่งทรงพระนามว่า ชัยสิงห์ (พ.ศ. ๑๖๓๗ - ๑๖๘๖) ทั้ง ๆ ที่พระเจ้าชัยสิงห์ทรงเป็นผู้ที่นับถือศาสนาฮินดูที่เคร่งครัดมาก พระองค์สวรรคต โดยมีได้มีโอรสธิดาเลย (แล้ว กุมารपालะ พ.ศ. ๑๖๘๖ - ๑๗๑๕) ซึ่งเป็นพระ

ญาติห่าง ๆ ก็สืบราชสมบัติต่อไปโดยวิธีปราบดาภิเษก พระเจ้ากุมารปาละ ซึ่งตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของท่านเหมจันทรก็นับถือศาสนาเซน และถ้าหากเราเชื่อถือตำราของศาสนาเซนในสมัยหลัง ๆ ละก็ เราก็ต้องเชื่อว่า พระเจ้ากุมารปาละได้ทรงเอาหลักอหิงสามาบังคับใช้อย่างเข้มงวดกวัดขันมาก จนถึงกับว่า พ่อค้าสองคนได้ถูกปรับ โดยการยึดทรัพย์สมบัติหมด เพราะอาชญากรรม คือการฆ่าแมลง ไม่ต้องสงสัยเลยว่า พระเจ้ากุมารปาละได้พยายามนำเอาหลักอหิงสามาใช้อย่างกวัดขัน โดยได้รับการแนะนำจากที่ปรึกษา (มนตรี) ที่นับถือศาสนาเซน ซึ่งได้เขียนเป็นหนังสือขอพระเกียรติพระองค์ไว้มากมายหลายเล่มด้วยกัน ท่านเหมจันทรถึงแก่กรรมก่อนคิษย์ไม่นานนัก ตอนนั้นท่านอายุได้ ๔๔ ปี ท่านได้อุดอาหารจนตาย มีผู้กล่าวว่า พระเจ้ากุมารปาละก็สวรรคตในแบบเดียวกัน รัชทายาทของพระองค์พระนามว่าอชัปปาละได้ทรงนำเอาปฏิกิริยาบางอย่างที่ถูกต้องมาใช้ และมีผู้ถือศาสนาเซนบางท่านอ้างว่า พระองค์ทรงเป็นผู้ทำลายศาสนาของพระองค์เองอย่างโหดเหี้ยม

เหมจันทร เป็นบุคคลที่มีความสามารถรอบด้านที่สำคัญมากคนหนึ่ง ในบรรดางานของท่านนั้น ก็มีเรื่องราวทางด้านปรัชญา ไวยากรณ์สันสกฤต และปรากฏต ปทานุกรมภาษาสันสกฤต และปรากฏต เรื่องราวทางด้านโคลงฉันท์กาพย์กลอน และโคลงเชิงพรรณนาความอีกมากมาย ซึ่งถ้าพิจารณาตามคัมภีร์ที่มีอยู่ในสมัยนั้นแล้ว ก็นับว่าเพราะพริ้งมากและฉลาดอย่างเหลือเกิน โสลกของท่านที่นับว่ายาวที่สุดก็คือ เรื่อง *ตฤณษติศลากาปรัชจริต* (การกระทำของบุคคลที่มีชื่อเสียง ๖๓ คน) ซึ่งเป็นหนังสือที่มิโฬารที่เล่าเรื่องราวของตริถึงกร ๒๔ คนและผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นเด่นอื่น ๆ ในเทพนินายของเซน รวมทั้งศาสดาทั้งหลายและจักรพรรดิราชของโลกที่ปรากฏอยู่ในนิยายต่าง ๆ อีกมากมาย ตอนสุดท้ายของหนังสือนี้เป็นตอนอิสระ ชื่อ “งานของมหาวีระ” และเป็นบันทึกเรื่องราวในชีวิตของผู้ตั้งศาสนาเซนทางด้านประวัติศาสตร์ ในเรื่องนี้ได้กล่าวถึงมหาวีระว่าได้พยากรณ์โดยอาศัยสัพพัญญุตญาณของท่านว่า พระเจ้ากุมารปาละ ซึ่งเป็นผู้อุปถัมภ์ท่านเหมจันทรจะเป็นผู้มีอำนาจต่อไป และได้บอกวามหาวีระได้ประกาศเรื่องการปฏิรูปที่พระเจ้ากุมารปาละจะประกาศใช้ เราจะเห็นได้ว่า กษัตริย์ในอุดมคติของท่านเหมจันทรก็คือ ผู้ที่เคร่งครัดในศาสนาอย่างจริงจังนั่นเอง และว่าท่านมีความเชื่อถือที่ค่อนข้างน่าสงสารว่า เราสามารถทำคนให้เป็นคนดีได้โดยการออกกฎหมาย

(จาก *มหาวีระจริต*, ๑๒.๕๙ - ๗๗)

คำปฏิญาณ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำปฏิญาณที่เกี่ยวกับ...อาหารนั้น
กษัตริย์ควรจะปฏิบัติให้สม่ำเสมอ และโดยทั่ว ๆ ไปก็ควรจะต้องพรหมจรรย์
กษัตริย์จะไม่เพียงแต่จะหลีกเลี่ยงหญิงแพศยาเท่านั้น
แต่จะต้องเข้าใจราชินีของพระองค์ให้คงเป็นพรหมจารีต่อไปด้วย...

กษัตริย์จะต้องไม่ยึดสมบัติของบุคคลที่ตาย โดยไม่มีบุตร...

ปรัชญาและความคิดเห็นทางการเมืองของศาสนาเซน

๕๑

ข้อนี้เป็นผลแห่งการรู้แจ้งภายใน เพราะมนุษย์ที่ไม่มีปัญญารู้แจ้งภายในนั้นไม่เคยพอใจอะไรเลย

การล่าสัตว์ที่แม้แต่พวกปลาหนุ และกษัตริย์ผู้ใหญ่อื่น ๆ ก็มิได้เลิกละนั้น
พระองค์จะต้องเลิก และคนทั้งปวงจะต้องปฏิบัติทำนองเดียวกันตามคำสั่งของพระองค์ด้วย

เมื่อพระองค์ทรงห้ามการที่จะทำให้อื่นบาดเจ็บทั้งปวงหมดแล้ว ก็จะไม่มีการล่าสัตว์ หรือกีฬาที่
โหดร้ายอื่น ๆ ต่อไปอีก

แม้แต่บุคคลที่ใครจะต้องไม่ได้ (สุทร) ก็จะไม่ฆ่าแมลงเล็ก ๆ หรือไรแม้แต่ตัวเดียว

เมื่อพระองค์ทรงเลิกทำความชั่วทั้งปวงแล้ว พวกกวางปา
ก็จะเคี้ยวอาหารได้โดยไม่มีอันตรายใด ๆ เช่นเดียวกับวัวที่อยู่ในคอกเหมือนกัน...

แม้แต่สัตว์ที่ตามปรกติธรรมดาของมันก็กินเนื้อสดนั้น โดยคำสั่งของพระองค์
มันก็จะลืมชื่อของเนื้อสัตว์ทั้งหลายเสียสนิท คล้ายกับลืมฝันร้ายเสียฉะนั้น

การดื่มน้ำจันทน์ ซึ่งแม้แต่คฤหัสถ์ (ที่ถือศาสนาเซน) ที่ใจบุญก็ยังเลิกไม่ได้นั้น
พระองค์ซึ่งมีพระวิญญานสมบูรณ์แล้วจะทรงห้ามทั่วไปทุกแห่งหน...
คนนี้เมา ซึ่งโชคของเขาได้ถูกทำลายให้พินาศไป เพราะการดื่มอย่างหัวราน้ำนั้น
ก็จะมั่งคั่งขึ้นมากกว่าเดิมในทันที ในเมื่อเขาเลิกดื่มสุราตามพระบรมราชโองการของพระองค์

การพนัน ซึ่งแม้แต่เจ้าชายเช่นพระนลก็ยังละไม่ได้
พระองค์ก็จะปราบอย่างราบคาบ เช่นเดียวกับนามของข้าศึกที่เลวร้ายที่สุดฉะนั้น

ภายใต้การปกครองที่วิเศษของพระองค์นี้เอง ทัวทั้งแผ่นดิน
ก็จะไม่มีการแข่งนกพิราบ หรือการตีไก่อีกต่อไป

ด้วยการพระราชทานทรัพย์สมบัติของพระองค์ให้แก่คนทั้งปวงอยู่ตลอดเวลา พระองค์ก็จะทรงปลด
เปลื้องหนี้สินของโลกทั้งปวงได้
และจะทรงตั้งศักราชของพระองค์เองขึ้นมาในโลก

กษัตริย์ในอุดมคติ ตอนที่ ๒

นักเขียนในศาสนาเซนคนอื่น ๆ ได้ตั้งอุดมคติเกี่ยวกับศาสนาที่หนักไปในทางศาสนาน้อย
กว่า และมโนภาพของนักเขียนเหล่านั้นที่เกี่ยวกับการทำความดีในเรื่องเกี่ยวกับการปกครอง ก็
แตกต่างจากมโนภาพของศาสนาฮินดูเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ข้อนี้จะเห็นตัวอย่างอยู่ในเรื่อง น้ำทิพย์

แห่งคำพิพากษาในเรื่องการปกครอง ของท่านโสมทเวซึ่งเป็นอาจารย์นิกายทิคมพรในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ นี่เป็นการประมวลประโยคที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ทางการเมืองและการปฏิบัติที่ชอบซึ่งเขียนเป็นโคลงภาษาสันสกฤต เราจะคัดมาเฉพาะประโยคที่เกี่ยวกับกษัตริย์ในอุดมคติเท่านั้น

(จาก นิติวากยเมต, ๑๗.๑๔๐-๔๔)

กษัตริย์ที่แท้จริง คือผู้ทรงธรรม มีราชวงศ์ตระกูลที่บริสุทธิ์ มีความประพฤติ และการสังสรรค์ที่ดี
กล้าหาญ และมีความประพฤติเห็นอกเห็นใจผู้อื่น

กษัตริย์ที่แท้จริง คือผู้ที่ควบคุมตัวเองได้ไม่ว่าจะตกอยู่ในความโกรธหรือความดีพระทัยก็ตาม และ
ผู้เพิ่มพูน ความวิเศษให้แก่ตัวเองเสมอ

ประชากรทั้งปวงจะต้องพึ่งพาอาศัยพระองค์ พวกเขาถ้าปราศจากพระองค์เสียแล้ว จะไม่สามารถ
ทำความปรารถนาให้เต็มเปี่ยมได้เลย

ประชากรราษฎร แม้จะมีมั่งมี แต่ถ้าปราศจากกษัตริย์เสียแล้ว ก็จะไม่สามารถเจริญรุ่งเรืองได้เลย
ความพยายามของมนุษย์ในอันที่จะเพาะปลูกไม้ที่ไม่มีราก จะสำเร็จได้อย่างไร ?

ถ้ากษัตริย์ไม่ตรัสความจริง คุณความดีของพระองค์ทั้งหมดก็จะไร้ค่า ถ้าพระองค์ทรงหลอกลวง
พวกข้าราชการสำนักก็จะหนีพระองค์ไป และพระองค์ก็จะไม่ทรงดำรงพระชนม์อยู่ได้นาน

กษัตริย์ที่ทรงประทานพระราชทรัพย์ของพระองค์ ย่อมเป็นที่รักของประชาชน

พระองค์ทรงเป็นมหาทานาธิบดี น้ำพระทัยของพระองค์ มิได้ออกอยู่กับการทำให้ผู้ที่อ่อนวอนขอร้องต้อง
ผิดหวังเลย

แม้โคที่เป็นหมัน ซึ่งให้น้ำนมไม่ได้ จะมีประโยชน์อะไร พระมหากษัตริย์ของกษัตริย์จะมีประโยชน์
อะไร ถ้ามิได้ทำให้ผู้ที่อ่อนวอนประสบความสมหวัง

สำหรับกษัตริย์ที่ไร้ความเมตตากรุณาแล้ว ในเวลาเดือดร้อนก็ช่วยอะไรไม่ได้ ราชสำนักที่เต็มไปด้วย
ด้วยความตระหนี่ถี่เหนียวก็คล้าย ๆ กับโพรงไม้ที่เต็มไปด้วยงูที่ไม่มีใครสามารถเข้าไปได้นั้น

ถ้ากษัตริย์ไม่ยอมรับในเรื่องการบุญการกุศลแล้ว เจตจำนงที่ดีงามก็จะไม่มาสู่ราชสำนักเลย

กษัตริย์ที่คิดแต่จะทำให้ห้องของพระองค์เท่านั้นเต็ม แม้แต่พระราชินีของพระองค์ก็ต้องทอดทิ้ง
พระองค์ไป

ความเกียจคร้านเป็นประทุที่บรรดาเคราะห์ร้ายทั้งปวงจะเข้ามาได้...

พระบรมราชโองการของกษัตริย์เป็นกำแพงที่ไม่มีใครจะสามารถปีนข้ามได้ พระองค์ไม่ควรจะปรานี
แม้แต่โอรสที่ไม่เชื่อฟังพระบรมราชโองการของพระองค์...

กษัตริย์ไม่ควรตรัสคำที่เสียดแทงใจผู้อื่น คำที่ไม่มีค่าควรแก่การเชื่อถือ คำที่ไม่จริง หรือโดยไม่มี
ความจำเป็นอะไรเลย

พระองค์ไม่ควรทำพระองค์ให้ไม่เหมาะสม ไม่ว่าจะในการทรงฉลองพระองค์ หรือในพระราชจริยา
วัตรทั้งนั้น

ปรัชญาและความคิดเห็นทางการเมืองของศาสนาเซน

๕๓

เมื่อกษัตริย์เป็นผู้หลอกลวงแล้ว ใครเล่าที่ไม่เป็นผู้หลอกลวง? เมื่อกษัตริย์เป็นผู้ไม่ทรงธรรมแล้ว ใครเล่าที่จะไม่เป็นผู้ไม่ทรงธรรม?...

พระองค์ควรพิจารณาดูภารกิจของประชาชน เป็นส่วนตัว...

พระองค์ไม่ควรบริจาทานแก่เจตมณฑลของราตรี...

การกินสินบนเป็นประเพณีที่ความชั่วทั้งปวงจะเข้ามาได้ พวกที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการรับสินบน ย่อมชื่อว่าตัดดอกของมารดาตนเอง

กษัตริย์เป็นผู้ประทานโอกาส เมื่อพระองค์ทรงปกครองทวยราษฎร์ตามทำนองคลองธรรม ทุกทิศทุกทางก็ย่อมเป็นดุจวัวที่จะทำให้สมปรารถนาทุกอย่าง พระอินทร์ก็จะทรงหลั่งน้ำฝนลงมาถูกต้องตามฤดูกาล และสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงก็จะเป็นอยู่อย่างสงบ

คำแนะนำภาคปฏิบัติในเรื่องสงครามและสันติภาพ

แม้ความจริง เราจะถือว่าการให้ทานและการให้อภัย เป็นคุณธรรมที่สำคัญ แต่สำหรับพวกเซนแล้ว คุณธรรมที่สูงสุด ก็คืออหิงสา ความสำคัญของอหิงสานี้ ได้กล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีกอยู่ในวรรณกรรมของศาสนาเซนในแง่ต่าง ๆ กัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้ง ๆ ที่ศาสนาเซนถือหลักอหิงสา แต่ก็ไม่เคยคัดค้านการสงครามอย่างรุนแรงเลย กษัตริย์สำคัญ ๆ ของศาสนาเซนหลายองค์เป็นผู้พิชิต และกษัตริย์ในอุดมคติของเซนก็มีผู้กล่าวขวัญว่าเป็นผู้ที่ทรงบังคับใช้ระบบมังสวิริติหัวราชอาณาจักร ไม่มีทีใดเลยที่จะเลิกการสงครามได้ ไม่มีกษัตริย์ที่นับถือศาสนาเซนองค์ใดเลยที่มีความรู้สึกสลดสังเวชใจ ในเรื่องการสงครามอย่างพระเจ้าอโศก และในวรรณกรรมของศาสนาเซนทั้งหมดก็ไม่มีทีใดเลยที่พบว่ามีการขอร้องให้มีสันติภาพในระหว่างรัฐต่าง ๆ เหมือนในสุวรรณประภาสิตตามสูตร ในพระพุทธศาสนาเลย นอกจากนั้นในสัมพันธภาพส่วนตัวตามปรกติแล้วก็มีกรกล่าวถึง อหิงสากว่าเป็นคุณธรรมที่สำคัญที่สุดซ้ำ ๆ อยู่บ่อย ๆ

นักปราชญ์ชาวอินเดียทั้งหลาย ซึ่งถ้าจะมียกเว้นอยู่บ้างก็คงไม่ก็คนนัก ถือว่าการทำสงคราม เป็นการกระทำที่ชอภธรรม แต่ในเรื่องนี้ก็มีสำนักปรัชญาอยู่สองสำนัก สำนักหนึ่ง ถือว่า “มหากาพย์ มหาคารตะ” และ “มนุสมฤติ” เป็นแบบ ถือว่าการสงคราม เป็นสิ่งที่พึงทำตามสิทธิของมัน เป็นสิ่งที่น่าตื่นเต้นยิ่ง แม้จะเป็นกีฬาที่น่าสยดสยองอยู่มากก็ตาม และบางทีก็เป็นหน้าที่ทางศาสนาอีกด้วย ณ ที่นี้ไม่มีปัญหาว่าการสงครามเป็นสิ่งที่ยุติธรรมหรือไม่อีกต่อไปแล้ว การทำสงครามรุกราน ถ้าหากทำอย่างยุติธรรม และมีมนุษยธรรมต่อผู้ที่บาดเจ็บ ผู้ที่ตกเป็นเชลย และผู้ที่สู้รบตบมือไม่ได้แล้วก็ถือว่าถูกต้องตามกฎหมาย เช่นเดียวกับการป้องกันตัวเหมือนกัน อีกสำนักหนึ่ง ซึ่งท่าน เกาติลยะ ได้อธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้งที่สุดในคัมภีร์ “อรรถศาสตร์” ที่มีชื่อมากนั้น ถือว่าการสงครามเป็น “การสืบตอนนโยบายโดยวิธีอื่น ๆ” เป็นวิธีที่จะให้บรรลุถึงจุดประสงค์ของศิลปะแห่งการดำเนินกิจการของบ้านเมืองที่ชอภธรรมแบบสุดท้าย แต่ก็ไม่ควรจะทำสงคราม

กันง่าย ๆ เพราะการทำสงครามนั้นแพงมาก เดือดร้อนมาก และมีผลที่ไม่แน่นอนอะไร

ศาสนาเซนสนับสนุนทัศนะที่สอง นักเขียนที่ถือศาสนาเซน ซึ่งเขียนเรื่องนโยบายมีชื่อว่า โสมทเวะ ซึ่งในภาคปฏิบัติแล้วได้แนะนำว่าการสงคราม ควรจะเป็นวิธีการขั้นสุดท้าย นั่นก็คล้าย ๆ กับนักทฤษฎีการเมืองที่ถือศาสนาฮินดู คือถือว่าการสงครามเป็นกิจกรรมที่ธรรมดาสามัญของกษัตริย์ประการหนึ่ง

(จาก นิตยวายุยามฤต, ๓๔๔-๕๖ cento)

กำลังทัพย่อมไม่สามารถทำสิ่งที่สันติภาพทำได้ ถ้าท่านสามารถใช้น้ำดาล เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมาย

ปลายทางตามที่มุ่งมาดปรารถนาได้แล้ว ทำไมท่านจะต้องใช้ยาพิษด้วยเล่า ?...

คนที่มีสติชนิดไหนที่จะทิ้งห่อ (สินค้า) เพราะกลัวจะต้องเสียภาษีอากร ?

เพราะเมื่อน้ำถูกทอดออกจากทะเลสาบหมดแล้ว จะเข้ก็ย่อมผอมโซเหมือนงู

สิงโตเมื่อทิ้งป่าเสียแล้ว ก็มีได้วิเศษไปกว่าหมาในเลย

และงูเมื่อถูกถอนเขี้ยวเสียแล้ว ก็เป็นเพียงเชือกเส้นหนึ่งเท่านั้นเอง

ในความสามัคคี ย่อมมีความเข้มแข็ง แม้แต่ช้างที่ขี้ขลาด ก็จะเดินร่าอยู่บนกองหญ้าที่เกี่ยวกันยุ่งไป

หมด และช้างจากทิศทั้งสี่ ก็ย่อมถูกจับได้ เพราะเชือกที่มีเส้นเป็นเกลียว

แต่การใช้วิธีอื่น จะมีประโยชน์อะไรเล่า ในเมื่อเราจะสามารถปราบข้าศึกได้ก็โดยอาศัยกำลังเท่า

นั้น ? วิธีที่สะดวกเช่นนั้นก็คล้ายกับน้ำมันนึ่งที่เทลงไปบนไฟ (ซึ่งจะทำให้มันลุกไหม้รุนแรงยิ่งขึ้นเท่านั้นเอง)

ความทุกข์ยากและอันตรายของการเมือง

ข้อความที่เราได้คัดมาจากการงานของท่านเหมาจันท์ และท่านโสมทเวะย่อมชี้ให้เห็นแบบท่าที่ ๒ ประการของเซนที่เกี่ยวกับชีวิตทางการเมือง ท่าที่ประการแรกเห็นว่าการเมือง เป็นวิธีการบังคับใช้ศีลธรรมแก่บุคคลที่ไม่เต็มใจยอมรับนับถือข้อห้ามของศาสนาดังที่ศาสนาเซนเข้าใจ ท่าที่ประการที่สองในฐานะที่เป็นท่าที่ที่จำเป็นสำหรับชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นแบบที่ถูกต้องตามกฎหมายอย่างเต็มทีนั้น เราจะนำมาใช้ได้อย่างยุติธรรมทีเดียว ท่าที่ประการที่สามเป็นท่าที่ดังที่ท่านโสมประภา นักประพันธ์ในสมัยต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ได้แสดงไว้ในข้อความที่เราได้คัดมาแล้ว งานที่เราได้นำมาแสดงนี้เป็นโคลกที่เป็นเชิงสั่งสอน ชื่อ "การปลุกใจกุมารปาละ" ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อเล่าเรื่องการทำท่านเหมาจันท์ทำให้กษัตริย์กุมารปาละหันมานับถือศาสนาเซนได้และเพื่อบอกเรื่องการปฏิรูปของกษัตริย์กุมารปาละ งานชิ้นนี้เขียนขึ้นโดยใช้ภาษาผสมระหว่างสันสกฤต ปรากฤต และอปภรัมชะ ข้อความที่คัดมานี้เอามาจากตอนที่แต่งเป็นภาษาอปภรัมชะ

ปรัชญาและความคิดเห็นทางการเมืองของศาสนาเซน

๕๕

แม้ว่าลักษณะที่สำคัญ ๆ ของท่าน **โสมประภา** จะเป็นแบบนักการเมืองแท้ ๆ แต่ในเรื่องต่าง ๆ มีอยู่เรื่องหนึ่งที่ภิกษุได้เล่าถวายกษัตริย์นั้น ท่านโสมประภาประกาศว่า กิจกรรมทางการเมืองเป็นบาปอย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย และได้แนะนำพวกเซนไม่ให้ทำสงครามเลย

(จาก *กุมารปาตประวัติโพธิ์*, ตอนที่เขียนเป็นภาษาอักษรมหะ, ๒:๕๑-๖๐)

การบรรลุถึงวัตถุประสงค์ทั้งสามประการ

ย่อมเป็นสาระสำคัญแห่งชีวิตมนุษย์

แต่ความก้าวหน้าที่ทำงาน

เป็นอุปสรรคในอันที่จะได้บรรลุถึงวัตถุประสงค์ทั้งสามนั้น

เพราะเมื่อมันเป็นการทำให้จิตใจของกษัตริย์ขึ้นชมยินดี

เสนาก็ย่อมทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน และนั่นเป็นแหล่งกำเนิดของความชั่ว

แล้วความชอบธรรมที่สมบูรณ์จะเกิดขึ้นในจิตใจเขา

ซึ่งโดยอาศัยความชอบธรรมที่สมบูรณ์นั้น เขาจะได้รับความสุขนิรันดร์ได้อย่างไรเล่า ?

และโชคที่ข้าราชการใช้กำลังบังคับเอามาจากคนอื่น ๆ

คล้ายตัวเรือดที่คอยสูบเลือดนั้น

ผู้บังคับบัญชาของเขา ก็จะเอาไปจากเขาต่อไปอีก

เพราะกษัตริย์ย่อมใช้กำลังบังคับเอามาจากใครก็ได้

ข้าราชการที่ย่อมอยู่ได้อำนาจบังคับบัญชาของอีกคนหนึ่ง . เต็มไปด้วยความกลัวและความระมัดระวัง

เป็นผู้รับผิดชอบต่อการกิจของรัฐอย่างมากมาย

จะรู้จักความชื่นชมยินดีที่เกิดจากความรัก

ซึ่งในความรักนั้น ความสุขอย่างสิ้นเหลือจะเผยตัวเองออกมาได้อย่างไรเล่า ?...

หลังจากที่กระเสือกกระสนอยู่ในทะเลแห่งความมีเป็น ซึ่งมีการเกิดและการตายเป็นคลื่น

แล้วท่านก็ได้มาถึงสมบัติของมนุษย์

จงหลีกเลี่ยงพ้นจากสิ่งต่าง ๆ ที่จะสัมผัสได้ด้วยประสาท และจงเด็ดผลไม้ คือการเกิดเป็นมนุษย์ทิ้งเสีย

ทำไมท่านไม่ทิ้งเงิน ๑๐ ล้าน เพื่อเงินบาทเดียวเล่า ?...

ถ้าท่านอยู่รับใช้กษัตริย์เพียงห้าวัน

ท่านก็ชื่อว่าได้นำบาปมาสู่ตัวเอง

โอ วิญญาน, เจ้าจะต้องไปสู่เขวนรกที่มีตมนอนธการ ,

ที่เต็มไปด้วยข้าศึกอย่างที่จะหนีไม่พ้น หนีไม่ได้ และมีจำนวนนับไม่ถ้วน

๘๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ดังนั้น จงเลิกรับใช้กษัตริย์ แม้การรับใช้กษัตริย์จะดูเหมือนว่าหวานปานน้ำผึ้งก็ตาม
แม้มันจะนำการดูถูกดูหมิ่น และความสวามิภักดิ์มาให้ แต่โดยมูลฐานของมันแล้ว มันก็เป็นสิ่ง
ที่ชั่วร้าย

โอ วิญญูชน, เจ้าจงทำงานเพื่อความเที่ยงธรรม และทั้งความเกียจคร้านเสีย
มิฉะนั้นแล้วในนรก เจ้าจะไม่พบสิ่งที่น่าชื่นชมยินดีเพียงสองสามอย่างเท่านั้น

วิญญูชนที่ในวัยหนุ่มมิได้พยายามต่อสู้เพื่อความชอบธรรม
และไม่หลีกเลี่ยงการกระทำที่เลวทรามทั้งปวง

จะต้องประสพมือนือในชั่วโมงที่จะตาย

และจะถูกทอดทิ้งดูจนายขมขื่นที่มีสายธนูขาดจะนั้น.

บทที่ ๖

พระพุทธศาสนาแบบเถรวาท

ดังที่เราได้เห็นมาแล้ว นับเป็นเวลาหลายร้อยปีที่พระพุทธศาสนาและศาสนาเซนได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ในประเทศจีนเดียวนั้น จะเห็นได้จากความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และความปั่นป่วนทางด้านพุทธปัญญาอย่างลึกซึ้งที่มีติดต่อกันอยู่เรื่อยมา สิ่งต่าง ๆ ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นเกี่ยวกับเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ระบบทางศาสนาที่แตกต่างกันได้พัฒนาอยู่ในสมัยต้นพุทธกาลนั้น จะต้องเกิดขึ้นในใจในเวลาศึกษาพระพุทธศาสนาโดยแท้

ผู้ที่ให้กำเนิดพระพุทธศาสนา เป็นโอรสของหัวหน้าเผ่าศากยะ ซึ่งเป็นเผ่าที่อยู่ตามภูเขา พระองค์ได้ทรงสละชีวิตฆราวาสออกทรงผนวช ในสมัยที่พระองค์มีพระชนมได้ ๒๙ พรรษา และต่อมาอีกไม่กี่ปี พระองค์ก็ได้กลายเป็นหัวหน้าของพระสาวกที่ปฏิบัติตามหลัก **“มัชฌิมา ปฏิปทา”** หรือ **“ทางสายกลาง”** ซึ่งเป็นทางสายที่อยู่ในระหว่างที่สุดโต่งทางบำเพ็ญทุกรกิริยา และการครองชีวิตแบบโลก ๆ เรื่องราวของพระองค์ที่เล่ากันมาในระยะหลัง ๆ นั้น ส่วนใหญ่เชื่อถือไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่เรื่องราวเหล่านั้นบรรจุนี้อหาแห่งความจริงทางด้านประวัติศาสตร์อยู่บ้างก็ตาม นอกจากนั้นมียุทธหลายสูตร และมีข้อความอยู่หลายแห่งที่ว่าเป็นพุทธพจน์นั้น ก็หาได้เป็นพุทธพจน์ไม่ แต่เป็นงานของพวกครูอาจารย์ในสมัยต่อ ๆ มา และมีข้อที่น่าสงสัยอยู่มากมายเกี่ยวกับสภาวะที่แท้จริงแห่งคำสอนดั้งเดิมของพระองค์ อย่างไรก็ตาม ความจริงทางด้านประวัติศาสตร์เกี่ยวกับพระพุทธเจ้านั้นมีอยู่แน่นอนและอย่างน้อยที่สุด เราก็อาจเชื่อได้ว่า พระองค์เป็นสมาชิกคนหนึ่งของเผ่าศากยะมาแต่เดิม พระองค์ได้ตรัสรู้ภายใต้ดวงโพธิ์ที่ตำบลคยาในภาคกลางของแคว้นพิหาร พระองค์ได้ทรงเทศนาสอนและจัดตั้งคณะสงฆ์อยู่เป็นเวลาหลายปี และได้เสด็จดับขันธปรินิพพาน เมื่อมีพระชนม์ได้ประมาณ ๘๐ พรรษา ณ เมืองกุสินารา ซึ่งเป็นเมืองเล็ก ๆ เมืองหนึ่งอยู่เชิงเขา พุทธศาสนิกชนชาวสิงหลเชื่อกันสืบมาว่า พระองค์เสด็จดับขันธปรินิพพานเมื่อ ๕๔๔ ปีก่อนคริสต์ศักราช แต่เจ้าหน้าที่สมัยใหม่ส่วนใหญ่เชื่อว่าวันปรินิพพานนี้จะเร็วไปสักประมาณ ๖๐ ปี (คือควรเป็น ๔๘๔ ปีก่อน ค.ศ.)

คณะสงฆ์ผู้ทรงผ้ากาสาวพัสตร์ที่พระพุทธเจ้าทรงทิ้งไว้เบื้องหลังเพื่อดำเนินงานสืบต่อจากพระองค์บางทีจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในท่ามกลางศาสนาลัทธิต่าง ๆ กันอีกมากมายอยู่ประมาณ ๒๐๐ ปี บางทีอาจมีจำนวนน้อยกว่า และมีอิทธิพลน้อยกว่าศาสนาเซน และพวกอาชีวกที่เป็นฝ่ายตรงข้ามเสียด้วยซ้ำไป แม้ว่าเมื่อถึงตะวันตกเป็นมาตรฐานแล้ว กฎข้อบังคับของคณะสงฆ์จะถูกจะแห่งแล้งอยู่เกี่ยวกับการจาริกจากที่นี้ไปสูที่นั่นอยู่ตลอดเวลาติดต่อกันถึงปีละ ๘ เดือน และฉันอาหารเพียงวันละมื้อเดียว ซึ่งอาหารนั้นจะได้มาก็โดยการบิณฑบาตนั้น เมื่อเทียบกับระเบียบวินัยของศาสนาอื่น ๆ ส่วนใหญ่แล้วก็นับว่าเบาบางมาก เพราะสมาชิกแห่งลัทธิอื่น ๆ ส่วนใหญ่ถูกบังคับให้สมาทานศีล

เปลือยกาย ไม่ยอมให้อาบน้ำ และจะต้องบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างหนักเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ในระหว่างสมัยที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานกับสมัยที่พระเจ้าอโศก มหจักรพรรดิราชชาวพุทธองค์แรกเรื่องอำนาจ ซึ่งเป็นเวลากว่า ๒๐๐ ปีนั้น พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองมาก ได้เกิดมีคัมภีร์พระไตรปิฎกขึ้นมา แม้ว่าในตอนนั้นจะยังมิได้เขียนจารึกไว้ก็ตาม และในสมัยนี้พุทธศาสนิกชนที่เป็นคฤหัสถ์ก็มีเป็นจำนวนมาก สำหรับพวกคฤหัสถ์และพวกบรรพชิตที่มีจิตใจพัฒนา (ในด้านสมาธิ) ไปได้น้อยนั้น พระพุทธศาสนาได้นำเอาลัทธิประเพณีที่นิยมกันแพร่หลายมาดัดแปลงไว้เพื่อวัตถุประสงค์ของตน ที่นับว่ามีชื่อมากก็คือลัทธิประเพณีเกี่ยวกับการสร้างสถูป หรือที่บรรจุพระธาตุ และลัทธิประเพณีเกี่ยวกับการบูชาต้นไม้ที่ถือว่าเป็นไม้มงคลสิทธิ์ เราได้ทราบมาว่าการบูชาต้นไม้โพธิ์นี้มีอยู่ในแถบลุ่มแม่น้ำคงคา มาเป็นเวลานานมาแล้ว และทั้งศาสนาฮินดูและพระพุทธศาสนาก็เอาลัทธิประเพณีนี้มาใช้ด้วยกันทั้งคู่ ภิกษุในพระพุทธศาสนาเริ่มเพิกเฉยต่อกฎที่ว่าพวกตนควรจะจาริกจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง ยกเว้นในฤดูฝน และเริ่มตั้งมั่นอยู่ในวัดที่ได้สร้างขึ้นบนที่ดินที่กษัตริย์ หรือคฤหาสน์อื่น ๆ ได้อุทิศถวายกันเป็นประจำถาวร และในวัดก็จะต้องมีต้นไม้โพธิ์ และสถูป...ซึ่งเมื่อกล่าวตามทฤษฎีแล้วก็เป็นเครื่องเตือนใจให้ระลึกถึงการตรัสรู้และการปรินิพพานของพระพุทธเจ้าตามลำดับ

การแตกแยกเป็นนิกายต่าง ๆ ได้ปรากฏว่ามีในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาดังแต่สมัยแรก ๆ แล้ว มีเรื่องราวที่บอกว่าการสังคายนาทางพุทธศาสนาครั้งสำคัญ ๆ ถึง ๒ ครั้ง ครั้งแรกหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพานไม่นานนัก และครั้งที่สองในระยะเวลาอีกร้อยปีต่อมา ในการสังคายนาครั้งที่สองนี้ ได้เกิดมีการแตกแยกในวงการคณะสงฆ์ขึ้น นิกาย “มหาสังฆิกะ” ได้แตกพวกออกไปเท่าที่ปรากฏในสายตาของคนทั่ว ๆ ไป ก็เนื่องมาจากความแตกแยกในด้านความเห็นเกี่ยวกับพระวินัย แต่บางทีอาจจะเนื่องมาจากความแตกความเห็นในด้านลัทธิคำสอนด้วยก็ได้ ส่วนใหญ่ซึ่งอ้างว่าคงรักษานบประเพณีที่ถูกต้อง ซึ่งได้รับถ่ายทอดมาจากพระพุทธเจ้านั้นได้เรียกตัวเองว่าพวก “เถรวาท” หลังจากเกิดการแตกนิกายขึ้นมาสักร้อยปีเศษ ๆ แล้วนั้นครั้นได้ทำให้ประเทศอินเดียรวมกันในการเมืองได้อย่างเป็นปึกแผ่น ยกเว้นตรงปลายแหลมใต้สุดของประเทศเท่านั้น หลังจากที่ได้ทำสงครามขยายอาณาเขตอย่างเป็นล่ำเป็นสันอยู่เป็นเวลานาน ซึ่งได้เจริญถึงจุดสุดยอดในสมัยที่ราชวงศ์เมารยะ ซึ่งเป็นราชวงศ์อินเดียที่ยิ่งใหญ่ราชวงศ์แรกเรื่องอำนาจขึ้นมา พระเจ้าอโศกซึ่งเป็นกษัตริย์องค์ที่สาม และเป็นกษัตริย์ที่สำคัญที่สุดของราชวงศ์เมารยะ ได้นับถือพระพุทธศาสนา เมื่อพูดกันตามหลักฐานของพระองค์เองแล้ว ความสนใจที่เนื่องมาจากการสังหารพละญูชีวิตมนุษย์เสียมากมายก่ายกองในการทำสงครามรุกรานบ้านใกล้เรือนเคียงต่าง ๆ นั้นทำให้พระองค์เปลี่ยนไป เพราะพระองค์ทรงตระหนักด้วยพระองค์เองเป็นอย่างดีจึงได้ทรงเปลี่ยนพระทัย และหันมานับถือพระพุทธศาสนา ศิลาจารึกของพระองค์ ซึ่งเป็นการบันทึกที่เขียนไว้พอเข้าใจได้ที่มีอายุเก่าแก่ที่สุดที่ยังมีเหลืออยู่ในอินเดียนั้นย่อมเป็นการพิสูจน์ให้เห็นความตั้งพระทัยจริง และความเมตตากรุณาของพระองค์เป็นอย่างดี

ดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนาจะได้รับกำลังกระตุ้นจากการที่พระเจ้าอโศกทรงให้ความอุปถัมภ์นี้เอง พระองค์ทรงสร้างสถูปไว้หลายแห่ง ทรงสร้างวัดใหม่ ๆ ขึ้นหลายวัด และทรงขยายวัดเก่า ๆ ที่มีอยู่แล้วให้กว้างขวางออกไปอีก ในรัชสมัยของพระองค์ หลังจากที่ได้ทำตติยสังคายนา ณ เมืองปาฏลิบุตร (ปัจจุบันคือเมืองปัตนา) เพื่อชำระศาสนาให้บริสุทธิ์ผุดผ่องแล้ว พระองค์ก็ได้ทรงส่งพระธรรมทูตเป็นจำนวนมากไปประกาศพระพุทธศาสนาทั่วทั้งประเทศอินเดียเป็นประการแรก และในรัชสมัยพระเจ้าอโศกนี้เอง ลังกาก็ได้กลายเป็นประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนาไปด้วยเป็นครั้งแรก หลังจากที่พระมหินทเถระ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นโอรสของพระเจ้าอโศกซึ่งได้ทรงผนวชเป็นภิกษุแล้วได้ไปประกาศศาสนาที่นั่น นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ลังกาก็คงดำรงเป็นที่มั่นของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทสืบมา มหายานและพระพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ แม้บางครั้งจะมีอิทธิพลอยู่บ้าง แต่ก็ไม่เคยทำให้พระพุทธศาสนาแบบที่ลังกาถือว่าเป็นแบบของตนต้องสั่นสะเทือนเลย

อาจเป็นไปได้ว่า ในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ ๓ พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทอาจมีสาระดะสำคัญเหมือนกับในปัจจุบันนี้ก็ได้ ภิกษุสงฆ์ได้สอนลัทธิปรากฏการณ์ที่เป็นพลวัตโดยยืนยันว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาล ซึ่งรวมทั้งเทวดาและวิญญาณของสัตว์ทั้งหลายนั้นได้ตกอยู่ในสถานะที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การต่อต้านความเปลี่ยนแปลงแห่งปรากฏการณ์ในจักรวาล และความปรารถนาที่จะคงถาวรอยู่ทั้ง ๆ ที่เราไม่อาจพบความถาวร ณ ที่ใดเลยนั้น ย่อมนำไปสู่ความเศร้าโศกอย่างที่จะหลีกเลี่ยงมิได้ เราจะบรรลุถึงวิมุตติ ความหลุดพ้นได้ก็โดยการสลัดความรู้สึกแห่งอัตบุคคลภาพอยู่เรื่อย ๆ จนกระทั่งความรู้สึกนั้นจะหมดสิ้นไปอย่างสิ้นเชิงในสถานะที่ไม่อาจอธิบายได้ ซึ่งเรียกกันว่า “นิพพาน” พระพุทธเจ้าเองก็ทรงบรรลุถึงสถานะนี้ด้วยเหมือนกัน และมีได้มีเป็นอยู่ในฐานะเป็นปัจเจกบุคคลอีกต่อไป แต่สาวกของพระองค์ก็ยังคงให้ความเคารพพระองค์อยู่อย่างที่ค่อนข้างจะไม่เหมือนกันนัก และพวกเขากลับมาสู่การศึกษาที่น้อยก็มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะเห็นว่าพระองค์เป็นเทพเจ้าชั้นสูงแบบหนึ่งเท่านั้น

สังฆธรรมที่เป็นพื้นฐานของพระพุทธศาสนานั้นมิได้เป็นแบบอภิปราย หรือแบบทวิวิทยา แต่ดูจะเป็นแบบจิตวิทยามากกว่า สังฆธรรมที่เป็นข้อมูลฐานก็คือคำสอนที่ว่าด้วย “อริยสัจ ๔” ซึ่งได้แก่

- (๑) สังฆธรรมที่ว่า ชีวิตทั้งปวงเป็นทุกข์อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่พ้น
- (๒) สังฆธรรมที่ว่า ความทุกข์เนื่องมาจากตัณหา
- (๓) สังฆธรรมที่ว่า เราจะดับทุกข์ได้ก็โดยการดับตัณหา และ
- (๔) สังฆธรรมที่ว่า เราจะดับตัณหาได้ก็โดยการประพฤติปฏิบัติตามระเบียบวินัย และศีลธรรมอย่างไม่ประมาท ซึ่งเราจะถึงขั้นสุดยอดก็ในชีวิตที่เจริญกรรมฐาน โดยการแนะนำของภิกษุทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น

อริยสัจทั้ง ๔ นี้ ซึ่งเป็นคุณสมบัติที่เป็นสามัญธรรมดาของพุทธศาสนาทุกนิกายนั้น นับว่า

๑๐๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

เป็นส่วนหนึ่งแห่งลัทธิคำสอนที่ถูกต้อง ซึ่งสะท้อนให้เห็นกฎทางด้านศีลธรรมอันเป็นพื้นฐานของจักรวาล

สิ่งทั้งหลายทั้งปวงล้วนแต่มีปัจจัยปรุงแต่ง (เป็นสังขาร) พระพุทธศาสนาคงจะคัดค้านทฤษฎีของเฮเกิลที่ว่า หน่วยต่าง ๆ อาจรวมตัวเข้าเป็นหน่วยต่าง ๆ ที่ใหญ่กว่าเดิม ซึ่งจะมีมากกว่าจำนวนแห่งส่วนต่าง ๆ ของมันได้ ในฐานะที่เป็นบทเทียบกับข้อเท็จจริงที่ว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นสังขารมันจึงเป็นของไม่เที่ยง เพราะขันธ์ทั้งปวงที่รวมเข้าด้วยกันจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลานอกจากนั้นสังขารทั้งหลาย ซึ่งโดยสารถะสำคัญจริง ๆ แล้วเป็นของไม่เที่ยงนั้นหาได้มีอัตรา หรือดวงวิญญาณที่เป็นนิรันดร์ใด ๆ ไม่ ไม่มีอัตบุคคลภาพที่ยืนยงอยู่ตลอดไปใด ๆ เลย และดังที่เราได้เห็นมาแล้ว สังขารทั้งหลายย่อมจะต้องเป็นทุกข้ออย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น คุณลักษณะทั้งสามประการนี้นับว่าเป็นสภาวะของโลก และในวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาก็ก้าวถึงลักษณะทั้งปวง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ที่มีอยู่ในโลกนี้บ่อย ๆ และถ้าปราศจากการยึดมั่นในสังขารมน้อยอย่างแท้จริงเต็มที่แล้ว ก็ย่อมไม่มีโอกาสที่จะถึงวิมุตติได้เลย เพราะมนุษย์จะยึดมั่นเพื่อความมั่นคงถาวรในแบบใดแบบหนึ่งว่ามีความมั่นคงถาวรก็ต่อเมื่อเขาเข้าใจไตรลักษณ์ของโลกโดยตลอดแล้วเท่านั้น และเมื่อว่าตามสภาวะของสิ่งทั้งหลายแล้ว เมื่อเขามีได้บรรลุถึงสิ่งที่มีความมั่นคงถาวรนี้เขาก็จะเป็นทุกข์และบางทีก็พลอยทำให้ผู้อื่นเป็นทุกข์ไปด้วย

เราอาจจำแนกสิ่งทั้งปวงในจักรวาลออกได้เป็น ๕ ขันธ์ หรือว่าสิ่งทั้งปวงในจักรวาลนี้ประกอบด้วยขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ รูปขันธ์ประกอบด้วยอายตนะภายนอก และสิ่งที่มีความสำคัญน้อยกว่าอื่น ๆ อีกมากมาย เวทนาขันธ์เป็นความรู้สึกที่แท้จริงที่เกิดขึ้นมาในฐานะเป็นผลแห่งการที่อายตนะภายในทั้ง ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) ไปกระทบกับอายตนะภายนอกทั้ง ๖ (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์) และสัญญาขันธ์ก็คือการจำได้หมายรู้ เวทนาขันธ์เหล่านั้น สังขารขันธ์คือ การปรุงแต่งทางจิต ย่อมรวมถึงอารมณ์ทางจิตต่าง ๆ นิสัยความสามารถ และเงื่อนไขต่าง ๆ ของปัจเจกบุคคล ส่วนวิญญาณขันธ์คือความรู้สึกนึกคิดนั้นเกิดจากการที่เจตสิกอื่น ๆ มีความสัมพันธ์กัน ปัจเจกบุคคลเกิดมาจากการที่ขันธ์ทั้ง ๕ รวมเข้าด้วยกัน ซึ่งแต่ละขณะนั้นไม่เคยเป็นเหมือนกันเลย และเพราะเหตุนี้สภาวะทั้งปวงของเขาจึงตกอยู่ในความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

กระบวนการที่ทำให้ชีวิตสืบต่อเนื่องกันไป และสิ่งหนึ่งนำไปสู่อีกสิ่งหนึ่งนั้นจะอธิบายได้ก็โดยอาศัยกฎปฏิจazzสมุปบาท (คือ กฎว่าด้วยความเป็นเหตุเป็นผลกัน) สาเหตุที่เป็นรากเงาของกระบวนการการเกิดและตาย แล้วก็เกิดใหม่นั้นก็คือ อวิชชา ความไม่รู้แจ้ง อันได้แก่โหมะความหลงขึ้นพื้นฐานที่ว่ามือัตราและมีความมั่นคงถาวรอยู่ ในเมื่อความจริงแล้วอัตราไม่มี ความมั่นคงถาวรไม่มี ดังนั้น ในชีวิตจึงได้เกิดมีปรากฏการณ์ทางจิตต่าง ๆ กัน รวมทั้งตัณหา ซึ่งติดตามาด้วยความพยายาม

ที่จะทำให้สิ่งทั้งหลายเหมาะสมกับตัวมันเอง ข้อนี้จะแสดงให้เห็นแบบได้โดยเฉพาะก็โดยกามัตถมหา และการร่วมรสทางกามารมณ์ ซึ่งนับว่าเป็นสาเหตุที่แท้จริงของโช้วงต่อไป ซึ่งสรุปลงที่ชราและมรณะ และจะเกิดซ้ำ ๆ ซาก ๆ อยู่เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด เพราะฉะนั้นการเกิดใหม่นิยมมีขึ้นตามกฎของกรรม ซึ่งโดยสารถะสำคัญแล้วมิได้แตกต่างจากกฎต่าง ๆ ของศาสนาอื่นดูเลย ทั้ง ๆ ที่การอธิบายอาจจะแตกต่างกันไปบ้างก็ตามที่

ดังที่ได้เห็นมาแล้วว่า ไม่มีภาวะ (entity) ที่ถาวรใด ๆ นอกจากร่างหนึ่งไปสู่อีกร่างหนึ่งเลย และสิ่งทั้งหลายทั้งปวงรวมทั้งสิ่งที่เป็นปัจเจก (อัตตา) ด้วย ย่อมอยู่ในสถานะแห่งการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แต่การกระทำ การพูด และการคิด แต่ละขณะได้ทั้งร่องรอยของมันไว้ในเบญจขันธ์ ซึ่งก่อให้เกิดปัจเจกที่เป็นปรากฏการณ์และคุณลักษณะของเบญจขันธ์นั้นก็เปลี่ยนแปลงสมนัยกัน กระบวนการนี้จะดำเนินเรื่อยไปตลอดชีวิต และเมื่อส่วนต่าง ๆ ทั้งที่เป็นวัตถุและมีชีวิตของภาวะแตกแยกออกจากกันในเวลาตายแล้ว องค์ประกอบที่มีชีวิต ซึ่งก่อให้เกิดสิ่งในระบบอื่น ๆ อาจเรียกว่า ดวงวิญญาณ (อาตมัน) ก็จะนำผลที่สืบเนื่องมาจากการกระทำในอดีตชาติไปแล้วก็จะไปได้ร่างใหม่ ดังนั้น จึงไม่มีดวงวิญญาณ (อาตมัน) ที่ถาวรใด ๆ เลย แต่อย่างไรก็ดีเราก็คงต้องสงสัยว่าสำหรับลัทธิว่าด้วยการเคลื่อนย้ายดวงวิญญาณอยู่ แม้พระพุทธศาสนาจะปฏิเสธความมีอยู่ของอาตมัน แต่ในภาคปฏิบัติก็มีความแตกต่างกันอยู่เพียงเล็กน้อยเท่านั้น และวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายมาก เช่น ชาดก อย่างน้อยก็ทีกกว่ามีสิ่งที่เสมือนอาตมันอยู่ ซึ่งจะดำรงอยู่เรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด พระพุทธศาสนานิกายหนึ่ง คือนิกาย สัมมัตติยะ ซึ่งยอมรับกันว่ามีได้เป็นที่ประทับไว้ในชีวิตทางศาสนาของอินเดียมาจนกระทั่ง ความจริงได้ไปไกลถึงขนาดยอมรับความมีอยู่ของ “บุทคล” ซึ่งไม่อาจอธิบายได้ ซึ่งบุทคลนี้จะถูกนำจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง จนกว่ามันจะเหือดหายไปนิพพานในที่สุด ดังนั้น ในขั้นพื้นฐาน นิกายนี้ก็มีความเห็นพ้องกับลัทธิที่ว่าด้วยอาตมัน หรือดวงวิญญาณ (pneumatology) ของศาสนาอื่น ๆ ในอินเดียส่วนใหญ่

เราจะหยุดยั้งกระบวนการการเกิดใหม่ได้ก็โดยการบรรลุถึงนิพพานเท่านั้น ขั้นแรกก็จะต้องมีสัมมาทิฐิเกี่ยวกับสภาวะแห่งความมีเป็น แล้วก็โดยอาศัยระบบความประพฤติทางด้านศีลธรรมที่ได้รับการควบคุมอย่างมีสติ และขั้นสุดท้ายก็โดยอาศัยสมาธิ สถานะของนิพพานนั้นอธิบายไม่ได้ แต่เราก็อาจพูดเป็นนัย หรือโดยการใช้การอธิบายเปรียบเทียบได้ ตามศัพท์ นิพพานหมายถึง “การดับสนิท” เหมือนไฟดับนั้นแหละ ในนิพพานนั้นมโนคติเกี่ยวกับอาตมันหรืออัตตาทั้งปวงจะสิ้นสุดลงและจะไม่มีย่อไรไปเกิดใหม่อีก トラบเท่าที่ยังพูดถึงอาตมัน หรือตัวตนอยู่ นิพพานก็ต้องหมายถึงการดับสูญ แต่ความจริงแล้วพุทธศาสนิกชนสมัยแรก ๆ โดยทั่ว ๆ ไปไม่ได้คิดถึงนิพพานในแง่ปฏิเสธเช่นนั้น พุทธศาสนิกชนเหล่านั้นเข้าใจนิพพานว่าเป็นสถานะที่สูงเลิศ เป็นสถานะที่อยู่พ้นจากการที่สามัญชนที่เต็มไปด้วยความโง่เขลาในเรื่องอัตตา หรืออาตมันจะเข้าใจได้อย่างเต็มที่ แต่โดยพื้นฐานแล้วก็ไม่ได้แตกต่างจากสถานะแห่งความสุขที่สูงสุดที่มีอธิบายอยู่ในระบบศาสนาของอินเดียที่ไม่

เชื่อถือเรื่องพระผู้เป็นเจ้าอื่น ๆ เลย เหล่านี้คือคำสอนในฝ่ายเถรวาท พระพุทธศาสนานิกายอื่น ๆ ทั้งปวงก็ควรจะยอมรับคำสอนเหล่านี้ ซึ่งจะมีแตกต่างกันอยู่บ้างก็เพียงส่วนน้อย แต่นิกายมหายาน หรือดูเหมือนจะเป็นมหายานนั้นได้พัฒนาลัทธิคำสอนอื่น ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับกันแล้วจะให้ความสนใจแก่คำสอนที่เป็นพื้นฐานน้อยมาก

ในบรรดานิกายต่าง ๆ แบบหินยานนั้น บัดนี้ยังมีเหลืออยู่ก็เฉพาะนิกายเถรวาท ซึ่งแพร่หลายอยู่ในประเทศลังกา พม่า ไทย เขมร และลาวเท่านั้น ในสมัยแรก ๆ มีนิกายหินยานอื่น ๆ อีกหลายนิกาย บางนิกายก็มีระบบอภิปรัชญา และจิตวิทยาอย่างเด่นชัด ซึ่งมีความละม้ายคล้ายคลึงใกล้เคียงกับระบบอภิปรัชญา และจิตวิทยาของมหายานมากกว่าของนิกายเถรวาท ในบรรดานิกายหินยานต่าง ๆ เหล่านี้ นิกายที่สำคัญที่สุดคือสรวาสติวาทิน นิกายที่เน้นถึงความไม่มีภาวะที่แท้จริงใด ๆ ที่ออกจากว่างในเวลาที่ต้องเวียนว่ายตายเกิด แต่ได้ยืนยันถึงความแท้จริงอันถาวรของสายโซ่แห่งเหตุการณ์ ซึ่งก่อให้เกิดภาวะหรือวัตถุทางปรากฏการณ์ขึ้น อนุนิกาย (นิกายย่อย) ของสรวาสติวาทิน นิกาย คือนิกายเสตตราติกะ ได้เน้นถึงสภาวะปรมาณูของส่วนประกอบแห่งสายโซ่ สิ่งที่เป็นสังขารจะหายไปทุกขณะ สังขารใหม่จะเข้ามาแทนที่สังขารเก่าในฐานะเป็นผลแห่งสังขารที่แล้ว ทศณะเกี่ยวกับจักรวาลนี้ ซึ่งปรากฏอยู่ในระบบแห่งนิกายอื่น ๆ ในพระพุทธศาสนาในรูปที่มีความสำคัญน้อยกว่านั้น ดูใกล้เคียงกับทฤษฎีจำนวน (quantum) ของวิชาฟิสิกส์สมัยปัจจุบันมาก

นิกายหินยานที่น่าสนใจมากอีกนิกายหนึ่งก็คือ นิกายมหาสังฆิกะ ซึ่งกล่าวกันว่าเป็นนิกายแรกที่แยกตัวออกไปจากคณะสงฆ์เดิม นิกายนี้ยังแบ่งเป็นนิกายย่อย ๆ ลงไปอีกมากมายหลายอนุนิกายด้วยกัน คุณลักษณะที่สำคัญของนิกายนี้ ก็คือคำสอนที่ว่าสิ่งทั้งหลายในโลกปรากฏการณ์นี้ไม่มีอะไรแท้จริงสักอย่าง ดังนั้น นิกายนี้จึงเท่ากับแผ้วถางทางสำหรับโลกทัศน์เชิงจิตนิยมของปรัชญามหายาน อีกประการหนึ่ง ตามลัทธิคำสอนของนิกายมหาสังฆิกะที่ได้พัฒนาไปอย่างเต็มที่แล้วเห็นว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความแท้จริงที่เต็มเปี่ยมในฐานะที่เป็นเทพที่อยู่ในสมาธิที่ลึกลับเป็นนิรันดร์ และพระพุทธเจ้าในโลกที่เป็นมนุษย์ เช่น พระโคตมพุทธเจ้าในประวัติศาสตร์นั้น เป็นเพียงการปรากฏตัวแบบ docetic ของพระพุทธเจ้าในสถานะที่แท้จริงของพระองค์เท่านั้นเอง เป็นไปได้เหมือนกันที่ว่าลัทธิเหตุมล (gnostic) จากตะวันออกกลางได้มีอิทธิพลเหนือพระพุทธศาสนาแบบนี้ ซึ่งมีความใกล้เคียงกับลัทธิมหายานมาก จะแตกต่างกันอยู่บ้างก็เฉพาะในคำสอนลัทธิว่าด้วยพระโพธิสัตว์เท่านั้น

พระพุทธศาสนาได้สอนระบบศีลธรรมที่ก้าวหน้าและถือประโยชน์ผู้อื่นเป็นสำคัญด้วย ซึ่งศีลธรรมระบบนี้ เป็นผลที่ติดตามอภิปรัชญามา ทั้งนี้ก็เพราะว่า ขั้นหนึ่งในขั้นแรก ๆ ที่จะไปสู่วิถีทางแห่งนิพพานนั้นก็คือ การต้องทำดีต่อผู้อื่น และโดยวิธีนี้จะเป็นการทำให้วิริยาที่เนื่องมาจากความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญแห่งความทุกข์ของมนุษย์เบาบางลงด้วย พระพุทธศาสนาได้ตั้งตัว

คัดค้านลัทธิฆาตวัชฐายัญอย่างรุนแรง และส่งเสริมเร้าใจให้คนหันไปถือลัทธิมังสวิริติ แม้ว่าจะมีได้ บังคับใช้อย่างจริงจังก็ตาม แม้ว่าทายาทที่สืบสายมาจากพระเจ้าอโศกจะมีได้เอาพระทัยใส่ต่อคำสั่ง ของพระเจ้าอโศก ที่ให้งดเว้นการรุกรานเบียดเบียนผู้อื่น แต่นิกายนี้ก็มีความโน้มเอียงไปหาสันติภาพ ท่าทีของนิกายนี้ที่มีต่อระบบวรรณะ ก็มีได้กำหนดให้แน่นอนเสมอไป ทั้ง ๆ ที่เราจะพบข้อความใน คัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งปวงโจมตีการอ้างว่าตนสูงกว่าเพราะชาติกำเนิด แต่วรรณะทั้งสี่ ก็ดูเหมือน จะเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นโฉมหน้าของสังคมอินเดียที่เกือบจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นเอาทีเดียว แต่การจำแนก ชั้นในพระพุทธศาสนานั้น แตกต่างจากการแบ่งชั้นของฮินดูอย่างน่าสังเกตมาก เพราะในคัมภีร์ พระพุทธศาสนา มักจะพูดถึงวรรณะกษัตริย์ก่อนวรรณะพราหมณ์เสมอ

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นนั้นมีมากมายเหลือเกินจนกระทั่งเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ที่คนคนเดียวจะศึกษาเจนจบหมดในชั่วชีวิตหนึ่ง นิกายทางพระพุทธศาสนาแต่ละนิกาย ซึ่งมีอยู่มาก มายนับจะมีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของตนเองเขียนไว้เป็นภาษาปรากฤตทั้งพื้นเมือง หรือในรูปสันสกฤตพร้อม กับมีวากยสัมพันธ์ และศัพท์พจนานุกรมเฉพาะของตน ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปเรียกกันว่าเป็นภาษา “สันสกฤต ทางพระพุทธศาสนา” นอกจากคัมภีร์เหล่านี้แล้ว ก็มีวรรณกรรมชั้นอรรถกถาอีกมากมาย และมีข้อ เขียนทางปรัชญา และเป็นแบบสวดมนต์ทุกชนิดอีกเป็นจำนวนมาก วรรณกรรมของนิกายต่าง ๆ นอกจากนิกายเถรวาทแล้วได้หายไปเสียมากมาย หรือจะยังมีเหลืออยู่บ้างก็ในฉบับที่แปลเป็นภาคจีน หรือทิเบตเท่านั้น แต่ว่าคัมภีร์พระพุทธศาสนาแบบเถรวาทฉบับที่สมบูรณ์นั้นได้เก็บรักษาไว้ในประเทศ ลังกาอย่างเต็มที่ เพราะฉะนั้น ในการศึกษาพระพุทธศาสนานั้น คัมภีร์ที่สมบูรณ์จึงถือกันว่ามี ความสำคัญขั้นพื้นฐานทีเดียว คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาแบบเถรวาทเขียนเป็นภาษาบาลี ซึ่งเป็นภาษาที่ ใกล้เคียงกับภาษาสันสกฤต และถือศัพท์พื้นเมืองโบราณเป็นมูลฐาน บางทีจะเป็นศัพท์ที่พูดกันอยู่ ในอินเดียภาคตะวันตกก็ได้

คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ตามส่วนต่าง ๆ ที่แบ่งออกไป เป็น ๓ ส่วน คือ **พระวินัย พระสูตร และ พระอภิธรรม**

พระวินัยปิฎก ว่าด้วยกฎข้อบังคับเกี่ยวกับวินัยของภิกษุและภิกษุณี โดยทั่ว ๆ ไปก็เกี่ยวเนื่อง กับการกล่าวถึงเรื่องราวที่เป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยแต่ละข้อ ๆ ขึ้นมา

พระสุตตันตปิฎก เป็นปิฎกที่สำคัญที่สุด มีสูตรต่าง ๆ อยู่มากมาย ส่วนใหญ่ถือว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ และยังแบ่งออกเป็น ๕ นิกาย คือ **ทีมนิกาย** ซึ่งว่าด้วยสูตรยาว ๆ **มัชฌิม-นิกาย** ว่าด้วยสูตรที่ยาวน้อยกว่าทีมนิกาย **สังยุตตนิกาย** เป็นการรวบรวมพระดำรัสสั้น ๆ ในหัวเรื่อง ต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กัน **อังคุตตรนิกาย** มีข้อความสั้น ๆ ที่จัดเป็น ๑๑ นิบาต ตามจำนวนของหัวเรื่องที่

๑๐๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

เกี่ยวข้องกับแต่ละนิบาต ดังนั้น ความชั่ว ๓ ชนิด คือชั่วทางกาย วาจา และใจ จึงอยู่ในตักนิบาต และอื่น ๆ และนิยายสุดท้ายคือ **ขุททกนิคาย** มีงานแบบต่าง ๆ กันอยู่มากมาย รวมทั้งฉันท์ทางพระพุทธศาสนาที่เพาะ ๆ และเก่ามาก อันได้แก่ “**ธรรมบท**” และประมวลร้อยแก้วที่เต็มไปด้วยบทร้อยกรองยาว ๆ เกี่ยวกับ “**ชาดก**” อันเกี่ยวเนื่องกับชีวิตในอดีตชาติของพระพุทธเจ้า

อภิธรรมปิฎก เป็นประมวลงาน ๗ ชนิดเกี่ยวกับจิตวิทยา และอภิปรัชญาทางพระพุทธศาสนา ซึ่งมากกว่าการทำมโนคติที่มีอยู่ในพระสูตรให้เป็นระบบขึ้นเพียงเล็กน้อย และมีอายุภายหลังคัมภีร์ที่สำคัญ ๆ ส่วนใหญ่

ในเรื่องวันเดือนปีที่แต่งคัมภีร์ต่าง ๆ นั้นยังไม่ลงรอยกันอยู่มากทีเดียว นักศึกษาทางพระพุทธศาสนาสมัยแรก ๆ บางทีท่านเชื่อว่าพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก ในสมัยที่พระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วประมาณร้อยปีนั้นก็แบบเดียวกับที่มีอยู่ในสมัยนี้มาก นักศึกษาในสมัยต่อ ๆ มามีความโน้มเอียงไปในทางเชื่อว่าคัมภีร์นั้นได้เกิดขึ้นหลังจากนั้นมากทีเดียว อีกประการหนึ่งพระสูตรเป็นจำนวนมากอาจมองย้อนไปหาพระพุทธเจ้าเอง แม้ว่าพระสูตรทั้งปวงจะถูกสร้างขึ้นมากเกินความจริงไม่มากนัก และไม่มีสูตรใดเลยที่เราจะสามารถกำหนดให้แน่นอนได้ว่าเป็นพุทธพจน์จริงๆ ประเพณีเก่า ๆ ที่ถือกันอย่างเคร่งครัดก็ยอมรับว่า พระอภิธรรมปิฎกมีอายุหลังพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก และเพิ่งมาสมบูรณ์ในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชนั่นเอง เรื่องราวทางสิงหลได้บันทึกไว้ว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกนั้นเพิ่งจะมาจารึกในใบลานในรัชสมัย **พระเจ้าวัฏฏคามณี** (พ.ศ. ๔๕๔-๔๖๖) นี้เอง และอาจเพิ่งยุติการขยายตัวในสมัยนี้แหละ ดังนั้น จึงเป็นไปได้ว่าอภิธรรมปิฎกเป็นผลผลิตที่เกิดขึ้นเวลานานถึง ๔๐๐ ปีทีเดียว

ยังมีหนังสือภาษาบาลีอีกเป็นจำนวนมากที่โดยทั่ว ๆ ไปยังไม่ถือว่าเป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก บางทีหนังสือที่สำคัญที่สุดในบรรดาหนังสือเหล่านี้ก็เป็นหนังสืออรรถกถาขึ้นมาตรฐานที่อธิบายความพระไตรปิฎกซึ่งกล่าวกันว่า ส่วนใหญ่ พระพุทธโฆสะได้รวบรวมจากหนังสืออรรถกถาเก่า ๆ ในลังกา สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๐ หนังสืออรรถกถาและข้อความที่มีลักษณะทางอธิบายความต่าง ๆ นั้นมีเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาโบราณ ซึ่งไม่พบเห็นในที่ใดเลย และการอธิบายชาดกซึ่งแต่งไว้เป็นฉันท์ โดยใช้ภาษาร้อยแก้วอย่างง่าย ๆ และอย่างกระชับกระเฉงก็มีวรรณกรรมเชิงพรรณนาความที่วิจิตรที่สุดของโลกสมัยโบราณอยู่ **พระพุทธโฆสะ** เป็นผู้แต่งหนังสือ **วิสุทธิมรรค** ที่มีชื่อเสียงมาก หนังสือบาลีที่สำคัญมากอีกเล่มหนึ่งในสมัยแรก ๆ ก็คือ **มิลินทปัญหา** ซึ่งเราได้แปลไว้ในที่นี้อยู่หลายตอนด้วยกัน ศิลลาจารึกของพระเจ้าอโศก (ประมาณ พ.ศ. ๒๗๐-๓๑๑) ก็จะต้องรวมไว้ในกาารวิจัยสำรวจด้วย เพราะศิลลาจารึกเหล่านั้นมีพระพุทธศาสนาเป็นเหตุบังเกิด และอย่างน้อยที่สุดส่วนหนึ่งก็ตั้งใจจะอบรมสั่งสอนหลักศีลธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วย

คำสอนที่เป็นรากฐานของพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท

อริยสัจ ๔

ตามหลักฐานทางพระพุทธศาสนา อริยสัจ ๔ เป็นเทศนาเรื่องแรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง หลังจากที่ได้ตรัสรู้ที่ดวงโพธิ์ ที่ตำบลคยาแล้ว พระพุทธเจ้าก็เสด็จไปยังเมืองพาราณสี ในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน นอกเมืองนั้น พระองค์ได้พบพระปัญจวัคคีย์ ซึ่งเป็นผู้ที่เคยอยู่ปฏิบัติรับใช้พระองค์มาก่อน และได้ฟังพระองค์ไปด้วยความบังเอิญในเมื่อพระพุทธองค์ได้ทรงเลิกลำเลียงทูลกริยา ซึ่งพระองค์เห็นว่าไม่มีประโยชน์อะไรในการที่จะทำให้บรรลุถึงสัมโพธิญาณเลย พระองค์ได้ทรงแสดง “ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร” ให้พระปัญจวัคคีย์ฟัง ซึ่งนับว่าเป็นการบอกเค้าโครงอริยสัจ ๔ อริยมรรคมีองค์ ๘ และมีสมาธิปฏิบัติ ซึ่งทั้งสามเรื่องนี้เป็นแนวความคิดที่สำคัญที่สุดของพระพุทธศาสนา

(จาก สังยุตตนิกาย, ๕.๔๒๑ เป็นต้นไป)

ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ ครึ่งหนึ่งพระผู้มีพระภาคได้ประทับอยู่ที่เมืองพาราณสีในป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระองค์ได้ตรัสกับพระปัญจวัคคีย์ว่า :

มีที่สุดโต่งอยู่ ๒ อย่างที่บรรพชิตไม่ควรล่วงละเมิด ที่สุดโต่งทั้งสองนี้คืออะไร ? คือ กามสุขัลลิกานุโยค การประพฤติดหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ ซึ่งเป็นของเลว ของชาวบ้าน เป็นของผู้ที่มีกิเลสหนา ไม่ประเสริฐ และไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และอัตตกิลมณานุโยค คือการทำตนให้ลำบาก เดือดร้อน เป็นทุกข์ ไม่ประเสริฐ และไม่มีประโยชน์อะไร มัชฌิมาปฏิปทา คือทางสายกลางของตถาคตนั้นหลักจากที่สุดโต่งทั้งสองนี้ มัชฌิมาปฏิปทานี้ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว ทำให้มีทัศนะแจ่มใส ทำให้เกิดปัญญาญาณ และเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้แจ้ง เพื่อความตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน มัชฌิมาปฏิปทาเป็นไฉน ?... คืออริยมรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ นี่คือ มัชฌิมาปฏิปทา...

และนี่คือ **ทุกข์** อริยสัจ ๑ ขาดการเกิดก็เป็นทุกข์ ขาดความแก่ก็เป็นทุกข์ พยาธิความเจ็บไข้ได้ป่วยก็เป็นทุกข์ มรณะความตายก็เป็นทุกข์ การได้ประจวบกับอารมณ์ที่ไม่ชอบใจก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากอารมณ์ที่ชอบใจก็เป็นทุกข์ ปราศจากอะไรแล้วไม่ได้ก็เป็นทุกข์ โดยย่อ ก็คืออุปาทานันธ์ทั้ง ๕ นี้แหละเป็นทุกข์

และนี่คือ **ทุกข์สมุทัย** อริยสัจ ๒ อริยสัจข้อนี้เกิดจากตัณหา ซึ่งตัณหานี้แหละจะนำไปสู่การเกิดใหม่ ซึ่งจะนำมาซึ่งความพลัดพรากและระแคะความกำหนัด และจะแสวงหาความอภิรมย์ในที่นี้บ้างที่นั่นบ้าง อันได้แก่ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

และนี่คือ **นิโรธ** อริยสัจ ๓ อริยสัจข้อนี้เกิดจากการดับตัณหานั้นได้อย่างสนิท จะไม่มีกิเลสใด ๆ เหลืออยู่เลย เป็นการสละ บอกคืน ปลดปล่อยตัณหา ไม่ให้โอกาสแก่มันอีกเลย

และนี่คือ นิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ ได้แก่ อริยมรรคมงคล ๘ คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ

สภาวะของวิญญาน และปฏิจัสสมุปบาท

พระสูตรต่อไปนี้ แม้จะชวนให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสในคราวเดียว แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า เป็นการรวบรวมข้อความที่แยก ๆ กัน ซึ่งมีลักษณะเกี่ยวกับวิญญานเข้าด้วยกัน มีข้อความสั้น ๆ เกี่ยวกับสภาวะที่อาจเกิดขึ้นได้ของวิญญาน มีการเรียกร้องหาการรู้แจ้งที่เป็นเชิงวัตถุวิสัย และแจ่มแจ้งว่าทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าอะไรล้วนแต่เกิดจากเหตุภายนอกทั้งนั้น มีการระบุถึงปัจจัยต่าง ๆ แห่งปฏิจัสสมุปบาท ซึ่งในตอนแรกได้กล่าวไว้แบบปฏิโลม มีการแนะนำภิกษุไม่ให้กังวลกับปัญหาเรื่องความอยู่รอดของแต่ละบุคคลอย่างไม่สมควรและรู้แจ้งข้อเท็จจริงเกี่ยวกับคำสอนด้วยตนเอง ไม่ใช่เพียงเพื่อตามคำสอนของครูเท่านั้น และประการสุดท้ายมีข้อความที่น่าประทับใจที่เปรียบเทียบชีวิตของสามัญชนกับพระพุทธเจ้า ซึ่งเราไม่มีที่พอที่จะนำมาดล่าวให้หมดสิ้นได้

(จาก มัชฌิมนิกาย, ๑.๒๕๖ เป็นต้นไป)

ครั้งหนึ่งมีภิกษุรูปหนึ่งชื่อ สาดิ เป็นบุตรชาวประมงมีความเข้าใจผิดที่นับว่าเป็นอันตรายมากว่าตนเข้าใจคำสอนของพระพุทธเจ้าว่า วิญญานคงสืบต่ออยู่เรื่อย ๆ ตลอดเวลาที่เวียนว่ายตายเกิดอยู่ เมื่อภิกษุทั้งหลายได้ยินคำนี้ จึงได้ไปหาภิกษุสาดินั้นและได้ชี้แจงเหตุผลให้ฟัง...แต่ภิกษุสาดิก็ยังไม่เลิกล้มความเห็นผิดเดิม ยังคงยึดมั่นอยู่ในมิจฉาทิฐินั้นอยู่...ดังนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงได้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และทูลเรื่องนั้นให้ทรงทราบ และพระพุทธองค์ก็ทรงส่งให้ภิกษุรูปหนึ่งไปเรียกภิกษุสาดิมาเฝ้า เมื่อภิกษุสาดิได้มาเฝ้าแล้ว พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามท่านว่ามีความเห็นผิดเช่นนั้นจริงหรือ...แล้วภิกษุสาดิ ก็กราบทูลว่าตนมีความเห็นเช่นนั้นจริง

พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามว่า “แล้วอะไรเล่าคือสภาวะของวิญญาน ?”

ภิกษุสาดิได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาวะของวิญญานก็คือสิ่งที่พูดและรู้สึก และมีประสบการณ์เกี่ยวกับผลแห่งกรรมดีและกรรมชั่วพระเจ้าข้า”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนโมฆบุรุษ ท่านบอกใครบ้างว่าเราได้สอนเช่นนั้น ? เรามิได้บอกพร้อมกับคำอุปมาอุปไมยมากมายดอก หรือว่า วิญญานมิได้เป็นสิ่งที่เป็นอิสระ แต่เกิดมาจากสายโซ่แห่งความเป็นเหตุเป็นผลกัน และถ้าปราศจากเหตุเสียแล้ว วิญญานก็จะเกิดขึ้นไม่ได้ ? เธอเข้าใจผิดและตีความหมายคำพูดของเราผิด และเธอก็ยังยืนยันความเห็นเดิมอยู่ และได้ก่อให้เกิดบาปเป็นจำนวนมากเธอทำตัวเองให้เดือดร้อนและเป็นทุกข์อยู่ตลอดไป!”

แล้วพระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสกับหมู่ภิกษุทั้งหลายว่า :

“วิญญาณไม่ว่าจะเกิดมาจากเงื่อนไขใดก็ตาม จะต้องรู้จักกันในนามแห่งเงื่อนไขนั้น ดังนั้น ถ้าวิญญาณเกิดจากจักขุ และรูป ก็เรียกว่า จักขุวิญญาณ... และที่เกิดจาก โสตประสาท ฆานประสาท ชิวหาประสาท กายประสาท และมโนประสาท กระพบกับอารมณ์ต่าง ๆ ของประสาท เหล่านี้ก็เช่นเดียวกัน วิญญาณคล้ายกับไฟ ซึ่งเธอเรียกมันว่าเชื้อเพลิง ได้แก่ ไฟฟืน ไฟไหม้ ไฟหญ้า ไฟมูลโค ไฟกลบ ไฟขยะมูลฝอย และอื่น ๆ ”

“ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นพ้องด้วยหรือไม่ว่า สิ่งที่มีชีวิตใด ๆ ล้วนเป็นสิ่งที่มีชีวิตทั้งนั้น ?”

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า “ถูกแล้วพระเจ้าข้า”

“พวกเธอทั้งหลายเห็นด้วยหรือไม่ว่า สิ่งที่มีชีวิตเกิดจากอาหาร ?”

“ถูกแล้วพระเจ้าข้า”

“และเมื่อขาดอาหารเสียแล้ว สิ่งที่มีชีวิตนั้นก็จะถูกทำลายและตายไป ?”

“ถูกแล้วพระเจ้าข้า”

“และความสงสัยในแง่ต่าง ๆ เหล่านี้ จะนำไปสู่การทำให้งวยงงจริงหรือไม่”

“จริงพระเจ้าข้า”

“และว่าการกำหนดจดจำที่ชอบเป็นความรู้เกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ถูกต้องตามความเป็นจริงใช่ไหม ?”

“ใช่แล้วพระเจ้าข้า”

“ทีนี้ถ้าเธอยึดอยู่กับทัศนะที่บริสุทธิ์และไม่เป็นโมฆะ ถ้าเธอยึดมั่นทัศนะนั้น สงวนรักษาทัศนะนั้นไว้ และทำให้เป็นของตัวเธอเอง เธอก็จะสามารถพัฒนาสถานะแห่งวิญญาณที่จะทำให้เธอข้ามพ้นกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิดได้จุดเป็นแพฉะนั้น ซึ่งเธอจะใช้มัน แต่จะไม่แบกมันไว้ใช่ไหม ?”

“จะไม่แบกมันไว้พระเจ้าข้า”

“แต่ถ้าเธอคงรักษาทัศนะที่บริสุทธิ์นี้ แต่ไม่ยึดในทัศนะนี้ หรือยึดมั่นในทัศนะนี้...เธอก็จะใช้มันเท่านั้น แต่พร้อมที่จะสละทัศนะนั้นใช่ไหม ?”

“ใช่แล้วพระเจ้าข้า”

มีอยู่ ๔ ฐานะที่คำจันชีวิต และภาวะทั้งปวง ไม่ว่าจะมียูในบัดนี้ หรือยังมีได้มีก็ตาม ฐานะทั้ง ๔ นั้น คือ ฐานะที่ ๑ ได้แก่ อาหารหยาบหรือละเอียด ซึ่งก่อให้เกิดร่างกาย ฐานะที่ ๒ ผัสสะ ฐานะที่ ๓ สัญญา และฐานะที่ ๔ วิญญาณ ฐานะทั้ง ๔ นี้ เนื่องมาจากและเกิดจากต้นหา ต้นหาเกิดจากเวทนา เวทนาเกิดจากผัสสะ ผัสสะเกิดจากอายตนะ ๖ อายตนะ ๖ เกิดจากนามรูป นามรูปเกิดจากวิญญาณ วิญญาณเกิดจากสังขาร และสังขารเกิดจากอวิชชา...เมื่อว่าโดยอนุโลมก็ว่า อวิชชาเป็นเหตุให้เกิดสังขาร สังขารเป็นเหตุให้เกิดวิญญาณ วิญญาณเป็นเหตุให้เกิดนามรูป นามรูปเป็นเหตุให้เกิดอายตนะ ๖ อายตนะ ๖ เป็นเหตุให้เกิดผัสสะ ผัสสะเป็นเหตุให้เกิดเวทนา เวทนาเป็นเหตุให้เกิดต้นหา ต้นหาเป็นเหตุให้เกิดอุปาทาน อุปาทานเป็นเหตุให้เกิดภพ ภพเป็นเหตุให้เกิด

๑๐๘

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ชาติ ชาติเป็นเหตุให้เกิดชรา มรณะ โสภปริเวทนาการ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ความคับแค้นใจ นี่เป็นการเกิดแห่งชั้นที่หนึ่งเป็นทุกข์ทั้งปวง... ดังนั้น เราจึงเห็นพ้องว่า เมื่อดับอวิชชาได้แล้ว ชั้นที่เป็นทุกข์ทั้งปวงก็เป็นอันดับไปด้วย

“ทีนี้ เมื่อรู้และเป็นอย่างนี้แล้ว เธอยังจะกลับไปหาอดีต ประหลาดใจว่าเธอได้มีอยู่แล้ว หรือมิได้มีอยู่มานานมาแล้ว หรือเธอได้มีอยู่แล้วยังไร หรือเธอได้เป็นอะไร หรือจากชีวิตอะไรที่เธอได้ผ่านไปสู่ชีวิตหนึ่งหรือไม่?”

“ไม่พระเจ้าข้า”

“เธอจะมองไปหาอนาคตด้วยความคิดแบบเดียวกันหรือไม่?”

“ไม่พระเจ้าข้า”

“หรือเมื่อรู้และเห็นอย่างนี้แล้ว เธอยังจะทำตัวให้เดือดร้อนในปัจจุบันเกี่ยวกับที่ว่าเธอมีอยู่จริง ๆ หรือไม่ เธอเป็นอะไรและเป็นอย่างไร เธอเกิดมาตั้งแต่เมื่อใด และจะไปที่ไหนอีกหรือไม่?”

“ไม่พระเจ้าข้า”

“หรือว่าเมื่อเธอได้ความรู้นี้แล้ว ยังจะพูดว่า เราประกาศความรู้นี้ เพราะเราเคารพครูของเราอยู่หรือไม่?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นพระเจ้าข้า”

“หรือเธอยังจะพูดว่า ‘เรามีได้ประกาศความรู้นี้เป็นความรู้จากตัวเรา ครูอาจารย์หรือนักบวชบอกเรา’ อยู่หรือไม่?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นพระเจ้าข้า”

“หรือเธอยังจะมองหาครูคนต่อไปอีก?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นพระเจ้าข้า”

“หรือเธอยังจะสนับสนุนพิธีรีตอง การแสดง หรือการเล่นของนักบวช หรือพรานหมณ์อื่น ๆ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นพระเจ้าข้า”

“เธอเพียงแค่ประกาศ สิ่งที่คุณทราบหรือเห็นมาเท่านั้นหรือไม่?”

“ถูกแล้วพระเจ้าข้า”

“ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย, เราได้สอนเธอ ลัทธิที่จะมีผลประโยชน์ในทันที เป็นนิรันดร์ เปิดเผยแก่คนทั้งปวง นำทุกคนไปสู่ความรุ่งเรือง ผู้ที่มีปัญญาทุกคนจะเป็นเจ้าของได้ แก่เธอแล้ว”

ลัทธิคำสอนผิด ๆ เกี่ยวกับวิญญาณ

พุทธศาสนิกชนในสมัยแรก ๆ ไม่เคยหยุดยั้งที่จะสร้างความประทับใจให้แก่ผู้ฟังเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ว่า บุคคลภาพที่ปรากฏนั้นมีเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา และว่าไม่มีอาตมอันเป็นนิรันดร์

(จาก ที่มณีกาย, ๒.๖๔ เป็นต้นไป)

เมื่อภิกษุมิได้พิจารณาเห็นอัตตว่าอยู่ในประเภทใดประเภทหนึ่งในสามประเภทนี้เลย...ภิกษุนั้นย่อมละความเห็นเช่นนั้นได้ และจะไม่ยึดมั่นอะไรในโลกเลย และเมื่อไม่ยึดมั่น ภิกษุนั้นก็ย่อมไม่หวั่นไหว และเมื่อไม่หวั่นไหว ก็ย่อมบรรลุดังนิพพาน ภิกษุนั้นจะทราบว่าการเกิดใหม่สิ้นสุดแล้ว ทราบว่าตนได้บรรลุดังจุดหมายปลายทางแล้ว และทราบว่าตนได้ทำกิจที่พึงทำสำเร็จเสร็จสิ้นแล้ว

๑๑๐

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

และทราบว่าหลังจากละโลกปัจจุบันนี้ไปแล้ว ก็ไม่มีอะไรอื่นที่จะต้องทำอีก เป็นเรื่องที่เหลวไหลที่จะพูดถึงภิกษุเช่นนั้น ซึ่งมีจิตหลุดพ้นแล้วว่า ภิกษุนั้นเชื่อว่า หลังจากตายไปแล้ว พระอรหันต์ยังมีอยู่หรือไม่ ? หรือว่ามีได้มีอยู่จริง ๆ หรือว่าทั้งมีอยู่และไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ หรือว่าไม่ใช่มีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ เพราะว่าภิกษุนั้นเป็นผู้หลุดพ้นแล้ว สถานะของท่านอยู่เหนือการพรรณนา การพยากรณ์ การติดต่อ และความรู้ทั้งปวง

การเปรียบกับรศ

ข้อความนี้คัดมาจากหนังสือ “มิลินทปัญหา” ซึ่งเป็นข้อความที่ให้เหตุผลเกี่ยวกับสภาวะที่ปรุ้งแต่งของปัจเจกบุคคลที่ทราบกันดีที่สุด พระยามิลินท์ หรือเมนาซโคร์ กษัตริย์กรีก ซึ่งปกครองอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือราวปลายพุทธศตวรรษที่ ๔ (ราว พ.ศ. ๓๕๐) ตามคำก็รับบอกว่าพระนาคเสนได้ทำให้พระองค์หันมานับถือพระพุทธศาสนา และวงล้อที่ปรากฏอยู่บนเงินเหรียญจำนวนมากของพระองค์นั้น ย่อมเป็นการเสนอแนะว่าตามข้อเท็จจริงแล้วพระองค์ทรงได้รับอิทธิพลมาจากศาสนาของอินเดีย แบบแห่งปัญหาทำให้พระลัทธิถึงคัมภีร์อุปนิษัตยอยู่บ้าง แต่บางท่านก็ได้คิดไปหาร่องรอยแห่งอิทธิพลของเพลโต และได้เสนอแนะว่าผู้แต่งมิลินทปัญหาย่อมรู้จักกรีกดี แม้ว่าในงานแบบปัจจุบันนี้อาจเป็นงานในสมัยอีกหลายร้อยปีต่อมาก็ตาม แต่แก่นของเรื่องก็อาจย้อนกลับไปถึงสมัยก่อนคริสต์ศักราช (สมัยพุทธกาล) ได้

(จาก มิลินทปัญหา)

แล้วพระยามิลินท์เสด็จเข้าไปหาพระนาคเสน เมื่อทรงแสดงสัมโมทนิยยกถาแล้วก็ประทับนั่ง พระนาคเสนก็กล่าวสัมโมทนิยยกถาตอบ พระยามิลินท์ทรงชื่นชมยินดีมาก แล้วก็ทรงถามว่า : “พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ที่เข้าใจกันอย่างไร และพระผู้เป็นเจ้ามีนามว่าอะไรเล่า ? ”

“มหาบพิตร คนทั้งหลายเขาเรียกอาตมาว่า นาคเสน นาคเสนนั้นแหละเป็นชื่อที่เพื่อนสหธรรมิกทั้งหลายเรียกอาตมา แม้แต่โยมทั้งสองของอาตมาก็ได้ตั้งชื่อให้อาตมาดั่งนั้น...คำว่า นาคเสน เป็นคำที่เข้าใจกันโดยทั่ว ๆ ไป เป็นชื่อที่กำหนดใช้เรียกขานกัน ไม่มีปัญหาเกี่ยวกับอัตตาที่ถาวรใด ๆ ปงอยู่ในการใช้คำนั้นเช่นมหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ชาวกรีกทั้ง ๕๐๐ และภิกษุทั้ง ๘ หมื่นจงฟังข้าพเจ้า ! เมื่อกี้พระคุณเจ้านาคเสนได้ประกาศว่า ไม่มีอัตตาที่ถาวรใด ๆ ปงตั้งอยู่ในชื่อนี้เลย ! ” แล้วพระยามิลินท์ก็หันไปทางพระนาคเสนตรัสว่า : “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ถ้าหากไม่มีอัตตาที่ถาวรใด ๆ อยู่แล้ว ใครเล่าที่ถวายจีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัช แก่พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ? และใครเล่าที่ใช้จีวร ปิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์ ? ใครเล่าที่ดำรงชีวิตอยู่โดยธรรม ใครเล่าที่เจริญกรรมฐาน และใครเล่าที่บรรลุนิพพาน ? ใครเล่าที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุด

เท็จ และดื่มสุราเมรัย?...ถ้าข้อความที่พระผู้เป็นเจ้าของท่านนั้นเป็นความจริง ก็ย่อมไม่มีบุคคล หรืออบุคคล แต่อย่างใดอย่างหนึ่งนะซี ย่อมไม่มีผลหรือผลลัพธ์แห่งบุญ และบาปละซี ถ้าหากมีใครฆ่าท่าน ก็คงจะไม่มีปัญหาเกี่ยวกับชาติกรใด ๆ ละซี และคงไม่มีอุปัทมาวดี หรืออาจารย์ใด ๆ ในสังฆมณฑล และไม่มีการบรรพชาอุปสมบทละซี ถ้าเพื่อนสหธรรมิกของท่านเรียกท่านว่า นาคเสน แล้วอะไรเล่า คือนาคเสน ? ท่านจะบอกว่าผมของท่าน คือนาคเสน กระนั้นหรือ ?”

“ไม่ใช่ดังนั้น มหาบพิตร”

“เล็บของท่าน ฟัน หน้ หรือร่างกายส่วนอื่น ๆ หรือรูปภายนอก หรือเวทนา หรือสัญญา หรือสังขาร หรือวิญญาณเป็นนาคเสน ? ในสิ่งเหล่านี้มีอะไรบ้างเป็นนาคเสน ?”

“ไม่ใช่ทั้งนั้น มหาบพิตร”

“แล้วทั้งหมดนี้รวมเข้าด้วยกันจึงเป็นนาคเสนดังนั้นหรือ ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้น มหาบพิตร”

“หรือว่ามีสิ่งอื่นใดนอกจากสิ่งเหล่านี้เป็นนาคเสน ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นดอกนะ มหาบพิตร”

“แล้วทั้งหมดที่หม่อมฉันถาม หม่อมฉันไม่พบนาคเสนเลย นาคเสนเป็นเพียงเสียงเสียงหนึ่งเท่านั้นเอง ! สิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าของท่านนั้นจึงเป็นคำโกหกโดยแท้ !”

แล้วพระนาคเสนก็ได้ทูลถามพระยามิลินท์ว่า

“มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาที่นี่โดยวิธีใด เสด็จเดินมาหรือว่าประทับนั่งยวดยานมา ?”

“มาโดยรถขอรับ”

“แล้วพระองค์โปรดบอกอาตมาซิว่าอะไรคือรถ ? งอนรถคือรถกระนั้นหรือ ?”

“มิใช่เช่นนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“เพลาล้อ กำ คันชัก กง หรือปฏักเป็นรถ กระนั้นหรือ ?”

“ในสิ่งเหล่านี้ไม่มีอะไรเป็นรถดอกนะ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ”

“แล้วสิ่งต่าง ๆ ที่แยก ๆ กันเหล่านี้รวมเข้าด้วยกันเป็นรถกระนั้นหรือ ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นดอก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“สิ่งอื่นใดนอกจากส่วนต่าง ๆ ที่แยกกันนี้เป็นรถกระนั้นหรือ ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นดอก พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”

“มหาบพิตร อะไร ๆ ที่อาตมาถามมานั้น อาตมาไม่พบรถอยู่เลย รถเป็นเพียงเสียงเสียงหนึ่งเท่านั้นเอง แล้วอะไรเล่าคือรถ ? ที่มหาบพิตรตรัสนั้นก็โกหกทั้งสิ้น ! ไม่มีรถอยู่เลย !...”

เมื่อพระนาคเสนได้กล่าวดังนั้นแล้ว พวกกรีกทั้ง ๕๐๐ ก็ร้อง “สาธุ” ขึ้นพร้อมกัน และกราบทูลพระราชาว่า “ขอเดชะ ขอพระองค์ได้ทรงแก้เกิดพระเจ้าข้า ถ้าหากพระองค์ทรงสามารถ !”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า : “หม่อมฉันจะได้แจ้งว่ามุสาก็หาไม่ได้ นามบัญญัติชื่อว่ารถนั้น

อาศัยสัมภาระเครื่องรด พร้อมกันหมด คือ งอน และล้อเพลลา คันชัก และเรือนรด เป็นต้นทั้งหมด จึงได้บัญญัตินามชื่อว่าภณนะพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจงทราบด้วยประการฉะนี้เถิด”

พระนาคเสนจึงถวายพระพรว่า : “ดูก่อนมหาบพิตร พระองค์ทรงทราบดีแล้วว่า คำว่าภณ หมายถึงอะไร ! อาตมาก็เหมือนกันที่จะต้องถวายพระพรว่า ชื่อนาคเสนนั้นจะได้มลาก็กหามิได้ อาศัยอาการ ๓๒ ของอาตมานี้แหละ จึงได้นามบัญญัติปรากฏ ชื่อว่า นาคเสน เช่นเดียวกัน”

ความเปลี่ยนแปลงและความเป็นเอกลักษณ์

หลังจากที่ทำให้พระยามิลินท์ทรงทราบว่าร่างกายนั้น ประกอบด้วยอาการ ๓๒ จุจราขรณที่ประกอบด้วยสัมภาระต่าง ๆ แล้ว พระนาคเสนก็ได้อธิบายให้เห็นว่า ร่างกายนั้นเปลี่ยนแปลงไปพร้อม ๆ กับกาลเวลา แต่ก็มีเอกภาพที่เป็นระเบียบอยู่ตลอดการสืบทอดของร่างกายนั้น

(จาก มิลินทปัญหา)

พระยามิลินท์ได้ตรัสถามพระนาคเสนว่า : “พระคุณเจ้านาคเสนผู้เจริญ เมื่อคนเราเกิดมานั้น เขายังคง (ภาวะ) อย่างเดียว หรือกลายเป็นภาวะอีกอย่างหนึ่งไป ?”

พระนาคเสนตอบว่า : “มหาบพิตร เมื่อเขาเกิดขึ้นมาแล้วจะคงภาวะอยู่อย่างเดิมก็หามิได้ จะเปลี่ยนภาวะไปเป็นอย่างอื่นก็หามิได้”

พระยามิลินท์ทรงรับสั่งว่า : “ขอนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าอุปมาให้แจ้งก่อน”

พระนาคเสนถวายพระพรอุปมาว่า : “มหาบพิตร เปรียบเหมือนมหาบพิตรเมื่อยังทรงเป็นทารกแรกประสูตินอนหงายอยู่ มีร่างกายอ่อนนุ่ม เล็ก และอ่อนแอ ถ้าพระองค์ทรงเป็นทารกคนนั้นแล้วใครเล่าที่ทรงเจริญเติบโตขึ้นมา ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ ทารกเป็นภาวะหนึ่ง และหม่อมฉันเป็นอีกภาวะหนึ่ง”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “ถ้าเป็นเช่นนั้นนะมหาบพิตร พระองค์ก็ย่อมไม่มีพระราชมารดา หรือพระราชบิดา ไม่มีพระอาจารย์ในการอบรมสั่งสอนในการฝึกฝนมรรยาท หรือในการให้ปัญญา... เด็กที่ไปโรงเรียนเป็นภาวะหนึ่ง และคนหนุ่มที่สำเร็จการศึกษาแล้วเป็นอีกภาวะหนึ่งกระนั้นหรือ ? คน ๆ หนึ่งก่ออาชญากรรมขึ้น แล้วอีกคนหนึ่งจะต้องได้รับทุกขเวทนา เพราะอาชญากรรมนั้นอย่างนั้นหรือ ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าผู้เจริญ หาเป็นเช่นนั้นไม่ ! แต่ในเรื่องนี้พระคุณเจ้าจะเห็นเป็นกระไร ? ขอจงวิสัชนาด้วยเถิด”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “เปรียบเหมือนอาตมานี้ เมื่อยังเป็นทารกอยู่ที่ตัวอาตมา ครั้นจำเริญวัยใหญ่มาก็เป็นตัวของอาตมา จะกลับกลายเป็นอื่นก็หามิได้... เพราะอาศัยการสืบทอดแห่ง

ร่างกาย ชีวิตทุกชั้นจึงได้รวมอยู่ในเอกภาพที่แท้จริงอย่างหนึ่ง”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้อุปมาให้แจ่มแจ้งด้วยเกิด”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร สมมุติว่ามีชายคนหนึ่งตามประทีปไว้ ประทีปนั้นคงจะลุกโผลงอยู่ตลอดราตรีไหม ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ประทีปนั้นอาจลุกอยู่ตลอดทั้งคืนได้แน่นอน”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร ที่นี้เปลวที่ลุกอยู่ในมัชฌิมยามนั้นเป็นอันเดียวกับเปลวที่ลุกในปฐมยามหรือไม่ ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “หาได้เป็นอันเดียวกันไม่”

พระนาคเสนทูลถามว่า “มหาบพิตร เปลวที่ลุกในเวลาปัจจุณยามนั้น เป็นอันเดียวกันกับเปลวที่ลุกในมัชฌิมยามหรือเปล่า ?”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า : “มิได้เป็นเปลวอันเดียวกันเลย”

พระนาคเสนทูลว่า : “ดังนั้น ในปฐมยามก็มีประทีปอันหนึ่ง ในมัชฌิมยามก็มีประทีปอีกอันหนึ่ง และในปัจจุณยามก็มีประทีปอีกอันหนึ่งกระนั้นหรือ ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “มิใช่เช่นนั้นดอกนะพระคุณเจ้า ประทีปอันเดียวกันนั้นแหละที่ส่องแสงอยู่ตลอดคืน”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร ธรรมสันตติ การสืบสายแห่งรูปธรรม นามธรรม ก็เช่นเดียวกันนั่นเอง บุคคลหนึ่งเกิดขึ้น อีกคนหนึ่งจากไป และลำดับต่าง ๆ จะสืบเนื่องกันไปโดยไม่มีภาวะที่รู้ตัวเลย เป็นอย่างเดียวกันก็มิใช่ เป็นอีกอย่างหนึ่งก็มิใช่”

พระยามิลินท์ทูลว่า : “สาธุ ดีแล้วพระคุณเจ้านาคเสนผู้เจริญ !”

กระบวนการแห่งการเกิดใหม่

ในข้อความตอนสั้น ๆ นี้ พระนาคเสนได้เปรียบเทียบกับประทีปต่อไปอีก และแสดงให้เห็นพระยามิลินท์เห็นว่า ทั้ง ๆ ที่ไม่มีอาตมัน ซึ่งเป็นเครื่องรองรับบุคลิกภาพ หรือภาวะที่เป็นสมมุติฐานอย่างอื่นที่ออกจากร่างกายหนึ่งไปสู่ร่างกายอื่น ก็อาจเกิดใหม่ได้

(จาก มิลินทปัญหา)

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ เป็นความจริงหรือที่ไม่มีอะไรเคลื่อนย้าย แต่ก็ยังมีการเกิดใหม่อยู่ได้ ?”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “ถูกแล้ว มหาบพิตร”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ข้อนี้จะเป็นได้อย่างไรกัน ?...ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าได้อุปมาให้แจ่มแจ้งด้วยเกิด”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร คนคนหนึ่งจุดประทีปต่อจากอีกดวงหนึ่ง ประทีป

๑๑๔

ปฏิกิริยาจิตวิทยาประเพณีอินเดีย

หนึ่งเคลื่อนย้ายไปสู่อีกประทีปหนึ่งกระนั้นหรือ ?”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า : “มิได้เป็นเช่นนั้นเลย พระผู้เป็นเจ้า”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “ดังนั้น จึงมีการเกิดใหม่ โดยไม่มีการเคลื่อนย้ายของอาตมมันใด ๆ ได้ !”

กรรม

พระพุทธศาสนายอมรับเรื่องกรรมที่มีแพร่หลายอยู่แล้ว แม้ว่าลัทธินั้นจะมีการอธิบายกระบวนการที่กรรมทำงานอยู่เดิมแล้วก็ตาม ในข้อความที่คัดมาจากหนังสือ “มิลินทปัญหา” นี้ ก็ได้มีอ้างถึงกรรมว่าเป็นเหตุผลที่แสดงให้เห็นความไม่เสมอภาคแห่งโชคชะตาของมนุษย์ ถ้าหากพระนาคเสนสนทนากับภษัตริย์อินเดียแทนที่จะเป็นภษัตริย์กรีกแล้ว ก็คงไม่มีการถามปัญหาเรื่องนี้แน่ เพราะคำตอบก็คงจะมีผู้ทักท้วงเอาแล้ว

(จาก มิลินทปัญหา)

พระยามิลินท์ทูลถามว่า : “ข้าแต่พระนาคเสนผู้เจริญ ทำไมหนอคนทั้งปวงจึงไม่เหมือนกัน บางคนก็มีอายุสั้น บางคนก็มีอายุยืน บางคนก็ขี้โรค บางคนก็มีสุขภาพดี บางคนก็มีรูปร่างน่าเกลียด บางคนก็มีรูปร่างสวยงาม บางคนก็อ่อนแอ บางคนก็แข็งแรง บางคนก็ยากจน บางคนก็มั่งมี บางคนก็ต่ำต้อย บางคนก็สูงศักดิ์ บางคนก็โง่ และบางคนก็ฉลาดด้วยเล่า ?”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร ทำไมพืชทั้งหลายจึงไม่เหมือนกัน บางชนิดก็ขมขื่น บางชนิดก็เผื่อนฝาด บางชนิดก็เผ็ดร้อน บางชนิดก็เปรี้ยว และบางชนิดก็หวานเล่า ?”

พระยามิลินท์ตรัสตอบว่า : “พระคุณเจ้าผู้เจริญ หม่อมฉันสันนิษฐานว่า พืชเหล่านั้นมาจากเมล็ดพืชที่ต่างชนิดกัน”

พระนาคเสนทูลถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร คนทั้งหลายก็เช่นเดียวกันนั่นแหละ ! คนทั้งหลายที่ไม่เหมือนกันก็เพราะมีกรรมต่าง ๆ กัน สมดังที่พระผู้มีพระภาคได้ตรัสไว้ว่า... ‘สัตว์ทั้งหลายต่างก็มีกรรมเป็นของตนเอง สัตว์ทั้งหลาย...เกิดมาตามกรรมของตน ย่อมเป็นสมาชิกของเผ่าพันธุ์ หรือครอบครัวยุคตามกรรมของตนและต่างคนต่างก็มีกรรมปกครองทั้งนั้น กรรมนี้แหละที่เป็นผู้แบ่งสัตว์ให้เป็นต่าง ๆ กัน สูงบ้าง ต่ำบ้าง”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ที่พระคุณเจ้าวิสัยนามานั้นแจ่มแจ้งแล้ว”

สัมมาสติ

ข้อความตอนนี้น่าสนใจมาก เพราะแสดงให้เห็นวิถีทางที่ภิกษุควรประพฤติปฏิบัติโดยตลอด เพื่อจะได้เข้าใจความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นของสิ่งทั้งหลายโดยถ่องแท้ และเพื่อจะได้เข้าไปสู่ที่ใกล้พระนิพพาน ภิกษุทางพระพุทธศาสนาได้เจริญ “ภาวนา” มาจนกระทั่งถึงทุกวันนี้ และ

ภวานานันก็เป็นส่วนหนึ่งแห่ง “สัมมาสติ” อันเป็นขั้นที่ ๗ แห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ การแปลนี้ได้ย่อให้สั้นเข้ามากทีเดียว

(จาก มัชฌิมนิกาย)

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่มหาวิหารชื่อว่า เขตวัน ของอนาถบิณฑิกเศรษฐีในเมืองสาวัตถี เข้าวันหนึ่ง พระองค์ได้ทรงครองอันตรวาสกแล้วก็ทรงถือจีวรและบาตร เข้าไปยังเมืองสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต โดยมีพระราหุลเป็นปัจฉาสมณะ ขณะที่เสด็จไปนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกับพระราหุล โดยมีได้ทรงเลี้ยวกลับเลยว่า :

“รูปทั้งปวงไม่ว่าจะเป็นอดีต ปัจจุบัน หรืออนาคต หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ทั้งหมดนี้ควรที่เราจะดูให้เข้าใจโดยแจ่มแจ้ง ด้วยความคิดว่า ‘รูปนี้ไม่ใช่ของเรา รูปนี้ไม่ใช่เรา รูปนี้ไม่ใช่ตัวตนของเรา’”

พระราหุลทูลถามว่า : “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เฉพาะสิ่งที่เป็นรูปเท่านั้นหรือพระเจ้าข้า ?”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า : “ไม่ใช่อย่างนั้นดอกกระราหุล ไม่ใช่เฉพาะรูปเท่านั้นดอก แต่รวมถึงเวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณด้วย”

พระราหุลกราบทูลว่า : “ใครเล่าจะเข้าไปในหมู่บ้านเพื่อบิณฑบาตในวันนี้ ในเมื่อเขาได้รับคำแนะนำตักเตือนจากพระผู้มีพระภาคเจ้าเอง ?” แล้วท่านก็หันหลังกลับ และนั่งเข้าสมาธิ ตั้งตัวตรง เจริญสมาธิ

เมื่อพระสารีบุตรเห็นพระราหุลปฏิบัติดังนี้ จึงกล่าวกับพระราหุลว่า : “จงเจริญอานาปานสติ เพราะเมื่อได้เจริญอานาปานสติและทำให้มากแล้ว จะมีผลมากมีประโยชน์มาก”

จนกระทั่งเย็น พระราหุลจึงได้ลุกขึ้นแล้วไปเฝ้าพระพุทธเจ้าแล้วทูลถามวิธีที่จะเจริญอานาปานสติก็มีปฏิฐาน พระผู้มีพระภาคตรัสว่า :

“ราหุล ในตัวเรานี้อะไรที่มีลักษณะเข้มแข็ง เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เป็นต้น เรียกว่าธาตุดิน สิ่งที่ดีจัดว่าเป็นธาตุน้ำในตัวบุคคลก็ได้แก่ ดี เกล็ด หนอง เลือด เหงื่อ เป็นต้น สิ่งที่ดีจัดว่าเป็นธาตุไฟในตัวบุคคลได้แก่ สิ่งที่ทำให้อบอุ่น และทำให้เราร้อนหรือที่เผาอาหารให้ย่อย สิ่งที่ดีจัดว่าเป็นธาตุลมในร่างกายของมนุษย์ก็คือ ลมที่พัดขึ้นเบื้องบน หรือลมที่พัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในไส้ ลมที่พัดจากอวัยวะหนึ่งไปสู่อวัยวะหนึ่ง และลมหายใจเข้าออก และประการสุดท้าย อากาศธาตุในตัวบุคคลก็ได้แก่ ช่องว่างในหู ในจมูก ช่องปาก และช่องที่อาหารและเครื่องดื่มเข้าไป คงอยู่ และถ่ายออกจากร่างกาย ธาตุทั้งห้าภายในตัวบุคคลนี้ รวมกับธาตุทั้งห้าในภายนอกก็กลายเป็นธาตุสากล

๑๑๖

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ทั้งห้า เราควรพิจารณาเห็นธาตุเหล่านี้ เป็นอย่างอื่นด้วยความเข้าใจที่ถูกต้อง โดยคิดว่า ‘นี่ไม่ใช่ของเรา นี่ไม่เป็นเรา นี่ไม่ใช่ตัวตนของเรา’ คนเราเมื่อเข้าใจลักษณะท่าทีนี้แล้ว ย่อมเกิดเบื่อหน่ายในธาตุทั้งห้า และจิตใจของเขาก็จะไม่ติดอยู่ในธาตุทั้งห้าอีกต่อไป

“ราหุล เธอจงทำจิตให้มั่นคงดุจแผ่นดิน เพราะแม้คนจะทิ้งของสะอาดหรือสกปรก ทั้งอุจจาระ หรือปัสสาวะ ถ่มเสลด หนอง และเลือดลงบนแผ่นดิน แผ่นดินก็จะไม่รู้สึกเดือดร้อน หรือรังเกียจ หรือสะอิดสะเอียนเลย และเมื่อเธอทำตัวได้เหมือนแผ่นดินแล้ว จิตของเธอก็ไม่กระทบกระเทือน หรือไม่หวั่นไหว เพราะความยินดีหรือยินร้ายเลย

“ในทำนองเดียวกัน เธอก็ควรจะทำจิตใจให้เหมือนน้ำ เพราะคนทิ้งทั้งของสะอาดและสกปรกลงในน้ำ และน้ำก็ไม่เดือดร้อน ไม่รังเกียจ หรือไม่รู้สึกละสอละเอียนเลย และในทำนองเดียวกัน เธอก็ควรทำจิตให้เหมือนไฟ ซึ่งเผาผลาญทุกสิ่งทุกอย่างทั้งที่สะอาดและไม่สะอาด และจงทำตัวให้เหมือนลม ซึ่งพัดไปยังสิ่งทั้งปวง และจงทำตัวให้เหมือนอากาศ ซึ่งมีได้ตั้งมั่นอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งโดยเฉพาะเลย

“ราหุล เธอจงทำจิตของเธอให้มีเมตตา เพราะเมื่อเธอทำได้อย่างนั้น ความโกรธก็จะน้อยลง เธอจงทำจิตให้มีกรุณา แล้วความรำคาญก็จะลดน้อยลง เธอจงทำจิตให้มีเมตตา แล้วความเกลียดชังก็จะลดน้อยลง เธอจงทำจิตให้มีอุเบกขา แล้วความเป็นปฏิปักษ์ต่อกันก็จะลดน้อยลง

“จงทำจิตให้รู้สึกว่างร่างกายมีความบกพร่อง แล้วตัณหาที่จะลดน้อยลง จงทำจิตให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายมีความเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา แล้วความภาคภูมิใจในร่างกายก็จะลดน้อยลง

“จงทำจิตให้เจริญด้วยการกำหนดลมหายใจเข้าออก...ซึ่งภิกษุจะต้องเข้าไปอยู่ในป่า อยู่โคนไม้ หรือที่เรือนร้าง นั่งสมาธิตั้งกายให้ตรง ทำจิตให้เป็นสมาธิ เขาจะต้องมีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก เมื่อหายใจเข้าหรือออกยาวก็รู้ว่าตนหายใจเข้าหรือออกยาว เมื่อหายใจเข้าหรือออกสั้นก็รู้ว่าตนหายใจเข้าหรือออกสั้น ขณะที่หายใจเข้าหรือออกนั้น เขาจะต้องฝึกฝนตัวเองให้รู้จักร่างกายทั้งหมด...ต้องกำหนดรู้เจตสิกทั้งปวง...ต้องเข้าใจโดยถ่องแท้ถึงความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งหลาย...หรือจะต้องอยู่โดยปราศจากตัณหา...หรือการออกบวช เมื่อได้ทำให้การหายใจที่มีระเบียบเจริญและมีมากขึ้นแล้วก็เป็นประโยชน์เกื้อกูลมากทีเดียว และเมื่อทำจิตให้เจริญได้อย่างนั้นแล้ว เขาจะหายใจครั้งสุดท้ายด้วยความรู้สึกอย่างเต็มที่ ไม่ใช่ไม่มีความรู้สึกเลย”

ปัจฉิมโอวาทของพระพุทธเจ้า

ข้อความต่อไปนี้มิได้อยู่ใน “มหาปรินิพพานสูตร” ซึ่งได้พรรณนาถึงวันท้าย ๆ และการนิพพาน

ของพระพุทธเจ้า พระผู้มีพระภาคซึ่งทรงชรา และทรงอาพาธกำลังเสด็จไปยังเนินเขาที่พระองค์ทรงประสูติและในไม่ช้าก็จะเป็นที่ที่พระองค์จะทรงดับขันธปรินิพพาน คำสอนเหล่านั้นเป็นพวกปัจฉิมโอวาทที่ได้ประทานแก่สาวกทั้งหลายเท่าที่ได้บันทึกไว้ แต่เราไม่อาจแน่ใจได้ว่าถูกต้องจริง ๆ วลีที่ไพเราะเกี่ยวกับ “มือของครูที่กำลังอยู่” นั้นเป็นที่น่าสงสัยมากเป็นพิเศษ เพราะวลีเหล่านั้นเป็นคล้ายกับว่าเป็นข้อความที่เติมเข้ามาที่ภิกษุฝ่ายเถรวาทที่แท้จริงสักคนหนึ่ง คงจะแต่งขึ้นมาเพื่อที่จะทำให้คำสอนของมหายานที่แตกแยกออกไปไม่มีใครเชื่อถือ เพราะมหายานอ้างว่า ตนมีคำสอนที่ลับเฉพาะของพระบรมศาสดาอยู่ แต่ไม่ว่าจะเป็นพุทธพจน์ที่แท้จริงหรือไม่ก็ตาม บางทีข้อความต่อไปนี้นี้จะให้แก่นแท้แห่งพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ซึ่งเรียกร้องให้ฟังตัวเองต่อสู้กับสิ่งที่ปวงที่ดูเหมือนจะเลวและชั่วช้า

(จาก ติชมินาย)

หลังจากนี้ไม่นานนัก พระพุทธองค์ก็ทรงเริ่มทุเลาจากอาพาธและเมื่อพระองค์ทรงหายดีแล้ว พระองค์ก็เสด็จออกจากที่ประทับ และประทับบนอาสนะที่ปูลาดไว้ได้เงาที่ประทับนั้น พระอานนทเถระได้เข้าไปเฝ้าพระองค์ ถวายความเคารพ นั่งลง ณ ที่สุดส่วนข้างหนึ่งแล้วกราบทูลว่า :

“ข้าพระองค์ได้เห็นพระองค์ในเวลาที่ทรงสำราญดี , และในเวลาที่ทรงอาพาธแล้ว และเมื่อข้าพระองค์เห็นพระองค์ทรงประชวร ร่างกายของข้าพระองค์ก็อ่อนเพลียคล้ายเถาวัลย์ สายพระเนตรของข้าพระองค์ก็พร่าลง ความสามารถของข้าพระองค์ทุกอย่างก็ลดน้อยถอยลง แต่ก็ยังอบอุ่นใจอยู่บ้าง เพราะคิดว่าพระองค์คงจะยังไม่ปรินิพพานก่อนที่จะประทานคำสั่งเกี่ยวกับคณะสงฆ์เป็นแน่”

“อะไรกันอานนท์ ! สงฆ์ยังหวังสิ่งนั้นจากเราอยู่อีกหรือ ? เราได้สอนสังฆกรรม โดยมีได้ทำให้แตกต่างกันระหว่างคำสอนภายนอกและภายในเลย...สำหรับตถาคตแล้ว ไม่มีสิ่งทำนองที่คล้ายกำมือของครูที่กำลังนอนอะไรบางอย่างไว้เบื้องหลังเลย ถ้าหากใครจะคิดว่า ‘ตถาคตนี้แหละจะเป็นผู้นำคณะสงฆ์’ หรือ ‘คณะสงฆ์จะต้องอาศัยตถาคต’ ละก็ ตถาคตก็เป็นผู้ที่ควรกำหนดคำสอนเกี่ยวกับคณะสงฆ์ขึ้น แต่ตถาคตมิได้มีความคิดอย่างนั้นอยู่เลย เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมตถาคตจะต้องทั้งคำสั่งไว้ด้วยเล่า ? บัดนี้ตถาคตก็แก่แล้วนะอานนท์ และเจริญอายุมาเต็มที่แล้ว การเดินทางของตถาคตใกล้จะถึงจุดจบแล้ว และตถาคตก็ได้บรรลุถึงวันสุดท้ายแล้ว เพราะบัดนี้ตถาคตก็มีอายุเกือบ ๘๐ ปีแล้ว เถวียนที่เก่าคร่ำคร่าจะไปได้ก็ต้องอาศัยเชือกหนังผูกรัดไว้ฉันใด ร่างกายของตถาคตยังเดินไปได้อยู่ก็เพราะยังมีผู้คอยประคับประคองอยู่ฉันนั้น ต่อเมื่อตถาคตไม่เอาใจใส่ต่อวัตถุภายนอกใด ๆ อีกต่อไปแล้ว เมื่อเวทนาทั้งหลายหยุดแล้ว และเมื่อตถาคตเข้ามานอนลึกลงไปแล้วนั้นแหละ ร่างกายของตถาคตจึงจะสบาย

“อานนท์ ดังนั้น เธอจะต้องเป็นดวงประทีปของตัวเอง เป็นที่พึ่งของตัวเอง อย่าหาสิ่งอื่นภายนอกตัวเป็นที่พึ่งเลย จงถือธรรมเป็นดวงประทีปและเป็นที่พึ่ง จงอย่ามองหาสิ่งอื่นนอกตัวเป็นที่

๑๑๘

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ฟังเลย ภิกษุจะเป็นประทีป และที่ฟังของตนเองได้ก็เพราะมองเห็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร และ วิญญาณ สืบเนื่องกันในอาการที่จะเอาชนะตัณหาและความทุกข์แห่งสามัญชนได้ และมีความพากเพียร ควบคุมตัวเองได้ และทำจิตให้เป็นสมาธิในหมู่ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดไม่ว่าจะเป็นในบัดนี้ หรือหลังจากที่ตถาคตล่วงลับไปแล้วก็ตาม ถ้ามีความขมักเขม้นที่จะศึกษาแล้ว ภิกษุรูปนั้นก็บรรลุถึงซึ่งนิพพานได้”

ปัจฉิมโอวาท

“สังฆาททั้งหลายทั้งปวงมีอันเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงยังความไม่ประมาทให้ถึงพร้อมเถิด”

พระพุทธเจ้าทรงดับขันธปรินิพพาน

ข้อความตอนนี้ได้มาจากหนังสือ “มิลินทปัญหา” ซึ่งแสดงให้เห็นมโนภาพเกี่ยวกับนิพพานทางฝ่ายเถรวาท นิพพานมิใช่การขาดสูญอย่างสิ้นเชิง แต่นิพพานก็เกี่ยวข้องกับการดับดับของบุคลิกภาพที่ปรากฏอย่างสิ้นเชิง ซึ่งนับว่าเป็นการขัดแย้งกันอยู่ในตัวที่ไม่อาจอธิบายออกมาเป็นคำพูดได้

(จาก มิลินทปัญหา)

พระยามิลินท์ทรงถามพระนาคเสนว่า : “ข้าแต่พระนาคเสนผู้มีอายุ พระพุทธเจ้ายังคงมีอยู่หรือไม่ ?”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “ถูกแล้ว มหาบพิตร พระพุทธเจ้ายังทรงมีอยู่”

พระยามิลินท์ตรัสถามว่า : “พระองค์เจ้าพอจะชี้ให้เห็นได้ใหม่ว่าพระพุทธเจ้าทรงอยู่ที่นั่นหรือไม่ ?”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ไม่มีอะไรเหลืออยู่พอจะก่อให้เกิดภาวะขึ้นมาใหม่อีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น อาตมภาพจึงไม่อาจชี้บอกได้ว่า พระองค์ทรงอยู่ที่นั่นหรือไม่”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ขอพระองค์เจ้าได้โปรดอุปมาให้ฟังด้วยเถิด”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตรจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน ? เปรียบเหมือนเปลวไฟที่ถูกโชติช่วงอยู่แล้วดับดับไป มหาบพิตรยังพอจะชี้ว่าเปลวไฟอยู่ ณ ที่นี้ หรือ ณ ที่นั่นได้หรือไม่ ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ข้าแต่พระองค์เจ้าผู้เจริญ หม่อมฉันชี้ไม่ได้ดอก เพราะเมื่อเปลวไฟดับแล้ว จะจับเอาที่ไหนมาชี้”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร ข้อความที่พระองค์ตรัสถามก็เหมือนกัน เมื่อพระผู้มีพระภาคเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้วก็เหมือนเปลวไฟที่ดับ...อาตมาจะชี้ให้เห็นพระพุทธองค์

“ได้ก็เฉพาะในคำสอนของพระองค์เท่านั้น เพราะพระพุทธองค์ทรงสอนไว้”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เจริญ ที่พระผู้เป็นเจ้าวิไลนามานี้สมควรแล้ว”

ธรรมนคร

ข้อความที่ไพเราะเพราะพริ้ง ซึ่งได้มาจากตอนท้าย ๆ ของหนังสือ “มิลินทปัญหา” นี้ บางทีจะเป็นงานของผู้อื่นหนึ่งต่างหากจากผู้แต่งคำสนทนาดังที่ได้คัดมาแสดงไว้ตอนต้นแล้ว ในบทสนทนาตอนท้ายนี้ พระพุทธเจ้าเกือบจะมีลักษณะเป็นเทพเจ้าผู้ช่วยเหลือประชาโลกซึ่งก็คล้าย ๆ พระอมิตาภะในเทพนิยายของมหายานที่ได้พัฒนาขึ้นในภายหลัง คือได้ทรงสร้างสวรรค์เพื่อสาวกของพระองค์ขึ้น พระพุทธเจ้ามิได้อธิบายนิพพานไว้ในแง่คำเชิงปฏิเสธ แต่ทว่าในแง่คำที่เป็นเชิงยืนยันมากเช่นกัน และนิยายเปรียบเทียบกับเมืองที่เต็มไปด้วยธุรกิจ มีประชากรหนาแน่น และมั่งคั่งนั้น ยากที่จะชี้ให้เห็นนิพพานที่บริสุทธิ์ที่มีอยู่ในข้อความตอนก่อน ๆ ได้ แต่ทว่าเป็นสวรรค์ที่ไม่มีทางที่เราจะสูญเสียบุคลิกลักษณะเลย ความจริงเป็นการบอกนักอ่านชาวตะวันตกให้เห็นเมืองยูทาห์เต็มใหม่ แห่งหนังสือว่าด้วยความดลใจนั่นเอง จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าข้อความตอนนี้เป็นงานของนักเขียนที่มีท่าทีใกล้ชิดไปทางมหายาน แต่เราก็คงระลึกไว้ด้วยว่า ชาวพุทธฝ่ายเถรวาทถือว่าหนังสือเล่มนี้เป็นกึ่งคัมภีร์พระไตรปิฎกทีเดียว

(จาก มิลินทปัญหา)

สถาปนิกที่จะสร้างพระนคร...จะต้องเลือกชัยภูมิที่เหมาะสม นำร่มเย็นใจก่อน แล้วก็จะปราบให้เสมอ แล้วจึงลงมือสร้างเมืองให้งามและถูกสัดส่วน แยกเป็นส่วน ๆ พร้อมกับสร้างป้อมคูประตูหอรบไว้โดยรอบพระนคร...และเมื่อสร้างพระนครเสร็จเรียบร้อยแล้ว สถาปนิกนั้นก็จะไปสู่ประเทศอื่น ในสมัยอื่นเมืองนั้นก็จะมีคนตั้งสมบูรณ มีความสงบสุข ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บและอุปสรรคอันตรายทั้งปวง เต็มไปด้วยไพร่ฟ้าประชากรทุกชั้นทุกอาชีพและทุกชาติ...แม้กระทั่งพวกไซเรียน (Scythian) พวกกรีก และพวกจีน บุคคลทั้งปวงนี้ ซึ่งมาอยู่ในเมืองใหม่และเห็นว่าเป็นเมืองที่วางแผนผังไว้ดีมาก ไม่มีอะไรขาดตกบกพร่อง สมบูรณ์และงดงาม ก็จะเปล่งอุทานว่า : “สถาปนิกผู้สร้างเมืองนี้จะต้องเป็นนายช่างที่ชำนาญงานมากทีเดียว !”

พระผู้มีพระภาคก็เช่นเดียวกัน...ในเรื่องความดีงามที่ไม่มีที่สิ้นสุดของพระองค์...เมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าและทรงพิชิตมาร และเสนาamar ได้แล้ว ทรงทำลายข่ายแห่งมิจาทิฐิ ทรงกำจัดอวิชชา และทรงสร้างปรีชาญาณขึ้นได้แล้ว...ก็ทรงสร้างธรรมนคร

ธรรมนครของพระพุทธเจ้าเป็นเมืองที่งาม มีศิลปะเป็นกำแพง มีศิริความละเอียดบาปเป็นคู มีญาณเป็นขั้วประตู มีความเพียรเป็นหอรบ มีศรัทธาเป็นยอดปราสาท มีสติเป็นนายประตู มีปัญญาเป็นตัวปราสาท มีพระไตรปิฎกเป็นตลาดกลางแจ้ง มีสุดตันตปิฎกเป็นถนนหลวง มีวินัยปิฎกเป็น

๑๒๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

โรงศาล มีสติปัญญาเป็นถนนใหญ่...

พระผู้มีพระภาคทรงกำหนดเรื่องต่อไปนี้เป็นอากรมสำหรับเจริญกรรมฐาน คือ : อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา อสุภสัญญา อาทีนวิสัญญา ปหานสัญญา วิราคสัญญา วิโรธสัญญา สัพพโลก อนภิวิตติสัญญา สัพพสังขารสุ อนิจจสัญญา อานาปานสติ วิชชายิตกสัญญา หตวิจิตตสัญญา เมตตาสัญญา กรุณาสัญญา มุทิตาสัญญา อุเบกขาสัญญา มรณสัญญา กายคตาสติ...ผู้ที่ปรารถนาจะพ้นจากขราและมรณะจะต้องถือเอาสัญญาอย่างใดอย่างหนึ่งในสัญญาเหล่านี้ เป็นอากรมกรรมฐาน และก็จะสามารถพ้นจากราคะ โทสะ โมหะ มานะ และทิฐิได้ จะข้ามพ้นสงสาร ห้ามเสียดังต้นหา จะข้ามระล้างมลทิน (ที่เกิดจาก ราคะ โทสะ โมหะ) ให้หมดจดได้ และจะทำจิตกิเลสทั้งปวงได้ แล้วเขาก็จะเข้าสู่พระนครนิพพานอันอุดม ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง บริสุทธิ์และสะอาดหมดจด ไม่รู้แก่ ไม่รู้ตาย เป็นแดนเกษม สงบ และเป็นสุข จิตของผู้นั้นก็จะหลุดพ้นเป็นพระอรหันต์

จริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

ในเรื่องสัมพันธภาพส่วนบุคคลนั้น พระพุทธศาสนาได้อบรมพร่ำสอนศีลธรรมที่สุภาพกว่า และมีหลักมนุษยธรรมมากกว่าจริยศาสตร์อื่นคู่สมัยแรก ๆ เสียอีก สัมพันธภาพของบุคคลทางพระพุทธศาสนา ถือหน้าที่สำคัญกว่ามิตรภาพ พรหมวิหารธรรม ๔ ประการของพระพุทธศาสนาอันได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขานั้น มีกล่าวยกย่องอยู่ทุกภุมายหลายแห่งในพระไตรปิฎก ขาดกต่าง ๆ ได้สอนเรื่องความสัมพันธ์อันมีมิตรระหว่างคนกับคน และระหว่างคนกับสัตว์ และเร้าใจให้สร้าง ความอบอุ่นใจด้วยความรักครอบครัว ภราดรภาพ และความซื่อสัตย์ (มิได้พูดถึงความสุข) ในการที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลอื่น ๆ แม้ว่าวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่ยังมีเหลืออยู่ ส่วนใหญ่ก็มุ่งหนักไปที่ภิกษุสงฆ์ ความจริงพระพุทธศาสนาได้เคยมี และยังมีข้อความที่ออกไปพ้นวัด เพื่อศาสนิกที่เป็นคฤหัสถ์อีกหลายล้านคน ซึ่งไม่มีหวังที่จะบรรลุถึงนิพพาน นอกจากจะต้องเกิดอีกหลายชาติทีเดียว แต่ก็ยังสามารถยกระดับชีวิตให้สูงขึ้นได้ โดยมีศรัทธาความเชื่อถือในคำสอนของพระพุทธเจ้า โดยการให้ความอุปถัมภ์บำรุงแก่พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา และโดยการปฏิบัติชอบต่อเพื่อนร่วมทุกข์ทั้งหลาย

ในเรื่องนี้เราควรจะสนใจข้อความที่สำคัญที่สุดที่เกี่ยวกับศีลของคฤหัสถ์ ที่มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเรื่อง “สิงคาโลวาทสูตร” นับว่าเป็นศีลธรรมของชนชั้นกลางที่มั่นคงมากอย่างหนึ่งที่พระสูตรนี้ได้เร้าให้เกิดขึ้น สูตรนี้ก็คล้าย ๆ กับข้อเขียนรุ่นเก่า ๆ ของคริสต์ศาสนานิกายโปรเตสแตนต์ คือเน้นถึงคุณธรรมเกี่ยวกับความมัยยัสต์ ถือพิธีกรรมที่ต้องเสียค่าใช้จ่ายมาก และพิธีรีตองพื้นบ้านนั้น ทั้งสิ้นเปลืองมากและไม่มีประโยชน์อะไรเลย งานรื่นเริงและงานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ทำให้คนต้องเสียเวลาและเงินทองที่มีค่าไป พวกคฤหัสถ์มีความเห็นว่า การดื่มสุรา และเล่นการพนันเป็นความชั่ว

ร้ายขนาดหนักด้วยเหตุผลอย่างเดียวกันนั่นเอง การสร้างมรดกให้แก่ครอบครัวนั้นเป็นการประกอบการกุศล แต่ในพระสูตรนั้นมีเรื่องมากกว่านี้มาก ถ้าพูดอย่างภาษาสมัยใหม่ ก็ต้องว่าอุดมคติที่พระสูตรนั้นสร้างขึ้นก็เพื่อสังคม ซึ่งในสังคมนั้นแต่ละคนจะเคารพบุคลิกภาพของกันและกัน เคารพสัมพันธ์ภาพแห่งมนุษยชาติที่อบอุ่นและเป็นสุข ซึ่งสัมพันธ์กันเป็นตาข่ายอย่างประณีต ซึ่งในสัมพันธ์ภาพนี้ บิดามารดากับบุตร ครูกับศิษย์ สามีกับภรรยา นายกับบ่าว และเพื่อนฝูงกัน จะต้องมองเห็นอีกคนหนึ่งเป็นประโยชน์ในตัวเอง และอยู่ร่วมกันด้วยความเคารพรักต่อกัน ช่วยเหลือกันและกันให้มีระดับชีวิตสูงขึ้น โดยอาศัยโลกซึ่งแม้ทางทฤษฎีจะถือว่าเป็นหุบผาแห่งน้ำตกก็ตาม แต่ก็ยังมีสถานที่ที่สุขสำราญอยู่บ้าง และยังได้ให้อีกาสที่จะได้พบความสุขที่แท้จริง แม้ว่าจะไม่ยั่งยืนก็ตาม ในการที่ได้สร้างมิตรภาพขึ้นในหมู่เพื่อนฝูง และญาติมิตร และความทุกข์ซึ่งทุกคนที่เกิดมาแล้วจะหลีกเลี่ยงไม่พ้นก็คือความแก่และความตาย ความเจ็บปวดอยู่โดดเดี่ยวของผู้ที่พบว่า ตัวเองต้องต่อสู้กับโลกที่ไม่เป็นมิตรอย่างน้อยที่สุดก็สำหรับคนุสสนั้น จะสามารถบรรเทาให้น้อยลงได้ก็โดยการบวชเป็นภิกษุเท่านั้น

ศีลของภิกษุ

ข้อความต่อไปนี้เป็นส่วนหนึ่งแห่งเทศนาที่ยาวมากสูตรหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งพรรณนาถึงปัญหาที่สมบุรณ์ของพระองค์ ศีลที่อ้างว่าพระองค์ทรงมีอยู่ดังในข้อความตอนต้น ๆ แห่งข้อความที่ได้คัดมานี้เป็นศีลที่ภิกษุทั้งหลายควรพยายามให้เกิดมีขึ้น และคนุสสก็ควรเจริญรอยตามภิกษุให้มากที่สุดที่จะมากได้ ตามแต่โอกาสจะอำนวย

(จาก ทิฆนิกาย)

พระสมณโคดมทรงงดเว้นจากการทำลายสัตว์มีชีวิตให้ตกลง ไม่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะทำลายสัตว์ที่มีปากณะแล้ว พระองค์ทรงวางตะบองและดาบได้แล้ว พระองค์ทรงดำรงชีวิตอยู่อย่างถ่อมตน เติมไปด้วยเมตตาทรงปรารถนาจะให้สัตว์ทั้งปวงมีความสุข

พระองค์ได้ทรงงดเว้นจากอกุศลนาทาน ไม่มีความโน้มเอียงไปในทางอกุศลนาทานได้แล้ว ทรงรับเฉพาะสิ่งที่มีผู้ถวายและคอยให้มีผู้ถวายเสียก่อน และพระองค์ทรงดำรงชีวิตอยู่ด้วยความซื่อสัตย์ และมีพระทัยบริสุทธิ์...

พระองค์ได้ทรงงดเว้นจากการประพฤติดีที่ไม่ใช่พรหมจรรย์ ไม่มีความโน้มเอียงไปในทางอพรหมจรรย์แล้ว พระองค์ทรงประพฤติพรหมจรรย์ และทรงอยู่โดดเดี่ยว และทรงหมดความปรารถนาที่จะร่วมเมถุนธรรม ซึ่งเป็นของเหลว...

พระองค์ทรงเว้นจากการพูดเท็จ ไม่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะพูดเท็จ พระองค์ตรัสความจริง เป็นผู้ซื่อสัตย์และเชื่อถือได้ พระองค์ไม่ทรงละเลยพระวาจาที่ให้ไว้แก่โลก...

พระองค์ทรงดเว้นจากการพูดคำส่อเสียด ไม่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะพูดส่อเสียด พระองค์ตรัสเฉพาะคำที่ไม่มีโทษ ที่เสนาหูกิ่งดูดีใจ เป็นภาษาผู้ดี เป็นที่ถูกใจประชาชน และที่จะทำให้ประชาชนรัก...

พระองค์ทรงดเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า ไม่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะพูดเพื่อเจ้าอีกต่อไป ทรงพูดถูกกาลตรงตามข้อเท็จจริงด้วยถ้อยคำที่มีความหมาย พระวาจาของพระองค์ควรแก่การจดจำ ถูกกาลละ แสดงให้เห็นภาพชัดเจน กำหนดได้ และตรงจุด

พระองค์ไม่ทรงทำลายเมล็ดพืชหรือต้นไม้ พระองค์ทรงเสวยพระกระยาหารเพียงวันละมื้อ ไม่เสวยในเวลาราตรี หรือในเวลาวิกาล พระองค์ไม่ทรงดื่มหรสพ หรือชมการละเล่นมีร้องเพลง ฟ้อนรำ และดนตรี พระองค์ไม่ทรงสวมเครื่องประดับ หรือประดับพระองค์ด้วยมาลา ของหอม หรือเครื่องลูบไล้ พระองค์ไม่ทรงบรรทมบนที่นอนสูง หรือที่นอนใหญ่ พระองค์ไม่ทรงรับเงิน หรือทอง ข้าวสาร หรือเนื้อสด พระองค์ไม่ทรงรับสตรีหรือเด็กหญิง ทาสหรือทาสี แพะหรือแกะ เป็ดไก่หรือหมู ช้าง หรือวัวควาย ม้าผู้หรือม้าเมีย นานหรือบ้าน พระองค์ไม่ทรงรับเป็นสื่อหรือผู้ส่งข่าว พระองค์ไม่ทรงซื้อหรือขาย หรือไม่ใช้เครื่องชั่ง เครื่องตวง หรือเครื่องวัดโก่ง พระองค์ไม่เคยโก่ง ไม่ติดสินบน ไม่ขี้ฉ้อ หรือไม่หลอกลวง พระองค์จะไม่ทำร้ายใคร ไม่ฆ่าใคร หรือไม่จองจำใคร หรือไม่ลักขโมย หรือไม่เบียดเบียนใคร

การเอาใจใส่ต่อร่างกาย

คณะสงฆ์เอาใจใส่ต่อสุขภาพอนามัยทางร่างกายของสมาชิกในสังฆมณฑลมากที่สุดทีเดียว และครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า “ผู้ที่หวังจะบำรุงตถาคต ก็ควรบำรุงภิกษุใช้เถิด” วัดต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา มักจะทำหน้าที่เป็นสุขศาลา และมีผู้ให้ข้อเสนอแนะว่า เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาแพร่หลายอยู่ในเอเชียอาคเนย์และอื่น ๆ ก็คือการที่ภิกษุในพระพุทธศาสนามีบทบาททางด้านการรักษาพยาบาล ซึ่งแม้ว่าถ้าเปรียบเทียบกับมาตรฐานในปัจจุบันแล้วจะเป็นแบบโบราณอยู่สักหน่อยก็ตาม แต่ก็ดีกว่าที่ชาวบ้านทั่ว ๆ ไปรู้จักกัน และดังนั้นจึงทำให้ศาสนาใหม่นี้มีชื่อเสียงโด่งดังขึ้นมา

หนังสือมิลินทปัญหา อธิบายถึงความวิปริตที่ปรากฏซึ่งระบบหนึ่งที่เน้นหนักถึงความชั่วร้ายของสิ่งทั้งหลายทางเนื้อหนังนั้น ก็ควรจะยกย่องคุณค่าความอยู่ดีกินดีทางร่างกายเป็นอย่างสูงด้วย

(จาก มิลินทปัญหา)

พระยามิลินทตรัสว่า: “ข้าแต่พระนาคนเสนผู้เจริญ ร่างกายเป็นที่รักของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายที่เป็นนักบวชหรือเปล่า?”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “ร่างกายมิได้เป็นที่รักของพวกอาตมภาพทั้งหลายเลย”

พระยามิลินท์ตรัสถามว่า : “แล้วทำไมพวกพระคุณเจ้าทั้งหลายจึงบำรุงเลี้ยงร่างกาย และระมัดระวังรักษาร่างกายเป็นอย่างดีเล่า ?”

พระนาคเสนถวายพระพรถามว่า : “พระองค์เคยเสด็จเข้าสู่สมรภูมิและเคยถูกยิงด้วยลูกศรจนได้รับบาดเจ็บหรือไม่ ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ หม่อมฉันเคยเข้าสู่สมรภูมิ และเคยถูกยิงได้รับบาดเจ็บมาแล้ว”

พระนาคเสนถวายพระพรถามว่า : “ในกรณีเช่นนั้น เรามีได้ใช้ขี้ผึ้งทาบาดแผล มิได้ใช้น้ำมันทาแผล และมีได้เอาผ้าพันแผลไว้ดอกหรือ ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “พระคุณเจ้าผู้เจริญ เขาใช้ขี้ผึ้งทาแผล ใช้น้ำมันทาแผล และใช้ผ้าพันแผลถูกต้องแล้ว”

พระนาคเสนถวายพระพรถามว่า : “มหาบพิตร ที่พระองค์ทรงรักษาแผลเป็นอย่างดีนั้น แผลเป็นที่รักของพระองค์หรือ ?”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “แผลมิได้เป็นที่รักของหม่อมฉันเลย ที่ทำไปทั้งหมดนั้นก็เพื่อให้เนื้อใหม่งอกขึ้นมา แผลจะได้หายเท่านั้นเอง”

พระนาคเสนถวายพระพรว่า : “มหาบพิตร ความซื่อฉันใด บรรพชิตก็เช่นเดียวกัน บรรพชิตมิได้ถือร่างกายว่าเป็นที่รักของตนเลยทั้ง ๆ ที่ไม่มีความยึดมั่นในร่างกายนั้น บรรพชิตทั้งหลายก็อุตส่าห์ปรนนิบัติร่างกาย เพราะพระผู้มีพระภาคตรัสว่าร่างกายก็คล้ายกับแผลนั่นเอง...

“มีหนังหุ้มกำบังไว้ ประกอบด้วยทวารทั้งเก้า มีปากแผลใหญ่

มีสิ่งสกปรกไหลออกมาจากทุกทวาร ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น”

พระยามิลินท์ตรัสว่า : “พระผู้เป็นเจ้ากล่าวด้วยคำสมควรนักหนา”

“จงอย่าฝึงขุมทรัพย์เพื่อตนเองไว้ในโลก...”

ในทฤษฎีเรื่อง “สัมมาทิฐิ” ที่เกี่ยวกับสถานะของโลกนับว่าเป็นขั้นแรกของอริยมรรคมีองค์แปด แต่วรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมายสำหรับคฤหัสถ์เป็นส่วนใหญ่เน้นมีความโน้มเอียงไปในทางเน้นถึงสัมมาทิฐิมากกว่าที่จะเน้นถึงสัมมาทิฐิ ไม่ว่าคนเราจะมีศรัทธาอย่างไรก็ตาม การกระทำดีและการมีระเบียบวินัยของเขา ย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลโดยไม่ผิดพลาด และจะนำไปสู่การเกิดใหม่ที่มีความสุขยิ่งกว่าเดิม ซึ่งอาจทำให้เขามีโอกาสเจริญก้าวหน้าทางด้านจิตใจต่อไปอีก ข้อความสั้น ๆ ที่เรากล่าวมาเป็นบางตอนนี้ ก็เพราะมันทำให้เราระลึกถึงเทศนาบนภูเขาได้ ขอให้สังเกตว่า ขุมทรัพย์นั้น “เราไม่อาจให้แก่คนอื่น ๆ ได้” นี่เป็นคำสอนของลัทธิเถรวาท ลัทธิมหายานสอนว่า กุศลที่เกิดจากการงานของตน อาจแบ่งปันผู้อื่นได้ โดยอาศัยเจตนาที่มีอำนาจแรงกล้า และตัวอย่างของพระโพธิสัตว์ที่ทรงพระมหากรุณาธิคุณ (ดูบทที่ ๗) ได้เร้าใจให้มนุษย์แผ่ส่วนบุญ

๑๒๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ให้แก่ผู้อื่น

(จาก ขุททกปาฐะ)

ชายคนหนึ่งฝังขุมทรัพย์ไว้ในบ่อลึก โดยคิดว่า “ทรัพย์นี้คงจะเป็นประโยชน์มากในเวลาที่ต้องการ หรือในเวลาที่เราจะหาไม่ทรงโปรดปรานเรา หรือในเวลาที่เราถูกปล้น หรือในเวลาเป็นหนี้เป็นสิน หรือในเวลาอาหารขาดแคลน หรือในเวลาที่เราประสบโชคร้าย”

แต่ทรัพย์สมบัติทั้งหมดนี้ไม่อาจอำนวยประโยชน์ให้แก่เจ้าของเลย เพราะเขาอาจลืมที่ที่เขาซ่อน หรือพวกโจรอาจลักไป หรือข้าศึกหรือแม้แต่ญาติพี่น้องอาจถือเอาไปในเวลาที่เขาประมาทก็ได้

แต่ถ้าโดยอาศัย ทาน ความดี ความเห็นแก่ใจ และการควบคุมตนเอง ทั้งบุรุษและสตรี อาจสะสมทรัพย์สมบัติที่ซ่อนไว้ได้แล้วได้ ซึ่งเป็นทรัพย์สมบัติที่ไม่อาจให้คนอื่นได้ และที่โจรจะลักไปไม่ได้ บัณฑิตควรทำกุศล ซึ่งจะเป็นทรัพย์สมบัติที่จะไม่ทิ้งเขาไปเลย

เมตตาพรหมวิหาร

คาถาต่าง ๆ ต่อไปนี้ เป็นการรวบรวมจากที่มาสองแห่งด้วยกัน เพราะในตอนกลางของคาถาบทที่ ๓ ท่านองได้เปลี่ยนไปหมด และในที่ที่คนเดินถนนระบุถึงคุณความดีของพระพุทธเจ้า นั้นเรารู้สึกประทับใจต่อด้อยคำที่ยกอยู่ในเรื่องความเมตตา ; ซึ่งเป็นธรรมะข้อแรกแห่งพรหมวิหาร ๔ “การเจริญเมตตา” นับว่าเป็นกรณียกิจประจำวันอย่างหนึ่งของภิกษุทั้งหลาย และแม้คฤหัสถ์ก็อาจปฏิบัติตามได้

ในการเจริญเมตตานี้ เขาจะต้องปลีกออกไปจากตัวเขาเองและแม้จะมองดูตัวเองก็ให้แผ่เมตตาไปให้ตัวเอง เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะมีเมตตาหรือความรักคนอื่น นอกเสียจากว่าเขาจะต้องรู้สึกรักตัวเองก่อนเท่านั้น แล้วเขาก็จะต้องแผ่กระแสเมตตานี้ไปทุกทิศทุกทางไปถึงสัตว์ทุกชนิดทั่วทุกมุมโลก เมื่อได้แผ่เมตตาไปทั่วโลกแล้ว เขาก็อาจปฏิบัติท่านองเดียวกันนั้นด้วยพรหมวิหารธรรมอีก ๓ ข้อ คือ กรุณา มุทิตา และอุเบกขา การเจริญสัมมาสติในแบบต่าง ๆ เหล่านี้ เรียกว่า “พรหมวิหาร” ซึ่งแปลอย่างสบาย ๆ ว่า “ธรรมเป็นเครื่องอยู่ที่ประเสริฐ” พรหมวิหารธรรมทั้ง ๔ นี้ชาวพุทธยังคงปฏิบัติกันอยู่ทั่วโลก และโดยเฉพาะในหมู่พวกที่ถือลัทธิมหายานมีความเชื่อถือว่า กระแสเมตตาที่ล้นไหลออกจากภิกษุที่เจริญสมาธิหลายพันรูปนั้น ย่อมมีผลที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชาวโลกมากทีเดียว

(จาก สุตตนิบาต)

เมตตาธรรมนี้เป็นสิ่งที่ผู้รู้ว่าจะไรจะเป็นความดีแก่เขา

ผู้ที่เข้าใจความหมายของนิพพานควรเจริญ...
เขาควรเป็นผู้สามารถ ชี้อตรง แน่วแน่
มีถ้อยคำอ่อนหวาน เป็นผู้อ่อนโยน และไม่ดูถูกผู้อื่น

เขาควรเป็นผู้มีความสันโดษ เลี้ยงง่าย
มีความต้องการเพียงเล็กน้อย และมีความประพฤติเบาพร้อม
มีอินทรีย์สงบ รอบคอบ
ไม่เย่อหยิ่ง ไม่โลภ...

ในการกระทำก็ไม่ควรมีความต่ำช้า
เพราะบัณฑิตจะดีเตียน

ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุขและปลอดภัย
ขอสัตว์ทั้งหลายจงมีความสุขใจ...

สัตว์ทั้งปวงไม่ว่าจะอ่อนแอ หรือแข็งแรง
ไม่ว่าจะยาวหรือใหญ่
ขนาดกลาง หรือเล็ก ละเอียด หรือหยาบ
ไม่ว่าจะมองเห็น หรือไม่ก็ตาม
ไม่ว่าจะอยู่ในที่ไกล หรือที่ใกล้ก็ตาม
ที่เกิดแล้ว หรือยังไม่เกิดก็ตาม
ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง จงมีความสุขเกิด

ขอสัตว์ทั้งหลายอย่าได้หลอกลวงกันเลย
อย่าได้ดูถูกกันและกันเลย
อย่าได้มีความพยาบาท โกรธแค้นกันเลย
จงอย่าปรารถนาให้กันและกันมีความทุกข์เลย

มารดาอย่าอมระงับดูแลบุตรน้อย
ที่เป็นที่รักดังดวงใจของเธอตลอดชีวิตเธอฉันใด
จิตของคนเราก็ควรแผ่เมตตา
ไปยังสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง โดยไม่มีปริมาณฉันนั้น
เขาควรสร้างเมตตาต่อชาวโลกทั้งปวง
โดยไม่มีปริมาณ

๑๒๖

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ทั้งในเบื้องต้น เบื้องต่ำ และด้านขวาง
ไม่มีใจคับแคบ ไม่มีเวร และไม่มีภัยแก่ใคร

ไม่ว่าเขาจะยืนอยู่ เดินอยู่ นั่งอยู่
หรือนอนอยู่ก็ตาม
เขาควรจะยึดมั่นในเมตตาอัน
เพราะนี้เป็นธรรมเครื่องอยู่ที่ประเสริฐ
ขอให้เขาผู้ปราศจากมิจจาที่รู้ทั้งปวง
มีศีล ถึงพร้อมด้วยทัศนะ (ความรู้แจ้ง)
จึงเป็นผู้พิชิตความต้องการในกามารมณ์ทั้งหลายได้
และเขาจะไม่ไปเกิดในครรรค์อีกต่อไป

ความเกลียดและความรัก

มโนคติเกี่ยวกับ “การหันแก้มอีกข้างหนึ่งให้” ในเรื่องสัมพันธภาพระหว่างบุคคลนี้ มักจะมี
พบอยู่ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเสมอ อย่างไรก็ตาม ก็มีการประณามสงครามอยู่บ้าง ซึ่งนับว่า
แตกต่างไปจากการกระทำอย่างรุนแรงของปัจเจกบุคคล และคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทก็ไม่มีข้อความในเรื่อง
หลังนี้เปิดเผยเหมือนศิลาจารึกชิ้นที่ ๑๓ ของพระเจ้าอโศกมหาราช ข้อความต่อไปนี้ซึ่งได้มาจาก
“ธรรมวิธี” ย่อมเป็นอุทาหรณ์ชี้ให้เห็นแง่ต่าง ๆ เหล่านี้

(จาก ธรรมบท)

“เขาได้ด่าเรา เราได้ดีเรา
เขาได้ชนะเรา เราได้ลักของเราไป !”
ผู้ใดเข้าไปผูกเวรไว้อย่างนี้
เวรของเขาจะไม่มีทางระงับได้เลย...
แต่ผู้ที่ไม่เข้าไปผูกเวรไว้
เวรของเขาจะสงบระงับโดยเร็วพลัน

ในโลกนี้ไม่เคยเลยที่เวร
จะระงับได้ด้วยการจองเวร
เวรย่อมระงับได้ด้วย การไม่จองเวรเท่านั้น
นี้เป็นธรรมของเก่า (สันนัตถธรรม)

ผู้ชนะย่อมประสบเวร
ผู้แพ้ย่อมนอนเป็นทุกข์

สัตบุรุษผู้อยู่พ้นจากการชนะหรือแพ้แล้ว

ย่อมนอนเป็นสุข

พระพุทธศาสนากับชีวิตประจำวัน

“สิงคาลอวาท” นับว่าเป็นข้อความเรื่องเดียวที่ยาวที่สุดที่อุทิศให้แก่ศีลธรรมสำหรับคฤหัสถ์ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก แม้ว่าจะอ้างว่าเป็นพุทธพจน์ แต่บางทีอาจไม่ใช่พุทธพจน์จริง ๆ ก็ได้ แต่บางส่วนอาจใช้คำสอนของพระพุทธเจ้าที่รวมเข้าด้วยกันใหม่สักสองสามชิ้นเป็นหลักก็ได้ สูตรนี้ก็คล้าย ๆ สูตรอื่น ๆ อีกหลายสูตร คือดูเหมือนจะได้มาจากที่หลายแห่งด้วยกัน เพราะในตอนต้น ๆ ซึ่งรวมถึงบาปและโทษ ที่คฤหัสถ์จะต้องรับอยู่มากมาย และอธิบายถึงลักษณะมิตรแท้ นั้น อาจแบ่งออกไปได้โดยอาศัยคาถาต่าง ๆ จากตอนหลัง ๆ และที่ประณีตกว่า กำหนดหน้าที่ของคฤหัสถ์ที่สัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ไว้ทุกทางด้วยกัน

ผู้อ่านควรสังเกตคุณธรรมที่หนักแน่น ที่ได้มาโดยยาก ที่เป็นการแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งได้ระบุไว้ โดยเฉพาะในตอนต้น ๆ ด้วย สูตรนี้ส่วนใหญ่มิได้มุ่งไปที่คนจนมากหรือคนมั่งมีมากเลย แต่ทว่ามุ่งไปที่ชนชั้นกลางที่รุ่มรวยมากกว่า ควรจะสังเกตได้ด้วยว่าข้อความตอนที่พูดถึงหน้าที่ระหว่างสามีกับภรรยา และระหว่างนายกับบ่าว ในตอนที่สองของสูตรนี้ด้วย ข้อความนี้ถ้าจะพูดถึงสิทธิมากกว่าหน้าที่แล้ว จะเห็นว่าได้บอกถึงว่าภรรยานั้นมีสิทธิควบคุมภารกิจในบ้านทั้งหมดและจะต้องได้รับเครื่องแต่งกายที่พอเพียง และลูกจ้างจะต้องได้รับค่าจ้าง และเงินเดือนต่าง ๆ อย่างยุติธรรม จะต้องมีความยุติธรรม และได้รับการรักษาพยาบาลอย่างดีด้วย

(จาก ทิมนิกาย)

ครั้งหนึ่งเมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่วิหารเวฬุวัน ในเมืองราชคฤห์ สิงคาลมาณพได้ตื่นแต่เช้าตรู่ ออกจากเมืองราชคฤห์พร้อมกับเครื่องแต่งกาย และผมที่ยังเปียกอยู่ เนื่องจากการชำระล้างร่างกายในตอนเช้า ได้ประณมมือไหว้ทิศต่าง ๆ ของโลก และท่องฟ้าอยู่ คือทิศตะวันออก ทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศเบื้องบน และทิศเบื้องต่ำ ในตอนเช้าตรู่นั้นเอง พระพุทธเจ้าทรงครองผ้าอันตรวาสก ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จไปยังกรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต พระองค์ทรงเห็นสิงคาลมาณพกำลังไหว้ทิศทั้งหลายอยู่ จึงรับสั่งถามว่าทำไมเขาจึงปฏิบัติเช่นนั้น

สิงคาลมาณพพูดตอบว่า: “เมื่อบิดาของข้าพระองค์จวนจะสิ้นลมปรายนั้นได้บอกข้าพระองค์ให้ไหว้ทิศทั้งหลาย ข้าพระองค์ให้เกียรติต่อคำพูดของบิดา เคารพยกย่องคำพูดของบิดา จึงได้ตื่นแต่เช้าตรู่และไหว้ทิศทั้งหลายอยู่อย่างนี้เสมอมา”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า: “แต่การบูชาทิศทั้งหกเช่นนั้น มิได้สอดคล้องต้องกันกับความประพฤติที่ชอบเลย”

๑๒๘

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

สิงคาลมานพทูลถามว่า : “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แล้วจะให้อะไรเล่าจึงจะถูกต้องกับความประพฤติชอบ ? พระองค์จะบอกข้าพระองค์ได้ไหม ?”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า : “จงฟังเถิด เราจะบอกท่าน จงจำคำที่เราจะบอกให้ตึ้นะ”

สิงคาลมานพทูลตอบว่า : “พระเจ้าข้า” แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสดังต่อไปนี้ :

“ถ้าหากอุบาสก ผู้ประเสริฐเลิกการกระทำชั่ว ๔ อย่าง ถ้าเขาไม่ทำบาปอกติ ๔ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้าเขาไม่ทำลายทรัพย์สมบัติให้หมดไป เพราะอบายมุข ๖ ถ้าหากเขาเว้นความชั่วทั้ง ๑๔ อย่างเหล่านี้ได้แล้ว แล้วเขายึดมั่นในทิศ ๖ เขากีย่อมพร้อมที่จะพิชิตโลกทั้งสอง เขามีโชคดีทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า เมื่อร่างกายแตกดับหลังจากตายแล้ว เขาก็จะไปเกิดใหม่ในสุคติโลกสวรรค์

“การกระทำชั่ว ๔ อย่างที่เขาจะต้องเลิกละมืออะไรบ้าง ? มีปาณาติบาต อทินนาทาน กาเมสุมิจฉาจาร และมุสาวาท...

“อกติ ๔ อย่าง ที่จะเป็นเหตุให้ทำความชั่วที่เขาจะต้องหลีกเลี่ยงมืออะไรบ้าง ? คือ การทำความชั่ว เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ และภยาคติ

“และอะไรเล่าคืออบายมุข ๖ ? อบายมุข ๖ ได้แก่ การดื่มสุราเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท การเที่ยวกลางคืน การเที่ยวดูการเล่น การเล่นการพนัน การคบคนชั่วเป็นมิตร และความเกียจคร้านทำงาน

“การดื่มสุราเมรัย ๖ สถานคือ : ย่อมสูญเสียทรัพย์ ๑ ก่อการทะเลาะวิวาท ๑ เป็นโรคภัยไข้เจ็บ ๑ ทำลายชื่อเสียง ๑ หมดความละอาย ๑ และทอนปัญญา ๑

“การเที่ยวกลางคืนมีโทษ ๖ สถาน คือ : ชื่อว่าไม่รักตัว ๑ ชื่อว่าไม่รักลูกเมีย ๑ ชื่อว่าไม่รักทรัพย์สมบัติ ๑ เป็นที่สงสัยของคนทั่วไป ๑ เสื่อมเสียชื่อเสียง ๑ และย่อมได้รับความเดือดร้อน ๑

“การเที่ยวดูการเล่นมีโทษ ๖ สถานคือ : เมื่อมีการพ้อนรำที่ไหนก็จะไปที่นั่น ๑ เมื่อมีร้องเพลงที่ไหนก็ไปที่นั่น ๑ เมื่อมีคนตลกที่ไหนก็ไปที่นั่น ๑ เมื่อมีมหรสพที่ไหนก็ไปที่นั่น ๑ เมื่อมีเล่นกลที่ไหนก็ไปที่นั่น ๑ เมื่อมีกายกรรมที่ไหนก็ไปที่นั่น ๑

“การเล่นการพนันมีโทษ ๖ สถานคือ : ผู้ชนะย่อมประสพเวร ๑ ผู้แพ้ย่อมเสียดาบทรัพย์ ๑ ย่อมสูญเสียทรัพย์มรดก ๑ ไม่มีใครเชื่อถ้อยคำ ๑ ย่อมได้รับการติเตียน ๑ ไม่มีใครยกยูลูกสาวให้แต่งงานด้วยเพราะนักการพนันนั้นย่อมเป็นผู้ไม่เหมาะสมที่จะเลี้ยงดูภรรยา ๑

“การคบคนชั่วเป็นมิตรมีโทษ ๖ สถานคือ : ย่อมมีเพื่อนฝูงที่เป็นนักร้อง ๑ มีเพื่อนฝูงที่ไม่อยู่ในศีลในธรรม ๑ มีเพื่อนฝูงขี้เมา ๑ มีเพื่อนฝูงเป็นคนโกง ๑ มีเพื่อนฝูงเป็นคนหลอกลวง ๑ มีเพื่อนฝูงเป็นนักร้องหัวไม้ ๑

“การเกียจคร้านก็มีโทษ ๖ สถานด้วยกันคือ : มักอ้างว่า ‘หนาวนัก’ แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่า ‘ร้อนนัก’ แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่า ‘ยังเข้าอยู่’ แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่า ‘สายแล้ว’ แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่า ‘ยังหิวอยู่’ แล้วไม่ทำงาน ๑ มักอ้างว่า ‘ยังอึ้งอยู่’ แล้วไม่ทำงาน ๑ และแล้วเขาก็ไม่ได้ทำสิ่งที่เขาควรทำ และไม่มีทรัพย์สินสมบัติใหม่เกิดขึ้นมา มีแต่จะทำให้ทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่แล้วให้หมดไป

“ยังมีมิตรปฏิรูปอีก ๔ ประเภท ที่ควรเห็นว่าเป็นข้าศึก คือ : คนประจบสอพลอ ๑ คนดีแต่พูด ๑ คนพูดเอาใจ ๑ และคนที่ช่วยทำลายทรัพย์สินสมบัติของท่าน ๑

“คนประจบสอพลอ ชื่อว่าเป็นศัตรูด้วยเหตุ ๔ สถานคือ : ขอบประจบสอพลอ ๑ ให้น้อยหวังจะได้มาก ๑ ทำหน้าที่เพราะความกลัว ๑ และรับใช้เพราะเห็นแก่ประโยชน์ของตน ๑

“คนดีแต่พูด ชื่อว่าเป็นศัตรู เพราะเหตุ ๔ สถานคือ : พูดถึงความดีในอดีต ๑ พูดถึงความดีในอนาคต ๑ พยายามชนะใจท่านด้วยการให้คำมั่นสัญญาลม ๆ แล้ง ๆ ๑ เมื่อมีการงานเกิดขึ้นก็หลีกเลียง ๑

“คนพูดเอาใจ ชื่อว่าเป็นศัตรูเพราะเหตุ ๔ สถานคือ : แนะนำให้ทำความชั่ว ๑ ไม่แนะนำให้ทำความดี ๑ ตอหน้ายกย่อง ๑ แต่ลับหลังดั่งหนานินทา ๑

“คนที่ช่วยทำลายทรัพย์สินของท่าน ชื่อว่าเป็นศัตรูเพราะเหตุ ๔ สถานคือ : ท่านดื่ม ดื่มด้วย ๑ เป็นเพื่อนเที่ยวในเวลากลางคืน ๑ เป็นเพื่อนไปดูการเล่น ๑ และเป็นเพื่อนเล่นการพนัน ๑

“แต่ก็มีบุคคลอยู่ ๔ ประเภทที่ท่านควรพิจารณาเห็นว่าเป็นมิตรแท้ คือ : มิตรอุปการะ ๑ มิตรที่ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๑ มิตรที่ให้คำแนะนำที่ดี ๑ และมิตรที่ให้ความเห็นอกเห็นใจ ๑...

เพื่อนที่มีอุปการะ

เพื่อนที่ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ

เพื่อนที่ให้คำแนะนำที่ดี

เพื่อนที่ให้ความเห็นอกเห็นใจ...

เหล่านี้นับเป็นมิตรควรทราบ

เป็นมิตรแท้ ๔ ชนิด

๑๓๐

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

และควรอุทิศชีวิตให้แก่เขา

ดูมารดาอุทิศชีวิตให้แก่บุตรในอุทรของเธอเกิด

บัณฑิตและผู้ทรงศีล

ย่อมรุ่งเรืองดุจไฟบนยอดเขา

ย่อมสะสมเงินทองคล้ายผึ้ง

ซึ่งมิได้ทำให้ดอกไม้ต้องชอกช้ำไปฉะนั้น

บุคคลเช่นนี้ย่อมค่อย ๆ สะสมทรัพย์สมบัติ

ดุจจอมปลวกฉะนั้น

ผู้ที่มั่งมีขึ้นมาด้วยวิธีนี้

ย่อมช่วยครอบครัวของเขาได้

และผูกจิตใจเพื่อนไว้ได้

เขาควรแบ่ง

ทรัพย์ของเขาออกเป็นสี่ส่วน

ส่วนหนึ่งควรใช้เลี้ยงชีวิต

อีกสองส่วนควรใช้ขยายกิจการค้า

และส่วนที่สี่เขาควรเก็บไว้

ใช้ในฤดูฝน

“และอุปาสกผู้ประเสริฐ จะยึดมั่นในทิส ๖ ได้อย่างไร ? เขาควรกำหนดจดจำบุคคลเหล่านี้เป็นอุทิศทั้ง ๖ คือ : มารดาบิดาเป็นทิสเบื้องหน้า (ตะวันออก) ครูอาจารย์เป็นทิสเบื้องขวา (ใต้) บุตรภรรยาเป็นทิสเบื้องหลัง (ตะวันตก) มิตรสหายเป็นทิสเบื้องซ้าย (เหนือ) ป่าวและคนรับใช้เป็นทิสเบื้องต่ำ สมณพราหมณ์เป็นทิสเบื้องบน

“บุตรควรปฏิบัติต่อบิดามารดา ซึ่งเป็นทิสเบื้องหน้า ด้วยสถาน ๕ คือ : ท่านเลี้ยงเรามาตั้งแต่เรายังเป็นเด็กอยู่ แล้วก็ควรเลี้ยงท่านตอบในเมื่อท่านแก่เฒ่า ๑ ควรปฏิบัติหน้าที่แทนท่าน ๑ ควรรักษาชื่อเสียงของวงศ์ตระกูล ๑ ควรทำตนให้เหมาะสมแก่การที่จะรับทรัพย์มรดก ๑ และเมื่อท่านถึงแก่กรรมไปแล้ว ควรทำบุญอุทิศให้ ๑ เมื่อบุตรได้ปฏิบัติดังนี้แล้ว บิดามารดาก็ควรปฏิบัติต่อบุตรด้วย ๕ สถานคือ : ควรห้ามบุตรจากการทำความชั่ว ๑ ควรส่งเสริมให้บุตรทำความดี ๑ ควรสอนบุตรให้ประกอบอาชีพ ๑ ควรหาภรรยาที่ดีให้ ๑ และมอบทรัพย์มรดกให้ในเวลาที่เหมาะสม ดังนั้น เขาก็ชื่อว่าได้บูชาทิสเบื้องขวา และทำให้ทิสนั้นปลอดภัยและเป็นมงคล

“ศิษย์ควรปฏิบัติต่อครูอาจารย์ ซึ่งเป็นทิสเบื้องขวาด้วยสถาน ๕ คือ : ลูกขึ้นด้อมรับท่าน ๑ อยู่คอยรับใช้ท่าน ๑ ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน ๑ เคารพการทำงาน ๑ และเรียนเรื่องการค้าด้วยความ

อดทน ๑ เมื่อศิษย์ได้ปฏิบัติต่อครูอาจารย์อย่างนี้แล้ว ครูอาจารย์ก็ควรปฏิบัติต่อศิษย์ด้วย ๕ สถานด้วยกันคือ : อบรมสั่งสอนศิษย์ให้มีความประพฤติที่ดี ๑ สอนศิษย์ให้กำหนดจดจำได้ ๑ สอนศิลปวิทยาต่าง ๆ ให้โดยไม่ปิดบังอำพราง ๑ ยกย่องให้ปรากฏในหมู่เพื่อนฝูง ๑ และเป็นผู้คุ้มครองในทุกทิศทุกทาง ๑ ดังนั้น เขาก็ชื่อว่าได้บูชาทิศเบื้องซ้าย และทำให้ทิศนั้นปลอดภัยและเป็นมงคล

“สามีควรปฏิบัติต่อภรรยา ซึ่งเป็นทิศเบื้องหลังด้วยสถาน ๕ คือ : ยกย่องภรรยา ๑ ให้เกียรติภรรยา ๑ ชื่อสัตย์ต่อภรรยา ๑ มอบให้เป็นใหญ่ในการงานในบ้าน ๑ และให้เครื่องประดับ ๑ เมื่อสามีได้ปฏิบัติต่อภรรยาอย่างนี้แล้ว ภรรยาก็ควรปฏิบัติต่อสามีด้วย ๕ สถานด้วยกันคือ : เอาใจใส่การงานในบ้าน ๑ เลี้ยงดูคนใช้ให้ดี ๑ จงรักภักดีต่อสามีไม่ประพฤติผิดนอกใจ ๑ รักษาทรัพย์สินที่สามีหามาได้ ๑ และควรมีความซื่อสัตย์ และไม่เกียจคร้านการงานในบ้าน ๑ ดังนั้น เขาก็ชื่อว่าได้บูชาทิศเบื้องหลัง และทำให้ทิศนั้นปลอดภัยและเป็นมงคล

“สุภาพชนควรรับใช้เพื่อนฝูง ในฐานะที่เป็นทิศเบื้องซ้ายด้วย ๕ สถานด้วยกัน คือ : โอบอ้อมอารีต่อเพื่อน ๑ ให้คำปรึกษา ๑ ช่วยเหลือเพื่อน ๑ ปฏิบัติต่อเพื่อนดุจเดียวกับที่ปฏิบัติต่อตนเอง ๑ รักษาคำพูด ๑ เมื่อได้ปฏิบัติต่อเพื่อนในฐานะเป็นทิศเบื้องซ้ายอย่างนี้แล้ว เพื่อนก็ควรปฏิบัติตอบด้วย ๕ สถานคือ : คุ้มครองเพื่อนเมื่อเพื่อนประมาท ๑ รักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อนเวลาประมาท ๑ เมื่อเพื่อนเดือดร้อน เขาเป็นที่พึ่งพำนักได้ ๑ เมื่อเพื่อนถึงซึ่งความวิบัติไม่ทอดทิ้ง ๑ และควรเคารพสมาชิกอื่น ๆ ในครอบครัวของเพื่อน ๑ ดังนั้น เขาก็ชื่อว่าได้บูชาทิศเบื้องซ้าย และทำให้ทิศนั้นปลอดภัยและเป็นมงคล

“นายควรปฏิบัติต่อป่าว และคนรับใช้ ในฐานะเป็นทิศเบื้องต่ำด้วย ๕ สถานด้วยกันคือ : ให้งานทำให้เหมาะกับกำลังความสามารถ ๑ ควรให้อาหารและค่าจ้างตามกำหนด ๑ ควรเอาใจใส่ดูแลเมื่อป่วยไข้ ๑ ควรแบ่งของที่มีรสแปลก ๆ ให้รับประทาน ๑ และควรให้มีวันพักผ่อนบ้างตามสมควร ๑ ป่าวและคนรับใช้เมื่อได้รับการปฏิบัติจากนายอย่างนี้แล้วก็ควรตอบแทนนายด้วย ๕ สถานด้วยกันคือ : ควรตื่นก่อนนาย ๑ เข้านอนทีหลังนาย ๑ พอใจในสิ่งที่นายให้ ๑ ทำหน้าที่การงานให้ดี ๑ ควรยกย่องชมเชยนายให้ปรากฏทั่วไป ๑ ดังนั้น เขาก็ชื่อว่าได้บูชาทิศเบื้องต่ำ และทำให้ทิศนั้นปลอดภัยและเป็นมงคลแล้ว

“สุภาพชนควรปฏิบัติต่อสมณพราหมณ์ ในฐานะทิศเบื้องบนด้วย ๕ สถานด้วยกันคือ : กระทำโดยเคารพ ๑ พูดยกย่อง ๑ คิดด้วยความเคารพ ๑ ไม่ปิดประตูบ้านสำหรับสมณพราหมณ์ ๑ และถวายอาหารบิณฑบาต ๑ สมณพราหมณ์เมื่อได้รับการปฏิบัติอย่างนี้แล้ว ควรตอบแทนประชาชนด้วยสถาน ๒ คือ : ห้ามทำความชั่ว ๑ ส่งเสริมให้ทำความดี ๑ ควรมีความรู้สึกเป็นมิตร ๑ สอนสิ่งที่เขายังไม่เคยได้ยินมาก่อน ๑ ใจให้เขาปฏิบัติตามสิ่งที่ได้ยินได้ฟังมาแล้ว ๑ และควรชี้ทางสวรรค์ให้ ๑ ดังนั้น เขาก็ชื่อว่าได้บูชาทิศเบื้องบนและทำให้ทิศนั้นปลอดภัยและเป็นมงคลแล้ว

สังคมและรัฐในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท

ในวรรณคดีที่มีอยู่มากมายในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่เพียงไม่กี่หน้ากระดาษที่ได้กำหนดคำสอนในเรื่องชีวิตในสังคม และทางการเมืองให้แน่นอนลงไป และผู้ประพันธ์ทางพระพุทธศาสนาที่เอาใจใส่ต่อปัญหาต่าง ๆ ของรัฐและสังคมก็มีไม่มากนัก ความจริงบางทีก็มีผู้ตราหน้าว่าไม่ใช่ศาสนาที่แท้จริงเลย เป็นเพียงระบบวินัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์จะต้องประพฤติปฏิบัติเท่านั้น ไม่มีข้อความที่สำคัญใด ๆ สำหรับคฤหัสถ์เลย นอกจากคฤหัสถ์คนนั้นจะสละโลกไปครองผ้ากาสาวพัสตร์เท่านั้น ความจริงพุทธศาสนิกชนทั้งหลายมักจะเข้าใจโดยถ่องแท้อยู่เสมอว่าไม่ใช่ว่าคฤหัสถ์จะมีวิสัยสามารถทางศีล หรือทางสติปัญญาพอที่จะเป็นภิกษุไปได้ทุกคนเลย และคัมภีร์ดังที่เราเห็นมาแล้ว ก็มีคำสอนสำหรับคฤหัสถ์โดยเฉพาะกระจัดกระจายอยู่ที่นี่บ้างที่นั่นบ้าง บางครั้งบางครั้งก็มีข้อความที่เกี่ยวข้องกับสังคมหรือการเมืองอยู่บ้าง แต่ก็อาจเป็นไปได้เหมือนกันว่า เหตุผลประการหนึ่งที่พระพุทธศาสนาได้สูญไปจากดินแดนที่ได้ให้กำเนิดตน ก็คือว่าพระพุทธศาสนา ได้ปล่อยให้คฤหัสถ์ตกอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ค้ำชูของพวกเขาหมด และแทนที่พระพุทธศาสนาจะนำหน้าในเรื่องการเมืองและสังคม บ่อยทีเดียวมักจะหาทางประนีประนอมกับวิถีชีวิตประจำวันที่เป็นอยู่ในเวลานั้น

แม้ว่าในภาคปฏิบัติ พระพุทธศาสนาดูเหมือนจะยอมรับความมีอยู่ของสังคมที่มีการแบ่งชั้นวรรณะกันอย่างเด็ดขาด และมีได้ใจมดีเรื่องชั้นวรรณะซึ่ง ๆ หน้าเลย ในวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา ก็มีข้อความหลายตอนที่ประกาศว่าวรรณะสี่ในสังคมฮินดูนั้น เมื่อว่าโดยพื้นฐานแล้วเสมอภาคกัน และในข้อความนั้นกล่าวว่า คนเราเป็นบุคคลที่มีค่าควรแก่การเคารพมิใช่เพราะชาติกำเนิด แต่ทว่าโดยอาศัยความดีทางด้านศีล หรือทางด้านจิตใจมากกว่า แม้เราจะไม่สามารถแสดงให้เห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีผลที่แน่นอนใด ๆ ต่อระบบชั้นวรรณะของอินเดียเลย แต่คำสอนของพระพุทธศาสนาก็เห็นได้ชัดว่ามีความโน้มเอียงไปในทางที่จะคัดค้านความไม่เสมอภาคในทางสังคมอย่างรุนแรงทีเดียว ในดินแดนที่พระพุทธศาสนาได้ยังรากลงในสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากมโนคติของฮินดูเพียงเล็กน้อยแล้ว ระบบชั้นวรรณะแบบฮินดูจะไม่ปรากฏอยู่เลย

ในด้านการเมือง พระพุทธศาสนาได้คัดค้านการที่พวกกษัตริย์อวดอ้างว่าตนมีฐานะเป็นเทพเจ้า หรือกึ่งเทพเจ้า ทั้ง ๆ ที่พวกครูอาจารย์ชาวฮินดู มักจะประกาศว่าเป็นการอวดอ้างของเทพเจ้าในบางส่วนและเข้าใจให้ประชาชนเชื่อฟังกษัตริย์โดยดุษณีภาพ แต่คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาได้กล่าววากษัตริย์องค์แรกเป็นเพียงหัวหน้าที่ประชาชนได้เลือกขึ้นมาเท่านั้น เป็นผู้ที่ประชาชนแต่งตั้งขึ้นเพื่อควบคุมอาชญากรรมและพิทักษ์รักษาทรัพย์สมบัติ และสิทธิที่กษัตริย์จะเก็บภาษีอากรก็มีได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิดหรือการสืบสายโลหิต แต่ทว่าขึ้นอยู่กับกฏปฏิบัติหน้าที่ให้สมบุรณ์ต่างหาก ในบรรดาคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลที่สุดนั้น หนังสือ ชาดก มีนิทานอยู่หลายเรื่องที่บอกวากษัตริย์ที่ชั่วช้าหลายองค์ได้ถูกโค่นลงเพราะประชาชนเป็นขบถ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงมีท่าทีที่มีเหตุผลเกี่ยวกับ

รัฐอยู่ข้างเหมือนกัน ธรรมเนียมของคณะสงฆ์ ซึ่งแต่ละวัดถือเป็นกฎหมายในตัวเอง ในอันที่จะตัดสินเรื่องสำคัญ ๆ หลังจากที่ได้อภิปรายกันอย่างเสรีในหมู่ภิกษุที่มาประชุมกันแล้วนั้น นับว่ามีความโน้มเอียงไปในทางประชาธิปไตย และมีผู้ให้ข้อแนะนำธรรมเนียมของคณะสงฆ์นั้น เป็นการเอาอย่างการปฏิบัติของสาธารณรัฐต่าง ๆ ของชาวพื้นเมืองในสมัยพุทธกาล แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะไม่เคยตั้งระบบจริยศาสตร์ทางการเมืองที่เด่นชัด แต่โดยทั่ว ๆ ไปก็มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะทำให้ระบบอัตราปฏิบัติของกษัตริย์อินเดียลดน้อยลง

ในเรื่องการสงคราม พระพุทธศาสนาพูดถึงน้อยมาก แม้ว่าในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจะมีอยู่สองสามหน้าที่คัดค้านการสงครามก็ตาม จักรพรรดิในอุดมคติทางพระพุทธศาสนา เช่น พระเจ้าอโศกที่เป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ย่อมประสบชัยชนะโดยอาศัยแผนธรรมวิชัย ข้อนี้มิได้ป้องกันกษัตริย์อินเดียและลังกาหลายองค์ที่นับถือพระพุทธศาสนาจากการที่จะเป็นผู้พิชิตที่ยิ่งใหญ่ และติดตามวัตถุประสงค์ทางการเมืองของตนด้วยความรุนแรงมากพอ ๆ กับกษัตริย์อินเดียเพื่อนบ้านเลย ผู้พิชิตที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของอินเดียสององค์ก่อนสมัยที่พวกมุสลิมจะเข้าไปมีอำนาจ คือ พระเจ้าหรรษแห่งคานาจี (พ.ศ. ๑๑๔๙-๑๑๙๐) และ พระเจ้าอรรคมปาละ แห่งพิหาร และเบงกอล (ประมาณ พ.ศ. ๑๓๑๓-๑๓๕๓) ก็นับถือพระพุทธศาสนา ความจริงพระพุทธศาสนามีผลต่อระบบการเมืองโดยตรงน้อยมาก นอกจากในกรณีพระเจ้าอโศกเท่านั้น และพวกผู้นำทางพระพุทธศาสนาก็มักจะยอมอ่อนน้อมต่อผู้มีอำนาจในสมัยนั้นเสียหมด สัมพันธภาพระหว่างศาสนจักรกับอาณาจักรแบบศาสนจักรอยู่ได้อำนาจอาณาจักรนั้นในจารึกพระเจ้าอโศกก็มีกล่าวถึงอยู่เหมือนกัน และในประเทศลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนาก็มักจะมีความสัมพันธ์แบบนี้อยู่เสมอ

นักอุดมคติทุกท่านได้ทั้งนั้นที่กัณฑ์อันมีค่าเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในอินเดียสมัยโบราณไว้เป็นจำนวนมาก ในบรรดาบันทึกเหล่านี้ มีอยู่สองฉบับคือของชาวกรีกชื่อ เมกัสเทเนส (ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐) กับของหลวงจีนชื่อ ฟาเหียน (ประมาณ พ.ศ. ๙๕๐) นับว่าเป็นที่น่าสนใจเป็นพิเศษตรงตามวัตถุประสงค์ของเรา สำหรับบันทึกฉบับแรกเขียนขึ้นก่อนที่พระพุทธศาสนาจะกลายเป็นส่วนประกอบที่สำคัญในชีวิตของชาวอินเดีย และฉบับที่สองเขียนขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนาได้ผ่านสมัยที่รุ่งเรืองที่สุดแล้ว และกำลังย่างเข้าสู่สมัยที่ค่อย ๆ เสื่อมลง เมกัสเทเนสได้พบระบบการศาลที่โหดร้ายมาก ซึ่งมีอาชญากรรมหลายอย่างที่จะต้องตัดสินด้วยการประหารชีวิตและทำให้พิการไป ความมีอยู่แห่งระบบการลงโทษอย่างทารุณโหดร้ายนั้น ได้รับการยืนยันจากคัมภีร์ในศาสนาฮินดูที่มีชื่อเสียงมากในเรื่องแผนการปกครอง ชื่อ อรรถศาสตร์ ซึ่งแก่นของเรื่องก็มีอายุอยู่ในปูนเดียวกันนั่นเอง ในรัชสมัยพระเจ้าจันทรคุปต์แห่งราชวงศ์เมารยะ ซึ่งเป็นพระอัยกาของพระเจ้าอโศกนั้น พระองค์ได้ทรงจัดแคว้นแคว้นไว้อย่างเป็นระเบียบมากทีเดียว และกิจกรรมของมนุษย์ทุกสาขาถูกล้อมรอบไปด้วยระเบียบปฏิบัติที่ยากลำบากมากมายหลายชนิดที่ข้าราชการของรัฐส่วนมากได้บังคับใช้ ส่วนหลวงจีนฟาเหียนได้พบดินแดนที่ไม่มีการวางโทษถึงขั้นประหารชีวิต ส่วนการลงโทษถึงให้พิการนั้นจะมีก็เฉพาะอาชญากรรม

ขนาดหนักจริง ๆ เท่านั้นและท่านรู้สึกประทับใจต่อข้อเท็จจริงที่ว่าเสรีภาพของมนุษย์ได้รับความนับถือ และประชาชนสามารถโยกย้ายจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้อย่างเสรีโดยไม่ต้องใช้หนังสือเดินทาง หรือ สิ่งที่ใช้สำหรับอั้งแบบอื่น ๆ จากรัฐบาลในสมัยเมกัสเธเนส ชนทุกชั้นบริโภคเนื้อสัตว์ได้อย่างเสรี ส่วน ในสมัยฟาเหียนเฉพาะคนนอกวรรณะเท่านั้น จึงจะบริโภคเนื้อสัตว์ได้ จึงดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนา มีอะไรบางอย่างที่ต้องปฏิบัติต่อความเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่หลวงในด้านความโอนอ่อนผ่อนตาม และการไม่ใช้วิธีรุนแรงที่เกิดขึ้นในระยะเวลา ๗๐๐ ปี ในระหว่างนักเดินทางไกลทั้งสองนี้ ความจริง ไม่เฉพาะพระพุทธศาสนาเท่านั้นที่เป็นตัวร่วมในการเปลี่ยนแปลงนี้ เพราะความรู้สึกอดทน โอนอ่อน ผ่อนตาม และการไม่ใช้วิธีไม่รุนแรงนี้ก็มิอยู่ในข้อเขียนของศาสนาฮินดูและศาสนาเชนด้วยเหมือนกัน แต่ก็อาจเป็นไปได้เหมือนกันว่าพระพุทธศาสนาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญที่สุดเพียงศาสนาเดียว เพราะ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ทำงานเข้มข้น และกระปรี้กระเปร่าที่สุดในสมัยนั้น

แม้ในทางภาคปฏิบัติ อินเดียจะลืมนพระเจ้าอโศกเสียแล้ว แต่สารของพระองค์ที่เรียกร้องให้ สัมพันธภาพอย่างดีระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครองนั้น ชาวอินเดียยังไม่ลืม และเสียงสะท้อน กึกก้องแห่งสารนั้น ก็ยังได้ยินได้ฟังอยู่ในเอกสารที่ไม่ใช่ของพระพุทธศาสนาในสมัยต่อ ๆ มาอยู่มา กมายหลายแห่งด้วยกัน อีกประการหนึ่งความหวังอันสวยสดงดงามของพระองค์ ที่ว่าสงครามรุกราน คงจะสูญสิ้นไป เพราะผลแห่งการประกาศพระพุทธศาสนาของพระองค์นั้น ก็ยังไม่สัมฤทธิ์ผลบริบูรณ์ และทลายต่อ ๆ มาของพระองค์ก็ดูเหมือนจะชอบการสงครามมากกว่าบรรพบุรุษทั้งหลายเสียอีก ดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนาจะมีผลต่อการเร้าใจให้เกิดสันติภาพภายในพรมแดนอินเดียเพียงเล็กน้อย เท่านั้นเอง

โลกวิวัฒนาการอย่างไร

พระพุทธศาสนาก็คล้าย ๆ กับศาสนาของอินเดียระบบอื่น ๆ คือเชื่อว่าโลกได้ผ่านความ เจริญและความเสื่อมมาหลายยุคหลายสมัยแล้ว ทั้ง ๆ ที่พระพุทธศาสนามีได้ปฏิเสธความมีอยู่ของ เทพเจ้าทั้งหลาย แต่ก็ปฏิเสธว่าเทพเจ้าเหล่านั้นหาได้มีผลต่อกระบวนการจักรวาลไม่ พระพรหม ซึ่งในสมัยพุทธกาลมีความสำคัญมากกว่าที่ปรากฏอยู่ในลัทธิฮินดูสมัยต่อมามากนั้น ทรงจินตนาการ ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรค์ทั้ง ๆ ที่ตามข้อเท็จจริงโลกเกิดจากความเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ในกรณีของพระพรหม อวิชชา ดังเดิมซึ่งมีผลกระทบกระเทือนต่อเทวดาและมนุษย์เช่นกัน ได้นำไป สู่ความปรารถนาที่เป็นมูลเหตุให้เกิดความคิด ข้อความต่อไปนี้เป็นพุทธพจน์

(จาก ทิมนิกาย)

มีสมณะและพราหมณ์บางพวกประกาศว่าได้รับคำสั่งสอนมาจากอาจารย์ของตนว่า การเริ่มต้นของสิ่งทั้งปวงเป็นงานของพระพรหม เราได้ไปถามสมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า เขายืนยันความเห็น

เช่นนั้นจริงหรือไม่ และสมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ตอบว่าจริง แต่เมื่อเราขอให้สมณพราหมณ์เหล่านั้นอธิบายว่า การเริ่มต้นของสิ่งทั้งหลายเป็นงานของพระพรหมนั้นอย่างไร สมณพราหมณ์เหล่านั้นก็ตอบไม่ได้และแล้วก็ย้อนกลับมาถามเราอีก แล้วเราก็อธิบายแก่สมณพราหมณ์เหล่านั้นว่า :

ท่านทั้งหลาย จะมาถึงสมัยหนึ่ง...เมื่อโลกดับสูญ และสัตว์ทั้งหลายก็จะไปบังเกิดในชั้นอากัสสพรหม สัตว์เหล่านั้นที่อยู่ในชั้นอากัสสพรหมมีแต่จิต มีปิตีเป็นอาหาร รุ่งเรืองอยู่ด้วยวิมลิตของตนเอง เหาะไปมาอยู่ในอากาศ เสวยสุขอยู่ชั่วกาลนาน

ทีนี้ต่อมาเมื่อโลกเริ่มวิวัฒนาการอีก แล้วพรหมโลกก็จะปรากฏ แต่ทว่าว่างเปล่า และมีเทพบางองค์จะเป็นเพราะสันอายุชัย หรือเพราะสันบุญก็ตาม ได้จุติจากอากัสสพรหมไปเกิดในชั้นมหาพรหมที่ว่างเปล่าและจะอยู่ในโลกนั้นเป็นเวลานาน นานทีเดียว ทีนี้โดยเหตุที่ท้าวเธออยู่ในชั้นมหาพรหมนั้นเป็นเวลานาน ก็เริ่มรู้สึกเบื่อหน่ายและเกิดตณหา ประารถว่าขอให้สัตว์อื่น ๆ ไปเกิดอยู่กับตนบ้าง และไม่นานนัก เทพอื่น ๆ ในชั้นอากัสสพรหมก็จุติไปเกิดในชั้นมหาพรหม

แล้วเทพที่ไปเกิดในชั้นมหาพรหมก่อนเพื่อนก็คิดว่า : “เราเป็นพรหม เป็นมหาพรหม เป็นผู้พิชิต เป็นผู้ที่ไม่มีการพิชิตได้ เป็นผู้เห็นแจ้งทุกสิ่งทุกอย่าง เป็นใหญ่ เป็นผู้สร้าง เป็นผู้สร้างสรรค์ เป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุด เป็นผู้กำหนด เป็นผู้ควบคุม เป็นบิดาของทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะมีอยู่หรือไม่มีอยู่ก็ตาม เราได้สร้างสัตว์เหล่านั้นขึ้นมา เพราะเพียงเราปรารถนาว่าสัตว์ทั้งหลายควรมาเกิด สัตว์เหล่านั้นก็มาเกิดที่นี่แล้ว !” และเทพองค์อื่น ๆ ...ก็คิดอย่างเดียวกันว่า เพราะมหาพรหมองค์นั้นเกิดก่อนและพวกตนเกิดทีหลัง และเทพผู้เกิดก่อนย่อมมีชีวิตอยู่นานกว่า และงามสง่ากว่า และมีอำนาจกว่าเทพอื่น ๆ

และอาจเป็นว่า เทพบางองค์คงจะจุติจากพรหมโลกนั้นมาเกิดในโลกนี้ เขาอาจสละบ้านเพื่อไปดำรงชีวิตแบบอนาคาริก (ไม่มีบ้าน) และด้วยความมุ่งมั่นอย่างแรงกล้า ความพยายาม ความขะมักเขม้น ความตั้งใจจริง และความคิดสุขุมรอบคอบ เขาก็อาจบรรลุฌานขั้นที่จะทำให้เขาสามารถระลึกถึงชาติก่อนได้ แต่ระลึกถึงชาติก่อนหน้านั้นขึ้นไปอีกไม่ได้ ดังนั้น เขาอาจคิดว่า : “เราถูกสร้างขึ้นมา โดยพระพรหมผู้เป็นนิรันดร์ ผู้มั่นคง ผู้ยั่งยืน และไม่เปลี่ยนแปลง พระพรหมจะมีอยู่ตลอดไปเป็นนิรันดร์ ส่วนเราที่พระพรหม...สร้างขึ้นมานั้นเป็นอนิจจัง ไม่มั่นคง มีอายุสั้น และจะต้องตายไปเป็นธรรมดา”

นั่นคือวิธีที่ทำให้เกิดลัทธิคำสอนของท่านในข้อที่ว่า การเริ่มต้นของสิ่งทั้งหลายเป็นงานของพระพรหม

บ่อเกิดของสังคมและรัฐ

เราควรอ่านนิยายที่สำคัญและน่าสนใจที่สุดในฐานะที่เป็นผลของข้อความตอนต้น เพราะนิยายเรื่องนี้ได้พรรณนากระบวนการวิวัฒนาการของจักรวาลในขั้นต่อไป นิยายเรื่องนี้ได้บอกถึงการที่มนุษย์เราค่อย ๆ ก้าวหน้าขึ้นมา เพราะค้นหาของตนเองแท้ ๆ นับตั้งแต่ยุคทองที่เต็มไปด้วยความสุขในเมื่อไม่มีความต้องการอาหารหรือเครื่องนุ่งห่ม มาจนกระทั่งถึงสังคมที่เจริญเต็มที่ มีกษัตริย์และระบบชั้นวรรณะ ควรจะสังเกตได้เป็นพิเศษว่า ไม่ว่ารัฐ หรือระบบชั้น ต่างก็หาได้มีความเห็นชอบกันอันติเมะใด ๆ ยิ่งไปกว่าความสะดวกของมนุษย์ไม่ ประมุขกษัตริย์ทรงปกครองโดยอาศัยการติดต่อกับทวยราชบุรุษของพระองค์โดยตรง และบางทีข้อนี้จะเป็นคำแปลเรื่องทฤษฎีเกี่ยวกับรัฐ ตามสัญญาที่เก่าแก่ที่สุดในโลกฉบับหนึ่งก็ได้ ข้อความตอนนี้ได้สรุปเน้นถึงความเสมอภาคที่เป็นพื้นฐานของวรรณะทั้ง ๔ ข้อความต่าง ๆ นี้ถือว่าเป็นพุทธพจน์ทั้งสิ้น

(จาก ทิฆมิกาย)

ต่อมานับเป็นเวลานานทีเดียว...ก็มาถึงเวลาที่โลกนี้จะดับสูญ แล้วสัตว์ส่วนมากก็จะไปเกิดในชั้นอากัสสพรหม แล้วก็จะอยู่ที่นั่น มีแต่จิต มีปิตีเป็นอาหาร ช่วงชีวิตด้วยศรัทธาของตนเอง เหาะไปมาในอากาศ เสวยสุขอย่างมั่นคงเป็นเวลานานทีเดียว ต่อมาก็ถึงสมัยที่โลกเริ่มวิวัฒนาการอีกครั้งหนึ่ง แล้วสัตว์ทั้งหลายก็จะจุติจากชั้นอากัสสพรหมมาเกิดในโลกนี้เช่นเคย แต่ก็ยังมีแต่จิตอยู่...และยังเสวยสุขอย่างมั่นคงอยู่เป็นเวลานาน

ในสมัยนั้นโลกเต็มไปด้วยน้ำ มีดื้อตื้อ ไม่เห็นดวงอาทิตย์ ไม่เห็นดวงจันทร์ ไม่เห็นหมู่ดาวทั้งหลาย ไม่เห็นดวงดาวทั้งหลายเลย ไม่มีกลางวัน ไม่มีกลางคืน ไม่มีขึ้นแรม ไม่มีเดือน ไม่มีฤดู ไม่มีปี ไม่มีผู้ชาย ไม่มีผู้หญิง เพราะสัตว์ที่มีชีวิตอยู่ในโลกก็เป็นเพียงสัตว์เท่านั้นเอง ต่อมาอีกนานสำหรับสัตว์เหล่านั้น โอะชะดิน (จวันดิน) ก็ได้ระเหยออกมาลอยอยู่เหนือน้ำ เหมือนกับฝ้ายที่อยู่บนพื้นผิววนมร้อนตอนที่มันเย็นลงจะนั้น โอะชะดินนั้นมีสีและกลิ่นหอม มีสีเหมือนเนยที่วิเศษที่สุดและหวานเหมือนน้ำผึ้งที่ดีที่สุดจะนั้น

แล้วก็มีสัตว์ตนหนึ่ง ซึ่งมีความกระหายมาตั้งแต่ชาติก่อนแล้วกล่าวว่า “อะไรกันนี้ ?” แล้วก็ลองเอานิ้วมือแตะโอะชะดินนั้นลองลิ้มดู เขาก็ติดใจในรสของมัน แล้วตนหาที่ครอบงำเขา แล้วคนอื่น ๆ ก็เอาอย่างเขา และลิ้มรสดินดูบ้าง...จนกระทั่งสัตว์เหล่านั้นทั้งหมดบริโภคโอะชะดินนั้น เขามีอภิจวันดินออกเป็นชั้น ๆ และเมื่อทำเช่นนั้น รัศมีก็หายไป เมื่อรัศมีหายไปหมด ก็เกิดมีดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นมาพร้อมด้วยหมู่ดาว และดวงดาวต่าง ๆ มีกลางวัน กลางคืน มีขึ้นแรม มีเดือน ฤดู และปี...

สัตว์ทั้งหลายยังคงมีชีวิตอยู่เรื่อยมา บริโภคโอะชะดินมาเป็นเวลานานทีเดียว ยิ่งเขาบริโภค

แล้วคนที่มีความเกียจคร้านก็คิดว่า “ทำไมเราจะต้องลำบากไปเก็บข้าวในเวลากลางคืน และในตอนเช้าด้วย ? ไปครั้งเดียวควรเอามาให้พอสำหรับอาหารค่ำ และอาหารเช้าเถิด !” เมื่ออีกคนหนึ่งเห็นชายคนนั้นทำเช่นนั้นก็กล่าวว่า “พวกเราพากันเถิด ไปเอาข้าวมาเก็บไว้เถิด !” คนแรกตอบว่า “เราเก็บได้พอแล้ว มาคราวหนึ่งเราเก็บได้พอสำหรับมือค่ำและมือเช้า” แล้วชายคนที่สองก็เอาอย่างคนทีหนึ่ง และเก็บข้าวมาพอเพียงสำหรับสองวันที่เดียว (ต่อ ๆ มาประชาชนก็ไปเก็บข้าวมาไว้

มากพอถึง ๔ วันในคราวเดียว)...และนับตั้งแต่คราวที่ประชาชนดำรงชีวิตอยู่ด้วยข้าวที่เก็บไว้ เมล็ดข้าวก็เลยมีรา และแกลบหุ้มห่อ รวงข้าวที่เกี่ยวไปแล้วก็ไม่งอกขึ้นมาใหม่ และมีการหยุดเจริญเติบโต กระทั่งข้าวก็ชูตั้งอยู่เป็นกอ ๆ

แล้วประชาชนก็มารวมกันร้องไห้คร่ำครวญว่า “ประเพณีชั่วร้ายได้เกิดขึ้นในหมู่มนุษย์แล้ว ครั้งหนึ่งเราเคยมีแต่จิต...และมีความสุขอย่างมั่นคงอยู่เป็นเวลานาน...แต่บัดเดี๋ยวนี เพราะอาศัยวิถีทางที่ชั่วร้ายและไม่มีศีลของเรา เราจึงเสื่อมลงจนกระทั่งเมล็ดข้าวของเรามีราหุ้ม...และมีกระชังข้าวชูตั้งอยู่เป็นกอ ๆ ดังนั้น ขอให้เราแบ่งที่นา และปักปันเขตแดนกันเถิด”

แล้วบางคนที่มีความโลภ ทั้ง ๆ ที่เฝ้าระวังเขตนาของตน ก็บุกรุกที่นาอีกแห่งหนึ่งที่มีได้เป็นของตน และฉวยเอาประโยชน์จากที่นานั้น ประชาชนจับได้จึงกล่าวว่า “ท่านได้ทำความชั่วที่ยึดถือและใช้नाที่มีได้เป็นของตนให้เป็นประโยชน์แก่ตน อย่าให้เรื่องเช่นนี้เกิดขึ้นมาอีกนะ !” เขาตอบว่า “ขอรับ” แต่เขาก็ยังคงปฏิบัติเช่นนั้นอีกเป็นครั้งที่สองที่สาม และประชาชนก็จับเขาได้และดักเตือนเขาอย่างเดิมอีก แต่คราวนี้บางคนก็เอามือตีเขา บางคนก็เอาก้อนดินขว้าง บางคนก็เอาไม้ตี จากการเริ่มต้นเช่นนั้น ก็เกิดมีขโมย การตำหนิโทษ การพูดโกหก และการลงโทษ

แล้วประชาชนก็รวมกันร้องไห้คร่ำครวญว่า “วิถีทางชั่ว ๆ ได้มีอยู่เต็มไปในหมู่มนุษย์ นั่นคือ การขโมย การตำหนิโทษ การโกหก และการลงโทษ ก็ปรากฏมีขึ้นในหมู่พวกเรา ขอให้เราเลือกใครสักคนหนึ่งจากพวกเราขึ้นเพื่อลงโทษ ตำหนิ และเนรเทศ ในเมื่อคนเหล่านั้นกระทำความผิด และประพฤติไม่เหมาะสม และเราจะแบ่งข้าวให้เขาเป็นการตอบแทน แล้วพวกเขาก็เลือกคนที่สง่างามที่สุด...ดีดุดตาที่สุด และมีความสามารถมากที่สุด และให้เขามีหน้าที่เป็นผู้ลงโทษ ตำหนิโทษ หรือเนรเทศ เขาผู้นั้นก็เต็มใจรับปฏิบัติหน้าที่นั้น และประชาชนทั้งหลายก็แบ่งข้าวของตนให้ส่วนหนึ่ง

“มหาสมมต” หมายถึงผู้ที่มหาชนสโมสรสมมุติ และดังนั้นคำว่า มหาสมมต จึงเป็นชื่อแรกที่ตั้งให้แก่กษัตริย์ผู้ปกครอง มหาสมมตเป็นเจ้าเหนือที่นา จึงมีชื่อว่า “กษัตริย์” เป็นชื่อที่สอง พระองค์ทรงทำให้ผู้อื่นขึ้นชมยินดีในความเที่ยงธรรม ดังนั้น จึงได้นามที่สามว่า “ราชา” นี่เป็นกำเนิดชนชั้นกษัตริย์ตามเรื่องเล่ามานมนานแล้ว กษัตริย์ก็เกิดจากพวกประชาชนอย่างเดียวกันนั่นเอง ไม่ใช่จากผู้อื่นเลย ประชาชนก็เหมือน ๆ กับกษัตริย์นั่นแหละ ไม่มีอะไรแตกต่างกันเลย และบ่อเกิดของกษัตริย์ก็ธรรมดาสามัญนี้เอง ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่านี้

แล้วต่อมาก็บังเอิญมีบางคนคิดว่า “วิถีทางที่ชั่วร้ายมีอยู่ทั่วไปในหมู่ประชาชน...ที่นี้ขอพวกเราจงกำจัดวิถีทางที่ชั่วร้าย และไม่ดีทั้งหลายให้หมดไป” คำว่า “พราหมณ์” บ่งถึงว่าผู้ที่ห้ามวิถีทางที่ชั่วร้ายและไม่ดีเสียได้ และคำว่า พราหมณ์ ก็กลายเป็นชื่อแรกสุดของพวกเรา พวกพราหมณ์ได้สร้างกระท่อมมุงด้วยใบไม้ขึ้นในป่าให้แก่ตัวเอง แล้วก็นั่งเจริญภาวนาอยู่ในกระท่อมนั้น พวกเขา

ไม่ต้องใช้ถ่านหรือควันเพื่อหุงหาอาหารอีกต่อไป หรือไม่ต้องใช้สากหรือครกอีกต่อไปแล้ว พวกเขาจะเข้าไปยังหมู่บ้าน ในเมือง หรือในนคร เพื่อบิณฑบาต ในตอนเย็นก็ขออาหารค่ำ ในตอนเช้าก็ขออาหารเช้า เมื่อได้อาหารมาพอบริโภคแล้ว เขาก็จะกลับมาเจริญภาวนาอยู่ในกระท่อม และดังนั้นจึงได้รับนามที่สองว่า “ฌายกะ” เพราะเป็นผู้เข้าฌาน

ที่นี้บางองค์ก็เกิดเบื่อหน่ายต่อการเจริญภาวนาอยู่ในกระท่อมแล้วก็ออกจากกระท่อมไป ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่ชายหมู่บ้านและชายเมืองและก็แต่งคัมภีร์ขึ้น เมื่อประชาชนเห็นเช่นนั้นก็กล่าวว่า “คนดี ๆ เช่นนี้ยังไม่สามารถเจริญภาวนาได้เลย!” แล้วก็เรียกเขาว่า “อชฌายกะ” (ครู) และนี่ก็เลยกลายเป็นชื่อที่สาม ในสมัยนั้นเขาถือว่าครูเป็นพราหมณ์ชั้นต่ำที่สุด แต่เดี๋ยวนี้เขาถือว่าครูเป็นพราหมณ์ชั้นดีที่สุด นี่เป็นกำเนิดของวรรณะพราหมณ์...พวกพราหมณ์ก็ถือกำเนิดขึ้นมาอย่างปรกติธรรมดาในเอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย

มีประชาชนอื่น ๆ ที่แต่งงานและประกอบอาชีพและก้าการค้าทุกชนิด และเพราะเหตุที่เขาประกอบอาชีพ และการค้าทุกชนิด (วิสุต) นี้เอง เขาจึงได้ชื่อว่า “เวสสะ” (ไวยสยะ) หรือ “แพศย์” นี่เป็นกำเนิดของวรรณะแพศย์...พวกแพศย์ก็ถือกำเนิดขึ้นมาอย่างปรกติธรรมดาในเอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย

พวกที่ยังคงเป็นพราหมณ์ ผู้ที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการล่าสัตว์ (สุททะ) ก็มีการค้าย่อย ๆ (ซูททะ) ดังนั้น จึงได้ชื่อว่า “สุททะ” (สุทร) นี่เป็นกำเนิดของวรรณะสุทร...พวกสุทรก็ถือกำเนิดขึ้นมาอย่างปรกติธรรมดาในเอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย

ต่อมาถึงสมัยที่กษัตริย์องค์หนึ่งดำหนีวิถีชีวิตของพระองค์ จึงเสด็จออกจากวังไปดำเนินชีวิตเป็นอนาคาริก คิดจะเป็นนักบวช (และแล้วพราหมณ์คนหนึ่ง แพศย์คนหนึ่ง และสุทรคนหนึ่ง ก็ปฏิบัติอย่างเดียวกัน) จากคนทั้งสี่วรรณะนี้เองก็เกิดชนชั้นนักบวชขึ้น...และพวกนักบวชก็ถือกำเนิดขึ้นมาอย่างปรกติธรรมดาในเอง ไม่มีอะไรวิเศษเลย

กษัตริย์องค์หนึ่งทรงประพฤติชั่ว ทั้งทางกายกรรม วจีกรรม และมนโกรรม และมีทัศนคติ ๆ เกี่ยวกับโลก เพราะความเห็นและการกระทำของตนเอง เมื่อสิ้นพระชนม์แล้วก็ไปเกิดในนิรยابาย และพราหมณ์คนหนึ่ง แพศย์คนหนึ่ง และสุทรคนหนึ่ง ก็จะดำเนินชีวิตแบบเดียวกันนั้น และจะได้ผลกรรมเช่นเดียวกัน แต่ถ้าเขาดำเนินชีวิตในทางที่ชอบทั้งทางกายกรรม วจีกรรม และมนโกรรม และมีความเห็นเกี่ยวกับโลกอย่างถูกต้อง ก็จะได้ไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ถ้าการดำเนินชีวิตและความเห็นของเขามีดีบ้างชั่วบ้างปน ๆ กัน เขาก็จะไปเกิดในสถานะที่มีทั้งสุขและทุกข์ปน ๆ กัน แต่ถ้าหากเขาควบคุมตัวเองทั้งในด้านกายการ วาจการ และมนทวารได้...เขาก็อาจบรรลุถึงพระนิพพานได้ แม้ในชาตินี้

ใครก็ตามจากวรรณะทั้งสี่นี้ได้มาบวชเป็นภิกษุ และต่อมาได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทำลายกิเลสอาสวะได้สิ้นเชิงเชื่อว่าได้ทำกิจที่ควรทำเสร็จเรียบร้อยแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว บรรลุถึงวิมุตติ ทำลายพันธะที่จะทำให้ไปเกิดใหม่ได้ เป็นอิสระอยู่ในปัญญาที่สมบูรณ์ และเขาเชื่อว่าเป็นผู้สูงสุดกว่าคนทั้งปวง โดยธรรม ไม่ใช่โดยสิ่งอื่นใด เพราะธรรมเป็นสิ่งที่สูงสุดที่มนุษย์อาจมีได้ทั้งในชีวิตนี้ และในชีวิตหน้า

อุดมคติเกี่ยวกับรัฐบาล ความเสื่อมและความเจริญของอารยธรรม

พระสูตรต่อไปนี้ ซึ่งถือกันว่าเป็นพุทธพจน์ ก็คล้าย ๆ กับเรื่องที่เล่ามา คือพยายามอธิบายถึงบ่อเกิดของอาชญากรรมและความชั่วแต่ได้ให้คำตอบไว้อย่างต่าง ๆ กัน ตามข้อความตอนแรก ๆ อาชญากรรมเริ่มขึ้นในรัฐตามธรรมชาติ แล้วก็ชักนำกษัตริย์ให้มาปราบอาชญากรรมนั้น ที่นี้รัฐบาลก็สำคัญว่าอาชญากรรม ยุคทองย่อมมีรัฐบาลและการพิชิต แต่การพิชิตนั้นจะต้องไม่ใช่การพิชิตด้วยดาบ ดูเหมือนว่าเรื่องการที่องค์จักรพรรดิราชมีชัยชนะโดยสันติ เหนือประเทศบ้านใกล้เรือนเคียงทั้งปวงนี้ในบางแง่จะเกี่ยวข้องกับ “แผนธรรมวิชัย” ของพระเจ้าอโศกอยู่ด้วย และเรามีความเห็นอันเอียงไปในทางที่จะเชื่อว่าข้อความนี้เกิดหลังสมัยพระเจ้าอโศก ขอให้สังเกตว่า บาปและอาชญากรรมและผลที่ทำให้มาตรฐานแห่งอารยธรรม และสถานะของมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไปลดต่ำลงนั้น กล่าวกันว่าเนื่องมาจากการขาดกษัตริย์และโดยเฉพาะก็คือ การที่บรรพบุรุษต้องประสบความล้มเหลวในการที่จะดำเนินนโยบายดูแลคนยากจนต่อไป ดังนั้น จึงได้เกิดมีอาชญากรรมขึ้น ศีลธรรมก็เสื่อมลง พร้อมกันนั้นมาตรฐานแห่งชีวิตก็เสื่อมทรามลง จนกระทั่งพันยุคอนาธิปไตยเต็มที่อยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ความรักมนุษยชาติ และมีตรภาพก็เกิดมีทั่วไปอีก และค่อย ๆ พื้นฟูยุคทองขึ้นมาใหม่ สิ่งที่น่าสนใจก็คือการอ้างถึงพระศรีอริยเมตไตรย ซึ่งเป็นผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต ข้อนี้แสดงว่าสูตรนี้เมื่อเทียบกับสูตรอื่น ๆ แล้ว เป็นสูตรที่เกิดขึ้นทีหลัง ฉบับที่แปลไว้นี้ได้ย่นย่อให้สั้นลงมากทีเดียว

(จาก ทัสนิกาย)

ในอดีต...มีกษัตริย์องค์หนึ่งทรงพระนามว่าทัพพะเนมิ พระองค์ทรงเป็นจักรพรรดิราช...กษัตริย์ผู้ทรงธรรม เป็นผู้พิชิตทั้งสี่ทิศ เป็นผู้คุ้มครองประชาชน เป็นผู้ครอบครองรัศมีทั้ง ๗ คือ จักรรัศมี หัตถิรัศมี อัสนีรัศมี มณีรัศมี อิตถิรัศมี คหบดีรัศมี และ ปริณายกรัศมี (จักรแก้ว ข้างแก้ว ม้าแก้ว มณีแก้ว นางแก้ว คหบดีแก้ว ขุนพลแก้ว) พระองค์ทรงมีโอรสกว่าพันองค์ โอรสทั้งปวงล้วนเป็นวีรบุรุษผู้กล้าหาญ สามารถทำลายกองทัพข้าศึกได้ทั้งนั้น พระองค์ทรงพิชิตโลกจากมหาสมุทรหนึ่งจดอีกมหาสมุทรหนึ่ง มิได้ทรงปกครองโดยไม่เรี่ยวหรือดาบ แต่ทว่าทรงปกครองโดยธรรม

ทีนี้เมื่อกาลเวลาผ่านไปหลายพันปีแล้ว พระเจ้าทัพพะเนมิทรงรับสั่งกับบุรุษผู้หนึ่งว่า “ถ้า

เจ้าเห็นจักรทิพย์จมลงหรือเลื่อนลงมาจากที่ของมันเมื่อไรละก็จงมาบอกเรานะ”...กาลเวลาผ่านไปอีกหลายพันปี บุรุษผู้นั้นก็เห็นจักรทิพย์นั้นจมลง...จึงได้ไปทูลพระราชินีให้ทรงทราบ แล้วพระเจ้าทัพนเนมิกก็ทรงส่งบุรุษนั้นไปตามโอรสองค์โตมาแล้วตรัสว่า : “ลูกรัก จักรทิพย์ได้จมลงแล้ว และพ่อเคยบอกลูกแล้วว่า เมื่อจักรทิพย์ขององค์จักรพรรดิราชจมลง เขาก็จะดำรงชีวิตต่อไปไม่ได้ พ่อได้มีความสุขแบบมนุษย์บริบูรณ์แล้ว บัดนี้ถึงเวลาที่พ่อจะไปหาความสุขอันเป็นทิพย์ต่อไป มาสิลูกรัก ลูกจะต้องรับภาระในโลก...” แล้วพระเจ้าทัพนเนมิกก็ทรงตั้งราชโอรสองค์โตไว้ในราชสมบัติ ปลงพระเกศา และพระมัสสุ ครองผ้ากาสาหวัดสร ออกจากพระราชวังไปดำเนินชีวิตเป็นอนาคาริก และเมื่อราชญาติออกจากพระราชวังไปได้เจ็ดวัน จักรทิพย์นั้นก็หายไป

แล้วบุรุษผู้นั้นก็ไปเฝ้าพระราชินี ซึ่งได้รับการอภิเษกแล้วและกราบทูลว่า จักรทิพย์นั้นได้หายไปแล้ว พระองค์ทรงเสียพระทัยมากแล้วก็เสด็จไปเฝ้าราชญาติผู้ซึ่งเป็นพระราชบิดา และกราบทูลให้ทรงทราบ ราชญาติตรัสว่า “จงอย่าได้เศร้าโศกเสียใจว่าจักรทิพย์ได้หายไปแล้วเลย จักรทิพย์มิได้เป็นมรดกดอกนะลูก ลูกจะต้องปฏิบัติตามวิถีทางอันประเสริฐขององค์จักรพรรดิราช ถ้าลูกปฏิบัติดังนี้ และสมาทานอุโบสถศีลในวันเพ็ญบนปราสาทชั้นบน แล้วจักรทิพย์ก็จะปรากฏให้เห็นอีก พร้อมทั้งพื้นหนึ่ง แผ่นเหล็กรอบจักร กงและส่วนอื่น ๆ ทั้งหมด”

“ขอเดชะ แล้วอะไรเล่าคือวิถีทางที่ประเสริฐขององค์จักรพรรดิราช ?”

“ลูกรัก วิถีทางที่ประเสริฐขององค์จักรพรรดิราชก็คือ ลูกควรยึดมั่นในธรรม ลูกจะต้องให้เกียรติ เคารพ ยกย่อง และบูชาธรรมะ ลูกควรจะเป็นประมุขผู้ทรงธรรม มีธรรมเป็นเครื่องหมาย มีธรรมเป็นใหญ่ ลูกจะต้องดูแล ค้ำครอง และเอาใจใส่ครอบครัวและประชาชน กองทัพ ทหาร ข้าราชการ นักบวช และผู้ครองเรือน ชาวเมือง ชาวนคร สมณพราหมณ์ สัตว์ป่าและนกโดยธรรมทั่วทั้งอาณาจักรไม่ควรมีการทำบาป ถ้าในประเทศของลูกใครยากจนก็ควรให้ทรัพย์สมบัติแก่เขา... จงหลีกเลี่ยงความชั่วและปฏิบัติความดี นั่นคือวิถีทางที่ประเสริฐขององค์จักรพรรดิราช”

พระราชินีกราบทูลว่า “ขอเดชะ ช่างประเสริฐจริง ๆ” แล้วพระองค์ก็ทรงปฏิบัติตามวิถีทางที่ประเสริฐขององค์จักรพรรดิราช จนกระทั่งวันหนึ่งจักรทิพย์ก็ปรากฏขึ้นมาเอง...สมบุรุษทุกอย่าง และพระองค์ก็ทรงพระดำริว่า : “กษัตริย์ที่มีจักรทิพย์ปรากฏออกมาชื่อว่าเป็นจักรพรรดิราช ดังนั้นเราที่ชื่อว่าเป็นจักรพรรดิราชด้วยเหมือนกัน พระองค์ทรงทำผ้าเอวียงพระอังศา ถือบพระเต้าด้วยพระหัตถ์ซ้าย แล้วเอาน้ำพรมจักรทิพย์ด้วยพระหัตถ์ขวา ตรัสว่า : “จักรประเสริฐ ขอท่านจงหมั่นต่อไปเถิด ! ขอจงไปพิชิตเถิดนะจักรประเสริฐ!”

แล้วจักรทิพย์ก็หมุนไปทางทิศตะวันออก แล้วพระราชินีพร้อมด้วยจาดูรงคเสนาาก็เสด็จตามไป เมื่อจักรทิพย์หยุดลง ณ ที่ใด พระราชินีก็ทรงตั้งค่ายพักกับกองทัพ ณ ที่นั้น แล้วกษัตริย์ทางทิศ

ตะวันตกออกทั้งหมดก็มาเฝ้าพระองค์ และกราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าแต่มหाराชาเจ้า พระองค์เสด็จมาดีแล้ว กองทัพทั้งหมดนี้เป็นของพระองค์, ขอเดชะ ขอพระองค์ได้ทรงสั่งพวกข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด!” แล้วองค์จักรพรรดิราชก็รับสั่งว่า “ท่านทั้งหลายจงอย่าฆ่าสัตว์ จงอย่าถือเอาสิ่งของที่ไม่ได้เป็นของของตน อย่าประพฤติดิฉันในกามารมณ์ อย่าพูดเท็จ อย่าดื่มสุราเมรัย ที่นี้ท่านทั้งหลายก็จะเสวยสุขอยู่ในอาณาจักรของท่านอย่างเดิมเถิด” และกษัตริย์ทางทิศตะวันตกทั้งหมดก็ยอมอยู่ได้อำนาจพระองค์

แล้วจักรทิพย์ก็หมุนลงไปในทะเลตะวันออก แล้วก็ขึ้นมา หมุนไปทางทิศใต้ แล้วจักรทิพย์ก็พิชิตทิศใต้ ทิศตะวันตกและทิศเหนือจนกระทั่งพิชิตโลกไว้ได้หมด จากทะเลหนึ่งไปจดอีกทะเลหนึ่ง แล้วก็กลับเข้าเมืองหลวง และตั้งอยู่ที่พระทวารห้องส่วนพระองค์ขององค์จักรพรรดิ นั้นไปทางห้องประชุม คล้ายกับว่ากำหนดให้อยู่ตายตัว ณ ที่นี้ เป็นการประดับปราสาทขึ้นในไปในตัว

กษัตริย์องค์อื่น ๆ ก็เจริญรอยตามที่กษัตริย์องค์นี้ได้ปฏิบัติมาแล้ว และได้กลายเป็นจักรพรรดิราชอยู่เป็นเวลาหลายพันปี และสิ่งทั้งปวงก็ปฏิบัติกันอย่างที่ได้เคยปฏิบัติมาแล้ว แต่วันหนึ่งจักรพรรดิราชองค์หนึ่งออกจากพระราชวังไปทรงผนวช และโอรสที่สืบราชสมบัติต่อจากพระองค์ ได้ทรงทราบว่าจักรทิพย์หายไป แต่แม้จะเสียพระทัยที่จักรทิพย์หายไป ก็มีได้ไปเฝ้าพระราชบิดา ซึ่งเป็นราชฤๅษี เพื่อทูลถามวิถีทางที่ประเสริฐขององค์จักรพรรดิราชเลย พระองค์ทรงปกครองแผ่นดินตามความคิดของพระองค์เอง ประชาชนก็ไม่ได้รับการปกครองเหมือนดังในอดีต ประชาชนก็ไม่สมบรูณ์มั่งคั่งเหมือนเมื่ออยู่ภายใต้ปกครองของกษัตริย์องค์ก่อน ๆ ซึ่งเจริญรอยตามวิถีทางอันประเสริฐขององค์จักรพรรดิราช

แล้วพวกเสนามาตย์ราชเสวก เจ้าหน้าที่ห้องพระคลังหลวง นายทหารราชองครักษ์ พนักงานเฝ้าประตู และมาयरทั้งหลาย ก็เข้ามาเฝ้าพระราชอาและกราบทูลว่า : “ขอเดชะ ประชาชนมิได้มั่งคั่งเพราะพระองค์ทรงปกครองประชาชนตามพระทัยชอบ บัดนี้พวกข้าพระองค์ทั้งหลาย ยังจำวิถีทางอันประเสริฐของจักรพรรดิราชได้อยู่ ขอพระองค์ได้ทรงถามพวกข้าพระองค์เถิด และข้าพระองค์ทั้งหลายจะกราบทูลให้ทรงทราบ” พระราชาทรงถามถึงวิถีทางอันประเสริฐขององค์จักรพรรดิราช แล้วพวกเสนามาตย์ราชเสวกเป็นต้นเหล่านั้นก็กราบทูลให้ทรงทราบ เมื่อพระองค์ได้ทรงสดับแล้ว ก็ทรงเอาพระทัยใส่ดูแล และพิทักษ์รักษาประเทศ แต่มิได้ทรงพระราชทานพระราชทรัพย์ให้แก่คนยากจน ดังนั้น ความยากจนก็แพร่ไปทั่ว ต่อมาก็มีผู้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ และที่เรียกว่าการลักขโมย คนทั้งหลายจับเขาได้และได้ทูลฟ้องต่อพระราชอา

พระราชอาทรงรับสั่งถามว่า : “เจ้าถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้จริงหรือ ?”

ชายผู้นั้นกราบทูลว่า : “ขอเดชะ จริงพระเจ้าข้า”

พระราชาทรงรับสั่งถามว่า : “แล้วทำไมเจ้าจึงทำอย่างนั้นเล่า ?”

ชายผู้นั้นกราบทูลว่า : “ขอเดชะ เพราะข้าพระองค์ไม่มีอะไรจะบริโภคพระเจ้าข้า”

แล้วพระราชาก็ทรงประทานเงินทองให้ พลางรับสั่งว่า : “เจ้าจงใช้เงินนี้เลี้ยงตัว เลี้ยงบิดามารดา บุตรภรรยา ทำการค้าขาย ถวายทานแด่สมณพราหมณ์ และช่วยทำทางให้ตัวเองเพื่อจะได้ไปเกิดในสวรรค์”

ชายผู้นั้นกราบทูลว่า : “ขอเดชะ ข้าพระองค์จะปฏิบัติตามนั้น”

แล้วต่อมาก็มีชายอีกผู้หนึ่งลักขโมย และถูกจับมาถวายพระราชากับพระราชาก็ได้ประทานพระราชทรัพย์ให้โดยนับดังหนหลัง ประชาชนได้ยินเช่นนั้นก็คิดว่าเขาควรจะทำอย่างเดียวกันนั้นแหละ เพื่อจะได้รับพระราชทรัพย์จากพระราชาบ้าง แต่เมื่อชายคนที่สามถูกคุมตัวไปเฝ้าพระราชานในข้อหาขโมย พระราชามีพระราชดำริว่า : “ถ้าเราให้เงินทองแก่ทุก ๆ คนที่ถือเอาทรัพย์สินที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้แล้ว การลักขโมยก็จะทวีขึ้น เราจะต้องทำให้การลักขโมยหมดไป ! เราจะตัดสินลงโทษประหารชีวิตเขาแล้วตัดศีรษะเสีย !”

แล้วพระองค์ก็มีรับสั่งให้พวกราชบุรุษเอาเชือกเหนี่ยวมัดมือผู้ร้ายนั้นไว้วันหลังไว้ ให้เอามัดโกนโกนศีรษะ พาเดินประจานไปตามถนนสายต่าง ๆ จากทางแยกนี้ไปทางแยกนั้น พร้อมกับตีกลองประกาศดังจนแสบแก้วหู แล้วให้พาออกจากประตูเมืองด้านทิศใต้ เอาไปตัดศีรษะ ณ ที่นั้น ราชบุรุษเหล่านั้นก็ปฏิบัติตามพระบรมราชโองการ

แต่เมื่อประชาชนได้ทราบข่าวว่าพวกลักขโมยถูกประหารชีวิตแล้ว ก็พากันคิดว่า : “เราจะต้องตีมัดให้คม และเมื่อเราขโมย เราก็จะตัดศีรษะผู้ที่เราขโมยเสีย” แล้วเขาก็ทำเช่นนั้น นอกจากจะปล้นสะดมตามทางหลวงแล้ว ยังปล้นสะดมหมู่บ้าน อำเภอ และเมืองอีกด้วย

ดังนั้น ในที่ใดที่พระราชายกพระราชทานทรัพย์สินเงินทองให้แก่คนยากจนมาก่อน ในที่นั้นความจนกลับมีแพร่หลายอยู่ทั่วไป แล้วก็เกิดมีการลักขโมยแล้วก็มีความเกิดขึ้น แล้วก็มีการฆาตกรรม...ดังนั้น ช่วงชีวิตจึงสั้นลง และมนุษย์ก็สูญเสียความสุขงามไป จนกระทั่งที่ใดบิดามีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี ในที่นั้นบุตรจะมีอายุเพียง ๔๐,๐๐๐ ปี เท่านั้น

แล้วก็มีความคนหนึ่งลักขโมย และถูกนำตัวมาฟ้องร้องต่อพระราชาน เมื่อพระราชาทรงถามว่า เขาลักขโมยจริงหรือเปล่า เขาก็กราบทูลว่า “เปล่า” ดังนั้น การโกหกก็มีแพร่หลายขึ้นมา และในที่ที่บิดามีอายุ ๔๐,๐๐๐ ปี บุตรจะมีอายุเพียง ๒๐,๐๐๐ ปี เท่านั้น

นอกจากนั้น เมื่อชายผู้หนึ่งถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ อีกคนหนึ่งก็เข้ามาเฝ้าพระราชากราพทูลว่า “คนชื่อนั้น ๆ ได้ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ เขาได้ทำ...การขโมย” ดังนั้น เขาก็ชื่อว่าได้พุดถึงความชั่วของขโมย การพุดถึงความชั่วของผู้อื่นแบบนั้นก็เกิดมีแพร่หลายขึ้น จนกระทั่ง ณ ที่ที่บิดามีอายุ ๒๐,๐๐๐ ปี บุตรจะมีอายุเพียง ๑๐,๐๐๐ ปี เท่านั้น

ที่นี้ประชาชนบางคนก็ดังตาม บางคนก็น่าเกลียด คนที่มีรูปร่างหน้าตาชั่วช้าเห่อก็จากคนที่ที่มีรูปร่างงดงาม และก็ประพฤติดีในกามารมณ์กับด้วยภรรยาของชายอื่น ดังนั้น ความประพฤติผิดในกามทั้งหลายก็แพร่ไปทั่ว และช่วงชีวิต และความสวยงามของมนุษย์ก็เสื่อมลง จนกระทั่ง ณ ที่ที่บิดามีอายุ ๑๐,๐๐๐ ปี บุตรจะมีอายุเพียง ๕,๐๐๐ ปี เท่านั้น

ต่อมาก็เกิดมีโรคสวาจา และการนินทาแบบใด ๆ เกิดขึ้นแพร่หลายแล้ว ณ ที่ที่บิดามีอายุ ๕,๐๐๐ ปี บุตรจะมีอายุเพียง ๒,๕๐๐ ปี และบางคนก็มีอายุเพียง ๒,๐๐๐ ปี เท่านั้น แล้วความโลภและความโกรธก็ทวีมากขึ้น แล้วช่วงชีวิตก็เหลือเพียง ๑,๐๐๐ ปี เท่านั้น เมื่อเกิดมีความเห็นผิดขึ้นมา ช่วงอายุก็ลดลงเหลือเพียง ๕๐๐ ปี แล้วต่อมากการร่วมสังวาสกับญาติที่ใกล้ชิด ความโลภอย่างผิดปรกติธรรมดาและราคะที่ผิดธรรมชาติก็แพร่ไปทั่ว และช่วงชีวิตของคนเราก็ตกลงมาเหลือ ๒๕๐ ปี หรือ ๒๐๐ ปี ในที่สุดความชั่ว ๓ ประการ คือการไม่เคารพบิดามารดา การไม่เคารพสมณพราหมณ์ และการไม่เอาใจใส่ต่อหัวหน้าครอบครัว ได้ทำให้ช่วงชีวิตของมนุษย์ลดลงเหลือเพียง ๑๐๐ ปี

ต่อมาก็จะถึงเวลาที่อนุชนของคนเหล่านี้ จะมีชีวิตอยู่เพียง ๑๐ ปี เท่านั้น และเด็กหญิงจะโตเป็นสาวเมื่ออายุ ๕ ขวบ แล้วก็จะมีแม่แต่รสน้ำมันเนย เนยแข็ง น้ำมันงา น้ำตาล หรือเกลือ และอาหารที่วิเศษที่สุดสำหรับมนุษย์ในตอนนั้นก็จะเป็นเพียงข้าวฟ่าง และลูกเดือยเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ในบัดนี้ยังมีทั้ง ข้าว และแกง...กุศลกรรมจะหายไปอย่างสิ้นเชิง อกุศลกรรมจะรุ่งเรืองขึ้นมาอย่างมาก มาย จะไม่มีแม่แต่คำพูดเพราะ ๆ ยิ่งคนที่ทำความดียังมีน้อยเข้าไปอีก พวกที่ไม่เคารพบิดามารดา ไม่เคารพสมณพราหมณ์ และไม่เอาใจใส่หัวหน้าครอบครัว จะได้รับการเคารพยกย่อง เช่นเดียวกับในเวลานี้ที่เราเคารพยกย่องผู้ที่เคารพบิดามารดา ที่เคารพสมณพราหมณ์ และเอาใจใส่หัวหน้าครอบครัว ฉะนั้น

ในหมู่ประชาชนนั้น จะไม่มีความแตกต่างใด ๆ ระหว่างมารดา น้ำ น้ำสะไข้ หรือภรรยาของครูอาจารย์เลย คือสังคมจะส่ำสอนดุจแพะและแกะ เปิด ไก่ และสุกร สุนัขบ้านและสุนัขป่า ประชาชนเป็นศัตรูกัน มุ่งร้ายต่อกัน เกลียดชังกัน คิดประทุษร้ายกัน บิดามารดาจะมีความรู้สึกเช่นนั้น ต่อบุตรธิดา บุตรธิดาจะมีความรู้สึกเช่นนั้นต่อบิดามารดา พี่น้องจะมีความรู้สึกเช่นนั้นต่อกัน และกัน...ดูจนายพราหมณ์มีความรู้สึกต่อกวาวฉะนั้น

แล้วก็จะถึงระยะเวลาที่จะใช้ดาบประหัตประหารกันอยู่เจ็ดวัน ในระหว่างนี้ มนุษย์ทั้งหลาย

จะมองเห็นกันและกันเป็นคู่สัตว์ป่า และจะใช้ดาบอันคมกล้าที่อยู่ในมือประหัตประหารกัน...แต่ก็มีอยู่สองสามคนที่คิดว่า “เราไม่ต้องการให้ใครมาฆ่าเรา และเราก็ไม่ต้องการฆ่าใคร ขอให้เราไปซ่อนตัวอยู่ในทุ่งหญ้า ในป่า ในโพรงไม้ ในหนอง ในบึง หรือตามซอกเขา ดำรงชีวิตอยู่ด้วยรากไม้และผลไม้ในป่าเถิด”

แล้วพวกเขาก็จะรอดชีวิตอยู่ต่อมาได้ เมื่อระยะเวลาที่ประหัตประหารกันด้วยดาบตลอดเจ็ดวันผ่านพ้นไปแล้ว พวกเขา ก็จะออกมาอดรัดกันและกัน และชื่นชมยินดีต่อกันว่า “เพื่อนรัก เรารู้สึกดีใจมากที่เห็นท่านยังมีชีวิตอยู่ !” แล้วคนเหล่านั้นก็จะกล่าวว่า “เราสูญเสียญาติพี่น้องไปเป็นจำนวนมาก ทั้งนี้ก็เพราะเราเดินทางผิด ที่นี้เราจะต้องทำความดีกันบ้างละ ! แต่ความดีอะไรเล่าที่เราควรทำ ? เราต้องเลิกฆ่าฟันกัน นั่นคือประเพณีที่ดีที่เราจะต้องเอามาใช้ปฏิบัติกันต่อไป !”

พวกเขาทั้งหลายจะปฏิบัติอย่างนี้ แล้วก็จะมีอายุยืน และมีความสุขงามขึ้น คุณความดีของเขา ก็จะเพิ่มพูนขึ้นจนกระทั่งพวกเขามีอายุถึง ๘๐,๐๐๐ ปี และเด็กหญิงจะเป็นสาวเมื่ออายุ ๕๐๐ ปี...ประเทศอินเดียจะมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ มีตำบล อำเภอ และเมืองต่าง ๆ อยู่ใกล้ชิดกันจนกระทั่งไม่สามารถบินจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้ อินเดียจะมีประชาชนหนาแน่นเหมือนกับที่ในรภมีสัตว์อยู่หนาแน่นในบัดนี้ฉะนั้น จะมีคนอยู่เต็มไปหมด ดุจหมู่ไม้ที่เต็มไปด้วยต้นอ้อย ต้นอ้อฉะนั้น เมืองพาราณสี... ก็จะเป็นเมืองหลวงที่มั่งคั่งร่ำรวย เต็มไปด้วยผู้คน มีประชาชนอยู่หนาแน่น และรุ่งโรจน์ แล้วก็จะเกิดมีพระเจ้าจักรพรรดิราชพระนามว่าสังขะ ซึ่งจะ...คล้ายกับพระเจ้าทัฬหะ...ทรงพิชิตโลกจากทะเลหนึ่งไปจดอีกทะเลหนึ่งและปกครองโลก...โดยธรรม

และในหมู่ประชาชนนี้เอง พระศรีอริยเมตไตรยก็จะอุบัติขึ้นมา พระองค์เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เปี่ยมไปด้วยวิชาและจรณะ เป็นผู้เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลกทั้งปวง เป็นผู้ฝึกมนุษย์อย่างหาผู้เสมอเหมือนมิได้ เป็นครูของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นพระพุทธเจ้าอย่างที่เราเป็นอยู่ในเวลานี้ พระศรีอริยเมตไตรยจะทรงรู้แจ้งโลกทั้งปวงด้วยพุทธจักขุของตนเอง เช่นเดียวกับเรา และจะทรงเห็นโลกอย่างแจ่มชัดทั้ง เทวโลก มารโลก พรหมโลก พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย พระองค์จะทรงสอนธรรมพร้อมทั้งอรรถ และพยัญชนะ งามในเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด และจะทรงดำเนินชีวิตพรหมจรรย์อย่างสมบูรณ์เช่นเดียวกับเราในบัดนี้ แต่พระศรีอริยเมตไตรยจะมีภิกษุสงฆ์หลายพันเป็นบริวารเช่นเดียวกับเรามีภิกษุสงฆ์หลายร้อยเป็นบริวารในบัดนี้

เงื่อนไขต่าง ๆ เกี่ยวกับสวัสดิภาพของสังคม

ข้อความต่อไปนี้มิอยู่ใน “มหาปรินิพพานสูตร” ซึ่งพรรณนาถึงชีวิตในวันท้าย ๆ และการนิพพานของพระพุทธเจ้า แม้ว่าคำเหล่านี้จะถือกันว่าเป็นพุทธพจน์ แต่ก็คล้าย ๆ กับข้อความที่ถือเอาคำพังเพยที่เป็นที่รู้จักกันโดยทั่ว ๆ ไปในหมู่ชาววัชชีเป็นหลัก ข้อความนั้นต่อด้วยข้อความที่ชวน

๑๔๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ให้เข้าใจว่าพระพุทธเจ้าได้เอาหลักอภิธานิยธรรม ๗ เพื่อสวัสดิภาพของสาธารณรัฐมาดัดแปลงใช้กับคณะสงฆ์ ตามเรื่องราวที่พระพุทธโฆสะจารย์ได้กล่าวไว้ก็มีว่า วัตถุประสงค์ของพระพรหมณ์มหาอำมาตย์เจ้ามารยาของพระเจ้าอชาตศัตรู เมื่อได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธเจ้า ก็ทำตัวเป็นแนวที่หัก ก่อให้เกิดความแตกสามัคคีขึ้นในหมู่ชาววัชชี ซึ่งมีผลทำให้แคว้นมคธสามารถผนวกแคว้นวัชชีไว้ในอำนาจได้ในชั่วระยะเวลาเพียงสองสามปีเท่านั้น

ขอให้สังเกตดู อภิธานิยธรรมข้อที่ ๓ เป็นพิเศษด้วย ไม่มีลัทธิในกายอินเดียใด ๆ ในสมัยแรก ๆ จะทำการเปลี่ยนแปลงอย่างมีความเมตตาเลย เมื่อพิจารณาตามความคิดของอินเดียที่แท้แล้ว จะเห็นว่าวัตถุประสงค์ของรัฐบาลไม่ใช่เพื่อปกครอง แต่เพื่อบริหารสมათานธรรม (กฎนิรันดร์) แม้ว่าพุทธศาสนิกชนจะมีความเห็นเกี่ยวกับธรรมแตกต่างกันไปบ้าง แต่ในแง่ที่มีส่วนในลัทธิอนุรักษนิยมของอินเดียอยู่บ้าง แต่ก็มีกรอบกฎหมายใหม่เป็นระยะ ๆ ไป ซึ่งเราจะพบในจารึกของพระเจ้าอโศกในโอกาสต่อไปด้วย

(จาก ที่มณิกาย)

สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้เมืองราชคฤห์...และพระอานนท์ได้ยืนถวายโบกอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า : “อานนท์ เธอเคยได้ยินมาหรือเปล่าว่า พวกวัชชีมีการประชุมกันอยู่เสมอเป็นเนืองนิจ”

พระอานนท์กราบทูลว่า : “เคยได้ยินพระเจ้าข้า”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า : “ตราบใดที่พวกวัชชียังมีการประชุมกันอยู่เสมอเป็นเนืองแล้ว ก็ไม่มีวันเสื่อม มีแต่จะรุ่งเรืองอยู่ตราบนั่น”

“ตราบใดที่พวกวัชชียังพร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมและช่วยกันดำเนินตามนโยบายของตนอยู่...ตราบใดที่พวกวัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่บรรพบุรุษมิได้บัญญัติไว้ และไม่เลิกสิ่งที่บรรพบุรุษได้บัญญัติไว้แล้ว ยึดมั่นในจารีตประเพณีที่คนโบราณได้กำหนดไว้...ตราบใดที่พวกวัชชียังให้การเคารพนบนอบ นับถือและสนับสนุนผู้เฒ่าของชาววัชชี และปฏิบัติตามคำแนะนำของผู้เฒ่าผู้เจริญเหล่านั้น...ตราบใดที่พวกวัชชีไม่ใช้กำลังจุดคร่าฆ่าชนสตรีหรือเด็กหญิง...ตราบใดที่พวกวัชชียังเคารพนบนอบ บูชา และดูแลเจตีสถานของพวกวัชชี ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือในแคว้นแคว้นและไม่ละเลยต่อการให้ทานและการประกอบพิธีกรรมที่ได้ปฏิบัติกันมาแล้วแต่อดีต...ตราบใดที่พวกวัชชียังให้ความคุ้มครอง ความเคารพและสนับสนุนแก่พระอรหันต์ และอธิษฐานจักษอให้พระอรหันต์จากที่ไกลมาสู่แคว้นแคว้นของตน และอยู่อย่างผาสุกแล้ว พวกชาววัชชีก็จะมีเสื่อม มีแต่จะเจริญรุ่งเรืองอยู่ตราบนั่น

ชาติกำเนิดมิใช่บรรทัดฐานแห่งความดี

แม้ว่าในด้านภาคปฏิบัติ จะดูเหมือนว่าพุทธศาสนิกชนอินเดียจะยังยึดมั่นในระบบชั้นวรรณะอยู่ แต่พระพุทธศาสนาก็มีท่าทีไปในทางสร้างความเสมอภาคอยู่ เราได้เห็นมาแล้วว่าการแบ่งวรรณะออกเป็น ๔ วรรณะนั้น ชาวพุทธเชื่อว่าเป็นการแบ่งตามหน้าที่ หาได้เป็นเทวานุมติไม่ ทิศนะทางพระพุทธศาสนาได้มีกล่าวสรุปไว้เป็นคาถาใน “สูตรนิบาต” ว่า

บุคคลจะเป็นพราหมณ์เพราะชาติก็หามิได้

บุคคลจะเป็นคนนอกวรรณะเพราะชาติก็หามิได้

บุคคลจะเป็นคนนอกวรรณะก็เพราะกรรม

บุคคลจะเป็นพราหมณ์ก็เพราะกรรมของตน

ในข้อความต่อไปนี้ พระพุทธเจ้าได้ให้เหตุผลสนับสนุนทัศนะนี้ไว้มากมายหลายอย่างด้วยกัน แม้ว่าจะมีอยู่หลายแห่งที่แสดงว่าพุทธศาสนิกชนที่เป็นคฤหัสถ์ได้รับการเร้าใจให้ปฏิบัติต่อพวกพราหมณ์ด้วยความเคารพก็ตาม

(จาก มัชฌิมนิกาย)

สมัยหนึ่ง เมื่อพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่เมืองสาวัตถี มีพราหมณ์ ๕๐๐ คน จากคามนิคมและชนบทต่าง ๆ ภายในเมือง...และมีความคิดว่า : พระสมณโคดมนี้ สอนว่าวรรณะทั้งสี่บริสุทธิทั้งนั้น ใครจะสามารถคัดค้านพระองค์ได้บ้าง

สมัยนั้นในเมืองนั้น มีพราหมณ์หนุ่มคนหนึ่ง ชื่อ อัสนลายนะ...เป็นหนุ่มอายุ ๑๖ ปี มีความเชี่ยวชาญในพระเวท...และในการศึกษาแบบพราหมณ์ทั้งปวง

พวกพราหมณ์ทั้งหลายคิดว่า “เขาคงจะทำได้ !” จึงได้เข้าไปขอให้พราหมณ์หนุ่มนั้นทดลองดู แต่พราหมณ์หนุ่มได้ตอบว่า “พระสมณโคดมเป็นธรรมวาที และศาสดาเช่นนั้นยากที่จะคัดค้านได้ ข้าพเจ้าทำไม่ได้ดอก !” พราหมณ์ทั้งหลายได้อ้อนวอนเขาเป็นครั้งที่สอง...และเขาก็ได้ปฏิเสธเสียอีก และพราหมณ์ทั้งหลายก็ได้้อ้อนวอนเขาเป็นครั้งที่ ๓ โดยชี้ให้เห็นว่าเขาไม่ควรยอมรับความพ่ายแพ้โดยมิทันได้ต่อสู้เสียก่อน คราวนี้พราหมณ์หนุ่มผู้นั้นตกลง จึงมีพวกพราหมณ์แวดล้อมไปหาพระพุทธเจ้า และหลังจากที่ได้กล่าวสัมนิพนธ์ยกถาแล้ว ก็ได้นั่งลงและกราบพูลว่า :

“พวกพราหมณ์ทั้งหลายยืนยันว่า พวกเขาเป็นวรรณะที่สูงสุดและวรรณะอื่น ๆ เลวกว่าต่างกว่าทั้งนั้น พวกพราหมณ์เป็นพวกขาว พวกอื่น ๆ ดำ พวกพราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ พวกอื่น ๆ ไม่บริสุทธิ พวกพราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรที่บริสุทธิของพรหม เกิดจากพระโอษฐ์ของพรหม เกิดจากพรหม

พระพรหมสร้างสรรค์ เป็นพรหมทนายาท ที่นี้พระสมณโคดมจะตรัสเป็นประการใดเล่าพระเจ้าข้า ?”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า : “ดูก่อนอัสสลายนะ พวกพรหมณียืนยันดังนี้จริง ๆ หรือว่า เมื่อเขาเกิดจากสตรีคล้ายคนอื่น ๆ นั้น เขาเกิดจากพรหมณีย์ผู้มีประจำเดือน และตั้งครรภ์ให้กำเนิด และเลี้ยงดูบุตรดูเดียวกับสตรีคนอื่น ?”

อัสสลายนะกราบทูลว่า : “ทั้งหมดที่พระองค์ตรัสนั้น ตรงกับที่พรหมณีย์ทั้งหลายคิดพระเจ้าข้า...”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า : “ท่านเคยได้ยินว่าในดินแดนของชาวกรีกและกัมโพชะและประชาชนอื่น ๆ ตามชายแดนนั้นมีประชาชนเพียง ๒ ชนเท่านั้น คือนายกับบ่าว และนายอาจกลับเป็นบ่าวและบ่าวอาจกลับกลายเป็นนายได้บ้างไหม ?”

อัสสลายนะกราบทูลว่า : “ข้าพระองค์เคยได้ยินพระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า : “แล้วมีข้อเท็จจริงอะไรที่จะเป็นหลักฐานหรือสนับสนุนข้ออ้างของพวกพรหมณีย์บ้างเล่า ?”

อัสสลายนะกราบทูลว่า : “แต่นั้นคือสิ่งที่พวกพรหมณีย์คิดพระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า : “อีกประการหนึ่ง ถ้าหากมนุษย์เป็นอาชญากร เป็นขโมย เป็นผู้ประพฤติดีกในกาม หรือกระทำความบาปอื่น ๆ ถ้าหากเขาเป็นกษัตริย์ เป็นแพศย์ เป็นศูทร เมื่อแตกกายทำลายขันธ์แล้วย่อมจะไปเกิดในนรก แต่ถ้าหากเป็นพรหมณีย์ ไม่ต้องตกนรกกระนั้นหรือ ?”

อัสสลายนะกราบทูลว่า : “ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ หาได้เป็นเช่นนั้นไม่พระเจ้าข้า ในกรณีเช่นนั้น คนทั้งปวงจะต้องได้รับกรรมอย่างเดียวกัน ไม่ว่าเขาจะอยู่ในวรรณะใดก็ตามพระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า : “และถ้าเขาหลีกเลี่ยงจากบาปกรรมที่หนักได้แล้ว ถ้าหากเขาเป็นพรหมณีย์ เขาก็จะได้ไปเกิดในสวรรค์ แต่ถ้าเขาเกิดในวรรณะที่ต่ำกว่าอื่น ๆ เขาจะไม่ได้ไปเกิดในสวรรค์กระนั้นหรือ ?”

อัสสลายนะกราบทูลว่า : “ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ หาได้เป็นเช่นนั้นไม่พระเจ้าข้า ในกรณีเช่นนั้น ราชวัลลย์ย่อมมีคนทั้งปวงอยู่ ไม่ว่าเขาจะอยู่ในวรรณะใดก็ตามพระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า : “และพรหมณีย์เท่านั้นมีความสามารถที่จะพัฒนาจิตให้มีความ

รักโดยไม่มีความเกลียดชังหรือเจตนาร้ายเลย แต่คนในวรรณะอื่น ๆ ไม่มีความสามารถที่จะพัฒนาจิตใจให้มีความรักได้กระนั้นหรือ ?”

อัสสลายณะกราบทูลว่า : “ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ หากได้เป็นเช่นนั้นไม่พระเจ้าข้า คนทั้งสี่วรรณะสามารถพัฒนาจิตใจให้มีความรักได้ทั้งนั้นพระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า : “เฉพาะพราหมณ์เท่านั้นจึงจะสามารถลงไปแม่น้ำ และชำระล้างเหงื่อไคลออก ส่วนคนในวรรณะอื่น ๆ ทำไม่ได้กระนั้นหรือ”

อัสสลายณะกราบทูลว่า : “ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ หากได้เป็นอย่างนั้นไม่พระเจ้าข้า คนทั้งสี่วรรณะย่อมสามารถลงสู่แม่น้ำชำระล้างเหงื่อไคลออกได้ทั้งนั้นแหละพระเจ้าข้า”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า : “ที่นี่ สมมุติว่ามีพระราชาองค์หนึ่ง ทรงรับสั่งให้คนในวรรณะต่าง ๆ สักร้อยคนมารวมกัน แล้วทรงสั่งให้พวกพราหมณ์ และพวกกษัตริย์เอาไม้สาละ ไม้สน บัวหลวง หรือไม้จันทน์มาสีไฟ ส่วนชนวรรณะต่ำก็สั่งให้เอาไม้ธรรมาคามาสีไฟ ท่านคิดว่าอะไรจะเกิดขึ้น ? ไฟของคนที่เกิดในวรรณะสูงจะลุกโชติช่วง...และไฟของคนวรรณะต่ำต้อย จะไหม้ไปกระนั้นหรือ ?”

อัสสลายณะกราบทูลว่า : “ข้าแต่พระสมณโคดมผู้เจริญ หากได้เป็นเช่นนั้นไม่พระเจ้าข้า ไฟทั้งของคนที่อยู่ในวรรณะสูง และวรรณะต่ำก็เหมือนกันนั้นแหละพระเจ้าข้า...ไฟทุกชนิดย่อมมีเปลวไฟโชติช่วงเช่นเดียวกัน...”

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า : “สมมุติว่ามีพราหมณ์พี่น้องสองคน คนหนึ่งเป็นผู้คงแก่เรียน กับอีกคนหนึ่งเป็นผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษา เมื่อเวลามีนงานเลี้ยงเป็นที่ระลึก งานนักขัตฤกษ์ และการเซ่นสรวงหรือเมื่อมีการเลี้ยงดูแขก ควรจะรับใช้พราหมณ์คนใดก่อน ?”

อัสสลายณะกราบทูลว่า : “ควรรับใช้พราหมณ์ที่คงแก่เรียนก่อนพระเจ้าข้า เพราะจะไม่เกิดประโยชน์ที่ยิ่งใหญ่ใด ๆ จากการรับใช้พราหมณ์ที่ไม่ได้รับการศึกษาเลย”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า : “แต่ถ้าสมมุติว่า พราหมณ์ที่คงแก่เรียนมีความประพฤติทรามเป็นคนคดโกง ส่วนพราหมณ์ที่ไม่ได้รับการศึกษามีความประพฤติดี และมีคุณธรรมเล่า ?”

อัสสลายณะกราบทูลว่า : “ก็ควรรับใช้พราหมณ์ที่ไม่ได้รับการศึกษาก่อนซิพระเจ้าข้า เพราะจะเกิดประโยชน์อะไรเล่าต่อการที่รับใช้พราหมณ์ที่มีความประพฤติไม่ดี และเป็นคนคดโกงเล่า?”

๑๕๐

ปกเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า : “ดูก่อนอัสสลายนะ ประการแรกท่านอ้างชาติกำเนิดเป็นหลัก แล้วท่านก็ว่าการศึกษาคำคัญกว่าชาติกำเนิด แล้วท่านก็มาเห็นชอบกับแนวคิดของเราว่าบรรณทั้งสี่บริสุทธิ์เท่า ๆ กัน ”

ตอนนี้ พรหมณ์หนุ่มชื่ออัสสลายนะก็นั่งนิ่ง...มีไหล่คู้เข้า มีสายดาทอดต่ำลง ใช้ความคิด และนั่งนิ่งไม่ตอบเลย

พระเจ้าอโศก : จักรพรรดิชาวพุทธ

พระเจ้าอโศก จักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่ (ประมาณ พ.ศ. ๒๗๕-๓๑๐) เป็นกษัตริย์องค์ที่สามแห่งราชวงศ์เมารยะ ได้หันมานับถือพระพุทธศาสนา และพยายามปกครองอินเดียตามหลักศีลในพระพุทธศาสนาที่พระองค์ทรงเข้าใจ พระองค์ทรงประกาศนโยบายของพระองค์ไว้ที่ศิลาจารึกเป็นชุด ๆ ซึ่งยังมีพบจารึกอยู่ในแผ่นศิลาและเสาศิลาในส่วนต่าง ๆ ของอินเดีย จารึกเหล่านั้น ซึ่งเขียนด้วยตัวอักษรปรากฤตหรืออักษรพื้นเมืองโบราณที่แตกต่างกันไปตามท้องถิ่นต่าง ๆ นั้น อาจอ้างได้ว่ามีคุณค่าทางวรรณคดีน้อยมาก เพราะมีแบบการเขียนที่เข้าใจยาก และมักจะกำกวมอยู่บ่อย ๆ ที่เดียว ในจารึกเหล่านั้นมีอยู่แห่งหนึ่งที่พรรณนาถึงการที่พระองค์ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาและผลของการที่พระองค์ทรงหันมานับถือพระพุทธศาสนาก็มีว่า :

(จาก ศิลาจารึกคันที ๑๓)

เมื่อพระราช เทวานัมปิยทัสสี ได้ทรงราชาภิเษกแล้วแปดปีก็ทรงพิชิตแคว้นกลิงค์ได้ ทรงเนรเทศคนออกไปเสียตั้ง ๑๕๐,๐๐๐ คน และฆ่าเสีย ๑๐๐,๐๐๐ คน และมีผู้คนล้มตายมากกว่านั้นหลายเท่า หลังจากพิชิตแคว้นกลิงค์ได้แล้ว พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีก็เริ่มปฏิบัติตามธรรม ทรงรักธรรมและทรงสอนธรรม บัดนี้พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีทรงสลดพระทัยในการพิชิตแคว้นกลิงค์มาก เพราะเมื่อประเทศเอกราชถูกพิชิต ประชาชนจะถูกฆ่ามากมาย ประชาชนจะล้มตายและถูกเนรเทศไปเป็นจำนวนมาก พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสี ทรงเป็นทุกข์และทรงเสียพระทัยมาก และยิ่งทรงเสียพระทัยยิ่งขึ้นไปอีก ก็คือว่าประชากระกฏ์ทั้งปวงทั้งที่เป็นพรหมณ์ นักบวช และสมณะอื่น ๆ และคฤหัสถ์ผู้เชื่อฟังต่อผู้ที่มีอำนาจเหนือกว่า ที่เชื่อฟังบิดามารดาและพี่ชาย และเอาใจใส่ดูแลเพื่อนฝูง ผู้คุ้นเคย บริวาร ญาติพี่น้อง ทาส และคนใช้ด้วยความเคารพ และมีศรัทธาอย่างมั่นคง คนทั้งปวงเหล่านี้ต้องเสวยทุกข์หนัก ถูกฆ่า ถูกพลัดพรากจากผู้ที่คุณรัก แม้แต่ผู้ที่โชคดีพอที่จะไม่ต้องสูญเสียผู้ที่อยู่ใกล้เคียง และผู้ที่เป็นที่รักก็ยิ่งต้องได้รับความกระทบกระเทือนใจในชะตากรรมของเพื่อน ผู้คุ้นเคย บริวาร และญาติพี่น้อง พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีทรงสลดพระทัยที่คนทั้งปวงต้องร่วมกันเสวยทุกข์เหมือนกันหมด ยิ่งกว่านั้น นอกจากประเทศกรีซแล้ว ก็ไม่มีประเทศใดที่ไม่มีพวกพรหมณ์หรือนักบวช ไม่มีผู้ที่มีได้เป็นสมาชิกของลัทธิหนึ่งลัทธิใดเลย บัดนี้ แม้ว่าจำนวนผู้ที่ถูกฆ่า และถูกจับใน

การพิชิตแคว้นกลิงค์นี้จะมีจำนวนน้อยลงกว่านี้สักร้อยเท่าพันเท่า พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีก็ยังคงเศร้าพระทัยอยู่ดี พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีจะทรงประทานอภัยให้ไกลที่สุดที่จะไกลได้และจะทรงผูกไมตรีแม้กับพวกชาวป่าชาวเขา ภายในราชอาณาจักรของพระองค์ แต่พระองค์ทรงเตือนชาวป่าชาวเขาว่า แม้พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีจะทรงอยู่ห่างไกล แต่ก็ทรงมีอำนาจและพระองค์ขอบอกให้ชาวป่าชาวเขาทั้งหลายทำการปฏิรูปตนเอง มิฉะนั้นจะถูกประหารชีวิต

สำหรับสัตว์ทั้งปวงนั้น พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีทรงปรารถนาจะให้มีความปลอดภัย มีการควบคุมตนเอง มีจิตใจสงบและสุภาพ พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีทรงพิจารณาเห็นว่าชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ที่สุดก็คือการชนะโดยธรรม และเพราะธรรมนี้เอง พระองค์จึงทรงชนะที่นี่ (คือประเทศอินเดีย) และในระยะทางห้าร้อยโยชน์ห่างจากพรมแดนของพระองค์เข้าไปในอาณาจักรของกษัตริย์กรีกพระนามว่า แอนติโอคัส (Antiochus) และนอกจากพระเจ้าแอนติโอคัสแล้วก็มีกษัตริย์ บิโตเลมี แอนติโกนุส มากัส และ อะเล็กซานเดอร์ แม้ในที่ที่พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีมิได้ทรงส่งทูตไปถึงประชาชนก็ได้ทราบวิถีทางที่พระองค์ทรงปฏิบัติและสอนธรรม แล้วประชาชนเหล่านั้นก็ปฏิบัติตามและจะปฏิบัติตามต่อไป ดังนั้น พระองค์จึงทรงพิชิตโลกสำเร็จและการพิชิตทำให้มีความรู้สึกเป็นสุข แต่มันก็ยังเป็นความสุขเพียงเล็กน้อยเท่านั้น เพราะพระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีทรงเห็นว่าความสุขเกี่ยวกับชีวิตในชาติหน้ามีความสำคัญยิ่ง

เราได้ให้จารึกธรรมลงไว้เพื่อลูกหลานของเราจะไม่แสวงหาทางที่จะเอาชนะต่อไปอีก เพื่อว่าเมื่อเขาได้รับชัยชนะใด ๆ แล้ว เขาจะได้ให้อภัย และลงโทษสถานเบา เพื่อว่าเขาอาจพิจารณาเห็นว่าการชนะโดยธรรมเท่านั้นจึงจะเป็นชัยชนะที่แท้ ซึ่งจะมีคุณค่าทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า และเพื่อว่าเขาจะได้มีความยินดีในธรรม...

พระพุทธศาสนาของพระเจ้าอโศก ดังที่ปรากฏในหัวเรื่อนั้นมิได้ทำให้ความเชื่อถือในเทพเจ้าทั้งหลายของพระองค์ลดน้อยลงเลย ณ ที่นี้พระองค์ทรงแสดงว่ามีศรัทธาในพระพุทธศาสนา และประกาศว่าเทพเจ้าทั้งหลายได้บังเกิดขึ้นในโลก เนื่องมาจากผลแห่งการปฏิรูปของพระองค์ :

(จาก ศิลาจารึกแผ่นเล็ก ๆ แผ่นหนึ่ง (ฉบับ มาสกี))

ดังนั้น พระเจ้าอโศก เทวานัมปิยทัสสีจึงได้ตรัสไว้ดังนี้ : เราได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าอย่างเปิดเผยเป็นเวลาสองปีครึ่ง แม้ในตอนแรก ๆ เราจะมีได้ก้าวหน้าไปมากนัก แต่บัดนี้เราได้ใกล้ชิดต่อสงฆ์มากกว่าหนึ่งปีแล้ว จึงได้ก้าวหน้าไปไกล ในประเทศอินเดียเทพเจ้าซึ่งเดิมมิได้มาปะปนกับมนุษย์นั้น บัดนี้ได้เข้ามาปะปนแล้ว นี่เป็นผลแห่งความพยายาม และเราอาจได้รับโดยอาศัยความพยายามไม่ใช่ว่าจะต้องมากมายเท่านั้น แม้แต่ความพยายามเพียงเล็กน้อยก็อาจได้รับได้ ดังนั้น คนทั้งหลายก็อาจบรรลุถึงสวรรค์ได้โดยง่าย

๑๕๒

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

บุตรธิดาควรเชื่อฟังบิดามารดา ศิษย์ควรเชื่อฟังครูบาอาจารย์ : ควรแผ่เมตตากรุณา...ไป
ยังสรรพสัตว์ทั้งปวง ควรปฏิบัติคุณธรรมเหล่านี้...นี้เป็นกฎโบราณที่จะทำให้มีอายุยืน

(จาก ศิลาจารึกแผ่นที่ ๙)

การให้ทานเป็นการดี แต่ไม่มีการให้ทานใด ๆ จะดีกว่าธรรมทานเลย ดังนั้น มิตรสหาย
ญาติพี่น้อง และบริวาร ควรสอนธรรมในทุกโอกาส นี่เป็นหน้าที่ นี่เป็นสิทธิ โดยอาศัยธรรมนี้แหละ
เขาอาจไปเกิดในสวรรค์ แล้วยังจะมีอะไรสำคัญยิ่งไปกว่าการเกิดในสวรรค์อีกหรือ ?

การเน้นในเรื่องศีลธรรม ถ้าหากจะมีอะไรเพิ่มเข้ามาในเสาศิลาจารึกชุดที่มี ๙ เส้าแล้ว ก็
คงจะมีภายหลังแผ่นศิลาจารึกราว ๑๓ ปี หลังจากที่พระราชาทรงราชาภิเษกแล้ว ๒๖ ปี :

(จาก ศิลาจารึกเส้าแรก)

ถ้าปราศจากความรักธรรม การตรวจสอบตัวอย่างจริงจัง ความเชื่อฟังอย่างยิ่ง ความระมัด
ระวังอย่างมาก ความพยายามอย่างใหญ่หลวงแล้ว ย่อมเป็นการยากที่จะบรรลุถึงโลกนี้และโลกอื่น
เพราะคำสอนของเราเอง ความเคารพและรักธรรมจึงทวียิ่งขึ้นทุก ๆ วัน...เพราะนี่เป็นกฎของเรา
คือจะต้องปกครองโดยธรรม จะต้องบริหารโดยธรรม จะทำให้ประชากรราษฎรชื่นชมโดยธรรม และจะ
คุ้มครองประชาชนโดยธรรม

ความห่วงใยของพระเจ้าอโศกได้ขยายไปถึงชีวิตสัตว์ในจักรวรรดิของพระองค์ ซึ่งในอินเดีย
ในสมัยโบราณคิดกันว่าเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน เช่นเดียวกับชีวิตมนุษย์เหมือนกัน พระองค์ทรงสั่งห้าม
การฆ่าสัตว์อย่างน้อยที่สุด ก็ในเมืองหลวง ทรงนำลัทธิมั่งสวัริติมาปฏิบัติในราชสำนัก และกำหนด
ให้ฆ่าสัตว์บางชนิดได้ในจำนวนจำกัด ในแง่ที่ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่านโยบายของพระองค์มีอยู่ใน
ศิลาจารึกแผ่นแรกนั่นเอง

(จาก ศิลาจารึกแผ่นแรก)

ณ ที่นี้ (คงหมายถึงเมืองปาฏลิบุตร) ไม่มีการฆ่าสัตว์เพื่อบูชาบุญ ไม่มีงานนักขัตฤกษ์ เพราะ
พระราชาทรงพบว่าในงานนักขัตฤกษ์นั้นมีความชั่วร้ายอยู่มากมาย ยกเว้นงานนักขัตฤกษ์บางชนิด
ที่พระองค์ทรงพิจารณาเห็นว่าดีเท่านั้น

เดิมทีในโรงครัวของพระเจ้าเทวานัมปิยทัสสี วันหนึ่ง ๆ จะฆ่าสัตว์ปรุงอาหารหลายหมื่น
ตัวทีเดียว แต่ในบัดนี้ ขณะที่เขียนศิลาจารึกนี้ จะฆ่าเพียงวันละ ๓ ตัวเท่านั้น คือนกยูง ๒ ตัว กับ
กวางอีก ๑ ตัว ' แต่สำหรับกวางนั้นมิได้ฆ่าเป็นประจำเลย แม้สัตว์สามตัวนี้ต่อไปก็จะเลิกฆ่าด้วย
เหมือนกัน

(จาก ศิลาจารึกเส้าที่ ๒)

เราได้ให้ความเห็นที่ถูกต้องหลายวิธีทางด้วยกัน สำหรับมนุษย์และสัตว์ นกและปลา เราได้ให้สิ่งที่เป็นคุณประโยชน์มากมาย แม้กระทั่งการให้มีชีวิตอยู่อย่างปลอดภัย และเราได้ทำความดีอื่น ๆ อีกมากมาย

สำหรับในเรื่องที่เกี่ยวกับทางโลกอย่างอื่น ๆ พระเจ้าอโศกได้ทรงปฏิบัติตามหลักศีลของพระพุทธศาสนา มิได้ทรงละเลยต่อสวัสดิภาพทางวัตถุของทวยราษฎร์ และมีความสนพระทัยในการให้ความช่วยเหลือในด้านหยูกยาแก่ประชาราษฎร์ด้วย

(จาก ศิลจารึกแผ่นที่ ๒)

ในที่ทุกหนทุกแห่งภายในจักรวรรดิของพระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีและพันชายพระราชอาณาเขตของพระองค์เข้าไปในดินแดนของพวกโจละ ปาณทยะ สัตยปุตระ เกราลปุตระ จนกระทั่งถึงลังกา และในราชอาณาจักรของพระเจ้าอันติโอคัส กษัตริย์กรีก และกษัตริย์อื่น ๆ ที่เป็นเพื่อนบ้าน พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีได้ประทานยาทั้งแก่มนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ในที่ที่ไม่มีต้นสมุนไพรมิใช่ พระองค์ก็ทรงพระราชทานสมุนไพรมิใช่ให้ไปปลูก ได้ทรงส่งหน่อ และผลไม้ไปยังที่ที่ไม่มี แล้วก็ทรงสั่งให้ปลูกขึ้น ทรงรับสั่งให้บุตรสน้ำไว้ตามทางเพื่อมนุษย์และสัตว์จะได้ใช้สอยและดื่มกิน

พระเจ้าอโศกทรงมีความรู้สึกผิดชอบทางด้านศีลธรรม ไม่เฉพาะต่อประชาราษฎร์ของพระองค์เท่านั้น แต่ทว่าต่อมนุษย์ทั้งปวงด้วยและทรงตระหนักดีว่า ทวยราษฎร์จะครองชีวิตอย่างมีศีลธรรม และสร้างกุศลเพื่อไปเกิดในสวรรค์ไม่ได้ นอกเสียจากว่าเขาเหล่านั้นจะมีความสุข และได้รับการดูแลทางด้านวัตถุเป็นอย่างดีเท่านั้น :

(จาก ศิลจารึกแผ่นที่ ๖)

เราไม่มีความพอใจง่าย ๆ เพียงเพราะงานหนัก หรือการรับภารกิจของประเทศชาติเลย เพราะเราพิจารณาเห็นว่างานของเราเป็นไปเพื่อสวัสดิภาพของโลกทั้งปวง ซึ่งงานหนักและการดำเนินภารกิจของชาตินั้น เป็นมูลฐานแห่งสวัสดิภาพของโลกทั้งปวง ไม่มีการกระทำใด ๆ จะวิเศษยิ่งไปกว่างานเพื่อสวัสดิภาพของโลกทั้งปวงเลย และความพยายามทั้งหมดที่เราได้ทำลงไปก็เพื่อที่เราจะได้ใช้หนี้สัตว์ทั้งปวงนั่นเอง เราทำให้สัตว์ทั้งหลายมีความสุขในที่นี้ และในบัดเดี๋ยวนี้ก็เพื่อว่าสัตว์เหล่านั้นจะได้ไปเกิดในสวรรค์ในชาติหน้า...แต่ถ้าปราศจากความพยายามอย่างจริงจังเสียแล้วก็เป็นการยากอยู่ที่จะไปเกิดในสวรรค์นั้น

พระเจ้าอโศกทรงรับสั่งด้วยพระสุรเสียงที่เด็ดขาดกับข้าราชการที่ดำเนินการตามนโยบายของพระองค์อย่างเฉียบขาดว่า :

(จาก ศิลจารึกที่แคว้นกลิงค์ ซึ่งแยกออกไปแผ่นที่หนึ่ง)

โดยพระบรมราชโองการของพระเจ้าเทวานัมปิยทัสสี ทรงรับสั่งกับพวกข้าราชการที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ที่เมืองโตสาลี (Tosali)...ขอให้เราจงชนะจิตใจของคนทั้งหลายทั้งปวง คนทั้งปวงเป็นลูกของเราและเราปรารถนาสวัสดิภาพและความสุขทั้งในโลกนี้ และโลกหน้าเพื่อบุตรธิดาของเราฉันใด เราก็ปรารถนาสวัสดิภาพและความสุขเพื่อคนทั้งหลายฉันนั้น แต่พวกเจ้ามิได้ตระหนักว่ามันจะเกิดอะไรขึ้น ข้าราชการคนหนึ่งอาจเข้าใจบ้าง โน่นบ้าง เป็นเพียงบางส่วน ไม่ใช่ทั้งหมด

บ่อที่เดียวที่คนถูกติตดุกและถูกทรมานอย่างปราศจากความยุติธรรม แล้วเขาก็ถูกปล่อยโดยไม่มีเหตุผล (ที่ประจักษ์แจ้ง) เลย ประชาชนอื่น ๆ อีกมากมายที่เดือดร้อน (อันเนื่องมาจากผลแห่งความอยุติธรรมนี้) ดังนั้น เราจึงปรารถนาให้ท่านทั้งหลายปฏิบัติหน้าที่โดยปราศจากความลำเอียง แต่จะเป็นไปไม่ได้เลยนอกจากท่านจะลดนิสัยริษยา อุนเฉียว หยาบช้ำ หนุหนั หัวดื้อ เกียจคร้าน หรือความเฉื่อยช้าลงเสียบ้างเท่านั้น เราไม่ต้องการให้ท่านทั้งหลายมีนิสัยเหล่านี้้อยู่เลย มูลฐานแห่งนิสัยทั้งปวงนี้ ก็คือการหลีกเลี่ยงความอุนเฉียวหนุหนัพลันแล่นในหน้าที่การงานได้เสมือนนั่นเอง

เราสั่งให้จาริกข้อความนี้ไว้ก็เพื่อว่าพวกข้าราชการที่อยู่ในเมืองจะได้เห็นอยู่เสมอ ซึ่งจะทำให้ไม่มีใครถูกจองจำหรือถูกทรมานโดยไม่มีเหตุผล เพื่อให้แน่ใจ ทุก ๆ ห้าปี เราจะส่งเจ้าหน้าที่เดินทางไปสอบสวนดูว่าเจ้าหน้าที่คนใดบ้างที่ไม่เกรงกลัว หรือยังหยาบช้ำอยู่...เจ้าชายแห่งเมืองอุชเชนี จะต้องปฏิบัติอย่างเดียวกันนี้ไม่เกินทุก ๆ สามปี และเจ้าชายแห่งเมืองตักกิลากีก็ต้องปฏิบัติเช่นเดียวกับเจ้าชายแห่งเมืองอุชเชนี

ต่อมา ที่เสาศิลาจารึกหลายเสา ดูเหมือนพระเจ้าอโศกจะทรงพอพระทัยที่ข้าราชการของพระองค์ปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายได้ดี :

(จาก ศิลาจารึกเสาที่ ๕)

เราได้ตั้งผู้ว่าราชการจังหวัดขึ้นหลายคนเพื่อดูแลประชาชน ซึ่งมีจำนวนอยู่หลายแสนคน ผู้ว่าราชการเหล่านั้นมีอำนาจที่จะพิจารณาตัดสินและลงโทษแทนเราได้ จะต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างสุจริต รอบคอบและไม่ต้องเกรงกลัวอะไรทั้งสิ้น จะต้องนำสวัสดิภาพและสันติสุขมาสู่ประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ และจะต้องช่วยเหลือประชาชนเหล่านั้น ผู้ว่าราชการทั้งหลายจะต้องทราบว่าจะอะไรจะนำสุขมาให้ และอะไรจะนำทุกข์มาสู่ และจะต้องเป็นไปตามธรรมด้วย ผู้ว่าราชการทั้งหลายจะต้องอบรมสั่งสอนประชาชนในจังหวัดว่า พวกเขาอาจได้รับความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า...และเมื่อเราอบความไว้วางใจให้นางพยาบาลผู้ชำนาญดูแลบุตรธิดาของเรา เราก็ควรจะมีความเชื่อมั่นว่า...นางพยาบาลนั้นจะต้องเอาใจใส่ดูแลได้เป็นอย่างดี ฉันใด เราแต่งตั้งผู้ว่าราชการเพื่อสวัสดิภาพและสันติสุขของประชาชนก็ฉันนั้น พวกเขาจะต้องปฏิบัติหน้าที่ที่เรามอบอำนาจให้ใช้ปัญญาของตนเอง พิจารณาตัดสินและลงโทษ โดยไม่ต้องกลัวเกรงอะไร เรามีความปรารถนาว่าควรจะมีคามยุติธรรม และการ

ลงโทษให้เป็นแบบเดียวกัน

ในข้อความต่าง ๆ มีอยู่หลายแห่งที่พระเจ้าอโศกทรงเน้นถึงงานหนักที่นโยบายใหม่ต้องการ พระองค์ พระองค์ทรงสละเลิกความสุขสำราญหลายประการที่กษัตริย์อินเดียเคยได้รับกันสืบ ๆ มา เป็นประเพณีซึ่งรวมทั้งการล่าสัตว์ด้วย ทั้งนี้ ก็เพื่อดำเนินนโยบายให้สัมฤทธิ์ผลนั่นเอง :

(จาก ศิลาวารึกแผ่นที่ ๔)

ในอดีต กษัตริย์ทั้งหลายจะเสด็จประพาสหาความรื่นรมย์ ออกล่าสัตว์และหาความสนุกสนานในแบบที่คล้าย ๆ กันนั้นอีก แต่หลังจากที่ได้ทรงราชาภิเษกแล้ว ๑๐ ปี...พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสี ก็เสด็จไปยังสถานที่ตรัสรู้ ที่นั่นเมื่อพระองค์เสด็จประพาสทางไกล...พระองค์ก็ทรงสนทนาปราศรัย และพระราชทานสิ่งของต่าง ๆ ให้แก่สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย พระองค์ทรงสนทนาและพระราชทานเงินทองแก่คนเฒ่าคนแก่ พระองค์ทรงสนทนากับประชาชนตามเมืองต่าง ๆ และทรงสั่งสอนและทรงถามปัญหาเกี่ยวกับธรรมะ และความสุขที่พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสี ทรงได้รับมาจากการเสด็จประพาสนั้นดีเท่า ๆ กับภาชีรายได้อย่างที่สอง

เราจะเห็นได้ว่า แม้พระเจ้าอโศกจะทรงนับถือพระพุทธศาสนา พระองค์ก็ทรงเคารพพวกรพราหมณ์ และนักบวชในลัทธิศาสนาอื่น ๆ และทรงเรียกร้องให้ประชาชนเจริญรอยตามพระองค์ด้วย :

(จาก ศิลาวารึกแผ่นที่ ๑๒)

พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสี...ทรงยกย่องให้เกียรติสมาชิกของทุกลัทธิไม่ว่าเขาจะเป็นคฤหัสถ์หรือนักบวชก็ตาม โดยได้ประทานวัตถุสิ่งของและเกียรติต่าง ๆ ให้ แต่พระองค์มิได้ทรงเห็นว่าไทยธรรมหรือเกียรติยศมีความสำคัญเท่าการส่งเสริมคำสอนที่เป็นสาระตงสำคัญของลัทธิทั้งปวงเลย คำสอนที่เป็นสาระตงสำคัญนี้ แต่ละลัทธิก็แตกต่างกันออกไป แต่ก็มีมูลฐานที่เป็นธรรมดาสามัญอยู่อย่างหนึ่ง ก็คือ คนเราควรจะมีมรรคจริยวัตรที่งามในอันที่จะไม่ยกย่องลัทธิของตน หรือเหยียดหยามลัทธิอื่นในโอกาสใด ๆ เพราะในบางโอกาสคนเราก็คควรปฏิบัติอย่างสุภาพอ่อนโยน และในบางโอกาสก็ควรยกย่องลัทธิของผู้อื่นบ้าง โดยการปฏิบัติเช่นนี้ เขาย่อมทำลัทธิของตนเองให้มั่นคงและช่วยลัทธิอื่น ๆ ด้วย แต่การปฏิบัติในทำนองที่ตรงกันข้าม ย่อมชื่อว่าทำลัทธิของตนให้เสื่อมทราม และไม่เป็นคุณประโยชน์แก่ลัทธิอื่น ๆ ใครก็ตามที่ยกย่องลัทธิของตน และเหยียดหยามลัทธิของผู้อื่น ไม่ว่าจะเพราะความจงรักภักดีต่อลัทธิอย่างดงาม หรือเพราะต้องการจะแสดงลัทธิของตนให้ปรากฏก็ตาม ก็ชื่อว่าทำอันตรายต่อลัทธิของตนเองอย่างที่สุดทั้งนั้น การมาประชุมกันนั้นนับว่าดีที่สุด ซึ่งจะช่วยให้แต่ละคนได้ฟัง และเคารพลัทธิคำสอนของผู้อื่น พระเจ้าเทวานัมปิยทัสสีทรงมีพระราชประสงค์ว่าสมาชิกของทุกลัทธิ ควรได้รับการศึกษาเป็นอย่างดี และควรสอนความดี...มีข้าราชการเป็นจำนวนมากที่มีหน้าที่อยู่กับเรื่องนี้...และผลก็คือความเจริญก้าวหน้าแห่งลัทธิของตนเอง และเป็นการทำธรรมะให้รุ่งเรือง

แม้ว่าพระเจ้าอโศกจะเป็นผู้นิยมเหตุผลโดยแท้ แต่ก็ปรากฏว่า พระองค์ทรงคิดถึงพิธีรีตองต่าง ๆ เป็นจำนวนมากที่เกี่ยวกับชีวิตภายในบ้านของอินเดียน้อยมาก :

(จาก ศิลปจาริกแผ่นที่ ๙)

ประชาชนประกอบพิธีต่าง ๆ ในเวลาที่แต่งงานลูกชายและลูกสาว ในเวลาที่ลูกเกิด ในเวลาที่จะออกเดินทาง...หรือในโอกาสอื่น ๆ...ในโอกาสเช่นนั้น สตรีจะประกอบพิธีมากเป็นพิเศษ ซึ่งมีต่าง ๆ กัน ซึ่งเป็นการกระทำที่ไม่มีเหตุผลและไร้สาระ และเมื่อได้ประกอบพิธีรีตองเหล่านั้นแล้ว (เพื่อทำตามประเพณีและรักษาประเพณีไว้) พิธีรีตองเช่นนั้นก็มีประโยชน์น้อยมาก แต่พิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับธรรมะนั้น มีประโยชน์อย่างใหญ่หลวง นั่นคือการเลี้ยงดู การเคารพนบถต่อผู้หลักผู้ใหญ่ การควบคุมตัวเองได้ในเวลาที่มีความสัมพันธ์กับสัตว์อื่น ๆ การให้ทานแก่สมณพราหมณ์และอื่น ๆ แต่สำหรับในด้านความสำเร็จนั้น ทุกคน คือ บิดา มารดา บุตร นาย เพื่อน คนคุ้นเคย และเพื่อนบ้าน จะต้องเห็นพ้องต้องกันว่า “สิ่งเหล่านี้ดีทั้งนั้น ! สิ่งเหล่านี้เป็นพิธีรีตองที่เราควรปฏิบัติเพื่อความสำเร็จในการกิจของเรา...และเมื่อเราประสบผลสำเร็จแล้ว เราจะทำมันอีก !” พิธีรีตองอย่างอื่น ๆ มีผลประโยชน์ที่ยังน่าสงสัยอยู่ คนเราอาจบรรลุถึงจุดหมายปลายทางของตน จะโดยอาศัยพิธีรีตองเหล่านั้นหรือไม่ก็ได้ นอกจากนั้น พิธีรีตองเหล่านั้นจะยังมีค่าอยู่ก็เฉพาะในโลกนี้เท่านั้น ส่วนคุณค่าของพิธีเกี่ยวกับธรรมะนั้นเป็นคุณค่าในันันดร เพราะถ้าหากเขาไม่บรรลุถึงจุดหมายปลายทางในโลกนี้ เขาก็จะสร้างสมบุญกุศลไม่มีขอบเขตสิ้นสุดไว้ในโลกหน้า ส่วนผู้ที่บรรลุถึงจุดหมายปลายทางในโลกนี้แล้ว ผลที่ได้รับก็จะเป็นทวีคูณ

เราจะสรุปข้อความจากศิลปจาริกของพระเจ้าอโศก ที่ได้คัดมาด้วยจารึกที่สำคัญมากเป็นแผ่นสุดท้าย ซึ่งในศิลปจาริกนี้ หลังจากที่พระเจ้าอโศกได้ทรงราชาภิเษกมาแล้ว ๑๘ ปี ก็ได้ทรงสำรวจตรวจตราการปกครองของพระองค์ดังนี้ :

(จาก เสาศิลปจาริกแผ่นที่ ๗)

ในอดีต กษัตริย์ทั้งหลายทรงหาวิธีที่จะทำให้ประชาชนเจริญก้าวหน้าในธรรม แต่ประชาชนก็มีได้ก้าวหน้าเลย...และเราได้ถามตัวเองว่า เราจะยกเขาให้เจริญก้าวหน้าในธรรมได้อย่างไร...ดังนั้นเราจึงได้ตัดสินใจให้เขาได้รับการศึกษาในธรรม และออกคำสั่งที่ประกอบด้วยธรรม เพื่อว่าเมื่อประชาชนได้ฟังคำสั่งเหล่านั้นแล้วจะได้ปฏิบัติตาม จะได้ทำให้ธรรมะรุ่งเรือง และตัวเองก็จะก้าวหน้ามาก...ด้วยวัตถุประสงค์นี้เอง เราจึงจ้างข้าราชการเป็นจำนวนมากเพื่อสั่งสอนประชาชนในเรื่องธรรมะ และอธิบายธรรมะแก่ประชาชนทั้งหลาย...

อนึ่ง เราได้ให้ปลูกต้นไม้ไว้ตามถนนเพื่อให้ร่มเงาแก่มนุษย์และสัตว์ เราได้ให้ปลูกสวนมะม่วง ได้ให้ขุดสระ และสร้างที่พักอาศัยไว้ตามถนนหนทางทุก ๆ ๔ “โกส” (เข้าใจว่าประมาณ ๑๖ ไมล์ หรือชั่วระยะทางวันหนึ่ง) เราได้ให้ขุดสระไว้ทุกหนทุกแห่ง เพื่ออำนวยความสะดวกสบายแก่

มนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย แต่ผลประโยชน์นี้น้อยมาก เพราะกษัตริย์ในอดีตได้ทรงทำงานเพื่อสวัสดิภาพของโลกโดยวิธีต่าง ๆ หลายประการด้วยกัน แต่สิ่งที่เราได้ปฏิบัติไปแล้วเราก็ได้ปฏิบัติไปเพื่อว่าคนทั้งหลายอาจปฏิบัติตามธรรม

กุศลกรรมทั้งปวงที่เราได้ทำไปแล้วนั้น ก็คือประชาชนยอมรับนับถือและปฏิบัติตามแล้ว และการเชื่อฟังบิดามารดา การเชื่อฟังครูอาจารย์ การเคารพผู้ใหญ่ ความเป็นเมตตากรุณาต่อสมณพราหมณ์ ต่อคนยากจนและคนอ่อนแอ และต่อทาสและคนรับใช้ ก็ได้เพิ่มพูนขึ้นและคงจะเพิ่มพูนอยู่ต่อไป...และความก้าวหน้าแห่งธรรมะในหมู่ประชาชนนั้นได้มีอยู่โดยวิธีการต่าง ๆ สองวิธีด้วยกัน คือ โดยการบังคับให้ปฏิบัติตามธรรมกับโดยการแนะนำชักชวนให้ปฏิบัติตาม เราได้ออกกฎหมายห้ามฆ่าสัตว์บางชนิด และสัตว์อื่น ๆ เป็นจำนวนมาก แต่ความก้าวหน้าที่ยิ่งใหญ่ที่สุดของธรรมะในหมู่ประชาชนนั้นมาจากการแนะนำชักชวนเพื่อไม่ให้ทำร้ายชีวิต และงดเว้นจากการฆ่าสัตว์ทั้งหลาย

เราได้ทำเช่นนี้ก็เพื่อว่าธรรมะจะได้ยืนยงตลอดไป...นานเท่ากับดวงอาทิตย์และดวงจันทร์ และเพื่อว่าบุตรและหลานเหลนของเราจะได้สนับสนุนธรรมะ เพราะด้วยการสนับสนุนธรรมะเท่านั้นที่พวกเขาจะได้รับสุขในโลกนี้และโลกหน้า

บทที่ ๗

พระพุทธศาสนามหายาน : “ยานใหญ่”

นับตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๖ หรือที่ ๗ เป็นต้นมาได้มีพระพุทธศาสนานิกายใหม่ และที่แตกต่างจากนิกายเดิมมากเกิดขึ้นในประเทศอินเดีย นิกายใหม่ซึ่งอ้างว่าจะช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์เรียกตัวเองว่า “มหายาน” แปลว่า ยานใหญ่ (ที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น) ซึ่งตรงข้ามกับพระพุทธศาสนานิกายเดิม ซึ่งเรียกว่า “หินยาน” หรือยานเล็ก คัมภีร์มหายานก็อ้างว่าเป็นตัวแทนคำสั่งสอนครั้งสุดท้ายของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์ทรงแสดงเฉพาะแก่สาวกที่มีจิตใจเจริญพัฒนาไปได้อย่างดีสุดเท่านั้น ส่วนคำสั่งสอนเดิมนั้นเป็นเพียงคำสั่งสอนขั้นเริ่มแรกเท่านั้นเอง แม้พระพุทธศาสนามหายานที่มีเทวดา คือ พระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ในสรวงสวรรค์ และเมื่ออภิปรายทางด้านมนโคตินิยมนั้นจะนับว่าแตกต่างจากพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทอย่างน่าพิศวงในหลายแง่ด้วยกัน แต่เราก็อาจถือว่าเป็นการพัฒนาเข้าสู่ระบบแห่งความโน้มเอียงที่ยึดแล้ว ซึ่งมีอยู่ก่อนหน้านั้นเป็นเวลานานแล้ว อันเป็นพัฒนาการที่ได้รับการส่งเสริม และเร่งเร้าจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านประวัติศาสตร์อย่างมากมายที่มีอยู่ในประเทศอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือในสมัยนั้น เป็นเวลากว่าสองร้อยปี นับตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ ๗ เป็นต้นมา ที่ภูมิภาคแถบนี้เป็นเหยื่อของผู้ที่รุกรานติดต่อกันเรื่อยมา คือ พวกแบคเตรีย พวกไซเรียน พวกปาเกีย และประชาชนในเอเชียกลาง ซึ่งพวกนักประวัติศาสตร์อินเดียโดยทั่ว ๆ ไป เรียกว่า พวกกุษาณ และจากผลแห่งการรุกรานของคนเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้อิทธิพลของพวกไอนุเรียนและฝ่ายตะวันตกมีมากยิ่งขึ้นกว่าเดิม และประชาชนพวกใหม่ ๆ ซึ่งมีภูมิหลังแห่งชีวิตแตกต่างจากพวกที่นับถือพระพุทธศาสนา ก็เริ่มหันมาสนใจในพระพุทธศาสนาขึ้นบ้าง

ความโน้มเอียงในอันที่จะนับถือพระพุทธเจ้าเป็นเหมือนเทพเจ้านั้นบางทีจะมีอยู่ตั้งแต่ในสมัยที่พระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่แล้วก็ได้ ในศาสนาของอินเดีย เทวะมิได้เป็นอะไรบางอย่างที่วิเศษสุด หรือวิเศษเหนือสิ่งทั้งปวงที่เป็นมรรตัย คือ มากมายเหมือนเทวะของพวกยิว พวกคริสตศาสนิกหรือพวกมุสลิมเลย ทั้งมิได้เป็นอะไรบางอย่างที่เพ่งอยู่ที่บุคลิกลักษณะที่เป็นหนึ่งมีอำนาจทุกอย่างและเป็นลัทธิปัญญาเลย ในศาสนาต่าง ๆ ของอินเดีย เทพเจ้าทรงปรากฏพระองค์ในปางต่าง ๆ ซึ่งแม้ว่าจะไม่มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง หรือมีนุทิพย์ ตาทิพย์ ก็เกือบจะว่ามีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง หรือมีนุทิพย์ ตาทิพย์ทีเดียว และบรรดามหาปราชญ์หรือศาสดาทั้งหลายนั้น ประชาชนก็ถือว่าเป็นการลำแดงตัวของเทพเจ้าเป็นพิเศษ บางทีก็รู้สึกกันว่า เป็นเทพเจ้าอยู่ในร่างของมนุษย์ พระพุทธเจ้าจะทรงเป็นเทพเจ้ามากยิ่งขึ้นไปอีกสักเพียงใดเล่า ในเมื่อแม้แต่มหาพรหมเองก็ยังเคารพพระองค์และในเวลาทีพระองค์ทรงเข้ามา พระองค์ก็ทรงสามารถอยู่เหนือสวรรค์ที่รุ่งเรืองและเป็นอนิจจัง ซึ่งเป็นที่มหาเทพทั้งหลายประทับอยู่ แล้วเสด็จเข้าไปสู่อรูปพรหม และจากอรูปพรหมก็เข้าสู่พระนิพพาน ซึ่งเป็น

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๕๕

สภาวะที่เหลือที่จะใช้โลภกียะหารพรรณนาได้ ชาวพุทธมีความเห็นว่าแม้แต่เทพเจ้าสูงสุดก็ยังผิดพลาดได้ เพราะพระพรหมเองก็เข้าใจว่าตนเองเป็นผู้สร้างโลก ทั้ง ๆ ที่ความจริงโลกเกิดขึ้นเป็นผลสืบเนื่องมาจากสาเหตุตามธรรมชาติ ส่วนพระพุทธเจ้านั้นทรงเป็นสัพพัญญู

เมื่อพูดกันในแง่ทฤษฎีแล้ว พระพุทธเจ้าก็ทรงละโลกนี้ไปได้อย่างสิ้นเชิงแล้ว ได้หมดความเป็นบุคคลในทุก ๆ แง่แล้ว และจะไม่มีผลกระทบกระเทือนต่อโลกอีกต่อไป แต่สูตรที่เรียกว่า “รัตนตรัย” ที่ว่า “พุทธ ธรรม คุชฉามิ” (ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่ง) “ธมม ธรรม คุชฉามิ” (ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง) “สงฆ ธรรม คุชฉามิ” (ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง) นั้น ได้กลายเป็นคำแสดงตนเป็นพุทธมามกะมาตั้งแต่สมัยแรก ๆ แล้ว ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตต่างก็กล่าวข้อความนี้เช่นกัน เมื่อพูดกันตามตัวอักษรแล้วประโยคแรกไม่มีความหมายอะไรเลย เพราะเป็นไปไม่ได้ที่จะยึดสิ่งที่ไม่มียู่อต่อไปแล้วเป็นที่พึ่ง แต่ก็มีผู้เคารพบูชาพระพุทธเจ้ามาตั้งแต่สมัยแรก ๆ แล้ว และก็มีผู้กล่าวว่าพระองค์ได้ทรงประกาศว่าผู้ที่มีศรัทธาในพระองค์และอุทิศกายถวายชีวิตแด่พระองค์แล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ ในสถาปัตยกรรมทางพระพุทธศาสนาสมัยแรกสุดบางชิ้น เช่น สถาปัตยกรรมที่พระสถูปการุตุ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๔-๕) ก็ได้แสดงให้เห็นภาพผู้ที่มานูชาพระองค์เป็นจำนวนมากที่กราบนั่งอยู่เบื้องหน้าสัญลักษณ์ของพระพุทธเจ้าอันได้แก่ ธรรมจักร รอยพระบาท บัลลังก์ว่าง หรือสัญลักษณ์ที่มีรูปร่างเป็นตรี อันเป็นตัวแทนพระรัตนตรัย ในตอนนี้อยมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าไม่ใช่ความคิดอันเหมาะสมที่จะแสดงรูปลักษณะนิสัยใจคอของพระพุทธเจ้า หรือใช้รูปบูชาแทนพระพุทธรองค์ แต่ในพุทธศตวรรษที่ ๖ ไม่ว่าจะเป็นได้รับอิทธิพลมาจากมโนคติหรือศิลปะแบบเกรโก-โรมัน หรือได้รับอิทธิพลจากจารีตประเพณีพื้นเมืองที่มีผู้นิยมนับถือกันแพร่หลายก็ตาม พระพุทธเจ้าก็ได้มีพระพุทธรูปเป็นองค์แทน และมีผู้นับถือพระองค์เป็นเหมือนรูปปั้นองค์หนึ่ง

พัฒนาการขั้นต่อไปที่เร้าให้เกิดความไม่เฉยไปในทางเทวนิยมนั่นก็คือการทวีความสนใจในเรื่อง “พระโพธิสัตว์” มากยิ่งขึ้น คำว่า “พระโพธิสัตว์” นี้ตามตัวอักษรแปลว่า “สัตว์ที่จะตรัสรู้” ครั้งแรกก็เอามาใช้หมายถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เพราะนับเป็นจำนวนหลายชาติทีเดียว ก่อนที่จะทรงอุบัติในพระชาติสุดท้ายเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ พระโพธิสัตว์ได้ทรงประกอบมหากุศลด้วยพระมหากรุณาธิคุณ และการเสียสละพระองค์เอง ทำให้พระองค์ค่อยมีพระปรีชาญาณและกุศลธรรมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น เรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ ซึ่งเราเรียกกันว่า “ชาดก” และซึ่งมักจะดัดแปลงมาจากนิยายและนิทานเปรียบเทียบที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายนั้น ชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ภูมิกันดีและมีการแสดงภาพชาดกเหล่านั้นไว้ในพุทธศิลป์สมัยแรกเป็นจำนวนมากด้วย

บางทีแม้แต่ในสมัยพุทธกาล ก็อาจมีผู้คิดว่าพระพุทธองค์ทรงเป็นพระพุทธเจ้าองค์สุดท้ายในสายนี้ ต่อมาบางทีเพราะอิทธิพลของศาสนาโซโรอัสเตอร์ก็ได้ จึงมีผู้คิดว่ายังจะมีพระพุทธเจ้าในอนาคตต่อไปอีก และความสนใจนี้ได้พัฒนามาในรูปของ “พระศรีอริยเมตไตรย” พระพุทธเจ้า

ในอนาคตองค์หนึ่ง พระพุทธเจ้าในประวัติศาสตร์ (พระโคตมพุทธเจ้า) ได้ทรงพยากรณ์ไว้ และในอนาคตภายภาคหน้าพระศรีอริยเมตไตรยจะทรงทำโลกให้บริสุทธิ์ ด้วยคำสอนของพระองค์เอง แต่ถ้าหากพระศรีอริยเมตไตรยยังไม่มาอุบัติ สายโซ่แห่งภาวะซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่การอุบัติของพระองค์ (หรือถ้าใช้คำในศาสนาอื่น ๆ ก็คือ อาตมัน) นั้นจะต้องเกิดเรียบร้อยแล้ว สัตว์ที่ต่อมาจะได้อุบัติเป็นพระศรีอริยเมตไตรยพุทธเจ้า จะต้องทรงชะงักเข้มน้ำเพื่อบุคคลกรรมอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งในจักรวาลนี้ อย่างแน่นอน และถ้าหากว่าพระศรีอริยเมตไตรยนี้เป็นพระโพธิสัตว์องค์หนึ่งละก็ คงจะมีพระโพธิสัตว์อีกมากมายสักแค่ไหน ? เมื่อพูดในแง่ตรรกศาสตร์ โลกคงจะต้องเต็มไปด้วยพระโพธิสัตว์อย่างแน่นอน พระโพธิสัตว์ทั้งปวงนั้นต่างก็พยายามต่อสู้เพื่อสวัสดิภาพของสัตว์อื่น ๆ

การพัฒนาพระพุทธศาสนาแบบใหม่ขึ้นไป ก็คือการเปลี่ยนแปลงจุดหมายปลายทางซึ่งบุคคลที่พอเชื่อถือได้ตั้งวัตถุประสงค์ไว้ ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้นมีพระอรหันต์อยู่ ๓ ประเภท คือ “พระพุทธเจ้า” ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองและทรงสอนผู้อื่นให้รู้ตามได้ ๑ “พระปัจเจกพุทธเจ้า” คือ ผู้ที่ตรัสรู้ด้วยพระองค์เอง แล้วไม่อาจทรงสอนผู้อื่นให้ตรัสรู้ตาม ๑ และ “พระอรหันต์” ซึ่งจะไม่ต้องเกิดใหม่อีก ผู้ซึ่งได้ลืมนิพพานแล้ว เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ก็จะเข้าถึงนิพพานนั้น ไม่เหลือร่องรอยแห่งบุคคลิกภาพไว้เลย วิถีทางที่จะไปสู่นิพพานนั้นเป็นวิถีทางที่ยากลำบาก และจะบรรลุถึงได้ก็โดยอาศัยได้ประกอบคุณงามความดีและเสียสละชีวิตมาแล้วหลายชาติเท่านั้น แต่จุดหมายปลายทางนั้นเริ่มทำให้มองเห็นว่าเป็นการเห็นแก่ตัว ความจริงพระโพธิสัตว์ หลังจากที่ได้บรรลุถึงมหากรุณาธิคุณ และความเห็นแก่ประโยชน์สุขของผู้อื่นอย่างประเสริฐสุดเช่นนั้น และหลังจากที่ได้บรรลุถึงความบริสุทธิ์ในขั้นที่พอจะทรงช่วยเหลือสัตว์อื่น ๆ อย่างหาประมาณมิได้แล้ว พระองค์ก็จะไม่เสด็จเข้าสู่นิพพานเร็วนัก เพราะถ้าพระองค์ด่วนเสด็จเข้าสู่นิพพานเสียแล้ว พระองค์ก็คงจะไม่มีประโยชน์อะไรอีกต่อไป แต่พระองค์จะทรงเลือกเอาทางทรงพระชนม์อยู่ในโลกด้วยเจตนา โดยใช้อำนาจทางจิตของพระองค์ช่วยเหลือผู้อื่น จนกว่าสัตว์ทั้งปวงจะพ้นทุกข์ ข้อความหลายแห่งในคัมภีร์มหายานที่พรรณนาถึงการอุทิศชีวิตของพระโพธิสัตว์เพื่อสวัสดิภาพของสัตว์ทั้งปวงนั้น นับว่าเป็นข้อความที่แสดงให้เห็นความเป็นผู้มีใจเมตตากรุณาต่อผู้อื่นอย่างมากที่สุดที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมทางศาสนาของโลก

การเอาอุดมคติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์มาแทนอุดมคติเกี่ยวกับพระอรหันต์นั้น เป็นความแตกต่างขั้นมูลฐานระหว่างนิกายเก่ากับนิกายใหม่ ซึ่งเรียกว่านิกาย “มหายาน” ความเชื่อในเรื่องพระโพธิสัตว์และความช่วยเหลือที่พระโพธิสัตว์จะทรงอำนวยให้นั้น เชื่อกันว่าจะนำสัตว์เป็นจำนวนมากไปสู่วิถีทางที่จะไปสู่นิพพาน ส่วนนิกายเดิมซึ่งไม่ยอมรับอุดมคติเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ จะสามารถช่วยบุคคลที่มีความอดสาหัสอดทนให้พ้นทุกข์ได้เพียงสองสามคนเท่านั้น

วิวัฒนาการด้านทฤษฎีของพระพุทธศาสนานิกายใหม่ขึ้นไปก็คือ คำสอนเรื่อง “ตรีกาย”

พระพุทธศาสนาหมายาน : “ยานใหญ่”

๑๖๑

ถ้าหากอุดมคติที่ถูกต้องคืออุดมคติเรื่องพระโพธิสัตว์แล้ว ทำไมพระสถิตตะ โคตมพุทธเจ้า จึงไม่คงเป็นโพธิสัตว์อยู่ต่อไป แทนที่จะเป็นพระพุทธเจ้า และแสดงดับขันธปรินิพพานอย่างเห็นแก่ตัวเล่า ? ทฤษฎีแบบ docetic ซึ่งบางทีจะมีแหล่งกำเนิดอยู่ในมโนคติที่มีผู้รู้จักกันแพร่หลายในหมู่ชาวพุทธที่เป็นคฤหัสถ์ในสมัยแรก ๆ จะเป็นผู้ตอบปัญหานี้ ความจริงพระโคตมพุทธเจ้ามิได้เป็นบุคคลปรกติธรรมดา แต่ทว่าเป็นการสำแดงตัวให้ปรากฏของเทพผู้ยิ่งใหญ่ พระพุทธเจ้าทรงมี ๓ กาย คือ **ธรรมกาย** **สัมโภคกาย** และ **นิรมานกาย** เฉพาะนิรมานกายเท่านั้นที่มีชีวิตอยู่ในโลกเป็นพระสถิตตะโคตมะ อันเป็นการอุปติแห่งสัมโภคกายซึ่งอยู่ในสรวงสวรรค์เป็นนิรันดร์ ในฐานะที่เป็นเทพเจ้าผู้สูงสุดประเภทหนึ่ง แต่สัมโภคกายนั้นก็เป็นการอุปติของธรรมกายอีกทอดหนึ่ง ธรรมกายเป็นอาทิพุทธที่มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง และหนุนจักรวาลทั้งมวลอยู่ ปรัชญาและระบบอภิปรัชญาที่ละเอียดลึกซึ้ง ได้รับการพัฒนาคู่เคียงไปกับมโนคติทางเทววิทยา และธรรมกายก็ถือกันว่าเป็นอย่างเดียวกันกับนิพพานนั้นแหละ ความจริงก็คือวิญญาณโลกหรือ “พรหมัน” แห่งคัมภีร์อุปนิษัทในรูปใหม่นั้นเอง ในวิชาจักรวาลวิทยาของหมายานที่ได้รับการพัฒนาอย่างเต็มที่นั้น ที่มีสัมโภคกายอยู่มากมาย ซึ่งทั้งหมดนั้นเป็นการอุปติของธรรมกายองค์เดียว แต่พระโพธิสัตว์ในสวรรค์ที่เกี่ยวข้องกับโลกของเราเป็นส่วนใหญ่นั้นได้แก่ “**พระอมิตาภะ**” ซึ่งประทับอยู่ ณ “**สุขาวดี**” สุวรรค์ทางทิศตะวันตก พระโคตมพุทธเจ้าที่เป็นมนุษย์ และพระโพธิสัตว์ที่ทรงอำนาจ และทรงมีพระมหากรุณาธิคุณมากอันได้แก่พระอวโลกิเตศวร ก็ทรงประทับอยู่กับพระอมิตาภะในสวรรค์สุขาวดีด้วย

พระพุทธศาสนาทั้งแบบเก่าและแบบใหม่ ได้เจริญรุ่งเรืองเคียงบ่าเคียงไหล่กันอยู่ในอินเดียในราว ๆ พุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ และเราได้อ่านเรื่องวัดต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งบางวัดก็มีพระฝ่ายมหายานอยู่ บางวัดก็มีพระฝ่ายหินยานอยู่ แต่โดยทั่วไปแล้วชาวพุทธในอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ถ้าไม่เป็นผู้ที่นับถือลัทธิหมายานก็เป็นพวกที่นับถือหินยานที่ได้รับอิทธิพลจากมโนคติของหมายานอยู่บ้าง พระพุทธศาสนาหินยานแบบที่เคร่งครัดกว่าดูเหมือนจะเข้มแข็งที่สุดอยู่ในอินเดียภาคตะวันตกและอินเดียภาคใต้ กับในประเทศลังกา จากอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ภายใต้การปกครองของจักรวรรดิคุชณะที่ยิ่งใหญ่ (พุทธศตวรรษที่ ๖-๗) นี้เองที่พระพุทธศาสนาได้แพร่สะพัดไปทั่วเอเชียกลางและแพร่เข้าไปจนถึงประเทศจีน โดยเหตุที่พระพุทธศาสนาเกิดจากอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่จึงเป็นแบบมหายาน หรือใกล้เคียงแบบมหายานเข้าไปทีเดียว

เราได้ให้เค้าโครงคำสอนแบบมหายานที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ที่อยู่ในสรวงสวรรค์ อันเป็นเรื่องที่หนักไปในทางเทววิทยายิ่งกว่าทางอภิปรัชญามาแล้ว แต่ลัทธิหมายานก็ได้สร้างทฤษฎีทางปรัชญา ซึ่งต้องใช้ความสามารถอย่างมากช่วยในการให้เหตุผลและซึ่งมีอิทธิพลต่อความคิดของศาสนาฮินดู และความคิดของเอเชียตะวันออกไกล สำนักปรัชญาฝ่ายมหายานสำนักใหญ่ ๆ ๒ สำนัก คือ **สำนักมหายมิกะ** กับ **สำนักวิชญานวาท** หรือ **โยคจาร** สำนักมหายมิกะ ซึ่งมี **นาครชุน** เป็นผู้ตั้ง (ราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗) สอนว่าโลกที่ปรากฏนั้นเป็นเพียงความเท็จจริงที่มี

เงื่อนไขอย่างหนึ่งเท่านั้น ดังนั้น จึงนับว่าตรงข้ามกับลัทธิของพวกสรวาสตวาทิน ภิกษุที่มีสายตาทกพร่องอาจสร้างจินตนาการว่า ตนเห็นแมลงวันอยู่ในบาตร และแมลงวันเหล่านั้นเป็นสิ่งที่ท่านเห็นจริง ๆ แม้แมลงวันจะไม่จริง แต่ความเข้าใจผิดคิดว่าเป็นแมลงวันจริง ๆ นั้นจริง ประชญาเมธีฝ่ายมารยมิกะพยายามพิสูจน์ว่า ประสบการณ์เกี่ยวกับโลกที่ปรากฏของเราทั้งปวงนั้นก็คล้าย ๆ กับประสบการณ์ของภิกษุผู้มีสายตาสั้นนั่นเอง คล้าย ๆ กับประสบการณ์ของสัตว์ทั้งปวงที่ทำงานอยู่ภายใต้ความเข้าใจผิดอยู่ตลอดเวลาว่าตนเข้าใจสิ่งทั้งหลาย ซึ่งตามข้อเท็จจริงแล้วมีแต่ความว่างเปล่าเท่านั้นเอง ความว่างเปล่าหรือสูนญตา นี้ ก็คือสิ่งทั้งปวงที่มีอยู่จริง ๆ และดังนั้น พวกมารยมิกะนี้บางทีเราจึงเรียกว่าพวกศูนยวาทิน แต่โลกที่ปรากฏนั้นเป็นจริงทางภาคปฏิบัติ และดังนั้น ก็ย่อมมีความแท้จริงที่มีเงื่อนไขสำหรับวัตถุประสงค์ทางด้านภาคปฏิบัติด้วย สังสารวัฏทั้งหมดเป็นสิ่งที่แท้จริงก็เฉพาะในแง่ที่มีเงื่อนไขเท่านั้น เพราะสังสารวัฏก็ประกอบด้วยอนุกรมแห่งเหตุการณ์ที่เป็นอนิจจัง และเหตุการณ์เหล่านี้ที่ไม่เที่ยงแท้ย่อมไม่มีความแท้จริงอยู่ในตัว ส่วนความว่างเปล่าไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย ความว่างเปล่าจึงเป็นสัจธรรมที่สูงสุด และเป็นภาวะสัมบูรณ์ ซึ่งความจริงแล้วก็เป็นอย่างเดียวกับนิพพาน และเป็นธรรมกายของพระพุทธเจ้านั่นเอง

แต่ระบบของท่านนาคคารุณาก้าวไปไกลยิ่งกว่านั้นอีก ในโลกที่ปรากฏนี้ไม่มีอะไรที่เป็นภาวะเต็มที่เลย และทั้งหมดนั้น เมื่อว่าในด้านปรมาตมแล้วก็เป็นสิ่งที่ไม่แท้จริงทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ทฤษฎีที่ว่าด้วยเหตุผลเกี่ยวกับโลกทุกทฤษฎีจึงเป็นทฤษฎีเกี่ยวกับอะไรบางอย่างที่ไม่แท้จริง ซึ่งนักคิดที่ไม่แท้จริงทำให้วิวัฒนาการด้วยความคิดที่ไม่แท้จริง ดังนั้น โดยอาศัยกระบวนการการให้เหตุผลอย่างเดียวกันนี้ แม้แต่การให้เหตุผลของสำนักมารยมิกะเกี่ยวกับความแท้จริงขั้นปรมาตม (ปรมาตมสัจ) เกี่ยวกับเรื่องศูนยตาก็ไม่แท้จริง และการให้เหตุผลคัดค้านฐานะของฝ่ายมารยมิกะเองนี้ก็ไม่ใช่ และในการย้อนกลับที่เป็นอนันตะก็ไม่แท้จริงเช่นเดียวกัน เราอาจลดการให้เหตุผลทางตรรกศาสตร์ทุกชนิดมาสู่ความเหลวไหลที่นำหวัระได้โดยอาศัยกระบวนการแบบนี้ ลัทธิศูนยตาทางภาววิทยาแห่งวาทวิจารณ์แบบมารยมิกะนี้ได้นำไปสู่การพัฒนาก่อนิกายที่พิเศษิกายหนึ่ง ซึ่งอุทิศให้แก่ตรรกศาสตร์ชื่อ "ปราสังคิกะ" ซึ่งได้สร้างสรรคงานที่ละเอียดลึกซึ้งมากขึ้นมา

ผลที่เกิดจากลัทธิศูนยตาของมารยมิกะนั้น มีสิ่งที่เราอาจหวังเอาได้ ประชญาฝ่ายวิมุตตินิยมในตะวันตก เช่น ลัทธิภวนิยม (existentialism) โดยทั่วไป ก็หันไปทางทุนนิยมมากทีเดียว แต่พวกมารยมิกะหาใช่พวกที่มีหัวหนักไปในทางทุนนิยมไม่ ถ้าหากโลกที่ปรากฏเป็นสิ่งที่ไม่แท้จริงในขั้นปรมาตม (คือเป็นสมมติสัจ) แล้วศูนยตาก็ต้องเป็นสิ่งที่แท้จริง เพราะแม้ว่าข้อพิสูจน์ทางด้านตรรกศาสตร์ทุกชนิดที่เกี่ยวกับความมีอยู่ของโลกนั้นจะถูกทำให้เป็นโมฆะ เพราะข้อบกพร่องเกี่ยวกับความแท้จริง แต่เราก็อาจมีประสบการณ์ถึงมันได้ในเวลาเข้าสมาธิด้วยความตรงและความแท้จริงที่โลกที่ปรากฏไม่มี ความว่างเปล่าขั้นปรมาตมนั้นมีอยู่ในที่นี้ และในเวลานี้ก็มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง และหาปริมาณมิได้ และตามข้อเท็จจริงแล้ว ก็ไม่มีความแตกต่างใด ๆ ระหว่างมหาศูนยตากับโลกที่ปรากฏเลย

พระพุทธศาสนาพหุชาด : “ยานใหญ่”

๑๖๓

ดังนั้น สัตว์ทั้งปวงจึงได้มีส่วนร่วมด้วยศุขทุกข์ ซึ่งได้แก่นิพพานอยู่เรียบร้อยแล้ว ถ้าสัตว์ทั้งปวงเข้าใจนิพพานโดยถ่องแท้แล้วเขาก็คงได้เป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ปรัชญาฝ่ายมายามีแก่นนี้ เป็นที่ถูกอกถูกใจพุทธศาสนิกชนชาวจีน ซึ่งได้รับการหล่อเลี้ยงอยู่ในลัทธิ “เต๋า” เป็นพิเศษ และได้มีอิทธิพลในการพัฒนาพระพุทธศาสนาแบบจีนและญี่ปุ่นแบบพิเศษมากทีเดียว ซึ่งพระพุทธศาสนาแบบจีนและญี่ปุ่นนี้มักจะแสดงให้เห็นว่าயอมรับความงามของโลกด้วยใจจริง และโดยเฉพาะความงามของธรรมชาติ ในฐานะที่เป็นการเห็นนิพพานในที่นี้และเดี๋ยวนี้

สำนักวิชญานวาท เป็นลัทธิมโนคตินิยมแบบหนึ่ง ซึ่งอาจเปรียบได้กับระบบของเบอร์กัสและฮูม จักรวาลทั้งมวลมีอยู่เฉพาะในจิตของผู้ที่เห็นจักรวาลเท่านั้น ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการเข้าใจผิด ดังเช่นในกรณีเรื่องแมลงวันในบาตรของภิกษุที่มีสายตาลิ้น หรือประสบการณ์ในเวลาฝันนั้น ได้มีผู้นำมาอ้างเป็นพยานหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ประสบการณ์ของมนุษย์ตามธรรมดาสามัญทั้งปวงนั้นเป็นประสบการณ์แบบหนึ่ง นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่ภิกษุในเวลาเข้าสมาธิจะมองเห็นภาพทุกชนิด ซึ่งมีความแจ่มชัดและความละม้ายเหมือนเช่นเดียวกับในเวลาที่มีองค์เห็นตามปกติธรรมดาเช่นกัน ทั้งยังทราบภาพเหล่านั้นมิได้มีความแท้จริงทางวัตถุวิสัยใด ๆ เลย เพราะฉะนั้น การเห็นจึงมิใช่การพิสูจน์ถึงความมีอยู่ของภาวะใด ๆ ที่เป็นอิสระเลย และเราต้องอธิบายว่าการเห็นทั้งปวงนั้นเป็นภาพที่จิตของผู้เห็นถ่ายทอดออกมา วิชญานวาทก็คล้าย ๆ กับระบบมโนคตินิยมของตะวันตกบางระบบที่พบว่ามีความยากลำบากในแง่ตรรกศาสตร์มากในอันที่จะอธิบายถึงสันตติ ความสืบเนื่อง และความสม่ำเสมอที่ปรากฏเห็นเป็นประจักษ์แห่งภาพที่ประทับความรู้สึกของเราส่วนใหญ่ และในการที่จะต้องให้เหตุผลเกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ว่าภาพประทับใจของประชาชนส่วนใหญ่ที่มองดูในทิศทางเดียวกันในเวลาเดียวกันนั้นดูเหมือนจะติดต่อกันในอาการที่ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างน่าประหลาดใจมาก เพื่อที่จะหลีกเลี่ยงความยุ่งยากสับสนข้อนี้ **บิชอป เบอร์กัส** (Berkeley) จึงได้อ้างถึงจิตที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติ ซึ่งในจิตนี้ปรากฏการณ์ทั้งปวงล้วนแต่เป็นความคิดทั้งนั้น พวกวิชญานวาทอธิบายถึงความมีกฎเกณฑ์และความปะติดปะต่อกันโดยเหตุผลแห่งความประทับใจทางด้านประสาทสัมผัสนั้นว่าเนื่องมาจาก “**อภิปรัชญา**” ซึ่งวิวัฒนาการมาจากการสะสมร่องรอยแห่งความรู้สึกประทับใจในสมัยแรก ๆ ความรู้สึกประทับใจเหล่านี้ก่อให้เกิดความระมัดระวัง (เป็นกัมมันต์) และก่อให้เกิดภาพประทับใจที่คล้ายคลึงขึ้นมาตามแบบที่เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ ในฐานะที่เป็นเมล็ดที่ก่อให้เกิดเป็นพืชขึ้นมา ความรู้สึกประทับใจแต่ละครั้งจะมีอภิปรัชญาดวงหนึ่ง และภาวะที่โดยทั่ว ๆ ไปเหมือนกันนั้นก็จะสร้างสัญญาคล้าย ๆ กันขึ้นมาจากอภิปรัชญาในเวลาเดียวกันด้วย โดยอาศัยมโนภาพที่แปลกประหลาด ซึ่งเต็มไปด้วยความยากลำบากทางตรรกศาสตร์และเป็นปรัชญาที่ยากที่สุดปรัชญาหนึ่งในบรรดาปรัชญาอินเดียทั้งปวงนี้เอง พวกวิชญานวาทจึงหาทางหลีกเลี่ยงบทสรุปลัทธิมโนคตินิยมทางตรรกศาสตร์ลงในลัทธิที่ว่าความรู้สึกเกี่ยวกับจิตเท่านั้นที่เป็นไปได้ (Solipsism : สำหรับปัจเจกบุคคลตัวตนเท่านั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริง ๆ และดังนั้นความจริงจึงเป็นจิตวิสัย) นอกจากนั้นพวกวิชญานวาท

ยังได้ยอมรับความมีย่อยอย่างน้อยที่สุดก็ของภาวะหนึ่งที่เป็นอิสระจากความคิดของมนุษย์ เป็นภาวะที่บริสุทธิ์และจะแบ่งแยกออกไปไม่ได้ ปราศจากลักษณะใด ๆ ทั้งสิ้น ไม่มีอะไรที่จะแสดงภาวะนั้นได้อย่างแท้จริงเลย เพราะภาวะนั้นปราศจากคุณภาพ ภาวะนี้เรียกว่า “ตถตา” และสอดคล้องต้องกันกับศูนยตา หรือความว่างเปล่าของพวกมหายิมิกะ และพรหมันของพวกเวทานตะ แม้ว่าการใช้คำจะแตกต่างกันออกไป แต่อภิปรัชญาของพระพุทธศาสนาแบบมหายานก็คล้ายคลึงกับคำสอนบางเรื่องของอุปนิษัทและของท่านคังกรจารย์มาก บางที่ท่านคังกรจารย์จะได้ศึกษามาจากพระพุทธศาสนาทีเดียว และฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์กับท่านว่าเป็นชาวพุทธปลอม

สำหรับสำนักวิชญาณวาทันั้น มีความเห็นว่ามันจะบรรลุถึงวิมุตติความหลุดพ้นได้ ก็โดยอาศัยการทำให้อาลยวิญญานลดน้อยลงจนกว่าอาลยวิญญานนั้นจะบริสุทธิ์ และเป็นเอกลักษณ์กับตถตา ซึ่งเป็นภาวะเดียวเท่านั้นที่มีอยู่จริงในจักรวาล วิธีที่สำคัญสำหรับการที่จะทำได้เช่นนี้สำหรับพวกที่ได้บรรลุถึงการพัฒนาจิตใจในบางขั้นแล้วก็คือการปฏิบัติโยคะ ผู้ชำนาญของสำนักนี้ได้รับการสั่งสอนให้ปฏิบัติจนได้นิมิตต่าง ๆ และโดยการเข้าใจว่านิมิตต่าง ๆ และสัญญาที่แท้จริงทางภาคปฏิบัตินั้นมีความแจ่มชัดและมีความแท้จริงทางจิตวิสัยแล้ว เขาก็จะตระหนักถึงความที่ปรากฏการณ์ทั้งปวงเป็นจิตวิสัยอย่างเต็มที่ ดังนั้น ภิกษุที่เข้าสมาธิจะมีจินตนาการเห็นว่า ตนเป็นพระผู้เป็นเจ้าของพุทธอำนาจ ที่จะนำกองทัพเทวดาอันยิ่งใหญ่สู้รบกับพญามาร เจตมถของโลกลและเนื้อหนังทั้งหลายได้ ปรัชญาเมธีคนสำคัญ ๆ ของสำนักนี้ก็คือ **อสังคะ** (พุทธศตวรรษที่ ๙) และ **วสุพັນธุ** ซึ่งเป็นคนรุ่นราวคราวเดียวกันตามที่ทราบกันมา **ท่านทินนาคะ** นักตรรกศาสตร์ที่สำคัญที่สุดทางพระพุทธศาสนานี้ก็เป็นศิษย์ของท่านวสุพันธุ

คัมภีร์ของฝ่ายมหายานส่วนมากมีเนื้อหาที่มักจะพบอยู่ในบาลี แต่มักจะถูกขยายความออกไป หรือไม่ก็ถูกดัดแปลงแก้ไขใหม่ แต่พวกมหายานทุ่มความสนใจส่วนใหญ่ไปที่คัมภีร์อื่น ๆ ที่ไม่มีอยู่ในบาลี และอ้างว่าเป็นพุทธพจน์ด้วยเหมือนกัน คัมภีร์เหล่านี้ก็มี **“ไวปุลยสูตร”** ซึ่งเป็นสูตรที่ยาวกว่าสูตรต่าง ๆ ในชุดตันตปิฎก และเขียนเป็นภาษาสันสกฤต ในสูตรนี้สันนิษฐานว่าพระพุทธเจ้าได้ทรงเทศนาสูตรที่ว่าด้วยพระพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ในสรวงสวรรค์ ในบรรดาสูตรต่าง ๆ ในลัทธิมหายานนั้น สูตรที่เราภาคภูมิใจมากก็คือ **“สัทธรรมปุณฑริกสูตร”** ซึ่งได้อธิบายคำสอนที่สำคัญ ๆ ของพระพุทธศาสนามหายานในแบบวรรณกรรมที่ง่าย ๆ และสละสลวยดี พร้อมกับมีนิทานเปรียบเทียบและแสดงภาพพจน์ทางกวีในฉบับแปลสูตรนี้ก็นับว่าเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่มีผู้นิยมยกย่องแพร่หลายที่สุดในประเทศจีนและญี่ปุ่น ชาวพุทธญี่ปุ่นนิกาย **นิจิเรน** ถือว่าสัทธรรมปุณฑริกสูตรเป็นสูตรเดียวเท่านั้นที่ตนนับถืออยู่ คัมภีร์มหายานที่นับว่าสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งก็คือกลุ่ม **“ปรัชญาปารมิตาสสูตร”** ซึ่งยังมีเหลืออยู่อีกมาก โดยทั่ว ๆ ไปรู้จักกันในนามคาถาที่สูตรนี้มีอยู่ และมีตั้งแต่ ๗๐๐ ถึง ๑๐๐,๐๐๐ คาถา วัตถุประสงค์ดั้งเดิมของสูตรนี้ก็เพื่ออธิบายและยกย่องบารมี ๑๐ ของพระโพธิสัตว์ และโดยเฉพาะปรัชญา (ปัญญา) บารมี แต่ก็มีมีความสำคัญของพระพุทธศาสนาในแง่

พระพุทธรูปศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๖๕

อื่น ๆ อยู่อีกมากมายหลายแห่ง สูตรในลัทธิมหายานอื่น ๆ มีอีกมากมายเกินไปที่จะกล่าวถึงได้หมด

พระโพธิสัตว์

ความแตกต่างที่เป็นสาระสำคัญระหว่างพระพุทธรูปศาสนาฝ่ายมหายานกับฝ่ายเถรวาท ก็อยู่ที่คำสอนเรื่องพระโพธิสัตว์ ซึ่งในลัทธิมหายานถือว่าเป็นเทพเจ้าที่จะมาช่วยให้พ้นทุกข์ และได้เข้าใจผู้ที่นับถือให้เจริญรอยตามอย่างพระองค์ เราจะต้องกำหนดไว้ให้ได้ว่า ชาวพุทธที่ดีทั้งปวงในทัศนะของมหายานนั่นก็คือผู้ที่กำลังจะเป็นพระโพธิสัตว์นั่นเอง และในการพรรณนาถึงเรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์มหายานหลายแห่งได้ก่อให้เกิดอุดมคติสำหรับแนะแนวทางชีวิตให้แก่คนุหัตถ์และบรรพชิตเช่นเดียวกัน คุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่งของพระโพธิสัตว์ก็คือการที่จะต้องเมตตาอย่างใหญ่หลวงต่อโลกของสัตว์ที่จะต้องตาย

(จาก อัญญาสาทรวิภา ปรัชญาปารมิตา, ๒๒.๔๐๒-๓)

พระโพธิสัตว์ทรงประกอบด้วยพระปรีชาญาณที่ทำให้มองเห็นสัตว์ทั้งหลายเป็นประดุจเหยื่อที่กำลังจะถูกประหารฉะนั้น และความเมตตากรุณาที่แผ่ไพศาลได้เกาะกุมพระทัยพระองค์อยู่ ทิพยจักรของพระองค์มองเห็น... สัตว์ทั้งหลายหาปริมาณมิได้ และพระองค์ทรงเปี่ยมไปด้วยความทุกข์โศกอย่างใหญ่หลวงต่อสิ่งที่พระองค์ทรงมองเห็น เพราะมีสัตว์เป็นจำนวนมากที่ต้องรับภาระแห่งกรรมในอดีตซึ่งจะทำให้เขาต้องถูกลงโทษในนรก บางคนก็จะได้รับการเกิดใหม่ที่ไม่เป็นมงคล ซึ่งจะพรากเขาจากพระพุทธเจ้าและคำสอนของพระองค์ บางคนก็ต้องถูกฆ่าในไม่ช้า บางคนก็จะติดอยู่ในข่ายแห่งมิจจาทฐิ บางคนก็จะไม่สามารถพบวิถีทาง (ที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น) และบางคนก็ได้กำเนิดที่ดี แต่ก็เพื่อที่จะต้องสูญเสียกำเนิดที่ดีนั้นเท่านั้นเอง

ดังนั้น พระองค์จึงทรงหลังความรักและความเมตตาออกไปยังสรรพสัตว์ทั้งปวง และทรงเอาพระทัยใส่สัตว์เหล่านั้นด้วยคิดว่า “เราจะเป็นผู้ช่วยเหลือสัตว์ทั้งปวง และจะช่วยให้เขาพ้นจากความทุกข์ทั้งปวง”

อุดมคติของมหายานสูงกว่าอุดมคติฝ่ายเถรวาท

พวกอาจารย์ฝ่ายมหายานอ้างว่าอุดมคติของพวกเถรวาท ซึ่งเป็นการสูญเสียบุคลิกภาพอย่างสิ้นเชิงในฐานะที่เป็นพระอรหันต์ในเวลาที่เขาหนีพยานนั้น / โดยพื้นฐานแล้วก็นับว่าเป็นการเห็นแก่ตัวและไม่เป็นสาระอะไรเลย พระอรหันต์ที่แท้ควรอุทิศอำนาจทั้งหมดของตนเพื่อช่วยสัตว์ทั้งหลายที่กำลังได้รับทุกข์ให้ปลอดภัย ข้อความต่อไปนี้จะชี้ถึงจุดนี้ให้เห็นอย่างแจ่มแจ้ง ข้อความนี้ชวนให้เข้าใจว่าเป็นการสนทนาระหว่างพระพุทธเจ้ากับสาวกองค์สำคัญองค์หนึ่ง คือ พระสารีบุตร

(จาก ปัญญาวิมุตติสถานสริกา ปรัชญาปารมิตา, หน้า ๔๐-๔๑)

“สารีบุตร เธอจะเข้าใจเป็นไฉน ? จะเคยมีสาวกหรือพระปัจเจกพุทธเจ้ารูปใดบ้างไหมที่คิดว่า “หลังจากที่เราได้ตรัสรู้แล้ว เราจะนำสัตว์ทั้งหลายหาปริมาณมิได้...ไปสู่นิพพาน ?”

“ไม่มีเลยพระเจ้าข้า”

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “แต่ พระโพธิสัตว์ ได้มีความตั้งใจดังนี้...หนึ่งน้อย...ยอมไม่สร้างจินตนาการว่า แสงของมันเป็นจะทำให้อินเดียสว่างไสวทั้งประเทศหรือส่องแสงเหนือประเทศอินเดียทั้งหมด และสาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าก็เช่นเดียวกัน มิได้คิดว่าตนควรนำสัตว์ทั้งหลายไปสู่นิพพานได้...หลังจากที่สาวกและพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้ว แต่มณฑลแห่งดวงอาทิตย์เมื่อได้โคจรขึ้นมาแล้วย่อมทำให้อินเดียสว่างไสวไปทั้งประเทศ และส่องแสงเหนือประเทศอินเดียทั้งหมดได้ พระโพธิสัตว์...เมื่อได้ตรัสรู้แล้วย่อมนำสรรพสัตว์มีจำนวนหาปริมาณมิได้ไปสู่นิพพานได้เช่นเดียวกัน

ผู้นำให้พันบาปที่กำลังประสบทุกข์

ในคัมภีร์มหายานมีอยู่หลายตอนที่เราพบว่ามีความที่ชวนให้เข้าใจว่า พระโพธิสัตว์ได้ทรงตั้งปรารถนาไว้ตั้งแต่เริ่มบำเพ็ญโพธิสัตว์บารมี ข้อความต่อไปนี้คงจะทำให้ท่านอ่านชาวตะวันตกรู้สึกที่เป็นพิเศษทีเดียว เพราะในข้อความนี้ พระโพธิสัตว์มิเพียงแต่จะตัดสินพระทัยส่งสารและช่วยเหลือสัตว์ทั้งปวงเท่านั้น แต่ทว่ายังมีส่วนร่วมทุกข์อย่างหนักที่สุดของสัตว์เหล่านั้นด้วย พวกคริสต์ศาสนิกและพวกยิวไม่ลืมสังเกตดูความละม้ายคล้ายคลึงกับแนวความคิดเรื่องพระเยซูผู้ช่วยโลกในคริสต์ศาสนา กับ “Servant Passages” ของอิสยาห์ (๕๓ : ๓ - ๑๒) เลย ไม่มีทางที่จะเป็นไปได้เลยว่าอิทธิพลของคริสต์ศาสนาอยู่ในพระพุทธรูปศาสนาพุทธอยู่บ้างเหมือนกัน และนักเผยแผ่คริสต์ศาสนาได้ทำงานอย่างเข้มแข็งอยู่ในประเทศเปอร์เซียอยู่ก่อนหน้านั้นเป็นเวลานานทีเดียว และได้กลายเป็นศูนย์กลางที่ทำให้คริสต์ศาสนิกายเนสตอเรียนแพร่หลายไปทั่วเอเชีย นับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๙ มาอิทธิพลของเปอร์เซียในอิฟกานิสถานและในอินเดียภาคตะวันตกเฉียงเหนือซึ่งพวกเราารู้จักกันอยู่เสมอ นั้น ได้มีมากขึ้นพร้อมกับความเจริญรุ่งเรืองของอาณาจักรชากาเนียน และในภูมิภาคเหล่านี้แหละที่พระพุทธศาสนาแบบมหายานได้พัฒนาขึ้นมาและเจริญรุ่งเรืองอยู่ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่สามารถครอบงำอิทธิพลของคริสต์ศาสนาได้ แต่ก็อาจเป็นไปได้พอ ๆ กันว่า ความละม้ายคล้ายคลึงระหว่างแนวความคิดเรื่องผู้นำให้พันบาปที่ต้องเสวยทุกข์ในพระพุทธศาสนาและในคริสต์ศาสนานั้นเนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า ผู้ที่มีจิตประกอบด้วยเมตตากรุณา ย่อมมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะคิดเหมือนกันทั่วไปทุกหนทุกแห่ง

งานที่เป็นต้นตอแห่งข้อความที่จะคัดมานี้ อันได้แก่หนังสือ “ศึกษาสมุทรจัญ” ของท่านสันติเทวะ นั้นมีอายุนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ เป็นต้นมา นับว่าเป็นงานที่มีค่ามากเพราะประกอบด้วยข้อความยาว ๆ ที่คัดมาจากวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาที่มีอายุเก่ากว่า พร้อมกับมีข้อหัวข้อย่อย ๆ ของผู้รวบรวมด้วย และมีข้อความที่คัดมาหลายตอนเป็นข้อความจากหนังสือที่ไม่มีต้นฉบับเดิม

พระพุทธานามหายาน : “ยานใหญ่”

๑๖๗

เหลืออยู่อีกแล้ว ข้อความต่อไปนี้คัดมาจากหนังสือทำนองนั้นสองแห่งคือ “อักษยมดินิเทศ” กับ “วัชรอวัชสูตร”

(จาก ศึกษาสมัย, หน้า ๒๗๔-๔๓)

พระโพธิสัตว์ประทับอยู่ตามลำพัง ไม่มี...ใครอยู่ด้วยเลยและพระองค์ทรงสวมเกราะแห่งปรีชาญาณอันสูงสุด พระองค์ทรงทำด้วยพระองค์เอง และไม่ทรงทิ้งอะไรไว้ให้ผู้อื่นเลย ทรงทำงานด้วยเจตจำนงที่จะทำให้แข็งแกร่งด้วยความกล้าหาญและความเข้มแข็ง พระองค์ทรงเข้มแข็งอยู่ในความเข้มแข็งของพระองค์เอง...และพระองค์ทรงตั้งประณิธานไว้ดังนี้ :

“ไม่ว่าสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงจะได้รับอะไรก็ตาม เราจะช่วยให้เขาได้รับ...คุณธรรม คือ ความโอบอ้อมอารีมิใช่ผู้ช่วยเหลือของเรา เราต่างหากเป็นผู้ช่วยเหลือแห่งความโอบอ้อมอารีนั้น ทั้งมิใช่คุณธรรมคือ ความมีศีล ความอดทน ความกล้าหาญ สมาธิ และปัญญาเลยที่ช่วยเรา เราต่างหากที่เป็นผู้ช่วยเหลือคุณธรรมคือความมีศีล เป็นต้นนั้น โพธิสัตว์บารมีมิได้สนับสนุนเรา เราต่างหากที่เป็นผู้สนับสนุนโพธิสัตว์บารมี เราซึ่งยืนอยู่ในโลกที่กลมและแข็งเหมือนเพชรนี้เท่านั้นและที่จะปราบมารพร้อมด้วยเสนามารและรถศึก และจะพัฒนาอนุตรสัมโพธิญาณด้วยวิปัสสนาปัญญาที่จับพลันได้ !”...

อาทิวราหุทัยซึ่งเป็นเด็กของเทพเจ้าทั้งหลาย...อันผู้พี่ที่ขึ้นมาจากทวีปทั้งสี่ของโลก...หรือกลุ่มควัน...หรือภูเขาที่ตะปุ่มตะป่ำยังไม่ได้ทั้งนั้นอันใด พระโพธิสัตว์ผู้เป็นมหาสัตว์ก็ฉันนั้น...จะไม่มีใครยับยั้งจากการที่จะทำให้เกิดกุศลมูลบังเกิดผลเลย ไม่ว่าจะเป็นเพราะความประสงค์ร้ายของผู้อื่น...หรือเพราะบาป หรือมิฉะพริฐิของคนเหล่านี้ หรือเพราะการที่คนเหล่านั้นมีจิตปั่นป่วนเลย...พระโพธิสัตว์จะไม่วางอาวุธ คือ ความตรัสรู้ทั้ง เพราะการที่มนุษย์ทุจริตมาหลายชั่วอายุคน หรือจะไม่ทรงหวั่นไหวในการที่จะตัดสินพระทัยช่วยโลกให้พ้นทุกข์เพราะการที่ชาวโลกทะเลาะวิวาทกันอย่างรุนแรงเลย...พระองค์จะไม่ทรงทอดยเพราะความผิดของชาวโลกเลย...

พระองค์ทรงตัดสินพระทัยเอาว่า “สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงตกอยู่ในห้วงทุกข์ สัตว์ทั้งปวงต้องได้รับทุกข์เพราะบาปกรรมที่ซ่อนเร้นอยู่...ดังนั้น สัตว์เหล่านั้นจึงไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าหรือไม่ได้ฟังพระธรรม หรือมิได้รู้จักพระสงฆ์เลย...เราโอบอุ้มสัตว์ทั้งปวงที่มีทุกข์และมีบาปกรรมนั้นไว้ในร่างกายของเราเอง...เราแบกภาระแห่งทุกข์นั้นด้วยตนเอง เราตัดสินใจปฏิบัติเช่นนั้น เราจะไมยอมหันหลังวิ่งหนีเลยเป็นอันขาด เราจะไม่หวาดหวั่น...เราจะไม่กลัว...เราจะไม่กลัวมอกกลุ่มใจ เราจะต้องรับแบกภาระของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงอย่างแน่นอน...เพราะเราได้ตัดสินใจที่จะช่วยสัตว์ทั้งปวงให้พ้นทุกข์ เราจะต้องช่วยให้สัตว์ทั้งปวงเป็นอิสระ เราจะต้องช่วยให้โลกทั้งปวงให้พ้นจากป่า คือการเกิด แก่ เจ็บ และการเกิดใหม่ จากเคราะห์ร้ายและบาป จากวิภวูหะแห่งการเวียนว่ายตายเกิด จากข่ายแห่งมิจฉาทิฐิ...

เพราะสัตว์ทั้งปวงถูกจับไว้ในข่ายแห่งตัณหา ถูกอวิชชาห่อหุ้ม ถูกความปรารถนาเพื่อความสุขอยู่ไว้ สัตว์เหล่านั้นถึงวาระที่จะต้องพินาศ ถูกขังอยู่ในกรงแห่งทุกข์...สัตว์เหล่านั้นโง่เง่า เชื่อถือไม่ได้ เต็มไปด้วยความสงสัย มักจะทะเลาะวิวาทกัน และมักชอบดูสิ่งชั่ว ๆ พวกเขาไม่สามารถจะหาพบที่พึ่งในทะเลแห่งความมีเป็น พวกเขาทั้งปวงอยู่ริมฝั่งอ่าวแห่งความพินาศ

“เราทำงานเพื่อสร้างอาณาจักรแห่งปรีชาญาณที่สมบูรณ์เพื่อสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เรามิได้กังวลต่อความหลุดพ้นของเราเองเลย เราจะต้องช่วยสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงให้พ้นจากกระแสน้ำที่ไหลเชี่ยว คือการเกิดใหม่ด้วยแพ คือจิตที่รู้แจ้งสิ่งทั้งปวงของเรา เราจะต้องดึงสัตว์เหล่านั้นออกมาจากหน้าผาใหญ่นั้น เราจะต้องทำให้พวกเขาพ้นจากเคราะห์ร้ายทั้งปวง ช่วยให้เราข้ามพ้นจากกระแสแห่งการเกิดใหม่ให้ได้

“เพราะเราได้เอาความทุกข์ของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงมาบรรทุกไว้บนตัวเราด้วยความสมัครใจของเราเอง ดังนั้น เราจึงกล้าทดลองสถานที่ที่มีทุกข์ทุกหนทุกแห่ง ใน...ทุก ๆ ส่วนแห่งจักรวาล เพราะเราจะต้องไม่โกงโลกแห่งกุศลมูล เราตัดสินใจที่จะรับเคราะห์ร้ายทุกสถานะตลอดอายุขัยที่นับไม่ถ้วน ทั้งนี้ก็เพื่อความหลุดพ้นของสัตว์ทั้งปวง...เพราะการที่เราจะต้องรับทุกข์อยู่เพียงคนเดียวมันดีกว่าที่สัตว์ทั้งปวงจะจมลงไปสู่โลกแห่งเคราะห์กรรม ในโลกแห่งเคราะห์กรรมนั้น เราจะอุทิศชีวิตของเราให้ตกอยู่ในพันธะเพื่อช่วยสัตว์ทั้งปวงให้พ้นจากปาแห่งนรก จากปาแห่งสัตว์เดรัจฉาน จากอาณาจักรแห่งความตาย เราจะรับความทุกข์โศกทั้งปวงไว้ในตัวเรา ทั้งนี้ก็เพื่อให้เป็นความดีแก่สัตว์ทั้งหลายทั้งปวง เราเสี่ยงที่จะเป็นตัวประกันความปลอดภัยสำหรับสัตว์ทั้งปวง พูดความจริง เป็นผู้ที่เชื่อถือได้ ไม่เสียคำพูด เราจะไม่ทอดทิ้งสัตว์ทั้งปวงนั้น...เราจะต้องทำกุศลมูลให้เกิดผลเพื่อที่สัตว์ทั้งปวงจะได้ประสบกับปิตีที่สูงสุด ปิตีที่ไม่เคยได้อินได้ฟังมาก่อน ปิตีที่เกิดจากความเป็นสัพพัญญู เราจะต้องเป็นสารถิของสัตว์เหล่านั้น เราจะต้องเป็นผู้นำ เป็นผู้ถือประทีป และเป็นผู้แนะแนวทางไปสู่ความปลอดภัยของสัตว์เหล่านั้น...เราจะต้องไม่คอยให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาช่วยเหลือ เราจะต้องไม่เลิกละความพยายามที่จะช่วยสัตว์ทั้งปวงให้พ้นทุกข์ และไม่หยุดยั้งที่จะใช้กุศลกรรมของเราทำลายความทุกข์ทั้งปวง และเราจะต้องไม่พอใจต่อความสำเร็จเล็ก ๆ น้อย ๆ”

บุตรที่หายไป

เหตุผลประการหนึ่งที่ได้รวมเอาข้อความตอนนี้เข้าไว้ด้วย ก็คือ การที่ข้อความนี้ละม้ายคล้ายคลึงกับนิยายเปรียบเทียบที่มีชื่อเสียงแห่งกุสเปลของเซนตลูค (๑๕:๑๑-๓๒) อย่างน่าสนเท่ห์ โดยเหตุที่คัมภีร์ “**สัทธรรมปุณฑริกสูตร**” ที่ก่อให้เกิดเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา นี้ บางทีอาจมีอยู่ก่อนที่มโนคติแบบคริสต์ศาสนา จะได้พบทางไปสู่ประเทศอินเดีย โดยผ่านทางเปอร์เซียก็ได้ จึงไม่น่าจะเป็นไปได้ที่นิทานเปรียบเทียบเรื่องนี้จะมาจากนิทานในคริสต์ศาสนา และในทำนองเดียวกันก็ไม่

พระพุทธรูปศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๖๕

จะเป็นไปได้ที่นิทานเปรียบเทียบในคริสต์ศาสนาจะได้ออกจากนิทานทางพระพุทธศาสนา บางทีในที่นี่เราอาจมีผู้ที่มีจิตใจหันไปในทางศาสนาที่มีวัฒนธรรมแยกออกจากกันอย่างกว้างขวางสองอย่างที่คิดไปตามแนวทางที่คล้ายคลึงกัน ในฐานะที่เป็นผลแห่งประสบการณ์ทางศาสนาที่แม้จะไม่เป็นอย่างเดียวกันก็นับว่าคล้ายคลึงกันอยู่ ด้วยเหตุผลข้อนี้เอง ความเหมือนกันและความต่างกันแห่งเรื่องทั้งสองนี้จึงนับว่าได้ให้ความรู้มากที่สุด

บุตรที่สุรุ่ยสุร่ายปรากฏอยู่ในนิทานทางคริสต์ศาสนาได้ใช้เงินมรดกที่บิดาให้ไว้ให้หมดไปด้วยการดำรงชีวิตแบบสำมะเลเทเมา บุตรในนิทานทางพระพุทธศาสนาเป็นบุคคลที่เคราะห์ร้ายเพียงสามารถท่องเที่ยวขอทานไปได้เท่านั้นเอง ความผิดของเขาในการใช้ทรัพย์สมบัติให้หมดไป เช่น ในกรณีที่ผิดพลาดในอันที่จะหาความมั่งคั่ง (คือกุศลทางใจ) มาสู่ไม่สู้มากนัก บุตรผู้สุรุ่ยสุร่ายกลับมาหาบิดาด้วยความสมใจของตนเองหลังจากที่เสียใจต่อวิถีทางที่ชั่วร้ายของตนมาแล้ว ในนิทานทางพระพุทธศาสนา บุตรได้พบบิดาอีกโดยบังเอิญ นอกจากนั้นบุตรยังจำบิดาไม่ได้ ทั้ง ๆ ที่บิดาจำบุตรได้ก็ตาม ดังนั้น พระพุทธเจ้าในสวรรค์จึงทรงรู้จักเด็ก ๆ ของพระองค์และทรงทำงานเพื่อความหลุดพ้นของเด็ก ๆ เหล่านั้น แม้เด็กเหล่านั้นจะจำพระองค์ในลักษณะที่แท้จริงไม่ได้ก็ตาม และถ้าเด็ก ๆ เหล่านั้นจะมองเห็นพระองค์ก็คงรู้สึกกลัวและพยายามหลบหนีพระองค์แน่ พวกเด็ก ๆ เหล่านั้นรู้สึกสบายใจในอันที่จะอยู่ในท่ามกลางพวกที่ติดอยู่ในโลกด้วยกันใน “มุมที่ยากจนของเมือง” ซึ่งเป็นที่ที่พระบิดาสวรรค์จะส่งทูตผู้สื่อข่าวของพระองค์ (บางทีจะแทนพระโพรตัสต์) มาค้นหาเขา และถ้าจำเป็นก็ใช้กำลังพาเขากลับบ้านมากกว่า นี่ก็ไม่มีปัญหาอะไรเกี่ยวกับการกระทำในเชิงยืนยันเกี่ยวกับการสำนึกผิดดังที่มีปรากฏอยู่ในนิทานเปรียบเทียบทางคริสต์ศาสนาอีกแล้ว

บิดาในนิทานทางพระพุทธศาสนาไม่เหมือนบิดาของบุตรผู้สุรุ่ยสุร่ายในคริสต์ศาสนาที่ฆ่าลูกวัวที่เลี้ยงไว้จนอ้วนเพื่อบุตรที่หายไปนานนั้น เพราะบิดาในนิทานทางพระพุทธศาสนาได้ปล่อยให้บุตรของตนแสดงความสามารถด้วยการให้ทำงานในหน้าที่ที่ต่ำต้อยอยู่เป็นเวลานาน ก่อนที่จะยกย่องไว้ในตำแหน่งที่เขาจะต้องได้โดยกำเนิด พระพุทธเจ้าในสวรรค์ไม่ทรงสามารถยกสัตว์จากความสกปรกและความยากจนต่ำช้าทางโลกสู่ความรุ่งโรจน์เต็มทีแห่งปราสาทในสรวงสวรรค์ของพระองค์ได้ในทันทีทันใดเลย เพราะสัตว์เหล่านั้นผูกพันอยู่กับโลก ซึ่งถ้าหากจะนำไปสู่สวรรค์ในทันที เขาก็คงจะได้รับทุกข์เพราะความกลัว ความประหม่า และความยุ่งยากใจ และอาจจบเร่ากลับมายังโลกที่ต่ำช้าอีกก็ได้ ดังนั้น สัตว์เหล่านั้นจะต้องใช้เวลาหลายปีเตรียมตัวเพื่อไปเกิดในสวรรค์ชั้นสูง ต้องทำงานหนักเป็นประจำวันอยู่ในท่ามกลางกองขยะของโลกนี้ พยายามอย่างจริงจังและอย่างจงรักภักดีเพื่อทำโลกให้เป็นทีสะอาดสะอาดอันยิ่งขึ้น พระพุทธเจ้าในสวรรค์ก็คล้าย ๆ บิดาในเรื่องนี้ คือจะใช้ฝูงสัตว์ในโลกห่อหุ้มความรุ่งโรจน์ของพระองค์ไว้และจะปรากฏตัวแก่เด็ก ๆ ทั้งหลายดูพระพุทธเจ้าในประวัติศาสตร์เพื่อเราใจและสั่งสอนสัตว์เหล่านั้น ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงความสมบูรณ์แห่ง “ความชำนาญในเรื่องวิธีต่าง ๆ” นั่นคือในการทราบวิธีที่ดีที่สุดที่จะนำปัจเจกบุคคลไปสู่แสงสว่างตาม

เหตุการณ์ที่เขาได้ถูกกำหนดไว้ให้

บุตรจะค่อยเติบโตคุ้นเคยกับบิดามากขึ้นทุกที และจะหมดความรู้สึกเกรงกลัวที่เคยมีอยู่ แต่ก็ยังไม่ทราบตัวเขาเองเป็นบุตรของบิดาของของเขา มนุษย์ทั้งหลายก็เช่นกัน แม้จะมีใจบุญสุนทานและพยายามที่จะปฏิบัติตามเจตจำนงของพระพุทธเจ้าด้วยความจริงใจ ก็หาทราบไม่ว่าพวกเขาได้อยู่ในสวรรค์เรียบร้อยแล้ว แต่ชีวิตของเขายังติดโลกอยู่บ้าง และแม้พระพุทธเจ้าจะประทานความสุขอย่างมากมายแก่เขา แต่นิสัยที่เขาสั่งสมมานานก็จะกีดกันเขาจากการอธิมยนิรันดร์ในความสุขเหล่านั้น

ต่อเมื่อบิดาใกล้จะถึงแก่กรรมนั้นแหละ เขาจึงเปิดเผยตัวเองให้บุตรทราบ ข้อนี้ในตอนแรกดูเหมือนจะทำให้การอุปมาอุปไมยอ่อนไป เพราะพระพุทธเจ้าในสวรรค์ไม่รู้จักตาย แต่ตามข้อเท็จจริงแล้วบทสรุปของนิยายเปรียบเทียบนับว่าน่าพอใจมาก เพราะเมื่อมนุษย์เราได้บำเพ็ญหน้าที่ของตนได้บริบูรณ์แล้ว และดำเนินการให้ความคุ้มครองเรียบร้อยแล้ว นั่นคือเมื่อได้บรรลุถึงการพัฒนาขั้นสูงสุดแล้วเขาก็พบว่าพระพุทธเจ้าในสวรรค์ไม่สำคัญอีกต่อไปแล้ว ไม่มีอะไรเลยที่แท้จริงนอกจากศูนย์ตาซึ่งได้แก่สันติสุขและนิพพานนั่นเอง

(จาก สัทธรรมปุณฑริกสูตร, ๔.๑๐๑ เป็นต้นไป)

ชายคนหนึ่งได้นับบิดาไปสู่อีกเมืองหนึ่ง และได้อยู่ที่เมืองนั้นเป็นเวลาหลายปี...บิดามั่งมีขึ้น แต่บุตรยากจนลง...ในสมัยที่บุตรเที่ยวไปทุกทิศทุกทาง (เพื่อขอทาน) เพื่อขออาหารและเครื่องนุ่งห่มนั้น บิดาได้ย้ายไปอยู่ในอีกประเทศหนึ่งและดำรงชีวิตอยู่อย่างพุ่มเพื่อยโอ้อ่า...มั่งมีขึ้นมาเพราะธุรกิจ การให้เงินกู้ และการค้า ต่อมาบุตรซึ่งท่องเที่ยวเพื่อแสวงหาอาหารประทังชีพไปยังเมืองและประเทศต่าง ๆ ก็ได้มาถึงเมืองที่บิดาอาศัยอยู่ บัดนี้บิดาของชายที่ยากจนนั้น...ยังคงคิดถึงบุตรที่หายไปอยู่ตลอดเวลา...เป็นเวลาหลายปี แต่เขาไม่ได้เปิดเผยบอกใครเลย ทั้ง ๆ ที่ในส่วนลึกแห่งหัวใจนั้น เขาจะต้องเศร้าสลดอยู่ก็ตาม เขาคิดว่า “เราก็กว้างและมีอายุมากขึ้นทุกที แม้เราจะมีทรัพย์สมบัติมาก แต่เราก็ไม่มีบุตรเลย น่าอนาถจริงหนอ กาลเวลากำลังจะคร่าชีวิตเราไป และทรัพย์สมบัติเหล่านี้ก็จะสูญสิ้นไปโดยเปล่าประโยชน์!...คงจะเป็นสุขมากที่สุดทีเดียว ถ้าหากบุตรของเราจะได้มีความสุขอยู่กับทรัพย์สินทั้งหมดของเรา!”

แล้วชายที่ยากจนซึ่งเที่ยวแสวงหาอาหารและเครื่องนุ่งห่มอยู่ก็มาถึงบ้านของชายที่มั่งคั่งนี้ และชายผู้มั่งคั่งกำลังนั่งวางท่าสง่างามอยู่ที่ประตูบ้าน แวดล้อมด้วยข้าทาสบริวารมากมาย...บนเก้าอี้ที่งดงามมีม้ารองเท้าทำด้วยทองและเงินวางอยู่ข้างล่าง ภายใต้สัปทนบังแดดขนาดใหญ่ประดับด้วยไข่มุกและดอกไม้ มีพวงเพชรห้อยระย้าไปหมดแล้วเขาก็ทำธุรกิจที่มีค่าเท่ากับทองคำหลายล้านชิ้น มีคนคอยโบกแมลงวันให้...ชายผู้ยากจนเมื่อเห็นชายผู้มั่งคั่งเข้าก็ตกใจ...และขนลุกชัน เพราะเขาคิดว่าเขาไปปรากฏอยู่ต่อพระพักตร์พระราชหรือต่อหน้าขุนนางชั้นผู้ใหญ่ของประเทศ และมีได้มีธุรกิจใด ๆ

พระพุทธศาสนาหมายาน : “ยานใหญ่”

๑๗๑

อยู่ ณ ที่นั้นเลย เขาคิดว่า “เราจะต้องไปอยู่ที่สำหรับคนจนในเมือง ซึ่ง ณ ที่นั้นเราคงจะได้อาหารและเครื่องนุ่งห่มโดยไม่ยากเย็นอะไร ถ้าเราหยุดอยู่ตรงนี้ พวกเขาคงจับเรา และคงจะบังคับให้เราทำงานหนัก หรือเราอาจได้รับความก่อกวนก่อกวนใจก็ได้ !” แล้วเขาก็วิ่งหนีไปโดยเร็ว...

แต่ชายที่มั่งมี...จำบุตรของตนได้ในทันทีที่เขาเห็นบุตร และรู้สึกปีติเต็มตื่น...และคิดว่า : “มันช่างน่าประหลาดจริง ๆ เราได้พบผู้ที่จะมาชื่นชมต่อความมั่งคั่งของเราแล้ว ผู้ที่เราคิดถึงได้กลับมาแล้ว บัดนี้เราก็กว้างและมีอายุมากแล้ว !” แล้วเขาซึ่งมีความปรารถนาบุตรก็ส่งม้าเร็วไป โดยบอกให้พวกเขาไปรับบุตรมาโดยเร็ว ม้าเร็วเหล่านั้นก็วิ่งไปเต็มฝีเท้า และเที่ยวหาชายผู้ยากจนนั้น ชายผู้ยากจนนอกสันเขี้ยวและเกิดมีขนลุกไปทั้งตัว...และเขาก็ร้องออกมาด้วยความก่อกวนก่อกวนใจ และอุทานว่า “เราไม่ได้ทำผิดต่อท่าน !” แต่พวกม้าเร็วเหล่านั้นก็ใช้กำลังอุดคร่าเขาไป...จนกระทั่ง...เพราะกลัวว่าเขาจะถูกฆ่าหรือถูกโบย เขาก็เป็นลมล้มลงกับพื้น บิดาของเขาพูดกับชายเหล่านั้นด้วยความตกใจว่า “อย่าอุดคร่าเขาอย่างนั้น” และโดยมิได้พูดพลาโมให้มากไปกว่านั้น เขาก็เอาน้ำเย็นมาพรมลงบนหน้าบุตร เพราะแม้เขาจะทราบว่ายากจนนั้นเป็นบุตรของเขาเขาก็ตระหนักดีว่า สถานะของบุตรนั้นยังต่ำต้อยมาก ส่วนฐานะของเขาเองสูงมาก

ดังนั้น ท่านผู้เป็นเจ้าของบ้านจึงมิได้บอกใครเลยว่าชายผู้ยากจนนั้นเป็นบุตรตน เขาได้สั่งคนใช้คนหนึ่งให้บอกชายผู้ยากจนนั้นว่า เขามีอิสระที่จะไปไหนมาไหนได้...และชายผู้ยากจนก็รู้สึกกังวล (ที่เขาได้รับอนุญาตให้ไปไหนมาไหนได้อย่างเสรี) และได้ออกไปยังที่อยู่ของพวกคนจนในเมือง เพื่อแสวงหาอาหารและเครื่องนุ่งห่ม ที่นี้เพื่อที่จะทำให้เขากลับมาอีก ชายผู้มั่งคั่งจึงได้เอาคุณธรรมมาด้วย “ความชำนาญในวิธีการ” มาใช้ เขาได้เรียกชนชั้นต่ำและไม่มีศักดิ์ศรีใด ๆ สองคนมาแล้วบอกว่า “เจ้าจงไปหาชายผู้ยากจนนั้น...และจ้างเขาในนามของพวกเจ้าให้มาทำงานในบ้านของเรา โดยจะได้รับค่าจ้างรายวันเพิ่มขึ้นเป็นทวีคูณ และถ้าเขาถามว่าจะต้องทำงานชนิดใดละก็ จงบอกเขาว่าคอยช่วยกวาดกองขยะให้หมด” ดังนั้น ชายทั้งสองและชายผู้ยากจนนั้นก็ช่วยกันกวาดกองขยะทุกวัน...ในบ้านของชายผู้เป็นเศรษฐี และอาศัยอยู่ในกระท่อมทำด้วยฟางไผ่ ๆ นั้นเอง...ชายผู้เป็นเศรษฐีมองทางหน้าต่างเห็นบุตรของตนกวาดขยะก็รู้สึกเต็มตื่นไปด้วยความสงสารอีก ดังนั้น เขาก็ได้ลงมาถอดรองเท้าเดินไปหาบุตร (และเมื่อกาลเวลาผ่านไป เขาก็พูดกับบุตรนั้นบ่อยขึ้น และได้ค่อย ๆ ปล่อยให้บุตรกลับขึ้น ในตอนแรกเขาได้เฝ้าบุตรให้) อยู่รับใช้เขาต่อไป โดยจะไม่ไปประกอบอาชีพอื่น โดยเขาจะเพิ่มค่าจ้างให้อีกสองเท่าพร้อมกับจะให้รายได้พิเศษเพิ่มขึ้นอีกเล็กน้อยตามที่เขาจะเรียกร้อง เช่น ราคาหม้อหุงต้มอาหาร...หรืออาหารและเสื้อผ้า แล้วเขาก็ได้ให้เสื้อคลุมของเขาแก่บุตร ถ้าหากบุตรต้องการ...และในที่สุด เศรษฐีก็กล่าวว่า “ท่านจะต้องร่ำรวย เพื่อนรัก และจงคิดว่าเราเป็นบิดาของท่าน...เพราะเราแก่กว่าท่าน และท่านได้รับใช้เราด้วยการกวาดกองขยะของเราให้หมดไปได้เป็นอย่างดี เท่าที่ท่านได้ทำงานให้แก่เรา ท่านมิได้แสดงความทุจริตและหลอกลวงให้ปรากฏเลย...เรา

๑๑๒

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ไม่ได้เห็นความชั่วในตัวท่านแม้แต่หนึ่งเลย ผิดจากที่เราได้เคยเห็นมีอยู่ในคนอื่น ๆ! นับแต่นี้ไปท่านก็จะเป็นเสมือนบุตรของเราเอง!”

นับตั้งแต่นั้นมาเศรษฐีก็เรียกชายผู้ยากจนนั้นว่า “ลูก” และชายผู้ยากจนนั้นก็มีความรู้สึกต่อเจ้าของบ้านจนบุตรมีความรู้สึกต่อบิดาจะนั้น ดังนั้นเจ้าของบ้านซึ่งเต็มไปด้วยความต้องการและความรักบุตร ได้ใช้เขาจนวอดชยะอยู่เป็นเวลาถึง ๒๐ ปี ในที่สุดของปีที่ ๒๐ ชายผู้ยากจนก็มีความรู้สึกเป็นกันเองขึ้น ไปไหนมาไหนได้ตามใจชอบ ทั้ง ๆ ที่เขายังอาศัยอยู่ในกระท่อมทำด้วยฟางก็ตาม

แล้วเจ้าของบ้านก็ล้มป่วยลง และรู้สึกว่าตัวใกล้จะตายเต็มทีแล้ว ดังนั้น เขาจึงพูดกับชายผู้ยากจนว่า “มานี่สิ ลูกรัก ! พ่อมีทรัพย์สินสมบัติมากมาย...และพ่อก็ป่วยหนัก พ่อต้องการใครสักคนหนึ่งที่จะมอบทรัพย์สินมรดกให้ และลูกจะต้องรับทรัพย์สินมรดกนั้น นับตั้งแต่นี้ต่อไปลูกจะต้องเป็นเจ้าของทรัพย์สินมรดกนั้นดังที่พ่อเป็นอยู่ แต่ลูกจะต้องไม่ไขมันไปโดยเปล่าประโยชน์นะ” และชายผู้ยากจนก็ได้ทรัพย์สินสมบัติของเศรษฐี...แต่โดยส่วนตัวแล้วเขามีได้อวลไยดีทรัพย์สินมรดกนั้นเลย และไม่ได้ขอส่วนแบ่งใด ๆ ด้วย ไม่ขอแม้แต่ราคาค่าแบ่ง เขายังคงอยู่ในกระท่อมฟาง และคิดว่าตนเองยังคงเป็นคนจนอยู่อย่างเดิม

ดังนั้น เจ้าของบ้านก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า บุตรของเขาเป็นคนมัวลัทธิ เป็นผู้ใหญ่เต็มตัวแล้ว และมีจิตใจสูง และแม้ว่าบุตรจะทราบวาทะนี้เขาเป็นคนที่มั่งคั่งแล้ว เขาก็ยังคงจำความยากจนในอดีตได้อยู่และยัง...คงเป็นคนต่ำต้อยและวอนอนสอนง่ายอยู่...ดังนั้น เขาจึงได้ไปเรียกชายผู้ยากจนคนนั้นมาอีก และนำไปปรากฏต่อหน้าญาติพี่น้อง นำไปเฝ้าพระราชา นำไปปรากฏต่อข้าราชการประชาชนในเมืองและในประเทศกล่าววาทะ “ท่านสาธุชนทั้งหลาย โปรดฟังข้าพเจ้า! นี่เป็นบุตรของข้าพเจ้าที่ข้าพเจ้าได้ให้กำเนิดมา... ข้าพเจ้าขอมอบรายได้ในครอบครัวทั้งหมดแก่เขา และทรัพย์สินมรดกส่วนตัวของข้าพเจ้าจะเป็นของเขาทั้งหมด”

คัดค้านการทรมานตน

ชาวพุทธศาสนิกทั้งฝ่ายเถรวาทและมหายานได้ดำเนินิตีเยนการทรมานกายจนเกินพอดีของลัทธิต่าง ๆ เพราะลัทธิต่าง ๆ เหล่านั้นมีข้อห้ามเกี่ยวกับอาหารและความบริสุทธิ์ทางด้านพิธีรีตองอยู่หลายอย่าง สำหรับชาวพุทธแล้ว ความทุกข์ไม่มีคุณค่าในภายใน หรือผลในการที่จะทำให้บริสุทธิ์ใด ๆ เลย นอกจากเราจะมีเจตนาทำเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่นในแบบของพระโพธิสัตว์ ผู้ที่เลือกอยู่ในนรกทั้งปวงเพื่อบรรเทาความทุกข์ของสัตว์ทั้งหลายที่อยู่ในนรกเท่านั้น ผู้ที่ทรมานร่างกายเพื่อจะได้ไปเกิดในสรวงสวรรค์นั้น เป็นผู้เห็นแก่ตัวอย่างร้ายแรง และถูกชักนำไปในทางที่ผิด ๆ และสถานะขั้นสุดท้ายของเขาจะยิ่งเลวร้ายไปกว่าสถานะแรกเสียอีก

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๗๓

โคลกต่อไปนี้ได้มาจากหนังสือ “พุทธจรีต” อันเป็นเรื่องราวชีวิตของพระพุทธเจ้าที่ อัสวไมส (พุทธศตวรรษที่ ๖-๗) ได้เขียนขึ้นเป็นโคลก ซึ่งนับว่าเป็นงานชิ้นเอกชิ้นหนึ่งของบทกวีนิพนธ์ที่เป็นภาษาสันสกฤต และเป็นกวีนิพนธ์ที่รู้จักกันดีรุ่นแรกสุดชิ้นหนึ่งในแบบสฤติ แม้หนังสือ “พุทธจรีต” นี้จะเขียนเป็นภาษาสันสกฤต แต่ก็ไม่มีลักษณะที่เป็นแบบมหายานโดยเฉพาะเป็นพิเศษอยู่เลย แต่ก็รวมอยู่ในวรรณคดีของมหายาน เพราะเป็นหนังสือที่นิยามมหายานเก็บรักษาไว้ โคลกต่าง ๆ นั้น พระพุทธเจ้าในอนาคตได้ตรัสไว้ในระหว่างที่พระองค์ทรงฝึกฝนทางจิตอยู่ ในคราวที่พระองค์ทรงเห็นประจักษ์ชัดว่า การทรมานกายนั้นไร้ประโยชน์ และเป็นการกระทำที่ผิด

(จาก พุทธจรีต, ๗.๒๐ เป็นต้นไป)

การทรมานกายในแบบต่าง ๆ นั้น โดยแก่นแท้แล้วก็ล้วนเป็นทุกข์ทั้งสิ้น

และรางวัลสำหรับการทรมานกายอย่างดีที่สุดก็แค่สวรรค์

โลกทั้งปวงยังต้องเปลี่ยนแปลง

ดังนั้น ความพยายามของฤาษีทั้งหลายจึงมีประโยชน์เพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง

พวกที่สละญาติพี่น้องที่ตนรักและสละความสุขสบาย

ไปทรมานกายและได้ไปเกิดในสวรรค์

นั่นในที่สุดก็ต้องละสวรรค์

และไปสู่พันธะที่ยิ่งใหญ่กว่าเดิม

ผู้ที่ทำให้ร่างกายเจ็บปวดและเรียกมันว่าเป็นการทรมานกาย

โดยหวังที่จะให้สมปรารถนาต่อไปนั้น

ย่อมมองไม่เห็นทุกข์ที่จะต้องเกิดใหม่

และจะต้องประสบทุกข์มากยิ่งขึ้นไปทุกที

สัตว์ทั้งปวงกลัวความตาย

แต่สัตว์ทั้งปวงนั้นก็ยังพยายามที่จะเกิดใหม่อีก

เมื่อเขาทำเช่นนั้น ความตายก็เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงมิได้

และเขาก็จะจมดิ่งลงไปในความตายที่เขากลัวอย่างที่สุดนั่นเอง

บางคนต้องรับทุกข์หนักเพื่อที่จะได้รับสุขทางโลกเพียงเล็กน้อย

บางคนก็ทำทุกกริยาเพื่อหวังจะได้ไปเกิดในสวรรค์

สัตว์ทั้งปวงต้องประสบความผิดพลาดในการแสวงหาความสุข

และเป็นคนเคราะห์ร้ายที่น่าสงสารในอันที่จะต้องตกลงไปสู่ความหายนะที่ร้ายกาจ

ไม่ใช่ความพยายามที่จะละวัตถุประสงคที่ต่ำไปแสวงหาวัตถุประสงคที่สูงกว่าเลย

ที่ควรจะถูกดำเนินคดี

แต่นักปราชญ์ควรใช้แรงงานอย่างกระตือรือร้นเท่า ๆ กันนั่นเอง
เพื่อบรรลุถึงจุดหมายปลายทางที่ไม่จำเป็นต้องทำงานหนักอีกต่อไป
ถ้าหากว่าการทรมานร่างกายเป็นการกระทำที่ชอบละก็
การปล่อยกายตามสบายก็ถือว่าตรงข้ามกับการกระทำที่ชอบ
ดังนั้น ถ้าหากโดยอาศัยการทำชอบจะทำให้ได้รับปิตุสขในภายหลังละก็
ความชอบธรรมก็จะต้องผลิดอกออกผลอยู่ในความไม่ชอบธรรมนั่นเอง
จิตเป็นผู้บัญชาร่างกาย
ร่างกายทำก็เพราะจิต ร่างกายหยุดทำก็เพราะจิต
สิ่งทั้งปวงที่จำปรารถนาก็คือการกำราบจิต
เพราะถ้าปราศจากจิตเสียแล้ว ร่างกายก็คือท่อนซุงดี ๆ นี่เอง
และพวกที่พยายามทำกรรมของตนให้บริสุทธิ์
โดยการชำระล้าง ณ ที่ที่พวกเขาถือว่าศักดิ์สิทธิ์...
การชำระล้างเหล่านี้อาจทำให้จิตใจของเขาสบายได้บ้างเท่านั้น
เพราะว่าน้ำจะไม่สามารถชำระบาปของมนุษย์ให้บริสุทธิ์ได้เลย

ปิตินสิ่งทั้งปวง

ปิตีเป็นคุณธรรมที่สำคัญประการหนึ่งของพระพุทธศาสนา และพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นตัวอย่าง
ที่พุทธศาสนิกฝ่ายมหายานทั้งปวงหวังจะเจริญรอยตามไปให้ไกลที่สุดเท่าที่อำนาจของตนจะอำนวยให้
นั่นก็ได้ฝึกฝนจิตของตน จนกระทั่งแม้ตกอยู่ในสถานะที่เป็นทุกข์และไร้สุขอย่างที่สุด ก็ยังเต็มเปี่ยม
ด้วยปิตีในกายในอย่างสงบ ข้อความต่อไปนี้ได้มาจาก “ศึกษาสมุจจัย” ข้อความตอนแรกเป็นงาน
ของผู้ประพันธ์ชื่อ สันติเทวะ ส่วนข้อความตอนที่สองคัดมาจาก “ปิฎกปุตรสมาคมสูตร” ซึ่งสูญหาย
ไปแล้ว

(จาก ศึกษาสมุจจัย, ๑๔๑ เป็นต้นไป)

ตามความจริงนั้นหลังจากที่ได้ปฏิบัติเสร็จแล้ว ไม่มีอะไรเลยที่ยาก นิทานพื้นบ้านที่ง่าย ๆ
เช่น เรื่องคนเฝ้าประตู ชาวประมง และคนไถนา เป็นต้น หากได้ถูกความตกต่ำพิชิตไม่ เพราะจิตของ
เขามีรอยแผลต่าง ๆ ที่เกิดจากความเจ็บปวดรวดร้าวมากมาย ในการที่เขาต้องดำรงชีวิตอยู่อย่างต่ำ
ด้อยและซึ่งเขาต้องศึกษาเพื่อกำหนดจุดจำไว้ คนเราจะร่าเริงมากไปกว่านี้ได้อย่างไรในเมื่อมีการกิจ
ที่เขามุ่งมาดปรารถนาที่จะบรรลุถึงสถานะที่ไม่มีอะไรเปรียบ ซึ่งเป็นสถานะที่จะพบปิตุทกขนิทของสัตว์
ทั้งปวง ปิตุทกขนิทของพระโพธิสัตว์...ความรู้สึกเศร้าใจและปิตินั้นเกิดมาตามนิสัย ดังนั้น เมื่อใดก็

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๗๕

ตามที่เกิดมีความเศร้าโศกขึ้นมา เราก็จะทาสัยให้คุ้นเคยกับความรู้สึกมีปิติได้ ความรู้สึกมีปิตินี้ก็จะเกิดขึ้นอย่างแน่นอน ผลแห่งการกระทำนี้ก็คือความรู้สึกไตร่ตรองซึ่งเต็มไปด้วยปิติในสิ่งทั้งปวง...

ดังนั้น พระโพธิสัตว์...จึงทรงมีความสุขในเวลาที่จะต้องได้รับทุกข์ทรมานในนรก...เมื่อพระโพธิสัตว์ถูกโบยด้วยไม้เรียวหรือแส้ เมื่อพระโพธิสัตว์ถูกจับโยนเข้าไปไว้ในคุก พระองค์ก็ยังคงรู้สึกมีปิติอยู่...เพราะ...นี่เป็นการตัดสินใจของพระมหาสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์ที่ว่า “ขอผู้ที่เลี้ยงดูเราจะประสบปิตินันต์เกิดจากสมาธิและความสงบ พร้อมกับผู้ที่คุ้มครองเรา ให้เกียรติเรา เคารพเรา และนับถือเราเถิด และผู้ที่ตำราเรา ทำให้เราลำบาก ตีเรา ใช้ดาบสับร่างกายเราเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยหรือปลงชีวิตเรา ขอเขาเหล่านั้นทั้งหมดจงได้รับปิติที่เกิดจากการตรัสรู้เถิด ขอเขาจงได้ตรัสรู้อนุตรธรรมมาสัมโพธิญาณเถิด” ด้วยความคิด และการกระทำ และการตัดสินใจเช่นนั้น พระโพธิสัตว์ก็เก็บเกี่ยว...และพัฒนาความรู้สึกประกอบด้วยปิติเกี่ยวกับสัตว์ทั้งปวง และดังนั้นก็ได้รับวิญญานไตร่ตรองที่เต็มเปี่ยมไปด้วยปิติในสิ่งทั้งปวง...และกลายเป็นผู้ที่ใครจะรบกวนให้เดือดร้อนไม่ได้ การกระทำของมารทุกชนิดจะไม่ทำให้พระองค์ต้องทรมานไหวเลย

กุศลกรรมของพระโพธิสัตว์

เราได้เห็นมาแล้วว่า พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ “บารมี” ๑๐ ประการ รายชื่อคุณสมบัตินี้ที่ดี ๆ ต่อไปนี้บางทีก็ถือว่าเป็นของพระองค์ ขอให้สังเกตว่ามีการเน้นถึงคุณธรรมเกี่ยวกับความเห็นแก่ประโยชน์ของผู้อื่น ความเมตตาและความกรุณาอยู่ด้วย

(จาก ตถาคตคฤหะสูตร, ศึกษาสมุจจัย, หน้า ๒๗๔)

พระโพธิสัตว์จะได้รับ...ความเข้มแข็งอยู่ ๑๐ ทางด้วยกัน คือ :
 พระโพธิสัตว์จะต้องสละร่างกายและชีวิตของตน...แต่จะไม่ยอมสละธรรมเลย
 พระโพธิสัตว์จะต้องเคารพต่อชีวิตทั้งปวง และจะต้องไม่เพิ่มทิฐิมานะให้มากขึ้น
 พระโพธิสัตว์จะต้องมีเมตตากรุณาต่อผู้ที่อ่อนแอ และจะไม่รังเกียจสัตว์ที่อ่อนแอทั้งหลาย
 พระโพธิสัตว์จะต้องให้อาหารที่ดีที่สุดแก่ผู้ที่หิว
 พระโพธิสัตว์จะต้องปกป้องผู้ที่หวาดกลัว
 พระโพธิสัตว์จะต้องพยายามเยี่ยวยารักษาผู้ที่เจ็บป่วย
 พระโพธิสัตว์จะต้องทำให้คนยากจนขึ้นบานด้วยการให้ทรัพย์สินเงินทองของตน
 พระโพธิสัตว์จะต้องใช้บุพพาทศมณฑลพุทธสถานต่าง ๆ
 พระโพธิสัตว์จะต้องพูดกับสัตว์ทั้งหลายด้วยความเต็มใจ
 พระโพธิสัตว์จะต้องเฉลี่ยความมั่งมีของตนให้แก่ผู้ที่ยากจน
 พระโพธิสัตว์จะต้องแบกภาระของผู้ที่เหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า

สิ่งที่ชั่วร้ายอันเกิดจากการรับประทานเนื้อสัตว์

ตามคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทปรากฏว่าพระพุทธเจ้าทรงยอมให้สาวกฉันเนื้อสัตว์ได้ถ้าหากว่าสาวกมิได้รู้เห็นเป็นใจต่อการฆ่าสัตว์เพื่อเอามาทำอาหารนั้น หรือถ้าสัตว์นั้นเขามีได้มาเพื่ออุทิศให้แด่ตนโดยเฉพาะ จนกระทั่งในปัจจุบันนี้ ชาวพุทธส่วนใหญ่ในลังกาและในประเทศอื่น ๆ ที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองอยู่ยังคงรับประทานปลาและเนื้อซึ่งคนฆ่าสัตว์หรือชาวประมงที่เป็นมุสลิมหรือเป็นคริสต์ศาสนิกเอามาขายให้อยู่ แต่ชาวพุทธส่วนใหญ่ซึ่งก็คล้าย ๆ พระเจ้าอโศก คือมีความรู้สึกว่าการรับประทานเนื้อสัตว์ไม่ว่าจะเป็นชนิดใดก็ตามมิได้เป็นการสอดคล้องต้องกันกับเนื้อหาแห่งธรรมะ และได้กลายเป็นพวกมั่งสรีวิติไป ข้อความต่อไปนี้ได้วิพากษ์วิจารณ์คำสอนเรื่องการรับประทานเนื้อสัตว์ของฝ่ายเถรวาท และขอใจการถือมั่งสรีวิติอย่างเคร่งครัด คำพูดเหล่านี้ถือว่าเป็นพุทธพจน์

(จาก สังฆาวตารสูตร, หน้า ๒๔๕ เป็นต้นไป)

ในการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏเป็นเวลานานฉันนี้ไม่มีสิ่งที่มีชีวิตใด ๆ ที่...ครั้งหนึ่งจะไม่เคยเป็นบิดาหรือมารดา พี่ชายน้องชายหรือพี่สาวน้องสาว บุตรหรือธิดาของท่านเลย...แล้วพระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาที่จะปฏิบัติต่อสรรพสัตว์ดุจปฏิบัติต่อพระองค์เอง...จะเลยเนื้อสัตว์ได้อย่างไร...เพราะฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ชนิดใดก็ตาม มนุษย์เราก็คงมีความรู้สึกต่อเขาฉันญาติพี่น้องของตน และถือว่าสัตว์ทั้งปวงเป็นดุจลูกของตนทั้งนั้น มนุษย์เราควรดเว้นจากการรับประทานเนื้อสัตว์...

พระโพธิสัตว์...ผู้ปรารถนาจะเพิ่มพูนคุณธรรมคือความรักก็ไม่ควรบริโภคเนื้อสัตว์ เพราะจะก่อให้เกิดความหวาดหวั่นแก่สัตว์ทั้งปวง สุนัขเมื่อมันเห็นคนขึ้นด้า...ซึ่งเป็นผู้ที่รับประทานเนื้อสัตว์ แม้จะอยู่ห่างไกลก็จะสะดุ้งกลัวและคิดว่า “คนเหล่านั้นเป็นคนฆ่าความตาย พวกเขาจะฆ่าเรา” แม้แต่สัตว์ที่เล็กที่สุดในแผ่นดินในอากาศและในน้ำ ซึ่งมีขนประสาทละเอียดมากก็จะได้กลิ่นมารร้าย ในบุคคลที่บริโภคเนื้อสัตว์ได้แต่ไกล และจะวิงหนีความตายที่คุกคามมันให้เร็วที่สุดที่จะเร็วได้...

อนึ่ง ผู้บริโภคเนื้อสัตว์ย่อมนอนเป็นทุกข์และตื่นมากเป็นทุกข์ ความฝันทั้งปวงของเขาล้วนเป็นฝันร้าย และทำให้เกิดขนพองสยองเกล้า...สิ่งต่าง ๆ นอกเหนือไปจากมนุษย์ย่อมบ่อนทำลายความมีชีวิตชีวาของเขา พวกเขามักจะตกอกตกใจ และหวาดหวั่นโดยไม่มีเหตุ...เขาไม่รู้จักประมาณในการบริโภค และไม่มีรสชาติอะไร ไม่มีความสามารถที่จะย่อยอาหารได้ ไม่มีการบำรุงกำลังอยู่ในอาหารของเขาเลย ท้องของเขาจะเต็มไปด้วยพยาธิและสัตว์อื่น ๆ ซึ่งจะเป็นเหตุก่อให้เกิดโรคเรื้อน และเขาก็จะหยุดคิดต่อสู้กับโรคภัยไข้เจ็บอีกต่อไป...

ไม่เป็นความจริงเลย...ที่ว่า เนื้อสัตว์เป็นสิ่งที่ถูกต้องและเหมาะสมแก่สาวก ในเมื่อสาวกมิได้ฆ่าเองหรือมิได้สั่งให้ฆ่า และในเมื่อสัตว์นั้นเขามีได้มาเพื่อตนโดยเฉพาะ...ประชาชนที่ถูกความปรารถนาที่จะลิ้มรสเนื้อสัตว์ครอบงำอาจรวมหัวกันให้เหตุผลผิด ๆ ให้คนเชื่อถือ เพื่อต่อสู้ในเรื่องการ

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๗๗

บริโภคเนื้อสัตว์...และประกาศว่า พระพุทธเจ้าทรงประกาศว่าเนื้อสัตว์เป็นอาหารที่ไม่ผิดวินัย และก็มิอยู่ในรายชื่ออาหารที่ทรงอนุญาต และว่าพระพุทธเจ้าเองก็เสวยเนื้อสัตว์ แต่...ในพระสูตรทั้งหลายไม่มีที่ใดเลยที่อนุญาตว่าเนื้อสัตว์...เป็นอาหารที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย... การรับประทานเนื้อสัตว์ทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นในแบบหรืออาการใด ๆ และในเหตุการณ์ใด ๆ ก็ตาม พระพุทธองค์ทรงห้ามไว้ทั้งสิ้น โดยไม่มีเงื่อนไขและทั่วไปแก่ทุกคนโดยทันที

การให้อาหาร

ในทัศนะของชาวพุทธดังที่พระเจ้าอโศกได้ตรัสไว้ นั้น ไม่มีทานใดจะยิ่งใหญ่ไปกว่าธรรมทานเลย แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่เคยดูหมิ่นคุณค่าหรือกุศลที่เกิดจากความมีเมตตากรุณาและการให้ทานเลย ดังที่เราได้เห็นมาแล้วว่าพุทธศาสนิกชนถือเรื่องความอยู่ดีกินดีทางด้านกายภาพเป็นเรื่องที่สำคัญมาก ข้อความต่อไปนี้นี้จะแสดงให้เห็นว่า ความยากจนและความหิว นอกจากที่เจตนาทำเพื่อเหตุที่ดีแล้วถือว่าเป็นความชั่วอย่างเต็มที่ ซึ่งจะนำไปสู่บาปและดังนั้นก็จะนำไปสู่การเกิดใหม่ที่ไร้สุขด้วย

ข้อความต่อไปนี้ได้มาจากหนังสือกวีนิพนธ์ชั้นเยี่ยมของทมิฬชื่อ “มณีเมกะไล” ซึ่งบางทีจะมีอายุในราว ๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๑ นั้น มีความบันเทิงใจเป็นแบบพระพุทธศาสนาทั้งนั้น และสรุปลงด้วยการอธิบายตรรกศาสตร์มหายานและกฎปฏิบัติสมุปาบท ร้อยกรองนี้ก็กล่าวถึงมณีเมกะไล (มณีเมขลา ?) ซึ่งเป็นหญิงที่สวยงามมากคนหนึ่ง หลังจากที่ได้ผจญภัยมามากแล้ว ก็เข้าใจโดยถ่องแท้ถึงความไร้ประโยชน์และความทุกข์ของโลก และได้มาบวชเป็นนางภิกษุณี นางซึ่งมีหญิงกึ่งคนกึ่งเทพธิดานำทางได้พบบาตรกายสิทธิ์ซึ่งจะให้อาหารมีอยู่เสมอโดยไม่รู้จักหมด

(จาก มณีเมกะไล, II: ๕๕-๑๒๒)

บาตรได้ผุดขึ้นมาในน้ำและ...เคลื่อนเข้ามาหานาง นางมีความยินดีเป็นล้นพ้น และกล่าวคาถาสรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า :

“ขอกราบพระบาทมหาวีระ พระผู้พิชิตมาร !

ขอกราบพระบาทพระองค์ผู้ทรงทำลายวิถีทางแห่งมารร้าย !

ขอกราบพระบาทมหาบุรุษ ที่ทรงยกสัตว์ขึ้นสู่อธรรมวิถี !

ขอกราบพระบาทพระสัพพัญญูผู้ทรงประทานปัญญาจักขุแก่ผู้อื่น !

ขอกราบพระบาทพระองค์ผู้ทรงมีพระกรรณเปิดสำหรับความชั่ว !

ขอกราบพระบาทพระองค์ผู้มีพระโสมมสุไมเคยแปลงสิ่งที่ไม่จริง !

ขอกราบพระบาทพระองค์ผู้เสด็จไปสู่ปรโลกเพื่อทำให้ทุกข์สิ้นสุดลง...

ล้นของกระหม่อมฉันไม่อาจสดุดีพระองค์ให้หมดสิ้นได้ ทั้งหมดที่

หม่อมฉันทำได้ก็คือขอมอบกายลงกราบพระบาทของพระองค์ !”

ขณะที่นางสวดสวดอยู่นั้น ตีระติละโกได้บอกนางถึงเรื่องความทุกข์ที่เกิดจากความหิวโหย และคุณธรรมของผู้ที่ช่วยสัตว์ทั้งหลายให้ชื่นชมยินดีได้ นางได้กล่าวกับมณีเมกะโลว่า “ความหิวยอมทำลายกำเนิดที่ดี และทำลายความเป็นผู้ประเสริฐทั้งปวง ทำลายความรักต่อการศึกษาล่าเรียนของนักปราชญ์ แม้ว่าก่อนหน้านั้นนักปราชญ์จะคิดว่าการศึกษาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดในชีวิตก็ตาม ความหิวทำให้ความรู้สึกละลายหมดไป ทำลายความงามแห่งรูปร่างลักษณะ บังคับให้ขายยืนคู่กับภรรยาอยู่หน้าประตูบ้านของผู้อื่น นี่เป็นธรรมชาติของความหิว เป็นแหล่งเกิดแห่งความกระหายที่ต่ำช้า และผู้ที่บรรเทาความหิวได้ ลิ่นก็ไม่สามารถยกย่องให้สูงพอได้เลย ! อาหารที่ให้แก่ผู้ที่สามารถหาอาหารได้นั้นเป็นทานที่เสียเปล่า แต่อาหารที่ให้เพื่อบรรเทาความหิวของผู้ที่ไม่สามารถหาอาหารได้นั้นย่อมเป็นทานโดยแท้ และผู้ที่ให้อาหารย่อมมีมงคลในโลกนี้ เพราะผู้ที่ให้อาหารชื่อว่าให้ชีวิต ดังนั้น จงไปและให้อาหารเพื่อบรรเทาความหิวของผู้ที่หิวเกิด”

มณีเมกะโลกล่าวว่า “ในอดีตชาติ สามีฉันตาย...และฉันก็ได้ทำเชิงตะกอนสำหรับเผาเขา ขณะที่ฉันเผาเขา ฉันระลึกได้ว่าครั้งหนึ่งฉันได้เคยถวายอาหารแก่มฤคในพระพุทธศาสนารูปหนึ่ง ชื่อสาธุสักการะ และฉันเชื่อว่าเพราะความคิดที่เป็นกุศลนี้ ในขณะที่จะตายนั่นเอง บาตรที่มีอาหารอยู่เสมอนี้จึงมาอยู่ในครอบครองของฉัน ถิ่นของมารดาเริ่มหลังฉันมีเพียงพอดูเห็นบุตรนิพนธ์เท่านั้น ฉันใด ขอบาตรในมือของฉันนี้จึงให้อาหารอยู่เสมอ...ในขณะที่เห็นบุคคลที่เป็นทุกข์เดือดร้อนเพราะความหิว และท้องหิวหาอาหารเพื่อบรรเทาความหิวแม้ในท่ามกลางสายฝนและแดดที่แผดกล้าฉันนั้นเกิด”

ตรีกายของพระพุทธเจ้า

ข้อความต่อไปนี้จะอธิบายลัทธิเกี่ยวกับ “ตรีกาย” โดยละเอียด เป็นข้อความที่ได้มาจาก “มหายานสูตรการสูตร” ของท่านอสังคะ ซึ่งเป็นหนังสือสรุปลัทธิมหายานที่เขียนเป็นร้อยกรอง ข้อความตอนหลังคัดมาจากตอนที่อ่านง่ายแสงสว่างให้เราเข้าใจสโลกที่ยากและห้วน ๆ

(จาก มหายนสูตรการสูตร, ๙ ; ๖๐-๖๖)

ธรรมกาย สัมโภคกาย นิรมานกาย เหล่านี้คือกายของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ธรรมกายเป็นมูลฐานของสัมโภคกายและนิรมานกาย

สัมโภคกายในโลกทั้งปวงในจักรวาลนั้นแตกต่างกันไปตามภูมิภาค

แตกต่างกันในด้าน ชื่อ รูปร่าง และประสบการณ์ในปรากฏการณ์

แต่ธรรมกายที่เป็นเอกรูปและสุขุมนั้นมีอยู่ในสัมโภคกาย

และโดยอาศัยธรรมกายนี้ สัมโภคกายก็ควบคุมประสบการณ์ของตนได้

ในเมื่อธรรมกายสำแดงตนให้ปรากฏได้ตามประสงค์

อรรถาธิบาย ธรรมกายเป็นเอกรูปสำหรับพระพุทธเจ้าทั้งปวง ทั้งนี้ เพราะไม่มีความแตกต่าง

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๖๕

ที่แท้จริงในระหว่างพระพุทธเจ้าทั้งปวงเลย...

นิรมาณกายย่อมเปิดเผยด้วยการเกิดที่ช้านาน ด้วยการตรัสรู้และนิพพาน เพราะนิรมาณกายมีอำนาจลึกลับที่จะนำมนุษย์ไปสู่การตรัสรู้อยู่มาก กายของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ประกอบด้วยกายทั้งสามเหล่านี้... กายทั้งสามนี้เป็น เอกรูปในมูลฐาน ความโน้มเอียง และการกระทำ โดยธรรมชาติ โดยการขึ้นกรณและโดยการเกี่ยวเนื่องแล้ว กายทั้งสามนั้นมีเสถียรภาพ

อรรถาธิบาย : ตรีกายเป็นหนึ่งและเป็นอย่างเดียวกันสำหรับพระพุทธเจ้าทั้งปวง ด้วยเหตุผลสามประการด้วยกัน คือ : “**มูลฐาน**” เพราะมูลฐานแห่งปรากฏการณ์เป็นสิ่งที่แบ่งแยกมิได้ ๑ “**ความโน้มเอียง**” เพราะไม่มีความโน้มเอียงอย่างใดอย่างหนึ่งที่เฉพาะพระพุทธเจ้าองค์เดียว และมีใช้สำหรับพระพุทธเจ้าอีกองค์หนึ่ง ๑ และ “**การกระทำ**” เพราะการกระทำของพระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นธรรมดาสามัญเหมือนกันหมด ๑ และตรีกายก็มีเสถียรภาพอยู่ ๓ ประการ คือ โดย “**ธรรมชาติ**” เพราะธรรมกายโดยสารถะสำคัญแล้วมีเสถียรภาพ ๑ โดย “**การขึ้นกรณ**” เพราะสัมภคกายมีประสบการณ์เกี่ยวกับปรากฏการณ์โดยไม่หยุดยั้ง ๑ และโดย “**การเกี่ยวเนื่องกัน**” เพราะนิรมาณกายในทันทีที่สลายไปย่อมแสดงให้เห็นการเปลี่ยนรูปครั้งแล้วครั้งเล่า ๑

ศูนย์ตา

ลัทธิเกี่ยวกับ “ศูนย์ตา” หรือความว่างเปล่า ได้มีพรรณนาไว้เป็นโคลงอย่างไพเราะ ด้วยคำพูดที่เหมาะสมเจาะ จากหนังสือ “ลลิตวิสตระ” อันเป็นการพรรณนาชีวิตของพระพุทธเจ้าแบบร้อยกรองผสมร้อยแก้ว เต็มไปด้วยอภินิหารทุกชนิดซึ่งได้เป็นมูลฐานแห่งบทร้อยกรองที่มีชื่อเสียงของ เซอร์ เอ็ดวิน อาร์โนลด์ ชื่อ “**ประทีปแห่งทวีปเอเชีย**”

(จาก ลลิตวิสตระ, ๑๓.๑๗๕-๗๗)

สังขารทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่มีเสถียรภาพ ไม่ยั่งยืน

เพราะเช่นเดียวกับหม้อที่ไม่ได้เผา

คล้ายของที่ยืมเขามา หรือเหมือนเมืองที่สร้างบนกองทราย

มันจะดำรงอยู่ก็ชั่วระยะเวลาอันสั้นเท่านั้นเอง

สังขารทั้งหลายจะต้องถูกทำลายไปโดยไม่มีทางเลี่ยง

เช่นเดียวกับปูนขาวที่ถูกน้ำฝนล้างไปหมด

คล้ายผืนแม่น้ำที่เป็นทรายจะนั้น

สิ่งทั้งปวงเป็นสังขารคือมีอะไรปรุงแต่งอยู่ และธรรมชาติที่แท้จริงของมันก็คือ ความอ่อนแอ

๑๘๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

สิ่งทั้งหลายก็เปรียบเสมือนเปลวไฟ
 ซึ่งเกิดขึ้นมาในฉับพลันและในไม่ช้าก็ดับไป
 สิ่งทั้งหลายไม่มีอำนาจที่จะอยู่ตลอดไปเป็นนิรันดร์ ไม่มีสาระ
 โดยแก่นแท้แล้ว อ่อนแอเหมือนลมหรือฟองน้ำ

สิ่งทั้งหลายไม่มีอำนาจในภายใน โดยแก่นแท้แล้วว่างเปล่า
 คล้ายก้านกล้วย ถ้าเราคิดอย่างพินิจพิเคราะห์แล้ว
 ก็คล้ายวิธีเล่นกลที่มีเล่ห์กระเท่ห์ตบตาคน
 หรือกำมือเปล่ายั่วเด็กให้หายฉะนั้น...

โดยอาศัยความพยายาม
 เราก็ใช้หม้อกำมือหนึ่งพื้นให้เป็นเชือกได้
 โดยการหมุนกังหันหลายรอบเราก็กดถึงขึ้นจากสระได้
 ทั้ง ๆ ที่การหมุนแต่ละรอบไม่มีประโยชน์อะไรเลย

ดังนั้น การหมุนเวียนของสังขารทั้งหลายทั้งปวง
 จึงเกิดจากการที่สิ่งหนึ่งมีปฏิกิริยาต่ออีกสิ่งหนึ่ง
 ในหน่วยแห่งการหมุนเวียนนั้นเราไม่อาจสาวไปหา
 เบื้องต้นหรือที่สุดได้

ที่ใดมีเมล็ดพืช ที่นั่นก็มีพืชอ่อน ๆ
 แต่เมล็ดพืชมิได้มีสภาวะแห่งพืชอยู่เลย
 ทั้งเมล็ดพืชก็ได้เป็นอะไรบางอย่างที่นอกเหนือไปจากพืช และก็ได้เป็นพืช...
 ดังนั้น สภาวะของกฎแห่งธรรมจึงว่าเป็นอนิจจังก็ไม่ใช่ เป็นนิรันดร์ก็ไม่เชิง

สิ่งที่เป็นสังขารทั้งปวงเกิดมาจากอวิชชา
 และในการวิเคราะห์ขั้นสุดท้ายสิ่งทั้งหลายก็มีได้มีอยู่จริง
 เพราะสังขารทั้งหลายและอวิชชาที่เป็นตัวเหตุล้วนแต่เป็นศูนย์ตาเช่นเดียวกัน
 เมื่อว่าถึงสภาวะที่เป็นแก่นแท้ของมันแล้ว ก็ไม่มีอำนาจแห่งการกระทำใด ๆ อยู่เลย...

ผู้วิเศษย่อมทราบเบื้องต้นและที่สุด
 ของวิญญาณ การเกิดและการดับของวิญญาณ...
 ผู้วิเศษย่อมทราบว่าวิญญาณมิได้มาจากไหน และมีได้กลับไปสู่ที่ใด
 และวิญญาณเป็นสิ่งที่ว่างเปล่า (จากความแท้จริง) เช่นเดียวกับวิธีเล่นกลฉะนั้น

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๘๑

โดยอาศัยการมาประชุมกันแห่งองค์ประกอบทั้งสาม...

คือ ฟัน เขี้ยวเพลิง และการทำงานของมือ...

ไฟก็ติดขึ้นมา ไฟย่อมสนองวัตถุประสงค์

แล้วก็ดับไปโดยเร็วอีก

นักปราชญ์อาจแสวงหาที่นี้ ที่นั่น และทั่วทุกหนทุกแห่ง

ว่ามันเกิดมาตั้งแต่เมื่อไรและมันได้ไปสู่ที่ใด

ตลอดทั่วทุกหนทุกแห่งในทุกทิศทุกทาง

แต่ก็จะไม่พบไฟตามธรรมชาติที่เป็นสภาวะสำคัญของมันเลย...

ดังนั้น สิ่งทั้งปวงในโลกที่ไม่แน่นอนนี้

จึงขึ้นอยู่กับสาเหตุและเงื่อนไขต่าง ๆ

ผู้วิเศษย่อมรู้ว่าอะไรคือความแท้จริงจริง ๆ

และเห็นสังขารทั้งปวงเป็นสิ่งที่ว่างเปล่าและไม่มีอำนาจอะไร

ศรัทธาในศูนยตา

ข้อความต่อไปนี้ชี้ข้อนำติดอยู่นิดหน่อย ความเชื่อถือใน “ศูนยวาท” อันได้แก่ลัทธิว่าด้วย
ความว่างเปล่าได้ช่วยให้เกิดความสงบอย่างอดทนและประเสริฐ

(จาก ธรรมสังคีตสูตร, ศิกษาสุมุจจัย, หน้า ๒๖๔)

ผู้ที่ยืนยันลัทธิศูนยตาจะไม่ถูกสิ่งต่าง ๆ ทางโลกล่อลวงได้เลย เพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นหา
มูลฐานใด ๆ ไม่ได้ เมื่อได้ก็มิรู้สึกตื่นเต้น เมื่อสูญเสียก็ไม่โศกเศร้าเสียใจ ชื่อเสียงไม่ได้ทำให้เขาหลง
ใหล และการเสียชื่อเสียงก็มิได้ทำให้เขารู้สึกละอาย การตำหนิได้ทำให้เขาไม่พอใจ การสรรเสริญก็
มิได้ทำให้เขาหลง ความสุขมิได้ทำให้เขายินดี ความทุกข์ก็มิได้ทำให้เขาเดือดร้อน ผู้ที่มีได้ถูกสิ่ง
ต่าง ๆ ของโลกล่อลวงได้ย่อมรู้จักศูนยตา และผู้ที่ยืนยันลัทธิศูนยตาจะพอใจก็ไม่ใช่ จะไม่พอใจก็
ไม่เชิง สิ่งที่เขาชอบก็คือเขาทราบว่ามันเป็นเพียงศูนยตาเท่านั้นและเห็นเช่นนั้น

กรรมและการเกิดใหม่

ในโลกแห่งมายานี้การเกิดใหม่ก็เป็นมายาด้วย สิ่งทั้งหลายที่มนุษย์ปรารถนาก็ไม่มีอะไร
แท้จริงยิ่งไปกว่าความฝันเลย แต่เขาก็กังการณอยู่อย่างนั้นเอง ดังนั้น อดีตที่เป็นมายาของเขาจึงได้
ไปเกิดในร่างใหม่ แต่ก็ยังเป็นมายาพอ ๆ กันนั่นแหละ จึงสังเกตดูความสำคัญของวิญญาณขณะสุด
ท้ายก่อนจะตายซึ่งมีส่วนล่อลวงมากในธรรมชาติของการเกิดใหม่ มีผู้กล่าวว่านักพุดคนสำคัญใน

บทสนทนานี้ คือ พระพุทธเจ้า

(จาก ปิฎกมิตถสมาคม, ศึกษาสมัย, หน้า ๒๕๑-๕๒)

“อายตนะภายในทั้งหลายเป็นเหมือนมายุ และอายตนะภายนอกทั้งหลายก็เป็นเหมือนความฝัน เพราะในขณะที่หลับ ชายคนหนึ่งอาจฝันว่า เขาได้ร่วมสมัครสังวาสกับเด็กสาวที่สวยงามคนหนึ่ง และเมื่อเขาตื่นขึ้นมา เขาก็อาจจำเธอได้อยู่ก็ได้ ท่านจะคิดอย่างไร...เด็กสาวผู้สวยงามที่เขาฝันถึงนั้นมีอยู่จริง ๆ หรือ?”

“ไม่มีพระเจ้าข้า”

“และชายคนนั้นยังฉลาดพอที่จะจำได้ว่าหญิงนั้นเป็นหญิงในฝันหรือจะเชื่อว่าเขาได้ร่วมสมัครสังวาสกับเธอจริง ๆ?”

“ไม่ใช่อย่างนั้นพระเจ้าข้า เพราะเจ้าหล่อนมิได้มีอยู่จริง ๆ เลย แล้วเขาจะร่วมสมัครสังวาสกับเธอได้อย่างไร แม้เขาอาจคิดว่าเขาได้ทำลงไปภายใต้อิทธิพลแห่งความอ่อนแอหรือความเหนื่อยอ่อนก็ตาม”

“เช่นเดียวกับคนโง่และเต็มไปด้วยอวิชชาของโลก ที่มองเห็นรูปร่างที่น่าใคร่และเชื่อว่ามันมีอยู่จริง ๆ นั้นแหละ ดังนั้น เขาก็มีความยินดี และเกิดกิเลส และปฏิบัติตามกิเลสนั้น...แต่ว่าการกระทำของเขานับว่าอ่อนเหตุผล ถูกขัดขวาง ถูกทำให้สับสนไป และเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงนับตั้งแต่ต้นมาทีเดียว...และในบั้นปลายแห่งชีวิต เมื่อเวลาตายใกล้เข้ามา พลังชีวิตของเขาจะถูกขัดขวางด้วยการสิ้นอายุขัย ด้วยการสิ้นกรรม และดังนั้นการกระทำต่าง ๆ ในอดีตก็ก่อให้เกิดเป็นอารมณ์ ในขณะที่สุดท้ายของจิตในตอนที่ยัญญานจะดับ เช่นเดียวกับในตอนที่เราตื่นขึ้นมาครั้งแรกจะคิดถึงเด็กหญิงที่สวยงามที่เขาฝันถึง ความคิดเรื่องการเกิดใหม่ครั้งแรกจะเกิดจากสาเหตุสองประการ คือ ความคิดขณะสุดท้ายของชีวิตในอดีตจะเป็นหลักการปกครองชีวิตใหม่ และการกระทำของชีวิตในอดีตจะเป็นมูลฐานของการเกิดใหม่ ดังนั้น มนุษย์เราจึงเกิดในนรกหรือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นปีศาจ เป็นมาร เป็นมนุษย์ หรือเป็นเทวดา...การหยุดของจิตขณะสุดท้ายเรียกว่า การตาย การปรากฏของจิตขณะแรกเรียกว่า การเกิด ไม่มีอะไรที่ออกจากชีวิตหนึ่งไปสู่อีกชีวิตหนึ่ง แต่ความตายและการเกิดก็มีอยู่...แต่ความคิดขณะสุดท้าย กรรม และความคิดขณะแรก เมื่อมันเกิดขึ้นมามันก็ได้มาจากที่ไหน และเมื่อมันดับ มันก็ได้ไปที่ใด เพราะโดยแก่นแท้แล้วความคิดทั้งปวงนั้นบกพร่อง ว่างเปล่า...ในกระบวนการทั้งหมด ไม่มีใครจะทำและไม่มีใครจะมีประสบการณ์ถึงผลแห่งกรรมเลย นอกจากสัญญาที่พูดกันอยู่เท่านั้นเอง”

ตถตา

นิยายวิญญานวาท เรียกมโนภาพเกี่ยวกับสัมบูรณ์ตถตา “ตถตา” หรือ “ความเป็นเช่นนั้น” ซึ่งในตถตานี้ สิ่งปรากฏตามธรรมชาติทั้งปวงจะหายเข้าไปในภาวะที่เป็นอันติมะหนึ่ง

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๘๓

ข้อความต่อไปนี้ได้มาจากคัมภีร์ซึ่งแปลจากต้นฉบับที่แก้ไขใหม่ให้น่าสนใจยิ่งกว่าฉบับสันสกฤตเป็นภาษาจีนในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ข้อความทั้งหมดพิจารณาเห็น “ตถตา” ของเบญจขันธ์ทีละขันธ์ ในที่นี้เราจะแสดงข้อความที่เกี่ยวกับขันธ์แรกเท่านั้น

(จาก มหาปรัชญาปารมิตา, บทที่ ๒๙, I)

การรู้นิมิตหมายแห่งรูปตามสัจธรรม...นั่นหมายความว่าอะไร ? หมายความว่าพระโพธิสัตว์...ทรงทราบว่ารूपก็มีโทษอะไรนอกจากช่องและรอยร้าวต่าง ๆ และความจริงก็เป็นมวลแห่งฟองน้ำซึ่งมีสภาวะที่ไม่มีความกระด้าง หรือความแข็งใด ๆ นั่นเอง...

การรู้ปฏิกเกิดและการดับของรูปตามสัจธรรม...นั่นหมายความว่าอะไร ? หมายความว่าพระโพธิสัตว์...ทรงทราบ...ว่าเมื่อรูปเกิดขึ้น มันมิได้เกิดมาจากที่ใด และเมื่อรูปดับมันก็มีได้ดับไปที่ไหน แต่มันจะมีได้มาหรือมิได้ไปก็ตาม มันก็ยังมีการเกิดและการดับร่วมกันอยู่...

การรู้ตถตาแห่งรูปตามสัจธรรม...นั่นหมายความว่าอะไร ? หมายความว่าพระโพธิสัตว์...ทรงทราบ...ว่า ตถตาแห่งรูปมิได้อาศัยการเกิดขึ้นหรือการดับไป ตถตาแห่งรูปจะมากี่ไม่ใช่ว่าจะไปก็ไม่ใช่ สกปรกก็ไม่ใช่ สะอาดก็ไม่ใช่ เพิ่มขึ้นก็ไม่ใช่ ลดลงก็ไม่ใช่ มีสภาวะคงที่ ไม่เคยว่างเปล่า ผิดหรือเปลี่ยนแปลงเลย และดังนั้นจึงเรียกว่า “ตถตา”

สิ่งทั้งปวงอาศัยจิต

ข้อความต่อไปนี้แสดงถึงมโนคตินิยมของฝ่ายมหายาน

(จาก รัตนเมฆสูตร, ศิกษาสุมุจจัย, หน้า ๑๒๑-๑๒๒)

ปรากฏการณ์ทั้งปวงเกิดขึ้นในจิต และเมื่อเรารู้จักจิตเต็มที่แล้วก็ชื่อว่าเรารู้จักปรากฏการณ์ทั้งปวงเต็มที่ด้วย เพราะจิตเป็นผู้นำโลก...และเพราะจิตนี้เองเราจึงได้สัมผัสกรรมไม่ว่าจะดีหรือชั่วขึ้นมา จิตแกว่งไปมาคล้ายดุนไฟที่กำลังลุก จิตขึ้นลงคล้ายคลื่น จิตเผาไหม้คล้ายไฟป่า จิตกวาดสิ่งทั้งหลายให้หมดไปคล้ายน้ำท่วมใหญ่ฉะนั้น พระโพธิสัตว์เมื่อพิจารณาธรรมชาติของสิ่งทั้งหลายโดยตลอดแล้ว ก็ทรงเอาใจใส่ต่อกัมมันตภาพของจิตที่มีอยู่ตลอดเวลา และดังนั้นพระองค์ก็จะไม่ตกลงไปสู่อำนาจของจิต แต่ทว่าจิตจะมาอยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์ และเมื่อจิตอยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์ได้แล้ว ปรากฏการณ์ทั้งปวงก็มีชื่อว่าอยู่ภายใต้การควบคุมของพระองค์ด้วย

นิพพานมีอยู่ ณ ที่นี้และเดี๋ยวนี้

ข้อความสองตอนต่อไปนี้เป็นข้อความตอนแรกที่เป็นมาธยมิกะและข้อความตอนที่สองที่มีความเน้นไปยังไปทางวิชญานวาทันย์ย่อมแสดงให้เห็นภาพลัทธิมหายานว่า นิพพานอันเป็นสถานะขั้น

สูงสุด เป็นภาวะที่บริสุทธิ์ เป็นสัมบูรณ์ เป็นธรรมกายของพระพุทธเจ้า มีอยู่ในทุกกาลเวลาและในที่ทุกหนทุกแห่ง และต้องการเพียงให้มีผู้รับรองเท่านั้นเอง ดังนั้น ลัทธิทุนนิยมของพระพุทธศาสนาอย่างเก่าจึงถูกลัทธิที่เกือบเป็นทุนนิยมเข้าแทนที่ ด้วยการเปลี่ยนทัศนคติเอง พวกปรัชญาเมธีและนักศีลธรรมผู้คงแก่เรียนที่กล่าวเทศนาที่ยืดเยื้อและน่าเบื่อหน่ายในเรื่องความน่าสะพรึงกลัวของสังสารวัฏ คือ การเวียนว่ายตายเกิดอดรนทนอยู่ไม่ได้ แม้ว่าทำที่นี้อาจก่อให้เกิดความโน้มเอียงที่ก่อปรด้วยศรัทธาของพระพุทธศาสนาแบบตันตระ แต่บางทีก็จะกระพือให้เกิดเสียงประสานตอบขึ้นในความรู้สึกของชาวตะวันตกเป็นจำนวนมากทีเดียว ประชาชนส่วนใหญ่ก็คล้ายชายในนิยายเปรียบเทียบเรื่องบุตรที่หายไป ซึ่งได้กวาดกองขยะที่บ้านของบิดาให้หมดไปอยู่ปีแล้วก็ปีเล่าโดยหาทราบไม่ว่าตนเป็นบุตรและทายาทของบิดา

(จาก ศักขาสุมุจจัย, หน้า ๒๕๗)

สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงออกมาในการรู้แจ้งแห่งตลอดของพระองค์นั้น มิใช่รูป หรือ เวทนา หรือ สัญญา หรือ สังขาร หรือ วิญญาณเลย เพราะในบรรดาเบญจขันธ์นี้ ไม่มีขันธ์ใดเกิดขึ้น ไม่มีสัพพัญญุตญาณใดเกิดขึ้น...แล้วสิ่งที่มีได้เกิดขึ้นจะสามารถรู้ว่าจะอะไรมีได้เกิดขึ้นด้วยอย่างไรกัน ? โดยเหตุที่ไม่มีอะไรที่เราจะยึดถือได้ แล้วพระพุทธเจ้าคืออะไรเล่า? พระปัญญาคืออะไรเล่า? พระโพธิสัตว์คืออะไรเล่า? การแสดงออกคืออะไรเล่า? ตามธรรมดาแล้ว สังขารทั้งปวงเป็นของว่างเปล่า เป็นเพียงสัญญา เป็นเพียงชื่อ เป็นเพียงเครื่องหมายที่ตกลงกัน เป็นเพียงเครื่องปกปิด...เท่านั้นเอง

ดังนั้น สิ่งทั้งปวงจึงเป็นความสมบูรณ์ของภาวะ เป็นภาวะที่กำหนดให้แน่นอนไม่ได้ เป็นความสมบูรณ์ที่ไม่เคลือบคลุม สิ่งทั้งปวงเป็นการตรัสรู้เพราะเราจะต้องยอมรับสิ่งทั้งปวงว่าเป็นสิ่งที่ปราศจากธรรมชาติที่เป็นสาร์ตตะสำคัญ แม้แต่อนันตริยกรรม ๕ ก็เป็นการตรัสรู้ เพราะการตรัสรู้ย่อมไม่มีธรรมชาติที่เป็นสาร์ตตะที่สำคัญใด ๆ และไม่มือนันตริยกรรม ๕ ดังนั้น ผู้ที่แสวงหานิพพานก็ควรจะถูกหัวเราะเยาะ เพราะมนุษย์ที่อยู่ในท่ามกลางการเวียนว่ายตายเกิดนั้นก็ชื่อว่ากำลังแสวงหานิพพานอยู่ด้วยเหมือนกัน

(จาก สังฆาวตารสูตร, หน้า ๖๑-๖๒)

พวกที่กลัวความทุกข์ที่เกิดจาก...สังสารวัฏแห่งการเวียนว่ายตายเกิดยอมแสวงหานิพพาน พวกเขามีได้เข้าใจโดยถ่องแท้ว่าในระหว่างการเวียนว่ายตายเกิดกับนิพพานนั้นมิได้มีความแตกต่างกันจริง ๆ อยู่เลย พวกเขาเห็นนิพพานว่าเป็นความปราศจากสิ่งทั้งปวง...ภาพ และการยุติการที่อายตนะภายในจะกระทบอายตนะภายนอกทั้งหมด และพวกเขาจะไม่เข้าใจเลยว่าความจริงมันเป็นเพียงการรู้แจ้งในภายในของอาลยวิญญาณเท่านั้นเอง...ดังนั้น พวกเขาจึงสอนเรื่องยาน ๓ แต่มิได้สอนลัทธิที่ว่าไม่มีอะไรที่มีอยู่จริง ๆ เลย นอกจากวิญญาณเท่านั้น ซึ่งในวิญญาณนี้ไม่มีจินตภาพใด ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้น...พวกเขาจึงไม่ทราบเนื้อหาของสิ่งที่จิตของพระพุทธเจ้าในอดีต ในปัจจุบันและในอนาคต

พระพุทธศาสนามหายาน : “ยานใหญ่”

๑๘๕

เข้าใจเลย และยังคงตระหนกใจอยู่ต่อไปว่าโลกขยายออกไปพ้นวิถีของมโนจักขุ...และดังนั้นพวกเขา ก็ยังคงต้องทำให้วัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดหมุนต่อไปอยู่เรื่อย ๆ

การยกย่องธรรม

ธรรมะซึ่งเป็นกฎความจริงแท้สากลที่พระพุทธเจ้าทรงประกาศนั้นทั้งชาวพุทธฝ่ายมหายาน และฝ่ายเถรวาทต่างก็เคารพบูชาไว้อย่างสูงมาก พระกายอันติมะของพระพุทธเจ้าซึ่งพอเทียบได้ คร่าว ๆ กับวิญญาณโลกของพวกฮินดูนั้นเรียกว่าธรรมกาย และธาตุที่เป็นมูลฐานของจักรวาลนี้ โดยเฉพาะฝ่ายวิชฌานวาทมักจะเรียกกันว่า “ธรรมธาตุ” อันเป็น “วัตถุดิบของธรรม” ข้อความข้างล่างนี้ซึ่งบางทีเดิมคงจะตั้งใจให้เป็นบทสวดมนต์นั้นได้ให้ตัวอย่างท่าทีที่มีต่อธรรมะอย่างลึกซึ้งซึ่งมีแพร่หลายอยู่ในพระพุทธศาสนาสมัยหลัง ๆ ในตอนนี้ธรรมะดูจะคล้าย ๆ กับ “เต๋า” ของเล่าจื๊อมาก ขอให้สังเกตไว้ด้วยว่า ธรรมะเป็นสิ่งที่มิได้อยู่ก่อนพระพุทธเจ้าในสรวงสวรรค์ทั้งหลาย

(จาก ธรรมสังคิยสูตร, ศิกษาสุมุจจัย, หน้า ๓๒๒-๒๓)

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระคุณไม่มีที่สิ้นสุดและไม่มีขอบเขตจำกัดเกิดจากธรรม พระองค์ทรงประทับอยู่ในธรรม ธรรมเป็นผู้บันดาลให้เกิด พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายมี ธรรมเป็นครู มีธรรมเป็นดวงประทีป มีธรรมเป็นแดนปฏิบัติการ มีธรรมเป็นที่พึ่ง เกิดจากธรรม... และปิติทั้งปวงทั้งในโลกนี้และโลกหน้าก็ล้วนเกิดจากธรรมและธรรมเป็นผู้ให้กำเนิดทั้งสิ้น...

ธรรมเป็นสิ่งที่เสมอภาค เสมอภาคต่อสัตว์ทั้งปวง เพราะธรรมไม่วิตกกังวลต่ออะไรทั้งสิ้น ไม่ว่าจะต่ำหรือกลางหรือสูงก็ตาม

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมมิได้คำนึงถึงความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความไม่มีความลำเอียงคือธรรม

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมมิได้ขึ้นอยู่กับกาลเวลา ความเป็นอกาลิกคือธรรม...

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมมิได้อยู่ในความสูง ตระหง่านโดยไม่มีอยู่ในสิ่งที่ต่ำ ธรรมจะไม่ไค้ขึ้นหรือไค้ลงเลย

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมมิได้อยู่ในสิ่งซึ่งเป็นสิ่ง ทั้งมวลโดยมิได้มีอยู่ในสิ่งซึ่งถูกทำลาย ความปราศจากความเด่นหรือความด้อยทั้งหมดนั้นแหละคือ ธรรม

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมมิได้อยู่ในสิ่งที่ประเสริฐ โดยไม่มีอยู่ในสิ่งที่ต่ำต้อย การไม่วิตกกังวลต่อขอบเขตแห่งกิริยาการนั้นแหละมีธรรมอยู่

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมมิได้อยู่เฉพาะในเวลา กลางวัน โดยมีได้มีอยู่ในเวลากลางคืนเลย...ความมั่นคงนิรันดรนั้นแหละคือธรรม

๑๘๖

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมมิได้สูญเสียโอกาสที่ตรงกันข้าม ธรรมไม่เคยมีความซึกซ้าใด ๆ เลย

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมไม่มีความขาดแคลนหรือความมากเกินไป สิ่งที่ดีไม่ได้ประมาณไม่ได้ นั่นแหละคือธรรม ธรรมไม่เคยสิ้นลงหรือจะออกไปคล้ายกับอวกาศนั้นแหละ

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม สัตว์ทั้งหลายไม่ต้องพิทักษ์รักษารธรรม ธรรมเป็นผู้คุ้มครองสัตว์ทั้งหลาย

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมย่อมไม่แสวงหาที่พึ่งที่พึ่งของโลกทั้งปวงก็คือธรรม

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมไม่มีใครที่จะต่อต้านได้เลย สิ่งที่ไม่มีการต้านทานได้คือธรรม

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมย่อมไม่มีความโอนเอียงไปในทางใดทางหนึ่ง ความปราศจากความโอนเอียงไปในทางใดทางหนึ่งนั่นแหละคือธรรม

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม ธรรมไม่มีความหวาดกลัวต่อความน่าสะพรึงกลัวแห่งการเวียนว่ายตายเกิดเลย ธรรมจะไม่ถูกนิพพานล่อยเลย ความปราศจากความสงสัยในรัตนตรัยคือธรรม

ดังนั้น ข้าพเจ้าต้องทำความคิดของข้าพเจ้าให้เหมือนธรรม

การทำปรัชญาปารมิตาให้เป็นบุคลาธิษฐาน

ในวรรณคดีมหายานได้มีการกล่าวยกย่อง “ปรัชญาปารมิตา” ไว้หลายตอนทีเดียว ปรัชญาปารมิตาก็คคล้าย ๆ กับเทพปัญญาที่พวกยิวได้ทำให้เป็นบุคลาธิษฐานขึ้นมาในสมัยแรก ๆ นั้นเอง แต่กระบวนกรของชาวพุทธไปไกลกว่าของพวกยิวมาก เพราะในอินเดีย “ปรัชญาปารมิตา” ได้กลายเป็นเทพีที่มีผู้เคารพบูชาในรูปของพระฉายที่เขียนบนโลหะหรือไม้ ปรัชญาปารมิตานี้ได้เจริญรุ่งเรืองเป็นพิเศษในนิกายวัชรยาน แต่ในนิกายต่าง ๆ ในฝ่ายมหายานก็มีได้มีนิกายใดที่จะละเลยปรัชญาปารมิตาเสียเลย

(จาก อัฐกฐาสตริกปรัชญาปารมิตา, ๗.๑๗๐ - ๗๑)

ปรัชญาปารมิตาย่อมแผ่รัศมีของตนออกไป...และเป็นสิ่งที่ปาเคารพบูชา ปรัชญาปารมิตาไม่มีรอยต่างพร้อย โลกทั้งปวงไม่อาจทำให้ปรัชญาปารมิตาด่างพร้อยได้...เราอาจพบที่พึ่งในปรัชญาปารมิตานั้น งานของปรัชญาปารมิตาพิเศษที่สุด ปรัชญาปารมิตานำความปลอดภัยมาให้เรากายได้ ปีกแห่งการตรัสรู้ที่คอยให้การปกป้องคุ้มครองเราอยู่ ปรัชญาปารมิตานำแสงสว่างมาให้คนตาบอด ซึ่งทำให้ความกลัวและความวิตกกังวลทั้งปวงถูกขจัดไปได้...และปรัชญาปารมิตาจะทำให้ความเศร้า

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๘๗

และความมีดมนแห่งโมหะกระจัดกระจายไป จะนำพวกที่ไปนอกกลุ่มนอกทางให้เข้ามาสู่วิถีทางที่ถูก ปรัชญาปารมิตาเป็นสัพพัญญู ไม่มีเบื้องต้นหรือที่สุด มีสัญญาตาเป็นเครื่องหมายบอกคุณลักษณะ เป็นมารดาของพระโพธิสัตว์...ใคร ๆ ไม่อาจโจมตีได้ เป็นผู้คุ้มครองผู้ที่ไม่มีการคุ้มครอง...ปรัชญา ปารมิตาซึ่งเป็นปัญญาที่สมบูรณ์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมยังธรรมจักรให้หมุนไปได้

ความดีแห่งสันติ

ข้อความต่อไปนี้เป็นตอนหนึ่งในสองสามตอนที่อยู่ในวรรณคดีอินเดียสมัยแรก ๆ ที่เรียกร้อง ให้กษัตริย์เป็นจำนวนมากของประเทศนั้นล้มการทะเลาะวิวาทกันเสีย และอยู่ร่วมกันอย่างสันติ ดู เหมือนจะมีการวิพากษ์วิจารณ์อุดมคติเรื่องกษัตริย์ของฮินดูซึ่งส่งเสริมเราให้ตั้งจุดมุ่งหมายเพื่อขยาย อาณาเขตและโจมตีเพื่อนบ้านใกล้เคียงโดยไม่เห็นเหตุผลที่ดีพอ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้รับการเคารพ นบนาบและเครื่องราชบรรณาการโดยปริยาย

ในตอนที่ ๖ แห่ง “สุวรรณประภาสิตตมสูตร” นั้น ท้าวมหาราชทั้งสี่ คือ ท้าวไวศรวัน (เวสสุวรรณ) ท้าวธฤตราชภูร (ธตฺรฐ) ท้าววิรุทธ (วิรุพฺพก) และ ท้าววิรูปากษ์ (วิรูปกฺข) ซึ่งเป็นเทพ ผู้รักษาทิศทั้งสี่ของโลก และตรงกับท้าวจุลโลกपाल หรือผู้คุ้มครองโลกของเทพนิยายฮินดู ได้เข้าไป เฝ้าพระพุทธเจ้าและประกาศว่าพวกตนจะให้ความคุ้มครองเป็นพิเศษแก่บรรดากษัตริย์ในโลกที่ให้ความ อุปลัมภแก่ภิกษุสงฆ์ที่สาธยายพระสูตร และเราให้ประกาศพระสูตรเหล่านั้นในอาณาจักรของตน พระพุทธเจ้าทรงตอบด้วยพุทธพจน์ดังที่ได้นำมาแสดงไว้ดังต่อไปนี้ พระสูตรนี้บางที่จะแต่งขึ้นในสมัย พุทธศตวรรษที่ ๘ หรือ ๙ ก่อนที่จักรวรรดิคุปตะจะขยายออกไปอย่างเต็มที่ซึ่งเป็นสมัยที่การสงคราม ได้แพร่สะพัดไปทั่ว การอ้างถึงชื่อ “เทวบุตร” (บุตรเทวดา) ในข้อความตอนที่คัดมานี้ชี้ให้เห็นว่าเกิด มาจากอินเดียภาคพายัพ ซึ่งเป็นแถบที่คำว่า “เทวบุตร” เป็นราชทินนามของกษัตริย์ราชวงศ์ ภูษานะ

(จาก สุวรรณประภาสิตตมสูตร, ๖, หน้า ๗๓-๗๕)

ขอได้โปรดคุ้มครองราชตระกูล ดินแดนต่างๆ และแคว้นทั้งหลายทั้งปวง จงช่วยให้ปลอดภัย จงช่วยถนอมราชตระกูลเป็นต้นนั้นไว้ ขอจงพิทักษ์รักษาราชตระกูลเป็นต้นนั้น ขอจงทำให้พ้นจากการ ถูกย่ำยีบีฑา ขอจงประทอนสันติสุขและความมั่งคั่งให้ ขอจงทำราชตระกูลเป็นต้นให้พ้นจากความ หวาดกลัว ความวิบัติ และลางร้ายทั้งหลาย ขอจงทำให้กองทัพข้าศึกหันหลังหนี และทำให้กษัตริย์ อินเดียทั้งปวงหมดความกระหายที่จะต่อสู้ โจมตี ทะเลาะและวิวาทกับพวกบ้านใกล้เคียงทั้งหลาย เมื่อกษัตริย์ ๔๔,๐๐๐ องค์จาก ๔๔,๐๐๐ เมืองของอินเดียมีความพอใจต่อเขตแดน แคว้นแคว้น ของตนเอง และทรัพย์สินสมบัติของตนเองแล้ว ก็จะไม่โจมตีกันและกัน หรือไม่ต้องต่อสู้กัน กษัตริย์ทั้งหลาย เหล่านั้นจะได้ราชสมบัติเพราะบุญกุศลที่ตนได้สั่งสมมาแต่อดีต จะทรงพอพระทัยอยู่กับแคว้นแคว้นของ ตนเอง และจะไม่ทำลายกันและกัน และจะไม่แสดงความกล้าหาญโดยการทำให้แคว้นต่าง ๆ ทั้งปวง

ต้องได้รับความเสียหาย เมื่อกษัตริย์ ๘๔,๐๐๐ องค์จากเมืองหลวง ๘๔,๐๐๐ เมือง คิดถึงสวัสดิภาพของกันและกัน และรู้สึกมีความรักและปิตุต่อกัน...ทรงพอพระทัยอยู่เฉพาะในอาณาจักรของตน...อินเดียก็จะมั่งคั่ง อุดมสมบูรณ์ และมีประชาชนอยู่หนาแน่น แผ่นดินก็จะมีปุ๋ยอุดมสมบูรณ์ และเดือนฤดู และปี ก็จะเกิดในเวลาที่ถูกต้อง ดาวฤกษ์และดาวเคราะห์ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็จะนำกลางวันและกลางคืนมาให้ ฝนก็จะตกลงมายังภาคพื้นในเวลาที่ถูกต้องตามฤดูกาล และสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวงในอินเดียก็จะมั่งคั่งด้วยทรัพย์สินเงินทองและข้าวโพดทุกชนิด จะมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์มาก แต่ก็จะไม่ตะกละตะกลามอะไรเลย

สุวรรณประภาโสตตมสูตรซึ่งเป็นแบบเดียวกันกับการเรียกร้องหาสันติสุขดังที่ได้คัดมาแสดงไว้ก่อนแล้วนั้น มีข้อความอยู่ตอนหนึ่งในสองสามตอนในคัมภีร์มหายานที่ได้ยกเถียงกันถึงเรื่องปัญหาการปกครอง ยังไม่มีผู้ยอมรับว่ากษัตริย์ก็คือเทพตามลัทธิของพระองค์เอง แต่กษัตริย์ทรงดำรงอยู่ในฐานะที่สูงมาก เพราะอำนาจหน้าที่ของเทพทั้งหลาย และดังนั้นจึงเป็นผู้ที่เราจะต้องเรียกว่า “เทวะ” และว่าเป็น “โอรสของเทวะ” ลัทธิเรื่องการที่สวรรค์แต่งตั้งนี้อาจเอาไปเทียบเคียงกับลัทธิที่อ้างกันอยู่ทั่ว ๆ ไปในอังกฤษ ในสมัยราชวงศ์สจวร์ต (Stuart) และใกล้ชิดกับลัทธิของจีนเรื่อง “โองการสวรรค์” มาก “เทวบุตร” ของอินเดียก็คล้าย ๆ กับโอรสสวรรค์ในราชสำนักจีน คือดำรงตำแหน่งเพื่อบำเพ็ญหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ และอาจทำให้เทพบิดรเทพมารดาทรงกริ้วได้ โสลกที่ได้คัดมานี้ได้ยอมรับโดยปริยายถึงเรื่องลัทธิทางด้านศีลธรรม ในอันที่จะปฏิวัติต่อกษัตริย์ที่โหดเหี้ยม หรือที่ไม่เอาใจใส่ต่อประชาชน เพราะในการสมคบกันต่อต้านกษัตริย์นั้น ประชากราชบุรุษของพระองค์ชื่อว่ากำลังรับใช้เทพประสงค์ และวางแผนคว่ำกษัตริย์ที่ไม่พอใจต่อพระสวรรค์ที่ทำให้ตนมีสิทธิปกครองบ้านเมืองอีกต่อไป นี่เป็นลัทธิที่ชาวจีนรู้จักกันเป็นอย่างดี

โสลกทางพระพุทธศาสนาฉบับภาษาสันสกฤตเรื่องรัฐบาลนี้ชวนให้เข้าใจว่าเป็นคำพูดของพระพรหมเทพผู้สูงสุดดี ที่ทรงรับสั่งกับท้าวมหาราชทั้งสี่ที่เราได้พบมาแล้วในข้อความที่คัดมาข้างต้นนั้น

(จาก สุวรรณประภาโสตตมสูตร, ๑๒ คัดมาจากที่ต่าง ๆ หลายแห่งด้วยกัน)

กษัตริย์ที่เกิดจากมนุษย์เราจะเรียกว่าเป็นเทวะได้อย่างไร ?

ทำไมเราจึงเรียกกษัตริย์ว่าเป็นโอรสเทพเจ้า ?

ถ้าหากกษัตริย์ประสูติในโลกแห่งสัตว์ที่เป็นมรรตยนี้

ทำไมจึงจะกลายเป็นเทวะปกครองมนุษย์ด้วยเล่า ?

เราจะบอกท่านถึงกำเนิดของกษัตริย์ทั้งหลาย ซึ่งทรงสมภพในโลกแห่งมรรตย

และเหตุผลที่กษัตริย์ทรงมีอยู่ และทรงปกครองทุกแว่นแคว้น

ด้วยอำนาจของมหาเทพนี้เอง กษัตริย์จึงก้าวลงสู่พระครรภ์พระราชมารดา

พระพุทธศาสนาหายาน : “ยานใหญ่”

๑๘๕

เบื้องแรกพระองค์ทรงได้รับการดลบันดาลจากทวยเทพ ต่อเมื่อทรงได้รับการดลบันดาลจากทวยเทพ

แล้วเท่านั้น พระองค์จึงจะทรงเป็นกมลละ

แม้พระองค์จะทรงประสูติหรือสววรรคในโลกของมรรตย...

แต่เพราะเกิดจากทเวะ พระองค์จึงได้รับการขนานพระนามว่า เทพบุตร

มหาเทพ ๓๓ องค์ ทรงกำหนดโชคชะตาของกษัตริย์

ผู้ปกครองมนุษย์ได้ถูกสร้างสรรคขึ้นมาเป็นโอรสแห่งทวยเทพทั้งปวง

เพื่อระบับความไม่เป็นธรรม เพื่อป้องกันอกุศลกรรม

เพื่อให้สัตว์ทั้งปวงอยู่ดีกินดี และเพื่อชี้ทางสวรรค์ให้แก่สัตว์ทั้งหลาย

ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์ เทวดา นางฟ้า อสูร

หรือจันฑาล เขาก็เป็นกษัตริย์ที่แท้จริงทรงป้องกันบาปกรรมทั้งหลาย

กษัตริย์เช่นนั้นเป็นเทพบุตรและเทพมารดาของพวกที่ทำความดีทั้งหลาย

ทวยเทพทั้งหลายได้แต่งตั้งกษัตริย์ขึ้นเพื่อชี้ให้เห็นผลแห่งกรรม...

แต่เมื่อกษัตริย์ไม่ทรงใส่ใจพระทัยต่อความชั่วที่มีผู้ทำขึ้นในอาณาจักรของพระองค์

และมีได้ลงโทษอาชญากรอย่างยุติธรรม

จากการละเลยต่อความชั่วนี้เอง ความไม่ชอบธรรมก็แพร่หลายยิ่งขึ้น

และความฉ้อฉลและการต่อสู้กันก็ทวียิ่งขึ้นในบ้านเมือง

มหาเทพ ๓๓ องค์ก็ทรงพิโรธอยู่ในวิมานของพระองค์

ในเมื่อกษัตริย์มิได้ทรงเอาพระทัยใส่ต่อความชั่วร้ายที่เกิดขึ้นในราชอาณาจักรของพระองค์

เมื่อแผ่นดินเต็มไปด้วยความหวาดหวั่นและอาชญากรรมที่น่าสะพรึงกลัว

และย่อยยับไป และตกอยู่ภายใต้อำนาจของข้าศึก

แล้วทรัพย์สมบัติ ครอบครอง และความมั่งคั่งที่สะสมไว้ก็จะสลายไปหมด

และเพราะการหลอกลวงกันต่าง ๆ นานา นี้เอง มนุษย์ก็ทำลายกันและกันให้พินาศไปได้

ลมกรรโชกก็จะพัดมา และฝนก็จะตกผิดฤดูกาล

ดาวฤกษ์และดาวเคราะห์ทั้งหลายก็จะไม่อำนวยฤกษ์ดีให้

ข้าวโพด ดอกไม้ ผลไม้ และเมล็ดพืช ย่อมไม่แก่บอบอย่างเหมาะสมเจาะ

และเมื่อกษัตริย์ไม่เอาใจใส่ต่อบ้านเมือง ก็เกิดอาตกภัย...

แล้วกษัตริย์แห่งทวยเทพทั้งปวงก็จะพูดขอกันต่อ ๆ ไปว่า

“กษัตริย์องค์นี้ไม่ทรงธรรม ทรงลำเอียงเข้าข้างคนที่ไร้ธรรม : !”

ไม่นานนักกษัตริย์นั้นก็ทรงกริ้วโกรธทวยเทพ

เมื่อทวยเทพทรงพิโรธ อาณาจักรของกษัตริย์ก็จะพินาศ...

ไม่พี่ชายพี่น้องชายหรือโอรสก็จะคว่ำเอาสิ่งทั้งปวงที่พระองค์ทรงรักใคร่ไปหมด

พระองค์จะทรงถูกพรากจากพระชายาสู่ที่รัก ราชนิดาของพระองค์จะสิ้นพระชนม์

ไฟจะตกลงมาจากฟ้า และจุดสว่างใกล้ดวงอาทิตย์ก็จะตกลงมาด้วย
 จะเกิดมีความกลัวข้าศึกและความหวาดระแวงไปทั่ว
 ที่ปรีกษาที่พระองค์ทรงโปรดก็จะถึงอสังขาร และช้างโปรดของพระองค์ก็จะตาย
 ม้าที่ทรงโปรดก็จะตายไปทีละตัว และอูฐของพระองค์ก็จะตาย...
 จะมีการต่อสู้กัน ความรุนแรงและการคดโกงกันทั่วไปทุกแคว้นแคว้น
 ความวิบัติก็จะตกมาสู่บ้านเมืองและโรคระบาดที่น่าสะพรึงกลัวก็จะเกิดขึ้นในบ้านเมือง
 แล้วพวกพราหมณ์ก็จะไม่ตั้งอยู่ในธรรม
 พวกเสนาบดีและผู้พิพากษาทั้งหลายก็จะไม่เที่ยงธรรม
 ผู้ที่ไม่ตั้งอยู่ในธรรมจะได้รับการเคารพนับถือ
 และผู้มีธรรมก็จะถูกลงโทษ...
 ในที่นี้คนคดโกงได้รับการยกย่องและคนดีถูกด่าว่านั่น
 จะเกิดมีความหายนะ สายฟ้า และความตาย...
 สัตว์ที่มีชีวิตทั้งปวงจะน่าเกลียด มีความกลัวน้อย มีความอ่อนแอมาก
 สัตว์ทั้งหลายจะกินมาก แต่ก็ยังไม่อิ่ม
 สัตว์ทั้งหลายจะไม่แข็งแรงและไม่มีความเป็นลูกผู้ชายเลย
 สัตว์ทั้งปวงในบ้านเมืองจะขาดความกล้าหาญ...
 คนป่วยไข้มากมายเช่นนี้แหละจะเกิดขึ้นในแผ่นดิน
 ที่กษัตริย์ทรงลำเอียง (ในด้านความยุติธรรม) และไม่ทรงคำนึงถึงบาปกรรมทั้งหลายเสียเลย
 แต่ผู้ที่ชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างกุศลกรรมกับอกุศลกรรมได้
 ซึ่งเป็นผู้แสดงให้เห็นผลของกรรม เขาผู้นี้แหละคือกษัตริย์
 เป็นผู้ที่ไม่มัวห่วยเหวพทรงแต่งตั้ง ทวยเทพทรงโปรดปรานเขา
 เพื่อพิทักษ์รักษาความชอบธรรมแห่งบ้านเมืองของพระองค์ และเพื่อปราบปราม
 พวกโสณทุจริตและอาชญากรในอาณาจักรของพระองค์ ไม่ว่าจะเพื่อพระองค์เองหรือเพื่อผู้อื่นก็ตาม
 กษัตริย์เช่นนี้ คงจะสละชีวิตของพระองค์หรืออาณาจักรของพระองค์ได้ (ถ้าหากว่าจำเป็น)...

ถ้อยคำที่ลึกลับ

คงจะเป็นการผิดที่เดียวถ้าจะพรรณนาพระพุทธศาสนามหายานว่า เป็นระบบปรัชญาโมคคิ-
 นิยมที่มีโบสถ์แห่งทวยเทพที่มีความเมตตากรุณา และว่าเป็นระบบจริยศาสตร์ที่ประเสริฐและไม่เห็น
 แก่ตัวเอาง่าย ๆ พระพุทธศาสนามหายานมีเนื้อหาต่าง ๆ มากมายจากความเชื่อถือ (ศรัทธา) ขึ้นต่ำ
 ซึ่งจะได้เห็นได้จากข้อความที่คัดมาจาก “ลังการดารสูตร” ซึ่งเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่สำคัญที่สุดคัมภีร์
 หนึ่งในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานซึ่งเราได้คัดมาลงไว้สองตอนแล้ว

พระพุทธศาสนามหาชน : “ยานใหญ่”

๑๕๑

ความเชื่อถือในประสิทธิภาพลึกลับของพยางค์ วลี และโคลง บางแห่งนั้นเก่าพอ ๆ กับ คัมภีร์ “ฤคเวท” ที่เดียว แต่คัมภีร์ฉบับภาษาบาลีให้ความสนใจต่อท่าทีของศาสนาที่มีผู้นิยมกันแพร่หลายนั้นน้อยมาก และดูเหมือนว่าพุทธศาสนิกชนสมัยแรก ๆ ที่มีความรับผิดชอบต่อการรวบรวมคัมภีร์เหล่านี้เมื่อเปรียบเทียบกับพวกอื่น ๆ แล้ว มีทัศนะเกี่ยวกับโลกไปในด้านเหตุผลนิยม การวิพากษ์วิจารณ์ พิธีรีตองต่าง ๆ ที่เหลวไหลไร้สาระซึ่งมีอยู่ในคัมภีร์ภาษาบาลี และในจารึกพระเจ้าอโศกนั้นบางที่จะตั้งให้คลุมไปถึงการสาธยายมนต์หรือถ้อยคำที่ลึกลับต่าง ๆ ซ้ำ ๆ ซาก ๆ โดยหาสาระอะไรไม่ได้ด้วย แต่ในสมัยแรก ๆ นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๕-๖ เป็นต้นไป สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้กลายเป็นมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนามากขึ้นทุกที โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับลัทธิมหายาน ศาสนาฮินดู และพระพุทธศาสนาก็คล้าย ๆ กัน คือได้พัฒนานิยายต่าง ๆ ที่สอนว่า การสาธยายมนต์ซ้ำ ๆ ซาก ๆ เรื่อย ๆ ไปนั้น เป็นวิถีทางที่รับประกันว่าจะนำไปสู่ความหลุดพ้นอย่างแน่นอน ข้อความต่อไปนี้มิได้เป็นแบบต้นตอระลอก เพราะมิได้ให้เหตุผลว่ามนต์ต่าง ๆ ที่ได้อ้างมานั้นมีประสิทธิภาพใด ๆ ดีกว่าการ บัดเปาผีร้ายออกไปหรือไม่ แต่ความสำคัญที่ยกให้แก่นมด และข้อเท็จจริงที่ว่า เขาถือว่ามนต์เหล่านั้นเป็นของพระพุทธเจ้าเอง ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่า ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐ พระพุทธศาสนา มหายานได้ถูกมองในคติที่จะนำไปสู่ต้นตอที่พัฒนาเต็มที่แพร่กระจายอยู่ทั่วไป

(จาก ลังการวาทสูตร, หน้า ๒๖๐ - ๖๑)

แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสกับพระมหาสัตว์ คือ พระโพธิสัตว์มหามติว่า :

ดูก่อนมหามติ ท่านจงทรงจำพยางค์ที่ลึกลับแห่ง “ลังการวาท” เหล่านี้ ซึ่งพระพุทธเจ้าทั้ง ปวงทั้งในอดีต ปัจจุบัน และอนาคตสาธยายแล้ว...ไว้ให้ดี บัดนี้ตถาคตจะสาธยายพยางค์เหล่านั้น ซ้ำ ๆ อีก เพื่อที่ผู้ที่อ้างถึงกฎแห่งธรรมอาจจำใส่ใจได้ :

ตฺถุเฏ ตฺถุเฏ วฺถุเฏ วฺถุเฏ ปฺถุเฏ ปฺถุเฏ กฺถุเฏ กฺถุเฏ อมเล อมเล
 วมเล วมเล นิเม นิเม หิเม หิเม วเม วเม กเล กเล กเล กเล อญฺเฏ มญฺเฏ วญฺเฏ
 ตฺถุเฏ เชฎฺเฏ สฺปญฺเฏ กญฺเฏ กญฺเฏ ลญฺเฏ ปญฺเฏ ทิเม ทิเม จเล จเล ปเจ ปเจ
 พนฺเฏ พนฺเฏ อญฺเฏ มญฺเฏ ทฺตาเร ทฺตาเร ปตาเร ปตาเร อรฺกฺเฏ อรฺกฺเฏ
 สรฺกฺเฏ สรฺกฺเฏ สรฺกฺเฏ จเกร จเกร ทิเม ทิเม หิเม หิเม ฏ ฏ ฏ ฏ ฑ ฑ ฑ ฑ
 ฐ ฐ ฐ ฐ ฒ ฒ ฒ ฒ สุวาท...

ถ้าหากว่าชายหรือหญิงที่มีชาติกำเนิดดียึด ทรงไว้ สาธยาย และรู้แจ้งพยางค์ที่ลึกลับเหล่านี้ละก็ เขาจะไม่ประสบอะไรที่เป็นอันตรายเลยไม่ว่าจะเป็นเทพ เทพี เจตมุต ภู นางฟ้า หรืออสูรก็ตาม...ถ้าหากใครก็ตามอยู่ในอำนาจของเคราะห์ร้าย ก็ขอให้เขาสาธยายพยางค์เหล่านี้ ๑๐๘ คาบ แล้วเจตมุตที่ชั่วร้ายซึ่งร้องไห้ร้องให้คร่ำครวญอยู่ก็จะวิ่งหนีไปยังอีกทิศหนึ่ง.

บทที่ ๘

วัชรยานและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย

ราว ๆ พุทธศตวรรษที่ ๖-๗ นับว่าเป็นศตวรรษที่พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองมาก ทางภาคพายัพดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนาจะเป็นศาสนาที่สำคัญยิ่ง เพราะในระบายนี้นี้ไม่ค่อยพบซากที่เป็นอินเดียโดยเฉพาะอยู่เลย ในที่อื่น ๆ เราจะวัดอิทธิพลของพระพุทธศาสนาได้ก็โดยอาศัยซากสถูปและวัดวาอารามจำนวนมากที่พบอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของประเทศอินเดียมากมายหลายแห่งด้วยกัน ซึ่งนับว่าเป็นซากอารยธรรมอินเดียโบราณที่ประณีตที่สุดและสวยงามที่สุด จากอินเดียพระพุทธศาสนาได้แพร่สะพัดเข้าไปไม่เฉพาะในเอเชียกลางและประเทศจีนเท่านั้น แต่ทว่าได้แพร่หลายเข้าไปยังส่วนต่าง ๆ ของเอเชียอาคเนย์อีกมากมายหลายแห่งด้วยกัน นับว่าเป็นความจริงที่ว่าพระพุทธศาสนาได้มีผลต่อความคิดทางด้านศาสนาของตะวันออกกลางอยู่บ้าง และเราได้พบร่องรอยของพระพุทธศาสนาอยู่ใน **ลัทธินีโอพลาโตนิสม์** **ลัทธิไญยนิยม** (Gnosticism) และ **ลัทธิของท่านมณี** ด้วย มีเจ้าหน้าที่เป็นจำนวนมากเชื่อว่าในคติทางพระพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อคริสต์ศาสนาในสมัยแรกด้วยไม่โดยตรงก็โดยอ้อม ในคริสต์จักรตะวันออกได้มีการดัดแปลงเรื่องพระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกวิสัยออกผนวชหรือ **“มหาภิเนษกรรม”** เป็นนิยายทางคริสต์ศาสนาขึ้น ชื่อของนักเผยแผ่คริสต์ศาสนาในเรื่องนี้มีนามว่า **เซนต์ โยเซฟ** ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าเป็นคำที่เพี้ยนมาจากคำว่า **“โพธิสัตว์”** นั่นเอง

แต่ก็ไม่เคยปรากฏว่าพระพุทธศาสนาได้เข้าแทนที่ลัทธิและระบบอื่น ๆ ในส่วนใด ๆ ของอินเดียได้อย่างสิ้นเชิงเลย ลัทธิฮินดูที่นับถือพระเจ้ายังคงเจริญรุ่งเรืองอยู่ แม้ในสมัยที่พระพุทธศาสนาเข้มแข็งที่สุด เช่นเดียวกับระบบปรัชญาของศาสนาทั้งหกเหมือนกัน คฤห์สท์ แม้จะให้ความอุปถัมภ์แก่ภิกษุในพระพุทธศาสนา และบูชาพุทธเจติยสถาน แต่ก็คงให้ความอุปถัมภ์พวกพราหมณ์ด้วยเช่นเดียวกัน และขอให้พวกพราหมณ์มาประกอบพิธีให้ อย่างเช่น พิธีเกิด พิธีบวช พิธีแต่งงาน และพิธีฉาปนกิจศพ ซึ่งพิธีก็ต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีบทบาทมาแล้ว และในปัจจุบันนี้ก็ยังคงมีบทบาทอยู่ในชีวิตของประชาชนชาวอินเดียส่วนใหญ่อยู่ นอกจากพวกพระแล้ว พวกที่ถือว่าตัวเองเป็นพุทธศาสนิกชนจริง ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับพวกที่มีได้ถือว่าตนเป็นพุทธศาสนิกชนแล้ว ก็นับว่ามีจำนวนน้อยมากอยู่ทุกกาลทุกสมัยทีเดียว และพระเจ้าอโศกเมื่อทรงเรียกครองพระราชอาณาจักรของพระองค์ให้แสดงความเคารพต่อสมาชิกของทุกศาสนาทุกนิกาย และให้ความอุปถัมภ์แก่พระในพุทธศาสนา และพวกอาชีวกและบางที่ลัทธินิกายอื่น ๆ ด้วยนั้น ก็เพียงเจริญรอยตามการปฏิบัติของชาวอินเดียที่มีจิตใจหนักไปในทางศาสนามากที่สุดเรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้ ขอให้เรารู้ว่าศาสนาของอินเดียนั้นมิใช่ศาสนาเฉพาะ ที่ไม่รวมศาสนาอื่นไว้ด้วย ผู้ที่มีความเห็นแยกจากลัทธิใหญ่ที่คลั่ง

วิชรยานและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย

๑๕๓

ศาสนามากที่สุดบางที่จะเห็นพ้องว่าลัทธินิกายอื่น ๆ ทั้งหมดมีสังฆกรรมและความสมเหตุสมผลที่มีคุณสมบัติบางอย่าง ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่เคยถูกตัดออกจากธารสายใหญ่ของศาสนาอินเดียโดยสิ้นเชิงเลย

พุทธศตวรรษที่ ๙ มหาจักรวรรดิที่ ๒ ก็เกิดขึ้น ในตอนรุ่งเรืองถึงที่สุดนั้น มหาจักรวรรดินี้ได้มีอำนาจครอบคลุมอินเดียภาคเหนือทั้งหมด นับตั้งแต่เสาราชบุรีไปจนถึงเบงกอล นี่เป็นจักรวรรดิของราชวงศ์คุปตะ ซึ่งจักรพรรดิองค์ที่สำคัญ ๆ ที่สุดของราชวงศ์นี้เป็นฮินดู และได้ให้ความอุปถัมภ์แก่ลัทธิไวษณพมาก นับตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นมา พระพุทธศาสนาในอินเดียก็เริ่มเสื่อมลง ความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาในระยะแรก ๆ แทบจะมองไม่เห็นเลย นักธุรกิจชาวจีน ชื่อ ฟาเหียน (Fa-hsien) ซึ่งอยู่ในอินเดียสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๙ ได้ให้การเป็นพยานว่ามีวัดทางพระพุทธศาสนาซึ่งมีภิกษุสามเณรอยู่เป็นจำนวนมากทั่วทุกส่วนของประเทศอินเดีย แต่ท่านฟาเหียนก็ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า ชาวพุทธและฮินดูได้เข้าร่วมขบวนทางศาสนาอย่างเดียวกัน เพราะมีผู้ถือว่าพระพุทธศาสนาเป็นสาขาหนึ่งของลัทธิฮินดูมากกว่าที่จะเป็นศาสนาอิสระศาสนาหนึ่ง ในพุทธศตวรรษที่ ๑๒ นักธุรกิจชาวจีนรุ่นหลัง ๆ เช่น ยวนฉ่าง (Hsüan Tsang) และ อี้จิง (I Tsing) ก็ได้รายงานถึงความเสื่อมโทรมอย่างมากภายในพระพุทธศาสนา วัดวาอารามเป็นจำนวนมาก แม้แต่ในพุทธสถานที่สำคัญที่สุดก็ถูกปล่อยให้รกร้างและปรักหักพัง และบอกว่ามีพระที่เป็นอลัชชีอยู่เป็นจำนวนมากที่ได้ปฏิบัติในเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์และเรื่องที่มีไสแบบพระพุทธศาสนา ไม่ต้องสงสัยเลยว่าความเข้มแข็งของพระพุทธศาสนาบางประการเป็นผลที่เนื่องมาจากความอุปถัมภ์บำรุงของพระเจ้าหรรษะ (Harsha : พ.ศ. ๑๑๔๙ - ๑๑๙๐) ซึ่งเป็นกษัตริย์ฮินดูรุ่นสุดท้ายองค์หนึ่งที่ปกครองส่วนใหญ่ของอินเดียภาคเหนือไว้ได้ ซึ่งยวนฉ่างกล่าวว่า ในบั้นปลายแห่งพระชนม์ชีพ พระเจ้าหรรษะทรงเป็นผู้ที่เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า บ่อมปรากฏที่สำคัญของพระพุทธศาสนานับตั้งแต่สมัยนี้เป็นต้นมา ก็คือแคว้นพิหารและเบงกอล ในแคว้นพิหาร พุทธาวาสที่สำคัญมากที่เมืองนาลันทา ซึ่งบางที่จะสร้างขึ้นในพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นับว่าเป็นศูนย์กลางการศึกษาที่สำคัญแห่งหนึ่งในอินเดีย ซึ่งมีนักศึกษาจากแดนไกล เช่น ประเทศจีน และชวามาเรียนอยู่เป็นจำนวนมาก ในอินเดียตะวันออกพระพุทธศาสนายังคงรุ่งเรืองเรื่อยมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๓ โดยได้รับความอุปถัมภ์จากราชวงศ์ปาละ ซึ่งปกครองแคว้นพิหารและเบงกอล และบรรดากษัตริย์ของแคว้นเหล่านี้ แม้จะไม่มีทางที่จะมีความจงรักภักดีในศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะจริง ๆ แต่ก็ได้ให้ความอุปถัมภ์แก่พระพุทธศาสนาเป็นส่วนใหญ่ จากภูมิภาคแถบนี้แหละที่พระพุทธศาสนาได้ถูกนำเข้าไปสู่ประเทศเนปาลและทิเบตในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓ และในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ พวกนักเผยแผ่พระพุทธศาสนาสมัยต่อมาก็ได้ทำการฟื้นฟูและทำให้พระพุทธศาสนาเข้มแข็งขึ้นมาใหม่

พระพุทธศาสนาที่แพร่สะพัดอยู่ในอินเดียในสมัยนี้แตกต่างจากพระพุทธศาสนาแบบที่เรารู้จักกันดีในรัชสมัยพระเจ้าอโศกมหาราชมาก นิกายต่าง ๆ ทางฝ่ายหินยาน (เถรวาท) เกือบจะไม่

มีปรากฏอยู่ในอินเดียตะวันออกเลย และความจงรักภักดีก็ถูกแบ่งออกในระหว่างมหายานกับพระพุทธรูปศาสนาสาขาใหม่สาขาหนึ่ง ซึ่งมักจะอ้างกันว่าเป็นยานที่แยกออกไปยานหนึ่ง คือ “วัชรยาน” นับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๑ มา พร้อม ๆ กับความเสื่อมของจักรวรรดิ สมัยราชวงศ์คุปตะนี้ชาวอินเดียก็เริ่มสนใจในลัทธิบูชาเทพีและในการปฏิบัติพิธีกรรมทางศาสนาสมโสดยศาสตร์มากขึ้นทุกที ซึ่งพวกเขาเชื่อว่าจะนำไปสู่ความหลุดพ้นหรืออำนาจที่พ้นวิสัยของมนุษย์ธรรมดา และมักจะมีลักษณะที่ปราศจากศีลธรรมหรือที่น่าขยะแขยงอยู่เสมอ ไม่มีเหตุผลใด ๆ ที่จะทำให้เชื่อถือได้เลยว่า การปฏิบัติทำนองนั้นเป็นของใหม่ คือเราอาจสาวเรื่องราวไปหาพระเวทแบบใดแบบหนึ่งได้ แต่ทว่าจนกระทั่งบัดเดี๋ยวนี การปฏิบัติทำนองนั้นก็มีประจักษ์พยานอยู่ในวรรณคดีหรือในศิลปะน้อยมาก และเราจะต้องสันนิษฐานว่า การปฏิบัติเช่นนั้นไม่ได้รับความสนับสนุนจากผู้คงแก่เรียนมากนัก และเป็นเรื่องที่บุคคลในสังคมชั้นต่ำปฏิบัติกันอยู่เป็นส่วนใหญ่ การปฏิบัติต่าง ๆ เหล่านี้ก็คล้าย ๆ กับลักษณะอื่น ๆ มากมายของลัทธิฮินดูนั่นเอง คือค่อย ๆ มีอิทธิพลเหนือชนชั้นสูง จนกระทั่งสมัยกลาง เราจึงได้พบกลุ่มผู้เริ่มทั้งที่เป็นฮินดูและพุทธศาสนิกอยู่ทั่วประเทศอินเดีย ผู้ริเริ่มเหล่านี้ปฏิบัติพิธีที่ตรงที่เป็นความลับแบบแปลก ๆ เพื่อที่จะได้รับอำนาจที่ลึกลับซึ่งพวกเขาเชื่อว่าจะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้

พระพุทธรูปศาสนาในสมัยแรก ๆ ไม่เคยหนักไปในทางเหตุผลเท่าการปฏิบัติไปในทำนองอภินิหารเลย ดังนั้น เราจึงพากันทักท้วงเอาว่า ภิกษุที่มีความเจริญก้าวหน้าในด้านการฝึกจิตอย่างสูงแล้ว ย่อมเป็นผู้สามารถที่จะได้รับความรู้ที่ผิดปรกติธรรมดา และมีความสามารถในอันที่จะกระทำสิ่งที่แปลกประหลาดมหัศจรรย์ เช่น การเหาะเหินเดินอากาศได้ แม้พระพุทธรูปเองก็กล่าวกันว่าทรงทำให้ต้นมะม่วงออกมาจากเมล็ด แล้วเจริญเติบโตเป็นต้นใหญ่ขึ้นมาได้ในคืนเดียว และเนรมิตพระองค์เองให้เป็นพันองค์ได้ แต่ปาฏิหาริย์เหล่านี้พระองค์ทรงแสดงในโอกาสเดียวเท่านั้น เพื่อแสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปศาสนามีเดชกว่าลัทธิฮินดูอื่น ๆ และพระบรมศาสดาก็ได้ประทานโอวาทที่แจ่มแจ้งแก่สาวกของพระองค์ว่า อย่าเอาอำนาจอิทธิปาฏิหาริย์มาใช้ให้เป็นประโยชน์เลย เพราะการทำอิทธิปาฏิหาริย์จะทำให้เขวไปจากวิถีทางที่ตรงไปสู่พระนิพพาน อย่างไรก็ตาม ตลอดเวลาที่มีนักบวชเป็นจำนวนมากอยู่นอกเขตอาราม ในที่เปลี่ยวหรือค่อนข้างเปลี่ยว และบางทีจะจากภิกษุเหล่านั้นแหละ ที่ทำให้การปฏิบัติทางไสยศาสตร์เจริญรุ่งเรืองขึ้นมา

พระพุทธรูปศาสนาที่หนักไปในทางเวทมนตร์คาถาแบบใหม่ ก็คล้าย ๆ กับลัทธิฮินดูที่หนักไปในทางเวทมนตร์คาถา ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยเดียวกันนั้นแหละ คือมักจะเรียกกันว่า “ลัทธิตันตระ” ซึ่งมาจาก ตันตระ หรือคัมภีร์ของลัทธินี้ ซึ่งพรรณนาถึงการสะกดตัวหนังสือ การตั้งสูตรและพิธีต่าง ๆ ที่ระบบต่าง ๆ ของลัทธินี้ได้ประกาศไว้ บางทีลัทธิตันตระจะมีได้ปรากฏอยู่ในพระพุทธรูปศาสนาที่เป็นระเบียบแล้ว จนกระทั่งถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ซึ่งเป็นสมัยที่ยวนฉ่างได้รายงานว่ามีวัดวาอารามบางแห่งที่ปฏิบัติเกี่ยวกับการใช้เวทมนตร์คาถา พระพุทธรูปศาสนาแบบตันตระมีสาขาใหญ่ ๒ สาขา

วิชรยานและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย

๑๕๕

เรียกว่า สาขามือขวา กับ มือซ้าย เช่นเดียวกับในลัทธิฮินดูแบบตันตระเหมือนกัน สาขามือขวา แม้จะมีอิทธิพลอยู่ในจีนและญี่ปุ่นมาก แต่ก็ทิ้งวรรณกรรมภาษาสันสกฤตให้เหลืออยู่น้อยมาก นิยายนี้แตกต่างออกไปก็เพราะหนักไปในทางเคารพบูชาเทพฝ่ายชาย นิยายมือซ้าย ซึ่งส่วนใหญ่เรียกกันว่า “วิชรยาน” นั้น ส่วนใหญ่ถือเอาคักติ หรือชាយา พระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์หรือเทวดาอื่น ๆ ในเทพนิยายของพระพุทธศาสนาในสมัยหลัง ๆ เป็นหลัก และทุ่มเทความสนใจหนักไปที่นาง “ตารา” หรือ “พระนางผู้ช่วยให้พ้นทุกข์” ศักติเหล่านี้ก็คล้าย ๆ กับในลัทธิฮินดู คือคิดกันว่าเป็นทำที่ที่กระปรี้กระเปร่าเป็นบุคลาธิษฐานของเทพทั้งหลายในเรื่องนี้ เรื่องราวเก่า ๆ ของพระพุทธศาสนาแบบนี้ โดยทั่ว ๆ ไปมิได้บอกเล่าให้ผู้ที่เกี่ยวข้องสนใจมากนักเลย แต่ทว่าได้บอกให้เฉพาะผู้ที่เริ่มซึ่งไม่ต้องการเป็นภิกษุ แต่อาจเป็นฆราวาสอยู่ได้เท่านั้น พวกผู้ชำนาญที่ได้ศึกษาความลับของวิชรยานอยู่แทบเท้าของครูนั้น คงจะมาพบกันเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งตามปรกติมักจะในเวลากลางคืนเพื่อประกอบพิธีที่ต้องที่เป็นความลับของพวกเขา

ในบรรดาลักษณะที่สำคัญของพิธีกรรมของวิชรยาน ก็คือการสาธยายพยางค์และวลี (มนตร์) ที่ลึกลับต่าง ๆ เช่นที่นับว่ามีชื่อเสียงมากก็คือ โอมุ มณี ปทุเม หุม ได้มีการปฏิบัติโยคะท่าต่าง ๆ และการเจริญสมาธิด้วย แต่กลุ่มที่ถือลัทธิตันตระปฏิบัติตามวิธีต่าง ๆ ที่จะบรรลุถึงความหลุดพ้นที่มีปัญหามากยิ่งขึ้นไปอีก มีผู้เชื่อว่า ในทันทีที่ผู้มีความชำนาญได้บรรลุธรรมในขั้นหนึ่งแล้ว กฎความประพฤติทางด้านศีลธรรมตามปรกติธรรมดาก็ไม่สมเหตุสมผลสำหรับเขาผู้นั้นอีกต่อไป และเชื่อว่าการฝ่าฝืนกฎโดยเจตนา ถ้าหากกระทำด้วยความเคารพแล้วก็จะช่วยให้เขาขึ้นสู่วิถีทางที่จะสูงขึ้นไปอีกได้จริง ๆ ดังนั้น จึงมักผ่นผันในเรื่องการเมาสุรา การรับประทานเนื้อสัตว์ และความสับสนในทางประเวณี และการปฏิบัติที่บอ ๆ น่าขยะแขยง เช่น การรับประทานอุจจาระ และบางทีก็รวมถึงการฆาตกรรมที่เกี่ยวกับพิธีที่ต้องด้วย ลัทธิที่ถือว่าศรัทธาย่อมเปลี่ยนมนุษย์ให้พ้นจากพันธกรรมแห่งกฎทางด้านศีลธรรมได้ (antinomianism) ทำนองนั้น บางทีจะเป็นข้อที่สามารถจะลงความเห็นได้จากข้อพิสูจน์ที่ได้แสดงมาแล้วทางด้านตรรกศาสตร์ของลัทธิหนึ่งในบรรดาลัทธิทั้งหลาย ซึ่งพระพุทธศาสนานิยายตันตระเอามาจากสำนักโยคจารย์ของมหายาน ในข้อที่ว่าสิ่งทั้งหลายทั้งปวงในจักรวาล เมื่อวิเคราะห์ถึงขั้นสุดท้ายแล้ว ก็ล้วนแต่เป็นผลผลิตของจิตที่เป็นมายาทั้งนั้น

เราจะต้องไม่เชื่อว่า พระพุทธศาสนานิยายตันตระทั้งหมดได้ถูกนำมารวมเข้าไว้ในการปฏิบัติพิธีที่ต้องที่เป็นความลับ ซึ่งไม่น่าพึงพอใจด้วย พวกที่ถือลัทธิตันตระหลายพวกที่ปฏิบัติพิธีที่ต้องเช่นนั้นเพียงพอเป็นพิธีเท่านั้นเอง และครูอาจารย์ของพวกเขา ก็มักจะเขียนหนังสือที่มีปรัชญาลึกซึ้งไว้มากมาย ส่วนทางเสียงทางด้านจริยศาสตร์บางตอนใน “โทนาโกด” ของท่าน สรหะ ซึ่งนับถือลัทธิตันตระ อันเป็นงานทางพระพุทธศาสนาชุดล่าสุดที่แต่งขึ้นในอินเดียนั้น นับว่าเป็นน้ำเสียงที่สูงที่สุด

วัชรยานได้พัฒนาระบบปรัชญาของตนเองขึ้นโดยแก้ไขดัดแปลงลัทธิของพวกวิชญานวาท และพวกมหายิมิกะให้เข้ากับทัศนะโลก ๆ ของตนเอง วัชรยานยอมรับความว่างเปล่าของสิ่งทั้งปวง แต่ก็ยืนยันกันว่า ในทันทีที่เราได้ยอมรับนับถือความว่างเปล่าเต็มที่แล้ว โลกแห่งปรากฏการณ์ก็จะไม่ถูกดูหมิ่น เพราะโลกแห่งปรากฏการณ์เป็นเอกลักษณ์ที่เป็นพื้นฐานกับศูนย์ตาสากลเอง ดังนั้น ผู้ชำนาญ คือผู้มีวิสัยทัศน์ทั้งหลายจึงถูกเร้าใจให้ใช้โลกแห่งปรากฏการณ์ให้เป็นประโยชน์ เพื่อจิตใจจะได้ก้าวหน้าไปสู่ปัญญาที่สูงสุด (ปรัชญา) โลกเป็นวิถีทาง (อุบาย) และความเข้าใจเรื่องศูนย์ตาของสิ่งทั้งปวงย่อมเป็นตัวปรัชญาซึ่งในวงการฝ่ายมหายานและวัชรยานสร้างให้เป็นบุคลาธิษฐาน คือเป็นเทพฝ่ายหญิงขึ้นมา ความสุขขั้นสุดท้ายจะได้รับก็โดยอาศัยวิถีทางที่ปรากฏกับปัญญาที่ไม่ปรากฏมาประจวบกัน และสัญลักษณ์ที่เห็นจริงเห็นจังที่สุดก็คือการร่วมสังวาสกัน ดังนั้น เราจึงพบมูลฐานทางด้านปรัชญาสำหรับการปฏิบัติที่หนักไปในทางราคะตัณหาของพระพุทธศาสนานิกายตันตระ ฐานะตำแหน่งของวัชรยานก็คล้าย ๆ กับฐานะตำแหน่งของนิกายต่าง ๆ ทางคริสต์ศาสนา ที่ออกนอกกลุ่มนอกทางบางนิกาย ซึ่งระบบศีลธรรมของนิกายต่าง ๆ เหล่านี้เป็นแบบที่ถือว่าศรัทธาย่อมเปลี่ยนมนุษย์ให้พ้นจากพันธกรรมแห่งกฎทางด้านศีลธรรมได้ เพราะสมาชิกของนิกายเหล่านั้นเป็นพวกพระ (Elect) และที่สำคัญที่สุดก็คือกฎหมาย

วาระสุดท้ายของพระพุทธศาสนาในอินเดียยังไม่มีใครอธิบายได้อย่างสมบูรณ์เลย วัดวาอารามทางพระพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากยังคงมีอยู่ตามส่วนต่าง ๆ ของอินเดียจนถึงสมัยที่มุสลิมยกกองทัพไปย่ำยีในสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะพ่ายแพ้ลัทธิฮินดูไปบ้าง แต่ก็เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า วัดใหญ่ ๆ ในแคว้นพิหารและเบงกอลยังมีภิกษุอยู่อาศัยเรื่อยมาจนถึงสมัยนี้ ต้นฉบับคัมภีร์ของมหายานและนิกายตันตระที่แสดงภาพไว้อย่างวิเศษนั้นก็ได้สร้างขึ้นในอินเดียภาคตะวันออกนั่นเอง ซึ่งบางฉบับก็ตกเข้าไปอยู่ในประเทศเนปาล และยังมีเหลืออยู่จนกระทั่งถึงทุกวันนี้ ศิลาจารึกและหลักฐานทางโบราณคดีแสดงให้เห็นว่ายังมีวัดวาอารามทางพระพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองพอใช้อยู่ ณ สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สาธารณคตของเมืองพาราณสี ซึ่งเป็นที่ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงปฐมเทศนา และที่เมืองสาวัตถีในแคว้นอุตตรประเทศภาคเหนือ ซึ่งเป็นสถานที่ที่พระพุทธเจ้าทรงประทับอยู่นานกว่าที่อื่น ในแคว้นเดกกัน และทางภาคใต้ที่พวกทวารวดีอยู่นั้นมีพยานหลักฐานของพระพุทธศาสนาหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๕ อยู่บ้างเล็กน้อย แม้ว่าจะมีปรากฏอยู่ที่นี่บ้างที่โน้นบ้างก็ตาม ดูเหมือนว่าชีวิตแบบวัด ๆ ดูจะค่อย ๆ แปลกไปจากชีวิตของประชาชนมากขึ้นทุกที และกิจกรรมของพวกพระ ความมั่งคั่งสมบูรณ์ที่ทวีมากขึ้นจากเงินบริจาคที่มีมาเป็นเวลานานได้ถูกจำกัดขอบเขตอยู่เฉพาะในหมู่พวกภิรมย์กลุ่มเล็ก ๆ ยิ่งขึ้น แต่ไม่มีใช้เรื่องราวทั้งหมดเพราะพุทธศาสนิกชนทั้งหลายเป็นพวกหนึ่งในหมู่นักเขียนที่ใช้ภาษาเบงกอลรุ่นแรกสุด และข้อนี้คงจะระบุถึงความพยายามในอันที่จะติดต่อกับผู้ฟังที่เป็นที่นิยมของประชาชน ดังนั้น วาระสุดท้ายของพระพุทธศาสนาจึงมีได้เนื่องมาจากการที่พระพุทธศาสนาเหินห่างจากชีวิตประจำวันเสียทั้งหมดหรือเนื่องมาจากความทุจริต

วิชรยานและความเสื่อมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย

๑๕๗

และความเสื่อมโทรมใด ๆ ดังที่บางท่านออกความเห็นไว้เลย

ในสมัยราชวงศ์คุปตะ เราพบว่าผู้เคารพบูชาพระพุทธเจ้าในสลุป ในฐานะเป็นเทพเจ้าแห่งลัทธิฮินดูองค์หนึ่ง ด้วยพิธีการบูชาทั้งปวง และพระในพระพุทธศาสนาและพระฮินดูก็ร่วมในขบวนแห่เดียวกัน บรรดาภคัตริย์ราชวงศ์ปาละ ซึ่งอ้างว่าเป็น “ผู้บูชาพระพุทธเจ้าที่สูงส่ง” ก็ทรงภูมิพระทัยต่อข้อเท็จจริงที่ว่าพระองค์ทรงรักษากฎแห่งฮินดูธรรมไว้ได้ทั้งหมด และพวกเขาปฏิบัติเป็นจำนวนมากก็เป็นพรหมณ์แท้และดั้งเดิมด้วย เราจึงอาจสร้างจินตนาการถึงท่าทีของคฤหัสถ์ที่มีต่อพระพุทธศาสนาได้จากข้อความที่คล้ายคลึงกันนี้ สำหรับพวกคฤหัสถ์ที่อาศัยอยู่ใกล้ ๆ วัดทางพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธเจ้าก็คงเป็นเทพองค์หนึ่งในบรรดาเทพทั้งหลายมากมายนั่นเอง พวกเขาให้ความเคารพและบูชาพระองค์เป็นพิเศษ เพราะบรรพบุรุษได้เคยปฏิบัติมาเช่นนั้น และเพราะวัดอยู่ใกล้ก็ได้ แต่พวกเขาคงมิได้ถือว่าการบูชาของเขาเป็นการทำให้เขาแยกออกจากพันธะในศาสนาฮินดูเลย ลัทธิฮินดูสมัยกลางมีลัทธิในกายต่าง ๆ มาก แต่ลัทธิในกายก็อุทิศให้แก่เทพองค์ใดองค์หนึ่งโดยเฉพาะที่พวกเขาถือว่าเป็นเทพที่สูงส่ง เทพชั้นรอง ๆ ลงมาเป็นเพียงการอุปติขึ้นหรือเป็นปางที่รอง ๆ ลงมาของมหาเทพเท่านั้นเอง จากทัศนะของคฤหัสถ์ ข้อนี้คงจะหมายถึงตำแหน่งของพระพุทธศาสนาซึ่งถือว่าเป็นลัทธิฮินดูนิกายหนึ่งที่มีระเบียบพิเศษสำหรับศาสนิก สำหรับพวกพระของตนเอง ที่แสดงว่าได้ทำบริการต่อเทพของตน แต่เราไม่อาจเน้นได้อย่างเต็มที่ว่า ลัทธิฮินดูมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะผสมกลมกลืนมากกว่าที่จะตีตัวออกจาก

ในขณะนี้ กรรมวิธีในการต่อต้านพระพุทธศาสนามีใช้ว่าจะไม่เป็นที่รู้จักกันเสียเลย มีประเพณีต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากมีอยู่เฉพาะในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา และดังนั้นจึงสงสัยว่าจะพูดเกินความจริง ประเพณีปรัมปราเหล่านี้กล่าวถึงการที่กษัตริย์ที่ต่อต้านพระพุทธศาสนาส่วนใหญ่เป็นพวกนับถือลัทธิไศวะได้ทำการฆ่าฟันภิกษุทางพระพุทธศาสนาอย่างโหดร้าย และบางทีก็กล่าวถึงขนาดว่ากษัตริย์บางองค์ตั้งคำหว่าให้แก่ผู้ฆ่าพระทางพระพุทธศาสนาทุก ๆ รูปอีกด้วย เมื่อยกเว้นการพูดอย่างเกินความจริงเสียแล้ว ก็ยังเป็นที่ยอมรับชัดว่ากษัตริย์บางองค์เป็นผู้คัดค้านพระพุทธศาสนาอย่างเต็มที่ และได้ดำเนินการขัดขวางพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง การคัดค้านที่นับว่ารุนแรงยิ่งไปกว่านั้นอีกมาจากปรัชญาเมธีฮินดูสมัยกลาง และสานุศิษย์ของปรัชญาเมธีเหล่านั้นบางพวก คณาจารย์ต่าง ๆ เช่น ท่านกุมาริละและท่านสังกรจารย์ ก็มีผู้กล่าวว่าได้เดินทางไปทั่วประเทศอินเดียเพื่อประกาศลัทธิของตนและโจมตีลัทธิของฝ่ายตรงข้าม และพระพุทธศาสนาดูเหมือนจะถูกเจาะจงโจมตีจากนักปฏิรูปเหล่านั้นเป็นพิเศษ การประกาศลัทธิใดลัทธิหนึ่งคัดค้านพระพุทธศาสนาอาจมีอิทธิพลอันสำคัญที่ทำให้พระพุทธศาสนาเสื่อมก็ได้

ในสมัยที่พวกมุสลิมยกมารุกราน (พ.ศ. ๑๗๗๕) นั้น พระพุทธศาสนาได้เข้าไปรวมอยู่ในลัทธิฮินดูอย่างรวดเร็ว ตัวอย่างมีอยู่ในกระบวนการเกี่ยวกับลัทธิอวตารของพระวิษณุ (นารายณ์)

ซึ่งมิได้ปรากฏในรูปร่างปางสุดท้าย จนกระทั่งก่อนที่พวกมุสลิมจะยกมารุกรานเพียงเล็กน้อยเท่านั้นเอง ที่นี้รูปพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นอวตารของเทพเจ้าผู้สูงสุดซึ่งดำรงอยู่ในร่างมนุษย์เพื่อหยุดยั้งการใช้สัตว์ที่มีชีวิตบูชาัญญ หรือตามกำหนดกฎเกณฑ์บางแห่งก็ว่าเพื่อทำลายบุคคลที่คดโกงโดยการนำไปสู่การปฏิเสธพระเวทและดังนั้นก็นำความหายนะมาสู่ตนเอง อย่างน้อยที่สุดในด้านทฤษฎีพระพุทธเจ้าก็อยู่ในระดับที่ประเสริฐขึ้นเดียวกับบรรดาเทพที่ยิ่งใหญ่ที่มีผู้เคารพนับถือมาก เช่น พระกฤษณะและพระราม และสาวกของพระองค์ก็อาจุษษาพระองค์ในฐานะที่เป็นสมาชิกเต็มภาคภูมิของสำนักเทพเจ้าที่แท้จริงหนึ่ง ไม่มีเหตุผลใด ๆ ที่จะเชื่อว่าลัทธิเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในฐานะเป็นเทพเจ้าแห่งอินดูนั้นได้เคยแพร่หลายมาแล้ว แต่ว่าความจริงในมหาวินัยที่พุทธคยา ฉากดรัสส์ของพระพุทธเจ้านั้น พวกนักอุดมคติที่ถือลัทธิอินดูได้บูชาพระองค์ด้วยพิธีรีตองต่าง ๆ ของลัทธิอินดูในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นเทพเจ้าของอินดูองค์หนึ่ง จนกระทั่งเมื่อไม่นานมานี้เมื่อวัดโบราณแห่งนั้นได้ถูกโอนไปเป็นของพุทธบริษัทอีก ร่องรอยของพระพุทธศาสนาอย่างอื่น ๆ ยังมีเหลืออยู่ในส่วนต่าง ๆ ของอินเดียภาคตะวันออก ดังนั้น จึงกล่าวกันว่าพวกชาวนาในแคว้นเบงกอลและโอริสสา ยังบูชาเทพเจ้าชื่อ ธรรม อยู่ ซึ่งดูเหมือนว่าธรรมเทพนี้จะเป็นการรวบรวมศาสนาโบราณที่เลือนลางของประเทศซึ่งชาวบ้านนับถือกันสืบ ๆ มาขึ้นมาใหม่

เมื่อทหารม้าตุรกีครอบครองแคว้นพิหารและเบงกอล ได้ฆ่าฟันและขับไล่ “พวกพราหมณ์หัวล้าน” ซึ่งเป็นนามที่เขาเรียกภิกษุทางพระพุทธศาสนา และได้ทำลายวัดวาอารามและหอสมุดของพระทางพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธศาสนาในอินเดียก็สูญสิ้นลง พวก “บุโรหิต” ของลัทธิอินดูซึ่งประกอบพิธีรีตองให้แก่ชาวบ้านและพวกนักบวชอินดูซึ่งท่องเที่ยวจากเมืองนี้ไปเมืองโน้นก็ไม่มีความต้องการองค์การใด ๆ และก็สามารถเอาตัวรอดพ้นจากการถูกทำลายเพราะการที่พวกมุสลิมยกกองทัพมาย่ำยี และโฆษณาลัทธิที่เป็นข้าศึกในแบบโบราณได้ พระพุทธศาสนาซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยวัดจึงเอาตัวรอดและไม่มีขรवासให้ความอุปถัมภ์อย่างลัทธิอินดูได้รับ ก็ถูกผู้รุกรานทำลายลงจนหมดสิ้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ศาสนาอิสลามประสบความสำเร็จอย่างใหญ่หลวงในส่วนต่าง ๆ ของอินเดียที่พระพุทธศาสนาเคยเจริญรุ่งเรืองที่สุดมาแล้ว ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือและในแคว้นเบงกอล เฉพาะในแถบภูเขาหิมาลัยโดยเฉพาะในประเทศเนปาลเท่านั้นที่พระพุทธศาสนายังคงอยู่ ยังมีชีวิตชีวาอยู่ ส่วนใหญ่เพราะได้มีการติดต่อกับทิเบต แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเจริญรุ่งเรืองอยู่ในส่วนต่าง ๆ ของเอเชียมากมายหลายแห่งด้วยกัน และได้แพร่หลายพัฒนาอยู่ในระยะ ๗๐๐ ปีหลัง แต่ในดินแดนที่ให้กำเนิดพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธศาสนาได้ดับสูญไปแล้ว เพียงไม่กี่สิบปีมานี้เอง ที่พวกปัญญาชนชาวอินเดียเพียงไม่กี่คนได้เริ่มสนใจในศาสนาที่บุตรคนสำคัญที่สุดของอินเดียให้กำเนิดอีกวาระหนึ่ง ต้องขออนุโมทนาต่อผลงานของมหาโพธิสมภมที่ได้ให้ความเอาใจใส่ดูแลสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธศาสนาอีกครั้งหนึ่ง และได้เกิดมีวัดวาอารามทางพระพุทธศาสนาขึ้นในส่วนต่าง ๆ หลายแห่งของอินเดีย แม้ว่าจำนวนผู้ที่ปฏิญาณตน

เป็นชาวพุทธในอินเดียและปากีสถานจะมีจำนวนน้อยมาก แต่ก็ไม่มีอะไรที่น่าสงสัยเลยว่า พระพุทธศาสนา กำลังเริ่มต้นมีอิทธิพลต่อชาวอินเดียมากยิ่งขึ้นทุกที และพระพุทธศาสนาอาจกลายเป็นพลังที่หวังว่าคงจะได้รับการสนับสนุนในอินเดียในภายหน้ามากที่สุดทีเดียว

เมื่อถึงความบริสุทธิ์สิ่งทั้งปวงก็บริสุทธิ์

ลัทธิคำสอนที่ว่า สังสารวัฏนั้นความจริงก็เป็นอย่างเดียวกับนิพพานนั่นเอง ลัทธิเทพีและการทวิความสนใจในเวทมนตร์คาถาโดยเฉพาะการภาวนาคาถาอาคม ได้นำไปสู่การบังเกิดลัทธิวัชรยาน หรือพระพุทธศาสนาแบบตันตระขึ้น ทศนะที่ค่อนข้างจะเป็นอันตรายอยู่สักหน่อยก็คือทศนะที่ว่า สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ถูกต้องสำหรับพวกที่รู้สัจธรรมอย่างเต็มที่นั้นได้มีพบอยู่ในคัมภีร์มหายาน โดยเฉพาะแล้ว ในคัมภีร์ต่าง ๆ ของวัชรยานได้มีการพัฒนาทศนะนี้ต่อไปอีก เพราะได้มีการประกาศว่า ณ ชั้นหนึ่งแห่งการพัฒนาค้นนั้น การให้โอกาสแก่กิเลสโดยเฉพาะความรู้สึกทางกามารมณ์เป็นการช่วยเหลือในทางบวกที่จะนำไปสู่มรรค ข้อความตอนนี้ได้มาจากบทร้อยกรองลัทธิตันตระชื่อ “ปกรณ์เรื่องการชำระจิตให้บริสุทธิ์” ซึ่งท่านอารยเทวะได้เรียบเรียงขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๓

(จาก จิตตวิสุทธิปกรณ์, หน้า ๒๔-๓๔)

ผู้ที่ไม่เห็นสัจธรรม

คิดว่างสังสารวัฏ (การเวียนว่ายตายเกิด) แตกต่างจากนิพพาน

แต่ผู้ที่ไม่เห็นสัจธรรม

มิได้คิดเช่นนั้น...

การส่อให้เห็นว่าแตกต่างกันนี้เป็นอสุร

ผู้สร้างมหาสมุทรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดขึ้น

เมื่อพ้นจากการทำให้เห็นว่าแตกต่างกันแล้ว เขาก็จะหลุดพ้น

จากบ่วงแห่งการเกิดอีก

ปุถุชนได้รับความลำบาก

เพราะยาพิษที่เกิดจากความสงสัย...

ผู้ที่มีความเมตตากรุณา...

ควรถอนยาพิษที่เกิดจากความสงสัยทิ้งเสีย

หยกที่ใสสะอาดย่อมเก็บ

สีของวัตถุอีกอย่างหนึ่งไว้ได้ฉันใด

เพชรแห่งจิตย่อมถูกระบายสี

ด้วยสีของสิ่งที่มันสร้างจินตนาการถึงฉันนั้น

เพชรแห่งจิตตามปรกติปราศจาก

สีแห่งมโนคติเหล่านี้

เดิมทีบริสุทธิ์ ไม่มีต้นกำเนิด

ไม่มีตัวตน และเป็นปัสสสร (ปราศจากมลทิน)

ดังนั้น โดยอาศัยอำนาจทั้งปวงของเขามืออยู่ เขาก็ควรทำ

สิ่งที่คนใจประณาม

และโดยเหตุที่จิตของเขาบริสุทธิ์

เขาก็จะอยู่ร่วมกับศักดิ์ของเขา

ผู้วิเศษที่มีจิตใจบริสุทธิ์

พูดเกี่ยวหญิงที่น่ารัก

หลงใหลด้วยไฟแห่งกิเลสที่เป็นพิษ

ซึ่งพวกเขาอาจเป็นอิสระจากต้นเหตุได้

โดยอาศัยการเข้าสมาธิ นักปราชญ์ย่อมถือว่าเป็นครูของตนเอง

ซึ่งดูดีพิษ (จากแผลงัก) และดื่มพิษนั้นได้

เขาย่อมทำให้เทพเจ้าของเขาไม่มีพิษ

และจะไม่ได้รับความกระทบกระเทือนจากพิษนั้นเลย...

เมื่อเขาได้พัฒนาจิตที่มีปรีชา

และทำจิตให้ตรัสรู้ได้แล้ว

ก็ย่อมไม่มีอะไรที่เขาไม่อาจทำ

เพื่อถอนรากโลก (จากจิตของเขา) ได้

เขามีได้เป็นพระพุทธรเจ้า เขามีได้เป็นผู้หลุดพ้น

ถ้าหากเขาไม่เห็นโลก

ที่เดิมเป็นของบริสุทธิ์ ไม่มีต้นกำเนิด

ไม่มีตัวตน และเป็นปัสสสร

ผู้วิเศษย่อมอยู่พอสมควรแก่อัธภาพ

โดยอาศัยคุณลักษณะมากมายของศักดิ์ (divinity) ของเขา

เขายินดีในความคิดที่เต็มไปด้วยกิเลส

และเพราะการยินดีต่อกิเลสนี้แหละ เขาจึงหลุดพ้น

เราจะต้องทำอะไรเล่า ? เราจะพบ

อำนาจที่มีอยู่มากมายของภาวะได้ ณ ที่ไหนเล่า ?

ผู้ที่ถูกวางยาพิษก็อาจเยียวยารักษาได้

โดยใช้ยาพิษอีกขนานหนึ่ง ซึ่งเป็นยาสำหรับแก้ยาพิษขนานแรก

น้ำในหูจะทำให้ออกได้ก็โดยใส่น้ำเข้าไปอีก

หนาม (ในผิวหนัง) ก็อาจเอาออกได้โดยใช้หนามอีกอันหนึ่งบังคับ

นักปราชญ์ก็ฉันนั้น คือ ย่อมเปลี่ยนตนจากกิเลสได้

ด้วยการเพิ่มกิเลสให้มากขึ้นไปอีก

คนชักผ้าใช้ฝืน

ฟอกเครื่องแต่งกายให้สะอาดได้ฉันใด

นักปราชญ์ก็ทำตัวให้บริสุทธิ์ได้

โดยใช้ความไม่บริสุทธิ์ชำระฉันนั้น

ทุกสิ่งทุกอย่างคือพระพุทธเจ้า

ลักษณะประการสุดท้ายของพระพุทธศาสนาในอินเดียก็คือ ลัทธิตันตระ ซึ่งบางทีก็เรียกว่า “สหัชยาน” หรือ “สหชีวะ” อันได้แก่ “ยานในเนื้อหา” ซึ่งเน้นถึงคำสอนที่ว่า ภาวะชั้นอันติมะได้เคยมีอยู่ในสิ่งทั้งปวงที่มีชีวิต ซึ่งเป็นทัศนะที่ไม่แปลกประหลาดสำหรับพระพุทธศาสนาเลย และเป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีในลัทธิฮินดู อาจารย์ฝ่ายสหัชยานก็คล้ายกับพวกที่ถือลัทธิตันตระอื่น ๆ คือได้สนับสนุนความเห็นที่ว่า การประกอบกิจกรรมทางกามารมณ์และความสุขทางโลกก็แบบอื่น ๆ เป็นการช่วยเหลือให้พวกที่นำมาใช้ด้วยจิตใจที่บริสุทธิ์อย่างเข้มแข็งถึงซึ่งความหลุดพ้น แต่คำสอนของบรรดาคณาจารย์เหล่านี้เน้นว่าเด่นอยู่ที่ตรงที่เน้นถึงความง่าย ๆ นั่นคือ เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ที่สามัญชนที่เป็นคนหลังค้ำชีวิตรอยู่อย่างปกติในทุกแห่งทุกมุมที่จะบรรลุถึงความหลุดพ้นโดยวิธีการง่าย ๆ คือยอมรับพระพุทธเจ้าว่ามีอยู่ในตัวเอง และในสิ่งทั้งหลายทั้งปวง

บรรดาคณาจารย์ของสำนักนี้เริ่มเขียนโดยใช้ภาษาพื้นเมือง บทร้อยกรองและโคลงต่าง ๆ มากมายที่แต่งขึ้นเป็นภาษาอพรหมชะ หรือภาษาเบงกาลีก็ยังมีเหลืออยู่อีกมาก แต่ก็คงหายไปไม่น้อยเลย งานทั้งหมดนี้มีอายุราว ๆ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๕ ถึง ๑๗ โคลงเหล่านี้ไม่เหมือนบทกวีที่เป็นภาษาสันสกฤต คือ มีจังหวะ และใช้ครุหลุ ซึ่งยังคงใช้กันอยู่อย่างกว้างขวาง เป็นภาษาพื้นเมือง สำหรับเหตุผลเหล่านี้ บรรดาคณาจารย์เหล่านั้นได้ให้ความประทับใจที่แตกต่างไปจากกวีนิพนธ์ทางพระพุทธศาสนาสมัยแรก ๆ มาก โคลงเหล่านี้ซึ่งเป็นแบบง่าย ๆ และมีคำสอนง่าย ๆ ดูเหมือนจะมุ่งไปข้างหน้ามากกว่าที่จะย้อนมาดูข้างหลัง คือมุ่งไปยังโคลงที่ลึกลับง่าย ๆ ของท่านกะฟีร์ (Kabir) ซึ่งก็สอนว่า เราจะพบภาวะชั้นอันติมะในบ้านของเราเอง ในเมื่อเราทำงานตามปกติ

ประจำวันของเราด้วยเหมือนกัน โสลกเหล่านี้ก็คล้าย ๆ กับของท่านกะปิรอีกนั่นแหละ คือ บางทีก็มีเนื้อหาหนักไปในทางจริยศาสตร์อย่างรุนแรง เพราะโศลกทั้งปวงนั้นเน้นหนักไปที่คุณค่าของกามารมณ์ว่าจะเป็นทางนำไปสู่ความหลุดพ้น อาจารย์ฝ่ายสหัชชยานก็คล้าย ๆ พุทธศาสนิกทั้งปวง คือสอนถึงคุณค่าของความเมตตากรุณา และการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

โศลกต่อไปนี้ได้มาจาก “โทหาโกศ” ซึ่งเข้าใจกันว่าท่านสรณะ เป็นผู้เขียน และเขียนเป็นภาษาอปรหมชะ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๖ หรือ ๑๗

(จาก สรณะ, โทหาโกศ, V. ๑๐๒-จบ, D.S. Snellgrove แปลไว้ในหนังสือเรื่อง “Buddhist Texts” ของ Conze หน้า ๒๓๔-๓๔๕)

นิพพานเป็นอันใด สังสารวัฏก็เป็นอันนั้น

จงอย่าคิดว่ามีความแตกต่างกันเลย

ทั้งยังมีได้มีสภาวะอย่างเดียวกันใด ๆ เลย

เพราะข้าพเจ้าทราบว่ามันบริสุทธิ์จริง ๆ

จงอย่านั่งที่บ้าน จงอย่าไปในป่า

แต่จงรู้จักจิต ณ ที่ที่มันอยู่

เมื่อเขาอยู่ในความตรัสรู้ที่สมบูรณ์เต็มที่แล้ว

สังสารวัฏอยู่ที่ไหน และนิพพานอยู่ที่ไหนเล่า ?

โอ, จงทราบความจริงนี้

ซึ่งความตรัสรู้มิได้อยู่ที่บ้านหรือในป่า

จงพ้นจากการพุดกกลับกลอก

ในสภาวะที่มันอยู่ในตัวเองของความคิดที่เป็นปภัสสรเกิด ?

“นี่เป็นตัวเราและนี่เป็นตัวผู้อื่น”

จงเปลี่ยนให้พ้นจากบ่วงนี้ซึ่งห้อมล้อมตัวท่านอยู่

แล้วตัวของท่านเองจะเป็นอิสระ

จงอย่าทำผิดในเรื่องตัวเองและผู้อื่น

ทุก ๆ สิ่งเป็นพระพุทธรเจ้าโดยไม่มีข้อยกเว้น

ที่นั่นคือชั้นนิรันดรและเป็นชั้นสุดท้าย

ในเมื่อความคิด บริสุทธิ์ ตามสภาวะที่แท้จริงของมัน

ต้นไม้งามแห่งความคิดที่งามซึ่งไม่รู้จักความเป็นสอง

ย่อมแผ่ไปทั่วโลกทั้งสาม

มีดอกและผลแห่งความเมตตากรุณา

และชื่อของต้นไม้ นั้น เป็นการบริการต่อผู้อื่น

ต้นไม้งามแห่งบุญตาที่งามเต็มไปด้วยดอก

มีความเมตตากรุณาหลายชนิด

และผลเพื่อผู้อื่นก็ปรากฏขึ้นมาพร้อม ๆ กัน

เพราะปิตินี้ไม่มีความคิดของอีกคนหนึ่งจริง ๆ เลย

ดังนั้น ต้นไม้งามแห่งบุญตาจึงขาดความเมตตากรุณาด้วย

ปราศจากหน่อ หรือดอก หรือใบ

และใครก็ตามที่สร้างจินตนาการถึงต้นไม้ก็ย่อมตกลงมา

เพราะว่าต้นไม้ไม่มีกิ่ง

ต้นไม้สองต้นเกิดมาจากเมล็ดเดียวกัน

และด้วยเหตุผลข้อนั้นเองจึงมีเพียงผลเดียวกัน

ผู้ที่คิดว่าต้นไม้ทั้งสองต้นนั้นเป็นต้นไม้ที่ไม่อาจทำให้เห็นว่าแตกต่างกันได้

ย่อมพ้นจากนิพพานและสังสารวัฏ

ถ้าหากมนุษย์ผู้มีความต้องการเข้าถึงและจากไป ความหวังก็ไม่เต็มเปี่ยม

เขาจะละบ้านนั้นไปเสียดูจะดีกว่า

ที่จะถือขามที่เขาโยนออกมาจากประตู

จงอย่าช่วยเหลือผู้อื่น

จงอย่าให้แก่ผู้ที่มีความต้องการ

นี่เป็นผลแห่งสังสารวัฏ

ถ้าจะให้ดีกว่านี้ก็จงละความคิดเกี่ยวกับตัวตนเสีย

ผู้ที่ยึดมั่นอยู่กับบุญตา

และไม่มีความเมตตากรุณา

ย่อมไปไม่ถึงขั้นที่สูงสุด

แต่ผู้ที่ปฏิบัติเฉพาะเมตตากรุณาเท่านั้น

ย่อมไม่หลุดพ้นจากความเหนื่อยยากที่เกิดจากความมีเป็น

ส่วนผู้ที่ปฏิบัติทั้งสองอย่างอย่างเข้มแข็ง

ย่อมไม่คงอยู่ทั้งในสังสารวัฏหรือนิพพาน

ภาค ๓

ลัทธิฮินดู

ประมาณ ๕๐ ปีก่อน พ.ศ. - พ.ศ. ๑๐๔๓ ยุคหนังสือกฎหมายของฮินดู, มหาภารต และพัฒนาการของลัทธิศาสนาทั้งหก

- ” พ.ศ. ๒๕๐ แก่นสารรุ่นแรกที่สุดของคัมภีร์ “อรรถศาสตร์” ของเกาติลยะ
- ” พ.ศ. ๔๕๐ - ๖๕๐ แต่งคัมภีร์ภควัทคีตา
- ” พ.ศ. ๖๕๐ - ๗๕๐ ประมวลกฎหมายรุ่นแรกของยาชญวาลกี
- ” พ.ศ. ๗๕๐ - ๙๕๐ แต่งเรื่องมหาภารตยุทธ

ยุคคุปตะ

ประมาณ พ.ศ. ๘๕๐ - ๑๐๕๐

เกิดหนังสือ “สาขยการิกะ” ของท่านอัสตวกรฤษณะ มี
ประชากรชาวคริสต์ นิกายเนสตอเรียนที่เมืองโคชิน (Cochin)
ทางภาคใต้ของอินเดีย ;

- ” พ.ศ. ๘๕๐ - ๑๔๓๑ กษัตริย์ปัลลวะปกครองเมืองกานูจิประทางภาคใต้ของอินเดีย
- ” พ.ศ. ๘๖๒ (หรือ ๘๖๑, ๘๖๓) - ๘๗๘ รัชสมัยพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ ๑
- ” พ.ศ. ๘๗๘ - ๙๑๙ รัชสมัยพระเจ้าสมุทราคุปต์
- ” พ.ศ. ๙๑๙ - ๙๕๘ รัชสมัยพระเจ้าจันทรคุปต์ที่ ๒
- ” พ.ศ. ๙๕๐ - ๑๐๕๐ ท่านวาทสยายนะแต่งคำพิงเพยเรื่องความรัก
- ” พ.ศ. ๙๕๘ ฟาเหียนนักธุดงค์ชาวจีนไปถึงแคว้นมคธ
- ” พ.ศ. ๙๙๗ พวกหุนะรุกรานอินเดียครั้งแรก
- ” พ.ศ. ๑๐๓๘ พวกหุนะรุกรานอินเดียครั้งที่ ๒
- ” พ.ศ. ๑๐๘๓ สิ้นสมัยราชวงศ์คุปตะ
- ” พ.ศ. ๑๐๙๓ - ๑๒๙๖ เกิดอาณาจักรจาลุกยะตะวันตก (Chalukyas) ในแคว้นเดกกัน (หรือ ๑๓๐๐)
- ” พ.ศ. ๑๑๔๙ - ๑๑๙๐ พระเจ้าหรรษะแห่งคานาจี ปกครองภาคเหนือของอินเดีย
- ” พ.ศ. ๑๑๗๒ - ๑๑๘๘ นักธุดงค์จีนชื่อยวนฉางไปถึงอินเดีย
- ” พ.ศ. ๑๑๗๓ - ๑๕๑๓ เกิดอาณาจักรจาลุกยะตะวันออก ในแคว้นเดกกัน

อินเดียสมัยกลาง

ประมาณ พ.ศ. ๑๒๕๐ - ๑๓๕๐	เกิดนักบวชชาวหมีพิชิต มาณิกวากการ์ ในเมืองมฤโธ ดันดิน นักประพันธ์และนักพูดภาษาสันสกฤต
" พ.ศ. ๑๓๐๓ - ๑๖๘๕	พวกปาละแห่งพินารและเบงกอล
" พ.ศ. ๑๓๓๑ - ๑๓๖๓	ถือกันว่าเป็นสมัยที่ท่านสังกกราจารย์มีชีวิตอยู่
" พ.ศ. ๑๓๕๐ - ๑๔๕๐	คัมภีร์ "ภาควัต ปุราณะ"; "นโยบายของศุกร"; "มหาปุราณะ" ของชินเสน; สุนทรมุติ; "นายนาโร" ของพวกไศวะแห่งอินเดีย ใต้; วามนะ และอานันทวรรณะ นักวิทยาศาสตร์ฮินดู และ ปรัชญาเมธีฝ่ายสุนทรียศาสตร์
" พ.ศ. ๑๔๕๐ - ๑๔๕๓ (หรือประมาณ พ.ศ. ๑๓๙๓ - ๑๔๑๐)	เกิดอาณาจักรโจฬะขึ้นที่ตันโจร์ (Tanjore)
" พ.ศ. ๑๕๑๖ - ๑๗๓๒	ราชวงศ์จาลุกยะที่ ๒ ในแคว้นเดกกันตะวันตกและเดกกัน กลาง
" พ.ศ. ๑๕๕๐ - ๑๖๕๐	อภินวคูปตะ; เกิดคัมภีร์ "อาคมประมาณยะ" (หมีพิ อาลวัน ทาร์) ของท่านยามุนะอาจารย์; เกิด "โศหาโกสะ" ของท่าน สหรหะ; เกิดลัทธิตันตระแบบฮินดู
" พ.ศ. ๑๕๖๑ - ๑๕๙๘	พระเจ้าโกชะ แห่งมาลวา
" พ.ศ. ๑๖๕๐ - ๑๗๕๐	ท่านมามมตะแต่ง "การวยประกาศ"; พงศาวดารตั้งกระบวน การวีรไศวะขึ้นในอินเดียภาคใต้
" พ.ศ. ๑๖๘๐	ท่านรามานุชถึงแก่กรรม
" พ.ศ. ๑๗๔๐ - ๑๘๑๙ (หรือ พ.ศ. ๑๗๔๒ - ๑๘๒๑)	มาธวะอาจารย์
" พ.ศ. ๑๗๕๐ - ๑๘๕๐	ท่านศารนุคทวะแต่งเรื่องดนตรีชื่อ "สังคีตรัตนากร"; ท่านโลกาจารย์แต่งเรื่อง "ไตรภาคีแห่งปทารถะ" (Triad of Categories)
พ.ศ. ๑๗๕๙ - ๑๘๗๐	พวกปาดมยะ แห่งมฤระ
ประมาณ พ.ศ. ๑๘๑๘ - ๑๘๓๙	ท่านชฎานศวร แต่ง "ชฎานศวรี"
" พ.ศ. ๑๘๕๐ - ๑๙๕๐	ลัลลา กวีหญิงแห่งแคว้นเคชเมียร์
พ.ศ. ๑๘๗๙ - ๒๐๐๘	วิชัยนคร มหาอาณาจักรฮินดูแห่งสุดท้ายในอินเดีย

ประมาณ พ.ศ. ๑๙๖๓ (หรือ ๒๐๙๓) มีรา พากี กวีหญิงชาวเมืองราชบุตร

พ.ศ. ๑๙๘๓ - ๒๐๖๑

ท่านกะพีร์

ประมาณ พ.ศ. ๑๙๙๒ - ๒๑๑๑ ท่านคังกรเทวะ นักบุญไวษณพแห่งแคว้นอัลลัม

” พ.ศ. ๒๐๑๘ (หรือ ๒๐๒๒) วิลลกะ ปรัชญาเมธีฝ่ายเวทาคะ

- ๒๐๗๔

” พ.ศ. ๒๐๒๓ - ๒๑๐๗ ท่านปรัณฑาทาส นักบุญผู้เป็นกวีแห่งการณะตะกะ

” พ.ศ. ๒๐๒๘ - ๒๐๗๖ ท่านใจตันยะ แห่งเบงกอล

” พ.ศ. ๒๐๕๐ - ๒๑๕๐ ท่านสุรทาส กวีบอดแห่งเมืองอัคระ ท่านวาทิตราชแต่งหนังสือ
“กฤษณาสดุดี” กับ “หรรษะฎกะ”

” พ.ศ. ๒๐๗๕ - ๒๑๖๖ ท่านตุลาลีทาส

” พ.ศ. ๒๐๘๕ เซนต์ ฟรานซิส ซาเวียร์ (Francis Xavier) ไปถึงอินเดีย

” พ.ศ. ๒๑๕๒ - ๒๑๙๒ ท่านตุการาม นักบุญผู้เป็นกวีชาวมหาราษฎร์

(หรือ ๒๑๔๑

- ๒๑๙๒)

” พ.ศ. ๒๒๕๐ - ๒๓๕๐ ท่านพลเทวะ ผู้วิเศษที่นับถือลัทธิไวษณพในแคว้นเบงกอล

” พ.ศ. ๒๒๖๑ - ๒๓๑๘ ท่านรามประสาทในเบงกอล

” พ.ศ. ๒๓๑๐ (หรือ ๒๓๐๒) ท่านดยาคราช นักดนตรีที่เป็นนักบุญแห่งอินเดียภาคใต้

- ๒๓๙๐

บทนำ

พระพุทธศาสนากับลัทธิเชนซึ่งปรากฏจากหลักฐานทางโบราณคดีว่า ได้มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงอยู่ในอินเดีย นับตั้งแต่ประมาณ พ.ศ. ๓๕๐ ถึงประมาณ พ.ศ. ๗๕๐ ได้ถูกลัทธิฮินดูเข้ามาแทนที่ทีละน้อย ที่เราเรียกว่าศาสนาฮินดูก็เพราะว่าในสมัยที่พวกมุสลิมพิชิตอินเดีย (ประมาณ พ.ศ. ๑๗๕๐) นั้น ลัทธินี้ได้กลายเป็นศาสนาของชาวอินเดีย (เปอร์เซียเรียกอินเดีย เป็น ฮินดู) ส่วนใหญ่ แม้ในสมัยทุกวันนี้ ทั้ง ๆ ที่อินเดียเมื่อตกอยู่ภายใต้การปกครองของมุสลิมเป็นระยะเวลานาน (พุทธศตวรรษที่ ๑๔-๒๓) นั้น ได้มีผู้หันไปนับถือศาสนาอิสลามเป็นจำนวนมาก และได้ตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษตั้ง ๑๐๐ หรือ ๒๐๐ ปี แต่ประชาชนประมาณ ๓ ใน ๔ ของอินเดียก็ยังนับถือลัทธิฮินดูอยู่ พุทธศาสนิกชนได้หมดสิ้นไป จะมีอยู่บ้างก็เฉพาะตามอาณาบริเวณรอบนอก (คือ ทิเบต ลังกา เอเชียอาคเนย์ ฯลฯ) เท่านั้น และพวกที่นับถือศาสนาเชนก็มีอยู่บ้างไม่มากนัก และเป็นพวกที่มีอาชีพหนักไปในทางด้านการพาณิชย์

ลัทธิฮินดูได้แบ่งออกไปเป็นนิกายต่าง ๆ มากมาย และไม่มืองค์การฝ่ายสงฆ์ที่มีขอบเขตกว้างขวางที่จัดให้เป็นระเบียบเรียบร้อยเลย ลักษณะทั่ว ๆ ไปอย่างที่สุดของลัทธิฮินดูก็คือ ระบบวรรณะและการเห็นพ้องกันเกี่ยวกับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์ที่เก่าแก่ที่สุด อันได้แก่พระเวทซึ่งแม้จะเห็นกันว่ามีสารัตถะสำคัญเป็นนิรันดร์ แต่ก็ได้ถูกเปิดเผยให้พวกฤๅษีได้ทราบ ระบบวรรณะเองก็เข้าใจว่าอยู่ที่อำนาจของพระเวท และในแง่หนึ่ง สังคมทั้งมวลได้ก่อให้เกิดเป็นองค์การฝ่ายสงฆ์ขึ้นโดยมีคัมภีร์กฎหมายของตนเอง อันได้แก่กฎศักดิ์สิทธิ์ (ธรรม) ซึ่งมีพระเวทเป็นหลักสำคัญ ยอดสุดของระบบวรรณะที่เป็นทงพระมิดนั้นก็ได้แก่วรรณะพราหมณ์ ซึ่งเพราะเหตุที่เป็นผู้มีอำนาจในการตีความหมายและถ่ายทอดพระเวท และเป็นพระผู้ผูกขาดการประกอบพิธีสัจยสถานทางศาสนา ก็เลยถือว่าเป็นบุคคลที่ศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย ระบบการปกครองตามลำดับชั้นของวรรณะขึ้นอยู่กับว่าวรรณะนั้นได้เข้ามาสู่วิถีชีวิตใกล้กับแบบที่พวกพราหมณ์กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด พวกพราหมณ์เองจัดอยู่ในระบบการปกครองตามลำดับชั้นเกี่ยวกับวรรณะโดยอาศัยการศึกษาคัมภีร์ การยึดมั่นอยู่กับธรรมศักดิ์สิทธิ์ และชาติกำเนิดเป็นมูลฐาน (นั่นคือการยอมรับว่าพวกพราหมณ์เป็นวรรณะสูงเหนือวรรณะอื่น ๆ มาเป็นระยะเวลานานแล้ว)

โดยทั่ว ๆ ไป พวกฮินดูเชื่อกันว่า อาตมอันเป็นนิรันดร์ แต่ทว่าถูกกฎแห่งกรรมผูกพันไว้กับโลกวัตร ซึ่งจะหนีพ้นไปได้ก็หลังจากที่ได้พัฒนาจิตใจให้เจริญโดยอาศัยการเกิดเป็นอนุกรมไม่มีที่สิ้นสุด สำนึกต่าง ๆ และนิกายต่าง ๆ ก็มีทัศนะเกี่ยวกับอภิปรายและธรรมชาติและวิธีที่จะหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดต่าง ๆ กันออกไป คัมภีร์ “ภควัทคีตา” ได้กำหนดทางที่เป็นมูลฐาน

ไว้ ๓ ทางด้วยกัน คือ ทางแห่งความรู้ ทางแห่งการกระทำที่ไม่เห็นแก่ตัว และทางแห่งความภักดี ต่อพระผู้เป็นเจ้า ทางเหล่านี้ถือกันว่าเป็นทางประกอบกันและกันมากกว่าจะเป็นทางที่แยกออกจากกัน เท่าที่เข้าใจกันอยู่ทุกวันนี้ ทางแห่งความรู้บ่งถึงการรู้ ว่า ความแท้จริงเป็นหนึ่งและเป็นจิต ได้แก่พรหมัน ซึ่งอาดมันแต่ละอาดมันปรากฏว่าเป็นเอกลักษณ์กับพรหมันนั้น และซึ่งเป็น สัต จิต อาณันทะ อันได้แก่ภาวะบริสุทธิ์ ปัญญา และความสุข ความแตกต่างกันทั้งปวงของโลก ปรากฏการณ์ทั้งสี่นี้มีความแท้จริงสัมพัทธ์เพียงอย่างเดียว แต่ในขั้นอันติมะแล้วมืด และเป็นผลแห่งมายาเชิงสร้างสรรค์ของพรหมัน ทางแห่งความจงรักภักดีนั้นบ่งถึงความเชื่อถือในเทพสูงสุดว่าเป็นความแท้จริงขั้นอันติมะ เป็นผู้สร้างสรรค์ เป็นผู้พิทักษ์ และเป็นผู้ทำลายจักรวาล โมกษะ คือ ความหลุดพ้น ถือกันว่าเป็นความใกล้ชิดพระผู้เป็นเจ้า และความปรารถนาเข้ากับพระผู้เป็นเจ้าเป็นขั้นต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับพระมหากรุณาของพระผู้เป็นเจ้าเป็นการตอบสนองของการอุทิศชีวิตและการบริการที่เคร่งครัดและไม่คลอนแคลนของผู้จงรักภักดี การแบ่งที่สำคัญในลัทธิฮินดูก็คือ การแบ่งระหว่างผู้ภักดีต่อพระวิษณุ กับผู้ภักดีต่อพระศิวะ

ทั้งทางแห่งความรู้และทางแห่งความภักดีไม่จำเป็นจะต้องเป็นหรือตามปกติก็มีได้เป็นการปฏิบัติทางเอกนิยม หรือเอกเทวนิยมอย่างเคร่งครัดเลย ที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือ ตัณหา ความต้องการและความทุกข์ของมนุษย์นั้นมีมากมาย และมีทวยเทพชั้นผู้น้อยและการอวดตบ การปรากฏตัว และท่าทีของบรรดาเทพทั้งหลายต่าง ๆ ที่สอดคล้องต้องกันกับสิ่งเหล่านั้น ทางด้านเทวนิยายแล้ว เทพผู้น้อยทั้งหมดนี้โดยทั่ว ๆ ไปได้รวมเข้าด้วยกันเป็นมหาเทพองค์ใดองค์หนึ่ง ดังนั้น พระกฤษณะกับพระรามจึงเป็นอวตารปางที่สำคัญที่สุดของพระวิษณุ ศักดิ์ของพระศิวะก็คือ พระมหาเทวีที่เรียกว่า เทวี กาลี ฯลฯ โดยเหตุที่โดยทั่ว ๆ ไปพวกฮินดูมิได้ปฏิบัติตามลัทธิที่แห้งแล้งใด ๆ จึงได้มีการแทรกซึมอยู่ในกันและกันในระหว่างทัศนคติต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับเทพเจ้ามากมาย พร้อมกับมีผลเป็นว่าในอินเดียนั้นมีพวกเอกนิยมที่ถือพหุเทวนิยม มีพวกเอกเทวนิยมที่เป็นทวินิยม ฯลฯ ทัศนคติต่าง ๆ เหล่านี้ พวกเอกนิยมซึ่งถือตามปรัชญาแห่งอุปนิษัท ตามที่ท่านคังกราจารย์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔) ตีความหมายไว้ลงสู่ความเข้าใจธรรมอย่างหนึ่งและอย่างเดียวกับระดับต่าง ๆ ทัศนคติทางเอกนิยมไม่ว่าจะเป็นเอกนิยมที่บริสุทธิ์หรือไม่ก็ตาม มักจะอ้างกันว่าเป็นลัทธิฮินดูขั้นสูง ทัศนคติอื่น ๆ เป็นลัทธิฮินดูที่มีผู้นิยมกันโดยทั่ว ๆ ไปหรือเป็นแบบพระ ลัทธิฮินดูแบบหลังนี้ยังได้รวมความเชื่อถือที่น่าอัศจรรย์ขึ้นไปอีกในหมู่ประชาชนชั้นต่ำ เช่น การบูชาสัตว์ ต้นไม้ เชื้อโรค และแม้แต่นินต่าง ๆ เข้าไว้ด้วย

ความภักดีต่อเทพที่ผู้ภักดีเลือก (อิษฏเทวตา) นั้นอาจเป็นความภักดีทางด้านจิตใจที่บริสุทธิ์ก็ได้ แต่โดยทั่ว ๆ ไปมักจะแสดงออกมาในรูปการบูชาซึ่งเป็นพิธีบูชาและทำสักการะแก่เทวรูป (มีสรวงน้ำเทวรูป ถวายข้าวและน้ำ ดอกไม้ ตามประทีป เล่นดนตรี และพ่อนรำถวายเทวรูป) ยัญพิธีเป็นลักษณะของศาสนาพราหมณ์สมัยแรก ๆ สันนิยาสะ เป็นลักษณะของอุปนิษัท (และพระพุทธศาสนา

บทนำ

๒๑๑

ฝ่ายเถรวาทกับศาสนาเซน) การบูชาเป็นลักษณะของลัทธิฮินดู (และพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายาน) เทวรูปจะต้องมีที่สำหรับประดิษฐาน และสำหรับจะได้เอาใจใส่ดูแล และเรื่องที่ทำให้ต้องการเทวาลัย และพระขึ้น เทวาลัยได้มีมากขึ้นทุกทีตามกาลเวลาเช่นเดียวกับพิธีการบูชาเหมือนกัน ความจริง เทวาลัยได้แสดงบทบาททางด้านศาสนา วัฒนธรรม ศิลปะ แม้กระทั่งทางเศรษฐกิจในอินเดียสมัย กลางที่นับว่าสำคัญที่สุด

ฮินดูที่แท้เชื่อว่าเราจะพบสัจธรรมขั้นอันติมะในเรื่องของศาสนาอยู่ในคัมภีร์พระเวท ซึ่งเรียก กันว่า “ศรุตี” หรือการแสดงให้เห็น ต่อมาคัมภีร์ได้เป็นตัวแทนการตีความหมาย หรือการประมวล สัจธรรมนั้น และดังนั้นจึงเรียกว่า “สมฤติ” พวกพระอาจเชื่อว่าเทพเจ้าของเขายังได้แสดงลัทธิที่ขัด แจ้งยิ่งกว่าเดิมในอาคมหรือตันตระที่มีขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง ดังนั้น ผู้ที่นับถือลัทธิฮินดูจึงมองเห็น พัฒนาการทางศาสนาในลัทธิฮินดูว่าเป็นการเน้นถึงท่าทีของพระเวท เดียวอย่างนี้เดียวอย่างนั้น หรือ เป็นการเข้าใจสัจธรรม ซึ่งมีอยู่ในพระเวทตลอดเวลา ค่อย ๆ ลึกซึ้งยิ่งขึ้นและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังนั้น ลัทธิของครูทั้งหกจึงอ้างอำนาจทางพระเวท อันเป็นการอ้างซึ่งพวกฮินดูสมัยต่อมาได้ยอมรับในเรื่อง ความเชื่อถือที่ว่า สิ่งทั้งปวงเป็นทรรศนะประกอบของสัจธรรมหนึ่ง แม้แต่บรรดาหมากาพย์ของฮินดู คือพระวิษณุหรือพระศิวะ ก็มีผู้เคารพบูชาในสมัยพระเวทด้วยเหมือนกัน (แม้ในพระเวทสมัยแรก ๆ จะเป็นเทพชั้นผู้น้อยก็ตาม) ดังนั้น เราจึงเห็นว่ากระบวนการทางเทวนิยมสมัยต่อมาเป็นการสืบเนื่อง และการขยายความเชื่อถือสมัยแรก ๆ นั้นเอง

เราได้เคยเห็นวิธีที่อุดมคติเกี่ยวกับความพึงพาอาศัยกันทางด้านจริยศาสตร์ จักรวาลของ พระเวทส่วน (ที่เกี่ยวกับมนตร์) ที่เก่าที่สุด อันได้แก่ คัมภีร์สัมหิตา เปิดทางให้แก่หลักการเกี่ยวกับ ความพึงพาอาศัยกันและกันสากลที่เกี่ยวกับพิธีรีตอง คือทั้งที่เกี่ยวกับยัญพิธีและเวทมนตร์คาถา ในยุคพราหมณะมาแล้ว และความพึงพาอาศัยกันทางด้านจักรวาลก็กลับเปิดทางให้แก่การสรุปที่ ว่า ความแท้จริงขั้นอันติมะเป็นหนึ่ง คือ พรหมัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์กับอัตมันของมนุษย์ ดังที่ได้ แสดงให้เห็นแล้วในตอนสรุปของพระเวท คือ อุปนิษัต คำสอนในคัมภีร์อุปนิษัตความจริงเป็นเพียง การแสดงออกภายในคัมภีร์พระเวท หรือพราหมณะที่เกี่ยวกับกระบวนการที่สงบอย่างยิ่ง ซึ่งมีการ ทำให้เข้าใจชีวิตถูกต้องอย่างลึกซึ้งเป็นลักษณะ ซึ่งบางที่จะสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับการต่อเติม ลัทธิกรรม และการเกิดใหม่ให้ละเอียดขึ้นก็ได้ กระบวนการเดียวกันนั้นแหละเป็นมูลฐานแห่งความ เชื่อถือของพระพุทธศาสนาและศาสนาเซนที่ผดแผกไปจากลัทธิฮินดู ดังนั้น ถ้าหากคัมภีร์พราหมณะ ยุคแรก ๆ ได้เน้นถึงคุณค่าชีวิตในเชิงบวก ซึ่งมีพิธีกรรมที่ออกแบบให้ช่วยบรรลुถึงคุณค่าเหล่านั้น คือยัญพิธีเป็นสัญลักษณ์ และยุคสุดท้ายก็ต้องเป็นยุคทุนนิยม และอุดมคติของยุคนี้ก็คือ สันนิยาสะ คือการออกบวชเพื่อดำเนินชีวิตแบบนักบวชในทางศาสนา

ทัศนะใหม่ได้มีผลกระทบกระเทือนเป็นครั้งแรกและนับว่าลึกซึ้งที่สุดต่อพวกพราหมณะที่เคย

ได้รับการพิจารณาไตร่ตรอง ที่เชื่อว่ามนุษย์จะสำเร็จได้ด้วยญาณ นับตั้งแต่สมัยยุคเวทตอนหลัง ๆ เป็นต้นมา มีพวกพราหมณ์เป็นจำนวนมาก ได้อาศัยอยู่ในอาศรมในป่ามานานแล้วแต่พวกที่หนักไปในทางพิธีรีตองซึ่งก่อให้เกิดเป็นพวกพราหมณ์ ส่วนใหญ่ก็ได้รับความกระทบกระเทือนอยู่บ้างเหมือนกัน และในกฎศักดิ์สิทธิ์ก็ได้เอาการออกบวชมาใช้เป็นอุดมคติทางด้านศาสนาชั้นอันติมะของมนุษย์ แม้ว่าการออกบวชนั้นจะทำหลังจากที่คฤหัสถ์ผู้นั้นได้บำเพ็ญหน้าที่อันเป็นพันธะทางสังคมในสมัยที่ตนเป็นหนุ่มเรียบร้อยแล้วก็ตาม (กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ตอนต้น ๆ เกิดไล่ ๆ กับคัมภีร์อุปนิษัท แต่ได้คงมีอยู่เรื่อยมาจนถึงระยะเวลาหลังคริสต์ศักราชหลายร้อยปีทีเดียว)

คู่เคียงไปกับพัฒนาการในหมู่พระและปัญญาชนเหล่านี้ ก็มีการระบุงการเกิด มีกระบวนการต่าง ๆ ทางศาสนาที่มีผู้นิยมกันมากยิ่งขึ้นอยู่ในคัมภีร์สมัยแรก ๆ โดยเพ่งอยู่ที่การบูชาเทพเจ้าผู้สูงสุดต่าง ๆ ข้อนี้อาจเป็นการแสดงออกแห่งความนิยมของประชาชนทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับการค้นคว้าเรื่องเอกภาพของจักรวาลในสัมบูรณ์ดั่งอย่างเดียวกับที่เราได้พบอยู่ในระดับปัญญาชนในคัมภีร์พระเวท เช่น พระพรหม (สันสกฤต เป็น พรหมัน) แห่ง “มหาภารตะ” ซึ่งเป็นเทพเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งสูงสุดสมัยแรก ก็เป็นบุคลาธิษฐานของพรหมันในคัมภีร์อุปนิษัท กระบวนการทางเทวนิยมเหล่านี้จะต้องทวีความสำคัญอยู่เป็นระยะเวลานานทีเดียวก่อนที่จะเป็นกับดักความคิดทางปรัชญา เช่น ในพระคัมภีร์ที่เฟื่องฟูขึ้นมาในอุปนิษัทสมัยหลัง คือ “เศวตาศวตาร” และนับตั้งแต่สมัยนี้ไป เราอาจติดตามพัฒนาการแห่งลัทธิเทวนิยมโดยอาศัยวรรณกรรมที่มากมายก่ายกองของตนเองได้ “ภควัทคีตา” ในสมัยต่อมาและมีชื่อเสียงมากกว่า ที่ว่าพระกฤษณะเป็นผู้ตรัสนั้น ได้ประกาศการกระทำตามธรรม หน้าที่ที่ได้บัญญัติไว้ และตั้งมั่นกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ก็ได้ก่อให้เกิดเป็นส่วนหนึ่งของโชคชะตาที่พระผู้เป็นเจ้าได้กำหนดให้อย่างใหม่ขึ้น ดังนั้น ลัทธิฮินดูซึ่งแข็งแกร่งขึ้นเพราะปรัชญาและกฎศักดิ์สิทธิ์ของศาสนาพราหมณ์ ซึ่งเรียกกันว่า กระบวนการทางเทวนิยมใหม่นั้น ได้แพร่หลายไปอย่างรวดเร็ว และได้เอาหลักธรรมที่ตรงข้ามของพระพุทธศาสนาและศาสนาเซนไปใช้มากพอควรทีเดียว

เมื่อพูดในด้านพุทธปัญญาแล้ว ลัทธิอุปนิษัทที่เกี่ยวกับสารัตถะสำคัญที่เป็นนิรันดร์และไม่เปลี่ยนแปลงของสิ่งทั้งปวง จึงเข้ากับลัทธิเทวนิยมได้ง่ายกว่าเข้ากับหลักอนิจจังสากลทางพระพุทธศาสนา เมื่อพูดในด้านสังคมแล้ว กฎศักดิ์สิทธิ์ซึ่งส่วนใหญ่พัฒนาอยู่บนฐานแห่งศาสนาพราหมณ์ของเดิมก็ได้กลายเป็นสมบัติของลัทธิฮินดูไป และทั้งกษัตริย์และพราหมณ์ได้นำมาใช้และนำไปเผยแพร่ เมื่อพูดในด้านการเมืองแล้ว ความโน้มเอียงทางเอกนิยม เอกเทวนิยม และที่มีการปกครองกันเป็นชั้นลดหลั่นลงมาในด้านสังคมของลัทธิฮินดูกลมกลืนกับอำนาจที่ทวีมากขึ้น และการทำกษัตริย์ให้เป็นเทวดามากขึ้น ประการสุดท้าย โดยอาศัยการปรับปรุงเทพนิยายนิพนธ์น้อย เราก็อาจให้หวนเทพของฮินดูเก่าแก่กว่าปรัมปราประเพณีของมนุษย์มากเช่นเดียวกับอำนาจทางด้านคัมภีร์พระเวทเหมือนกัน ดังนั้น พระกฤษณะจึงกลายเป็นอวตารของพระวิษณุในคัมภีร์พระเวท พระคัมภีร์

ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของรุทรในคัมภีร์พระเวท และเทพองค์อื่น ๆ แห่งเทวสถานใหม่ก็ได้ถูกทำให้มีความสัมพันธ์กับพระฤๅษณะและพระศิวะทั้งสองนี้ ซึ่งจะด้วยเหตุผลกลใดก็ไม่ทราบ เครื่องปกคลุมอำนาจหน้าที่ในคัมภีร์พระเวทก็คลุมไปถึงกฎศักดิ์สิทธิ์ ระบบปรัชญาที่แท้ และความจริงก็รวมไปถึงลัทธิฮินดูทั้งหมดด้วย ดังนั้น ลัทธิฮินดูจึงเป็นทั้งศาสนาใหม่ และในบางแง่ก็เป็นการสืบต่อมาจากศาสนาพราหมณ์เดิม

กระบวนการทางเทวนิยมใหม่ ๆ นับว่าตรงข้ามกับศาสนาพราหมณ์สมัยแรก ๆ ซึ่งเข้มงวดกวดขันอยู่ในหลักการเกี่ยวกับพวกที่เป็นอารยันโดยกำเนิด และตรงข้ามกับพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท และศาสนาเซน ซึ่งให้ความหวังเพื่อความหลุดพ้นในทันทีเฉพาะแก่ภิกษุเท่านั้น เพราะกระบวนการเหล่านี้ได้ให้ทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นอย่างง่าย ๆ สำหรับคนทั้งปวง อันเป็นวิถีทางแห่งความภักดีต่อพระเจ้าโดยไม่ต้องละทิ้งชีวิตในสังคมเลย อุดมคติใหม่เป็นแบบการเชื่อหรือทำงานเพื่อลัทธิเสมอภาคในเมื่อพึงถึงความหวังเพื่อความหลุดพ้น ผู้ภักดีทั้งปวงจะเป็นจากชนชั้นใดก็ตามมิได้เป็นบุคคลผู้เป็นที่รักของพระเจ้าเป็นเจ้าเท่าเทียมกันดอกหรือ ? ดังนั้น ลัทธิฮินดูจึงได้ให้พันธะทางศาสนาที่เหนียวแน่นอย่างหนึ่ง คือขั้นที่สูงกว่า หรือความแตกต่างกันในเรื่องราวพระแก่งค์มที่ถูกรวบรวมประเทศรุกรานและปกครองในพุทธศตวรรษที่ ๔ ถึงประมาณ พ.ศ. ๔๕๐ และต่อ ๆ มาบีบบังคับด้วยการทำให้แตกแยกเป็นส่วน ๆ

ยุคต่าง ๆ ที่ได้นำพัฒนาการเหล่านี้ไปแสดงไว้ในวัฒนธรรมฮินดูอย่างเต็มที่ที่สุดนั้นก็คือ **ราชวงศ์คุปตะ** ในภาคเหนือ (พุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๐) และ **ราชวงศ์ปัลลวะ** (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๔) และ **ราชวงศ์โจละ** (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๔ - ๑๗) ทางภาคใต้ยุคราชวงศ์คุปตะเป็นยุคคลาสสิกของวัฒนธรรมฮินดู ซึ่งยุคต่อ ๆ มาได้เอาอย่าง แต่ก็มิได้ล้าหน้าไปเลย ได้มาถึงจุดจบในภาคเหนือเมื่อราว ๆ พ.ศ. ๑๐๔๓ เพราะถูกพวกฮั่นรุกรานครั้งแล้วครั้งเล่า ซึ่งเป็นเหตุทำให้ภาคเหนือยากจนคนแค่นลงมาก และซึ่งได้นำสิ่งที่เราเรียกว่ายุคกลางของอินเดียเข้ามา ซึ่งแตกต่างจากยุคคลาสสิกสมัยแรก ๆ ไม่ใช่เพราะการขาดระยะแห่งการสืบเนื่องทางด้านวัฒนธรรมเลย แต่ทว่าเป็นเพราะมีภาวะเชิงสร้างสรรค์น้อยกว่า และการเผยแผ่กระบวนการทางศาสนาที่เป็นที่นิยมของประชาชนอันมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ลัทธิภักดีและเวทมนตร์คาถาน้อยลง เมื่อพูดในแง่การเมืองแล้วก็ค่อย ๆ มีความแตกแยกมากขึ้น และจักรวรรดิที่คุมอำนาจไว้ที่ส่วนกลางก็ได้เปิดช่องให้แก่องค์การทางการเมืองแบบหลวม ๆ และเป็นแบบเจ้าขุนมูลนายมากกว่า ซึ่งเทียบกับพวกเติร์กมุสลิมที่ยกมาจากเมืองฆาซนี และเมอร์ (Ghur) ในอัฟกานิสถานปัจจุบัน (ประมาณ พ.ศ. ๑๕๕๐ - ๑๗๕๐) มาปล้นสะดมและรุกรานไม่ได้เลย

ขณะที่พวกทราวีดทางใต้ซึ่งไม่เคยนับถือศาสนาพราหมณ์เลยได้หันมานับถือพระพุทธศาสนาหรือศาสนาพราหมณ์ในระยะแรก ๆ นั้น ทางภาคเหนือนับตั้งแต่สมัย **ราชวงศ์คุปตะ**

(พุทธศตวรรษที่ ๔ - ๕) จนถึงสมัยคุปตะนั้น ลัทธิฮินดูได้มุ่งโจมตีศาสนาที่ตรงข้ามจากภาคเหนือ บางทีอาจเนื่องมาจากรัศมีของราชวงศ์คุปตะบ้างก็ได้ กระบวนการนี้จึงได้แพร่สะพัดลงมาทางใต้ แล้วพวกกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะก็หันมานับถือลัทธิฮินดู ด้วยการช่วยเหลือของกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะและกษัตริย์ราชวงศ์โจละสมัยถัดมา อินเดียภาคใต้จึงได้กลายเป็นที่มั่นของลัทธิฮินดูหลังจากที่พวกมุสลิมได้ยกมารุกรานภาคเหนือเป็นต้นมา

จากข้อความที่กล่าวมาแล้ว ก็จะได้เห็นได้อย่างประจักษ์ชัดว่าลัทธิฮินดูเป็นยิ่งกว่าประมวลลัทธิภักดีและสำนักปรัชญา นั่นคือเป็นวิถีชีวิตที่เดียว การที่จะเข้าใจวิถีชีวิตนี้อย่างเต็มที่และแบบต่าง ๆ นั้น ประการแรกเราจะต้องเห็นว่า ความพยายามของมนุษย์ส่วนใหญ่ ๆ ได้ถูกจัดให้เป็นระเบียบตามมโนภาพของลัทธิฮินดูในเมื่อมีความสัมพันธ์กับอวสานขั้นอันติมะของมนุษย์ได้อย่างไร.

บทที่ ๙

จุดมุ่งหมาย ๔ ประการของมนุษย์

มโนภาพที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งต้องอยู่ในท่าที่แห่งชีวิตและความประพฤติประจำวันของอินดู ก็คือมโนภาพเรื่อง “ปุรุชารุทะ” (จุดมุ่งหมายทั้ง ๔ ของมนุษย์) ปุรุชารุทะ ประการแรกมีการพิจารณาเรื่องความชอบธรรม หน้าที่ และคุณธรรมเป็นลักษณะ ปุรุชารุทะนี้ เรียกว่า “ธรรมะ” แต่ก็มีกรรมวิธีอื่น ๆ ที่มนุษย์จะอาศัยแสวงหาเพื่อให้ได้บรรลุถึงอะไรบางอย่างเพื่อตัวเองหรือติดตามหาความสุขให้ตนเอง เมื่อวัตถุประสงค์แห่งกรรมวิธีนี้เป็นการได้รับผลทางวัตถุ ก็เรียกว่า “อรรทะ” เมื่อจุดมุ่งหมายเป็นความรักหรือความสำราญก็เป็น “กามะ” ประการสุดท้ายก็มีการสละกิจกรรมเหล่านี้ทั้งปวงเพื่ออุทิศตนเองให้แก่กิจกรรมทางศาสนา หรือทางจิตใจโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อปลดปล่อยตัวเองจากชีวิตทางโลกก็วิสัย นี้คือ “โมกษะ” กิจกรรมทั้งสี่เหล่านี้เราเรียกกันว่าเป็น “จตุรรรค”

ในคัมภีร์สมัยแรก ๆ บ่อยทีเดียวที่เรามักจะพบเรื่องความปรารถนาของมนุษย์ว่ามีอยู่ ๓ อย่างคือ : ธรรม ผลที่ได้รับทางด้านวัตถุ และความรักหรือความสำราญ แล้วธรรมก็อ้างไปถึงอุดมคติทางศาสนาสมจริยศาสตร์ซึ่งเราอาจแปลว่า “คุณธรรม” ก็ได้ ความหมายที่เป็นมูลฐานของธรรม อันเป็นคำที่มาจากธาตุ ฤฎ ในอรรถว่า “ทรงไว้” นั้นเป็นกฎทางศีลธรรม ซึ่งทรงโลกสังคมมนุษย์ และปัจเจกบุคคลไว้ ดังนั้น ธรรมจึงแทนคำในพระเวทคือ ฤตะ อันเป็นหลักการแห่งความพึ่งพาอาศัยกันและกันทางด้านจริยศาสตร์สากล แม้โดยทั่ว ๆ ไปธรรมจะอ้างถึงหน้าที่ที่บัญญัติไว้ในทางศาสนา แต่ในตอนอื่น ๆ ธรรมอาจหมายถึงความเพียรศีลธรรม ความประพฤติชอบ หรือกฎแห่งความประพฤติ (ธรรมนิยมประเพณี ประมวลกฎหมาย หรือกฎหมาย) ของชนกลุ่มหนึ่งก็ได้ เมื่อรวมเอาลัทธิกลับ และลัทธิวิเวกตามคัมภีร์อุปนิษัทเข้าไปในอุดมคติทางศาสนาสมจริยศาสตร์ แล้วเราก็แบ่งธรรมออกเป็น ๒ ลักษณะ ลักษณะหนึ่งเกี่ยวกับ “ประวฤตติ” หรือกิจกรรมกับอีกลักษณะหนึ่งคือ “นิวฤตติ” หรือการเบี่ยงหนีต่อชีวิตแล้วต่อมา “นิวฤตติ” เองก็กลายเป็นจุดมุ่งหมายที่แยกออกไปอย่างหนึ่งของมนุษย์โดยใช้ชื่อว่า โมกษะ หรือการหลุดพ้นทางวิญญาณ เมื่อโมกษะซึ่งบัดนี้แทนที่อุดมคติทางศาสนาชั้นสูงตรงข้ามกับธรรม ธรรมก็มีได้อ้างถึงศาสนาทั้งหมดอีกต่อไป แต่ทว่ายังคงรวมกิจกรรมทางพิธีต้องทั้งปวงและหน้าที่ทางด้านจริยศาสตร์และอุดมคติต่าง ๆ เช่น สิทธิ ความชอบธรรม คุณธรรม ยุติธรรม ระเบียบแบบแผน ศีลธรรม ความโอบอ้อมอารี และอหิงสา ความจริงธรรมเป็นคำสำคัญของวัฒนธรรมอินดู และลัทธิอินดูเองบางทีก็ถูกกำหนดให้เป็นสнадนธรรม คือ ธรรมนินันดร

มหากาพย์ชื่อ “มหาภารตยุทธ” มีธรรมเป็นภาระ และมหากาพย์นี้ในตอนสุดท้ายได้

พูดถึงสารัตถะสำคัญแห่งคำสอนของตนไว้ว่า “ข้าพเจ้าผู้มีมือยกขึ้นแล้วได้ร้องออกมา ไม่มีใครเอาใจใส่จากกรรม (หน้าที่ทางศาสนา) ประโยชน์ทางด้านวัตถุและความสำราญก็จะหลังไหลมา แล้วทำไมเราจึงไม่แสวงหาธรรมเล่า ? ไม่ใช่เพราะเห็นแก่ความสุขสำราญ หรือไม่ใช่เพราะกลัวหรือเพราะโลก ไม่ใช่ทั้งนั้น ทั้งมิใช่เพราะเห็นแก่ชีวิตเลยที่เขาละกรรม ธรรมดำรงอยู่ตามลำพังตลอดกาล ความสุขและความทุกข์เป็น ‘อนิจจัง’ ” เมื่อมหากาพย์นี้ทำให้ยธิษฐียรซึ่งเป็นธรรมบุตร (บุตรของธรรมเทพ) และเป็น “อชาตศัตรู” (ผู้ไม่มีศัตรู) เป็นวีรบุรุษขึ้นมานั้น มหากาพย์รามายณะก็ทำพระราม คือ ตัวธรรมทั้งในเนื้อหนังและในสายเลือดให้เป็นวีรบุรุษขึ้นมาเช่นกัน

การแสวงหาประโยชน์ทางวัตถุและความสุขสำราญเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับชีวิตทั้งคู่ เพราะไม่มีใครจะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้โดยที่จะไม่ได้รับของดี ๆ หรือพอใจกับสิ่งต่าง ๆ บ้างเลย แต่เขาก็ควรจะพิจารณาธรรมควบคุมชีวิตไว้บ้าง เมื่อประโยชน์ทางด้านวัตถุและความสุขสำราญอ้างถึงความแท้จริง ธรรมก็อ้างถึงหลักการที่เป็นอุดมคติหรือกฎหรือธรรมที่มนุษย์ควรปฏิบัติตามในเวลาที่เขาประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ในโลก โดยการอ้างถึงตัวเองหรือเมื่อมีความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ดังนั้น ธรรมจึงถือว่าเป็นสถานะแรก เพราะธรรมเป็นตัวประกอบที่เป็นไปอย่างสม่ำเสมอ เว้นแต่การแสวงหาประโยชน์ทางวัตถุและความสุขสำราญจะนำมนุษย์ไปสู่ความหายนะหรือไปขัดกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเท่านั้น คัมภีร์อุปนิษัทเรียกร้องมนุษย์ไม่ใช่เพราะอยากได้ทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นเลย แม้กษัตริย์ทั้งหลายซึ่งมีบทบาทชีวิตผูกพันอยู่กับกิจกรรมทางวัตถุและข้อพิจารณาอย่างใกล้ชิดก็ยังถูกขอรองให้รักษารธรรมและบังคับใช้ธรรมเลย เพราะถือกันว่ากษัตริย์เป็นเพียงผู้สำเร็จราชการและเป็นผู้บริหารธรรมเท่านั้น กษัตริย์ที่ปฏิบัติตามคำสั่งของธรรมเรียกว่า ราชฤาษี ชัยชนะของกษัตริย์ก็คือ ชัยชนะของธรรม (ตามที่กาลิลาสกล่าวไว้) และการปกครองของกษัตริย์ก็คือการปกครองของธรรม “หนังสือกฎหมายของยาชูวัลกย” (ยาชูวัลกยลขสมฤติ) กล่าวว่า ณ ที่ใดมีความขัดแย้งระหว่างหลักการกับนโยบาย ความชอบธรรมกับผลประโยชน์ทางวัตถุ ธรรมกับอรรถแล้ว ฝ่ายแรกก็ควรจะได้ชัยชนะ ในทำนองเดียวกัน การที่ธรรมคอยควบคุมนั้นก็มีผู้ยืนยันกันว่าเพื่อความรักหรือความพอใจ (กาม) ด้วย ในข้อความตอนหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักกันดี “ภควทคีตา” ทำให้พระผู้เป็นเจ้าทำตัวเองให้เป็นเอกลักษณ์กับความปรารถนาเช่นนั้น (กาม) ว่าเป็นสิ่งที่ตรงกันกับธรรม อุดมคติของฮินดูมิได้สอนให้งดเว้นจากกามเพื่อขั้นต่าง ๆ ทั้งปวงหรือ ณ ขั้นต่าง ๆ ทั้งหมดเลย โดยทั่ว ๆ ไปแล้วอุดมคติของฮินดูเทศนาสอนเรื่องอุดมคติของความรักบริสุทธิ์ หรือกามที่เป็นไปอย่างมีระเบียบโดยอาศัยการพิจารณาถึงทั้งด้านศีลธรรมและความอยู่ดีกินดีทางด้านวัตถุ

การแสวงหาไมกษะหรือความหลุดพ้นนั้นได้วางไว้ท้ายสุดตามแผนว่าด้วยคุณค่าของฮินดู การแสวงหาไมกษะควรจะเป็นความปรารถนาขั้นสุดท้ายและสูงสุดของมนุษย์ ความปรารถนาเพื่อความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดอันหาที่สิ้นสุดมิได้ ซึ่งวิญญาณต้องยอมจำนนนั้นก็มิอยู่ในผู้ที่ถือลัทธิฮินดู ซึ่งเขาอาจต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่บ่อยเพียงใดก็ตาม ในบั้นปลายชีวิตเขาจะ

จุดมุ่งหมาย ๔ ประการของมนุษย์

๒๑๗

ไม่ผิดหวังในอันที่จะแสวงหาความปรารถนาของดวงวิญญาณนี้ แม้ในสมัยทุกวันนี้ซึ่งเป็นสมัยที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก พวกฮินดูเป็นจำนวนมากซึ่งดำเนินชีวิตแบบสมัยใหม่ก็ได้พบความเปลี่ยนแปลงที่มาสู่พวกเขา และเอาใจใส่ต่อการเรียกร้องให้หวนระลึกถึงเจตนารมณ์แบบฮินดูอยู่ ตัวอย่างแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้มีใช่ความต้องการแม้แต่ในหมู่พวกนักการเมืองเลย อาจเป็นพวกหัวกลาง ๆ สมาชิกสภา หรือนักประชาสังคมก็ได้ พวกเขาได้ยืนยันมาว่าเสี่ยงภายในที่กวีของชาติคือ กาลิทาสได้แสดงออกมาเมื่อท่านได้วางปากกาว่า : “และสำหรับข้าพเจ้าแล้วอาจเป็นพระคิระผู้ทรงศักดิ์ก็ได้ที่จะทำให้วัฏจักรแห่งการเวียนว่ายตายเกิดสิ้นสุดลง”

จากธรรมศาสตร์

ปुरुชาฐานะ ๓ อย่างแรกของมนุษย์ก็คือเนื้อหาแห่งศาสตร์ที่แยก ๆ กันออกไป ได้แก่ธรรมะ คือศาสนาของธรรมศาสตร์ ซึ่งได้แก่ศาสตร์แห่งธรรม ซึ่งเราแปลอย่างเสรีว่า กฎศักดิ์สิทธิ์ อรรถะ คือประโยชน์ทางด้านวัตถุแห่ง “อรรถศาสตร์” อันเป็นศาสตร์ว่าด้วยประโยชน์ทางวัตถุ และกามะ คือความรัก หรือความพอใจแห่ง “กามศาสตร์” อันเป็นศาสตร์แห่งความรัก โมกษะ ความหลุดพ้นทางจิตในข้อความข้างล่างนี้มีได้กล่าวแยกไว้ต่างหาก แต่ทว่าได้รวมไว้ในเรื่องธรรม

(จาก มนุษยสมบัติ, ๒.๒๒๔)

บางคนกล่าวว่า ธรรม (คุณธรรม) และประโยชน์ทางวัตถุเป็นสิ่งที่ดี บางคนกล่าวว่า กามและประโยชน์ทางวัตถุต่างหากดี และยังมีบางคนกล่าวว่าธรรมอย่างเดียวหรือกามอย่างเดียวนั้นดี แต่ตำแหน่งที่ถูกต้องก็คือว่า ทั้งสามพวกนั้นควรอยู่ร่วมกันโดยมิได้ทำอันตรายต่อกันและกันเลย

(จาก ยาชญวาลกยสมบัติ, ๒.๒.๒๑)

ธรรมศาสตร์มีอำนาจหน้าที่ยิ่งใหญ่กว่าอรรถศาสตร์

จากอรรถศาสตร์ : จริยวัตรของกษัตริย์ในอุดมคติ

(จาก เกาฏิยอรรถศาสตร์, ๑.๗)

เพราะฉะนั้น โดยการละเข้าศึกษาภายใน ๖ เขาก็ควรจะควบคุมประสาทต่าง ๆ ของเขาได้ เขาควรได้รับความรู้โดยการคบหาสมาคมกับผู้หลักผู้ใหญ่ ใช้พุทธบัญญัติของตนเป็นนัยนดา ได้มาและรักษาสังคตต่าง ๆ ด้วยความพยายาม สร้างกฎที่ขอบรรณขึ้นด้วยคำสั่งและคำแนะนำ และทำประชาชนให้มีระเบียบวินัยโดยการขยายการศึกษาและทำตัวให้เป็นที่ยึดของประชาชนโดยการบริจาค และให้การครองชีวิตแก่ประชาชนด้วยสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ต่อกัน

เมื่อเขาทำประสาทสัมผัสให้มีระเบียบวินัยได้แล้ว เขาก็จะต้องหลีกเลี่ยงการลักพาสตรีของ

ผู้อื่น การชูเชิญเอาทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นและการทำผู้อื่นให้ได้รับบาดเจ็บ เขาจะต้องหลีกเลี่ยงการนอนนานเกินไป ความโลเล ความผิด เครื่องแต่งกายที่มีสีสดฉูด สักคมที่จะนำเขาไปสู่ความทุกข์โศกและกิจกรรมต่าง ๆ ที่ไม่ชอบธรรมและไม่มีประโยชน์อะไร

เขาควรชื่นชมยินดีกับความสำราญโดยไม่ทำให้คุณธรรมหรือประโยชน์ทางวัตถุเสียหาย เขาไม่ควรกีดกันตัวเขาจากความสุขสำราญหรือเขาควรแสวงหาสิ่งที่เป็นคุณธรรม ที่มีประโยชน์ และที่เป็นความสุขสำราญในอาการที่ว่า การแสวงหาเหล่านั้นเป็นปัจจัยช่วยเหลือกันและกัน ในบรรดาคุณธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ และกามนี้ ถ้าเขาแสวงหาอย่างหนึ่งโดยขจัดอีกสองอย่างออกไปแล้วก็จะมีผลกระทบกระเทือนต่อตัวเขาเองและผู้อื่นด้วย

จากกามศาสตร์

(จาก วาตสยานะ, กามศาสตร์, ๑.๑.๑; ๑.๒.๑; ๑๔, ๔๙)

การเคารพคุณธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ และกาม (๑.๑.๑)

มนุษย์ซึ่งตามธรรมดามีอายุถึง ๑๐๐ ปี จะต้องแบ่งเวลาให้เป็นสัดส่วน และแสวงหาคุณธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ และกาม ในวิถีทางที่สิ่งทั้งสามนี้จะถูกรวบรวมเข้าด้วยกัน และไม่ใช่อันตรายต่อกันและกัน เมื่อเป็นเด็กก็ต้องศึกษาให้สำเร็จเป็นต้น เมื่อเป็นหนุ่มสาวก็ควรหาความสุขให้แก่ตัวเอง ในบ้านปลายแห่งชีวิต ก็ควรแสวงหาอุดมคติเกี่ยวกับคุณธรรมและความหลุดพ้นทางด้านจิตใจ (๑.๒.๑)

เมื่อมีคุณธรรม ประโยชน์ทางด้านวัตถุ และกามครบทั้งสามอย่างแล้ว การที่ทั้งสามอย่างนี้สูงส่งเหนือกันและกันนี้อยู่ในระเบียบแห่งการที่ทั้งสามอย่างนั้นมีลำดับเหนือกว่ากันและกัน (๑.๒.๑๔)

ดังนั้น มนุษย์ที่แสวงหาคุณธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ และกามจึงบรรลุถึงความสุขในโลกนี้เช่นเดียวกับบรรลุถึงความสุขที่ไม่บกพร่องและสมบูรณ์ในโลกหน้า (๑.๒. ๔๙)

จากรามายณะ

“รามายณะ” ซึ่งเป็นมหากาพย์เรื่องหนึ่งในสองเรื่องของชาติ ถือกันว่า ฤๅษีชื่อ วาลมิกิ เป็นผู้แต่ง

(จาก รามายณะ, ๒.๒๑.๕๗ - ๕๘, ๓.๙.๓๐)

ท่านผู้เป็นที่รักของเรา ! ในโลกนี้ คุณธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ และกาม ทั้งหมดนี้เรา

จุดมุ่งหมาย ๔ ประการของมนุษย์

๒๑๕

จะพบในผลที่เกิดจากการแสวงหาคุณธรรม ข้าพเจ้ามั่นใจว่าเราจะพบคุณธรรมเป็นต้นนั้น เช่น ในกรณีกรรยาผู้บริสุทธิ์ ซึ่งเป็นทั้งบุคคลผู้เป็นที่รักและให้ทายาทที่ดี ถ้าหากจะมีสักกรณีหนึ่งที่เขาจะไม่พบคุณธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ และกาม รวม ๆ กันแล้ว เขาก็ควรทำเพียงว่าในที่ที่มีคุณธรรมเท่านั้น เพราะผู้ที่มุ่งอยู่เฉพาะประโยชน์ทางวัตถุเท่านั้นจะเป็นที่เกลียดชัง และผู้ที่หมกมุ่นอยู่ในกามอย่างเต็มที่ ก็ไม่ควรจะยกย่องด้วยเช่นกัน (๒.๒๑.๕๗ - ๕๘)

จากธรรมก็มีประโยชน์และกาม เขาจะบรรลุถึงทุกสิ่งทุกอย่างก็ด้วยอาศัยธรรม ธรรมนี้แหละที่เป็นแก่นแท้และความเข้มแข็งของโลก (๓.๙.๓๐)

จากกาลิทาส

กาลิทาส (ประมาณ พ.ศ. ๙๕๐) ซึ่งเป็นกวีชาวอินเดียชั้นเยี่ยมได้กำหนดมโนภาพที่เป็นพื้นฐานแห่งความคิดและวัฒนธรรมแบบฮินดูไว้ในกวีนิพนธ์และบทละครของท่าน

(จาก รยวงศ์, ๑.๒๕, ๑๗.๕๗)

ในกษัตริย์ที่ลิปะผู้เฉลียวฉลาดซึ่งจะลงโทษก็เพื่อรักษาระเบียบและแต่งงานก็เพื่อเห็นแก่ลูกหลาน แม้แต่ประโยชน์ทางวัตถุและความรักก็มีคุณธรรม (คือ หน้าที่ทางศาสนา) เป็นมูลฐาน (๑.๒๕)

พระเจ้าอติถิมีได้ทรงเคร่งครัดอยู่กับคุณธรรมโดยการแสวงหาประโยชน์และความสุขทางวัตถุเลย ทั้งพระองค์ก็ไม่ทรงยอมให้ประโยชน์ทางวัตถุและกามได้รับความกระทบกระเทือนเพราะการแสวงหาคุณธรรมเลย พระองค์มิได้ทรงนำพาต่อหากถ้าหากจะต้องสูญเสียประโยชน์ทางวัตถุ หรือมิได้ทรงนำพาต่อประโยชน์ทางวัตถุถ้าหากจะต้องสูญเสียกามเลย พระองค์ทรงอุทิศชีวิตให้แก่สิ่งทั้งสามนี้ในอาการที่กลมกลืนกัน (๑๗.๕๗).

บทที่ ๑๐

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

ศาสนาพราหมณ์เดิมสมัยสัมหิตาและพราหมณะ เมื่อเผชิญหน้ากับศาสนาต่าง ๆ ที่มีผู้นับถือกันทั่วไป แต่ไม่ใช่ศาสนาพราหมณ์และการเรียกร้องในหมู่ปัญญาชนแห่งลัทธิลี้กลับสมัยอุปนิษัท จึงได้เริ่มรวบรวมกัน จัดแจงใหม่ และทำให้วิถีชีวิตและความคิดแบบพราหมณ์มีชีวิตชีวาขึ้น โดยอาศัยกรรมวิธีนี้เองจึงได้มีการสังเคราะห์ระหว่างอุดมคติเกี่ยวกับเรื่องกรรมของศาสนาพราหมณ์เก่าคือ อุดมคติเกี่ยวกับชีวิตที่เห็นว่าเป็นพิธีรีตอง กับอุดมคติที่ขอบวิเวกชนิดใหม่กว่าเกี่ยวกับการถอนตัวออก และการออกบวชซึ่งได้เจริญอยู่ในสมัยอุปนิษัท กระบวนการฟื้นฟูในศาสนาพราหมณ์นี้ได้สัมผัสกับชีวิตมนุษย์ทั่วทุกมณฑล คือทั้งในด้านศาสนา วิชาการ การบ้านการเรือน และการสังคม ความจริงนับว่าเป็นครั้งแรกที่ได้มีการพยายามอย่างจริงจังที่จะวิวัฒนาการแบบสังคมพราหมณ์ที่แน่นอนขึ้นมา กระบวนการนั้นได้พบกับการแสดงออกในคัมภีร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (สมฤติ หรือ ธรรมศาสตร์) เช่นเดียวกับในมหากาพย์มหากาพย์มหากาพย์มหากาพย์และในวรรณคดีทั่ว ๆ ไป แม้กระทั่งในวรรณคดีที่อุทิศในแก่เรื่องราวที่หายาก ๆ เช่น ประโยชน์ทางวัตถุหรือความรักเป็นต้น

สำหรับพวกฮินดูเป็นจำนวนมหาศาลทุกยุคทุกสมัยแล้ว ก็ไม่มีสัญลักษณ์แห่งธรรมที่บันดาลใจใด ๆ เท่าที่รบุรุษในมหากาพย์รามายณะ คัมภีร์ที่แสดงถึงความโน้มเอียงที่สำคัญ ๆ ๒ ประการซึ่งเป็นของกระบวนการฟื้นฟูใหม่ คือ แนวในทางสังคมและทางภักดีเลย พระรามซึ่งเป็นโอรสองค์โตและเป็นทายาทที่ชอบธรรมของพระเจ้าศรณกษัตริย์แห่งเมืองอโยธยา ได้ถูกพระมารดาเลี้ยงกีดกันไม่ให้ได้รับบัลลังก์ โดยพระนางทุลเสนอให้พระเจ้าศรณปฏิบัติตามพรที่พระองค์ได้ประทานแก่พระนางมานานมาแล้ว โดยให้แต่งตั้งโอรสของพระนางเป็นกษัตริย์และขับไล่พระรามออกไปจากบ้านเมือง เพื่อที่พระราชบิดาของพระองค์จะรักษาคำสัตย์ปฏิญาณได้ พระรามจึงเสด็จไปอยู่ป่าเป็นเวลาถึง ๑๔ ปี พร้อมกับชายาผู้เป็นที่รักของพระองค์ พระนามว่า สีดา ในป่านั้นเองบรรดาพวกราชบุรุษทั้งหลายซึ่งบำเพ็ญตบะและทรมานกายอยู่ในป่าต้องขอร้องให้พระรามช่วยขับไล่พวกอสูรที่มาคอยรบกวนพวกตน ข้อนี้ทำให้พระรามต้องเป็นปฏิปักษ์กับพวกอสูร กษัตริย์ของพวกอสูรได้ลักนางสีดาไปขังไว้ในที่มั่นคงแห่งหนึ่งโดยหวังว่าจะได้รับความรักจากนาง หลังจากที่ได้ทำสงครามต่อสู้กันอยู่เป็นเวลานาน พระรามและพันธมิตรคือพวกลิงก็เอาชนะตัวราพนาสูรและนางสีดากลับคืนมาได้ แล้วพระรามก็ได้รับแต่งตั้งเป็นกษัตริย์ครองกรุงอโยธยา และทรงทำพระองค์ให้เป็นตัวอย่างแห่งกษัตริย์ที่ทรงปกครองด้วยความดีเป็นธรรม และมีเมตตากรุณามากที่สุด

ตัวอย่างอันประเสริฐที่พระรามทรงอุทิศชีวิตเพื่อหน้าที่ เพื่อพระราชบิดา และเพื่อประชาชน และการที่นางสีดาผู้ต้องได้รับทุกข์เป็นเวลานานเพราะความจงรักภักดีต่อพระรามา นั้น ถือกันว่าเป็น

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๒๑

อุดมคติทางศาสนาและทางจริยศาสตร์เรื่อยมาทุกยุคทุกสมัย ถือกันว่าพระรามเป็นตัวละคร และ การที่พระองค์ทรงมีชัยชนะเหนือท้าวราพนาสูรผู้คิดก่อกวนนั้นก็ถือเป็นการเอาชนะธรรม เพื่อที่คนธรรม และกฎทางศีลธรรมจะได้แพร่หลายอยู่ในชีวิตส่วนบุคคลและมหาชน พระรามซึ่งเป็นตัวละครก็ถือกัน ว่าเป็นอวตารของพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดซึ่งได้เสด็จลงมาในโลกเพื่อฟื้นฟูระเบียบทางศีลธรรมให้กลับขึ้น มาใหม่ ในรูปนี้พระองค์ก็ทรงเป็นวัตถุแห่งกระบวนกรกตึกที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งแพร่สะพัดไปทั่ว ประเทศในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๖ - ๗ พวกกวีได้ยกย่องพระรามในบทกวีและบทละครทั้งในภาษา สันสกฤตและภาษาพื้นเมืองมาหลายชั่วอายุคนแล้ว ได้มีผู้สร้างวิหารถวายพระราม ซึ่งวิหารนั้นมีภาพ สลัก บทเพลง และบทละครเล่าถึงเกียรติคุณของพระองค์และสถาปนาพระองค์ไว้ในหัวใจของมวล ชน ในที่สุด “รามายณะ” ก็แพร่สะพัดไปทั่วภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ซึ่งเรายังคงเห็นภาพสลักเรื่อง รามายณะและบทละครเรื่องรามายณะอยู่ แม้ในทุกวันนี้มหากาพย์เรื่องนี้ซึ่งเดิมเป็นภาษาสันสกฤต หรือภาษาพื้นเมืองก็ยังมีผู้อ่านและอธิบายความให้ผู้ฟังที่มีศรัทธากลุ่มใหญ่เป็นจำนวนมาก และใน การต่อสู้ดิ้นรนเพื่ออิสระเสรีภาพของชาติที่มหาตมา คานธีได้ดำเนินการนั้น ท่านก็ได้ตั้ง “รามราชยะ” หรือรัชสมัยแห่งสัจธรรมและอหิงสาเป็นอุดมคติขึ้นมา

กฎหมายศักดิ์สิทธิ์และมหากาพย์พวกฮินดูเห็นว่ามีคุณค่าศักดิ์สิทธิ์น้อยกว่าคัมภีร์พระเวทเพียง เล็กน้อย และได้รวมกันเป็นร่างแห่งตำราทั้งคัมภีร์ เรียกว่า “สมฤติ” คือ “ปริมปราประเพณี (ของ มนุษย์)” ขึ้น ตรงข้ามกับพระเวทซึ่งเป็น “ศรุต” คือ “(ที่เทวะ) ทรงเปิดเผย” ส่วนใหญ่เข้าใจกันว่า สมฤติ มี ศรุต เป็นหลักฐาน และดังนั้นอำนาจหน้าที่ของสมฤติจึงเกิดจากศรุตเท่านั้น จะเป็ นการตีความที่สุดในหนังสือกฎหมายคือ “คุตยสูตร” (สูตรว่าด้วยพิธีกรรมในบ้าน) และ “ธรรมสูตร” (สูตรเกี่ยวกับธรรม) จะเขียนเป็นร้อยแก้ว และในประมวลกฎหมายที่ขยายแก้ไขออกไปที่หลังที่เรียก กันว่า “ธรรมศาสตร์” หรือ “สมฤติ” และตำราต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกัน ประมวลกฎหมายรุ่นหลังที่มี ชื่อเสียงมากที่สุดก็คือ “หนังสือกฎหมายของมनु” [“มनुสมฤติ”] ในสมัยราชวงศ์สูงคะ (พุทธศตวรรษ ที่ ๔-๕) และประมวลกฎหมายของยาชญวาลกย (ยาชญวาลกยสมฤติ สมัยราชวงศ์คุปตะตอนต้น ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๗)

ยุคสมฤติ (หนังสือกฎหมายและมหากาพย์) ซึ่งเป็นยุคสำคัญนั้นกินเวลาหลาย ๆ ปีประมาณ ๑,๐๐๐ ปี (ประมาณ พ.ศ. ๕๐-๑๐๕๐) สมฤติได้ให้ปรัชญาชีวิตและองค์การทางสังคมที่เป็นกลุ่มก้อน ที่คงทนต่อการพิสูจน์แก่อนตัย นั่นคือทนต่อการพิสูจน์แห่งการที่อินเดียถูกต่างดาวรุกรานและปกครอง มาเป็นเวลาหลายร้อยปี (พุทธศตวรรษที่ ๔-๘) ในแง่หนึ่ง กับในอีกแง่หนึ่งก็เป็นการพิสูจน์ศาสนา ต่าง ๆ ที่แผกเพี้ยนออกไป ซึ่งทำให้เกิดเป็นแบบการทำให้เป็นหน่วย และการรวมศาสนาทั้งสองประเภท เข้าด้วยกัน ในยุคที่ชาวต่างประเทศเข้ามารุกรานและปกครองสมัยเดียวกันนั่นเอง เราได้มองเห็นความ แพร่หลายไปอย่างรวดเร็วของลัทธิภิกตึกที่เชื่อถือในเรื่องเทพเจ้า ซึ่งหลังจากที่ได้มีการต่อต้านอยู่บ้าง ในระยะแรก ๆ แล้ว ต่อมาก็ยอมรับอำนาจของกฎหมายศักดิ์สิทธิ์และคัมภีร์พระเวท และก็ได้รับความ

สนับสนุนจากศาสนาพราหมณ์ที่แท้เป็นการตอบแทน ไม่นานนักสัมพันธมิตรก็เจริญขึ้นมาเป็นกระบวนการเคลื่อนไหวกระบวนการเดียว แม้จะแยกเป็นหลายสำนักหลายนิกายก็ตาม กระบวนการนี้เรียกว่าลัทธิฮินดู ลัทธิฮินดูซึ่งตรงข้ามกับศาสนาพราหมณ์ เพราะถือว่าเป็นกระบวนการมวลชนซึ่งนำเข้ามาสู่วัฒนธรรมและนโยบายอันเดียวกันโดยมีกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ของพวกพราหมณ์ ประชาชนต่าง ๆ ชั้นต่าง ๆ และปริมปราประเพณีทางศาสนาต่าง ๆ เป็นประธาน การที่พลังต่าง ๆ กันหลอมเข้าด้วยกันนี้ได้ก่อให้เกิดยุคคลาสสิกที่สำคัญมากยุคหนึ่งของโลก นั่นคือยุควัฒนธรรมฮินดูในสมัยราชวงศ์คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐)

มโนภาพกลางซึ่งสรุปได้สร้างขึ้นอย่างประณีตและได้แน่นอยู่นั้นก็คือมโนภาพเกี่ยวกับธรรม คำว่า ธรรม นี้ได้มีใช้กันอยู่ในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์ส่วนมาก นับตั้งแต่ คัมภีร์ “ฤคเวท” ลงมาทีเดียว และใช้ในอรรถาธิบายต่าง ๆ กันดังที่เราได้เห็นมาแล้ว ธรรมนี้ยังได้แสดงให้เห็นในคติต่าง ๆ เช่น พิธีที่ต้องตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระเวท ความประพฤติทางด้านจริยศาสตร์ กฎเกี่ยวกับวรรณะ และกฎหมายแพ่งและกฎหมายอาญา กฎหมายศักดิ์สิทธิ์เป็นการประมวลธรรม ความจริง มโนภาพเกี่ยวกับธรรมเป็นสิ่งที่เข้าใจสิ่งทั้งปวงและเมื่อกล่าวอย่างกว้าง ๆ ก็อาจกล่าวได้ว่าประกอบด้วยมโนภาพซึ่งมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่จะทำให้การยังชีพทางด้านวัตถุและทางด้านจิตใจกับความเจริญของปัจเจกบุคคล และสังคมปลอดภัย ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของธรรมที่สมควรที่เราจะตั้งข้อสังเกตไว้เป็นพิเศษก็คือว่า เขาถือกันว่าธรรมมิได้เป็นภาวะสถิต เนื้อหาของธรรมมักจะเปลี่ยนแปลงไปตามท้องเรื่องของกาลเวลา สถานที่ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงอยู่

เมื่อไม่คำนึงถึงลักษณะภาพที่เข้าใจกันของธรรมแล้ว ในความหมายที่นับว่าเป็นสามัญที่สุดนั้น ธรรมก็ย่อมถูกจำกัดเป็นอุดมคติที่สำคัญสองประการ คือการจัดชีวิตทางสังคมโดยอาศัยวรรณะที่กำหนดไว้ดีแล้วและจัดเป็นระเบียบดีแล้วประการหนึ่ง กับการจัดชีวิตปัจเจกบุคคลภายในวรรณะเหล่านั้นเป็นอาศรมต่าง ๆ ดังนั้น ในภาษาที่รู้จักกันทั่ว ๆ ไป ธรรมก็มีความหมายเกือบจะเหมือน วรรณ - อาศรม - ธรรม นั่นคือ ธรรมะ(หน้าที่ที่กำหนดไว้) ของวรรณะ ๔ และชีวิต ๔ ชั้น (อาศรม ๔)

เขาถือกันว่าระบบวรรณะ ๔ เป็นลักษณะที่เป็นสาร์ตละสำคัญที่สุดของสังคมพราหมณ์ แม้ลัทธิฮินดูสมัยต่อมาซึ่งแตกต่างจากศาสนาพราหมณ์ในแง่ที่สำคัญ ๆ หลายแง่ก็ได้คุ้มครององค์การทางสังคมที่ประหลาดนี้ไว้อย่างพิถีพิถันระมัดระวังมาก แม้โดยทั่ว ๆ ไปเราจะแปล “วรรณวุยาสภา” ว่าระบบวรรณะ แต่เราก็ควรระลึกไว้ด้วยว่าเมื่อพูดกันอย่างเคร่งครัดตามตัวอักษรแล้ว วรรณะมิได้หมายถึงชาติชั้น (Caste) ดังที่เราเข้าใจทุกวันนี้ ระบบชาติชั้น (Caste) ก็คือ “ชาติวุยาสภา” ซึ่งไม่ต้องสงสัยละ ย่อมเป็นตัวแทนการขยายระบบวรรณะเดิมออกไป จากคัมภีร์ศาสนาพราหมณ์สมัยแรก ๆ เราจะหาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับปฏิกิริยาและพัฒนาการของชาติชั้นและวรรณะได้น้อยมาก จุดมุ่งหมายของคัมภีร์เหล่านั้นก็เพื่อเชิดชูและป้องกันองค์การทางสังคมที่มีมโนภาพเกี่ยวกับชาติชั้นและ

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๒๓

วรรณคดีประกอบคัมภีร์เหล่านั้นพูดถึงกำเนิดอันเป็นทิพย์ของปรากฏการณ์ทางสังคมเหล่านั้น และเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ได้ให้เรื่องราวที่สลับซับซ้อนเรื่องด้วย ปรากฏการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อนเช่นระบบชาติชั้นวรรณะนั้นจะต้องเป็นผลแห่งการที่องค์ประกอบที่ต่าง ๆ กัน มีปฏิสัมพันธ์กันและกัน คำว่า “วรรณะ” (สี, ผิว) เองคงจะบ่งถึงว่า องค์ประกอบที่เป็นมูลฐานเหล่านี้ประการหนึ่งก็คือความแตกต่างกันในด้านชาติพันธุ์ ในคัมภีร์ “ฤคเวท” เราบังเอิญพบข้อความที่อ้างถึง “อารยวรรณะ” จริง ๆ (พวกอารยันในคัมภีร์พระเวท) กับ “ทาสวรรณะ” (สีทาสซึ่งเป็นชื่อที่เหมาะสม ๆ เรียกพวกชนกลุ่มอื่น ๆ นอกจากพวกอารยันในคัมภีร์พระเวท) ในเขตแดนที่พวกอารยันมีอำนาจเป็นเด่นอยู่นั้น เส้นแบ่งวรรณะที่แบ่งระบบสังคมอารยันชั้นสูง ๓ ระบบออกจากระบบที่ ๔ ซึ่งเป็นระบบของพวกศูทรที่นำซึ่งนั้นถือกันเคร่งครัดมาก พวกศูทรที่ดีหรือดีเทียมอารยัน หรือแม้แต่เชื่อนานังบนที่เสมอกับอารยันก็จะถูกลงโทษอย่างหนัก ความแตกต่างทางสังคมนี้ได้รับความเห็นชอบจากทางศาสนา และดังนั้นแม้จนทุกวันนี้ ก็ยังถือกันว่ามีความแตกต่างระหว่างวรรณะอันดูกับวรรณะศูทรอยู่ พวกศูทรไม่ได้รับอนุญาตให้ศึกษาคัมภีร์พระเวท การประกอบพิธีตามคัมภีร์พระเวท และการประกอบพิธีแสดงตนเป็นอารยัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ถวายสยัญจนศักดิ์สิทธิ์อันเป็นสัญลักษณ์แห่งการยอมรับเด็กอารยันเข้าเป็นสมาชิกในชั้นของเขานั้นอย่างสิ้นเชิง

องค์ประกอบที่สำคัญอีกประการหนึ่งก็คือ ลักษณะที่เป็นแบบใช้เวทมนตร์คาถาประกอบพิธีรีตอง วรรณะสำคัญทั้งสี่นั้น แตกต่างจากกันและกันตามบทบาทเฉพาะที่เขาได้แสดงในหน้าที่เกี่ยวกับการอุทิศชีวิตให้แก่ชุมชน วรรณะเหล่านี้จะพิจารณาตัดสินได้ก็โดยอาศัยมโนภาพที่แน่นอนบางอย่างเกี่ยวกับข้อห้าม (ตบฏ) การทำให้เปราะเปื้อนและการทำให้บริสุทธิ์ ชาติชั้นเหล่านี้ได้ถูกกำหนดให้มีวรรณะต่าง ๆ กันให้สอดคล้องต้องกันกับบทบาทของตนในพิธีรีตองต่าง ๆ ซึ่งความจริงแล้วก็ดูเหมือนจะเป็นการยืนยันถึงการใช้คำ “วรรณะ” โดยการอ้างถึงชนชั้นเหล่านั้น ปกติวรรณะทั้งสี่ตามแบบพิธีรีตองผลมเวทมนตร์คาถานี้ได้ถูกระบุไว้โดยอ้อม โดยมีการกล่าวถึงวรรณะเหล่านี้ใน *ปุระสูต* (ฤคเวท ๑๐.๙๐) ในฐานะที่เป็นแขนขาของปุระชะที่เกี่ยวกับยัญพิธีในจักรวาล แล้วการจัดตั้งสังคมของพวกอารยันในคัมภีร์พระเวทก็กระทบกระทั่งกับแบบชีวิตสังคมที่ประชาคมอินเดียชาวพื้นเมืองได้วิวัฒนาการแล้ว ซึ่งจะต้องรับผิดชอบต่อการทำให้ปรากฏการณ์ทางสังคมนี้แข็งแกร่งขึ้น ในขั้นแรก ๆ วรรณะเหล่านี้ยังเปลี่ยนแปลงได้และยืดหยุ่นได้ไม่มากนักเลย แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป วรรณะเหล่านี้ก็ทำให้เป็นระบบสังคมที่แน่นอนมั่นคงยิ่งขึ้น ซึ่งจะแสดงให้เห็นลักษณะได้ก็โดยอาศัยวรรณะซึ่งมีประเพณีแต่งงานกันอยู่เฉพาะในวรรณะเดียวกัน และอยู่ร่วมกันอย่างใกล้ชิดสนิทสนม วรรณะย่อย ๆ ออกไป และวรรณะผสม การอภิปรายกันอย่างละเอียดลออมีปรากฏอยู่ในตำรากฎหมายศักดิ์สิทธิ์ในส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่ต่าง ๆ ของวรรณะเหล่านั้น และความภาคภูมิใจและความไม่สามารถทางด้านสังคมและกฎหมาย

ภายในชาติชั้นวรรณะเหล่านี้ ชีวิตปัจเจกบุคคลได้ถูกจัดให้เป็นขั้นต่าง ๆ กัน ๔ ชั้น เรียกว่า

อาศรม ซึ่งจะทำให้ปัจเจกบุคคลเข้าใจโดยถ่องแท้ถึงประโยชน์ทั้ง ๔ ประการของชีวิตตามแผนผังที่จัดลำดับไว้อย่างเหมาะสมแล้ว ชีวิตชั้นต่าง ๆ ๔ ชั้นนี้ ก็มี **พรหมจารี** (นักศึกษา) **คฤหัสถ์** **สันन्याสี** และ **วานปรสัถ์** (นักบวช) เราจะเห็นได้ว่าระบบชีวิตชั้นต่าง ๆ ๔ ชั้นนั้น ได้หาวิธีที่จะแก้ไขขัดแย้งในระหว่างอุดมคติต่าง ๆ ๒ อย่าง คือ การทำสังคมให้เป็นปึกแผ่นและก้าวหน้าประการหนึ่ง กับ การหลุดพ้นทางด้านจิตใจของปัจเจกบุคคลอีกประการหนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับโครงการ ๔ ชั้นนี้ คัมภีร์กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ได้กล่าวถึงอุดมคติของพรหมณ์ในส่วนที่เกี่ยวกับหัวเรื่องต่าง ๆ เช่น การศึกษา สถานะของสตรี และชีวิตครอบครัวไว้อย่างแจ่มแจ้งและค่อนข้างละเอียดอยู่มาก ได้มีความพยายามที่จะแสดงแผนชีวิตทั้ง ๔ ชั้นให้สืบเนื่องต่อไปและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยกำหนดสังการต่าง ๆ ไว้มากมายซึ่งตามที่เป็นมาก็นับว่าเป็นคู่มือไฟฟ้าตามถนนที่จะนำไปสู่ความรุ่งเรืองแห่งบุคลิกภาพของมนุษย์อย่างเต็มที่ สังการเหล่านี้คลุมไปถึงชีวิตทั้งปวงของมนุษย์ เริ่มต้นตั้งแต่ก่อนคลอด และสิ้นสุดลงด้วยเงื่อนไขหลังจากที่ตายแล้ว

ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า พวกที่นับถือศาสนาพราหมณ์ได้พัฒนาระบบความคิดทางด้านสังคมที่กว้างขวางที่สุดขึ้น ระบบนี้ได้ดำเนินสืบมาเพื่อก่อให้เกิดมูลฐานแห่งสังคมอินเดีย แม้ในทุกวันนี้ ในรูปที่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขบ้างไม่มากนักน้อย

ธรรมคืออะไร ?

เป็นการยากที่จะหาข้อความเพียงตอนเดียวที่จะแสดงให้เห็นภาพแห่งธรรมที่กว้างขวางพอ เพราะฉะนั้น จึงได้นำข้อความที่เป็นแบบฉบับบางตอนมาแสดงไว้ข้างล่างนี้ด้วยความคิดเห็นว่า ข้อความเหล่านั้นอาจจะระบุถึงลักษณะท่าทีบางอย่างแห่งมโนภาพที่สำคัญมากนั้นในศาสนาพราหมณ์และลัทธิฮินดูได้

(จาก ไตตติรียอาร์ณยกะ, ๑๐.๗๙)

ธรรมเป็นพื้นฐานแห่งจักรวาลทั้งปวง ในโลกนี้ประชาชนยอมไปขอให้บุคคลผู้เชี่ยวชาญในธรรมเป็นผู้แนะแนวทางให้ โดยอาศัยธรรมนี้ เขาย่อมขจัดความชั่วให้หมดไปได้ ทุกสิ่งทุกอย่างต้องมีธรรมเป็นพื้นฐานทั้งนั้น เพราะฉะนั้นเราจึงเรียกธรรมว่าเป็นความดีที่สูงสุด

(จาก มหาภารตะ, ๑๒, ๑๑๐, ๑๐-๑๑)

เพื่อส่งเสริมความเข้มแข็งและประสิทธิภาพในหมู่สัตว์ทั้งหลายจึงได้มีการประกาศธรรมขึ้นอะไรก็ตามที่ประกอบด้วยยหิงสา นั่นแหละคือ ธรรม ละ นั่นคือความเห็นที่กำหนดแน่นอนแล้ว

ที่เรียกว่า ธรรม (จาก ฤก ฤาตุ ในอรรถว่า ทรงไว้) ก็เพราะมีวิสัยสามารถที่จะทรงโลกไว้ได้ ธรรมนี้ได้ทรงประชาชนไว้แยก ๆ กันตามสถานะของตน ๆ

(จาก ไวเศิกสูตร, ๔.๑๕)

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๒๕

สิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางด้านวัตถุและความดีทางด้านจิตใจนั่นแหละคือธรรม

(จาก มนุสมฤติ, ๘.๑๕)

เมื่อผู้ใดฝ่าฝืนธรรม ธรรมย่อมทำลายผู้นั้นจริง ๆ เมื่อผู้ใดรักษาธรรม ธรรมก็ย่อมรักษาผู้นั้น เพราะฉะนั้นจึงไม่ควรละเมิดธรรม เพราะธรรมที่เราละเมิดแล้วจะทำลายเราเอง

บ่อเกิดและขอบเขตแห่งธรรม

การอธิบายเกี่ยวกับสภาวะและขอบเขตของธรรมที่เป็นบุคลาธิษฐานมากกว่า ดังที่เข้าใจกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไปนั้นได้มีอยู่ในข้อความต่อไปนี้แล้ว

(จาก ยานุวัตรกยสมฤติ, ๑.๑.๑-๓, ๖-๘)

เมื่อได้แสดงความเคารพต่อท่านยานุวัตรกยผู้เป็นหัวหน้าโยคีทั้งหลายแล้ว นักปราชญ์ทั้งหลายก็กล่าวว่า : ขอท่านได้โปรดอธิบายธรรมเกี่ยวกับชาติชั้นทั้ง ๔ อาศรม ๔ และอื่น ๆ แก่พวกเราทั้งหลายโดยละเอียดด้วยเถิด

หัวหน้าโยคีซึ่งอาศัยอยู่ในเมืองมิลลา (เมืองหลวงของแคว้นวิเทหะ) เมื่อได้เข้ามานอยู่ครู่หนึ่งแล้ว ก็กล่าวกับนักปราชญ์ทั้งหลายว่า : พวกท่านเข้าใจกฎหมายของประเทศที่มฤคทั้งหลายจะท่องเที่ยวไปได้อย่างเสรีโดยต้องแท่นแล้วหรือ ?

พระเวททั้ง ๔ พร้อมด้วยคัมภีร์ปุราณะ ตรรกศาสตร์ ศาสตร์เกี่ยวกับการตีความหมายพระเวท ธรรมศาสตร์ และสาขาต่าง ๆ (๖ สาขา) ของคัมภีร์พระเวทย่อมก่อให้เกิดเป็นศาสตร์และธรรม ๑๔ เรื่อง...

ในบางประเทศ ในบางครั้ง โดยอาศัยวิธีการบางอย่าง เมื่อเรามีศรัทธาให้สิ่งของแก่บุคคลที่สมควรจะได้รับละก็ ในกรณีนั้น เรื่องราวเหล่านั้นทั้งหมดย่อมระบุถึงมโนภาพเกี่ยวกับธรรมในหมู่เรื่องราวอื่น ๆ

คัมภีร์พระเวท (ศรุติ) กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (สมฤติ) การกระทำความดี ไม่ว่าจะสอดคล้องกับอาตมอันของเราเองหรือไม่ก็ตามและความปรารถนาที่เกิดจากความตั้งใจที่บริสุทธิ์ ทั้งหมดนี้ตามที่ถือกันมากก็ถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่งธรรม

ที่เหนือกว่าการกระทำเช่นนั้น เช่น การประกอบยัญพิธี การปฏิบัติตามขนบประเพณี การควบคุมตัวเอง อหิงสา ทาน และการศึกษาพระเวท ก็คือธรรมที่สูงที่สุด ซึ่งได้แก่การรู้แจ้งตัวตนโดยวิธีการทำโยคะ

บุคคล ๔ คนผู้มีความเชี่ยวชาญในคัมภีร์พระเวทและธรรม หรือกลุ่มบุคคลที่ข้าของเฉพาะในไตรเพท ย่อมก่อให้เกิดเป็นศาลขึ้น สิ่งศาลนั้นประกาศออกมา ก็ควรเป็นธรรม หรือว่าสิ่งที่แม้บุคคลผู้ที่ดีที่สุดในหมู่ผู้รู้เรื่องราวเก่า ๆ ของชีวิตได้ประกาศไว้ ก็ควรจะเป็นธรรมด้วย

ข้อความตอนนี้ ซึ่งเป็นธรรมชาติแห่งสารบัญนั้นก็จะบ่งถึงขอบเขตและเนื้อหาของกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ดั้งที่เข้าใจกันอยู่ตามประเพณีแล้ว

(จาก มนุษยนิติ, ๑.๑๑๑-๑๑๔)

การสร้างสรรคจักรวาล การปฏิบัติในเรื่องเกี่ยวกับสัจยสาบาน การปฏิบัติเกี่ยวกับการปฏิญาณตนเป็นนักเรียน (พฤติกรรมที่แสดงความเคารพต่อครู อาจารย์ ฯลฯ) กฎสูงสุดที่เกี่ยวกับพิธีสงฆ์ (ซึ่งจะต้องปฏิบัติตามที่สิ้นสุดการเป็นนักเรียน)

การนำเข้าสาวมา การกำหนดการแต่งงานชนิดต่าง ๆ ระเบียบต่าง ๆ เกี่ยวกับมหายัญพิธี กฎนิรันดร์เกี่ยวกับพิธีศพ

การกำหนดวิธีที่จะได้รับเครื่องยังชีพ การปฏิญาณของพวกที่จบการศึกษาในพระเวท (คือคฤหัสถ์ผู้เป็นพราหมณ์) กฎว่าด้วยสิ่งที่รับประทานได้และรับประทานไม่ได้ การชำระมนุษย์และสิ่งอื่น ๆ ให้หมดจด

กฎหมายเกี่ยวกับสตรี กฎว่าด้วยชีวิตของนักบวช ความหลุดพ้นทางจิต การสละโลกียวิสัยออกบวช หน้าที่ทั้งมวลของกษัตริย์ การพิจารณาตัดสินการฟ้องร้องคดี

กฎต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการสอบพยาน กฎหมายว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างสามีกับภรรยา กฎหมายว่าด้วยทรัพย์มรดกและการแบ่งทรัพย์สมบัติของบรรพบุรุษ กฎหมายเกี่ยวกับการพนัน การตัดสินบุคคลที่พิสูจน์ได้ว่าเป็นชาวกนหนามของสังคมออกไป

ความประพฤติของพวกแพศย์ (ไวศยะ) และ ศูทร ป่อเกิดแห่งวรรณสังกร กฎหมายเกี่ยวกับวรรณทั้ง ๔ ในสมัยที่ได้รับความนิยมลำบากเดือดร้อน พิธีที่ต้องเกี่ยวกับการล้างบาป

เรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ๓ ประการที่สืบเนื่องมาจากกรรมที่บุคคลได้ทำไว้ ความดีทางด้านจิตใจ การตรวจตรากรรมที่เป็นบุญกุศลและที่เป็นบาป

กฎหมายของเฉพาะประเทศ กฎหมายเฉพาะวรรณะ กฎนิรันดร์เกี่ยวกับครอบครัวของแต่ละคน กฎเกี่ยวกับประชาคมที่เป็นมิจาหิฐี เรื่องทั้งหมดนี้ ท่านมनुได้อธิบายไว้ในเรื่องมนุษย์นิตินี้

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๒๗

ธรรมมิใช่สิ่งที่สถิตย์

ข้อความต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นลักษณะที่สำคัญมากประการหนึ่งของธรรม นั่นคือ มโนภาพ และเนื้อหาของธรรมเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ ปริมปราปะเพณิโบราณได้พูดถึงยุคทั้ง ๔ นั่นคือ กฤตายุค ไตรตายุค ทวารยุค และ กัลียยุค ซึ่งมีช่วงเวลา ๑,๗๒๘,๐๐๐ ปี ๑,๒๙๖,๐๐๐ ปี ๘๖๔,๐๐๐ ปี และ ๔๓๒,๐๐๐ ปีมนุษย์ตามลำดับ เชื่อกันว่า ยุคทั้งสี่ที่สืบเนื่องกันมานี้มีความเสื่อมทางด้านร่างกายและจิตใจเพิ่มขึ้นเป็นลักษณะ ฉะนั้น จึงไม่มีธรรมที่เป็นชุดที่เป็นเอกรูปใด ๆ ที่เราจะเอามาใช้กับยุคทั้ง ๔ นี้ได้เลย ยังมีผู้เชื่อกันต่อไปอีกว่า เมื่อยุคทั้งสี่นี้มาบรรจบครบรอบหนึ่งแล้วก็จะบังเกิดมีที่สุดแห่งจักรวาล ซึ่งจะมีการสร้างจักรวาลใหม่และจะมีวัฏจักรใหม่เป็นผลติดตามมา

(จาก มนุสมฤติ, ๑.๘๑-๘๖)

สิ่งที่มี ๔ เท้า และสมบูรณ์คือธรรม ในกฤตายุค ซึ่งเชื่อกันว่า เป็นเอกลักษณ์กับสังฆธรรมจริง ๆ โดยอาศัยพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับธรรมจึงมิได้มีประโยชน์ชนิดใด ๆ เพิ่มพูนขึ้นแก่มนุษย์เลย

ในอีกสามยุค โดยอาศัยประโยชน์บางชนิด (ที่เพิ่มพูนแก่มนุษย์โดยทางพฤติกรรมที่ตรงข้ามกับธรรม) ธรรมจึงถูกแบ่งไปเสียเลี้ยวหนึ่งอย่างได้ผล (คือ ๑ ใน ๔) ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความแพร่หลายแห่งการลักขโมย การพูดปด และการหลอกลวง ธรรมก็หายไปทีละเล็กละน้อย ๆ

ในกฤตายุค มนุษย์เราจะไม่โรคภัยไข้เจ็บ จะสมปรารถนาในสิ่งที่มุ่งหวังทุกอย่าง และมีอายุ ๔๐๐ ปี (น่าจะ เป็น ๔,๐๐๐ ปี...ผู้แปล) แต่ในยุคต่าง ๆ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ไตรตายุคเป็นต้นไปนั้นช่วงชีวิตจะลดลงทีละเล็กละน้อย (๑ ใน ๔)

ช่วงชีวิตของมนุษย์ซึ่งเป็นมรรตยนั้นมักกล่าวถึงอยู่ในคัมภีร์พระเวท ผลลัพธ์ที่พึงปรารถนาแห่งการประกอบอัญพิธี และอำนาจทางด้านจิตใจโดยเฉพาะของดวงวิญญาณที่อยู่ในร่างกาย (นั่นคือของสัตว์ที่เป็นมรรตย) เหล่านี้เป็นผลลัพธ์ในฐานะเป็นผลแห่งกรรมของมนุษย์ในโลกนี้ที่สอดคล้องต้องกันกับลักษณะภาพของแต่ละยุค

ธรรมชุดหนึ่งได้ถูกกำหนดไว้สำหรับมนุษย์ในกฤตายุค ธรรมชุดอื่น ๆ ก็กำหนดขึ้นไว้สำหรับมนุษย์ในไตรตายุค และทวารยุค และยังมีธรรมอีกชุดหนึ่งสำหรับมนุษย์ในกัลียยุคตามความเสื่อมที่ทวีมากยิ่งขึ้นอันแสดงถึงลักษณะของยุคต่อ ๆ มา

การบำเพ็ญตบะย่อมก่อให้เกิดธรรมที่สูงที่สุดในกฤตายุค ความรู้ศักดิ์สิทธิ์ถือว่าเป็นธรรมสูงสุดในไตรตายุค การประกอบอัญพิธีถือว่าเป็นธรรมสูงสุดในทวารยุค การให้ (ทาน) เท่านั้น เป็น

๒๒๘

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ธรรมสูงสุดในกสิย

วรรณกรรมหรือการจัดตั้งวรรณะทั้งสี่ชั้น

ตราบเท่าที่เราจะต้องเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบพราหมณ์ผสมฮินดูอยู่ เนื้อสารแห่งธรรมทั้งปวงก็เกิดจากปฏิบัติหน้าที่อย่างเหมาะสมเกี่ยวกับการจัดตั้งชาติชั้นทั้งสี่ หรือเกี่ยวกับการพัฒนาการที่ซับซ้อนต่อมาอันได้แก่ ระบบวรรณะ แต่ละชาติชั้นก็มีหน้าที่และสวธรรมของตนเองเป็นชุด ๆ ที่ได้กำหนดไว้อย่างแน่นอน และเพื่อความมั่นคงและความก้าวหน้าของสังคมทั้งหมด แต่ละชั้นหรือแต่ละหน่วย สังคมก็หวังกันว่าจะปฏิบัติตามคำสอนที่มีอยู่ใน “ภควัทคีตา” ดังต่อไปนี้ : “ประมวลสวธรรมของตนเองซึ่งแม้จะมีคุณภาพบกพร่องไปบ้าง แต่ก็จะนำไปสู่ความดีขั้นอันดีมีค่ามากกว่าประมวลความประพฤติของต่างดาว ซึ่งปฏิบัติตามได้ง่ายกว่า”

ชาติชั้นทั้งสี่ของผู้ที่เกิดจากปากและแขน ขา ของปุระ อันได้แก่พวก พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ได้ก่อให้เกิดเป็นสังคมที่ประสานกันเป็นอย่างดี เกือบจะพอเพียงอยู่ในตัวทีเดียว

ที่ต่ำกว่าสังคมนี้ แม้ว่าในด้านเศรษฐกิจจะสัมพันธ์กันอยู่บ้างก็ได้แก่พวก “นอก” วรรณะอีกเป็นจำนวนมาก ซึ่งแม้แต่การสัมผัสถูกต้องเงาหรือแม้แต่การดูของพวกนอกวรรณะนี้ก็ทำให้เกิดมลทินได้ พวกนอกวรรณะเหล่านี้จะทำงานไม่บริสุทธิ์สะอาด เช่น ตักอุจจาระ เอาซากศพไปทิ้งงานเย็บหนัง เป็นต้น และจะต้องอยู่ในภายนอกประชาคมเผ่าอารยันด้วย พวกนอกวรรณะนี้มีเครื่องหมายที่แสดงให้เห็นว่าแตกต่างจากวรรณะอื่น ๆ และจะเคาะไม้บอกประชาชนว่าตนกำลังจะผ่านไปมโนภาพเกี่ยวกับพวกนอกวรรณะนี้ยังคงยึดถือกันเรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ ในหมู่วรรณะที่อื่นใคร ๆ ไม่พึงจะต้อง บางพวกอาจจะสืบสายมาจากสมัยโบราณกาลก็ได้ บางพวกก็อาจเพิ่มเข้ามาใหม่จากพวกเผ่าพื้นเมืองดั้งเดิมที่อพยพเข้ามาอยู่ใกล้ ๆ ประชาคมที่อยู่กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

อินเดียส่วนใหญ่มิได้ถูกพวกอารยันพิชิตเลย แต่ส่วนใหญ่เป็นดินแดนที่ประชาชนพื้นบ้านพื้นเมืองเผ่าต่าง ๆ อาศัยอยู่ บางเผ่าหรือบางชั้นก็ถือกันว่ามีฐานะและอาชีพคล้ายกับพวกทวิชาติ พวกนี้เรียกว่า “วราตยัส” และมีผู้เข้าใจว่าเป็นวรรณะทวิชาติที่ถูกลดฐานะลงไปแล้วเพราะละเลยต่อการประกอบพิธีกรรมตามคัมภีร์พระเวท แม้โดยหลักการพวกนี้จะเอามาเทียบได้กับพวกศูทร แต่ก็มีสิทธิที่จะได้รับเลือกเข้าสู่ระบบวรรณะ เป็นพราหมณ์ กษัตริย์ หรือแพศย์ โดยจะต้องมีการประกอบพิธีพิเศษโดยพวกพราหมณ์ก่อน ความสามารถนี้ส่วนใหญ่อาจเคยรับผิดชอบต่อการทำให้เป็นหน่วยที่สมบูรณ์ในหมู่ทวิชาติทั้งของพวกชนชั้นสูงที่มีอารยันที่พวกอารยันตั้งขึ้นในอินเดีย และต่อพวกที่บุกรุกเข้ามาในภายหลัง เช่น พวกฮัน ชาวต่างประเทศอื่น ๆ ทั้งปวงถูกรังเกียจว่าเป็น “พวกป่าเถื่อน” (มฺเลจจะ = มลัคนะ)

(จาก มนุษยชาติ, ๑.๘๗-๙๔, ๑๐๒, ๑๐๗, ๑๐๘)

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๒๕

เพื่อเห็นแก่การพิทักษ์รักษาการสร้างสรรค์ทั้งสิ้นนี้ (ปุรุषะ) ซึ่งเป็นผู้รุ่งโรจน์อย่างที่สุดทรงกำหนดหน้าที่แยก ๆ กันให้แก่วรรณะต่าง ๆ ที่เกิดจาก ปาก มือ ขา และเท้าของตน

การสอน การศึกษา การประกอบยัญพิธี ทั้งการทำให้ผู้อื่นประกอบยัญพิธี การให้ทาน และการรับทาน ทั้งหมดนี้ปุรุषะได้มอบให้เป็นหน้าที่ของพราหมณ์

การคุ้มครองประชาชน การสละทรัพย์สมบัติ การประกอบยัญพิธี การศึกษา การไม่ติดอยู่กับความสุขทางกามารมณ์ ทั้งหมดนี้ปุรุษะได้มอบให้เป็นหน้าที่ของกษัตริย์

การเลี้ยงดูวัวควาย การสละทรัพย์สมบัติ การประกอบยัญพิธี การศึกษา การค้าและพาณิชย์กรรม การให้กู้เงิน และการเกษตรกรรม ทั้งหมดนี้ปุรุษะได้มอบให้เป็นหน้าที่ของแพศย์

พระผู้เป็นเจ้า (ปุรุषะ) ได้ทรงกำหนดอาชีพ (กรรม) ให้แก่บุตรเพียงอย่างเดียวเท่านั้น นั่นคือการรับใช้วรรณะทั้งสามโดยไม่มีความอาฆาตพยาบาท

มนุษย์เรานั้น นับตั้งแต่สะตือขึ้นไปบริสุทธิ์กว่าสกนธ์ที่อยู่ต่ำกว่าสะตือลงมา เพราะฉะนั้นพระสยัมภูจึงทรงประกาศว่าปากเป็นส่วนที่บริสุทธิ์ที่สุด

ในเรื่องที่เกี่ยวกับบ่อเกิดจากแขนขาของปุรุषะ ในเรื่องเกี่ยวกับความเป็นใหญ่มีอาวุโสกว่า และในเรื่องที่ตนพิทักษ์รักษาพระเวท (พรหมณ์) นั้น พราหมณ์เคารพธรรมว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้าแห่งการสร้างสรรค์ทั้งปวงนี้

สำหรับองค์พระสยัมภู เมื่อได้ทรงบำเพ็ญตบะแล้ว ก็ทรงสร้างพราหมณ์จากพระโอษฐ์ของพระองค์ขึ้นมาก่อน ทั้งนี้ก็เพื่อนำไทยธรรมที่เขาตั้งใจถวายทวยเทพ และที่เขาตั้งใจอุทิศให้แก่วิญญาณของบรรพบุรุษไป และเพื่อเป็นการพิทักษ์รักษาจักรวาลทั้งปวงนี้

ภาวะที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาชนิดใดเล่าที่อาจสูงส่งกว่าเขาซึ่งโดยอาศัยปากของเขานั้น ทวยเทพทั้งหลายจะได้รับไทยธรรมที่เขาตั้งใจถวายตนและวิญญาณบรรพบุรุษจะได้รับไทยธรรมที่เขาอุทิศให้ตน ?

ในบรรดาภาวะที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาทั้งหลาย ภาวะที่มีชีวิตเป็นภาวะที่ดีที่สุด ในบรรดาภาวะที่มีชีวิตทั้งหลาย ภาวะที่ดำรงอยู่โดยอาศัยพุทธิปัญญาของตน เป็นภาวะที่มีชีวิตที่ดีที่สุด ในบรรดาภาวะที่มีชีวิตมีพุทธิปัญญาทั้งหลาย มนุษย์เป็นภาวะที่มีชีวิตมีพุทธิปัญญาที่ดีที่สุด ในบรรดามนุษย์ทั้งหลาย ก็ถือกันว่าพราหมณ์เป็นผู้ที่ดีที่สุด

ในบรรดาพวกพราหมณ์ทั้งหลาย พราหมณ์ผู้คงแก่เรียนเป็นพราหมณ์ที่ดีที่สุด ในบรรดาพราหมณ์ผู้คงแก่เรียนทั้งหลาย พราหมณ์ผู้ใช้สติปัญญามุ่งอยู่กับกรรมวิธีทางด้านพิธีต้องเป็นผู้ที่ดีที่สุด ในบรรดาพราหมณ์ผู้ใช้สติปัญญามุ่งอยู่กับกรรมวิธีทางด้านพิธีตอมนั้น พราหมณ์ผู้ประกอบพิธีต้องเป็นผู้ที่ดีที่สุด ในบรรดาพราหมณ์ผู้ประกอบพิธีตอมนั้น พราหมณ์ที่รู้แจ้งพรหมันเป็นผู้ประเสริฐที่สุด

ชาติกำเนิดของพราหมณ์ เป็นการอวตารนิรันดร์ของธรรม เพราะพราหมณ์เกิดเพื่อประโยชน์แก่ธรรม และมีความโน้มเอียงไปในทางที่จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพรหมัน (พระพรหม)...

เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ในการอธิบาย เรื่องหน้าที่ของพราหมณ์และหน้าที่ของวรรณะอื่น ๆ ตามลำดับสูงต่ำแห่งวรรณะของตน พระมनुผู้มีปรีชาผู้เป็นโอรสของพระสยัมภู จึงได้ทรงสร้างเรื่องนี้ขึ้นมา...

ในเรื่องราวนี้ได้มีอธิบายไว้อย่างละเอียดในรูปธรรมล้วน ๆ คือ เรื่องบุญและบาปที่เกิดจากการกระทำ (ของมนุษย์) และประมวลความประพฤติดันเป็นนิรันดร์ของวรรณะทั้งสิ้น

ประมวลความประพฤติดังที่คมกัรได้ให้อธิบายไว้ และที่คมกัรธรรมศาสตร์ได้กำหนดไว้ นั้นได้ก่อให้เกิดธรรมที่สูงสุดขึ้น ดังนั้น ผู้ที่เป็นทวิชาติ (เกิดสองครั้ง) มีความรู้สึกถึงอาตมอันของตนเอง (แสวงหาคว้ามหุดพันทางด้านจิตใจ) ก็ควรมีความระมัดระวังในเรื่องนี้อยู่เสมอ

กำเนิดวรรณสังกร

นี่เป็นการอธิบายตามสัญญาเกี่ยวกับบ่อเกิดและสภาวะของวรรณะต่าง ๆ และวรรณสังกร ไม่มีทางเลยที่เราจะถือว่าเป็นการสะท้อนให้เห็นภาพระบบที่สับสนแห่งวรรณะแท้ ๆ กึ่งวรรณะ วรรณสังกร และวรรณะภายนอก (ที่ใครจะแตะต้องไม่ได้) ซึ่งมีกว่าสามพันวรรณะอันมีอยู่ในประเทศอินเดีย ในปัจจุบันนี้ องค์ประกอบเพียงอย่างเดียวเท่านั้นที่เราพิจารณาเห็นในแง่ที่เกี่ยวกับความต่างกันอย่างสับสนของระบบวรรณะ นั่นคือ การแต่งงานแบบผสม ไม่มีการอ้างถึงองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น อาชีพหน้าที่พิเศษทางศาสนา การใช้การเศรษฐกิจ และนโยบายการบริหารอย่างรอบคอบ ฯลฯ เลย

(จาก ยาชญวาลกยสมฤติ, ๑.๙๐-๙๑)

สามีอยู่ในวรรณะใดวรรณะหนึ่ง ภรรยา ก็อยู่ในวรรณะเดียวกัน สามีภรรยาซึ่งอยู่ร่วมกันด้วย

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๓๑

การสมรสที่ไม่มีที่ติ เมื่อให้กำเนิดบุตร บุตรนั้นก็อยู่ในวรรณะเดียวกับบิดามารดา^๑ และเป็นผู้สามารถที่จะสืบวงศ์สกุลได้

บุตร^๒ ที่เกิดจากบิดาเป็นพราหมณ์ มารดาเป็นกษัตริย์ เรียกว่า “มูรธาสิกตะ” บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นพราหมณ์ มารดาเป็นแพศย์ (ไศยยะ) เรียกว่า “อัมพัษฐะ” บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นพราหมณ์ มารดาเป็นสุทร เรียกว่า “นิษาทะ” หรือแม้แต่จะเรียกว่า “ปารศวะ”^๓ ก็ได้

บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นกษัตริย์ มารดาเป็นแพศย์หรือสุทร ตามประเพณีที่ถือมาเรียกว่า “มาหิษยะ” หรือ “อุกระ” บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นแพศย์ มารดาเป็นสุทร เรียกว่า “กณะ” กฎนี้ได้ตั้งขึ้นเฉพาะสำหรับบุคคลที่สมรสเท่านั้น

บุตร^๔ ที่เกิดจากบิดาเป็นกษัตริย์ มารดาเป็นพราหมณ์ เรียกว่า “สุตะ” บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นแพศย์ มารดาเป็นพราหมณ์ เรียกว่า “ไวเทหะ” บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นสุทร มารดาเป็นพราหมณ์ เรียกว่า “จันทาล” ซึ่งเป็นผู้ที่ถูกกันออกจากการพิจารณาธรรมทั้งปวง

หญิงกษัตริย์ที่สามีเป็นแพศย์ บุตรเรียกว่า “มาคระ” ถ้าสามีเป็นสุทร บุตรเรียกว่า “กษัตตฤ” หญิงแพศย์มีสามีเป็นสุทร บุตรเรียกว่า “อาโยควะ”

บุตรที่เกิดจากบิดาเป็นมาหิษยะ มารดาเป็นกณะ เรียกว่า “รตการะ”^๕ การที่จะถือว่าบุตรที่เกิดมาแล้วหรือดีนั้นก็ให้พิจารณาว่าบุตรนั้นเกิดจากการสมรสที่เลว (ปฏิลอม) หรือจากการสมรสที่ดี (อนุโลม)

^๑การแต่งงานของฮินดูแบ่งออกเป็น ๓ อย่าง คือ (๑) การแต่งงานที่สามีภรรยาอยู่ในวรรณะเดียวกัน (๒) การแต่งงานที่ดี คือ สามีอยู่ในวรรณะที่สูงกว่าภรรยา (๓) การแต่งงานที่เลว คือ ภรรยาอยู่ในวรรณะที่สูงกว่าสามี บุตรที่เกิดจากการแต่งงานที่เลว ถือว่าน่ารังเกียจเป็นพิเศษ ตามส่วนสัดส่วนโดยตรงกับความไม่เสมอกันระหว่างตำแหน่งของบิดามารดา : จันทาล คือบุตรที่เกิดจากบิดาเป็นสุทร มารดาเป็นพราหมณ์ ถือว่าเป็นวรรณะที่จะจะต้องมีได้ ที่ต่ำที่สุด

^๒ข้อความตอนนี้อยู่ตอนต่อไป อ้างถึงวรรณะสังกรที่เป็นผลเนื่องมาจากการแต่งงานชนิดเลว บุตรที่เกิดจากการแต่งงานชนิดดีระหว่างบิดามารดาที่เป็นฮารยันด้วยกัน แม้จะเป็นวรรณะสังกรก็เป็นฮารยันด้วย

^๓วรรณะต่ำมากทั้งคู่

^๔ข้อความตอนนี้และตอนต่อไปอ้างถึงวรรณะสังกรนี้ เป็นผลเนื่องมาจากการแต่งงานชนิดเลว

^๕“สุตะ” (สารถิ, กวี) “กษัตตฤ” (คนเผ่าประตูล) “มาหิษยะ” (โคบาล) “รตการะ” (คนทำรต) เดิมทีจะต้องมีความสำคัญในด้านอาชีพมากที่สุด พวกนิษาทะกำเนิดเดิมเป็นคนเผ่าพื้นเมือง ดำรงชีวิตอยู่ด้วยการประมงและการล่าสัตว์ “อัมพัษฐะ” (ผู้เย็บเย็บ, หมอ) “ไวเทหะ” และ “มาคระ” (พ่อค้า) เป็นชื่อเฉพาะที่เห็นได้ชัด บ่งให้เห็นว่าวรรณะเหล่านี้มาจากแคว้นอัมพัษฐะ แคว้นวิเทหะ หรือแคว้นมคธ เราอาจมองเห็นวิธีที่วรรณะต่าง ๆ ที่มีนามอยู่ในเรื่องนี้มีปฏิกิริยาที่ต่างกันมากที่สุด และได้ถูกทำให้เป็นหน่วยต่าง ๆ ในระบบการปกครองที่มีอำนาจสูงต่ำลดหลั่นกันลงมาโดยมีทฤษฎีเกี่ยวกับการแต่งงานที่ดี แต่เราก็ต้องพอใจในความเฉลียวฉลาดของนักประพันธ์ที่เป็นพราหมณ์ในการเลือกวรรณะตามอาชีพที่เหมาะสมให้แก่บุตรที่เกิดจากการแต่งงานแบบพันทางชนิดต่าง ๆ

ความเจริญก้าวหน้าในด้านฐานะในวงสังคม^๒ (ของพวกวรรณะสังกรต่าง ๆ) นั้นควรทราบว่ามีผลลัพท์ในการแต่งงานครั้งที่ ๗ หรือแม้แต่ครั้งที่ ๕^๓ ก็ได้ ในกรณีที่เกี่ยวข้องกับการกลับกัน เขาจะถูกลดมาสู่สถานะเท่ากับ (สถานะของวรรณะที่เขาได้นำมาดำเนินวิถีชีวิตของเขาในตอนท้ายแห่งสมัยเดียวกัน) (สถานะของบุตรที่เกิดจากการอยู่ร่วมระหว่างวรรณะที่แท้จริงและวรรณะสังกร) ที่สูงกว่าและต่ำกว่าก็จะพิจารณาตัดสินได้โดยอาศัยหลักการเช่นเดียวกับนัยก่อน (หลักการว่าด้วยการสมรสที่ดี) นั้นเอง

การเริ่มเป็นนักศึกษา

เด็กชายที่เป็นพราหมณ์ กษัตริย์ หรือแพศย์ จะถูกนำไปหาอาจารย์อย่างเป็นทางการพิธีรีตองทีเดียว ทั้งนี้ก็เพื่อที่อาจารย์จะได้รับไว้เป็นศิษย์อยู่ในกรอบระเบียบวินัยศึกษาหาความรู้ที่ศักดิ์สิทธิ์ต่อไป พิธีอุปนายณะนี้ได้ก่อให้เกิดเป็นชาติที่สองหรือกำเนิดทางด้านจิตใจขึ้น เพราะการได้กำเนิดมาจากบิดามารดานั้นเป็นเพียงกำเนิดทางด้านร่างกายเท่านั้น เพราะฉะนั้นบุคคลที่เกิดในสามวรรณะแรกจึงเรียกว่า “ทวิชะ” หรือผู้เกิดสองครั้ง ด้วยพิธีอุปนายณะที่นับว่าเป็นการเริ่มต้นอาศรมชั้นแรก นั่นคือความเป็นนักศึกษาระยะแรก หรือพรหมจารี อายุสำหรับอุปนายณะสำหรับวรรณะต่าง ๆ นั้นย่อมแนะนำให้เห็นว่าเวลาแห่งการศึกษาของวรรณะต่าง ๆ เหล่านั้นแตกต่างกันอยู่ เวลาศึกษาของเด็กวรรณะพราหมณ์ไม่ต้องสงสัยเลยว่า จะต้องเป็นเวลาที่ใช้สมองหนักที่สุดและบางทีจะเป็นวรรณะเดียวเท่านั้นที่หวังกันว่าจะเป็นผู้รอบรู้คัมภีร์พระเวททั้งหมด การศึกษาของกษัตริย์ก็อยู่ในมือของครูที่เป็นพราหมณ์ แต่ส่วนใหญ่เน้นหนักไปในเรื่องการฝึกฝนยุทธศิลป์และการปกครอง จากข้อความที่คัดมาข้างล่างนี้ ซึ่งได้มาจากงานซึ่งมีอายุก่อนคริสต์ศักราชหลายร้อยปี เราจะเห็นได้ว่า ในด้านหลัก การแล้วพวกอารยันทั้งปวงมีระยะเวลาการศึกษาภาคบังคับนานมาก ดังนั้น พวกอารยันจึงเป็นผู้เชี่ยวชาญในภาษาสันสกฤต และมีวัฒนธรรมแบบธรรมดาสามัญ ความเชื่อมั่นอย่างแน่นสนิทางด้านภาษา วัฒนธรรมและสังคมที่สูงส่งของพวกอารยันซึ่งตรงข้ามกับเผ่าต่าง ๆ และประชาชนที่มีโซอารยันย่อมเป็นการรับประกันว่าอารยันเป็นเด่นเหนือพวกที่มีโซอารยันทั้งในด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรมในอินเดียส่วนใหญ่มากยิ่งขึ้นกว่าชัยชนะทางด้านการทหารเสียอีก

(จาก อาศุลยานคฤหะสูตร, ๑.๑๙.๑-๑๓; ๒.๕-๗; ๒๒.๑.๕)

^๒ข้อความตอนนี้นับว่าสำคัญมากในแง่ที่ว่าได้กล่าวถึงความอาจเป็นไปได้ที่วรรณะสังกรอาจได้ยกระดับขึ้นสู่สถานะแห่งวรรณะที่แท้จริงที่สูงกว่าถัดขึ้นไป ทั้งยังชี้ให้เห็นจุดสำคัญที่ว่าความเปลี่ยนแปลงในด้านอาชีพ (ในสถานการณ์ปกติ) มักจะบังถึงความเปลี่ยนแปลงในวรรณะเสมอ อนึ่ง ชาวคัมภีร์ได้เป็นตัวประกอบอย่างเดียวกับเท่านั้นที่จะพิจารณาตัดสินวรรณะ เพราะครอบครัวพราหมณ์ที่ดำรงชีวิตอยู่ด้วยอาชีพของศูทรติดต่อกันมาถึง ๗ ชั่วคนก็ย่อมกลายเป็นศูทรด้วย นำสนใจที่ว่ามิได้มีการกล่าวถึงบุคคลที่ประกอบอาชีพแห่งระเบียบสังคมที่สูงกว่าพราหมณ์เลย

^๓ตัวอย่างเช่น พราหมณ์มีภรรยาเป็นศูทร ก็ให้กำเนิดธิดาเป็นนิษาทะ พราหมณ์อีกคนหนึ่งแต่งงานกับธิดาที่เป็นนิษาทะ และได้ธิดาขึ้นมาคนหนึ่ง พราหมณ์ที่มีภรรยาเป็นนิษาทะตามแบบนี้ ๖ ชั่วอายุคนได้บุตรขึ้นมา บุตรนั้นก็เป็นพราหมณ์ มิใช่เป็นสมาชิกของวรรณะสังกรได้อีกต่อไปแล้ว

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๓๓

ควรทำพิธีอุปนายณะแก่พราหมณ์เมื่ออายุ ๘ ขวบ หรือในปีที่ ๘ นับตั้งแต่ถือปฏิสนธิ์ได้ ควรทำพิธีอุปนายณะแก่กษัตริย์เมื่ออายุ ๑๑ ขวบ ควรทำพิธีอุปนายณะแก่แพศย์เมื่ออายุได้ ๑๒ ขวบ เวลาที่เหมาะสมสำหรับทำอุปนายณะแก่พราหมณ์ยังไม่สิ้นสุดจนกว่าจะมีอายุครบ ๑๖ ปี สำหรับกษัตริย์มีเวลาไปจนกว่าจะมีอายุครบ ๒๑ ปี สำหรับแพศย์มีเวลาไปจนกว่าจะมีอายุครบ ๒๔ ปี ถ้าพ้นกำหนดนั้น เขาจะต้องถูกเนรเทศออกจากชาติ (คือจากพิธีอุปนายณะ และดังนั้นก็ถือว่าถูกขับออกจากชาติ) และสังคมอารยัน คำว่าสาวิตรีเป็นชื่อโศลกในพระเวทที่ใช้ในพิธีอุปนายณะ) หลังจากกำหนดนั้น ไม่ควรประกอบพิธีอุปนายณะให้ ไม่ควรสอน ไม่ควรให้มีตำแหน่งหน้าที่ในการประกอบพิธีต่าง ๆ ประชาชนไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับเลย

เราควรสอนเด็ก (ชาย) ที่สวมใส่เครื่องประดับ ที่มีมบนศีระเกล้าแล้วเป็นอย่างดี ซึ่งแต่งตัวด้วยเครื่องแต่งกายชุดใหม่ซึ่งยังไม่เคยซักเลย หรือถ้าเป็นพราหมณ์ก็แต่งกายด้วยหนังกวาง ถ้าเป็นกษัตริย์ก็แต่งกายด้วยหนังกวางที่มีจุด ๆ ถ้าเป็นแพศย์ก็แต่งกายด้วยหนังแพะ ถ้าหากเขาจะสวมใส่เครื่องประดับ ก็ควรใส่เครื่องประดับที่มีสีคือ พราหมณ์ใช้เครื่องประดับสีเหลืองปนแดง กษัตริย์ใช้เครื่องประดับสีแดงอ่อน แพศย์ใช้เครื่องประดับสีเหลือง สำหรับเข็มขัด พราหมณ์ควรใช้เข็มขัดทำด้วยหญ้าญูชะ (หญ้าปล้อง) กษัตริย์ควรใช้สายธนูทำเข็มขัด แพศย์ควรใช้เข็มขัดขนสัตว์ สำหรับไม้เท้า พราหมณ์ควรใช้ไม้เท้า “ปาลาส” กษัตริย์ควรใช้ไม้มะเดื่อ แพศย์ควรใช้ไม้มะตูม (พิลวะ) หรือไม้เท้าทุกชนิด นักเรียนควรใช้ตามวรรณะของตน ๆ

ครูซึ่งได้ให้เครื่องบูชาตอนที่ศิษย์แตะที่แขนครู (ไปถึงการเข้าร่วมในการบริจาต) แล้วก็ควรนั่งอยู่ทางด้านเหนือของไฟศักดิ์สิทธิ์ ผินหน้าไปทางทิศตะวันออก ศิษย์ควรอยู่ทางทิศตะวันออกของไฟศักดิ์สิทธิ์ ผินหน้าไปทางทิศตะวันตก แล้วครูก็ควรเอาน้ำใส่ฝ่ามือทั้งสองของตนและของลูกศิษย์ให้เต็ม พร้อมกับบริกรรมว่า “ตตุ สวิตู วุณฺณเ...” แล้วก็ควรเทน้ำที่เต็มฝ่ามือทั้งสองของตนลงให้เต็มฝ่ามือทั้งสองของศิษย์เมื่อได้เทน้ำที่เต็มฝ่ามือทั้งสองของตนลงให้เต็มฝ่ามือทั้งสองของศิษย์แล้ว ครูก็ควรจับมือทั้งสองของศิษย์ทำให้หัวแม่มือชิดกัน พร้อมกับกล่าวว่า : “ด้วยอาศัยแรงกระตุ้นของเทพสาวิตระ (ผู้กระตุ้น คือ สุริยะเทพ) พร้อมด้วยพาหนะของอัศวินทั้งสอง (แพทยสวรค์) พร้อมด้วยหัตถ์ของปูชาน (เทพแห่งความมั่งคั่งสมบูรณ์) เราขอจับมือท่านไปนะ (ระบุชื่อศิษย์)!” ครั้งที่สองครูควรจับมือศิษย์พร้อมกับกล่าวว่า “สาวิตระได้จับมือท่านแล้วนะ (ระบุชื่อศิษย์)” ครั้งที่สามครูควรจับมือศิษย์พร้อมกับกล่าวว่า “พระอัคนี (ไฟ เทพแห่งยัญพิธี) เป็นครูของท่านนะ (ระบุชื่อศิษย์)!” ครูควรบอกให้ศิษย์ดูดวงอาทิตย์แล้วก็ควรกล่าวว่า : “ข้าแต่เทพสาวิตระ ผู้นี้เป็นศิษย์ที่จะเรียนความรู้ศักดิ์สิทธิ์ (พรหมจารี) ของพระองค์ ขอพระองค์ได้โปรดพิทักษ์รักษาเขา ขออย่าให้เขาตายเลย...”

เมื่อได้รับมือศิษย์ด้วยเครื่องแต่งกายของศิษย์และด้วยมือของตนเองแล้ว ครูก็ควรร้ายสาวิตรีครั้งแรกที่ละบาท แล้วก็ทีละสองบาทแล้วในที่สุดจึงว่าทั้งหมด ครูควรให้ศิษย์ท่องจันท์

สาวิตริตามไปด้วยให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ครูควรเอามือทาบลงไปตรงหัวใจศิษย์โดยให้นิ้วมือชี้ขึ้นเบื้องบนและกล่าวว่า : “เราขอใส่หัวใจของเจ้าลงในคำปฏิญญาของเรา ขอให้ใจของเจ้าตามใจเราไป ขอเจ้าจงได้ชื่นชมยินดีในวาทะของเราด้วยคำปฏิญญาที่มีจุดมุ่งหมายเพียงสิ่งเดียว ขอเทพพฤห์สบัติ (เทพฤชา) ได้โปรดทำให้เจ้าเชื่อมกับเราด้วยเถิด”

เมื่อได้เอาเข็มขัดคาดรอบตัวศิษย์และได้ให้ไม้เท้าแล้ว ครูก็ควรสอนศิษย์ให้ประพฤติปฏิบัติตามระเบียบวินัยแห่งพรหมจรรย์อย่างเคร่งครัดด้วยคำว่า : “เจ้าเป็นพรหมจารีแล้ว จงจิบน้ำเสีย (พิธีทำให้บริสุทธิ์) จงปฏิบัติพิธีกรรม อย่างอนกลางวัน จงศึกษาพระเวทตามคำแนะนำสั่งสอนของครู” การเป็นนักเรียนศึกษาพระเวทนั้นต้องใช้เวลาถึง ๑๒ ปี หรือจนกว่าศิษย์จะศึกษาเข้าใจพระเวทดีแล้ว ศิษย์ควรขออาหารในตอนเย็นและในตอนเช้า ควรเติมเชื้อเพลิงลงที่ไฟศักดิ์สิทธิ์ในตอนเย็นและในตอนเช้า

การสมรสและหน้าที่ของคฤหัสถ์

ชีวิตชั้นที่สองคือชีวิตของคฤหัสถ์นั้นมักจะแสดงลักษณะว่าเป็นมูลฐานหรือการสนับสนุนชีวิตชั้นอื่น ๆ อีกสามชั้น ความจริงชีวิตคฤหัสถ์เป็นชีวิตชั้นเดียวเท่านั้น ที่ได้ทำให้รู้แจ้งจุดมุ่งหมายของมนุษย์สามประการแรกอย่างกว้างขวางเต็มที่ นั่นคือ กาม อรรถประโยชน์ และธรรม

(จาก อาศุลยสถานคฤหัสถ์, ๑.๕.๑-๓; ๖.๑-๔)

ขั้นแรกควรพิจารณาตรวจสอบครอบครัว (ของผู้ที่เราตั้งใจจะให้เป็นผู้เจ้าสาวหรือเจ้าบ่าว) เสียก่อน คือพิจารณาทั้งทางด้านมารดาและด้านบิดา ดังที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว ควรให้ธิดาของตนแต่งงานกับชายหนุ่มที่มีสติปัญญา ควรแต่งงานกับหญิงสาวที่มีสติปัญญามีความสวยงามและมีลักษณะดี และเป็นผู้ที่ไม่ใช่คนชั่วโคตร...

บิดาอาจมอบธิดาของตนให้หลังจากที่ได้ประดับตกแต่งร่างกายเธอด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ และหลังจากที่ได้ให้น้ำนมอบให้แล้ว : นี่เป็นการสมรสแบบ “พรหม” (พรหมวิวาห์) บุตรที่เกิดจากเธอหลังจากที่ได้แต่งงานแบบนี้แล้ว จะทำให้อนุชน ๑๒ ชั้น และบรรพบุรุษ ๑๒ ชั้น ทั้งฝ่ายสามีและฝ่ายตัวเธอเองบริสุทธิ์ได้ บิดาอาจประดับตกแต่งร่างกายเธอด้วยเครื่องประดับต่าง ๆ และมอบให้แก่พระผู้ประกอบพิธีในคราวที่ทำยัญพิธีตามแบบพระเวทก็ได้ นั่นเป็นการสมรสแบบ “โทวะ” (เทพวิวาห์) บุตรที่เกิดจากการแต่งงานแบบนี้จะทำให้อนุชนและบรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายบริสุทธิ์ไปได้ ๑๐ ชั้น การสมรสที่ประกอบด้วยการกำหนดเงื่อนไขว่า “จงปฏิบัติธรรมะร่วมกัน” ให้แก่ทั้งฝ่ายเจ้าสาวและเจ้าบ่าวนั้นเรียกว่า การสมรสแบบ “ประชาปัตตะ” (ประชาปัตตะวิวาห์) บุตรที่เกิดจากการแต่งงานแบบนี้จะทำให้อนุชนและบรรพบุรุษทั้งสองฝ่ายบริสุทธิ์ไปได้ ๘ ชั้น ชายอาจแต่งงานกับหญิงหลังจากที่ได้มอบแม่วัวตัวหนึ่งกับพ่อวัวตัวหนึ่งให้แก่บิดาของหญิงสาวแล้วก็ได้ การสมรสแบบนี้ เรียกว่าแบบ

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๓๕

“อารยะ” (อารยวิชาวาท) บุตรที่เกิดจากการแต่งงานแบบนี้จะทำให้บุตรและบรรพบุรุษทั้งฝ่ายสามีและภรรยาบริสุทธิ์ไปได้ ๗ ชั้น ชายที่แต่งงานกับหญิงหลังจากที่ได้ตกลงกันเองกับเธอแล้ว อย่างนี้เป็น การสมรสแบบ “คานธรรพ” (คณธรรพวิชาวาท) ชายอาจแต่งงานกับหญิงสาวหลังจากที่ให้ทรัพย์สินแก่บิดาหญิงนั้นจนพอใจแล้วเรียกว่าเป็นการสมรสแบบ “อสุร” (อสุรวิชาวาท) ชายอาจลักพาหญิงสาวไปในตอนที่ญาติพี่น้องของเธอมีอันนอนหลับหรือไม่ได้ระมัดระวังเธอ อย่างนี้เป็น การสมรสแบบ “ไปศาจะ” (ปิศาจวิชาวาท) ชายหลังจากที่ได้ฆ่าฟันและตัดศีรษะญาติพี่น้องของหญิงสาวแล้ว อาจพรากเธอทั้ง ๆ ที่เธอยังร้องไห้ร้องไห้ไปจากญาติพี่น้องของเธอที่กำลังร้องไห้อยู่เช่นกัน อย่างนี้เป็น การสมรสแบบ “รากษส” (รากษสวิชาวาท)

(จาก ยาชญวาลกยสมุติ, ๑.๙๗-๑๐๕, ๑๑๕-๑๖)

ศฤงษณ์ควรประกอบพิธีสมุติทุก ๆ วัน (คือพิธีในบ้านที่คัมภีร์สมุติได้พรรณนาไว้) ที่กองไฟสมรสหรือที่ไฟที่นำเข้ามาในเวลาแบ่งทรัพย์สินมรดกที่ได้มาจากบรรพบุรุษ เขาควรประกอบพิธีกรรมตามแบบพระเวทบนไฟที่ศักดิ์สิทธิ์นั้น

ทวิชาติ (อารยัน) เมื่อได้ร่วมประชุมทางกาย ได้ประกอบพิธีทำให้บริสุทธิ์ และได้ล้างฟันก่อนแล้ว ก็ควรสวดอ้อนวอนในตอนเช้า

ทวิชาติเมื่อได้เติมเชื้อเพลิงลงบนไฟศักดิ์สิทธิ์ ทำจิตใจให้สงบแล้วก็ควรบริกรรมโคลงศักดิ์สิทธิ์ต่อสุริยเทพ เขาควรจะศึกษาความหมายของพระเวทและศาสตร์ต่าง ๆ

เขาควรไปหาเจ้านายของเขาเพื่อทำให้วิธีบำรุงรักษาและความก้าวหน้ามีความปลอดภัย หลังจากนั้นเมื่อได้อาบน้ำชำระล้างร่างกายแล้ว เขาก็ควรบูชาทวยเทพและหลั่งน้ำอุทิศให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว

เขาควรศึกษาไตรเพท อาถรรพเวท คัมภีร์ปุราณะ พร้อมกับอติหาสะ (ประวัติเรื่องราวตามที่ปรากฏในรูปเทวนิยาย) ตามวิสัยความสามารถของตน และควรศึกษากฎเกณฑ์ต่าง ๆ เกี่ยวกับความรู้เรื่องอาตมัน โดยมีทัศนคติว่าเพื่อจะทำให้การบวงสรวงแบบ “ชปยัญญะ” (การสวดอ้อนวอนด้วย การบริกรรม) สัมฤทธิผล

การทำพิธี การให้ด้วยการกล่าว “สวธำ” การประกอบยัญพิธีตามแบบพระเวท การศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ การให้เกียรติแขก ทั้งหมดนี้ย่อมก่อให้เกิดเป็นการบวงสรวงประจำวันที่สำคัญ ๕ ประการที่อุทิศให้แก่ เจตภูต วิญญาณของผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ทวยเทพ พรหมัน และมนุษย์ทั้งหลายตามลำดับ

เขาควรทำพลีแก่เจตมุตทั้งหลาย (โดยการโยนพลีขึ้นไปในอากาศ) โดยเอามาจากส่วนหนึ่งแห่งพลีนี้ถวายแก่ทวยเทพ (เทวดาพลี) เขาควรวางอาหารไว้ที่พื้นดินเพื่อสุนัข บุคคลที่แตะต้องไม่ได้ และกาทั้งหลายด้วย

คฤหัสถ์ควรให้ข้าวและน้ำแก่ดวงวิญญาณของผู้ตายและมนุษย์ทั้งหลายทุกวัน เขาควรศึกษาอยู่เรื่อยไป ไม่ควรปรุงอาหารเพื่อตัวเขาคนเดียวเท่านั้น

ต่อเมื่อเลี้ยงดูบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ คือ พวกเด็ก ๆ ลูกสาวที่แต่งงานแล้ว ญาติผู้ใหญ่ หญิงมีครรภ์ คนเจ็บ และเด็กหญิง รวมทั้งแขกและคนใช้ด้วย เรียบร้อยแล้ว คฤหัสถ์ผู้ครองเรือนและภรรยาจึงควรรับประทานอาหารที่เหลืออยู่...

คฤหัสถ์ซึ่งตื่นก่อนพระอาทิตย์ขึ้นควรคำนึงไตรตรองถึงสิ่งที่ตั้งามเพื่ออาตมน์ เขาไม่ควรหลบหลีกหน้าที่ของเขาในส่วนที่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายทั้ง ๓ ของมนุษย์ คือ ธรรม อรรถประโยชน์ และกามตามภาวะที่เหมาะสมเลย

การเล่าเรียน การประกอบกิจทางศาสนา อายุ, ความสัมพันธ์ในครอบครัวและความมั่งคั่งในเรื่องเหล่านี้ และในระเบียบที่กล่าวถึงนั้นแหละที่เราจะได้รับการยกย่องในวงสังคม โดยวิธีนี้ ถ้าหากมีมากเกินไป แม้แต่ศุภราก็สมควรจะได้รับความเคารพในเวลาแก่เฒ่า

สถานะของสตรี

ในเรื่องสถานะทางสังคมของสตรีอินเดียมีผู้แสดงทัศนะที่ตรงข้ามกันไว้มาก ในแง่หนึ่งได้บังคับไว้ว่า เราควรแสดงความเคารพสตรีให้มากที่สุด แต่ในอีกแง่หนึ่งก็กล่าวว่า สตรีไม่สมควรจะได้รับเสรีภาพใด ๆ ความขัดแย้งกันนี้เป็นสิ่งที่ปรากฏมากกว่าที่จะเป็นสิ่งที่แท้จริง เพราะการเน้นในกรณีหลังนั้นมิได้เน้นในอันที่จะปฏิเสธการที่สตรีจะมีเสรีภาพใด ๆ มากเหมือนหน้าที่ที่บุคคลที่ใกล้ชิดเธอจะต้องคุ้มครองเธอโดยวิธีทาง

(จาก มนุษยชาติ, ๓.๕๕-๕๗; ๙.๓-๗, ๑๑, ๒๖)

บิดา พี่ชาย น้องชาย สามี พี่เขย น้องเขย ผู้หวังจะได้รับโชคดีที่ยิ่งใหญ่จะต้องให้เกียรติและให้เครื่องประดับแก่สตรี

ในที่ที่สตรีได้รับการยกย่องอย่างจริงจังนั้น ทวยเทพทั้งหลายก็ต่างพากันชื่นชมยินดี แต่ในที่ใดสตรีไม่ได้รับการยกย่อง พิธีรตองที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในที่นั้นก็ไร้ผล

ในที่ใด ญาติที่เป็นสตรีตกอยู่ในความเศร้าโศก ณ ที่นั้นครอบครัวก็จะเสื่อมลงอย่างสิ้นเชิง

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๓๓๖

ในไม่ช้า แต่ในที่สุด สตรีไม่มีความเศร้าโศก ในที่นั้นครอบครัวก็จะเจริญรุ่งเรืองเสมอ...

บิดาของเธอคุ้มครองเมื่อเธอเป็นเด็ก สามีคุ้มครองเมื่อเธอเป็นสาว บุตรคุ้มครองเมื่อเธอแก่เฒ่า สตรีจึงไม่สมควรจะได้รับอิสรภาพใด ๆ

บิดาที่มีให้ธิดาแต่งงานในเวลาที่เหมาะสมนั้นเป็นบุคคลที่น่าตำหนิ สามีที่ไม่อยู่ร่วมกับภรรยา ในฤดูกาลที่เหมาะสมนั้นเป็นบุคคลที่น่าติเตียน และเมื่อสามีตายแล้ว บุตรที่ไม่คุ้มครองมารดา ก็เป็นผู้ที่น่าตำหนิอย่างยิ่ง

เราควรให้ความคุ้มครองแก่สตรีแม้ในกรณีที่สตรีถูกยั่วโทสะเพียงเล็กน้อยที่สุดก็ตาม เพราะสตรีที่ไม่ได้รับการคุ้มครองอาจนำความเศร้าโศกมาสู่ครอบครัวทั้งสองได้

เมื่อถือเรื่องนี้เป็นธรรมที่สูงสุดของวรรณะทั้ง ๔ แล้ว สามีแม้จะอ่อนแอก็ต้องพยายามต่อสู้เพื่อคุ้มครองภรรยาของตน

ถ้าหากเขาคุ้มครองภรรยาของเขาอย่างพิถีพิถัน ทายาทของเขา ลักษณะภาพ ครอบครัว ตัวตนและธรรมก็ย่อมถือว่าเป็นอันเขาคุ้มครองด้วย...

สามีควรมอบให้ภรรยาเก็บและใช้ทรัพย์สินสมบัติ มอบอำนาจในเรื่องทำความสะอาดในการประกอบหน้าที่ที่กำหนดให้ ในการปรุงอาหารให้ครอบครัวและในการตรวจตราดูความจำเป็นต่าง ๆ ของครอบครัว...

สตรีที่ถูกโชคชะตากำหนดให้ตั้งครมร์ ความชื่นชมยินดีต่อโชคมหาศาล สมควรแก่การเคารพบูชา แสงสว่างที่รุ่งโรจน์ของบ้านในแง่หนึ่ง และเทพเจ้าแห่งความโชคดีซึ่งสถิตอยู่ในบ้านอีกแห่งหนึ่งในระหว่างสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ย่อมไม่มีความแตกต่างอะไรกันเลย

ฤๅษีและนักบวช

ในชีวิตชั้นที่สามนั้น เขาหวังจะให้มนุษย์ปลีกตัวจากครอบครัวและชีวิตทางสังคม แล้วไปแสวงหาความสันโดษ แต่เมื่อทางครอบครัวและสังคมต้องการ เขาก็ควรให้คำแนะนำตักเตือนได้ ในขั้นสุดท้าย คือชีวิตชั้นสันนิยาสีนั้น มนุษย์จะต้องสละชีวิตทางโลกียวิสัยอย่างเด็ดขาดแล้วอุทิศชีวิตหาความรู้แจ้งตัวเองทางด้านจิตใจอยู่ตามลำพังอย่างโดดเดี่ยว

(จาก มนุสมฤติ, ๖.๑-๓, ๘, ๒๕, ๓๓, ๔๒, ๘๗-๘๙)

เมื่อได้ดำเนินชีวิตคฤหัสถ์ตามกฎหมายที่ได้พรรณนาไว้แล้ว คฤหัสถ์ผู้เป็นทวิษชาติซึ่งมีความ

๒๓๘

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ตั้งใจแน่วแน่ และควบคุมอินทรีย์ต่าง ๆ ได้แล้ว ก็ควรอยู่ป่าดังที่ได้มีแนะนำอยู่ในกฎหมายศักดิ์สิทธิ์แล้ว

เมื่อคฤหัสถ์เห็นผิวหนังของตนเหี่ยวย่น และเห็นผมของตนหงอก และเมื่อได้เห็นหลานแล้ว ก็ควรหลีกไปอยู่ป่า

คฤหัสถ์ซึ่งได้เลิกรับประทานอาหารที่ทำในหมู่บ้านและสละทรัพย์สินสมบัติทั้งปวงแล้วก็ควรหลีกไปอยู่ป่า โดยจะให้ภรรยาเป็นผู้ดูแลบุตรหรือจะเอาภรรยาไปด้วยก็ได้...

เขาควรสนใจหมกมุ่นอยู่กับการศึกษาเรื่อย ๆ ไป และควรเป็นผู้ควบคุมตนเองได้ เป็นมิตรกับสรรพสัตว์ทั้งปวง มีจิตใจงาม เป็นเพียงผู้ให้เท่านั้น ไม่เป็นผู้รับ และมีเมตตากรุณาต่อสัตว์ทั้งปวง...

เมื่อได้ส่งไฟศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายเข้ามาไว้ในตัวตามกฏที่ได้พรรณนาไว้แล้ว เขาก็ควรดำรงชีวิตอยู่โดยไม่มีไฟ ไม่มีบ้าน เป็นนักบวชที่สงบดำรงชีวิตอยู่ด้วยรากไม้ (เผือกมัน) และผลไม้...

เมื่อได้ใช้ชีวิตชั้นที่สามอยู่ในป่าแล้ว เขาก็ควรสละความยึดมั่นถือมั่นในวัตถุทางโลกียะทั้งปวง และดำรงเพศเป็นนักบวชในระหว่างชีวิตช่วงที่ ๔

เขาควรท่องเที่ยวไปคนเดียวเสมอ โดยไม่มีเพื่อนฝูงไปด้วย ทั้งนี้เพื่อทำวิญญานให้บริสุทธิ์ จะได้เห็นอย่างแจ่มชัดว่า การบรรลุคุณวิเศษเช่นนั้นจะเป็นไปได้ก็เฉพาะในกรณีแห่งบุคคลที่มีความสันโดษเท่านั้น คือไม่ใช่ผู้ที่ละทิ้งหรือผู้ที่ถูกละทิ้งแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย

นักเรียน (พรหมจารี) คฤหัสถ์ ฤาษี (วานปรัสถ์) และนักบวช (สันन्याสี) ทั้งหมดนี้ได้ก่อให้เกิดเป็นชีวิตชั้นแตกต่างกัน ๔ ชั้น ซึ่งมีกำเนิดมาจากชีวิตของคฤหัสถ์และอาศัยชีวิตของคฤหัสถ์อยู่

ชีวิตชั้นต่าง ๆ เหล่านี้ทั้งหมดที่นำมาใช้ติดต่อกัน และสอดคล้องต้องกันกับศาสตร์ต่าง ๆ ย่อมนำพราหมณ์ที่ดำเนินตามกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ดังที่ได้พรรณนาไว้แล้วไปสู่สถานะที่สูงที่สุดได้

ในบรรดาชีวิตชั้นต่าง ๆ เหล่านี้เป็นไปตามศีลที่มีอยู่ในพระเวทและสมฤตินั้น คฤหัสถ์นับว่าเป็นชั้นที่วิเศษสุด เพราะคฤหัสถ์ให้การอุปถัมภ์แก่ชีวิตชั้นอื่น ๆ อีก ๓ ชั้น

สังสการ

สังสการทั้งหลายช่วยให้แผนการชีวิตของปัจเจกบุคคลสูงขึ้นเป็นตัวเป็นตนยิ่งขึ้นและแน่นอนมากขึ้น เท่าที่เป็นอยู่ สังสการเป็นตัวแทนที่หมายต่าง ๆ ในด้านความก้าวหน้าของมนุษย์โดยอาศัย

ธรรม : จุดมุ่งหมายประการแรกของมนุษย์

๒๓๕

ช่วงชีวิตซึ่งมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การสร้างบุคลิกภาพ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจอย่างเต็มที่ ข้อความต่อไปนี้เป็นตัวแทนเครื่องสังสการที่ได้ระบุไว้ในสมัยแรกสุด ขอให้สังเกตว่าในตอนท้ายข้อความนี้ ผู้ประพันธ์ได้ถือว่าพิธีตองภายนอกมีความสำคัญน้อยกว่าคุณสมบัติทางด้านศีลธรรม

(จาก เคาตมธรรมสูตร, ๔.๑๔-๒๖)

- (๑) พิธีเกี่ยวกับมโนภาพเรื่องบุตรที่อยู่ในครรภ์
- (๒) พิธีเกี่ยวกับความต้องการให้ได้ลูกชาย
- (๓) การที่สามีทำมกรรยาผู้มีครรภ์ให้เป็นแสง (เพื่อขับไล่ภูตผีร้ายให้ออกไป)
- (๔) พิธีเกี่ยวกับการเกิดของเด็ก
- (๕) การตั้งชื่อเด็ก
- (๖) การป้อนอาหารครั้งแรก
- (๗) การเกล้าจุกเด็ก
- (๘) การตั้งชื่อ
- (๙-๑๒) ปริญา ๔ ข้อที่ต้องทำให้สอดคล้องกับการศึกษาพระเวท
- (๑๓) พิธีการอาบน้ำ (จบการศึกษา)
- (๑๔) อยู่ร่วมกับเพื่อนผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกัน (คือ แต่งงาน)
- (๑๕-๑๙) การกระทำพาลี ๕ เป็นประจำวันแต่ เทวดา วิญญานบุคคลผู้ล่วงลับไปแล้ว มนุษย์ เจตภูต และพรหม
- (๒๐-๒๖) และการทำพาลีต่อไป คือ ทำพาลีด้วยอาหารที่ปรุงแล้ว ๗ ชนิด...
- (๒๗-๓๓) ของที่ใช้ในพาลี ๗ ชนิด...
- (๓๔-๔๐) น้ำโสมที่ใช้ทำพาลี ๗ ชนิด...

เหล่านี้คือ สังสการ ๔๐ ชนิด

ที่นี้ก็ถึงคุณสมบัติที่ดีของวิญญาน ๔ ประการ คือ ความเมตตา กรุณา ต่อสรรพสัตว์ ๑ ความอดทน ๑ ความไม่มีความริษยา ๑ ความบริสุทธิ์ ๑ ความสงบ ๑ ความดี ๑ ความไม่ตระหนี่ ๑ ความไม่โลภ ๑ ผู้ที่ทำสังสการ ๔๐ ชนิดแล้ว แต่ไม่มีคุณสมบัติที่ดีของดวงวิญญาน ๔ ชนิด ก็จะรวมกับพรหมไม่ได้ แม้แต่วิมานของพระพรหมเขาก็ไปไม่ถึง อนึ่ง บุคคลที่ประกอบสังสการเพียงสองสามอย่าง แต่มีคุณสมบัติที่ดีของวิญญาน ๔ ชนิด ย่อมเข้าร่วมกับพรหม (พระพรหม) ได้ เขาย่อมอยู่ในสำนักของพระพรหม.

บทที่ ๑๑

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

ดังที่เราได้เห็นมาแล้ว มโนภาพเกี่ยวกับธรรมชาติของชาวอินเดียโบราณในฐานะเป็นหน้าที่ที่ศาสนากำหนดขึ้นนั้น กระทบกระเทือนไปถึงการที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสังคมทุกแห่งทุกมุม โฉมหน้าประการหนึ่งที่มีลักษณะเป็นการเมือง และมักจะแสดงตัวให้ปรากฏในรูปของความสัมพันธ์ระหว่างทวยราษฎร์กับแว่นแคว้น ในลักษณะที่เกี่ยวกับข้อเท็จจริงที่ว่า ในอินเดียสมัยโบราณ แว่นแคว้นต่าง ๆ ส่วนใหญ่มีพระมหากษัตริย์เป็นผู้ปกครอง ธรรมแก่นี้จึงเรียกว่า “ราชธรรม” คือ ธรรม (หน้าที่) ของกษัตริย์ ในที่สุด ราชธรรมซึ่งลงรอยกันกับรัฐศาสตร์ ก็ได้ก่อให้เกิดเป็นหัวข้อเรื่องหนึ่งในบรรดาหัวข้อเรื่องที่สำคัญ ๆ ทั้งหลายที่เกี่ยวกับธรรมศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ตามปรกติธรรมศาสตร์แบ่งออกเป็นตอนสำคัญ ๆ ๓ ตอนด้วยกัน คือ กฎว่าด้วยความประพฤติ (อาจารย์) ๑ กฎหมายแพ่งและอาญา (วยาพห) ๑ การรับโทษและการลงโทษ ๑ ราชธรรมรวมอยู่ในตอนที่ว่าด้วยอาจารย์ แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไป แผนการปกครองก็ถือกันว่ามีความสำคัญพอที่จะยอมรับรองว่าเป็นความรู้ที่อิสระแขนงหนึ่งรวมอยู่ใน “อรรถศาสตร์” คือ ศาสตร์ว่าด้วยประโยชน์หรือผลที่จะได้รับทางด้านวัตถุ “อรรถศาสตร์” ซึ่งตรงข้ามกับ “ธรรมศาสตร์” นั้น อาจกล่าวได้ว่าได้ให้ปฐมนิเทศใหม่แก่ทฤษฎีและการปฏิบัติในทางการเมือง ปฐมนิเทศใหม่นี้อย่างน้อยที่สุดก็สะท้อนให้เห็นการต่อสู้แย่งชิงอำนาจในอินเดียซึ่งทวีมากขึ้นทุกที และความสลับซับซ้อนแห่งวิธีการที่ใช้ในการได้มาและควบคุมแผ่นดินและประชาชนซึ่งเจริญยิ่งขึ้น ความจริงก็นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในอันที่จะค้นหาเครื่องแสดงอุดมการณ์วิหยาทางการเมืองใหม่นี้ในคัมภีร์ “มหาภารตะ” ได้บ้างเหมือนกัน เพื่อที่จะให้มีอำนาจเหนือนักรบเผ่าการพ เช่น กิษณะ ไทระ และกรรณ พวกปาดาทพซึ่งได้รับคำแนะนำจากพระกฤษณะมักใช้อุบายและยุทธวิธีซึ่งมักไม่สอดคล้องต้องกันกับหลัก “ธรรมยุทธ” นัก การที่พวกปาดาทพมีชัยชนะเหนือพวกการพในที่สุดนั้น ในแง่หนึ่งก็เป็นสัญลักษณ์แสดงว่าอุดมคติเกี่ยวกับอรรถศาสตร์ใหม่ได้เป็นเด่นเหนืออุดมคติเกี่ยวกับความกล้าหาญตามที่ปรากฏในมหากาพย์ที่เก่ากว่า สำหรับความแตกต่างที่เป็นสาระตงสำคัญระหว่างธรรมศาสตร์กับอรรถศาสตร์นั้น อาจกล่าวได้อย่างกว้าง ๆ และง่าย ๆ ดังนี้ : เมื่อธรรมศาสตร์ยืนยันเรื่องความชอบธรรมของวิธีต่าง ๆ และประโยชน์ทั้งสอง อรรถศาสตร์ในตอนแรกก็เกี่ยวข้องอยู่กับการบรรลุถึงประโยชน์ทั้งสองนั้นโดยไม่คำนึงถึงสภาวะของวิธีการที่ใช้เพื่อวัตถุประสงค์นั้นเลย ไม่ใช่ว่าจะไม่เป็นไปได้ที่ว่า เหตุผลประการหนึ่งที่ว่าทำไมจึงถือกันว่า อรรถศาสตร์เป็นศาสตร์ที่ดีน้อยกว่า “อาถรรพเวท” นั่นก็คือ การที่อรรถศาสตร์มีท่าทีที่ละม้ายคล้ายคลึงกับวิธีและประโยชน์นั่นเอง อุดมการณ์วิหยาเกี่ยวกับอรรถศาสตร์เป็นเด่นเหนือแผนการปกครองของอินเดียโบราณ แต่ก็ได้มีความพยายามอยู่เป็นครั้งคราว ในอันที่จะยืนยันว่าธรรมศาสตร์เป็นเด่นเหนืออรรถศาสตร์อยู่อีก ทั้งนี้โดยอธิบายว่า ในเวลาที่ธรรมศาสตร์กับอรรถศาสตร์ต่อสู้กันนั้น ธรรมศาสตร์ควรเป็นฝ่ายได้รับชัยชนะ

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๔๑

เป็นไปได้เหมือนกันที่ว่า นอกจาก “ธรรมศาสตร์” ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องทางทฤษฎี ซึ่งดูเหมือนจะมีได้มีความสัมพันธ์กับเงื่อนไขต่าง ๆ ทางสังคมและทางการเมืองชนิดใดชนิดหนึ่งโดยเฉพาะเป็นพิเศษแล้ว ก็มีวรรณคดีวรรณคดีบางชนิดที่พอสันนิษฐานได้ในรูปของสูตรต่าง ๆ และมีทำที่ที่จริงจังมากกว่าซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้แนะแนวทางภาคปฏิบัติเพื่อแสวงหาและใช้อำนาจ นับว่าเคราะห์ร้ายอยู่หน่อยก็ตรงที่วรรณคดีนั้นบัดนี้หาไม่ได้แล้ว นอกจากจะมีเหลืออยู่บ้างก็เป็นเพียงบางส่วนเท่านั้น และที่เรารู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ก็โดยที่หนังสือในสมัยหลัง ๆ มักจะอ้างถึงเสมอ แต่เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ สิ่งอนุสรณ์ที่น่าตื่นใจอันเป็นลักษณะที่ ๒ ของวิวัฒนาการของวรรณคดีนั้น คือลักษณะที่เป็นการขยายสูตรเก่า ๆ โดยตลอดได้กลายเป็นที่สนใจของส่วนรวมเป็นครั้งแรก นี่คือ “อรรถศาสตร์” ที่มีชื่อเสียงมากนั่นเอง ซึ่งถือกันว่า เกาติลยะ เสนาบดีผู้หนึ่งของพระเจ้าจันทรคุปต์แห่งเมารยวงศ์ ซึ่งเป็นคนร่วมสมัยเดียวกับพระเจ้าอะเล็กซานเดอร์มหาราชเป็นผู้แต่ง แม้ว่าสาระของหนังสือนี้บางที่จะมองย้อนหลังไปถึงพุทธศตวรรษที่ ๒ แต่ทว่าในรูปปัจจุบันแล้วก็น่าเป็นไปได้ที่หนังสือนี้จะมีอายุสามาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๙ งานชิ้นนี้มีผลประโยชน์และคุณค่ามากเป็นพิเศษ เพราะเกือบจะปฏิรูปทัศนะที่เชื่อถือสืบ ๆ มาในเรื่องที่เกี่ยวกับทำที่บางประการของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมอินเดียโบราณหมด

คัมภีร์ อรรถศาสตร์ ของท่านเกาติลยะได้สะท้อนให้เห็นพลังทางสังคมและทางการเมืองที่มีอยู่ในอินเดียในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒ ในลักษณะการที่น่าตื่นใจยิ่ง การที่พระเจ้าอะเล็กซานเดอร์บุกรุกเข้ามาในประเทศอินเดีย (พ.ศ. ๒๑๗ - ๒๑๘) ได้ช่วยเน้นถึงความต้องการเพื่อที่จะสถาปนาอำนาจทางการเมืองและการทหารส่วนกลางขึ้น ดังนั้น คัมภีร์ อรรถศาสตร์ จึงได้กำหนดนโยบายอันมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การรวมรัฐเล็กรัฐน้อยมากมายหลายหลาก ซึ่งมีอยู่ทั่วไปหมดในประวัติศาสตร์ของอินเดียในสมัยนั้นเข้าด้วยกันเป็นแบบที่มีเอกภาพไม่มากนักน้อย และภายใต้การควบคุมไม่โดยตรงก็โดยอ้อมของผู้ที่มีอำนาจเพียงผู้เดียว ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐต่าง ๆ จึงได้ก่อให้เกิดเป็นหัวเรื่องที่สำคัญเรื่องหนึ่งในหนังสือ อรรถศาสตร์ ของเกาติลยะ เกาติลยะนิยาม “อรรถศาสตร์” ว่าเป็น ศาสตร์ที่เกี่ยวกับวิธีที่จะทำให้ได้แผ่นดินมาและรักษาแผ่นดินไว้ และความจริงก็เกี่ยวกับการบริหารการปกครองในภาคปฏิบัติที่ได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วยมากกว่า การสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับหลักการขั้นมูลฐานของวิชารัฐศาสตร์ ในเรื่องเกี่ยวกับสังคม เกาติลยะไม่แต่ต้องศาสนาพราหมณ์โบราณ และพร้อมกันนั้นก็ขัดขวางความโน้มเอียงในอันที่จะร่วมคัมภีร์อุปนิษัทกับพระพุทธรศาสนาสมัยแรก ๆ เข้าด้วยกันได้สำเร็จ การยกย่องอำนาจของกษัตริย์ในเรื่องอำนาจฝ่ายนิติบัญญัติ และการจัดระบบข้าราชการที่สืบสนในเรื่องอำนาจฝ่ายบริหารให้เป็นระเบียบนั้นนับว่าเป็นเรื่องใหม่สำหรับระบบการปกครองของอินเดีย ไม่ใช่ว่าจะไม่เหมือนกันที่ว่าในเรื่องเหล่านี้ เกาติลยะได้รับความบันดาลใจมาจากต่างประเทศ คือ จากพวกกรีกที่มีผู้นิยมยกย่องกันมากกว่า

สำหรับกิจกรรมทางด้านการเมืองและการทหารที่เพิ่มขึ้นในสมัยราชวงศ์เมารยะตอนต้น ๆ ซึ่งสะท้อนให้เห็นภาพอยู่ในคำสอนแห่งคัมภีร์อรรถศาสตร์นั้น ๆ ก็มีปฏิกริยาอยู่ในรัชสมัยของ พระเจ้า

อโศกมหาราช (ประมาณ พ.ศ. ๒๗๐ - ๓๑๑) ซึ่งเป็นพระราชนัดดาของพระเจ้าจันทรคุปต์ และเป็นจักรพรรดิองค์ที่ ๓ ของราชวงศ์เมารยะซึ่งได้ทรงหันชีวิตจากวิถีทางแห่งการบราห์มาพันตามแบบอรรถศาสตร์มาหาวิถีทางแห่งธรรมและโดยเฉพาะต่อคำสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธศาสนาซึ่งได้รับความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกได้เจริญรุ่งเรืองอย่างรวดเร็วมาก และดังนั้นย่อมเป็นการทำหายชนบประเพณีทางศาสนาพราหมณ์โบราณด้วย ส่วนแม่ทัพใหญ่ของกษัตริย์เมารยะองค์สุดท้ายชื่อ **ปุชยมิตรสูงคะ** ซึ่งยึดอำนาจจากกษัตริย์ผู้เป็นนายเหนือหัวตนแล้วก็ตั้งราชวงศ์ของตนขึ้นในแคว้นมคธนั้น เป็นผู้นับถือศาสนาพราหมณ์อย่างแรงกล้า เพราะฉะนั้น เมื่อพระองค์ทรงมีอำนาจขึ้นมา พระองค์ก็ทรงทำวิถีชีวิตและความคิดแบบพราหมณ์ให้กลับฟื้นคืนขึ้นมาใหม่อย่างห้าวหาญ พระองค์ทรงประกอบพิธีอัสวเมธ ทรงช่วยส่งเสริมภาษาและวรรณคดีสันสกฤต และทรงพยายามที่จะสร้างอุดมคติแบบพราหมณ์ขึ้นในวงสังคมใหม่อีก จากกิจกรรมครั้งสุดท้ายนี้เองที่เข้าใจกันว่าหนังสือ **มनुสมฤติ** จึงได้วิวัฒนาการขึ้นมา แต่แม้ว่าผู้ประพันธ์จะพูดถึงแผนการปกครองเพียงนิดหน่อย แต่ก็เป็นการยากที่จะหาอะไรที่เป็นบ่อเกิดดั้งเดิม มหาकाพย์ **“มหาภารตะ”** ซึ่งเป็นแบบวรรณคดีแบบสุดท้ายอันมีอายุร่นราวคร่าวเดียวกับหนังสือ **มनुสมฤติ** ไม่มากนักน้อยนี้มีความไต่ตรองทางด้านการเมืองมากกว่า เช่นหนังสือ **ราชธรรม** ทั้งหมด ตอนที่ว่าด้วย **“ศานติบรรพ”** (เล่มที่ ๑๒) ได้ก่อให้เกิดทฤษฎีการเมืองแบบย่อ ๆ จริง ๆ กฎต่าง ๆ ทางทหาร และการบริหารประเทศอย่างละเอียด แต่ความสัมฤทธิ์ผลส่วนใหญ่ของมหาकाพย์ **“มหาภารตะ”** นั้น เกิดจากการสังเคราะห์ทฤษฎีเก่า ๆ มากกว่าที่จะเกิดจากการทำทฤษฎีใหม่ ๆ ใด ๆ ให้เข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และบางทีที่นักบวชมีความสำคัญยิ่งกว่าการอธิบายทางด้านทฤษฎีนั้นก็คือ การระบุถึงความคิดและการปฏิบัติทางการเมืองซึ่งอาจเกิดจากการเอาเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่พรรณนาไว้ในมหาकाพย์นั้นแหล่มาผสมผสานขึ้น อย่างไรก็ตาม แผนการปกครองอินเดียของฮินดูทั้งปวงตลอดสมัยประวัติศาสตร์นับตั้งแต่สมัยราชวงศ์สูงคะ (พุทธศตวรรษที่ ๔-๕) มานั้น อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลสืบเนื่องมาจากการทำให้อุดมการณ์วิทยาทางการเมืองแห่งคัมภีร์อรรถศาสตร์ของท่านเกาติลยะ (ในรูปปัจจุบันหรือแบบก่อน ๆ) กับอุดมการณ์วิทยาทางสังคมของคัมภีร์ **“มनुสมฤติ”** ให้ผสมผสานกลมกลืนกันได้

ในบรรดาหนังสือสันสกฤตสมัยหลัง ๆ ที่เกี่ยวกับเรื่องรัฐศาสตร์นั้น เราอาจกล่าวถึง **“ธรรมศาสตร์ของยาชญวาลกัย”** **“กามันทกยนิติสาระ”** และ **“สุกรนิติ”** **“มनुสมฤติ”** มีความสัมพันธ์กับสมัยราชวงศ์สูงคะอันใด **“ธรรมศาสตร์ของท่านยาชญวาลกัย”** ก็อาจกล่าวได้ว่ามีความสัมพันธ์กับสมัยราชวงศ์คุปตะ (พุทธศตวรรษที่ ๙-๑๐) อันนั้น แม้ว่า **“ธรรมศาสตร์ของท่านยาชญวาลกัย”** จะมิได้กล่าวถึงแผนการปกครองของอินเดียสมัยโบราณที่เป็นต้นตอเช่นเดียวกับคัมภีร์อื่น ๆ ก่อนหน้านั้น แต่ก็สะท้อนให้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งเกิดตั้งแต่สมัยเริ่มต้นราชวงศ์คุปตะเป็นต้นมามากทีเดียว พวกที่เขียนกฎหมายในสมัยราชวงศ์คุปตะได้นำบุคคลทั้งปวงเข้ามาไว้ภายใต้บทบัญญัติแห่งกฎหมายที่สูงสุดของพระมหากษัตริย์ โดยมีได้คำนึงถึงชาติชั้นวรรณะ ทรัพย์สมบัติ หรือตำแหน่ง

อรรถประโยชน์: จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๔๓

หน้าที่ในวงสังคมเลย ไม่มีใครเลยที่จะอยู่นอกกฎหมาย ตัวอย่างเช่น “คัมภีร์ธรรมศาสตร์ของท่าน ยาชูญวัลกัย” ได้ปฏิเสธอิทธิทธิทางกฎหมายมากมายที่พวกพราหมณ์เคยได้รับมาก่อน ทั้งยังได้ ขจัดความไม่เสมอภาคทางกฎหมายต่าง ๆ ที่พวกศุทรเคยได้รับอยู่ให้หมดสิ้นไป กฎหมายที่เกี่ยวข้อง กับสตรีก็ได้รับการแก้ไขปรับปรุงกันอย่างมากมาย และทำให้สอดคล้องต้องกันกับสถานะทางสังคม ที่เปลี่ยนแปลงอยู่ กษัตริย์ในราชวงศ์คุปตะก็มิได้สูญเสียอำนาจไปเพราะการปฏิบัติทางสังคมเลย ความจริงกษัตริย์เหล่านั้นยังคงดำรงตำแหน่งฐานะที่เคยมีเคยเป็นไว้ได้มากที่สุดทีเดียว แต่ที่นับว่าสำคัญ ก็คือว่า ในที่ที่กฎหมายเก่า ๆ มิได้มีความแตกต่างระหว่างกฎหมายของคฤหัสถ์และกฎหมายทาง ศาสนาเลยนั้น ในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของท่านยาชูญวัลกัยได้แยกลักษณะกฎหมายสองอย่างนี้ออก จากกันอย่างเห็นได้ชัด และไม่มีการถกเถียงเรื่อง “วैयाหาร” หรือระเบียบแบบแผนทางกฎหมาย อย่างมีระบบมากกว่า ทั้งยังได้เน้นถึงกฎหมายส่วนบุคคลมากกว่ากฎหมายอาญา

หนังสือ *กามันทกียานิตีสาระ* ซึ่งถือกันว่าแต่งในสมัยราชวงศ์คุปตะ (ประมาณ พ.ศ. ๙๕๐) นั้น เป็นเพียงทัศนะทั่ว ๆ ไปที่เขียนแบบร้อยกรองของ “คัมภีร์อรรถศาสตร์” ของท่านเกาติลยะ เท่านั้นเอง ผู้ประพันธ์หนังสือ *กามันทกียานิตีสาระ* นี้มิได้แสดงให้เห็นความคิดริเริ่มแต่อย่างใดเลย ทั้งมิได้ทิ้งร่องรอยประการណาปฏิบัติเกี่ยวกับการบริหารงานด้านการปกครองใด ๆ เลย คัมภีร์ นิตีสาระ ในแง่หนึ่งบ่งถึงอำนาจที่ผิดกว่าใคร ๆ ทั้งหมด ซึ่งงานของท่านเกาติลยะมีเนื้อแบบแผน การปกครองอินเดียโบราณ และในอีกแง่หนึ่งบ่งถึงความโน้มเอียงแห่งความคิดทางการเมืองทั่ว ๆ ไป ในยุคต่อ ๆ มา ในทำนองเดียวกัน เราอาจพูดถึง “กูราฟ” หนังสือที่กินความกว้างเล่มหนึ่งของ ท่าน *ติรุวัลลวาร์* ที่เขียนเป็นภาษาทมิฬเกี่ยวกับประโยชน์ทั้งสามของมนุษย์ หนังสือเล่มนี้บางที จะมีอายุราว ๆ พ.ศ. ๑๐๐๐ - ๑๐๕๐ และก็เป็นแบบเดียวกับวรรณคดีทมิฬส่วนใหญ่ที่เขียนขึ้นใน สมัยนั้น คือแสดงให้เห็นอิทธิพลที่แน่แท้ของหนังสือที่เขียนเป็นภาษาสันสกฤตสมัยแรก ๆ แต่แม้การ พินิจพิจารณาตอนที่ว่าด้วยแบบแผนการปกครองในหนังสือ “กูราฟ” อย่างผิวเผิน ก็จะทำให้เห็น ประจักษ์ชัดว่าท่านติรุวัลลวาร์คุ้นกับหนังสือ “อรรถศาสตร์” ของท่านเกาติลยะมากที่สุด และได้ รับความบันดาลใจและเนื้อหาจากหนังสืออรรถศาสตร์นั่นเอง เพราะฉะนั้น หนังสือ *กูราฟ* จึงนับว่า ตรงข้ามกับความคาดหวังของเรา คือมิได้มีความคิดทางการเมืองใด ๆ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นคุณลักษณะ โดยเฉพาะของอินเดียภาคใต้เลย ลักษณะสุดท้ายของประวัติแบบแผนการปกครองอินเดียโบราณ ก็มีคัมภีร์ *ศุกรนิตี* เป็นตัวแทน ซึ่งตามปรกติถือกันว่ามีอายุในราว ๆ พ.ศ. ๑๓๕๐ หนังสือเล่มนี้ มีลักษณะเป็นทัศนะทั่ว ๆ ไปของหนังสือที่ว่าด้วยแบบแผนการปกครองสมัยแรก ๆ แต่ที่นับว่าน่า สนใจมากเป็นพิเศษก็คือ รายละเอียดเกี่ยวกับเรื่องกลไกการปกครอง ความสัมพันธ์กับต่างประเทศ และนโยบายการทหาร

ธรรมในฐานะที่เป็นอำนาจที่สูงสุด

ตามปรกติในอินเดียโบราณ รัฐต่าง ๆ จะมีการปกครองเป็นแบบราชาธิปไตย แต่อธิปไตยในทางอาณาจักรตามปรกติถือว่ามีอำนาจทางศาสนาเป็นมูลฐานรับรอง ดังนั้น ธรรมะ ซึ่งถือเป็นกฎทางศาสนาและทางศีลธรรมซึ่งพวกพราหมณ์ได้ต่อเติมและรักษาไว้นั้นจึงถือว่าเป็นบ่อเกิดแห่ง “กษัตริย์” ซึ่งเป็นอำนาจอธิปไตยของพระราชา เพราะฉะนั้นจึงสูงกว่า “กษัตริย์” เป็นความจริงที่ว่าพระราชาพิธีบรมราชาภิเษกเป็นตัวแทนการเอาอำนาจทางจิตนี้มาใช้ในราชอาณาจักร และในแง่ที่ผู้รักษานี้มีอำนาจทางด้านจิตใจบนพื้นพิภพนี้จึงถือกันว่าจะต้องขึ้นอยู่กับอำนาจทางอาณาจักรที่ได้ยกให้ กษัตริย์ แต่บุโรหิตของพระราชา ซึ่งถือกันว่าอยู่ในร่างของพราหมณ์ เป็นอำนาจทางด้านจิตใจนั้นเป็นมนตรีของกษัตริย์ทั้งในด้านอาณาจักรและด้านศาสนจักร ในฐานะตำแหน่งเช่นนี้ บุโรหิตและพราหมณ์ที่ปรึกษาอื่นๆ ได้พยายามแนะแนวและควบคุมการใช้อำนาจของกษัตริย์ พูลเตือนให้กษัตริย์ระลึกไว้ว่าพระองค์ไม่มีอำนาจสมบูรณ์ และตราบเท่าที่พวกพราหมณ์ยังประสบผลสำเร็จจริง ๆ ในการทำให้กษัตริย์มีความเคารพในธรรมแล้ว พวกเขาก็ก็น่าจะสามารถรับใช้ในฐานะเป็นผู้ตรวจสอบอำนาจราชาธิปไตยชนิดหนึ่งอยู่

มีผู้เชื่อถือว่าความไพศาลในทางสังคมและการทำหน้าที่อย่างกลมกลืนกันของสังคมนั้นขึ้นอยู่กับสังคมที่ประกอบด้วยระเบียบทางสังคม ๔ อย่าง คือ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ และศูทร ซึ่งเป็นตัวแทนอำนาจทางศาสนจักร อำนาจทางอาณาจักร ความมั่งคั่ง และแรงงานตามลำดับ ถ้าหากขาดองค์ประกอบทั้ง ๔ นี้เสียแล้ว สังคมจะเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาไม่ได้เลย ความเป็นระเบียบแบบแผนและความไพศาลของสังคมที่มีระเบียบเช่นนั้น มิได้เป็นหน้าที่ของกษัตริย์มากเหมือนที่เป็นหน้าที่ของธรรมหรือกฎเลย ดังนั้น ใน “ฤคเวท” แต่ละบุคคลในจักรวาลที่มีระเบียบ (สัต) ย่อมมีหน้าที่เฉพาะ (วฤตะ หรือ พรต) ที่จะต้องปฏิบัติ ระเบียบแบบแผนของจักรวาลที่มีระเบียบนี้เกิดจากกฎสากลจักรวาล ฤตะ หรือธรรม ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องต้องกันกับธรรมนี้ย่อมก่อให้เกิดรัฐที่มีความกลมกลืนกับจักรวาลที่มีระเบียบ (สัต) และถือว่าเป็น “สัตยะ” (ความจริง) โดยวิธีนี้ กฎสากลจักรวาลจึงเป็นเอกลักษณ์กับศีลธรรม และถือว่าเป็นอำนาจอันติมะ ซึ่งแม้แต่องค์พระมหากษัตริย์ก็ต้องยอมให้ การที่ธรรมมีอำนาจสูงสุดนี้นับว่าเป็นมโนภาพที่เป็นมูลฐานแห่งความคิดทางสังคมและการเมืองอินเดียโบราณ

(จาก พหุหัตถ์นิยกุลฉบับที่ ๑, ๔.๑๑-๑๔)

ความจริงในตอนเริ่มต้น (โลก) นี้ ก็คือพรหมัน ซึ่งเป็นเพียงหนึ่งเท่านั้น พรหมันซึ่งเป็นหนึ่งนั้นมิได้รุ่งเรืองเลย ดังนั้น พรหมันจึงได้ประทานกำเนิดแบบอย่างทีประเสริฐล้ำเลิศอย่างหนึ่งขึ้นมา นั่นคือ “กษัตริย์” เช่นเดียวกับพวกที่อยู่ในท่ามกลางทวยเทพซึ่งเป็นองค์รูปของกษัตริย์ นั่นคือ พระอินทร์ พระวรุณ...เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอะไรสูงกว่ากษัตริย์ เพราะฉะนั้น ในพิธี “ราชสวเย” พราหมณ์

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๔๕

จึงนั่งต่ำกว่ากษัตริย์ ความจริงพรหมันได้ประทานเกียรติแก่กษัตริย์ แต่บ่อเกิดของกษัตริย์ก็คือพรหมันนี่เอง เพราะฉะนั้น แม้กษัตริย์จะทรงมีอำนาจสูงสุด ในที่สุดพระองค์จะต้องทรงอาศัยพรหมัน นั่นคือแหล่งกำเนิดของพระองค์เอง ดังนั้น กษัตริย์ที่ทรงทำร้ายพรหมณ์ก็ชื่อว่าโจมตีบ่อเกิดของตนเอง กษัตริย์จะทรงมีบาปมากเท่าเทียมกับผู้ทำอันตรายต่อผู้ที่สูงศักดิ์กว่าฉะนั้น

แต่พรหมันก็ยังไม่รุ่งเรืองอยู่อีก พระองค์จึงทรงสร้างประชาคม (คือแพศย์) ขึ้น เช่นเดียวกับทวยเทพชั้นต่าง ๆ ที่ถูกจัดไว้เป็นกลุ่ม เช่น กลุ่มวสุ กลุ่มรุทระ และ กลุ่มอาทิตย์...

แต่พรหมันก็ยังไม่รุ่งเรืองอยู่อีกนั่นแหละ พระองค์จึงทรงสร้างชนชั้นต่ำ (วรรณะศูทร) เช่น ปุศาน ในหมู่ทวยเทพฉะนั้น ความจริงโลกนี้ก็คือ ปุศาน เพราะว่าปุศานได้หล่อเลี้ยงสิ่งทั้งปวงนี้ไม่ว่าจะมีอยู่ ณ ที่ใดก็ตาม

แต่พรหมันก็ยังไม่รุ่งเรืองอยู่อีกนั่นแหละ พระองค์จึงประทานแบบฟอร์มที่ดีเลิศคือ ธรรมะ ธรรมะนี้เป็นอำนาจอธิปไตยที่ปกครองกษัตริย์เองด้วย เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอะไรสูงกว่าธรรมะ โดยอาศัยธรรมะนี้เอง แม้แต่คนอ่อนแอก็สามารถเอาชนะคนที่แข็งแรงได้ด้วยความช่วยเหลือของธรรมะ เช่นเดียวกับด้วยความช่วยเหลือของกษัตริย์ ความจริง สิ่งที่เป็นธรรมะคือสัตยะ (สัจธรรม) เพราะฉะนั้น เขาจึงพูดถึงบุคคลที่พูดธรรมะว่าพูด สัตยะ (สัจธรรม) ทั้งนี้เพราะธรรมะและสัตยะ (สัจธรรม) เป็นอย่างหนึ่งและอย่างเดียวกัน

กำเนิดความเป็นกษัตริย์

ในวรรณคดีพระเวทได้มีการพิจารณาไตรตรองต่าง ๆ มากมาย ส่วนใหญ่เป็นไปในรูปของเทพนิยายที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับมหากาพย์ต่าง ๆ ในทำนองนั้น ในฐานะที่เป็นบ่อเกิดและสภาวะของความเป็นกษัตริย์ หน้าที่ของกษัตริย์ และอำนาจอธิปไตยแบบต่าง ๆ แม้ว่าทฤษฎีที่มีผู้บรรยายไว้ซึ่งพบบ่อยที่สุด จะเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยเทวกำเนิดแห่งความเป็นกษัตริย์ แต่ในวรรณคดีพระเวทเองก็ไม่ค่อยมีการอ้างถึงทิพยภาวะใด ๆ ที่เกี่ยวกับบุคคลที่เป็นกษัตริย์ในประวัติศาสตร์เลย บางทีใน “ฤคเวท” หรือ “อาถรรพเวท” ก็มีการอ้างถึงกษัตริย์ในฐานะเป็นกึ่งเทพหรือแม้แต่เป็นเทพเหนือสัตว์ที่เป็นมรรตยอยู่บ้างเหมือนกัน แต่ในอินเดียโบราณเรามีได้ถือว่ากษัตริย์เป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่งที่อวดารลงมาเกิดในโลกเลย แม้ว่าบ่อยทีเดียวที่เขาถือว่ากษัตริย์เป็นตัวแทนของทวยเทพที่อยู่ในร่างมนุษย์ก็ตาม มโนคติเกี่ยวกับบุคลิภาพของกษัตริย์ซึ่งได้ถูกสร้างขึ้นมาจากอนุภาคที่เป็นสารัตถะสำคัญที่ได้มาจากทวยเทพต่าง ๆ ก็ได้รับการพัฒนาให้มีมากขึ้น บางทีจะเป็นครั้งแรกในคัมภีร์ “มนุสมฤติ”

(๗.๔-๘)

ในคัมภีร์เก่า ๆ บางเล่ม ก็มีข้อเสนอว่า กษัตริย์เป็นผู้ที่ได้รับเลือกตั้งขึ้นมาซึ่งตามปกติก็เนื่องมาจากความต้องการบางอย่างที่บีบคั้นอยู่หรือความฉุกเฉินเป็นพิเศษ เช่น การสงคราม และหวังกันว่าจะสามารถบำเพ็ญหน้าที่ให้เป็นที่ถูกอกถูกใจประชาชนอยู่บ้าง มติมหาชนแสดงตัวออกมาโดยทางสภาหรือสมิติ และอะไรบางอย่างที่ใกล้เคียงต่อสัญญาประชาคมในระหว่างกษัตริย์กับประชาราษฎร์นั้นก็เข้าใจว่ามีอยู่ด้วย แต่ก็อาจเป็นอย่างนี้ได้เหมือนกัน เราควรระลึกไว้บ้างเหมือนกันว่า แบบของรัฐตามปกติในอินเดียเป็นแบบราชาธิปไตย ตามปกติก็มีแบบศาสนานุมิตอยู่บ้าง และแบบราชาธิปไตยตามปกติก็เป็นแบบที่สืบทอดกันโดยทางสันตติวงศ์

เราได้พบทฤษฎีหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับเทวกำเนิดของความเป็นกษัตริย์อยู่ในมหากาพย์ “มหากาโรตะ” ซึ่งในมหากาพย์นั้นได้กล่าวถึงพระพรหมหรือพระประชาบดีซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างสรรพสิ่งที่ได้ช่วยเหลือมนุษยชาติให้พ้นจากสถานะแห่งธรรมชาติโดยการตราประมวลความประพฤติเพื่อประชาชนทั้งปวงขึ้น และโดยการสร้างสถาบันแห่งความเป็นกษัตริย์ขึ้นเป็นต้น ในข้อความต่อไปนี้ได้ระบุถึงวัฒนาการแห่งความเป็นกษัตริย์เป็นขั้นต่าง ๆ ที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดถึง ๓ ขั้น คือ ยุคทองแห่งสังคมที่อยู่ภายใต้กฎข้อบังคับของธรรมโดยปราศจากรัฐ ในสังคมนี้ปัจเจกบุคคลจะมีความสำนึกถึงหน้าที่ที่ตนจะต้องปฏิบัติต่อตัวเองและต่อเพื่อนมนุษย์ ตัวแทนภายนอก เช่น รัฐ หรือ รัฐบาลเป็นสิ่งที่ไม่จำเป็น ๑ ยุคแห่งความเสื่อมซึ่งมีการที่มีสถานะแห่งธรรมชาติมากมายเกิดขึ้นเป็นลักษณะ ๑ และยุคสุดท้าย คือ ยุคที่เห็นเทพเจ้าทรงสร้างธรรมและกษัตริย์องค์แรก คือ วิศวิส ขึ้นบริหารธรรมนั้น ๑

(จาก มหากาโรตะ, ๑๒.๕๙.๕, ๑๓-๓๐, ๓๓-๓๔)

ยุริชเรียว ตรัสว่า : “คำว่า ‘ราชา’ นี้เป็นคำที่ใช้กันอยู่ในโลกนี้ละ ภารต! คำว่า ‘ราชา’ นี้เกิดขึ้นมาได้อย่างไร ? ขอบุท่านได้กรุณาบอกหม่อมฉันหน่อยเถิด”

กีษมะ กล่าวว่า : “ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ พระองค์ได้ทรงสดับเรื่องราวต่าง ๆ มาหมดแล้วว่าความเป็นกษัตริย์ได้เกิดมาเป็นครั้งแรกในยุคทอง (กฤดายุค) ในตอนเริ่มต้นไม่มีความเป็นกษัตริย์หรือกษัตริย์เลย ไม่มีทัณฑะหรือผู้ถือทัณฑะ (ถืออาชญา) เลย ประชาชนทั้งปวงคุ้มครองกันเองโดยวิธีประพฤติในสิ่งที่ชอบธรรม โอ, พระองค์ผู้เป็นเผ่าภรต. ในที่สุดมนุษย์ก็ตกอยู่ในสถานะแห่งความเฉยเมยทางด้านจิตใจ แล้วความเข้าใจผิดก็ครอบงำพวกเขาหมด โอ, พระองค์ผู้เป็นผู้นำของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์ก็ถูกความหลงครอบงำ ทั้งนี้เพราะขาดความเข้าใจ ความรู้สึกผิดชอบต่าง ๆ ของเขาก็สูญสิ้นไป โอ, ท่านผู้ประเสริฐสุดในหมู่ภรต เมื่อขาดความเข้าใจ มนุษย์ทั้งปวงที่ถูกความหลงมกยครอบงำก็จะตกเป็นเหยื่อของตัณหา แล้วมนุษย์เหล่านั้นก็จะแสวงหาเพื่อให้ได้มาในสิ่งที่ไม่ควรจะได้มา โอ, พระองค์ผู้ประเสริฐ แล้วความชั่วอีกอย่างหนึ่งคือความโลภก็จะเอาชนะเขาได้ แล้วอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นก็จะโจมตีเขาผู้ตกเป็นเหยื่อแห่งตัณหา มนุษย์ทั้งหลายที่ติดอยู่กับ

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๔๑

อารมณ์ก็จะไม่รู้จักลักษณะที่แตกต่างระหว่างการกระทำที่ถูกต้องและการกระทำที่ผิด ข้าแต่พระราชาธิราช มนุษย์เหล่านั้นจะไม่หลีกเลี่ยงการติดตามสิ่งที่ไม่น่าติดตาม และจะไม่รู้จักลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างสิ่งที่ควรพูดกับสิ่งที่ไม่ควรพูด ระหว่างสิ่งที่ควรบริโภคกับสิ่งที่ไม่ควรบริโภค และระหว่างสิ่งที่ถูกกับสิ่งที่ผิด เมื่อโลกมนุษย์นี้จมลงไปในความสามะเลเหมาแล้ว ความรู้ทางด้านจิตใจ (พรหมณ์) ทั้งปวงก็จะสูญหายไป โอ ราชะ, เมื่อความรู้ทางด้านจิตใจสูญหายไปแล้ว ความประพฤติชอบก็ย่อมสูญหายไปด้วย

“เมื่อความรู้ทางด้านจิตใจและความประพฤติชอบสูญหายไปแล้ว ทวยเทพทั้งหลายก็จะเต็มไปด้วยความตระหนกตกใจกลัว และก็จะแสวงหาที่พึ่งที่พระพรหมผู้สร้างสรรพอย่างหวาดกลัว ทวยเทพทั้งปวงที่ไปเฝ้ามหาเทพ ผู้เป็นบรรพบุรุษแห่งโลกทั้งหลาย เต็มไปด้วยความเศร้าโศกเสียใจและความกลัวนั้นก็จะเอามือประสานกัน กราบทูลว่า : ‘ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ ความรู้ทางจิตใจนิรันดร์ที่ได้เคยมีอยู่ในโลกมนุษย์นั้นได้สูญหายไปเพราะความโลภ ความหลง และกิเลสอื่น ๆ เสียแล้ว เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์ทั้งหลายจึงหวาดวิตกกังวลมาก โอ เทวะ, เพราะความสูญสิ้นความรู้ทางจิตใจนี้เอง ความประพฤติชอบก็พลอยสูญสิ้นไปด้วย ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งไตรโลก เพราะฉะนั้น สัตว์ผู้เป็นมรรตยทั้งหลายจึงได้ถึงสถานะแห่งความไม่แตกต่างกัน ความจริงเราเห็นสิ่งฝนลงบนโลก แต่สัตว์ผู้เป็นมรรตยได้หลังฝน (คือ พล) ขึ้นมาบนสวรรค์ ในฐานะที่เป็นผลแห่งการเลิกกิจกรรมด้านพิธีของมนุษย์เหล่านั้น เราจึงได้เผชิญหน้ากับอันตรายที่น่าสะพรึงกลัวมาก โอ ปู่ท่าน, ขอได้โปรดตัดสินว่า ในสถานการณ์เหล่านี้ อะไรจะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ต่อพวกเราได้มากที่สุด’

“แล้วพระสยัมภูผู้เป็นเจ้า ก็ได้ตรัสกับทวยเทพเหล่านั้นว่า : ‘เราจะพิจารณาสิ่งที่จะเป็นประโยชน์มากที่สุด ดูก่อนบรรดาท่านผู้นำของทวยเทพ ขอท่านจงเลิกเกรงกลัวเสียเถิด’

“แล้วพระองค์ก็ทรงแต่งหนังสือที่ประกอบด้วยบทต่าง ๆ ๑๐๐,๐๐๐ บท จากพระจิตของพระองค์เอง ซึ่งในหนังสือนั้นได้อธิบายถึงเรื่อง ‘ธรรม’ ‘อรรถ’ และ ‘กาม’ ด้วย กลุ่มนี้ซึ่งรู้จักกันในนามว่า การจำแนกวัตถุประสงคฺของมนุษย์ออกเป็น ๓ อย่างนั้น พระสยัมภูเป็นผู้ประทานอรรถาธิบายไว้ วัตถุประสงคฺประการที่ ๔ คือ โมกษะ ซึ่งมีวัตถุประสงคฺอยู่ที่จุดหมายปลายทางที่ต่างกันไป และซึ่งก่อให้เกิดเป็นกลุ่มที่แยกกันกลุ่มหนึ่งโดยตัวมันเองนั้น องค์พระสยัมภูก็เป็นผู้ทรงให้อรรถาธิบายไว้เช่นเดียวกัน

“แล้วทวยเทพทั้งหลายก็เข้าไปเฝ้าพระวิษณุ เทพเจ้าแห่งสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์และทูลว่า : ‘ขอพระองค์ได้ทรงบอกบุคคลคนหนึ่งนามว่า สัตว์ที่เป็นมรรตย ซึ่งเป็นบุคคลผู้เดียวเท่านั้นที่ควรแก่ความมีชื่อเสียงเป็นเด่นที่สุดแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายด้วยเถิด’ แล้วพระนารายณ์ผู้ประเสริฐก็ทรงสะท้อนภาพให้เห็นและทรงนำบุตรที่เกิดจากพระจิตที่รุ่งโรจน์ทรงพระนามว่า วิรัชส์ (ซึ่งกลายเป็นปฐมกษัตริย์) มาให้”

ทัศนนิติศาสตร์

ตำแหน่งที่สำคัญเกี่ยวกับความคิดเห็นทางการเมืองและการเศรษฐกิจในเมื่อมีความสัมพันธ์กับการสอบถามและการพิจารณาไตร่ตรองของมนุษย์ในเรื่องสำคัญ ๆ อื่น ๆ ได้มีอยู่ในตอนต่าง ๆ ต่อไปนี้แล้ว

(จาก เกาฏีลยวรรคศาสตร์, ๑, ๒, ๓, ๔, ๗.)

ปรัชญา พระเวท เศรษฐศาสตร์ และทัศนนิติศาสตร์ เหล่านี้ล้วนแต่เป็นศาสตร์ทั้งนั้น

สาขายะ โยคะ และลัทธิสสารนิยมเหล่านี้ก่อให้เกิดเป็นปรัชญาขึ้นมา การชี้ให้เห็นความแตกต่างกันพร้อมกับการให้เหตุผลที่เหมาะสมระหว่างความดีกับความชั่วในศาสนาพระเวท ระหว่างผลประโยชน์กับสิ่งที่ไม่ใช่ผลประโยชน์ในเศรษฐศาสตร์และปรัชญาที่พิจารณาตัดสินความสมเหตุสมผลและความไม่สมเหตุสมผลแห่งศาสตร์ต่าง ๆ เหล่านี้ โดยการเปรียบเทียบกัน (ภายใต้สถานการณ์ที่เฉพาะ ๆ) แล้วก็กลายเป็นศาสตร์ที่มีประโยชน์ต่อประชาชน ทำให้จิตใจมั่นคงไม่ว่าจะตกอยู่ในความหายนะหรือในเวลาที่มีความเจริญรุ่งเรือง และก่อให้เกิดความแคล้วคล่องว่องไวในอันที่จะเข้าใจ พุดและทำ...

สามเวท ฤคเวท และยชุรเวท ก่อให้เกิดเป็นไตรเพทขึ้น ไตรเพทเหล่านี้ อาถรรพเวท และอิติहाสเวท (พระเวทที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์และเทพนียาย) ก็ได้ก่อให้เกิดเป็นพระเวทต่าง ๆ ขึ้น วิชาว่าด้วยการออกเสียง พิธีรีตอง ไวยากรณ์ นิรุกติศาสตร์ ศาสตร์ที่ว่าด้วยจังหวะในเพลง หรือโคลงฉันท์กาพย์กลอน และโหราศาสตร์เหล่านี้ก่อให้เกิดเป็นมโหรี (ศาสตร์ย่อย ๆ) ของพระเวท วิถีชีวิตที่มีสอนอยู่ในไตรเพท (และในคัมภีร์พระเวทอื่น ๆ) มีประโยชน์มากในด้านการกำหนดหน้าที่ของวรรณะทั้ง ๔ และอาศรมทั้ง ๔...

กลีกรรม โครักขกรรม การค้า และพาณิชยกรรม ได้ก่อให้เกิดเป็นหัวเรื่องใหญ่ ๆ เกี่ยวกับเศรษฐศาสตร์ ช่วยให้เกิดมีอัญพืษ มีวัวควาย มีทองคำ วัตถุทิบ และแรงงานเสรีขึ้น โดยอาศัยความรู้ในเรื่องเศรษฐศาสตร์นี้เองที่ษัตริย์สามารถเอาฝ่ายพระองค์เองและฝ่ายข้าศึกมาไว้ในอำนาจได้ ทั้งนี้ก็เพราะได้รับความช่วยเหลือจากทรัพย์สมบัติและกองทัพ

อาชญา (ทัณฑะ) เป็นวิธีที่จะให้ได้มาและที่จะรักษาปรัชญาพระเวทและเศรษฐศาสตร์ไว้ ศาสตร์ที่เกี่ยวกับการที่จะใช้อาชญาให้ได้ผลก็คือ ทัศนนิติศาสตร์ ทัศนนิติศาสตร์ที่นำมาซึ่งความโลภอยากได้สิ่งที่ยังไม่ได้มา และนำมาซึ่งการสงวนรักษาสิ่งที่ได้มาแล้ว นำมาซึ่งความเจริญอกงามของสิ่งที่ได้รักษาคุ้มครองไว้แล้ว และนำมาซึ่งการแบ่งสรรปันส่วนสิ่งที่ได้เจริญอกงามแล้วในหมู่ประชาชนที่ดี ๆ ทั้งหมด การทำหน้าที่ของสังคมที่สมบูรณ์ (คือ โลก) ก็ขึ้นอยู่กับทัศนนิติศาสตร์นี้เอง...

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๔๕

“ในบรรดาประโยชน์สามประการแห่งชีวิตมนุษย์นี้ อรรถประโยชน์นับว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด”
ท่านเกาติลยะได้กล่าวไว้ดังนั้น การรู้แจ้งธรรมและกามก็อาศัยอรรถประโยชน์นี้แหละ

(จาก สุกฤษฎี, ๑.๔-๑๙)

ศาสตร์อื่น ๆ เกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์ไม่ด้านใดก็ด้านหนึ่ง ส่วนนิติศาสตร์ช่วยได้ในทุก ๆ ด้าน และทำให้สังคมมนุษย์มีเสถียรภาพ

โดยเหตุที่นิติศาสตร์เป็นบ่อเกิดของธรรม อรรถ และกาม และโดยเหตุที่ตามที่ได้ถกกันมาว่านิติศาสตร์จะนำไปสู่ความหลุดพ้นทางด้านจิตใจ ดังนั้น กษัตริย์จึงควรทรงศึกษานิติศาสตร์นั้นด้วยความอดทน

เพราะอาศัยความรู้เกี่ยวกับนิติศาสตร์ กษัตริย์และคนอื่น ๆ จึงได้กลายเป็นผู้พิชิตข้าศึก และเป็นทีปรักษาของประชาชนของพระองค์เอง กษัตริย์ที่ทรงมีความชำนาญในการใช้นโยบาย (นิติศาสตร์) อย่างถูกต้อง จะทรงรุ่งเรืองอยู่เสมอ

เราไม่อาจได้ความรู้เกี่ยวกับศัพท์และความหมายโดยไม่ได้เรียนไวยากรณ์ และไม่อาจได้รับพาทะทางด้านวัตถุโดยไม่ได้ศึกษาดรรชนีศาสตร์ และเราไม่อาจได้รับศาสตร์ว่าด้วยการให้เหตุผลและการประกอบพิธีและภารกิจทั้งหลายโดยไม่ได้ศึกษา “ปุราณมีมามสา” กระนั้นหรือ? เราไม่อาจเข้าใจโดยถ่องแท้ถึงการจำกัดขอบเขต และความที่ความมีอยู่ทางร่างกายเป็นสิ่งที่อาจทำลายได้โดยมิได้ศึกษาคัมภีร์เวทมนตร์หรือนั้นหรือ ?

อนึ่ง ศาสตร์ต่าง ๆ เหล่านี้เกี่ยวกับวิชาเฉพาะ ๆ ของตนเท่านั้น ดังนั้น ศาสตร์เหล่านี้จึงมีเฉพาะบุคคลที่ปฏิบัติตามคำสอนในศาสตร์นั้น ๆ เท่านั้นศึกษา การศึกษาของคนเหล่านั้นบังเกิดความคล่องแคล่วเฉลียวฉลาดของผู้ที่มีสติปัญญาเท่านั้นเอง ศาสตร์เหล่านั้นจะให้อะไรแก่ประชาชนที่สนใจและยุ่งอยู่กับการกิจประจำวันบ้าง ? อีกประการหนึ่ง เสถียรภาพแห่งภารกิจของมนุษย์ถ้าหากขาดนิติศาสตร์เสียแล้วก็จะมิได้เลย เช่นเดียวกับถ้าหากปราศจากอาหารเสียแล้ว การที่ร่างกายของมนุษย์จะปฏิบัติหน้าที่ก็เป็นไปไม่ได้เช่นกัน

นิติศาสตร์ทำให้ความปรารถนาทั้งปวงเต็มเปี่ยมและดังนั้นประชาชนทั้งปวงจึงเคารพนิติศาสตร์ นิติศาสตร์เป็นสิ่งที่จำเป็นจริง ๆ แม้แต่พระราช เพราะพระราชเป็นเจ้าชีวิตของประชาชนทั้งปวง

เชื้อโรคย่อมมีพันธุ์ในอันที่จะปรากฏตัวในกรณีนี้ที่ประชาชนบริโภคอาหารที่บูดฉันใด ข้าศึกก็ย่อมปรากฏ บางทีก็ในทันทีทันใด และบางทีก็กินเวลานานหน่อย เพราะกษัตริย์ทรงปราศจากความรู้นี้ในด้านนิติศาสตร์ฉนั้น แต่ที่ข้าศึกจะไม่ปรากฏโฉมเลยนั้นเป็นอันไม่มี

หน้าที่เบื้องต้นของกษัตริย์ก็คือคุ้มครองประชาราษฎร์ และควบคุมความชั่วไว้ในอำนาจได้หมด แต่ถ้าปราศจากนิติศาสตร์เสียแล้ว กษัตริย์จะทรงบำเพ็ญหน้าที่ทั้งสองนี้ให้สมบูรณ์ไม่ได้เลย

ความปราศจากความรู้เรื่องนิติศาสตร์นับว่าเป็นจุดที่อ่อนที่สุดของกษัตริย์ นับว่าเป็นอันตรายมาก มีผู้กล่าวว่า การปราศจากความรู้ทางนิติศาสตร์นั้นจะช่วยให้มีข้าศึกศัตรูมากขึ้น และจะเป็นการทอนอำนาจของตนให้น้อยลง

ใครก็ตามที่ทอดทิ้งนิติศาสตร์เสียแล้วประพฤติตามใจตัว (นั่นคือ โดยไม่พิจารณาถึงคำสอนในนิติศาสตร์นั้น) ย่อมได้รับทุกข์ การรับใช้เจ้านายที่ประพฤติเอาแต่ใจตัว (คือตามใจตัว ตามอำเภอใจ) นั้นก็คล้าย ๆ กับการเสียคมดาบนั่นเอง

กษัตริย์ที่ทรงดำเนินตามนิติศาสตร์นั้นประจบง่าย แต่กษัตริย์ที่ไม่ทรงดำเนินตามนิติศาสตร์นั้นใคร ๆ ไม่อาจประจบได้ง่าย ๆ เลย นโยบายและอำนาจที่ใช้ถูกทั้งสองอย่างมีอยู่ในที่ใด ที่นั้นย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองรอบด้าน

เพื่อที่จะทำให้ราชอาณาจักทั้งสิ้นกลายเป็นอาณาจักที่สร้างสิ่งที่ดีงามขึ้นมา กษัตริย์ก็ควรใช้และรักษานโยบายที่ดีไว้ ความจริงข้อนี้กษัตริย์ควรปฏิบัติเพื่อความดีงามของพระองค์นั่นเอง

ราชอาณาจักที่แตกแยก กองทัพที่อยู่กระจัดกระจาย ราชการฝ่ายพลเรือนมีเสนาบดีที่ไม่สามัคคีกันเป็นหัวหน้า เหล่านี้มักจะเป็นผลเนื่องมาจากความโหดเหี้ยมของกษัตริย์ผู้ปราศจากความรู้นิติศาสตร์นั่นเอง

หน้าที่ของกษัตริย์

แบบแผนการปกครองของอินเดียโบราณไม่เกี่ยวกับสิทธิ และเอกสิทธิ์ของประชาราษฎร์เป็นพิเศษโดยเฉพาะเลย แต่ทว่าได้ปล่อยให้เข้าถึงสิทธิเหล่านั้นจากหน้าที่และความรับผิดชอบของกษัตริย์ที่แผนการปกครองนั้นมีส่วนเกี่ยวข้องอยู่บ้าง ข้อความต่อไปนี้ซึ่งเกี่ยวข้องกับหน้าที่ของกษัตริย์นั้นได้พรรณนาไว้ว่า กษัตริย์ทรงบำเพ็ญราชกิจตรงตามหมายกำหนดการที่กำหนดไว้โดยสม่ำเสมอ เขาหวังกันว่ากษัตริย์จะต้องมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับการบริหารงานทุกฝ่าย ทั้งยังได้มีการเน้นเป็นพิเศษในเรื่องความไม่เหมาะสมที่กษัตริย์จะทรงทำพระองค์ให้เหินห่างจากประชาชนด้วย

(จาก เทวฤติยธรรมศาสตร์, ๑.๑๙)

ถ้าหากว่ากษัตริย์ทรงปฏิบัติราชกิจอย่างขยันขันแข็งจริง ๆ แล้ว ข้าราชการทั้งหลายก็จะปฏิบัติหน้าที่อย่างขยันขันแข็งด้วย ถ้าหากกษัตริย์ทรงเกียจคร้าน ข้าราชการทั้งหลายก็จะเกียจคร้านด้วย และนอกจากนั้นยังเป็นการทำให้เสียงานเสียกรรมด้วย แล้วกษัตริย์ก็จะถูกข้าศึกครุฑบงาได้โดยง่าย เพราะฉะนั้น กษัตริย์จึงควรอุทิศชีวิตประกอบราชกิจด้วยความขยันขันแข็ง

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๕๑

กษัตริย์ควรแบ่งกลางวันและกลางคืนออกเป็น ๔ ส่วน...ในช่วงแรก (ใน ๔ ส่วน) ของวัน กษัตริย์ควรทรงฟังรายงานที่เกี่ยวกับการตรากฎหมายและระเบียบ และที่เกี่ยวกับรายได้และรายจ่าย ในระหว่างเวลาช่วงที่สองของวัน กษัตริย์ควรสนพระทัยต่อภารกิจของประชาชนทั้งในเมืองหลวงและในชนบท ในระหว่างเวลาช่วงส่วนที่สามของวัน กษัตริย์ควรเข้าห้องสรง ทรงเสวยและอุทิศพระองค์ให้แก่การศึกษา ในระหว่างเวลาช่วงส่วนที่สี่ของวัน กษัตริย์ควรทรงรับทองคำและหัวหน้าแผนกต่าง ๆ ในระหว่างเวลาส่วนที่ห้าของวัน กษัตริย์ควรทรงปรึกษานาหรือกับคณะเสนาบดี โดยใช้การเขียนจดข้อความปรึกษากัน และคอยรับฟังรายงานที่จารบุรุษจะกราบทูลให้ทรงทราบด้วย ในระหว่างเวลาช่วงที่หกของวันนั้น กษัตริย์ควรทรงปล่อยพระองค์อยู่กับความสนุกสนาน เพลิดเพลิน และฟังคำแนะนำปรึกษาของมุขมนตรีทั้งหลาย ในระหว่างเวลาช่วงที่เจ็ดของวันนั้น พระองค์ควรตรวจตรากองทัพข้าง กองทัพม้า และกองทัพเดินเท้า ในระหว่างเวลาช่วงที่แปดของวัน พระองค์พร้อมด้วยแม่ทัพปกครองช่วยกันวางแผนการเพื่อพิชิตศึก เมื่อกลางวันสิ้นสุดลง พระองค์ก็ควรทรงส่ายามนตร์

ในระหว่างเวลาช่วงที่หนึ่งของราตรี พระองค์ควรพบปะกับข้าราชการฝ่ายสืบราชการลับ ในระหว่างเวลาช่วงที่สองของราตรี พระองค์ควรเข้าห้องสรงเสวย และทรงอุทิศเวลาให้แก่การศึกษา ในระหว่างเวลาช่วงที่สามของราตรี พระองค์ควรเสด็จเข้าห้องบรรทมและบรรทมไปจนตลอดเวลา ช่วงที่ ๔ - ๕ ของราตรี เมื่อทรงตื่นบรรทมตอนที่ได้ทรงฟังเสียงแตรแล้ว ในระหว่างเวลาช่วงที่หกของราตรีนั้น พระองค์ก็ควรไตรตรองคำสอนในศาสตร์ต่าง ๆ และราชกิจที่รีบด่วนสำหรับวันต่อไป ในระหว่างเวลาช่วงที่เจ็ดของราตรี พระองค์ควรทรงปรึกษานาหรือและส่งหน่วยสืบราชการลับออกปฏิบัติงาน ในระหว่างเวลาช่วงที่แปดของราตรี กษัตริย์พร้อมด้วยพระที่จะประกอบัญญพิธี อาจารย์และปุโรหิต ควรจะรับพร พระองค์ควรสัมภาษณ์บรรดานายแพทย์ หัวหน้าวิเสท (พ่อครัว) และพวกโหราจารย์ หลังจากนั้นพระองค์ควรเสด็จพระราชดำเนินประทับขึ้นบนเตียงพร้อมกับลูกโคและโคผู้ แล้วจึงเสด็จไปยังท้องพระโรง หรือพระองค์ควรแบ่งกลางวันและกลางคืนออกไปเป็นส่วน ๆ ตามวิสัยสามารถของพระองค์และแล้วก็ทรงปฏิบัติตามหน้าที่ของพระองค์

เมื่อพระราชเสด็จเข้าไปสู่ท้องพระโรงแล้ว พระองค์ก็ไม่ควรอนุญาตให้บุคคลเช่นนั้นที่มาเพื่อกิจธุระคงอยู่ที่ประตูท้องพระโรง (เพื่อรับใช้โดยไม่ได้เรื่องได้ราวอะไร) อีก ทั้งนี้เพราะบริวารผู้ใกล้ชิดมักทำให้กษัตริย์ซึ่งเป็นบุคคลที่ประชาชนอยากจะเข้าเฝ้าได้นั้น มีความรู้สึกสับสนระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วขึ้น แล้วทำให้พระองค์ไม่ทรงพอพระทัยประชาราษฎร์ หรือไม่ก็ตกเป็นเหยื่อของข้าศึก เพราะฉะนั้น พระองค์จึงควรเข้าร่วมภารกิจที่เกี่ยวกับเทพเจ้า ฤาษี คณอกศาสนา พรหมณ์ ผู้คงแก่เรียน วัว และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ และทรงสนพระทัยในภารกิจที่เกี่ยวกับชนชั้นผู้น้อย คนแก่ คนเจ็บ ผู้ที่มีความยากลำบาก ผู้ที่ไม่มีใครช่วยเหลือ และสตรี ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้ระบุภารกิจเหล่านั้น และเพื่อให้สอดคล้องกับความสำคัญและความรีบด่วนแห่งภารกิจทั้งหลาย

พระราชกรณียกิจที่รับผิดชอบทั้งปวง พระองค์ไม่ควรปิดภารกิจที่รับผิดชอบนั้นให้พ้นพระองค์ไป เพราะสิ่งที่ถูกปิดออกไปเช่นนั้น จะกลายเป็นสิ่งที่ยากลำบากหรือเป็นสิ่งที่ไม้อาจเอาชนะได้อย่างใดอย่างหนึ่ง

พระราชกรณียกิจที่รับผิดชอบในห้วงบวชาไฟ พร้อมกับปุโรหิตและอาจารย์นั้น ควรจะตรวจตราดูภารกิจของผู้รู้พระเวท และนักบวชทั้งหลาย โดยจะต้องเสด็จจากพระที่นั่งก่อน และต้อนรับท่านเหล่านั้นด้วยความเคารพนบ

พระราชกรณียกิจตัดสินภารกิจของนักบวชก็เฉพาะในท่ามกลางผู้เชี่ยวชาญไตรเพทเท่านั้น ไม่ใช่ทรงตัดสินเอาเอง เช่นเดียวกับที่ผู้เชี่ยวชาญทั้งหลายพิจารณาตัดสินการประกอบมายากลจะนั้น มิฉะนั้นแล้วผู้เชี่ยวชาญในไตรเพททั้งหลายจะโกรธเคืองเอา

คำปฏิญาณของกษัตริย์ก็คือการประกอบกรณียกิจอย่างขะมักเขม้น การอุทิศพระองค์ย่อมเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่บริหารของพระองค์เอง คำพลีของพระองค์ (ที่ทรงให้แก่พระผู้เป็นเจ้านายที่) นั้น ก็คือสิ่งที่พระองค์ไม่ทรงมีอคติต่อใครทั้งสิ้น การถวายพลีของพระองค์ ก็คือสิ่งที่พระองค์ได้ทรงรับเจิมเป็นกษัตริย์นั่นเอง

ในความทุกข์ของทวยราษฎร์นั้น ก็มีความทุกข์ของพระราชกรณียกิจด้วย ในสวัสดิภาพของประชาราษฎร์นั้น ก็มีสวัสดิภาพของพระราชกรณียกิจด้วย สวัสดิภาพของพระราชาได้มาจากการที่พระองค์ทรงได้รับสิ่งที่พระองค์ทรงโปรดปรานเลย สิ่งใดก็ตามที่เป็นที่รักของทวยราษฎร์ย่อมก่อให้เกิดเป็นสวัสดิภาพแก่พระองค์ทั้งนั้น

เพราะฉะนั้น พระราชา แม้ว่าจะทรงขยันขันแข็งก็ควรปฏิบัติตามกฎแห่งอรรถศาสตร์ การประกอบกรณียกิจด้วยความขยันขันแข็งนั้นเป็นบ่อเกิดของประโยชน์ ถ้าทำตรงกันข้าม ก็ย่อมเป็นบ่อเกิดของความหายนะ

ถ้าปราศจากการประกอบกรณียกิจด้วยความขะมักเขม้นเสียแล้ว สิ่งที่ได้มาแล้วก็จะสูญเสียไป และสิ่งที่ยังคงจะได้รับต่อไปก็ต้องสูญเสียไปเช่นกัน ผลแห่งงานของเขาคือได้รับก็โดยอาศัยการประกอบกรณียกิจอย่างขะมักเขม้น เขาจะได้รับอรรถประโยชน์อย่างมากมายทีเดียว

กึ่งกันสาขาทั้ง ๗ ของรัฐ

แม้ว่าระบอบราชาธิปไตยจะเป็นแบบการปกครองแว่นแคว้นที่เป็นปกติธรรมดาในประเทศอินเดียโบราณ แต่อำนาจอธิปไตยก็ไม่เคยรวมอยู่ที่บุคคลหรือราชสำนักแต่เพียงคนเดียวหรือแห่งเดียวเลย รัฐหรืออธิปไตยนั้น ถือกันว่าเป็นองค์ภาพทั้งมวลที่ประกอบด้วยองค์ ๗ ซึ่งเรียกกันว่าเป็น

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๕๓

“มือเท้า” หรือ “กึ่งก้านสาขา” ของร่างกายคือการเมือง ซึ่งกษัตริย์เป็นเพียงองค์ประกอบองค์หนึ่งในองค์เจ็ดเท่านั้นเอง รัฐจะสามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อ องค์ประกอบเหล่านี้ยังคงมีความสัมพันธ์กันและกันอย่างสมบูรณ์อยู่เท่านั้น นักทฤษฎีการเมืองสมัยปัจจุบันกล่าวถึงอาณาเขตประชากร และรัฐบาลกลางว่ารวมกันก่อให้เกิดเป็นรัฐขึ้นมา เป็นที่น่าสนใจสังเกตองค์ประกอบที่เพิ่มเข้ามาที่เกาติลลัสได้กล่าวถึงไว้ด้วย ท่านผู้นี้เป็นบุคคลแรกในหมู่นักเขียนชาวอินเดียสมัยโบราณที่ทำให้ทฤษฎีเกี่ยวกับองค์ประกอบทั้ง ๗ ของรัฐก้าวหน้าออกไป

(จาก เกาติลลียอรรถศาสตร์, ๖.๑)

กษัตริย์ ๑ เสนาบดี ๑ ประเทศ ๑ ป้อมค่าย ๑ คลัง ๑ กองทัพ ๑ และพันธมิตร ๑ นับว่าเป็นองค์ประกอบต่าง ๆ ของรัฐ

ในบรรดาองค์ประกอบเหล่านี้ ความสมบูรณ์แห่งกษัตริย์มีดังนี้ คือ : เกิดจากตระกูลที่สูงศักดิ์ เป็นผู้ที่ไม่เชื่อถือโชคละตา มีลักษณะท่าทางองอาจ แสงหน้าบุคคลที่เจริญด้วยวัย (ที่มีประสบการณ์มากมาเป็นผู้แนะนำ) เป็นผู้เคร่งครัดในศาสนา มีวาจาสัตย์ (มีความประพฤติ) คงที่มีความเมตตากรุณา มีจุดมุ่งหมายที่เสรี มีพลังงานมากมกย ไม่ผลัดวันประกันพรุ่ง เป็นผู้ควบคุมที่ดินทั้งหลายของพระองค์ได้ เป็นผู้มีสติปัญญาที่จะพิจารณาตัดสินใจได้ มีสภาเสนาบดีที่มีคุณสมบัติที่ดีงาม เป็นผู้ยึดมั่นในระเบียบวินัย เหล่านี้นับว่าเป็นคุณสมบัติที่จะทำให้ประชาชนมีความสนใจพระองค์ การสอบถาม การศึกษา ความจำได้ การสงวนรักษา ความรู้แบบวิเคราะห์ ไหวพริบเฉียบแหลมในด้านการวิพากษ์วิจารณ์ ความสุขุมคัมภีรภาพสำหรับการที่จะเข้าใจความแท้จริงโดยถ่องแท้ เหล่านี้นับว่าเป็นคุณสมบัติเกี่ยวกับปัญญา ความกล้า ความรวดเร็ว ความเข้มแข็ง ความขำขันขำฉานุกูล เหล่านี้คือคุณสมบัติเกี่ยวกับพลังงาน เป็นผู้มีความรู้สึกซึ่ง มีความทรงจำแม่นยำ มีความสามารถในการรู้ความเข้าใจ และความเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง เป็นผู้ประเสริฐ ควบคุมตนเองได้โดยง่าย มีความขำขันขำฉานุกูลในศิลปะต่าง ๆ ไม่มีความยากลำบากใด ๆ เป็นผู้ถืออาณัติสิทธิ์ที่มีวิสัยสามารถมาก เป็นผู้รับผิดชอบทั้งในการให้ความช่วยเหลือและทำให้เดือดร้อนอย่างเปิดเผย มีความละเอียด (ในอันที่จะกระทำความชั่ว) มีวิสัยสามารถในอันที่จะผลงักกับธรรมชาติที่มารบกวน และในอันที่จะจัดการกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของรัฐอย่างพอเพียง มองเห็นการณ์ไกลและกว้างขวาง นำเอาโอกาสต่าง ๆ ที่ได้รับมาจากกาลเทศะที่เหมาะสมและความกระตือรือร้นส่วนบุคคลมาใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ เป็นผู้ขำขันขำฉานุกูลในอันที่จะแยกแยะให้เห็นความแตกต่างระหว่างเงื่อนไขต่าง ๆ ซึ่งต้องการการสรุปเรื่องราวและการปรากฏตัวแห่งความกล้าหาญ โดยยกโทษให้ข้าศึก และกำหนดเขตให้อยู่ และระบอบยั้งหวะโดยแท้จริงทำให้มีความเข้าใจในกันและกัน และช่วยโอกาสตรงที่จุดอ่อนของข้าศึก หัวเราะอย่างร่าเริง แต่ก็ต้องระมัดระวังและไม่ให้เสียสง่าราศี มองไปตรง ๆ และต้องไม่ขมวดคิ้ว ปราศจากกิเลส ความโกรธ ความโลภ ความดีอัน ความลึกลับใจ ความใจร้อน

และการใส่ร้าย มีวิสัยสามารถในอันที่จะจัดการกับตัวเองได้ พุดกับประชาชนด้วยหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใส แต่ก็มีสิ่งๆ ปฏิบัติตามชนบประเพณีที่คนโบราณได้สั่งสอนไว้ เหล่านี้เป็นคุณสมบัติเกี่ยวกับบุคลิกลักษณะ

ความสมบูรณ์แห่งเสนาบดีทั้งหลายได้มีอธิบายไว้ในตอนแรก ๆ แล้ว*

มีความมั่นคงในแผ่นดินย่านกลางและที่ชายแดน มีวิสัยสามารถในอันที่จะให้ความอุปถัมภ์เลี้ยงดูประชาชนของตนเอง และในกรณีที่มีความยากลำบากเกิดขึ้น ก็มีวิสัยสามารถในอันจะให้ความอุปถัมภ์บุคคลภายนอกได้ด้วย ป้องกันภัย ทำให้ประชาชนครองชีวิตอยู่ได้อย่างง่าย ๆ โดยไม่ลำบากยากเย็นอะไร เป็นที่เกลียดชังของข้าศึกศัตรู มีความสามารถในอันที่จะควบคุมอาณาเขตของพวกเจ้าขุนมูลนาย (โดยอาศัยตำแหน่งทางยุทธศาสตร์) ปราศจากบริเวณที่มีโคลน มีโขดเขาที่เค็มขรุขระ และเต็มไปด้วยริ้วหนาม และป่าที่เต็มไปด้วยศัตรูที่ทรยศและสัตว์ร้ายต่าง ๆ เป็นที่น่ารื่นรมย์ อุดมสมบูรณ์ไปด้วยที่ดินที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก เห็นเมืองแร่ และป่าไม้สักและป่าที่มีช้างมาก เป็นที่ที่มีประโยชน์ต่อวัว และเป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ทั้งหลาย มีทุ่งหญ้าที่พืชรักชากว้างเป็นอย่างดี มีวัวควายมากมาย ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยฝนอย่างเดียว มีทางคมนาคมทางน้ำ และมีถนนหนทางบนบก มีตลาดที่เต็มไปด้วยสินค้าที่มีค่ามากมายก่ายกอง มีวิสัยสามารถที่จะรับภาระแห่งกองทัพ และการเสียภาษีอากรได้ มีกสิกรที่มีความอดทนมากมาย มีครูอาจารย์ที่ใจ *** และประชากรส่วนใหญ่ประกอบไปด้วยชนชั้นต่ำ (คือ ชนชั้นที่สร้างผลิตผลทางด้านเศรษฐกิจ พวกแพศย์ และศูทร) มีบุคคลที่เสียสละและนำเอาทรัพย์มาถวายอย่างมากมาย นี่เป็นความสมบูรณ์แห่งประเทศ

ความสมบูรณ์แห่งป้อมค่ายได้มีอธิบายไว้ในตอนแรก ๆ แล้ว***

ได้รับมรดกตกทอดมาจากบรรพบุรุษอย่างถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย หรือที่พระราชาทรงเป็นเจ้าของด้วยพระองค์เอง ส่วนใหญ่ประกอบด้วยเงินและทอง เต็มไปด้วยเพชรนิลจินดาขนาดเขื่อง ๆ เป็นจำนวนมาก และสามารถคงทนต่อความวิบัติ แม้จะต้องกินเวลานาน และคงทนต่อสถานะแห่งสิ่งทั้งหลายที่มีได้นำรายได้มาสู่เลย นี่เป็นความสมบูรณ์แห่งท้องพระคลัง

* "เกาฏีลยอรรถศาสตร์" ๑.๙ ได้กล่าวไว้ว่า ในบรรดาสิ่งทั้งหลายนั้น เสนาบดีควรเป็นชาวพื้นเมือง เกิดในตระกูลสูง มีอิทธิพล ได้รับการฝึกฝนในศิลปะต่าง ๆ มองเห็นการณ์ไกล กล้าหาญ พุดเก่ง มีความตั้งใจจริง ทหาพหิงมายอดทน ฯลฯ

** ตามคัมภีร์ "นีติสาระ" ... (๔.๕๔) บุคลิกภาพชั้นนำในประเทศควรเป็นความใจ ทานอรรถกถาจารย์อธิบายว่า : ในที่ที่ผู้นำของประชาคมเป็นคนใจกว้างสามารถปกครองได้ตามความพอพระทัยและโดยไม่มีใครขัดขวาง

*** "เกาฏีลยอรรถศาสตร์" ๒.๓ ณ ชายราชอาณาจักรทุกแห่งควรมีค่ายคูประตูหอรบสำหรับป้องกันบ้านเมือง คือต้องมีคูเมือง มีป้อมภูเขา มีป้อมทะเลทราย และป้อมป่า ได้มีรายละเอียดเกี่ยวกับการสร้างป้อมเหล่านั้นด้วย

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๕๕

สืบมาจากบิดาและปู่ มีความจงรักภักดีมั่นคง อยู่ในโอวาท มีบุตรและภรรยาที่เกิดจากทหารที่มีความพอใจ และได้รับความเอาใจใส่ดูแลเป็นอย่างดี ไม่แตกสามัคคีกันในการณรงค์ทางทหารในดินแดนต่างด้าว เป็นผู้ที่ไม่อาจมีใครทำร้ายได้ในที่ทุกหนทุกแห่ง มีความสามารถในการที่จะทนต่อความเจ็บปวดรวดร้าวได้ มีประสบการณ์ในการทำสงครามมามาก มีความชำนาญในศาสตร์เกี่ยวกับการใช้อาวุธทุกชนิด ถือว่าความรุ่งเรืองและความเสื่อมของกษัตริย์เป็นเสมือนความรุ่งเรืองและความเสื่อมของตนเอง และดังนั้นจะต้องไม่หลอกลวงกษัตริย์ ส่วนใหญ่ประกอบด้วยพวกวรรณะกษัตริย์ (พวกผู้ดี) นี่คือการสมบูรณแห่งกองทัพ

เป็นผู้สืบมาจากบิดาและปู่ มีความจงรักภักดีอย่างมั่นคง อยู่ในโอวาท ไม่หลอกลวง มีความสามารถที่จะเตรียมตัวเพื่อทำสงครามในวงกว้างและอย่างรวดเร็ว นี่คือการสมบูรณแห่งพันธมิตร

เป็นผู้ที่มีได้เกิดจากราชตระกูล มีความละโมภ มีสภาสเนหาดีที่เป็นคนต่ำทราม มีทวยราษฎร์ที่เป็นปฏิปักษ์ มีความโน้มเอียงไปในทางอยุติธรรม ไม่ซื่อสัตย์ ถูกความวิตติเข้าครอบงำ ปราศจากความจริงจัง เป็นผู้เชื่อถือโชคชะตา ทำอะไรไม่สุจริตรอบคอบ ไม่มีใครคอยช่วยเหลือ ไม่มีผู้สนับสนุน ไม่มีอำนาจและเคยทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้อื่นมาแล้ว นี่คือการสมบูรณแห่งข้าศึก เพราะข้าศึกเช่นนี้ง่ายต่อการทำลาย

องค์ประกอบทั้ง ๗ นี้ ยกเว้นข้าศึก ซึ่งแสดงคุณลักษณะให้เห็นโดยการพัฒนาคุณสมบัติของตน ๆ ตามลำดับและรับใช้ในฐานะเป็นมือเท้าของอำนาจอธิปไตยนั้น กล่าวกันว่าตั้งใจจะให้ส่งเสริมการสมบูรณแห่งอำนาจอธิปไตย

กษัตริย์ที่ทรงประกอบด้วยบุคลิกลักษณะที่สำคัญย่อมทำองค์ประกอบต่าง ๆ ที่ไม่สมบูรณให้สมบูรณได้ ส่วนกษัตริย์ที่ปราศจากบุคลิกลักษณะที่ย่อมทำลายองค์ประกอบแม้ที่ได้พัฒนาไว้ดีแล้ว และยึดกันและกันไว้อย่างมีประสิทธิภาพแล้วลงได้อย่างสิ้นเชิง

เพราะฉะนั้น แม้แต่ผู้ปกครองจุดมุ่งหมายทั้ง ๔ ของโลก ซึ่งมีองค์ประกอบแห่งอำนาจอธิปไตยถูกทำให้เสียหายและไม่ทรงประกอบด้วยบุคลิกลักษณะที่สำคัญ ย่อมจะถูกองค์ประกอบต่าง ๆ นั้นเองทำลายหรือถูกข้าศึกศัตรูพิชิตได้

ส่วนกษัตริย์ที่ทรงประกอบด้วยบุคลิกลักษณะที่สำคัญย่อมเจริญรุ่งเรืองด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ แห่งอำนาจอธิปไตย และเป็นผู้ทรงทราบศิลปะในการบริหารบ้านเมือง แม้จะมีอาณาจักรเพียงขนาดเล็กก็ย่อมพิชิตโลกทั้งปวงได้จริง ๆ พระองค์ไม่ทรงปราศเลย

วัฏจักรแห่งรัฐต่าง ๆ และนโยบายระหว่างรัฐ

ทฤษฎีเกี่ยวกับวัฏจักรแห่งรัฐต่าง ๆ และทฤษฎีเกี่ยวกับนโยบายระหว่างรัฐ ๖ ประการ ตามที่นักทฤษฎีการเมืองของอินเดียโบราณกำหนดไว้นั้นอาจปรากฏว่าเป็นเพียงลัทธิคำสอนมากกว่า แต่ทฤษฎีเหล่านั้นก็เกี่ยวข้องกับหลักการบางอย่างซึ่งจะต้องได้มาจากการประสบการณ์ทางการเมืองภาคปฏิบัติเป็นแน่ ภารกิจต่าง ๆ ตามปกติเราจะเห็นว่าเป็นดุลยภาพแห่งอำนาจในระหว่างรัฐต่าง ๆ แต่ผู้ปกครองแคว้นแคว้นได้รับความตรึงใจด้วยความต้องการที่จะต้องเผื่อระมัดระวังอยู่เสมอ เพราะการเผด็จการสถานการณ์อย่างรู้จักกาลเทศะ และในเมื่อได้โอกาสก็จะได้ทำตัวให้เป็นจุดคั่นทุบลงไปบนผู้อื่น มิฉะนั้นแล้วเขาก็จะถูกทำให้กลับกลายเป็นทั้งไป

(จาก เกาฏิยธรรมศาสตร์, ๖.๒ ; ๗.๑)

ความมีใจจดจ่อและการกระทำยอมก่อให้เกิดแหล่งแห่งสิ่งของที่ได้มาและการคงรักษาทรัพย์สมบัติไว้ได้ ความพยายามที่จะให้ได้ผลแห่งการงานที่กระทำลงไปนั้นเป็นการกระทำ ความพยายามที่จะให้มีความชื่นชมยินดีต่อผลแห่งการงานเป็นไปสืบต่อกันนั้นเป็นความมีใจจดจ่อ ป่อเกิดแห่งความมีใจจดจ่อและการกระทำก็คือนโยบาย ๖ ประการ ผลแห่งความมีใจจดจ่อและการกระทำที่อาจได้รับก็คือ ความเสื่อม ความเฉื่อย และความก้าวหน้า ทำที่ตามแบบมนุษย์ที่มีใจจดจ่อและมีการกระทำนั้นประกอบด้วยนโยบายที่ถูกและนโยบายที่ผิด ทำที่อันเป็นทิพย์แห่งความมีใจจดจ่อและการกระทำนั้นก็คือ โชคดีและโชคร้าย เพราะการทำงานแปรเทวดาและการทำงานแบบมนุษย์ร่วมกันนั้นยอมทำให้โลกเป็นไปอยู่ได้ สิ่งที่ถูกพลั้งอันมองไม่เห็นพาให้เป็นไปนั้นเป็นพลังทิพย์ โดยอาศัยพลังทิพย์นั้น การได้มาซึ่งผลที่ปรารถนาย่อมแสดงให้เห็นถึงโชคดี การได้มาซึ่งผลที่ไม่พึงปรารถนาบ่งถึงโชคร้าย สิ่งที่ถูกพลั้งที่มองไม่เห็นพาให้เป็นไปนั้นเป็นพลังมนุษย์ โดยอาศัยพลังแบบมนุษย์นั้น ความล้มเหลวของผลแห่งความได้มาและการคงรักษาไว้ยอมบ่งถึงนโยบายที่ถูกต้อง ความไม่ล้มเหลวของผลยอมบ่งถึงนโยบายที่ผิด เราสามารถคิดถึง (และระมัดระวัง) โฉมหน้าของมนุษย์ได้ แต่เราไม่อาจคิดถึง (และระมัดระวัง) โฉมหน้าของเทพยดาได้เลย

กษัตริย์ที่ทรงประกอบด้วยบุคลิกลักษณะและมืองค์ประกอบแห่งอำนาจอธิปไตยที่เป็นวัตถุและเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งนโยบายที่ถูกต้องทั้งปวงนั้น เราเรียกว่าผู้พิชิต สิ่งที่อยู่ล้อมรอบพระองค์ทุกด้านและมีอยู่ทั่วไปในเขตแดนที่อยู่ใกล้ชิดกับอาณาจักรของพระองค์นั้นเป็นองค์ประกอบแห่งวัฏจักรของรัฐต่าง ๆ ที่เรียกกันว่าข้าศึก ในทำนองเดียวกันสิ่งที่มีกระเจวยอยู่ทั่วไปในเขตแดนซึ่งถูกแบ่งแยกออกจากเขตแดนของผู้พิชิต โดยอาณาเขตหนึ่ง (คืออาณาเขตของข้าศึก) นั้น เป็นองค์ประกอบที่เรียกกันว่ามิตร เจ้าชายเพื่อนบ้านที่มีมาตรการเป็นปฏิปักษ์อย่างเต็มที่นั้นเป็นศัตรู เมื่อเจ้าชายผู้เป็นศัตรูนั้นตกอยู่ในความลำบาก เขาก็ควรถูกโจมตี เมื่อเจ้าชายผู้เป็นข้าศึกไม่มีใครสนับสนุนหรือมีผู้สนับสนุนที่อ่อนแอ เขาก็ควรถูกกำจัดให้สิ้นไป ในสถานการณ์ที่ตรงกันข้าม (คือ ในเวลาที่เจ้าชายผู้เป็น

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๕๗

ข้าศึกเข้มแข็งและมีผู้สนับสนุนที่เข้มแข็ง) เขาก็ควรถูกทำให้ตื่นตระหนกหรืออ่อนแอลง เหล่านี้ล้วนแต่เป็นท่าทีที่คู่กันดีสำหรับการที่จะใช้ปฏิบัติต่อข้าศึก

นับตั้งแต่ข้าศึกไป และในเบื้องหน้าของผู้พิชิต ก็คือ มิตร มิตรของศัตรู มิตรของมิตร และมิตรของมิตรของศัตรูที่ปกครองอาณาเขตใกล้เคียงติด ๆ กันไป ในเบื้องหลังของผู้พิชิต ก็มีผู้ลอบกัดข้างหลัง ผู้ทำลาย พันธมิตรของผู้ที่ลอบกัดข้างหลัง และพันธมิตรของผู้ที่ทำลาย (ปกครองอาณาเขตที่อยู่ใกล้เคียงติด ๆ กันไป)

เจ้าชายผู้ปกครองอาณาเขตใกล้เคียงอาณาเขตของผู้พิชิต ย่อมเป็นข้าศึก “ตามธรรมชาติ” ของผู้พิชิต ผู้ที่เกิดในตระกูลอย่างเดียวกับผู้พิชิตย่อมเป็นข้าศึก “โดยกำเนิด” ของผู้พิชิต ผู้ที่เป็นปฏิปักษ์ของผู้พิชิตเอง หรือสร้างความเป็นศัตรูต่อผู้พิชิตขึ้นในระหว่างบุคคลอื่น ๆ ย่อมเป็นข้าศึก “ที่ผิดปรกติธรรมดา” ของผู้พิชิต เจ้าชายที่ปกครองเขตแดนที่อยู่พ้นเขตแดนที่ใกล้เคียงเขตแดนของผู้พิชิต ย่อมชื่อว่าเป็นมิตร “ตามธรรมชาติ” ของผู้พิชิต เจ้าชายผู้มีความเกี่ยวข้องกับผู้พิชิตทางพระชนกหรือชนนี ชื่อว่าเป็น มิตร “โดยกำเนิด” เจ้าชายผู้ที่ผู้พิชิตแสวงหาเอาเป็นที่พึ่งพาอาศัยเพื่อเห็นแก่ทรัพย์สินสมบัติหรือชีวิตนั้นเป็นมิตร “ที่ผิดปรกติธรรมดา”

เจ้าชายผู้ปกครองอาณาเขตใกล้เคียงอาณาเขตของข้าศึกของผู้พิชิตและกษัตริย์ผู้อยู่หว่างกลาง ผู้เข้มแข็งกว่ากษัตริย์อื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดเป็นวัฏจักรแห่งรัฐต่าง ๆ และผู้ที่มีวิสัยสามารถทำให้ข้าศึก ผู้พิชิต และกษัตริย์ผู้อยู่หว่างกลางพอใจได้ ไม่ว่ากษัตริย์เหล่านั้นจะรวมกันหรือไม่ก็ตาม หรือมีวิสัยสามารถที่จะทำให้กษัตริย์เหล่านั้นมีความอดทนในเมื่อกษัตริย์เหล่านั้นรวมกันไม่ได้นั้นชื่อว่าเป็นกษัตริย์ที่วางตัวเป็นกลาง

บุคคลทั้ง ๑๑ ประเภทนี้ (คือ ผู้พิชิต ๑ ข้าศึก ๑ มิตร ๑ มิตรของข้าศึก ๑ มิตรของมิตร ๑ มิตรของมิตรของข้าศึก ๑ ผู้ลอบกัดข้างหลัง ๑ ผู้ทำลาย ๑ พันธมิตรของผู้ลอบกัดข้างหลัง ๑ กษัตริย์ผู้อยู่หว่างกลาง ๑ และกษัตริย์ที่วางตัวเป็นกลาง ๑) เป็นกษัตริย์ชั้นประถมที่ก่อให้เกิดวัฏจักรแห่งรัฐต่าง ๆ ขึ้น

ผู้พิชิต มิตรของผู้พิชิต และมิตรของมิตร นับว่าเป็นองค์ประกอบเบื้องต้น ๓ ประการแห่งวัฏจักรแห่งรัฐของตนเอง กษัตริย์เหล่านั้น แต่ละองค์มีองค์ประกอบแห่งอำนาจอธิปไตย ๕ ประการ คือ เสนาบดี ประเทศ ป้อมค่าย คลัง และกองทัพ ดังนั้น วัฏจักรแห่งรัฐแต่ละวัฏจักร จึงประกอบด้วยองค์ประกอบ ๑๘ ประการ* ตรงนี้ได้มีอธิบายถึงวัฏจักรแห่งรัฐที่เป็นของข้าศึก กษัตริย์ผู้อยู่หว่างกลาง และกษัตริย์ที่ตั้งตัวเป็นกลางด้วย

* ผู้พิชิตมีอำนาจอธิปไตย ๕ จึงรวมเป็น ๖, มิตรของผู้พิชิตมีอำนาจอธิปไตย ๕ จึงรวมเป็น ๖, มิตรของมิตรของผู้พิชิตมีอำนาจอธิปไตย ๕ จึงรวมเป็น ๖, เพราะฉะนั้น วัฏจักรแห่งรัฐจึงมีองค์ประกอบรวม ๑๘ ประการ ... ผู้แปล

๒๕๘

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ดังนั้น ทั้งหมดจึงมีวัฏจักรแห่งรัฐอยู่ ๔ วัฏจักรด้วยกัน มีกษัตริย์ในเบื้องต้น ๑๒ แบบ และเมืองค้ประกอบอำนาจอธิปไตย ๑๐ อย่าง ทั้งหมดจึงมีองค์ประกอบ ๗๒ อย่าง

วัฏจักรแห่งรัฐต่าง ๆ เป็นป่อเกิดแห่งนโยบาย ๖ ประการ อาจารย์กล่าวไว้ว่า : “ความสงบ ๑ สงคราม ๑ การรອງจังหวะเวลา ๑ การโจมตี ๑ การหาที่พึ่งพำนัก ๑ และการตีสองหน้า ๑ นับว่าเป็นแบบนโยบายระหว่างรัฐ ๖ ประการ” ท่าน วาตวยาธิ กล่าวไว้ว่า “มีแบบนโยบายอยู่เพียง ๒ ประการเท่านั้น เพราะนโยบาย ๖ ประการนั้น ความจริงจะสัมฤทธิ์ผลได้ก็โดยอาศัยสันติภาพและการสงครามเท่านั้น” ท่านเกาติลยะกล่าวว่า “ความจริงแบบต่าง ๆ แห่งนโยบายนั้น มีอยู่ ๖ แบบ เพราะในกรณีที่แตกต่างกัน เงื่อนไขก็ย่อมแตกต่างกันไปด้วย”

ในบรรดาแบบนโยบายทั้ง ๖ ประการนี้ : การผูกไมตรีโดยอาศัยคำปฏิญาณ หมายถึงความสงบ การรุกราน หมายถึงการสงคราม ความวางเฉยที่ปรากฏเป็นการรອງจังหวะ การทำตำแหน่งของตนให้เข้มแข็ง หมายถึงการโจมตี การมอบตนเองให้แก่อีกผู้หนึ่ง (ในฐานะเป็นพันธมิตรชั้นผู้น้อยหรือเป็นเมืองขึ้น) หมายถึงการแสวงหาที่พึ่ง การทำตนเองให้ยุ่งอยู่กับสันติภาพและการสงครามกับรัฐเดียวกันไปพร้อม ๆ กัน หมายถึงการตีสองหน้า เหล่านี้คือแบบต่าง ๆ แห่งนโยบาย ๖ ประการ

เมื่อกษัตริย์องค์หนึ่ง (ผู้อาจได้เป็นผู้พิชิต) ช่นแ่กว่ากษัตริย์อีกองค์หนึ่ง (คือเพื่อนบ้านใกล้เคียงติดกันของพระองค์ ได้แก่ ข้าศึก) พระองค์ก็ควรทำสันติภาพกับกษัตริย์ผู้เป็นข้าศึก เมื่อพระองค์เข้มแข็งกว่า พระองค์ก็ควรทำสงครามกับกษัตริย์ผู้เป็นข้าศึก เมื่อพระองค์ทรงดำริว่า “กษัตริย์องค์อื่นย่อมไม่สามารถปราบเราได้หรือเราเองก็ไม่สามารถปราบเขาลงได้” พระองค์ก็ควรรອງจังหวะ เมื่อพระองค์มีวิธีการที่จำเป็นมาก ก็ควรโจมตี เมื่อพระองค์หมดกำลัง ก็ควรไปพึ่งพาอาศัยผู้อื่น เมื่อพระองค์จะทรงบรรลุถึงวาระสุดท้ายของพระองค์ได้ก็ต่อเมื่ออาศัยความช่วยเหลือของพันธมิตรเท่านั้น พระองค์ก็ควรตีสองหน้า

ดังนั้น ท่านจึงได้วงนโยบายไว้ ๖ ประการ (๗.๑)

การบริหารรัฐ

ข้อความเกี่ยวกับคุณสมบัติและหน้าที่ของเสนาบดีผู้ใหญ่ของกษัตริย์นี้ย่อมชี้ให้เห็นการจัดการปกครองที่สับสนมากและเป็นพิเศษโดยเฉพาะ ทั้งยังเป็นแบบฉบับแห่งข้อเขียนของอินเดียโบราณที่เกี่ยวกับแผนการปกครองที่ทำให้ตัวเองเกี่ยวข้องกับรายละเอียดทางด้านการบริหารที่เป็นรูปธรรมมากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับการสร้างทฤษฎีทางการเมืองแบบนามธรรม

(จาก สุภรณินิ, ๒.๖๙, ๗๐, ๗๗-๘๐๔)

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๕๕

บุโรหิต สมาชิกสภาสามัญ ปริณายก ผู้บัญชาการทหาร ที่ปรึกษา ผู้พิพากษา ผู้คงแก่เรียน ที่ปรึกษาด้านการเศรษฐกิจ เสนาบดี และทูต บุคคลเหล่านี้เป็นข้าราชการดั้งเดิมของกษัตริย์...

ผู้ที่เข้าอยู่ในสูตรและการปฏิบัติตามพิธีรีตอง ผู้เรียนจบไตรเพท ผู้มีความอดทนต่อหน้าทั้งทางด้านศาสนา ผู้พิชิตอินทรีย์ตนเองได้ ผู้ปราบความโกรธได้ ผู้ไม่มีความโลภและความหลง ผู้มีความรู้เกี่ยวกับพระเวททั้ง ๖ สาขา และจาปเวท (วิชาการยิงธนู) พร้อมกับแขนงต่าง ๆ ของจาปเวทนั้น เป็นผู้กลัวความโกรธแค้นของกษัตริย์ที่ทรงอุทิศพระองค์ให้แก่การปฏิบัติที่ชอบธรรมและนโยบายที่ถูกต้อง เป็นผู้ชำนาญในแผนการปกครองและศาสตร์ว่าด้วยการใช้อาวุธต่าง ๆ นอก และกลยุทธ์ทางทหาร บุโรหิต ควรจะเป็นคนเช่นนั้น บุโรหิตเช่นนั้นย่อมเป็นอุปัชฌายารัษฎ์ด้วย คือ เป็นผู้มิวิสัยสามารถในอันที่จะสาปแช่งและให้พร บุคคลเหล่านี้เป็นพวกที่กษัตริย์จะต้องคิดถึงว่า : “ถ้าปราศจากคำแนะนำที่เหมาะสมถูกต้องของข้าราชการดั้งเดิมเหล่านี้เสียแล้ว อาณาจักรของเราอาจสูญสิ้นไปแล้ว และอาจต้องมีความพราชัยโดยทั่ว ๆ ไป บุคคลเหล่านี้จึงเป็นผู้ที่เราควรถือว่าเป็นเสนาบดีที่ดี ถ้าปราศจากมนตรีเช่นนั้นซึ่งเป็นผู้ที่กษัตริย์ไม่ต้องเกรงขามเสียแล้ว ความเจริญรุ่งเรืองของจักรวรรดิจะเป็นไปได้ละหรือ ? สตรีควรประดับประดาร่างกายด้วยเครื่องประดับ เครื่องแต่งกาย ฯลฯ ฉันใดมุขมนตรีเหล่านี้ก็ควรได้รับการประดับประดาและการลอบขบขันฉันนั้น อะไรเล่าที่เป็นประโยชน์ที่ได้รับจากมุขมนตรีเหล่านี้ ทั้ง ๆ ที่คำแนะนำของเขามีได้นำไปสู่อาณาจักรใหญ่โตมโหฬารเลยมิได้ทำให้ประชาชน กองทัพ คลัง และความเป็นราชชาติวิเศษวิโสขึ้นมาเลย ทั้งมิได้ทำให้ข้าศึกพินาศไปได้เลย ?

ผู้ที่สามารถรู้ลักษณะแตกต่างระหว่างสิ่งที่ควรทำกับสิ่งที่ไม่ควรทำนั้น ตามประเพณีนิยมแล้วถือว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติควรเข้ารับราชการในตำแหน่ง สมาชิกสภาสามัญ ได้ ปริณายก คือผู้ที่ตรวจตราดูแลทุกสิ่งทุกอย่าง และ ผู้บัญชาการทหาร ต้องเป็นผู้เชี่ยวชาญในศาสตร์และเทคนิคฝ่ายทหาร ที่ปรึกษา ต้องเป็นผู้ชำนาญในแผนการปกครอง และ ผู้คงแก่เรียน จะต้องเชี่ยวชาญในกฎข้อบังคับที่เป็นสารัตถะสำคัญแห่งความประพฤติชอบ ผู้พิพากษา ต้องมีความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมที่ประชาชนยึดถือกันทั่ว ๆ ไป และหลักการต่าง ๆ เกี่ยวกับกฎหมาย ผู้ที่รู้จักกาลเทศะในอันที่จะกระทำการใด ๆ เรียกว่า เสนาบดี ส่วนผู้ที่รู้จักรายรับและรายจ่ายของรัฐเรียกว่า เป็น ที่ปรึกษาด้านการเศรษฐกิจ ผู้ที่สามารถขุดค้นเข้าไปในความคิดที่ลึกที่สุดและการกระทำที่เป็นความลับทั้งหลาย มีความทรงจำดี รู้จักกาลเทศะในอันที่จะประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เป็นผู้ชำนาญในแผนการปกครอง ๖ ประการ เป็นนักพูดที่สามารถ และไม่เป็นคนขี้ลาด คนเช่นนี้ควรแต่งตั้งให้เป็นราชทูต

สมาชิกสภา ควรแนะนำกษัตริย์เสมอ ๆ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ควรจะต้องทำ แม้จะเป็นสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ก็ตามที่ ควรแนะนำในเรื่องที่เกี่ยวกับเวลาที่เหมาะสมจะทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งในทันทีทันใด

และเกี่ยวกับสิ่งที่ไม่ควรทำ แม้จะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์ก็ตามที่ เขาควรทำให้พระองค์ปฏิบัติหรือตัวเขาเองปฏิบัติ หรือไม่ควรทำหรือแนะนำแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย **ปริณายก** ควรค้นหาว่าสิ่งหนึ่งนั้นมีประสิทธิผลหรือไม่ และคอยเฝ้าดูการทำงานทั้งปวงในส่วนที่เกี่ยวกับหน้าที่ของรัฐที่ได้มอบหมายให้ข้าราชการทั้งปวงไปกระทำ **ผู้บัญชาการทหาร** ควรจะเป็นผู้รับผิดชอบในเรื่อง ช้าง ม้า รถ ทหารเดินเท้า อูฐที่แข็งแรงและวัวทั้งหลายด้วย จะต้องรับผิดชอบต่อผู้ที่ศึกษาในเรื่องเครื่องดนตรีของทหาร ภาษารหัส เครื่องหมายแสดงตำแหน่งหรือหน้าที่ ขบวนรถ กองระวังหน้าและกองระวังหลัง จะต้องรับผิดชอบต่อผู้ที่เชิญเครื่องหมายของกษัตริย์ อาวุธ และหอก จะต้องรับผิดชอบต่อผู้จัดหอก และทหารม้า เขาควรตรวจสอบดูว่าในกองทัพนั้มีทหารอยู่มากน้อยเพียงใดที่พอจะปฏิบัติหน้าที่ได้ ที่เป็นทหารแก่เสียเท่าใด และเป็นทหารใหม่อยู่เท่าไร เขาควรจะสำรวจดูว่าในกองทัพนั้มีทหารอยู่เท่าไรที่ไม่สามารถจะปฏิบัติหน้าที่ได้ ที่ติดอาวุธพร้อมมืออยู่เท่าไร ที่มีกระสุนและดินปืนอยู่จำนวนเท่าใด และวัสดุที่ใช้ในการสงครามนั้นมีปริมาณมากน้อยแค่ไหนเพียงใด เมื่อได้คิดถึงสิ่งทั้งปวงเหล่านี้อย่างรอบคอบแล้ว ผู้บัญชาการทหารก็ควรกราบทูลรายงานให้กษัตริย์ทรงทราบว่าจะปฏิบัติอย่างไร **ที่ปรึกษา** ก็ควรพิจารณาว่าควรจะใช้นโยบายสมัครสมาน นโยบายให้สินบน นโยบายทำให้แตกร้าง และนโยบายลงโทษอย่างไร เมื่อไรและแก่ใคร และควรพิจารณาว่าจะเกิดผลลัพท์อย่างไร คือ จะมาก ปานกลาง หรือเพียงเล็กน้อย แล้วเขาก็ควรตัดสินใจทำอะไรบางอย่าง และกราบทูลรายงานให้กษัตริย์ทรงทราบ **ผู้พิพากษา** ก็ควรละทูลแนะนำให้กษัตริย์ทรงทราบ หลังจากที่ได้ตรวจสอบคำร้องทุกข์ที่มีผู้เสนอขึ้นมาเองหรือเสนอขึ้นมาทางพยาน ทางเอกสารที่เขียนขึ้นโดยอาศัยสิทธิที่เกิดจากการเป็นเจ้าของ อุปาย และการทดลองอย่างรุนแรง เช่น ดำน้ำ ลุยไฟ ในตอนที่ออกนั่งบัลลังก์พร้อมกับที่ปรึกษาทางกฎหมายแล้ว ประการแรกก็ค้นหาว่า ในวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้วิธีใดที่จะมีผลสำหรับในคดีไหน และหลังจากที่ได้ตัดสินใจไปตามมติของส่วนใหญ่แล้วก็ยืนยันโดยอาศัยตรรกศาสตร์ การเฝ้าสังเกตโดยตรง การอนุมาน และการเปรียบเทียบกับขนบธรรมเนียมที่ประชาชนส่วนใหญ่ยึดถืออยู่ **ผู้คงแก่เรียน** ควรศึกษาเกี่ยวกับความประพฤติที่ยังปฏิบัติกันอยู่ในเวลานั้ กฎเกี่ยวกับความประพฤติที่ได้กลายเป็นเรื่องที่พ้นสมัยไปแล้ว และกฎเกี่ยวกับความประพฤติที่ประชาชนยังยึดถือกันอยู่ กฎเกี่ยวกับความประพฤติที่มีพรรณนาอยู่ในคัมภีร์ต่าง ๆ กฎเกี่ยวกับความประพฤติที่มีได้นำมาใช้ในเวลาใดเวลาหนึ่งโดยเฉพาะ และกฎเกี่ยวกับความประพฤติที่ตรงข้ามกับคัมภีร์ และขนบประเพณีที่ประชาชนยังนิยมปฏิบัติกันอยู่ และควรทูลแนะนำกษัตริย์ให้ใช้กฎเช่นนั้น ซึ่งจะนำไปสู่ความสุขในชีวิตนี้และในภวียภาคหน้า **ที่ปรึกษาทางเศรษฐกิจ** ควรกราบทูลรายงานให้กษัตริย์ทรงทราบในหัวเรื่องต่อไปนี้ : ปริมาณของวัตถุที่ซื้อขายกัน เช่น หนุ้า ฯลฯ ที่เก็บไว้ในระหว่างปีหนึ่งโดยเฉพาะ ปริมาณที่ใช้ไปแล้ว และปริมาณในสิ่งของที่อาจยกขนไปได้และที่ไม่อาจยกขนไปได้ซึ่งเหลืออยู่อย่างมีคุณภาพ **เสนาบดี** ควรวิจัยและกราบทูลรายงานให้กษัตริย์ทรงทราบว่า มีเมือง มีหมู่บ้าน และป่า อยู่มากน้อยเพียงไร มีที่ดินที่กำลังเพาะปลูกอยู่เท่าไร ใคร

อรรถประโยชน์ : จุดมุ่งหมายประการที่สองของมนุษย์

๒๖๑

บ้างที่ได้รับค่าเช่าจากที่ดินนั้น และได้รับเท่าไร หลังจากที่เขาเสียค่าเช่าแล้วยังมีเหลืออีกเท่าไร ที่ดินที่ไม่ได้ใช้เพาะปลูกมีจำนวนเท่าไร ในแต่ละปีต้องเสียภาษีอากร โดยการเสียภาษีบ้าง ถูกปรับไหมบ้างเท่าไร ภาษีที่ได้รับจากที่ดินที่ไม่ได้ทำการเพาะปลูกเท่าไรและจากป่าเท่าไร ภาษีที่ได้รับจากเหมืองแร่มีเท่าใด และจากชุมทรัพย์ที่พบในดินเท่าใด เพิ่มเข้าท้องพระคลังในฐานะที่ไม่มีเจ้าของมีจำนวนเท่าใด ในฐานะที่หายไป (และที่หาพบ) ในฐานะที่ได้คืนมาจากขโมย และในฐานะที่เก็บสะสมไว้มีจำนวนเท่าใด

คุณลักษณะและหน้าที่ของเสนาบดีทั้ง ๑๐ ได้มีกล่าวไว้โดยย่อ ๆ เพียงเท่านี้ กษัตริย์ควรพิจารณาตัดสินความสามารถของเสนาบดีเหล่านั้นโดยทรงตรวจดูรายงานที่เสนาบดีเหล่านั้นเขียนขึ้นทุกเกล้า ๆ ถวายและการแนะนำด้วยปาก พระองค์ควรจะทรงแต่งตั้งเสนาบดีเหล่านั้นให้ดำรงตำแหน่งโดยการหมุนเวียนกันไป พระองค์ไม่ควรทำให้เสนาบดีเหล่านั้นมีอำนาจมากกว่าพระองค์ พระองค์ควรให้อำนาจแก่เสนาบดีทั้งสิ้นเท่า ๆ กัน

บทที่ ๑๒

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

ตำแหน่งแห่งกามหรือการแสวงหาความรักและความสำราญในโครงการชีวิตของอินดูแบบที่สมดุสนั้น ได้มาจากความสำคัญที่ยึดมั่นอยู่กับชีวิตของผู้ที่อยู่ครองเรือน (คฤหัสถ์) ในตำราที่รับรองกันเป็นทางการแล้วมากกว่าเล่มหนึ่งกล่าวว่าชีวิตแบบคฤหัสถ์ถือกันว่าเป็นขั้นที่สำคัญที่สุดในบรรดาชีวิต ๔ ขั้น ลัทธิฮินดูมิได้ถือว่าลัทธิที่ถือสันโดษแบบนักบวชหรือลัทธิอยู่โดดเดี่ยวในทะเลทราย (eremitism) เป็นอุดมคติที่สามัญธรรมดาสำหรับทุกคน ลัทธิฮินดูเห็นว่าการเคร่งเครียดและความพยายามเกี่ยวกับการจัดบ้าน ชีวิตในครอบครัว และพันธกรรมทางสังคมเป็นระเบียบวินัยที่มีประโยชน์ที่ทำให้มนุษย์เตรียมตัวเพื่อใช้บ้านปลายแห่งชีวิตพักผ่อนและทำความพยายามในด้านจิตใจมากกว่า ตำแหน่งที่ได้กำหนดให้แก่กามนั้น ได้ก่อให้เกิดความรื่นรมย์ที่เป็นไปอย่างสม่ำเสมอมากกว่าที่จะกำราบกาม และดังนั้นก็เชื่อว่าเป็นไปเพื่อการพัฒนาบุคลิกภาพที่ลงเอยด้วยดี กฎว่าด้วยความประพฤติของอินดูที่ทำให้คฤหัสถ์ระลึกถึงหน้าที่ (คือ ธรรม) ของตนอยู่ตลอดเวลาว่าเป็นเสมือนระลึกถึงสภาวะที่สูงส่งแห่งความแท้จริงอันติมะซึ่งเป็นจุดหมายปลายทางที่จะต้องบรรลุถึงนั้น เห็นว่ามนุษย์ตามปรกติย่อมไม่เสื่อมทรามลงสู่ความเป็นนักกินหรือคนสุรุษสุรายเสเพล ความรักที่ทำให้บริสุทธิ์ด้วยการได้รับทุกขั้นนั้นพวกกวีและนักแต่งบทละครถือว่ามิวิสัยสามารถในอันที่จะก่อให้เกิดผลเป็นการอยู่ร่วมกันทางด้านจิตใจเป็นนิรันดร์และบทกวีที่ดีที่สุดภาษาสันสกฤตบางเรื่องก็สะท้อนให้เห็นเจตนารมณ์นี้ และทำที่ที่มีต่อความรัก ความปรารถนาของหัวใจในด้านความรักนั้นถือกันว่าเป็นภาพที่เห็นจริงเห็นจังอย่างที่สุดในอันที่จะพรรณนาถึงความรักที่มีศรัทธามิต่อพระผู้เป็นเจ้า หรือพรรณนาถึงการที่อาตมมันแสวงหาปรมาตมัน อันเป็นลัทธิสัจยลักษณะซึ่งมีอยู่ที่มูลฐานแห่งศิลปะทางกามารมณ์ของอินเดีย ส่วนที่สำคัญยิ่งพวกอินดูที่ขอบพุดถึงเรื่องความงามได้อธิบายปรัชญาว่าด้วยความงามโดยใช้คำว่า ความเจริญรมย์หรือการเข้าใจสถานะแห่งใจเย็นที่สูงสุดหรือความสงบเยือกเย็นที่เป็นสุข ซึ่งเป็นการสะท้อนภาพความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ภาพ หรือฉายา แห่งความสุขแห่งจิตใจที่เป็นนิรันดร์ในการที่จิตมีความรู้แจ้งอย่างถ่องแท้โดยทางความรู้

กามศาสตร์ก็เช่นเดียวกับบรรดาศาสตร์ (คือแผนการปกครอง) นั่นเอง คือ จะต้องศึกษากันอย่างมีระบบ และต้องศึกษากันให้ละเอียดลออทีเดียว วัตถุประสงค์ก็เพื่อจะได้เข้าใจบุคคลและสถานการณ์ทุกชนิดทั้งที่เป็นไปตามปกติและผิดปกติ อย่างไรก็ตาม ระเบียบวินัยที่แตกต่างกันและเทคนิคที่ทำอย่างประณีตบรรจงรวมทั้งกรณีพิเศษต่าง ๆ และสถานการณ์ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกันนั้นก็ควรพิจารณาให้สัมพันธ์กับทัศนะทั่ว ๆ ไปของชีวิต ซึ่งจากทัศนะนี้เองที่ทำให้ความรู้สาขาต่าง ๆ เหล่านี้มีวิวัฒนาการ และซึ่งทำให้ความรู้สาขาต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นไปอย่างมีระเบียบเรื่อยไป และคอยเสนอแนะแนวความรู้สาขาต่าง ๆ เหล่านั้น ประวัติศาสตร์ว่าด้วยความเจริญเติบโตแห่งระเบียบวินัยที่

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๖๓

แตกต่างกันเหล่านี้ได้มีชี้แจงไว้แต่ต้นในตำราต่าง ๆ เช่น “กามสูตร” ของท่าน “วาทสยายนะ” ซึ่งได้กล่าวว่า ทวยเทพและนักปราชญ์ทั้งหลายนี้แหละที่ได้ประกาศอรรถศาสตร์และกามศาสตร์ไปพร้อม ๆ กับธรรมศาสตร์ และว่าในตอนแรก ๆ นั้น ศาสตร์เหล่านั้นทั้งปวงก็เป็นประมวลกฎว่าด้วยความประพฤติอย่างเดียวเท่านั้นเอง เมื่อกาลเวลาผ่านไป นักปราชญ์และครูอาจารย์ทั้งหลายในสมัยต่อ ๆ มา ก็ได้ทำอรรถาธิบายแต่ละตอน ๆ โดยละเอียดแยก ๆ กันออกไปให้ลงรอยกับโครงการเกี่ยวกับคุณค่าที่พอเข้าใจได้ที่มี ธรรมะ อรรถะ กามะ และโมกษะ เป็นต้น

บุคคลผู้มีวิวัฒธรรม และโดยเฉพาะโสภณแห่งวรรณคดีสันสกฤต (พอเทียบได้กับ เกอซีอาของญี่ปุ่น) หวังกันว่าจะต้องได้รับการศึกษา “กะลาส” (ศิลปะ และวิทยาต่าง ๆ) ๖๔ ชนิด แม้ว่าในคัมภีร์ศาสนาเชนและพระพุทธศาสนาฉบับเก่า ๆ อาจมีชื่อศิลปะและวิทยาเหล่านั้นแตกต่างกันไปบ้าง แต่ก็ป็นรายชื่อศิลปะและวิทยา ๖๔ ชนิดที่เป็นมาตรฐาน ที่วาทสยายนะได้ให้ไว้ในหนังสือ กามสูตร และเป็นรายชื่อที่มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อยในคัมภีร์ ศุภรณิดี ศิลปะเหล่านี้รวมทั้งการเดินรำ การขับร้อง การแสดงการจัดดอกไม้ การเล่นการพนัน วิธีล่อลวง การต้มกลั่นสุราเมรัย การเย็บปักถักร้อย การปฐมพยาบาล การหลอมโลหะ การปรุงอาหาร การเล่นแร่แปรธาตุ ทำทาง การดวลอาวุธ ยิมนาสติก วิชาวัดเวลา วิธีย้อมผ้า สถาปัตยกรรม และวิศวกรรม วิชาแร่ การเขียนลายมือบรรจง การว่ายน้ำ งานเย็บหนัง ศิลปะการยิงธนู การขี่ม้า และขี่ช้าง การประกอบและการแก้ปัญหารื่องราวต่าง ๆ และเรื่องที่ยุ่งยากอื่น ๆ การพยาบาลและการเลี้ยงดูเด็ก และอื่น ๆ

มนุษย์ที่มีรสนิยมและมีวิวัฒธรรม

ที่นับว่าตรงกันข้ามกับการชี้ให้เห็นทัศนะของฮินดูว่ามีลักษณะเป็นทุนนิยมและเป็นเรื่องนอกโลก นั่นก็คือ ข้อความต่อไปนี้ที่ได้มาจากหนังสือเรื่อง “กามสูตร” ของท่านวาทสยายนะ (ประมาณ พ.ศ. ๙๕๐) ที่ได้พรรณนาถึง บุรุษผู้หรรษาในสมาคม (ชาวพระนคร) ที่ชื่นชมยินดีต่อสิ่งที่ดี ๆ สำหรับชีวิต มีรสนิยมสูง และเข้า ๆ ออก ๆ อยู่ในวงสังคมและวงการศิลปะที่ดีที่สุด

คำที่ใช้แทนอารยธรรมในภาษาสันสกฤต ก็คล้าย ๆ กับคำแบบเดียวกันนั้นในตะวันตก คือ มีความสัมพันธ์กับเมืองและนคร คำว่า นาคระ ในภาษาสันสกฤต (ชาวพระนคร) นั้นมีความหมายเท่ากับชาวเมืองที่มีอารยธรรมหรือมีวัฒนธรรมนั่นเอง

(จาก กามสูตร, ของท่านวาทสยายนะ, ๑.๔)

หลังจากที่ได้ศึกษาเล่าเรียนแล้ว บุคคลที่ได้รับการช่วยเหลือจากแหล่งทรัพยากรทางวัตถุ ที่ตนได้มาทางของขวัญที่ผู้อื่นให้ จากผลประโยชน์ส่วนตัว การค้าขาย หรือการบริการก็ควรแต่งงาน และตั้งบ้านเรือนอยู่ แล้วก็ดำเนินชีวิตตามวิถีทางของผู้ที่มีรสนิยมสูงและของชาวเมืองต่อไป

เขาควรตั้งหลักแหล่งอยู่ในนคร ในย่านกลางการค้า หรือในเมือง ทั้งนี้ตามความเหมาะสม ที่ได้ก็ตามที่เขาเลือก ควรจะเป็นที่ที่มีคนดี ๆ อาศัยอยู่

ณ ที่นั้นเขาควรสร้างบ้านสำหรับตัวเองขึ้น โดยให้อยู่ใกล้ ๆ น้ำ มีสวน มีสถานที่แยก ๆ กัน สำหรับกิจกรรมที่ต่าง ๆ กัน และมีห้องพักผ่อนสักสองห้อง

ในห้องพักผ่อนทางด้านหน้าบ้านนั้นก็ควรมีที่นอนดี ๆ สักลูกหนึ่ง มีหมอนสองลูก ตรงกลางหยุ่น ๆ หนอย มีผ้าปูที่นอนที่ขาวบริสุทธิ์สักผืนหนึ่ง ข้าง ๆ ที่นอนลูกนั้นควรมีที่นอนที่เล็กกว่า (สำหรับนอน) อีกสักลูกหนึ่ง ที่หัวนอนควรมีม้านั่งสานด้วยหวายสักตัวหนึ่ง (สำหรับใช้ในเวลาสวดมนต์) และควรมีแท่นสำหรับวางจตุรณจันทร์ (Sandal baste) ที่ทิ้งไว้หลังจากที่ได้ใช้ตอนกลางคืนแล้ว พวงมาลา หีบใส่ขี้ผึ้งและกำยาน เปลือกผลทับทิม (สำหรับใช้ดับกลิ่นปาก) และใบพลู กระโถนที่พื้น เครื่องติดชนิดหนึ่งคล้ายน้ำเต้าแขวนไว้บนขอที่ฝาผนัง กระดานทาสีและหีบสี หนังสือบางเล่มและพวงดอก ุรุษฎีภูกะ ที่พื้นไม่ห่างไกลนัก ก็มีอาสนะชนิดต่าง ๆ กระดานสะกา ข้างนอกห้องก็มีกรงนกที่เลี้ยงเอาไว้ดูเล่นและ (ข้างนอก) ที่ไกลออกไป ก็มีสิ่งต่าง ๆ ที่สำหรับใช้เป็นส่วนตัว

ในสวนก็มีชิงช้าที่นุ่มนวลเป็นอย่างดี และอยู่ในร่มไม้ และมียกพื้นเป็นดินที่เรียบรายไปด้วยดอกไม้ที่ตกลงมา ที่เช่นนั้นควรเป็นแบบแห่งที่อยู่อาศัยของเขา

เขาจะต้องตื่นขึ้นแต่เช้าตรู่ ขานตอบการเรียกร้องของธรรมชาติ ล้างฟัน ทาร่างกายด้วยน้ำมันที่มีกลิ่นหอมน้อย ๆ สุดหายใจเอาควันทนอมเข้าไป หัดดอกไม้บางชนิด เอาขี้ผึ้งและน้ำหวานสีแดงทาริมฝีปาก สองกระจกดูหน้าตัวเอง เคี้ยวใบพลูพร้อมกับเครื่องที่ใช้ดับกลิ่นปากบางชนิด และแล้วจึงลงมือทำงาน

เขาจะต้องอาบน้ำทุกวัน เขาจะต้องนวดกล้ามเนื้อทุกสองวัน เขาจะต้องใช้ยาทาขาให้แข็งแรงทุกสามวัน จะต้องโกนผมเป็นบางส่วนและตัดเล็บทุก ๆ สี่วัน จะต้องโกนให้หมดจดทุก ๆ ห้าวัน หรือสิบวัน เขาจะต้องหมั่นเช็ดเหงื่อไคลที่รักแร้ให้หมดเสมอ จะต้องรับประทานอาหารก่อนเที่ยงและหลังเที่ยง

หลังจากที่รับประทานอาหาร(มาก่อนเที่ยงแล้ว) เขาก็จะต้องมาเล่นกับนกแก้วและนกสาลิกา และทำให้มันพูดด้วย และต้องไปพักผ่อนดูเขาดีไก่และชนแพะ และในกิจกรรมที่มีศิลปะอื่น ๆ เมื่อทำงานเขาก็มีเพื่อนและลูกน้องร่วมทำด้วย แล้วก็บิปลั๊กครู่หนึ่ง เวลาที่ยังไม่ถึงเที่ยงนั้น เขาก็จะแต่งกายและออกจากบ้านไปเพื่อการสังคมและเพื่อนฝูงกับพรรคพวกอื่น ๆ ในตอนค่ำเขาก็จะสนุกสนานกับการดนตรีและพ็อนรำ เมื่อสิ้นสุดการฟังดนตรีและดูการพ็อนรำแล้วเขาจะคอยอยู่ในที่พักของเขาที่ประดับประดาและอบอุ่นไปด้วยควันจากของหอมพร้อม ๆ กับเพื่อนฝูง คนรักที่เขาได้หมั้นไว้แล้ว

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๖๕

หรือมิฉะนั้นก็ส่งสารไปถึงเธอ และตัวเองก็ออกไปพบเธอ...นี่เป็นกิจวัตรประจำวัน

เขาควราพพวกเขาเพื่อน ๆ ไปเที่ยวตามงานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ตามชมรมต่าง ๆ เพื่อจะได้สนุกสนานเพลิดเพลินกับวรรณคดีและศิลปะ เขาพวกเขาเพื่อน ๆ มาดื่ม จัดพาไปเที่ยวตามสวนสาธารณะและเล่นกีฬาเป็นกลุ่ม สักพักหนึ่งหรือเดือนหนึ่ง ในวันที่ถือว่าศักดิ์สิทธิ์สำหรับเทพดาเป็นรายองค์ไปนั้น พวกนักแสดงละครและนักฟ้อนรำที่อยู่ในวัดเจ้าแม่สร้อยดี (เจ้าแม่แห่งการศึกษา) ก็จะมาร่วมกันและแสดงละครและการฟ้อนรำ (เพื่อชาวนครในที่นั้น) หรือผู้แสดงละครและนักดนตรีจากที่อื่น ๆ ที่มาเยือนก็จะจัดรายการของตนขึ้นแสดงในวัดเจ้าแม่สร้อยดีนั้น

การพิจารณาไตร่ตรองทางด้านสุนทรียภาพ

ความงามได้เคยเป็นหัวข้อที่ชาวอินเดียได้วิจารณ์และพิจารณาไตร่ตรองมาตั้งแต่สมัยแรก ๆ แล้ว ถึงสมัยยุคเวทก็ติดอกติดใจในความงามของทั้งธรรมชาติและมนุษย์มาก กวีผู้นั้นเอาคุณค่าที่สูงที่สุดผูกพันไว้กับความงามแห่งการแสดงออกในศิลปะแห่งบทกวีร้อยกรองและนอกจากจะมีคำทั่ว ๆ ไปแล้ว ก็มีชื่อเฉพาะคือ ลักษมี และศรี แทนความงามอีกด้วย ในบทสวดสรรเสริญเพิ่มเติมแห่งคัมภีร์ฤคเวท กวีผู้นั้นได้อุทิศร้อยแก้วบทหนึ่งแสดงมโนภาพเกี่ยวกับเทวที่เป็นประธานเหนือความงามและความไพเราะ ในคัมภีร์พราหมณะเราบังเอิญพบคำว่า “ศิลปะ” ซึ่งเป็นคำธรรมดาสามัญทั่วไปสำหรับศิลปะในแง่แบบฟอร์มหรือการถอดแบบที่สมบูรณ์หรือที่บริสุทธิ์ และท่านได้พรรณนาโลกทั้งหมดว่าเป็นเทพศิลปะหรือฝีมือของเทพดาขึ้นที่หลักแหลมมากขึ้นหนึ่ง คัมภีร์อุปนิษัทซึ่งเข้าใจว่าความจริงแท้อันดีเป็นฐานที่ไม่อาจสลายได้ชนิดหนึ่งของรูปฟอร์มแห่งความมีเป็น ความรู้และความสุข คัมภีร์อุปนิษัทยังได้พูดถึงความแท้จริงอันดีมะว่า เป็นความสมบูรณ์เต็มที่และเป็นแหล่งแห่ง “รส” ทั้งปวง (ไตตติรียะ, ๒.๗) จากความแท้จริงอันดีมะก็เกิดมีวรรณคดีและนิพจน์ที่มีศิลปะแบบอื่น ๆ (พฤห์ทาร์ณยะ, ๒.๔.๑๐) และสำหรับความแท้จริงอันดีมะดังเช่นในการยกย่อง ภาวะที่สูงที่สุด (ปรมาตมัน ?) ก็จะมีการขับร้องเพลงทั้งปวง (ชานโทคยะ, ๑.๗.๖) มหาภากย์ “รามายณะ” และ “มหาภารตะ” รวมทั้งคัมภีร์ปุราณะต่าง ๆ ได้ก่อให้เกิดมโนภาพเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าที่เป็นตัวตนขึ้นมา ซึ่งพระองค์ทรงเป็นการทำความงามทั้งปวงให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมานั่นเอง และเป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องอุทิศชีวิตให้ จะต้องให้บริการและกล่าวสดุดีถึงด้วยความปลาบปลื้ม “ภควัทคีตา” (๑๐.๔๑) กล่าวว่า ไม่ว่าอะไรก็ตามที่เป็นสิ่งที่สวยงาม ณ ที่นี้ในโลกนี้ ที่เป็นอย่างนั้นได้ก็เพราะประกายแห่งความงามอันเป็นทิพย์นี้มีอยู่ในสิ่งนั้นนั่นเอง

ต่อมานักดนตรีได้พัฒนาปรัชญาของพวกเขาไปตามแนวที่คัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อุปนิษัทได้ระบุไว้ ซึ่งตามคัมภีร์พระเวทและคัมภีร์อุปนิษัทนั้น ดนตรีกับความพยายามทางด้านจิตใจมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดมาก เพลงทั้งปวงได้ถูกร้อยกรองขึ้นและร้องเพื่อเป็นการสรรเสริญพระเจ้า ใจความของเพลงนั้นถ้ามีความเลอเลิศน้อยไปก็ถือว่าไม่สมควรจะรับเอาไว้ อีกประการหนึ่งทำทางในการ

ร้องเพลงจริง ๆ นั่นก็คล้าย ๆ กับระเบียบวินัยตามแบบโยคะที่เกี่ยวกับการกำหนดลมหายใจและการทำจิตให้เป็นสมาธิ ดนตรีของอินเดียไม่เหมือนระบบเสียงที่กลมกลืนกันของตะวันตก คือ เป็นระบบเสียงที่ไพเราะและสมสมัย ซึ่งในระบบนี้ ศิลปะแบบที่สูงที่สุดก็คือการเปล่งเสียงที่ไพเราะบริสุทธิ์ (ราคะ) ติดต่อกัน โดยไม่มีคำใด ๆ ช่วยเหลือเลย ความละเมียดละไมแห่งเสียงเพลงที่ไพเราะบริสุทธิ์นี้ช่วยให้ทั้งผู้ร้องและผู้ฟังให้มีจิตใจที่มึนต่ำลงสู่ห้วงลึกแห่งภาวะของตนเอง และมีจิตใจล่องลอยไปสู่โลกที่ความจำแบบโลก ๆ ทั้งหมดได้สูญสิ้นในอันที่จะรบกวนหรือทำลายความสุข ความสบาย หรือสมาธิที่จิตใจได้รับอยู่ คุณค่าทางด้านจิตใจที่สูงยิ่งอันเกิดจากดนตรีนั้นมิได้ถูกพิสูจน์เฉพาะในคัมภีร์และในบทเพลงเท่านั้น แต่ทว่ายังได้ถูกแสดงออกมาโดยอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า นักดนตรีที่สำคัญ ๆ ทั้งปวงของอินเดีย ได้รับการเคารพนับถือในฐานะเป็นนักบุญอีกด้วย

ศิลปะในด้านสถาปัตยกรรม ศิลปะในการแกะสลักรูป และศิลปะในการวาดเขียน ดังที่แสดงให้เห็นเป็นตัวอย่างอยู่ในวิหารต่าง ๆ และตามถ้ำที่สลักลึกลงไปในหินนั้นก็มีความบันดาลใจมีเนื้อหาและวัตถุประสงค์อย่างเดียวกันนั่นเอง

เฉพาะในเรื่องละครและจินตกวีนิพนธ์เท่านั้นที่ทฤษฎีว่าด้วยศิลปะได้รับการพัฒนาขึ้นไปอย่างมีระบบ แม้ว่ามูลรากของบทละครที่ประชาชนนิยมชมชอบจะมีปรากฏอยู่ในแบบสังคัมบางอย่าง แต่บทละครแบบที่สูงที่สุดนั้นเข้าใจกันว่าเป็นบทละครที่ก่อกองวีรบุรุษ ซึ่งในบทละครนั้น การกระทำต่าง ๆ ของเทพทั้งหลาย การอวดตารของเทพที่สูงที่สุด หรือราชวีรบุรุษที่สูงศักดิ์แห่งมหากาพย์ทั้งหลายจะมีผู้ “เลียนแบบ” หรือ “แสดงเป็นตัวแทน” ในทำนองเดียวกัน แบบฟอร์มที่สูงที่สุดแห่งศิลปะการกวีนิพนธ์ก็คือ มหากาพย์ซึ่งเป็นการพรรณนาที่ยาวเหยียดเกี่ยวกับเรื่อง “รามายณะ” และ “มหาภารตะ” ซึ่งมีแนวความนึกคิดและการเจรจาแม้จะมีข้อความสั้นกว่าก็ตามติดตามมา แต่การทำให้ประชาชนติดอกติดใจคุณลักษณะและการกระทำที่ก่อปรด้วยศีลธรรมนั้นเป็นวัตถุประสงค์ขั้นรองลงมา นักวิพากษ์วิจารณ์ทั้งหลายเห็นพ้องต้องกันว่า ทำที่แห่งบทละครหรือโศลกสำหรับสอนนั้นควรจะมีฐานะด้อยกว่าวัตถุประสงค์เกี่ยวกับความสนุกสนานเพลิดเพลินที่มีศิลปะแบบเดิม

ถ้าหากว่าความสนุกเพลิดเพลินในบทกวีนิพนธ์และละครเป็นประโยชน์เบื้องต้นแล้วละก็ แล้วอะไรเล่าที่เป็นสาระสำคัญแห่งความสนุกเพลิดเพลินนี้ ? ถ้าหากบทกวีนิพนธ์และบทละครพรรณนาถึงคุณลักษณะและกิริยาท่าทางที่แตกต่างกันพร้อมกับมีความรู้สึกชอบใจบ้างไม่ชอบใจบ้างปน ๆ กันแล้ว บทกวีนิพนธ์และบทละครทั้งปวงนั้นจะนำมาแสดงให้สนุกสนานเท่า ๆ กันหรือให้เป็นแบบเดียวกันได้อย่างไร ? ในศิลปะนั้นมีอะไรที่ทำให้มันแตกต่างไปจากโลกและธรรมชาติบ้างหรือ ? ถ้าหากว่าบทกวี บทละคร หรือภาพให้ความแท้จริงที่แตกต่างกันละก็ อะไรเล่าที่เป็นสภาวะแห่งความแท้จริงนี้ ? ปัญหาในทำนองนี้ นักวิพากษ์วิจารณ์ชาวอินเดียได้เป็นผู้ตั้งขึ้นมาเอง

สำหรับนักวิจารณ์ชาวอินเดียนั้น สิ่งที่น่าจะเป็นสาระสำคัญในบทกวีหรือบทละครหาใช่

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๖๗

เรื่องราวและลักษณะภาพไม่ แต่ทว่าได้แก่อารมณ์ที่บทกวีและบทละครนั้นสร้างให้เป็นรูปร่างขึ้นมา และซึ่งกวีพยายามที่จะบอกให้ทราบถึงความสนใจทางด้านอารมณ์ของงานที่เพิ่งอยู่รอบ ๆ ความรู้สึกเบื้องต้นบางอย่างที่มนุษย์ทั้งปวงรู้สึกอยู่ ซึ่งรอบ ๆ ตัวมนุษย์เหล่านั้นแหละที่อารมณ์นั้นร้อง ๆ ลงมาอื่น ๆ โอบอุ้มไปมาอยู่ ดังนั้น ความรักความเป็นวีรบุรุษ ความน่าสงสาร และอื่น ๆ อีกสองสามอย่างนั้น เห็นกันว่าเป็นความรู้สึกขั้นสุดท้ายซึ่งก่อให้เกิดการอธิบายของตนเองขึ้นมา ความรู้สึกปลื้มใจหรือที่ไม่ถาวรอะไร เช่น ความสงสัยหรือความหมัดหวัง ความกังวลใจ ความปรารถนา หรือความริษยา ทั้งหมดนี้ต้องการอธิบายต่อไปอีกและอธิบายให้มากขึ้น เช่น อธิบายถึงสาเหตุของมัน เป็นต้น ที่นี้ความรู้สึกที่มีอยู่เรื่อยไปที่สำคัญ ๆ (สถายีภาวะ) เหล่านี้ได้ถูกฝังไว้ในฐานะเป็นความจริงตรึงตรายอยู่ในทุก ๆ หัวใจ และการพรรณนาถึงสถานการณ์ต่าง ๆ ในบทกวีและบทละครกระทบสัญชาตญาณทางอารมณ์ที่สมนัยกันในตัวผู้อ่านหรือผู้ดูที่ได้รับการฝึกอบรมมาแล้ว แม้ว่ามนุษย์บางคนจะมีคุณสมบัติประจำตัวทางด้านอารมณ์ที่ละม้ายคล้ายคลึงกัน แต่เฉพาะบุคคลที่ได้ฝึกฝนอบรมมาแล้วเท่านั้น จึงจะสามารถตอบรับการแสดงต่าง ๆ ที่มีศิลปะได้อย่างเต็มที่ ในบุคคลอื่น ๆ การแสดงอาการตอบรับอาจมีอุปสรรคขัดขวางไม่เพราะขาดวัฒนธรรมก็เพราะความกังวลใจชั่วขณะที่เกิดจากสถานการณ์ที่ไม่ถูกเรื่องกันและที่คอยรบกวนใจอยู่เสมอ ในการที่จะเอาชนะหรือกำจัดสถานการณ์ที่ไม่ถูกเรื่องกันและที่คอยรบกวนจิตใจนั้น บรรยายกาศที่มีศิลปะของโรงละคร ดนตรี การใช้ถ้อยคำสำนวนกวี ทั้งปวงนี้นับว่าช่วยได้มากทีเดียว “บุคคลที่มีจิตใจที่ทำให้เข้าบรรยายกาศนั้นได้” (สทฤพ) คือเป็นผู้ที่ทำให้เป็นเอกลักษณ์กับการแสดง เพราะเราจะบรรลุถึงความพร้อมเพรียงกันได้ก็โดยอาศัยการตอบรับและความนิยมทางด้านอารมณ์นี้เอง บุคคลเช่นนั้นเขาจึงเรียกกันว่า “รสิกะ” คือบุคคลผู้มีรสนิยมทางสุนทรียภาพ คำว่า “รส” และ “รสิกะ” นี้ เป็นคำสำคัญเกี่ยวกับวัฒนธรรมของอินเดียอยู่มาพอ ๆ กับคำว่า “ธรรม” หรือ “พรหมณ์” เหมือนกัน และได้เสนอแนะถึงวิธีที่ในวัฒนธรรมอินเดียมีเงาที่เข้าใจไม่ได้ได้ออกจากสิ่งที่เป็นจิตใจไปสู่สิ่งที่เป็นสุนทรียภาพและจากสิ่งที่เป็นสุนทรียภาพไปสู่สิ่งที่เป็นจิตใจ

อารมณ์ที่ระบุไว้ ที่บุคคล กาละ เทศะ จำกัดขอบเขตให้นั้น ผู้ดู หรือผู้อ่านจะสามารถมีส่วนร่วมด้วยอย่างไร ? ในด้านชีวิต อารมณ์ของคนคนหนึ่งย่อมก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่าง ๆ กันแก่ผู้ดูทั้งหลายได้ แล้วในด้านศิลปะอะไรเล่าที่บังเกิดแก่บุคคลเหล่านั้น ? ท่านภรตได้กล่าวไว้ในหนังสือ **นาฏยศาสตร์** (ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ ๔ ถึง พุทธศตวรรษที่ ๘) และหนังสือเล่มนี้ต่อมา ท่าน **ภักฏนนายก** นักวิพากษ์วิจารณ์สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ได้อธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้งว่า ในเรื่องอารมณ์ของโลกนั้น กระบวนการแห่งการทำให้เป็นสากลก็เกิดขึ้นมาในดนตรี ในการแสดง ฯลฯ ซึ่งต้องขอขอบคุณต่อการแสดงออกที่มีศิลปะของอารมณ์เหล่านั้น และในโฉมหน้าที่เป็นสากลของอารมณ์เหล่านั้น เช่น ความรักหรือความเป็นวีรบุรุษ และไม่ใช่ว่าความรักและความเป็นวีรบุรุษแห่งลักษณะภาพเช่นนั้นเช่นนั้น ซึ่งผู้ดูจะพบว่าอารมณ์เหล่านั้นร้องเรียนต่อสัญชาตญาณที่สมนัยกันของตนพร้อมกับการ

ทำให้เป็นสากลนี้เอง ก็มีกระบวนการนัยนามธรรมที่ทำให้สถานการณ์ที่เป็นทุกข์หลุดออกจากเครื่องแวดล้อมที่เป็นทุกข์ของมัน เมื่ออารมณ์ทางโลก ๆ ไม่มีการอ้างถึงส่วนบุคคลเดิมของมันแล้ว ความทุกข์ ความน่าเกลียด ฯลฯ ของมันทั้งปวงก็จะหมดไปด้วย ดังนั้น อารมณ์ทั้งปวงที่มีอยู่ในศิลปะจึงอาจถ่ายทอดลงไปสู่โลกที่เหนือโลกก็วิสัยได้ และความสนุกสนานเพลิดเพลินก็จะมาเป็นตัวแทนประสบการณ์ประเภทที่ผิดกว่าใคร ๆ ทั้งหมด ไม่เหมือนอะไรที่เราทราบว่าเป็นผลเนื่องมาจากความสุขสำราญตามแบบโลกก็วิสัยอย่างธรรมดา ๆ ทั้งสิ้น การทำให้เป็นสากลและการทำให้ประเสริฐนี้ ทำให้อารมณ์แยกตัวออกจากแบบฟอร์มที่ทำให้เป็นเฉพาะเจาะจงของมัน อันได้แก่ ความรัก ฯลฯ ดังนั้น เราจึงชอบเรียกอย่างง่าย ๆ ว่า อารมณ์ทางสุนทรียภาพ (รส)

เพราะฉะนั้น อารมณ์ทางสุนทรียภาพนี้จึงเป็นอารมณ์เกี่ยวกับสภาวะแห่งความสงบ(วิศรานติ) ของหัวใจหรือวิญญาณ อันเป็นภาวะที่ความหงุดหงิดที่อาศัยกัมมันตภาพที่เป็นโลกก็ยได้ถูกทำให้สงบระงับลงเพราะการแสดงที่มีศิลปะ ในแง่นี้แหละที่เราพิจารณาเห็นว่า ความสุขทางสุนทรียศาสตร์ใกล้เคียงกับปิติที่สูงสุด (Supreme Beatitude) และ ความสุขทางสุนทรียภาพนี้ย่อมไม่เป็นอย่างเดียวกับปิติที่สูงสุด ซึ่งจากปิติที่สูงสุดนี้แหละในทันทีที่เราได้บรรลุถึงแล้ว จะไม่มีวันเสื่อมจากปิตินั้นเลย การรู้แจ้งความสุขทางสุนทรียภาพเป็นภาพเป็นภาวะที่การแสดงและการถอนออกแห่งเครื่องเร้าที่มีศิลปะก่อให้เกิดและนำไปสู่อสุภะ ทั้งความสุขทางสุนทรียภาพนี้ยังทำให้ได้เห็นความสุขที่สูงสุดชั่วแวบหนึ่ง และความพยายามที่ทำติดต่อกันไปในอันที่จะมีส่วนกับความสุขที่สูงสุดนั้น เป็นวิธีเตรียมจิตใจเพื่อการรู้แจ้งตนเองที่สูงสุดเกี่ยวกับความสุขทางสุนทรียภาพนั้น

บัดนี้เครื่องเร้าที่มีศิลปะซึ่งนำประโยชน์นี้มาให้นั้นจะเป็นสิ่งที่แท้จริงก็ไม่ใช่ เป็นสิ่งที่ไม่แท้จริงก็ไม่เชิง มันเป็นเรื่องที่ไม่อาจอธิบายได้ ประชาชนเกี่ยวกับเรื่องนี้ก็ไม่มีอะไรเหมือนอีกเหมือนกัน มันมิได้เป็นการเข้าใจที่แท้จริง การอนุมาน ความจำ ฯลฯ ชนิดที่เรารู้จักชนิดใด ๆ เลย จะอธิบายได้เป็นอย่างดีที่สุดก็โดยการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบกับธรรมชาติของโลกเท่าที่เห็นในวิชาอภิปรัชญาเชิงมโนคตินิยม เช่น อภิปรัชญาของลัทธิไศวะในแคว้นแคชเมียร์ หรือลัทธิอิทวตะ (เอกนิยม) ของท่านคังกรอาจารย์ ลัทธิสาขะยะก็คล้าย ๆ กับลัทธิไศวะและลัทธิอิทวตะนั้นแหละ คือได้ให้มโนคติแก่ทฤษฎีที่ก่อให้เกิดขึ้นมาข้างบนนั้นด้วยเหมือนกัน จากระบบสาขะยะนี้เองที่ท่าน อภินวคูปตะ (ประมาณ พ.ศ. ๑๕๕๐) ซึ่งเป็นผู้ให้อรรถาธิบายทัศนะนี้ได้เป็นเยี่ยมแสวงหาความช่วยเหลือในเมื่ออธิบายถึงปรากฏการณ์แห่งความสุขสำราญที่เราได้รับจากการอ่านหรือดูละครโศกนาฏกรรม และจากความรู้สึกสงสาร

ทฤษฎีที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับความสุขทางสุนทรียภาพนี้ได้ถูกขายเป็นเงา ๆ ออกมาเป็นครั้งแรกทั้งในเค้าโครงที่กว้างขวางและรายละเอียดที่เต็มไปด้วยเทคนิคในหนังสือ นาฏยศาสตร์ ที่ยาวมากของท่านภรต ซึ่งนับว่าเป็นงานชิ้นที่เก่าที่สุดในแขนงนี้เท่าที่มีปรากฏอยู่ต่อมา นักวิพากษ์วิจารณ์ได้

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๖๕

ยืนยันว่า ทฤษฎีเกี่ยวกับอารมณ์ที่เอามาประยุกต์ใช้กับบทละครในตอนแรก ๆ ซึ่งในบทละครนั้นมีตัวละครต่าง ๆ แสดงเป็นตัวบุคคลที่มีลักษณะภาพต่าง ๆ จริง และการแสดงจริงได้ทำให้การติดต่อทางอารมณ์เป็นไปโดยตรง ส่วนในบทกวี การติดต่อทางอารมณ์นี้เป็นไปโดยอ้อม ทั้งนี้เพราะจะต้องเขียนทุกสิ่งทุกอย่างเป็นคำศัพท์ต่าง ๆ หมดย เพราะฉะนั้น เมื่อถือตามนักทฤษฎีศิลปะสมัยแรก ๆ เหล่านี้แล้ว ท่านกามหะ ท่านทันทิน ท่านวามนะ (สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒, ๑๓ และ ๑๔) ซึ่งเกี่ยวข้องกับบทกวีในตอนแรก ๆ แล้ว อารมณ์หรือรส นับว่าเป็นที่ส่งรองจากการแสดงออกซึ่งระดับประดาด้วยปัจจัยที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ เช่น แบบการเขียนภาพ และความสละสลวย ดังนั้น คำนักของพวกวิพากษ์วิจารณ์ใหม่ ๆ ซึ่งมีท่านอานันทวรรณะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔) เป็นหัวหน้า จึงได้รวมการวิพากษ์วิจารณ์เข้าเป็นเอกภาพโดยถือว่าปัญหาเกี่ยวกับบทกวีและบทละครทั้งหลายนั้นมีความเป็นเอกลักษณ์กันทางด้านพื้นฐานและกำหนดตำแหน่งที่สูงสุดให้แก่อารมณ์ขึ้นมาใหม่

หลัก (thesis) ของท่านอานันทวรรณะนั้น ปรัชญาเมธีไควะ ชาวแคนเมียร์ ชื่อ กุนตกะ ได้อธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้งและได้ทำให้พัฒนายิ่งขึ้น แต่ว่าหลังจากงานของท่านอภินวคูปตะได้สำเร็จแล้ว นักวิพากษ์วิจารณ์ที่หนุ่มกว่าท่านอภินวคูปตะ เช่น ท่านกุนตกะซึ่งเกือบจะเป็นบุคคลที่มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกันกับท่านอภินวคูปตะ ท่านผู้นี้ได้ให้เหตุผลย้ำอีกถึงกรณีศิลปะทางกวีเป็นศิลปะแห่งการแสดงความรู้สึกออกมาอย่างเด่นชัดชนิดหนึ่ง ซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างนอกจากนั้นจะต้องเป็นรองทั้งสิ้น ท่านกัญญายกซึ่งการเขียนเรื่องปัญหาเกี่ยวกับอารมณ์ทางสุนทรียภาพในทฤษฎีเกี่ยวกับการทำให้เป็นสากลของท่านที่เราได้ตั้งข้อสังเกตมาแล้ว และซึ่งเป็นผู้เขียนหนังสือก่อนหน้าท่านอภินวคูปตะนิดหน่อยก็ได้สนับสนุนทัศนะทางกวีนิพนธ์ในเชิงมุ่งแสดงความรู้สึกมากกว่าแสดงให้เหมือนของจริง ท่านกัญญายกได้ชี้ให้เห็นว่ากวีนิพนธ์แตกต่างจากคำสั่งในคัมภีร์อย่างแจ่มชัดในแง่หนึ่ง และแตกต่างจากเรื่องราวหรือข่าวในอีกแง่หนึ่ง ในคัมภีร์คำพูดหรือตัวอักษรในคัมภีร์นับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งในเรื่องราวหรือการพรรณนาความ มโนคติเท่านั้นที่เป็นเรื่องสำคัญ แต่ในกวีนิพนธ์ “วิถีทาง” “วิถี” ที่เขาใช้คำศัพท์ต่าง ๆ หรือใช้แสดงมโนคตินั้นนับว่าเป็นเรื่องที่เป็นสาระสำคัญยิ่ง

แม้แต่พวกที่ยึดมั่นเรื่องรสหรืออารมณ์ว่าเป็นสาระสำคัญของกวีนิพนธ์ ก็จะต้องคำนึงถึงลักษณะภาพที่เป็นเอกแห่งการแสดงความรู้สึกทางกวีออกมา เราต้องการให้พวกเขาอธิบายถึงวิธีการติดต่อทางอารมณ์นี้ดำเนินไปได้อย่างไร เมื่อเราสามารถใช้อยู่คำแสดงมโนคติออกมาได้จริง ๆ เราก็ไม่อาจปลุกอารมณ์ขึ้นมาได้เพียงการกล่าวถึงอารมณ์เท่านั้น กวีนิพนธ์จะต้องเป็นตัวแทนองค์ประกอบทางอารมณ์ที่ติดตามมาเป็นตัวแทนมนุษย์ผู้มีส่วนร่วมเป็นตัวแทนเบื้องหลังของธรรมชาติ และการกระทำต่าง ๆ ที่เป็นผลเนื่องมาจากเหตุการณ์เหล่านั้นที่เข้าแนบกับความรู้สึกที่สำคัญ ๆ โดยอาศัยองค์ประกอบทางอารมณ์เป็นต้นเหล่านี้แหละที่อารมณ์รัก ฯลฯ ได้ถูกเร้าให้เกิดแก่ผู้อ่านหรือผู้ดูที่แสดงความรู้สึกตอบรับองค์ประกอบทางอารมณ์เป็นต้นนั้น บัดนี้ อาณาจักรแห่งอารมณ์นี้ ก็คืออะไรบางอย่างซึ่งสุดท้ายที่ความรู้สึกเบื้องต้นหรือความเปลี่ยนแปลงการอุปมาอุปไมยขั้นรองลงมาจะเอื้อมไปถึง

โดยอาศัย “ข้อแนะ” เท่านั้นที่เราจะสามารถถ่ายทอดอารมณ์แก่กันได้ เพราะฉะนั้นนักวิพากษ์วิจารณ์รุ่นใหม่ชั้นนำ คือ ท่านอานันทวโรหิตะ จึงได้ให้อรรถาธิบายลัทธิคำสอนเรื่องข้อแนะ (ธุวนี, วุญญชน) หรือการประกาศไว้อย่างละเอียดในฐานะที่เป็นวิธีที่สำคัญที่จะทำให้ศิลปะประสบผลสำเร็จในเรื่องการติดต่อกันอย่างสูงสุดของมัน “ธุวนี” นี้ ซึ่งจะต้องปฏิบัติร่วมกับเสียงสูงของคำศัพท์ต่าง ๆ อาจอำนวยความสะดวกให้แก่การถ่ายทอดมโนคติและลักษณะท่าทางที่มีเสน่ห์ยิ่งขึ้นโดยอาศัยอำนาจการแนะนำมากกว่าการพูดออกมาตรง ๆ เหตุผลที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ท่านอานันทวโรหิตะอ้างสนับสนุนข้ออ้างของท่านที่ว่า ข้อแนะเป็นวิธีการถ่ายทอดความคิดเห็นเพียงวิธีเดียวเท่านั้น นั้นเป็นการตอบสนองทางด้านอารมณ์ที่ดนตรีได้ก่อให้เกิดขึ้นโดยอาศัยเสียงที่ไพเราะบริสุทธิ์ที่ไม่ใช่ชัดเจน ซึ่งในเสียงนั้นย่อมไม่อาจมีปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับการติดต่อกันทางคำพูดทั้งแบบเดิมหรือแบบรองลงมา และรูปก็เป็นความจริงเช่นเดียวกับเสียงเหมือนกัน การมองจ้องดูนัยน์ตาของสุภาพสตรีอาจก่อให้เกิดนัยทางอารมณ์ที่ล้าลึกอันไม่อาจอธิบายได้นอกจากโดยใช้คำที่เกี่ยวกับ “ธุวนี” (ข้อแนะ) เท่านั้น

แต่ก็มีนักวิพากษ์วิจารณ์อยู่สองสามคนที่ไม่ยอมรับรู้เรื่องความจำเป็นที่จะต้องสันนิษฐานคำพูดต่าง ๆ เช่นคุณภาพที่ไม่มีตัวตนว่า เป็น “ธุวนี” ในเมื่อกระบวนการเกี่ยวกับนัย (ความหมาย) ทางวาจาหรือประชาชน (cognition) เช่น ความตั้งใจ การสันนิษฐาน และการอนุมานของผู้พูด เป็นต้น มีอยู่ พระเจ้าโกษะ (พุทธศตวรรษที่ ๑๖) ผู้ทรงพยายามที่จะเอาทัศนคติค่อนข้างสงบแห่งเรื่องราวที่ชาวแคชเมียร์ (ฮินดูปุตะ ?) เขียนไว้จากมลภาวะที่อยู่ห่างไกลของพระองค์ ก็ทรงพบว่าดูจะมีเหตุผลมากกว่าในอันที่จะเข้าถึงอย่างมีทัศนคติเป็นเสรี ซึ่งคงจะไม่ปฏิเสธมโนคติเกี่ยวกับการแนะ แต่คงทำให้การแนะนำเป็นส่วนหนึ่งแห่งความตั้งใจของนักกวี พระเจ้าโกษะทรงพยายามทำให้คนโบราณกับนักวิพากษ์วิจารณ์รุ่นใหม่เข้ากันได้เมื่อเพ่งถึงความสำคัญแห่งนิพจน์ (การแสดงความคิด) และอารมณ์ตามลำดับ พระราชานิพนธ์ที่น่าสนใจที่สุดของพระเจ้าโกษะอยู่ที่ทฤษฎีเกี่ยวกับอารมณ์ทางสุนทรียภาพของพระองค์ ซึ่งมีบุคคลรุ่นหลัง พระองค์เข้าใจได้อย่างบริบูรณ์เพียงไม่กี่คนเลย พระเจ้าโกษะทรงขบปัญหาเกี่ยวกับบทกวีนิพนธ์และโลกไปพร้อม ๆ กัน และทรงพยายามค้นหามูลฐานที่ธรรมดาสามัญบางอย่างเพื่ออธิบายตัววัฒนธรรมเอง สำหรับพระองค์แล้ว อารมณ์ทางสุนทรียภาพก็นับว่าเป็นการทำหังการของมนุษย์ให้บริสุทธิ์ขึ้น หรือเป็นการพัฒนาอภิมานะของมนุษย์ที่ทำบุคลิกภาพของมนุษย์ให้ถึงสุดยอดแห่งความสมบูรณ์ ซึ่ง ณ ยอดสุดนี้เขาจะสะท้อนให้เห็นภาพตัวตนของตนเอง และรู้สึกปิติที่อดีตอันได้บริบูรณ์เต็มเปี่ยมแล้ว นั้นเป็นการตีความหมายคำว่า “ศฤงคาร” ซึ่งตามธรรมดาหมายถึงความรัก แต่สำหรับพระเจ้าโกษะแล้ว พระองค์ทรงหมายถึง การรักตัวเพื่อตัวเอง และในบรรดาความรักตัวเพื่อตัวเองนี้ ความรักบุคคลและสิ่งต่าง ๆ ในโลกก็เป็นเพียงการปรากฏตัวที่ประจักษ์ออกมาเท่านั้น อดีตอันในซึ่งตัวเองไม่สงบมากเหมือนความสว่างไสวด้วยพลังแห่งความรักที่เป็นสาระสำคัญของตนนี้นับว่าเป็นอารมณ์ทางสุนทรียภาพอย่างหนึ่งที่ความรู้สึกอื่น ๆ ที่เกิดมาจากอารมณ์นั้นและอยู่รอบ ๆ อารมณ์นั้นได้เลี้ยงดูและหล่อเลี้ยงคล้ายเปลวไฟนั่นเอง อารมณ์กวี

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๗๑

เช่น ความรัก ความกล้าหาญ ฯลฯ เพียงทำให้ไฟชั้นในของอัตตานิโพลงขึ้นเท่านั้น และในมาตรการแห่งการที่อารมณ์กวีเหล่านั้นทำให้อัตตาสั่นใน คือ อัตตาที่บริสุทธิ์นี้สูงใส เราก็อาจพิจารณาเห็นว่ากัมมันตภาพทางวัฒนธรรมของโลกมีผล

ในบรรดานักวิพากษ์วิจารณ์ชั้นผู้น้อย ในยุคเดียวกันนั้น (คือพุทธศตวรรษที่ ๑๖) ในแคว้นแคชเมียร์ ลูกศิษย์ของท่านอภินวคูปตะชื่อ **เกษเมนทร์** ผู้คำนวณโนคติเกี่ยวกับสัดส่วนและความสมควรคือ “ชีวิต” ว่าเป็นชีวิตเกี่ยวกับความงามทางกวีจริง ๆ ประการสุดท้ายเราอาจกล่าวถึงท่านชัคนาถบัณฑิต ซึ่งรุ่งโรจน์อยู่ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ ท่านชัคนาถบัณฑิตซึ่งดำเนินปฏิปทาตามสำนักคิดที่สำคัญที่ท่านอภินวคูปตะถ่ายทอดมาให้นั้น ได้นิยามกวีนิพนธ์ ว่าเป็นคำศัพท์ต่าง ๆ ที่ใช้ถ่ายทอดมโนคติเกี่ยวกับความงาม และความงามในฐานะที่เป็นการประกาศประเภทที่เป็นเอกแห่งปิติน์ที่อยู่เหนือโลกีย์

นาฏยศาสตร์

เรื่องนาฏยศาสตร์ของภรต

(จาก นาฏยศาสตร์, ๑.๑๔-๑๕, ๑๗, ๑๐๔-๘, ๑๑๓-๑๑๔; ๖.๑๐, ๑๕-๒๑, ๓๑, ๓๒; ๒๗.๔๙-๕๓, ๕๕, ๕๖, ๕๙-๖๒; ๓๖.๗๒, ๗๔-๗๖)

(พระพรหมตรัสว่า :) เราจะสร้างเรื่องละครขึ้นซึ่งจะเป็นการส่งเสริมธรรม ประโยชน์ทางวัตถุ (อรรถ) และชื่อเสียง ซึ่งจะแสดงกิจกรรมทั้งปวงแก่อนุชน เรื่องละครนี้จะพร้อมไปด้วยมโนคติเกี่ยวกับความรู้ทุกแขนงและมีศิลปะทุกชนิด เราจะสร้างเรื่องละครขึ้นไปพร้อม ๆ กับเรื่องราวที่จะเป็นสาระของเรื่องละครนั้น พร้อมด้วยคำแนะนำสั่งสอน และการสรุปหัวข้อต่าง ๆ...พระพรหมทรงตัดทอนข้อความมาจากคัมภีร์ฤคเวท บทเพลงจากคัมภีร์สามเวท การกระทำต่าง ๆ จากคัมภีร์ยชุรเวท และอารมณ์ต่าง ๆ จากคัมภีร์อาถรรพเวท (๑.๑๔-๑๗)

(พระพรหมตรัสว่า :) บทละครเป็นตัวแทนของธรรมชาติหรือความรู้สึกต่าง ๆ ของจักรวาลทั้งสิ้น ในบางแห่งบทละครก็พรรณนาถึงธรรม บางแห่งก็พรรณนาถึงเรื่องละคร บางแห่งก็พรรณนาถึงอรรถประโยชน์ บางแห่งก็พรรณนาถึงความสงบวิเวก บางแห่งก็พรรณนาถึงเรื่องที่ขบขัน บางแห่งก็พรรณนาถึงเรื่องการต่อสู้ บางแห่งก็พรรณนาถึงเรื่องความรัก และบางแห่งก็พรรณนาถึงการบรรพชาพาพันกัน บทละครที่เราได้แต่งขึ้นมานั้นเป็นตัวแทนกิจกรรมต่าง ๆ ของโลก กิจกรรมที่ดีงามก็มีคุณธรรมอยู่ในบทละครนี้ กิจกรรมที่เป็นไปในเชิงสังวาสก็มีเรื่องรัก ๆ ใคร่ ๆ กิจกรรมที่ไม่มีระเบียบวินัยก็ถูกทำให้อ่อนน้อมลง กิจกรรมที่มีระเบียบวินัยก็จะแสดงระเบียบวินัยของมันให้ปรากฏ บทละครย่อมทำให้คนอ่อนแอให้มีความกล้าหาญ ทำวีรบุรุษให้มีกำลังใจ ทำคนใจให้ฉลาด และทำนักศึกษาให้เป็นผู้คงแก่เรียนยิ่งขึ้น บทละครจะพรรณนาถึงความรื่นเริงของพวกเจ้านาย สอนผู้ที่มีความ

ทุกข์เดือดร้อนทั้งหลายให้มีความอดทน แสดงอรรถประโยชน์ให้แก่ผู้ที่มีจิตใจหนักไปในทางวัตถุและแสดงความมั่นคงแก่ผู้ที่กระวนกระวายใจ ดังนั้น บทละครจึงเต็มไปด้วยความรู้สึกต่าง ๆ นานา และมีสถานะต่าง ๆ (๑.๑๐๔-๘)

ไม่มีความรู้ เล่ห์เหลี่ยม วิชาการ ศิลปะ ความชำนาญทางภาคปฏิบัติ หรือการกระทำใด ๆ ที่จะไม่ปรากฏอยู่ในบทละครเลย (๑.๑๑๓-๑๔)

รส อารมณ์รอง ๆ จาการสเหล่านั้น กิริยาการ เทคนิค แบบวิธี การผลิตและความสำเร็จ บทเพลงกับเครื่องดนตรี และโรงละครเหล่านี้ ก่อให้เกิดการเข้าครอบครองหัวข้อต่าง ๆ แห่งวิทยาศาสตร์ขึ้น (๒.๑๐)

ท้าวมหาพรหมได้ตรัสถึงรส ๘ อย่าง คือ ความรัก ๑ ความขบขัน ๑ ความสงสาร ๑ ความรุนแรง ๑ ความกล้าหาญ ๑ ความกลัว ๑ ความเกลียด ๑ และความประหลาดใจ ๑ อารมณ์ถาวรที่ทำให้รสทางสุนทรียภาพเหล่านี้พัฒนา ก็มี ความรัก ความหิวเระ ความเสียใจ ความโกรธ ความพยายาม ความกลัว ความเกลียด และความประหลาดใจ ความรู้สึกชั่วชั่วครวรมี ๓๓ อย่าง คือ ความหม่นหมอง ความเหงาหงอย ความเข้าใจ ความริษยา ความร่าเริง ฯลฯ (๒.๑๕-๒๑)

เราจะพูดถึง รส เสียก่อน ถ้าปราศจากรสเสียแล้วก็จะมีอะไรเกิดขึ้นในบทละครเลย รสนี้จะแสดงออกมาให้ปรากฏได้ก็โดยอาศัยการที่เหตุผลและอารมณ์ที่สมรู้ร่วมคิดมีปฏิกริยาต่อกัน นิทัศน์ (illustration) คืออะไรเล่า ? อาหารหรือรสนิยมเกี่ยวกับการปรุงอาหารจะถูกทำให้เกิดขึ้นมาได้ก็โดยอาศัยการผสมผสานแห่งเนื้อสัตว์ชนิดต่าง ๆ อันใด สถานะแห่งรส (อารมณ์) ก็เกิดเพราะการที่ความรู้สึกต่าง ๆ หรือภาวะทางรสมารวมกันฉันนั้น โดยอาศัยน้ำอ้อยและสิ่งอื่น ๆ ที่จะใช้ปรุงอาหารย่อมก่อให้เกิดรสนิยมเกี่ยวกับการปรุงอาหาร ๖ ประการฉันใด อารมณ์ทางรสที่ถาวร ๘ ประการได้ถูกนำมาสู่สถานะแห่งความเอร็ดอร่อย เพราะการที่ภาวะทางรสหลายชนิดมาผสมผสานกันฉันนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า : “รส” มีความหมายว่าอะไร ? ตอบว่า : ที่เรียกว่า “รส” เพราะมันทำให้รู้สึกกระหาย (อยาก) รสทำให้รู้สึกอยากอย่างไร ? ตอบว่า : คนที่มีสุขภาพอนามัยดี รับประทานอาหารที่ปรุงด้วยเครื่องปรุงต่าง ๆ มากมาย พอออกพอใจอยู่กับรสต่าง ๆ (หวาน เปรี้ยว ฯลฯ) และก่อให้เกิดความร่าเริงฉันใด ผู้ดูที่มีจิตใจจดจ่ออยู่ย่อมรู้สึกกระหายต่อรสทางอารมณ์ที่ถาวร (ความรัก ความกล้า ฯลฯ) ซึ่งมีผู้เสนอและได้รับการหล่อเลี้ยงด้วยความรู้สึกต่าง ๆ มากมาย และการแสดงต่าง ๆ ทางมือ ทางเท้า ทางคำพูด และทางการแสดงออกทางร่างกายโดยมิได้มีเจตนาฉันนั้น (๒.๓๑, ๓๒)

บัดนี้ เราจะชี้แจงถึงลักษณะของผู้ดูต่อไป ผู้ดูควรเป็นบุคคลที่มีลักษณะภาพและมีเชื้อสายที่ดี ประกอบด้วยอารมณ์เย็น มีความประพฤติและการศึกษาดี มุ่งอยู่กับชื่อเสียงและคุณธรรมที่ดี

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๗๓

ไม่ลำเอียง มีอายุเหมาะสม เชี่ยวชาญในการละครและองค์ประกอบที่สำคัญ ๆ ของบทละคร มีความรอบคอบ บริสุทธิ์ ไม่มีอคติ ชำนาญในเรื่องเครื่องดนตรีและการตกแต่ง รอบรู้เจนจัดในเรื่องวาทวิจารณ์ ชำนาญในศิลปะและการฝีมือ มีความรู้เข้าใจของในศิลปะการแสดงท่าทางและในการที่จะเอารสนิยมทางอารมณ์น้อยใหญ่มาผสมผสานกัน มีความสามารถในการทำพานุกรม ฉันทลักษณ์ และการศึกษาเล่าเรียนสาขาต่าง ๆ บุคคลเช่นนี้แหละควรจะให้เป็นผู้ดูเพื่อเป็นพยานในบทละคร ผู้ที่มีความพอใจในเมื่อความรู้สึกพึงพอใจถูกพรรณนาออกมา กลายเป็นผู้เศร้าโศกเสียใจ เมื่อถึงบทโศก และตกอยู่ในสถานะที่ช่วยไม่ได้ ในเมื่อถึงฉากที่แสดงให้เห็นการช่วยไม่ได้ บุคคลเช่นนี้แหละชื่อว่าเป็นผู้ดูบทละครที่เหมาะสมละ (๒๗.๔๙-๕๓, ๕๕)

มิได้หวังดอกว่าคุณสมบัติทั้งปวงนี้จะมิอยู่ในผู้ดูเพียงคนเดียว...ผู้ที่อยู่ในวัยหนุ่มก็คงจะมีความยินดีกับความรักที่เขารพรรณนาออกมา ผู้ที่มีความรู้ความชำนาญในโบราณวัตถุหรือศิลปวัตถุ ก็จะมีใจที่พอใจต่อเนื้อหาทางเทคนิค ผู้ที่ฝึกฝนอยู่กับสิ่งที่เป็นโลกีย์ ก็จะมีใจที่พอใจกับกิจกรรมทางวัตถุที่แสดงออกมา และผู้ที่ไม่มีกิเลสตัณหา ก็มีความยินดีต่อความพยายามที่มุ่งไปสู่ความหลุดพ้นทางด้านจิตใจที่แสดงออกมา ภาพที่มีอยู่ในบทละครนั้นมีลักษณะภาพต่าง ๆ กัน และบทละครก็อยู่ที่ลักษณะภาพที่แตกต่างกันเช่นนั้น ผู้ที่มีความกล้าหาญก็จะพอใจในใจความที่เกี่ยวกับความเกลียดชัง ความโหดร้าย การต่อสู้ และการสงคราม และผู้เฒ่าผู้แก่ผู้สูงอายุก็จะชอบอกชอบใจในทानที่แสดงถึงคุณความดี และมีใจความเป็นไปในทำนองเทนิยาย คนหนุ่ม ๆ สาว ๆ สามัญชน สตรี คงจะชอบละครตลก และการตอเดิมเสริมแต่งที่น่าทึ่ง ดังนั้น โดยอาศัยการตอบสนองความรู้สึกหรือสถานการณ์ที่สมนัยกัน ผู้ที่สามารถเข้าไปสู่สาระโดยเฉพาะย่อมถือว่าเป็นผู้ดูที่เหมาะสมกับใจความชนิดนั้น ซึ่งเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ ที่จำเป็นสำหรับการที่จะเป็นผู้ดูที่เหมาะสม (๒๗.๕๖, ๕๙-๖๒)

ศาสตร์และการสร้างบทละครช่วยทำให้ประชาชนมีความเจริญในด้านสติปัญญาขึ้นมาก ในบทละครนั้นมีกัมมันตภาพของจักรวาลทั้งปวงอยู่ และมีความรู้ที่มีอยู่ในสาขาต่าง ๆ ทั้งปวงของบทละครนั้น...

ผู้ที่ได้ฟังความรู้สำเนาที่พระพรหมทรงประกาศไว้ ผู้ที่สร้างบทละครขึ้นมา และผู้ที่ตั้งใจดูการแสดงบทละคร บุคคลเช่นนี้แหละย่อมบรรลุถึงสถานะที่เป็นบุญเป็นกุศลนั้น ซึ่งเป็นสถานะที่ผู้เข้าใจในพระเวท ผู้ประกอบพิธีกรรม และผู้ให้ทานได้บรรลุถึง ในบรรดาภารกิจทั้งหลาย บทบัญญัติสำหรับการออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับการแสดงละครนั้นกล่าวกันว่าเป็นบทบัญญัติที่มีประโยชน์สูงมาก ในบรรดาทานชนิดต่าง ๆ การเสนอละครแก่ประชาชนนั้นนับว่าเป็นทานที่ยกย่องกันสูงมาก (๓๖.๗๒, ๗๔-๗๖)

๒๗๔

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

บทกวี

นิทัศน์แห่งร้อยกรองของมัมมตะ

ตำรามาตรฐานเล่มหนึ่งของลัทธิวิพากษ์วิจารณ์ใหม่ เขียนประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๐

(จากหนังสือ กายุยประกาศ, ของท่านมัมมตะ, บทที่ ๑.๔)

ความร่าเริงของกวีนั้นนับว่าสูงส่งทั้งนั้น โดยก่อให้เกิดการสร้างสรรคที่ทำให้งดงามด้วยความรู้สึก ๙ ประการ พ้นจากการที่ถูกธรรมชาติจำกัดขอบเขต เป็นสุขอย่างมีเอกรูป และไม่ต้องพึ่งพาอาศัยอะไรเลย...

ร้อยกรองนั้นมีเพื่อชื่อเสียง อรรถประโยชน์ ความรู้ทางโลก ๆ การจัดความลำบากให้หมดไป การรู้แจ้งความสุขที่สูงสุดในอัมพลัน และเพื่อการสั่งสอนอย่างนุ่มนวลในอาการแห่งภรรยารอดรัก....

ความสุขที่เกิดขึ้นมาในทันทีทันใด ในตอนที่ประกาศสที่พรรณนาไว้ในบทร้อยกรองและซึ่งทำให้เราลืมประชาชนอื่น ๆ ทุกอย่างที่ทำให้เกิดผลแห่งกวีนิพนธ์ที่สูงสุดทั้งปวง

คัมภีร์ต่าง ๆ เช่นคัมภีร์พระเวท ย่อมออกคำสั่งคล้ายนาย และในคัมภีร์เหล่านั้น ตัวอักษรที่ปรากฏในคัมภีร์นั้นแหละนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง เรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในหนังสือเทนิยายและมหากาพย์ทั้งหลาย เน้นหนักไปที่การถ่ายทอดความหมายและจะแนะนำสั่งสอนคล้ายเพื่อน อนึ่ง บทร้อยกรองย่อมแตกต่างไปจากข้อเขียนสองชนิดเหล่านี้ ร้อยกรองเป็นกัมมันตภาพของกวีผู้มีพรสวรรค์ในอันที่จะพรรณนาถึงสิ่งต่าง ๆ ในโลกที่เหนือโลกย์ ดังนั้น ข้อเขียนของกวีจึงปรากฏว่าคำศัพท์และความหมายต่างก็ส่งเสริมกัน และการเน้นก็อยู่ในที่กัมมันตภาพทางกวีที่เป็นเอกซึ่งมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การเร้าการตอบสนองทางด้านรส (อารมณ์) เพราะฉะนั้น ร้อยกรองซึ่งคล้ายกับคู่รักที่เป็นสุดที่รักคือทำให้เราดื่มด่ำในรสหนึ่ง จึงชนะทั้งตัวกวีเองและผู้อ่านด้วยข้อความที่ว่า คนเราควรมีคุณธรรมดุจพระราม และอย่าชั่วร้ายดุจทศกัณฐ์ ดังนั้น เราควรพยายามดำเนินไปตามแนวทางแห่งการประกอบแต่งบทร้อยกรอง

บทร้อยกรองนี้ก็คือถ้อยคำและความรู้สึกที่ปราศจากข้อบกพร่องและจากบทร้อยกรองนี้เองบางครั้งภาพ (แห่งคำพูดและเสียง) ก็อาจไม่ปรากฏ นั่นคือศัพท์และเสียงในบทร้อยกรองมักมีภาพ แต่ถ้าหากว่าในบางแห่งภาพเป็นภาพที่ไม่อาจกำหนดจำได้อย่างแจ่มชัด ข้อเท็จจริงเกี่ยวกับการแสดงออกมาเป็นบทร้อยกรองก็อาจไม่ได้รับผลกระทบกระเทือนก็ได้...

นักปราชญ์กล่าวไว้ว่า ร้อยกรองนี้เป็นร้อยกรองชนิดที่สูงสุดและถ้าหากเนื้อหาที่สำคัญเชิง

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๓๕

เสนอแนะของร้อยกรองนั้นดีเหนือเนื้อหาที่สำคัญเชิงแสดงออกซึ่งอารมณ์ ก็เรียกว่า “ร้อยกรองเชิงเสนอแนะ (ธุวณี)” ...ร้อยกรองที่เป็นร้อยกรองระดับกลาง และถ้าหากเนื้อหาที่สำคัญเชิงเสนอแนะมิได้เป็นเด่นเหนือเนื้อหาที่แสดงออกมาซึ่งอารมณ์ ก็เรียกว่า “ร้อยกรองที่มีเนื้อหาที่สำคัญเชิงเสนอแนะด้อยกว่าเนื้อหาที่สำคัญที่แสดงออกซึ่งอารมณ์” ...ร้อยกรองประเภทนั้นเป็นร้อยกรองที่ดีอย่างมาก ซึ่งในร้อยกรองแบบนี้ย่อมไม่มีเนื้อหาที่สำคัญเชิงเสนอแนะใด ๆ และมีเฉพาะความเด่นบางอย่างของเสียงและความรู้สึกเท่านั้น ความเด่นย่อมรวมถึงคุณภาพและภาพที่สละสลวยเป็นเด่นด้วย (บทที่ ๑)

ในบรรดาเนื้อหาที่สำคัญเชิงเสนอแนะก็คือเนื้อหาต่าง ๆ ที่ลำดับแห่งกระบวนการของมันสังเกตเห็นไม่ได้ และอีกเนื้อหาหนึ่งที่มีลำดับแห่งกระบวนการที่พอสังเกตเห็นได้ แต่เพราะลำพังเหตุ ผล และความรู้สึกที่สมรู้กันแห่งรสนั้นไม่ใช่รสนทางสุนทรียภาพ แต่เป็นภาวะซึ่งทำให้เกิดรสนทางสุนทรียภาพนั้น จึงมีลำดับอยู่ในกระบวนการเสนอแนะ (ธุวณี) ของเนื้อหาที่สำคัญเหล่านั้นด้วย แต่ลำดับนี้เป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ รส มูลฐานของรส และความรู้สึกที่สมรู้กัน ความละม้ายเหมือนการค่อย ๆ ตก การขึ้น และการที่อารมณ์เหล่านี้ผสมผสานกัน ซึ่งเป็นเนื้อหาสำคัญเชิงเสนอแนะที่เข้าใจไม่ได้ทั้งนั้น ได้ก่อให้เกิด “วิญญาณ” แห่งการแสดงออกซึ่งอารมณ์ในเชิงกวีขึ้น เนื้อหาเหล่านั้นเราจะต้องชี้ให้เห็นว่าแตกต่างจากสถานะที่มันเป็นเพียงสำเนา เสน่ห์แห่งการแสดงออกซึ่งอารมณ์และหน้าที่ ดูจะเป็นการต่อเติมเสริมแต่งเนื้อหานั้น...

นักปราชญ์ ภารต ได้กล่าวไว้ว่า : “รสจะแสดงให้เห็นปรากฏออกมาได้ก็โดยอาศัยการเกี่ยวเนื่องกันแห่ง เหตุ ผล และอารมณ์ที่สมรู้กัน” ข้อนี้ท่านได้ให้อธิบายไว้ดังนี้ :-

สาเหตุที่ทำให้เกิดรส (อารมณ์) ก็คือ ๑. พื้นฐานของมนุษย์และ ๒. ภาวะที่น่าตื่นเต้นของสิ่งแวดล้อม ฯลฯ เช่น ในเรื่องความรัก สตรี เป็นพื้นฐานของมนุษย์ และสวน ฯลฯ ก่อให้เกิดสภาวะที่น่าตื่นเต้น สถานะทางรสที่ถาวรอันเรียกว่าความรักนั้นเกิดจากสาเหตุสองประการนี้เอง ผลหรือสิ่งที่ติดตามมาซึ่งทำให้รสเป็นที่ทราบกันได้อย่างเช่นในเรื่องความรักนั้น ประกอบด้วยการชำเลื่อง หรือ ขาดตาตุการทำให้ทำมืออย่างสนุกสนาน ฯลฯ อารมณ์สมรู้ที่เป็นผลติดตามมาซึ่งหล่อเลี้ยงสถานะทางรสที่ถาวร ในกรณีของความรักนั้น ก็ได้แก่ ความผิดหวัง ความหงอยเหงา ฯลฯ รส (ซึ่งได้รับการบำรุงเลี้ยงเช่นนั้น) ในตอนแรก ๆ ก็อยู่ในลักษณะภาพดังที่มีอยู่ในองค์พระราม ทั้งเราก็จะเห็นได้ในตัวผู้แสดง เพราะอาศัยลักษณะภาพของพระรามที่เรามุ่งให้มีอยู่ในตัวเขา นั้นเป็นธรรมชาติแห่งรส ดังที่ท่านภักฏะ ลอลละตะ (Bhatta Lollata) และนักเขียนสมัยโบราณอื่น ๆ ได้ให้อธิบายไว้...

ท่านภักฏะนายก ได้กล่าวว่า : รสทางสุนทรียภาพนี้ เรามิได้เข้าใจว่ามีอยู่ ไม่ว่าจะอย่างไรเป็นอิสระ หรือในตัวเราเองก็ตาม ทั้งมิได้เป็นสิ่งที่มิผู้ให้กำเนิดหรือเปิดเผยให้ปรากฏเลย แต่ในบทกวีและบทละคร นอกเหนือจากความสำคัญแห่งการแสดงออกซึ่งอารมณ์ในตอนแรก ๆ แล้ว ก็มีหน้าที่

(เรียกว่า “สิ่งที่ทำให้เกิดปิตุสวาทจินตภาพ”) ซึ่งทำให้สาเหตุเฉพาะเจาะจง ผลที่ติดตามมาและอุปกรณต่าง ๆ (ที่เป็นของท้องเรื่อง หรือคำอธิบาย) กลายเป็นสากล โดยการทำอำนาจให้เป็นสากลนี้เอง อารมณ์ทางรสที่ถาวร (เช่น ความรัก) ก็เกิดขึ้น แล้วก็มีสถานะแห่งการตอบสนองแห่งวิญญาณความรู้สึก ความสุขที่เกิดจากการที่คุณสมบัติทางด้านจิตใจที่พิเศษสุดสูงขึ้น ในสถานะเช่นนั้น อารมณ์ทางรสก็จะถูกทำให้มีความกระหายขึ้นมา

อาจารย์ผู้ประเสริฐ ชื่อ **อภินวคูปตะ** ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า : ในโลกนั้น มนุษย์เราได้สร้างอารมณ์ถาวร (เช่น ความรัก) ออกมาจากสาเหตุ เช่น สตรี ในบทกวีนิพนธ์และบทละคร มนุษย์เราได้ยกเลิกลักษณะภาพ (ที่หน้าเบือ) ของสาเหตุต่าง ๆ ฯลฯ และโดยอาศัยเหตุผลเกี่ยวกับธรรมชาติซึ่งปลูกอารมณ์ที่มีศิลปะของสาเหตุทั้งหลายเหล่านี้ ความมุ่งหมายที่ไม่ใช่ทางโลกก็ยังเรียกอารมณ์ถาวรนั้นว่า “วิภาวะ” ฯลฯ เราไม่อาจเข้าใจ “วิภาวะ” เหล่านั้นว่าเป็นของเราเอง เป็นของศัตรู หรือเป็นคนกลาง เราจะเข้าใจ “วิภาวะ” ได้ในโฉมหน้าที่เป็นสากลของมัน ไม่มีการแยกส่วนทางด้านจิตใจเพื่อสร้างหรือเพื่อเลิกความสัมพันธ์อย่างเฉพาะเจาะจงกับตัวเองในฐานะที่เป็นมิตร เป็นศัตรู หรือเป็นคนกลาง สถานะทางรสที่ถาวร เช่น ความรักนั้นได้ถูกฝังไว้ในหัวใจของผู้ใดในฐานะเป็นการตรึงใจ และจะสำแดงให้ปรากฏโดยอาศัยสาเหตุเหล่านี้ (วิภาวะ) ฯลฯ และจะเข้าใจได้ก็ในโฉมหน้าที่ทำให้เป็นสากลของสาเหตุเหล่านั้น โดยอาศัยความเข้มแข็งแห่งการทำให้เป็นสากลอย่างเดียวกัน สถานะทางรสที่ถาวรนี้ แม้จะปรากฏเฉพาะในบุคคลผู้จำได้โดยเฉพาะ แต่เราก็ยังพอเข้าใจได้ประหนึ่งผู้จำได้ที่ได้ตื่นขึ้นมาอยู่ในสถานะที่ไม่มีพันธะอะไร เพราะว่าชั่วระยะเวลาหนึ่ง ความเป็นผู้จำได้ที่จำกัดขอบเขตของเขาก็จะตก และเขาก็จะกลายเป็นผู้ไม่มีการสัมผัสกับวัตถุแห่งประธานอื่นใด ในสถานะที่ไม่จำกัดขอบเขตนี้ ด้วยเหตุว่าการทำให้เป็นสากลย่อมสามารถทำให้เรามีความสามัคคีปรองดองกับหัวใจทั้งปวงได้นั่นเอง อารมณ์ทางรสที่ถาวร แม้ว่าจะคล้าย ๆ กับตัวตนของเรา คือไม่แตกต่างกันจริง ๆ แต่ก็ยังถูกนำมาสู่ขอบข่ายแห่งการเข้าใจได้ การเข้าใจหรือความรู้แจ้งโดยต้องเห็นนี้ โดยแก่นแท้แล้วเป็นความเข้าใจหรือรู้แจ้งแบบฟอร์มแห่งความกระหาย และถูกจำกัดขอบเขตอย่างเข้มงวดอยู่ที่ช่วงเวลาแห่งการปลูกภาวะที่มีศิลปะ สาเหตุต่าง ๆ ฯลฯ ขึ้น ความเอร็ดอร่อยแห่งความเข้าใจหรือรู้แจ้งนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เช่นเดียวกับความอร่อยของเครื่องดื่มที่ผสมอย่างหนึ่ง ที่ส่วนผสมต่าง ๆ มิได้มีรสแยก ๆ กันเลย ความอร่อยที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเช่นนั้นดูคล้ายว่ามันเดินเรา ๆ อยู่เบื้องหน้าเรา ดูคล้ายกับว่ามันจะโยนทุกสิ่งทุกอย่างลงไปในสภาพที่ถูกลิ้ม ดูเหมือนมันจะทำประสบการณ์อย่างหนึ่งให้เป็นขีดสูงสุดแห่งความสุขเหลือที่จะพรรณนาของภาวะที่สูงสุด (พระผู้เป็นเจ้า ?) ความเอร็ดอร่อยได้ก่อให้เกิดความบันเทิงใจเหนือโลกีย์ นั่นแหละเป็นธรรมชาติแห่งประสบการณ์เกี่ยวกับรสทางสุนทรีภาพ ความรัก และอื่น ๆ...วิธีที่จะรู้แจ้งธรรมชาติแห่งประสบการณ์เช่นนั้นมิใช่เป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ ทั้งนี้เพราะความรู้เกี่ยวกับสาเหตุ ฯลฯ นับว่าเป็นสาร์ตตะสำคัญสำหรับวิธีการที่จะรู้แจ้งธรรมชาตินั้น ทั้งจะเป็นสิ่งที่กำหนดให้แน่นอนได้ก็หาไม่ เพราะมันทำให้เรา

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๓๗

มีความเอร็ดอร่อยดูความสุขเหนือโลกีย์ที่ประสบการณ์เกี่ยวกับตัวตนของเราเองรับรอง วิธีการที่จะรู้ซึ่งเป็นแบบฟอร์มเดียวกันไม่ใช่ เป็นสองแบบฟอร์มที่ไม่เชิงนั้น ย่อมแสดงให้เห็นเฉพาะลักษณะภาพที่ไม่ใช่แบบโลกีย์ของมันเป็นดังที่ได้กล่าวมาแล้วเท่านั้น และไม่มีการขัดแย้งกันใด ๆ เลย

ผู้ทรงไว้ซึ่งแม่น้ำแห่งรส

(จากหนังสือเรื่อง รศคจรร, ของท่านชคันนาค, บทที่ ๑)

การนิยามความหมายคำว่า ร้อยกรอง

“ศัพท์” ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอด “มโนคติ” ย่อมมี “ความงาม” ที่ก่อให้เกิด “ร้อยกรอง” ขึ้นมา “ความงาม” ก็คือ ภาวะที่การพิจารณาไตรตรองของเราอำนวยให้แก่ “ความพอกพอกใจที่ไม่ใช่โลกีย์”... วิธีการที่จะรู้แจ้งเรื่องนี้ก็คือการพิจารณาไตรตรองซ้ำบ่อย ๆ ซึ่งนับว่าเป็นกัมมันตภาพแห่งจินตนาการที่มุ่งตรงต่อสิ่งทีความบันเทิงใจอันมิใช่โลกีย์นั้นแสดงคุณลักษณะให้ปรากฏ “บุตรได้เกิดแก่ท่าน” และ “อันจะให้เงินท่าน” เหล่านี้เป็นประโยคซึ่งความหมายของมันได้ก่อให้เกิดความยินดี แต่ความยินดีนั้นเป็นความยินดีที่ไม่ใช่เป็นทางโลกีย์ก็หาไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึงไม่อาจมีปัญหาใด ๆ เกี่ยวกับร้อยกรองในประโยคเหล่านี้เลย ดังนั้น ร้อยกรองก็คือ ศัพท์ต่าง ๆ ที่ถ่ายทอดมโนคติ ที่การพิจารณาไตรตรองเชิงจินตภาพเป็นผลิตผลแห่งความบันเทิงใจที่เหนือโลกีย์ (บทที่ ๑)

ดนตรี

จาก คัมภีร์พราหมณะ

(จาก ไตตติรียพราหมณะ, ๓.๙.๑๔)

พราหมณ์นักเป่าขลุ่ยสองคนกำลังร้องเพลงเป่าขลุ่ยอยู่ สิ่งนี้คือขลุ่ย เป็นเครื่องประดับความงามและความพอใจจริง ๆ ทั้งนักดนตรีที่เก่งทางเป่าขลุ่ยเหล่านี้ก็ทำให้ผู้อุปถัมภ์เต็มไปด้วยความพอใจจริง ๆ ด้วย

จาก คัมภีร์อุปนิษัท

(จาก อานโตคยอุปนิษัท, ๑.๗.๖)

บุคคลเหล่านี้ที่ร้องเพลงเป่าขลุ่ยนั้น ความจริงร้องถวายทำมหาพรหมเท่านั้น ดังนั้น พวกเขาจึงได้รุ่มรวยขึ้นมา

จาก หนังสือกฎหมาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙)

(จาก ยาจญ์วลกยสมุติ, ๓.๔.๑๑๒-๑๕)

คนเราจะบรรลุถึงภาวะที่สูงสุดได้ ก็โดยการส่าย “สามน” (มนต์ศักดิ์สิทธิ์ในพระเวทที่แต่งขึ้นสำหรับการดนตรี) ติดต่อกันอยู่เรื่อย ๆ ตามวิธีที่ได้อธิบายไว้ และด้วยการทำจิตให้เป็นสมาธิ การร้องเพลง “อปรานตะ” “อุลโลปะยะ” (ฯลฯ)...อันเป็นเพลงที่ทักษะและพรหมันเป็นผู้แต่งนั้นย่อมก่อให้เกิดความหลุดพ้นได้จริง ๆ ผู้ที่รู้จักการเป่าขลุ่ยอย่างถูกต้องย่อมเป็นผู้มีความชำนาญในเรื่องเครื่องเสียงในดนตรีที่ประณีต และเข้าใจท่วงทำนอง ย่อมบรรลุถึงทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ

จาก คัมภีร์ปุราณะ (ตอนต้น ๆ สมัยกลาง)

(จาก วิชาปุราณะ, ๑.๒๒.๘๙)

ไม่ว่าจะมีการกล่าวบทร้อยกรองชนิดใดก็ตาม และบทเพลงในบทร้อยกรองทั้งปวงนั้น ล้วนแต่เป็นโหมหน้าแห่งพระวิษณุในแบบฟอร์มที่สามารถออกเสียงโดยไม่มีสระ

(จาก สุกัมปุราณะ, สุตสมัหิตา, ๔.๒.๓.๑๑๔-๑๖)

ความรู้เกี่ยวกับวิชาดนตรีได้กลายเป็นวิธีการที่มีประสิทธิผลในอันที่จะบรรลุถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระศิวะ เพราะโดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับการดนตรีนี้ เราก็บรรลุถึงสถานะแห่งความดุจดลื่นและโดยอาศัยการบรรลุถึงสถานะเช่นนั้นแหละ เราก็จะบรรลุถึงความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระศิวะได้...เราไม่อาจปล่อยตัวปล่อยใจไปในเพลงแบบโลก ๆ โดยปราศจากโมหะได้...

จาก คัมภีร์ตันตระ (สมัยกลาง)

(จาก วิชาญาณไกรวตันตระ)

สำหรับโยคีที่มีจิตใจบรรลุถึงสถานะที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในความสุขที่เป็นเอกภาพที่เกิดจากความบันเทิงใจต่อวัตถุต่าง ๆ เช่น ดนตรี นั้น ย่อมมีความดีมีค่าและการทำจิตให้แน่วแน้อยู่ในความสุขนั้น ณ ที่ที่มีความหลังไหลแห่งเสียงจากเครื่องดนตรีที่มีสาย ติดต่อกันและเป็นระยะยาวนาน เขา ก็จะพ้นจากอารมณ์แห่งประชาชนอื่น ๆ และจมดิ่งแนบแน่นอยู่ ณ สิ่งที่เป็นอันติมะนั้น และพ้นจากรูปฟอร์มแห่งพระพรหม

จาก เรื่องดนตรีมาตรฐาน (สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘)

(จาก สังคีตรัตนการ, ของท่านศาสดาพระ, ๑.๓.๑-๒)

ข้าพเจ้าขอบูชา ภาวะที่สูงสุดแห่งแบบฟอร์มแห่งเสียงนั้น (นาทพรหม) ซึ่งเป็นความสุขชนิดหนึ่งไม่มีสอง และเป็นแสงสว่างแห่งวิญญาณในภาวะทั้งปวงที่ได้แสดงตนให้ปรากฏในแบบฟอร์มของจักรวาล โดยการบูชาเสียง (นาท) นี้ก็ชื่อว่าได้บูชา พระพรหม (ผู้สร้าง) พระวิษณุ (ผู้รักษา) และ

กาม : จุดมุ่งหมายประการที่สามของมนุษย์

๒๗๕

พระมเหศวร (ผู้ทำลาย) ด้วย ทั้งนี้เพราะพระมหาเทพเหล่านั้นแหละที่เป็นตัวเสี่ยง

จาก เพลงของดยาคราช

ดยาคราช (พ.ศ. ๒๓๑๐-๒๓๙๐) เป็นนักดนตรีเทวดาผู้มีชื่อเสียงของอินเดียภาคใต้ เพลง
ทั้งหลายได้แปลออกมาจากภาษาเตลูกู

สังคีตขุณานมู (เพลง : สาลคไกรวี)

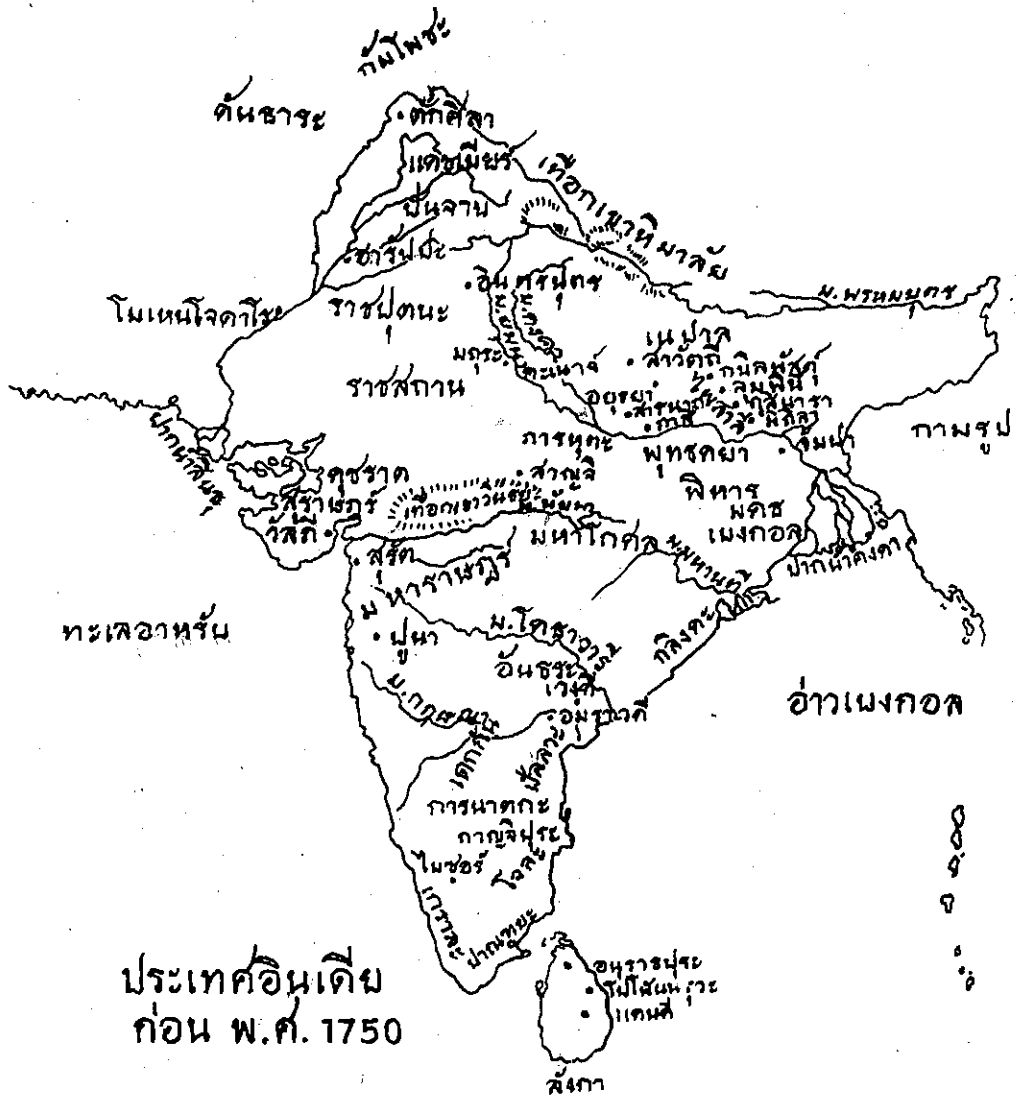
โอจิต ! ความรู้เกี่ยวกับศาสตร์และศิลปะแห่งการดนตรีได้ประทานความสุขแห่งความเป็นอัน
หนึ่งอันเดียวกับภาวะที่สูงสุดได้แก่บุคคลผู้หนึ่ง

ดนตรีเช่นนั้นซึ่งติดตามมาด้วยเรื่องราวของพระผู้เป็นเจ้าของที่เปี่ยมไปด้วยความสุขมากมายดุจ
ห้วงมหาสมุทร ซึ่งนับว่าเป็นแก่นแท้แห่งความรักและอารมณ์อื่น ๆ ทั้งปวง จะประทานพรให้บุคคลผู้
หนึ่งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระผู้เป็นเจ้าของ

ดนตรีเช่นนั้น ซึ่งพระเจ้าดยาคราชผู้สุขุมคัมภีรภาพได้ทรงแต่งขึ้น ได้ทำให้บุคคลมีความ
รัก (เพื่อนมนุษย์ทั้งปวง) มีการอุทิศชีวิต (ถวายพระผู้เป็นเจ้าของ) มีความยึดมั่นอยู่กับพวกสาธุชน ยึดมั่น
อยู่กับพระมหากรุณาธิคุณของพระผู้เป็นเจ้าของ การบำเพ็ญทุกกรกิริยา การทำจิตให้เป็นสมาธิ ชื่อเสียงและ
ความมั่งคั่ง

ราคสูตราส (เพลง : อานูโหลิกา)

โอจิต ! จงดื่มและจงสนุกสนานอยู่ในโอชะของเพลงเถิด โอชะของเพลงทำให้คนเราได้รับ
ผลแห่งการบูชาญญและพิจารณาไตร่ตรอง การสละโลกและการขึ้นชมยินดี ดยาคราชทรงทราบ ว่า ผู้
ที่มีความชำนาญชำนาญในเรื่องเสียง พยางค์ลีลา คือ โอม และโน้ตเพลง ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นเสียง เป็น
พยางค์ลีลา และโน้ตเพลงของพระผู้เป็นเจ้าของนั้น ย่อมเป็นผู้มีจิตที่หลุดพ้นแล้ว

บทที่ ๑๓

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

จุดมุ่งหมายประการที่สี่ และเป็นประการสุดท้ายของมนุษย์ก็คือสุดยอดเหนือจุดมุ่งหมายอีก ๓ ประการนั่นเอง แต่ทว่าโดยเฉพาะเป็นยอดสุดแห่งอุดมคติทางศาสนาซึ่งเดิมที่เกี่ยวข้องกับธรรมะในลักษณะท่าทีรุนแรงสุดแห่งความคิดเห็นของอินเดียนั้น การปฏิบัติอย่างเคร่งครัดต่อกฎจักรวาลและกฎศีลธรรม (ฤตะ) และการประกอบธรรมะในแบบการบูชาญันนั้นเชื่อกันว่าเป็นวิธีที่จะขอลงโทษต่อทวยเทพ และได้รับความสุขในสวรรค์หลังจากที่ตายไปแล้ว จากมโนคติข้อนี้เอง คือมโนคติที่ว่า การปฏิบัติธรรมะที่ได้รับกุศลหรือประโยชน์บางอย่างที่ตนอาจจะได้รับความชื่นชมยินดี เมื่อตายไปแล้วนั้นได้พัฒนาทฤษฎีเรื่องกรรม และผลที่ติดตามมาและลัทธิว่าด้วยการเกิดใหม่ขึ้นอย่างไรก็ดี ณ จุดจุดนี้ ความคิดที่ว่า บุคคลที่ได้เวียนว่ายตายเกิดเช่นนั้น และความคิดที่ว่าอนุกรมนี้ย่อมเป็นไปไม่มีสิ้นสุดนั้นได้นำไปสู่การสะท้อนภาพที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้น การกระทำที่มีขอบเขตจำกัดแน่นอนไม่สามารถผลิตผลที่แตกต่างออกไป หรือที่อยู่คงกระพันกว่าได้ สิ่งที่ไม่คงอยู่ได้ตลอดไปนั้นเป็นสิ่งที่ไม่สมบูรณ์ และไม่อาจเป็นความจริงขึ้นอันติมิได้ ดังนั้น สิ่งที่มีการกระทำเป็นปัจจัยได้เกิด คือชีวิตนี้ จึงเป็นสิ่งที่ดับสูญได้และดังนั้นย่อมไม่สามารถสร้างความสุขที่แท้จริงขึ้นมาได้ สำหรับผู้ที่งงอยู่กับปัญหานี้มันมัจจราชเองได้เป็นผู้เปิดเผยความลับออกมา ดังที่ปรากฏอยู่ใน *กรูอุปนิษัท* แล้ว โดยเหตุที่คนเราย่อมเวียนว่ายตายเกิดอยู่ แล้วอะไรเล่าคือสิ่งที่มีอยู่เป็นนิรันดร์และคงมีอยู่ต่อไป ในฐานะเป็นพื้นของประสบการณ์ที่มีเงื่อนไข และเป็นพื้นฐานของผลแห่งการกระทำที่เป็นสุขและทุกข์? อะไรเล่าที่มีอยู่ในมนุษย์ซึ่งก่อให้เกิดเป็นพื้นฐานของบทธะครที่มีการเวียนว่ายตายเกิดทั้งปวงนี้? ถ้าหากจะมีอะไรบางอย่างที่จะทำให้ความเปลี่ยนแปลงเช่นนั้นมิอยู่ตลอดไปแล้ว มันก็อาจมอบความลับเกี่ยวกับความสงบ สันติที่เป็นอนันตะและความสุขนิรันดร์ให้เป็นแน่ การที่จะบรรลุถึงสิ่งนั้น ตามปรกติเราจะต้องหันเหออกมาจากความดีหรือความสุขที่เรียกกันว่ามิชอบเขตจำกัด และจากวิธีที่จะบรรลุถึงความสงบสุขที่จำกัดลงเท่า ๆ กันนั้น สำหรับผู้ที่มีใจจดจ่ออยู่ที่ความดีอันสูงสุดหรือความสุขนิรันดร์นั้น แม้แต่ความสุขสำราญแห่งชีวิตก็มีได้แตกต่างไปจากความทุกข์ของชีวิตเลย เพราะทั้งความสุขและความทุกข์ย่อมนำไปสู่วัฏจักรแห่งประสบการณ์ที่ไม่มีที่สิ้นสุดและจะต้องสูงเสียดกว่า โดยเหตุที่อะไรก็ตามที่ได้ทำลงไปภายในขอบเขตแห่งเหตุและผลนั้นจะต้องตกอยู่ในสายโซ่เดียวกัน การกระทำมิใช่การรักษาเยี่ยงยาอะไรเลย การรู้ความจริงเท่านั้นที่อาจช่วยยกเราให้อยู่เหนือวัฏจักรแห่งความไม่เที่ยงหรือโลกแห่งเหตุและผลได้

ความคิดแนวนี้นี้ได้ทำหน้าที่เป็นภูมิหลังที่ธรรมดาสามัญสำหรับระบบต่อ ๆ มาที่ให้อรรถาธิบายถึงจุดหมายปลายทางหรือความแท้จริงหรือวิถีทางโดยวิธีที่ต่าง ๆ กัน ระบบทั้งปวง

นั้นได้เป็นที่เห็นพ้องต้องกันว่าประสบการณ์ในชีวิตนี้เป็นเรื่องที่เราจะต้องถือว่าเป็นเรื่องที่เศร้าใจทั้งหมด และว่าเราควรแสวงหาความหลุดพ้น (โมกษะ) จากสิ่งที่น่าเศร้าใจนั้นหรือการดับความทุกข์นั้น คัมภีร์อุปนิษัทถือว่าความรู้เกี่ยวกับสัจธรรมคงจะนำไปสู่ความรู้แจ้งตัวตน (อัตตา) ว่าเป็นตัวตนที่อยู่นอกเหนือประสบการณ์ที่มีเงื่อนไขที่ตัวตนเกี่ยวข้องอยู่ด้วย และว่าเบื้องหลังโลกแห่งเหตุและผลซึ่งมีปรากฏการณ์ของสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นมา เปลี่ยนแปลงเสื่อมโทรมและสลายไปนี้ ก็มีความแท้จริงที่ถาวรอยู่อย่างหนึ่ง คือ สัต (ความมีเป็น) ที่ไม่เปลี่ยนแปลงและไม่มีทุกขติดตามา และความรู้เกี่ยวกับสัตนี้มีได้เป็นคุณภาพ แต่ทว่าเป็นแบบฟอร์มของสัจจริง ๆ ส่วนใหญ่คัมภีร์อุปนิษัทมีความเห็นที่เป็นเอกนิยมเกี่ยวกับสิ่งสมบูรณ์ที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติอย่างหนึ่งนี้ แต่บางทีก็กล่าวถึงสัจธรรมว่าเป็นบุคลิกลักษณะที่อยู่นอกเหนือธรรมชาติอย่างหนึ่ง เมื่อทัศนะอย่างแรกนำไปสู่ลัทธิเอกนิยม อย่างเช่นทัศนะของท่านคังกรจารย์เป็นต้นนั้น ทัศนะอย่างหลังก็นำไปสู่สำนักพวกเทวนิยม ซึ่งถือว่าเทพผู้สูงสุดองค์หนึ่งเป็นผู้สร้าง เป็นผู้พิทักษ์รักษา และผู้ทำลายจักรวาลและซึ่งได้พัฒนาลัทธิคำสอนเกี่ยวกับความจงรักภักดี ความรัก และการยอมมอบกายถวายชีวิต สำหรับพวกนี้การพ้นจากโลก (โมกษะ หรือ มุกติ) ย่อมนำไปสู่ความกลืนหายเข้าไปในพระผู้เป็นเจ้า หรือเป็นเอกลักษณ์ที่เป็นสาร์ตตะสำคัญกับพระผู้เป็นเจ้า

มีสำนักอื่น ๆ อีกมากมายที่ถือว่าความรู้เป็นวิถีทางที่จะทำให้บรรลุถึงความดีนรันดร์อย่างเดียวกับสำนักอุปนิษัทหรือสำนักพระเวทที่ถือลัทธิสกลเทพบูชาดังที่ได้กล่าวมาก่อนแล้ว สำนักเหล่านั้นได้ละเลิกการบูชาสัตว และพิธีที่ต้องที่คล้าย ๆ กันนั้นเพื่อสืบทอดหาธรรมชาติแห่งความแท้จริง นักปราชญ์ชื่อ กนาทะ ผู้ตั้งลัทธิไวเคชีกะขึ้นได้ตรวจสอบเรื่องการสร้างสรรค์และตรวจสอบจักรวาลซึ่งท่านถือว่าปรมาณูต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นสาเหตุทางวัตถุเป็นผู้สร้างสรรค์ขึ้นมา สำหรับท่านกนาทะนั้น พระผู้เป็นเจ้าเป็นสาเหตุที่มีประสิทธิภาพและเป็นครูและผู้ช่วยเหลือด้วย ความรู้เกี่ยวกับประเภทต่าง ๆ ทางรูปธรรม นามธรรม และทางเจตภูตทั้งปวงซึ่งก่อให้เกิดวัตถุ จิตใจ เจตภูต หรือดวงวิญญาณ ทั้งที่เป็นของมนุษย์และที่เป็นทิพย์ และคุณภาพและความแผกเพี้ยนแต่ละอย่าง ๆ ของประเภทต่าง ๆ นั้นได้ทำให้ได้บรรลุถึงความดีนรันดร์ คือ นิเศรยสะ

นักปราชญ์ชื่อ โคตมะ ผู้ตั้งลัทธินิยายะขึ้นก็ได้ยืนยันว่าความทุกข์ที่มนุษย์เราได้ประสบนั้นเนื่องมาจากการเกิด (ซึ่งเกี่ยวข้องกับความตาย) การเกิดเนื่องมาจากการกรรม กรรมเนื่องมาจากความปรารถนาและความไม่ปรารถนา และความปรารถนากับความไม่ปรารถนาก็เนื่องมาจากความรู้ผิด ซึ่งนับว่าเป็นสายโซ่แห่งเหตุผลใกล้เคียงกับที่พระพุทธเจ้าทรงเทศนาสอนไว้ ผู้มีความเชื่อถือลัทธินี้ก็คือพวกเทวนิยม พวกพหุนิยมและพวกสังคมนิยม และสำหรับพวกเหล่านี้ ความหลุดพ้น หรือโมกษะเป็นสถานะที่ดวงวิญญาณของมนุษย์จะถูกจัดออกจากประสบการณ์เกี่ยวกับความทุกข์ (รวมทั้งสิ่งที่เราเรียกว่า “ความสุข” ด้วย) อย่างสิ้นเชิงและก็จะคล้าย ๆ กับก้อนหินฉะนั้น

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๒๘๓

ลัทธิสาขาสงฆ์ของนักปราชญ์ชื่อ กปิละ ซึ่งลัทธิของท่านปรากฏว่ามีกล่าวอยู่ในคัมภีร์อุปนิษัท ด้วยนั้นถือว่า ความหลุดพ้นจากความทุกข์แห่งชีวิตทั้งปวงในโลกนี้และในสุดติโลกสวรรค์นั้น จะบรรลุถึงได้ก็โดยอาศัยความรู้สัจธรรมที่เกี่ยวกับอาตมันหรือดวงวิญญาณในแง่หนึ่ง และที่เกี่ยวกับ จักรวาลทางวัตถุอีกแง่หนึ่ง สัจธรรมที่เกี่ยวกับอาตมันและจักรวาลทางด้านวัตถุนี้ก็คือว่า ประสบการณ์ทั้งปวงเนื่องมาจากจักรวาลทางด้านวัตถุเพียงอย่างเดียวและมีได้เนื่องมาจากดวงวิญญาณ ที่บริสุทธิ์อยู่ตลอดไปเลย เราเพียงแต่สร้างจินตภาพเอาว่าอาตมันและจักรวาลทางด้านวัตถุนั้นเป็นส่วนหนึ่งของดวงวิญญาณ เพราะดวงวิญญาณนั้นอยู่ใกล้ชิดวัตถุและเพราะการที่ดวงวิญญาณ เป็นเอกลักษณ์อย่างผิด ๆ กับวัตถุนั้นเป็นตัวกระทำและเป็นผู้ชื่นชมยินดี ลัทธิโยคะของนักปราชญ์ ชื่อ ปตัญชลี ได้ก่อให้เกิดกระบวนการเกี่ยวกับระเบียบวินัยทางจิตวิทยาที่จะทำให้วิญญาณบรรลุ ถึงโมกษะหรือไภวีย์ เพราะหลุดพ้นจากความพัวพันอยู่กับวัตถุและงานต่าง ๆ ที่วัตถุทำขึ้นมา

ที่นี้สำนักปรัชญาฮินดูทั้งห้าสำนักนี้ได้มีจุดมุ่งหมายที่จะหลุดพ้นจากความทุกข์เกี่ยวกับ ประสบการณ์ทางโลกีย์และสังสารวัฏ และสำนักปรัชญาทั้งปวงนี้ได้เน้นถึงความรู้ชนิดหนึ่งหรือ อีกชนิดหนึ่งในบรรดาสถาบันปรัชญาต่าง ๆ เหล่านี้ สำนักที่ในตอนแรก ๆ ถือคัมภีร์อุปนิษัท (และ) เวทานตะเป็นหลักได้ก่อให้เกิดรูปแบบต่าง ๆ ขึ้นมา คือ (เป็นพวกเอกนิยมและสกลเทพบูชาหรือ เทวนิยม ลัทธิมีมาสาเท่านั้นยังยืนหยัดเพื่อประกอบกรรม (หน้าที่) ตามที่บัญญัติไว้และกุศลกรรม อยู่ แน่นอนทีเดียวตราบไต่ที่มนุษย์ยังมีชีวิตอยู่ เขาก็ยอมไม่สามารถจัดการกระทำให้หมดไปได้ตราบ นั้น ส่วนมากที่ปรัชญาจะทำได้ ก็คือ ทำให้ความเผ็ดร้อนทำอะไรไม่ได้ ปรัชญาเมธีฝ่ายเอกนิยม ผู้จำคุณค่าแห่งกรรมและธรรมที่มีระเบียบดังเช่นกรรมและธรรมแห่งจริยศาสตร์ ได้กำหนดฐานะให้ แก่กรรมและธรรมภายใต้ “สาธนะ” หรือระเบียบวินัยขั้นประถม กรรมควรทำหน้าที่ในทางนี้ในฐานะ ที่ขึ้นอยู่กับความรู้ที่อำนวยความสะดวก เราไม่ต้องทำกรรมเหล่านั้นด้วยความหวังที่จะได้รับอรรถประโยชน์ทาง ด้านวัตถุ หรือจากทัศนคติทางเทวนิยมในฐานะที่เป็นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีที่อำนวยความสะดวก เราก็อุทิศกรรมเหล่านั้นถวายพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทำยอมไม่ทอดทิ้งกรรม แต่ความปรารถนาผลของกรรม การกระทำนั้นแหละจะทอดทิ้งกรรมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง ดังนั้น เมื่อเราปรับให้เข้ากับเวทานตะและ จะมีคุณสมบัติได้ก็โดยอาศัยความรู้หรือความจงรักภักดีแล้ว กรรมก็จะกลายเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น

การที่กรรมลงรอยกันได้กับความรู้และความจงรักภักดีซึ่งได้จัดความขัดแย้งกันระหว่าง ธรรมกับโมกษะให้หมดไปได้ด้วยนั้นนับว่าเป็นงานเขียนที่ยิ่งใหญ่ของ คัมภีร์ภควัทคีตา ที่เดียว ในสมัยใหม่ เมื่อกัมมันตภาพที่เพิ่มพูนขึ้น ได้กลายเป็นลักษณะที่เป็นเด่นของชีวิตแบบอินเดีย และ คัมภีร์ภควัทคีตานี้พร้อมกับปรัชญาเรื่องความไม่มีตัวตนและการกระทำที่เต็มไปด้วยความจงรักภักดี นี้เองที่ทำให้ชาติอินเดียทั้งหมดได้หันมาหาความจรรโลงใจ

๒๘๔

ปอเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ภควัตคีตา

คัมภีร์ภควัตคีตาซึ่งเป็นคัมภีร์ทางศาสนาสมปรัชญาที่เขียนเป็นภาษาสันสกฤตซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีที่สุดนั้น เราอาจถือว่าเป็นการแสดงลัทธิฮินดูทั้งหมดออกมาอย่างมีแบบฉบับมากที่สุด และเป็นการสรุปศาสนาของพระกฤษณะ (คือ ลัทธิพระกฤษณะที่มีมหาชนยกย่องกันมาก) อย่างเป็นทางการโดยเฉพาะ

แม้ในสมัยแรก ๆ คัมภีร์ภควัตคีตาก็ได้มีอยู่คู่กันไปกับศาสนาพระเวท (และ) ศาสนาของชนเผ่าต่าง ๆ ที่มีผู้นิยมนับถืออีกมากมายหลายศาสนา เทพและเทพีของชนเผ่าต่าง ๆ เหล่านี้แตกต่างไปจากเทพของพระเวท และการประกอบศาสนกิจตามศาสนาของเผ่าต่าง ๆ นั้น โดยพื้นฐานก็แตกต่างไปจากการปฏิบัติศาสนกิจของพวกอารยันสมัยพระเวท แต่ในที่สุด ศาสนาพื้นเมืองเหล่านี้ก็ได้ตกไปอยู่ภายใต้เสื้อคลุมขนาดใหญ่ของศาสนาพระเวท เมื่อศาสนาพราหมณ์ยังคงเฟื่องฟูอยู่ ขอบเขตแห่งอิทธิพลของศาสนาพื้นเมืองเหล่านั้นก็ถูกจำกัดอยู่เฉพาะในเผ่าต่าง ๆ ที่เป็นแหล่งกำเนิดศาสนาเหล่านั้น แต่การที่ศาสนาพราหมณ์ค่อย ๆ เสื่อมลงในเมื่อต้องเผชิญกับคู่แข่งชั้น คือ พระพุทธศาสนาและศาสนาเชน ทำให้ศาสนาที่ประชาชนนิยมนับถือกันแพร่หลายเหล่านี้ได้โอกาสที่จะยืนยันทัวเอง และแน่ละ พวกที่ถือศาสนาพราหมณ์เองก็ดูเหมือนจะช่วยกระตุ้นให้เกิดพัฒนาการนี้อยู่บ้าง ในฐานะที่จะเป็นวิถีทางที่จะเผชิญกับการท้าทายของขบวนการต่าง ๆ ที่ผุดผ่องไปจากศาสนาพราหมณ์ด้วย พร้อมกันนั้นเอง ในหมู่ศาสนาพื้นเมืองที่มีเทพและการปฏิบัติศาสนกิจต่าง ๆ กัน ความจงรักภักดีที่เป็นธรรมดาสามัญต่ออำนาจของพระเวททำให้เกิดสายใยแห่งเอกภาพที่เบาบางแต่ทวีความสำคัญขึ้นมา นี่เป็นกำเนิดของศาสนาฮินดูที่ได้นำมวลชนเป็นจำนวนมากมาอยู่ภายใต้ร่มเงาของพระเวท และพร้อมกันนี้ก็ทำให้จารีตประเพณีเกี่ยวกับพระเวทมีชีวิตชีวาอยู่เรื่อยมา

องค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่งของศาสนาฮินดูที่คลุมทุกสิ่งทุกอย่างเข้าไว้ก็คือ ลัทธิพระกฤษณะ ซึ่งดูเหมือนว่าจะถือกำเนิดและแพร่หลายอยู่ในหมู่ชนเผ่าต่าง ๆ ของอินเดียภาคตะวันตกและภาคกลาง เช่น เผ่าวฤชณี เผ่าสาตวัต เผ่าอาภิระ และเผ่ายาทวะ (ยาทพ) เป็นต้น ศาสดาคนสำคัญของลัทธิพระกฤษณะก็คือ พระกฤษณะผู้เกี่ยวข้องกับชนเผ่าต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้วนั้น ในฐานะที่เป็นผู้นำทั้งในทางอาณาจักรและศาสนจักรของชนเผ่าต่าง ๆ นั้น และในเวลาอันสมควรก็แปลงรูปเป็นเทพประจำเผ่า เทพประจำเผ่าและขบวนการทางศาสนาที่พระองค์ทรงบันดาลให้เกิดขึ้น ซึ่งเดิมศาสนาพระเวทมิได้สนับสนุนเลยนั้น ได้รับการเสนอแนะโดยอาศัยจากที่ภูเขา โควธรณะ (หรือวงศ์ : ๗๒-๗๓) ซึ่งอธิบายถึงความตรงกันข้าม พระอินทร์ซึ่งเป็นเทพองค์สำคัญของพระเวท และที่อธิบายถึงการที่พระกฤษณะปราบพระอินทร์ได้ด้วย ข้อนี้ย่อมเป็นสัญลักษณ์แสดงให้เห็นว่าศาสนาของประชาชนกำลังเจริญรุ่งเรืองเป็นเด่นเหนือศาสนาพราหมณ์ แต่ศาสนาของพระกฤษณะ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๒๘๕

ได้ทำให้ลักษณะที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวของศาสนาฮินดูดังที่ได้กล่าวมาแล้วให้เป็นแบบฉบับขึ้นมา นั่นคือ เป็นการละทิ้งจากศาสนาพราหมณ์อย่างที่เป็นพื้นฐาน แต่ก็ยังคงอยู่ในขอบข่ายแห่งความจงรักภักดีต่อพระเวทอยู่

ภควัตติดา ได้ก่อให้เกิดเป็นส่วนหนึ่งแห่งมหากาพย์ของอินเดีย คือ **มหาภารตยุทธ** ซึ่งได้รับรวมสารานุกรมที่แท้จริงรอบ ๆ เรื่องความเป็นศัตรูกันระหว่างพวกเคาฑี ซึ่งมีทูรโยธน์เป็นหัวหน้า กับพวกปาณฑพ ผู้เป็นลูกพี่ลูกน้อง ซึ่งมียุธิษฐิเฐยเป็นหัวหน้า ทั้งสองตระกูลนี้ก็สืบสายมาจากกูรู และในขั้นสุดท้ายก็มาจากชนเผ่าหนึ่งที่มีชื่อเสียงในคัมภีร์พระเวท คือ เผ่าภารต ซึ่งทำให้อินเดียได้ชื่อว่า “ภารต” ไปด้วย การต่อสู้มาลงเอยกันที่มหาสงครามซึ่งฝ่ายปาณฑพ กับพันธมิตร โดยได้รับการช่วยเหลือจากพระกฤษณะเป็นฝ่ายชนะ มหากาพย์นี้ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวกับเรื่องปัญญานานาที่ และความหลุดพ้นจากความมีเป็นในทางโลกียวิสัย ซึ่งมีข้อความยืดเยื้อและหนักไปในทางผดุงศีลธรรม ซึ่งบางที่ราวพุทธศตวรรษที่ ๙ จะได้มีการปรับปรุงแก้ไขใหญ่เป็นครั้งสุดท้าย ในสมัยราชวงศ์คุปตะนั้นได้กลายเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพวกฮินดูสมัยหลัง ๆ ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์สมฤติ

ในระหว่างที่คัมภีร์ **มหาภารตยุทธ** เจริญรุ่งเรืองอยู่นั้น บทร้อยกรองทางประวัติศาสตร์ที่เล่าถึงเรื่อง กูรู-ภารต ก็ถูกเปลี่ยนรูปเป็นแบบฟอร์มแห่งมหากาพย์ สมัยแรก ๆ ได้มีขบวนการที่สำคัญ ๆ อยู่ ๒ ประการ คือ ประการแรกขยายการพรรณนาเรื่อง กูรู-ภารต เดิมให้ยาวออกไปอีก กับประการที่สอง คือการปรับปรุงแก้ไขเรื่องราวให้เป็นแบบลัทธิพระกฤษณะยิ่งขึ้น ภควัตติดาจะต้องทำหน้าที่เป็นหลักสำคัญของสิ่งต่อเติมตามลัทธิพระกฤษณะนี้ แม้ว่าส่วนใหญ่ ภควัตติดาจะสรุปคำสอนของพระกฤษณะ แต่หลังจากที่ได้ถูกรวมไว้ในมหากาพย์ ก็เลยตกอยู่ในกระบวนการปรับปรุงแก้ไขของพวกพราหมณ์ในขั้นสุดท้าย ทำนองเดียวกับมหากาพย์ที่เหลือไปด้วย

ศาสนาของพระกฤษณะแตกต่างไปจากคัมภีร์อุปนิษัท จากพระพุทธศาสนา และศาสนาเซน ประการแรกและที่นับว่าสำคัญที่สุดก็คือ ในคำสอนที่เกี่ยวกับจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตของมนุษย์โดยทั่ว ๆ ไป คัมภีร์อุปนิษัทได้ก่อให้เกิดทัศนะว่า โดยเหตุที่โลกที่ปรากฏนี้ และความมีอยู่ของมนุษย์ ในบางแง่ เป็นสิ่งที่ไม่แท้จริง ดังนั้น มนุษย์จึงควรละชีวิตทางโลกียวิสัยเสีย และมุ่งหมายที่จะรู้แจ้งการทำวิญญาณ (อาตมัน) ของตนให้เป็นเอกลักษณะที่เป็นแก่นแท้กับปรมาตมัน ซึ่งเป็นเอกและเป็นความแท้จริงที่สมบูรณ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ทำที่ที่คัมภีร์อุปนิษัทมีต่อชีวิตและสังคม เมื่อว่าโดยพื้นฐานแล้วเป็นปัจเจกนิยม อนึ่ง คัมภีร์ภควัตติดาได้สอนว่า มนุษย์มีหน้าที่ที่จะต้องส่งเสริม “โลกสงเคราะห์” หรือเสถียรภาพความเป็นปึกแผ่นและความก้าวหน้าของสังคม สังคมอาจทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ก็ต่อเมื่ออาศัยหลักการว่าด้วยคุณที่องค์ประกอบต่าง ๆ พึงพาอาศัยกันและกันทางด้านจริยศาสตร์ เพราะฉะนั้น มนุษย์ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบที่เป็นสาระถึงสำคัญ

ของสังคมจะต้องมีความเอาใจใส่อย่างจริงจังในเรื่องเกี่ยวกับพันธกรณีทางสังคมของตน “**สุวรรณ**” หรือพันธกรณีทางสังคมพิเศษของมนุษย์แบบต่าง ๆ ตามคัมภีร์ภควัทคีตานี้ได้มีอยู่ในลัทธิที่ว่าด้วยวรรณะทั้งสิ้นแล้ว แต่คัมภีร์ภควัทคีตาได้เน้นถึงความสำคัญแห่งแผนการนั้นในแง่อภิปราย ซึ่งตามนัยนี้ วรรณะทั้งปวงเสมอภาคกันและเป็นสาระสำคัญทั้งนั้น ทั้ง ๆ ที่ส่วนใหญ่ยืนยันถึงเรื่องการทำหน้าที่ของมนุษย์ที่ต้องกำหนดจดจำ “**สุวรรณ**” หรือพันธกรณีทางสังคมพิเศษของตนอย่างจริงจัง

จุดประสงค์ที่เป็นพื้นฐานประการที่สองที่คัมภีร์ภควัทคีตาแตกต่างไปจากความคิดตามคัมภีร์อุปนิษัท เมื่อว่าในแง่ตรรกศาสตร์แล้ว ก็เป็นผลเนื่องมาจากจุดประสงค์ประการแรก อุดมคติตามคัมภีร์อุปนิษัทที่เกี่ยวกับการที่วิญญาณจะหลุดพ้นได้โดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับการยอมรับคุณลักษณะที่ไม่แท้จริงของโลกที่เป็นปรากฏการณ์ โดยอาศัยกรรมของตนทั้งที่ทำไปด้วยเจตนาหรือหาเจตนาไม่ได้ก็ตาม มนุษย์ก็กลายเป็นผู้ที่ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ในอำนาจของโลกจอมปลอมนี้ และดังนั้นจึงถูกทำให้ห่างไกลจากจุดหมายปลายทางของตนออกไปทุกที ๆ เพราะฉะนั้นการละทิ้งกรรมอย่างสิ้นเชิงจึงถือกันเกือบจะเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นสำหรับการค้นคว้าสืบสวนทางด้านจิตใจของผู้ที่แสวงหา (*โมกษะ*) ที่แท้จริง อนึ่ง อุดมคติเกี่ยวกับความมั่นคงในทางสังคม (*โลกสงเคราะห์*) โดยอาศัยสุวรรณ โดยมีคัมภีร์ภควัทคีตาเป็นดุจผู้บังคับบัญชา นั้น ย่อมไปถึงวิถีชีวิตที่กระจัดกระเจิง ความจริง ภควัทคีตามักจะใช้คำว่า *โยคะ* (การบังคับการทำงานหรือการทำตนให้มีระเบียบวินัย) มากกว่าที่จะใช้คำว่า *โมกษะ* (การเปลื้องตนออก หรือความหลุดพ้น) ในที่สุด อาจารย์แห่งคัมภีร์ภควัทคีตาได้อภิปรายถึงเหตุผลและวิธีประกอบกรรมโยคะ แต่ *ลัทธิกรรมนิยม* (activism) ที่ภควัทคีตาสอนไว้นั้น มิได้มีความแตกต่างกันที่เป็นธรรมดาสามัญเลย บางทีเพราะอำนาจอิทธิพลแห่งความคิดตามคัมภีร์อุปนิษัทและพระพุทธศาสนาเอง ลัทธิกรรมนิยมจึงได้ถูกระบายสีด้วยความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการสละโลก เช่น ลัทธิกรรมนิยมให้เหตุผลว่า กรรมมิได้ทำความเสียหายให้แก่การที่มนุษย์จะบรรลุถึงจุดหมายปลายทางทางด้านจิตใจของตนเลย เพียงแต่ว่า การที่บุคคลเรายึดมั่นอยู่กับผลแห่งกรรมนั้นแหละจะทำให้เขาต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ตลอดไปเป็นนิรันดร์ เพราะฉะนั้น คัมภีร์ภควัทคีตาจึงสอนศิลปะเกี่ยวกับ “การกระทำและการยังไม่กระทำ” นั่นคือการกระทำที่ปราศจากการที่จะต้องกลายเป็นผู้เข้าไปเกี่ยวข้องอยู่ในการกระทำเป็นส่วนบุคคล

ด้วยเหตุที่การประกอบพิธีกรรมทางพระเวทเป็นสิ่งที่รวมอยู่ในคุณลักษณะพระภุชยะที่ทรงอุปถัมภ์วิถีชีวิตทางด้านวิญญาณที่มนุษย์ทุกคนอาจมีส่วนร่วมได้ วิถีชีวิตทางด้านจิตใจก็คือ *ภักติโยคะ* ตรงข้ามกับการประกอบยัญพิธี ภควัทคีตาได้ให้แนวทางเกี่ยวกับการเสียสละ ซึ่งรวมกรรมทั้งปวงที่กระทำขึ้นเพื่อทำให้สุวรรณของเขาเต็มเปี่ยมและโดยมิได้ยึดมั่นอยู่กับผลของการกระทำเหล่านั้นเลย วิถีแห่งความภักตินี้แสดงให้เห็นถึงการยอมรับเทพที่เป็นบุคคล ซึ่งแต่ละในท้องเรื่องนั้นก็ได้อำนาจพระภุชยะนั่นเอง ซึ่งถือกันว่าเป็นผู้ที่จะต้องรับผิดชอบต่อการสร้างสรรค์ การพิทักษ์รักษา และการทำลายจักรวาล ผู้ที่มีความภักดีจะต้องรับใช้พระผู้เป็นเจ้านั้น ดุจเป็นคนรับใช้ที่

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๒๘๓

ข้อสัถย์ โดยมักจะมีภาพรณที่ว่าจะอยู่ร่วมกับพระองค์เป็นส่วนตัวเสมอ บรรทัดฐานแห่งการบูชาที่แท้จริงเมื่อว่าตามลัทธิคำสอนเรื่องความภักดีนั้น ก็หาใช่ความรุ่มรวยหรือความมากมายแห่งวัตถุที่ใช้ในการบูชา หรือจำนวนและความแตกต่างกันแห่งการปฏิบัติทางศาสนาที่เกี่ยวข้องในการบูชานั้นไม่ ดูจะเป็นความจริงใจ ศรัทธา และความรู้สึกลอยล่อนนุ่มอย่างสิ้นเชิงต่อเทพเจ้าในเรื่องของผู้ที่ภักดีเสียแหละมาก บุคคลผู้มีความภักดีเช่นนั้น ไม่ว่าจะมีความ เพศ การศึกษา และสถานะทางสังคมเป็นอย่างไรก็ตามย่อมใช้วิธีบังคับให้พระผู้เป็นเจ้ามาเป็นมิตรเป็นผู้แนะนำและเป็นปรัชญาเมธีของตน ดังนั้น วิธีแห่งภักดีจึงง่ายกว่า ตรงกว่า และมีประสิทธิผลยิ่งกว่าการปฏิบัติทางศาสนาอื่นใดทั้งสิ้น แต่สำหรับการสอนเกี่ยวกับเรื่องภักดีนี้ พระภคชนะได้เพิ่มสิ่งที่สำคัญเข้ามาอย่างหนึ่ง พระองค์ทรงยืนยันว่าผู้ประกอบกรรมโยคะที่แท้จริงก็เป็นผู้ที่มีภักดีที่แท้จริงด้วย ทั้งนี้เพราะว่าโดยอาศัยการปฏิบัติตามสวธรรม (หน้าที่) ของตนนั้น ผู้ประกอบกรรมโยคะชื่อว่า กำลังปฏิบัติตามเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า และกำลังมีส่วนร่วมอยู่ในโครงการสวรรค์ด้วย

ลัทธิพระภคชนะไม่อาจหยุดยั้งถึงระบบปรัชญาที่เป็นอิสระของตนเองใด ๆ เลย คุณความดีที่สำคัญของคัมภีร์ภควัตคีตาก็คือว่าแทนที่จะกล่าวอย่างยืดยาวถึงความแตกต่างกันหลาย ๆ จุดในระบบความคิดและการปฏิบัติต่าง ๆ ภควัตคีตาได้เน้นถึงเรื่องความพ้องกันหลาย ๆ จุดในระบบความคิดเหล่านั้น และเป็นเหตุทำให้เกิดมีการสังเคราะห์ทางปรัชญาและศาสนาขึ้น เราได้เคยเสนอแนะมาแล้วว่าภควัตคีตาได้ประสบกับการหันเหไปทางศาสนาพราหมณ์ใหม่อีกชนิดหนึ่ง ผลลัพธ์ที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งแห่งการหันเหไปหาศาสนาพราหมณ์ใหม่นี้ ปรากฏได้ที่ยังเกี่ยวข้องกับบุคลิกภาพของพระภคชนะอยู่ ก็คือว่าเทพของชาวพื้นเมืองนี้ซึ่งโดยแก่นแท้แล้วมิได้กำเนิดมาจากคัมภีร์พระเวท และมีคุณสมบัติที่ได้รับการสังเคราะห์แล้วนั้น ได้ถือกันว่าเป็นอวตารของพระวิษณุ ซึ่งเป็นเทพในคัมภีร์พระเวท และเป็นเอกลักษณ์กับพระพรหมในคัมภีร์อุปนิษัท

เนื่องจากไม่มีความสงสัยใด ๆ เกี่ยวกับคุณลักษณะที่ได้รับการสังเคราะห์นี้เอง การศึกษาคัมภีร์ภควัตคีตาจึงได้ทำให้เกิดมีปัญหามากมายทั้งที่เกี่ยวกับแบบฟอร์มและเนื้อหา เช่นมีผู้ถามว่า คัมภีร์ภควัตคีตาตั้งที่เราได้อยู่ทุกวันนี้เป็นตัวแทน “เดิม” จริง ๆ หรือ แล้วก็จะมีความเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่าง ภควัตคีตา กับ มหาภารตยุทธ พระภคชนะอาจบอกคำสอนที่ประณีตที่มีอยู่ในภควัตคีตาแก่พระอรชุนในเวลาที่ยุทธสงครามที่ทุ่งกุรุเกษตรกำลังเริ่มต้นได้หรือ? อนึ่งเราจะสามารถกล่าวคำสอนต่าง ๆ ของพระภคชนะได้มีอยู่ในคัมภีร์ภควัตคีตา ปัจจุบันนี้ในลำดับทางตรรกศาสตร์ได้ละหรือ? การจัดคัมภีร์เสียใหม่คงไม่เกิดผลลัพธ์อะไรที่ดีขึ้นในแง่ไหนหรือ? เมื่อมาถึงคำสอนแห่งภควัตคีตา ผู้คงแก่เรียนบางพวกได้ยืนยันว่า พื้นฐานทางอภิปรัชญาที่สำคัญของภควัตคีตานั้นมาจากระบบสายชยะอันเป็นความโน้มเอียงทางเวทานตะ (เอกนิยม) ที่ทับอยู่บนพื้นฐานก็เฉพาะในอาการที่ผิวเผินเท่านั้น ส่วนผู้คงแก่เรียนพวกอื่น ๆ มีความเห็นว่ามันก็คล้าย ๆ กับทางสายอื่นที่อยู่รอบ ๆ นั่นเอง ได้มีการอ้างเหตุผลเพื่อสนับสนุนทัศนะที่ตรงกันข้ามสองทัศนะ

ที่ว่า ในแง่หนึ่ง ภควัตคิตาในรูปฟอร์มเดิมนั้นเป็นเรื่องราวทางปรัชญาที่ต่อมัลลทธิพระกฤษณะได้ลอกแบบเอามาใช้ กับในอีกแง่หนึ่ง เมื่อว่าโดยมูลฐานแล้วภควัตคิตามีประมวลราชจริยวัตรของกษัตริย์ที่พระกฤษณะทรงอุปถัมภ์ การพิจารณาไตร่ตรองทางด้านปรัชญาจะมีโอกาสอยู่บ้างก็โดยบังเอิญเท่านั้นเอง มีปัญหาเกี่ยวกับธรรมแห่งความประพุดิตทางด้านจริยศาสตร์อยู่ด้วย ทศณะต่าง ๆ ที่ภควัตคิตาได้แสดงออกมานั้นไม่ปรากฏว่าตรงกันนักในบางแห่ง (๕.๑๔; ๑๔.๕๙) มีข้อความว่า **สวภาวะ (ประภฤติ)** ของมนุษย์นี้เองที่กำหนดการกระทำของเขาขึ้น ส่วนในบางแห่ง (๑๑.๓๓; ๑๔.๖๑) อธิบายถึงมนุษย์ว่าทำหน้าที่ดูจเป็นเครื่องมือของเจตจำนงสวรรค์เท่านั้น ทั้งยังได้เสนอแนะต่อไปอีก (๒.๓๕) ว่า คนเราควรปฏิบัติในอาการทำนองที่จะไม่ทำให้เขาต้องถูกมหาชนดูหมิ่น ครูแห่งคัมภีร์ภควัตคิตายังได้ชี้ (๑๖.๒๔) ถึงคัมภีร์ว่าเป็นผู้มีอำนาจที่จะพิจารณาตัดสินว่าอะไรควรทำและอะไรไม่ควรทำ และได้สรุปโดยกล่าว (๑๔.๖๓) ว่า ผู้ที่เข้าใจลัทธิที่ครูนั้นได้ประกาศแล้วอย่างเต็มที่ก็ควรทำอย่างที่ตนเลือก ปัญหาเหล่านี้เป็นเพียงปัญหาตามแบบบางอย่างในบรรดาปัญหาต่าง ๆ มากมายซึ่งเรามักอภิปรายถกเถียงกันในส่วนที่เกี่ยวกับงานนั้น ภควัตคิตาไม่จำเป็นต้องเข้าถึงจุดดังว่ามันเป็นเรื่องราวที่มีระบบ ซึ่งในเรื่องราวนี้ได้ปฏิบัติต่อเรื่องสำคัญ ๆ ที่เป็นหลักทางวิทยาศาสตร์หรือทางตรรกศาสตร์ด้วยความเคร่งครัดเลย ภควัตคิตาซึ่งได้ถูกรวมไว้ในมหากาพย์ที่เป็นที่นิยมยกย่องกันแพร่หลายนั้นได้มีคุณลักษณะแห่งลีลาการเขียนและการเสนอเรื่องราวตามแบบมหากาพย์ แต่เรื่องสังเขปเดิมแห่งศาสนา ปรัชญา และจริยศาสตร์ของพวกที่นับถือพระกฤษณะนี้ได้มีกล่าวไว้ในมหากาพย์ในเรื่องภูมิหลังที่เกี่ยวกับละคร และในอาการที่จะไม่มีความหมายกำกวมตราบเท่าที่เกี่ยวข้องกับคำสอนที่เป็นหลักสำคัญ ๆ ของภควัตคิตาอยู่

ท่านจะต้องต่อสู้

เมื่อกองทัพของพวกภารทพและพวกปาดณฑได้มาตั้งขบวนอยู่ในสมรภูมิทุ่งกุเกษตร รชอาณาจักรจะลงมือต่อสู้กันนั้น วีรบุรุษของพวกปาดณฑ พระนามว่าอรชุน ทรงเห็นว่าพวกญาติและมิตรสหายได้ตั้งขบวนเพื่อต่อสู้กันก็เกิดรู้สึกหดหู่ใจอย่างรุนแรงขึ้นมา พระองค์ทรงคิดว่า การที่เราจะฆ่าญาติพี่น้องของเราเพราะเห็นแก่ราชอาณาจักนั้นนับว่าเป็นบาปอย่างมหันต์ทีเดียว เพราะฉะนั้น ไม่ใช่เพราะความขี้ขลาดเลย แต่เพราะเกิดมีความรู้สึกสำนึกตัวทางด้านศีลธรรมขึ้นมาโดยแท้ อรชุนจึงได้วางธนูลง และทูลสหายและสารถี คือพระกฤษณะ ว่าจะไม่ต่อสู้ แล้วพระกฤษณะก็พยายามทำให้อรชุนตระหนักพระทัยว่าพระองค์จะชื่อว่าทรงทำบาป ถ้าหากพระองค์ไม่ทรงปฏิบัติตามหน้าที่ (สงคราม) ของตนในฐานะที่เป็นนักรบในฐานะที่พระองค์ทรงมีภารกิจที่จะต้องสังหารชีวิตผู้อื่น หน้าที่นี้จึงเกิดจากความหลงมกมายที่พระกฤษณะทรงดำเนินการปิดเอาไว้หมดไปด้วยโคลงต่อไปนี้

(จาก ภควัตคิตา, ๒.๑๑-๓๙)

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๒๘๕

พระกฤษณะตรัส :

พระองค์กำลังโศกถึงผู้ซึ่งไม่ควรที่จะโศกถึง และยังตรัสด้วยคำอันหลักแหลม แต่มิได้ทรงทราบความหมายอันลึกซึ้งแห่งถ้อยคำนั้นอยู่อีก! บัณฑิตย่อมไม่เสียใจถึงสิ่งที่มีชีวิตและสิ่งที่ยาญไปแล้ว

ไม่มีสมัยใดที่เราไม่ได้เป็นมาแล้ว แม้พระองค์และกษัตริย์เหล่านี้ด้วย และแน่นอนว่าจักเป็นไปไม่ได้ว่า เราทั้งปวงจักไม่เป็นไปในสมัยต่อไป

ผู้อาศัยร่างกาย (ชีวะตมัน) มีความเป็นเด็ก ความเป็นผู้ใหญ่ และความเป็นผู้แก่อยู่ในร่างจันใด การรับเอาร่างกายอื่น ก็มีอยู่ฉนั้น ธีรชนย่อมไม่หลงในเรื่องนั้น

เกานูเตยะ ! อาการสัมผัสระหว่างวิษัย (อารมณ์) กับอินทริย์ (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ หรือที่เรียกว่า วิษัย กับ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ที่เรียกว่า อินทริย์) ย่อมทำให้เกิดหนาวและร้อน สุขและทุกข์ถ่ายเทไปมาไม่ยุติแน่นอน จึงอดกลั้นเอาเกิดการต !

แต่ท่านผู้เลิศบุรุษ ธีรชนผู้ไม่หวั่นไหวต่อผัสสะเหล่านี้ มีความสม่าเสมอในสุขและทุกข์นั้น ย่อมเหมาะแก่ความเป็นอมฤต

สิ่งที่ไม่มียอยู่ (อัสต) ย่อมไม่มีภาวะ สิ่งที่มีอยู่ย่อมไม่ไร้ภาวะ ที่สุดแห่งปรัชญานัยทั้งสองนี้ ปราชญ์ผู้เห็นความต้องแท้ของสิ่งต่าง ๆ ย่อมเห็นแจ้งตลอด

พึงรู้ไว้ด้วยว่า สิ่งซึ่งแม้ทั่วสกลจักรวาลนี้ ย่อมไม่มีความพินาศ ใคร ๆ ไม่อาจทำสิ่งซึ่งไม่เสื่อมสิ้นนี้ให้พินาศไปได้

นี่ท่านเรียกว่า ศรีริน (จิตซึ่งอาศัยร่าง) เป็นสภาพเที่ยงแท้ ไม่พินาศ อยู่เหนือการพิสุจน์ เข้าอาศัยอยู่ในร่างกายอันเป็นสิ่งที่มิที่สุด ฉะนั้น จงรบเกิด ท่านเผ่าภารต !

ใครนึกเอาว่า ศรีรินนี้เป็นผู้ฆ่า และคิดเอาว่า ศรีรินนี้เป็นผู้ถูกฆ่า เขาทั้งสองนั้นเป็นคนไม่รู้ (ความจริง) ศรีรินนี้มีได้ฆ่าใคร และมีได้ถูกใครฆ่า

ศรีรินนี้ไม่เคยเกิด ไม่เคยตาย จะไม่เป็นอีก เมื่อได้เป็นแล้ว ศรีรินนี้ไม่เกิด เที่ยงในภายหน้า และเที่ยงมาแล้ว ย่อมฆ่าไม่ตาย ในเมื่อร่างกายถูกฆ่า

ผู้ซึ่งรู้จักสิ่งนี้อันไม่เกิด ไม่สูญ ไม่อาจถูกทำลาย และเที่ยงแท้ เราจะถูกฆ่า หรือจะฆ่าใครได้อย่างไร ปารถ !

๒๕๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

เหมือนคนถอดเครื่องนุ่งห่มอันเก่าเสีย สวมชุดอื่นซึ่งเป็นเครื่องใหม่อันใด ชีวามันที่อาศัยร่างกาย ก็ฉันนั้น ทั้งร่างเก่าเสีย เข้าสู่ร่างอื่นอันเป็นร่างใหม่

ชีวามันนี้ไม่ถูกอาวุธประหาร ไม่ถูกไฟไหม้ ไม่เปียกน้ำ ไม่ถูกลมพัดให้แห้ง

ชีวามันนี้ ไม่ถูกตัด ไม่ถูกเผา ทำให้เปียกไม่ได้ ทำให้แห้งไม่ได้ เที่ยงแท้ ปรากฏทั่วไป มั่นคง ไม่หวั่นไหว และยั่งยืน

ชีวามันนี้ ท่านกล่าวว่าไม่มีความปรากฏ เป็นอจินไตย ไม่มีวิธีการ (ไม่เปลี่ยนแปลง) ฉะนั้น เมื่อรู้ว่าเป็นดังนี้แล้ว ท่านไม่ควรเศร้าโศกถึงเลย

หรือแม้หาก ท่านจะคิดว่า อาตมามันต้องเกิดเสมอ และต้องตายเสมอ กระนั้นแล้ว ท่านก็ไม่ควรโศกเลย มหาพาทุ !

เพราะเที่ยงอยู่ว่า สิ่งที่เกิดแล้ว ต้องตาย และเที่ยงอยู่ว่า สิ่งที่ตายแล้ว ต้องเกิด ฉะนั้น ท่านไม่ควรเสียใจในสิ่งซึ่งจะหลบลึกไม่ได้

ภูตทั้งหลายมีเบื้องต้นเป็นสิ่งที่ปรากฏ ปรากฏแต่ท่ามกลาง ทั้งเบื้องปลายก็ไม่ปรากฏอีก อรชุน ! จะคร่ำครวญไปใยในเรื่องนี้

ชีวามันนี้ใครสังเกตก็ว่าอัศจรรย์ ใครกล่าวถึงก็ว่าอัศจรรย์ ส่วนผู้ฟังก็ได้ยินว่าอัศจรรย์ แม้ครั้นได้ยินแล้วก็ไม่มีใครสักคนเข้าใจ

ภารต ! สิ่งอันสิ่งอยู่ในร่างกายของทุกคนนี้ ใคร ๆ ย่อมเข้าใจไม่ได้เป็นนิยัตย ฉะนั้น ท่านไม่ควรเศร้าโศกถึงสัตว์มีชีวิตใด ๆ เลย

พิจารณาหน้าที่โดยตรงของท่านซิ ท่านไม่ควรจะหวั่นไหว เพราะในนามกษัตริย์ ไม่มีอะไรจะดีกว่าสงครามที่เป็นธรรม

ภารต ! กษัตริย์ผู้มีความสุข ย่อมได้สงครามอันบังเกิดมาถึงโดยลำพังเช่นนั้น และซึ่งนับว่าเป็นการเปิดประตูสวรรค์

ถ้าและว่า ท่านจักไม่ทำสงครามอันเป็นธรรมเช่นนี้ไซ้ ท่านก็จะละหน้าที่โดยตรงของท่านเสีย และเกียรติยศของท่าน จะได้รับแต่ความชั่วช้าอยู่ฝ่ายเดียว

ปวงมนุษย์ จะโฆษณาความเสียชื่อเสียงของท่านไม่มีที่สิ้นสุด และความเสียชื่อเสียงจะ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๒๕๑

ร้ายยิ่งกว่าความตายสำหรับผู้มีกามะโนสูง

พวกมหารถทั้งหลายจะคิดว่า ท่านหนีศึกด้วยความขลาดและท่านก็เป็นผู้ที่เขายกย่องอยู่ จะกลายเป็นผู้มีคนนับถือน้อยลง

และศัตรูของท่าน จะพากันกล่าวถ้อยคำอันไม่สมควรนั้น ทั้งจะหมิ่นประมาทสมรรถภาพของท่าน อะไรเล่าจะเจ็บยิ่งกว่านี้

หากถูกฆ่า ท่านก็จะได้เสวยสวรรค์ ถ้าชนะก็จะได้ครองแผ่นดินโลก ฉะนั้น จงลุกขึ้นทำ ความตกใจจะรบเกิด ฤๅนดีบุตร !

ทำไมต้องมีกรรมโยคะ ?

ในข้อความตอนก่อน พระกฤษณะได้ตรัสถึงกรณีของพระอรชุนโดยเฉพาะ ในบทนี้ พระองค์ทรงเริ่มอภิปรายทฤษฎีและการปฏิบัติกรรมโยคะโดยทั่ว ๆ ไปไม่มากนักน้อย โดยให้เหตุผล ด้านทัศนะที่ว่าเนกขัมมะนำมาเฉพาะการสละกรรมทั้งปวงที่เป็นด้านกายภาพเท่านั้น หรือเนกขัมมะ เช่นนั้นโดยตัวของมันเองแล้ว เป็นภาวะที่จะนำไปสู่การบรรลุถึงจุดหมายปลายทางด้านวิญญาณ ของมนุษย์

(จาก ภควัทคีตถ, ๓.๔-๒๔)

เพราะเหตุไม่ปรารถนาปฏิบัติตามหลักปฏิบัติ บุรุษจึงไม่ได้เนกขัมมะอันเป็นแดนสิ้นกรรม และ เพียงเหตุละการกระทำอย่างเดียวนั้น ก็ยังไม่ทำให้บรรลุผลสำเร็จได้

แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ไม่มีใครเลยที่จะอยู่ได้แม้ชั่วขณะโดยไม่กระทำอะไร เพราะทุก ๆ คน ย่อมถูกคุณอันเกิดจากประภคตบังคับให้ทำกรรม

เพราะเหตุไม่ปรารถนาปฏิบัติตามหลักปฏิบัติ บุรุษจึงไม่ได้เนกขัมมะอันเป็นแดนสิ้นกรรม และ เพียงเหตุละการกระทำอย่างเดียวนั้นก็ยังไม่ทำให้บรรลุผลสำเร็จได้

แต่ไหนแต่ไรมาแล้ว ไม่มีใครเลยที่จะอยู่ได้แม้ชั่วขณะโดยไม่กระทำอะไร เพราะทุก ๆ คน ย่อมถูกคุณอันเกิดจากประภคตบังคับให้กระทำกรรม

ผู้ใดเคร่งอยู่แต่การบังคับกรรมเมตตีย์ ส่วนใจนั้นครุ่นคิดอยู่แต่อารมณ์ที่เป็นวิสัยของอินทริย์ ผู้นั้นเป็นผู้เขลาปัญญา กล่าวได้ว่าเป็นผู้ประพตติลง (ตนเอง)

๒๕๒

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

อรชุน ! ส่วนผู้ใดขมัญญาณนทรีด้วยใจปรารภหลักปฏิบัติด้วยกรรมนทรีโดยไม่ประสงค์ผล ผู้นั้นจัดเป็นชั้นพิเศษ

ของท่านจงกระทำกรรม (ที่เป็นกุศล) ให้เป็นนิรันดร์ การกระทำนั้นดีกว่าไม่กระทำ ถึงร่างกายของท่าน เมื่อเว้นการกระทำเสียแล้ว ก็ย่อมเคลื่อนไหวไปไม่ได้

โลกนี้มีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน โดยการกระทำทุกชนิด เว้นแต่การกระทำเพื่อยัญพิธี (คือการกระทำเพื่อพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งได้แก่กรรมกาย) ดูรเกานุเคยะ! ขอท่านจงชอบที่จะเป็นผู้ประพฤติกการกระทำยัญพิธีนั้นโดยไม่ประสงค์ผลใด ๆ

ในกาลก่อน พระปชาบดี (พระผู้ทรงลำแดง) ทรงสฤษฎ์ (ลำแดง) ปวงประชาพร้อมด้วยยัญพิธีแล้ว ทรงประกาศคิดว่า “ด้วยยัญพิธีนี้” ท่านทั้งหลายจะมั่งคั่ง และหลังความใคร่ที่น่าปรารถนา

ท่านทั้งหลายจงบำรุงเทพเจ้าด้วย (ยัญพิธี) นี้ และทวยเทพเหล่านี้จึงบำรุงพวกท่าน ท่านทั้งหลายจึงได้รับความประเสริฐยิ่งโดยต่างบำรุงซึ่งกันและกัน

เพราะเทพเจ้าทั้งหลายถูกท่านบำรุงด้วยยัญพิธี จะสนองท่านด้วยโภคอันน่าปรารถนา ผู้ที่บริโภคนั้นเทพเจ้านั้นให้แล้ว แต่ไม่สนองตอบแต่ทูตเหล่านั้น มันคือขโมยแท้ ๆ

ผู้บริโภคนั้นเหลือจากยัญพิธี ย่อมปลดเปลื้องจากบาปทั้งหมด ส่วนผู้ลามกบริโภค เพราะเห็นแก่ตัวเอง ย่อมบริโภคเอาบาปเข้าไปด้วย

สัตว์โลกเกิดจากอาหาร (ข้าว) อาหารเกิดจากน้ำฝน น้ำฝนเกิดจากยัญพิธี ยัญพิธีเกิดจากกรรม (การกระทำ)

ท่านจงทราบเถิดว่า กรรมเกิดจากพรหม (พระเวท) พรหมเกิดจากอักษร (ปรมัตถ์ซึ่งไม่มีชื่อเสียง) เพราะฉะนั้น พรหมจึงมีอยู่ในสรรพสิ่งและดำรงอยู่ในยัญพิธีเป็นนิรันดร์

โลกียจักรหมุนเรื่อยไปด้วยอาการอย่างนี้ ผู้ใดในโลกนี้ไม่คล้อยตาม ผู้นั้นมีอายุมาก ชื่นชมอยู่ในอินทรี (กรรมนทรีและญญาณนทรี) ปารก ! เรามีชีวิตเป็นโมฆะ (ว่างเปล่าจากคุณงามความดี)

ส่วนคนใดชื่นชมอยู่แต่เฉพาะอาตมมัน อิมเอบในอาตมมันและสันโดษเฉพาะอาตมมัน กรรมของคนนั้นย่อมไม่มี

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๒๕๓

ประโยชน์ของเขามีได้อยู่ตรงที่ทำอะไรหรือไม่ทำอะไร เขาไม่ต้องพึ่งใคร ๆ ทั้งหมด เพื่อประโยชน์อะไร ๆ เลย

เพราะฉะนั้น ท่านจงทราบประพจน์กรรมที่ควรกระทำให้เร็ว ๆ ไปโดยไม่ติดอยู่ในกรรม เพราะว่าผู้ประพจน์กรรมโดยไม่ติดเนื่องในกรรมนั้น ย่อมได้รับความประเสริฐ

ด้วยว่าบุรพชนมีท้าวชนกเป็นอาทิได้รับความสำเร็จเพราะกรรมอย่างเดียว เมื่อท่าน (อรชุน) เล็งเห็นการสงเคราะห์ประชาโลกแล้วควรกระทำกรรมนั้นเกิด

ผู้สูงสุดประพจน์อย่างใด คนอื่นย่อมประพจน์ตามอย่างนั้น ผู้สูงสูดนิยมอย่างใด ประชาโลกย่อมนิยมตามอย่างนั้น

ปารถ ! อาตมาไม่มีกรรมอันจำต้องทำอย่างใด ๆ อีกแล้วในไตรโลก ไม่มีอะไรที่ไม่ได้รับหรือที่ควรจะได้รับ ถึงกระนั้น อาตมาก็ยังดำรงอยู่ในกรรมหรือกระทำกรรมอยู่

ปารถ ! เพราะว่าถ้าอาตมาจะไม่พึ่งชะม๊กเขม้น , ประพจน์กิจริยาเสมอไปแล้ว มนุษยชนก็จะหันมาดำเนินตามทางของอาตมาไปเสียหมด (จะกลายเป็นผู้ไม่กระทำอะไรเสียเลย)

ถ้าอาตมาจะไม่ทำอะไรเสียเลย โลกนี้ก็จะพึงเสื่อมเสีย และอาตมาก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำให้เสียวรรณะ ล้างผลาญปวงประชา

เทคนิคของกรรมโยคะ

เมื่อว่าโดยสารัตถะสำคัญแล้ว ภควทศิตาได้รวมประมวลเกี่ยวกับความประพจน์ไว้ด้วยหลังจากที่ได้วางประมวลเกี่ยวกับความประพจน์ทางด้านทฤษฎี เพื่อให้พันธุกรรมของมนุษย์เต็มเปี่ยมแล้ว มนุษย์ก็จะต้องทำงานที่ตนได้รับมอบหมายแต่งตั้งอย่างเลียงไม่ได้ บัดนี้ ภควทศิตาได้กำหนดภาคปฏิบัติซึ่งถ้าปฏิบัติตามแล้วมนุษย์เราแม้จะต้องทำตัวให้ยุ่งอยู่กับงานก็ยังคงไม่เกี่ยวข้องอยู่กับผลของมันอยู่นั่นเอง ความจริงนี้เป็นโฉมหน้าแห่งการปฏิบัติกรรมโยคะ ซึ่งได้ถูกขยายความไว้ในบทวิสวโนภูลแล้ว

(จาก ภควทศิตา, ๓.๒๕-๓๕; ๔.๑๓-๒๐; ๒.๓๙-๕๐)

ผู้ไม่ตรัสรู้ยังมีความติดเนื่องอยู่ในกรรม ประพจน์อย่างใดเล่า ปารถ ! ปราชญ์ผู้ตรัสรู้ปราศจากความติดเนื่อง แล้วพึงประพจน์เช่นเดียวกัน โดยมุ่งที่จะทำการสงเคราะห์แก่โลก

ปราชญ์ผู้ตรัสรู้ไม่ควรทำให้เกิดความวณเวียนในปัญญา (คือความไม่เชื่อกรรม) ของนรชน

๒๕๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ผู้ยังไม่ตรัสรู้ และยังเกาะเกี่ยวอยู่ในกรรม (แต่ตนเอง) เมื่อได้ดำรงอยู่ในสภาพของปรมาตมแล้ว ต้องให้ผู้อื่นประพฤติดุขอบซึ่งกรรมทั้งปวงด้วย

กรรมทั้งหลายถูกคุณของประภคติ (วิสัยแห่งธรรมดา) ทำอยู่โดยประการทั้งปวง ผู้มีใจอันหลงด้วยอหังการ ย่อมเข้าใจไปว่าตนเองเป็นผู้นำ

แนะมหาพาหุ ! ส่วนผู้ที่รู้สภาพอันต้องแท้แห่งการจำแนกคุณและกรรม รู้ว่าคุณก็อยู่ ส่วนคุณ (ไม่ได้อยู่ในที่อื่น) ย่อมไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งใด ๆ

ผู้ซึ่งมลายในคุณของประภคติย่อมเกาะเกี่ยวอยู่ในคุณและกรรม ผู้ตรัสรู้ธรรมสิ้นเชิงไม่ควรทำอย่างผู้โง่เขลาที่ไม่รู้ธรรมอย่างสิ้นเชิงต้องผิดพลาด (เพราะไม่กระทำความกรรมทั้งปวง)

ท่านจงขัดกรรมทั้งปวงลงในอาตมา (ธรรมกาย) ด้วยสมาธิจิต เป็นผู้ปราศจากความหวัง ไม่มีมมังการ ไม่มีความเศร้าโศกแล้วจึงรบเกิด

แม้ผู้ที่มีความเชื่อมั่น และไม่มุ่งร้าย เมื่อประพฤติดตามความเห็นของอาตมานี้เป็นนิตย ย่อมพ้นจากกรรมทั้งหลายไปได้บ้าง

ส่วนผู้ที่มุ่งร้ายต่อความเห็นนี้ ไม่ประพฤติดตามความเห็นของอาตมา จงทราบเถิดว่า ผู้นั้นเป็นผู้มลายในญาณทั้งปวง เป็นคนเสื่อมและไร้ปัญญา

แม้ผู้มีปัญญา ย่อมประพฤติดตามรอยประภคติ (สังขารอันกรรมปรุงแต่งไว้ในกาลก่อน) ของตนเอง สัตว์ทั้งหลายย่อมได้รับประภคติ (คืออำนาจอันบังคับให้ทำกรรม ไม่ใช่ทำโดยสภาพของตนเอง) นิเคราะห์ (การทวนทวน) จะทำอะไรได้

ความยินดีและความยินร้ายย่อมตั้งอยู่ที่อารมณ์ของอินทรีย์ ท่านอย่าตกไปอยู่ใต้อำนาจของมัน เพราะมันเป็นอันตรายของคน

สภาพธรรมของตนถึงไร้คุณก็ยังดีกว่าสภาพธรรมของคนอื่น ซึ่งประพฤติดตามงาย การตายลงในสภาพธรรมของตน ย่อมประเสริฐสุด สภาพธรรมของผู้อื่นมีแต่จะนำภัยมาสู่...

วรรณะสีเหล้า อาตมาได้สำแดงให้ปรากฏโดยจำแนกคุณและกรรม อาตมาแม้เป็นผู้กระทำ วรรณะสีเหล้านั้นก็จริง แต่ท่านจงทราบเถิดว่า อาตมาไม่ใช่เป็นผู้กระทำ และไม่ใช่เป็นผู้สาบสูญ

กรรมทั้งหลายย่อมไม่แปดเปื้อนอาตมา และอาตมาก็ไม่ปรารถนาในผลของกรรม ผู้ใดรู้จักอาตมาอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะไม่เกี่ยวเนื่องอยู่ด้วยกรรมเลย

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย

๒๕๕

ผู้มุ่งต่อโมกษธรรม ครั้งก่อน รู้แบบนี้แล้วจึงได้กระทำความ เพราะฉะนั้น ท่านจงทำกรรม อย่างเดียวซึ่งคนครั้งกระนั้นกระทำกันมาก่อนแล้ว

แม้นักปราชญ์ ก็จนปัญญาในข้อที่ว่ากรรมและอกกรรมคืออะไร ฉะนั้น อาตมาจึงบอกแก่ ท่านถึงเรื่องกรรม ซึ่งเมื่อรู้แล้วจักพ้นอกุศล คือสังสารวัฏ

ควรรู้จักกรรม อกกรรม วิกรรม และพฤติกรรมของกรรมซึ่งเป็นสภาพลึกลับ

ผู้ใดเห็นอกกรรมในกรรม และเห็นกรรมในอกกรรม ผู้นั้นเป็นผู้มีปัญญาในหมู่มนุษย์ด้วยกัน เป็นผู้ผู้มีสมาธิ และได้กระทำความทั่วถ้วนแล้ว

ผู้ใดปรารถนากรรมทั้งปวง แต่เว้นความประสงคฺในกาม เขาเป็นผู้เพาะกรรมเสียด้วยไฟคือ ญาณ ผู้รู้เรียกเขาว่า **บัณฑิต**

ผู้ซึ่งสละความประสงคฺผลของกรรม อิมอยู่เป็นนิตย์ ไม่อาศัยอะไร แม้เขาจะเป็นผู้ประพฤติ กรรมเป็นอย่างดี แต่เขาก็ไม่ได้ทำอะไรเลย

คำสอนนี้แนะนำท่านมาแล้วอย่างนี้ เป็นไปในแง่สงขขะ คราวนี้จึงฟังคำสอนแง่โยคะ ซึ่งจะทำให้ท่านพ้นเครื่องผูกของกรรมด้วยประกอบตามคำสอนนี้นะปรกติ !

นี่แหละ ไม่มีเสียประโยชน์ในเบื้องต้น ไม่มีเสียประโยชน์ในเบื้องปลายเลย แม้จะเป็น จำนวนน้อยของหมวดธรรมนี้ ก็ยังป้องกันมหาภัยได้

แะ ภูริณทนะ ! ในโลกนี้ พุทธิ (ความเข้าใจ) ของผู้ซึ่งเป็นไปในความมั่นคง มีอยู่เพียง หนึ่งเท่านั้น แต่ว่าพุทธิของผู้ซึ่งขาดความมั่นคง แยกออกเป็นหลายสาขามากมายไม่มีสิ้นสุด

ปรกติ ! คำย่ออันกล่าวโดยคนโง่ซึ่งหลงยินดี เฉพาะเพียงคำพระเวทพูดอยู่แต่ว่า ไม่มี อื่นนอกจากนี้

ในใจเขาเต็มไปด้วยกาม ยึดเอาสวรรค์เป็นอย่างยอด รับเอาการเกิดว่าเป็นเหมือน ผลแห่งกรรม ประกอบพิธีการแปลก ๆ ต่าง ๆ เพื่อจะได้รับเครื่องอุปโภคและบริโภค

สำหรับผู้ซึ่งข้องอยู่ในเครื่องอุปโภค บริโภค มีจิตใจอันคำสอนนั้นครอบงำแล้ว พุทธิอัน มั่นคง ย่อมไม่ตกลงสู่สมาธิได้

อรชุน ! เวทประกอบด้วย คุณ ๓ ชนิด จงพ้นจากคุณทั้งสามนี้ จงปราศจาก **ทวันทธรรม** (ธรรมชาติที่เป็นคู่กัน คือ สุข-ทุกข์ ลาภ-เสื่อมลาภ ยศ-เสื่อมยศ สรรเสริญ-นินทา) จงตั้งมั่นอยู่ใน

๒๕๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

สัตว์ (ความบริสุทธิ์) เป็นนิตย จึงไม่มีความปรารถนา และจะเป็นอิสระแกสิ่งทั้งปวง จึงเป็นผู้
สำนึกตน

ประโยชน์ซึ่งมีอยู่ในบ่อน้ำ (เรา) หาได้ในน้ำที่ท่วมทันฉันใด ประโยชน์ซึ่งมีอยู่ในสรรพเวท
ทั้งหลายย่อมตกอยู่ (ในญาณ) ของพรหมณผู้รู้แจ้งฉันนั้น

สิทธิของท่านมีอยู่เฉพาะงานเท่านั้น หาใช่ผลของงานไม่ อย่าเป็นเหตุให้เกิดผลแห่งกรรม
จงอย่าหมกมุ่นต่อสิ่งซึ่งไม่ใช่งานเลย

ธัญชัย ! ท่านจงดำรงอยู่ในโยคะ ละความหมกมุ่นแล้วทำงานเถิด มีสมภาพ (ทำ
อารมณ์ให้สม่ำเสมอ) ทั้งในงานที่เสร็จแล้วและยังไม่เสร็จ สมภาพนั่นเองคือโยคะ

เพราะว่ากรรมที่เลวทราม ย่อมห่างไกลโยคะอันประกอบด้วยพุทธิ ธัญชัย ! จงแสวง
หาที่พึ่งในพุทธิ ผู้ที่เป็นเหตุให้เกิดผลแห่งกรรมย่อมเป็นผู้นำส่งสาร

ในโลกนี้ ผู้ที่ประกอบอยู่ในพุทธิย่อมละกรรมที่ทำไว้ดีและชั่วทั้งสอง ฉะนั้น ท่านจงพยายาม
เพื่อประกอบโยคะ ซึ่งเป็นอุบายอันหลักแหลมในการกระทำทั้งหลาย

ลัทธิภักติ

คัมภีร์ **ภคัทคีตา** ก็คล้าย ๆ กับตำราส่วนใหญ่ทั่ว ๆ ไปที่เกี่ยวกับลัทธิฮินดูที่มีผู้นิยม
นับถือกันอย่างแพร่หลายนั่นแหละ คือ แนะนำ ภาติเป็นศาสนาแบบที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด
ภักติตามที่ได้อธิบายไว้ในภคัทคีตาแสดงถึงการยอมรับพระผู้เป็นเจ้าที่มีตัวตนซึ่งเป็นผู้ที่มีอยู่ทั่วไป
ทุกหนทุกแห่ง ทรงมีมหิทธานภาพทุกชนิดและทรงเป็นสัพพัญญู และทรงเป็นผู้ที่ประทานพระมหา
กรุณาธิคุณต่อผู้ที่ภักดีต่อพระองค์ไม่ว่าเขาผู้นั้นจะต่ำต้อยเพียงใดก็ตาม ในเมื่อเขายอมมอบกาย
ถวายชีวิตให้แก่พระองค์อย่างเปิดเผยเต็มที่

(จาก **ภคัทคีตา**, ๙.๔-๑๔)

พระกฤษณะตรัสว่า :

อาตมาซึ่งไม่ปรากฏรูปร่าง ห่อหุ้มโลกทั้งปวงนี้ไว้ สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่แล้วในอาตมา ส่วน
อาตมาหาได้ตั้งอยู่ในสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นไม่

แต่สัตว์ทั้งหลายไม่เกี่ยวข้องกับอาตมา ท่านจงเห็นโยคะของอาตมาซึ่งเป็นอธิปไตย ตน
ของอาตมาเป็นผู้บรมลัทธิ เป็นผู้บำรุงสัตว์ แต่ไม่ได้ตั้งอยู่ในสัตว์

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๒๕๖

ลมกองใหญ่มีอยู่เสมอ พัดทั่วไปทุกแห่ง ดำรงอยู่แล้วในอากาศชั้นใด สัตว์ทั้งปวงก็ดำรงอยู่แล้วในอากาศชั้นนั้น ท่านจงทราบอย่างนี้

เกานูเตยะ ! ในเวลาสิ้นกัลป์ สัตว์ทั้งมวลย่อมถึงซึ่งประภคตินั้นเป็นของอาตมาในกาลเบื้องต้นกัลป์ อาตมาย่อมสำแดงสัตว์เหล่านั้นให้ปรากฏขึ้นอีก

อาตมาจะบังคับประภคตินของตนเองให้ รังสฤษฎี (สำแดงให้ปรากฏ) มวลหมูสัตว์เหล่านี้ ซึ่งไม่มีอำนาจนี้ต่อ ๆ ไปอีกจากอำนาจของประภคติ

นี่แน่ะธรรณชัย ! อาตมาซึ่งประหนึ่งว่าอยู่เฉย ๆ ไม่เกี่ยวข้องในกรรมทั้งหลายเหล่านั้น กรรมเหล่านั้นย่อมผูกพันไม่ได้

ประภคติย่อมรังสฤษฎีสกลจักรวาลด้วยความดูแลของอาตมา เกานูเตยะ ! โลกย่อมเปลี่ยนแปลงไปได้ด้วยเหตุนี้

ผู้เขลา เมื่อไม่รู้จักรภาวะของอาตมาอันประเสริฐ ย่อมดูแลอาตมาซึ่งอาศัยร่างมนุษย์

เขาเหล่านั้น มีความหวังเป็นโมฆะ มีกรรมเป็นโมฆะ มีปัญญาเป็นโมฆะ มีความคิดอันผิด อาศัยแล้วซึ่งประภคติที่เป็นรากษส (ยักษ์) อสุรี (มาร) และที่เป็นเครื่องจูงใจให้ลุ่มหลง

ปารถ ! มหานุรุษทั้งหลายอาศัยประภคติทิพย์ ย่อมคบหาอาตมาได้ด้วยใจไม่ฟุ้งซ่าน เพราะรู้เหตุการณ์ของสัตว์ทั้งปวง ซึ่งเป็นเหตุการณ์อันไม่เสื่อมเสีย

ผู้ตั้งมั่นอยู่ในพรต พราศรรเสริฐและพยายามต่ออาตมาเป็นนิิตย์ ย่อมมอบน้อมอาตมาด้วยความภักดี เข้าไปแอบแนบประกอบ (อาตมา) อยู่เป็นนิิตย์

การสำแดงให้ปรากฏอันเป็นทิพย์

แม้ว่าพระผู้เป็นเจ้าจะทรงเป็นผู้ที่ปรากฏอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง แต่เราจะเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงการปรากฏของพระองค์ ก็โดยอาศัยการสำแดงให้ปรากฏอย่างประหลาดของพระองค์เท่านั้น นั่นคือ โดยทางอะไรก็ตามที่ประกอบด้วยความรู้โรจน์ ความสง่าผ่าเผย และ ความกระฉับกระเฉง ในวิถีทางพิเศษ

(จาก ภควิหิตตา, ๑๐.๒๐-๒๔, ๔๐-๔๒; ๑๑.๓-๔, ๑๔-๑๗, ๒๑, ๒๖-๒๗, ๓๑-๓๔; ๓.๒๒-๓๔; ๑๘.๖๖-๖๙)

ดูกรคุหาเกศ ! อาตมาเป็นอาตมานั้น อาศัยอยู่ในสรวรพัสต์และอาตมาเป็นเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุดของสัตว์ทั้งหลายโดยแท้

๒๕๘

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ในบรรดาอาทิตย์เทพ อาตมาเป็นวิษณุ ในบรรดาสิ่งสูงสว่าง อาตมาเป็นดวงอาทิตย์ที่ส่องแสง ในบรรดามฤตเทพ (เทวดาประจำลม) อาตมาเป็นมรืจิ (พยับแดด) ในบรรดาดวงดาว อาตมาเป็นดวงจันทร์

ในบรรดาพระเวท อาตมาเป็นสามเวท ในบรรดาเทพยดา อาตมาเป็นพระอินทร์ ในบรรดาอินทรีย์ อาตมาเป็นমনะ (ใจ) ในบรรดาภูต (สัตว์) อาตมาเป็นเจตนา (ปัญญา)

ในบรรดาพระรุทร (เทพผู้ประจำการสังหาร) อาตมาเป็นพระศังกร (พระศิวะ) ในบรรดายักษ์และรากษส อาตมาเป็นพระกุมเวร (เทพผู้เป็นอิสระเหนือทรัพย์) ในบรรดาสุเทพ (เทพผู้ประจำแสงสว่าง) อาตมาเป็นไฟ ในบรรดาภูเขอาตมาเป็นเขาสุมะรุ

ปารถ ! ในบรรดาปุโรหิต ท่านจงรู้เถิดว่า อาตมาเป็นพฤห์สบัติผู้เป็นประมุข ในบรรดานักรบ อาตมาเป็นสกันทะ (ขันธกุมาร) ในบรรดาทะเล อาตมาเป็นสาคร (มหาสมุทร)...

วิภูติของอาตมาที่เป็นทิพย์ ไม่มีสิ้นสุด ปรันตปะ ! แต่อาตมากล่าววิภูติแถมไว้โดยเอกเทศ

สิ่งที่มีวิภูติ หรือที่ประกอบด้วยบุญวาสนา ท่านจงรู้เถิดว่า สิ่งนั้นเกิดจากส่วนเดชแห่งอาตมา

อนึ่งเล่า ท่านจะรู้มากไปนั้นทำไม อรชุน ! อาตมายังโลกทั้งหมดนี้ให้ตั้งมั่นอย่างเดียวกัแล้วกัน

แบบฟอร์มที่มีทั่วไปของพระผู้เป็นเจ้า

ท้าวอรชุนทูล :

ข้าแต่พระองค์ผู้ปรเมศวร ! ข้อนี้เป็นเช่นนั้น เเท่าที่พระองค์กล่าวถึงอาตมัน ข้าแต่ท่านผู้เลิศชาย แต่ข้าพเจ้าอยากเห็นรูปทิพย์ของพระองค์

ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเจ้า ! ถ้าพระองค์เห็นว่าข้าพเจ้าเห็นรูปนั้นได้แล้วไซ้ ข้าแต่พระองค์ผู้จอมโยคี ! ดังนั้น พระองค์โปรดให้ข้าพเจ้าเห็นอาตมันอันไม่เสื่อมเสียด้วยเถิด...

พระกฤษณะตรัส :

แต่ท่านจะไม่อาจมองเห็นอาตมาด้วยจักษุของท่านดวงนี้โดยแท้ อาตมาจะให้จักษุทิพย์แก่ท่าน ท่านจงดูอำนาจแห่งโยคะอันเป็นทิพย์ของอาตมา...

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย

๒๕๕

จึงทำวณัญชัย พิศวงงงวย โลมชาติชุนั้น ประณมัตถ์น้อมเศียรถวายแด่เทพเธอ และได้ทูลว่า

ท้าวอรชุนทูล :

ข้าแต่เทพ ! ในร่างของพระองค์ ข้าพเจ้าเห็นทวยเทพและทมนมแห่งภูต (สัตว์และวัตถุ) ต่าง ๆ พระพรหมผู้ปกครองโลกทรงสถิตอยู่บนกมลาลสน์ อีกทั้งพระฤๅษี และพระยานาคทิพย์ทั้งหลาย

(และเห็น) พระรูปอันไม่มีสิ้นสุด โดยประการทั้งปวงของพระองค์ ข้าพเจ้าเห็นกร อุทร พักตร์ และเนตรมากมาย ข้าแต่ผู้เจ้าโลก มีพระรูปทั่วไป ข้าพเจ้ามองไม่เห็นที่สุด ท่ามกลาง และเบื้องต้นของพระองค์เลย

ข้าพเจ้ามองเห็นพระองค์ ทรงมงกุฏ ทรงคทา และจักร ทมนมแห่งเดช รุ่งเรืองโดยรอบ ยากที่จะพึงเห็น ชาติช่วงเหมือนเพลิงที่รุ่งโรจน์โดยรอบ มีสภาพเป็นสิ่งที่ประมาณมิได้...

แม้ทวยเทพเหล่านี้ยอมเข้าไปในพระองค์ บางพวกประณมกรด้วยความกลัว หมูฤๅษีและนักสิทธิ์กล่าวสวัสดิมงคลสรรเสริญพระองค์ด้วยสดุดีอันสมบูรณ์ (วิเศษที่สุด)

และพวกเหล่านี้ บุตรของฤทธราชบุรุษทั้งหมด รวมทั้งคณะผู้ครองแผ่นดิน ยอมเข้าไปอยู่ในพระองค์และภีษมะ ไทธนะ สุตบุตร (ท้าวกรรม) พร้อมด้วยนายทหารม้าของข้าพเจ้า

ได้รับรุดเข้าไปสู่หน้าของพระองค์ ซึ่งมีพื้นที่ใหญ่ ๆ น่ากลัว โหดร้าย ปรากฏว่า บางพวกอยู่ในระหว่างพื้น (ของพระองค์) ศีรษะละเอียด (เป็นแบ่ง)...

โปรดบอกข้าพเจ้า พระองค์ผู้มิมีพระรูปอันร้ายแรงคือใคร ? ข้าพเจ้าขอบังคมพระองค์ ข้าแต่เทพ ! ขอพระองค์ได้โปรดอนุเคราะห์ด้วย ข้าพเจ้าใคร่ทราบเบื้องต้นของพระองค์ เพราะข้าพเจ้าไม่ทราบประวัติของพระองค์

พระกฤษณะตรัส :

อาตมาเป็นกาล กระทำการผลาญโลก เป็นผู้เจริญแพร่หลาย เวลานี้กำลังลงมือผลาญโลก นักรบทั้งปวงซึ่งอยู่ในทุก ๆ กองทัพ แม้เว้นท่านเสียแล้วจะอยู่ไม่ได้เลย

ฉะนั้น ท่านจงลุกขึ้น จงรีบเกียรติยศ เพราะขณะศัตรู จงเสวยราชสมบัติอันมั่งคั่ง พวกเหล่านี้อาตมาประหารเสียก่อนแล้ว ดูกรท่านสัพยสาจิน (ผู้ยิงธนูได้ทั้งขวาซ้าย) ท่านจงเป็น

๓๐๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ผู้อำนวยการเกิด

โทรณะ ภิษมะ ชยัทธก กรรณ และนักบวชอื่น ๆ อาตมาได้ฆ่าเสียแล้ว ท่านจงชนะ จงอย่าขยาด จงอย่ากลัว รมชิจ จงเป็นผู้ชนะปวงศัตรูในสนามรบ

พระผู้เป็นเจ้าของผู้ที่ภักดี

คนใดสนิทสนมอาตมา โดยไม่คิดถึงสิ่งอื่น ๆ อาตมาขอมำโยคเกษม (การรับรอง คือ การให้ได้รับสภาพที่ยังไม่ได้รับ และการรักษาสภาพที่ได้รับแล้ว) มาให้แก่ผู้สถิตในอาตมา โดยเอกภาพเป็นนิมิตยเหล่านั้น

อนึ่ง ผู้ใดภักดีเทพองค์อื่น ประกอบด้วยศรัทธาบูชาอยู่ ผู้นั้นแหละ เกานูเตยะ ! เขาบูชาอาตมาด้วยเหตุอัญญาน (ความไม่รู้)

เพราะว่าอาตมาเป็นทั้งผู้บริโภคนและเป็นทั้งเจ้าแห่งยัญพิธีทั้งปวง แต่เมื่อไม่รู้จักอาตมาตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น เขาจึงยังจติอยู่ (คือต้องเกิด ๆ ตาย ๆ อยู่อีก)

ผู้บูชาเทวดาย่อมถึงเทวดา ผู้บูชาบรรพบุรุษย่อมถึงบรรพบุรุษ ผู้บูชาภูตผีย่อมถึงภูตผี ผู้ภักดีในอาตมาก็ย่อมถึงอาตมา

ผู้ใดถวายใบไม้ (ใบมะตูม) ดอกไม้ ผลไม้ และน้ำแด่อาตมาด้วยภักดี อาตมาย่อมรับสิ่งนั้น ๆ ที่เขาผู้ใจใส่อานามาทถวายแล้วด้วยภักดี

สิ่งที่ท่านกระทำ สิ่งที่ท่านบริโภค สิ่งที่ท่านบูชา สิ่งที่ท่านถวาย และสิ่งที่ท่านกระทำ ตบะ เนะ เกานูเตยะ ! สิ่งนั้น ๆ ท่านจงมอบถวายให้แก่อาตมา

ท่านจักพ้นจากกรรมพันธุ์อันผลิตผลดีและไม่ดีด้วยอาการอย่างนี้ ท่านผู้มีจิตประกอบแล้ว ด้วยสันนิยาสโยคะ (การสละผลทุก ๆ สิ่งแด่อาตมา) หลุดพ้นแล้วจักเข้าถึงอาตมาได้

อาตมาเป็นผู้มีสมภาพ (ความสม่ำเสมอ) ในสรรพสัตว์ ความเกลียดและความรักย่อมไม่มีแก่อาตมา แต่ผู้ใดคบอาตมาด้วยความภักดี ผู้นั้นย่อมมีอยู่ในอาตมา และแม้อาตมา ก็ย่อมมีอยู่ในผู้นั้น

แม้หากว่า ผู้ประพฤติดำทราวม คบอาตมา โดยไม่ภักดีต่อสิ่งอื่นไซ้ ควรถือว่าเขาเป็นคนดีโดยแท้ เพราะว่าเขามีความตั้งใจชอบ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๐๑

เขาลั่นที่จะกลายเป็นผู้มีจิตตั้งอยู่ในธรรม เทียงที่จะได้รับศานติเป็นนิรันดร์ เกานูเตยะ !
รู้จริงเสียสิว่า ผู้ภักดีต่ออาตมาอย่าอมไม่เสื่อมเสีย

จริงอยู่ ปารก ! แม้ผู้ซึ่งมีบาปเป็นป่อเกิด (ผู้ล่อแหลมต่อบาป) สตรี แพศย์ และศูทร แม้
เหล่านั้นอาศัยอาตมามั่นคงแล้ว ย่อมบรรลุมรรคได้

จะป่วยการกล่าวไปไปถึงพราหมณ์ผู้มีบุญ และราชฤาษีผู้ภักดี (ย่อมบรรลุมรรคได้)
ท่านถึงแล้วซึ่งโลกนี้ อันไม่มีความเที่ยง และไม่มีความสุข (ดังนั้น) จงคบอาตมาเถิด

จงใส่ใจแต่อาตมา ภักดีต่ออาตมา นุชาอาตมา นมัสการอาตมา ยึดอาตมาเป็นที่พึ่ง
ครั้นเป็นเอกภาพในอาตมาอย่างนี้แล้ว จักบรรลุอาตมาโดยแท้...

ท่านจงสละสรรพธรรมทั้งหลายเสีย ถึงอาตมาอย่างเดียวเป็นสรณะ อาตมาจักเปลี่ยน
ท่านจากบาปทั้งปวง อย่าเศร้าโศกไปเลย

เรื่องนี้ อาตมาใคร่จะบอกเฉพาะท่าน ไม่อยากบอกแก่คนไม่มีการบำเพ็ญตบะ ไม่ภักดี
ไม่ต้องการพึ่ง และคนริษยาอาตมา

ผู้ใดกระทำความภักดีในอาตมาเป็นอย่างยิ่ง จักแสดงเรื่องอันลึกลับประเสริฐนี้แก่ผู้ภักดี
ในอาตมา ผู้นั้นจักบรรลุอาตมาแท้เทียว โดยไม่ต้องสงสัย

และในมนุษย์โลก ไม่มีใครทำความดีแก่อาตมายิ่งไปกว่าผู้เผยแผ่เรื่องนี้ และจักไม่มีใคร
อีกแล้วในโลกนี้ที่จะเป็นที่รักของอาตมายิ่งไปกว่าเขา

การสังเคราะห์ทางปรัชญา

ในบรรดาปรัชญาระบบต่าง ๆ ที่มีผู้นับถือกันอยู่ในสมัยนั้น ภควัทคีตา มิได้เห็นพ้องกับ
ปรัชญาระบบใดระบบหนึ่งเลย แต่ดูเหมือนจะมีจุดมุ่งหมายในอันที่จะให้ได้บรรลุถึงการสังเคราะห์
ปรัชญาเป็นทีเด่นที่สุดในสมัยนั้น คือ ลัทธิสังขยะ โยคะ และเวทานตะ เข้าด้วยกัน แม้ว่าเรา
ไม่สามารถที่จะกล่าวถึงทัศนะทางอภิปรัชญาที่อยู่กับร่องกับรอยใด ๆ ที่มีอยู่ในคำสอนใน ภควัทคีตา
ได้ แต่ผู้ประพันธ์ก็มีความโน้มเอียงไปในทางลัทธิสังขยะชนิดเทวนิยมซึ่งรวมเอาลัทธิทวินิยมระหว่าง
วิญญาณและวัตถุของลัทธิสังขยะ ลัทธิเอกนิยมนันติมะของเวทานตะ และพระผู้เป็นเจ้าที่ทรงมี
อำนาจทั้งปวงของศาสนาที่เกี่ยวกับภักดินันได้เข้าใจโดยต้องแท้โดยอาศัยการปฏิบัติและการเจริญ
สมาธิตามแบบโยคะอย่างเคร่งครัด

(จาก ภควัทคีตา, ๑๓.๒๐-๒๔; ๑๔.๓-๘; ๑๕.๑๖-๑๙; ๕.๔, ๕)

๓๐๒

ปฏิกิริยาจิตประเพณีอินเดีย

ท่านจงรู้ประภคติ และนุรุษทั้งสองนี้ ว่าหาเบื่องตันมิได้ และจงรู้ว่การและคุณเกิดจากประภคติ

ประภคติจัดเป็นเหตุในการะ (ร่างกายอันถูกทำ) กระณะ (เครื่องมือแห่งสังสารวัฏ) ได้แก่ อากาศ ลม ไฟ น้ำ ดิน เสียง สัมผัส และ รูป บางฉบับเป็นการะ แปลว่า เป็นเหตุ) และ กัตตุภาพ (ความเป็นผู้ทำ) นุรุษจัดเป็นเหตุในการเสวยสุขและทุกข์

จริงอยู่ นุรุษตั้งอยู่ในประภคติ เสวยคุณอันเกิดจากประภคติ การที่นุรุษติดอยู่ในคุณนั้น เป็นเหตุในชาติที่มีกำเนิดเป็นความดีและความชั่ว

“ผู้ตรวจตรา ผู้คิดละเอียด ผู้เลี้ยง ผู้กิน ผู้เป็นเจ้า และปรมาตมา” นุรุษอันประเสริฐในร่างกายนี้ถูกเรียกอย่างนี้

ผู้รู้จักนุรุษ และประภคติ พร้อมด้วยคุณอย่างนี้ ผู้นั้นแม้จะเป็นอย่างไรก็ตาม ย่อมไม่ต้งเกิดอีก...

โยนี (องค์กำเนิดหญิง ได้แก่คัพภพร) ของอาตมาก็คือมหาพรหม (ประภคติซึ่งมีรูปเป็นมหาพรหมได้แก่กายา อันล้วนแล้วด้วยคุณสาม) และในโยนินั้น อาตมาได้หยอดเชื้อไว้ การถือเอากำเนิดของสรรพสัตว์ย่อมมาจากโยนินั้นนะ ภารต !

เณระ เกานุเตยะ รูปทั้งหลายใดเกิดในโยนีทั้งปวง มหาพรหมเป็นโยนีของรูปเหล่านั้น อาตมาเป็นบิดาผู้ประทานพืชให้

ดูกรมหาพาหุ ! คุณคือ สัตตวะ ณะ ตมะ ย่อมเกิดจากประภคติติดเนื่องกับวิญญาณ (ชีวาตมา) อันไม่เสื่อมสูญในร่างกาย

ท่านผู้ไม่มีบาป ! ในคุณสามเหล่านั้น สัตตวะเป็นแสงฉาย (ตัวเอง) อันไม่มีวิการเปลี่ยนแปลง เพราะความไม่มีมลทิน ติดเนื่องด้วยการระคนสุข และขึ้นอยู่กับญาณ

จงรู้ว่ ณะเป็นตัวย่อมอันเกิดจากตณฺหา (ตาณฺหา ตณฺหา ใครต่อสิ่งที่ยังไม่ได้) และเกิดจากอสังคะ (ยินดีในสิ่งที่ได้แล้ว) เณระ เกานุเตยะ ! ณะนั้นติดเนื่องวิญญาณด้วยการขึ้นอยู่กับกรรม

แต่ตมะ ท่านจงรู้ว่เกิดจากอญาณอันเป็นเครื่องล่อลวงสรรพวิญญาณให้ลุ่มหลง ตมะนั้น ติดเนื่องวิญญาณด้วย (การขึ้นอยู่กับ) ประมาท (การกระทำหรือการพยายามแห่งอินทรีย์และ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๐๓

ใจฉันไม่มีความหมายเรียกว่า ปุรุษมาท) เกียจคร้านและการหลับนะ ภารต !...

ในโลกนี้มีบุรุษอยู่สอง คือ กุชกร กับ อักษรเท่านั้น ภูตทั้งปวงเป็น กุชกร คือสิ่งที่เสื่อมเสีย สิ่งที่มีนัยคงเหมือนนกเขา (ชีวาตมา) เรียกว่า อักษร

แต่มีบุรุษอยู่อีกองค์หนึ่งต่างหาก เป็นบุรุษสูงสุด เรียกว่า ปรมัตมา ซึ่งไม่เสื่อมเสีย เป็นใหญ่ยิ่ง แทรกอยู่ในไตรโลก อารงอยู่

เพราะเหตุที่อาตมาอยู่เหนือกุชกรและประเสริฐยิ่งกว่าแม้อักษร ฉะนั้น อาตมาจึงถูกเรียกว่า ปุรุષอตตมะ (บุรุษผู้สูงสุด) ทั้งฝ่ายโลกและฝ่ายธรรม

ผู้ใดไม่มงกาย รู้จักอาตมาว่าเป็นปุรุષอตตมะดังนี้ ผู้นั้นชื่อว่ารู้จักสิ่งทั้งปวง ย่อมคบอาตมาได้ด้วยประการทั้งปวงนะ ภารต...

พาลชนย่อมกล่าวว่า หลักรู้และหลักปฏิบัติทั้งสองนี้ต่างกัน แต่บัณฑิตชนหากกล่าวเช่นนั้น ไม่ ในระหว่างหลักรู้และหลักปฏิบัติทั้งสองนั้น ผู้ที่ตั้งมั่นอยู่ในทางใดก็ตามย่อมได้รับผล (เหมือนกัน)

สถานที่ ซึ่งจะได้รับด้วยหลักรู้ ก็ต้องได้ด้วยหลักปฏิบัติ ผู้ใดเห็นหลักรู้และหลักปฏิบัติ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ผู้นั้นชื่อว่าเห็นถูกต้อง

บุคคลในอุดมคติ

ในท้องเรื่องหลาย ๆ แห่ง “ภควัทคีตา” ได้กล่าวถึงลักษณะของบุคคล ที่อาจถือว่าเป็นบุคคลที่สมบูรณ์แบบตามลัทธิพระกฤษณะได้ ได้มีอ้างถึงบุคคลเช่นนั้นไว้ต่าง ๆ กันว่าเป็นผู้ตั้งมั่นในปัญญา เป็นโยคี เป็นผู้ภักดี ฯลฯ ในการสร้างลักษณะบุคคลในอุดมคติขึ้นมานั้น ก็ได้สะท้อนให้เห็นคำสอนที่เป็นหลัก ๆ ของ “ภควัทคีตา” ด้วย

(จาก ภควัทคีตา, ๒.๕๕-๕๙; ๖.๑๖-๒๓; ๑๒.๑๓-๑๙)

ปารถ! เมื่อบุคคลละ कामทั้งปวงที่มีอยู่ในใจเสียได้ ย่อมมีความสันโดษภูมิใจในอาตมามั่นด้วยตนเอง เรียกกันว่า ผู้มีสติตปรัญญา คือผู้ตั้งมั่นในปัญญา

เมื่อใจไม่เดือดร้อนในทุกข์ ไม่ทะเยอทะยานในสุข และปราศจากราคะ ภัย โกรธ เวลา นั้นเรียกว่า มุนี ผู้มีพหุทธิ

ผู้ไม่มีเสนาหาในที่ทั้งปวง คือ แม้จะได้รับดีและชั่วนั้น ๆ แล้ว ก็ไม่ยินดีและไม่เสียใจ ปัญญาของเขาย่อมตั้งมั่น

๓๐๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

และเมื่อสำรวจอินทรีย์จากอารมณ์ทั่วไป เหมือนแต่ที่สำรวจอวัยวะเข้าในกระดองของตน
ปัญญาของเขาย่อมตั้งมั่น

ผู้มีร่างกาย เมื่อเว้นอาหารคือสิ่งที่รู้สึกด้วยอินทรีย์แล้ว อารมณ์ทั้งหลายย่อมจืดจางลง
คือไม่มีความกำหนด เจือตงไปเอง แม้รสคือความกำหนดของเขา เมื่อประสบปรมัตถธรรมเข้า
แล้วย่อมดับสนิท...

อรชุน ! ส่วนผู้ที่บริโภคอาหารมากไปก็ดี ไม่บริโภคอาหารเลยก็ดี ชอบนอนมากก็ดี ไม่
หลับเลยก็ดี โยคะย่อมมีไม่ได้

ผู้ที่มีการกิน การจกรม การประกอบกิจ การนอน และการตื่นพอเหมาะ โยคะอันสังหาร
ทุกข์จึงจะมีขึ้นได้

เมื่อใด จิตได้ถูกบังคับไว้ดีแล้ว ตั้งมั่นอยู่ในอาตมันโดยแท้ ปราศจากความอยากจาก
ความใคร่ทั้งปวง เมื่อนั้นจึงได้ชื่อว่าเป็นโยคี

ประทีปอยู่ในที่สงัดลม ย่อมไม่หวั่นไหวอันใด ความอุปมา ชื่อนี้ควรจะใช้แก่พระโยคี ผู้
บังคับจิตได้ และผู้ประกอบจิตด้วยโยคะอันนั้น

เมื่อจิตซึ่งหยุดด้วยการเสวยโยคะแล้วนั้นถึงความดับสนิท และเมื่อเห็นอาตมันด้วยใจ
บริสุทธิ์ รู้สึกแช่มชื่นในอาตมัน

และเมื่อได้เสวยความสุขอย่างยอดเยี่ยมอันได้รับด้วยปัญญาตรัสรู้ ซึ่งอยู่นอกเหนืออินทรีย์
นั้นแหละเขาย่อมตั้งมั่นไม่เคลื่อนจากสภาพอันเที่ยงแท้ (คืออาตมัน)

ไม่คำนึงถึงการได้รับสิ่งอื่น ๆ ยิ่งกว่าสิ่งที่ได้รับอยู่แล้วนั้นใด และไม่หวั่นไหวด้วยทุกข์ แม้
หนักนักเพราะได้ตั้งอยู่แล้วในสิ่งใด

สิ่งนั้น ๆ แหละ ควรรู้ว่าเป็นโยคะซึ่งปราศจากความระคนด้วยทุกข์ โยคะนั้นควรประกอบ
ด้วยความแน่วแท้จริงจัง และด้วยใจอันปราศจากความทอดถอย...

ผู้ไม่เกลียดชังต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย มีเมตตา กรุณา โดยแท้ ปราศจากมมังการ อหังการ
สม่าเสมอในทุกข์และสุข คอยแต่จะให้อภัย

สันโดษเนื่องนิตย์ เป็นผู้ประกอบในสมาธิ ขังคับใจอยู่ มีความตั้งใจมั่นคง มีใจและปัญญา
แน่วแน่นในอาตมา ภาวนิตต่ออาตมา เขาผู้นั้นย่อมเป็นที่รักของอาตมา

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๐๕

โลกไม่เดือดร้อนจากผู้ใด และผู้ใดไม่เดือดร้อนจากโลก ผู้ใดพ้นจากความยินดี ความยินร้าย ความกลัว ความเดือดร้อน ผู้นั้นเป็นที่รักของอาตมา

ผู้ใดไม่มุ่งต่ออะไร บริสุทธิ ชะมักเขม้น วางเฉย พ้นความกลัว สละการปรารถนาทุกสิ่ง กัดดีต่ออาตมา ผู้นั้นเป็นที่รักของอาตมา

ผู้ใดไม่ยินดี ไม่ยินร้าย ไม่เศร้าโศก ไม่มุ่งหวังอะไร สละความดี และความไม่ดี มีกัฏฐิ ผู้นั้นเป็นที่รักของอาตมา

คนใดวางตนสม่ำเสมอในศัตรู และมิตร ในการได้รับความนับถือและถูกดูหมิ่น มีความสม่ำเสมอในหนาว ร้อน สุข ทุกข์ เว้นจากการคลุกคลี

คนที่วางตนให้เท่ากันในนิทานและสรรเสริญ มีความนิ่ง มีสันโดษในทุกอย่าง ไม่ติดที่อยู่ที่มีความเห็นมั่นคง มีกัฏฐิ ย่อมเป็นที่รักของอาตมา

ปรัชญาฮินดู

ลัทธิคำสอนในคัมภีร์อุปนิษัทซึ่งเกี่ยวกับการทำอาตมอันให้เป็นเอกลักษณ์กับมหาพรหมซึ่งเป็นตัวแทนการถึงที่สุดแห่งความคิดทางด้านปรัชญาในพระเวททั้งหลายก็ได้ทำหน้าที่ในฐานะเป็นจุดจากสำหรับการพิจารณาไตร่ตรองทางด้านปรัชญาของฮินดูในสมัยต่อ ๆ มาด้วย ดังที่เราได้พบมาแล้ว คำว่า **เวทานตะ** หมายความว่า **ที่สุดแห่งพระเวท** (คือ อุปนิษัท) และได้ถูกนำมาใช้หมายถึงคัมภีร์รุ่นต่อ ๆ มาซึ่งเมื่อยอมรับอำนาจหน้าที่ทางคัมภีร์ของคัมภีร์อุปนิษัทแล้วก็พยายามวางกำหนดกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสถานะของพระพรหมให้มีระบบมากยิ่งขึ้น **“พรหม”** หรือ **“เวทานตสูตร”** ซึ่งได้นำเอาข้อความมาลงไว้ต่อไปแล้วนั้นถือว่า **ท่านวยาส** หรือ **พาทรายณะ** เป็นผู้แต่ง นักปราชญ์คนอื่น ๆ ที่ได้ให้อรรถาธิบายลัทธิเวทานตะ หรือตามที่ท่านวยาสอ้างถึงในตอนที่มีการอภิปรายถกเถียงกันนั้นได้รวมบุคคลต่าง ๆ เช่น **ท่านไซมินิ อาษุมรฤทะ เอาทุโลมิ และ กายกฤตษณะ** เข้าไว้ด้วย

มีอีกสำนักหนึ่งที่มีความสัมพันธ์กับเวทานตะอย่างใกล้ชิดได้เอาใจใส่จดจ่อต่อเพลงสวดและสูตรต่าง ๆ ที่พบอยู่ในคัมภีร์พระเวทตอนสัมหิตา ซึ่งได้มีการประจบประแจงเทพต่าง ๆ และจะทำให้ได้รับบุญกุศลที่จะทำให้ได้บรรลุถึงความสุขในสุดคติโลกสวรรค์ กุศลกรรมเหล่านี้ที่ส่วนแรกแห่งคัมภีร์พระเวทเป็นผู้บงการนั้นได้ก่อให้เกิดธรรมและสถานะของธรรมนี้ ดังที่คัมภีร์พระเวทสอนไว้ในตอนที่ว่าด้วยพิธีตรอง (กรรมกัณฑ) นั้น ปราชญ์ชื่อไซมินิ ได้ให้อรรถาธิบายไว้ในระบบปรัชญาชื่อ **มิมามสา** ทั้งยังมีผู้อ้างว่าเป็น **“ปูรวมิมามสา”** อีกด้วย ส่วนคัมภีร์ **“เวทานตะ”** ในแง่ที่ถูกอ้างว่า

เป็น “อุตตรมีมามสา” เมื่อพิจารณาตามผู้ที่แปลความหมายคำสอนในคัมภีร์พระเวทสมัยแรก ๆ แล้ว ได้รวมสำนักทั้งสองนี้เข้าด้วยกัน และถือว่าเป็นการเหมาะสมที่จะศึกษาปุรวมีมามสาเสียก่อน แล้วจึงศึกษาอุตตรมีมามสา แต่ท่านคังกราจารย์ (ประมาณ พ.ศ. ๑๓๙๓) ซึ่งเป็นผู้ให้บรรดาธิบาย ลัทธิหรือทิวตะที่ยิ่งใหญ่ที่สุด ได้แสดงให้เห็นว่าปรัชญาเกี่ยวกับพรหมณ์และการแสวงหาปรัชญานั้น ไม่มีอะไรที่จะทำได้ด้วยกรรมเลย สำหรับท่านคังกราจารย์นั้น กรรมมีหน้าที่รับใช้ในฐานะเป็นเครื่อง อุปกรณ์ทางด้านระเบียบวินัยคอยช่วยทำให้จิตใจบริสุทธิ์เท่านั้นเอง

นอกจากนี้แล้ว ปุรวมีมามสาได้ให้ระบบเกี่ยวกับหลักการที่เป็นเชิงอรรถาธิบายทั้งหมดในการตีความหมายคัมภีร์พระเวทซึ่งมีใช้อยู่ในวงกฎหมายบ้านเมืองและกฎหมายทางศาสนาด้วย

ที่มีความสัมพันธ์กับคัมภีร์ *เวทานตะ* อย่างใกล้ชิดอีกระบบหนึ่ง ก็คือระบบปรัชญา *สาขชยะ* ซึ่งแสดงความสำคัญไว้ในคัมภีร์ *ภควัตคีตา* แล้ว คำว่า *สาขชยะ* หมายถึง การให้เหตุผล เราได้พบร่องรอยแห่งพัฒนาการแห่งปรัชญาสาขชยะอยู่ในลัทธิเต๋าและอุปนิษัท และในพระพุทธศาสนาด้วย นักปราชญ์ที่เข้าใจกันว่าเป็นบุคคลแรกที่ได้แสดงปรัชญาสำนักนี้ก็คือท่านกบิล ซึ่งเป็นชื่อที่ได้พบอยู่ในคัมภีร์เล่มหนึ่งในบรรดาคัมภีร์อุปนิษัทสมัยต่อ ๆ มาซึ่งนับว่าสำคัญยิ่งขึ้น ตามทัศนะของท่านกบิลนี้ มีภาวะ (entities) อยู่ ๒ อย่าง คือ *วิญญาน* กับ *วัตถุ* หรือ *ปุรุษ* กับ *ประภฤติ* โลกแห่งปรากฏการณ์ที่เราเห็นภาวะทั้งหลายและการกระทำของภาวะเหล่านั้นทั้งหมดนี้ เป็นการที่วัตถุสำแดงตนให้ปรากฏมากมายหลายอย่างด้วยกัน วัตถุเป็นสิ่งที่ไม่มีความรู้สึกและประกอบด้วยคุณ ๓ คือ *สัตตวะ* (ความบริสุทธิ์) *รชะ* (กิเลส) และ *ตมะ* (ความมืด) สัตตวะนั้นปรากฏให้เห็นและเป็นสุข รชะนั้นกระจัดกระเจง มีกิเลส กระวนกระวาย และเต็มไปด้วยทุกข์ โศก ตมะนั้นหนัก ใฝ่ และมีดมน เมื่อคุณทั้งสามนี้ตกอยู่ในภาวะที่สงบ ประภฤติก็เป็นสถิตย และเมื่อความสงบถูกรบกวนและคุณหนึ่งหรือคุณอื่นมีอำนาจเหนือกว่า ประภฤติก็เริ่มวิวัฒนาการในพุทธิปัญญาจักรวาลภาวะที่มีตัวตน (egoity) ธาตุที่ละเอียดดียวและอื่น ๆ สาเหตุแห่งการทำความสงบให้สูงขึ้นมานี้ ก็คือความใกล้ชิดของวิญญานนั่นเอง วิญญานเท่านั้นที่มีพุทธิปัญญา และพุทธิปัญญาของวิญญานจะสะท้อนออกมาให้ปรากฏก็ในการวิวัฒนาการของประภฤติ อันได้แก่ พุทธิปัญญา อาตมัน จิต และประสาทต่าง ๆ (พุทธิปัญญาและอาตมันล้วนแต่มีหน้าที่ทางจักรวาล และหน้าที่ส่วนตัวทั้งคู่) วิญญานที่ได้สร้างสรรค์กับประภฤติย่อมเป็นผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อวิวัฒนาการ ประสบการณ์ และความทุกข์ ซึ่งตามธรรมดาเป็นเพียงผู้ดูเท่านั้น มิได้เกี่ยวข้องอยู่ในการกระทำต่าง ๆ ของประภฤติเลย ความรู้ที่แท้จริงประกอบด้วยการเข้าใจถึงความแตกต่างระหว่างวิญญานกับประภฤติอย่างต่อแท้ และการยอมรับการกระทำอันเป็นโลกีย์ทั้งปวงว่าเนื่องมาจากการที่การกำหนดทางด้านวัตถุทั้งหลายสัมพันธ์กันโดยการปลีกลั่นออกไปเช่นนั้น เขาก็ยอมเปลื้องตัวเขาออกจากพันธะทางวัตถุและความทุกข์ที่จะติดตามมาได้ *เวทานตสูตร* ปฏิเสธลัทธิสาขชยะในที่หลายแห่งโดยชี้ให้เห็นว่า วัตถุที่ไม่มีชีวิตจิตใจไม่สามารถที่จะอธิบายเรื่องการสร้างสรรค์

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๐๗

และว่าปรมาตมาที่มีชีวิตจิตใจเท่านั้นที่จะสามารถเป็นปอเกิดแห่งจักรวาลนี้ได้

ลัทธิที่สัมพันธ์กับลัทธิสาขชยะอย่างใกล้ชิด ก็คือลัทธิโยคะซึ่งถือกันว่านักปราชญ์ชื่อ **ปตัญชลี** เป็นผู้กล่าวไว้ ลัทธิโยคะเข้าใจกันว่าเกิดก่อนคัมภีร์อุปนิษัทและพระพุทธศาสนา ลัทธินี้ ยอมรับปรัชญาของลัทธิสาขชยะ จะมีความแตกต่างกันอยู่บ้างก็ที่ยोคะยอมรับพระผู้เป็นเจ้า (*อิศวร*) ว่าเป็นบรมครูที่เป็นลัทธิพญูณินรันดร ส่วนอื่น ๆ ลัทธิโยคะได้ก่อให้เกิดระบบการควบคุมจิตและ ร่างกายโดยอาศัยระเบียบวินัยทางด้านฟิสิกส์และด้านจริยศาสตร์ และระบบที่จะช่วยทำสมาธิจิต ให้เป็นเอกตตาซึ่งจะเป็นเหตุทำให้ผู้ปรารถนาสามารถเห็นวิญญาณที่ตั้งมั่นในพุทธบัญญัติของตนและ ทำให้เป็นอิสระจากวิการและความเป็นปฏิกุลแห่งวัตถุ (*ประกฤติ*) อย่างสิ้นเชิง ดังนั้น โยคะจึงมี คุณค่าทางภาคปฏิบัติมาก

ระบบความคิดอื่น ๆ อีกสองลัทธิที่เกิดขึ้นมาใช้ตรรกศาสตร์อันได้แก่ ลัทธิไวเศษิกะ กับ นูยายะนั้นมีเนื้อหาเป็นทั้งลัคนิยมและพหุนิยม ลัทธิไวเศษิกะพัฒนาทัศนะเกี่ยวกับจักรวาลทางด้าน กายภาพโดยใช้ทฤษฎีปรมาณูซึ่งตามทฤษฎีนี้วัตถุทั้งหลายประกอบด้วยอนุต่าง ๆ อันเป็นหน่วยที่ สามารถวิเคราะห์ได้ถึงขั้นอันติมะ และโดยเหตุที่แต่ละอนุแตกต่างกันเพราะคุณภาพเฉพาะตัวที่ เป็นอันติมะของมันเองซึ่งเรียกว่า “วิเศษะ” ลัทธินี้จึงมีชื่อว่า **ไวเศษิกะ** ปรัชญาของลัทธิไวเศษิกะ เป็นปรัชญาที่ลัทธินูยายะก็ยอมรับนับถือ ลัทธินูยายะมีความชำนาญเป็นพิเศษในวิทยาว่าด้วยวิธี แห่งความคิดและการให้เหตุผล ลัทธินูยายะยอมรับนับถือพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นเพียงสาเหตุที่มี ประสิทธิภาพเป็นสถาปนิกผู้สร้างจักรวาลเท่านั้น และใช้การให้เหตุผลเกี่ยวกับสาเหตุสุดท้ายเพื่อ พิสูจน์ความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ที่นับถือลัทธิไวเศษิกะและลัทธินูยายะเป็นพวกเทวนิยม และ นับถือพระศิวะว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้าสูงสุด

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นปรัชญาหลักลัทธิที่พวกหัวเก่าได้พัฒนาขึ้นต่อต้านพวกที่ชอบคิด นอกกรอบนอกทาง ลัทธิปรัชญาเก่า ๆ ทั้งปวงนี้ยอมรับนับถือคัมภีร์พระเวทว่าเป็นต้นตำรับ พวกที่ เป็นฝ่ายตรงข้ามกับปรัชญาทั้งหกลัทธินี้ก็คือพวกนักคิดที่มีหัวไปในทางวัตถุนิยมล้วน ๆ เรียกว่า พวก **จารวาก** หรือ **โลกายัต** ซึ่งสำหรับพวกจารวากหรือพวกโลกายัตนี้ เห็นว่านอกเหนือจากร่างกาย ทางด้านวัตถุและความต้องการของร่างกายแล้ว ก็ไม่มีอัตมันหรือภาวะใด ๆ ทั้งสิ้นเช่นเดียวกับ ลัทธิทางพระพุทธศาสนา และศาสนาเช่นที่ไม่ยอมรับนับถือพระเวทว่าเป็นต้นตำรับฉะนั้น

ลักษณะที่สำคัญประการหนึ่งแห่งลัทธิปรัชญาของอินเดียก็คือว่า ปรัชญาระบบต่าง ๆ เหล่านี้ยืนยันว่าบรรทัดฐานหรือปอเกิดแห่งความรู้ที่สมเหตุสมผล (*ประมาณะ*) ซึ่งแต่ละลัทธิเสนอ ให้ใช้และต้องอาศัยเป็นจุดเริ่มแรก ในบรรดาปอเกิดแห่งความรู้ที่สมเหตุสมผลทั้งหลายนั้น เฉพาะ ลัทธิวัตถุนิยมเท่านั้นที่ยอมรับสัญญาโดยตรง (*ประจักษ์ : ปรตยักษ์*) เท่านั้น ว่าเป็นปอเกิดแห่ง

ความรู้ลัทธิอื่น ๆ ที่เหลือยอมรับว่ามีป่อเกิดแห่งความรู้มากมาย มีสองป่อเกิดบ้าง มีสามป่อเกิดบ้าง สี่ป่อเกิดและอื่น ๆ บ้าง ป่อเกิดแห่งความรู้ที่สำคัญ ๆ ก็คือการเข้าใจโดยตรงดังที่ได้กล่าวมาแล้วคือโดยอาศัย การอนุমান การอุปมาน และ ศัพท์ ศัพท์นี้รวมถึงคำพูดต่าง ๆ ของบุคคลที่เชื่อถือได้ และข้อความที่มีอยู่ในคัมภีร์ด้วย โดยเหตุที่แต่ละลัทธิได้ก่อให้เกิดป่อเกิดแห่งความรู้ต่าง ๆ ที่พอยอมรับนับถือได้ แต่ละลัทธิจึงระบุประเภทแห่ง ประเมยะ (วัตถุที่รู้ได้) ที่แต่ละลัทธิได้ยอมรับนับถือไว้ด้วย

ในบรรดาลัทธิต่าง ๆ เหล่านี้ ได้มีการเอาตรรกศาสตร์และการอนุมานมาใช้ในแง่หนึ่ง และเอาอำนาจทางคัมภีร์อีกแง่หนึ่งมาใช้มากบ้างน้อยบ้าง ลัทธิมีมามาสาททั้งสองลัทธิกำหนดฐานะเบื้องต้นให้แก่คัมภีร์ และเมื่อว่าตามเวทानตะแล้วการให้เหตุผลดำรงตำแหน่งรองลงมา ซึ่งจะถูกนำมาใช้ก็เพื่อตีความหมาย และทำให้ข้อความแจ่มแจ้งขึ้นเท่านั้นเอง นักไวยากรณ์และกวีชื่อ **ภารตทริหริ** กล่าวว่าเพียงเฉพาะการอนุมานก็คล้าย ๆ กับการคลำ (หาสิ่งของ) ในที่มืดนั่นเอง ในลัทธินैयाยะที่หนักไปทางตรรกศาสตร์ซึ่งแม้แต่พระผู้เป็นเจ้าก็ใช้หลักตรรกศาสตร์พิสูจน์ได้นั้น อำนาจของพระเวทในฐานะที่เป็นพระดำรัสของพระผู้เป็นเจ้า ก็เป็นเรื่องที่ได้ยอมรับนับถือกันแล้วสำหรับนักคิดชาวอินเดีย ปรัชญามีเพียงเป็นเกมกีฬาทางด้านสมองเท่านั้น แต่ทว่าเป็นทรรศนะหรือความเห็นเกี่ยวกับสัจธรรมที่นักปราชญ์ได้เปิดเผยให้ทราบ และเป็นประสบการณ์ที่ผู้ที่มีความปรารถนารู้แจ้งและทำให้กลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีก ดังนั้น แต่ละลัทธิจึงได้ให้กำเนิดแก่นในภาพของตนเกี่ยวกับจุดหมายปลายทางที่การสืบสวนมุ่งไปถึงขึ้น ลัทธิทั้งปวงเห็นพ้องต้องกันว่าจุดหมายปลายทางแห่งการสืบสวนค้นคว้าทางปรัชญานั้นก็คือการปลดปล่อยจากทุกข์ที่จะต้องเวียนว่ายตายเกิด และการบรรลุถึงความสุขนิรันดร์ ในบางกรณี ความสุขนิรันดร์ก็เป็นเพียงการเปลื้อง (มุक्तिหรือโมกษะ) ตนให้พ้นจากสังสารวัฏ หรือความทุกข์ที่เนื่องมาจากการที่วิญญาณถูกวัตถุของจำให้ตกเป็นทาส สำนักสงฆ์ขยะ-โยคะกลับตามองเห็นความหลุดพ้นของตนเช่นนั้น ในลัทธินैयाยะก็เป็นแบบเดียวกันนั่นแหละ แม้ในนैयाยะซึ่งก็คล้าย ๆ กับในโยคะนั่นเอง เราก็แสวงหาพระมหากษัตริย์ของพระผู้เป็นเจ้าเพื่อให้ช่วยเหลือเรา ในลัทธิฝ่ายเวทานิยมซึ่งได้ให้ตัวอย่างไว้ต่อไปแล้วนั้น เราเข้าใจความสุขขั้นสูงสุด (Summum bonum) โดยอาศัยสัมพันธภาพกับพระผู้เป็นเจ้าที่มีตัวตนในแบบต่าง ๆ กัน ในลัทธิอเทวนิยม สถานะขั้นสุดท้ายซึ่งผู้ปรารถนาพยายามที่จะบรรลุถึงนั่นก็คือการรู้แจ้งเอกภาพแห่งอาตมันของตนกับพรหมมันนั่นเอง

โดยเหตุที่ปรัชญาอินเดียมีจุดหมายอยู่ที่การเข้าใจสัจธรรม ลัทธิต่าง ๆ ทั้งปวงจึงรวม **สภาระ** (ระเบียบวินัย) อันเป็นวิธีการภาคปฏิบัติเพื่อการบรรลุถึงจุดหมายปลายทางทางด้านจิตใจไว้ด้วย การภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า การปฏิบัติตามพันธกรณีและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จบริบูรณ์ พฤติกรรมทางจริยศาสตร์ทั้งหมดนี้ก็คล้ายกับส่วนหนึ่งแห่งวิธีการที่ได้ถูกนำมาใช้นั่นเอง โดยเหตุที่ลัทธิทั้งปวงมีด้านภาคปฏิบัติเช่นนั้น ลัทธิทั้งปวงจึงได้เน้นถึงความต้องการและความสำคัญ

ไมกะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๐๕

ของครูทางด้านจิตใจซึ่งได้แก่ครู

ในการสืบสาวเข้าไปหาสภาวะแห่งความแท้จริงของลัทธิเหล่านี้ ลัทธิทั้งหลายได้นำเอาทฤษฎีว่าด้วยเหตุการณ์ที่ต่าง ๆ กันมาใช้ และในญาณวิทยา ลัทธิทั้งหลายก็มีทฤษฎีเกี่ยวกับความถูกและความผิดที่แตกต่างกันคล้าย ๆ กันนั่นเอง มีทฤษฎีเกี่ยวกับเหตุการณ์ (Causation) ที่สำคัญ ๆ อยู่ ๓ ทฤษฎีด้วยกัน คือ “อาร์มกะ” (การเริ่มต้น) “ปริณามะ” (การเปลี่ยนแปลง) และ “วิวรรต” (การเปลี่ยนรูปที่ปรากฏ) ลัทธิตรรกนุยายะคือทัศนะแรก ตามความเห็นของลัทธินี้ผลเกิดมาจากสาเหตุมากมายหลายชนิด ในลัทธิตรรกนุยายะนั้น ผลมิได้มีอยู่ก่อนในเหตุใด ๆ เลย (อัสตการยวาท) ลัทธิสางขยะถือตามทัศนะที่สองว่าผลมีอยู่ในเหตุเรียบร้อยแล้ว และผลนั้นเพียงแต่ถูกนำออกมาในรูปฟอร์มที่ต่าง ๆ กันเท่านั้น (สัสตการยวาท) ทฤษฎีอย่างที่สองที่ลัทธิอิโหวตะเชิงมนโคตินิยมยึดถือนั้น ผลเป็นเพียงการสำแดงตนให้ปรากฏโดยมีเหตุเป็นมูลฐานซึ่งเป็นเหตุทำให้ผลต้องเปลี่ยนรูปไป ตามทัศนะแรกที่แสดงให้เห็นภาพโดยยกตัวอย่างข้างหน่อเอาดินเหนียวมาปั้นเป็นหม้อนั้นมีพระผู้เป็นเจ้าของทรงสร้างสรรพจักรวาลเป็นตัวแทน ในกรณีที่สองซึ่งเหมือนนมที่กำลังขึ้นแข็งเป็นรูปต่าง ๆ นั้น โลกแห่งปรากฏการณ์ทั้งปวงเป็นตัวแทนเฉพาะวิวัฒนาการมากมายแห่งวัตถุเดียวกันเท่านั้น ทัศนะที่สาม เหมือนกับเชือกที่เข้าใจผิดคิดว่าเป็นงูหรือเหมือนน้ำที่เห็นอยู่ในพยับแดด ในทำนองเดียวกันโลกแห่งปรากฏการณ์ทั้งปวงเป็นเพียงการปรากฏที่ความแท้จริงที่เป็นมูลฐาน ชื่อพรหมันได้วางโครงกรไว้ เราจะเห็นได้จากทฤษฎีแรกมาหาทฤษฎีที่สอง และจากทฤษฎีที่สองมาหาทฤษฎีที่สามนั้นมีการทำให้ความแตกต่างระหว่างเหตุและผลลดลงทุกที และเพิ่มความเป็นเอกลักษณ์ระหว่างเหตุและผลยิ่งขึ้น

ในทำนองเดียวกันนี้ เมื่อมี **ประชน** (Cognition) ผิด ๆ เกิดขึ้น ลัทธิต่าง ๆ ก็อธิบายสภาวะแห่งความผิดไว้ต่าง ๆ กัน การพิจารณานี้เป็นสาระสำคัญในอันที่จะเข้าใจในภาพเกี่ยวกับจักรวาลและประสบการณ์ในลัทธิต่าง ๆ จงพิจารณาดูตัวอย่างหอยมุกชิ้นหนึ่งที่ส่องแสงคล้ายเงินแก่ผู้ดูที่รีบเข้าไปถือเอา แต่เมื่อเข้าไปพิจารณาใกล้ ๆ ก็ต้องผิดหวัง ในกรณีนี้เมื่อว่าตามลัทธิ นุยายะแล้ว อะไรเล่าคือสิ่งหนึ่งที่ส่องแสงคล้ายกับอะไรบางสิ่งบางอย่าง นี่คือ “อัญญาชยาติ” หรือการเข้าใจผิด เมื่อว่าตามลัทธิย่อย ๆ ของลัทธิปรวามีมามสา ประชนที่ผิดก็คือกรณีที่ไม่เข้าใจอะไรบางสิ่งบางอย่าง (อชยาติ) นั่นคือเขาเห็นหอยมุกไม่ใช่อะไรอย่างหอยมุก แต่ทว่าคล้าย “วัตถุนี้ในเบื้องหน้า” ความจำเงินได้อย่างมั่นคงที่เขาได้พบเห็นมาก่อนได้ปรากฏตัวออกมาเบื้องหน้า และเมื่อไม่สามารถแยกประชนที่แท้จริงออกจากการระลึกได้ เขาก็รีบวิ่งเข้าหาความรู้ว่าหอยมุกนั้นคือเงิน ในบรรดาลัทธิเวทมนต์ทั้งหลาย ลัทธิของท่านรามานุจิตว่า ในประสบการณ์ทั้งปวงเช่นนั้นไม่มีอะไรเลยที่ไม่สมเหตุสมผล และในความแท้จริง เนื้อหาของเงินบางอย่างย่อมมีอยู่ในหอยมุก ในฐานะที่เป็นผลที่ทำให้เกิดประชนเช่นนั้นขึ้นมา นี่เป็นทัศนะที่กว้างของ “อชยาติ - จม - สัสตชยาติ” ในทฤษฎีเกี่ยวกับการบังเกิดขึ้นของสิ่งหนึ่งบนพื้นฐานของอีกสิ่งหนึ่ง และการทับอะไร

บางอย่างที่ไม่แท้จริงลงไปบนความแท้จริงที่เป็นมูลฐานของท่านสังกัจจายน์ อันได้แก่การเห็นเงินในหอยมุกที่เราใช้เทียบกับโลกแห่งปรากฏการณ์ และประสบการณ์ทั้งมวลนั้นเป็นเพียงความแท้จริงที่ปรากฏซึ่งเราไม่อาจพิจารณากำหนดสถานะของมันในทางหนึ่งหรือทางอื่นว่าแท้จริงอย่างหนึ่งได้ มีความแท้จริง “สัมพัทธ์” สำหรับช่วงแห่งความเข้าใจที่ผิด ๆ ในเมื่อเขารับรู้ไปหยาบมันขึ้นมาโดยคิดว่าเป็นเงิน แต่ทว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่แท้จริง “ชั้นอันติมะ” ซึ่งจะถูกขจัดออกไปในตอนที่เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้องว่าเป็นหอยมุกเท่านั้น

ในบรรดาลัทธิปรัชญาต่าง ๆ เหล่านี้ แต่ละลัทธิมีส่วนแสดงบทบาทที่สำคัญมากชั่วระยะเวลาหนึ่ง แต่ต่อมาก็ถูกลัทธิอื่นเข้ามาแทนที่ ทั้งไว้เพียงโฉมหน้าปลีกย่อยที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัดบางอย่างไว้เป็นส่วนสนับสนุนเท่านั้นเอง ลัทธิasanghaya ครั้งหนึ่งได้เป็นลัทธิที่มีการอธิบายไว้อย่างกว้างขวางและอย่างมีอิทธิพลที่สุด คำว่า **asanghaya** ได้กลายเป็นโวพจน์ของความรู้ไป นอกจากนั้น ทั้ง ๆ ที่ในตอนแรก ๆ จะมีความโน้มเอียงไปในทางอเทวนิยม แต่ภายหลังได้เพิ่มพระผู้เป็นเจ้าเข้าไว้ในอาการที่สำคัญยิ่งกว่าในโยคะเสียอีก จึงทำให้ลัทธิasanghaya ถูกคัมภีร์ปุราณะดูถูกกลืนหมดพร้อมกันนั้น ความรุ่งเรืองของเวทानตะทำให้ลัทธิasanghaya กลายเป็นลัทธิที่ไม่จำเป็นไป ลัทธิasanghaya ที่เกี่ยวกับประกฤติก็มีอภิปรัชญา หรือมายาของเวทानตะเป็นแนวเทียบ และมโนภาพเกี่ยวกับวิญญาณหรือปุระชะที่ปราศจากมายาก็มีอามันหรือพรหมันเป็นแนวเทียบ (ความแตกต่างกันก็มีเพียงว่าในลัทธิasanghaya ปุระชะมิได้เป็นหนึ่งแต่ทว่าเป็นสิ่งที่มากมาย) ในมโนภาพเกี่ยวกับคุณ ๓ ลัทธิasanghaya ได้ยกมโนคติที่จำเป็นที่สุดซึ่งมีประโยชน์ในปรัชญาทั้งปวงและในขอบเขตแห่งกัมมันตภาพทั้งหลายเพื่อยกคุณค่าแห่งสิ่งทั้งหลายขึ้นและแบ่งสิ่งทั้งหลายออกเป็นสิ่งที่ดี ปานกลาง และเลว แม้ระบบโยคะที่มาจากกรรการเดียวกันนั้นลัทธิต่าง ๆ ก็นำเอาไปใช้เช่นเดียวกัน และปัจจุบันนี้ก็แพร่หลายไปนอกประเทศอินเดียแล้ว คำว่า **โยคะ** ได้กลายเป็นมีความหมายถึงวิถีทางทางด้านวิญญาณหรือทางด้านศาสนาทั่ว ๆ ไป

นับเป็นเวลานานทีเดียวที่ลัทธิตรรกนุยายะได้ทำหน้าที่สำคัญในการป้องกันการโจมตีจากพวกอเทวนิยมและสฤณนิยมทางพระพุทธศาสนา จากลัทธิเกี่ยวกับความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า ความแท้จริงของโลก ความสืบเนื่องแห่งประสบการณ์ และจากภาวะที่สิ่งทั้งหลายแท้จริงทั้งหมดแตกต่างจากส่วนย่อย ๆ ของมัน ต่อมา เมื่อเวทानตะรับการวิพากษ์วิจารณ์อภิปรัชญาทางพระพุทธศาสนา นั้น ลัทธินุยายะที่เป็นสัจนิยมและพหุนิยมก็ได้ฟังการวิพากษ์วิจารณ์ตรงไปยังลัทธิมโนคตินิยมและเอกนิยมแบบบอโหวตะ ในฐานะที่เป็นปรัชญาลัทธิหนึ่ง ลัทธินุยายะไม่สามารถจะคงความมีอยู่แยกออกไปได้ และวิพากษ์ว่าด้วยวิธีในการวิเคราะห์ตามหลักตรรกศาสตร์ของลัทธินุยายะ คือการนิยาม ความหมาย การอนุมาน ประโยค ศัพท์และความหมาย ฯลฯ นั้นก็ได้ถูกลัทธิปรัชญาทั้งปวงนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ในแบบวาทวิจารณ์ของตนเอง สำหรับลัทธิมีมามานั้นได้ทำหน้าที่ที่พื้นฟูอำนาจของพระเวทขึ้นมาใหม่ในเมื่อพระเวทนั้นได้ถูกพุทธศาสนิกชนโจมตีและท่านกุมาริละซึ่งเป็นผู้

ไมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๑๑

อรรถาธิบายลัทธิมีมามสาคัญคนหนึ่งในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒ ก็เป็นผู้รับผิดชอบในการป้องกัน และทำให้ลัทธิฮินดูเข้มแข็งขึ้นเพื่อต่อต้านพระพุทธศาสนา พร้อม ๆ กับความเจริญรุ่งเรืองแห่งเวทानตะและความเสื่อมความเชื่อถือในยัญพิธีและวิถีทางแห่งกรรมอย่างรวดเร็วนี้อเอง ลัทธิมีมามสาก็ได้กลายเป็นระเบียบวินัยแบบสกอลาสติกทางด้านทฤษฎีมากยิ่งขึ้น นักเขียนของลัทธิมีมามสาก็มีความเห็นกลายเป็นพวกเวทานตะไม่ลัทธิใดก็ลัทธิหนึ่งไปทุกที

ลัทธิที่ยังเหลืออยู่ คือเวทานตะนี้เอง ที่ได้กลายเป็นปรัชญาอินเดียที่แพร่หลายอยู่นับตั้งแต่สมัยท่านคังกรากจารย์เป็นต้นมา ข้อความที่จะพบต่อไปนี้เป็นตัวแทนลัทธิเวทานตะแบบเอกนิยมหรืออเทวนิยมที่ท่านคังกรากจารย์ให้อรรถาธิบายไว้ในอรรถกถา เวทานตสูตร ของท่าน การตีความหมาย “เวทานตสูตร” ในสมัยหลัง ๆ เป็นการตีความหมายของลัทธิวิเศษวิทยาเทวตะของ ท่านรามานุช และลัทธิของ ท่านมธวากจารย์ (พ.ศ. ๑๙๔๒-๑๙๖๑) ซึ่งพรั่สอนการตีความหมายเวทานตะแบบเทวนิยมและเทวตะยิ่งขึ้นเข้าไว้ด้วย

สภาวะที่แท้จริงแห่งความสัมพันธ์ระหว่างปรมาตมัน กับอาตมันนั้นเป็นปัญหาสำคัญในลัทธิต่าง ๆ เหล่านี้ ในเวทานตสูตร (๑.๔.๒๐-๒๒) เราได้เห็นแล้วว่านักปราชญ์ทั้งหลาย คือ ท่านอาษมฤถะ ท่านเอาทุโลมิ ท่านกาษกฤตสนะมีความเห็นในปัญหาต่าง ๆ กัน ท่านอาษมฤถะเห็นว่าอาตมันทั้งหลาย แม้ว่าจะเหมือนประกายที่ออกมาจากไฟ ก็มีได้แตกต่างไปจากพรหมันหรือจะไม่แตกต่างไปจากพรหมันเลยก็หาไม่ได้ ท่านเอาทุโลมิเห็นว่าอาตมันทั้งหลายแตกต่างจากปรมาตมัน (พรหมัน) แต่เมื่อสลัดการจำกัดขอบเขตที่อาตมันเข้าไปอาศัยอยู่เสียแล้ว อาตมันก็จะรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับปรมาตมัน (พรหมัน) ได้ ในทัศนะของท่านกาษกฤตสนะ ปรมาตมันนี้แหละที่มีอยู่เป็นอยู่ในฐานะเป็นอาตมันปัจเจกด้วยเหมือนกัน ผู้ตีความหมาย เวทานตสูตร ในสมัยแรก ๆ ก่อนหน้าท่านคังกรากจารย์ ส่วนมากถือตามทัศนะแรกเกี่ยวกับ “เอก-อเอก” โดยถือ ทฤษฎีวิวัฒนาการแห่งบ่อเกิดของสิ่งทั้งหลายว่ามาจากพรหมัน และในสมัยถัดจากท่านคังกรากจารย์มานักเขียนทั้งหลาย เช่น ท่านภาสกร (ประมาณ พ.ศ. ๑๓๙๓) และ ท่านยาสวประกาศ (ประมาณ พ.ศ. ๑๖๕๐) ก็ยังคงยืนยันตามทัศนะนี้อยู่ ท่านคังกรากจารย์ก็เช่นเดียวกับอาจารย์ใหญ่ของท่านชื่อ ท่านเคาฑาบาท คือมีความเห็นตามทัศนะที่สามตามอย่าง ท่านกาษกฤตสนะ และได้ให้อรรถาธิบายเกี่ยวกับความเป็นเอกลักษณ์ของปัจเจกอาตมันกับปรมาตมันไว้

ในการตีความหมายของท่านรามานุช (ประมาณ พ.ศ. ๑๖๔๐) นั้น จักรวาลที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตได้ก่อให้เกิดเป็นร่างแห่งปรมาตมันซึ่งดังนั้นจึงเป็นบุคลิกภาพที่ประกอบด้วยคุณลักษณะต่าง ๆ และเป็นเอกลักษณ์กับพระวิษณุ เมื่อสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต (คือวิญญาณกับสสาร) เป็นคุณลักษณะของพรหมันและไม่อาจมีอยู่เป็นอิสระจากพรหมัน แต่ก็ไม่มีความแตกต่างอย่างเด่นชัดที่ฝังติดอยู่ในระหว่างสิ่งที่มีชีวิตกับสิ่งที่ไม่มีชีวิตนั้น ในแง่นี้แหละที่ลัทธิอเทวนิยมของท่านรามานุช

“มีเงื่อนไข” อยู่ ความเข้าใจ “เวทาคสูตร” ของท่านรามานุชแตกต่างจากลัทธิหรือเทวตะของท่าน คังกราคารยในข้อที่ว่า พรหมันสำหรับท่านรามานุชนั้นไม่ใช่ตัวพุทธิปัญญาดังที่ท่านคังกราคารยกล่าวไว้ แต่ทว่าเป็นปรมาตมันที่มีพุทธิปัญญาเป็นคุณลักษณะที่สำคัญ มโนภาพเกี่ยวกับปรมาตมันในฐานะที่เป็นสาเหตุแห่งจักรวาล และเป็นลักษณะต่าง ๆ ที่มีอยู่ทำให้ลัทธิเวทาคตะของท่านรามานุชมีลักษณะไปในทางเทวนิยม ลัทธินี้มีความโน้มเอียงไปในทางเน้นถึงเรื่องภักติว่า เป็นวิถีทางที่สำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นมากกว่าความรู้ แต่ความจริงแล้วความภักติต่อพระวิษณุซึ่งเป็นพรหมันทางด้านเทววิทยานั้นเห็นกันว่าเกิดมาจากความรู้ และเห็นว่าเป็นตัวแทนวิถีทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นที่ตรงแนวมากกว่าเท่านั้นเอง ความไม่เชื่อถือนั้นถือว่าเป็นอุปสรรคพื้นฐานต่อการบรรลุถึงจุดหมายปลายทางนี้มากกว่าที่จะเป็นตัวอวิชชาเสียอีก

ท่านมีฐานะเป็นนักสังขนิยมและพหุนิยม ท่านเห็นว่าโลกเป็นสิ่งที่แท้จริง วิญญาณเป็นสิ่งที่มีมากมายและแตกต่างกัน ปรมาตมันหรือพระผู้เป็นเจ้าที่สูงที่สุดคือพระวิษณุ และปัจเจกวิญญาณเป็นผู้รับใช้พระวิษณุ นอกจากท่านคังกราคารย ท่านรามานุช และท่านมีธวะแล้ว ก็ยังมีผู้ให้ทรรศนะอธิบาย เวทาคสูตร ชาวอินเดียภาคใต้อื่น ๆ อีกหลายท่านที่อธิบายถึงสัมพันธ์ภาพระหว่างปรมาตมันกับปัจเจกอาตมันนี้โดยใช้ถ้อยคำที่แตกต่างกันบ้างเล็กน้อยและซึ่งได้ตั้งนิกายต่าง ๆ ขึ้นในอินเดียภาคเหนือซึ่งยังมีผู้นับถือกันอยู่อย่างแพร่หลายในที่นั้น ๆ แม้ในปัจจุบันนี้ เช่น ท่านนิมพารกะ ได้เอาทัศนะเก่า ๆ เรื่องความต่างกันกับความเหมือนกันมาใช้ และท่านวัลลภาจารย์ (ประมาณ พ.ศ. ๒๐๕๐) ได้เอาทัศนะของท่านคังกราคารยมาใช้พร้อมทั้งเน้นหนักในเรื่องพระผู้เป็นเจ้าที่มีตัวตนและพระมหากษัตริย์ของพระองค์ ในลัทธิไวเชณพที่เบงกอลซึ่ง ท่านใจตันยะ (เกิด พ.ศ. ๒๐๒๔) เป็นผู้ตั้งขึ้นนั้น ท่านพลเทวะ (พุทธศตวรรษที่ ๒๓) ได้ตีความหมายความสัมพันธ์ระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับอาตมันที่เป็นปัจเจกว่า เป็นความแตกต่างกันพร้อมกับความเป็นเอกลักษณ์ (difference-cum-identity) ที่ไม่สามารถจะหยั่งรู้ได้ (ลึกลับ) อย่างหนึ่ง ลัทธิต่าง ๆ ทั้งปวงนี้เป็นพวกเทวนิยมอย่างเด่นชัดและปฏิบัติภักติอย่างแรงกล้าต่อพระผู้เป็นเจ้าในรูปของพระกฤษณะพระผู้เป็นเจ้าผู้มีความรักสูงสุด

อิศวรกฤษณะ

สงขยการิกะ

คำอธิบายลัทธิสงขยะนี้ได้มาจากหนังสือสังคหะที่มีชื่อเสียงที่สุดของลัทธินี้ ซึ่งบางทีจะมีอายุนับตั้งแต่สมัยพุทธศตวรรษที่ ๙ มากได้ ของเดิมอยู่ใน “การิกะ” และเพื่อให้ง่ายต่อการถ่ายทอดเป็นภาษาต่าง ๆ ในบางแห่งจึงได้ขยายข้อความในคัมภีร์นั้นออกไปบ้าง

(จาก สงขยการิกะ ของอิศวรกฤษณะ ๑-๓๓, ๓๔-๔๒, ๔๔-๔๕, ๕๕-๖๙)

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๑๓

เนื่องจากมนุษย์ถูกความทุกข์สามชนิดโจมตี จึงได้เกิดมีความปรารถนาที่จะทราบวิธีที่จะขจัดความทุกข์นั้นให้หมดไป การสอบสวนเข้าไปหาสาเหตุแห่งการขจัดความทุกข์ให้หมดไปเช่นนั้นมิใช่ว่าจะไร้ประโยชน์เสียทีเดียว เพราะว่ามี การแก้ไขที่รู้จักกันดีและพร้อมแล้ว เพราะการแก้ไขเช่นนั้นมิใช่ว่าจะมีประสิทธิผลอย่างสม่ำเสมอหรืออย่างสมบูรณ์เลย คล้าย ๆ การเยียวรักษาทงโลก ๆ เหล่านั้นเป็นการเยียวรักษาทงที่เราทราบจากคัมภีร์ (คือการกระทำยัญพิธีตามแบบพระเวทเพื่อที่จะได้บรรลุถึงสถานะแห่งสวรรค์อันเปี่ยมไปด้วยสุข) เพราะการแก้ไขตามคัมภีร์นั้นไม่บริสุทธิ์ เพราะยัญกรรมนั้นเกี่ยวเนื่องกับการทำร้าย (สัตว์ทั้งหลาย) และผลของยัญพิธีนั้นเป็นสิ่งที่เสื่อมสลายได้และขึ้นอยู่กับการที่จะถูกความสุขสำราญชนิดอื่น ๆ ข่มรัศมีอีกด้วย เพราะฉะนั้น การแก้ไขซึ่งเป็นฝ่ายตรงกันข้ามกับสิ่งเหล่านี้ (คือโลกที่ไต่เห็น กับคัมภีร์ที่ไต่ยิน) จึงมีประโยชน์มากกว่า และการแก้ไขนั้นจะเกิดมีขึ้นได้ก็โดยอาศัยความรู้ การพินิจพิจารณาการสร้างสรรค์ทางวัตถุที่สำแดงตนให้ปรากฏ สาเหตุที่ไม่ปรากฏ (กรรม) และวิญญาณที่มีชีวิตที่เป็นประธานอยู่ (กัตตา)

ประกฤติมิได้เป็นผล (ความเปลี่ยนแปลง) พุทธิปัญญา ฯลฯ ซึ่งมีอยู่รวม ๗ อย่างนั้นเป็นทั้งเหตุและผล มีอยู่ ๑๖ ประเภทซึ่งเป็นเพียงผลเท่านั้น วิญญาณ (บุรุษ) มิได้เป็นทั้งเหตุและผล

ความรู้ประเภทต่าง ๆ เราจะรู้ได้จากวิธีที่จะให้เกิดความรู้ที่ถูกต้อง และในลัทธิสาขชยะเราได้ยอมรับบ่อเกิดแห่งความรู้ที่สมเหตุสมผล ๓ วิธีด้วยกัน คือ ความเข้าใจ การอนุมาน และหลักฐานที่สมเหตุสมผล วิธีที่จะทำให้เกิดความรู้ที่ถูกต้องอื่น ๆ ทั้งหมดได้รวมอยู่ในบ่อเกิดแห่งความรู้สามวิธีนี้แล้ว ความเข้าใจเป็นการพิจารณาตัดสินอารมณ์โดยการที่อารมณ์เหล่านั้นมากระทบอายตนะที่เป็นตัวรับรู้อารมณ์ตามลำดับ การอนุมานมีอยู่ ๓ ชนิด การอนุมานเป็นผลลัพธ์ที่เนื่องมาจากความรู้ สาลักษณ์ (feature) ที่เป็นคุณลักษณะ และความรู้อารมณ์ที่มีสาลักษณ์นั้นติดตามมาอย่างสม่ำเสมอ หลักฐานที่สมเหตุสมผลก็คือสิ่งที่เราได้ยินมาจากเจ้าหน้าที่ที่พอเชื่อถือได้ ความเข้าใจก่อให้เกิดความรู้อารมณ์ที่รับรู้ได้ในบรรดาอารมณ์ที่อยู่นอกเหนืออินทรีทั้งหลายนั้น ความรู้จะรับรู้ก็โดยอาศัยการอนุมานอันตั้งอยู่บนฐานแห่งอุปมาน และอารมณ์ที่อยู่นอกเหนืออินทรีทั้งหลายอย่างสิ้นเชิง และไม่อาจตั้งอยู่ได้ แม้โดยอาศัยกระบวนการแห่งการอนุมานนั้นก็ได้รับการยืนยันว่าถูกต้องโดยอาศัยหลักฐานที่สมเหตุสมผล เราไม่อาจเข้าใจสิ่งหนึ่ง เพราะสิ่งนั้นอยู่ไกลเกินไป อยู่ไกลมากเกินไป ทำลายอินทรี ไม่เป็นที่สนใจ เล็กหรือละเอียดเกินไป เพราะเป็นวัตถุที่อยู่ในระหว่าง เพราะถูกอีกอารมณ์หนึ่งบดบัง หรือเพราะหายเข้าไปในสิ่งที่คล้ายคลึงกัน

ประกฤติ (สสารแรก) นั้นเราเข้าใจไม่ได้ เพราะละเอียดเกินไป ไม่ใช่เพราะประกฤตินั้นไม่มีอยู่จริง ๆ เพราะเรารู้จักประกฤติจากสิ่งที่ประกฤติผลิตขึ้นมา (โลกแห่งปรากฏการณ์) และ

ผลิตผลเหล่านั้นก็คือพุทธิปัญญา ฯลฯ ผลิตผลที่เกิดจากประภคติ เมื่อว่าตามคุณลักษณะของมันแล้ว บางส่วนก็คล้าย ๆ ประภคติและบางส่วนก็ไม่เหมือนประภคติ

ผลมีอยู่ในเหตุพร้อมแล้วด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้ : สิ่งที่เป็นอดีต นั้นไม่อาจผลิตขึ้นมาได้ เพราะการผลิตสิ่งหนึ่ง คือ สาเหตุทางวัตถุโดยเฉพาะได้ถูกแยกใหม่ ทุก ๆ สิ่งมิได้เกิดจากทุก ๆ สิ่ง สาเหตุทางวัตถุโดยเฉพาะที่มีวิสัยสามารถในอันที่จะสร้างผลิตผลเฉพาะอย่างหนึ่งเท่านั้นที่ได้ ผลิตผลนั้นขึ้น มีสิ่งทำนองนั้นเป็นสาเหตุเฉพาะสำหรับผลเฉพาะอย่าง

สิ่งที่ถูกวิวัฒนาการ (คือ ผลิตผล) ย่อมมีคุณลักษณะต่อไปนี้ : เกิดมาแต่เหตุ ไม่เป็นนิรันดรมิได้แทรกซึมอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งมีการเคลื่อนไหว มีมากมาย พึงพาอาศัยอีกสิ่งหนึ่ง เป็นลักษณะแห่งบ่อเกิดของมันที่มันหายเข้าไปในที่สุด มีส่วนย่อยต่าง ๆ และขึ้นอยู่กับอีกสิ่งหนึ่งเพื่อความเป็นของมันเอง สิ่งที่ไม่ถูกวิวัฒนาการ (คือ สาเหตุ ประภคติ) เป็นสิ่งที่ตรงข้ามกับสิ่งที่ถูกวิวัฒนาการทั้งหมดนี้ แต่สิ่งที่ถูกวิวัฒนาการกับสิ่งที่ไม่ถูกวิวัฒนาการ (ประภคติ) ย่อมมีสภาวลักษณะสามัญเหล่านี้ คือ ทั้งสิ่งที่ถูกวิวัฒนาการ (ผลิตผล) และสิ่งที่ไม่ถูกวิวัฒนาการ (ประภคติ) ประกอบด้วยคุณ ๓ เป็นสิ่งที่ไม่ส่อให้เห็นว่าแตกต่างกัน และไม่มีความรู้สึก ทั้งผลิตผลและประภคติเป็นวัตถุ เป็นสิ่งธรรมดาสามัญและธรรมชาติของมันก็คือจะต้องมีวิวัฒนาการ เมื่อว่าในด้านคุณภาพแล้ว วิญญาณ (บุรุษ) ตรงข้ามทั้งสิ่งที่ถูกวิวัฒนาการ (ผลิตผล) และสิ่งที่ไม่ถูกวิวัฒนาการ (ประภคติ)

คุณทั้งสาม : คือ คุณที่เกิดจากแบบฟอร์มแห่งความสุข ความทุกข์ และความเศร้าสลด วัตถุประสงค์ของคุณทั้งสามนั้นก็คือทำให้เกิดแสงสว่าง (รุ่งโรจน์) การปฏิบัติการ และการทำให้ระงับ คุณทั้งสามทำหน้าที่โดยเชื่อมซาบทั่วกันและกัน พึงพาอาศัยกันและกัน ก่อให้เกิดกันและกัน และกระทำร่วมกัน คุณทั้งสามคือ สัตตวะ (ความบริสุทธิ์) รชะ (กำหนดดินดี) และ ตมะ (มืด) สัตตวะเป็นสิ่งที่เบา เป็นผู้เปิดเผย เป็นสิ่งที่น่าปรารถนา รชะเป็นผู้เฝ้าและกระจัดกระเจิง ตมะเป็นความหนาทึบและมืดมน การที่คุณทั้งสามทำหน้าที่กลมกลืนกันนั้น เอกภาพแห่งวัตถุประสงค์เป็นผู้บัญชาการให้เป็นไป เช่น ในกรณีของตะเกียง (ซึ่งในตะเกียงนั้น ส่วนผสมต่าง ๆ คือ ไฟ น้ำมัน และได้ ทำหน้าที่ร่วมกัน โดยมีวัตถุประสงค์ในอันที่จะผลิตแสงสว่างขึ้นมาอย่างเดียวกัน)

สภาวลักษณะต่าง ๆ เช่น ความปราศจากความรู้ที่ส่อให้เห็นว่าแตกต่างกันนั้นเราอาจพิสูจน์ว่ามีอยู่ในสิ่งที่ถูกวิวัฒนาการ โดยเหตุผลที่ว่าสิ่งที่ถูกวิวัฒนาการประกอบด้วยคุณสาม และโดยความที่สิ่งที่ตรงข้ามกับสิ่งที่ถูกวิวัฒนาการ คือวิญญาณ (บุรุษ) ไม่มีการประกอบแต่งสามอย่างนี้ ความมีอยู่ของสาเหตุแรกที่มีได้ถูกทำให้วิวัฒนาการนั้นจะพิสูจน์ได้ก็โดยอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า ผลย่อมมีสภาวลักษณะอย่างเดียวกันกับเหตุ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๑๕

สิ่งที่มีได้ถูกวิวัฒนามีอยู่ในฐานะเป็นปฐมสาเหตุ เพราะสิ่งที่ถูกวิวัฒน์ที่แตกต่างกันทั้งปวง นั้นมีขอบเขตจำกัด เพราะสาลักษณแบบธรรมดาสามัญยังคงมีอยู่ เพราะอาศัยสิ่งที่วิวัฒน์ที่แตกต่างกันทั้งปวงนั้น (การให้เหตุผลถึงการสืบมรดกมาจากสาเหตุที่ธรรมดาสามัญ) เพราะสิ่งที่ถูกวิวัฒน์ ได้เกิดขึ้นมาในฐานะเป็นผลลัพธ์แห่งศักยภาพของเหตุ เพราะความแตกต่างกันแห่งเหตุและผลย่อม ปังถึงโลกทั้งปวงโดยไม่มีข้อยกเว้น

สิ่งที่มีได้ถูกวิวัฒน์ย่อมกระทำ (วิวัฒน์) โดยอาศัยคุณทั้งสาม (สัตตวะ ฤษะ ตมะ) และ โดยอาศัยคุณทั้งสามนั้นประกอบร่วมกัน จึงมีการเปลี่ยนแปลงคล้ายน้ำไปตามความแตกต่างกันใน เรื่องคุณทั้งสามนั้นแต่ละอย่าง ๆ

โดยเหตุที่กองขันธ์ทั้งปวงบังถึงขั้นหนึ่งซึ่งแตกต่างจากขั้นทั้งหลายที่ส่งเสริมกันอยู่ โดย เหตุที่สิ่งทั้งปวงมีถึงขั้นหนึ่งซึ่งจะแตกต่างไปจากสภาวะของมันเอง คือการที่ถูกประกอบขึ้นมาจาก คุณสาม ฯลฯ โดยเหตุที่วัตถุควรมีสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นที่เป็นประธานของมัน โดยเหตุที่ วัตถุทั้งหลายระบุถึงผู้ที่มีความชื่นชมยินดี และโดยเหตุที่ความพยายามต่อสู้เพื่อความหลุดพ้น เรา จะเห็นได้ก็โดยอาศัยวิวัฒนาการนี้เอง จึงได้มีวิญญาณ (ปุรุष) ขึ้น เราพิสูจน์ความมากมายของ วิญญาณได้เพราะธรรมชาติที่เฉพาะแห่งความเกิด แก่ และความสามารถทั้งหลายในเมื่อเพ่งถึง แต่ละบุคคล เพราะความไม่มีกัมมันตภาพพร้อม ๆ กันในเมื่อเพ่งถึงทั้งหมด และเพราะความแตก ต่างกันแห่งสภาวะของคุณสามในภาวะที่แตกต่างกันด้วยเหตุผลเกี่ยวกับความแตกต่างจากสิ่งที่ไม่ ถูกวิวัฒน์ (ประกฤติ) ซึ่งประกอบด้วยคุณสามอย่างเดียวกันนี้เอง เราจึงพิสูจน์ได้ว่า วิญญาณ (ปุรุष) เป็นเพียงผู้ดู ทั้งที่แน่วแน่และตรงไปตรงมา (ไม่มีมายา) ที่มีประธาน แต่ทว่าไม่มีการกระทำ

ดังนั้น สิ่งที่ถูกวิวัฒน์ในฐานะที่เป็นผลลัพธ์แห่งการร่วมกับวิญญาณ (ปุรุष) แม้จะเป็นสิ่ง ที่ไม่มีความรู้สึกก็ยิ่งปรากฏว่าเป็นสิ่งที่มีความรู้สึกได้ และวิญญาณก็เหมือนกัน แม้ว่าคุณทั้งหลาย แห่งปุรุषเท่านั้นที่กระทำ ก็ปรากฏว่ากระทำแต่ความจริงอยู่เฉย ๆ เพราะการรู้แจ้งวิญญาณ (ปุรุष) และการรู้หรือออกจากประกฤติได้ตลอดไป (คือเปลื้องปุรุษออกจากประกฤติได้) นี้เอง ทั้งสอง อย่างจึงมาด้วยกัน คล้ายกับคนขาเสียกับคนตาบอดมาด้วยกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันนั่นเอง การ สร้างสรรค์เกิดจากการร่วมกันนี้

จากประกฤติก็เกิดพุทธิปัญญา จากพุทธิปัญญาก็เกิดตัวตน จากตัวตนก็เกิดกลุ่มแห่งสิ่ง ต่าง ๆ ๑๖ อย่าง (คือ ธาตุที่ละเอียด ๕ อย่างที่ปกครอง รูป เสียง กลิ่น รส และโณรูปพหุธรรม อินทรีย์ ๕ กรรม ๕ และจิตซึ่งเป็นอายตนะภายใน เป็นประธานเหนืออินทรีย์ ๑๐ อัน ๆ) ใน บรรดาสิ่งต่าง ๆ ทั้ง ๑๖ อย่างนี้ ธาตุที่หยาบ ๆ ๕ อย่าง (ดิน น้ำ ลม ไฟ และอากาศ) เกิดจาก (ธาตุที่ละเอียด) ๕ อย่าง

พุทธิปัญญาเกิดจากแบบฟอร์มแห่งความกำหนัดใจ แบบฟอร์มที่วิเศษ (มีสัตตะวะเป็นเด่น) ก็คือ คุณธรรม ความรู้ ความสงบใจ และความมีอำนาจ สิ่งตรงข้ามกับสิ่งเหล่านี้ (ความชั่ว ที่มีความมืด อวิชชา ตัณหา และความไม่มีอำนาจเป็นส่วนสำคัญ) เป็นตัวแทนแบบฟอร์มแห่งพุทธิปัญญาในด้านความเข้าใจผิด (มายา)

อตัตาเป็นแบบฟอร์มแห่งการทำให้เป็นเอกลักษณ์ จากอตัตาก็เกิดมีการสร้างสรรค์สองอย่าง คือ กลุ่มแห่ง (อินทรีย์) ๑๑ และธาตุที่ละเอียด ๕ ชนิด จากสถานะแห่งอตัตาที่เรียกว่า ไวกฤตะ (คือมีสัตตะวะเป็นส่วนสำคัญ) ก็เกิดสิ่งที่มีวิวัฒนาการ (ความสามารถต่าง ๆ) ที่มีสัตตะวะเป็นส่วนสำคัญ ๑๑ ชนิด จากสถานะที่เรียกว่า “ภูตาทิ” (มีตัมมะเป็นส่วนสำคัญ ตามตัวอักษร คือ ป่อเกิดแห่งธาตุธรรมชาติหยาบ ๆ) ก็เกิดธาตุละเอียด ๕ อย่าง ซึ่งมีตัมมะเป็นส่วนสำคัญ จากสถานะที่เรียกว่า “ไธชชะ” (มีตัณหาเป็นส่วนสำคัญ) ก็เกิดความสามารถต่าง ๆ และธาตุที่ละเอียดเหล่านั้นขึ้น

อินทรีย์ที่จะก่อให้เกิดความรู้สึก็คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง (กาย) อินทรีย์ที่จะก่อให้เกิดการกระทำก็คือ เสียง มือ เท้า และอวัยวะที่ทำให้เกิดการขบถายและการให้กำเนิด จิตมีทั้งแบบฟอร์ม (แห่งความรู้และการกระทำ) ทั้งสองอย่าง จิตมีแบบฟอร์มแห่งการสะท้อนภาพและที่เรียกว่าอินทรีย์ เพราะจิตมีความละม้ายคล้ายคลึงกับอินทรีย์ทั้งหลาย ความแตกต่างกันแห่งอวัยวะทั้งหลายเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบต่าง ๆ และดังนั้นจึงเป็นความต่าง ๆ กันแห่งวัตถุที่อินทรีย์ทั้งหลายเข้าใจ หน้าที่ของอินทรีย์ที่จะก่อให้เกิดความรู้ ๕ อย่างในแง่ของแบบฟอร์ม ฯลฯ (วัตถุตามลำดับของมัน) มีแบบฟอร์มแห่งความเข้าใจอันเป็นอนิยติ หน้าที่แห่งอวัยวะทั้งห้าแห่งการกระทำ การพูด การถือเอา การเคลื่อนไหว การปฏิบัติให้ลุล่วงไป และความชื่นชมยินดี ย่อมก่อให้เกิดหน้าที่ สิ่งที่ได้ถูกก่อให้เกิดข้างต้นนั้นได้ก่อให้เกิดคุณลักษณะและหน้าที่ที่เด่นชัดของสามอย่างเหล่านี้ (อินทรีย์ที่ทำให้เกิดความรู้ อินทรีย์ที่ทำให้เกิดการกระทำ และอินทรีย์แห่งจิต) แต่ละอย่าง ลมหายใจที่เป็นหลักสำคัญ ๕ ประการ ย่อมก่อให้เกิดหน้าที่ร่วมกันขึ้นมา

ในส่วนที่เกี่ยวกับวัตถุที่พอจะเข้าใจได้นั้น การปฏิบัติหน้าที่ของ ๔ สิ่ง (คือ พุทธิปัญญา อตัตา จิต และอินทรีย์อย่างหนึ่ง) นั้น ทราบกันว่า บางทีก็เป็นไปพร้อม ๆ กัน บางทีก็ค่อย ๆ เป็นไปในแง่ที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่มองไม่เห็น การปฏิบัติหน้าที่ของ ๓ สิ่ง (เครื่องมือแห่งความรู้ชั้นใน ได้แก่ พุทธิปัญญา อตัตา และจิต) นั้นอาศัยสัญญาที่มีอยู่ก่อนเป็นมูลฐาน เครื่องมือที่ทำให้เกิดความรู้ทั้งภายนอกและภายใน ย่อมทำหน้าที่ในวิสัยสามารถในการให้ความร่วมมือแต่ละอย่าง ความประสงค์แห่งกัมมันตภาพของเครื่องมือเหล่านั้นก็เพื่อส่งเสริมวัตถุประสงค์ของวิญญาณเท่านั้นเอง นอกจากนี้ก็ไม่มีอะไรที่จะประกาศกัมมันตภาพของเครื่องมือได้ เครื่องมือเหล่านี้ (พุทธิปัญญา ฯลฯ)

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่ดีของมนุษย์

๓๑๓

มี ๑๓ ชนิด : (คืออวัยวะที่ก่อให้เกิดความรู้ ๕ อย่าง อวัยวะที่ก่อให้เกิดการกระทำ ๕ อย่างกับ พุทธิปัญญา อตฺตา และจิต) เครื่องมือเหล่านั้นรวมกัน ยึดเข้าด้วยกัน และแสดง (วัตถุหรืออารมณ์ ของมัน) ออกมา ผลลัพธ์มีองค์ ๑๐ (สัญญา ๕ และกัมมันตภาพ ๕) ได้ถูกทำให้รวมกัน ทำให้เหมือนกัน และถูกเปิดเผย อวัยวะภายในมีองค์ ๓ (พุทธิปัญญา อตฺตา และจิต) อวัยวะ ภายนอกมี ๑๐ (อวัยวะที่ก่อให้เกิดความรู้ ๕ และที่ก่อให้เกิดการกระทำ ๕) และได้ก่อให้เกิด วัตถุแห่งไตรภาคีแบบก่อน อวัยวะภายนอกถูกจำกัดอยู่เฉพาะปัจจุบัน อวัยวะภายในเข้าใจลักษณะ ทั้ง ๓ ของกาลเวลาทั้งหมด (คือ ปัจจุบัน อดีต และอนาคต)...

ธาตุที่ละเอียดทั้งหลายมิได้มีลักษณะเฉพาะใด ๆ เลย จากธาตุที่ละเอียดทั้งห้าเหล่านี้เอง ธาตุหยาบ ๆ ทั้งห้าของวัตถุก็เกิดขึ้นและธาตุหยาบ ๆ เหล่านี้มีลักษณะเฉพาะ คือ สงบ รุนแรง และอยู่เฉย ๆ (ตามน้ำหนักของคุณทั้งสามชนิดชนิดใดชนิดหนึ่งที่สัมพัทธ์) แบบฟอร์มที่เฉพาะทั้ง สามเหล่านี้มีการสำแดงตนให้ปรากฏ (ในภาวะที่มีชีวิต) ประกอบด้วยองค์สามอีก ร่างที่ละเอียด ร่างที่หยาบซึ่งเกิดจากบิดามารดา รวมกับธาตุที่หยาบ ธาตุที่ละเอียดทั้งหลายมีอยู่เรื่อยไป (โดย อาศัยการออกจากร่างเดิมไปสู่ร่างอื่น) ธาตุที่หยาบเป็นสิ่งที่จะสลายไปได้ ร่างที่ละเอียดที่เรียกว่า “ลึงคะ” นั้น มีความเก่าแก่ที่ไม่มีใครทราบ ไม่ขึ้นอยู่กับการขัดขวางใด ๆ เป็นสิ่งมีอยู่เป็นนิรันดร์ และมีพุทธิปัญญา อตฺตา จิต และธาตุที่ละเอียด ๕ ธาตุ ร่างที่ละเอียด (ถ้าหากปราศจากร่าง ที่หยาบเสียแล้ว) ก็ไม่มีวิสัยสามารถที่จะมีประสบการณ์ได้ และถ้าถูกความตรึงใจแห่งการกระทำ หุ้มห่อ มันก็จะเคลื่อนย้ายจากชาติหนึ่งไปสู่อีกชาติหนึ่ง ถ้าไม่มีฐานรองรับก็ย่อมไม่มีภาพ หรือถ้า ไม่มีวัตถุ เช่น เสาก็ย่อมไม่มีเงาฉันใด เครื่องมือที่จะทำให้เกิดประสบการณ์ ถ้าปราศจากร่างที่ ละเอียด (ที่ประกอบด้วยธาตุละเอียด) เสียแล้วก็ไม่อาจมีอยู่ฉันนั้น เมื่อถือตามความถูกต้องแห่ง สาเหตุทั้งหลาย คือคุณธรรม ความชั่ว ฯลฯ และกำเนิดสูงหรือต่ำที่เป็นผลลัพธ์แล้ว ร่างที่ ละเอียด (ลึงคะ) ที่ได้รับแรงกระตุ้นจากวัตถุประสงค์แห่งวิญญาณ (คือ ความหลุดพ้นของ วิญญาณ) ย่อมทำให้การปรากฏของร่างละเอียดเป็นดุจผู้แสดงละครที่ปลอมตัวเป็นต่าง ๆ กัน ต้อง ขอขอบคุณวิสัยสามารถของประภคิตีที่สำแดงร่างที่ต่าง ๆ กันให้ปรากฏ

เพราะอาศัยคุณธรรมความดี เขาก็จะก้าวหน้าไปสู่แบบฟอร์มแห่งความมีเป็นที่มีร่างที่สูง ขึ้นไปอีก โดยอาศัยความชั่วเขาก็จะจมดิ่งลงสู่แบบฟอร์มที่เลวลง เพราะอาศัยความรู้ เขาก็จะได้ รับความหลุดพ้น และถ้าตรงกันข้าม เขาก็จะได้รับพันธะต่าง ๆ โดยการไม่ยึดมั่นอยู่กับวัตถุที่เป็น โลภะวิสัย เขาก็จะบรรลุถึงสถานะแห่งการหายเข้าไปในประภคิตี จากความปรารถนาที่มีต้นหา เป็นแรงกระตุ้น ก็จะมีการเวียนว่ายตายเกิดต่อไปเป็นผลลัพธ์ เขาจะได้รับการเคลื่อนไหวที่ไม่มีอะไร คอยหน่วงเหนี่ยว ก็โดยอาศัยการบรรลุถึงความเป็นผู้มีอำนาจ และจากสิ่งที่ตรงข้ามกัน เขาก็จะ ได้รับสิ่งที่ตรงข้ามกับความเคลื่อนไหวเสรี...

ในการเดินทางแบบเวียนว่ายตายเกิดนี้ วิญญาณที่มีความรู้สึกย่อมประสบกับความทุกข์อันเนื่องมาจากความแก่และความตายจนกระทั่งถึงเวลาที่ร่างที่ละเอียดสลายไปด้วย ดังนั้นในสภาวะแห่งความมีเป็นจริง ๆ แล้ว ทุกสิ่งทุกอย่างจึงเป็นทุกข์ทั้งสิ้น

ดังนั้น กัมมันตภาพที่ประกฤติก่อให้เกิดขึ้นซึ่งเริ่มต้นด้วยพุทธิปัญญาและสิ้นสุดลงด้วยธาตุหยาบ ๆ นี่จึงเป็นไปเพื่อความปลดปล่อยวิญญาณที่เป็นปัจเจกแต่ละดวง นับว่าเป็นความจริงที่เดียวสำหรับวิญญาณ แม้วิญญาณจะปรากฏว่ามีเพื่อตัวมันเองก็ตาม นามที่ไม่มีความรู้สึกย่อมหลั่งออกมาเพื่อวัตถุประสงค์ที่จะทำให้ถูกได้เจริญเติบโตขึ้นได้ กัมมันตภาพของประกฤติที่มีความโน้มเอียงไปในทางที่จะปลดปล่อยดวงวิญญาณชั้นนั้น ในการที่จะปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความต้องการ เขาจะต้องปล่อยกัมมันตภาพทั้งหลายให้พลัดเปลี่ยนอยู่ในโลกจันใด ประกฤติยอมทำหน้าที่เพื่อเปลี่ยนวิญญาณให้เป็นอิสระ (จากประสบการณ์ของตนเอง) ฉะนั้น หญิงเต็มรับย่อมแสดงศิลปะของเธอต่อสาธารณชน แล้วก็เลิกจันใด ประกฤติยอมเปิดเผยตนเองต่อหน้าวิญญาณแล้วก็เลิกไปจันนั้น วัตถุซึ่งเป็นสุภาพสตรีที่มีประโยชน์ที่มีความประสงค์ทั้งปวงได้ใช้วิธีการมากมายหลายชนิดปฏิบัติตามวัตถุประสงค์แห่งวิญญาณให้สำเร็จลุล่วงไปโดยไม่เห็นแก่ตัว ซึ่งตามความเป็นจริงแล้ว วิญญาณมิได้แสดงส่วนที่มีประโยชน์ใด ๆ ในกัมมันตภาพนี้เลย มิได้ประกอบด้วยความสามข้าพเจ้าคิดว่า ไม่มีอะไรที่จะนุ่มนวลยิ่งไปกว่าประกฤติ สิ่งที่ยากจนซึ่งในทันทีที่เข้ามาอยู่ในสายตาของวิญญาณไม่เคยปรากฏต่อหน้าวิญญาณอีกเลย

เพราะฉะนั้น จึงแน่ใจได้ว่า ไม่มีวิญญาณใด ๆ ถูกผูกมัด ไม่มีวิญญาณใด ๆ ถูกปลดปล่อย ไม่มีวิญญาณใด ๆ ที่เวียนว่ายตายเกิด ประกฤติที่มีรูปร่างต่าง ๆ ย่อมเวียนว่ายตายเกิด ย่อมผูกมัดตัวเองและปลดปล่อยตัวเอง โดยอาศัยแบบฟอร์ม ๗ ประการของตนเอง (ความดีและความชั่ว อริชชา ความไม่ยึดมั่นและความยึดมั่น ความมีอำนาจเหนือและความขาดความมีอำนาจเหนือ) วัตถุย่อมผูกมัดตัวเอง และเพื่อวัตถุประสงค์แห่งวิญญาณ วัตถุเองพร้อมด้วยแบบฟอร์มอย่างหนึ่ง คือความรู้ ย่อมเป็นเหตุทำให้เกิดความปลดปล่อยขึ้น

“ข้าพเจ้าไม่เหมือนนี้” “นี่ไม่ใช่ของข้าพเจ้า” “นี่ไม่ใช่ข้าพเจ้า” โดยอาศัยการรู้สัจธรรมนี้ซ้ำ ๆ ความรู้บริสุทธิ์ที่พ้นจากความผิดพลาดทั้งปวง และมีรูปฟอร์มแห่งการทำวิญญาณให้แตกต่างจากวัตถุที่จะเกิดขึ้น โดยอาศัยความรู้บริสุทธิ์นั้น วิญญาณที่ยังคงตรงไปตรงมา (ปราศจากมายา) คล้ายผู้ดูก็จะเพียงแต่ดูประกฤติ ผู้ซึ่งเมื่อวัตถุประสงค์ของมันดับแล้วก็จะหยุดวิวัฒนาการและจะหันออกจากความเปลี่ยนแปลงประกอบด้วยองค์ ๗ ของตน สิ่งหนึ่ง (วิญญาณ) ย่อมเป็นอุเบกขา เพราะมันเคยเห็นโดยอาศัยวัตถุแล้ว อีกสิ่งหนึ่ง (คือ ประกฤติ) หมดความที่จะเป็นกัมมันต์แล้ว เพราะมันได้เคยถูกมองเห็น แม้ว่าการรวมกันของวิญญาณ (บุรุษ) กับประกฤติจะคงมีอยู่ต่อไปชั่วระยะหนึ่ง ก็จะไม่มีการวิวัฒนาการใด ๆ ทั้งสิ้น เมื่อความดี ฯลฯ ได้เลิกทำหน้าที่เป็นสาเหตุ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๑๕

ในฐานะเป็นผลลัพธ์ของการเกิดความรู้ที่สมบูรณ์แล้ว วิญญาณ (ปุรุษ) ก็ยังคงดำเนินต่อไป ในสถานะที่มีร่างกายในฐานะเป็นผลลัพธ์แห่งความตั้งใจ (ที่เกิดจากกรรมเก่า) คล้ายกับกงล้อของ นายช่างหม้อฉะนั้น เมื่อร่างกายสลาย (ตาย) และประภคิตซึ่งได้แสดงบทบาทของตนสำเร็จเสร็จสิ้น แล้วหยุดพัก วิญญาณ (ปุรุษ) ก็จะบรรลุถึงความหลุดพ้นซึ่งเป็นสิ่งที่ทั้งแนแท้และสมบูรณ์

ลัทธิที่ลึกลับซึ่งมีความตั้งใจที่จะปลดปล่อยวิญญาณ (ปุรุษ) นี้ นักปราชญ์กบิลได้เป็นผู้ ประกาศไว้ ได้มีการวิเคราะห์ความมีเป็น บ่อเกิดและการหายไปของภาวะทั้งหลายไว้ ณ ที่นี้แล้ว

คังกราจารย์

อรรถกถาเวทानตสูตร

ถ้าหากเวทานตะเป็นปรัชญาที่เด่นของอินเดียในสมัยทุกวันนี้ละก็ เราควรจะยกความดี เกือบทั้งหมดนั้นให้แก่ความเปรี๊ยะปราดของท่านคังกราจารย์ จุดมุ่งหมายที่ท่านคังกราจารย์แสดง ไว้นั้นก็คือการส่งเสริมสัจธรรมที่ได้แสดงไว้ในคัมภีร์อุปนิษัตซึ่งท่านถือว่าเป็นสาระที่สูงที่สุดของพระเวท ท่านได้เขียนอรรถกถาอธิบายคัมภีร์อุปนิษัตหลายเรื่อง และนอกจากอรรถกถา เวทานตสูตร แล้ว ก็เขียนอรรถาธิบายคัมภีร์ ภควทคีตา อีกด้วย และท่านได้พยายามที่จะแสดงให้เห็นว่างานหนังสือ ทั้งหลายเหล่านี้ได้แสดงออกซึ่งระบบหนึ่งและระบบเดียวกันนั่นเอง นั่นคือ ระบบเกี่ยวกับลัทธิ เอกนิยมบริสุทธิ (อโทวตะ)

หลักการอันเป็นมูลฐานแห่งปรัชญาของท่านคังกราจารย์สืบเนื่องมาจากมโนภาพเกี่ยวกับ อโทวตะสมบูรณ์นี้เอง ท่านเห็นว่าภาวะทั้งปวงไม่แท้จริงและซ้อนทับอยู่บนพรหมันที่ไม่มีเงื่อนไข สมบูรณ์ซึ่งเป็นหนึ่งที่ไม่มีสอง ข้อคิดเห็นผิด ๆ เกี่ยวกับภาวะพหุนิยมและเหตุกภาพเกิดจากความ หลงหรือมายา ซึ่งแม้จะไม่มีเริ่มต้น แต่ก็อาจใช้ความรู้กำจัดได้ ในทำนองเดียวกัน วิญญาณ (ปุรุษ) ที่เป็นปัจเจกซึ่งปรากฏแตกต่างจากวิญญาณอื่นๆ และจากพรหมันนั้น ความจริงก็มีได้เป็น อะไรนอกจากจะเป็นพรหมันที่รวมกันเป็นหนึ่งเท่านั้น โดยเหตุที่อวิชชาอยู่ที่รากแห่งลัทธิที่คล้ายจะเป็น ไทวตนิยม เฉพาะความรู้เท่านั้นที่ถือว่าเป็นวิธีที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น กิจกรรมทางศาสนา มีหน้าที่ขึ้นรอง ๆ ลงมาเท่านั้น ซึ่งในหน้าที่นั้นกิจกรรมทั้งหลายอาจทำให้จิตมุ่งไปที่ความรู้ แต่ใน ลำพังตัวกิจกรรมเองนั้นไม่เคยนำความหลุดพ้นมาให้เลย ภักติ แม้ว่าจะเป็นขึ้นรองลงมา แต่ก็มี บทบาทอยู่ด้วยเหมือนกัน เพราะเมื่อพรหมันเป็นความมีเป็นที่สมบูรณ์ เป็นพุทธิและความสุข เรา ก็อาจถือว่าพรหมันมีคุณลักษณะที่เป็นมงคลอันเป็นลักษณะของ "อิศวร" การพิจารณาไตรตรอง มโนภาพเกี่ยวกับพรหมันที่จำกัดขอบเขตยิ่งขึ้นนี้ย่อมทำให้บริสุทธิ์และเตรียมจิตเพื่อให้ได้มีความ รู้ที่สูงขึ้นเกี่ยวกับพรหมันที่ไม่มีเงื่อนไข วาทวิจารณ์ของท่านคังกราจารย์ ส่วนใหญ่ตั้งอยู่บนฐาน แห่งมาตรฐานที่เป็นคู่เกี่ยวกับความรู้ที่สมบูรณ์และสิ่งที่สัมพันธ์ หรือที่สูงและต่ำนี้ ความรู้ซึ่งนำไป

สู่ความหลุดพ้นนั้นมีเป็นเพียงการให้เหตุผลเท่านั้น แต่ทว่ายังเกี่ยวกับการรู้แจ้งเอกภาพลัทธิของอาตมน์ที่เป็นปัจเจก (ปุรุष) กับพรหมณ์อย่างพินิจพิเคราะห์อีกด้วย

พรหมสูตร หรือ เวทानตสูตร ของท่านพาทรายณะ เป็นการประมวลความคิดเห็นแห่งคัมภีร์อุปนิษัตทั้งหลายให้เป็นระบบที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับแบบเก่า ๆ ซึ่งแก่นของคัมภีร์อาจถอยหลังขึ้นไปถึงหลายร้อยปีก่อนคริสต์ศักราชก็ได้ ในสมัยท่านสังกรจารย์ถือกันว่า พรหมสูตร หรือ เวทานตสูตร นี่เป็นการตีความหมายคัมภีร์อุปนิษัตที่รับรองกันเป็นทางการ วิธีที่ท่านสังกรจารย์ให้ข้อรรถาธิบายปรัชญาของท่านในรูปอรรถกถาพรหมสูตรหรือเวทานตสูตรนี้เป็นการแสดงให้เห็นภาพวิธีการทั่ว ๆ ไปของท่านอย่างสูงส่ง ซึ่งตั้งอยู่บนฐานแห่งการตีความหมายอย่างมีเหตุผลเกี่ยวกับสัจธรรมที่แสดงไว้ ในคำนำหนังสืออรรถกถานั้น ท่านสังกรจารย์ได้สาธกถึงความเป็นไทวตะที่เป็นสารัตถะสำคัญระหว่าง ประธาน (อาตมน์ หรือ ปุรุष) กับ กรรม (วัตถุ หรือ ประกฤติ) ข้อความตอนหนึ่งที่คัดมาไว้ ณ ที่นี้ได้ก่อให้เกิดเป็น อรรถกถา (ภาษาขุยะ) ของท่านสังกรจารย์ในลัทธิสูตรแรกซึ่งโดยทั่ว ๆ ไปถือว่าเป็นคำนำย่อ ๆ และเป็นใจความแห่งอรรถกถาที่ยืดยาวในเรื่องเวทานตสูตร ทั้งสิ้นของท่าน

(จาก พรหมสูตรภาษาขุยะ ของท่านสังกรจารย์ ๑.๑.๑-๔)

คำนำเรื่อง “การซ้อนทับ”

เมื่อเป็นที่เข้าใจกันดีแล้วว่า “กรรม” กับ “ประธาน” ซึ่งเข้าใจกันว่าเป็น “ท่าน” และ “ข้าพเจ้า” และตามธรรมดาตรงกันข้าม คล้ายความมืดกับความสว่างนั้นไม่อาจเป็นสภาวะของกันและกันได้ สภาวะลักษณะของสิ่งสองสิ่งก็ยิ่งเป็นสภาวะของกันและกันได้น้อยไปอีก เพราะฉะนั้นเมื่อเขาเอา “กรรม” ที่เข้าใจกันว่าเป็น “ท่าน” และสภาวะลักษณะของกรรมทับลงไปบน “ประธาน” ที่เข้าใจกันว่าเป็น “ข้าพเจ้า” และซึ่งประกอบด้วยพุทธิ และเอา “ประธาน” ซึ่งเป็นด้านหลังของกรรม และสภาวะลักษณะของประธานทับลงบน “กรรม” การซ้อนทับนี้ซึ่งยังคงมีเหตุผลที่จะต้องเชื่อถืออยู่ย่อมเป็นสิ่งที่จะต้องปฏิเสธ

นอกจากนั้น การเอาธรรมชาติและคุณลักษณะของสิ่งหนึ่งไปซ้อนบนธรรมชาติและคุณลักษณะของอีกสิ่งหนึ่งและโดยมิได้ทำให้สิ่งที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงทั้งสองนี้คือ “กรรม” และ “ประธาน” แยกออกจากกันและกัน ก็จะไม่มีความตามธรรมชาติอยู่ในโลก นั่นคือข้อความว่า “ข้าพเจ้าเป็นนี้” และ “นี่ของข้าพเจ้า” ซึ่งเนื่องมาจากความเข้าใจที่ถูกขจัดออกไป (Sublative) และเป็นตัวแทนความสับสนกันของสิ่งที่ถูกและสิ่งที่ผิด

อาจมีผู้ถามว่า อะไรคือสิ่งนี้ที่เรียกว่า “การซ้อนทับ” เล่า ? เรา ก็ตอบว่า สิ่งนั้นคือการที่สิ่งอื่น ๆ บางสิ่งที่มีประสบการณ์มาก่อนแล้ว “ปรากฏตัว” ในอะไรบางสิ่งและประกอบด้วยการ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๒๑

รำลึก บางคนก็เรียกมันว่าการซ้อนทับแห่งคุณลักษณะของสิ่งหนึ่งบนอีกสิ่งหนึ่ง บางคนก็กล่าวว่า ณ ที่ที่สิ่งหนึ่งถูกซ้อนทับลงบนอีกสิ่งหนึ่งนั้นเป็นเพียงมายาที่เนื่องมาจากความไม่เข้าใจในเรื่องความแตกต่างของมันนั่นเอง บางคนก็ยังมีความเห็นอีกว่า เมื่อมีการซ้อนทับ ณ ที่ใดก็ย่อมมีความพอใจสภาพลักษณะที่ตรงข้ามกับธรรมชาติของมันในสิ่งหนึ่ง ณ ที่นั้น แต่ก็ได้ยุติการที่จะมีลักษณะภาพของสิ่งหนึ่งที่ปรากฏว่ามีสภาพลักษณะของอีกสิ่งหนึ่งเลย และประสบการณ์ของเราในโลกก็เป็นเช่นนั้น : คือ หอยมุกสองแฉกคล้ายเงิน และดวงจันทร์ดวงเดียวก็ส่องแสงคล้ายกับว่าจะมีดวงจันทร์ดวงที่สอง

แต่การที่ “กรรม” และสภาพลักษณะของกรรมซ้อนทับอาตมมันภายในซึ่งมิได้เป็น “กรรม” นั้นจะเกิดขึ้นได้อย่างไร? สิ่งหนึ่งซ้อนทับอีกสิ่งหนึ่งบนสิ่งหนึ่งเบื้องหน้าตัวมันเอง แต่ท่านกล่าวว่า อาตมมันภายในซึ่งตกอยู่ภายนอกขอบเขตของสิ่งที่ถูกเข้าใจว่าเป็น “ท่าน” นั้นไม่เคยเป็น “กรรม” เลย คำตอบก็มีว่า : อาตมมันภายในนี้มิได้เป็นสิ่งที่มิใช่กรรมทุกกาลสมัย เพราะมันเป็นอารมณ์แห่งความคิดความเข้าใจว่า “ข้าพเจ้า” และมีได้มีความรู้เกี่ยวกับอาตมมันภายในโดยอาศัยสหัชญาณ จัปพลันเลย มิได้มีกฎเกณฑ์ทำนองนั้นใด ๆ ที่การซ้อนทับจะต้องถูกทำให้มีเฉพาะในวัตถุซึ่งมีอยู่เบื้องหน้าของสิ่งหนึ่งเท่านั้น เพราะแม้แต่สิ่งเข้าใจไม่ได้ เช่น อิเธอร์ เด็ก ๆ ก็เอาฝุ่น ๆ ฯลฯ ซ้อนทับที่ผิวพื้นได้ ดังนั้น จึงมิได้เป็นการขัดแย้งกัน ในอันที่จะพูดถึงสิ่งทั้งหลายที่ไม่มิตัวตนว่า ซ้อนทับอยู่บนอาตมมันภายในเลย

การซ้อนทับที่กำหนดคุณลักษณะไว้เช่นนั้น นักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนเห็นว่าเป็นอวิชชา และการพิจารณาตัดสินสภาวะที่แท้จริงของสิ่งหนึ่งโดยการชี้ให้เห็นความแตกต่างของสิ่งซึ่งถูกซ้อนทับไว้บนสิ่งนั้น นักปราชญ์ทั้งหลายกล่าวว่าเป็นความรู้ เมื่อข้อนี้เป็นดังนี้ สิ่งที่มีสิ่งหนึ่งซ้อนทับอยู่ก็จะไม่มีผลกระทบกระเทือนแม้แต่น้อยเพราะความบกพร่องหรือส่วนดีของสิ่งที่ถูกซ้อนทับเลย และเนื่องจากการที่มีสิ่งหนึ่งซ้อนทับอีกสิ่งหนึ่งในเมื่อเพ่งถึงอาตมมันและสิ่งที่มีใช่อาตมมัน ซึ่งเรียกว่าอวิชชา นี่แหละ ที่การจัดการทางโลก ๆ ทั้งปวงเกี่ยวกับวิธีที่จะทำให้เกิดความรู้ และจุดมุ่งหมายแห่งความรู้ก็จะเกิดขึ้น และ (ในสถานการณ์เดียวกันนั่นเอง) คัมภีร์ทั้งปวงพร้อมด้วยคำสั่ง ข้อห้าม และวิธีที่จะทำให้เกิดหลุดพ้นก็จะมีปฏิบัติการ

แต่ท่านจะกล่าวได้อย่างไรว่า : บ่อเกิดแห่งความรู้ที่สมเหตุสมผล เช่น ความเข้าใจและ คัมภีร์ทั้งหลายก็ตกอยู่ในขอบเขตแห่งบัญญัติของสิ่งที่เกิดมาจากอวิชชาด้วย? ข้าพเจ้าจะตอบว่า : ผู้ที่ปราศจากความรู้รู้สึกว่า “ข้าพเจ้า” และ “ของข้าพเจ้า” (อหังการ-มมังการ) ในร่างกาย ประสาท ฯลฯ นั้น ย่อมไม่อาจเป็นผู้รู้และไม่อาจอาศัยวิธีแห่งประชาชนได้ เพราะถ้าหากไม่ใช่ประสาททั้งหลายแล้ว ก็ไม่อาจมีกัมมันตภาพแห่งประชาชน ฯลฯ ได้ และถ้าปราศจากมูลฐาน (ร่างกาย) เสียแล้ว กัมมันตภาพของประสาททั้งหลายก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ และไม่มีใครเลยที่กระทำ

โดยปราศจากร่างกายที่ประสาทของอาดมันไม่เคยถูกซ่อนทับลงไปได้ ทั้งอาดมันซึ่งเป็นผู้ที่ไม่มีอะไรยึดมั่นก็ไม่อาจเป็นผู้รู้ได้ในเมื่อไม่มีอะไรในบรรดาสิ่งเหล่านี้ (ร่างกาย ประสาท ฯลฯ) อยู่เลย และเมื่อปราศจากผู้รู้เสียแล้ว วิธีที่จะรู้ก็ไม่เกิดขึ้น ดังนั้น ภายใต้อวิชชาก่อให้เกิดขึ้นมานั่นเอง ที่วิธีที่ทำให้เกิดความรู้อยู่ทั้งหลาย คือความเข้าใจ ฯลฯ รวมทั้งคัมภีร์ด้วยจึงได้เกิดมีขึ้นมา...

ในแง่ที่เกี่ยวกับกัมมันตภาพที่เกี่ยวข้องเนื่องกับคำสอนในคัมภีร์นั้น แม้บุคคลที่มีสติปัญญาปราดเปรื่องไม่เหมาะสมที่จะเข้าไปสู่คำสอนเหล่านั้น นอกเสียจากว่าเขาจะรู้จักอาดมันว่ามีความสัมพันธ์กับโลกอื่น ๆ เท่านั้น ทั้งสัจธรรมที่เรียกว่าอาดมันนั้น ซึ่งเป็นสิ่งที่เราทราบมาจากคัมภีร์อุปนิษัทซึ่งอยู่เหนือความต้องการทางร่างกาย เช่น ความหิว และความแตกต่างกันอย่างเด่นชัด เช่น พราหมณ์ กษัตริย์ ฯลฯ และซึ่งมิได้ขึ้นอยู่กับการต้องเวียนว่ายตายเกิด จะต้องไม่เอามารวมไว้ในภาวะที่เหมาะสม (สำหรับกิจกรรมตามคัมภีร์) เพราะอาดมันนั้นไม่มีประโยชน์อะไร และตรงข้ามกับภาวะที่เหมาะสมชนิดนี้ คัมภีร์ซึ่งมีปฏิบัติการคล้ายกับว่าทำต่อหน้าการอุปติแห่งความรู้เกี่ยวกับอาดมันชนิดนั้นย่อมไม่เกิดมีภายใต้อวิชชาทั้งหลายที่เกิดจากอวิชชา ดังนั้น คำสั่งสอนที่มีอยู่ในคัมภีร์ เช่น “พราหมณ์จะต้องประกอบอญูพิธิ” ก็ปฏิบัติการไปตามการที่สิ่งเฉพาะอย่าง ๆ เช่น ขึ้น ขึ้นอายุ และเงื่อนไข ซ่อนทับบนอาดมัน

เราได้กล่าวไว้ว่า การซ่อนทับก็คือ การเห็นสิ่งหนึ่งในบางสิ่งบางอย่างซึ่งมิใช่สิ่งนั้น ดังนั้น เมื่อบุตร ภรรยา ฯลฯ จะสบายดีหรือไม่ก็ตาม เขาก็จะพิจารณาเห็นอาดมันของเขาเองสบายดีหรือไม่สบายด้วย เขาเอาคุณลักษณะภายนอกซ่อนทับอาดมัน เขาย่อมเอาคุณลักษณะของ “ร่างกาย” ซ่อนทับบนอาดมันในเมื่อเขาพิจารณาเห็นว่า “เราอ้วนพลั้ย เราสะอิดสะเอ้ง เรางาม เราเย็น เราไป เรากระโดด” ในทำนองเดียวกัน เขาย่อมเอาคุณลักษณะของ “ประสาท” ซ่อนทับบนอาดมันเมื่อเขาพูดว่า “ข้าพเจ้าเป็นใบ้ ข้าพเจ้ามีตาข้างเดียว ข้าพเจ้าไม่มีกำลัง ข้าพเจ้าหูหนวก ข้าพเจ้าตาบอด” และในวิธีเดียวกันนั้นแหละเขาย่อมเอาสภาวะลักษณะของ “อายตนะภายใน” เช่น ความปรารถนา เจตนา ประชาน และความตั้งใจซ่อนทับบนอาดมัน มนุษย์เราย่อมซ่อนอาดมัน (ที่เกิดมาแต่เหตุ) ที่มีอยู่ในความรู้ว่า “เรา” ทับลงไปบนอาดมันชั้นในซึ่งเป็นผู้เห็นกัมมันตภาพทั้งปวงของอายตนะภายนอก และซ่อนอาดมันภายในซึ่งเป็นสิ่งตรงกันข้ามจริง ๆ และเป็นผู้เห็นกัมมันตภาพทั้งปวงลงบนอายตนะภายใน

ดังนั้น การซ่อนทับที่ปราศจากเบื้องต้นและที่สุดอันมีอยู่ในสภาวะแท้ ๆ ของสิ่งทั้งหลายนี้ ซึ่งมีแบบฟอร์มแห่งความรู้ที่ขึ้นอยู่กับการเข้าแทนที่ และรับผิดชอบตัวแทนและประสบการณ์ของมนุษย์นั้นย่อมเป็นอะไรบางอย่างที่โลกทั้งปวงรู้จัก เพื่อที่จะกำจัดการซ่อนทับนี้ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งความชั่ว (ทั้งปวง) และเพื่อจะได้รับความรู้เกี่ยวกับความเป็นหนึ่งของอาดมันนี้เองที่ทำให้คัมภีร์อุปนิษัททั้งปวงเริ่มต้น และวิธีที่การซ่อนทับนี้เป็นใจความของคัมภีร์อุปนิษัททั้งปวงนั้น เราจะแสดงไว้ในระบบ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๒๓

แห่งความคิดที่เรียกร้องให้ทำการวิจัยอาตมอันที่เป็นประธานเหนือร่างกาย (ศาริรรมีมามสา) นี้

ในบรรดากระบวนแห่งความคิดที่เรียกว่า เวทานตมีมามสา (ซึ่งเป็นการสืบสวนหาใจความของ เวทานตะ คือ คัมภีร์อุปนิษัท) ซึ่งข้าพเจ้าปรารถนาจะอธิบาย (เช่นกัน) นั้น นับว่าเป็น สูตรแรก :

เพราะฉะนั้น แล้วก็เกิดความปรารถนาที่จะรู้จักพรหมัน

ในอรรถกถาแห่งสูตรนี้ ท่านคังกราจารย์ได้ป้องกันฐานะของท่านจากระบบที่เกี่ยวข้องกัน ชื่อ ปูรวมีมามสา ซึ่งในระบบนี้สภาวะแห่งธรรมและกรรมหรือพิธีรีตองก็ได้ถูกนำมาวิจัย ท่านคังกราจารย์สนอกสนใจต่อการปฏิเสธปรัชญาระบบอื่น ๆ ทั้งที่เป็นระบบที่ถูกต้องและระบบที่ผิดไปจากของเดิม ในข้อความที่คัมมานี้ ท่านคังกราจารย์พยายามปฏิเสธข้ออ้างของพวกที่นับถือลัทธิ ปูรวมีมามสาว่า ข้ออ้างของพวกปูรวมีมามสานั้นเป็นเพียงการแปลความหมายคัมภีร์พระเวทที่สมเหตุสมผลเท่านั้นเอง ลัทธิมีมามสาทั้งสองได้เกิดมาเพื่อตอบสนองการทำทนายของปรัชญาระบบอื่น ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่พระพุทธศาสนา โดยเหตุที่คัมภีร์พระเวทไม่มีอะไรผิดพลาด พระเวทจึงต้องเป็นคัมภีร์ที่คงเส้นคงวายิ่งขึ้น และการสร้างระบบที่คงเส้นคงวาโดยถือคัมภีร์พระเวทเป็นหลัก เช่นนั้น นับว่าเป็นจุดมุ่งหมายของลัทธิทั้งสอง เมื่อถือตามลัทธิปูรวมีมามสา วัตถุประสงค์ของคัมภีร์ก็เพื่อก่อให้เกิดธรรม ซึ่งมีฉะนั้นแล้วก็เป็นสิ่งที่ไม่มีใครทราบได้ เรื่องนี้ได้ทำกันในข้อความที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ที่กล่าวถึงคำสั่งและคำห้าม โดยเหตุที่ไม่มีข้อความในพระเวทตอนใด ๆ ที่จะขาดวัตถุประสงค์เสียได้ เราจึงถือว่าข้อความอื่น ๆ ทั้งปวงเป็น “อรรถวาท” คือเป็นการอธิบาย การยกย่องชมเชย หรือการประณามในส่วนที่เกี่ยวกับคำสั่งหรือคำห้ามบางอย่างที่นับว่ามีประโยชน์มาก ท่านคังกราจารย์ได้วิพากษ์วิจารณ์ลัทธิปูรวมีมามสาที่มีความยึดถือว่า ความหมายของพระคัมภีร์พระเวทประกอบด้วยบทบัญญัติเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนคัมภีร์อุปนิษัทมิได้เกี่ยวกับการกระทำ แต่ทว่าเกี่ยวกับความรู้ (เรื่องพรหมัน)

เมื่อยอมรับนับถือกันว่าคำว่า แล้ว (ในสูตร) มีความหมายว่า ภายหลัง (อะไรบางอย่าง) การสอบสวนธรรมย่อมสอดคล้องแสดงถึงการศึกษาคัมภีร์พระเวททั้งหลายซึ่งเพิ่งได้มีมาก่อนการสอบสวนนั้นอย่างสม่ำเสมอเป็นนิจสินอันใด ในกรณีการสอบสวนเรื่องพรหมันนี้ก็ฉันทันนั้น คือเราจำต้องกล่าวถึงสิ่งที่มีมาก่อนพรหมัน หลังจากได้ศึกษาพระเวทแล้วนั้นแหละจึงจะเป็นอะไรบางอย่างที่เป็นธรรมดาสามัญแก่การสอบสวนทั้งสองนั้น นั่นคือ การสอบสวนธรรมและการสอบสวนพรหมัน แต่ ณ ที่นี้ไม่มีความแตกต่างกันใด ๆ ที่แสดงว่าการสอบสวนพรหมันมีภายหลังการสอบสวนธรรมบ้างดอกหรือ ? ไม่มีเลย แต่ก็อาจเป็นไปได้ที่เราอาจมีความปรารถนาที่จะรู้จักพรหมัน ถ้าเราได้อ่านคัมภีร์อุปนิษัทแล้ว แม้เราจะไม่ต้องสอบสวนว่าธรรมคืออะไรก็ตาม ในคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น คัมภีร์เรื่อง การตัดหัวใจ (ในการฆ่าสัตว์บูชาญ) ก็มีลำดับสิ่งของต่าง ๆ ที่กำหนดตายตัวไว้ตอนหนึ่ง

อันเป็นลำดับที่ได้ตั้งใจจะให้มียู่ ณ ที่นั้น โดยอาศัยคำว่า “แล้ว” ลำดับที่ ณ ที่นี้มีได้หมายถึงทาง เพราะในระหว่างการสอบสวนธรรมและการสอบสวนพรหมนั้น ไม่มีเจ้าหน้าที่ใด ๆ ที่จะแสดงว่า สิ่งหนึ่งเป็นส่วนประกอบของอีกสิ่งหนึ่ง หรือว่า บุคคลหนึ่งที่มีคุณสมบัติเหมาะสมกับสิ่งแรก (ธรรม) ย่อมกลายเป็นผู้ที่เหมาะสมกับสิ่งหลัง (พรหม)

อนึ่ง ในระหว่างธรรมกับพรหมนี้ ก็มีความแตกต่างกันในเมื่อเพ่งถึงผลและวัตถุประสงค์แห่งการสอบสวน ความรู้เกี่ยวกับธรรมย่อมมีผลเป็นความมั่งคั่งสมบูรณ์ และขึ้นอยู่กับกาปฏิบัติหน้าที่ทั้งหลายตามลำดับ อนึ่ง ความรู้เกี่ยวกับพรหมย่อมมีผลเป็นความสุขนิรันดร์ และมีได้ขึ้นอยู่กับกิจกรรมอื่นใดทั้งสิ้น อนึ่ง ธรรมที่เราอยากทราบก็คือสิ่งที่ยังไม่เกิดขึ้น เพราะมันขึ้นอยู่กับบุคคลที่จะปฏิบัติธรรม แต่พรหมที่เราอยากทราบ ณ ที่นี้เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้ว เพราะพรหมเป็นนิรันดร์ และมีได้อาศัยกิจกรรมของบุคคล ทั้งยังมีความแตกต่างกันระหว่างธรรมกับพรหมในเมื่อเพ่งถึงการทำให้คำสั่งที่ศักดิ์สิทธิ์นำเราของธรรมและพรหมปฏิบัติ การคำสั่งศักดิ์สิทธิ์ที่ทำให้ธรรมชัดเจนย่อมทำให้บุคคลรู้แจ้ง แม้ว่าธรรมนั้นจะทำให้เขาอยู่ในกิจกรรมที่ธรรมตั้งใจให้ปฏิบัติก็ตาม อนึ่ง คัมภีร์ที่เกี่ยวกับพรหมก็เพียงทำให้บุคคลหนึ่งรู้แจ้งเท่านั้น โดยเหตุที่ความรู้เป็นผลลัพธ์โดยตรงของคัมภีร์ บุคคลจึงมิได้ถูกบังคับให้มีกิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้ เราจึงจักพูดถึงสิ่งเมื่อวัตถุนั้นมากระทบกับประสาทสัมผัส (อินทรี) อันใด ณ ที่นี้ก็อันนั้น

เพราะฉะนั้น เราจะต้องให้กำเนิดอะไรบางอย่างขึ้นมา (ในฐานะที่เป็นการพิจารณา) ติดต่อกันไปอย่างใกล้ชิดกับสิ่งที่ถูกสอนให้มีการสอบสวนพรหม ข้าพเจ้าจะทำให้มันเกิดขึ้น ความรู้สึกเกี่ยวกับการส่อให้เห็นความแตกต่างของสิ่งทั้งหลายว่าเป็นสิ่งที่ถาวรและสิ่งที่ไม่ถาวร การไม่รู้สึกลึกซึ้งมั่นคงถาวรต่อสิ่งที่จะทำให้เกิดความสุขสนุกสนานทั้งในโลกนี้หรือในโลกหน้า

การเพิ่มพูนความสงบและการควบคุมตัวเองเป็นต้นให้มีมากขึ้น และความปรารถนาที่จะพ้นทุกข์ เมื่อเกิดมีความรู้สึกต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นก่อนหรือภายหลังการสอบสวนธรรมก็ตามมันก็อาจเป็นไปได้ที่เขาจะสอบสวนพรหมและรู้จักพรหม แต่ไม่ใช่ในเวลาที่ไม่มีความรู้สึกเหล่านั้น เพราะฉะนั้น โดยคำว่า “แล้ว” นี้เอง จึงเป็นการสอนว่า ความปรารถนาที่จะรู้จักพรหมนี้ย่อมเกิดหลังจากที่ได้รับส่วนเพิ่มเติมทางด้านจิตใจที่ได้ก่อให้เกิดขึ้นดังกล่าวแล้วอย่างเต็มที่...

พรหมนั้นเราอาจทราบได้เป็นอย่างดีหรืออาจไม่ทราบเลยก็ได้ ถ้าหากว่าเรารู้จักพรหมดีแล้ว เราก็ไม่มีความปรารถนาใด ๆ ที่จะอยากทราบพรหมอีก แต่ถ้าหากเรายังไม่รู้จักพรหมเลย เราก็คงไม่ปรารถนาจะทราบอีกเช่นกัน คำตอบข้อคัดค้านนี้มีดังนี้ : พรหมมันมีอยู่เป็นอยู่ เป็นนิรันดร์ บริสุทธิ์ รู้แจ้ง มีธรรมชาติ เป็นเสรี เป็นสัพพัญญู และมีอำนาจทั้งปวง เมื่ออธิบายคำว่า “พรหม” ในแง่นิรุกติศาสตร์ พรหมมันก็เป็นนิรันดร์ บริสุทธิ์และอื่น ๆ ซึ่งคนทั้งปวงเข้าใจกันดี เพราะ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๒๕

คุณสมบัติเหล่านี้ตรงกับความหมายของธาตุ “พญฺห” (ซึ่งเป็นรากศัพท์ของคำว่าพรหมณ์) ความมีอยู่ของพรหมณ์นั้นเป็นที่รู้จักกันดีแล้ว เพราะพรหมณ์เป็นอาตมันของสิ่งทั้งปวง ทุกคนเข้าใจอย่างถ่องแท้ถึงความมีอยู่ของอาตมันเพราะไม่มีใครกล่าวว่า “ข้าพเจ้าไม่มี” ถ้าหากความมีอยู่ของอาตมันไม่เป็นที่รู้จักกันดี โลกแห่งภาวะทั้งหลายทั้งปวงคงไม่มีข้อคิดเห็นว่า “ข้าพเจ้าไม่มีอยู่” โดยแท้ และอาตมันก็คือพรหมณ์นั่นเอง

เราอาจแย้งว่าถ้าพรหมณ์เป็นที่รู้จักกันดีในโลกในฐานะเป็นอาตมันละก็ เราก็ควรรู้จักพรหมณ์แล้ว และพรหมณ์ก็จะไม่กลายเป็นอะไรบางอย่างที่เราไม่ต้องการสอบสวนหาอีก ข้อนี้หาได้เป็นอย่างนั้นไม่ เพราะ (เมื่อเราได้ยอมรับความมีอยู่ของพรหมณ์โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว) ก็มีความแตกแยกความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาวะเฉพาะของพรหมณ์อยู่ สามัญชนและพวกนักวัตถุนิยมทั้งหลายมีความเห็นว่า อาตมันเป็นเพียงร่างกายที่มีสติปัญญาเป็นคุณสมบัติเท่านั้นเอง คนบางพวกก็คิดว่าอินทรีที่มีพุทธิปัญญานั้นแหละที่เป็นอาตมัน บางพวกยังคิดว่าจิตนั้นแหละคืออาตมัน บางพวกก็เห็นว่าพรหมณ์เป็นวิญญาณที่ล่องลอยอยู่ชั่วขณะ บางพวกก็ว่าพรหมณ์เป็นความว่าง บางพวกกล่าวว่ามีการะ (entity) อยู่อย่างหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากร่างกาย ฯลฯ และซึ่งเคลื่อนย้าย กระทำ และชื่นชมยินดี บางคนเห็นว่าพรหมณ์เป็นผู้เสวยสุข ไม่ใช่เป็นผู้สร้าง บางคนเห็นว่ามีพระผู้เป็นเจ้าเป็นสัพพัญญูและทรงไว้ซึ่งอำนาจทั้งปวง แตกต่างไปจากภาวะดังที่กล่าวแล้ว บางพวกก็มีความเห็นว่าอาตมันภายในของผู้ที่เสวยสุขนั้นแหละคือพรหมณ์ ดังนั้น เมื่ออาศัยการให้เหตุผลและตำราต่าง ๆ และความละม้ายคล้ายคลึงกันของการให้เหตุผลและตำรานั้น จึงมีบุคคลอีกมากมายที่มีทัศนะต่าง ๆ กันออกไป ดังนั้น บุคคลที่ยอมรับบางทัศนะโดยไม่ตรวจสอบทัศนะนั้น ๆ เสียก่อน อาจไม่ได้บรรลุถึงความดีอันติมะ และอาจได้รับทุกข์ได้ เพราะฉะนั้น โดยอาศัยการสร้างวิธีการสอบสวนในเรื่องพรหมณ์ขึ้นนี้เอง ณ ที่นี้เราจึงเริ่มการอภิปรายเกี่ยวกับความหมายของคัมภีร์อุปนิษัทต่าง ๆ โดยได้รับการช่วยเหลือจากการให้เหตุผลหรือการอนุมาน ดังที่เป็นอยู่ในการทำให้ลงรอยกับคัมภีร์และมีบรมสุขเป็นผล

ได้มีผู้กล่าวว่า พรหมณ์เป็นสิ่งที่เราควรจะต้องสอบสวน ในปัญหาที่เกี่ยวกับลักษณะของพรหมณ์นั้น ท่านผู้ประพันธ์สูตรที่มีชื่อเสียงได้กล่าวไว้ว่า

กำเนิดของพรหมณ์มีตั้งแต่เมื่อไร

...ของจักรวาลนี้ที่ถูกทำให้เห็นว่าเป็นแตกต่างกันในด้านชื่อและรูปฟอร์มนั้นมีตัวกระทำและผู้เสวยสุขมากมายที่ทำหน้าที่เป็นพื้นฐานแห่งผลของกิจกรรมต่าง ๆ ที่มาพร้อมกับฐานะ กาละและเหตุต่าง ๆ โดยเฉพาะ และสภาวะ กับแบบของกิจกรรมนั้น ๆ เราก็ไม่อาจเข้าใจได้แม้แต่ในจิตของเราเอง สาเหตุที่เป็นสัพพัญญูทรงไว้ซึ่งอำนาจทั้งปวงที่ทำให้มีการเกิด การดำรงอยู่ และการทำลายของจักรวาลเช่นนั้น ก็คือพรหมณ์ นั่นคือความหมายที่เต็มทีที่เราจะต้องเข้าใจ...

เป็นไปไม่ได้ที่จะละทิ้งพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งมีคุณลักษณะดังกล่าวแล้วข้างต้น และสมมุติสิ่งใดสิ่งหนึ่ง คือ ประกฤติที่ปราศจากพุทธิปัญญา ปริมาณ อสัต หรือบุคคลที่จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในฐานะเป็นต้นเหตุแห่งบ่อเกิด ฯลฯ ของจักรวาล ดังที่ได้แสดงคุณลักษณะมาแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าไม่อาจเกิดจากสภาวะจริง ๆ ของสิ่งทั้งหลายได้ เพราะ ณ ที่นี้เราต้องการฐานะ กาละ และสาเหตุเฉพาะ (สำหรับสร้างสิ่งหนึ่งขึ้นมา)

สิ่งนี้แหละที่ปรัชญาเมธีเหล่านั้นผู้พูดถึงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ในฐานะเป็นสาเหตุของจักรวาล ในฐานะเป็นการอนุমানที่มีวิสัยสามารถที่จะสาธิตความมีเป็น (สัต) ฯลฯ ของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่แตกต่างจากปัจเจกบุคคลที่ต้องเวียนว่ายตายเกิดหมายถึง และ ณ ที่นี้คือ ในสูตรที่ว่า “ตั้งแต่เมื่อ ฯลฯ” นั้น มิได้เป็นมโนคติเดียวกับที่แสดงไว้ดอกหรือ ? หาได้เป็นเช่นนั้นไม่ เพราะสูตรทั้งหลายย่อมร้อยกรองดอกไม้ คือถ้อยคำในเวทानตะ (อุปนิษัต) เข้าด้วยกัน ข้อความในคัมภีร์อุปนิษัตนี้แหละที่ได้ถูกอ้างในรูปของสูตร และได้ถูกตรวจสอบ โดยอาศัยการตรวจสอบความหมายของคัมภีร์ และพิจารณาตัดสินความหมายแห่งคัมภีร์อย่างแท้จริงนี้เอง ก็จะทำให้บรรลุดึงการรู้แจ้งพรหมัน มิใช่โดยอาศัยการอนุমানและโดยอาศัยความรู้แหล่งอื่น ๆ เลย คัมภีร์เวทानตะซึ่งพูดถึงสาเหตุแห่งต้นกำเนิด ฯลฯ ของโลก ซึ่งเป็นการอนุমানที่คงทำให้การเข้าใจความหมายของคัมภีร์นั้นดีขึ้น และคงจะเหมาะกับคัมภีร์เวทानตะนั้น มิได้ถูกทำให้สิ้นโอกาสที่จะเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้อย่างหนึ่งเลย เพราะตัวคัมภีร์เองก็ยอมรับนับถือเรื่องการให้เหตุผลว่าเป็นผู้ช่วยเหลืออย่างหนึ่ง ดังนั้น คัมภีร์จึงมีข้อความว่า : “เราจะต้องฟังและคิดถึงอาตมมันนั้น” และในตำราก็มียุติข้อความว่า “บุคคลผู้มีสติปัญญาเมื่อได้รับคำบอกเล่าที่ดีแล้ว ก็คงจะไปถึงแคว้นคันธาระได้ฉันใด” ณ ที่นี้ก็ฉันนั้น ผู้ที่มีศรัทธาว่า คัมภีร์ได้รับความช่วยเหลือจากพุทธิปัญญาของมนุษย์ ตราบเท่าที่ยังเกี่ยวข้องกับการสอบสวนพรหมันอยู่ ตามลำพังคัมภีร์ ฯลฯ ก็มีได้เป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ดังเช่นในกรณีการสอบสวนธรรมเลย เมื่อว่ากันตามโอกาสแล้ว คัมภีร์ ฯลฯ และประสบการณ์โดยตรงนับว่าเป็นบ่อเกิดของความรู้ เพราะความรู้เรื่องพรหมันย่อมมีอะไรบางอย่างซึ่งมีอยู่พร้อมแล้วและทำตัวให้สมบูรณ์อยู่ในประสบการณ์โดยตรงของมันเป็นวัตถุประสงค์ในสิ่งที่จะต้องถูก “ทำ” ขึ้นมานั้น ไม่มีความต้องการประสบการณ์ใด ๆ และลำพังคัมภีร์ ฯลฯ เท่านั้น ก็อาจเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้ได้ เพราะสำหรับการที่จะเกิดมีขึ้นมานั้น สิ่งที่จะต้องถูกทำจะต้องอาศัยบุคคล (ผู้เสนอให้ทำ) การกระทำไม่ว่าจะเป็นแบบโลกีย์หรือที่คัมภีร์บัญญัติไว้ก็อาจเป็นสิ่งที่ถูกทำขึ้นมาได้ อาจไม่เป็นสิ่งที่ถูกทำขึ้นมาเลย หรืออาจเป็นสิ่งที่ถูกทำขึ้นมาโดยวิธีการต่าง ๆ กันได้ ในทำนองเดียวกัน เมื่อเพ่งถึงการกระทำตามที่คัมภีร์บัญญัติไว้ คัมภีร์ได้กล่าวไว้ว่า : “เขาถือถ้อย” โคทชิน ในพิธี อติราตระ และได้กล่าวไว้ด้วยว่า : “เขามิได้ถือถ้อย” โคทชิน ในพิธี อติราตระ อนึ่ง คัมภีร์ได้กล่าวไว้ด้วยว่า : “เขาได้ถวายเครื่องสังเวท (พลี) หลังจากพระอาทิตย์ขึ้นแล้ว” และ (อีกแห่งหนึ่ง) กล่าวว่า : “เขาได้ถวายเครื่องสังเวทก่อนพระอาทิตย์ขึ้น” คำสั่งและคำห้ามทั้งหลายมีความหมายอยู่ในเรื่องนี้ด้วย เช่นเดียวกับ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๒๓

กฎเกณฑ์และข้อยกเว้นที่เลือกได้นั่นเอง แต่สิ่งหนึ่งมิได้ยอมรับปฏิบัติหรือข้อเสนอที่มีทางให้เลือก เช่น “มันเป็นดั่งนั้น” และ “มันมิได้เป็นดั่งนั้น” “มันเป็น” และ “มันไม่เป็น” เลย ข้อเสนอที่มีทางให้เลือกขึ้นอยู่กับจิตใจของมนุษย์ แต่ความรู้เกี่ยวกับสัจธรรมของสิ่งหนึ่งมิได้ขึ้นอยู่กับจิตของมนุษย์เลย แล้วขึ้นอยู่กับอะไรเล่า ? ก็ขึ้นอยู่กับตัวสิ่งนั้นนั่นเอง ในเมื่อเพ่งถึงเสาคือความรู้เกี่ยวกับสภาวะที่แท้จริงของเสาคือไม่อาจเกิดเป็นรูปร่างว่า “นี่เป็นเสาคือหรือมนุษย์หรือบางสิ่งบางอย่าง” เลย “นี่เป็นมนุษย์หรืออะไรบางอย่าง” เป็นความรู้ที่เสนอขึ้นมา “นี่เป็นเสาคือจริง ๆ” เป็นความรู้ที่แท้จริง เพราะปัญหาขึ้นอยู่กับสภาวะของสิ่งนั้น โดยวิธีนี้ ความสมเหตุสมผลแห่งความรู้ในเมื่อเพ่งถึงวัตถุต่าง ๆ ซึ่งมีอยู่เรียบร้อยแล้วจึงขึ้นอยู่กับตัวสิ่งทั้งหลายนั่นเอง

ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับพรหมันจึงขึ้นอยู่กับสิ่งของด้วย เพราะความรู้อ้างไปถึงสิ่งหนึ่งที่มีอยู่พร้อมแล้ว อาจมีผู้ตั้งข้อแย้งขึ้นว่า ตราบเท่าที่พรหมันเป็นวัตถุที่มีเป็นอยู่แล้ว เราก็อาจเข้าใจพรหมันได้โดยอาศัยความรู้วิธีอื่น ๆ และการอธิบายเกี่ยวกับคัมภีร์เวทนานตะก็จะกลายเป็นการอธิบายที่หาประโยชน์มิได้ การคิดค่านี้อาจจะมีได้ เพราะพรหมันมิได้อยู่ภายในต้นกำเนิดของประสาททั้งหลาย ความสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอระหว่างประสาทกับผลของมันนั้นมิได้เป็นสิ่งที่พอเข้าใจได้ในกรณีของมันเลย ตามธรรมดาแล้วประสาททั้งหลายมีสิ่งต่าง ๆ ของโลกเป็นอารมณ์ หาได้มีพรหมันเป็นอารมณ์ไม่ ต่อเมื่อพรหมันอาจเป็นอารมณ์แห่งสัญญาได้เท่านั้น ที่เราอาจเข้าใจว่ามีลอยู่อย่างหนึ่งซึ่งสัมพันธ์อยู่กับพรหมัน (สาเหตุของมัน) เมื่อ (ประสาท) เข้าใจเฉพาะผลเท่านั้นก็เป็นไปไม่ได้ที่จะตัดสินว่ามันสัมพันธ์กับพรหมันหรือสัมพันธ์กับอะไรบางอย่าง เพราะฉะนั้น สูตรที่กล่าวถึงต้นกำเนิด ฯลฯ นี้จึงมิได้เป็นไปเพื่อสร้างปรัตถานมานที่เป็นเชิงเทวนิยมขึ้นมาเลยแล้วสูตรนี้เป็นไปเพื่ออะไรเล่า ? ก็เพื่อทำให้มีความสนใจคัมภีร์เวทนานตะละซี อะไรคือคัมภีร์เวทนานตะที่เราตั้งใจจะบอกเล่าในสูตรนี้ ? ก็คัมภีร์เวทนานตะที่ขึ้นต้นด้วยถ้อยคำว่า “โภาคุ โอรสแห่งวรุณ ได้เข้าเฝ้าพระชนกคือพระวรุณพร้อมด้วยการขอร้องว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ขอพระองค์ได้ทรงสอนพรหมันแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด” และกล่าวว่า “สิ่งที่เป็นแดนเกิดของภาวะทั้งปวงนี้ สิ่งซึ่งเป็นเครื่องทำให้ภาวะที่เกิดแล้วดำรงอยู่ และสิ่งที่ภาวะที่ตายแล้วจะเข้าไปสู่ สิ่งที่ท่านพยายามจะรู้ นั่นคือพรหมันละ จากพรหมันนี้ (ดังที่ได้แสดงคุณลักษณะไว้แล้ว) คัมภีร์ซึ่งกำหนดภาวะของพรหมันไว้มีดังต่อไปนี้ : “จากความสุขนี้แหละที่ภาวะเหล่านี้ได้เกิดขึ้น โดยอาศัยความสุขนี้เองที่ภาวะซึ่งเกิดแล้วดำรงอยู่ได้ และในความสุขนี้แหละที่ภาวะที่ตายไปจะเข้าสู่” เราควรอ้างคัมภีร์อื่น ๆ ในประเภทนี้ซึ่งพูดถึงภาวะของพรหมันที่เมื่อว่าตามธรรมชาติแล้วเป็นนิรันดร์ บริสุทธิ์ รู้แจ้ง และเป็นเสรี และที่พูดถึงการที่พรหมันเป็นสัพพัญญู และที่พูดถึงรูปพจน์แห่งอาตมันและสาเหตุเสียด้วย

โดยการแสดงพรหมันว่าเป็นสาเหตุแห่งจักรวาลนี้ก็มิได้เคยมีผู้เสนอแนะว่า พรหมันเป็นสัพพัญญู บัดนี้ เพื่อทำให้ความเป็นสัพพัญญูนั่นมันคงยิ่งขึ้น ผู้ประพันธ์สูตรนี้นั้นจึงกล่าวว่า :

ในฐานะที่พรหมันเป็นป่อเกิดของศาสตร์

ในบรรดาศาสตร์ที่มีข้อความยืดยาวที่ก่อให้เกิดเป็นคัมภีร์ฤคเวท ฯลฯ อันมีการศึกษาหลายสาขาทำให้มันคงยิ่งขึ้น และต่อเติมให้ละเอียดขึ้น ที่ทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างแม้แต่ตะเกียงสว่างไสวและคล้ายสิ่งที่เป็นลัทธิปัญญานั้น ป่อเกิด (ครรรค์) คือพรหมัน ในบรรดาศาสตร์แบบนี้ ในบรรดาสภาวะของฤคเวทและอื่น ๆ ทำนองนั้นที่ประกอบด้วยคุณสมบัติแห่งความเป็นลัทธิปัญญ ดันกำเนิดย่อมไม่อาจมีจากสิ่งอื่นใดนอกเหนือไปจากสิ่งที่เป็นลัทธิปัญญได้ เพื่อวัตถุประสงค์แห่งการอธิบายที่ละเอียดลออนี้ ไม่ว่าคำสอนจะเกิดจากบุคคลที่เด่นหรือไม่ก็ตาม อย่างเช่นศาสตร์เกี่ยวกับไวยากรณ์จากท่านปาณินิ ฯลฯ แม้ว่าจะเป็นศาสตร์ที่เข้าใจได้เกี่ยวกับความรู้ภาษานั้น ก็เป็นที่เข้าใจกันดีในโลกว่า ผู้บรรยายศาสตร์เกี่ยวกับไวยากรณ์นั้น (คือท่านปาณินิ) มีความรู้มากกว่าความรู้ที่มีอยู่ในผลงานของท่าน เพราะฉะนั้น จึงไม่ต้องกล่าวอะไรว่าเราได้พบความเป็นลัทธิปัญญ และความเป็นผู้มีอำนาจทั้งปวงที่หาผู้เสมอเหมือนไม่ได้อยู่ในภาวะสูงสุดนั้น ซึ่งจากภาวะสูงสุดในฐานะที่เป็นแหล่งกำเนิดนี้แหละที่ได้ก่อให้เกิดศาสตร์ที่มีการวิพากษ์วิจารณ์ต่าง ๆ เรียกว่า ฤคเวท ฯลฯ ขึ้นคล้าย ๆ การหายใจของบุคคลในเวลาเล่นกีฬาและโดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ เลย ซึ่งฤคเวทนี้เป็นที่เก็บที่รวบรวมความรู้ทั้งปวง และมีความรับผิดชอบต่อการชี้ให้เห็นความแตกต่างกันในหมู่เทพยดา สัตว์ มนุษย์ ขึ้นต่าง ๆ ชีวิตชั้นต่าง ๆ ฯลฯ ที่เกิดจากคัมภีร์ต่าง ๆ เช่น สิ่งที่เราเรียกว่า “ฤคเวท” (และอื่น ๆ) นี่แหละเป็นลมหายใจที่ออกมาจากปรมาตมานี้

หรือศาสตร์ที่ประกอบด้วย “ฤคเวท” เป็นป่อเกิด คือเป็นวิธีต้นตำรับแห่งการที่จะรู้จักพรหมันนี้ในแบบฟอร์มที่แท้จริง สิ่งที่มีหมายถึงก็คือว่า จากป่อเกิดแห่งศาสตร์ในฐานะที่เป็นต้นตำรับนี้แหละที่ทำให้เราทราบพรหมันซึ่งเป็นสาเหตุแห่งป่อเกิด ฯลฯ ของจักรวาล เราได้อ้างถึงคัมภีร์ของศาสตร์ที่เกี่ยวข้องภายใต้สูตรก่อนว่า : “จากสิ่งนั้นแหละ สิ่งเหล่านี้จึงได้เกิดขึ้น ฯลฯ” เมื่อพรหมันเป็นสิ่งที่อาจรู้ได้จากป่อเกิดทางศาสตร์ แล้วในสูตรก่อน ซึ่งอ้างถึงคัมภีร์ของศาสตร์ชั้นนี้จึงได้แสดงสูตรปัจจุบันไว้เรียบร้อยแล้วแล้วเล่า ? คำตอบก็มีว่า : ในสูตรก่อน มิได้มีการกล่าวถึงศาสตร์อย่างแจ่มแจ้ง และโดยอาศัยสูตรนั่นเอง อาจมีผู้สงสัยว่า ได้เกิดมีการพิสูจน์พรหมันตามแบบปรตตามานขึ้น “ตั้งแต่เมื่อไรกัน ฯลฯ” เพื่อที่จะขจัดความสงสัยนั้นให้หมดไปได้มีสูตรนี้ มีข้อความว่า “ในฐานะที่พรหมันได้มีศาสตร์เป็นป่อเกิดของตน”

แต่ทำไมจึงมีผู้กล่าวว่า (ผู้ที่ถือลัทธิปุราณมีมุขสา อาจยืนยัน) ว่า เราทราบพรหมันจากคัมภีร์เล่า ? ข้อความที่ว่า : “โดยเหตุที่คัมภีร์มีการกระทำเป็นวัตถุประสงค์ของตน ดำรงที่ไม่มีความหมายนั้นย่อมไร้ประโยชน์” ย่อมแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์ย่อมอ้างถึงการประกอบพิธีรีตอง เพราะฉะนั้น คัมภีร์อุปนิษัตย่อมไร้ประโยชน์เพราะคัมภีร์อุปนิษัตไม่มีการกระทำเป็นความหมายของตน หรือในฐานะที่เปิดเผยตัวกระทำ ทวยเทพ ฯลฯ คัมภีร์อุปนิษัตทั้งหลายย่อมส่งเสริมตำราต่าง ๆ ที่บังคับ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๒๕

บัญชาการประกอบพิธีรีตอง หรือว่าคัมภีร์อุปนิษัทย่อมเป็นไปเพื่อบังคับบัญชากิจกรรมอื่น ๆ บางอย่าง เช่น การเข้าสมาธิ เป็นไปไม่ได้ที่ว่าพระเวทได้ให้กำเนิดแก่สภาวะของสิ่งที่ตั้งมั่นดีพร้อมแล้ว เพราะสิ่งที่ตั้งมั่นดีพร้อมแล้วย่อมกลายเป็นวัตถุแห่งสัญญาโดยตรง และเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้อื่น ๆ ด้วยและถ้าหากสิ่งทำนองนั้นได้ก่อกำเนิดขึ้นมา ก็ย่อมไม่มีวัตถุประสงคฺของมนุษย์ใด ๆ ที่มันจะรับใช้ได้ เพราะที่นั่นย่อมไม่มีอะไรเลยที่จะต้องหลีกเลี่ยงหรือที่จะต้องอยากได้ เพราะเหตุผลข้อนี้เองจึงได้เคยมีผู้กล่าวว่า ตำราทั้งหลาย เช่น “เขาได้ร้องให้” มีความหมายเป็นคำสรรเสริญพระเจ้า ตามข้อความที่ว่า “เพราะการที่ตำราเหล่านั้นมีเอกภาพทางความสัมพันธ์ระหว่างถ้อยคำในประโยคกับตำราแบบรวม ๆ (injunctive) นั้น ตำราเหล่านั้นอาจเป็นไปเพื่อยกย่องตำราแบบรวม ๆ ก็ได้” มิฉะนั้นแล้วตำราทั้งหลายก็จะต้องมีความหมายอะไรเลย ในบรรดาคัมภีร์พระเวทที่เรียกว่า มันทระ (มนตร์) ตัวอย่างเช่น “สุเจ้าเพื่อการหลอเลียง” ได้แสดงให้เห็นการสังสรรค์ที่คุ้นเคยกับพิธีรีตอง เพราะมนตร์ทั้งหลายได้พูดถึงการกระทำและเครื่องอุปกรณ์แห่งการกระทำ เรามีได้เห็นคัมภีร์พระเวทในทีใด ๆ เลย ทั้งเราไม่อาจพิจารณาตัดสินคัมภีร์พระเวทโดยปราศจากความสัมพันธ์บางอย่างกับการบังคับบัญชาการกระทำ การบังคับบัญชาการกระทำเช่นนั้นเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ไม่ได้ในเมื่อเพ่งถึงสภาวะของสิ่งหนึ่งซึ่งได้ตั้งมั่นดีแล้ว เพราะการบังคับย่อมมีการกระทำเป็นวัตถุประสงค์ เพราะฉะนั้น โดยอาศัยการเปิดเผยสภาวะของตัวกระทำ และทวยเทพ ฯลฯ ที่จำปรารถนาในการประกอบพิธีรีตองต่าง ๆ คัมภีร์อุปนิษัทจึงเป็นคัมภีร์คู่กันกับคัมภีร์ที่บังคับการประกอบพิธีรีตองต่าง ๆ แต่ถ้าหากไม่มีใครยอมรับนับถือทัศนะนี้ จากความกลัวว่าคัมภีร์อุปนิษัทเป็นตัวแทนการอธิบายที่แตกต่างกัน เราก็ยังอาจถือว่าคัมภีร์อุปนิษัทมีความหมายในด้านกิจกรรม เช่น การเข้าสมาธิ เกิดขึ้นในคัมภีร์ของตนเอง เพราะฉะนั้น เราจึงไม่อาจทราบพรหมันจากแหล่งกำเนิดทางคัมภีร์ได้ ในการคัดค้านวัตถุประสงค์นั้น ได้มีกล่าวว่า :

แต่ว่าสิ่งนั้นเป็นอย่างนั้นเพราะความกลมกลืนทางด้านตำรา

คำว่า แต่ เป็นคำที่เป็นไปเพื่อการขจัดทัศนะขั้นต้น พรหมันซึ่งเป็นสัพพัญญู มีอำนาจสูงสุด และเป็นบ่อเกิดแห่งการเกิด ความมีอยู่และการสลายของจักรวาลนั้นเป็นผู้ที่เราได้จากคัมภีร์ดั่งที่มีคัมภีร์อุปนิษัทเป็นตัวแทน ที่ว่าเป็นที่รู้จากคัมภีร์นั้นอย่างไร ? “เพราะความกลมกลืนกันทางตำรา” ในคัมภีร์อุปนิษัททั้งปวง คัมภีร์ทั้งหลายย่อมสอดคล้องต้องกันในการแสดงมโนคติในในฐานะที่เป็นข้อความสำคัญ ตัวอย่างเช่น “ท่านผู้เป็นที่รัก ! ความมีอยู่นี้เท่านั้นที่มีในตอนเริ่มต้น” “สิ่งหนึ่งที่ไม่มิสอง” “อาตมฉันนี้เท่านั้นแหละที่มีอยู่ในตอนแรก” “พรหมันนี้ที่ปราศจากสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ทั้งในตอนก่อนและตอนหลัง ทั้งในภายในและภายนอก” “อาตมฉันนี้คือพรหมันผู้มีประสบการณ์ต่อสิ่งทั้งปวง” “ในตอนแรกมีเฉพาะพรหมันนี้ซึ่งเป็นสิ่งที่อมรรตัยเท่านั้น” เมื่อเป็นที่รู้จักกันอย่างแน่ชัดแล้วว่าข้อความของคำต่าง ๆ ในตำราเหล่านั้นเป็นสภาวะของพรหมัน และเมื่อเราเห็นเอกภาพ การสร้างจินตภาพถึงข้อความที่แตกต่างกันก็เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะสม เพราะโดยอาศัยข้อความที่แตกต่างกันนั้น

เขาก็ต้องเลิกสิ่งที่เขาได้กล่าวไว้ และสร้างจินตภาพถึงอะไรบางอย่างที่ไม่ได้กล่าวถึง ทั้งเราไม่อาจสรุปเอาว่าข้อความแห่งตำราเหล่านั้นได้ทำให้เกิดสภาวะแห่งตัวกระทำและทวยเทพ ฯลฯ ขึ้นมา เพราะมีต้นฉบับเช่น “แล้วพระองค์ควรดูใครและดูด้วยอะไรเล่า ?” ซึ่งปฏิเสธการกระทำ ผู้กระทำ และผล (แห่งการกระทำ)

เพราะพรหมันเป็นสิ่งที่ได้สถาปนาไว้ดีแล้ว เราจึงไม่อาจถือว่าเป็นสิ่งที่จะเข้าใจโดยอาศัยประสาทสัมผัสได้ ฯลฯ เพราะสัจธรรมที่ว่าพรหมันเป็นอาตมัน ดังที่มีอยู่ในตำราว่า “สุเจ้านันมีอยู่” นั้น ถ้าปราศจากคัมภีร์เสียแล้ว ก็จะทำไม่ได้เลย เมื่อเพ่งถึงข้อคิดค้านที่ว่าโดยเหตุที่ ณ ที่นี้ไม่มีอะไรเลยที่ควรจะเป็นหลักเลียงหรือที่ควรพิจารณา จึงไม่มีประโยชน์อะไรในอันที่จะสอน ย่อมไม่มีอุปสรรคใด ๆ เลย จากการเข้าใจโดยต้องแก้ว่าอาตมันก็คือพรหมันนี้แหละ ความว่างเปล่าจากสิ่งทั้งปวงจึงเป็นสิ่งที่ควรหลักเลียงหรือควรพิจารณา ความทุกข์ทั้งหลายจึงได้สุดสิ้นลงและได้บรรลุถึงประธานของมนุษย์ ถ้าการกล่าวถึงทวยเทพ ฯลฯ หมายถึงการเข้าสมาธิที่แสดงออกมาในตัวตำราเองแล้วละก็ ย่อมไม่มีความขัดแย้งกันจริง ๆ เลย เพราะไม่มีการขัดแย้งกันจริง ๆ นั่นเอง พรหมันจึงไม่อาจกลายเป็นส่วนประกอบอันสำคัญของตำราที่บังคับการเข้าสมาธิเลย ทั้งนี้ก็เพราะว่า พรหมันเป็นหนึ่ง และเป็นความว่างเปล่าจากสิ่งทั้งหลายที่ควรหลักเลียงหรือที่พึงปรารถนา มีเหตุผลควรเชื่อได้ว่าพรหมันเอาชนะมโนภาพหรือข้อคิดเห็นเกี่ยวกับความเป็นสองแห่งการกระทำ ผู้กระทำ ฯลฯ ได้ ข้อคิดเห็นที่เป็นเชิงวิพากษ์ในทันทีที่ถูกความรู้เกี่ยวกับความเป็นหนึ่งในพรหมัน โยนออกไป ข้อคิดเห็นเชิงวิพากษ์ก็ไม่อาจกลับฟื้นคืนชีวิตขึ้นมาใหม่ที่จะทำให้เราสามารถถือได้ว่าพรหมันอยู่ได้ภาวะจำยอมต่อคำสั่งทางด้านสมาธิแม้ในส่วนอื่น ๆ ของคัมภีร์ ตำราถ้าปราศจากความสัมพันธ์กับคำสั่งที่บังคับการกระทำทั้งหลายแล้วก็ไม่อาจเป็นเจ้าของอาณาได้ ทั้งยังเป็นไปไม่ได้ที่จะปิดความเป็นเจ้าอาณาของคัมภีร์ส่วนนั้นที่เกี่ยวข้องกับความรู้เรื่องอาตมัน เพราะเราเห็นว่าความรู้นี้จะนำไปสู่ผลของมัน (การรู้แจ้งด้วยตนเอง) ได้ ความเป็นเจ้าอาณาของคัมภีร์นั้นจะอนุমানเอาโดยวิธีนัยหาได้ไม่ เพราะสำหรับการอนุমানนั้นไม่มีความจำเป็นที่จะต้องมองหาตัวอย่างเปรียบเทียบที่ได้ประสบมา ณ ที่ไหนเลย เพราะฉะนั้น จึงได้กำหนดขึ้นมาว่า พรหมันนั้น เราจะทราบอย่างเป็นทางการได้ก็จากคัมภีร์เท่านั้นเอง

วิถีสองแห่งภักติ

คุณลักษณะที่สำคัญของลัทธิฮินดูสมัยกลางก็คือการเชิดชูและเผยแพร่กระบวนการภักติขนานใหญ่ อย่างไรก็ตามกรรมวิธีในอาณาจักรแห่งวิชาอภิธานนั้นมีมากมาย การบูชาพระผู้เป็นเจ้าที่มีตัวตนไม่ว่าจะในแบบใดแบบหนึ่งก็ตาม ได้กลายเป็นความโน้มเอียงที่เป็นส่วนสำคัญ เป็นเด่น และมีอิทธิพลเหนือสำนักปรัชญาต่าง ๆ ในทิศทางแห่งลัทธิเทวนิยม ไม่ต้องสงสัยเลยว่าแหล่งกำเนิดทางด้านวรรณกรรมที่สำคัญที่สุดแห่งขบวนการนี้ก็คือ มหาภารต ๒ เรื่อง อันได้แก่ มหาภารต

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๓๑

รามายณะและมหาภารตะ ซึ่งได้ทำให้บุคลิกภาพทิพย์ที่มีผู้เคารพบูชาในฐานะเป็นแหล่งความงามและความดีทั้งปวง และในฐานะเป็นที่เก็บความวิเศษที่ไม่มีที่สิ้นสุดไหลลงอยู่ในจิตใจของประชาชนต่อจากมหากาพย์ก็คือบรรดาคัมภีร์ปุราณะทั้งหลายซึ่งเกี่ยวกับหน้าที่ต่าง ๆ ที่พระผู้เป็นเจ้าทำให้เต็มเปี่ยมอยู่ในโลกโดยการอวตารหลายครั้งหลายหนนั้นได้เรียกร่องความสนอกสนใจของมวลชนทั้งหลายได้อย่างกว้างขวาง คัมภีร์ปุราณะก็คล้าย ๆ มหากาพย์ คือโดยการเสนอป่อเกิดและจักรวาลศาสตร์ของโลก กระบวนการแห่งกาลละ ความรุ่งโรจน์และความเสื่อมของราชอาณาจักรทั้งหลาย และการต่อสู้กันระหว่างพลังดีกับพลังชั่วให้แก่เราอย่างทำให้เราระลึกได้ว่าสมบัติที่เป็นโลกียะนั้นไม่จีรังยั่งยืนอะไรเลย และว่าพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงเดชานุภาพพระองค์เดียวเท่านั้นที่เราควรจะปรารถนาพบ ตามข้อเท็จจริงคัมภีร์ปุราณะทั้งหลายได้กลายเป็นพระคัมภีร์ไบเบิลของลัทธิฮินดูที่มีผู้นิยมนับถืออยู่ทั่วไป คัมภีร์ปุราณะเหล่านั้นได้กล่าวถึงความรุ่งโรจน์ต่าง ๆ และใช้ความเป็นทิพย์แบบต่าง ๆ ให้เป็นประโยชน์ ได้ก่อให้เกิดการบูชาแบบต่าง ๆ อย่างบริบูรณ์ และอธิบายถึงเจตีย์ศักดิ์สิทธิ์ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ ที่พวกถืออูฐดงค์จะไปนมัสการด้วยความจงรักภักดี คัมภีร์ปุราณะเหล่านี้ได้ถูกนำมาบรรยายให้ผู้ฟังที่มีมากมายทราบซึ่งผู้ฟังเหล่านี้ได้มารวมกันอยู่ที่วัดต่าง ๆ ที่พระราชชาติทรงอุทิศถวายทวยเทพต่าง ๆ และเป็นสถานที่ที่เราจะเห็นเรื่องราวต่าง ๆ แบบเดียวกันนั้นแสดงออกมาในรูปของการแกะสลักและการวาดที่ดึงดูดตาดึงดูดใจมาก เมื่อดนตรี การฟ้อนรำ และการแสดงละคร ถูกนำมาเพิ่มให้แก่การบริการปกติประจำวันของทวยเทพเหล่านั้น วัดทั้งหลายก็มีเพียงพิสุจน์ว่าเป็นศูนย์กลางใหญ่ที่ดึงดูดจิตใจของประชาชนเท่านั้น แต่ทว่าได้มีบทบาทมาก จะเป็นรองก็เฉพาะพระเจ้าแผ่นดินซึ่งเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกศิลปะทั้งปวงเท่านั้นในฐานะที่เป็นการปฏิบัติที่เพิ่มเติมให้แก่ภักดี การประพฤติ การบำเพ็ญกุศกริยา และการเดินธุดงค์ไปยังทำน้ำที่ศักดิ์สิทธิ์เพื่ออาบน้ำชำระร่างกายนั้นก็ได้รับการอนุมัติและคัมภีร์ปุราณะก็เฝ้าให้ปฏิบัติอยู่เหมือนกัน พัฒนาการเกี่ยวกับความปราศจากดินหาและอุปาทาน (ไวราคุยะ) การบริจาคทรัพย์สมบัติ (ดยาคะ) การงดเว้นและความไม่รุนแรง และการปลุกฝังสมาธิและการออกบวชก็ได้มีแนะนำไว้เช่นเดียวกัน

คัมภีร์ปุราณะที่สำคัญ ๆ ๑๘ คัมภีร์ คัมภีร์ปุราณะฉบับย่อย ๆ ๑๘ คัมภีร์ และคัมภีร์สันนิดาและหนังสือที่รวบรวมขึ้นคล้าย ๆ คัมภีร์ปุราณะอื่น ๆ อีกมากมายเกี่ยวข้องกับเรื่องที่ได้ดำเนินมาในเบื้องต้นแล้ว ในบรรดาคัมภีร์ปุราณะเหล่านั้น ภาควัดปุราณะ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๓-๑๔) เพราะเหตุที่มีผู้นิยมชมชอบรู้จักกันมากผิดปรกติธรรมดา ฉะนั้นจึงได้รับตำแหน่งฐานะที่จะมีคัมภีร์อื่นทัดเทียมได้ก็เฉพาะมหากาพย์ รามายณะ เท่านั้น คัมภีร์ปุราณะนี้เกี่ยวกับการอวตารที่พระผู้เป็นเจ้าทรงทำครั้งแล้วครั้งเล่าโดยการปราบความชั่ว และฟื้นฟูความดีให้มีชีวิตชีวาขึ้นมา หนังสือเล่มนี้น่าสนใจเพราะมีวิถีทางที่ไม่มีที่ใดแน่นอนเหมือนในอันที่จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของพระผู้เป็นเจ้าในการที่พระองค์ทรงอวตารเป็นพระกฤษณะ และการแสดงภักติแบบที่นำปาลาบล้ม โดยมีสาว

ผู้เลี้ยงโค (โคปี) เพื่อพระผู้เป็นเจ้าของตัวอย่าง มีภาวะที่สูงสุดอยู่อย่างหนึ่ง คือ พรหมณ์ ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าของที่มีตัวตนของพรหมณ์นั้นเป็นแบบฟอร์มที่สันนิษฐานกันอย่างเสรีเพื่อประทานพรแก่จักรวาล พระผู้เป็นเจ้าของทรงเป็นสัพพัญญู ทรงมีอำนาจเหนือทุกสิ่งทุกอย่างสูงเลิศและมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ได้ทรงมีร่างต่าง ๆ มากมายและทรงอวดารโดยอาศัยมายาที่ลึกลับของพระองค์นี้ก็เพื่อประโยชน์สุขของมนุษยชาติต่อไปนั่นเอง ในร่างต่าง ๆ เหล่านี้ พระองค์จะทรงปฏิบัติหน้าที่อยู่ในโลกที่มลทินแห่งกรรมและผลของกรรมมิได้ทำให้พระองค์ต้องมัวหมองเลย เพราะมิฉะนั้นแล้วมันจะก่อให้เกิดพันธะและการเวียนว่ายตายเกิด ในบทบาทนี้เองพระผู้เป็นเจ้าของซึ่งทรงมีชีวิตอยู่ทั้งในโลกนี้และนอกโลกนี้ ทรงทำพระองค์ให้เป็นแบบอย่างโดยไม่เห็นแก่พระองค์เองและไม่คำนึงถึงผลใด ๆ ของมันเลยนั้น ย่อมเป็นแบบฉบับแห่งวิถีทางแห่งการกระทำที่ถูกต้องและประเสริฐอันได้แก่ กรรมโยคะ และทรงเป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั้งปวงที่ต้องการสงเคราะห์โลก (โลกสงเคราะห์) พระองค์ซึ่งทรงเป็นโยคีและผู้ฉลาดในการกระทำ (กรรมกุศล) ย่อมเป็นแบบอย่าง การเลียนแบบพระองค์ การเจริญรอยตามพระองค์ การยึดเอาพระองค์เป็นที่พึ่ง การสละความรู้สึกว่าตัวเองเป็นผู้กระทำ การมีศรัทธาในความเมตตากรุณาของพระองค์มากกว่าในวิสัยความสามารถของตนเอง การสละภาพในข้อบกพร่องของตนและการสวดอ้อนวอนพระองค์ การบูชาพระองค์ การกล่าวพระนามพระองค์บ่อย ๆ การสวมใส่เครื่องหมายที่ทำให้ตนเองมีเอกลักษณ์ในฐานะที่เป็นสมบัติของพระองค์ การร้องเพลงหรือเขียนถึงพระองค์ การบูชาพระองค์ในรูปปั้นที่บ้านของตนหรือในวัด การร่วมกับเพื่อนบ้านบูชาพระองค์ การเห็นพระองค์ว่ามีอยู่ทั่วไปในภาวะทั้งปวงและเพราะฉะนั้นจึงให้ความเคารพนับถือมนุษยชาติทั้งปวง ทั้งหมดนี้เป็นวิถีทางแห่งการปฏิบัติภักดีต่อพระองค์ และโดยอาศัยการปฏิบัติภักดีนั้นก็จะรู้จักพระองค์อย่างชัดแจ้ง

มโนคติเกี่ยวกับลัทธิภักดีที่เป็นพื้นฐานเหล่านี้แต่ละอย่าง ได้โน้มเอียงไปในทางที่จะได้รับการพัฒนาให้เป็นลัทธิและสำนักที่มีระบบของตนเองขึ้นมา ดังนั้น “การทำตนให้อยู่รอบ ๆ พระผู้เป็นเจ้าของ” จึงเป็นความนึกคิดของสำนักต่าง ๆ ที่ประกาศการยอมแพ้นิดใดชนิดหนึ่ง ดังนั้น จึงเป็นลัทธิที่ถือเอาความเมตตากรุณาของพระผู้เป็นเจ้าของเป็นหลักในหมู่พวกศรีไวษณพ ผู้ที่นับถือพระวิษณุโดยมีพระศรีเป็นสื่อ) ทางภาคใต้ นั้น ก็มีลัทธิที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่ ๒ ลัทธิ ลัทธิหนึ่งยืนยันว่า เราจะพบความเมตตากรุณาของพระผู้เป็นเจ้าของได้ก็โดยการอาศัยความพยายามของตนเป็นส่วนประกอบส่วนหนึ่งด้วย ส่วนอีกลัทธิหนึ่งยืนยันว่ามนุษย์ไม่จำเป็นต้องทำอะไรลงไปกว่ามอบกายถวายชีวิตไว้ในกำมือของพระผู้เป็นเจ้าของเสียโดยดีและอย่างสิ้นเชิง เพราะพระองค์จะทรงปกปักรักษาผู้ที่ยอมอ่อนน้อมต่อพระองค์ทุกคน การทอพระนามของพระองค์ซึ่งก็คล้าย ๆ กับการยอมมอบราบคาบแก่พระองค์ให้แก่พระองค์นั้นได้กลายเป็นความสำคัญที่ยิ่งใหญ่ไปทั่วทั้งประเทศ ทั้งชายและหญิงได้เลิกใช้วิสามานยนามที่แปลก ๆ และทุก ๆ คนมีนามตามเทพและเทพีทั้งหลาย ดังนั้น ไม่ว่าจะพูดนามใดขึ้นมา เขาก็ยอมแปลงพระนามของพระผู้เป็นเจ้าของโดยอ้อมเสมอไป เขานับพระนามของพระผู้เป็นเจ้าของในตอน

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๓๓

นับลูกประคำหรือร้อยโศลกที่มีรายพระนามและฉายาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า มโนภาพและข้อเขียนได้เจริญเป็นรูปเป็นร่างขึ้นมาก็เพราะประสิทธิภาพแห่งการท่องพระนามของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าและวิธีท่องพระนามนั่นเอง

สำนักภักติแต่ละสำนักมีสูตรหรือมนตร์ศักดิ์สิทธิ์ของตนเองที่ทำให้นามของทวยเทพต่างๆ ที่สำคัญที่สุดมีตัวตนขึ้นมา ตัวอย่างเช่น มนตร์ห้าพยางค์ที่วิเศษสุดของพวกที่บูชาพระศิวะมีว่า : โอม นมะ ศิวายะ หมายความว่า “โอม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อองค์พระศิวะผู้เป็นเจ้า” ในทำนองเดียวกัน มนตร์ที่มี ๘ พยางค์ของพวกที่บูชาพระวิษณุหรือนารายณ์ ก็มีว่า : โอม มโน นารายณายะ หมายความว่า “โอม ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อองค์พระนารายณ์ผู้เป็นเจ้า” การที่จะศึกษามนตร์นี้และการที่จะสาธยายมนตร์นี้อยู่ในกำมือของครูซึ่งในทุกสำนักได้รับการเคารพนับถือรองจากหรือเทียบเท่าพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทีเดียว

วิถีทางต่าง ๆ ที่ใช้ในการบูชาพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าซึ่งได้ถูกพระมรดกเข้าเป็นสำนักภักติหรือภักติมีมามสา ซึ่งต่างหากจากระบบปรัชญาทางเทววิทยาที่สำคัญเหล่านี้ย่อมมีสูตร มีอรรถาธิบาย และมีวรรณกรรมปลีกย่อยของตนเอง มีภักติสูตรอยู่สองชุดที่เข้าใจกันว่านักปราชญ์ชื่อ ศานทิลยะ กับ นารทะ เป็นผู้แต่ง ซึ่งได้นิยามความหมายของภักติ เน้นถึงความสำคัญและความสูงส่งของภักติ และจำแนกภักติเป็นแบบต่าง ๆ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นภาพสภาวะของการที่มนุษย์เข้าถึงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าและขีดขั้นหรือความแรงกล้าของภักติของเขา จึงได้มีการอุปมาอุปไมยเปรียบเทียบต่าง ๆ กับสัมพันธ์ภาพระหว่างมิตรสหาย ระหว่างนายกับบ่าว ระหว่างบิดากับบุตร ฯลฯ ภักติแบบที่ก่อให้เกิดปิติอย่างที่สุดนั่นถือว่าเป็นภักติที่เหมือนการที่คู่รักที่อยู่แยกกันหวนระลึกถึงกัน เช่นเดียวกับฝูงโคสวาระลึกลงถึงพระกฤษฎณะฉะนั้น

เทพเจ้าสามองค์ซึ่งขบวนการภักติที่ถือเป็นหลักสำคัญมุ่งถึงก็มีพระวิษณุ พระศิวะ และ ศักติหรือเทพี เทพเจ้าแต่ละองค์นี้มีผู้บูชาในแง่ต่าง ๆ กัน อวตารของพระวิษณุที่รู้จักกันแพร่หลายที่สุดมี ๒ ครั้ง คือ คราวอวตารเป็นพระรามกับคราวเป็นพระกฤษณะ แนวความคิดเกี่ยวกับพระแม่เจ้าผู้เป็นศักดิ์มีไปพร้อม ๆ กับหมู่เทพธิดาและเทพีชั้นผู้น้อยอีกมากมายซึ่งมีผู้เคารพบูชาตามข้อปฏิบัติที่มีอยู่ในตำราที่เรียกกันว่า “ตันตระ” ในบรรดานิกายย่อย ๆ ออกไปที่มีชื่อเสียงมากก็มีนิกายที่บูชาพระอาทิตย์ บูชาพระคเณศวร์ และนิกายที่บูชาเทพแห่งสงคราม คือ กุมาร - การุตติเกยะ แม้แต่อำนาจ เช่น ดาวพระเคราะห์ก็มีผู้ประจบประแจง ในบรรดาขบวนการภักติย่อย ๆ ก็มีขบวนการบางอย่างที่เฟื่องอยู่รอบ ๆ ตัวครูอาจารย์และพระอรหันต์ทั้งหลายที่มีชื่อเสียง

ในบรรดาลำนักปรัชญาฝ่ายเทวนิยมนั้นก็ยังมีลัทธิไศวะแบบ **อโหวตะ (เอกนิยม)** และ **โหวตะ (ทวินิยม)** ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ในแคว้นแคชเมียร์และอินเดียภาคใต้ เมื่อกล่าวในด้านศาสนา

แล้วลัทธินี่ยะผูกพันอยู่กับนิยายต่าง ๆ ของพวกที่นับถือลัทธิไศวะ เวทานตะได้ตีความหมายสัมพันธ์ภาพระหว่างปรัตมันกับอาตมันที่ท่านภาสกร ท่านรามานุช (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๖๔๐) ท่านศรีกันณะ ท่านมัวะ (พ.ศ. ๑๗๔๒ - ๑๗๕๑) ท่านนิมพารกะ และสาธุศิษย์ของท่านไจตันยะ (เกิด พ.ศ. ๒๐๒๔) พัฒนาไว้ต่าง ๆ กันมากมาย สาธุศิษย์ของท่านรามานุชเห็นว่าอาตมันประกอบด้วยร่าง (เศษะ) ของพระผู้เป็นเจ้า (เศชิน) ซึ่งเป็นปรัตมัน ท่านมัวะเข้าใจว่าพระผู้เป็นเจ้ากับมนุษย์แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงและคล้ายกับนายและบ่าวที่เดียว แนวความคิดเกี่ยวกับโมกะชะ (มุกติ) หรือความหลุดพ้นก็แตกต่างกันด้วย ในสำนักศาสนาส่วนใหญ่เหล่านี้ เราจะชื่นชมยินดีกับความหลุดพ้นก็เฉพาะในโลกที่ประเสริฐและหาโลกใดเสมอเหมือนมิได้ หรือในโลกสวรรค์เท่านั้น ซึ่งในโลกเช่นนี้สาระแห่งการหลุดพ้นได้รับการนิยามว่าเป็นการได้สถานะในโลกของพระผู้เป็นเจ้า (สาลอกยะ) และความได้อยู่ใกล้ชิดอันมีค่าต่อพระผู้เป็นเจ้านั้น (สามีปยะ) ตามทัศนะอื่น ๆ อีกสองทัศนะ ผู้ที่มีภักติซึ่งได้บรรลุถึงการรู้แจ้งพระผู้เป็นเจ้าได้บรรลุถึงแบบฟอร์มอย่างเดียวกันกับพระผู้เป็นเจ้าของพวกเขา (สารูปยะ) นั่นเอง หรือมีจะนั้นก็ถูกดูดกลืนหายไปในพระผู้เป็นเจ้านั้นในทางใดทางหนึ่ง (สายุชยะ)

แม้แต่ปรัชญาอเทวนะ (เอกนิยม) ของท่านคังกรากจารย์และสาธุศิษย์ของท่านก็มีที่สำหรับการแสดงภักติต่อพระผู้เป็นเจ้าที่มีตัวตน ซึ่งพระมหากุณนาธิคุณของพระองค์นั้นถือว่าจำเป็นต่อการเดินทางด้านจิตใจหรือความรู้เกี่ยวกับอาตมันที่จะนำไปสู่การหลุดพ้นนั้น บทสวดแสดงภักติที่เราใจมากที่สุดบางบทก็คือกันว่าท่านคังกรากจารย์และสาธุศิษย์ของท่านเป็นผู้แต่ง ขนบประเพณีก็เช่นกัน ได้บอกเราว่า ท่านคังกรากจารย์ได้จัดตั้งการบูชาในวิหารขึ้น ณ ศูนย์กลางต่าง ๆ มากมายหลายแห่ง ลักษณะที่เด่นชัดแห่งคำสอนของท่านคังกรากจารย์ที่เกี่ยวกับภักติก็คือว่ารูปฟอร์มและชื่อต่าง ๆ นั้นเห็นกันว่าเป็นตัวแทนเพียงหลักการสวรรค์หลักการหนึ่งเท่านั้น ส่วนในสำนักอื่น ๆ รูปฟอร์มและชื่อที่เฉพาะเจาะจงลงไป คือพระศิวะหรือพระวิษณุเท่านั้นเป็นพระผู้เป็นเจ้าที่ควรเคารพกราบไหว้ ผู้ที่มีภักติของสำนักท่านคังกรากจารย์คนหนึ่งอาจพบว่ารูปทิพย์เฉพาะเจาะจงย่อมเข้าใจเขาได้มากที่สุด แต่เขาจะไม่จำกัดในการเคารพบูชาของเขาหรือบูชาเทพอื่น ๆ เลย แต่ในกรณีหลัง การเข้าถึงเป็นความเห็นที่แยกจากลัทธิใหญ่อย่างแน่นอน

ดังนั้น จึงไม่มีสำนักปรัชญาใด ๆ ผิดหวังต่อการที่ยึดมั่นอยู่กับคุณค่าแห่งภักติที่สูงเกินไป พวกที่ประกาศภักติได้ยืนยันว่า ถ้าปราศจากภักติเสียแล้ว การบำเพ็ญทุกรกิริยา พิธีรีตอง คุณธรรม การศึกษา หรือความพยายามทางด้านจิตใจในแง่อื่น ๆ ก็คงจะไร้ความหมายและไม่มีผลอย่างแน่นอน ภักตินี้แหละที่ทำให้สถานะที่แท้จริงอย่างหนึ่ง ไม่ให้เกิด ในหมู่ผู้ที่มีภักติทั้งหลาย ย่อมไม่มีวาระนะ ไม่มีความแบ่งแยกกันว่าเป็นชนชั้นสูงหรือชั้นต่ำ ยกเว้นแต่พวกที่ขาดภักติเท่านั้น ที่ถือว่าเป็นพวกที่ต่ำสุด ทัศนะเช่นนี้ตามธรรมดาแล้วทำให้พระมหากุณนาธิคุณของพระผู้เป็นเจ้าที่ภักติที่แท้จริงและเข้มข้นดังออกมามีอำนาจเหนือชะตากรรมที่รบกวนเขาในฐานะที่เป็นผลลัพธ์แห่ง

ไมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๓๕

การกระทำ (กรรม) ของเขาเอง

วรรณคดีและสำนักปรัชญาที่เรียกว่า อาคม และ ตันตระ นั้น ถ้าเอามารวมกับวรรณคดีและสำนักแห่งภักติได้ก็อาจเป็นสิ่งที่น่านิยมน้อยที่สุด คำ อาคม ซึ่งเดิมใช้กับพระเวทนั้นเมื่อว่าอย่างแท้จริงแล้วก็หมายถึงปรัมปราประเพณีเกี่ยวกับความรู้หรือการปฏิบัติที่ครูอาจารย์ถ่ายทอดมายังศิษย์ทั้งหลาย ต่อมา อาคม หมายถึงสำนักเกี่ยวกับคัมภีร์และการปฏิบัติภักติต่อหทยเทพต่าง ๆ ซึ่งอยู่นอกเหนือขอบเขตที่เข้มงวดแห่งคำสอนตามคัมภีร์พระเวท คัมภีร์ที่มีอยู่มากมายซึ่งผู้ที่นับถือคัมภีร์เหล่านั้นเชื่อว่าเป็นคัมภีร์ที่เกิดจากการบันดาลใจมากเท่า ๆ กับคัมภีร์พระเวทก็เจริญงอกงามออกมาในนามของ อาคม อันเกี่ยวกับการบูชาเทพเจ้าต่าง ๆ ซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่พระศิวะ พระวิษณุ และเทวีหรือศักติ สำนักลัทธิไศวะ และลัทธิไวษณพทุกสำนัก (นิกาย) ได้ใช้อำนาจของอาคมต่าง ๆ เสริมกำลังการตีความหมายคัมภีร์เวทानตะของตน อาคมทั้งหลายได้ถกถึงฐานะทางด้านปรัชญาความยิ่งใหญ่แห่งเทวะเฉพาะองค์ที่ตนสนับสนุนกับวิธีและรายละเอียดเกี่ยวกับการบูชาเทพเจ้านั้น ดังนั้น อาคมทั้งหลายจึงประกอบด้วยตอนที่เกี่ยวกับฉาม โยคะ กริยา และจรรยา (ปรัชญา คำสอนที่ลึกลับ การบูชารูปปั้นในวิหาร ข้อปฏิบัติและการปฏิบัติทางศาสนา)

ตันตระก็มีสภาวะคล้ายเช่นนั้น แต่เปิดเผยออกมาในคำสอนที่ลึกลับมากกว่า นอกจากคำสอนเกี่ยวกับสูตร มนตร์ที่ลึกลับซึ่งเป็นเรื่องธรรมดาสามัญสำหรับอาคมและสำนักเทววิทยาอื่น ๆ แล้ว ตันตระยังได้พัฒนาสัญลักษณ์เป็นตัวหนังสือที่ลึกลับซับซ้อนและใช้แผนผังหรือแผนภูมิที่ลึกลับซึ่งเรียกว่า ยันตร์ หรือ จักร อีกด้วย

คณาจารย์ต่าง ๆ

ท่านนารทะ

ภักติสูตร

(จาก ภักติสูตร, ๑-๒๒, ๒๕-๓๐, ๓๒-๔๔)

บัดนี้เราก็ได้อธิบายเรื่องภักติต่อไป ภักติประกอบด้วยความรักพระผู้เป็นเจ้าอย่างสูงสุด ทั้งยังประกอบด้วยอมฤตภาพอีกด้วย เมื่อได้รับอมฤตภาพแล้ว มนุษย์ก็จะประสบความสัมฤทธิ์ผลในทุกสิ่งทุกอย่าง เขาจะกลายเป็นอมรรตัย เขาจะได้รับความพอใจอย่างที่สุด เมื่อได้บรรลุถึงอมฤตภาพแล้ว เขาจะไม่ปรารถนาอะไรเลย เขาจะไม่เศร้าโศกเสียใจ จะไม่เกลียดอะไรทั้งสิ้น จะไม่มีความชื่นชมยินดีในสิ่งใด ๆ เลย เขาจะไม่พยายามต่อสู้เพื่ออะไรอีกแล้ว เมื่อได้บรรลุถึงอมฤตภาพแล้ว มนุษย์ก็จะกลายเป็นดุจมีความมึนเมาและหมดสติ เขาจะมีความชื่นชมยินดีในความสุขในภายในของเขาเอง

ภักติมิได้เป็นดุจกิเลสธรรมดาสามัญอะไร เพราะภักติเป็นตัวกำราบความกังวลใจที่มีอยู่ก่อนแล้วอื่น ๆ ได้หมด การกำราบความกังวลใจที่มีอยู่ก่อนนี้ก็คือ การสละเลิกกิจกรรมต่าง ๆ ทางโลกและกิจกรรมต่าง ๆ (คือ พหิริตอง) ตามที่คัมภีร์พระเวทได้บัญญัติไว้

ภักติก็คือการกสิณหายเข้าไปในพระผู้เป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์และโดยเฉพาะ และเป็นการวางเฉยในสิ่งทั้งหลายที่ตรงข้ามกับพระผู้เป็นเจ้า ความสมบูรณ์หรือความเป็นสิ่งเฉพาะแห่งภักติที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้านั้นหมายถึงการสละสิ่งใด ๆ หรือคนใด ๆ ก็ตามในฐานะที่เป็นเครื่องใช้และเป็นการสนับสนุนสิ่งนั้นหรือผู้นั้น และความวางเฉยต่อสิ่งทั้งหลายที่ตรงข้ามกับพระผู้เป็นเจ้านั้นหมายถึงการกระทำและการเฝ้าสังเกตเฉพาะสิ่งทั้งหลายในโลก หรือพระเวทซึ่งนำไปสู่การมีภักติต่อพระผู้เป็นเจ้า

เราอาจรักษากฎต่าง ๆ ที่มีอยู่ในคัมภีร์หลังจากที่เราได้มีศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าอย่างมั่นคงแล้ว เพราะมีเช่นนั้นแล้วผู้ที่มีภักติอาจถูกถือว่เห็นห่างจากมาตรฐานแห่งความประพฤติที่ได้บัญญัติไว้ ในทำนองเดียวกัน กิจกรรมทางโลก เช่น การรับประทานอาหารนั้น ผู้ที่มีภักติก็ควรปฏิบัติอยู่เสมอเท่าที่พอจะดำรงรักษาร่างกายไว้ได้

ข้าพเจ้าจะได้กล่าวถึงลักษณะของภักติตามทัศนะต่าง ๆ ต่อไป : นักปราชญ์ชื่อ วยาซกล่าวว่า ภักติก็คือความปรารถนาที่มีติดต่อกันไปที่คนเราจะต้องทำการบูชา กราบไหว้ ฯลฯ พระผู้เป็นเจ้า นักปราชญ์ชื่อ ครรคะ ให้ความเห็นไว้ว่า ความปรารถนาอยากฟังเรื่องราวต่าง ๆ ฯลฯ เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้านั้นแหละคือภักติละ นักปราชญ์ชื่อ ศานทิลยะ เห็นว่า ความปรารถนาทำนองนั้นทั้งหมด (คือปรารถนาจะบูชา จะฟังเรื่องราวเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า ฯลฯ) นั้น ควรจะมีโดยปราศจากการทำลายความชื่นชมยินดีในปรมาตมันของเขา แต่ ท่านนารทะ (คือผู้ประพันธ์คัมภีร์นี้แหละ) อธิบายภักติว่า เป็นการอุทิศการกระทำทั้งปวงแด่พระผู้เป็นเจ้าและเป็นความปວดร้าอย่างสาหัส ในเมื่อเขาพลัดจากการที่จะหายเข้าไปรวมในพระผู้เป็นเจ้า : ได้เคยมีตัวอย่างเกี่ยวกับภักติเช่นนั้นดังเช่นในกรณีพวกหญิงสาวที่เลี้ยงฝูงโคแห่งพุนทาว์วันอะนั้น...

ภักติสูงกว่ากรรม ความรู้ หรือการปฏิบัติโยคะ เพราะภักติเองเป็นผลแห่งกรรม ความรู้ หรือการปฏิบัติโยคะนั้น และพระผู้เป็นเจ้าทรงโปรดปรานคนว่านอนสอนง่าย และไม่ทรงโปรดปรานผู้ที่มีความเย่อหยิ่ง (ต่อการตรัสรู้ของตน)

บางท่านกล่าวว่า ความรู้เท่านั้นเป็นวิธีที่จะทำให้ได้มีภักติในพระผู้เป็นเจ้า แต่บางท่านก็มีความเห็นว่า ความรู้และภักติพึ่งพาอาศัยกันและกันอยู่ ตามความเห็นของท่านนารทะ ความรักแบบภักตินั้นเองเป็นอวสานของภักติ เราอาจเห็นได้ว่าในกรณีเหล่านี้ก็คล้ายกับว่าความรู้ของเราที่เกี่ยวกับปราชญ์ราชวังหรือการเลี้ยงอาหารนั้นเอง ความจริงเพียงเพราะอาศัยความรู้เกี่ยวกับ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๓๓

พระราชวังนั้นมิได้ทำให้เขาได้รับความพอใจว่าเขาเป็นกษัตริย์องค์หนึ่ง หรือโดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับการกินเลี้ยงของเขานั้นมิได้ทำให้ความหิวของเขาหมดไปได้เลย เพราะฉะนั้น ผู้ที่ปรารถนาความหลุดพ้นจึงควรมีกฎเพียงอย่างเดียว

ที่นี่ก็มีคณาจารย์ต่าง ๆ ได้กำหนดวิธีที่จะให้ได้มาซึ่งภักดีขึ้น คือ :

- (๑) การสละความพอใจทางอินทรีย์ทั้งหลาย และเลิกการสมาคมทางโลกย์ทั้งปวง
- (๒) การเคารพบูชาพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่มีที่สิ้นสุด
- (๓) แม้เมื่อเขาอยู่กับคนอื่น ๆ ก็สนใจฟังและร้องเพลงสวดสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า
- (๔) ความเมตตากรุณาของมหาตมานั้นทั้งหลาย หรืออนุภาคแห่งความกรุณาของสวร์คเอง

การสังสรรค์ของมหาตมานั้นทั้งหลายนั้นยากที่จะได้รับ ยากที่จะให้บังเกิดมีอย่างสมบูรณ์ได้ แต่มันก็จะมีผลเสมอ เพราะการได้รับแม้แต่การสังสรรค์นั้นเขาก็จะได้รับพรของพระผู้เป็นเจ้า เพราะในระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับมนุษย์ของพระองค์นั้นไม่มีความแตกต่างกันใด ๆ เลย ดังนั้น จึงพยายามให้ได้มาซึ่งการประชุมแห่งอาตมันบริสุทธิ์ทั้งหลาย จึงพยายามต่อสู้เพื่อสิ่งนั้น

และจึงพยายามหลีกเลี่ยงการสมาคมกับความชั่วโดยทุกวิถีทาง เพราะการสมาคมกับความชั่วนั้นจะทำให้เกิด ราคะ โทสะ โมหะ จะต้องสูญเสียความคิดถึงพระผู้เป็นเจ้า จะต้องสูญเสียความรู้ ซึ่งตามข้อเท็จจริงแล้วก็หมายถึงความสูญเสียทุกสิ่งทุกอย่างนั่นเอง สันดานชั่วเหล่านี้จะเอ่อขึ้นคล้ายมหาสมุทร ทั้งนี้ก็เพราะการสมาคมกับสิ่งที่ชั่ว ๆ นั่นเอง

ใครเล่าที่ข้ามพ้นโมหะแห่งความมีเป็นที่ปรากฏได้ ? ผู้ที่เลิกคบค้าสมาคมกับคนชั่ว ผู้ที่คอยสมาคมคบหากับผู้ที่มีจิตใจสูงส่ง ผู้ที่ไม่มีความเห็นแก่ตัว ผู้ที่อาศัยอยู่ในที่ที่มีความสันโดษ ถอนรากพันระทางโลกย์เสียได้ อยู่เหนือความปรารถนาสามประการและเลิกกังวลต่อตัวเองเกี่ยวกับการที่จะให้ได้อะไรบางอย่างมา หรือเพื่อทำให้สิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ได้นั้นอยู่ในสภาพที่ปลอดภัย ผู้ที่ละผลแห่งกรรมก็ย่อมสละกรรมทั้งปวงได้ และเพราะสละกรรมทั้งปวงได้ก็อยู่เหนือกรรมที่เป็นคู่ คือ สุขกับทุกข์ ลามกับความเสื่อมลาภ และอื่น ๆ ผู้ที่เก็บแม้กระทั่งคัมภีร์เข้าลิ้นชักเสีย และปลุกฝังเฉพาะความรักที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นโดยไม่ให้ขาดตกบกพร่อง ชื่อว่ายอมทำตัวให้ปลอดภัยและกลายเป็นผู้ช่วยชาวโลกให้พ้นทุกข์

ภักดีเป็นสิ่งที่อธิบายไม่ได้ ภักดีก็คล้ายกับรสที่คนไม่เคยชิมยินดีนั่นเอง แต่บางโอกาสภักดีนั้นก็อาจถูกเปิดเผยออกมาได้ ในเมื่อมีใครสมควรจะได้รับภักดี ภักดีนั้นสมบูรณ์ มิได้ถูกความปรารถนาสิ่งใด ๆ ทำให้เสียหายไป เพิ่มพูนความมีเป็น (ภาวะ) ของตนทุกขณะ และไม่มียะไรมาขัดจังหวะเลย ภักดีเป็นประสบการณ์แบบที่สูงเลิศอย่างยิ่ง ผู้ที่มีภักดีจะดูเฉพาะภักดีเท่านั้น จะฟังเฉพาะภักดีเท่านั้น และจะไม่คิดถึงอะไรอีกเลย

เราอาจทำกัฏติให้มีคุณสมบัติโดยวิธีต่าง ๆ เหล่านี้ คือ โดยการให้เหตุผลเกี่ยวกับความประสงค์ ๓ ประการ คือ ความประสงค์เพื่อความบริสุทธิ์ ความประสงค์ให้มีกิเลส และความประสงค์เพื่อให้ความมิด หรือโดยการให้เหตุผลเกี่ยวกับเงื่อนไขของผู้ที่มีกัฏติ คือ ผู้ที่ตกอยู่ในความทุกข์ โศก ผู้ที่มีความกระตือรือร้นอยากรู้อยากเห็น และผู้ที่มีวัตถุประสงค์อยู่ในความเห็น ในบรรดาความแตกต่างกันทั้งสามนี้ ความต่างกันสามประการแรกสูงส่งกว่าความแตกต่างกันสามประการหลัง

เมื่อเปรียบเทียบกับวิธีทางอื่น ๆ แล้ว กัฏติเป็นวิธีทางที่ง่ายที่สุด กัฏติไม่ต้องการพิสูจน์ในภายนอกใด ๆ ทั้งสิ้น และกัฏติเป็นการพิสูจน์ตัวมันเอง เพราะกัฏติเกิดจากแบบฟอร์มแห่งความสงบเยือกเย็นและความสุขที่สูงสุดจริง ๆ

ผู้ที่มีกัฏติไม่ควรมีความกังวลใจใด ๆ ถ้าหากว่าโลกจะเข่นแค้นไปจากเขา ทั้งนี้ก็เพราะเขามีได้มอบตัวเอง โลก และคัมภีร์ต่อพระผู้เป็นเจ้าดอกหรือ ? อย่างไรก็ตามแม้เมื่อเขาดั้งมั่นอยู่ในกัฏติ เขาก็ไม่ควรตั้งใจสละเลกกิจกรรมตามปรกติธรรมดาเสีย แต่ทว่าเขาคควรสละผลแห่งกรรมของเขา และศึกษาวิธีที่จะสละผลแห่งกรรมนั้นจริง ๆ

ผู้ที่มีกัฏติไม่ควรฟังเรื่องราวเกี่ยวกับความงามของสตรี ความรุ่มรวย และสิ่งที่ไม่มีความเชื่อถือพูด ควรขจัดความหึงและความไร้สาระให้หมด เมื่อได้วางกิจกรรมของเขาทั้งปวงถวายแด่พระผู้เป็นเจ้าแล้ว เขาก็ควรแสดงความปรารถนาหรือความโกรธหรือความหึงของเขาเฉพาะในกิจกรรมในนามของพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น

เมื่ออยู่พ้นจากความแตกต่างกันอันเป็นไตรภาคีแห่งความรัก ผู้ที่รักและสิ่งที่ถูกรักแล้ว เขาก็ควรพัฒนาความรักนั้นซึ่งประกอบด้วยบริการติดต่อกันและที่คล้ายกับคู่รักคิดถึงคนรักของตนฉะนั้น ผู้ที่เป็นคู่รักเฉพาะเจาะจงย่อมเป็นผู้ที่มีกัฏติที่สำคัญยิ่ง ผู้ที่มีเสียงทำให้งงงันได้ และมีนัยนาที่หยาดเยิ้มย่อมสนทนาปราศรัยในหมู่พวกเขาเอง พวกเขาเป็นอาตมันที่ทำให้บ้านและโลกของเราเรียบร้อย พวกเขายอมทำตำบลที่ศักดิ์สิทธิ์ให้ศักดิ์สิทธิ์ ทำให้การกระทำเหมาะสม และทำให้คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ขึ้นมา เพราะพวกเขาเต็มไปด้วยพระผู้เป็นเจ้า...

ในหมู่ผู้ที่มีกัฏติเหล่านี้ ย่อมไม่มีความแตกต่างใด ๆ เกี่ยวกับชาติกำเนิด การศึกษา การปรากฏ เทือกเถาเหล่ากอ ความมั่งคั่งหรืออาชีพ เพราะพวกเขาเป็นของพระผู้เป็นเจ้า

ผู้ที่มีกัฏติไม่ควรเข้าไปเกี่ยวข้องกับกรรณการด้วยเรื่องพระผู้เป็นเจ้า ทั้งนี้เพราะการให้เหตุผลย่อมมีสออตเข้ามาได้เรื่อย ๆ และย่อมไม่มีที่สิ้นสุด ควรเทิดทูนตำราที่กล่าวถึงกัฏติ และการกระทำที่มีสอนอยู่ในตำรานั้นก็ควรปฏิบัติตาม ผู้ที่มีความกระตือรือร้นที่จะได้มีเวลาเป็นอิสระจากการที่มีความสุขหรือทุกข์ ความปรารถนาหรือการได้ดังปรารถนาไม่ควรเสียเวลาแม้แต่ครั้งนาที่

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๓๕

เขาควรปฏิบัติวิหิงสา สัจธรรม ความบริสุทธิ์ ความกรุณา ศรัทธาและคุณธรรมอื่น ๆ

ผู้ที่มีภักติควรบูชาเฉพาะพระผู้เป็นเจ้าของเท่านั้น โดยไม่ต้องไปคิดถึงสิ่งอื่นตลอดไปและอย่างสุดหัวใจ เมื่อเขาร้องเพลงสรรเสริญพระองค์ พระองค์ก็รับแสดงพระองค์และประทานประสบการณ์ของพระองค์แก่ผู้ที่มีภักติ ภักติดต่อพระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นความจริงทุกกาลสมัยและสูงยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น ภักติเป็นสิ่งที่สูงเลิศ

ภักติซึ่งความจริงแม้มีเพียงหนึ่ง แต่ก็มีถึง ๑๑ แบบ คือ การยึดมั่นอยู่กับความยิ่งใหญ่แห่งคุณสมบัติของพระผู้เป็นเจ้า ๑ การยึดมั่นอยู่กับแบบฟอร์มของพระองค์ ๑ การบูชาพระองค์ให้มาก ๆ ๑ และการระลึกถึงพระองค์ให้มาก ๆ ๑ การยึดมั่นในพระองค์ในฐานะเป็นทาสผู้รับใช้ ๑ ในฐานะเป็นสหาย ๑ ในฐานะเป็นเด็กหรือเหมือนกับที่มีต่อเด็ก ๑ และในฐานะเป็นคนรัก ๑ ยอมมอบกายถวายชีวิตให้แก่พระองค์ ๑ เห็นพระองค์ทุกหนทุกแห่ง ๑ และความไม่สามารถที่จะแยกจากพระองค์ได้ ๑

ดังนั้น เขาย่อมประกาศชื่อครูที่สอนวิถีทางแห่งภักติทั้งหลาย คือ ท่านกุมาร ท่าน व्याส ท่านศุกะ ท่านศานทิลยะ ท่านครคระ ท่านวิษณุ ท่านเกาทิลยะ ท่านเศศะ ท่านอุทวะระ ท่านอรุณิ ท่านพลี ท่านหุนมาน ท่านวิภิชณะ และคนอื่น ๆ เป็นเสียงเดียวโดยไม่ต้องเกรงกลัวว่าประชาชนเขาจะว่าอะไรทั้งสิ้น ผู้ที่มีศรัทธาในคำสอนทั้งหมดนี้ ซึ่งท่านนารทะได้กล่าวไว้ ย่อมได้รับภักติ และได้รับวัตถุที่เป็นที่รักที่สุด (พระผู้เป็นเจ้า) นั้น เขาย่อมได้รับสิ่งที่น่ารักที่สุดจริง ๆ

ท่านกบิล

ภาควัดปุราณะ

ภาควัดปุราณะซึ่งได้อุทิศถวายพระวิษณุผู้เป็นเจ้าปางต่าง ๆ รวมทั้งคราวที่อวตารเป็นพระกฤษณะด้วยนั้นบางทีจะได้ทำหน้าที่ดลบันดาลและทำให้กระบวนการภักติที่มีความเป็นเอกภาพมากกว่าตำราเป็นรายละเอียดอื่น ๆ ทั้งหมด ในหนังสือสมัยแรก ๆ มีอยู่เล่มหนึ่งที่ท่านนักปราชญ์ชื่อ กบิล สอนถึงวิถีทางแห่งภักติที่ท่านมีต่อมารดาชื่อ เทวหุติ ท่านกบิลนี้ถือกันว่าเป็นการสำแดงตนให้ปรากฏของพระผู้เป็นเจ้าคราวหนึ่ง และเป็นผู้ประกาศปรัชญาลัทธิสาขชยะ ข้อความเกี่ยวกับปรัชญาสาขชยะในวรรณกรรมปุราณะทั้งหลายมักจะเป็นแบบเทวนิยม และ **ภาควัดปุราณะ** ก็ได้รวบรวมปรัชญาสาขชยะนั้นไว้กับวิถีทางแห่งภักติ วิธีเขียนลัทธินี้ก็นับว่าประหลาดมากเพราะวิถีทางที่คัมภีร์ปุราณะอย่างเดียวกันวิพากษ์วิจารณ์การเชื่อนแซและแบบฟอร์มกับพิธีรีตองที่ว่างเปล่าซึ่งอาจโหดร้ายที่ไปอวดว่าเป็นภักติ แทนที่จะเป็นความรู้แจ้งอย่างแท้จริงเกี่ยวกับเรื่องความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าในทุกหนทุกแห่ง

(จาก ภาควัดปุราณะ, ๓.๒๙.๗-๓๔ ; ๖.๑.๑๑-๑๘ ; ๖.๒.๑๔ ; ๗.๕.๒๔ ; ๑๑.๓.๑๘-๓๒ ; ๑๑.๒๗.๗-๕๑)

ภักติโยคะ (วิถีทางแห่งภักติ)

(ท่านฤๅษีภิลได้กล่าวกับมารดาของท่านชื่อ เทวหุติ ว่า :)

ท่านแม่ผู้ประเสริฐ ! เราจะเข้าใจภักติโยคะได้โดยวิถีทางต่าง ๆ กันไปตามวิธีการเข้าหาที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ก็เพราะว่า ธรรมชาติ คุณภาพ การเข้าหา และจิตของมนุษย์นั้นแตกต่างกัน

ผู้ที่มีภักติที่ชอบโอ้อวดในลักษณะการที่ร้ายกาจ มีแต่ความไร้สาระและใจคอคับแคบ ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างภาวะหนึ่งกับอีกภาวะหนึ่ง และการปฏิบัติภักติเพราะถูกอวิชชากระตุ้นนั้นเป็นแบบที่ต่ำที่สุด

ผู้ที่มุ่งอยู่กับความสุขสนุกสนานทางด้านวัตถุ ชื่อเสียงหรือความรุ่มรวยและยังทำให้มีความแตกต่างกันอยู่ บุษบาเราในรูปภาพ ฯลฯ เพราะถูกความปรารถนากระตุ้นนั้นเป็นบุคคลแบบกลาง ๆ

ผู้ที่บูชาเราด้วยทัศนคติที่จะทำให้กรรมทั้งปวง (ทั้งดีและชั่ว) สิ้นสุดลงหรือให้กรรมทั้งปวงของเขาแก่เราผู้เป็นภาวะที่สูงที่สุด หรือบูชาเราเพราะเราเป็นผู้ที่เขาจะต้องบูชานั้นนับว่าเป็นบุคคลแบบที่สูงเลิศ ทั้ง ๆ ที่เขายังมีความรู้สึกว่าแตกต่างกันอยู่ก็ตามที่...

ลักษณะแห่งภักติบริสุทธิ์ที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้านั้นก็คือว่า ภักตินั้นต้องไม่มีอะไรกระตุ้น และต้องเป็นไปติดต่อกันไม่หยุดหย่อน...

ภักตินั้นอธิบายกันว่าเป็นสิ่งที่สัมบูรณ์ เพราะทำให้เราอยู่เหนือความปรารถนา ๓ ประการ (ความบริสุทธิ์ ความต้องการ และความมืด) และทำให้เขาเหมาะที่จะกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับเรา...

เรามีอยู่ในสัตว์ทั้งปวงในฐานะที่เป็นดวงวิญญาณ (อาตมัน) ของสัตว์เหล่านั้นเสมอ และมนุษย์ที่จะต้องตายทั้ง ๆ ที่ไม่รู้จักเราก็กึ่งประพตียืนยันการบูชารูปภาพ ผู้ที่ไม่รู้จักเราซึ่งมีอยู่ในสัตว์ทั้งปวงในฐานะเป็นอาตมันและเป็นนาย และเพราะเขาไม่รู้ เขาก็ยึดถือรูปภาพนั้น ชื่อว่าย่อมหลังพลึงไปบนถ้ำถ่านเปล่า ๆ (คือบูชาโดยไม่ได้ผลอะไร) จิตของผู้นั้นซึ่งเกลียดเราที่มีอยู่ในร่างกายของอีกผู้หนึ่ง ซึ่งเพราะความหึงของเขาดูเหมือนจะเห็นความแตกต่างที่น่ารังเกียจและตั้งตัวเป็นศัตรูต่อสัตว์ทั้งปวง ไม่เคยบรรลุถึงความสงบสุขเลย ท่านผู้ประเสริฐ ! เมื่อผู้บูชาเป็นผู้ที่ดำเนินติดต่อยุติสัตว์ทั้งหลาย เราก็ไม่พอใจต่อการที่เขามารูปภาพของเรา ไม่ว่าพิธีกรรมจะประณีตบรรจง และวัตถุที่นำมาบูชาจะมีมากมายสักเพียงใดก็ตาม ผู้ที่ทำหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายย่อมสมควรที่จะบูชาเราผู้เป็นนาย ไม่ว่าจะในรูปแบบและในสิ่งอื่นใดในลักษณะที่คล้าย ๆ กันนั้นอยู่ตราบนานเท่าที่เขาไม่

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๔๑

สามารถเข้าใจเราซึ่งมีอยู่ในสัตว์ทั้งปวงด้วยหัวใจของเขาเอง บุคคลที่มีความรู้ลึกซึ้งที่ชัดเจนกันระหว่างตัวเขากับอีกบุคคลหนึ่งนั้น ความตายย่อมติดตามเขาไปพร้อมกับที่เขารู้สึกถึงความเกรงกลัวอย่างเหลือเกิน

เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีการบริจาทานและมีเกียรติและเป็นมิตรกับสัตว์ทั้งปวง และมีทัศนะเที่ยงธรรม จึงควรบูชาเราผู้เป็นอาตมันของสัตว์ทั้งปวง เพราะมีอยู่ในสรรพสัตว์ทั้งปวง...

ผู้ที่ให้เกียรติแก่สรรพสัตว์ควรมีจิตใจเคารพสัตว์ทั้งปวงโดยมีความเข้าใจโดยถ่องแท้ว่า พระผู้เป็นเจ้าได้เข้าสู่สัตว์ทั้งหลายนั้นด้วยโฉมหน้าแห่งภาวะของพระองค์เอง (๓.๒๙.๗-๓๔)

ภักติต่อพระผู้เป็นเจ้าซึ่งถือว่าการล้างบาปที่ยิ่งใหญ่ที่สุด

การจัดกรรมชั่วให้หมดไปโดยการประกอบพิธีกรรมล้างบาปซึ่งก็เป็นการกระทำเหมือนกันนั้นย่อมไม่ใช่การกระทำขั้นสุดท้าย การทำการล้างบาปนั้นเหมาะสำหรับคนที่ไม่มีสติปัญญา ความรู้ก็เป็นการล้างบาปอยู่ในตัว เมื่อเรายังคงบริโภคเฉพาะอาหารที่เป็นประโยชน์เท่านั้นอยู่ โรคภัยไข้เจ็บก็จะกลุ้มรุมเราไม่ได้ เพราะฉะนั้น ผู้ที่รักษาระเบียบวินัย ย่อมค่อย ๆ ทำตัวให้มีคุณสมบัติที่จะได้รับสวัสดิภาพที่สูงสุด...แต่บางคนก็พึ่งพาอาศัยเฉพาะพระผู้เป็นเจ้าอย่างเดียวเท่านั้นก็ขจัดบาปทั้งปวงออกไปได้อย่างสิ้นเชิง โดยอาศัยภักติที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ดุจดั่งดวงอาทิตย์ขจัดหมอกให้หมดไปฉะนั้น ถ้าหากเขารังเกียจพระผู้เป็นเจ้า ก็จะไม่มีการล้างบาปใด ๆ ที่จะทำให้เขาบริสุทธิ์ได้ (๖.๑.๑๑-๑๘)

พระนามของพระผู้เป็นเจ้า

อาจารย์ทั้งหลายพิจารณาเห็นว่าการเปล่งพระนามพระผู้เป็นเจ้าก็เป็นการทำลายล้างบาปได้อย่างสิ้นเชิง แม้ว่าการกล่าวพระนามของพระองค์นั้นจะเนื่องกับชื่อที่สัมพันธ์กับอะไรบางอย่างก็ตาม หรือว่าจะกล่าวพระนามของพระองค์อย่างตลกคคะนอง หรือในฐานะเป็นผลลัพธ์แห่งเสียงโดยไม่มีเจตนา หรือในเวลาหัวเราะเยาะก็ตาม (๖.๒.๑๔)

ภักติ ๙ ชนิด

การฟังคำสรรเสริญพระเกียรติคุณของพระผู้เป็นเจ้า ๑ การกล่าวสรรเสริญพระองค์ ๑ การคิดถึงพระองค์ ๑ การรับใช้เทพพระบาทของพระองค์ ๑ การบูชาพระองค์ ๑ การแสดงความเคารพบนอบต่อพระองค์ ๑ การรับใช้พระองค์ ๑ ความเป็นมิตรกับพระองค์ ๑ การประกาศตนเป็นของพระองค์ (คือยอมมอบกายถวายชีวิตแก่พระองค์) ๑ ถ้าหากมนุษย์สามารถแสดงภักติ ๙

ชนิดนี้แต่พระผู้เป็นเจ้า นั้นข้าพเจ้าก็คงจะพิจารณาเห็นว่าเป็นบทเรียนที่สำคัญที่เขาได้เรียนแล้วอย่างแน่นอน (ส.๕.๒๔)

การปฏิบัติของผู้ทำกตติ

เพราะฉะนั้น เขาควรอยู่กับอาจารย์ โดยมีความมุ่งหมายอยากทราบสิ่งที่ก่อให้เกิดสวัสดิภาพที่สูงสุด คือเมื่อถือว่าอาจารย์เป็นคุณเทพเจ้า เขาก็ควรศึกษาการปฏิบัติอันเป็นลักษณะของผู้ที่มีกตติต่อพระผู้เป็นเจ้าจากอาจารย์นั้น...ประการแรกก็คือ การไม่ยึดมั่นการสังสรรค์สิ่งที่ไม่น่าปรารถนาทั้งปวง แล้วก็ทำการสังสรรค์กับอาตมมันที่ดีทั้งหลาย ความกรุณา มิตรภาพ และความมีเมตตาต่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย ความบริสุทธิ์ การบำเพ็ญตบะ ความอดทน ความเจ็บ การศึกษาคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย ความซื่อตรง ความรู้จักบังคับใจตนเอง อหิงสา ความสงบใจ การเห็นอาตมมันของตนเองและพระผู้เป็นเจ้าทุกหนทุกแห่ง การแสวงหาที่ที่ว่าง ความไม่มีบ้าน (อนาคาริก) การสวมใส่เครื่องแต่งกายของสมณะที่สะอาด การสั่นโศษด้วยวัตถุตามมีตามได้ ความเชื่อถือในคัมภีร์ที่ว่าด้วยกตติและการงดเว้นจากการทำหนิตติเตียนคัมภีร์ของลัทธิอื่น ๆ การกำราบจิต คำพูด และการกระทำ (ทางกาย) ความจริงใจ กุศลงดเว้น การฟังเรื่องราวเกี่ยวกับการมาถึงการกระทำที่กล้าหาญและคุณสมบัติของพระผู้เป็นเจ้า การกล่าวสรรเสริญพระองค์ การพิจารณาไตร่ตรองถึงพระผู้เป็นเจ้าเกี่ยวกับพฤติกรรมของพระองค์ การยุ่งเกี่ยวอยู่ในการกระทำต่าง ๆ ก็เพื่อพระองค์เท่านั้น การอุทิศทุกสิ่งทุกอย่างคือพิธีรีตองต่าง ๆ ที่เขาประกอบขึ้น การให้ทาน การบำเพ็ญตบะ การสาธยายมนตร์ศักดิ์สิทธิ์ การประพฤติที่ชอบธรรมและสิ่งที่เป็นที่พอใจต่อเขา เช่น ภรรยา บุตร บ้านเรือน และชีวิตของเขาเองถวายพระองค์ การสร้างมิตรภาพกับพวกที่พิจารณาเห็นว่าพระผู้เป็นเจ้าเป็นอาตมมันและนายของเขา การรับใช้พระองค์และรับใช้โลก และโดยเฉพาะการรับใช้มหาตมมันและอาตมมันที่ดี การมีส่วนร่วมกับผู้ที่มีกตติทั้งหลายในการประกอบพิธีฉลองพระเกียรติคุณของพระองค์ การแบ่งความชื่นชมยินดี ความพอกพอกใจ และคุณธรรมที่เกิดจากความงดเว้นให้แก่พวกที่มีกตติร่วมกัน การไม่ลืมหืมและการระลึกถึงพวกเพื่อน ๆ ที่ร่วมบูชาพระผู้เป็นเจ้าผู้กวาดล้างบาปทั้งปวงให้หมด การมีร่างกายที่ได้รับการฝึกฝนด้วยกตติและประสบการณ์ในภายในเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า เดียวก็ร้องไห้เพราะการคิดถึงพระองค์ เดียวก็หัวเราะ เดียวก็แสดงความชื่นชมยินดี เดียวก็พูดถึง เดียวก็เต้นรำ เดียวก็ร้องเพลง เดียวก็ทำเลียนแบบพระองค์ และเดียวก็สงบเงียบพร้อมกับประสบการณ์ที่มีความสุขเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า บุคคลเช่นนี้แหละที่ชื่อว่าเป็นผู้มีกตติต่อพระผู้เป็นเจ้าซึ่งประพฤติคล้าย ๆ กับบุคคลในโลกอื่นไม่ใช่คนในโลกนี้นั่นแหละ (๑๑.๓.๑๘-๓๒)

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๔๓

วิธีบูชาพระผู้เป็นเจ้าในรูปของสัญลักษณ์

พระผู้เป็นเจ้าตรัสว่า : การบูชาเรามี ๓ ชนิด คือ แบบพระเวท แบบตันตระ และแบบผลระหว่างพระเวทกับตันตระ...ในรูปภาพ ในพื้นแผ่นดิน ในไฟ ในดวงอาทิตย์ ในน้ำ ในหัวใจ ของเขาเอง หรือในพรหมณ์ เขาก็ควรบูชาเราผู้เป็นนายด้วยวัตถุที่เหมาะสม ด้วยความรัก และปราศจากการหลอกลวง

ในตอนแรก เวลารุ่งอรุณ เขาควรอาบน้ำ หลังจากชำระฟัน ฯลฯ แล้ว...ก็บูชา สรรพยา (คือ ตอนพระอาทิตย์ขึ้น ตอนเที่ยง และตอนพระอาทิตย์ตก) และทำหน้าที่อื่น ๆ ตามที่มีบัญญัติไว้ในพระเวท และเขาควรบูชาเราด้วยพิธีที่ต้องและมนต์ที่มีอธิบายไว้ในพระเวทอย่างสมบูรณ์แบบ การบูชาเรานี้แหละที่จะทำให้การปฏิบัติหน้าที่อื่น ๆ เรียบร้อย

พระรูปของพระผู้เป็นเจ้ามี ๔ ชนิด คือ : ที่ทำด้วยหิน ๑ ทำด้วยไม้ ๑ ทำด้วยโลหะ ๑ ทำด้วยปูน ๑ ภาพวาด ๑ ทำด้วยทราย ๑ เป็นมโนภาพ ๑ และทำด้วยเพชรพลอย ๑ พระรูปที่วิญญานของเราสิงอยู่นั้นมี ๒ ชนิด คือ ชนิดที่อยู่เฉย ๆ กับชนิดที่เคลื่อนไหว ในการบูชาด้วยรูปภาพที่อยู่เฉย ๆ ย่อมไม่มีการดึงเอาภาวะทิพย์ในรูปภาพนั้นออกมา และนำเอาภาวะทิพย์นั้นไปสู่จุดจบเลย ในการบูชาพระรูปที่เคลื่อนไหวนั้น เราอาจทำสิ่งเหล่านี้ได้คืออาจดึงเอาภาวะทิพย์ในรูปภาพเหล่านั้นออกมา หรือนำภาวะทิพย์นั้นไปสู่จุดจบได้ และในพระรูปที่เป็นสัญลักษณ์นั้นก็ต้องปลุกและดึงเอาภาวะทิพย์ออกมา...

ผู้ที่มีภักดีเมื่อไม่มีความหลอกลวงก็ควรทำการบูชาเราด้วยวัตถุที่เป็นที่รู้จักกันเป็นอย่างดีซึ่งพอจะหาได้และด้วยหัวใจรัก

เมื่อจะบูชาเราในพระรูปที่เขียนบนกระจกหรือไม้ไผ่ การสงสนานเราและการประดับประดาเรานั้นว่าเป็นสิ่งที่น่ายินดี เมื่อบูชาเราบนพื้นแผ่นดิน วิธีการบูชา ก็คือใช้มนต์ที่เหมาะสมปลุกทิพย์ภาวะของทวยเทพที่น่าเคารพนับถือ เมื่อบูชาเราในไฟ การบูชา ก็จะต้องทำในรูปพลีด้วยน้ำมันเนย เมื่อจะบูชาเราในดวงอาทิตย์ การหมอบกราบ การพรมน้ำมนต์ การสาธยายคำบวงสรวง ฯลฯ เป็นสิ่งที่ดีที่สุด เมื่อบูชาเราในน้ำก็ควรพรมน้ำมนต์ เพราะแม้แต่น้ำที่ผู้มีภักดีให้เราด้วยความรักก็ยังทำให้เรายินดีอย่างที่สุด ผู้ที่ปราศจากภักดีแม้จะถวายทานที่ประณีตถวายจตุรจินท์ กายาน ดอกไม้ แสงสว่าง หรืออาหาร ฯลฯ ก็ไม่ทำให้เรายินดีได้เลย

การบูชาในรูปภาพ

ผู้ที่ทำภักดีเมื่อทำตัวให้บริสุทธิ์และรวบรวมวัตถุสำหรับใช้ในการบูชาได้แล้ว ก็ควรนั่งบนอาสนะที่ทำด้วยหญ้า ทรรกะ ที่ศักดิ์สิทธิ์ ผินหน้าไปทางทิศตะวันออกหรือทิศเหนือ และบูชารูปภาพ

๓๔๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ที่ประดิษฐานอยู่เบื้องหน้าแล้วบริกรรมเวทมนตร์ด้วยลักษณะท่าทางที่เหมาะสม (มุทรา) ซึ่งทำให้มือและเท้าที่แตกต่างกันของเขามีอำนาจทางด้านจิตใจตามสมควร แล้วเขาก็ควรร้องขอให้เราสังสถิตอยู่ในรูปภาพด้วยมนต์และการทำท่าทางที่เหมาะสม

เขาควรวางภาชนะใส่น้ำบูชาไว้ข้างหน้า และใช้น้ำนั้นพรหมรูปภาพ ข้าวของที่ใช้ในการบูชาตัวเอง และภาชนะต่าง ๆ สามครั้ง

แล้วผู้ที่ทำภักติที่ทำร่างกายตนเองให้บริสุทธิ์โดยการควบคุมลมหายใจเข้าออกและทำให้ไฟโพลง (นอนที่ มูลาธาตุ) นั้นก็ควรพิจารณาไตร่ตรองรูปฟอร์มที่ละเอียดของเราซึ่งเป็นรูปฟอร์มที่มนุษย์ที่มีความเข้าใจแจ่มแจ้งจะพ่วงดูเหมือนกับคอยอยู่รอบนอกของ “โอม” ในดอกบัวแห่งหัวใจของเขา เมื่อภาวะทั้งปวงของผู้มีภักติได้กลายเป็นภาวะที่ถูกรูปฟอร์มของเราซึ่งเป็นอาตมิกภายในของสัตว์ทั้งปวงท่วมทับแล้ว ผู้ที่มีภักติซึ่งได้จมหายไปในตัวเราอย่างสมบูรณ์แล้วก็จะทำภาวะของเราให้ไหลท่วมทันเข้าไปในรูปภาพ ฯลฯ ที่ประดิษฐานอยู่เบื้องหน้าเขา แต่ละแล้วเขาก็จะบูชาเราด้วยสมบัติส่วนตัวทั้งหมด

ประการแรก เขาจะต้องให้อาสนะเรา อาสนะของเราทำด้วยธาตุ ๙ ชนิด คุณธรรม ความรู้ ความไม่มีกิเลส และอำนาจเป็นเสมือนเท้าทั้งสี่และสิ่งที่ตรงข้ามกับคุณธรรมเป็นต้น เหล่านี้เป็นดุจดั่งแผ่นกระดานที่เรานั่งซึ่งมีอะไรล้อมอยู่โดยรอบนี้ ส่วนอื่น ๆ แห่งอาสนะของเรา ก็คือชิ้นต่าง ๆ สามชิ้นที่อยู่บนแผ่นกระดานนี้ ชิ้นทั้งสามนี้แทนความปรารถนาสามประการ (คือ ความบริสุทธิ์ ฯลฯ) ซึ่งประกอบเป็นอำนาจลึกลับ (มายา) ของเราเอง ทั้งยังมีอำนาจ (ศักติ) ๙ อย่างของเราที่จะต้องประดิษฐานไว้บนอาสนะอีกด้วยและตรงกลางอาสนะมีดอกบัว ๘ กลีบสุกใสอยู่ด้วยเปลือกและใยของมัน และเมื่อได้เตรียมอาสนะสำหรับเราดังนั้นแล้ว ผู้ที่มีภักติก็ควรบูชาเราโดยวิธีต่าง ๆ ตามวิธีที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระเวทและตันตระ และเพื่อที่จะได้บรรลุมนุษยผลทั้งในโลกนี้และในปรโลกเบื้องหน้า...

เมื่อได้ใช้น้ำหอมสรงสนานเราแล้ว ก็ควรสาธยายมนต์ในพระเวท เริ่มด้วย “สุวรรณฆรรมะ” “ปุระสุกตะ” และบทสวดใน “สามเวท” เช่น “ราชนะ” เป็นต้น

ผู้ที่มีภักติต่อเราควรใช้ผ้า ด้ายศักดิ์สิทธิ์ เพชรพลอย ระเบียบของหอม และดอกไม้ประดับ ประดาร์พของเราให้เหมาะสมและด้วยความจงรักภักดี แล้วผู้ที่บูชาเราก็ควรให้น้ำสำหรับชำระล้าง จุนจันท์ ดอกไม้ ข้าวที่ไม่หัก กายาน ประทีป และอาหารชนิดต่าง ๆ แก่เราด้วยศรัทธา และควรให้สิ่งที่น่าสนใจอื่น ๆ แก่เรา เช่น การเจิม ข้าวสาร การฉายกระจก ฯลฯ และการละเล่นต่าง ๆ เช่น การร้องเพลงและร่ายรำ สิ่งที่น่าสนใจและการละเล่นอันพิเศษเหล่านี้อาจทำในวันนักขัตฤกษ์ หรืออาจทำเป็นประจำทุกวันก็ได้

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๔๕

การบูชาที่เต็มไปด้วยความรู้สึก

เราควรร้องเพลงสรรเสริญเรา ยกย่องเรา ร่ายรำตามเพลงของเรา เขียนแบบพฤติกรรม และการกระทำของเรา พรรณนาเรื่องราวของเรา และฟังเรื่องราวเหล่านั้น

ผู้ที่มีภักติควรยกย่องและสวดสรรเสริญเราด้วยมนต์ที่ยกย่องเราเป็นจำนวนมากที่คัดมา จากคัมภีร์ ปุราณะ หรือจากภาษาพื้นเมือง (ปรากฏ) ซึ่งจะทำให้เราประสาทพรแก่เขา และเขา จะได้ก้มกราบอยู่เบื้องหน้าเราอย่างเต็มที่ เขาซึ่งมีศรัทธาและมือทั้งสองอยู่แทบเท้าเราก็ควรสวด อ้อนวอนว่า: “ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่ ขอพระองค์จงช่วยข้าพเจ้าผู้ซึ่งถือพระองค์เป็นที่พึ่งให้ปลอดภัย จากอุ้งหัตถ์แห่งมัจจุราช (คือการเวียนว่ายตายเกิด) ด้วยเถิด”...

ไม่ว่าจะเป็นในเวลาใดและในที่ไหนก็ตาม เมื่อเขารู้สึกอยากบูชาเราในรูปภาพ ฯลฯ เขาก็ ควรบูชา แต่เรามีอยู่ในตัวเขาและในสิ่งที่มีชีวิตทั้งปวง เพราะเราเป็นอาตมัยของทุกสิ่งทุกอย่าง

ดังนั้น ผู้ที่บูชาเราด้วยวิธีการต่าง ๆ เมื่อถือตามคัมภีร์พระเวทและตันตระแล้ว ก็ย่อมประสบ มนุษยสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้าโดยอาศัยเรา

การบูชาในที่สาธารณะ

ผู้ที่ได้ทำรูปของเราให้เป็นที่เคารพสักการะแล้วควรสร้างวิหารที่มั่นคงให้แก่เรา และควรสร้าง สวนดอกไม้ที่สวยงามเพื่อจะได้ใช้บูชาประจำวันและใช้ในงานนักขัตฤกษ์ สำหรับการบูชาเรา ฯลฯ ในเทศกาลพิเศษและเป็นประจำวันนั้น เราควรสละที่ดิน ตลาด เมือง และหมู่บ้าน และ โดยอาศัยการสละให้ นั่น เขาก็จะบรรลุถึงความเป็นเจ้าใหญ่มาโดยของเราเอง (๑๑.๒๗.๗-๕๑)

โลกาจารย์

ดัตตตรัย

ดัตตตรัย ของโลกาจารย์ (พุทธศตวรรษที่ ๑๘) เป็นเรื่องวรรณกรรมของลัทธิศรีไวษณพ ของอินเดียภาคใต้ หรือ *วิศิษฎาไหวตะ* คือ ลัทธิไหวตะ เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุด) ที่ท่าน รามานุจได้ตั้งขึ้น ลัทธิศรีไวษณพนับว่าเป็นระบบปรัชญาทางเทวนิยมที่มีแบบฉบับมากที่สุด ซึ่ง อุดมการณ์ของลัทธินี้ได้ก่อให้เกิดขบวนการภักติแบบใหม่ ๆ ขึ้นทั่วทั้งประเทศอินเดีย ข้อความข้าง ล่างนี้เป็นงานดั้งเดิมที่เขียนเป็นภาษาสันสกฤตในแบบสันสกฤตผสมทมิฬ ที่พวกคณาจารย์ลัทธิ ศรีไวษณพของอินเดียได้มักจะใช้กันอยู่เสมอ

(จาก *ดัตตตรัย* ของโลกาจารย์, หน้า ๘๕ เป็นต้นไป, หน้า ๑๒๑ เป็นต้นไป)

พระผู้เป็นเจ้าของโลกมีลักษณะเฉพาะที่ตรงข้ามกับความชั่วร้ายทั้งปวง ไม่มีกำหนดแน่นอน และมีรูปแห่งความรื่นรมย์ความสุข ประกอบด้วยคุณสมบัติต่าง ๆ ที่เป็นมงคล ความรู้ และอำนาจ ฯลฯ พระผู้ทรงเป็นผู้สร้างสรรค์ ผู้รักษา และผู้ทำลายจักรวาลทั้งสิ้น เป็นผู้ที่มีบุคคล ๔ ชนิดพักพอาอาศัย (มีกำหนดไว้แล้วในตำราว่าด้วย คีตตะ) คือ ผู้ที่ตกอยู่ในความยากลำบาก ๑ ผู้ที่ทำการสอบถาม คำนวณแบบนักปราชญ์ ๑ ผู้ที่ปรารถนาจะได้รับประโยชน์ทางวัตถุ ๑ และผู้ที่ปรารถนาปัญญา ๑ เป็นผู้ทรงประทานผล ๔ ชนิด ซึ่งประกอบด้วยคุณความดี ประโยชน์ทางด้านวัตถุ กาม และความหลุดพ้นทางด้านจิตใจ ทรงมีบุคลิกภาพที่ไม่มีใครเหมือน และทรงเป็นสวามีของเทพทั้งสาม คือ พระนางลักษมี พระนางกาลี และพระนางนีลา...

“คุณสมบัติทั้งหลายที่เป็นมงคล ความรู้ อำนาจ ฯลฯ” เหล่านี้ เป็นนิรันดร์ ไม่มีขอบเขตจำกัด ไม่มีจำนวนสิ้นสุด เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีอะไรเสียหาย ไม่มีอะไรที่จะเปรียบเทียบกับคุณสมบัติที่เป็นมงคลเป็นต้นของพระองค์ได้ ทั้งไม่มีอะไรที่จะตีความไปกว่าคุณสมบัติที่เป็นมงคลเป็นต้นของพระองค์นั้น ในบรรดาคุณสมบัติเหล่านี้ บุคคลที่มีคุณสมบัติของพระองค์อย่างเช่น ความรัก (เช่น ความสามารถที่จะขึ้นไปถึงได้ ความนุ่มนวล ฯลฯ) ย่อมเป็นผู้ที่มีศักดิ์ต่อพระองค์ ทุก ๆ คนย่อมก่อให้เกิดเป็นสิ่งที่มีความสัมพันธ์ของพระองค์ คือ ความรู้ อำนาจ ฯลฯ ซึ่งอยู่ที่มูลฐานแห่งคุณสมบัติอื่น ๆ ของพระองค์ ในบรรดาความรู้ของพระผู้เป็นเจ้านั้น บุคคลที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่ตกอยู่ในอวิชชา ในบรรดาอำนาจทั้งหลาย บุคคลที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่อ่อนแอ ในบรรดาการให้อภัยทั้งหลาย บุคคลที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่มีบาป ในบรรดาความกรุณาทั้งหลาย บุคคลที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่มิทุกข์ ในบรรดาความรักทั้งหลาย บุคคลที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่ตกอยู่ในความหายนะ ในบรรดาความประพฤติที่สูงส่งนั้น ผู้ที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่ต่ำต้อย ในบรรดาความซื่อตรงทั้งหลาย ผู้ที่ถูกเพ่งเล็งก็คือคนคดโกง ในบรรดามิตรภาพทั้งหลาย ผู้ที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่มิใจซื่อ ในบรรดาความอ่อนนุ่มทั้งหลาย ผู้ที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่กลัวว่าจะถูกพรากจากพระองค์ ในบรรดาความสามารถที่จะขึ้นไปถึงได้ ผู้ที่ถูกเพ่งเล็งก็คือผู้ที่มีความปรารถนาจะเห็นพระองค์ และอื่น ๆ

ดังนั้น เพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยคุณสมบัติที่เป็นมงคลทั้งปวง พระผู้เป็นเจ้าของโลกทรงเห็นความทุกข์ของผู้อื่นจึงทรงเปล่งอุทานว่า พุทโธ! และทรงแสดงพระมหากรุณาธิคุณออกมา ทรงคิดถึงดีของสัตว์เหล่านั้นเสมอโดยมิได้มีภัยแก่ตนเลย พระองค์ไม่ทรงมีความเห็นแก่พระองค์แท้ ๆ หรือความเห็นแก่พระองค์ที่ระคนด้วยความเห็นแก่ประโยชน์คนอื่นแต่อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ทรงมีเป็นเพื่อผู้อื่นโดยเฉพาะ คล้ายแสงจันทร์ ลมเฉื่อย ๆ จากทิศใด ไผ่จันทน์ และน้ำเย็น มิได้ทรงดูบุคคลที่พึงพาศาอาศัยพระองค์ว่ามีความต่ำต้อยกว่าพระองค์ในด้านชาติกำเนิด ความรู้ และความประพฤติเลย ทรงกลายเป็คนักบุญผู้คอยช่วยเหลือในเมื่อประชาชนพบว่าตนเองและคนอื่น ๆ ไม่มีประโยชน์ใด ๆ ทรงทำปาฏิหาริย์ที่เป็นไปไม่ได้ เช่น นำบุตรของฤาษีसानทีปนี (ผู้จมลงไปในทะเล) กลับคืนมาและอื่น ๆ ในทำนองนั้น ทรงทำให้ความปรารถนาของสัตว์เหล่านั้นเต็มเปี่ยม แม้กระทั่ง

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๔๓

การสร้างตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีได้มีอยู่ก่อน เช่น ตำแหน่งของดาวเหนือแก่เขาเหล่านั้น (คือผู้ที่มีภักดีต่อพระองค์) ทรงขยายพระองค์และสิ่งต่าง ๆ ของพระองค์ไปยังเขาเหล่านั้นโดยถือหลักว่า อะไรที่เป็นของเขา เขาก็จะชื่นชมยินดี ในการที่จะทำให้ผู้ที่มีภักดีต่อพระองค์ประสบผลสำเร็จดังมโนปรารถนา พระองค์จะทรงรู้สึกดุจดังว่าพระองค์เองทรงยังความปรารถนาของพระองค์ให้สัมฤทธิ์ผล ฉะนั้น พระองค์ทรงคิดถึงเฉพาะอนุภาคแห่งกุศลกรรมที่ผู้ที่มีภักดีอาจทำลงไปโดยมิได้ทรงคิดถึงความดีแม้แต่ส่วนเดียวที่พระองค์ได้ทรงกระทำลงไปเลย พระองค์เองทรงกลายเป็นวัตถุแห่งความบันเทิงใจที่คงที่เช่นนั้นสำหรับผู้ที่มีภักดีที่ทำให้เขาเสื่อมสลดต่าง ๆ ที่ติดตัวอยู่เก่าแก่จนจำไม่ได้แล้ว พระองค์ทรงคล้าย ๆ บิดาที่มองเห็นความผิดของภรรยาและบุตรด้วยตาตัวเอง คือทรงปฏิบัติโดยมิได้คิดถึงความผิดของผู้ที่มีภักดีต่อพระองค์เลย แม้เวลาที่เทพีลักษมี (ชายาของพระองค์) ขึ้นให้เห็นข้อบกพร่องในตัวผู้ที่มีภักดี พระองค์ก็ทรงคัดค้านพระนาง และทรงเข้าข้างผู้ที่มีภักดีอย่างมั่นคงและคุ้มครองเขาไว้ พระองค์ทรงยอมรับแม้แต่ข้อบกพร่องของผู้ที่มีภักดีต่อพระองค์ว่าเป็นเหมือนอะไรบางอย่างที่ทำให้พระองค์ชื่นชมยินดีคล้ายคนรักไอ้โลมแม้แต่สิ่งที่สกปรกของคนรัก พระองค์จะทรงคิด พูด และกระทำมุ่งตรงไปยังผู้ที่มีภักดีต่อพระองค์ เมื่อผู้ที่มีภักดีทั้งหลายถูกพรากไป พระองค์จะทรงทำพระองค์ให้ลำบาก เพื่อที่ความทุกข์ยากของผู้ที่มีภักดีเหล่านั้นจะได้สิ้นสุดลง ทรงวางพระองค์อย่างเสรีเพื่อให้บริการแก่ผู้ที่มีภักดีเหล่านั้น ทรงยอมพระองค์ง่าย ๆ แม้จะถูกผู้ที่มีภักดีทั้งหลายผูกมัดและโยกไปตาม แม้ใคร่ซึ่งมีความรักลูกของมันที่เพิ่งคลอดยอมใช้เขาและกีบเท้าทำให้แม้แต่ผู้ที่เอาอาหารไปให้ลูกโคตกอกตกใจฉันใด พระผู้เป็นเจ้าย่อมปิดป้อง แม้แต่พระศรีลักษมีเทพมารดา และบรรดาอาจารย์ทั้งหลายที่รู้แจ้งแล้วเป็นนิรันดร์ และพระองค์ก็จะทรงแสดงความรักที่พระองค์ทรงมีต่อผู้ที่มีภักดีต่อพระองค์ต่อไป...

บุคลิภาพของพระองค์ ทั้งในด้านรูปร่างและคุณสมบัติย่อมเป็นสิ่งที่พระองค์ได้ทรงนำมาตามความประสงค์ของพระองค์ บุคลิภาพนั้นเป็นนิรันดร์และเป็นเอกราช เป็นโลกุตระ ด้วยที่ทำได้ด้วยเพรียกยอมทำให้มองเห็นทองคำที่วางอยู่ในถ้วยฉันใด บุคลิภาพ ของพระองค์ก็ฉันนั้น คือมิได้ซ่อนสภาวะที่เป็นทิพย์ซึ่งเกิดจากแบบฟอร์มแห่งความรู้ แต่กลับแสดงให้ปรากฏ ไม่เหมือนร่างกายมนุษย์ที่ห่อหุ้มอัดแน่นภายใน บุคลิภาพนั้นเกิดจากแบบฟอร์มแห่งแสงบรรเจิดจ้าที่ไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นที่สะสมคุณสมบัติที่เป็นมงคลความเมตตากรุณาและอื่น ๆ ที่มีจำนวนมากมาย เป็นสิ่งที่โยคีเท่านั้นจะพิจารณาไตร่ตรองถึงได้ ดังนั้น จึงทำให้จักรวาลทั้งด้นมีปิติ ซึ่งเขาจะพัฒนาความชื่นชมขึ้นเพื่อความชื่นชมยินดีที่เป็นโลกียชนิดอื่น ๆ ทุกชนิด เป็นสิ่งที่อาตมามั่นที่หลุดพ้นตลอดไปจะชื่นชมยินดีบุคลิภาพนั้นจะจัดความร่อนในตัวเขาทุกชนิดให้หมดไป คล้ายสละบัวที่พอถูกแสงอาทิตย์กระทบ ดอกก็จะบานสะพรั่งฉะนั้น บุคลิภาพเป็นมูลรากแห่งอวตารที่ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นผู้คุ้มครองสิ่งทั้งปวง และเป็นที่พักพำอาศัยของสิ่งทั้งปวง บุคลิภาพจะส่องแสงที่ประดับประดาด้วยอาวุธและเครื่องอสังการทั้งหลาย

พระรูปของพระผู้เป็นเจ้า

พระรูปของพระผู้เป็นเจ้ามี ๕ ชนิด คือ ปรรูป ๑ วยัหารูป ๑ วิหารูป ๑ อันตรยามินรูป ๑ อรรजारูป ๑

“**ปรรูป**” หมายความว่า เป็นรูปที่อยู่พ้นกาละ และอยู่ในสวรรค์ที่สูงขึ้นไป อันเป็นสวรรค์เต็มไปด้วยความสุขที่ไม่มีขอบเขตจำกัด ซึ่งเป็นสวรรค์ที่อาดมันที่หลุดพ้นเป็นนิรันดร์แล้วทั้งหลาย จะขึ้นชมยินดีอยู่ต่อพระพักตร์ของพระผู้เป็นเจ้า “**วยัหารูป**” หมายถึงว่า พระองค์ทรงมี “**สังกรรมรูป**” “**ปรัทยมรูป**” และ “**อนิทรูป**” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการสร้างสรรค์ การดำรงรักษา และการทำลาย เพื่อคุ้มครองอาดมันที่เวียนว่ายตายเกิดและประสาทพรแก่ผู้ที่มีภักดี ใน “**ปรรูป**” นั้น มีคุณสมบัติทั้ง ๖ อย่าง คือ ความรู้ ความแข็งแรง ความเป็นใหญ่ ความแก่ล้า อำนาจ และความสว่างไสวเต็มไปหมด ใน “**วยัหารูป**” ทั้งสามนั้น แต่ละอย่างจะมีคุณสมบัติ ๒ อย่าง ใน ๖ อย่างปรากฏ...

“**วิหารูป**” มีหลายอย่าง แต่ที่แตกต่างกันมากมีอยู่ ๒ ชนิด คือ วิหารูปที่เป็นหลักสำคัญ กับวิหารูปที่เป็นส่วนย่อย...ในบรรดาวิหารูปทั้งหลาย สาเหตุก็คือความปรารถนาของพระองค์ ความประสงค์ ก็คือการพิทักษ์รักษาความดี การทำลายล้างความชั่ว และการฟื้นฟูความชอบธรรมขึ้นมา “**อันตรยามินรูป**” ก็คือการเข้าไปข้างในและการควบคุม ทั้งเป็นการที่พระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่กับอาดมันที่มีชีวิตทั้งปวงในระหว่างสถานะต่าง ๆ ของอาดมันเหล่านั้นทั้งปวง คล้าย ๆ กับการที่อาดมันเหล่านั้นพักแรมอยู่ตามสวรรค์ชั้นต่าง ๆ บ้าง และตามนรกขุมต่าง ๆ บ้าง ทั้งยังคล้าย ๆ กับเพื่อนร่วมทางที่ไม่สามารถละทิ้งอาดมันเหล่านั้น ทั้งยังเป็นที่พิศพาอาศัยของพระผู้เป็นเจ้าในดอกบัวคือหัวใจของเขาด้วย ดังนั้น เขาก็อาจเข้าสมาธิเพ่งไปยังพระองค์ในพระรูปที่เป็นมงคล และพระองค์ก็จะทรงคุ้มครองเขาตราบเท่าที่เป็นญาติพี่น้องของเขาด้วย การอวดตบใน “**พระรูป**” ก็คือ การที่พระผู้เป็นเจ้าประทับอยู่ในวิหารและในบ้านที่ทำด้วยวัตถุที่มนุษย์จะเลือกสรรเอามาสราง (โลหะ หิน ฯลฯ) วิหารูปแตกต่างจากวยัหารูปทั้งหลาย จาก (อวดตบทั้งหลาย) คือ พระราม พระกฤษณะ ฯลฯ เพราะรูปต่าง ๆ เหล่านี้มีได้ถูกแวดล้อมด้วยกาละและเทศะ และมีการสังสรรค์เกี่ยวเนื่องกับวยัหารูปมาแต่เดิม และกิจกรรมต่าง ๆ ของวิหารูปเหล่านั้นทั้งปวงอยู่ภายใต้อำนาจบังคับของพวกพระที่พระผู้เป็นเจ้าทรงมองข้ามข้อบกพร่องของเขาไปเสีย การชักนำให้มีทำที่ในทางศาสนา (ซึ่งเพียงการอ่านทางด้านจิตใจเท่านั้นไม่อาจก่อให้เกิดขึ้นได้) การขอขอบขอบใจความรู้สึกที่เป็นมงคลต่าง ๆ แห่งหัวใจของผู้ที่มีภักดี การเป็นที่พึ่งพาอาศัยของโลกทั้งมวล ความอาจที่จะขึ้นชมยินดีได้ คุณสมบัติทั้งหมดนี้มีพบมากที่สุด ในอวดตบ ในรูปต่าง ๆ (วิหารูป) พระองค์ซึ่งทำสัมพันธภาพระหว่าง บ่าวกับนายให้กลับตรงกันข้าม และซึ่งปรากฏว่าไร้เดียงสาในเรื่องความรู้ อำนาจ และการบูชา เพราะอิทธิพลที่มีอำนาจเหนือแห่งพระมหากษัตริย์อันไม่มีขอบเขตของพระองค์ ได้ประทานสิ่งที่ผู้มีภักดีหวังให้แก่พวกเขาทั้งหลาย

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๔๕

บทโคลงภาษาสันสกฤต

วรรณกรรมที่เป็นโคลงเขียนเป็นภาษาสันสกฤตอันมีจำนวนมากมายนั้น ไม่เพียงแต่จะแสดงมโนคติเกี่ยวกับภักติที่มีขอบเขตกว้างขวาง และวัตถุประสงค์แห่งชีวิตที่มีภักติต่าง ๆ กันเท่านั้น แต่ทว่ายังมีหลักธรรมสำหรับผู้ดำเนินตามวิถีทางแห่งภักติ พระรูปของพระผู้เป็นเจ้า การอวดารคุณสมบัติต่าง ๆ พระมหากرณา และประสิทธิภาพแห่งภักติ ศักยภาพแห่งพระนามของพระผู้เป็นเจ้า การยอมมอบกายถวายชีวิต และการอุทิศให้แก่พระผู้เป็นเจ้า ฯลฯ ด้วย

ภักติเท่านั้นที่เป็นสาระสำคัญ

(จาก มุกุนทมาลา ของกุลเศษ)

พระนารายณ์ผู้เป็นเจ้า (วิษณุ) เป็นผู้รู้เรื่องเหนือสิ่งทั้งปวง ในเมื่อปราศจากภักติต่อพระบาทที่เป็นดอกบัวของพระองค์ แล้วพระเวทก็จะกลายเป็นเสียงร้องในป่าช้า การบำเพ็ญทุกรกิริยาประจำวันก็เป็นเพียงวิถีทางที่จะทำให้ความอ้วนของเขาลดลงเท่านั้น การประกอบกุศลสาธารณะก็เป็นเพียงผลที่ทำบนกองแค้นถ่านทั้งปวงเท่านั้น และการอาบน้ำศักดิ์สิทธิ์ก็เป็นเสมือนการอาบน้ำให้ช้างจะนั้น (คือไม่ได้ประโยชน์อะไร เพราะพอน้ำจากนั้นแล้ว ช้างก็จะดูดเอาฝุ่นตามถนนหนทางมาพ่นใส่ตัวมันอีก)

(จาก ภาควัดปุระณะ, ๗.๙.๑๐)

แม้แต่คนวรรณะต่ำก็ยังสูงกว่าพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยความประเสริฐ ๑๒ ประการ แต่เกลียดพระบาทดอกบัวของพระผู้เป็นเจ้า ถ้าคนวรรณะต่ำอุทิศจิตใจ คำพูด ความปรารถนา และวัตถุสิ่งของต่าง ๆ ของเขา และชีวิตเขาเองถวายพระผู้เป็นเจ้า ชื่อว่าเขาได้อุทิศเผ่าพันธุ์ทั้งปวงของเขาถวายพระองค์ สำหรับพราหมณ์ซึ่งเต็มไปด้วยความเย่อหยิ่งในวรรณะของตนหาได้เป็นอย่างนั้นไม่

(จาก พราหมณ์ปุระณะ, บทที่ ๔๙)

พวกที่ไม่มีภักติต่อพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างสรรพจักรวาลนั้น เทือกเขาเหล่านี้ออก ความประพัตติ การศึกษา แม้กระทั่งชีวิตของเขาจะมีประโยชน์อะไรเล่า ?

(จาก ภาควัดปุระณะ, ๖.๑๑.๒๕)

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นวัตถุที่สมบูรณ์ที่สุดแห่งความปรารถนา! เมื่อปราศจากพระองค์ เสียแล้ว ข้าพระองค์ก็ไม่ปรารถนาสวรรค์หรือฐานะของผู้สร้างสรรพ ไม่ปรารถนาความเป็นเจ้าเหนือโลกนี้หรือโลกอื่น ไม่ปรารถนาแม้แต่การบรรลุถึงความสำเร็จทางด้านโยคะที่ลึกลับ หรือการหลุดพ้นจากการเกิดใหม่เลย!

(จาก ศิกษายุกะ ของใจตันยะ)

๓๕๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าแห่งจักรวาล ความมั่งคั่ง ชาย หญิง ศิลปะการแต่งโคลง...ไม่มีอะไร
เลยที่ข้าพระองค์ปรารถนา ขอให้ข้าพระองค์มีภักดีต่อพระองค์โดยไม่มีอะไรต้องมากระตุ้น ทุก ๆ
ชาติไปเกิด

การอวตารของพระผู้เป็นเจ้า

(จาก ภาควัตปุราณะ, ๑๑.๔.๓๓)

ขอพระผู้เป็นเจ้าพระองค์นั้นผู้ปราศจากพระนาม พระรูป หรือจุดมุ่งหมาย แต่ยังคงประทาน
พรแก่ผู้ที่บูชาพระบาท พระนาม และพระรูปของพระองค์ทางการอวตาร และการกระทำที่กล้าหาญ
ได้โปรดมีพระเมตตาต่อข้าพระองค์ด้วยเถิด

พระนามของพระผู้เป็นเจ้า

(จาก วามนปุราณะ, บทที่ ๘๓.๙๖ - ๙๙)

บาปที่พอกพูนขึ้นแก่ข้าพเจ้าเพราะอาศัยความปรารถนาในสตรีและทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น
และเพราะการทรยศต่อผู้อื่น เพราะคำว่าผู้อื่นให้เขาได้จับความเจ็บช้ำน้ำใจอย่างใหญ่หลวงและใส่
ร้ายบุคคลสำคัญ ๆ บาปที่ข้าพเจ้าได้กระทำเมื่อตอนเป็นทารก เป็นเด็ก เป็นคนหนุ่ม และเป็นคน
แก่ และในอีกชาติหนึ่ง...ขอให้บาปทั้งปวงนั้นจมนหายไปเพราะผลแห่งการทอพระนามพระผู้เป็นเจ้า
(วิษณุ) คือ นารายณ์ โควินทะ หริ และกฤษณะ เหมือนแกลือก้อนหนึ่งที่จะละลายไปในน้ำเกิด

[จาก บทโคลง ๖๐ บทเกี่ยวกับพระนามของพระผู้เป็นเจ้า (อาชฺยาชฎิ) ของศรัทธา เวณกะตะ]

โอ! พระนามของพระผู้เป็นเจ้า! ขอให้พระเวทหลาย ๆ ร้อยเกิด และขอให้มัมมิกัรปุราณะ
และอาคมหลาย ๆ ร้อยกองเกิด พระเวทเป็นต้นเหล่านี้มีวิสัยสามารถที่จะให้คิดถึงพระผู้เป็นเจ้า
โดยปราศจากพระองค์หรือ ? อนึ่ง ท่านผู้จัดความเหน็ดเหนื่อยทั้งปวงให้หมดไปได้อย่างสิ้นเชิง
โดยไม่ต้องใช้ความพยายามใด ๆ นั้นอาจคิดถึงพระผู้เป็นเจ้านั้นได้โดยไม่ต้องได้รับความช่วยเหลือ
จากพระเวทเป็นต้นใด ๆ เลย

พระมหากรณาของพระผู้เป็นเจ้า

(จาก อานันทสาคริสตวะ ของนัลลินฐะ ทิศิระ)

ถ้าหากว่าพระองค์ทรงมีพระมหากรณาต่อข้าพระองค์ซึ่งเป็นผู้ที่ควรได้รับการช่วยเหลือให้
ปลอดภัย ก็ขอได้ช่วยเหลือข้าพระองค์ให้พ้นภัยด้วยเถิด ทำไมกรรมดีและกรรมชั่วของข้าพระองค์
จึงมีน้ำหนักเล่า ? ขอพระองค์ซึ่งมีอำนาจพอที่จะสร้างและทำลายจักรวาลจงถือตามกฎแห่งกรรม
ของเขาเถิด! ใครเล่าที่จะถูกนำเข้ามาเพราะอาศัยการหลอกลวงนี้ ?

(จาก อาชฺยาทิมहालक्ष्मिพญายุสฺตร)

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๕๑

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากว่าข้าพระองค์มิได้ถูกสร้างสรรคขึ้นมา ก็คงไม่มีปัญหาใด ๆ ที่พระองค์จะต้องทรงมีพระมหากรุณาแก่ข้าพระองค์ดอก ถ้าหากว่าโรคภัยไข้เจ็บมิได้ถูกสร้างสรรคขึ้นมา การค้นพบยาต่าง ๆ ก็คงหาประโยชน์อะไรไม่ได้

การรับใช้พระผู้เป็นเจ้า

(จาก นรสิงหปุราณะ, บทที่ ๑๑)

นั่น (เท่านั้น) เป็นลัทธิที่สรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า นั่น (เท่านั้น) เป็นจิตที่ได้มอบถวายแด่พระองค์ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า! เหล่านั้นเท่านั้นที่เป็นแขนที่ควรยกย่องสรรเสริญที่บูชาพระองค์

(จาก สุปรหมันยภุชงค์, ๒๖)

พระรูปของพระผู้เป็นเจ้าที่ปรากฏต่อสายตา พระเกียรติคุณของพระองค์ที่ปรากฏที่หู เรื่องราวที่แสดงความเคารพสักการะพระองค์ปรากฏอยู่ที่ปากของข้าพระองค์ การงานของพระองค์อยู่ที่แขนของข้าพระองค์ และการรับใช้พระองค์อยู่ที่ร่างกายของข้าพระองค์...ขอให้โฉมหน้าแห่งภาวะของข้าพระองค์ทั้งปวงจงหายเข้าไปในพระผู้เป็นเจ้า “สุพรหมันยะ” เกิด !

(จาก เสนาทฤษยลหรี ของท่านคังกรจารย์, ๒๗)

สิ่งที่ข้าพระองค์พูด ก็คือการบริกรรมบทสวดอันวอนพระองค์นั่นเอง ศิลปะทั้งปวงเป็นสัญลักษณ์แห่งการบูชาพระองค์ การเคลื่อนไหวของข้าพระองค์ทั้งหมดก็เป็นการเวียนไปรอบ ๆ พระองค์ด้วยความเคารพ การบริโภค ฯลฯ ก็คือการทำพิธีกรรมแด่พระองค์ ถ้าหากข้าพระองค์นอนลงก็นับว่าเป็นการกราบไหว้พระองค์ ปิตุสขของข้าพระองค์ทั้งปวงก็อยู่ในความรู้สึกที่อุทิศถวายพระองค์ โอ, ข้าแต่พระแม่เจ้า ! อะไรก็ตามที่ข้าพระองค์ทำลงไป ขอให้มันเป็นไวพจน์แห่งการบูชาพระองค์ด้วยเถิด

(จาก กาศิปัญจกะ ของท่านคังกรจารย์, ๕)

ร่างกายก็คือเมืองพาราณสี ความรู้ก็คือแม่น้ำคงคาที่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางซึ่งเป็นมารดาของโลกสามที่หลังไหลมา ณ ที่นี้ ภักตินี้ ศรัทธา นี้ ก็คือตำบลคยา การเข้าสมาธิแทบเท้าของอาจารย์ทางด้านจิตใจของเขาก็คือประยาตะ พระผู้เป็นเจ้า “วิศเวศวร” ก็คืออาตมมันขึ้นในซึ่งเป็นสักขีพยานแห่งจิตของสัตว์ทั้งปวง และอยู่นือสถานะทั้งสาม (คือแห่งความตื่น ความฝัน และความหลับ) ถ้าทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่ในร่างกายของข้าพระองค์เองแล้ว ยังจะมีเจตียอื่นใดอยู่ข้างร่างกายของข้าพระองค์อีกหรือ ?

(โศลกที่กล่าวในตอนจบพิธีรีตองและการปฏิบัติศาสนกิจทุกชนิด)

อะไรก็ตามที่ข้าพระองค์ทำลงไปด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ด้วยความรู้สึก พุทธิปัญญา

๓๕๒

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

วิญญาณ หรือตามธรรมชาติ ทั้งหมดนั้นข้าพระองค์ขออุทิศถวายพระนารายณ์ผู้เป็นเจ้าที่สูงส่ง
(จาก ศิวสโตตราวลี ของท่านอุตพลทนะ แห่งแคชเมียร์)

ข้าพระองค์ผู้มีความชื่นชมยินดีต่อความบันเทิงใจที่เกิดจากภักดีภายในตัวของข้าพระองค์ และปิดตาอยู่ในความสุขนั้นก็ยังคงกล่าวว่า “ข้าแต่พระศิวะผู้เป็นเจ้า ข้าพระองค์ขอแก้มนับตัว ข้าพระองค์เอง” และบูชาแม่แต่ใบหญ้า !

เมื่อกล่าวโดยย่อ นี่ก็คือการนิยามความสุขและความทุกข์เท่าที่ข้าพระองค์เกี่ยวข้องอยู่ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ขอพระองค์จงฟัง การอยู่ร่วมกับพระองค์เป็นความสุขทั้งปวง การแยกจากพระองค์เป็นความทุกข์ทั้งสิ้น

สำหรับข้าพระองค์ผู้เต็มเปี่ยมไปด้วยความภักดีในพระองค์นั้น ขอให้มีความยากลำบาก เกิด ขอให้ข้าพระองค์อย่าได้มีเหตุการณ์ที่เป็นสุขติดต่อกันไปเลย ถ้าหากว่าเหตุการณ์เหล่านั้นจะทำให้ข้าพระองค์หันเหไปจากพระองค์

ในการแสวงหาพระศิวะผู้เป็นเจ้านั้น ความทุกข์ทั้งปวงก็จะกลายเป็นความสุข ยาพิษก็จะกลายเป็นน้ำอมฤต และชีวิตนี้เองก็จะกลายเป็นความหลุดพ้น

วาทะทั้งปวงไว้ที่พระผู้เป็นเจ้าและยอมหมอบกราบคาบแก้วต่อพระมหากรุณาของพระองค์

(จาก ไศลกบท ชิดมุ เต ใน ปัญจคันทระ)

สิ่งใดที่เป็นประโยชน์แก่ข้าพระองค์ สิ่งนั้นพระองค์เองเป็นผู้สั่งให้ข้าพระองค์ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ข้าพระองค์เป็นของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเทวฤทิเทพ ! ข้าพระองค์ไม่มีความสามารถที่จะบูชาและสรรเสริญพระองค์ได้ ข้าพระองค์เพียงแต่มองหาพระมหากรุณาของพระองค์เพียงอย่างเดียว ขอพระองค์ได้โปรดประทานพรแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด

(จาก ศิวภงค์ ของท่านคังกรจารย์, ๑๖)

ข้าพระองค์เป็นคนยากจน เป็นคนเคราะห์ร้าย เป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัว เป็นผู้ที่ถูกความปวดร้าวและความทุกข์โศกเสียดแทง เป็นคนที่หมดกำลังใจวังชา และถูกฉีกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! พระองค์เป็นอาตมโนบายในของสัตว์ทั้งปวง และพระองค์ไม่ทรงทราบความทุกข์เดือดร้อนของข้าพระองค์เลย! ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า, ขอพระองค์ได้โปรดคุ้มครองข้าพระองค์ด้วยเถิด

(จาก อัมภุชาษฏกะ ของท่านเวทนานตะเทคิยะ)

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าของเทพีแห่งความมั่งคั่ง ! พระองค์จะต้องทรงคุ้มครองข้าพระองค์ผู้ต้อง

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๕๓

พึงพาศักดิ์พระองค์เพียงผู้เดียว ถ้าหากพระองค์ทรงริเริ่ม (จะช่วยให้ปลอดภัย) แล้วโอนข้าพระองค์ จะต้องใช้ความพยายามด้วยเล่า ! และถ้าหากพระองค์ไม่ทรงริเริ่มจะช่วยให้ปลอดภัย แล้วความ พยายามของข้าพระองค์จะมีประโยชน์อะไรเล่า ?

(จาก กฤษณสฤติ ของท่านวาทราช)

ข้าพระองค์ไม่รู้จักความดีของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ไม่รู้ว่าจะไร้ได้เป็นความดีของข้า พระองค์ ข้าพระองค์ไม่มีอำนาจที่จะทำหรือไม่ทำ ข้าพระองค์มีอยู่ เป็นอยู่ตามแต่พระผู้เป็นเจ้าหรือ จะบัญชาแท้ ๆ ดุจดั่งตุ๊กตาที่เดินร่าจะนั้น

(จาก ธรรมยัชฎกะ ของท่านวาทราช)

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! สัตว์ที่ตกลงไปในบ่อจะรู้จักใช้ความพยายามของตนยกตนขึ้นจาก บ่อไหม้ ? ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! มันซึ่งเดินเร่า ๆ อยู่และร้องอยู่บ่อย ๆ จักสามารถก็เพียงแค่อำให้ เกิดความสงสารเท่านั้นเอง

(จาก สโตตระรัตนะ ของท่านยามุนะ)

ข้าพระองค์มิได้เป็นผู้ที่ยึดมั่นอยู่ในการปฏิบัติตามหน้าที่เลย ข้าพระองค์ไม่ทราบว่าจะอาตมัน คืออะไร ทั้งมิได้มีภักดีใด ๆ ต่อพระบาทดอกบัวของพระองค์เลย เป็นคนสิ้นเนื้อประดาตัว ไม่มีทาง อันใดเปิดให้เลย ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงคุ้มครองผู้ที่ถือพระองค์เป็นที่พึ่ง ! ข้าพระองค์ขอถือพระบาท ของพระองค์เป็นที่พึ่ง

มิได้มีผู้ใดที่เกลียดการกระทำในโลกนี้ซึ่งข้าพระองค์มิได้ทำถึงหนึ่งพันเท่า ข้าแต่พระผู้เป็น เจ้า ! ในชั่วโง่งนี้ เมื่อบาปของข้าพระองค์กำลังให้ผล ข้าพระองค์ก็กำลังร้องอยู่เบื้องพระพักตร์ของ พระองค์ โดยมีได้มีทางอันเลย

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! อะไรก็ตามที่ข้าพระองค์มี อะไรก็ตามที่ข้าพระองค์เป็น ทั้งหมดนั้น เป็นของพระองค์เท่านั้น ยิ่งเมื่อรู้เป็นอย่างดียิ่งเต็มอกว่า แน่ละทั้งหมดนี้เป็นของพระองค์ แล้วข้า พระองค์จะเอาอะไรมาถวายพระองค์เล่า ?

(จาก ศรณาคติศัทยะ ของท่านรามานุช)

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ! ข้าพระองค์ซึ่งสละการปฏิบัติที่มีบัญญัติไว้อื่น ๆ ทั้งหมด เลิกล้ม ความปรารถนาของข้าพระองค์ทั้งปวง รวมทั้งความปรารถนาเพื่อหลุดพ้นด้วยนี้ ขอถึงพระบาท ของพระองค์ซึ่งเป็นมาตรการวัดจักรวาลทั้งมวลเป็นสรณะ

พระองค์ท่านนั้นเป็นมารดา เป็นบิดา เป็นญาติพี่น้อง เป็นครูอาจารย์ เป็นการศึกษา

เป็นทรัพย์สินสมบัติของข้าพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นเทวาธิเทพ ! พระองค์ทรงเป็นทุกสิ่งทุกอย่างของข้าพระองค์

บทเพลงของผู้บริสุทธิ์แห่งลัทธิฮินดูสมัยกลาง

พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายตั้งมั่นอยู่ในภูมิภาคตามชายแดนและในประเทศใกล้เคียงอินเดีย คือลังกาทางใต้ พม่าทางทิศตะวันออก ทิเบตและเอเชียกลาง ทางทิศเหนือและทิศตะวันตกเฉียงเหนืออันใด ในประเทศอินเดียพระพุทธศาสนาก็ได้ตั้งมั่นอยู่ในอาณาบริเวณที่ศาสนาพราหมณ์อ่อนแอที่สุดจนนั้น ดังนั้น นักเผยแพร่ศาสนาของพระพุทธศาสนาและศาสนาเชน จึงได้ตั้งมั่นอยู่ในอินเดียภาคใต้ ต่อมาพวกผู้นำของศาสนาพราหมณ์พบว่าพวกตนอาจเอาชนะมหาชนในอาณาบริเวณเหล่านี้ได้โดยวิธีไปหาพวกเขา และพูดกับพวกเขาด้วยภาษาของพวกเขาเองเท่านั้น ดังนั้น สังกรรมแห่งคัมภีร์อุปนิษัท บทสวดระบบปรัชญาต่าง ๆ ความเชื่อถือและการปฏิบัติที่เป็นมูลฐานของศาสนาฮินดู ทั้งหมดนี้ได้ถูกนำไปสู่ประชาชนโดยอาศัยภาษาของคนเหล่านั้นเอง ซึ่งมักจะเป็นแบบพื้นบ้าน มีชีวิตชีวาขึ้นมาด้วยบทร้อยกรอง คำขวัญ และแนวการเขียน โดยอาศัยบทเพลงที่บุคคลที่มีความรู้แจ้งทางด้านวิญญาณผู้หมดกิเลสทั้งหลายได้ร้อยกรองไว้ ดังนั้น บทกวีนิพนธ์และเพลงศาสนาที่นิยมนับถือกันอย่างแพร่หลายก็เกิดขึ้นทั่วทั้งประเทศ

ในภูมิภาคแต่ละแห่งจะปรากฏว่ามีลัทธิหนึ่งหรือครูอาจารย์ที่สืบสายกันมา ซึ่งจะทำให้ชนบททั้งปวงมีเสียงก้องกระหึ่มไปด้วยบทเพลง (คีตา) ต่าง ๆ นักบุญผู้บริสุทธิ์จากส่วนต่าง ๆ ของประเทศเหล่านี้เป็นบุคคลจากสำนักปรัชญาต่าง ๆ แต่ก็มี การเข้าถึงและวิธีทำงานในหมู่ประชาชนเป็นแบบเดียวเหมือนกันไปหมด ส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติตามวิถีทางแห่งภักติที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าที่มีตัวตน และดังนั้นชีวิตของพวกเขาจึงถูกตราไว้โดยการต้องเดินรุดงค์ไปยังวิหารที่มีชื่อเสียงและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่เรื่อย ๆ (ซึ่งก็เป็นการเผยแพร่คำสอนของพวกเขาไปในตัวด้วย) หรือโดยการบูชาอย่างเอาจริงเอาจัง ณ สถานที่เฉพาะแห่งหรือที่รูปของพระผู้เป็นเจ้าเฉพาะเจาะจง (อิชฏี - เทวตา) ซึ่งเขายึดถืออย่างแนบแน่นที่สุด

สถานการณ์ที่ส่วนใหญ่ได้อำนวยให้เกิดความนิยมนับถือและทำให้ขบวนการของท่านเหล่านั้นประสบผลสำเร็จในหมู่มหาชน นั้นก็คือว่า นักบุญผู้บริสุทธิ์เหล่านี้มิได้มาจากสังคมชั้นที่สูงที่สุด โดยกำเนิดและสูงสุดโดยการศึกษาเลย แต่ทว่ามาจากสังคมทุกชั้นจนกระทั่งชั้นต่ำที่สุดคือพวกนอกวรรณะ ดังนั้น จึงได้มีการเน้นถึงลักษณะภาพและความจริง ไม่ใช่ความสูงโดยชาติหรือโดยการศึกษา

ขบวนการทางศาสนาที่มีผู้นิยมนับถือกันทั่ว ๆ ไปนี้ได้เริ่มต้นในอินเดียภาคใต้ ในภูมิภาคที่ประชาชนพูดภาษาทมิฬ ซึ่งเป็นแหล่งที่พวกนักบุญทั้งหลายเกิดมีขึ้นตั้งแต่สมัยกษัตริย์ราชวงศ์ปัลลวะแห่งเมืองกาณยจี (ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๙ - ๑๔) ในการทำกษัตริย์ทั้งหลายและประชาชน

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๕๕

ให้หันมานับถือศาสนาอื่นดูนี้ นักบุญทั้งหลายจะเดินทางร้องบทสวดสรรเสริญทวยเทพที่สิงสถิตอยู่ในวิหารต่าง ๆ จากประเทศของพวกทมิฬนี้แหละที่ชบวนการแห่งนักบุญที่ร้องบทเพลงทางปรัชญาและศาสนาเป็นภาษาพื้นบ้านได้แพร่สะพัดไปยังอาณาบริเวณที่พูดภาษากันนทะ (Kannada) จากที่นั่นเอง ก็ไปรุ่งเรืองในแคว้นมหาราษฎร์ แล้วอาณาบริเวณที่พูดภาษาฮินดีก็ยึดมั่นในลัทธินี้และอินเดียภาคเหนือทั้งปวงก็รุ่งโรจน์ไปด้วยศรัทธาอย่างแรงกล้าที่กลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีก การเสนอคำสอนแห่งคัมภีร์อุปนิษัท สำนักปรัชญาต่าง ๆ และคัมภีร์ปุราณะทั้งหลายได้สอดคล้องต้องกันกับปรากฏการณ์ทางภาษาแห่งความเจริญรุ่งเรืองของภาษาฮินโด - อารยันใหม่แห่งอินเดียภาคเหนือและความรุ่งโรจน์แห่งวรรณกรรมในตระกูลภาษาทราวิตในอินเดียภาคใต้

บทเพลง (คีตา) เหล่านี้ไม่เพียงแต่ประกอบด้วยข้อความทางปรัชญา ศาสนา จริยศาสตร์ และคำสั่งสอนส่วนปลีกย่อยเท่านั้น แต่ทว่าป้อยที่เดียวที่ประกอบด้วยคำแปลทางด้านดนตรีแห่งตำราทั้งปวงจากมหากาพย์ที่เป็นภาษาสันสกฤตและคัมภีร์ปุราณะต่าง ๆ บัดนี้ เพราะความบันเทิงใจของท่านวาลมิกิ และมหากาพย์ “รามายณะ” ในภาษาสันสกฤตเดิมของท่าน มหากาพย์รามายณะ ก็ได้ถูกนำมาเล่าใหม่หรือร้องกันเป็นภาษาพื้นเมือง เช่น รามายณะของท่านกัมบัน (Kamban) ในภาษาทมิฬ และของท่านตุลสีทาส ในภาษาฮินดีเป็นต้น เมื่อไม่นานมานี้ไม่เคยปรากฏว่ามีผู้ถวายตัวต่อพระรามมากเท่าอุทิศตัวให้มหาตมา คานธีที่กลืนศรัทธาอย่างแรงกล้าเพื่อพระรามและอาณาจักรของพระองค์นี้จาก “รามายณะ” ของตุลสีทาสและจากบทเพลง (คีตา) ที่เร้าดวงวิญญาณที่เขียนเป็นภาษาคุชรตีและภาษาฮินดีเลย ไม่เพียงแต่มหากาพย์ “รามายณะ” เท่านั้น แต่ทว่าคัมภีร์อุปนิษัท คีตา และคัมภีร์ปุราณะทั้งหลายต่างก็มีผลแห่งบทเพลงเหล่านั้นเหมือนกัน ความจริงบุณพทางวรรณกรรมที่เขียนเป็นภาษาฮินโด - อารยันใหม่ และภาษาทราวิต ได้เกิดขึ้นเพราะอาศัยการไม่เข้าใจในคติและใจความของวรรณกรรม ภาษาสันสกฤตดั้งเดิมซึ่งเป็นผลงานดั้งเดิมที่บัดนี้ได้ถูกทำให้อ่อนกำลังลงในฐานะเป็นผลลัพธ์แห่งความพยายามที่จะสร้างสรรควรรณกรรมในรูปภาษาพื้นเมืองขึ้นมา พร้อมกับนั้นบทเพลงที่มีผู้นิยมยกย่องมากซึ่งได้กลายเป็นอาศรมคู่ของผู้ที่มีศรัทธาทางศาสนาอย่างมั่นคงและมีจิตใจหนักไปในทางดนตรีนั้นได้ทำหน้าที่เป็นผู้เบิกทางบุณพทางด้านดนตรี ในบทเพลงเหล่านั้นได้เกิดการแต่งเพลงสำหรับดนตรีรูปใหม่ขึ้นและบทละครเก่า ๆ ก็ได้ถูกจัดหามาไม่เพียงเพื่อการแสดงดนตรีเท่านั้น แต่ทว่าเพื่อการบูชาหรือการให้บริการแบบ รวม ๆ กันในโบสถ์ในวิหารด้วย บทเพลงเหล่านี้แหละที่เขาอาจได้ยินในที่ประชุมสวดอ่อนวอนของคานธี บทเพลงเหล่านี้แหละที่เขาได้ยินแล้วได้ยินเล่าตามสถานีวิทยูอล - อินเดียในชนบทต่าง ๆ ที่ประชาชนได้มาพบกัน ร้องเพลงและเกิดมีปิติเนื่องมาจากภักตินั้นเขาได้สร้างห้องประชุมขึ้นเรียกว่า “ราชัน” “มารฐ” หรือ “นามธวั” นับตั้งแต่อดีตที่มีดมัวในเมื่อฤาษีในอาศรมก่อให้เกิดคัมภีร์อุปนิษัทขึ้นมา จนกระทั่งถึงผู้เผยแผ่วัฒนธรรมทางด้านจิตใจที่มีผู้นิยมนับถือกันทั่วไปเหล่านี้ พวกนักบุญที่เป็นนักดนตรี และห้องประชุม ราชัน ของพวกเขา ซึ่งยังมีผลบังคับใช้อยู่

๓๕๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ทั่วประเทศ แม้ในเมืองสมัยใหม่ทั้งหลาย เช่น เมืองนิวเดลี บอมเบย์ กัลกัตตา และมีทราส อันนับว่าเป็นเอกภาพขั้นมูลฐานและความหลังไหลที่มั่งคั่งแห่งมรดกทางด้านจิตใจนี้เป็นสิ่งที่มองเห็นได้อย่างประจักษ์ชัด

ข้อเขียนต่าง ๆ ต่อไปนี้ได้คัดมาจากบทสวดและบทเพลงต่าง ๆ ของนักบุญผู้เป็นนักดนตรีของอินเดียเหล่านี้ ซึ่งเป็นตัวแทนไม่เพียงภูมิภาคทางภูมิศาสตร์และภาษาของอินเดียเท่านั้น แต่ทว่าเป็นตัวแทนแห่งความเคลื่อนไหวทางพงศาวดารนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ มาจนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๔ อีกด้วย

หมีพ - นาท^๑

นักบุญหมีพที่ปรากฏในสมัยที่ราชวงศ์ปัลลวะรุ่งโรจน์ในคราวศิลปะและวรรณคดีได้แบ่งบานขึ้นมา และวัฒนธรรมฮินดูได้แพร่สะพัดจากภาคใต้ข้ามทะเลไปยังหมู่เกาะอีสต์อินดีส นักบุญทั้งหลายได้ร้องเพลงสรรเสริญพระศิวะและพระวิษณุในวิหารต่าง ๆ ซึ่งเป็นเด่นขึ้นมาในตอนนั้น โสลกที่สรรเสริญพระศิวะเรียกว่า “ทิวยะ ประพันธ์ัม” ชื่อทั้งสองนี้ เน้นถึงลักษณะภาพที่ศักดิ์สิทธิ์ของเทพเจ้าทั้งสองนั้น โสลกเหล่านี้ ที่พวกหมีพเคารพเป็นดั่ง พระเวทของหมีพ นั้นมีคำสอนของคัมภีร์อุปนิษทอยู่ด้วย และร้องกันในทุกท้องถิ่นต่าง ๆ จารึกที่วิหารต่าง ๆ ทำให้ได้รับการยืนยันถึงเรื่องการสวดโซลกเหล่านี้ว่าเป็นส่วนหนึ่งแห่งบริการในวิหารพวกนักบุญที่บูชาพระศิวะ เรียกว่า นายนาร และพวกที่บูชาพระวิษณุ เรียกว่า อาลวาร์ งานที่นักบุญทั้งสองกลุ่มนี้ได้สร้างขึ้นมามีได้ก่อให้เกิดเป็นมูลฐานที่แน่นหนาของรับวัฒนธรรมหมีพและยังก่อให้เกิดเป็นวรรณกรรมหมีพตอนที่เรียกร้องความสนใจมากที่สุด ยุคนับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๑๒ ถึงพุทธศตวรรษที่ ๑๔ คลุมไปถึงยุคที่มีนักบุญที่สำคัญ ๆ ในหมู่ของนักบุญเหล่านี้ นักบุญอื่น ๆ ได้เจริญรอยตามและรักษาริตตามสมัยนิยมอย่างเต็มที่ตลอดศตวรรษต่อ ๆ มา

ติรนาวูกกรษุ

ติรนาวูกกรษุ (วากีษะ สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๒) “นักพูด” หรือ “อปปาร์” (Appar) ได้ถูกน้องสาวชื่อ ติลกวาตี ทำให้ทั้งศาสนาเซนหันมานับถือลัทธิไศวะ และแล้วท่านก็ได้ทำให้กษัตริย์ปัลลวะ พระนามว่า มเหศวรรมัน^๑ หันมานับถือลัทธิไศวะอีกทอดหนึ่ง

เรามีได้ขึ้นอยู่กับสิ่งใด ๆ เรามีได้พร้อมทั้งต่อความตาย เราจะไม่รับทุกข์ในนรก เราจะมีชีวิตอยู่โดยไม่มีความหลง เราารู้สึกว่าเริง เราไม่รู้จักรักทุกชีวิต เราไม่ก้มหัวให้แก่ใคร เป็นความสุขอย่างหนึ่งสำหรับเราทั้งปวง ไม่มีใครเศร้าโศกใด ๆ เพราะเราได้กลายเป็นคนรับใช้พระเจ้า

^๑ คำว่า นาทะ และ นาท ในภาษาหมีพ หมายถึงประเทศ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๕๗

ผู้เป็นอิสระครั้งนี้ครั้งเดียวเป็นครั้งสุดท้าย และได้กลายเป็นผู้ที่อยู่แทบเบื้องพระบาทของพระผู้เป็นเจ้าผู้เดียวรดาไปด้วยดอกไม้ที่สวยงาม

ชฎานสัมพันธ

ชฎานสัมพันธ (พุทธศตวรรษที่ ๑๒) ได้ปราบพวกเซนที่มฤไร^๑ และได้กลับใจษัตริย์ ปาณทยะให้หันมานับถือลัทธิไศวะ

พระนามของพระผู้เป็นเจ้า

พระนามของพระผู้เป็นเจ้าก็คือ ยา ยาทั้งหลายเป็นมนต์ศักดิ์สิทธิ์ ยาทั้งหลายเป็นวิถีทางแห่งความหลุดพ้นในโลกอื่น ทั้งเป็นสิ่งที่ดีอื่น ๆ ทั้งปวงอีกด้วย โดยอาศัยยาทั้งหลายนี้แหละ เราจึงทำลายความทุกข์ที่สาหัสทั้งปวงได้ จงเพ่งอยู่ที่พระนามเหล่านั้นของพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น

พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง

พระองค์ทรงเป็นความหลังไหล พระองค์ทรงเป็นบุญ ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระนามว่า ภูทาล อาลวาลิ ! พระองค์ทรงเป็นญาติพี่น้อง พระองค์ทรงเป็นนาย พระองค์ทรงเป็นแสงสว่างที่สาดแสงโดยไม่มิอะไรมาขัดขวาง พระองค์ทรงเป็นความหมายชั้นในแห่งคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่เขาศึกษากันทั้งปวง อรรถประโยชน์ กาม สิ่งทั้งปวงนี้ที่มนุษย์เขาแสวงหาก็คือพระองค์นั่นเอง ข้าพระองค์จะสามารถกล่าวอะไรเพื่อยกย่องต่อพระพักตร์พระองค์ได้เล่า ?

มานิกกวาจกร

มานิกกวาจกร (“นักบุญผู้มีคำพูดดุจแก้วมณี” สมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๓) ผู้เป็นมนตรีคนหนึ่งแห่งราชสำนักปาณทยะที่เมืองมฤไร ได้ต่อสู้กับพระพุทธานุสา และฟื้นฟูลัทธิไศวะขึ้นมา โสลกของท่านเต็มไปด้วยความรู้สึกต่าง ๆ มากมาย ประมวลบทโคลงที่เกี่ยวกับภักดีของท่านนั้นเรียกกันอย่างย่อ ๆ ว่า *ติรุจจตัม* หรือ *อุทานอันศักดิ์สิทธิ์*

(จาก *ติรุจจตัม*, ๙๐)

ข้าพระองค์เป็นผู้ผิด หัวใจของข้าพระองค์ผิด ความรักของข้าพระองค์ผิด แต่ข้าพระองค์ผู้มีบาปนี้สามารถเอาชนะพระองค์ได้ ถ้าหากข้าพระองค์ร้องไห้ต่อเบื้องพระพักตร์ของพระองค์ ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า พระองค์ผู้เป็นความหวานชื่นน้ำผึ้ง เป็นอมฤตและเป็นน้ำอ้อย ! ขอพระองค์ได้โปรดประทานพรให้ข้าพระองค์บรรลุถึงพระองค์ด้วยเถิด

^๑มฤไรเป็นเมืองที่ใหญ่เป็นที่สองของทมิฬ เป็นเมืองหลวงเก่าของพวกปาณทยะ และเป็นศูนย์กลางการศึกษาของพวกทมิฬ

จากโคลงเรื่องการรวมกับพระผู้เป็นเจ้าที่เรียกว่า *บุณรรจิป-ปัตตุ* ของท่านซึ่งเป็นแบบแห่งความมีปิตินี้เนื่องมาจากภักติ และเป็นลัทธิสัญลักษณ์แห่ง “ทิพย์วิواهر”

เมื่อใดข้าพระองค์ซึ่งละลายหายไปในจิต เดียวก็ยืน เดียวก็นั่ง เดียวก็นอน และเดียวก็ลุกขึ้น เดียวก็หัวเราะ และเดียวก็ร้องไห้ เดียวก็โค้งคำนับ และเดียวก็ยกย่องชมเชย เดียวก็เดินรำไปทุกแบบทุกอย่าง ได้เห็นพระรูป (ของพระผู้เป็นเจ้า) ฉายแสงคล้ายทองคำที่ผ่องใส พร้อมทั้งมีผมตั้งชัน จึงจะได้เข้าไปรวมเป็นหนึ่ง และเข้าไปในภายในรัตนะทั้งดงามของข้าพระองค์ (คือพระผู้เป็นเจ้า) นั้นลัทธิ!

สุนทรมูรติ

สุนทรมูรติ (พุทธศตวรรษที่ ๑๔) เป็นผู้ถือหลักมนุษยธรรมมากที่สุดของไศวะนายนาร

(ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า!) ข้าพระองค์ซึ่งปราศจากการยึดมั่น ถือมั่นอื่นใดทั้งสิ้น ได้ยึดมั่นพระบาทที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์เท่านั้นไว้ในใจของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ได้เกิดมาเพราะพระมหากรุณาของพระองค์ และได้บรรลुถึงสภาวะที่จะทำให้ข้าพระองค์ไม่ต้องเกิดใหม่อีก ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ใญ่บุญ ณ โภกมุทิ ซึ่งเป็นผู้ที่นักปราชญ์บูชาและสดุดี! ถ้าหากข้าพระองค์ลืมพระองค์ก็ขอให้ล้นของข้าพระองค์พุดพื้มาถึงมนต์ของพระองค์ว่า *นมะ ศิวายะ* เกิด

ปอยไห ภูตัม และเปยุ

ปอยไหแห่งกาญจิปุระ ภูตัมแห่งมหาพาลิปุระ และเปยุแห่งไมละโปเร (Mylapore) แคว้นมัทราสนับว่าเป็น อวลวรุ สามคนแรก ในคืนหนึ่งที่มีฝนตก ณ ตีรูกโกวิธูร ทั้งสามท่านนี้ได้หลบฝนอยู่ในห้องเล็ก ๆ ห้องเดียวกันซึ่งเป็นห้องที่มีดมิด พระผู้เป็นเจ้าก็ทรงจำแรกช่องเล็ก ๆ นั้นเข้าไปและตรวจดูว่าใครเป็นคนมาใหม่ นักบุญทั้งสามแต่ละคนก็จุดตะเกียงขึ้น ตะเกียงแต่ละดวงที่นักบุญแต่ละคนจุดนั้นท่านได้บอกไว้เป็นโคลง

ปอยไห : โดยใช้ดินเป็นตะเกียง ใช้ทะเลที่เอ่อขึ้นมาเป็นน้ำมันเนย ใช้ดวงอาทิตย์ที่แผดเผาเป็นเปลว ข้าพระองค์ก็ได้เห็นพระผู้เป็นเจ้าแล้ว...

ภูตัม : โดยใช้ความรักเป็นตะเกียง ใช้ความคิดถึงอย่างแรงกล้าเป็นน้ำมันเนย และใช้จิตใจที่เฝ้ามองอยู่ด้วยปิตินี้เป็นไส้ตะเกียง ข้าพระองค์ได้จุดแสงแห่งความรู้ขึ้นแล้ว...

เปยุ : ข้าพระองค์ซึ่งจุดตะเกียงแห่งความรู้ที่สว่างไสวขึ้นในหัวใจของข้าพระองค์นั้นได้แสวงหาและจับพระองค์ได้แล้ว พระผู้เป็นเจ้าผู้มีอนิหารได้เข้ามาสู่หัวใจของข้าพระองค์อย่างนุ่มนวลและอยู่ที่นั่นโดยมิได้ละทิ้งไปเลย...

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๕๕

นัมมาลวาร

นัมมาลวารเป็นบุคคลที่สำคัญที่สุดและมีสมองเบื่องปราดที่สุดในกลุ่มผู้ที่เชี่ยวชาญในบทสวดชาลวาร

พระผู้เป็นเจ้าของในฐานะที่เป็นคู่รัก

นี่เป็นอารมณ์แห่งภักดีซึ่งในอารมณ์นี้ผู้ที่มิภักดีจะวางตัวไว้ในฐานะแห่งความรัก และคิดคำนึงถึงพระผู้เป็นเจ้าของในฐานะเป็นคู่รัก อารมณ์นี้เราจะพบว่ามิได้อยู่ในบทสวดสรรเสริญในพระเวทแล้ว นับว่าเป็นเรื่องธรรมดาสามัญเหลือเกินในวรรณกรรมที่เกี่ยวกับภักดีและเป็นความหลังไหลออกมาแห่งความลึกกลับทั้งหลาย ในด้านดนตรี ก็มีบทเพลงทั้งมวล ส่วนใหญ่ก็ในเรื่องการพ้องรำซึ่งบูชาพระผู้เป็นเจ้าของในอาการนี้

(จาก ตีรวายโมลี, ๒.๔.๑)

สาวใช้ผู้สวยงามซึ่งกลิ้งเกลือกไปโดยไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย มีจิตที่ละลายหมดแล้ว ร้องเพลงแล้วก็ร้องอีก และหลั่งน้ำตา ร้องเรียกพระองค์ว่า *นรสิงห์* และแสวงหาพระองค์ทุกหนทุกแห่งนี้กำลังอ่อนเพลียทีเดียว

พระผู้เป็นเจ้าของที่มีพระรูป และเหนือรูป

(จาก ตีรวายโมลี, ๒.๕.๑๐)

พระองค์มิใช่เพศชาย พระองค์มิใช่เพศหญิง พระองค์มิใช่เพศ พระองค์เป็นผู้ที่ใคร ๆ มองไม่เห็น พระองค์มีเป็นก็มีมิใช่ ไม่มีไม่เป็นก็มีมิใช่ เมื่อเราแสวงหาพระองค์ พระองค์จะทรงถือรูปที่เราแสวงหาพระองค์ แต่พระองค์ก็จะไม่เสด็จมาในพระรูปนั้น เป็นการยากจริง ๆ ที่จะอธิบายสภาวะของพระผู้เป็นเจ้าของ

เปริยาลวาร หรือวิษณุจิต

(จาก ตีรวายโมลี, ๕.๒.๖)

โอ, เจ้าผู้เป็นความทุกข์ที่ทรมานข้ามาเป็นเวลานานนักหนาแล้ว ! เจ้าจงฟังนะ ข้าจะแจ้งให้เจ้าทราบ ณ บัดนี้ ร่างกายของข้านี้ได้กลายเป็นเจดีย์ที่ศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้าของที่ยิ่งใหญ่ คือ พระกฤษณะแห่งผุ้งโค โอ, เจ้าผู้เป็นความทุกข์ที่บีบคั้นข้า ! เจ้าจงทราบได้ว่า ข้าจะบอกเจ้าอีกเพียงครั้งเดียว เจ้าจะไม่มีที่ยึดถือใด ๆ ณ ที่นี้ต่อไปอีกแล้ว ขอเจ้าจงทราบชื่อนั้นและจงไปเสียเถิด ! นี่มิได้เป็นเมืองเก่า บัดนี้ มันได้ถูกยึดเป็นสถานที่ที่มีการคุ้มครองพิทักษ์รักษาแล้ว

๓๖๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ดิรมังโกมันนร

ดิรมังโกมันนรซึ่งเป็น อาลวาร์ และเป็นแผนกสำคัญของประเทศโจละที่คัดค้านพระพุทธรศาสนา มีศูนย์กลางอยู่ในเมืองที่ใกล้เคียง คือ นาคปัตตินา ที่ชายทะเลตันโจร์ (Tanjore)

พระนามนารายณ์ของพระผู้เป็นเจ้า

นารายณ์ เป็นพระนามที่น่าเคารพที่สุดในบรรดาพระนามทั้งหลายทั้งปวงของพระวิษณุ ในฐานะที่ทรงเป็นเทพเจ้าผู้สูงสุด มนตร์ที่ผู้มีภักติต่อพระวิษณุได้รับการแนะนำสั่งสอนและที่พวกเขากล่าวซ้ำอยู่บ่อย ๆ ก็คือ นโม นารายณาย ซึ่งแปลว่า “ข้าพเจ้าขอนอบน้อมต่อพระนารายณ์ผู้เป็นเจ้า”

ต่อไปนี้เป็นโคลกที่มีผู้ส่ายากันอย่างแพร่หลายและได้ใส่สิ่งทั้งปวง ที่พระนามของพระผู้เป็นเจ้าและศรัทธาในพระนามนั้นหมายถึงลงในผู้มีภักติต่อลัทธิฮินดูอย่างย่อ ๆ

(จาก เปเรียดิริมลี, ๑.๑๙)

พระนาม นารายณ์ จะประสาทพรให้เขามีชาติที่สูงส่งและมีความมั่งคั่ง พระนามของพระองค์จะลบล้างความทุกข์ของผู้มีภักติให้หมดไปได้ จะทำให้เขาได้ไปเกิดในสวรรค์และรับใช้พระผู้เป็นเจ้า จะนำความสำเร็จและสิ่งที่ตั้งงามทั้งปวงมาให้ จะทำกรรมที่ตั้งงามให้แก่เขามากกว่ามารดาของเขาเองเสียอีก คำนั้นที่ข้าพเจ้าได้พบก็คือ พระนาม นารายณ์ นั่นเอง

กรรมตกะ

ในภูมิภาคนี้ซึ่งเมื่อกล่าวอย่างคร่าว ๆ ก็ได้แก่แคว้นไมซอร์นั้น ประชาชนพูดภาษากันนทะซึ่งเป็นภาษาของพวกทรวาด

พลวราช

พลวราช (พุทธศตวรรษที่ ๑๗) ซึ่งเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ผู้หนึ่งได้ให้กำเนิดขบวนการวีรไศวะอันเป็นนิกายหนึ่งของพวกที่บูชาพระศิวะขึ้นมา ถ้อยคำที่คมคายของท่านส่วนใหญ่เป็นคำที่ท่านกล่าวสรรเสริญเทพของท่าน ชื่อ กุฑลละ สังคมเศวร (ปางหนึ่งของพระศิวะ)

แถมที่ถูกนำมายังโรงฆ่าสัตว์ย่อมกินพวงมาลัยที่ทำด้วยใบไม้ที่ประดับประดามันอยู่...กบที่อยู่ใกล้ปากงูย่อมอยากกลืนแมลงวันที่เป็นอยู่ใกล้ ๆ ปากของมัน ชีวิตของเราก็เช่นเดียวกัน มนุษย์ที่ถูกประณามถึงตายย่อมดื่มมนและเนย...

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๖๑

ผู้ที่รู้จักเฉพาะ คีตา เท่านั้นไม่เป็นผู้ฉลาดเลย ผู้ที่รู้เฉพาะคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ก็ไม่ฉลาดเช่นกัน ผู้ที่ฉลาดก็คือผู้ที่มีความไว้วางใจในพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น

เมื่อพวกเขาเห็นงูที่สลักไว้ในหิน เขาก็เทนมลงไปบนงูนั้น ถ้าหากงูจริง ๆ เลื้อยมา พวกเขาก็จะกล่าวว่า *งูมันเสีย งูมันเสีย* สำหรับผู้รับใช้พระผู้เป็นเจ้าซึ่งสามารถบริโภคได้ ถ้ามีคนเอาอาหารมาให้ พวกเขา ก็จะกล่าวว่า *ไปให้พ้น ไปให้พ้น* และสำหรับรูปพระผู้เป็นเจ้าซึ่งไม่อาจเสวยได้ พวกเขาก็จะถวายอาหารเป็นงาน ๆ ที่เดียว

การพูดความจริงก็คือการอยู่ในสรวงสวรรค์ การพูดสิ่งที่ไม่จริงก็คือการต้องอยู่ในโลกแห่งมรตัยสืบต่อไป ความสะอาดเป็นสวรรค์ ความไม่สะอาดเป็นนรก

คำพูดที่อ่อนหวานย่อมเสมอด้วยบทสวดทั้งปวง คำพูดที่อ่อนหวานย่อมเสมอด้วยการทรมานตนเองทั้งปวง ความประพฤติดังงามคือสิ่งที่ทำให้พระผู้เป็นเจ้าโปรดปราน...ความกรุณาเป็นรากเหง้าแห่งความชอบธรรมทั้งมวล.

พวกที่มั่งมีเงินทองก็จะสร้างวิหารถวายพระองค์ ข้าพระองค์จะสร้างอะไรเล่า ? ข้าพระองค์ยากจน ข้าของข้าพระองค์เป็นดุจเสา ร่างกายของข้าพระองค์นี้เป็นดุจวิหาร

ปรัณทรทาส

ปรัณทรทาส (พ.ศ. ๒๐๒๓ - ๒๕๐๗) ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นเยี่ยมและเป็นผู้ที่มีสมอบเปรี๊ยะปราดที่สุดของพวกพรัณทรทาส (คือ ผู้ที่เป็นทาสของพระวิษณุ) ซึ่งเป็นนิยายหนึ่งของนักบุญผู้แต่งโคลกเป็นภาษากรรณดกะนั้นถือกันว่าได้เป็นผู้วางพื้นฐานต่าง ๆ แห่งโฉมหน้าใหม่ ๆ ของระบบดนตรีอินเดียใต้ ซึ่งเรียกกันว่า *ดนตรีกรรณดกะ* บทเพลงต่าง ๆ ของท่านมีชื่อเสียงมากในฐานะที่มีคุณค่าทางวรรณกรรม มีศรัทธาทรงภักดีอย่างแรงกล้า และมีคำสอนทางด้านศีลธรรมและปรัชญา

(บทเพลง : *อุทรไวราคยะ*, ความไพเราะ : *นาทนามกริยา*)

การบำเพ็ญทุกรกิริยานี้ความจริงก็เพื่อตนเอง การบำเพ็ญทุกรกิริยานี้ย่อมไม่มีภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้า คือ การลุกขึ้นแต่เช้าตรู่ และทั้ง ๆ ที่ตัวยังลั่นอยู่ ก็บอกประชาชนให้อ่านน้ำในแม่น้ำ มีจิตเต็มเปี่ยมไปด้วยความอิฉาวิชาและความโกรธอยู่ตลอดเวลา การเปิดเผยแสดงรูปภาพเป็นจำนวนมากนี้ก็คล้าย ๆ ร้านขายเครื่องทองเหลืองทองแดง และทำการบูชาด้วยแสงประทีปที่เหลืองอร่ามเพื่อทำให้คนอื่น ๆ ได้รับความรำคาญ

การกระทำทั้งปวงที่ทาลงไปโดยมิได้ทั้งความรู้สึกว่า “ตัวกู” โดยมีได้ร่วมกับดวงวิญญาณบริสุทธิ์ ไม่มีความเชื่อถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นไปเฉพาะโดยคำแนะนำของพระผู้เป็นเจ้า และปราศจาก

ความเห็นในเรื่องความสงบเงียบของพระผู้เป็นเจ้าย่อมเป็นเพียงทฤทธิยาที่ปฏิบัติเพื่อชีวิตอยู่เท่านั้น

มหาราชวรร

ชฎานเทวะหรือชฎานศวร

ชฎานเทวะ (พ.ศ. ๑๘๑๘ - ๑๘๓๙) นับว่าเป็นนักบุญชาวมหาราชวรรที่ยอดเยี่ยมและเป็นผู้ให้กำเนิดภาษาและวรรณกรรมมราถี งานที่มีชื่อเสียงที่สุดของท่านก็คือ การถ่ายทอดคัมภีร์ *ภควัทคีตา* ออกมาเป็นภาษามราถีอย่างมีลีลาตามแบบโคลงฉันท์ ซึ่งงานนี้เรียกว่า *ชฎานศวร* (จาก *ชฎานศวร*, ๑๙.๑๙๙๔ - ๑๙๐๒)

ขอพระผู้เป็นเจ้าแห่งจักรวาลได้ทรงโปรดปรานงานทางด้านวรรณกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ของข้าพระองค์นี้เถิด และเมื่อทรงโปรดปรานก็ขอพระองค์ทรงหลังพระมหากษัตริย์มาซึ่งข้าพระองค์ด้วยเถิด : ขอคนโกงจงเลิกโกงเสีย และปลูกฝังความรักในอันที่จะทำความดีให้ทวียิ่งขึ้น ขอมิตรภาพสากลจงปกครองสัตว์ทั้งปวง ขอความมีตมแห่งความชั่วร้ายจงมลายสูญไป ขอดวงอาทิตย์คือศาสนาที่ถูกต้องจงอุบัติขึ้นในโลก ขอสรรพสัตว์จงบรรลุลสมดังมโนปรารถนา...ขอสัตว์ทั้งปวงจงมีความสุขทุกประการ และมีภักดีต่อพระผู้เป็นเจ้าโดยไม่มีที่สิ้นสุด...

ตุการาม

ตุการาม (พ.ศ. ๒๑๔๑ - ๒๑๙๒) นับว่าเป็นนักบุญวรรณะศูทรที่มีผู้รู้จักกันมากที่สุดของแคว้นมหาราชวรร

ข้าพเจ้าเห็นความตายด้วยตาตนเอง สิ่งที่มีความรุ่งโรจน์หาอะไรเปรียบปานไม่ได้ก็คือโอกาส จักรวาลทั้งปวงเต็มไปด้วยความชื่นชมยินดี ข้าพเจ้ากลายเป็นทุกสิ่งทุกอย่าง และชื่นชมยินดีกับทุกสิ่งทุกอย่าง นับตั้งแต่นั้นมาข้าพเจ้าก็ยึดมั่นอยู่กับสถานที่แห่งเดียวเท่านั้น โดยมีความรู้สึกอัดอั้นอยู่ในความเชื่อตัวเอง (ในร่างกายนี้) เพราะหลุดพ้นจากความเชื่อตัวเอง (อวดตัว) นี่แหละข้าพเจ้าจึงชื่นชมยินดีในการเก็บเกี่ยวความสุข บัดนี้ การเกิดการตายไม่มีอีกต่อไปแล้ว ข้าพเจ้าหลุดพ้นจากความไม่มีสาระอะไรนักแห่ง "ตัวกู" และ "ของกู" แล้ว พระผู้เป็นเจ้าได้ประทานที่อยู่ให้แก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้าก็ป่าวประกาศพระองค์แก่โลก (ทั้งปวง)

คุชราต

มีราบาอี

มีราบาอี (เกิด พ.ศ. ๒๐๙๓) เป็นเจ้าหญิงชาวราชบุตรที่เคาะหะหรือรายพระองค์หนึ่งซึ่งเป็นม่ายในชีวิตรทางโลกีย์ ในชีวิตรทางด้านวิญญาณพระนางได้กลายเป็นเจ้าสาวของพระผู้เป็นเจ้าซึ่ง

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๖๓

พระนางบูชาอยู่ในพระรูปแห่งพระกฤษณะ บทเพลงต่าง ๆ ของพระนางซึ่งเป็นคำยกย่องความรักของพระกฤษณะอย่างเลิศลอยนั้นยังเป็นที่นิยมของคนทั่วไปแม้กระทั่งทุกวันนี้

คูชีวิตคนเดียวของข้าพเจ้า ชื่อ ศิริธร โคปาละ ไม่มีใครอื่นอีกแล้วในโลกทั้งปวงนี้ ไม่มีใครอื่นอีกเลยที่ข้าพเจ้าได้เห็นโดยทะลุปรุโปร่ง ข้าพเจ้าได้ละทิ้งพี่ชายน้องชาย มิตรสหาย และญาติทั้งหมด และนั่งอยู่ในท่ามกลางดวงวิญญาณที่บริสุทธิ์มิได้คำนึงถึงชื่อเสียงหรือเกียรติยศทางด้านโลก ๆ เลย หัวใจข้าพเจ้าพองโตเมื่อเห็นบุคคลที่เคร่งครัดในศีลธรรม และหดหู่เมื่อเห็นบุคคลที่ติดอยู่ในโลกีย์ ข้าพเจ้าได้เล็งไม้เลื้อยแห่งความรักของพระผู้เป็นเจ้าด้วยน้ำคือน้ำตาของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าซึ่งปั้นนมเปรี๊ยะ ได้ค้นเอาสาระนั้นมานั้นเนยออกมา และได้ทิ้งหางนมไป พระราชาทรงส่งถ้วยยาพิษมาให้ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าก็ดื่มยาพิษนั้นด้วยความเต็มใจ ! บัดนี้ ข้าพเจ้าก็เป็นที่ทราบกันทั่วไปแล้ว ทุกคนทราบดีว่า มีรา มีความยึดมั่นต่อความรักพระผู้เป็นเจ้าอย่างแน่นแฟ้น บัดนี้ก็ไม่เป็นเรื่องสำคัญอะไรแล้ว สิ่งที่ได้สลายไปก็ได้เกิดขึ้นมาอีก !

แคชเมียร์

ลัลลา

ลัลลา (พุทธศตวรรษที่ ๑๙) เป็นผู้วิเศษที่นับถือลัทธิไศวะ แม้ทุกวันนี้เศิลขของนาง (ลัลลาลาวากุยานี) ก็ยังเป็นที่นิยมร้องกันอย่างแพร่หลายในแคว้นแคชเมียร์

ข้าพเจ้าชื่อลัลลาได้ออกไปแสวงหาพระคิเระผู้เป็นเจ้าที่มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่งเสียไกลทีเดียว หลังจากที่ได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในที่สุดข้าพเจ้าลัลลาก็ได้พบพระองค์อยู่ภายในตัวข้าพเจ้าเอง อยู่ในบ้านของพระองค์เอง

เทวาลัยและพระรูป สองสิ่งที่ท่านได้สร้างขึ้นมานั้นมิได้วิเศษไปกว่าศิลาเลย พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ที่ใคร ๆ จะวัดไม่ได้ และประกอบด้วยพระปัญญา สิ่งที่สำคัญสำหรับจะรู้พระองค์โดยต้องพยายามทำให้เป็นเอกภาพกับการกำหนดลมหายใจและจิต

ขอพวกเขาทั้งหลายจงดำเนินหรือดิเียนข้าพเจ้า หรือบูชาข้าพเจ้าด้วยดอกไม้เกิด ข้าพเจ้าจะมีความชื่นชมยินดีก็ไม่ไซ้ จะหดหู่ใจก็ไม่เชิง จะพักอยู่ในตัวของข้าพเจ้าเองและมันมาในน้ำอัมฤตแห่งความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าผู้บริสุทธิ์

ข้าพเจ้าซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากชาวสวน คือ จิตและความรัก เด็ดดอกไม้ คือ การพิจารณาไตร่ตรองอย่างแน่วแน่ ให้น้ำอย่างมากมายแก่ความสุขของอาตมามันเอง บูชาพระผู้เป็นเจ้าด้วยสูตรว่าด้วยความเยียบที่ศักดิ์สิทธิ์

พาราณสี (อินดี)

กพิริ

กพิริ (พ.ศ. ๑๙๘๓ - ๒๐๖๑) ซึ่งเป็นคนทอดำวรรณะต่ำในเมืองพาราณสี นับว่าเป็นผู้นำเรื่องบทโคลงเกี่ยวกับภักติของอินดีในหลายแง่ด้วยกันที่ได้ใช้ภาษาพื้นเมือง ทำให้สารัตถะทางศาสนาที่ได้มาจากลัทธิฮินดูและอิสลามเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายในหมู่ประชาชน แม้วามโนภาพพื้นฐานของท่านจะเป็นฮินดูเป็นส่วนใหญ่ก็ตาม และอิทธิพลของมุสลิมก็แสดงให้เห็นในการที่ท่านยึดมั่นในลัทธิเทวนิยมอย่างเคร่งครัด ซึ่งนับว่าตรงข้ามกับลัทธิบูชารูปเคารพทุกแบบและการปฏิเสธเรื่องชั้นวรรณะ สำหรับท่านกพิริแล้ว พระผู้เป็นเจ้านั้นโดยทั่ว ๆ ไปเรียกว่า “ราม” (พระราม) และมักถือว่าเป็นเทพศุร หรือครุเทวดา แนวความคิดที่ลึกลับและวิหยาที่ว่าด้วยการใช้ลึในบทโคลงของท่านกพิริเองก็สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของลัทธิฮินดูอย่างเข้มแข็งที่อยู่เคียงบ่าเคียงไหล่กับลัทธิฮินดูที่ถือกันมาเป็นปรัมปราประเพณี บทกวีนิพนธ์ของท่านมักจะไม่ถูกตามหลักไวยากรณ์ และยืมศัพท์สันสกฤตและเปอร์เซียมาใช้อย่างเสรี ทั้งยังตรงไปตรงมาและมีพลังมากอีกด้วย โคลงบทละครสองบรรทัดและสุภาวิตที่เป็นเชิงสั่งสอนเป็นจำนวนมากมาย ที่ถือว่าท่านกพิริเป็นผู้แต่งและก่อให้เกิดปัญญาพื้นบ้านแก่พวกฮินดูชั้นกลางมากทีเดียวในระหว่างที่ท่านมีชีวิตอยู่ ท่านกพิริได้จัดตั้งระบบศาสนาสำหรับพวกพระและชีขึ้น ซึ่งพวกพระและชีเหล่านี้เป็นผู้เสริมบารมีของครูบาอาจารย์และผู้นำของประชาคม และบางทีก็ประกาศคำสอนของท่านกพิริ ข้อความที่คัดมาแสดงต่อไปนี้ก็วิสัยใหม่ คือ รพินทรนาถ ตะกอร์ (ฐากูร) เป็นผู้แปล ท่านตะกอร์เห็นว่า กพิริดำรงอยู่ในฐานะเป็นบุคคลหนึ่งที่เป็นสัญลักษณ์ที่เรียกร้องความสนใจและมีการบันดาลใจมากที่สุดแห่งมรดกทางศาสนาของอินเดีย

(จาก คีตาของท่านกพิริ, ของตะกอร์, หน้า ๔๕ - ๔๖, ๕๕ - ๕๗, ๑๐๘ - ๑๐๙, ๑๑๒)

ดูก่อนทาส, เจ้าแสวงหาเรา ณ ที่ใด ?

แน่ะ ! เราอยู่ ณ ที่นี้เอง

เรามีได้อยู่ในวิหาร ทั้งมีได้อยู่ในโบสถ์ เราอยู่ในกาบะก็มีไซ้ อยู่ในไกรลาสก็มีไซ้

เราอยู่ในพิธีต่าง ๆ ก็มีไซ้ อยู่ในโยคะและการออกบวชก็มีไซ้

ถ้าหากเจ้าเป็นผู้แสวงหาที่แท้จริง เจ้าก็จะมองเห็นเราทันที เจ้าจะพบเราในขณะหนึ่ง

กพิริกล่าวว่า “ข้าแต่สาธุ ! พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นลมหายใจทั้งปวง” (น. ๔๕)

ไม่จำเป็นเลยที่จะถามนักบุญผู้บริสุทธิ์ว่าอยู่ในวรรณะไหน

เพราะพระ นักรบ พ่อค้า และอีก ๓๖ วรรณะทั้งหมดก็แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าเหมือนกันทั้งนั้น

เฉพาะคนโง่ ๆ เท่านั้นที่ถามว่านักบุญผู้บริสุทธิ์นั้นอยู่วรรณะไหน

คนดีดมก็แสวงหาพระผู้เป็นเจ้า นกขัฟฟอกเสื้อผ้า และช่างไม้...

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๖๕

แม้แต่ไรทาสก็แสวงหาพระผู้เป็นเจ้า

ฤๅษีสุวปะชาก็มีวรรณะเป็นผู้ฟอกหนัง

ทั้งพวกฮินดูและมุสลิมต่างก็บรรลุถึงอวสานนั้นอย่างเดียวกัน ซึ่งเมื่อถึงที่สุดนั้นแล้วย่อมไม่มีนิमित
หมายว่าแตกต่างกันใด ๆ ทั้งสิ้น (น. ๔๕ - ๔๖)

ดูก่อนหงส์, ขอเจ้าจงบอกเรื่องราวโบราณแก่เรา

โอ, ! หงส์, ! เจ้ามาจากถิ่นใด ? เจ้าจะบินไปยังฝั่งไหน ?

เนาะหงส์ ! เจ้าพัก ณ ที่ใด และเจ้าแสวงหาอะไร ?

เนาะหงส์, แม้ในเข้านี้ เจ้าก็งัดขึ้น ลูกขึ้น ตามเรามา !

มีดินแดนอยู่แห่งหนึ่งที่ไม่มีความสงสัยหรือความเศร้าเสียใจใด ๆ ทั้งสิ้นซึ่งเป็นสถานที่ที่ไม่มีความ
หวาดกลัวความตายอีกต่อไป

ณ ที่นั้น ป่าไม้ในฤดูใบไม้ผลิกำลังผลิดอกออกใบ และจะเกิดมีกลิ่นหอมว่า “พระองค์คือเรา”
มาตามสายลม

ณ ที่นั้น ฝั่งคือหัวใจจะจมดิ่งลงไปอย่างลึกลับ และจะไม่ปรารถนาความชื่นชมยินดีใด ๆ อีกเลย
(น. ๕๕ - ๕๖)

ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าผู้ไม่มีใครสร้างสรรค์ ใครเล่าจะรับใช้พระองค์ ?

ผู้ที่อุทิศตัวถวายพระองค์ทุกคนย่อมทำการบูชาพระผู้เป็นเจ้าที่เขาสร้างขึ้นมาเองแต่ละวัน เขาจะ
ได้รับบริการ...

ไม่มีใครแสวงหาพระองค์ซึ่งเป็นผู้สมบูรณ์ คือพรหมผู้เป็นพระผู้เป็นเจ้าที่ใครจะแบ่งแยกมิได้ดอก
พวกเขามีความเชื่อถือนอวตารสิบปาง แต่ไม่มีอวตารใด ๆ ที่จะเป็นอาตมอันที่เป็นอนันตะ เพราะ
เขาย่อมเดือดร้อนเพราะกรรมของเขา :

พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดจะต้องเป็นอะไรมากไปกว่านี้

โยคี สันนยาสี นักพรต ก็ทะเลาะวิวาทกันเอง

กพิรุล่าว่า “น้องรัก ผู้ที่ได้เห็นรัศมีแห่งความรัก ย่อมได้รับความปลอดภัย” (น. ๕๐ - ๕๗)

โอ, น้องรัก ! เมื่อข้าพเจ้าหลงทาง ครูที่แท้จริงของข้าพเจ้าก็จะบอกทางให้

แล้วข้าพเจ้าก็ทิ้งพิธีตองทั้งปวง ข้าพเจ้าไม่อาบนํ้าศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป

แล้วข้าพเจ้าก็เรียนรู้ว่า ลำพังข้าพเจ้าคนเดียวเท่านั้นที่เป็นบ้า และโลกทั้งปวงนอกจากข้าพเจ้า
เท่านั้นแหละที่เป็นคนไม่บ้า และข้าพเจ้าก็ทำให้คนฉลาดเหล่านี้เดือดร้อน

นับตั้งแต่นั้นมา ข้าพเจ้าก็ไม่ทราบอะไรมากไปกว่าวิธีที่จะกลิ้งเกลือกอยู่ในฝุ่นโดยคุณนิภาพ

ข้าพเจ้ามิได้ตีระฆังที่วิหาร

๓๖๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ข้าพเจ้ามิได้ประติษฐานรูปภาพไว้บนแท่น

ข้าพเจ้ามิได้ใช้ดอกไม้บูชาพระรูป

มิใช่การบำเพ็ญทศกิริยาจนทำให้เนื้อหนังลำบากเลยที่ทำให้พระผู้เป็นเจ้าโปรดปราน

เมื่อท่านทิ้งเสื้อผ้าของท่านและทำลายประสาททั้งหลายหมดแล้ว ท่านก็จะทำให้พระองค์ทรงยินดีไม่ได้

ผู้ที่มีเมตตากฎณาและดำรงอยู่ในธรรม ไม่สนใจสนทนากับการก่อกวนทั้งหลายของชาวโลก พิจารณาเห็นสรรพสัตว์ทั้งปวงในโลกเป็นเสมือนตนเอง

เขาย่อมบรรลุถึงภาวะที่เป็นอมตะ พระผู้เป็นเจ้าที่แท้จริงย่อมอยู่กับเขาตลอดเวลา

กพิรุณกล่าวว่า : “เขาย่อมบรรลุถึงพระนามที่แท้จริง ซึ่งมีพระวณะบริสุทธิ และเป็นผู้พ้นจากความเยอหยิ่งและความริษยา” (น. ๑๐๘ - ๑๐๙)

ถ้าหากพระผู้เป็นเจ้าอยู่ภายในสุหระ แล้วโลกนี้จะเป็นของใครเล่า ?

ถ้าหากพระรามอยู่ภายในรูปภาพที่ท่านได้พบคราวที่ท่านเดินรุดงค์ แล้วจะมีใครเล่าที่จะรู้ว่าอะไรเกิดขึ้นภายนอก ?

พระหรืออยู่ทางตะวันออก พระอัลเลาะห์อยู่ทางทิศตะวันตก จงมองเข้าไปในหัวใจของข้าพเจ้า เพราะท่านจะได้พบทั้งการิมและพระราม

หญิงชายทั้งหมดในโลกนี้เป็นรูปที่มีชีวิตของพระองค์

กพิรุณเป็นบุตรของพระอัลเลาะห์ และของพระราม : พระองค์เป็นครูของข้าพเจ้า พระองค์เป็นพิรุ (Pir) ของข้าพเจ้า (น. ๑๑๒)

สูตรทาส

สูตรทาส (พุทธศตวรรษที่ ๒๑) เป็นกวีนิพนธ์ของผู้ดาบอดแห่งเมืองอัคระ

“ข้าแต่โคปาละ ! บัดนี้ข้าพเจ้าก็ได้ร่ำรำเต็มที่แล้ว ข้าพเจ้าซึ่งมีกิเลสและโมโหร้ายเป็นดุจกระโปรงชั้นในของข้าพเจ้า มีความโลภอยากได้ความสุขสำราญทางเนื้อหนังเป็นดุจสร้อยคอ มีโมหะเดินกรังกรังดุจกำไลเท้า มีคำพูดที่หยาบคายเป็นบทกวี มีจิตที่เต็มไปด้วยมโนคติผิด ๆ เป็นดุจกลองใหญ่ มีความเคลื่อนไหวตามสิ่งที่ไม่ศักดิ์สิทธิ์เป็นดุจชั้นต่าง ๆ มีความโลภเป็นดุจเหยือกดินที่มีเสียงอยู่ในติบอเวลาในวิถีทางต่าง ๆ กันนั้น ได้ร่ำรำมาพอแล้ว ข้าพเจ้าได้ใช้โมหะเป็นดุจเข็มขัด ข้าพเจ้าใช้ความต้องการทางด้านวัตถุเป็นดุจเครื่องหมายที่หน้าผาก ข้าพเจ้าได้แสดงขบวนการแห่งความต้องการของข้าพเจ้าอันไม่มีที่สิ้นสุด โดยมีได้คำนึงกาละหรือเทศะเลย ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นโอรสของนันทะ ขอพระองค์ทรงขจัดความไร้เดียงสาทั้งหมดนี้ของข้าพระองค์ให้หมดไปด้วยเถิด”

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๖๗

ตุลสีทาส

ตุลสีทาส (พ.ศ. ๒๐๗๕ - ๒๑๖๖) เป็นผู้แต่งพระคัมภีร์ที่สำคัญยิ่งของประชาชนที่พูดภาษาฮินดี คือ รามายณะ ฉบับภาษาฮินดี ซึ่งเรียกกันว่า “ทะเลสาบศักดิ์สิทธิ์แห่งการกระทำทั้งหลายของพระราม”

พระผู้เป็นเจ้าของประทับอยู่ที่ไหน

(จาก รามจริตมานัส, ๒. เจาปาอี ๑๓๐)

ข้าแต่พระราม ! พระองค์ประทับอยู่ในดวงใจของพวกที่ไม่มีโรคะ โทสะ โมหะ ความหึง ความเขลา ความโลภ ความตื้นตัน ความรักหรือความเกลียด ความหลงกลวง ความไร้สาระ ความหลงตา พวกที่เป็นที่รักของคนทั้งปวงเป็นผู้มีความกรุณาต่อคนทั้งปวง เป็นผู้ไม่ขึ้น ๆ ลง ๆ ในเวลาที่มีความสุขหรือมีความทุกข์ เวลาได้รับยกย่องหรือถูกตำหนิติเตียน ผู้พูดคำจริงและเสนาหุและมีความพินิจพิจารณา ผู้ที่พึ่งพาอาศัยพระองค์ทั้งในเวลาหลับและเวลาตื่น และมีได้มีที่พึ่งอื่นใดนอกจากพระองค์ ข้าแต่พระราม ! พระองค์ทรงประทับอยู่ในดวงใจของเขาเหล่านั้น พวกที่เห็นสตรี (ภริยา) ของชายอื่นเป็นตุจมารดา และเห็นทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่นมีพิษยิ่งกว่ายาพิษ พวกที่มีความชื่นชมยินดีที่เห็นผู้อื่นรุ่งเรือง และมีความทุกข์อย่างสาหัสเมื่อเห็นผู้อื่นได้รับทุกข์ พวกที่เห็นว่าพระองค์เป็นที่รักยิ่งกว่าชีวิต ในดวงจิตของพวกเขาย่อมเป็นที่ประทับอันสุขารมณ์ของพระองค์

(จาก วินยปิตตทริกา, เลขที่ ๑๒๐)

วิธีที่จะใช้ข้ามทะเลแห่งการเวียนว่ายตายเกิดที่วณะอันบริสุทธิ์แห่งพระเวทได้กล่าวถึงนั้น มีอยู่มากมาย แต่ตุลสีกล่าวว่า “ถ้าหากไม่สลัดความคิดว่า ตัวกู และ ของกู ให้หมดแล้ว เราก็ไม่อาจบรรลุถึงความสุขที่แท้จริงแห่งหัวใจได้เลย”

อัสสัมและเบงกอล

คังกรเทพ

ความแพร่หลายแห่งกระบวนการกักตุนของพวกไวษณพในแคว้นอัสสัม นั้น เดิมทีก็เนื่องมาจากนักบุญ ชื่อ คังกรเทพ (พ.ศ. ๑๙๙๒ - ๒๑๑๑) ซึ่งเป็นผู้แต่งบทร้อยกรองเชิงพรรณนาความเกี่ยวกับภักติ บทละคร และบทเพลงสำหรับสวดอ้อนวอน และร้องเพลงรวม ๆ กัน ท่านผู้นี้แหละได้สร้าง นาม ชมรุ คือห้องโถงสำหรับประชุมร้องเพลง และสร้าง สัตตระ อันเป็นอาคารสถานของวัดที่มีดนตรี การรำรำ และการแสดงละครเกี่ยวกับภักติเป็นประจำ ท่านเป็นผู้กรุณาทางให้ใจตั้นยะแห่งเบงกอล ข้อความที่คัดมานี้ คือ กิรตนโมหะ ซึ่งเป็นบทเพลงพร้อมด้วยบทลูกคู่สำหรับพวกที่มาประชุมจะได้ร้องกัน

ข้าแต่พระราม ! ขอพระองค์ได้ทรงคุ้มครองข้าพระองค์ให้พ้นภัยด้วยเถิด ขอพระองค์ได้ทรงมีพระมหากรุณาต่อผู้ที่มิรักติดต่อพระองค์ และทำให้ความปรารถนาของเขาสัมฤทธิ์ผลด้วยเถิด ข้าแต่มาตวะ ! ข้าพระองค์ขอนอบน้อมต่อพระองค์ พระองค์ทรงเป็นผู้ประทานกฎหมายแก่ผู้บัญญัติกฎหมาย พระองค์ทรงเป็นวิถีทาง ทรงเป็นจิต พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างโลก พระองค์ทรงเป็นผู้อยู่เหนืออาตมัน และเป็นพระผู้เป็นเจ้าเพียงองค์เดียวของโลก นอกจากพระองค์แล้ว ก็ไม่มีอะไรที่มีเป็นอีกเลย

พระองค์ทรงเป็นเหตุและผล (ของโลกแห่งภาวะ) พระองค์ทรงเป็นจักรวาลแห่งสิ่งที่สถิต และสิ่งที่เคลื่อนไหว แม้แต่เครื่องประดับทุกก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกออกจากทองคำที่ใช้ทำเครื่องประดับนั้นได้ พระองค์ทรงเป็นสัตว์ทั้งหลาย และทรงเป็นนก ทรงเป็นทวยเทพและปีศาจ ทรงเป็นต้นไม้ และไม้พุ่ม เฉพาะคนเฝ้า ๆ เท่านั้นที่ถือว่าพระองค์ทรงแตกต่าง (จากจักรวาล)

ไม่มีใครเลยที่ตกอยู่ภายใต้การสะกดแห่งมนต์มายาของพระองค์จะทราบ ว่า พระองค์ทรงเป็นอาตมัน พระองค์ทรงประทับอยู่ที่หัวใจของสัตว์ทั้งปวง

พวกเขาที่ไม่รู้จักสัจธรรมนี้ย่อมไปเที่ยวแสวงหาพระองค์ข้างนอก พระองค์ทรงเป็นสัจธรรมทั้งปวง สิ่งทั้งปวงนอกจากนั้นเป็นมายาทั้งสิ้น ผู้ฉลาดย่อมทราบเรื่องนี้ และเพ่งอยู่ที่พระองค์ ณ ภายในหัวใจของพวกเขาเอง

ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาความสุข ทั้งข้าพระองค์ก็ไม่ปรารถนาความหลุดพ้นด้วย ขออย่าได้มีอะไรนอกไปจากภักติแทบเท้าของพระองค์เท่านั้น ขอให้ปากของข้าพระองค์ท่องพระนามของพระองค์ ขอให้หูของข้าพระองค์ฟังเรื่องราวของพระองค์ ขอพระบาทดอกบัวของพระองค์ได้ส่องแสงเข้าไปในหัวใจของข้าพระองค์ด้วยเถิด ขอพวกที่มีรักติดต่อพระองค์ทั้งหลายอย่าทอดทิ้งข้าพระองค์เลย นี่เป็นความกรุณาที่ข้าพระองค์ขอแทบพระบาทของพระองค์

รามประสาธ

รามประสาธ (พ.ศ. ๒๒๖๑ - ๒๓๑๘) เป็นชาวเบงกอล

ดูจริตของเรา ! เจ้าจงบอกเรา จงบูชาเจ้าแม่กาลิในแบบที่เจ้าต้องการ พร้อมกับสาธยายมนต์ที่ครูอาจารย์ได้ให้เจ้าไว้ทั้งกลางวันกลางคืนเถิด

เมื่อเจ้านอน จงคิดว่าเจ้ากำลังเชื่อฟังพระนาง ในเวลาหลับเจ้าก็จงเพ่งไปยังพระนาง เมื่อเจ้าบริโภค ก็จงคิดว่าเจ้ากำลังทำพิธีแก่พระนาง อะไรก็ตามที่เจ้าได้ยินด้วยหูของเจ้านั้นถือว่าเป็นมนต์ของพระนางทั้งสิ้น พยัญชนะ ๕๐ คำ แต่ละคำเป็นตัวแทนพระนางทั้งนั้น ท่านรามประสาธ

โมกษะ : จุดมุ่งหมายประการที่สี่ของมนุษย์

๓๖๕

ประกาศด้วยความชื่นชมยินดีว่า เจ้าแม่มีแทรกซึมอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง เมื่อเจ้าเคลื่อนไหวไปมา อยู่ในเมือง ก็จงพิจารณาเห็นว่าเจ้ากำลังเดินไปรอบ ๆ เจ้าแม่เกิด

เพลงภักษันที่นิรนาม

(สมสราภยา จาติเย ภุชณะ นามะ ภษะ มนะ)

ดูก่อนจิต ! เจ้าซึ่งสละความยึดมั่นในโลกแล้ว จงบูชาพระนามของพระภุชณะ จงกล่าวพระนามของพระภุชณะซ้ำบ่อย ๆ แล้วเจ้าจะค้นพบทรัพย์สมบัติที่ประมาณค่ามิได้ ความต้องการด้วยวัตถุทางโลกีย์และความหลอกลวงทั้งปวงที่มายาก่อให้เกิดขึ้นมานั้นก็จะพลันมลายสูญไป ถ้าหากเจ้ามีความปรารถนาเพื่อความงาม ความกระหายของเจ้าก็จะสมปรารถนาในชั่วขณะ เพราะเจ้าจะเห็นแก้วมณีที่ไม่มีตำหนิ คือ พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดที่ไม่มีขอบเขตนั้นด้วยตาของเจ้าเอง การเห็นความงามของเจ้าจะหายเข้าไปในพระองค์ผู้งามทุกอย่าง ซึ่งเป็นที่ที่ธรรมชาติรอบ ๆ ทั้งหมดจะถูกทำให้จมหายไป เพียงพระบาทดอกบัวของพระผู้เป็นเจ้าสัมผัสเจ้าเท่านั้น หัวใจเจ้าก็จะเปี่ยมไปด้วยความมั่งคั่งรุ่มรวยที่น่าประหลาด

อันธระ (เตลุดุ)

ดยาคราช

ดยาคราช (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๙๐) ซึ่งเป็นผู้แต่งคีตาชาวอินเดียภาคใต้ที่สำคัญที่สุดนั้น เป็นสมาชิกแห่งตระกูลเตลุดุ ซึ่งอาศัยอยู่ในประเทศทมิฬ เพลงส่วนใหญ่ที่ได้ยินร้องในวงดนตรีของอินเดียภาคใต้นั้นมักจะเป็นเพลงที่ท่านดยาคราชแต่งขึ้น ท่านบูชาพระผู้เป็นเจ้าในรูปของพระราม ซึ่งเป็นอวตารของพระวิษณุและเป็นวีรบุรุษแห่งมหากาพย์ภาษาสันสกฤตของท่านฤชาวลมิกี ท่านมีความเชื่อถ้อยในประสิทธิภาพแห่งการกล่าวพระนามของพระผู้เป็นเจ้าซ้ำ ๆ อย่างเต็มที่ บทเพลงของท่านนับว่าน่าสนใจมาก มิใช่เพราะศรัทธาอย่างรุนแรงเกี่ยวกับภักติและเทศนาทางด้านจริยศาสตร์และทางด้านจิตใจของท่านเลย แต่เพราะการประกาศออกมาว่าดนตรีเป็นวิถีทางด้านจิตใจที่ง่ายกว่าการปฏิบัติโยคะเสียอีก อีกประการหนึ่งการฝึกฝนทางดนตรีโดยไม่มีภักติในพระผู้เป็นเจ้าเลยนั้นก็นำเขาไปสู่จุดหมายปลายทางที่เหมาะสมได้

(คีตา : “สวรวราคสุธารส”)

ดูก่อนจิต ! ภักติพร้อมด้วยโอชะแห่งโน้ตเพลงและทำนองดนตรีนั้นย่อมเป็นสวรรค์และความหลุดพ้นจริง ๆ...

การรู้และตระหนักถึงธรรมชาติแห่ง “เสียง” ที่เกิดจากประสาทต่าง ๆ ที่เป็นมูลฐาน (มูลธาร) ย่อมเป็นความสุขและความหลุดพ้นในตัวเอง ในทำนองเดียวกับความรู้เกี่ยวกับศูนย์กลาง

เสียงต่าง ๆ ของร่างกายย่อมก่อให้เกิดโน้ตที่น่าปิติยินดี ๗ อย่างของคนตรัสขึ้น

โดยอาศัยความรู้ทางด้านปรัชญา เขาอาจค่อย ๆ บรรลุถึงความหลุดพ้น หลังจากที่ได้เวียนว่ายตายเกิดแล้วหลายครั้งหลายหนได้ แต่ผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับความไพเราะของเพลงไปพร้อม ๆ กับภักดีตามธรรมชาติที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้านั้นย่อมกลายเป็นอาตมย์ที่หลุดพ้นในชาตินี้และในเวลานี้ได้.

ภาค ๔

ศาสนาอิสลามในประเทศอินเดียสมัยกลาง

ประมาณ พ.ศ. ๑๑๑๓ - ๑๑๗๕	ชีวิตและการเผยแพร่ศาสนาของนบีมุฮัมมัด
" ๑๒๕๔ - ๑๒๕๘	ชาวอาหรับภายใต้การนำของมุฮัมมัด อิบน์ กาซิม (Muhammad ibn Qasim) พิชิตแคว้นซินด์ หรือสินธุ (sind)
" ๑๕๐๕	ตั้งแคว้นฆัซนีน (Ghaznin) ของเติร์กขึ้น
" ๑๕๓๑	สะบุกติกันแห่งฆัซนีนยึดเมืองกานูลได้
" ๑๕๔๒ - ๑๕๖๙	มาหุมุดแห่งฆัซนีนจู่โจมตีอินเดียโดยไม่รู้ตัว
" ๑๕๖๔	ตั้งแคว้นฆัซนาวิดขึ้นที่เมืองละฮอร์ (Lahore)
" ๑๕๘๓	สงครามที่ดันทันกัน (Dandankan) พวกฆานาวิดเสียส่วนใหญ่ของจักรวรรดิให้แก่พวกสัลจุก (Saljugs)
" ๑๖๙๔	เจหาน-ซูซ (Jahan-Suz) เฝ้าเมืองฆัซนีน เกิดแคว้นฆอร์ (Ghor) ขึ้น
" ๑๗๒๙	พวกฆอริด (Ghōrids) ยึดเมืองละฮอร์ วาระสุดท้ายของแคว้นพวกฆัซนาวิด
" ๑๗๓๕	ฆอริดชนะปฤถิวราช (Prithiviraj) เดลีกลายเป็นศูนย์กลางของพวกฆอริดในอินเดีย

การปกครองแบบสุลต่านในเดลี

พ.ศ. ๑๗๕๔ - ๑๗๗๙	รัชกาลสุลต่านอัลตุลมิช สุลต่านองค์แรกในเดลี
" ๑๘๐๙ - ๑๘๓๐	รัชกาลสุลต่านบาลบัน ผู้ทำให้ระบอบการปกครองแบบสุลต่านในเดลีมั่นคง
" ๑๘๓๙ - ๑๘๕๙	รัชกาลสุลต่านอะลา อัล-ดิน ซัลฎี ระยะที่ระบอบการปกครองแบบสุลต่านในเดลีทำเป็นแบบราชสำนักขึ้นมา
" ๑๘๔๙ - ๑๘๕๓	เดลีพิชิตอินเดียได้ สถาปนาระบบสุลต่านพหุมนีอิสระขึ้นในเดลี
" ๑๘๖๘ - ๑๘๙๔	สุลต่านมุฮัมมัด อิบน์ ตุฆลัก ผู้ทรงให้ความอุปถัมภ์แก่นักประวัติศาสตร์และนักทฤษฎีการเมืองชื่อบาร์นี

พ.ศ. ๑๘๙๔ - ๑๙๓๑	รัชกาลสุลต่านเดลี พระนามว่า ฟิรูก ชาห์ ตุมลุก วาระ
" ๑๙๔๑ - ๑๙๔๒	สุดท้ายแห่งระยะที่ระบบสุลต่านทำทำเป็นแบบราชสำนัก
" ๑๙๔๔ - ๒๐๖๙	จักรพรรดิที่มีรุกรานอินเดีย และทำลายเมืองเดลี เกิดแคว้น
" ๒๐๑๒	มุสลิมอิสระขึ้นมากมาย บางทีจะเป็นสมัยที่ท้านกฟิรูกเกิด
" ๒๐๔๗	ระบบสุลต่านโลดี (Lodi) แห่งเดลี
	ครุณานักผู้ให้กำเนิดศาสนาสิกข์เกิด
	บานูรครอบครองเมืองกานูล

จักรวรรดิโมกุล

พ.ศ. ๒๐๖๙	สงครามครั้งแรกที่ปะนิปัต (Panipat) พวกโมกุลปกครอง
" ๒๐๘๓	เดลีและอักระแทนพวกโลดี
" ๒๐๙๘	กษัตริย์โมกุล พระนามฮูมาเยนถูกเซร์ชาห์ซูร์ขับออกจาก
" ๒๐๙๙	อินเดีย
" ๒๑๑๒ - ๒๑๒๙	ฮูมาเยนได้เดลีกลับคืน
" ๒๑๒๕	อัคบาร์ขึ้นครองราชสมบัติ
" ๒๑๔๓	โมกุลพิชิตชิตอร์ (Chitor) คุชราต เบงกอล แคว้นเมียร์
" ๒๑๕๐	ประกาศใช้ ดิน-อี-อิลากี ซึ่งเป็น "เทวศรัทธา" ของอัคบาร์
" ๒๑๕๐	อนุญาตกฎบัตรว่าด้วยการให้ความร่วมมือแก่บริษัทอีสต์
" ๒๑๕๐	อินเดีย
" ๒๑๕๐ - ๒๑๗๐	รัชกาลจักรพรรดิชะฮันคีร์
" ๒๑๗๐ - ๒๒๐๒	รัชกาลจักรพรรดิชาห์ ชะฮาน
" ๒๑๙๔	ตั้งโรงงานของบริษัทอีสต์อินเดียขึ้นที่เมืองฮุกลี (Hugli)
" ๒๒๐๐ - ๒๒๐๑	สงครามแย่งราชสมบัติระหว่าง ดาราชิกอห์ (Dārā Shikōh)
" ๒๒๕๐	กับออรังเซบ (Aurangzib)
" ๒๒๕๐	ชาห์วะลี-อุลลาห์ ประสูติ ออรังเซบ สิ้นพระชนม์
" ๒๒๕๒	นาทียร์ ชาห์ ปล้นเดลี
" ๒๓๐๐	สงครามพลัสส์ีย์ (Plassey)

บทนำ

หลังจากที่ฆอริตเติร์กพิชิตอินเดียในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๘ แล้ว เมื่อว่าตามหลักอุดมการณ์วิทยา อินเดียก็เป็นบ้านเมืองที่ประกอบด้วยสังคมต่าง ๆ ที่มีจำนวนมากกว่าหนึ่งสังคมยังเป็นปัญหาอยู่ว่า พวกฆอริต และอนุชนรุ่นต่อ ๆ มาได้ปฏิบัติแบบฟอร์มแห่งชีวิตทางด้านการเมืองหรือการเศรษฐกิจของประเทศหรือเปล่า อาจมีผู้โต้แย้งอย่างตระหนักเห็นว่า พวกฆอริตตั้งผู้ปกครองประเทศชุดหนึ่งขึ้นมาแทนผู้ปกครองประเทศอีกชุดหนึ่ง โดยมีได้เปลี่ยนแปลงหน้าที่ของรัฐบาลที่ปฏิบัติกันมาเป็นประเพณี หรือความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองประเทศ กับผู้ถูกปกครอง นั่นคือในด้านการบริหารบ้านเมืองเลย ทั้ง ๆ ที่นำเอาเค้าโครงใหม่มาใช้ที่ศูนย์กลาง คือ เดลี พวกฆอริตก็เป็นพวกจารีตนิยมในรอบนอกคือในหมู่บ้าน และในด้านเศรษฐกิจพวกฆอริตก็เพียงนำเอาผู้เก็บภาษีอากรกลุ่มใหม่เข้ามาโดยมิได้เปลี่ยนวิถีทางการครองชีวิตของประชาชนชาวอินเดียเลย สิ่งที่น่าจะไม่เป็นปัญหาอะไรก็คือว่า พวกฆอริตซึ่งได้รับการคุ้มครองจากอำนาจทางด้านการทหารได้นำเอาการตีความหมายและจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตอย่างใหม่ แต่ทว่าไม่อาจที่จะผสมกลมกลืนกันได้ นั่นคือแบบมุสลิมเข้ามาสู่หัวใจแห่งประเทศอินเดีย

เมื่อระลึกถึงเครื่องกีดกันของประเทศอินเดียตามชายแดนด้านศาสนาระหว่างมุสลิมกับพวกที่ไม่ใช่มุสลิมที่ยังใหม่อยู่แล้ว ก็เป็นการยากที่จะพิจารณาไตร่ตรองตำแหน่งแห่งอารยธรรมมุสลิมในอินเดียในภาพทางด้านประวัติศาสตร์ที่สงบเงียบได้ ในบรรดาปีที่เหตุการณ์ พ.ศ. ๒๔๙๐ ก่อให้เกิดขึ้น ก็นับว่าเป็นการง่ายที่จะถือว่าปากีสถานเป็นสิ่งที่ดีที่จำเป็นในฐานะที่เป็นวิธีใดก็ได้ “ในครรภ์แห่งกาลละ” ในทันทีที่มุสลิมได้ปกครองอินโดสถานทางด้านการเมืองในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ และเพราะฉะนั้นก็เพื่อขยายความแตกต่างกันระหว่างวัฒนธรรมมุสลิมและที่ไม่ใช่แบบมุสลิมในอินเดีย หรือเพื่อถือว่าวัฒนธรรมมุสลิมเป็นความชั่วร้ายที่ไม่จำเป็นที่การล้อมรอบทางด้านการเมืองสมัยใหม่ทำให้เป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้เท่านั้น และเพราะฉะนั้นก็ทำให้มีความแตกต่างระหว่างวัฒนธรรมทั้งสองนี้ให้น้อยที่สุด

แนวคิดที่นำมาใช้ในที่นี้ก็คือการที่พวกฮินดูเห็นว่าพวกมุสลิมเป็นเพียงอีกรักรณะหนึ่งเท่านั้น การที่จารีตประเพณีฮินดูแทรกซึมเข้าไปในหมู่พวกมุสลิมตามหมู่บ้านต่าง ๆ การที่จักรพรรดิโมกุลสร้างชนชั้นปกครองแบบฮินดูผสมมุสลิมด้วยการใช้ระบบตำแหน่งในการรับใช้ในราชสำนักและผลประโยชน์ร่วมกันในการเล่นคลี การชนช้าง และเครื่องแต่งตัวที่เป็นธรรมดาสามัญ การพัฒนาภาษาผสม คือ ภาษาอูรดู (Urdu) อันเป็นการผสมไวยากรณ์ฮินดีกับศัพท์อาหรับและเปอร์เซียเป็นส่วนใหญ่ การที่พวกมุสลิม เช่น อัล-บิรูนี (al-Biruni) หรือ อะบูล ฟัซล (Abu'l Fazl) ศึกษาปรัชญาฮินดูศาสนาสังเคราะห์ของท่านพริกับคุรุนานัก ทั้ง ๆ ที่ทั้งหมดนี้จะไม่มีความหมายที่พวกมุสลิมที่ได้รับการศึกษา

ดี หรือพวกฮินดูที่ได้รับการศึกษาดีแล้วยอมรับการอยู่ร่วมกันทางด้านวัฒนธรรมว่าเป็นการใหม่โรงตามธรรมชาติแห่งการที่จะผสมกลมกลืนกันทางด้านวัฒนธรรมเลยก็ตาม ดังนั้น ก่อนที่อินเดียจะถูกอังกฤษปกครองเป็นเวลานานและก่อนที่ข้อคิดเห็นทางการเมืองสมัยใหม่แห่งความเป็นชาติมุสลิมจะเกิดขึ้นเป็นเวลานานนั้น ความเห็นสอดคล้องต้องกันของประชาคมมุสลิมในอินเดียได้ปฏิเสธระบบปรัชญาที่ประกอบด้วยลัทธิต่าง ๆ ที่คัดมาจากแหล่งเดิมต่าง ๆ กันของอัคบาร์และดาราซิกอห์ ทั้งนี้ก็เพื่อเห็นแก่คำสอนในศาสนาอิสลามที่บริสุทธิ์ของเชคอาหฺเหม็ด แห่งซีร์ฮินด์ (Shaikh Ahmed of Sirhind) และชาห์ วะลีอุลลาห์ (Shah Wali-Ullah) การแยกกันทางด้านวัฒนธรรมนับว่าเป็นอุดมคติที่เป็นเด่นอยู่ในอินเดียที่อยู่ในปกครองของมุสลิมในสมัยกลาง คือในการละเลยต่อชัยชนะทางด้านวัฒนธรรม

ณ ที่นี้เราได้ถูกเรียกร้องให้วิเคราะห์ผลทางการเมืองแห่งข้อเท็จจริงนี้ในประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของอินเดียเลย ที่นับว่าสำคัญน้อยยิ่งไปกว่านั้นก็คือการที่จะแนะนำว่าอาจจะมีผลทางการเมืองอะไรต่อไปอีก แต่เราก็อาจเข้าใจได้ดียิ่งขึ้นว่าทำไมศาสนาอิสลามในฐานะที่เป็น อุดมการณ์ จึงยังคงไม่ได้ถูกทำให้ผสมกลมกลืนในอินเดียสมัยกลาง แต่ก็ยังชื่นชมยินดีอยู่กับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับวัฒนธรรมที่มีมุสลิมซึ่งส่วนใหญ่ได้แก่วัฒนธรรมฮินดูอยู่ได้เป็นเวลานาน ถ้าหากเราจะได้ตรวจสอบภูมิหลัง (เบื้องหลัง) ทางด้านศาสนาและประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามดูบ้าง.

บทที่ ๑๔

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

ศาสนาอิสลามในอินเดียก็คล้ายกับในที่อื่น ๆ นั่นแหละ คือ เป็นอารยธรรมที่มีศาสนาเป็นพื้นฐาน นั่นคือ ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง “การที่มนุษย์ยอมรับว่ามีอำนาจที่มองไม่เห็นที่สูงกว่าบางอย่างควบคุมจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตของเขา และในฐานะที่เป็นภาวะที่เราจะต้องเชื่อฟัง เคารพ และบูชา” เหตุผลที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลก วัตถุประสงค์แห่งชีวิตประจำวันของเขา ก็คือการยอมจำนน (อิสลาม) ต่อพระผู้เป็นเจ้า และบูชาพระองค์ผู้ทรงมีอำนาจเหนือทุกสิ่งทุกอย่าง สังคมมนุษย์จะไม่มีคุณค่าเลย นอกเสียจากว่า พระอัลเลาะห์ (อาหฺล้า) จะประทานคุณค่าให้เป็นพื้นฐานเพื่อความหลุดพ้นนิรันดร์อันพิสดารได้ของมนุษย์ ชีวิตในโลกนั้นนับว่าสำคัญอยู่ แต่ก็เพราะพระอัลเลาะห์นั่นเองที่ประทานความสำคัญให้ โลกมิได้เป็นมายา โลกเป็นความจริงที่น่าสะพรึงกลัวสำหรับมนุษย์เพราะเป็นลางบอกความสุบินนิรันดร์หรือการถูกประณามเป็นนิรันดร์ การที่มนุษย์มีชีวิตอยู่ในโลกนั้นมิได้เป็นความชั่วที่จะต้องหลีกเลี่ยงเลย แต่ทว่าเป็นโอกาสอันดีที่จะรับใช้พระผู้เป็นเจ้าต่างหาก

ดังนั้น สักสำหรับพวกมุสลิมแล้ว คุณค่าต่าง ๆ ของโลกนี้มีได้อยู่ที่คุณค่าแห่งการที่โลกสร้างตัวเองขึ้นมาเลย มนุษย์มิได้มีชีวิตอยู่เพียงเพื่อรับใช้ความพึงพอใจของตนตามอาการที่ตนนึกฝันเอาเองเลย เพราะฉะนั้น จุดหมายปลายทางของมนุษย์จึงมิใช่ความสมบูรณ์ของตนเอง มิใช่ความรู้จักตนเองในโลกเลย ความเชื่อถือของเขา วิธีชีวิตของเขานั้นพระอัลเลาะห์ผู้เป็นใหญ่เหนือเขาเป็นผู้ทรงกำหนดไว้ มุสลิมมักจะเป็นผู้รับใช้พระผู้เป็นเจ้าของเขาอย่างเอาจริงเอาใจเสมอ ไม่มีมุสลิมคนใดที่เราสืบทันความคิดของเขาในอินเดียสมัยกลางจะลืมนึกไปว่าเขาอยู่ในโลกที่พระอัลเลาะห์ทรงปกครองเลย มุสลิมในฐานะที่เป็นทาสที่ดีไม่เคยลืมเขียนในนามของพระอัลเลาะห์หรือไม่เคยลืมที่จะสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้าของเขาเลย ไม่ว่าเขาจะอยู่ห่างไกลจากศาสนาเพียงใดก็ตาม หัวใจของเขาก็อาจปรากฏในสายตาของเราได้ เขารู้ว่าการศึกษามนุษย์ที่สมบูรณ์นั้นหาใช่มนุษย์ด้วยกันไม่ แต่ทว่าเป็นพระผู้เป็นเจ้าต่างหาก

อิสลามเท่าที่เปิดเผยในคัมภีร์กุรอานและสุนนะ

ในฐานะที่เป็นวิถีทางแห่งการศึกษาที่พระอัลเลาะห์ได้ประทานให้ นั้น ตราบเท่าที่พระองค์ทรงถือว่าเป็นการเหมาะสม (จึงได้ประทาน) หนังสือที่พระองค์ทรงเปิดเผย คือ คัมภีร์ กุรอาน (โกหฺร่าน) พระองค์ได้ทรงส่งภวะดั้งเดิมในสวรรค์ในฐานะที่เป็น “ป้ายที่พิทักษ์รักษาไว้เป็นอย่างดี” (กุรอาน ๘๕.๒๒) ลงมาเป็นภาษาอาหรับโดยส่งผ่านทูตกาเบรียล (Gabriel) มายังผู้สื่อข่าวของพระองค์

คือ นบี (ศาสดาพยากรณ์) มุฮัมมัด กินระยะเวลาว่า ๒๐ ปีนับจากประมาณ พ.ศ. ๑๑๕๓ เป็นต้นมา แต่แม้ว่า นบี หรือศาสดาพยากรณ์จะมีได้รับป้ายนี้ทั้งหมด บันทึกถ้อยคำของพระมุฮัมมัดที่เกิดจากการจรรโลงใจซึ่งมีพบไม่เฉพาะในความทรงจำของมนุษย์ทั้งหลายเท่านั้น แต่เมื่อถือตามจารีตประเพณีสมัยต่อ ๆ มาแล้ว ที่เขียนไว้บนกระดุกสะบักบ้าง บนใบลานบ้าง และบนหินบ้างนั้น ได้ถูกรวบรวมขึ้นหลังจากที่พระมุฮัมมัดได้สิ้นพระชนม์แล้ว และในสมัยกาลหลังองค์ที่ ๓ พระนามว่า อุษมาน (‘Uthmān : พ.ศ. ๑๑๘๗ - ๑๑๙๘) ก็ได้ทรงรวมเข้าเป็นรูป “คัมภีร์ทางราชการ” ที่มี ๑๑๕ สูตรหรือ ๑๑๕ บท ไม่ว่าวิถีทางใดก็ตามที่ความคิดของมุสลิมอาจเกิดขึ้นในศตวรรษต่อ ๆ มา หลังจากที่ได้มีการพิจารณาแก้ไขคัมภีร์กูรานแล้ว พวกมุสลิมได้พบพระวจนะจริง ๆ ของพระผู้เป็นเจ้า ผู้เป็นใหญ่ต่อวิถีทางเหล่านั้นในคัมภีร์กูรานนั้น คัมภีร์กูรานได้คงความจรรโลงใจเกี่ยวกับชีวิตทางด้านศาสนาของศาสนาอิสลามไว้ทุกยุคทุกสมัยทีเดียว

แต่เพราะคัมภีร์กูรานเป็นพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้า และนบีมุฮัมมัดซึ่งเป็นศาสดาพยากรณ์องค์สุดท้าย ในตอนที่พระองค์สิ้นพระชนม์นั้นก็เป็นอันว่าทวดสวรรค์ที่มักเกิดเพื่อประชามของพวกผู้ที่มีศรัทธาเชื่อถือเป็นอันว่าสิ้นสุดลง ที่ใดเล่าจะเป็นสถานที่ที่ผู้ที่มีศรัทธาจะได้พบทิศทางที่มีหลักฐานในท่ามกลางแห่งความเปลี่ยนแปลงขึ้น ๆ ลง ๆ ของชีวิตทั้งปวง? พวกอาหรับได้พิชิตดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลและประชากรเผ่าแปลก ๆ ด้วยศาสนาที่ได้รับการพัฒนาเป็นอย่างดียิ่งของตนอันใด ความต้องการเพื่อที่จะมีการแนะแนวทางก็ได้ทวีเพิ่มขึ้นมากไปด้วยฉะนั้น คัมภีร์กูรานเป็นหลักฐานชิ้นสุดท้ายจริง ๆ แต่ถ้าหากว่าปราศจากการแปลความหมายเสียแล้ว คัมภีร์กูรานก็อาจเป็นคัมภีร์ที่ผู้มีศรัทธาเลื่อมใสยากที่จะเข้าใจได้ บางทีก็นับว่าเป็นเรื่องธรรมดา ๆ ที่ว่าพวกมุสลิมพร้อมด้วยคนเป็นจำนวนมากที่มีชีวิตอยู่ด้วยความทรงจำเกี่ยวกับคำพูดและการกระทำของพระมุฮัมมัด เป็นการสวนตัวควรที่จะแสวงหาแบบของสิ่งที่พวกเขาควรเชื่อและปฏิบัติตามเทศนาและตามจริยวัตรของพระมุฮัมมัดที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเลือกให้เป็นผู้ถือเทวสาสน์ของพระองค์ ในสมัยที่มุสลิมพิชิตอินเดียภาคเหนือได้นั้น แหล่งกำเนิดที่สำคัญแห่งความเชื่อถือและการปฏิบัติของพวกมุสลิมนอกจากคัมภีร์กูราน ก็คือ **สุนนะ** หรือวัตรปฏิบัติของนบีตามที่ได้มีรายงานไว้ในฮะดีษ (Hadith) ซึ่งเป็นส่วนสำคัญแห่งปริมปราประเพณีเกี่ยวกับพระมุฮัมมัดตามที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ ความจริงใจที่บุคลิกภาพของนบีมีต่อบุคคลต่าง ๆ ในสมัยเดียวกัน และความเคารพที่ชาวอาหรับมีต่อจารีต (สุนนะ) ที่บรรพบุรุษได้ปฏิบัติกันสืบ ๆ มาได้ก่อให้เกิดแรงกระตุ้นที่จะหันเหปริมปราประเพณีไปสู่แหล่งกำเนิดแห่งอำนาจแหล่งที่สองขึ้นมา

วัตรปฏิบัติต่าง ๆ ที่ประมวลไว้รุ่นแรกสุดของฮะดีษนั้นบางทีพวกผู้มีใจบุญสุนทานจะได้รวบรวมขึ้นเพื่อเอาไว้สั่งสอนตัวเองและพวกนักกฎหมายและผู้พิพากษาที่จะต้องปกครองบริหารดินแดนที่อาหรับพิชิตได้รวบรวมขึ้นในตอนต้นสมัยอุมมาัยด (Umayyad) ก็ได้ ในตอนนั้นคนเหล่านั้นมิได้อำนาจที่จะใช้สิทธิลงล้าง จะเป็นทั้งสองรองอยู่ก็เฉพาะคัมภีร์กูรานเท่านั้น แต่ก็มีความรู้ลึกอย่าง

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๘๓

รุนแรงอยู่ในหมู่ผู้ที่มีศรัทธาทั้งหลายว่า นอกจากคัมภีร์กูรานแล้ว ก็ควรจะต้องมีความเชื่อถือในอำนาจของนบีและพรรคพวกและสานุศิษย์ของนบีนั่น ซึ่งจะทำให้ปัจเจกบุคคลหรือนิกายใด ๆ ที่ปรารถนาจะให้เหตุผลสนับสนุนการตีความหมายของศาสนาอิสลามตามธรรมดาอาศัยชะรีฮ์ได้ ดังนั้น ก็จะต้องไม่ก่อนหน้าทีมนุญญะจะเริ่มต้นสร้างชนบประเพณี และทำให้แพร่หลายนานนัก ชะรีฮ์ได้กลายเป็นรายงานเกี่ยวกับสิ่งที่นบี พรรคพวกและสานุศิษย์กล่าวไว้หรือทำไว้ ถ้าหากว่าท่านเหล่านั้นได้ถูกบังคับให้ทำเช่นนั้น ในตอนแรกท่านผู้ใญ่บุญทั้งหลายก็รู้สึกว่าจะมีความลำบากยากเย็นอะไรเกี่ยวกับเรื่องปลอม ๆ เหล่านี้เลย พวกเขาคิดโดยไม่สงสัยเลยว่าโดยเหตุที่ข้อความของเรื่องเหล่านั้นดีและจริง นบิจะได้พูดหรือทำเช่นนั้นจริง ๆ ชะรีฮ์ได้กลายเป็นโลกเล็ก ๆ แห่งประวัติศาสตร์ทางศาสนาของประชาคมมุสลิมในระหว่างปีต่าง ๆ ที่กำลังก่อร่างสร้างตัวขึ้น

การยกฐานะของนบีมุฮัมมัดในชะรีฮ์ขึ้นสู่ตำแหน่งขั้นที่เป็นหลักฐานซึ่งมีฐานะเสมอด้วยตำแหน่งของคัมภีร์กูราน และการตรวจสอบการปฏิบัติที่แท้จริงของประชาคมมุสลิมใหม่โดยอาศัยการพิจารณาความหมายทางด้านศาสนาเดิม ๆ ของคณะทูตของนบีมุฮัมมัดนั้น เมื่อว่าในด้านอาณาจักรแห่งนิติศาสตร์แล้วก็เป็นงานของอัล-ชาฟีอี (al-Shāfi'ī : พ.ศ. ๑๓๑๐ - ๑๓๖๓) อัล-ชาฟีอี ไม่เหมือนบรรพชนของท่านที่ได้ถูกทำให้เตรียมพร้อมที่จะรับ ปริมปราประเพณีที่มีชีวิตชีวา ของประชาคมว่าเป็นมูลฐานแห่งกฎหมายโดยมิได้คำนึงถึงว่าปริมปราประเพณีนี้ควรจะต้องเชื่อว่าเป็นของนบีมุฮัมมัด ท่านได้ชักชวนเพื่อนชาวมุสลิมของท่านให้ยอมรับว่า เฉพาะปริมปราประเพณีจากองค์นบีมุฮัมมัดเท่านั้นที่ควรจะมีพลังแห่งกฎหมายและว่าแบบแห่งพฤติกรรมของประชาคมมุสลิมควรจะเป็นพฤติกรรมที่เป็นแบบของพระมุฮัมมัด โดยมีต้องสงสัยเลยว่าข้อนี้ในตอนแรกได้เพิ่มความโน้มเอียงไปในทางที่จะประดิษฐ์ปริมปราประเพณีเกี่ยวกับผู้เผยแผ่ศาสนาขึ้น แต่ทว่าในระยะอันไกลนั้นก็ได้มีผลแห่งการทำให้การปฏิบัติของประชาคมที่แท้จริงขึ้นอยู่กับการพินิจพิจารณาโดยอาศัยความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งทางด้านศาสนาสัมัยของอัล-ชาฟีอี และโดยอาศัยการทำกฎหมายและวิธีค้นพบกฎหมายให้เป็นระบบการยกปริมปราประเพณีเกี่ยวกับผู้เผยแผ่ศาสนาขึ้นสู่สถานะทางศาสนาซึ่งเกือบเท่าเทียมคัมภีร์กูรานนั้น ย่อมเกิดผลเป็นการกลับทำประชาคมมุสลิมให้กลับไปหาศาสนาอิสลามในตอนปลายศตวรรษที่ ๒ และตอนต้นศตวรรษที่ ๓ แห่งฮิจเราะห์ศักราช

การทำให้ชะรีฮ์และสุนนะะเรียบร้อยอยู่ในมณฑลแห่งนิติศาสตร์นี้ได้แรงให้เกิดมีประมวลชะรีฮ์ขึ้นซึ่งได้ทำให้เป็นที่พอกพอกใจหลักการใหม่ ๆ แห่งการวิพากษ์วิจารณ์มากที่สุด ผู้ที่บรรยายชะรีฮ์จำต้องอ้างหลักฐานต่าง ๆ ย้อนหลังไปหาผู้บรรยายเดิม ๆ ซึ่งตามปกติก็ได้แก่สมัคพรรคพวกของนบีมุฮัมมัด และแล้วชีวิตประวัติของผู้บรรยายทั้งหลายก็จะถูกรวบรวมขึ้นเพื่อที่จะสืบให้รู้แนวว่าผู้บรรยายชะรีฮ์ทั้งหลายอยู่ในตำแหน่งที่จะเป็นสื่อถ่ายทอดชะรีฮ์ที่มีมูลหรือเปล่า ตัวอย่างเช่น เพื่อสืบให้รู้แนวว่าผู้บรรยายคนหนึ่งได้ตายก่อนที่ผู้บรรยายคนต่อไปจะเกิดหรือเปล่า หรือว่าผู้บรรยายเหล่านั้นได้เคยพบกันหรือไม่

ในศตวรรษที่ ๓ แห่งฮิจเราะห์ศักราช ได้ปรากฏว่ามีการรวบรวมฮะดีษที่ต้องใช้ความระมัดระวังมากขึ้น ซึ่งเรียกว่า **ซะฮิห์** (Sahih หรือ Genuine Collections) ที่ **อัล-บุฆาริ** (al-Bukhārī ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๑๓) ได้รวบรวมขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักไปในด้านเกี่ยวกับกฎหมายเป็นส่วนใหญ่ กับที่มุสลิม (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๓๒) ได้รวบรวมขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์หลักไปในทางด้านเทววิทยาเป็นส่วนใหญ่ ประมวลทั้งหลายเหล่านี้มีหลักฐานทางด้านคัมภีร์อยู่ในศาสนาอิสลาม จะเป็นที่สองรองก็เฉพาะหลักฐานของคัมภีร์กุรอานเท่านั้น ดังนั้น ระยะเวลา ๓๐๐ ปีก่อนที่พวกเติร์กจะพิชิตอินเดียเหนือนั้น ก็ได้มีการรวบรวมหัวข้อ (compendia) “ที่เป็นมาตรฐาน” แห่งปริมปราประเพณีของพวกมุสลิมขึ้น ซึ่งประมวลเหล่านี้พร้อมด้วยคัมภีร์กุรอานก็ได้ให้เกิดแหล่งกำเนิดความเชื่อถือของพวกมุสลิมที่เป็นทางการขึ้นมา

สำหรับพวกมุสลิมที่ถูกต้อง (สุนนี) แล้ว แหล่งกำเนิดความเชื่อถือและการปฏิบัติที่เป็นทางการเหล่านี้มิได้เป็นระบบผูกขาดทางด้านจิตใจแห่งความเป็นพระที่ได้รับการแต่งตั้งจากสวรรค์โดยใครก็ตามในประชาคมนั้นสามารถอุทิศตัวเองให้แก่การศึกษาและการพัฒนาศาสนาศาสตร์ทั้งหลายที่ถือเอาการศึกษาคัมภีร์กุรอานและสุนนะของนบีที่มีอยู่ในประมวลทางด้านคัมภีร์ต่าง ๆ ของฮะดีษเป็นมูลฐาน กาลิฟหรือหัวหน้าประชาคมมุสลิมย่อมไม่มีอำนาจทางด้านจิตใจใด ๆ ผู้ที่มีความเชื่อถือแต่ละคนมีสิทธิเท่าเทียมกันในด้านที่จะศึกษาวิธีที่จะทำให้พระผู้เป็นเจ้าเชื่อ *ดังที่จะเห็นในตอนที่ว่าด้วย ชะรีอา (Shā'ā) ชะรีอาจะต้องผูกมัดด้วยความสอดคล้องต้องกันของประชาคมก่อนสมัยของท่าน* สำหรับศาสนาอิสลามที่ไม่แท้หาได้เป็นเช่นนั้นไม่

ศาสนาอิสลามที่ไม่แท้

การแตกแยกในอารยธรรมมุสลิมที่สำคัญที่สุด ก็คือการแตกแยกที่ชีอา (Shī'a) ซึ่งเป็นพรรคของอาลี ('Alī) ได้ก่อให้เกิดขึ้น

หลังจากที่พระมุฮัมมัดได้สิ้นพระชนม์แล้ว ส่วนหนึ่งของผู้ที่มีความจงรักภักดีต่อพระมุฮัมมัดได้ยืนยันว่า อาลีซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องและเป็นบุตรเขยของนบีเป็นทายาทที่ถูกต้องต่อการที่จะเป็นหัวหน้าของประชาคมมุสลิม ประชาชนส่วนใหญ่ไม่เห็นพ้องด้วย และเมื่ออาลีได้เป็นกาหลิบขึ้นมาแล้ว พวกอุมัยยัด (Umayyads) ก็ใช้กำลังอาวุธต่อต้านอาลี อาลีต้องสูญเสียซีเรีย และอียิปต์ และใน พ.ศ. ๑๒๐๔ ซึ่งเป็นปีที่อาลีถูกปลงพระชนม์นั้น **มูอาวียะ** (Mu'awīya) ซึ่งเป็นอุมัยยัดผู้หนึ่งก็ได้ประกาศตั้งตัวเป็นกาหลิบขึ้นที่เมืองเยรูซาเล็ม **หะซัน** (Hasan) โอรสของอาลีได้ขายสิทธิของตนให้แก่มูอาวียะ และต่อมาอีก ๒-๓ ปี หะซันก็สิ้นพระชนม์ พรรคชีอายืนยันว่าถูกมูอาวียะลอบวางยาพิษ อนุชาของหะซันพระนาม **हुเซน** (Husain) ซึ่งมีชีวิตอยู่อย่างสงบ ณ เมืองเมดินะในรัชสมัยของมูอาวียะนั้นก็ได้ก่อการกบฏต่อยาซิด (Yazīd) โอรสของมูอาวียะ พรรคพวกของहुเซนประมาณ

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๗๕

๒๐๐ คน ได้ถูกกำลังที่เหนือกว่าล้อมไว้ ณ เมืองคาร์บาละ (Karbala) และเมื่อไม่ยอมมอบตัวโดยดี ก็ถูกทำลายล้างจนหมดสิ้น วันที่ ๑๐ แห่งเดือนมุฮาร์รัม (Muharram) ซึ่งเป็นวันที่นุเซนสิ้นพระชนม์นั้นนับว่าเป็นวันสุดยอดแห่งการเศร้าโศกเสียใจซึ่งมีอยู่สิบวันในหมู่ของพวกชีอะห์ พระองค์อาลีปรากฏว่าได้สิ้นสุดลง แต่ทว่าได้กลายเป็นจุดศูนย์รวมสำหรับความไม่พอใจทั้งปวงในสมัยนั้น แม้ว่าชีอะห์จะเป็นอาหรับโดยกำเนิด แต่ก็ได้รับความสนับสนุนในหมู่พวกผู้ซื้อของเจ้าจำนำ (มาวาลี) ซึ่งเป็นพวกที่มีชีอะห์รับที่ได้ออมรับนับถือศาสนาอิสลาม แต่ก็ยังไม่ได้รับการยกเว้นจากภาษีอากรและความไม่สามารถทางด้านสังคมที่วางไว้สำหรับพวกที่มีเชื้อมุสลิม

ความพ่ายแพ้ทางด้านการเมืองได้กระตุ้นให้มีการต่อเติมลัทธิคำสอนของชีอะห์ โดยเฉพาะให้ละเอียดลออขึ้น *ประการแรก* การสิ้นพระชนม์ของนุเซน “ผู้ได้รับทุกขุทรมาน” ได้นำไปสู่การนำเอาเครื่องกระตุ้นทางกิเลสเข้ามา โศกนาฏกรรมเกี่ยวกับการสิ้นพระชนม์ของนุเซนย่อมมุ่งทางที่จะนำไปสู่สวรรค์สำหรับชีอะห์ *ประการที่สอง* ชีอะห์ได้พัฒนาลัทธิคำสอนเกี่ยวกับ อิมาม คือผู้ที่ไม่รู้จักผิดพลาดที่มีส่วนแห่งคุณลักษณะสวรรค์ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงส่งมาเพื่อนำทางผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสทุกยุคทุกสมัย ชีอะห์บางคนถือว่าอิมามเป็นอวตารของพระผู้เป็นเจ้าเองด้วยซ้ำไป แต่ชีอะห์ทั้งหลายมิได้เป็นเหมือนคนอื่น ๆ อิมามเป็นผู้ไม่มีบาป (ไม่เหมือนพระมุฮัมมัด) และเป็นผู้ที่ไม่รู้จักผิดพลาด มีความรู้ลึกกลับ อันได้แก่แสงสว่างอันเป็นทิพย์ซึ่งได้ถ่ายทอดจากพระผู้เป็นเจ้ามายังพระมุฮัมมัด แล้วก็มายังอาลีและอนุชนของอาลี อาลีเป็นผู้แปลความหมายพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้าในคัมภีร์กุรอานเป็นคนสุดท้าย อาลีได้รับแต่งตั้งจากพระผู้เป็นเจ้าและเป็นผู้รับผิดชอบต่อพระผู้เป็นเจ้า ไม่ใช่ประชาชนของผู้ที่มีความซื่อตรงจงรักภักดีแต่งตั้งและมีได้รับผิดชอบต่อประชาชนของผู้มีความจงรักภักดีเหล่านั้น อำนาจของอาลีใกล้เคียงกับอำนาจของโป๊ปมากกว่าที่จะใกล้เคียงอำนาจของพวกกาหลิบสุนนี

พรรคชีอะห์แตกแยกออกเป็นหลายพรรค พรรคที่ใหญ่ที่สุดก็คือพรรคของ “พวกสิบสอง” (ทวาฮ์วัคคีย) ซึ่งรับรองอิมาม ๑๒ คนในสายจากฟาติมาและอาลี มาสิ้นสุดลงที่ มุฮัมมัด อัล-มาห์ดี (al-Mahdi) ซึ่งได้หายไปจากโลกใน พ.ศ. ๑๔๒๓ และมีผู้เชื่อกันว่าได้รับการคุ้มครองให้ระงับการที่พระองค์จะกลับมาเป็นครั้งที่สองเพื่อสร้างความยุติธรรมและความเป็นธรรมขึ้นมาใหม่สำหรับพวกสิบสอง (Twelvers) นั้น อิมามยังคงเป็นผู้ที่จะต้องตายอยู่ แต่ทว่าแสงสว่างอันเป็นทิพย์ยังมีแผ่อยู่ในตัวเขา

นิกายของชีอะห์ที่สำคัญที่สุดนิกายหนึ่ง ก็คือ นิกายของ “พวกเจ็ด” (สัตตวัคคีย) (หรือ อิสมาอีลียะ - Ismā'īlī) ที่ได้นำมาเช่นนั้นก็เพราะพวกเขารับรองบุตรของอิสมาอีล อิบน์ ญาฟาร์ (Ismā'īl ibn Ja'far) อิมามคนที่ ๖ ว่าเป็นอิมาม และไม่ยอมรับรองน้องของญาฟาร์ชื่อ มุซา อัล-กาสิม (Mūsā al-Kāsim) พวกที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกับอิสมาอีลียะ ก็คือพวกการมาเตียน (Qarmatians) ที่เชื่อว่า มุฮัมมัด อิบน์ อิสมาอีล เป็นอิมามคนสุดท้ายที่คงจะบังเกิดอีกครั้งหนึ่งในวันสุดท้าย

ในความเชื่อถือของพวกอิสมาอีลีนัน เลข ๗ มีความสำคัญที่น่าอัศจรรย์อย่างยิ่ง ในด้านปรัชญาที่โพลลาโตนิคแบบนิยมเหตุผลของพวกอิสมาอีลีนัน มีการอุปติแห่งพุทธิปัญญาโลก ๗ อย่าง คือ พระผู้เป็นเจ้า ๑ จิตสากล ๑ วิญญาณสากล ๑ สสารบรรพกาล ๑ อวกาศ ๑ กาละ ๑ กับโลกแห่งแผ่นดินและมนุษย์ ๑ การอุปติทั้ง ๗ อย่างนี้ก่อให้เกิดสายโซ่แห่งการปรากฏแห่งพุทธิปัญญาโลก ซึ่งเริ่มต้นด้วยอาดัมและผ่านทางนบีมุฮัมมัดมายังอิหม่ามทั้งหลาย พระมุฮัมมัดมิได้เป็นตราประทับของนบีดั้งในศาสนาอิสลามที่แท้เลย พวกอิหม่ามทั้งหลายสอนว่ากฎหมายต่าง ๆ ของชะรีอา (Shar'ā) นั้นมิได้ตั้งใจจะให้ใช้กับพวกที่มีความรู้ลึกกลับ และข้อห้ามต่าง ๆ ของชะรีอาที่เป็นเพียงนิทานเปรียบเทียบกับเท่านั้น คัมภีร์กุรอานเองก็มีความหมายชั้นใน จะรู้ได้ก็เฉพาะสมาชิกเท่านั้น

พวกอิสมาอีลีย์ และพวกการมาเตียนได้รับความสนใจจากพวกคนจนและชนชั้นต่ำ พวกชาวนาและพวกช่างฝีมือในตอนแรก พวกการมาเตียนได้ปฏิบัติเรื่องการมีทรัพย์สินสมบัติร่วมกันและตามที่พักอาศัยของพวกการมาเตียนกล่าวไว้ก็ว่า พวกนี้ได้ปฏิบัติเรื่องการมีทรัพย์สินร่วมกันด้วย พวกการมาเตียนได้จัดการรวมพวกกรรมกรและช่างฝีมือทั้งหลายเข้าเป็นสมาคม พวกนี้เห็นว่าเป็นการถูกต้องตามกฎหมายถ้าพวกเขาจะทำให้เลือดของพวกออร์ธอดอกซ์หลังออกมา พ.ศ. ๑๔๔๒ พวกการมาเตียนได้ตั้งรัฐอิสระขึ้นที่ อัล-อาห์ซะ ที่ฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกของอ่าวเปอร์เซีย และได้ยกทัพไปโจมตีซีเรียและอิรัก ซึ่งเป็นประเทศบ้านใกล้เรือนเคียง พ.ศ. ๑๔๗๓ ก็ยึดเมืองแมกกะ (มักกะฮ์) ได้ และได้นำเอาหินดำไป พวกการมาเตียนได้ถ่ายทอดลัทธิคำสอนของตนไปยังพวกฟาติมิด (Fatimids) แห่งอียิปต์ และพวกอัสซัสซิน (Assassins) แห่งอะละมุด (Alamut) และซีเรีย ผู้ซึ่งทำให้โลกมุสลิมตกอกตกใจเพราะการโจมตีโดยไม่ให้อภัย และเพราะการลอบสังหารจากบ่อมปรการอันเป็นภูเขของพวกตนจนกระทั่งถูกมองโกลสุลาฏ (Hulagū) ขับไล่ออกไปเมื่อ พ.ศ. ๑๗๙๙

พวกอิสมาอีลีย์ และพวกการมาเตียนได้มีความเข้มแข็งขึ้นก็เพราะการที่สังคมเกิดไม่พอใจขึ้นมาในสมัยอับบาซิด (Abbāsīd) ในสมัยหลัง ๆ ความไม่เสมอภาคระหว่างคนมั่งมีกับคนจน และความมั่งคั่งรุ่งเรืองของจักรวรรดิซึ่งเสื่อมลงในสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ได้ทำให้ประชาชนชั้นต่ำต้อยเป็นจำนวนมากกลายเป็นข้าศึกศัตรูของอิสลามนิกายสุนนีไป อิสลามนิกายสุนนีปรากฏว่ายอมให้มีความทุกข์ยากในทางสังคมสมัยนั้น ในเวลาใกล้ที่มุสลิมจะพิชิตอินเดียขึ้น นับว่าเป็นธรรมเนียมที่จะประณามศัตรู เช่น พวกการมาเตียนหรือบาตินี (Bātinīs) ที่นับว่าสำคัญยิ่งกว่านั้นก็คือการเร้าให้เกิดความเกลียดชังในหมู่พวกที่ให้การสนับสนุนระเบียบที่มีอยู่ในขณะนั้น

แต่เราก็จำต้องเห็นว่า พวกชีอาส่วนใหญ่มองดูพวกอิสมาอีลีย์และพวกการมาเตียนด้วยความอกสั่นขวัญแขวนพอ ๆ กับที่เห็นพวกสุนนี หรือพวกมุสลิมออร์ธอดอกซ์ทีเดียว เพราะพวกนั้นได้ประนีประนอมเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้าและมีได้คำนึงถึงความสิ้นสุดแห่งความเป็นปิตุของพระมุฮัมมัด ส่วนใหญ่ของพวกชีอา พวกสิบสอง (ทว่าทศวัคคีย) ยกเว้นหลัก ๕ ประการของอิสลาม

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๘๑

(การทำให้บริสุทธิ์ตามพิธีรีตอง ๑ การสวดมนตร์ ๑ การให้ทาน ๑ การอดอาหาร ๑ และการจาริกแสวงบุญ ๑) และแม้ว่าพวกเหล่านี้จะได้ยอมรับหลักการเกี่ยวกับความสอดคล้องต้องกัน แต่กฎของพวกเขาที่มีสุนนะฮ์ของนบีเป็นมูลฐาน บางทีหลักการของพวกเขาที่แตกต่างไปจากหลักการของนิกายต่าง ๆ ของสุนนี ๔ นิกายด้วยกัน ตัวอย่างเช่น ยอมให้มีการสมรสชั่วคราว ไม่ยอมให้สมรสกับหญิงที่นับถือคริสต์ศาสนาหรือศาสนายิว เมื่อว่าอย่างแบบดินทุรังแล้วอำนาจของอิหม่ามเอนเอียงไปในทางที่จะมีรัศมีทับอำนาจของคัมภีร์กูรานและสุนนะฮ์ทีเดียว

แม้พวกชีอะฮจะมีอิทธิพลอยู่ในราชสำนักโมกุล (Mughal) ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ และ ๒๒ และขึ้นมียินดีต่อการศึกษาที่บรรดาพวกเจ้าผู้ปกครองบ้านเมืองในราชอาณาจักรมุสลิมแคว้นเดกกันหันมานับถือ ซึ่งปรากฏว่าเป็นดังนั้น ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ แต่การที่พวกชีอะฮได้ให้ความสนับสนุนต่อความคิดเห็นของมุสลิมสมัยกลางในอินเดีย นั้น มิได้รับการพิจารณาว่าเด่นชัดพอในด้านการสังสรรค์ทางสังคมและการเมืองที่จะเอามารวมไว้ในหนังสือสำหรับอ่าน อนึ่ง แม้ว่าพวกอิสมาอีลียะฮ์และพวกการมาเตียนจะได้แทรกซึมเข้าไปในอินเดีย แต่ก็ถูกรัฐบาลมุสลิมภายใต้อิทธิพลของสุนนีปราบปราม และเท่าที่ค้นคว้าหามาได้ ก็มีได้ทั้งประจักษ์พยานโดยตรงใด ๆ แห่งความคิดไว้ให้แก่พวกคนชั้นหลัง ๆ ในอินเดียเลย

ภูมิหลังทางด้านประวัติศาสตร์

ในตอนแรกอิสลามได้เข้ามาสู่อินเดียได้ในฐานะที่เป็นศาสนาและแล้วต่อมาก็ในฐานะเป็นพลังทางด้านการเมือง การที่พวกอาหรับซึ่งอยู่รอบนอกพิชิตแคว้นซินด์หรือสินธุ (Sind : ในตอนต้น พ.ศ. ๑๒๕๔) นั้น ได้มีพวกมุสลิมมาตั้งหลักแหล่งตามฝั่งทะเลด้านทิศตะวันตกอยู่ก่อนแล้ว จุดดั่งที่พวกมุสลิมได้ไปตั้งอาณานิคมเล็ก ๆ อยู่ในแคว้นปัญจาบได้ก่อนที่พวกฆัสนาวิด (Ghaznavid) จะรุกราน (เริ่มต้น พ.ศ. ๑๕๔๓) ฉะนั้น

การกะจังหะและสภาพแห่งการที่มุสลิมพิชิตอินเดียภาคเหนือ นั้น นับว่ามีความสำคัญอย่างแน่นอนในการที่จะกำหนดลักษณะภาพแห่งความคิดของพวกมุสลิมในอินเดีย การที่พวกอาหรับภายใต้การนำของมูฮัมมัด อิบน์ กาศิม รุกรานแคว้นซินด์ (สินธุ) ในสมัยแรก ๆ นั้น เกิดขึ้นหลังจากที่องค์ันมูฮัมมัดสิ้นพระชนม์แล้วไม่ถึง ๑๐๐ ปี ใน พ.ศ. ๑๒๕๔ อิสลามยังคงเป็นศาสนาที่ประกอบด้วยการยืนยันที่เป็นมูลฐาน ๒-๓ ข้อเกี่ยวกับความเป็นหนึ่งของผู้เป็นเจ้า คณะทูตของนบี ความน่าสะพรึงกลัวแห่งการพิพากษาคriminalที่สุดท้าย ความต้องการทำมาชวันละ ๕ ครั้ง การไปจาริกแสวงบุญ (ทำหัจญ์) ที่เมืองเมกกะ และการให้ทาน (ซะกาต) แก่คนยากจน พวกอาหรับยังคงนั่งอยู่แทบเท้าของประชาชนที่พวกเขาได้ปราบปรามแล้วในฐานะยอมตัวเป็นศิษย์ศึกษาศิลปะเกี่ยวกับอารยธรรม นับว่าเป็นความจริงที่การศึกษาไวยากรณ์อาหรับได้เริ่มต้นภายใต้การนำของอัล-ดูอาลี (Al-Du'ali)

อัล-ขัลอีล (al-Khālīl) และซิบะไวห์ (Sibawiah) ชาวเปอร์เซีย พวกถือปรมิปปราประเพณี เช่น อัล-หะซัน อัล-บาศรี (al-Hasan al-Basrī) อิบน์ ซุหรี (Ibn Zuhri) และ อิบน์ ชาราหิล อัล-ชะบี (Ibn Shārahil al-Shā'Bi) ได้ทำให้งานราชการด้านศาสนาเกี่ยวกับการพูดและการกระทำของนบีหรือพรรคพวกของท่านแพร่หลายไป ขณะที่นักคิด เช่น วาซิล อิบน์ อะตา (Wāsil ibn 'Atā) ยกเรื่องราวทางด้านเทววิทยาเกี่ยวกับเทพบัญญัติและมนุษย์บัญญัติขึ้นมานั้น นิกรายต่าง ๆ เช่น นิกรายชาวิญญู (Khārijī) และนิกรายชีอา ก็มีทะเลาะกันเกี่ยวกับรัฐบาลที่มีความซื่อสัตย์สุจริต แม้กระนั้น อิสลามก็ยังคงสร้างอาวุธทางด้านพุทธิปัญญา คือ ศาสตร์ว่าด้วยปรมิปปราประเพณี เทววิทยา นิติศาสตร์ และประวัติศาสตร์ ซึ่งจะทำให้อิสลามสามารถเผชิญกับการให้เหตุผลด้วยอะไรบางอย่างที่มากกว่าความเชื่อมั่น อิสลามยังคงได้รับความตั้งใจแห่งบรรดาอารยธรรมต่าง ๆ ของโบราณดิอุม และเปอร์เซียที่พวกอาหรับพิชิตได้ ภายในขอบเขตอันกว้างขวางนั้นพวกมุสลิมมีเสรีภาพที่จะแสวงหาและทำตามเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าตามวิถีทางของตน มิได้มีลัทธิความเห็นที่ถูกต้องที่ตั้งเป็นกฎเกณฑ์แน่นอนใด ๆ ไม่มีเจ้าหน้าที่ที่แสวงหาวิธีที่จะบังคับเราเลย -

เพราะฉะนั้น ระยะเวลาหนึ่งร้อยปีหลังจากที่พวกอาหรับพิชิตดินแดนลุ่มแม่น้ำสินธุได้แล้ว จึงนับว่าเป็นศตวรรษที่วัฒนธรรมฮินดูสามารถต่อสู้กับวัฒนธรรมอาหรับโดยหวังว่าจะให้วัฒนธรรมของตนแก่อาหรับมากกว่าที่ตนได้ถูกพวกอาหรับบังคับให้รับวัฒนธรรมของเขา ตัวอย่างเช่น การศึกษาวิชาโหราศาสตร์ตามหลักวิชาการในศาสนาอิสลามที่ดั่งต้นด้วยการตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของคัมภีร์อินเดียคือ คัมภีร์ ลีทธานตะ ซึ่งมีผู้นำไปยังกรุงแบกแดดเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๓๑๔ แล้วก็ถูกแปลถ่ายทอดออกเป็นภาษาอาหรับ ระบบการนับถือของฮินดูก็เข้าไปสู่โลกอิสลามประมาณในยุคเดียวกันนั่นเอง ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อินเดียก็ได้ให้ระบบเลขทศนิยมแก่คณิตศาสตร์ของอาหรับ

ภูมิหลังที่มอริตเติร์กพิชิตอินเดียซึ่งเริ่มเมื่อ พ.ศ. ๑๗๑๘ และได้รุ่งโรจน์ขึ้นมาจนอยู่ในฐานะเป็นสำนักสุลต่านแห่งเดลีภายใต้สุลต่านอิลตุตมิช (İltutmish : พ.ศ. ๑๗๕๔ - ๑๗๗๙) นั้น นับว่าแตกต่างกันอย่างมากมาย การรุกรานของพวกมอริตที่มีต่ออินเดียและสามารถพิชิตดินแดนบางส่วนของอินเดียได้นี้ทำให้พวกเจ้าครองนครเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่อยู่ตามหุบเขาในอัฟกานิสถานเกิดความกระตือรือร้นกันมากขึ้น ทำให้นักผจญภัยชาวเติร์กมีอาชีพทำนอกบ้านนอกเมืองของตนซึ่งนับว่าเป็นการสร้างผลประโยชน์ให้แก่พวกเขาได้มาก และในที่สุดก็ทำให้พวกผู้ลี้ภัยมุสลิมที่ถูกพวกมองโกลรุกรานเมื่อทศวรรษที่ ๗ แห่งพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ได้ที่พำนัก

ห้าสิบปีแรกแห่งพุทธศตวรรษที่ ๑๕ ราชสำนักอับบาซิดกาหิลิบ ('Abbasid) ได้ยอมมอบราบคาบแก่ให้แก่นักผจญภัยทางทหารชาวเปอร์เซียก่อน แล้วต่อมาก็ยอมอยู่ภายใต้อำนาจของนักผจญภัยทางทหารชาวเติร์กผู้ซึ่งได้รับการสนับสนุนในด้านการทหารที่สำคัญ ๆ จากพวกเติร์กที่เป็นนอแมดที่พวกตนได้ทำให้มายอมอ่อนน้อมบ้าง ที่ดินชื่อมาบัง ที่อพยพเข้ามาพึ่งบุญบารมีบ้าง

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๙๓

พวกเติร์กนอแมดเหล่านี้เป็นพวกที่มาจากทุ่งหญ้าและภูเขาพันโอซุส (Oxus) และภูเขาอาร์เตส (Jaxartes) ออกไป สำนักงานกลางทางด้านการเมืองของโลกตะวันออกได้ย้ายไปอยู่ที่นิซาปุระ (Nishapur) สะมาร์กันด์ (Samarqand) บัขรา (Bukhara) และฆะซันนิน (Ghaznin) อับบาซิดกาหลิบที่กรุงแบกแดด ยังคงทรงพระชนม์อยู่ก็เพียงเพื่อทำให้ฉลองพระองค์ที่ทรงเกียรติและพระบัญชาที่จะทรงแต่งตั้งใครก็ได้ที่จะบังคับให้พระองค์ทรงทำอย่างนั้นได้ถูกต้องตามกฎหมายอยู่เท่านั้นเอง

บัดนี้ ดูไม่น่าจะเป็นไปได้เลยที่ว่าพวกฆอริดและพวกหัวหน้าทหารม้าที่ทรหดอดทนซึ่งติดตามพวกฆอริดไปในสมรภูมิต่าง ๆ ซึ่งได้แก่พวกอัฟกานิสถาน พวกเติร์ก พวกชาวเขาที่หยาบช้า พวกนอแมดที่เข้ามาพวกใหม่ ๆ จะเป็นผู้รับเอาวัฒนธรรมมุสลิมที่มีความลึกซึ้งต่าง ๆ กันหรือละเลียดอ่อนเสียเอง พวกนี้ได้เข้ามาในอินเดียสถานในฐานะผู้ที่เข้ามาจู่โจมตี และคงอยู่ในอินเดียสถานต่อไปในฐานะผู้ปกครองบ้านเมือง พวกเขามาอย่างทหารที่แสวงหาโชคลาภ พวกเขาได้พบโชคลาภ และก็อยู่เพื่อกอบโกยโชคลาภนั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่น่าประหลาดอะไรเลยถ้าหากความคิดเห็นของพวกมุสลิมในอินเดียมิได้เกิดจากบิดามารดาเช่นนั้น แม้ว่าพวกฆอริดเติร์กและพวกอัฟกานิสถานจะเป็นพวกที่หยาบคายและป่าเถื่อน แต่พวกเขาก็ได้เป็นผู้พิทักษ์รักษาอารยธรรมของพวกผู้อพยพเข้าไปซึ่งเป็นอารยธรรมที่มีค่ามากกว่าภูมิไฉย

เพราะใน พ.ศ. ๑๗๖๓ พวกมองโกลได้หลั่งไหลเข้ามาสู่โลกมุสลิม แล้วเมืองบัขรา สะมาร์กันด์ กูร์กันจ์ (Gurgān) บัลช์ (Balkh) มาร์ฟ (Marv) และฆะซันนิน ก็ถูกทำลาย นักปราชญ์ของโลกมุสลิมตะวันออกได้เสียชีวิตไปเป็นจำนวนมาก และหอสมุดหลายแห่งได้ถูกเผาพิณาสลง พ.ศ. ๑๘๐๑ ฮูลากู (Hulāgū) ราชันต์ดาของเจงกิสข่านได้ปล้นเมืองแบกแดดและปลงพระชนม์อับบาซิดกาหลิบ พระนามว่า อัลมุสตาซิม (Al-Mus ta'sim) แม้อ่อนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ราชันต์ดาของฮูลากู พระนามว่า ฆาซานข่าน (Ghazan Khan) จะได้หันมานับถือศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด และพวกสืบเชื้อสายมาจากพวกฮูลากู (เรียกว่าพวกอิลข่าน) จะได้ยอมมอบตัวเป็นศิษย์ของผู้ที่เป็นทาสตน เช่น อัลญูไวน์ (Al-Juwaini) และระซิดอูดดิน (Rashid ud-din) ศาสนาอิสลามในทรานโซฆาเนีย (Transoxania) เปอร์เซียและอิรักได้ตกอับอยู่เป็นเวลา ๕๐ ปี นอกจากที่เจงกิสข่านจะทำสงครามอยู่ทางฝั่งซ้ายของแม่น้ำสินธุ และโจมตีเมืองละฮอร์ (Lahore) และมุลตัน (Multan) แล้ว อินเดียส่วนอื่น ๆ ก็มิได้ถูกพวกมองโกลรบกวนเลย พวกอดีตทาสของพวกสุลต่านชาวฆอริดก็ถูกทอดทิ้งไปอย่างเจียบ ๆ และโดยบังเอิญมิใช่โดยอาศัยกำลังทหารของตนเลย พวกนี้ก็ได้ตั้งสำนักสุลต่านขึ้นที่กรุงเดลี

จากผลงานของนักประวัติศาสตร์ชาวอินเดียที่นับถือศาสนาอิสลาม ชื่อ มินฮาจ อุษ-ซิราจ ญุฆฎานี (Minhaj us-Siraj Juzjāni) ซึ่งตัวเองก็เป็นผู้ที่อพยพเข้าไปอยู่ในอินเดีย และผลงานของนักประวัติศาสตร์สมัยต่อมา ชื่อ ซิอา อูดดิน บาร์นีย์ (Zia ud-din Barni) ก็เป็นที่ประจักษ์ว่า สำนักสุลต่านแห่งกรุงเดลีได้ให้ที่พึ่งพาอาศัยแก่พวกนักปราชญ์ที่ลี้ภัยเข้าไปเพราะถูกพวกมองโกลรุกราน

ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ อินเดียได้กลายเป็นอาณาจักรทางด้านวัฒนธรรมของโลกอิสลาม ในสมัยที่ศูนย์กลางของโลกอิสลามต้องตกอยู่ในเงื้อมมือของข้าศึก เพราะฉะนั้น จึงไม่น่าประหลาดใจอะไรเลยที่แนวโน้มในศาสนาอิสลามแบบอนุรักษนิยมจัด ในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ได้รับการเสริมสร้างให้เข้มแข็งยิ่งขึ้นในอินเดีย การที่จะฟื้นฟูความสัมพันธ์กับของเก่าขึ้นมาใหม่ มากกว่าที่จะรับของใหม่นั้น นับว่าเป็นความปรารถนาที่มีเหตุผลซึ่งมีอยู่ในตัวมนุษย์ซึ่งหนีเอาตัวรอดมาได้อย่างหวุดหวิด และซึ่งบัดนี้พบว่าตัวเองอยู่ในค่ายทหารในอินเดียภาคเหนือที่ล่อแหลมต่ออันตราย แต่ก็เท่ากับเปิดโอกาสให้พวกมองโกลทางตะวันตกเฉียงเหนือ และพวกฮินดูที่อยู่รอบ ๆ ตัวโจมตีได้ง่าย

พวกนักปราชญ์มุสลิมที่อพยพเข้ามาเหล่านี้ บัดนี้ เป็นผู้แบกภาระอารยธรรมและศาสนาอิสลามไว้ ภายใต้การปกครองของพวกอับบาซิดกาหลิบสมัยแรก ๆ พวกมุสลิมมีเพียงเอาอย่างขนบประเพณีของเปอร์เซียสมัยก่อนที่จะนับถือศาสนาอิสลามและมรดกดั้งเดิมของกรีซเท่านั้น แต่ทว่าจะต้องตอบสนองความต้องการทางด้านศาสนาอีกด้วย และได้เปลี่ยนรูปวัฒนธรรมต่าง ๆ เหล่านั้นให้เป็นวัฒนธรรมเดียวที่ผิดกว่าวัฒนธรรมใด ๆ ทั้งหมด และยังใหญ่กว่าวัฒนธรรมใด ๆ ทั้งสิ้น

ในด้านศาสนา ศาสตร์แห่งฮะดีษ (Hadith) ได้ให้วิธีการตั้งกำหนดกฎเกณฑ์ และการป้องกันความเชื่อที่ถูกต้องและการปฏิบัติศาสนกิจด้วยความศรัทธาเลื่อมใสจริง ๆ แก่พวกมุสลิม นิติศาสตร์ (fiqh : ฟิฆ) ของมุสลิมปรากฏเป็นเสมือนหัวใจแห่งหลักการทางกฎหมายที่เกี่ยวกับบุคคล การค้า ทรัพย์สมบัติและความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างพวกมุสลิมด้วยกันหรือระหว่างพวกมุสลิมกับผู้ที่มิใช่มุสลิม สำนักนิติศาสตร์ดั้งเดิม ๔ สำนัก คือ สำนักฮานาไฟต์ (Hanafite) ที่อาบู ฮานีฟะ (Abū Hānifa : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๒๑๙) เป็นผู้ให้กำเนิด ๑ สำนักมาลิกิต์ (Malikite) ซึ่งมาลิก อิบน์ อะนัส (Malik ibn Anas : ประมาณ พ.ศ. ๑๒๕๘ - ๑๓๓๘) เป็นผู้ให้กำเนิด ๑ สำนักซาฟีไต์ (Sāfi'ite) ซึ่งมุฮัมมัด อิบน์ อิดริส อัล-ชาฟีอี (Muhammad ibn Idris al-Shāfi'i : พ.ศ. ๑๓๑๐ - ๑๓๖๓) เป็นผู้ให้กำเนิด ๑ และ สำนักฮันบาลิต์ (Hanbalite) ซึ่งอาหมัด อิบน์ ฮันบัล (Ahmad ibn Hanbal : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๓๙๘) เป็นผู้ให้กำเนิด ๑ นับว่าเป็นตัวแทนศาสนาอิสลามสำนักเดียวที่ประสบความสำเร็จมากที่สุด และซึ่งทำให้อารยธรรมมุสลิมในอินเดียมีความเข้มแข็งอย่างยิ่ง พวกมุสลิมจากภายนอกประเทศอินเดียที่อพยพเข้าไปในอินเดียหรือพวกที่ชอบท่องเที่ยวมักจะได้รับแต่งตั้งจากสุลต่านในอินเดียให้เป็น “กาดีส” (Gādis : ผู้พิพากษาทางด้านศาสนา) ดังนั้น ก็ชื่อว่าได้ส่งเสริมความรู้ทางศาสนาอิสลามในอินเดียด้วย

ในด้านเทววิทยา “กะลาม” (Kalām) หรือศาสตร์ว่าด้วยเอกภาพของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ และปรัชญานั้นก็ลงรอยกับปรัชญากรีกได้ และในตอนกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ในเทววิทยาของ อัล-อัสฮะรี (al-Ash'arī : พ.ศ. ๑๔๑๖ - ๑๔๗๘) และในปรัชญาของ อัล-ฆะซาลี (al-Ghazālī : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๖๕๔) ศาสนาอิสลามก็สามารถหักพังอยู่ในที่มั่นที่มีบ่อปรการแข็งแรงพอที่จะป้องกันการโจมตี

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๙๕

ของฝ่ายตรงข้ามอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง การท้าทายของพวกมุฏาซิโลต์ (Mu'tazilites) ผู้ซึ่งชอบเอาคำอธิบายของกรีกมาแปลความหมายในศาสนาอิสลาม โดยทำพระเจ้าและคัมภีร์กุรอ่านให้ตรงกับมโนคติเกี่ยวกับความยุติธรรมและเหตุผลของมนุษย์นั้นได้มาเจอกับ อัล-ฮัซอะรี แห่งแบกแดด และ อัลมาตุรีดี (al-Māturīdī) แห่งสะมารกันด์ (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๘๗) ผู้ซึ่งได้เอาอาวุธคือวาทิจารณ์ของกรีกกลับไปใช้จนทำให้พวกมุฏาซิโลต์พ่ายแพ้ในเรื่องการยืนยันอำนาจอธิปไตยที่ไม่มีขอบเขตจำกัดของพระเจ้า และการต่อสู้ป้องกันคัมภีร์กุรอ่านและชะดีอ์

สมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ลัทธิลิกัลบ์ได้กลายเป็นส่วนที่ถือว่าธรรมดาสามัญในโลกอิสลามแล้ว พลังที่ก่อให้เกิดความแตกแยกที่เน้นในเรื่องความสัมพันธ์ส่วนบุคคลโดยตรงระหว่างปัจเจกชนกับพระเจ้าและที่มีความโน้มเอียงไปในทางที่ถ้าหากไม่ถึงกับทำให้ต่างปร้อย ก็ละเลยต่อกฎว่าด้วยความประพฤติและข้อกำหนดกฎเกณฑ์แห่งคำสอนดั้งเดิม อัล-ฆัชซาลี (al-Ghazālī) ได้ทำให้ลัทธินิกายซูฟี (Sufism : เป็นลัทธิลิกัลบ์ของศาสนาอิสลาม) เป็นที่เคารพนับถือกันทั่วไป อัล-ฆัชซาลี ซึ่งมีเพียงแสวงหาความรู้ในฝ่ายวิชาการเท่านั้น แต่ทว่ายิ่งแสวงหาประสบการณ์โดยตรงเกี่ยวกับพระเจ้าด้วย ได้จัดการทำให้เค้าโครงแห่งมโนคติทางด้านเทววิทยาพร้อมกับประสบการณ์ทางด้านศาสนาส่วนบุคคลที่แจ่มใสมั่นคงยิ่งขึ้น นับว่าเป็นความสำคัญสำหรับศาสนาอิสลามในอินเดียที่ลัทธินิกายซูฟีได้ค้นพบวิธีที่จะทำให้ศาสนาอิสลามดั้งเดิมในสมัยที่มุสลิมพิชิตอินเดียมีความเหมาะสมกับสังคมยิ่งขึ้น เพราะลัทธินิกายซูฟีไม่เพียงทำให้ประชาคมมีแนวร่วมสำหรับต่อต้านคนนอกศาสนาเท่านั้น แต่แบบความคิดและการบูชาของพวกซูฟียังเป็นที่สนใจสนใจของพวกฮินดูมาก จนทำให้พวกฮินดูเป็นจำนวนมากหันมานับถือศาสนาอิสลาม หลังสมัยที่ราชวงศ์โมกุล (Mughal) เป็นใหญ่อยู่ประมาณ ๓๐๐ ปีนี้เอง นักกฎหมายและนักเทววิทยาวัวเก่า ๆ จึงเกรงกลัวว่าพวกซูฟีจะแตกคอกออกไปอยู่ภายนอกอำนาจของศาสนาอิสลาม และถ้าไปไกลจนถึงขนาดไปพบกับความคิดที่ละเอียดและลึกซึ้งของฮินดูเข้า ก็จะทำให้ศาสนาอิสลามในอินเดียจะต้องยอมศิโรราบต่อลัทธิฮินดูไป

การเขียนประวัติศาสตร์ (ดาร์ริษ) ของมุสลิมในสมัยที่มอริตเติร์กกุรอ่านอินเดียนั้นได้พัฒนาไปเป็นแบบวัฒนธรรมอย่างเห็นได้อย่างเด่นชัด ขนบประเพณีที่บอกเล่ากันสืบ ๆ มา การสืบพันธุ์เฉพาะบุคคลในเผ่าเดียวกันของพวกอาหรับก่อนสมัยที่จะนับถือศาสนาอิสลาม จาริตประเพณี ขุดาย - นามะ (Khudāy - Nāma) ของเปอร์เซียเก่า ความต้องการชีวิตประวัติดึกดำบรรพ์ของพวกนบีหรือศาสดาพยากรณ์และกาหลิบสมัยแรก ๆ ธรรมเนียมของเปอร์เซียที่มีต่อหนังสือประเภทเกร็ดพงศาวดาร หรือนิยายต่าง ๆ ที่เป็นไปในเชิงสั่งสอนให้คนเป็นคนดีมีศีลธรรมและการที่ผู้ปกครองบ้านเมืองชาวเติร์กปรารถนาจะเป็นผู้มีชื่อเสียงเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความรุ่งเรืองในด้านการเขียนประวัติศาสตร์ที่เหมาะสมสำหรับการที่จะทำให้พวกมุสลิมในอินเดียหวนระลึกถึงมรดกอันยิ่งใหญ่ของตน การรุกรานของพวกมอริตได้ติดตามชัยชนะของภาษาเปอร์เซียมาในฐานะเป็นภาษาทางวรรณกรรมของโลกมุสลิมตะวันออก และด้วยชัยชนะนั่นเอง ก็เท่ากับเป็นการฟื้นฟูแบบความคิดของเปอร์เซียในด้านการเมืองและวรรณกรรม

๓๘๖

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

จริยศาสตร์ และการเขียนหนังสือมาให้กลับมีชีวิตชีวาขึ้นมาใหม่ เรื่องนี้ได้รับการสนับสนุนให้กำลังใจจากสุลต่านชาวเติร์กทั้งหลาย และข้าราชการที่สำคัญของพระองค์ซึ่งพบว่าภาษาเปอร์เซียเรียนง่ายกว่าภาษาอาหรับ ร้อยกรองและร้อยแก้วภาษาเปอร์เซียพร้อมทั้งเนื้อหาแห่งมหากาพย์ที่เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจต่าง ๆ นิยาย และเรื่องสอนใจทางด้านศีลธรรม การศึกษาในเรื่องกิริยามรรยาทอันสุภาพอ่อนโยน และในศิลปะการปกครองทางด้านการเมืองได้ทำให้สังคมของทหารเติร์กที่แสวงหาโชคกลางได้รับยกย่องว่าเป็นผู้ช่วยเสริมสร้างอารยธรรม

ดังนั้น การที่มุสลิมพิชิตอินเดียจึงได้บังเกิดในสมัยที่อารยธรรมอิสลาม ซึ่งเมื่อมองย้อนหลังไปดูแล้วจะเห็นว่าเป็นแบบฟอร์มที่ใครก็อาจเห็นได้ว่ายังคงมีอยู่ตลอดมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๔ - ๒๕ ชอบถ่ายแห่งความเปลี่ยนแปลงเพื่อเป็นการตอบสนองต่อการท้าทายของสิ่งแวดล้อมที่เป็นแบบอินเดีย นั่นมีน้อยกว่าในสมัยที่พวกอาหรับรุกรานลุ่มแม่น้ำสินธุเสียอีก ความจริงพวกอาหรับได้ทำให้มุสลิมส่วนใหญ่ยอมหมอบราบคาบแก่วัยแก่อินเดีย นั่นคือ การยอมรับพวกฮินดูให้อยู่ในฐานะ ซิมมี (zimmis) อันได้แก่ผู้ที่มิได้นับถือศาสนาอิสลาม แต่ตนจะต้องยอมอ่อนน้อมให้และจะต้องให้ความพิทักษ์รักษาโดยพฤตินัย

นับว่าเป็นที่น่าสังเกตว่าในทันทีที่ศาสนาอิสลามได้ที่ปลอดภัยอยู่ในอินเดียนั้น มิได้มีความพยายามที่สำคัญ ๆ ใด ๆ ที่จะใช้กำลังบังคับขับไล่ให้ศาสนาอิสลามออกไปจากอินเดียเลย เพราะข้อนี้เองลักษณะภาพทางการเมืองและสังคมแห่งการพิชิตของมุสลิมจึงจำเป็นต้องเป็นผู้รับผิดชอบเป็นส่วนใหญ่ พวกฆอริตและพวกโมกุลในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้ย้ายอินเดียด้วยกองทัพทหารอาหรับที่มีระเบียบวินัยเป็นอันดี พวกเขามิได้รุกรานอินเดียในฐานะเป็นหมู่ชนที่แสวงหาบ้านหรือเหมือนพวกนอแมดแสวงหาทุ่งหญ้าเลย พวกเติร์กและพวกโมกุลมิได้ขับไล่พวกชาวไร่ชาวนาฮินดูให้ต้องละทิ้งที่ทำมาหากินของตน หรือมิได้ตั้งหลักแหล่งอาณานิคมอยู่ในที่ดินของพวกที่ถูกยึดครองเลย ทั้งพวกฆอริตและพวกโมกุลก็ได้ตั้งผู้เก็บภาษีอากรขึ้นกลุ่มหนึ่ง และตั้งหัวหน้าฝ่ายทหารขึ้นอีกกลุ่มหนึ่ง โดยเปลี่ยนแปลงบุคคลที่เป็นดุจยอดพระมิดทางสังคมโดยมิได้ทำลายตัวพระมิดลงเลย

พวกเติร์กและพวกโมกุลต่างก็แสวงหาความยิ่งใหญ่มากกว่าที่จะแสวงหาจักรพรรดิในอินเดีย แสวงหาอำนาจอธิปไตยมากกว่าจะหวังเข้ามาเป็นผู้ปกครอง แสวงหาความสูงศักดิ์มากกว่าที่จะเข้ามาควบคุม สำนักสุลต่านที่เดลีและจักรวรรดิโมกุลมิได้เข้าไปก้าวภายในชีวิตประจำวันหรือการประกอบศาสนพิธีของประชาชนเลย นอกจากในเวลาสงครามที่ต้องต่อสู้กันอย่างดุเดือดแล้ว ก็ไม่มีความรุนแรงใด ๆ ที่จะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างพวกมุสลิมกับพวกฮินดูต้องร้าวฉานเลย เพราะส่วนใหญ่ชาวฮินดูก็คงไม่สนใจไยดีต่อผู้ปกครองใหม่นัก พวกฮินดูจะเป็นปฏิกิริยาอย่างรุนแรงก็ต่อพวกเติร์กและพวกโมกุลและศาสนาของพวกนั้นมากกว่า

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๙๗

ศาสนาอิสลามเข้ามาสู่อินเดีย

ทั้ง ๆ ที่มุสลิมเป็นผู้พิชิตฮินดู ทั้ง ๆ ที่ล่านักสุลต่านในเดลีและจักรวรรดิโมกุลจะรุ่งโรจน์เพียงใดก็ตาม แต่ชาวมุสลิมก็ยังคงเป็นชนหมู่น้อยอยู่นั่นเอง พวกฮินดูที่เป็นหัวหน้าอยู่ตามชนบทต่างก็ยังคงเสวยอำนาจอยู่อย่างเดิมภายใต้การปกครองของมุสลิมและพวกเสมียนพนักงานที่เป็นชาวฮินดูทั้งหลายก็ยังคงปฏิบัติหน้าที่ในทุกตำแหน่ง นอกจากตำแหน่งฝ่ายอำนวยการและตำแหน่งฝ่ายบริหารในด้านการปกครองเท่านั้น นับว่าเป็นความจริงที่อำนาจทางการเมืองและการเมืองเหนือฮินดูสถานส่วนใหญ่ยังคงตกอยู่ในกำมือของพวกมุสลิมอยู่ พวกมุสลิมซึ่งมีอำนาจทางการเมืองทุกอย่างอยู่ในมือยังคงคอยเฝ้าสังเกตพฤติกรรมบางอย่างอยู่อย่างเงียบ ๆ เพราะบางทีก็เป็นความจริงที่ยังจับให้มันค้นให้ตายไม่ได้ และบางทีก็พูดไม่ออก เพราะสำหรับพวกมุสลิมในอินเดียแล้ว สิ่งเหล่านี้จะต้องปฏิบัติก่อน คือ

(๑) เว้นจากการล่อลวงล่าเขตแดนแห่งกิจกรรมทางการเมืองในอินเดียที่เขาถือกันเป็นประเพณีสืบมา นั่นคือการเก็บภาษีอากรและการเพิ่มกำลังทหาร ต้องงดเว้นจากการที่จะเข้าไปก้าวก่ายในเรื่องความเชื่อถือ ขนบธรรมเนียมประเพณี และกฎของประชาคมที่ตกอยู่ในอำนาจของตน และ

(๒) รักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมและทางศาสนาของชนชั้นปกครองไว้เพื่อให้พวกนี้รวมหัวกันต่อต้านพวกที่มีใช้มุสลิมเพื่อรักษาตำแหน่งที่มีอภิสิทธิ์ทางการเมืองของตนไว้ สำหรับเงื่อนไขข้อสองนี้แหละที่เราจะได้กล่าวถึงกันต่อไป

เราจะเห็นได้ว่า ก่อนที่พวกมอริตจะพิชิตอินเดีย อัล-ฆะซาลียังคงทำให้สวัสดิภาพทางเทววิทยาของสำนักต่าง ๆ สงบอยู่ได้เป็นส่วนมาก และยอมให้พวกผู้วิเศษทั้งหลายได้เดินรุดงค์ไปยังเมืองเมกกะได้เป็นประจำแรก ในการกีดกันไม่ให้ปรัชญากรีกมีอิทธิพลเหนือนักปราชญ์ และโดยการจำกัดขอบเขตเทววิทยาของพวกสกอลาสติกให้มีบทบาทอยู่แค่ป้องกันชนบประเพณีของตนอย่างเคร่งครัดนั้น อัล-ฆะซาลียังได้ทำให้พวกมุสลิมหันกลับไปศึกษาคัมภีร์กุรอานและสุนนะฮ์ในฐานะเป็น “พระวจนะที่ทำให้เกิดความรู้สึกได้รวดเร็ว” สำหรับชีวิตทางด้านศาสนาทั้งส่วนบุคคลและสังคม ศาสนาอิสลามได้เข้าไปสู่อินเดียในสมัยที่ผู้คงแก่เรียนของอิสลาม (อุละมา : 'ulama) ส่วนใหญ่เป็นผู้ยึดมั่นในจารีตพิธีอย่างเคร่งครัดและเป็นหมอกฎหมายที่เคร่งครัดยิ่งกว่าที่จะเป็นนักเทววิทยา พวกนักปราชญ์เหล่านี้จะยุ่งเกี่ยวอยู่เฉพาะกับการปฏิบัติหน้าที่อย่างพิถีพิถันเกี่ยวกับจะต้องเป็นพยานให้ชาวมุสลิมว่า เป็นผู้ยึดมั่นในศาสนาเป็นประจำวัน ซึ่งก็นับว่าเป็นเหตุทำให้ประชาคมมุสลิมมีความมั่นคงอยู่ได้

การเมืองได้ทำให้พวกนักปราชญ์ (อุละมา) เหล่านี้มีอิทธิพลสูงส่งยิ่ง พวกเติร์กที่พิชิตอินเดียเหนือ เมื่อตอนกลาง ๆ พุทธศตวรรษที่ ๑๙ นั้น ก็เป็นนักผจญภัยที่สมัครเข้ามาเป็นทหารพวกนี้ได้รับ

ความสนับสนุนจากพวกนักการศาสนาเป็นอย่างมาก บรรดาสุลต่านของพวกมอริตได้รับรองอำนาจอธิปไตยของกาหลิบแห่งกรุงแบกแดดว่าถูกต้องตามกฎหมาย และในภาคปฏิบัติแล้วก็ทำตัวเสมือนเป็นกาหลิบอยู่ในอาณาจักรของตน โดยแต่งตั้งผู้พิพากษาทางศาสนา (กาดีส) และพวกหมอกฎหมายที่เคร่งคัมภีร์ (มุฟตีส) ไว้ตามเมืองสำคัญ ๆ และเมื่อพวกผู้พิพากษาและหมอกฎหมายเหล่านั้นได้ตัดสินใจอะไรลงไปแล้ว พวกกาหลิบเหล่านี้ก็จะทรงประกาศใช้เป็นกฎหมายบังคับประชาชนต่อไป พวกกาดีส มุฟตีส และอุละมา ที่สอนอยู่ตามโบสถ์ โรงเรียน และวิทยาลัยต่าง ๆ จะเป็นผู้คอยปฏิบัติตามพระบัญชาของสุลต่าน และยอมรับนับถือในอำนาจของสุลต่านทั้งหลาย ทั้ง ๆ ที่สุลต่านอาจไม่ยอมรับนับถือชะรีอา (Shari'a) ก็ตาม ในเมื่อฐานะทางการเมืองและนิสัยส่วนพระองค์เกิดเป็นปัญหาขึ้นมา ศักดิ์ศรีและอำนาจของรัฐก็ยังคงให้ความสนับสนุนแก่พวกอุละมาในด้านการให้การศึกษแก่ประชากรที่นับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่อยู่ ถ้าหากรัฐไม่ใช่อำนาจด้วยตัวเอง รัฐก็จะยอมให้ผู้อื่นเป็นผู้ใช้อำนาจนั้นแทน ปรากฏว่าโดยทั่ว ๆ ไป พวกสุลต่านที่เคลี มักจะแต่งตั้งอุละมาสุนนี ออร์ธอดอกซ์แห่งสำนักนิติศาสตร์ฮานาไฟ์ไว้ในราชการ และในตำแหน่งสอนหนังสือ

แต่ก็มีอยู่หลายครั้งหลายคราวที่รัฐบาลได้กดขี่พวกที่ประพฤตินอกกรอบนอกรอบอย่างจริงจัง พวกนิกายชีอา (Shi'a) ที่มีหัวรุนแรงคือนิกายอิสมาอีลีย์ (Isma'ili) และนิกายการมาเตียน (Qarmatians) ได้ปรากฏในอินเดียสถานในแถบลุ่มแม่น้ำสินธุตอนบนเป็นครั้งแรกและได้ตั้งอาณาจักรขึ้นอาณาจักรหนึ่ง โดยมีเมืองมุลตัน (Multan) เป็นเมืองหลวง มะหะหมุดแห่งฆาซนิน (Mahmud of Ghaznin) สามารถพิชิตพวกชีอาลงได้และได้ขับไล่พวกชีอาแตกกระจัดกระจายไปเมื่อ พ.ศ. ๑๕๔๘ และจาก พ.ศ. ๑๕๕๒ ถึง ๑๕๕๓ แต่พวกชีอาก็ยังคงทำงานใต้ดินอยู่ในอินเดียสืบมา ในรัชสมัยแห่งสุลต่านอิลตุตมิช (Iltutmish) ราซียะ (Raziya) อะลา อุดดีน ซัลญี ('Ala üd-din Khalji) และฟิรุษ ชาห์ ดุชลูก (Firüz Shah Tugh Lug) ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๘ และ ๑๙ รัฐบาลได้ฆ่าและจำคุกพวกชีอาเสียมากต่อมาก การที่พวกอิสมาอีลีย์ และการมาเตียนไม่ยอมรับว่าบรรดาสุลต่านทั้งหลายเป็นสุลต่านที่ชอบด้วยกฎหมาย การที่พวกอิสมาอีลีย์และพวกการมาเตียนเรียกร้องสิทธิเสมอภาค และการที่พวกนี้มืองค์การลับ ๆ ที่ตั้งขึ้นเพื่อช่วยเหลือกัน ทำให้รัฐบาลที่เคลีตกอกตกใจมากพอ ๆ กับที่พวกอิสมาอีลีย์และการมาเตียนไม่ยอมรับนับถือราชสำนักกาหลิบแบบดั้งเดิม โรงเรียนกฎหมาย และเทววิทยาที่ทำให้พวกอุละมาในนิกายสุนนีต้องได้รับความอับยศอดสูนั้นแหละ เพราะฉะนั้นเมื่อกล่าวโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างสำนักสุลต่านในเคลีกับพวกอุละมานับว่าใกล้ชิดสนิทสนมกันและถูกคอกันมาก ซึ่งนับว่าได้ก่อให้เกิดผลสำคัญต่อเอกภาพในภายนอกและเสถียรภาพของประชาคมมุสลิมมาก

การคุกคามทางด้านอุดมการณ์ที่สำคัญซึ่งมีต่อความมั่นคงของศาสนาอิสลามในอินเดีย นับว่าลึกซึ้งและมีเล่ห์กะเท่ห์มากกว่าการคุกคามจากพวกชีอาและการมาเตียนเสียอีก ทั้งนี้ก็เพราะการคุกคามนี้มาจากภายในหมู่พวกออร์ธอดอกซ์ จากพวกที่อุทิศชีวิตจิตใจให้แก่ศาสนาและมีความสุภาพอ่อนโยน ซึ่งพวกนี้ทำให้เกิดมีการโต้เถียงเกี่ยวกับคำสอนของพวกเขาย่อย ๆ พวกนี้ก็ได้แก่พวกผู้

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๙๕

วิเศษทั้งหลายนั่นเอง ความตึงเครียดในศาสนาอิสลามในอินเดียที่แท้จริงก็คือความตึงเครียดระหว่างพวกอุละมาที่ถือนิกายสุนนีกับพวกซูฟี นับว่าเป็นความตึงเครียดระหว่างทายาทแผ่นดินแห่งกองมรดกของอัล-ฆัซซาลี ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ ได้เกิดมีองค์การของพวกผู้วิเศษที่ยิ่งใหญ่ (ซิลิลละ) ขึ้นนอกประเทศอินเดีย และแม้แต่ก่อนที่พวกฆอริจจะพิชิตอินเดียได้อย่างเด็ดขาดเมื่อ พ.ศ. ๑๗๓๘ ความญะ มูฮิน อุดดีน ชิสตี แห่งซิสตาน (Khwāja Mu‘īn ud-dīn Chishtī of Sistan) ก็ได้ตั้งรกรากอยู่ในอัจมีร์ (Ajmir) โดยนำคณะนักบวชมาสู่อินเดียด้วย ในระยะเวลาอีกสองร้อยปีต่อมา คณะนักบวชซูฟีที่ยิ่งใหญ่ก็ได้แพร่ อาศรม ของตนไปเกือบทั่วภาคเหนือของอินเดียและสัมพันธ์กันดูร่างแท้ทีเดียว อาศรมสำนักเหล่านั้นนับว่าเป็นพลังที่ทรงอำนาจทั้งภายในและภายนอกประชาคมมุสลิมของอินเดีย พวกซูฟีนับว่าเป็นที่ถูกต้องถูกใจของพวกมุสลิมทุกชั้น โดยเฉพาะผู้ที่ได้รับการศึกษาในศาสตร์ต่าง ๆ ที่ถือกันมาตามประเพณีเพียงเล็กน้อย นอกจากนั้น พวกซูฟียังแสดงวิถีชีวิตและความคิดซึ่งเป็นที่ยอมรับของใจของพวกฮินดู ทั้งในด้านการเสียสละ ความเมตตา กรุณา การบำเพ็ญทุกรกิริยา ความเป็นผู้มีขันติธรรม และอย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยที่สุลต่านยังมีย่านาจออยู่ก็แสดงให้เห็นว่าพวกตนเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อชนชั้นปกครอง พวกนี้นับว่าเป็นธรรมทูตผู้เผยแผ่ศาสนาอิสลามในอินเดียอย่างแท้จริง

อย่างไรก็ดี พวกซูฟีมักจะถูกพวกอุละมาคอยจับตาดูอย่างใกล้ชิดตลอดเวลา นอกจากว่าพวกเขาจะยอมรับนับถือศาสนาอิสลามเท่านั้น หลังจากที่โมกุลพิชิตอินเดียได้แล้ว ความกลัวและความระแวงสงสัยของพวกออร์ธอดอกซ์นับว่ามีมากอย่างที่สุด ในเมื่อพระเจ้าอัครบาร์และต่อมา ก็ดาราชิกอห์ (Dārā Shikōh) ดูเหมือนจะให้ท้ายหรืออย่างน้อยที่สุดก็ทำไม่รู้ไม่ชี้ต่อมโนคติและการปฏิบัติของพวกที่มีได้นับถือศาสนาอิสลาม พวกออร์ธอดอกซ์กลัวความชอบใจในลัทธิสกลเทพนุชา กลัวความใจกว้างในเรื่องการบูชาอันบุญและกลัวการเร้าใจให้ละเลยเพิกเฉยต่อการศึกษาและปฏิบัติของพวกชะรีอะ ในลัทธิซูฟี พวกเขากลัวว่าจะมี อาศรม ขึ้นมาแทนสุเหร่าชิสตีเข้าในฐานะเป็นศูนย์กลางแห่งชีวิตและการบูชากราบไหว้ของประชาคม ความโน้มเอียงเช่นนั้นมิได้ต้องการหรือป่งถึงอิทธิพลฮินดูเลย ความโน้มเอียงเช่นนั้นมิอยู่ในศาสนาอิสลามก่อนที่อิสลามจะพิชิตอินเดียเสียอีก ถ้าพวกเขาไม่ต่อต้านไว้ อิสลามก็จะถูกวัฒนธรรมฮินดูคุกคามหมด ตามที่ปรากฏพวกอุละมาซึ่งทำงานด้านการศึกษาอยู่ในหมู่พวก มุสลิมใหม่ ต้องการที่จะดำเนินงานเพื่อความตึงมั่นของตนให้เร็วที่สุด (เช่น ในชั่วชีวิตเรานี้แหละ พวกมุสลิมในแคชเมียร์ก็ได้ไปกราบไหว้บูชาที่พระสถูปทางพระพุทธศาสนา พวกชาวนาที่ที่เป็นมุสลิมในอินเดียตะวันตกในฤดูเก็บเกี่ยวข้าวก็จะไปเซ่นสรวงบนบานเทพเจ้าของพวกฮินดู และสตรีมุสลิมในปัญจาบตะวันตกก็ทำพิธีบวงสรวงเจ้าแม่ชิตาละ (Shitala) เจ้าแม่แห่งฝีดาษ) พวกอุละมาออร์ธอดอกซ์ไม่ต้องการตัวประกันที่ไม่จำเป็นที่ทนต่อ “ความเชื่อถือที่ผิด ๆ ตามแบบฮินดู”

แต่เมื่อพูดในระดับอุดมการณ์แล้ว ความตึงเครียดระหว่างพวกอุละมากับพวกผู้วิเศษจะต้องไม่เอามาพูดเกินพอดีจนทำให้สัมพันธ์ภาพระหว่างพวกอุละมากับพวกผู้วิเศษจะต้องขาดสะบั้นออกจาก

กัน ทั้งสองพวกนี้มิได้เป็นข้าศึกศัตรูอะไรกัน แต่ทว่าเป็นฝ่ายตรงข้ามกัน เป็นผู้ขึ้นข่มขืนตีอยู่ในมรดกของอัล-ซุซซาสีร่วมกัน ไม่มีคูพิพาทที่ทะเลาะกันอย่างเผ็ดร้อนเพราะการที่ทั้งสองพวกนี้แตกแยกกันเลย ทั้งสองพวกต่างก็กำลังเดินทางไปหาพระผู้เป็นเจ้าด้วยกัน พวกหนึ่งไปตามทางสายอรรธอดอกซ์ (คือพวกชะรีอา) อีกพวกหนึ่งไปตามทางสายลิกลับ (คือพวกตะรีกะ : Tarīqa) โดยเริ่มต้นไปจากจุดเดียวกัน พวกผู้เฒ่าที่นับถือศาสนาอิสลามอยู่ และพวกอรรธอดอกซ์ซึ่งต่อสู้กับโมคดิที่เป็นอันตรายมากกว่ามักจะเป็นผู้วิเศษเสียเอง (เช่น เซค อาหะหมัด แห่งซีร์ฮินด์ Shaikh Ahmad of Sirhind) แม้บางทีอย่างในรัชสมัยของพระเจ้าอัคบาร์และดารา ชิกอห์ จะปรากฏว่านิกายอรรธอดอกซ์กับลัทธิลิกลับได้บรรลุถึงขอบเขตแห่งการที่จะต้องอดใจให้กันและกัน สัญชาตญาณของประชาคมมุสลิมเพื่อก่อให้เกิดความพร้อมเพรียงกัน แม้จะไม่ถึงกับเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันก็ตาม แต่เมื่อเผชิญหน้ากับพวกที่มีได้นับถือศาสนาอิสลาม ก็ยืนยันตัวเองว่ามีความเชื่อถือในตัวชาห์วะลี อุลลาห์ (Wali-Ullah : พ.ศ. ๒๒๔๕ - ๒๓๐๕) ทั้งนี้ก็เพื่อป้องกันการแตกแยกและเพื่อลบล้างความผิดของบุคคลอย่างเปิดเผยนั่นเอง

ข้อความต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นภาพข้อต่อแห่งระบบความคิดทางด้านศาสนาและ “ที่เนื่องด้วยโลกอื่น” ชนิดที่เป็นพื้นฐานและระบบกฎหมายได้เป็นอย่างดี ประการแรก เราจะเสนอคำอธิบายศาสนาอิสลามในอินเดียโดยพวกอุละมา ซึ่งมีแบบฟอร์มที่สำคัญ ๆ อยู่ ๒ แบบด้วยกัน แบบแรก เป็นการกล่าวซ้ำคำสั่งของพวกชะรีอาและหลักการเกี่ยวกับนิติศาสตร์ของพวกมุสลิมที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ซึ่งประชาคมมุสลิมยอมรับนับถือว่าถูกต้อง อีกแบบหนึ่ง เป็นการให้อรรถาธิบายและป้องกันคำสอนของศาสนาอิสลามและการรักษาศีลภายนอก ทั้งนี้ก็เพื่อผลประโยชน์ของผู้ที่หันมานับถือศาสนาอิสลามในแง่หนึ่ง และเพื่อทำให้ความคิดฟุ้งซ่านของพวกผู้เฒ่าต้องเสื่อมเสียชื่อเสียงไปในอีกแง่หนึ่ง แต่เจตนาของแบบหลังนี้เพิ่งมาปรากฏเด่นชัดในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๐ - ๒๑ นี้เอง

ในการให้อรรถาธิบายทั้งสองแบบ คือทั้งแบบกฎหมายและแบบเทววิทยานี้ แบบแรกนี้แหละที่ยังอยู่กับความสนใจของพวกอุละมาในสมัยที่ศาสนาอิสลามถูกนำเข้าไปในอินเดีย และบางทีจะเป็นกำลังสำคัญที่สุดที่ก่อให้เกิดการสร้างสรรคประชาคมมุสลิมขึ้นในอินเดีย อย่างไรก็ดี สิ่งที่มีมองเห็นอย่างเลือนลางในเค้าโครงทั้งหมดนี้ก็คือคำสอนของพวกมุสลิมบางประการที่เกี่ยวกับธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้า และการบูชาพระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากเราไม่รู้ลักษณะเด่น ๆ วิธีการ และเรื่องเทววิทยาของมุสลิมแล้ว เราก็จะไม่สามารถจะทราบความคิดเห็นของพวกมุสลิมในอินเดียได้เลย

พื้นฐานแห่งศรัทธาของพวกมุสลิม

องค์นี้เองก็มิได้เป็นนักเทววิทยา และคัมภีร์กูรานก็มีชี้เรื่องราวทางเทววิทยาเลย ดังนั้นสาวกของนบีจึงถูกปล่อยให้ลดฐานะการสร้างมโนภาพเกี่ยวกับคัมภีร์กูรานลงมาเป็นเพียงระบบเท่านั้น พวกเขาถูกบีบบังคับให้ทำเช่นนั้น ส่วนหนึ่งก็เพราะการทะเลาะกันทางด้านการเมืองซึ่งในการทะเลาะวิวาทกันนี้ฝ่ายตรงข้ามก็จะกล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่าเป็นมิชฉาหิฏฐีและเป็นคนนอกศาสนาและอีก

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๕๑

ส่วนหนึ่ง ก็เพราะไปกระทบเข้ากับลัทธิหรือระบบความคิดอื่น ๆ โดยเฉพาะคริสต์ศาสนาและปรัชญากรีกซึ่งทำลายต่อความเชื่อมั่นของพวกมุสลิมที่เคร่งครัดในศาสนาและปลุกให้พวกมุสลิมลุกขึ้นมาต่อต้านป้องกันศาสนาของตนไว้ด้วยการให้เหตุผลโต้แย้ง

มโนภาพเกี่ยวกับพระอัลเลาะห์ (อาหฺล่า) ตามคัมภีร์กุรอานได้มีกล่าวไว้อย่างง่าย ๆ ที่สุดในสูตรที่ว่า “ไม่มีพระเจ้าองค์ใดเลยนอกจากพระอัลเลาะห์เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น” พระอัลเลาะห์เป็นเอก เป็นสิ่งที่มีชีวิต เป็นผู้ประเสริฐ เป็นสัพพัญญู เป็นผู้ทรงอำนาจ เป็นผู้พอเพียงในตัวเอง เป็นผู้ประทานกำเนิดที่สูงที่สุด เป็นนิรันดร์ เป็นผู้มีศักดิ์ เป็นผู้สูงเด่น เป็นผู้สร้างงาม เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ควรแก่การยกย่อง เป็นผู้รุ่งโรจน์ เป็นผู้มีพระทัยโอบอ้อมอารี เป็นผู้เข้มแข็ง เป็นผู้มั่นคง เป็นผู้รู้ เป็นผู้ละเอียดอ่อน เป็นผู้เข้าใจ เป็นผู้ฉลาด เป็นผู้ได้ยิน เป็นผู้เห็น ทั้งพระองค์ยังทรงเป็นผู้สร้าง ทรงเป็นผู้ตกแต่งให้มีรูปร่างต่าง ๆ ทรงเป็นผู้ประทานชีวิต ทรงเป็นผู้ประทานความตาย ทรงเป็นผู้เรียกประชุมมนุษย์ทั้งปวงในวันสุดท้าย ทรงเป็นผู้ทำให้เข้มแข็ง ทรงเป็นผู้พิทักษ์ ทรงเป็นราชา ทรงเป็นผู้ปกครอง ทรงเป็นราชาธิราช ทรงเป็นผู้แทรกซึมไปทั่วทุกหนทุกแห่ง และทรงเป็นทรราช พระองค์ทรงเป็นผู้ประเสริฐ ทรงเป็นผู้ควรแก่การเคารพ ทรงเป็นผู้มีเกียรติ และทรงเป็นผู้ก้าวไปข้างหน้า ในส่วนที่ทรงสัมพันธ์กับมนุษย์ พระอัลเลาะห์ ทรงเป็นผู้ปลอบประโลมใจที่ทรงกอปรไปด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ทรงเป็นผู้ประทานอภัย ทรงเป็นผู้ไม่ทรงผูกพยาบาท ทรงเป็นผู้มีพระเมตตา ทรงเป็นผู้มีพระกรุณา ทรงเป็นผู้ที่น่ายกย่อง พระองค์ทรงเป็นผู้ให้ ทรงเป็นผู้อำนวยความสะดวก และทรงเป็นผู้ตอบสนองผู้ที่สวดอ้อนวอนหา อำนาจของพระองค์ไม่มีขอบเขตจำกัด และพระปัญญาของพระองค์ก็ไม่มีขอบเขตจำกัดเช่นกัน แม้ว่าพระองค์จะทรงเป็นผู้เหลือจะเข้าใจได้และไม่มีผู้เสมอเหมือน แต่พระองค์ก็ทรงอยู่ไกลมนุษย์ยิ่งกว่าเส้นเอ็นที่คอของเขาเสียด้วยซ้ำไป แม้พระองค์จะมีได้ทรงผูกพันอยู่กับโมคติเกี่ยวกับความยุติธรรมของมนุษย์ พระองค์ก็ทรงเกลียดความอยุติธรรมและการกดขี่ ความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อพระอัลเลาะห์ก็คือจะต้องยอมหมอบกราบคาบแก้วและขึ้นต่อพระองค์อย่างเด็ดขาด คัมภีร์กุรอานเกี่ยวข้องอยู่ในเรื่องการขัดแย้งกันในตัว ในทำนองที่เน้นถึงความอาภัพแห่งความพยายามของมนุษย์ในอันที่จะเข้าใจธรรมชาติและวัตถุประสงค์ของพระอัลเลาะห์ ดังนั้น ในคัมภีร์เล่มหนึ่ง พระผู้เป็นเจ้าจึงทรงเป็นผู้ที่มีพระมหากรุณา เป็นผู้ที่น่ายกย่องและเป็นผู้ที่ทรงมีความอดทน แต่ในอีกคัมภีร์หนึ่งพระองค์ตรัสว่า : “เรามีได้สร้างผีและมนุษย์นอกจากว่าผีและมนุษย์จะบูชาเราเท่านั้น” ข้อความอีกแห่งหนึ่งว่า “ผู้ที่พระอัลเลาะห์ทรงแนะแนวให้ถูกทาง เขาก็ยอมให้พระองค์ทรงแนะนำไปในทางที่ถูก ส่วนผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงนำไปนอกเส้นทางยอมเป็นผู้สูญเสีย (หลงทาง)” ซึ่งตรงข้ามกับข้อความที่ว่า “ความจริงย่อมมาจากพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ขอให้เขาผู้ปรารถนาความจริงจงเชื่อเถิดและขอให้ผู้ที่ไม่ปรารถนาจะเชื่อจงเป็นผู้ไม่เชื่อเถิด” นั้นยอมแสดงให้เห็นว่าคัมภีร์กุรอานเป็นเรื่องเกี่ยวกับการสร้างมนุษย์แห่งคัมภีร์ทั้งที่เป็นทิพย์และเป็นของมนุษย์ไว้สำหรับ

นักเทววิทยารุ่นหลัง ๆ มากกว่าที่จะทรงสร้างตัวคัมภีร์เอง ความสัมพันธ์ที่แน่นอระหว่างพระอัลเลาะห์กับสรรพสัตว์ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมา ระหว่างพระวาระของพระองค์กับตัวพระองค์เอง ระหว่างคุณลักษณะของพระองค์กับสารัตถะสำคัญของพระองค์ ระหว่างเทวัญยากับความรับผิดชอบของมนุษย์ได้กลายมาเป็นปัญหาที่ก่อให้เกิดความยุ่งยากแก่พวกมุสลิมสืบมาหลายชั่วอายุคนแล้ว โดยอาศัยการคัดข้อความจากคัมภีร์กุรอานมาแสดงก็พอจะยืนยันด้วยพลังที่พอ ๆ กันถึงการที่พระองค์ทรงอยู่เหนือสรรพสัตว์ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมาจริง ๆ หรือมิฉะนั้นก็ยืนยันถึงการที่พระอัลเลาะห์ทรงแทรกซึมอยู่ทั่วไปในสรรพสัตว์ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมาอย่างแน่นอ โดยทั่ว ๆ ไปแล้วลัทธิคำสอนอย่างแรก นักเทววิทยาพวกสกอลาสติกเป็นผู้ทำให้พัฒนา ส่วนลัทธิคำสอนอย่างหลัง พวกซูฟีที่มีหัวรุนแรงเป็นผู้พัฒนา

อย่างไรก็ดี ในทันทีหลังจากที่พระมุฮัมมัดได้สิ้นพระชนม์แล้ว ประชาคมมุสลิมในเมืองเมกกะและเมดิเนะได้ลงมือเห็นด้วยกับการที่จะแสดงออกซึ่งศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าองค์เดียว ในนบีของพระองค์ ในพระคัมภีร์ของพระองค์ ในทูตสวรรค์ของพระองค์ และในวันสิ้นโลก และในวันที่จะทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ด้วยการเดินธุดงค์จาริกแสวงบุญไปยังเมืองเมกกะ การให้ทาน (ซะกาต) และการถือศีลอด (ฮัจญ์) แต่การพิพาทได้เกิดขึ้นในหมู่สาวกขององค์นบีผสมกับการที่อาหรับพิชิตซีเรีย เปอร์เซีย และอียิปต์ได้นั้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นมาอย่างมากมาย เมื่ออาลี ('Alī) ได้เสนอต่อราชสำนักกาหลิบให้ตั้งอนุญาโตตุลาการขึ้น หลังจากที่ได้เกิดสงครามที่เมืองซิฟฟิน (Siffin) เมื่อ พ.ศ. ๑๒๐๐ นั้น พรรคพวกของอาลีเองบางคนได้คัดค้านโดยอ้างว่าการกระทำของพระองค์ไม่ชอบด้วยกฎหมาย พวกเขา (คือพวกขาริไญต์ : Kharijites) ได้ยืนยันว่าพวกเขาเท่านั้นที่เป็นมุสลิมที่แท้จริง และว่าพวกที่เรียกตัวเองว่ามุสลิมอื่น ๆ ถ้าพบเห็นก็จะต้องจับฆ่าทิ้งให้หมด ข้อนี้ก่อให้เกิดเป็นปัญหามานานว่าอะไรที่ทำให้ท่านให้เป็นมุสลิม การโฆษณาชวนเชื่อของพวกที่สืบเชื้อสายมาจากอาลี ได้ให้นิยามความหมายของคำว่า อิสลาม แจ่มแจ้งกว่าและละเอียดลออกว่า บางคนกล่าวว่าทูตสวรรค์กาเบรียล (Gabriel) ได้ทำความผิดที่ได้นำการดลใจเราให้พระมุฮัมมัด ทั้ง ๆ ที่ตั้งใจว่าจะนำมาให้อาลี อีกพวกหนึ่งเถียงว่ามิใช่พระผู้เป็นเจ้าอยู่สององค์ องค์หนึ่ง คือ อินฮาม (ผู้นำ, ผู้ปกครอง) ในสวรรค์ อีกองค์หนึ่ง คือ อินฮาม (อาลี หรือ ทายาทของอาลี) ในโลกมนุษย์ ข้อนี้ได้เป็นเหตุทำให้เกิดพวกมูรญิฮิ (Murji'is) ซึ่งได้เลื่อนเอาปัญหาเหล่านั้นทั้งหมดไปตัดสินกันในวันสิ้นโลก

การติดต่อระหว่างพวกคริสต์ศาสนิกชนกับพวกมุสลิมในซีเรียได้นำไปสู่การเกิดความคิดเห็นเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า เกี่ยวกับการที่พระองค์ทรงเกี่ยวข้องกับมนุษย์ และเกี่ยวกับคัมภีร์กุรอานอย่างใหม่ขึ้นมา ในเบื้องต้นพวกมุสลิมส่วนใหญ่เชื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้ปกครองโลกอย่างเด็ดขาด มโนคติของคริสต์ศาสนามีความเอนเอียงไปในทางที่เน้นถึงความรับผิดชอบของมนุษย์ และเพราะอิทธิพลแห่งมโนคติของพวกคริสต์ศาสนิกชนนี้เอง มุสลิมบางพวกคือพวกกาดารี (Qadaris) จึงได้ยืนยันถึงเสรีภาพแห่งเจตจำนงของมนุษย์ ลัทธิคำสอนทางคริสต์ศาสนาในเรื่อง Logos บางที่จะ

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๕๓

ปลุกลัทธิคำสอนของพวกมุสลิมที่ว่าคัมภีร์กุรอ่านเป็นคัมภีร์นิรันดร์ และไม่มีใครสร้างสรรค์ขึ้นมา กุรอ่านเป็นพระวจนะของพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของ เจ้าที่ปราศจากพระวจนะนั้นเป็นเรื่องที่เหลือคิด เพราะฉะนั้น คัมภีร์กุรอ่านจึงเป็นไปพร้อมกับพระเจ้าคือเป็นนิรันดร์และเป็นสิ่งที่ไม่มีใครสร้างสรรค์เช่นกัน คุณลักษณะอีกประการหนึ่งของพระองค์ก็เป็นนิรันดร์และไม่มีใครสร้างสรรค์เช่นเดียวกัน มโนคติเหล่านี้ซึ่งคู่ขนานไปกับมโนภาพเกี่ยวกับตรีเอกานุภาพของคริสต์ศาสนา อาจทำลายความเป็นหนึ่งและเอกภาพของพระองค์ซึ่งเป็นคำสอนที่เป็นพื้นฐานของศาสนาอิสลามลงได้ อันตรายอีกอย่างหนึ่งก็คือปรัชญากรีกที่ยกย่องการให้เหตุผลของมนุษย์ไว้อย่างเลิศจนพร้อมกับให้ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับเนื้อสารและคุณลักษณะต่าง ๆ นักปราชญ์มุสลิมเมื่อใช้เหตุผลย่อมก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับธรรมชาติของพระอัลเลาะห์ในวิถีทางที่จะทำให้พวกเขาทำให้พระองค์ทรงปราศจากคุณลักษณะที่แน่นอน ตัวอย่างเช่น ในคัมภีร์กุรอ่าน พระอัลเลาะห์ทรงเป็นผู้รู้ เพราะฉะนั้น พระองค์จะต้องทรงมีคุณสมบัติคือ “ความรู้” แต่ความรู้ของพระองค์เป็นความรู้ชนิดใดเล่า คือเป็นความรู้เกี่ยวกับอะไรบางอย่างภายในตัวพระองค์เองหรือว่าภายนอกตัวพระองค์? ถ้าเป็นความรู้อย่างแรก ก็จะต้องมีทวิภาพในพระองค์เอง ถ้าเป็นความรู้อย่างหลัง แล้วความรู้ของพระองค์ก็ต้องพึ่งพาอาศัยอะไรบางอย่างในภายนอกละซี และก็ต้องไม่ใช่ความรู้ที่สมบูรณ์ เพราะฉะนั้น พระองค์เองซึ่งทรงเป็นผู้มีคุณสมบัตินี้ ก็จะต้องไม่เป็นผู้สมบูรณ์ด้วย

ในสถานะที่เต็มไปด้วยอันตรายนี้เอง ก็ได้เกิดมีสำนักเทววิทยาที่สำคัญ ๆ ขึ้นในศาสนาอิสลามรวม ๓ สำนักด้วยกัน

สำนักแรก “ประชาชนที่ยึดมั่นในจารีตประเพณี” ปฏิบัติตามข้อพิสูจน์ทางเทววิทยา ซึ่งที่พวกเขาทราบว่าเขามาจากคัมภีร์กุรอ่าน จากสุนนะฮ์ของนบีหรือศาสนพยากรณ์ และจากความเห็นสอดคล้องต้องกันของประชาคมมุสลิม พวกนี้มีความเห็นว่าจะต้องไม่นำเอาเหตุผลมาใช้วิพากษ์วิจารณ์หรือพัฒนาลัทธิคำสอน จะต้องยอมรับนับถือข้อความแห่งศาสนาตามตัวอักษร “โดยไม่ต้องถามว่า ทำไมหรืออย่างไร” ตัวอย่างเช่น ถ้าในคัมภีร์กุรอ่านมีข้อความว่าพระเจ้าประทับอยู่บนบัลลังก์ (กุรอ่าน ๒๐.๕) เราก็ต้องยอมรับเชื่อถือข้อความนั้นตามที่ปรากฏโดยไม่ต้องถามว่าพระองค์ประทับนั่งอย่างไรหรือพระองค์ประทับนั่งอย่างมนุษย์ทั้งหลายหรือไม่

สำนักที่สอง เป็นสำนักที่มีวิธีการคิดอย่างมีเหตุผล และสมาชิกที่สำคัญของสำนักนี้ก็คือพวกมูญาซิดัต พวกนี้ตั้งใจจะเอาคำทางปรัชญามาใช้กับศาสนาอิสลาม ทั้งนี้ เพื่อให้เป็นที่ยอมรับนับถือของนักปราชญ์ที่มีเชื้อชาวอาหรับ พวกนี้ได้ตั้งลัทธิสกอลาสติกมุสลิมขึ้น อย่างไรก็ตาม พวกนี้เมื่อใช้เหตุผลเพื่อให้บรรลุถึงตำแหน่งทางเทววิทยาของตนก็ได้ให้เหตุผลจากคัมภีร์กุรอ่านนั่นเอง ดังนั้น จึงนับว่าไม่ถูกต้องเลยที่จะถือว่าพวกนี้เป็นพวกเหตุผลนิยมตามความเข้าใจของคนในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๓

พวกมูญาซีไลต์เกี่ยวข้องกับเรื่องการแก้เรื่องเอกภาพของพระอัลเลาะห์ ความยุติธรรมของพระองค์ และพระญาณของพระองค์ พวกมูญาซีไลต์ไม่ยอมรับว่า เราสามารถพูดถึงคุณสมบัติที่เป็นสาระสำคัญหรือที่เป็นนิรันดร์ใด ๆ ของพระองค์ได้ เราอาจอธิบายได้แต่เพียงว่าพระองค์ทรงเป็นใหญ่ ทรงเป็นเจ้าของ ทรงเป็นผู้มีพระมหากرณา และอื่น ๆ แต่ไม่ใช่ในแง่ที่ว่า ความเป็นใหญ่ ความเป็นเจ้าของ และความกรุณาเป็นคุณลักษณะที่เราได้เพิ่มให้แก่พระผู้เป็นเจ้า คุณลักษณะเหล่านั้นเป็นคุณลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์กับสาระสำคัญของพระองค์มากกว่า ลัทธิคำสอนเกี่ยวกับคัมภีร์กุรอ่านของพวกมูญาซีไลต์มีขึ้นก็เพื่อรักษาเอกภาพของพระอัลเลาะห์ไว้นั่นเอง พวกมูญาซีไลต์ให้เหตุผลว่าถ้าหากคัมภีร์กุรอ่านเป็นนิรันดร์และไม่มีผู้ใดสร้างสรรค์ขึ้นมา คัมภีร์กุรอ่านก็ต้องเป็นพระผู้เป็นเจ้าอีกองค์หนึ่ง เพราะคัมภีร์กุรอ่านไม่ใช่พระผู้เป็นเจ้า แต่ก็เป็นสิ่งอื่นที่ยิ่งกว่าพระผู้เป็นเจ้า เพราะฉะนั้นคัมภีร์กุรอ่านก็ต้องเป็นสิ่งที่ผู้สร้างสรรคขึ้นมา ทั้งพวกมูญาซีไลต์ยังได้ยืนยันความยุติธรรมที่เป็นสาระสำคัญของพระอัลเลาะห์และเพราะอิทธิพลของมโนคติแบบกรีกทำให้พวกเขาเข้าใจว่า พระองค์ทรงเป็นความยุติธรรมที่ไม่มีขอบเขตจำกัด. (Infinite Justice) สิ่งทั้งปวงที่พระผู้เป็นเจ้าทรงกระทำนั้นพระองค์ก็ทรงมุ่งหมายให้เป็นสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างสรรคที่ดีที่สุด พระองค์ไม่ทรงปรารถนาสิ่งที่ชั่วร้าย ทั้งมิได้ทรงบันดาลให้เกิดสิ่งที่ชั่วร้ายอีกด้วย การกระทำของมนุษย์ทั้งปวงที่เป็นกุศลและอกุศลล้วนเป็นผลมาจากเจตจำนงเสรีของมนุษย์ทั้งสิ้น ถ้าทำดีเขาก็จะได้รับรางวัล ถ้าหากทำชั่ว เขาก็จะถูกลงโทษ แล้วพวกมูญาซีไลต์ก็ปฏิเสธเรื่องความนึกคิดถึงพระผู้เป็นเจ้าว่าทรงมีรูปร่างอย่างมนุษย์ โดยอธิบายถึงข้อความต่าง ๆ ในคัมภีร์กุรอ่านที่กล่าวถึงพระหัตถ์ พระเนตร พระพักตร์ และบัลลังก์ของพระผู้เป็นเจ้าและภาวะของพระองค์ในสวรรค์ที่ผู้นับถือทั้งหลายยืนยัน พวกมูญาซีไลต์ถือว่า โดยเหตุที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นอนันตะ พระองค์จึงไม่อาจประทับอยู่ในที่เดียว เพราะการประทับอยู่ในที่เดียวจะทำให้พระองค์กลายเป็นผู้ที่มีขอบเขตจำกัดไป พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นพระวิญญาณบริสุทธิ์ (Spirit) ฝ่ายที่ตรงข้ามกับพวกมูญาซีไลต์กล่าวว่าพวกมูญาซีไลต์ลดฐานะพระอัลเลาะห์ลงมาหาเอกภาพแห่งสิ่งที่เป็นเชิงปฏิเสธที่เลื่อนกลางมาก ข้อนี้ตรงข้ามกับพระอัลเลาะห์ซึ่งเป็นบุคคลอย่างชัดเจนแห่งคัมภีร์กุรอ่านและไม่เป็นที่พอใจของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามส่วนใหญ่เลย ความอ่อนโยนของพวกมูญาซีไลต์ในการปฏิเสธลัทธิคำสอนเกี่ยวกับการกำหนดชะตาชีวิตไว้ล่วงหน้าอย่างเด็ดขาดซึ่งตรงข้ามกับความแข็งแกร่งแห่งลัทธิคำสอนของพวกเขาที่เกี่ยวกับการลงโทษผู้ทำความชั่วในนรก อีกประการหนึ่ง เมื่ออาหลิบ อัล-มามูน (al-Ma'mūn : พ.ศ. ๑๓๕๖ : ๑๓๗๖) ได้ทรงประกาศถือลัทธิคำสอนของพวกมูญาซีไลต์เป็นศาสนาทางราชการนั้น พวกเขาได้ปฏิบัติต่อฝ่ายตรงข้ามอย่างโหดร้ายทารุณอย่างที่สุด

สำนักที่สาม คือสำนักที่เมื่อสมัยกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๔ ได้กลายเป็นสำนักออร์ธอดอกซ์ คือ พวกอัชชะไรต์ (Ash'arite) ซึ่งเป็นชื่อสำนักที่ตั้งตามชื่อของผู้ให้กำเนิด คือ อัล-อัชชะรี (al-Ash'ari : พ.ศ. ๑๔๑๖ - ๑๔๗๔) สำนักนี้ยอมรับเรื่องการเอกเหตุผลมาไว้ในเทววิทยามุสลิม แต่ทว่าเฉพาะ

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๕๕

ในการป้องกัน ไม่ใช่ในการทำหายกำหนดกฎเกณฑ์ง่าย ๆ ของคัมภีร์กูราน พวกอัสซอะไรต์ซึ่งเอาวิธีการแบบทวิจารณ์ของกรีกมาใช้ได้เอาชนะพวกมุญาซซิไลท์ได้ถึงถิ่นเดียว เมื่อกล่าวโดยย่อ ๆ แล้ว เทววิทยาของพวกอัสซอะไรต์มีดังนี้ พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นนิรันดร์ ไม่ทรงมีการเริ่มต้น ไม่ทรงมีอวสาน และไม่ทรงเหมือนอะไร พระองค์ทรงทราบโดยอาศัยความรู้ ทรงดำรงอยู่โดยอาศัยชีวิต ทรงมีเจตจำนงโดยอาศัยเจตจำนง ทรงเห็นด้วยพระเนตร และทรงพูดด้วยพระวาทะของพระองค์ คุณลักษณะเหล่านี้เป็นนิรันดร์ ติดอยู่ในสารัตถะสำคัญของพระองค์ มิใช่พระองค์และมีสิ่งอื่นไปจากพระองค์ ทั้งคุณลักษณะเหล่านั้นยังมิได้ผลไปจากเอกภาพแห่งสารัตถะสำคัญของพระองค์เลย คัมภีร์กูรานเป็นพระวาจาของพระอัลเลาะห์ที่เขียนลงในหนังสือรักษาไว้ด้วยการท่องจำ สาธยายด้วยลิ้น เปิดเผยแก่พระมุฮัมมัด พระวาจาของพระผู้เป็นเจ้าเป็นสิ่งที่มิได้ถูกสร้างสรรค์ แต่คำพูดของโมเสสหรือศาสดาพยากรณ์คนอื่น ๆ ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงอ้างอยู่ในคัมภีร์กูรานนั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา การเปล่งเสียง การเขียนหรือการสาธยายคัมภีร์กูรานของมนุษย์เป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ ส่วนคัมภีร์กูรานเองหาได้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ไม่

พระอัลเลาะห์ทรงสร้างสรรค์สัตว์ทั้งหลายอย่างเสรีจากความไม่เชื่อและจากความเชื่อ แล้วพระองค์ก็ทรงประทานพระบัญญัติให้เขาเหล่านั้น แต่บางคนก็ไม่เชื่อ การที่พวกเขาปฏิเสธไม่ยอมรับนับถือพระบัญญัติ ทำให้พระอัลเลาะห์ทรงลงทัณฑ์พวกเขา พระอัลเลาะห์มิได้ทรงบังคับให้สรรพสัตว์ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมาเป็นคนนอกศาสนาหรือเป็นผู้ยึดมั่นในศาสนาเลย ความผิดและการไม่เชื่อเป็นการกระทำของมนุษย์เอง การกระทำทั้งปวงของมนุษย์เป็นนิสัยของเขาเองจริง ๆ แต่พระอัลเลาะห์ทรงสร้างพวกเขา พวกเขาเกิดจากเจตจำนงและความรู้ของพระองค์ เกิดจากการตัดสินใจและการของพระองค์ เมื่อถือตามหลักมานุษยเทวรูปนิยม (antropomorphism) แล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็ทรงมีพระพักตร์พระหัตถ์พระวิญญาณเหล่านี้เป็นคุณสมบัติของพระองค์ แต่มิเป็นการชอบธรรมเลยที่จะถามว่าเป็นได้อย่างไร

สำหรับเทววิทยาที่มีเขียนอยู่ในอินเดียสมัยที่ตกอยู่ในอำนาจของพวกมุสลิมสมัยกลาง และมีเหลืออยู่ก็เฉพาะหนังสืออรรถาธิบายเท่านั้น ส่วนใหญ่ก็มีน้ำเสียงและเนื้อหาหนักไปในทางสำนักอัสซอะไรต์

ข้อนี้นับว่าเป็นกรณีที่เหมาะสมต่อการที่จะเพิ่มเติมอะไรบางอย่างอย่างย่อ ๆ ลงในปรัชญาในศาสนาอิสลาม แม้จะปรากฏว่าไม่มีการนิพนธ์ทางปรัชญาใด ๆ อยู่ในศาสนาอิสลามในอินเดียสมัยกลางเลยก็ตาม (ความจริงจากข้อความที่คัดมาจากข้อเขียนของบารนีปรากฏว่าบางทีพวกมุสลิมในอินเดียก็ปฏิบัติต่อปรัชญาอย่างรุนแรงอยู่เหมือนกัน) การแปลหนังสือของเพลโตและอาริสโตเติลเป็นภาษาอาหรับก็นับว่าเสียงอยู่เหมือนกัน ปรัชญาเมธี เช่น อิบน์ ซีน่า ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากลัทธินีโอพลาโตนิสต์ และอาริสโตเติล และคัดค้านข้อความ ตามตัวอักษรในคัมภีร์กูราน ได้สอน

ว่าโลกเป็นนิรันดร์ พระผู้เป็นเจ้าทรงทราบเฉพาะสิ่งที่เป็นสากลเท่านั้น หากทรงทราบสิ่งที่เป็นปัจเจกไม่ และว่าไม่มีการที่ร่างกายที่ตายแล้วจะกลับฟื้นคืนขึ้นมาใหม่ พวกปรัชญาเมธีทั้งหลายยืนยันว่าเป็นไปไม่ได้ที่เราจะฝ่าฝืนระเบียบของสิ่งต่าง ๆ ที่ทราบกันอยู่เป็นธรรมดาแล้วนั้น คือ กฎธรรมชาติ

ดังนั้น พวกอรรถด็อกซ์จึงเกลียดชังปรัชญามาก และพวกปรัชญาเมธีก็น่าจะถูกประหารชีวิต อัล-ฆัชซารี ได้แสดงความไม่พอใจพวกอรรถด็อกซ์ไว้ในหนังสือชื่อ การประติดประต่อกันโดยเหตุผลของพวกปรัชญาเมธี (ตะหาฟุต อัล-ฟะลาซิฟะ) ซึ่งในหนังสือนี้ท่านได้แสดงให้เห็นว่า เราอาจใช้เหตุผลหักล้างเหตุผลได้ และว่าปรัชญาเมธีไม่สามารถพิสูจน์ในคดีที่พวกอิสลามประณามได้ หนังสือนี้ได้ปลุกใจให้ตอบ ซึ่งนับว่าเป็นนิมิตหมายแห่งจุดสุดยอดของปรัชญาในโลกของพวกมุสลิม นั่นคือหนังสือเรื่อง การประติดประต่อกันโดยเหตุผล แห่งการประติดประต่อกันโดยเหตุผล (ตะหาฟุต อัล-ตะหาฟุต) ซึ่งอิบน์ รุซิด (Ibn Rushid) หรืออะเวโรอีส์ (Averroes) เป็นผู้แต่ง ซึ่งในหนังสือนี้ท่านได้ได้การให้เหตุผลของอัล-ฆัชซารีว่าเป็นการให้เหตุผลที่ไม่มีข้อมูลที่ดีพอ (seriatim)

ถ้ามองจากทัศนะของคนสมัยใหม่แล้ว ลัทธิคำสอนเกี่ยวกับธรรมชาติของอิบน์ รุซิด นับว่าน่าสนใจมาก อิบน์ รุซิด ถือว่าโลกเป็นนิรันดร์ เพราะทุกสิ่งย่อมเกิดมาจากอะไรบางอย่างแน่ การกลับกลายเป็นอะไรขึ้นมานั้นนับว่าเป็นการทำให้กายภาพกลายเป็นประจักษ์ภาวะขึ้นมา ในระหว่างปรากฏการณ์ทั้งหลายจึงมีความเกี่ยวข้องกันโดยเหตุผลอยู่อย่างหนึ่ง และเป็นไปได้อันที่จะสร้างมโนภาพสากลซึ่งจะแสดงให้เห็นธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ เช่น ไฟเผาไหม้ไม้ ก็เพราะมันเป็นธรรมชาติของไฟที่จะต้องเผาไหม้ แต่เป็นไปไม่ได้ที่ ณ ที่นี้จะกล่าวถึงทัศนะของอิบน์ รุซิด อย่างละเอียด แต่การที่อัล-ฆัชซารี เอาชนะท่านได้ในด้านปฏิบัตินั้นอาจจะถือว่าเป็นความสำคัญที่จะอธิบายถึงการที่ธรรมชาติวิทยาในศาสนาอิสลามไม่อาจก้าวหน้าไปไกลเกินบางจุดได้ พวกอรรถด็อกซ์เห็นว่า ไฟไหม้ไม้เพราะพระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างภาวะไวไฟไว้นี้เมื่อไม้มากระทบไฟ ธรรมชาติหาได้เป็นระเบียบอย่างหนึ่งไม่ ธรรมชาติเป็นการสืบทอดโองการสวรรค์ที่เป็นปัจเจกเทศะ (อวกาศ) เป็นปรมาณูที่สัมผัสไม่ได้ชุดหนึ่ง และกาลจะเป็นการสืบทอดแห่งขณะที่สัมผัสไม่ได้ ความเปลี่ยนแปลงและการกระทำทั้งปวงในโลกเกิดจากพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงตัดสินว่าจะคงไว้หรือทำลายปรมาณูเหล่านี้ ตัวอย่างเช่น พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างเจตจำนงที่จะเขียนไว้ในจิตมนุษย์พร้อมกันนั้นพระองค์ก็ประทานอำนาจเขียนให้แก่เขา และทรงทำให้มือและปากกาเคลื่อนไหวและทรงทำให้ปรากฏข้อเขียนบนกระดาษ ไม่มีอะไรเลยที่เกิดจากสิ่งอื่น โดยการสร้างสรรค์และการทำลายปรมาณูทั้งหมดไป พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงทำให้สิ่งที่จะต้องรวมกันเพื่อจะได้เกิดมีสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้นมา ดังนั้น จึงมิได้มีมโนคติเกี่ยวกับกฎธรรมชาติใด ๆ เลย เอกภาพดำรงอยู่ได้ก็เพราะพระผู้เป็นเจ้าทรงเข้าไปแทรกแซงอยู่ในระหว่าง ๆ เป็นนิรันดร์ คือทรงเข้าไปแทรกแซงอยู่ในความรู้สึกโดยอาศัยอิภินิหารที่มีอยู่ตลอดชั่วกาลปาวสาน

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๓๕๗

มรดกของอัล-ฆัชซาลี

อย่างไรก็ตาม อัล-ฆัชซาลีนี้แหละที่ทำให้การที่จะทำศาสนาอิสลามให้เป็นปรัชญาต้องชะงักงันลง และได้รับการยกย่องในโลกอิสลามเป็นอย่างสูง คือยกย่องไว้ในฐานะที่สูงส่งจะเป็นรองก็เฉพาะองค์นบีหรือศาสดาพยากรณ์เองเท่านั้น ในฐานะที่เป็นพลังที่ยิ่งใหญ่ที่สุดในศาสนาอิสลาม อัล-ฆัชซาลี (พ.ศ. ๑๖๐๒ - ๑๖๕๔) ได้เจริญเติบโตขึ้นมาในบรรยากาศแห่งลัทธิลัทธิกลับของพวกซูฟี แต่ก่อนจะมีอายุครบ ๒๐ ปีก็ได้หนีไปศึกษาวิชาเทววิทยาและนิติศาสตร์ เมื่อได้ไปร่วมงานกับเซลญุก วาซีร์ นิซาม อัล-มุลค์ (Seljuq wazir Nizam ul-Mulk) ท่านก็ได้รับแต่งตั้งให้ทำงานอยู่ในสำนักนิซามียะ มัทธิสสะ (Nizamiya Madrasa : นิิกายหนึ่งในศาสนาอิสลามที่มีชื่อเสียงมากในสมัยกลาง) ในกรุงแบกแดด และต่อมาไม่นานนักก็ได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องเทววิทยาและกฎหมายมากที่สุดคนในสมัยนั้น แต่ในด้านจิตใจนั้น ท่านมิได้พอกพอใจในพวกใดโดยเฉพาะเลย เหตุผลท่านนั้นที่จะหักล้างเหตุผลได้ ชื่อนี้พิสูจน์อะไรไม่ได้เลย อัล-ฆัชซาลีเลยหมดศรัทธา และในตอนที่ท่านต้องเศร้าใจนี้เอง ท่านก็ไม่อาจสอนอะไรต่อไปได้ ในที่สุดท่านก็หันกลับไปหาลัทธิซูฟี และในคราวส่งวิญญาณติดต่อกับพระเจ้าอย่างลึกซึ้งนั้น ท่านก็ประสบสันติสุขและความประจักษ์แจ้ง ท่านได้ละทิ้งลัทธิอูญัยนิยม (คือลัทธิที่ไม่เชื่อว่ามีพระเจ้าหรือบรรดาบรรดาศักดิ์เพราะไม่มีใครรู้จัก) เพราะกลัวว่าพระเจ้าเป็นเจ้าจะทรงกริ้วและหันกลับไปเชื่อถือในเรื่องนบีและวันสิ้นโลก (last judgment) เมื่อท่านได้บำเพ็ญชีวิตอยู่โดดเดี่ยวในชีเรียครบสองปี (พ.ศ. ๑๖๓๔ - ๑๖๔๐) แล้วก็ลี้ภัยหนีไปอยู่ในที่สงบๆ เป็นเวลาอีก ๙ ปี ในตอนนั้นเองที่ท่านได้เขียนหนังสือเล่มสำคัญคือ เรื่อง *การฟื้นฟูศาสนา* สำเร็จ พ.ศ. ๑๖๔๙ ท่านก็เดินทางกลับเมื่อได้รับการรับเข้าจากสุลต่าน เซลญุก (Seljuq) ให้ไปสอนที่เมืองนิซปุระ (Nishapur) แต่ท่านมิได้ใช้ชีวิตเพื่อรับใช้ประชาชนนานนักแล้วท่านก็กลับไปอยู่ในเมืองตุส (Tus) ซึ่งท่านได้เคยปฏิบัติหน้าที่รับผิดชอบต่อโรงเรียนของสุเหร่าและวัดของพวกซูฟีแห่งหนึ่งก่อนที่ท่านจะถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๑๖๕๔

หนังสือเรื่อง *การฟื้นฟูศาสนา* ของ อัล-ฆัชซาลี นับว่าเป็น “ข้อความเกี่ยวกับพวกโยคีและเทววิทยาที่ให้แสงสว่าง” แบบหนึ่ง ท่านได้ขับนิติศาสตร์และเทววิทยาออกจากตำแหน่งที่เคยมีอยู่ในศาสนาอิสลาม โดยสอนว่าควรให้พุทธบัญญัติเฉพาะเพื่อทำลายความเชื่อถือในตัวเองเท่านั้นปรัชญาไม่อาจบรรลุถึงความแท้จริงอันติมะได้ แต่อัล-ฆัชซาลี ก็หาได้ปฏิเสธทวิจักรณไม่ ท่านก็คล้าย ๆ กับอัล-อัสฮะรี คือเตรียมที่จะใช้ทวิจักรณป้องกันลัทธิคำสอนทางศาสนาที่ถือกันมาเป็นประเพณีแล้วมากกว่า เพราะท่านเห็นว่าบ่อเกิดแห่งความรู้ทั้งปวงในชั้นอันติมะก็คือการได้รับการบันดาลใจจากพระเจ้าเป็นเจ้าที่เหตุผลอาจชี้ให้เห็นจริงได้ แต่ไม่อาจทำทลายได้ ดังนั้น ท่านจึงได้อุทิศชีวิตจิตใจให้แก่การศึกษาเรื่องจารีตประเพณี หลังจากอัล-ฆัชซาลีถึงแก่กรรมแล้ว หน้าที่สำคัญของเทววิทยาแบบสกอลาสติกก็ถือเป็นฝ่ายป้องกันตัว นั่นคือ ด้วยการให้ความสนับสนุนและอธิบายลัทธิคำสอนในคัมภีร์กุรอานและสุนนะ โดยเฉพาะในอินเดีย ก็คือการสนับสนุนและอธิบายเรื่องการไม่มี

ผลงานทางด้านเทววิทยาดั้งเดิม และการมุ่งอยู่กับหนังสืออธิบายคัมภีร์กุรอ่านและการศึกษาอะดีธ

อัล-ฆัชซาลี เรียกร้องให้ชาวมุสลิมเชื่อฟังและอุทิศชีวิตจิตใจให้แก่พระผู้เป็นเจ้าเป็นประจำ วัน ฟากีห์ หรือหมอกฎหมายที่เคร่งครัดตามคัมภีร์จะเป็นรองก็เฉพาะผู้ให้กำเนิดสำนักนิติศาสตร์ อรรถดอซทั้งสี่และคือนักศีลธรรมที่หาผู้เสมอเหมือนมิได้ในศาสนาอิสลาม ในหนังสือเรื่อง การฟื้นฟูศาสนศาสตร์ อัล-ฆัชซาลีได้กล่าวถึงหน้าที่ทั้งปวงที่มนุษย์จะต้องปฏิบัติต่อพระผู้เป็นเจ้าและเพื่อนร่วมศาสนาด้วยการพิจารณาสำนักนิติศาสตร์อรรถดอซทั้งหลายโดยละเอียด และด้วยการอุทิศชีวิตจิตใจให้แก่ผู้วิเศษผู้มีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติคือการทำความสะอาดแวนตาที่พวกลูกศิษย์จะใช้ใส่ดูพระผู้เป็นเจ้าได้ อัล-ฆัชซาลีได้สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่พระคัมภีร์และสร้างกฎเกณฑ์ให้แก่ความศักดิ์สิทธิ์ใหม่

ลัทธิคำสอนที่อัล-ฆัชซาลีได้ให้กำเนิดไว้ในหนังสือเรื่อง “การฟื้นฟูศาสนศาสตร์” ของท่านนั้น นับว่าเป็นคำสอนที่เป็นพื้นฐานที่พวกอุละมาฮ์ในอินเดียได้ยอมรับนับถือและถือว่าเป็นคำสอนที่ถูกต้อง แต่เราไม่อาจนำลัทธิคำสอนนั้นมาแสดงไว้ในที่นี้โดยละเอียดได้ ทั้งนี้อาจอธิบายถึงการที่เอาลัทธิคำสอนนั้นมาใช้กับภูมิหลังแห่งความขัดแย้งทางเทววิทยาที่ถูกประณามในสมัยนั้นได้ อย่างไรก็ตามข้อความต่อไปนี้บางทีจะเป็นตัวแทนลัทธิคำสอนที่เป็นสาระสำคัญที่สำคัญที่สุดในฐานะที่เป็นคำสอนที่ได้เลือนต่อมวลชนในอินเดียที่มีศรัทธา และหันมานับถือศาสนาอิสลามใหม่ ๆ :

๑. พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นหนึ่ง ไม่เป็นสอง
๒. พระองค์ทรงเป็นผู้อยู่นอกเหนือธรรมชาติ ทรงปราศจากรูป และไม่อาจนิยามได้
๓. พระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรพสิ่งที่ทรงอำนาจ
๔. พระองค์ทรงทราบและทรงบัญญัติทุกสิ่งทุกอย่างที่มีที่เป็นอยู่ในโลก
๕. พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้มีอำนาจทุกอย่าง และไม่ว่าพระองค์จะทรงบัญญัติอะไรขึ้นมา พระองค์ไม่ทรงมีความอยุติธรรมใด ๆ เลย (นั่นคือ เราไม่อาจเอาภาพเกี่ยวกับความอยุติธรรมและความอยุติธรรมมาใช้กับพระองค์ได้)
๖. คัมภีร์กุรอ่านเป็นนิรันดร์
๗. การเชื่อพระผู้เป็นเจ้านับว่าเป็นการผูกพันมนุษย์ ทั้งนี้เพราะพระองค์ทรงบัญญัติขึ้นมาโดยทางนบี
๘. ทุกคนจะต้องเชื่อในเรื่องทูตสวรรค์ของนบี
๙. ทุกคนจะต้องเชื่อในเรื่องวันสุดท้ายที่นบีได้ทรงเปิดเผยให้ทราบ
๑๐. ทุกคนจะต้องเชื่อว่าเป็นเพื่อน ๆ ของนบีและกาหิลิบสี่องค์แรกเป็นผู้ประเสริฐ

คำสอนที่ถูกต้องของศาสนาอิสลามในอินเดีย

ดูเหมือนจะไม่มีคำสอนทางเทววิทยาดังเดิมใด ๆ ที่มุสลิมชาวอินเดียในสมัยกลางได้แสดงไว้เลย พวกมุสลิมอินเดียเพียงแสวงหาทางให้คนทั้งหลายได้ศึกษาในหลักการสำคัญ ๆ ของศาสนาอิสลามเท่านั้น วาหิจารณ์ ๑ การศึกษาคัมภีร์กุรอ่านและสุนนะ ๑ และการเน้นถึงวิถีทางแห่งการที่จะได้เห็นศาสนาอิสลามจากภายนอก ๑ ทั้งสามอย่างนี้เป็นวิถีทางที่สำคัญที่พวกอุลมาในอินเดียได้ปฏิบัติอยู่ซึ่งนับว่าเป็นภารกิจที่สำคัญที่สุดและเป็นล้าเป็นสันในที่สุด หนังสืออนุฎีกา* (คือหนังสืออรรถาธิบายหนังสือที่อรรถาธิบายหนังสือที่อรรถาธิบายคัมภีร์อีกชั้นหนึ่ง) นับว่าเป็นวรรณกรรมแบบฉบับทางด้านศาสนาในสมัยนั้นที่นอกเหนือไปจากวรรณกรรมประเภทลี้ลับ การกำหนดเรื่องให้อ่านก็มีได้ตั้งใจจะแสดงให้เห็นภาพหนังสือประเภทนี้โดยตลอดสักเล่มหนึ่งซึ่งเป็นการกิจในขอบเขตปัจจุบันแล้วนับว่าเป็นไปไม่ได้ แต่ดูเหมือนจะแนะนำให้ผู้สวดทรมาน ๆ ทั้งหมดมากกว่า เพราะหนังสือแต่ละเล่มได้อ้างข้อความแบบเดียวกันจากหนังสือประเภทเดียวกันอยู่มากมาย

ความเคร่งครัดในศาสนา : กฎแจที่จะไขไปสู่สวรรค์

งานเกี่ยวกับชีวิตมุสลิมที่ดี ๆ นี้ได้รวบรวมขึ้นจากหนังสืออรรถาธิบายคัมภีร์กุรอ่านต่าง ๆ และจากหนังสือเรื่อง การฟื้นฟูศาสนศาสตร์ ของอัล-มัจซาลี หลัง พ.ศ. ๑๘๙๙ ไม่นานนัก ผู้แต่งชื่อ มุฮัมมัด มุญีร์ วะญิบ อะดีบ (Muhammad Mujir Wajib Adib) นั้นเป็นศิษย์ของ เชค นาซีร์ อุด ดิน ชีราฆ (shaikh Nasir ud-din Chiragh) แห่งเดลีซึ่งนับถือลัทธิซุนนี การไม่มีความตึงเครียดระหว่างลัทธิฮาร์ธอดอกซ์ซุนนิกับลัทธิซุนนี ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๙ จะเห็นได้จากข้อเท็จจริงที่ว่าผู้ประพันธ์ได้คัดข้อความจากหนังสือ “พะวาอิด อุล-ฟุวาด” และเรื่อง “ชะฮิร อุล-มะญาลิส” ซึ่งเป็นบันทึกคำสนทนาของพวกนักบุญในลัทธิซุนนี

หนังสือเรื่อง กฎแจที่จะไขไปสู่สวรรค์ ได้กล่าวถึงบุญกุศลที่เกิดจากการท่องสูตรว่า “ไม่มีเทพเจ้าใดนอกจากพระเจ้าผู้เป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น” ที่เกิดจากการอ่านคัมภีร์กุรอ่าน การสวดอัลนวอนที่ถูกต้องตามแบบแผน การชำระล้างร่างกาย การถือศีลอด การให้ทาน ความซื่อสัตย์ การปรามาสด้วยวาจา (Slander?) มรรยาทอันดีงามและการสวดอัลนวอนที่เกินพอดี เมื่อได้อ่านคำสอนง่าย ๆ ในหนังสือเรื่อง “กฎแจที่จะไขไปสู่สวรรค์” นั้น เราก็ควรระลึกถึงชนิดของผู้ฟังด้วย นั้น

* หนังสือที่อธิบายตัวคัมภีร์ (text) เรียกว่า อรรถกถา (Commentary)

“ อรรถกถา “ ฎีกา (Commentary upon Commentary)

“ ฎีกา “ อนุฎีกา (Commentary upon Commentary upon Commentary)

คือชาวมุสลิมที่เกิดในอินเดีย บางที่จะเพ่งหันมานับถือศาสนาอิสลามไม่นานนัก ซึ่งเป็นบุคคลประเภทที่อัล-มัทซาลี ต้องการพูดด้วย

(จาก อะดิบ, ฟิฟตาร์ อัล-ญินาน. ผูกที่ ๔b, ๙b-๑๐, ๑๓b, ๑๔b, ๒๐b-๒๑a)

เรื่องการสรรเสริญพระผู้เป็นเจ้า

เรื่องนี้เกี่ยวโยงไปถึงเรื่องที่น่าพิศวงไว้ว่า ใครก็ตามที่ได้ออกพระนามพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งพระมหากرุณาธิคุณในตอนหยุดพักกลางวันทุกวันว่า **“ไม่มีเทพเจ้าองค์ใดนอกจากพระผู้เป็นเจ้าเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น และพระมุฮัมมัดเป็นนบิของเรา”** พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดจะทรงประทานพร ๗ ประการแก่เขา คือ

๑. พระองค์จะทรงเปิดวิญญานของเขาให้แก่ศาสนาอิสลาม
๒. พระองค์จะทรงทำให้ความขมขื่นแห่งความตายเพลาลง
๓. พระองค์จะทรงทำให้หลุมฝังศพของเขารุ่งโรจน์
๔. พระองค์จะทรงแสดงท่าทีที่ดีที่สุดของเขาแก่เทวดามุนคาร์และนะคีร์ (ซึ่งเป็นผู้ตรวจสอบผู้ตาย ถ้าจำเป็นก็จะไปลงโทษจนถึงหลุมฝังศพทีเดียว)
๕. พระองค์จะทรงส่งบัญญัติกรรมที่เขาทำไว้ด้วยพระหัตถ์ขวา
๖. พระองค์จะทรงทำให้บัญญัติกรรมของเขาเอียงมกในทางที่เป็นประโยชน์แก่เขา
๗. พระองค์จะทรงช่วยให้เขาข้ามสะพานนิรันดร์ซึ่งคอยกระפו้อไฟนรกให้พุ่งขึ้นไปถึงสวรรค์ดุจสายฟ้าแลบ (ผูก ๔b)

เรื่องการรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า

มีผู้กล่าวว่ามิชายคนหนึ่งมาหาในปีแล้วทูลว่า “ข้าแต่ท่านผู้เป็นนบิของพระผู้เป็นเจ้า พันธกรณีของศาสนาอิสลามมีมากเหลือเกิน ขอได้ทรงกรุณาแนะนำข้าพเจ้าสักเล็กน้อยเถิดว่าข้าพเจ้าควรจะทำอย่างไร ทั้งในด้านอรรถะและพยานะ” นบิทรงตอบว่า “จงทำริมฝีปากของท่านให้ชุ่มอยู่เสมอด้วยการกล่าวนามพระผู้เป็นเจ้าบ่อย ๆ” (ผูก ๙b - ๑๐)

เรื่องความประเสริฐแห่งการอ่านคัมภีร์กุรอาน

ในการทำหนังสืออธิบาย (ของ ฟัฆร์ อุดดีน อัล-ราซี : Fakhr ud-din al-Razi) ให้แจ่มแจ้งนั้น ได้กำหนดไว้ว่าทาสของพระผู้เป็นเจ้าควรถือเอาคัมภีร์กุรอานเป็นผู้แนะนำแนวทางและเป็นผู้คุ้มครองตน ในวันพิพากษาสุดท้าย (วันสิ้นโลก) คัมภีร์กุรอานจะนำเขาไปสู่สวรรค์ ใครก็ตามที่ขาดความอดทนที่จะอยู่ใกล้ชิดคัมภีร์กุรอาน และทอดทิ้งคัมภีร์กุรอานไว้เบื้องหลัง ทูตสวรรค์จะลงมาตีเขาที่

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๔๐๑

สีข้าง และพาเขาไปส่งนรก...

ได้ทราบมาตามปรัมปราประเพณีว่า ตำแหน่งของคนที่จะได้ไปเกิดในสวรรค์นั้น ขึ้นอยู่กับว่าได้เคยทอพระคัมภีร์กุรอ่านมากน้อยแค่ไหนเพียงใดด้วย มีผู้กล่าวว่า ทุกคนที่ได้อ่านคัมภีร์กุรอ่านแม้เพียงเล็กน้อย ก็จะมีฐานะตำแหน่งที่สูงมากอยู่ในสรวงสวรรค์ และกล่าวว่ายิ่งเขาอ่านได้มากเท่าใด ฐานะตำแหน่งในสรวงสวรรค์ก็ยิ่งสูงมากเท่านั้น อุตบา อิบน์ อาเมอร์ (Utbā ibn'Amr) กล่าวว่า เขาได้ยินนบีตรัสว่า “ผู้ที่อ่านคัมภีร์กุรอ่านในที่ลับ ๆ ก็เหมือนผู้ที่ให้ทานในที่ลับ ๆ นั้นแหละ และผู้ที่อ่านคัมภีร์กุรอ่านในที่เปิดเผยก็คล้ายกับผู้ที่ให้ทานอย่างเปิดเผยนั่นเอง” นบีตรัสว่า ในคืนที่ท่านขึ้นไปสู่สรวงสวรรค์ ท่านได้แสดงบาปของมนุษย์แก่พระผู้เป็นเจ้า พระองค์ไม่ทรงเห็นว่าจะมีบาปใดยิ่งใหญ่กว่าบาปของผู้ที่ไม่รู้และไม่อ่านคัมภีร์กุรอ่านเลย (สุก ๑๓๖)

เรื่องความประเสริฐแห่งการเปล่งวาจาว่า “ในนามของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมีพระเมตตาคุณ ผู้ทรงมีพระมหากرุณาธิคุณ”

ได้ทราบมาจากหนังสือ สะลาตอิมามซอดี (Salāt - i - Mas'ūdī) ว่า ความญะฮิหม่าม มุฮัมมัด ไตยียาร์ (Khawja Imām Muhammad Taiyyār) ได้รายงานว่า ในตอนเช้าของวันที่กลับฟื้นคืนชีพนั้น ประชาชนที่เฝ้าคอยการพิพากษาคัดสินสมควรจะได้รับการลงโทษ พวกทูตสวรรค์จะอดเข้าไปเพื่อลงโทษ ทูตสวรรค์เหล่านั้นจะกล่าวกับคนหนุ่มคนสาว และคนแก่ชราแก่ชราทั้งหลายว่า “มากันเถิด ท่าน ผู้เป็นสาวกของเราในโลกนี้” และทูตสวรรค์ก็จะกล่าวกับคนอ่อนแอที่แก่เฒ่าว่า “ท่านเป็นคนอ่อนแอ อาจเป็นได้เหมือนกับที่พระผู้เป็นเจ้าจะทรงมีพระมหากรุณาต่อความอ่อนแอของท่าน” แล้วทูตสวรรค์เหล่านั้นก็จะเหาะไปยังริมขอบนรก เมื่อทูตสวรรค์เหล่านั้นกล่าวว่า “ในนามของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมีพระเมตตาและทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ” ไฟนรกที่ลุกมาถึง ๕๐๐ ปี ก็จะหลบเลี่ยงทูตสวรรค์เหล่านั้นไป พระยายมก็จะกล่าวกับไฟว่า : “ทำไมเจ้าจึงไม่ไหม้เขาละ ?” ไฟก็จะตอบว่า “เราจะไหม้ผู้ที่กล่าวพระนามพระผู้สร้างโลกอยู่บ่อย ๆ และรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าในฐานะเป็นผู้ทรงมีพระเมตตา และพระมหากรุณาธิคุณได้อย่างไรเล่า ?” พระสุรเสียงของพระผู้เป็นเจ้าจะไปถึงพวกเขาว่า “ทูตสวรรค์ทั้งหลายเป็นทาสของเราและไฟก็เป็นทาสของเราเช่นกัน ผู้ที่ให้เกียรติเรา เราย่อมยกย่องชื่อเขาไว้สูงมาก” เพราะพรที่เกิดขึ้นจากการกล่าวว่า “ในนามของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมีพระเมตตาและผู้ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ” นี้เอง พระผู้เป็นเจ้าจึงตรัสว่า “เราปลดปล่อยทุกคนให้เป็นอิสระในนามของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมีพระเมตตาและพระมหากรุณาธิคุณ” ในข้อความนั้นมี ๑๙ ตัวอักษร และเปลวไฟในนรกก็มี ๑๙ ชุมเหมือนกัน สำหรับผู้ที่เชื่อถือในพระอัลเลาะห์ทุกคนซึ่งกล่าวข้อความนั้นบ่อย ๆ พระผู้เป็นเจ้าจะประทานที่พำนักที่จะทำให้พ้นจากไฟนรกทั้ง ๑๙ ชุมได้ (สุกที่ ๑๔๖)

เรื่องบุญกุศลที่เกิดจากการสวดอ้อนวอน

องค์นี้ประทับนั่งอยู่ในท่ามกลางสานุศิษย์ทั้งหลายโดยมีอาบู บาคร์ ซิดดีก (Abū Bakr Siddiq) ซึ่งเป็นกาหลิบ หลังจากทีพระมุฮัมมัดได้สิ้นพระชนม์แล้วนั่งอยู่เบื้องขวา ชายหนุ่มคนหนึ่งได้เข้าไปเฝ้า นบีทรงเตือนเขาว่าเขาควรจะนั่งใกล้พระองค์ยิ่งกว่าอาบู บาคร์ สาวกที่ห้อมล้อมอยู่เริ่มคิดถึงชายผู้นี้ว่า เขาคงจะต้องเป็นคนที่มีชื่อเสียงเกียรติคุณสูงเด่นมากเป็นแน่ เมื่อชายหนุ่มผู้นั้นได้จากไปแล้ว พวกเขาจึงได้ทูลถามนบี

พระมุฮัมมัดทรงแลดู อาบู บาคร์ แล้วตรัสว่า “ดูก่อนท่านผู้เป็นหัวหน้าสานุศิษย์ของท่านอย่าได้หงุดหงิดใจเพราะเราสั่งให้ชายหนุ่มคนนั้นนั่งสูงกว่าท่านเลย”

อาบู บาคร์ กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านผู้เป็นนบีของพระผู้เป็นเจ้า มีอะไรที่ข้าพเจ้าจะต้องกราบทูลด้วยหรือ ? ข้าพเจ้าเชื่อฟังคำสั่งของพระองค์ด้วยความเต็มใจจริง ๆ”

นบิตรัสว่า “โอ อาบู บาคร์ ท่านจงทราบเถิดว่าชายหนุ่มผู้นั้นได้เอาบุญกุศลมาให้เรามากมายอย่างที่ไม่มีความเคยทำมาก่อนเลย”

อาบู บาคร์ กราบทูลว่า “ข้าแต่ท่านผู้เป็นนบี แต่อาชีพของชายหนุ่มผู้นี้ก็คือการเป็นศิษย์ของพระองค์เท่านั้น”

นบิตรัสว่า “เขามัวยุ่งอยู่กับการกิจของเขาเอง แต่ทุกวันเขาจะสวดอ้อนวอนพระผู้เป็นเจ้าในตอนกลางวันหนึ่ง และในตอนกลางคืนอีกหนึ่งเสมอ เราให้ที่อันสูงแก่เขาในที่ประชุมของเรา ก็เพราะเขาสวดอ้อนวอนนี้เอง” (ผู้กที่ ๒๐๖ - ๒๑๐)

เทววิทยา : ความสมบูรณ์แห่งศรัทธา

ข้อความในตอนต่อไปจะเป็นการให้ตัวอย่างการใช้เหตุผลและจารีตประเพณีในศาสนาอิสลามในอินเดียสมัยกลางเพื่อพิจารณาตัดสินลัทธิคำสอนที่ถูกต้องเกี่ยวกับการที่พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ที่พ้นวิสัยที่เราจะพรรณนาถึงพระองค์ได้ และเกี่ยวกับอำนาจที่พระองค์ทรงมีเหนือสรรพสัตว์ทั้งปวง ข้อความเหล่านี้ได้มาจากหนังสือในลัทธิสุนนี ชื่อ “ความสมบูรณ์แห่งศรัทธา” ที่ อับดุล ฮักก์ อัล-ดิหฺละวี อัล-บุหฺาริ (“Abd ul-Haq al-Dihlawī al-Bukhārī” ซึ่งเกิดที่กรุงเดลี เมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๔ และถึงแก่กรรมที่เมืองเดลีเช่นกัน เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๕ ท่านเป็นนักเขียนที่มีชื่อเสียงที่สุดคนหนึ่งของนิกายสุนนีในอินเดียสมัยที่โมกุลปกครอง เป็นที่โปรดปรานของจักรพรรดิชะฮันคีร์ (Jahāngir) มาก เมื่อได้จาริกไปแสวงบุญที่เมืองมักกะฮฺ (เมกกะฮ) เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๓๐ และอยู่ที่เมืองฮิญาซ (Hijāz) พักหนึ่งแล้วท่านก็กลับมาสอนศาสนาอยู่ที่เมืองเดลีอยู่ประมาณ ๕๐ ปี

อับดุล ยักก์ เป็นนักเขียนที่มีสมองเฟื่องมากคนหนึ่ง เป็นผู้รวบรวมชีวิตของนบี ของนักบุญอิสลามชาวอินเดีย แต่งหนังสืออรรถาธิบายเรื่องจารีตประเพณีเกี่ยวกับนบี และประวัติศาสตร์อินเดียโดยสังเขป สิ่งที่ท่านได้สร้างประโยชน์ให้แก่ศาสนาอิสลามในอินเดียที่นับว่าสำคัญก็คือการทำให้การศึกษาคัมภีร์ฮะดีษเป็นที่นิยมของประชาชนทั่วไป ทั้ง ๆ ที่ในสมัยนั้น ศาสนาอิสลามนิกายสุนนีตกอยู่ในความมืดมนเพราะพระเจ้าอับบาสและลัทธิลิกลับที่รุนแรงของอิบนุ อะระบี (Ibn 'Arabi) คอยกีดกันไว้

หนังสือเรื่อง *ความสมบูรณ์แห่งศรัทธา* แสดงให้เห็นแบบวาทวิจารณ์ที่นำมาใช้ในเทววิทยาแบบออร์ธอดอกซ์เพื่อสนับสนุนลัทธิคำสอนที่มีจุดหมายปลายทางอยู่ที่การดลบันดาลของพระเจ้า (จากหนังสือ *ดัจมิล อุล-ฮินมาน* ของอับดุล ยักก์ อัล-ดีห์ละวี, แผ่นที่ ๒๖ - ๓๖, ๑๓-๑๕)

คุณลักษณะของพระเจ้า

ความจริงการสร้างโลกและการจัดโลกให้เป็นระเบียบอย่างสมบูรณ์นั้น ถ้าขาดผู้สร้างและผู้ปกครองโลกเสียแล้ว จะเกิดขึ้นมาไม่ได้เลย...ผู้ที่ทำโลกให้มีชีวิตชีวาเยือกเย็นเป็นผู้มีชีวิตด้วย ทั้งเป็นผู้ฉลาดและทรงอำนาจและเป็นผู้กระทำเสรี อะไรก็ตามที่พระองค์ทรงสร้างขึ้น พระองค์ทรงสร้างโดยเจตนาและโดยการเลือกของพระองค์เอง หาใช่เพราะพระองค์ถูกบีบบังคับและเพราะความจำเป็นใด ๆ ไม่ ถ้าขาดคุณลักษณะต่าง ๆ เหล่านี้เสียแล้ว โลกที่แปลกประหลาดและนามหัตศจรรยนี้ก็คงไม่ปรากฏหรือไม่มีใครเข้าใจได้เลย โลกเช่นนี้จะเกิดจากผู้กระทำที่ตายแล้ว ที่โง่ ที่ไร้อำนาจ และไม่เป็นที่ปรึกษาได้ไม่ คุณลักษณะเหล่านี้ (คือ *ชีวิต ปริชาญาณ อำนาจ และเสรีภาพ*) เยือกปรากฏในสิ่งที่ถูกสร้างสรรคขึ้นมาด้วย ถ้าหากคุณลักษณะเหล่านั้นมิได้มีอยู่ในพระเจ้าแล้ว มันจะเกิดมาจากไหนเล่า ? พระองค์ทรงเป็นผู้ตรัสพระวจนะ เป็นผู้ทรงสดับสิ่งที่ฟังได้และทรงเป็นผู้เห็นสิ่งที่เห็นได้ เพราะการเป็นคนไข้ คนหนวก และคนบอดนั้นนับว่าเป็นความบกพร่อง และความบกพร่องทั้งหลายหาสมควรแก่พระเจ้าไม่ คัมภีร์กุรอ่านอันศักดิ์สิทธิ์เป็นข้อความที่อ่านจับใจถึงขนาดนั้น จึงเป็นไปได้ที่จะเข้าใจความแท้จริงแห่งคุณลักษณะเหล่านี้ หรือความจริงก็คือคุณลักษณะที่เป็นทิพย์ทั้งมวลโดยอาศัยการอุปมาอุปไมยและการให้เหตุผล แต่พระเจ้าทรงสร้างความละม้ายเหมือนแห่งคุณลักษณะเหล่านั้นไว้ในสารัตถะสำคัญของมนุษยชาติ ซึ่งพระองค์ได้แทรกซึมอยู่ทั่วไปในวิถีทางใดก็วิถีทางหนึ่งด้วยพระคุณลักษณะของพระองค์เอง แต่ความจริงคุณลักษณะของมนุษย์มิได้อยู่รอดตลอดไปเหมือนคุณลักษณะของพระเจ้า “คุณลักษณะนิรันดร์ของพระเจ้าเป็นเจ้าเยือกคงอยู่ตลอดไป”

คุณลักษณะของพระเจ้าเป็นนิรันดร์และมีช่วงเวลาเท่ากับสารัตถะสำคัญของพระองค์
นั่นเอง

สิ่งที่พระองค์ทรงมีอยู่ นั่นคือความสมบูรณ์และความแท้จริง นั้นย่อมมีอยู่เป็นนิรันดร์ เพราะที่ตั้งแห่งอุปติการณทั้งหลายเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมา จึงมิได้เป็นนิรันดร์ นอกจากในร่างกายแล้ว ก็ไม่มีการจำกัดขอบเขต สาเหตุ หรือกาลละเลย ผู้สร้างโลกหาได้เป็นเหตุวัตถุและเนื้อสารไม่ นั่นก็คือว่าพระองค์มิได้ทรงเป็นเหตุวัตถุและคุณลักษณะ นั่นคือมิได้มีคุณภาพทางกายอย่างที่ว่ากายมีอย่างเช่นความดำและความขาวเลย พระองค์มิได้ทรงเป็นผู้ถูกสร้างให้มีรูปฟอร์ม เพื่อที่จะให้พระองค์มีทรวดทรงฐานทางด้านกายภาพ และพระองค์ก็มิได้ทรงเป็นสังขารเพื่อที่พระองค์จะรวบรวมเข้าด้วยกันครั้งแล้วครั้งเล่า พระองค์มิได้ทรงเป็นสิ่งที่นับได้เพื่อที่จะได้สามารถนับพระองค์ได้ พระองค์มิได้ทรงถูกกำหนดขอบเขตไว้เพื่อว่าพระองค์จะได้ทรงมีขอบเขต และพระองค์มิได้ทรงอยู่ในทิศทางใด คือพระองค์มิได้ทรงอยู่เบื้องบนหรือเบื้องล่างข้างหน้าหรือข้างหลัง ข้างซ้ายหรือข้างขวา พระองค์มิได้ทรงอยู่ในเทศะ และในกาละ เพราะที่ว่ามาทั้งหมดนี้เป็นคุณลักษณะของโลก และผู้ประทานชีวิตหล่อเลี้ยงโลกมิได้ขึ้นอยู่กับคุณลักษณะแบบโลก ๆ เลย และวัตถุประสงค์ของพระองค์ก็มิได้ขึ้นอยู่กับกาละด้วย กาละมิได้รวมหรือจำกัดวงพระองค์ ความมีเป็นของพระองค์มิได้ขึ้นอยู่กับกาละ เพราะในพหุติภavnันเองเมื่อไม่มีกาละ พระองค์ก็มีอยู่ บัดนี้ไม่มีกาละและพระองค์ก็ทรงมีเป็นด้วย เพราะฉะนั้นพระองค์จึงมิได้ทรงอยู่ในกาละ (แผ่นที่ ๒b - ๓b)

พระผู้เป็นเจ้าของทรงอยู่เหนือธรรมชาติและเหลือที่จะเข้าใจได้

นอกจากที่สารัตถะสำคัญและคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว นอกจากนั้นอะไรก็ตามที่มีอยู่ ย่อมเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ทั้งสิ้น นั่นคือเป็นสิ่งที่เกิดมาจากความไม่มีไม่เป็น (non-existence) และมีได้เป็นนิรันดร์ ดังข้อพิสูจน์ซึ่งเป็นจารีตประเพณีของนักบวชที่ว่า “มีแต่พระผู้เป็นเจ้าของเท่านั้นและนอกจากพระองค์แล้วไม่มีอะไรเลย” ตามข้อพิสูจน์เช่นกันย่อมแสดงว่าโลกย่อมเปลี่ยนแปลงและเป็นสถานะแห่งความขึ้น ๆ ลง ๆ มากมาย อะไรก็ตามที่ตกอยู่ในสถานะดังพรรณนามานี้ย่อมไม่จัดว่าเป็นนิรันดร์ และอะไรก็ตามที่เป็นนิรันดร์ย่อมไม่เปลี่ยนแปลง เราทราบว่ามีฐานนิยม (mode) ที่แท้จริงเพียงอย่างเดียว นั่นคือฐานนิยมว่าด้วยสารัตถะสำคัญและคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้าของ และไม่มีวิถีทางใด ๆ ที่จะเปลี่ยนแปลงในฐานนิยมนั้นได้...และพระผู้เป็นเจ้าของผู้ทรงมหิทธิศักดิ์ย่อมทรงมีวิสัยความสามารถที่จะทำลายโลกให้สูญสิ้นไปได้, เมื่อโลกเกิดมีขึ้นมาแล้วมันก็ต้องแตกทำลายไป ดังที่พระผู้เป็นเจ้าของตรัสไว้ว่า: “ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมสลายไปนอกจากฐานนิยม(คือพระองค์) เท่านั้น” ดังนั้นทวดสวรรค์ สวรรค์ นรก และสิ่งอื่น ๆ ทำนองนั้นที่จารีตประเพณีได้ทดลองความคงทนของมันก็เป็นสิ่งที่ต้องสลายไปด้วย...แม้ว่าพระผู้เป็นเจ้าของจะทรงสามารถทำลายโลกลงได้ในชั่วพริบตา ผู้ที่ไม่ตายก็จะทราบว่าพระผู้เป็นเจ้าของเป็นผู้สร้างโลก เป็นผู้ทรงทำให้โลกเกิดมีขึ้นมาจากความไม่มีไม่เป็น เพราะโดยเหตุที่โลกมิได้เป็นนิรันดร์ ความหมายแห่งการสร้างโลกก็คือว่า โลกมิได้มีเป็นและแล้วมันก็มีเป็นขึ้นมา อะไรก็ตามที่เกิดจากระเบียบนั้นจะต้องมีผู้สร้างที่จะนำโลกจากความไม่มีเป็นมาสู่ความมีเป็น เพราะถ้าหากโลกถูกสร้างขึ้นมาจากตัวมันเอง โลกก็ต้องเป็นสิ่งที่มียุติตลอดไป แต่โดย

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๔๐๕

เหตุที่โลกมิได้มีเป็นอยู่เสมอไป โลกจึงมิได้ถูกสร้างขึ้นมาโดยตัวมันเอง แต่ทว่าโดยอีกผู้หนึ่ง พระผู้ทรงหล่อเลี้ยงโลกก็จะต้องเป็นนิรันดร์ ถ้าหากพระองค์ไม่ทรงเป็นนิรันดร์ พระองค์ก็จะต้องเป็นผู้ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาด้วยเหมือนกัน พระองค์ก็จะต้องเกิดจากโลก มิใช่ผู้ทรงหล่อเลี้ยงโลกที่มีเป็นขึ้นมาเอง นั่นก็คือว่า ความมีอยู่ของโลกเกิดจากเหตุผลว่าด้วยสารถะสำคัญของโลกเอง ไม่ใช่เหตุผลว่าด้วยอะไรบางอย่างนอกจากตัวเอง แต่โลกต้องการอะไรบางอย่างนอกเหนือไปจากตัวมันเอง และอะไรก็ตามที่ต้องการอะไรบางอย่างนอกเหนือจากตัวมันเองย่อมไม่เหมาะที่จะเป็นใหญ่ ความหมายแห่งพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้าเองก็คืออนาคต นั่นคือ พระองค์เองทรงเป็น **สยามภู** คือพระผู้เป็นเอง ความจริงจะต้องเป็นว่า อวสานแห่งสายโซ่แห่งความมีเป็นย่อมมีอยู่ในสารถะสำคัญหนึ่งซึ่งเกิดจากตัวเอง มิเช่นนั้นมันก็จะสืบต่อไปในวิถีทางเดียวกันโดยไม่มีที่สิ้นสุด และนี่ไม่ใช่ว่าไม่มีเหตุผลเลย (แผ่นที่ ๒๑ - ๒๒)

เจตจำนงเสรี

ข้อความตอนต่อไปได้พยายามที่จะแก้ปัญหาทางจริยศาสตร์ที่ลัทธิคำสอนเรื่องพระผู้เป็นเจ้าทรงมีอำนาจทุกอย่างได้ก่อให้เกิดขึ้น ควรสังเกตได้ด้วยว่า อัปดุล ฮักก์ อัลดิห์ละวี ได้ร้องขอให้พวกซารีอาห์แจ่งให้แจ่มแจ้งเป็นครั้งสุดท้าย นี่เป็นแบบฉบับที่ อัปดุล ฮักก์ อัลดิห์ละวี ได้นำเข้าสู่เรื่องเทววิทยา และหลักฐานที่ถือกันมาอย่างมั่นคงว่า พระคัมภีร์กุรอานมีเนื้อหาจินตนาการทางศาสนาของพวกมุสลิม

ประการแรกนับว่าเป็นความจำเป็นที่จะต้องเข้าใจความหมายแห่งการบีบบังคับและการเลือกเพื่อที่สารถะสำคัญแห่งปัญหานี้จะได้แจ่มแจ้งขึ้น การกระทำของมนุษย์มีอยู่สองชนิดด้วยกัน อย่างหนึ่ง คือเมื่อเขาเข้าใจอะไรบางอย่าง และถ้าหากสิ่งนั้นตรงตามความประสงค์ของเขาและสอดคล้องต้องกันกับธรรมชาติของเขาแล้ว ความต้องการและกิเลสอย่างรุนแรงก็จะทวีมากขึ้นภายในตัวเขา นั่นเอง และเขาก็จะคล้อยตามกิเลสต้นหานั้น และทำไปตามอำนาจกิเลสต้นหานั้น หรือถ้าหากว่าสิ่งนั้นตรงกันข้ามและเป็นที่ยังเกลียดของเขา ความไม่ชอบใจ ความไม่พอใจในตัวเขาก็จะทวียิ่งขึ้นและเขาก็จะหลบหลีกมัน การที่เขามีความสัมพันธ์กับการกระทำ หรือต่อการเลิกกระทำก่อนที่จะมีความปรารถนาและความรังเกียจจะปรากฏออกมานั้น นับว่ามีพอ ๆ กัน เขาอาจทำหรือไม่ทำก็ได้ ไม่ว่าในตอนที่มิมีในภาพในเมื่ออำนาจที่จะทำอยู่ใกล้ ๆ หรือก่อนที่จะเข้าใจในคติเมื่อเขาอยู่ห่างไกลจากการกระทำก็ตาม ความเคลื่อนไหวของมนุษย์นี้เรียกว่าการเคลื่อนไหวที่มองเห็น และการกระทำที่เป็นผลเนื่องมาจากความเคลื่อนไหวที่มองเห็นนั้นก็เรียกว่าการกระทำที่มองเห็น การกระทำอีกชนิดหนึ่งเป็นการกระทำในเวลาที่ไม่มีการสร้างมโนภาพใด ๆ ไม่มีการเฝ้าความปรารถนาและความต้องการ แต่ความเคลื่อนไหวก็เกิดและแล้วความปรารถนาซึ่งคล้าย ๆ กับการสั่นไหวของใบไม้ก็จะเกิดขึ้นมา การเคลื่อนไหวอย่างนี้เรียกว่าการเคลื่อนไหวแบบมีอะไรบังคับและถูกเกณฑ์ ถ้าหากความหมายของ

ความปรารถนาและความตั้งใจ (ซึ่งแตกต่างจากการเลือก) เป็นอย่างทีกล่าว ก็อาจมีผู้คัดค้านว่า : “ใครเล่าที่กล่าวว่ามนุษย์มิได้มองเห็นและไม่เป็นผู้ที่มีสายตาไกล ? การสร้างมนุษย์เกิดขึ้นมาจากการเลือก และการสร้างเช่นนั้นนับว่าเป็นการแต่งธรรมชาติของเขา ใครเล่ากล่าวว่าความเคลื่อนไหว และการกระทำของมนุษย์ทั้งปวงเป็นการบังคับ ? การพูดเช่นนี้ก็เท่ากับเป็นการปฏิเสธคุณธรรม ความดีนั่นเอง ไม่มีผู้ที่มีปัญญาคนใดจะเห็นพ้องด้วยเลย”

แต่ในการสรุปนี้ก็มีข้อยุ่งยากลำบากใจอยู่มากเหมือนกัน เพราะว่าถ้าหากหลังจากที่ได้เข้าใจและคุ้นเคยกับความวันรันดร ความตั้งใจ โองการและการบันดาลของพระผู้เป็นเจ้าแล้ว ก็เข้าใจว่า หากมนุษย์เป็นผู้ก่อให้เกิดการกระทำขึ้นมา (จริง ๆ) ไม่ เราสร้างบทสรุปนั้นขึ้นมาได้ก็เพราะเป็นที่ทราบกันโดยต้งแท้แล้วว่าถ้าหากพระผู้เป็นเจ้าทรงทราบจากภาวะนิรันดรทั้งปวงว่าการกระทำเฉพาะรายจะต้องทำโดยปัจเจกบุคคลเฉพาะราย ๆ ด้วย เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะปราศจากการเลือกของปัจเจกชนหรือไม่ก็ตาม กรรมต่าง ๆ จะต้องกระทำดุจดังในการเคลื่อนไหวที่มีอะไรบังคับหรือมีอะไรรันการเลือกของเขาเอง ถ้าหากการกระทำเป็นแบบที่มองเห็น (ในรูปฟอร์ม) ปัจเจกบุคคลย่อมไม่มีโอกาสเลือกไม่ว่าจะในการตัดสินใจหรือในการกระทำก็ตาม (จริง ๆ เลย) อนึ่ง แม้ปัจเจกชนอาจเลือกกระทำกรรมได้ แต่ในตอนเริ่มต้นครั้งแรก ๆ เขาก็ยังไม่มีโอกาสเลือกเลย

ตัวอย่างเช่น เมื่อเราเบ่งตาขึ้นดู แต่มองไม่เห็นอะไร ย่อมแสดงว่าไม่มีภาพอยู่ข้างหน้า ถ้าหากว่าเมื่อมองเห็นหรือสังเกตเห็นวัตถุที่มองเห็นได้ (รูปารมณ์) แล้ว เขาก็เกิดมีความปรารถนาขึ้นมา การเร้ากิเลสค้นหาให้เกิดขึ้นนี้ นับว่าเป็นการบังคับให้เกิดและมีความมีเป็นแห่งความเคลื่อนไหวที่มุ่งไปหาอารมณ์เหล่านั้นนับว่าเป็นสิ่งที่ถูกบังคับด้วยเหมือนกัน หลังจากนั้น แม้การกระทำนี้จะเกิดโดยอาศัยการเลือกของมนุษย์ แต่ความจริงแล้วการเลือกนี้ก็คงยังเป็นการถูกบีบบังคับอยู่เช่นกัน การถูกบังคับและความจำเป็นนับว่าตรงข้ามกับความแท้จริงเกี่ยวกับการเลือก มนุษย์มีโอกาสเลือกแต่เขาไม่มีโอกาสเลือกตามใจชอบ หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็ว่าเท่าที่ปรากฏ เขามีโอกาสเลือกได้ แต่ความจริงแล้ว เขาเลือกด้วยการถูกบีบบังคับให้เลือก...อิหม่ามญะฟาร์ ซาดีก (Imām Ja'far Sādiq) ผู้เป็นอาจารย์ของประชาชนที่ถืออิกมาลชีอะห์ และเป็นหัวหน้าประชาชนผู้เข้าถึงสัจธรรมกล่าวไว้ว่า “ไม่มีการบีบบังคับ หรือเสรีภาพใด ๆ เลย แต่ท่านก็ได้กล่าวไว้ว่า เราจะพบสัจธรรมก็เฉพาะในระหว่าง การถูกบีบบังคับเสรีภาพ พวกญาบาริต์ (Jabarites) ก็คือพวกที่กล่าวว่าเมื่อว่าโดยพื้นฐานแล้ว มนุษย์ไม่มีโอกาสเลือกได้ตามอำเภอใจเลย และกลเคลื่อนไหวของมนุษย์ก็คล้าย ๆ กับการเคลื่อนไหวของธรรมชาติที่ไม่มีชีวิตชีวาฉะนั้น พวกกาดารียะ (Qadariya) ได้แก่พวกที่กล่าวว่ามนุษย์มีโอกาสเลือกได้ตามใจสมัคร และว่ามนุษย์เป็นอิสระในด้านการจัดการตนเอง การกระทำของเขาเป็นการสร้างสรรค์ของเขาเอง อิหม่ามญะฟาร์กล่าวว่า ทั้งสองลัทธินี้ผิดด้วยกันและไปสุดโต่งด้วยกันทั้งคู่ เราจะพบลัทธิที่แท้จริงในระหว่างลัทธิทั้งสองนั้น แต่เหตุผลจะต้องหายไป และจะต้องทำให้หมดไปในตอนที่เข้าใจทางสายกลางนี้ ความจริงเราจะพบความสับสนวุ่นวายนี้อยู่ในหมู่ประชาชนที่ชอบคัดค้านและ

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๔๐๓

ชอบโต้แย้งที่ปรารถนาจะหาบทความที่พูดถึงศรัทธาว่าเหนือเหตุผล และผู้ที่จะไม่ยอมรับทราบว่าจะไร เป็นความจริงและเชื่อในสิ่งนั้น จนกว่าเรื่องนั้นจะเข้ากับเหตุผลของเขาและจนกว่าเขาจะเข้าใจได้ แต่ สำหรับผู้ที่ยึดมั่นในศาสนา ข้อพิสูจน์สั้น ๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ ก็คือสิ่งที่ใส่ไว้ในกฎศักดิ์สิทธิ์และคัมภีร์ กุรอาน ซึ่งในคัมภีร์นี้ได้พูดถึงเรื่องปัญหาไว้ว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงมีทั้งอำนาจและเจตจำนง แต่แม้ กระนั้นพระองค์ก็ยังทรงทำให้ทาสของพระองค์เชื่อและไม่เชื่ออยู่ และพระองค์ก็ตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้า ไม่เคยทรงมีความอยุติธรรม แต่มนุษย์ได้เอาความอยุติธรรมมาให้แก่ตัวเอง “พระผู้เป็นเจ้ามิได้ทรง ทำให้เขาเป็นคนผิด แต่ตัวเขาเองต่างหากที่ทำให้ตัวเขาเป็นคนผิดไป”

ในข้อความนี้ พระองค์ได้ทรงสร้างสิ่งสองสิ่งขึ้นมา พระองค์ทรงยกการสร้างสรรคให้แก พระองค์เอง และทรงยกการกระทำให้แก่มนุษย์ เพราะฉะนั้น เราจำเป็นต้องเชื่อว่าถูกทั้งสองอย่าง และเราจะต้องเชื่อว่าการสร้างสรรค์เกิดจากพระผู้เป็นเจ้า และการกระทำเกิดจากตัวมนุษย์เอง แม้ ว่าเราจะไม่ไปถึงที่สุดแห่งปัญหานี้ และดังที่ข้อพิสูจน์เกี่ยวกับกฎศักดิ์สิทธิ์และสิ่งที่ถูกสั่งและถูกบังคับ ตามลัทธิตัวมันเองแล้วก็เป็นผลเนื่องมาจากการเลือก แล้วก็เป็นที่เราจะต้องเชื่อเช่นนั้น ปัญหา เรื่องทียออำนาจและการดลบันดาลกับปัญหาเรื่องการที่มนุษย์มีโอกาสเลือกทำอะไรด้วยตัวเอง นั้นเราได้ทราบสืบ ๆ กันมาตามจารีตประเพณีตามแนวที่ถูก (คือ จากพวกชะรีอะ) โดยเหตุที่เราทราบ ปัญหาทั้งสองนั้นมาจากพวกชะรีอะ แล้วอะไรเล่าที่เป็นการขัดแย้งกันและยังโต้เถียงกันอยู่? เราจะต้อง เชื่อทั้งสองฝ่าย ในเรื่องนี้ศรัทธาในสายกลางนับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น ความจริงความคิดในปัญหานี้ อย่างลึกซึ้งซึ่งนับว่าตกอยู่ในเรื่องการชี้ให้เห็นความโง่เขลาของฝ่ายเพราะไม่การกระทำและสังขรณ์ใด ๆ ที่เป็นผลเนื่องมาจากความขัดแย้งกันนี้เลย เราจะต้องทำสังขรณ์ที่แท้จริงเกี่ยวกับวัตถุก็คือสังขรณ์ ที่อยู่กับพระผู้เป็นเจ้า (แผ่นที่ ๑๓ - ๑๕)

การเผยแผ่ : ข้อพิสูจน์ของอินเดีย

หนังสือชื่อ ข้อพิสูจน์ของอินเดีย ที่ อิบน์ อุมาร์ มิหราบิ (Ibn'Umar Mihrabi) คนหนึ่งเขียน ขึ้นในรัชสมัยจักรพรรดิชะฮางคีร์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะต่อสู้กับ “ลัทธิฮินดูที่กำลังคืบคลานเข้ามา” ใน หมู่พวกมุสลิมที่อาศัยอยู่ตามหมู่บ้านต่าง ๆ ที่ห่างไกลจากที่มั่นของวัฒนธรรมมุสลิม ซึ่งได้แก่เมือง และป้อมค่ายต่าง ๆ ที่อยู่ตามแถบคู่มแม่น้ำคงคาและยมนา หนังสือนี้เขียนในรูปการสนทนาโต้ตอบ ระหว่าง “ชะราค” นักขางพูดชนิดหนึ่ง ซึ่งตั้งปัญหาถามเกี่ยวกับเรื่องจักรวาลวิทยาและศาสนา กับนักแก้ซึ่งตอบตามแบบมุสลิม การสนทนานี้เริ่มต้นด้วยเรื่องราวที่ลึกลับเกี่ยวกับบ่อเกิดของจักรวาล มุสลิมหนุ่มซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิคนหนึ่งเกิดมีจิตพิศวงพระธิดาของพระราชามาหรัตตี (Maharatta) องค์หนึ่ง จึงได้ถวายนักขางพูดสองตัวแก่พระนาง ซึ่งนักทั้งสองตัวนี้ชายหนุ่มได้ฝึกฝนให้เจรจาโต้ตอบ ในเรื่องเกี่ยวกับเทววิทยาได้อย่างแคล่วคล่อง พระธิดาของราชาพระองค์นั้นได้หันมานับถือศาสนา อิสลาม เพราะได้ฟังนักสองตัวนั้นสนทนากัน และได้บันทึกคำสนทนาของนักทั้งสองนั้นไว้ในแผ่น

ทองคำ ตำราที่จารึกบนแผ่นทองคำนี้ได้ตกไปอยู่ในท้องพระคลังของเจ้าชาย (ไร) แห่งแคว้นคุชราต พระนามว่า ไรคะรัน (Rai Karan) แล้วพระองค์ก็ทรงมอบหมายให้พราหมณ์หนุ่มคนหนึ่งซึ่งหันมานับถือศาสนาอิสลามอย่างลับ ๆ เป็นคนแปล เมื่อไรคะรันได้สดับการสนทนาของนักทั้งสองนั้นก็เลยหันมานับถือศาสนาอิสลามด้วยเช่นกัน นับว่าเป็นไปได้ที่ว่าแบบฟอร์มที่เป็นเชิงนิยายแห่งหนังสือนี้เป็น การตอบสนองของสิ่งแวดล้อมที่เป็นแบบฮินดูได้เป็นอย่างดี

หนังสือชื่อ *ข้อพิสูจน์ของอินเดีย* ได้แสดงให้เห็นอย่างแจ่มแจ้งว่าลัทธิออร์ทอดอกซ์ และ ลัทธิลี้ลับในอินเดียเกิดมาจากศรัทธาแบบเดียวกันนั่นเอง ถ้าไม่ถึงกับเป็นผู้มีส่วนร่วม ก็นับว่าเป็น ผู้ให้ความร่วมมือในงานด้านการศึกษาของพวกมุสลิม นอกแคว้นก็จะอ้างหนังสือชื่อ *วิถีทางแห่งภาวะ นิรันดร์* ของนิกายซูฟี ที่นาจมุดดิน คายาห์ แห่งไกซารียาห์ (Najm Ud-din Dāyah of Qaisariyah) ได้ เขียนขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๗๖๖ เสมอ อนึ่ง ในข้อความเกี่ยวกับการสร้างโลกที่จะกล่าวถึงต่อไป นั้น หนังสือชื่อ *ข้อพิสูจน์ของอินเดีย* ได้แสดงให้เห็นลัทธิคำสอนเรื่อง แสงสว่างแห่งพระมุฮัมมัด หรือความมียูก่อนการสร้างสรรพัตถ์ดวงวิญญาณของพระมุฮัมมัดในรูปของแสงสว่าง ซึ่งจากแสงสว่าง นี้เองพระผู้เป็นเจ้าทรงทำให้สิ่งทั้งปวงมีชีวิตชีวาขึ้นมา ในเมื่อพระองค์ทรงตัดสินพระทัยว่าจักรวาลจะ ต้องเป็นเช่นนั้นคำสอนที่แสดงให้เห็นว่าพระมุฮัมมัดทรงมีอุดมคติอย่างไรนั้นมียูก่อนความรู้สึคนึกคิดของ สุนนี ชื่ออา และพวกผู้พิเศษในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๔ และไม่ว่าจะเป็นจะต้องทำให้ลัทธิคำสอน ดังเดิมที่ยืนยันในเรื่องเอกภาพและความเป็นผู้อยู่นอกเหนือธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้าต้องเสียหาย ไปเลย ในหนังสือเรื่อง *ข้อพิสูจน์ของอินเดีย* นี้มีความปราศจากปรีชาญาณแห่งการใช้กำลังบังคับ ด้วย จึงทำให้เกิดความบาดหมางระหว่างพวกอุละมาห์กับพวกผู้พิเศษในศาสนาอิสลามในอินเดียสมัย กลางขึ้น

(จากหนังสือชื่อ *สุญญาด อุล-ฮินด์*, ของอิมาม อุมาร์ มินฮาบี, แผ่นที่ ๑๑๖ - ๑๓๖)

นัก “ชะราค” กล่าวว่า : ขอท่านโปรดได้อธิบายถึงการบังเกิดมีสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ทั้งปวงและ ทุกสิ่ง ทั้งอย่างที่มีเป็นทั้งหลายคือ มนุษยชาติ พืช สวรรค์ ปีสาย สัตว์เดรัจฉาน เช่น สัตว์วิสัย นก พืชทุกชาติ เช่น ต้นไม้และพืช ดวงวิญญาณ และร่างกายของมนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน แผ่นดิน ภูเขา ทะเล ดินแห้งและน้ำ ไฟ ลม ท้องฟ้า โลกและดวงดาว นิมิตต่าง ๆ ตามจักรวาล ปราสาทและ วิมาน บัลลังก์ของพระผู้เป็นเจ้า รั้งสัตว์ คอกสัตว์ สวรรค์ นรก ที่อยู่อาศัยในกาละและเทศะทั้ง หมดนี้ โดยอาศัยการแนะนำสั่งสอนด้วยจิตเมตตาของท่าน ก็คงจะเป็นที่ปรากฏแจ่มแจ้งและซึมซาบ แก่บุคคลทั่วไปทุกถ้วนหน้าโดยมิต้องสงสัยหรือคลางแคลงใจว่าอะไรคือความแท้จริงของแต่ละอย่าง ๆ นี้ในวิถีทางที่จะอธิบายถึงการสร้างสรรค์ และทำให้หัวใจและจิตใจกลับมีความเชื่อมั่นอีก และอนึ่ง เมื่อท่านอธิบาย ก็อธิบายจนขจัดความสงสัยไปได้หมดสิ้น ความแท้จริงก็คือสิ่งที่ดับความบกพร่อง และความถูกก็คือสิ่งที่ดับความผิดได้หมดสิ้น

นักแก้ตอบว่า : จงทราบไว้เถิดว่าหนังสือเรื่อง “วิถีทางแห่งภาวะนิรันดร” (มาร์ชาด อุละอะบัด) ได้อธิบายถึงการเริ่มต้นของสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาในโลกนี้ และในสรวงสวรรค์ซึ่งได้กลายเป็นฐานนิยมแห่งสิ่งที่มีเป็นทั้งหลาย ถ้าหากพระผู้เป็นเจ้าทรงมีพระประสงค์ เราจะต้องอธิบายเรื่องนี้ซ้ำอีก บัดนี้จึงตั้งใจฟังการอธิบายต่อไป ในระหว่างดวงวิญญาณของมนุษย์กับวิญญาณที่บริสุทธิ์ของพระมุฮัมมัดผู้เป็นปิ่น มี ความแตกต่างกันอยู่อย่างหนึ่ง ดังที่นี้ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่าตัวท่านเองเป็นสิ่งที่แรกที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมานี้ทั้งหลายเรียกตัวเองว่า แสงสว่างและเจตภูต และองค์นี้เองเป็นความมีเป็นเหนือความมีเป็นทั้งหลาย และเป็นผลไม้และต้นไม้ของสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ทั้งปวง กล่าวกันสืบ ๆ มาว่า “แต่สวรรค์คงมิได้ถูกสร้างขึ้นมาก่อนตัวท่านเป็นแน่” เพราะเหตุนี้เอง ไม่ใช่เหตุอื่นที่เป็นวิถีทางที่การสร้างสรรค์ได้เริ่มต้น คล้าย ๆ กับผลไม้ลูกใหญ่ของต้นไม้ก็เกิดมาจากเมล็ดพืชของต้นไม้ที่นั่นนั่นเอง แล้วพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดเมื่อพระองค์ทรงปรารถนาจะทรงสร้างสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ทั้งหลาย ในเบื้องต้นพระองค์ทรงสร้างแสงสว่างแห่งดวงวิญญาณของพระมุฮัมมัดขึ้นมาจากรัศมีแห่งเอกภาพของพระองค์ก่อน ดังที่นี้ทั้งหลายได้บอกเล่ากันสืบ ๆ มาว่า “ข้าพเจ้าเกิดจากพระผู้เป็นเจ้าและผู้ที่น่าับถือศาสนาทั้งหลายก็เกิดจากข้าพเจ้า” ในบางลัทธิก็มีผู้กล่าวว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงมองดูแสงแห่งพระมุฮัมมัดด้วยพระเนตรที่เปี่ยมไปด้วยพระมหากรุณา ความสงบเสถียร ท่วมท้นพระองค์ และน้ำพระเนตรก็หยดลงมาจากพระองค์ จากนั้นพระเนตรเหล่านั้น พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของนี้ทั้งหลายขึ้น จากแสงสว่างเหล่านั้น พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของนักบุญทั้งหลาย จากดวงวิญญาณของนักบุญเหล่านั้น พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของผู้ที่มีความเชื่อถือในศาสนา และจากดวงวิญญาณของผู้ที่เชื่อถือศาสนา พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของผู้ที่ไม่นับถือศาสนา และจากดวงวิญญาณของพวกที่ไม่นับถือศาสนา พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของพวกนอกศาสนาและพวกคนหลอกลวง จากดวงวิญญาณของมนุษย์ พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของทูตสวรรค์ และจากรัศมีแห่งดวงวิญญาณของทูตสวรรค์ พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของพวกภูตผีปีศาจ และจากดวงวิญญาณของพวกภูตผีปีศาจ พระองค์ก็ทรงสร้างดวงวิญญาณของพวกมารร้าย พระองค์ทรงสร้างดวงวิญญาณของสัตว์ต่าง ๆ ตามตำแหน่งและสถานะของสัตว์ต่าง ๆ แล้วพระองค์ก็ทรงพรรณนาถึงลักษณะของสิ่งต่าง ๆ และดวงวิญญาณทั้งหลาย คือ พฤษชาติและแร่ธาตุ สารประกอบ และธาตุแท้ไว้ด้วย

ต่อไปนี้เป็น การอธิบายถึงการสร้างสรรค์สิ่งที่เหลือ จากไข่มุก (คือ หยดน้ำตา) ซึ่งยังเหลืออยู่ พระผู้เป็นเจ้าก็ทรงสร้างเพชรพลอย และทรงมองดูเพชรพลอยด้วยสายพระเนตรที่ทรงอำนาจ ด้วยสายพระเนตรที่น่ากลัวนั่นเอง พระผู้เป็นเจ้าก็ทรงทำเพชรนั้นให้ละลาย ครึ่งหนึ่งกลายเป็นน้ำ อีกครึ่งหนึ่งกลายเป็นไฟ แล้วพระองค์ก็ทรงทำให้มีควันอุ่น ๆ พุ้งขึ้นจากไฟและน้ำ แล้วก็ให้หยุดอยู่ชั่วคราวในอากาศ จากนั้นก็มีสวรรค์เจ็ดชั้น และจากสายฟ้าแลบในอากาศพร้อมทั้งควันนั้นก็เกิดมีดวงดาวระยิบระยับไปหมด เมื่อพระองค์ได้ทรงสร้างดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ และดวงดาวขึ้นแล้ว

ราศีทั้ง ๑๒ ราศี และปราสาทต่าง ๆ ของดวงจันทร์จากเปลวไฟที่แลบออกมา พระองค์ทรงทำให้ลมและน้ำกระทบกัน จึงเกิดมีฟองขึ้นบนผิวน้ำ และเกิดมีผิวพื้นดินขึ้น ๗ ชั้น เกิดมีคลื่นแล้วภูเขาก็ก่อกมาจากคลื่นนั้น จากนั้นที่เหลือ พระผู้เป็นเจ้าก็ทรงสร้างทะเล พระองค์ทรงสร้างโลกเสร็จภายใน ๖ วัน

ชะรีอาหรือกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ของอิสลาม

สังคมมุสลิมสมัยกลางทั้งในด้านถ้อยคำและการปฏิบัติมีความปรารถนาที่จะได้เห็นและเชื่อฟังเพื่อให้ถูกพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นวัตถุแห่งความรู้ที่แท้จริงเท่านั้น อย่างไรก็ตามความเข้าใจพระประสงค์ของพระองค์ แม้จะเป็นเพียงบางส่วนและความพยายามที่จะทำให้พระประสงค์ของพระองค์ในโลกเต็มเปี่ยม แม้ว่าจะอ่อนกะปลกกะเปลี่ยไปบ้าง ก็นับว่าเป็นหน้าที่ทั้งปวงของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์จึงถูกสร้างขึ้นมาเพื่อจะได้บูชาและขึ้นต่อพระผู้เป็นเจ้า มิใช่เพื่อให้มาเป็นใหญ่เหนือโลกเลย ในการคิด การพูด และการกระทำทุก ๆ ครั้ง มนุษย์จะต้องไปให้เหตุผลต่อพระผู้เป็นเจ้าในวันสุดท้าย (วันสิ้นโลก) ดังนั้น อุদ্มคติทางสังคมของมุสลิมจึงมีโชดุมคติตามหลักมานุษยศาสตร์ คือ เป็นความพัฒนาที่สมดุลและกลมกลืนแห่งความสามารถของมนุษย์หรืออย่างเช่น การสร้างสรรค์เมืองยูโทเปียตามที่มนุษย์เข้าใจขึ้นบนโลก โลกใหม่ของพวกเขาหมายความว่าเฉพาะโลกที่พวกเขาได้ค้นพบเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า และเชื่อในเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้ามากยิ่งขึ้นไปอีกเท่านั้น

นอกจากนั้นยังคิดกันว่าสังคมเป็นสถานการณ์ที่มนุษย์ถูกบีบบังคับให้ยอมรับมากกว่าที่จะเป็นสัมพันธภาพที่อาจเปลี่ยนรูปไปเป็นผู้มีส่วนร่วมด้วยความสมัครใจเพื่อมิตรภาพและสวัสดิภาพร่วมกัน สังคมเป็นการรวมยอดปรมาณูของมนุษย์ตามแบบเลขคณิต ซึ่งแต่ละปรมาณูอยู่ติดต่อกันไปแต่ทว่าจะมีความสำคัญก็ต่อเมื่อมีความสัมพันธ์กับพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ของปัจเจกชนมุสลิมที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้า ก็มีได้เน้นว่าจะต้องทำให้ระเบียบทางสังคมต้องเสียไป ความเชื่อถือในพระผู้เป็นเจ้าและในนบิของพระองค์นับว่าเป็นการบ่งถึงการยอมรับนับถือกฎอันศักดิ์สิทธิ์ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเปิดเผยมาทางคัมภีร์กุรอ่านและสุนนะฮ์ของพระมุฮัมมัด กฎอันศักดิ์สิทธิ์นี้ครอบคลุมทั้งลัทธิคำสอนและการปฏิบัติ กฎศักดิ์สิทธิ์ไม่เพียงกำหนดความเชื่อถือที่ถูกต้องเกี่ยวกับเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า อำนาจของพระองค์และความรู้ของพระองค์ให้แน่นอนเท่านั้น แต่ยังกำหนดการกระทำภายนอกที่เกี่ยวกับการเสียสละ ถ้าเป็นส่วนบุคคล ก็เช่น การสวดมนต์หรือการเดินรุดงค์เป็นต้น หรือถ้าเป็นส่วนสังคม ก็เช่น การให้ทาน การให้กู้ยืมเงินโดยไม่คิดดอกเบี้ย การรู้จักพิณิจิเคราะห์ผู้ที่ไม่เลื่อมใสในศาสนาอิสลามบางกรณี อันได้แก่ ความยินยอมที่ใช้เป็นเครื่องพิสูจน์ความเป็นสมาชิกภาพของตนในประชาคมของพระผู้เป็นเจ้าต่อหน้าชาวโลก สังคมมุสลิมเป็นสังคมที่มีระเบียบ แม้ว่าจะตามอุদ্มคติแล้ว จะมีได้เป็นสังคมที่มีระเบียบอย่างมนุษย์

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๔๑๑

ก็ตาม จริยศาสตร์ของมุสลิมนั้นพระผู้เป็นเจ้าทรงเปิดเผยให้แก่สังคมมุสลิม และชีวิตของประชาชนในสังคมมุสลิมจะบอกได้โดยอาศัยการดลบันดาลนั่นเอง สถาบันต่าง ๆ ของมนุษย์ที่พวกมุสลิมได้เผชิญในเวลาที่ยืนท่ามกลางความขัดแย้งจนเป็นฝ่ายชนะนั้นมีอยู่ ๒ ชนิด คือ สถาบันที่สอดคล้องต้องกันกับเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า กับสถาบันที่ไม่สอดคล้องต้องกันกับเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากสถาบันเหล่านั้นไม่สอดคล้องต้องกันกับเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า ก็จำเป็นต้องเปลี่ยนรูปเสียใหม่ หรือมีจะนั้นก็ทำลายให้หมดไป จะไปทำไม่รู้ไม่ชี้ต่อสถาบันเช่นนี้หาได้ไม่ ไม่มีอะไรในชีวิตที่มีได้สัมพันธ์กับชีวิตที่งดงาม ในสายพระเนตรของพระผู้เป็นเจ้าแล้ว พวกมุสลิมไม่เคยอยู่ว่างเลย ชะรีอาหรือกฎศักดิ์สิทธิ์ได้วางมาตรฐานสังคมทางโลกที่สมบูรณ์ไว้ นับว่าเป็นการทำเอกภาพและอุดมการณ์วิทยาที่เด่นชัดของศาสนาอิสลามให้เป็นรูปเป็นร่างขึ้นมา

ดังที่ได้เคยอธิบายมาแล้วว่า เมื่อองค์นี้ได้สิ้นพระชนม์แล้ว คัมภีร์กูรานและสุนนะของนบีมุฮัมมัดกลายเป็นป่อเกิดที่สำคัญ ๒ ประการแห่งการแนะแนวให้แก่ผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใส และดังนั้นก็กลายเป็นป่อเกิดของชะรีอาด้วย อย่างไรก็ตาม ในสมัยที่มุสลิมพิชิตภาคเหนือของอินเดียได้นั้น พวกปัจเจกชนทั้งหลายยังไม่ได้รับอนุญาตให้วิจัยป่อเกิดเหล่านั้นเพื่อตนเอง แต่ในช่วงอายุคนสืบ ๆ มา ความรู้เกี่ยวกับชะรีอานับว่ามีความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการไปตลอดทั่วระบบนิติศาสตร์ที่สำนักกฎหมายอรรถด็อกซ์ ๔ สำนักได้ทำอยู่ นิติศาสตร์เป็นศาสตร์ว่าด้วยการอนุมานประกาศิตของชะรีอา จากมูลฐานในคัมภีร์กูรานและสุนนะ และนอกจากกฎที่ทำให้การปฏิบัติตามพิธีรีตองและศาสนาดำเนินไปอย่างมีระเบียบแล้ว นิติศาสตร์ยังรวมถึงกฎหมายครอบครัว กฎหมายเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกและสัญญา กฎหมายอาญา กฎหมายรัฐธรรมนูญ และการดำเนินการสงครามอีกด้วย ตามความเห็นของพวกมุสลิมแล้ว การบังคับให้เชื่อฟังกฎข้อบังคับต่าง ๆ ตอนใด ๆ ของชะรีอาอย่างเด็ดขาดนั้น นับว่าเป็นการบังคับทางด้านศาสนาอย่างหนึ่ง กฎข้อบังคับเหล่านั้นเสมอด้วยพระโองการของพระอัลเลาะห์ทีเดียว นอกจากนั้น พวกนักกฎหมายทั้งหลายก็มีความเห็นว่า การกระทำของมนุษย์ทุก ๆ ชนิดอาจจัดอยู่ในหรืออาจถือว่าเป็นอะไรสักอย่างหนึ่งใน ๕ ประเภทนี้ คือ การกระทำที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสั่ง ๑ ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงแนะนำ ๑ ที่เป็นกลาง ๆ ตามแรงกฎหมาย ๑ ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงห้าม ๑ หรือที่พระผู้เป็นเจ้าทรงห้าม ๑

เมื่อกล่าวตามทฤษฎีแบบอรรถด็อกซ์ คำสั่งหรือคำห้ามที่ไม่กำกวมในคัมภีร์กูราน หรือในสุนนะที่แท้จริง ที่ไม่รวมการใช้เหตุผลและการพิจารณาตัดสินของมนุษย์ นอกจากในกรณีพิเศษแห่งวิชาที่ว่าด้วยภาษาและวิชาที่ว่าด้วยการทำพยานกรรมจำเป็นต่อการที่จะสร้างความรู้สึกลึกในด้านวรรณกรรมเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ถ้าหากเกิดมีแรงกฎหมายหรือความประพฤติที่มีอยู่ในข้อความที่แจ่มแจ้งในคัมภีร์กูรานหรือสุนนะขึ้นมาก็จำเป็นจะต้องใช้วิธีการให้เหตุผลด้วยการใช้อุปมาอุปไมย (กียาส) หรือบางทีก็ใช้ความเห็น อย่างไรก็ตาม พวกที่เคร่งครัดตามคัมภีร์ไม่ยอมรบนับถือเรื่องความเห็นเพราะเป็นการทำธาตุมูลของมนุษย์ที่ผิดพลาดได้เข้าไปสู่การตัดสินของทเวะ พวกนักเทววิทยาและนัก

กฎหมายสมัยศตวรรษที่ ๒-๓ แห่งศักราชฮิจเราะห์ได้พัฒนากฎข้อบังคับของชะรีอาที่ครอบคลุมทุกอย่างไว้หมด และได้สร้างองค์แห่งนิติศาสตร์ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนเลย ซึ่งผลงานนี้เป็นงานของพวกนักเทววิทยามากกว่าที่จะเป็นงานของผู้ที่เอาจริงเอาจัง ในกรณีนี้พวกเขาได้รับกำลังใจจากพวกอับบาซิด (‘Abbāsids) ซึ่งเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองที่อ้างตัวเองว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงส่งมาปกครอง ซึ่งพวกนี้แหละถือกันว่าได้ละทิ้งวิถีทางของพวกอุมัยยัด (Umayyads) ที่ปกครองบ้านเมืองมาก่อนซึ่งมิใช่วิถีทางของพระผู้เป็นเจ้าเสีย

เค้าโครงทั้งปวงมีความเข้มแข็งมั่นคงเพราะเมื่อศตวรรษที่ ๒ แห่งฮิจเราะห์ศักราช ได้มีการยอมรับนับถือสิ่งที่ต่อมาได้เป็นมูลฐานประการที่ ๔ แห่งนิติศาสตร์ ซึ่งเป็นความสอดคล้องต้องกันของประชาคมมุสลิม นี่นับว่าเป็นการรับรองคัมภีร์กุรอ่าน คัมภีร์สุนนะ และการยอมรับนับถือการอุปมาอุปไมยว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีอะไรปลอมแปลง นับว่าเป็นเครื่องกีดกันมิฉาหิฐและการเปลี่ยนแปลงใหม่ได้อย่างแท้จริง ความสอดคล้องได้กลายมาเป็นการดลบันดาลใจช่วงที่สาม สิ่งทีประชาคมมุสลิมเตรียมยอมรับนับถือได้กลายเป็นกฎสวรรค์ไป เมื่อประชาคมได้บรรลุถึงความสอดคล้องต้องกันแล้วก็ถือว่า เป็นสิ่งที่จะลบล้างไม่ได้ การสร้างลัทธิคำสอนใหม่ ๆ และการปฏิบัติดี การเผยแผ่คำสอนใหม่และทำการปฏิบัติให้ทราบกันแพร่หลายก็ดี เมื่อว่าในด้านทฤษฎีแล้ว เป็นสิ่งที่เป็นไปได้และในด้านปฏิบัติก็นับว่าเป็นอันตราย ความสอดคล้องต้องกันได้กำหนดขอบเขตระหว่างลัทธิคำสอนที่ถูกต้อง กับที่เป็นมิฉาหิฐขึ้น การชักถามเรื่องแปลความหมายของศาสนาอิสลามที่ตกลงกันแล้วก็เท่ากับเป็นมิฉาหิฐเหมือนกัน อย่างไรก็ดี ความสอดคล้องต้องกันมิได้มีการประกาศเป็นพระราชกฤษฎีกาอย่างเป็นทางการ และที่มีอยู่ก็เพราะความเข้าใจโดยการมองย้อนหลังและเห็นว่าความสอดคล้องต้องกันนั้น ได้ตกลงกันแล้วโดยปริยาย และก็ไ้ยอมรับนับถือการตกลงกันโดยปริยายนั้นแล้ว เลือคคลุมด้านวิญญานของพระมุฮัมมัดหาได้ตกลงมาคลุมเฉพาะสุเหร่าและสมณเพศเท่านั้นไม่ แต่หาได้ตกลงมาคลุมประชาคมทั้งมวลด้วย

คำแนะนำที่สำคัญ ๆ ของชะรีอาที่ถือคัมภีร์กุรอ่าน ฮะดีษ คำอุปมาอุปไมย และความสอดคล้องต้องกันในฐานะเป็น “ความรู้เกี่ยวกับสิทธิและหน้าที่ที่มนุษย์อาจนำเอามาใช้ให้เหมาะสมกับชีวิตของเขาในโลกนี้และเตรียมตนไว้สำหรับชีวิตในภพภาคหน้า” เป็นหลักนั้นได้ทำให้เป็นกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเมื่อ พ.ศ. ๑๗๔๓ พวกมุสลิมได้หันกลับไปหาอนาคตที่ประจันหน้ากับอดีตอยู่ เจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าเพื่อมนุษยชาตินั้น พระองค์ได้ทรงเปิดเผยแก่มนุษยชาติผ่านทางนบีของพระองค์เมื่อ ๖๐๐ ปีมาแล้ว และโดยเหตุที่มนุษย์ทั้งหลายได้ทำงานจากความเข้าใจเจตจำนงนั้น แรงกระตุ้นที่จะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ ที่พบในอินเดียนั้นคงจะต้องประสบกับการต่อต้านอย่างเหนียวแน่นเป็นแน่

วันที่ ๆ ก็คือวันที่ ๆ ในอดีตนั่นเอง เพราะฉะนั้นประวัติศาสตร์ของโลกหลังจากที่องค์นี้

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๔๑๓

ได้สิ้นพระชนม์ไปแล้ว ก็คือประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วยความเสื่อมและความหายนะ หาใช่ประวัติศาสตร์ที่ว่าด้วยความเจริญก้าวหน้าไม่ โดยนัยนั้นความเปลี่ยนแปลงจึงเป็นไปเพื่อความเลวร้ายยิ่งขึ้น และเพราะฉะนั้นจึงเป็นสิ่งที่ควรหลีกเลี่ยงให้พ้น แต่ถ้าหากไม่มีความเปลี่ยนแปลง ประวัติศาสตร์ก็คงจะถูกบดเบือนในเมื่อได้โอกาสที่จะบดเบือนได้เพื่อจะได้กลับไปหาศาสนาอิสลามที่บริสุทธิ์แห่งอาระเบียสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๒ หรือถ้าหากไม่เป็นเช่นนั้น ก็คงถูกทำให้ถูกต้องตรงตามลัทธิศาสนา โดยอาศัยความสอดคล้องต้องกัน อย่างไรก็ตาม เป็นที่แน่ใจได้ว่าคงจะไม่มีใครแสวงหาหรือต้อนรับประวัติศาสตร์นั้นเป็นแน่

โดยอาศัยสมาคมมุสลิมชะรีอาที่ได้เปิดเผยแล้วและการแสดงนี้เอง ความรู้สึกอันลึกซึ้งในเรื่องการที่จะทำให้มั่นคงและความยืดหยุ่นได้อย่างน่าสังเกตก็ถูกโจมตี การยอมรับนับถือประมวลข้อบังคับทางภาคปฏิบัติแบบชะรีอาทำให้มีตรแตกต่างจากศัตรูได้ ชะรีอาเองก็ทำให้การเสี่ยงต่อการละทิ้งศาสนาและการวางเฉยเพราะความไม่รู้เรื่อง ความต้องการภาคปฏิบัติที่ศาสนามีต่อปัจเจกชนลดน้อยลง โดยทำให้ชาวมุสลิมเกิดความตึงใจว่าการกระทำและกิจกรรมทางสังคมทุกชนิดควรเป็นการทำการบูชาและการถ่อมตัวต่อพระพักตร์พระผู้เป็นเจ้า ชะรีอาถนอมรักษาวินัยทางด้านจิตใจขึ้นในพร้อมกับการทำให้เกิดดุลยภาพต่อความเปลี่ยนแปลงแห่งสหประชาชาติทางศาสนาที่เป็นปัจเจกมากขึ้น หรือการที่ปัจเจกบุคคลพิจารณาไตร่ตรองธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้า ดังที่ความสัมฤทธิ์ผลของ อัล-มัชฮาดีได้แนะไว้ว่าความเชื่อถือและการปฏิบัติภายในขอบเขตแห่งคัมภีร์อันศักดิ์สิทธิ์มีความแตกต่างกันอยู่อย่างมากมาย หลักการว่าด้วยความสอดคล้องต้องกันแห่งประชาคมในด้านภาคปฏิบัติแล้วยอมให้มีการยอมรับเรื่องความเปลี่ยนแปลงโดยปริยายและอย่างสงบ ตามปรกติพวกมุสลิมมักจะรู้สึกอิหลักอิเหลื่อใจที่จะขับไล่ใครก็ตามออกจากสังคมของตน ถ้าหากอย่างน้อยที่สุดผู้นั้นลงเนื้อเห็นด้วยกับคำให้การที่เป็นมูลฐานแบบง่าย ๆ (ชะหาดีต - คือข้อความที่ว่า "ไม่มีเทพเจ้าใด ๆ นอกจากพระผู้เป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น พระมุฮัมมัดทรงเป็นนบีของพระผู้เป็นเจ้า") มักจะมีความหวังอยู่อย่างหนึ่งเกี่ยวกับการศึกษาในศาสนาที่แท้จริงต่อไปอยู่เสมอ ความอดทนอย่างกว้างขวางนี้ นับว่าเป็นการพิสูจน์ถึงประโยชน์ในเรื่องการทำให้ประชาคมมุสลิมในอินเดียมีชีวิตชีวาและขยายให้กว้างขวางออกไป

มูลฐานแห่งนิติศาสตร์

คำอธิบายเกี่ยวกับมูลฐานแห่งนิติศาสตร์ของมุสลิมานั้น ฟัซลุด-ดีน อัล-ราซี (Fakhr ud-din al-Razi : พ.ศ. ๑๖๙๒ - ๑๗๕๒) ได้อธิบายไว้ในหนังสือ Encyclopedia of the Sciences แล้ว ท่านผู้นี้เป็นนักเทววิทยา และหมอกฎหมายที่เคร่งครัดตามพระคัมภีร์ ท่านได้อยู่ในแคว้นฆะซนีน (Ghaznin) และปัญจาบอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง (ประมาณ พ.ศ. ๑๗๒๔) โดยได้รับความอุปถัมภ์จากบรรดาสุลต่านฆอริต คือ สุลต่าน ฆิยัธ อุด-ดีน (Ghiyath ud-din) และมุฮัมมัด อิบน์ ซาม (Muhammad ibn Sām) ผู้เริ่มต้นพิชิตอินเดียภาคเหนือ

(จาก จามิ อุล-อุลุม, ของอัล-ราซี, หน้า ๘-๙)

มูลฐานข้อแรกก็คือความรู้เกี่ยวกับประจักษ์พยานต่าง ๆ แห่งโองการของพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ โองการแห่งคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์มีอยู่ ๔ ประการด้วยกัน คือ หนังสือของพระผู้เป็นเจ้า ๑ สุนนะ (จารีต และวาเทต่าง ๆ) ของนบีของพระผู้เป็นเจ้า ๑ ความสอดคล้องต้องกันแห่งประชาคม ๑ และคำอุปมาอุปไมย ๑ ได้มีอ้างถึงคำอธิบายคัมภีร์กุรอ่านและสุนนะของนบีด้วย เป็นที่ประจักษ์ชัดว่า เมื่อนุศรีย์ได้ยอมรับว่าพระมุฮัมมัดเป็นนบีและความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่นบีได้ตรัสไว้ อะไรก็ตามที่พระมุฮัมมัดทรงชี้แจงด้วยการปฏิบัติ และทรงเป็นพยานว่าเป็นความจริงจะต้องถูกต้องทั้งนั้น อนึ่ง ความสอดคล้องต้องกันแห่งประชาคมได้เกิดขึ้นเพราะอาศัยข้อเท็จจริงที่ว่า พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดได้ตรัสไว้ว่า : “ผู้ที่ต่อต้านนบี ทั้ง ๆ ที่นบีได้ชี้แจงวิถีทางที่ถูกต้องให้ฟังอย่างแจ่มแจ้งแล้ว เราจะทำให้เขาได้รับชะตากรรมที่เขาได้รับแล้ว เราจะทำให้เขาต้องตกนรกหมกไหม้ มันช่างเป็นชะตากรรมที่โหดร้ายอะไรเช่นนั้น !” เพราะพระวจนะนี้เอง เราจึงถูกห้ามและถือว่าผิดกฎหมายถ้าหากเราจะเจริญรอยตามวิถีทางอื่นนอกเหนือไปจากวิถีทางของผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม จะนับว่าเป็นการถูกต้องที่คนทั้งหลายจะเจริญรอยตามวิถีทางของผู้ที่นับถือศาสนา ในทำนองเดียวกัน นบีได้ตรัสไว้ว่า “ประชาคมของเราจะไม่ยินยอมให้มีข้อบกพร่อง” (ถ้าหากจะมีความผิดพลาดในความสอดคล้องต้องกันแห่งประชาคม ก็คงจะเป็นการหันเหไปจากวิถีทางที่ถูกต้อง) เพราะแล้วความผิดแห่งปรีมปราประเพณีนี้ก็จำเป็นจะต้องติดตามมา ซึ่งข้อนี้หาเป็นความจริงไม่ แต่สิ่งที่การอุปมาอุปไมยที่สุจนาก็คือว่า เหตุการณ์และความขึ้น ๆ ลง ๆ แห่งชีวิตเป็นเรื่องที่จะกำหนดให้แน่นอนไม่ได้ แต่ประจักษ์พยานทั้งหลายเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ การอาศัยสิ่งที่กำหนดให้แน่นอนยืนยันสิ่งที่กำหนดให้แน่นอนไม่ได้นั้นนับว่าเป็นเรื่องเหลวไหลที่น่าหัวเราะ เพราะฉะนั้นจึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ไม่มีคำอุปมาอุปไมยที่พอจะหลีกเลี่ยงได้ หรือการใช้ความเห็นของตนเอง (อิจติฮาด) เลย เพราะฉะนั้น จึงเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าสาเหตุทั้ง ๔ นับว่าถูกต้องทั้งหมด...

มีเงื่อนไขเกี่ยวกับการตีความหมายทางด้านกฎหมายอยู่ ๑๐ ประการด้วยกัน คือ :

เงื่อนไขประการแรก ก็คือความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า เพราะคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์นั้นเป็นพื้นฐานแห่งความรู้เกี่ยวกับโองการของพระศาสดา แต่ก็มิได้เป็นเงื่อนไขที่จำเป็นที่ว่า ควรจะมีความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ทั้งหมด มีเพียงความรู้เกี่ยวกับข้อความบทต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กันกับโองการแห่งคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ก็พอ นั่นคือสัก ๕๐๐ บท ไม่ต้องมากกว่านั้นก็พอแล้ว นับว่าเป็นความจำเป็นที่ข้อความต่าง ๆ เหล่านี้ควรจะอยู่ในความทรงจำของมุจตาหิด (mujtahid) ในวิถีทางที่ว่าเมื่อเกิดมีความจำเป็นเกี่ยวกับข้อความเหล่านั้นขึ้นมาก็จะได้บรรลุวัตถุประสงค์ในความรู้เกี่ยวกับโองการข้อหนึ่งแห่งกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ได้

เงื่อนไขประการที่ ๒ ได้แก่ความรู้เกี่ยวกับปรีมปราประเพณีของนบีนบีซึ่งก็คล้าย ๆ กับในเรื่องความรู้เกี่ยวกับพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้านั่นเอง คือ ไม่จำเป็นต้องรู้ทั้งหมด รู้เพียงจำได้บ้าง

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๔๑๕

ในบางแง่บางตอนก็พอ ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้มีความรู้เกี่ยวกับปริมปราประเพณีของนบีบ้าง

เงื่อนไขประการที่ ๓ เป็นเงื่อนไขเกี่ยวกับการแปลความหมายในแง่กฎหมายที่ว่าคนเราควรทราบคัมภีร์กุรอ่านและสุนนะฮ์ส่วนที่กำลังถูกเพิกถอนและส่วนที่เพิกถอนแล้ว เพื่อว่าจะได้ไม่มีข้อบกพร่องในการตีความหมายทางด้านกฎหมาย

เงื่อนไขประการที่ ๔ คนเราควรรู้ลักษณะแตกต่างระหว่างเหตุผลว่าทำไมปริมปราประเพณีจึงสมเหตุสมผลหรือไม่สมเหตุสมผล และมองเห็นว่าปริมปราประเพณีที่ถูกแตกต่างจากที่ผิดอย่างไร

เงื่อนไขประการที่ ๕ ก็คือผู้ตีความกฎหมายควรจะเข้าใจปัญหาที่แก้ได้แล้วในหมู่พวกอุมมะ (ประชาคมมุสลิม) เพราะถ้าเขาไม่เข้าใจปัญหาเหล่านั้นเขาก็อาจให้ความเห็นในเรื่องกฎหมายขัดกับความสอดคล้องต้องกันแห่งประชาคมและที่เป็นเรื่องที่ย่อมให้ไม่ได้

เงื่อนไขประการที่ ๖ ก็คือความรู้เกี่ยวกับการจัดแจงประจักษ์พยานซะรืออาในวิถีทางที่จะทำให้ได้บทสรุปและทำให้ความถูกในบทสรุปนั้นแตกต่างไปจากความผิด ผู้ตีความกฎหมายควรทราบสิ่งที่เขาคงที่จะให้เกิดข้อผิดพลาดและควรจะทราบว่าจะทำให้เกิดมีความบกพร่องได้นั้นมีอยู่มากน้อยเท่าใด เพื่อที่เขาจะได้หลีกเลี่ยงให้พ้นโอกาสที่จะทำให้เกิดความผิดพลาดบกพร่องนั้นเสีย

เงื่อนไขประการที่ ๗ ก็คือการเข้าใจสิ่งที่เป็พื้นฐานแห่งศรัทธา อันได้แก่ความรู้ในเรื่องการสร้างโลก เรื่องเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า และเรื่องที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้พ้นจากบาปและความชั่วร้ายทั้งปวง ผู้ตีความกฎหมายควรทราบว่ามีผู้สร้างโลกทรงเป็นนิรันดร์ เป็นผู้รู้ และเป็นผู้ทรงอำนาจ

เงื่อนไขประการที่ ๘ และที่ ๙ ก็คือว่า เขาควรทราบเรื่องการทำพยานกรรมและไวยากรณ์ ซึ่งจะเป็นเหตุทำให้เขาทราบถึงความตั้งใจของพระผู้เป็นเจ้าและของนบีในคัมภีร์กุรอ่านและในปริมปราประเพณี

เงื่อนไขประการที่ ๑๐ ก็คือความรู้เรื่องศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับมูลฐานของนิติศาสตร์ และการเข้าใจสิ่งที่บังคับไว้และสิ่งที่ห้ามไว้ สิ่งที่เป็นสากลและบางส่วน สิ่งทั่ว ๆ ไปและสิ่งเฉพาะเจาะจงเป็นพิเศษ เรื่องการเพิกถอนข้อความบางบทในคัมภีร์กุรอ่าน และกรณีแวดล้อมต่าง ๆ หนังสืออรรถาธิบายคัมภีร์กุรอ่าน สิ่งที่ชอบกฎเกณฑ์และการอุปมาอุปไมย

หนังสือแนะนำในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์

หนังสือมาตรฐานที่ให้บรรดาอธิบายหลักการเกี่ยวกับนิติศาสตร์ตามที่โรงเรียนกฎหมายที่มีอำนาจสูงสุดในอินเดียสมัยกลางซึ่งตกอยู่ในความปกครองของมุสลิมให้ไวอันได้แก่สำนักฮะนาฟี (Hanafi) นั้น นับว่าเป็นหนังสือเรื่อง การแนะนำ ที่มอลานา เบอร์ฮาน อุด-ดีน มาร์ซีนานี (Maulana Burhan ud-din Marghināī : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๗๔๐) แห่งทรานโซซานีย (Transoxania) ได้เขียนไว้ หนังสือนี้เป็นการย่อเรื่องหรือตัดตอนมาจากหนังสือของสำนักฮะนาฟีสมัยแรก และหนังสือนี้เอง ก็เป็นหนังสือที่มีนักเขียนในอินเดียเขียนอธิบายขยายความต่อมาอีกหลายเล่ม หนังสือเรื่อง “การแนะนำ” เริ่มต้นด้วยหน้าที่ทางศาสนาที่ทุกคนต้องปฏิบัติ (อิบาดัต) เกี่ยวกับการชำระล้าง ร่างกายให้สะอาด การสวดอ้อนวอน (นมาซ) การบริจาค (ซะกาต) การถือศีลอด (ฮัจญ์) และการจาริกแสวงบุญ คำอธิบายเกี่ยวกับหน้าที่ทางด้านศาสนาได้ดำเนินต่อไปถึงเรื่องหลัก การใหญ่ ๆ ของกฎหมายมุสลิมที่เกี่ยวกับเรื่องอื่น ๆ เช่น การสมรส การนิติประเวณี การให้ความ อุบัติมภ์ การหย่าร้าง การปล่อยทาสให้เป็นไท การปฏิญาณตน การลงโทษ การลักขโมย สงคราม ศาสนาและการปฏิบัติต่อคนนอกศาสนา เด็กกำพร้า ชุมทรัพย์ เงินกู้ ของขวัญ กฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพยานหลักฐาน สุราเมรัยที่ห้ามดื่ม ความผิดต่อบุคคลและเจตจำนงข้อความจากหนังสือเรื่อง “การแนะนำ” ที่จะคัดมาแสดงต่อไปนี้มุ่งหมายจะแสดงให้เห็นไวยากรณ์และสำนวนกฎหมายอิสลาม ที่เป็นแบบศาสนาจริง ๆ

ภาษิตาน

(จาก ฮิดายะ, ๑.๑.๑.๒)

การให้ทานนับว่าเป็นโองการอย่างหนึ่งของพระเจ้าผู้ทรงเป็นเจ้าซึ่งทรงเป็นผู้มีหน้าที่ที่จะต้องทรง ปฏิบัติต่อคนทุกคนที่เป็นเสรี มีจิตใจเป็นปกติ เป็นผู้บรรลุนิติภาวะแล้ว และเป็นมุสลิมซึ่งทำให้เขา เป็นเจ้าของทรัพย์สินสมบัติอย่างเต็มที่ เช่น กองมรดกหรือผลเช่นนั้นดังที่มีกล่าวอยู่ในภาษากฎหมาย และว่าเขาเป็นผู้เป็นเจ้าของสิ่งอย่างเดียวกันในช่วงระยะเวลาหนึ่งปีเต็ม ๆ...เหตุผลเกี่ยวกับกำหนดกฎ เกณฑ์นี้มีอยู่ในพระวจนะของพระเจ้าผู้ทรงบัญญัติไว้ในคัมภีร์กูราน โดยตรัสว่า : “จงให้ทาน” คำสั่งอย่างเดียวกันนั้นได้มีอยู่ในจารีตประเพณีต่าง ๆ และก็เป็นที่ยอมรับนับถือกันอยู่โดยทั่ว ๆ ไป เหตุผลว่าด้วยเสรีภาพที่กลายเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นก็คือว่าข้อนี้เป็นสารัตถะสำคัญในเรื่องการที่จะเป็น เจ้าของทรัพย์สินสมบัติอย่างสมบูรณ์แบบ เหตุผลที่ว่าทำไมไม่มีความมีเหตุผลเกี่ยวกับพุทธบัญญัติและการ บรรลุนิติภาวะจึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นนั้นจะได้นำมาสาธิตแสดงในโอกาสต่อไป เหตุผลที่ว่าทำไม ศรัทธาจากพวกมุสลิมได้กลายเป็นเงื่อนไขขึ้นมานั้นก็คือว่า การให้ทานเป็นการกระทำที่ประกอบด้วย เมตตากรุณาอย่างหนึ่ง และศรัทธาเช่นนั้นจะไม่เกิดมาจากพวกนอกศาสนาเลย

เรื่องการบริจาค และบุคคลที่ควรบริจาคให้

(จาก ฮิดายะ, ๑.๑.๗.๕๓-๕๔)

การบริจาค่นั้นให้บริจาคแก่บุคคลที่ได้มีพรณนาให้เป็น ๘ ประเภทด้วยกัน คือ :

- (๑) ผู้ขัดสน
- (๒) คนเจ็บใจ
- (๓) เจ้าหน้าที่ผู้เก็บหรือจ่ายซะกาต
- (๔) ทาส (ควรให้ทานแก่พวกทาสเพื่อทำให้เขาได้มีเสรีภาพ โดยการปฏิบัติตามสัญญาที่เขาทำไว้อย่างครบถ้วน เช่น โดยเอาเงินมาไถ่ตัวตามราคาที่เจ้าของทาสซื้อมา)
- (๕) ผู้เป็นหนี้สินล้นพ้นตัวไม่มีทรัพย์สินสมบัติมากถึงจำนวนที่น้อยที่สุดที่กฎหมายอนุญาตให้ลูกหนี้มีได้
- (๖) ในการถวายเป็นพลีแก่พระผู้เป็นเจ้า
- (๗) ผู้เดินทางไกล และ
- (๘) เชลย

ลักษณะทั้ง ๘ ประการที่ได้กล่าวมานี้เป็นปฏิกคากดั่งเดิมแห่งการบริจาทาน โดยเฉพาะที่ปรากฏในคัมภีร์กุรอาน และดังนั้นจึงไม่มีปฏิกคากอื่นใดที่เหมาะสมหรือถูกต้องตามกฎหมายเกณฑ์สำหรับการที่จะบริจาทานให้ แต่เมื่อเพ่งถึงประการสุดท้ายแล้วกฎเกณฑ์ก็เป็นอันพับไป เพราะในสมัยที่องค์นบียังทรงมีพระชนม์ชีพอยู่ พระองค์ได้เคยให้ทานแก่พวกเขาเป็นการตัดสินบนหรือเป็นเงินรางวัลเพื่อป้องกันไม่ให้พวกเขาทำร้ายหรือรบกวนพวกมุสลิม และเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่พวกเขาเป็นครั้งคราว แต่เมื่อพระผู้เป็นเจ้าได้ประทานความเข้มแข็งให้แก่ศรัทธาและแก่บรรดาศานิกิยะ และทรงทำให้พวกมุสลิมเป็นอิสระจากการช่วยเหลือเช่นนั้น โอกาสที่จะให้รางวัลแก่พวกเขาก็ไม่มีอีกต่อไปแล้ว และพวกบัณฑิตทั้งปวงก็ได้รวมกันอยู่ในความเห็นนี้...

ลัทธิมีกรรยามาก

อิทธิพลของคัมภีร์กุรอานที่มีต่อนิติศาสตร์ของมุสลิมจะเห็นได้ในข้อความต่อไปนี้

(จาก ฮิดายะ, ๑.๒.๑.๔๔)

นับว่าเป็นการถูกต้องตามกฎหมายที่เสรีชนจะมีกรรยาแต่งได้ ๔ คน กรรยาเหล่านั้นจะเป็นเสรีชนหรือทาสก็ได้ทั้งนั้น แต่ไม่เป็นการถูกต้องที่เขาจะมีกรรยาแต่งเกินกว่า ๔ คน เพราะในคัมภีร์กุรอาน พระผู้เป็นเจ้าทรงสั่งไว้ว่า : “**สุเจ้าจงแต่งงานกับหญิงที่สุเจ้าพอใจ จะเป็นสอง สาม หรือสี่คนก็ได้**” จึงเท่ากับว่าได้มีการกำหนดจำนวนกรรยาไว้อย่างชัดเจนแล้ว ถ้ามีกรรยาเกินจำนวน

ที่ได้รับรู้ไว้ ถือว่าไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ข้อกล่าวหาของชาฟีอี (Shafi'i) ก็คือว่า ผู้ชายไม่อาจแต่งงานอย่างถูกต้องตามกฎหมายกับหญิงที่เป็นทาสีเกินกว่าคนหนึ่งได้ จากคำสอนที่อ้างถึงข้างต้นนั้น หมายถึงว่า “การสมรสระหว่างเสรีชนกับทาสีจะยอมให้มีได้ก็เฉพาะในกรณีที่เป็นจริง ๆ เท่านั้น” แต่ข้อความในคัมภีร์ที่ได้คัดมาแสดงแล้วนั้นนับว่าเป็นข้อพิสูจน์ที่ตรงข้ามกับความเห็นของชาฟีอี เพราะคำว่า **หญิง** ป่งถึงทั้งหญิงที่เป็นเสรีชนและที่เป็นทาสี

คำปฏิญาณ

กฎหมายเกี่ยวกับความไม่อาจยอมรับคำปฏิญาณของผู้ที่ไม่นับถือศาสนาอิสลามและคนอื่น ๆ นั้นนับว่าสำคัญมาก เพราะกฎหมายนั้นได้กล่าวถึง “ความมีค่าควรแก่การยกย่อง” ของคน โดยการที่เขาหันมานับถือและปฏิบัติตามศาสนาและกฎเกี่ยวกับความประพฤติของศาสนาอิสลาม

(จาก ฮิดายะ, ๒.๒๑.๑.๖๗๐-๗๑; ๒.๒๑.๒.๖๙๐-๙๑)

ในเรื่องสิทธิทุกชนิด ไม่ว่าจะเป็นสิทธิในเรื่องทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งอื่นใดก็ตาม ความซื่อสัตย์ของพยาน และการใช้คำ “ชะฮาดัต” (คำให้การ) นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น แม้ในกรณีเกี่ยวกับคำให้การของสตรีในแง่ที่เกี่ยวกับการเกิดและอื่น ๆ ในทำนองนั้นและข้อนี้ก็ได้รับการอนุมัติ เพราะ “ชะฮาดัต” เป็นคำปฏิญาณมีสภาวะลักษณะแห่งการผูกมัดอยู่ ดังนั้น จึงได้จำกัดสถานที่แห่งอำนาจที่จะตัดสินคดี และพยานก็ต้องเป็นเสรีชน และเป็นมุสลิมด้วย เพราะฉะนั้น ถ้าพยานควรกล่าวว่า “ข้าพเจ้าทราบ” หรือ “ข้าพเจ้าทราบจริง ๆ” โดยมีได้ใช้คำว่า “ชะฮาดัต” ในกรณีเช่นนั้น เราไม่อาจรับฟังคำให้การของเขาได้ เมื่อคำนึงถึงความซื่อสัตย์ของพยานแล้ว ก็นับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็น เพราะในคัมภีร์กูรานมีข้อความว่า: “จงถือคำให้การของคนที่ยึดถือธรรมสองคน” (๒.๒๑.๑.๖๗๐-๗๑)

คำปฏิญาณของพวก “ซิมมี” (zimmi คือพวกที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลามแต่ได้รับความคุ้มครอง) ในเมื่อคำนึงถึงกันและกันแล้วก็ยอมรับนับถือได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าเขาเป็นคนต่างศาสนา มาลิก (Malik) และฮาฟีอี ได้กล่าวไว้ว่า คำให้การของพวกซิมมีถือว่าเป็นคำให้การที่เชื่อถือไม่ได้อย่างสิ้นเชิง เพราะโดยเหตุที่พวกนอกศาสนาเป็นคนที่ไม่มีใจเป็นธรรม ฉะนั้นจึงจำเป็นที่จะต้องระมัดระวังในคำให้การของพวกซิมมีให้มากที่สุดหน่อย (ในคัมภีร์กูราน) พระผู้เป็นเจ้าตรัสไว้ว่า: “เมื่อบุคคลที่ไม่มีใจเป็นธรรมบอกอะไรแก่เจ้า จงอย่าเพิ่งรีบเชื่อเขาเร็วนัก” ดังนั้น พวกมุสลิมจึงไม่ยอมรับนับถือคำให้การของคนนอกศาสนา และดังนั้นคนนอกศาสนา (เฉพาะในแง่นี้) จึงอยู่ในฐานะเดียวกับผู้ที่ละทิ้งศาสนา พวกบัณฑิตของเราได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้เป็นสองแง่ด้วยกัน **แง่แรก** เกี่ยวโยงไปถึงองค์ันบีที่ว่าท่านถือว่าคำให้การของพวกที่ถือคริสต์ศาสนาบางคนทีพาดพิงถึงคนอื่น ๆ นอกจากลัทธินิกายของตนนั้นยอมรับนับถือว่าถูกต้องตามกฎหมาย **แง่ที่สอง** คนนอกศาสนาที่มี

พื้นฐานแห่งศาสนาอิสลามสมัยกลาง

๔๑๕

อำนาจเหนือตัวเองและบุตรธิดาเล็ก ๆ ของเขาในกรณีนั้นก็ถือว่าเป็นผู้มีคุณสมบัติเหมาะสมที่จะเป็น
พยาน ในเมื่อเรื่องนั้นเป็นเรื่องเกี่ยวกับลัทธินิกายของเขาเอง ความบกพร่องที่เกิดจากความเชื่อถือ
ศาสนาของเขาหาได้เป็นการทำลายคุณสมบัตินี้ลงไม่ เพราะหวังว่าเขาคงจะดเว้นจากทุกอย่างที่มี
ห้ามอยู่ในศาสนาของเขาเอง และความผิดที่มีห้ามอยู่ในทุก ๆ ศาสนา ในเมื่อเพิ่งถึงบุคคลที่ละทิ้ง
ศาสนาเดิม โดยเหตุที่เขาไม่มีอำนาจเหนือตัวเขาเองหรือเหนือคนอื่น ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง และเมื่อ
เพิ่งถึงพวก “ซิมมี” ที่มีความสัมพันธ์กับพวกมุสลิมแล้ว พวก “ซิมมี” ไม่มีอำนาจเหนือมุสลิม อนึ่ง
เราอาจสงสัยว่าพวก “ซิมมี” อาจให้การร้ายต่อมุสลิมเพราะความโกรธแค้นที่เขาได้อยู่ในใจในฐานะที่
พวกมุสลิมมีอำนาจเหนือพวกเขาก็ได้ (๒.๒๑.๒.๖๙๐-๙๑).

บทที่ ๑๕

ผู้วิเศษ

ชาวมุสลิมส่วนใหญ่หาทราบหรือเข้าใจกฎเกณฑ์ทางเทววิทยาในศาสนาอิสลามไม่ เพราะพวกเขามีความเห็นที่ว่า ชีวิตผูกพันอยู่กับชะรีอะ และกิจวัตรเกี่ยวกับสุเหร่า การจาริกแสวงบุญ การถือศีลอด การบริจาคทาน และการสวดอ้อนวอนทางศาสนาเท่านั้น แต่ส่วนใหญ่ของพวกนักปราชญ์ซึ่งถือเป็นชนกลุ่มน้อยไม่ค่อยจะพอใจต่อกิจวัตรแบบนี้เลย โดยเฉพาะถ้าหากมุสลิมเหล่านั้นไม่ใช่ชาวอาหรับ แต่ได้หันมานับถือศาสนาอิสลาม ทั้งนี้เพราะพวกเขามีชนบประเพณีทางศาสนาที่ได้เคยประพฤติปฏิบัติมาก่อนแตกต่างกัน พวกเขาต้องการศาสนาที่ต้องใช้อารมณ์มากกว่า นั่นคือศาสนาที่มีพระผู้เป็นเจ้าเป็นสหายที่น่ายรักและช่วยพวกเขาได้มากกว่าศาสนาที่มีการนิยามความหมายตามแบบนัยนามธรรมแห่งเอกภาพที่ทำให้แตกต่างกันไม่ได้ ซึ่งสาร์ตตะสำคัญของผู้เป็นเจ้าเป็นสิ่งที่ไม่อาจเข้าใจได้ และโองการของพระองค์ก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจหยั่งรู้ได้และไม่มีการเกณฑ์ใด ๆ นอกจากนั้น เมื่อศาสนาอิสลามกลายเป็นศาสนาที่ทรงอำนาจของโลกขึ้นมา พวกที่เคร่งครัดในทางศาสนา รู้สึกอับอายขายหน้าทีศาสนาได้ประนีประนอมกับชีวิตทางการเมือง และพวกหมอกฎหมายทางศาสนา และนักเทววิทยาพร้อมที่จะยอมรับบริการภายใต้ผู้ปกครอง “ที่มีวิเศษ” ผู้ที่เคร่งครัดในศาสนาเป็นจำนวนมากได้ถอนตัวไปอยู่ตามลำพังอย่างสงบเงียบตามแบบฤษีชีไพร หาทางที่จะหลีกเลี่ยงจากความกริ้วโกรธของพระผู้เป็นเจ้าในวันสิ้นโลก (วันคัสดิน)

เพราะฉะนั้น จึงมีมุสลิมเป็นจำนวนมากได้พบว่าความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะได้พบพระผู้เป็นเจ้าและความเคร่งครัดในศาสนาของพวกตนได้หายไป ในลัทธิลึกลับมากกว่าที่จะสลายตัวเข้าไปในเทววิทยา ประวัติศาสตร์แห่งศาสนาอิสลามภายหลังพุทธศตวรรษที่ ๑๗ โดยเฉพาะในดินแดนของพวกกาหลิบตะวันออกซึ่งต่อมาตกอยู่ภายใต้อำนาจทางการเมืองของพวกเติร์ก และพวกมองโกล นั้นส่วนใหญ่เป็นประวัติขบวนการลึกลับของพวกซูฟี และประวัติการต่อสู้ดิ้นรนของพวกอุละมาในอันที่จะรักษาขบวนการของพวกตนไว้ภายในขอบข่ายแห่งอำนาจของพวกมุสลิม แม้ว่าลัทธิลึกลับทางศาสนาอิสลามอาจได้รับความเข้าใจจากลัทธิลึกลับของคริสต์ศาสนา ของพวกที่ถือเหตุผล (Gnostics) หรือของพวกฮินดูก็ตาม แต่ลัทธิลึกลับของอิสลามก็ยังคงมีมูลฐานอันมั่นคงอยู่ในความคลั่งของคัมภีร์กุรอาน และในประสบการณ์ตอนแรก ๆ ของนบีมูฮัมหมัด การที่พระผู้เป็นเจ้าทรงแสดงอิทธิฤทธิ์ให้เห็นย่อมแสดงให้เห็นความรู้สึกอย่างแรงกล้าเกี่ยวกับที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นความแท้จริงที่มีชีวิตและเป็นปัจจุบันอยู่ตลอดกาล “เราอยู่ใกล้เขา (มนุษย์) มากกว่าเส้นคอกของเขาเสียอีก” (กุรอาน ๕๐.๑๕) และ “ไม่ว่าเวลาใดที่ท่านหันไป ย่อมมีศรัทธาของพระผู้เป็นเจ้าเสมอ จงเคารพและเข้าไปใกล้พระผู้เป็นเจ้า” (๙๖.๑๙) หรือ “พระองค์ทรงรักพวกเขา และพวกเขาก็รักพระองค์” (๕.๕๙) คัมภีร์

นี่แหละที่พวกซูฟีสมัยต่อมาได้ใช้พิจารณาตัดสินความพยายามของพวกตนในอันที่จะทำให้ตนหายเข้าไปในความรักของพระผู้เป็นเจ้าโดยเฉพาะ

ลัทธิซูฟีเป็นลัทธิที่กระแสรุ่งแห่งความคิดในศาสนาอิสลามสองสายไหลมาสบกัน นั่นคือกระแสรุ่งแห่งความคิดแบบญาซีซีไฟร และกระแสรุ่งแห่งความคิดแบบอุทิศชีวิตจิตใจด้วยศรัทธา แต่ในศตวรรษที่สองแห่งฮิจเราะห์ศักราช (พ.ศ. ๑๒๖๕ - ๑๓๖๕) กระแสรุ่งแห่งความคิดแบบหลังมีอิทธิพลมากกว่า ในหลายกรณีที่เราอนุมานกลับเกี่ยวกับความรักและการเคารพบูชาได้อาชนะความกลัววันสุดท้ายได้ ชัยชนะนี้ได้สรุปไว้ในข้อความจาก อัล-หะซัน อัล-บาศรี (al-Hasan al-Basri : พ.ศ. ๑๑๘๖ - ๑๒๗๑) ที่ว่า : “ ข้าพเจ้ามิได้รับใช้พระผู้เป็นเจ้าเพราะกลัวว่าจะต้องไปตกนรกเลย เพราะถ้าหากข้าพเจ้ารับใช้พระองค์เพราะความกลัวแล้ว ข้าพเจ้าก็ควรจะเป็นคนรับจ้างหาเงินที่ใครจะหิรัยคนหนึ่งเท่านั้น ทั้งข้าพเจ้าก็มิได้รับใช้พระองค์เพราะอยากขึ้นสวรรค์ เพราะถ้าหากข้าพเจ้ารับใช้พระองค์เพราะหวังจะได้รับสวรรค์เป็นผลตอบแทนแล้ว ข้าพเจ้าก็ควรจะเป็นคนรับใช้ที่เลว ข้าพเจ้ารับใช้พระองค์เพียงเพราะข้าพเจ้ารักพระองค์และปรารถนาที่จะพบพระองค์เท่านั้น ” หรือถ้าจะใช้คำพูดของนักบุญสตริชื่อ ระบืออา อัล-อะดะวียะ (Rabī'a al-Adawīya : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๓๔๔) ก็ต้องว่า : “ ความรักพระผู้เป็นเจ้าได้ดูดกลืนข้าพเจ้าเสียจนกระทั่งไม่มีความรักหรือความเกลียดสิ่งอื่นใดหลงเหลืออยู่ในหัวใจของข้าพเจ้าอีกเลย ”

ก่อนที่ศตวรรษที่ ๒ แห่งฮิจเราะห์ศักราช (พ.ศ. ๑๒๖๕ - ๑๓๖๕) จะสิ้นสุดลงนั้น พวกซูฟีได้ค้นพบวิธีที่จะบรรลุถึงเหตุผล (มะรียัด) หรือความรู้อันลึกกลับเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าตามวิถีทาง (ตะรีกะ) ที่จะรวมกับพระผู้เป็นเจ้าด้วยความปลาบปลื้ม หรือกับคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งของพระองค์ จะโดยวิธีที่พระผู้เป็นเจ้าทรงมาประทับอยู่ในมนุษย์หรือโดยการที่มนุษย์ขึ้นไปรวมกับพระองค์อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ผู้วิเศษที่แท้ก็คือผู้ที่ไม่ยึดถือในตัวตนและสูญเสียตัวเองไปในพระผู้เป็นเจ้า ภาษาของพวกซูฟีมุสลิมในระหว่างหรือภายหลังขณะที่มีประสบการณ์ที่ลึกกลับอย่างที่สุดนั้นมักยืมมาจากภาษาคนซีมา หรือภาษาเกี่ยวกับความรักระหว่างเพศ ในที่สุดผู้วิเศษที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งชื่อ อัล-ฮัลลาจ (al-Hallaj) ซึ่งถูกตัดสินประหารชีวิตที่เมืองแบกแดดในข้อหาว่าเป็นมิชจาหิฐ เมื่อ พ.ศ. ๑๔๖๕ นั้น “ ได้ถูกประสบการณ์ที่เต็มไปด้วยปีติของท่านพาไป โดยท่านไม่รู้สึกรู้ว่ามีธรรมชาติสองอย่างของมนุษย์อยู่ นั่นคือความมีเป็นของท่านในชีวิตนี้ในฐานะสัตว์โลกผู้หนึ่ง และการที่ท่านเกิดปีติอย่างล้นเหลือในการที่ท่านได้เข้าไปอยู่ร่วมกับพระผู้เป็นเจ้าอย่างลึกกลับ ท่านคิดว่ามนุษย์ก็คืออวตารของพระผู้เป็นเจ้า และท่านเห็นว่าพระเยซูคริสต์เจ้าทรงเป็นตัวอย่างแห่งมนุษยชาติที่รุ่งเรืองที่สุดมากกว่าพระมุฮัมมัด พระผู้เป็นเจ้าก็คือความรัก และในความรักของพระองค์นั่นเอง พระองค์ได้ทรงสร้างมนุษย์ตามภาพของพระองค์เอง ซึ่งทำให้มนุษย์อาจหาภาพนั้นภายในตัวเขาเองและบรรลุถึงความอยู่ร่วมกับธรรมชาติทิพย์ได้ ” อัล-ฮัลลาจได้แสดงถึงความรู้สึกอย่างรุนแรงเกี่ยวกับความกลมกลืนกับพระผู้เป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ไว้ในข้อความต่อไปนี้ “ ข้าพเจ้าคือพระองค์ผู้ที่ข้าพเจ้ารัก และพระองค์ผู้

ที่ข้าพเจ้ารักก็คือข้าพเจ้านี้เอง เราเป็นวิญญาณสองดวงที่อยู่ในร่างเดียวกัน ถ้าท่านเห็นข้าพเจ้า ท่านก็เห็นพระองค์ และถ้าท่านเห็นพระองค์ ท่านก็เห็นเราทั้งสอง”

ชีวิตทางด้านวิญญาณที่ได้ขึ้นถึงจุดยอดแห่งญาณทัศน์ (insight) นี้ตามปกติถือว่าเป็นการเดินทางที่ผ่านขั้นตอนต่าง ๆ มาหลายขั้นด้วยกัน “แผนที่ถนน” แบบลึกลับได้แสดงให้เห็นสิ่งต่อไปนี้ เป็นจุดหลักหินบอกระยะในระหว่างเดินทาง นั่นคือความเสียใจในความผิดที่ได้ทำลงไปแล้ว การละเว้น การสละ ความยากจน ความอดทน ความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้า ความพอใจ ต่อเมื่อรู้ที่ได้ผ่านขั้นต่าง ๆ เหล่านี้ได้หมดแล้ว เขาจึงจะได้รับยกฐานะขึ้นสู่วิญาณ (เหตุผล) ขั้นสูง และรู้แจ้งว่าความรู้ ผู้รู้ และสิ่งที่ถูกรู้ เป็นสิ่งเดียวกัน ความเสียใจในความผิดที่ได้ทำลงไปแล้ว ถือว่าเป็นการปลุกดวงวิญญาณให้ตื่นจากความง่วงโงกที่เกิดจากบาปและความประมาท การละเว้นและการสละมิได้หมายเพียงการตัดรากความสุขทางด้านวัตถุได้ขาดเท่านั้น แต่ทว่า หมายถึงการสลัดทั้งความปรารถนาทั้งปวงแม้แต่ตัวความปรารถนาเพื่อสละทั้งทุกสิ่งทุกอย่างเองด้วย ความยากจน หมายถึงการปลดปล่อยความปรารถนาทุกชนิดที่จะทำให้ความคิดของมนุษย์เหินห่างไปจากพระผู้เป็นเจ้า ความอดทนหมายถึงความอดทนในเวลาที่ได้รับเคราะห์ร้าย และความอดทนในอันที่จะงดเว้นจากสิ่งทั้งปวงที่พระผู้เป็นเจ้าทรงห้ามมนุษย์ไว้ ความเชื่อในพระผู้เป็นเจ้าแสดงถึงความเชื่อมั่นในพระมหากุศลของพระองค์ที่มีต่อผู้จาริกแสวงบุญที่มีบาปและความพอใจ สำหรับนักจาริกแสวงบุญแล้ว หมายถึงความกระตือรือร้นในอันที่จะยอมรับโองการของพระผู้เป็นเจ้าขั้นต่าง ๆ หรือสถานี่ต่าง ๆ (มะกามาต) ทั้งปวงนี้จะไปถึงได้ก็โดยอาศัยความเพียรพยายามของนักจาริกแสวงบุญ การเดินทางไปหาพระผู้เป็นเจ้าตอนหลัง ๆ จะเป็นไปได้ก็โดยการประทานโอกาสของพระผู้เป็นเจ้าเองเท่านั้น ความจริงแห่งความประจักษ์แจ้งสัจญาณที่จะทำให้หัวใจมองเห็นพระผู้เป็นเจ้านั้นนับว่าเป็นแสงสว่างที่เกิดจากแสงรัศมีของพระผู้เป็นเจ้าที่พระองค์ทรงส่งเข้ามายังหัวใจนั่นเอง ขั้นที่สูงที่สุด (ฮาล) สองขั้น ก็คือการทำลายล้างกับความมีอยู่ การทำลายล้าง (พะนา) หมายถึงการเปลี่ยนรูปดวงวิญญาณโดยอาศัยการดับกิเลสตัณหาทั้งปวง การพิจารณาไตร่ตรองถึงคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า และการดับความคิดทางวิถิจิตทั้งปวง พวกซูฟีส่วนมากยืนยันว่าบุคลิกภาพของมนุษย์ที่เป็นปัจเจกในขั้นนี้ยังทำลายได้ไม่หมด บางท่านก็กล่าวว่าในขั้นนี้ซูฟีจะกลายเป็นเสมือนน้ำหยดหนึ่งในมหาสมุทรเท่านั้น ต่อจากนั้นก็หมายถึงความมีอยู่ (มะคา) หรือการอยู่ในพระผู้เป็นเจ้า ข้อนี้อาจหมายถึงอย่างใดอย่างหนึ่งในสามสิ่ง หรืออาจหมายถึงหมดทั้งสามอย่างก็ได้ นั่นคือการอยู่ร่วมกับกัมมันตภาพอย่างใดอย่างหนึ่งอันมีพระนามของพระผู้เป็นเจ้าเป็นสัญลักษณ์ การอยู่ร่วมกับคุณลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า หรือการอยู่ร่วมกับสัจตะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้า เมื่อซูฟีได้บรรลุถึงการทำลายล้างและความมีเป็น ม่านแห่งเนื้อหนัง ม่านแห่งเจตจำนง และม่านแห่งโลกก็ได้ถูกฉีกทำลายหมด เขาจะเข้าไปในสัจธรรม และมนุษย์ก็จะอยู่ร่วมกับพระผู้เป็นเจ้าผู้วิเศษที่ฉลาดที่สุด เช่น อัล - ฆะซาลี ได้ยอมรับว่าประสบการณ์ที่สูงที่สุดนี้ไม่อาจแสดงออกมาเป็นคำพูดได้ บางคนไม่สนใจต่อการกำหนด

ผู้วิเศษ

๔๒๓

ขอบเขตแห่งภาษาและทำให้พวกออร์ธอดอกซ์ต้องอับยศอดสูในเมื่อไม่สามารถหาทางติดต่อให้คนอื่นทราบประสบการณ์ของตนเองได้

บางทีก็ไม่น่าประหลาดใจอะไรที่ว่าในไม่ช้าพวกซูฟีก็ได้ตกอยู่ภายใต้ความสงสัยของนักเทววิทยาออร์ธอดอกซ์ แม้พวกซูฟีประเภทฤษีชีไพรสมัยแรก ๆ จะดำรงชีพอย่างโดดเดี่ยวอยู่ด้วยการเจริญกรรมฐาน แต่การที่พวกซูฟีอ้างอำนาจที่จะพิจารณาตัดสินมนุษย์และตัวเองโดยอาศัยแสงสว่างภายในและชื่นชมยินดีต่อการที่ตนได้มีความสัมพันธ์กับพระผู้เป็นเจ้าเป็นส่วนตัวนั้น มีแต่จะทำให้เป็นปฏิปักษ์กับพวกอุละมา คือ พวกบัณฑิตแห่งชะรีอะฮ์ซึ่งอ้างว่าทำให้ความประพฤติด้านนอกเท่านั้นเป็นไปอย่างสม่ำเสมอและเป็นผู้ที่ไม่มีวิธีการที่แน่นอนใด ๆ ที่จะสืบหาความหลอกลวงได้ แม้ว่าผู้วิเศษสมัยแรก ๆ บางคนจะตะขิดตะขวงใจในเรื่องข้อวัตรปฏิบัติของชะรีอะฮ์อยู่บ้าง แต่บางพวกก็ไม่ใช่ที่ยอมรับนับถือว่าอยู่ในวงการของพวกมุสลิมเลย สหายของปรัชญาเมธี อิบน์ ซีน่า (Ibn Sina) ชื่อ อาบู ซาอิด อิบน์ อะบิล แคร์ (Abū Sa'īd ibn Abī'l Khair) ซึ่งเป็นผู้วิเศษชาวเปอร์เซียได้เขียนไว้ว่า :

ไม่ถึงกับสุหร่ำทุกแห่งภายใต้ดวงอาทิตย์

ปรักหักพังดอก ที่งานศักดิ์สิทธิ์ของเราจะแล้วเสร็จ

และมุสลิมที่แท้จริงจะไม่ปรากฏ

จนกว่าคนที่มีศรัทธาและคนนอกศาสนาจะกลายเป็นคนคนเดียวกัน

ในความแรงกล้าแห่งประสบการณ์ทางศาสนาส่วนตัวของเขานี้เอง จึงมักจะมียันตรายอยู่เสมอว่าพวกซูฟีคงปฏิเสธคุณค่าแห่งคำบัญชาของชะรีอะฮ์ “พวกผู้วิเศษได้ศึกษาจากพระผู้เป็นเจ้า พวกอุละมาได้ศึกษาจากหนังสือ” ดังที่อัล-ฆัชฮาดีเคยถามว่า “ในอะไรเล่าที่การอภิปรายเรื่องการหย่าร้าง และเรื่องการซื้อขายเตรียมผู้ที่มีศรัทธาในศาสนาเพื่อไปเกิดในโลกหน้า?” อัล-วาสิตี (al-Wāṣitī : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๗๕) กล่าวว่า “การปฏิบัติตามพิธีรีตองเท่านั้นที่เป็นความไม่บริสุทธิ์”

ความโน้มเอียงในทางที่ว่าศรัทธาในศาสนาทำให้คริสต์ศาสนิกชนพ้นจากพันธกรรมแห่งกฎทางด้านศีลธรรมซึ่งนับว่ามีอันตรายมากเหล่านี้ได้คู่ปรับกับความโน้มเอียงทางสกลเทพบูชาที่มีอันตรายมากเช่นกัน นับว่าเป็นการยากที่พวกบัณฑิตฝ่ายออร์ธอดอกซ์ที่จะเข้าใจความบางตอนที่พวกผู้วิเศษใช้ในเวลาที่ได้บัญญัติญาณและประสบการณ์ชั้นสูง อาบู ยาซิด อัล-บิสตামী (Abū Yazīd al-Bisṭāmī : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๑๘) ได้เปล่งอุทานว่า : “ขอพระผู้เป็นเจ้า ได้โปรดประทานพรให้ข้าพเจ้าด้วยเถิด!” อัล-ฮัลลาจ (al-Hallāj : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๖๕) ได้กล่าวว่า : “ข้าพเจ้าคือสังฆกรรม สังฆกรรมคือท่านหรือว่าสังฆกรรมคือข้าพเจ้า?” อิบน์ ซัลห์ ตุสตารี (Ibn Sahl Tustarī : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๓๙) ได้กล่าวว่า : “ข้าพเจ้าเป็นข้อพิสูจน์ของพระผู้เป็นเจ้าต่อหน้านักบุญทั้งหลายในสมัยข้าพเจ้า” อิบน์ อะบิล แคร์ (Ibn Abī'l Khair) ได้กล่าวว่า : “ในเสื้อคลุมของข้าพเจ้ามีแต่พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น”

อิบน์ ซะบิล (Ibn Sab'in : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๑๒) ได้กล่าวว่า : “ไม่มีอะไรเลย นอกจากพระผู้เป็นเจ้านั่น” อาจารย์ซูฟีที่มีชื่อเสียงคนหนึ่งชื่อ **มุห์ยิอุ้ดดีน อิบน์ อัล-อะระบี** (Muhyi' ud-din ibn al-'Arabi) นับว่าเป็นพวกเอกนิยมโดยตลอด ความแท้จริงอย่างหนึ่งก็คือพระผู้เป็นเจ้า จักรวาลก็คือการที่พระองค์ทรงแสดงพระองค์ออกมา จักรวาลมิได้เกิดมาจากพระผู้เป็นเจ้าโดยการอุบัติขึ้นมา แต่ทว่าโดยการสำแดงให้ปรากฏ พระผู้เป็นเจ้าทรงทำพระองค์ให้เป็นที่ยึดมั่นแก่พระองค์เองในทุก ๆ สิ่ง ผู้วิเศษย่อมไม่กลับกลายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระผู้เป็นเจ้า แต่เขาจะรู้สึกนึกถึงการที่เขาเป็นหนึ่งกับพระผู้เป็นเจ้า นับว่าเป็นที่แจ่มแจ้งที่สุดในลัทธิคำสอนเช่นนั้น ศาสนาอิสลามและศาสนาอื่น ๆ ได้ตั้งอยู่บนความเสมอภาคทุกสิ่งทุกอย่าง (รวมทั้งคนนอกศาสนาและลัทธิอื่นนอกศาสนา) ก็มีอยู่เพื่อสิ่งที่ดีที่สุดในโลกที่อาจเป็นไปได้ที่ดีที่สุดทั้งปวง การประหารชีวิต อัล-ฮัลลาจในเมืองแบกแดดเมื่อ พ.ศ. ๑๔๖๕ นับว่าเป็นการวัดความเป็นศัตรูกันที่เกิดขึ้นในหมู่นักกฎหมายและพวกที่นิยมเหตุผล เพราะมโนคติเช่นนั้น ยิ่งกว่านั้น ภายใต้การปกครองของพวกกาหลิบอับบาซิด ลัทธิซูฟีเป็นลัทธิที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายการเมืองไม่ชอบเลย ในศตวรรษที่ ๓ แห่งฮิจเราะห์ศักราช ลัทธิซูฟีได้กลายเป็นลัทธิที่นิยมกันแพร่หลายในหมู่ช่างฝีมือและพวกพ่อค้าชั้นผู้น้อยในประเทศอิรักและเปอร์เซีย ในหมู่ผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาในระเบียบวินัยของศาสนาที่ถือกันมาเป็นปรัมปราประเพณี และบางทีก็ในพวกที่ตกเป็นเหยื่อแห่งการขูดรีดเก็บภาษีของพวกอับบาซิด แม้ว่าในทางการเมือง ลัทธิซูฟีจะไม่เคยปรากฏว่าเป็นขบวนการปฏิวัติเลย แต่การที่ลัทธิซูฟีเรียกร้องให้แต่ละบุคคลทำการฟื้นฟูทางด้านจิตใจนั้นเท่ากับได้ทำให้ความรู้สึกทางโลกเกี่ยวกับวิถีชีวิตของชนชั้นปกครองผู้เรืองอำนาจลดลงอย่างมากทีเดียว

การที่ลัทธิออร์ทอดอกซ์สอดคล้องต้องกันกับลัทธิลึกลับภายในศาสนาอิสลามนั้น ส่วนใหญ่เป็นความสำเร็จของนักเทววิทยาผู้วิเศษคนสำคัญคือ อัล-ฆัชซาลี ซึ่งดูเหมือนจะเป็นผู้ทำนายไว้ว่าต่อไปจะเกิดการแตกแยกกันขึ้นในศาสนาอิสลาม ท่านเป็นอัครมุส (Erasmus) คนหนึ่งซึ่งเป็นลูเธอรุฟที่จะทำลูเธอรุฟให้เป็นบุคคลที่ไม่จำเป็นอะไรขึ้นมา ในอินเดียมาตรการแห่งความสำเร็จของท่านอาจประมาณเอาได้จากการที่ไม่มีมีความตึงเครียดในระหว่างพวกอุละมา กับพวกผู้วิเศษในสมัยที่ตกอยู่ในความปกครองของสุลต่าน แต่ในสมัยที่พวกโมกุลปกครอง ก็เกิดมีความรู้สึกเป็นปฏิปักษ์กันขึ้นอีกส่วนหนึ่งอาจเนื่องมาจากผู้ครองที่เป็นโมกุลบางองค์ปรากฏว่าเป็นผู้ให้ความสนับสนุนที่ไม่ใช่ออร์ทอดอกซ์อย่างเปิดเผย

อัล-ฆัชซาลีได้ทำให้ความสัมพันธ์ทางอารมณ์ส่วนบุคคลของแต่ละคนที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าเป็นแกนกลางของศาสนาอิสลามที่มีผู้นิยมนับถือกันอย่างแพร่หลาย ความสมบูรณ์และความสุขของมนุษย์เกิดจากความพยายามที่จะเลียนแบบคุณสมบัติต่าง ๆ ของพระผู้เป็นเจ้า ในความพยายามที่จะทำตามเจตจำนงของพระองค์ เจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้านี้เขาอาจได้มาจากเทววิทยา แต่คงมีเพียงไม่กี่คนที่พร้อมจะปฏิบัติตามระเบียบวินัยอันเข้มงวดกวดขัน ดูเหมือน อัล-ฆัชซาลีจะค้นพบคุณลักษณะ

ผู้วิเศษ

๔๒๕

และวัตถุประสงค์ที่แท้จริงของพระผู้เป็นเจ้าโดยอาศัยประสบการณ์อันลึกซึ้งมากกว่า ในการที่จะเอาชนะศาสนาอิสลามในทัศนะนี้ อัล-ฆซซาลีทำให้ลัทธิซูฟีที่มีอยู่ในลัทธิคำสอนที่เป็นแบบออร์ทอดอกซ์ของศาสนาอิสลาม แต่ในการทำเช่นนั้น ท่านได้ตัดข้อความที่ลึกซึ้งแบบสุดโต่งออกไปบางส่วนอย่างออกเสีย ท่านไม่ยอมบอกว่าตัวท่านเองได้มีประสบการณ์อะไรมาบ้าง “การเผยความลับของพระผู้เป็นเจ้านั้นนับว่าเป็นการไม่เชื่อถือนั่นเอง” อัล-ฆซซาลีดึงลัทธิซูฟีออกมาจากลัทธิสกลเทพบูชา ในขณะที่เกิดความสว่างไสวสูงสุดขึ้นมานั้นก็ยังคงมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจนระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับผู้วิเศษอยู่

การอธิบายศาสนาอิสลามที่นับว่าเป็นแก่นสารของอัล-ฆซซาลีนับได้เป็นที่ยอมรับนับถือกันโดยทั่ว ๆ ไปภายในชั่วระยะเวลาเพียงร้อยปีหลังจากที่ท่านได้ถึงแก่กรรมแล้วเท่านั้น การถึงแก่กรรมของท่าน สำหรับโลกมุสลิมแล้วจะเป็นที่สอรรถเฉพาะการสิ้นพระชนม์ของหะซัน (Hasan) และฮุซเซน (Husain) ที่การบาลา (Karbala) เมื่อ พ.ศ. ๑๒๒๓ เท่านั้นเอง ประชาชนในเอเชียตะวันตกเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะในดินแดนที่ตุรกีครอบครองอยู่ ในที่สุดก็หันมานับถือศาสนาอิสลามแบบออร์ทอดอกซ์หมด นับตั้งแต่นั้นมาลัทธิซูฟีก็ได้กลายเป็นพลังทางด้านจิตใจที่สำคัญต่อชีวิตอย่างที่สุด ในศาสนาอิสลาม พร้อมทั้งมีผู้คอยให้รรถาธิบายที่มีเจ้าชายและสามัญชนเป็นจำนวนมากคอยติดตามแต่ชัยชนะในด้านการสังเคราะห์ของอัล-ฆซซาลีได้ทำให้อารยธรรมของมุสลิมเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง เพราะเท่ากับได้เปิดประตูระบายน้ำ (และก็ไม่มีที่ไหนมากเท่าในอินเดียในสมัยต่อมา) ให้แก่ความเชื่อถือและการปฏิบัติแม้พระมุฮัมมัดเองก็คงขยี้เขย่ง เมื่อว่าในด้านหลักการแล้วการเปลี่ยนแปลงแก้ไขใหม่เหล่านี้หมายถึงการบุขานักบุญทั้งหลายที่ไม่มีอยู่ในคัมภีร์กุรอ่าน ในชนบทประเพณีที่ถือกันสืบ ๆ มา และเทววิทยาที่เป็นแบบออร์ทอดอกซ์ มีพวกซูฟีเป็นจำนวนมากมีความใส่ใจเพียงเล็กน้อยว่า ภาคปฏิบัติและคำสอนของพวกนี้สอดคล้องต้องกันกับคำสอนในศาสนาอิสลามที่เขาได้รับมาหรือไม่ อัล-ฮุจวีรี (al-Hujwiri) ได้เขียนไว้ว่า “จงทราบว่าการหลักการและพื้นฐานของลัทธิซูฟีกับความรู้ของพระผู้เป็นเจ้าอยู่ที่ความเป็นนักบุญ”

ชัยชนะของอัล-ฆซซาลีทำให้มโนคติตามแบบลัทธินีโอพลาโตนิสต์และแบบที่นิยมเหตุผลหลังไหลเข้ามาสู่ลัทธิซูฟี การแสดงมโนคติเหล่านี้ออกมาอย่างสุดโต่งนั้นได้มีอยู่ในอิบนุ อะระบี (Ibn 'Arabi : พ.ศ. ๑๗๐๘ - ๑๗๘๓) ชาวสเปน ในคำสอนเรื่องแสงสว่างของพระมุฮัมมัด อิบนุ อะระบีได้สอนว่าสิ่งทั้งหลายเกิดจากทิพยญาณในฐานะเป็นมโนคติ และว่ามโนคติของพระมุฮัมมัดเป็นหลักการแห่งจักรวาลในเชิงสร้างสรรค์และที่มีเหตุผล พระมุฮัมมัดเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ที่มีแสงทิพย์ส่องสว่างอยู่ในภายใน เป็นท่าทีของพระผู้เป็นเจ้าที่พอมองเห็นได้ จุดมุ่งหมายของพวกซูฟีก็คือการรวมเข้ากับและรวมอยู่ในมนุษย์ที่สมบูรณ์ผู้ทำให้ปรากฏการณ์ทั้งปวงรวมเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในการสำแดงตนให้ปรากฏของสิ่งที่แท้จริง มนุษย์ที่สมบูรณ์นับว่าเป็น “การถอดแบบพระผู้เป็นเจ้า” เขาเป็นอำนาจจักรวาลที่จักรวาลต้องอาศัยเพื่อความมีเป็นของตน ต่อมาศาสนาอิสลามที่มีผู้นิยมกันอย่างแพร่หลาย

ก็เอามโนคตินี้ไปติดเข้ากับบุคคลผู้พิเศษที่มีชื่อเสียงหลายคน นายกของประชาคมก็คือนบี ถัดจากนบีลงมาได้แก่นักบุญซึ่งเป็นผู้พิเศษที่ได้รับเลือกนักบุญทั้งหลายได้ก่อให้เกิดเป็นการปกครองที่ลดหลั่นกันลงมาซึ่งมองไม่เห็น ซึ่งทำให้โลกมีระเบียบ เพราะฉะนั้นจึงไม่น่าประหลาดใจอะไรเลยที่ประชาชนมีความรู้สึกว่พวกเขาเทศชุฟีเป็นผู้มีอภิบาล หรือเมื่อพวกเขาเทศชุฟีถึงแก่กรรมแล้ว หลุมฝังศพของท่านเหล่านั้นจะกลายเป็นสถานที่ที่ควรจาริกไปแสวงบุญ

มโนคติเหล่านี้ และมโนคติเกี่ยวกับความเชื่อถือและการปฏิบัติของพวกชุฟีเป็นชั้น ๆ สมัยแรก ๆ หลังจากอัล-ฆัซซาลีถึงแก่กรรมแล้วประมาณร้อยปีก็ได้ถูกทำให้กลายเป็นสถาบันในระบบของนิกายชุฟีที่ยิ่งใหญ่ อัล-ฆัซซาลีได้เคยกล่าวมาแล้วว่า ศิษย์ชุฟีจะต้องมีสิ่งที่ใช้สำหรับผู้ทำหน้าที่แนะแนวในด้านจิตใจ ผู้ที่อยู่ในระหว่างฝึกหัด เมื่อเป็นพระจะได้รับเข้าสู่คณะสงฆ์ได้ก็โดยอาศัยการประกอบพิธีนำเข้ามาเป็นสมาชิกเสียก่อน หัวหน้าคณะสงฆ์ (เชค หรือ ฟีร คือผู้มีอาวุโส) อ้างว่าได้เป็นผู้สืบทอดทางด้านจิตใจมาจากผู้ตั้งระบบ ซึ่งสืบทอดมาจากองค์นบี หรืออาลี (‘Alī) อีกทอดหนึ่งเชค และสาธุศิษย์ของเชคอยู่ในประชาคม โดยได้รับความอุปถัมภ์จากผู้ให้ความอุปการะ (มักจะรวมสกุลท่านอยู่ด้วย) นั้น มักจะใช้เวลาให้หมดไปด้วยการบริหารทางด้านจิตใจ การเจริญกรรมฐาน และการบรรลู่ถึงประสบการณ์อันลึกลับ ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๑๗ โลกมุสลิมเต็มไปด้วยที่ที่วิเวกเช่นนั้น ในฐานะเป็นผลลัพธ์แห่งบุคคลที่นำเข้ามาเป็นสมาชิกหนีออกจากที่ที่สันโดษของบิดามารดา และสร้างที่สันโดษที่เป็นบริวารให้สัมพันธ์เกี่ยวโยงกับบิดามารดาด้วยเครื่องผูกพันคือการเคารพและการประกอบพิธีที่ต้องตามแบบธรรมเนียมศาสนาญะมาฮ์ สมาชิกภาพในระบบคณะสงฆ์มักจะกว้างมาก มีอยู่ ๒ ชนิดด้วยกันได้แก่ชั้นมูริด (murid) คือสมาชิกที่เกี่ยวข้องอยู่กับการเจริญภาวนาติดต่อกันไป หรือการปฏิบัติศาสนกิจแบบอุทิศชีวิตจิตใจให้ทีเดียว กับ “สมาชิกที่เป็นคฤหัสถ์” ที่มีจำนวนมากกว่า ที่พบปะกันเพื่อจะได้มีส่วนร่วมใน “การรำลึกถึงพระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้า” แต่ก็ยังคงดำเนินอาชีพของตนเป็นปรกติอยู่ พวกที่นับถือลัทธิชุฟี (และในพุทธศตวรรษที่ ๑๗) มีเป็นจำนวนมาก การที่พวกมุสลิมพิชิตอินเดียภาคเหนือได้ก็เป็นเวลาเดียวกับที่ได้นำเอาระเบียบบางอย่างเหล่านี้เข้าไปสู่อินเดียด้วย ในประเทศอินเดียนั้นระเบียบเหล่านี้มีอิทธิพลเหนือความคิดและชีวิตทางสังคมของมุสลิมและบ่อยครั้งที่เดียวที่ได้มีอิทธิพลเข้าไปในลัทธิฮินดูด้วย

ลัทธิชุฟีในอินเดียสมัยที่สุลต่านปกครอง (ประมาณ พ.ศ. ๑๗๔๓-๒๐๔๓)

ลัทธิลึกลับของมุสลิมในอินเดียก็คล้าย ๆ กับเทววิทยาสกอลาสติกของมุสลิมในอินเดียนั่นเอง คือได้เข้าไปสู่อินเดียในรูปพหุรูปที่ได้พัฒนาดีแล้วและมีได้เปลี่ยนแปลงมโนคติของตนในสิ่งแวดล้อมใหม่ ๆ มากนัก (ซึ่งตรงข้ามกับในด้านภาคปฏิบัติ) อิทธิพลแห่งลัทธิคำสอนตามแบบสกลเทพบูชาของฮินน์ อะระบีย์ ที่ทวียิ่งขึ้นในสมัยที่พวกโมกุลปกครองนั้นก็เนื่องมาจากพวกชุฟีนิกายต่าง ๆ ที่ได้อพยพเข้าไปในอินเดียใหม่ ๆ อย่างสด ๆ ร้อน ๆ มากกว่าที่จะเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงในสำนัก

คิดอันลึกกลับของอินเดียมุสลิมที่มีอยู่ในขณะนั้น

ในระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ ๑๘ ถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ชูฟีนิกายสำคัญ ๆ สาม นิกายได้หลั่งไหลจากอิรักและเปอร์เซียเข้ามาสู่อินเดียเหนือ นั่นคือนิกาย **ชีซติ** (Chishti) นิกาย **สุหรวารดี** (Suhrawardi) และนิกาย **ฟิรดาซีย** (Firdausi) นิกายชีซติเป็นนิกายที่ใหญ่ที่สุด และมีคนนับถือมากที่สุด “ขอบเขตแห่งการปฏิบัติงาน” ของนิกายนี้ ก็คืออาณาบริเวณที่ในปัจจุบันเรียกว่า อุตตรประเทศ ซึ่งเป็นบริเวณที่นักบุญคนสำคัญ ๆ ของนิกายนี้ คือ นิซาม อุด-ดิน เอลียา (Nizam ud-din Auliya : พ.ศ. ๑๗๔๑ - ๑๘๖๘) และนะซีร์ อุด-ดิน มุฮัมมัด ชีราซแห่งเดลี (Nasir ud-din Muhammad Chiragh of Delhi : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๘๙๙) ดำรงชีวิตและเทศนาสั่งสอนอยู่ในหมู่บุคคลที่นับถือนิกายนี้ ก็มีบุคคลเรื่องนามที่สุดในด้านเกี่ยวกับวัฒนธรรมอินเดียมุสลิมในสมัยที่สุลต่านปกครองอยู่เป็นจำนวนมาก รวมทั้งท่านอะมีร์ คุสรา (Amir Khusrau) ผู้เป็นกวี และซียา อุด-ดินบาร์นี (Zia ud-din Barni) นักประวัติศาสตร์รวมอยู่ด้วย หลุมฝังศพของนักบุญผู้วิเศษแห่งนิกายนี้ก็ยังคงเป็นที่เคารพบูชาของพวกฮินดูและมุสลิมอยู่จนถึงทุกวันนี้ นิกายสุหรวารดี เดิมก็มีขอบเขตจำกัดอยู่เฉพาะในแคว้นซินด์หรือสินธุ (Sind) เท่านั้น นิกายฟิรดาซียไม่สามารถตั้งหลักอยู่ในเดลีเพราะสู้กับนิกายชีซติไม่ได้ จึงต้องไปอยู่ในแคว้นพินาร์ทางตะวันออก

นิกายลึกกลับเหล่านี้เป็นหนึ่งการแสดงมโนคติทางด้านทฤษฎีของตนต่อ “ตำราลึกกลับ” จำนวนไม่มากนักซึ่งเขียนขึ้นเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๑๖ - ๑๗ ตำราที่มีชื่อมากก็คือเรื่อง **การเปิดผ้ามืดหน้า** (คัซฟี อุล เมาะหฺรูบ) ซึ่งส่วนหนึ่ง เซด อาลี ฮุจวีรี (Shaikh 'Ali Hujwiri) ได้เขียนขึ้นที่เมืองละฮอร์ (Lahore) ซึ่งเป็นเมืองหลวงของแคว้นปัญจาบ สมัยที่มะหะมูด แห่งฆะฆินิ ได้ผนวกไว้ในอำนาจในประเทศอินเดียไม่มีเขียนเรื่องราวทางทฤษฎีที่เป็นระบบเช่นนั้นเลย แต่เพื่อที่จะทำให้คำสอนของลัทธิชูฟีเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย พวกสานุศิษย์ของบรรดาคณาจารย์ในลัทธิชูฟีคนสำคัญ ๆ ได้บันทึกคำพูดและเทศนาของบรรดาคณาจารย์ทั้งหลายหรือเขียนชีวประวัติของบรรดาคณาจารย์เหล่านั้นไว้ เรื่องที่มีชื่อเสียงมากเรื่องหนึ่งคือเรื่อง **ศีลธรรมแห่งดวงใจ** (เฟะวาอิด อุล-ฟุอาด) ซึ่งกวีชื่อ อะมีร์ หาระซัน ซิจซี (Amir Hasan Sijzi) เป็นผู้เขียน เรื่องนี้เป็นการบันทึกคำสนทนาของ เซด นิซาม อุด-ดิน เอลียา ในขณะที่ท่านไปหาความวิเวกอยู่ที่เมืองฆียาสปูร์ (Ghiyās-pūr) ระหว่าง พ.ศ. ๑๘๕๐ - ๑๘๖๕ อีกเรื่องหนึ่งก็คือ หนังสือเรื่อง “คู่มือของครูชาวอินเดียในลัทธิชูฟี” ซึ่งเป็นการรวบรวมจดหมาย (มัตตูบาต) ของเซด ชะรฟ์ อุด-ดิน ยาเยะห์ยา แห่งมะนิร์ (Shaikh Sharf ud-din Yahya of Manir) ซึ่งเป็นผู้วิเศษแห่งนิกายฟิรดาซีย ซึ่งรุ่งเรืองอยู่ในแคว้นพินาร์จนถึงกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๐ หรือต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ จดหมายเหล่านี้เป็นเรื่องราวที่ เซด ชะรฟ์ อุด-ดิน ยาเยะห์ยา ได้เขียนไปถึงศิษย์คนหนึ่ง

ข้อความในหนังสือเหล่านี้จะแสดงให้เห็นเรื่องราวดังต่อไปนี้ คือ : เรื่องที่พวกชูฟีเน้นถึงเรื่อง

ความรักเพื่อพระผู้เป็นเจ้าในฐานะเป็นหลักการเกี่ยวกับความมีเป็นของมนุษย์ในโลกและทำที่ไม่ใช่แบบโลกีย์วิสัยของพวกซูฟี การเข้าใจให้รวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระผู้เป็นเจ้า วิธีทางที่ลึกลับชั้นต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับพระผู้เป็นเจ้า การหลีกเลี่ยงลัทธิสกลเทพบูชาและลัทธิเอกนิยม และการที่พวกผู้วิเศษยอมรับนับถือชะรีอาในสมัยที่สุลต่านปกครองอินเดียและเรื่องบทบาทของนักบุญทั้งหลาย

การรักพระผู้เป็นเจ้า

(จากเรื่อง คัซฟี อุล-มาอะหฺรึบ, ของเชค ฮาลี สุจวีรี, น. ๓๐๗ - ๓๐๘)

ความรักของมนุษย์ที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้านั้นเป็นความเสมอภาคที่สำแดงตัวเองให้ปรากฏในหัวใจของผู้ที่มีศรัทธาเชื่อถือในศาสนาอย่างจริงใจในรูปแห่งการเคารพบูชาและการพูดขยายความให้มากออกไป เพื่อที่จะได้เป็นที่ถูกอกถูกใจของพระผู้เป็นเจ้าที่เขาเคารพรัก และจะได้กลายเป็นผู้ที่อยากได้อย่างใจจดใจจ่อ และกระวนกระวายใจ ในอันที่อยากเห็นพระผู้เป็นเจ้าเหลือเกิน และจะไม่สามารถหยุดยั้งอยู่ที่คนใดคนหนึ่งได้นอกจากที่พระองค์เพียงผู้เดียวเท่านั้น และจะได้มีความคุ้นเคยต่อการระลึกถึงพระองค์ และเลิกระลึกถึงสิ่งอื่น ๆ ให้หมด ความสงบกลายเป็นสิ่งที่ผิดกฎหมายสำหรับเขาและเขาก็จะเลิกพักผ่อนต่อไป เขาจะละเลิกนิสัยเดิม ๆ และการสังสรรค์ทั้งปวง และสลัดกิเลสในทางกามารมณ์ แล้วหันไปหาความรักและยอมมอบตนให้อยู่ได้อ่านาจากแห่งความรัก และรู้จักพระผู้เป็นเจ้าโดยอาศัยคุณลักษณะแห่งความสมบูรณ์แบบของพระองค์ นับว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ที่ความรักที่มนุษย์มีต่อพระผู้เป็นเจ้าจะมีลักษณะคล้ายคลึงกับความรักที่สัตว์ทั้งหลายที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมามีต่อกัน เพราะความรักที่มนุษย์มีต่อพระผู้เป็นเจ้านั้น เป็นความปรารถนาที่จะเข้าใจและบรรลุถึงสิ่งที่ตนรัก ส่วนความรักที่มนุษย์มีต่อกันนั้น เป็นความรักสภาวะลักษณะของร่างกาย ผู้ที่มีความรักพระผู้เป็นเจ้าก็คือผู้ที่อุทิศตัวให้แก่ความตายเพื่อที่จะได้อยู่ใกล้ ๆ พระองค์ มิใช่ผู้ที่แสวงหาธรรมชาติของพระองค์เพราะผู้แสวงหาขมขื่นอยู่ข้าง ๆ ตัวเอง แต่ผู้ที่อุทิศชีวิตร่างกายจนตัวตายนั้นยอมยืนอยู่ใกล้ ๆ ผู้ที่ตนรัก และผู้ที่มีความรักที่แท้จริงที่สุดก็คือผู้ที่เต็มใจตายอย่างนั้น และเป็นผู้ที่มีอำนาจเหนือ เพราะภาวะที่เป็นปรากฏการณ์ ไม่มีวิถีทางใด ๆ ที่จะเข้าสู่สิ่งที่เป็นนิรันดร์นอกจากโดยอาศัยอำนาจที่สูงที่สุดของพระผู้เป็นเจ้าที่เป็นนิรันดร์เท่านั้น ผู้ที่รู้ว่าจะไร คือความรักที่แท้จริงย่อมไม่รู้สึกรว่ามีความยากลำบากใด ๆ อีกต่อไปและความสงสัยทั้งปวงของเขาก็จะหมดไป

การเพ่งพิจารณา

(จากเรื่อง คัซฟี อุล-มาอะหฺรึบ, ของเชค ฮาลี สุจวีรี, น. ๓๒๙ - ๓๓๐)

ผู้เผยแผ่ศาสนาได้กล่าวไว้ว่า : “จงทำท้องของท่านให้หิวและทำตับของท่านให้กระหาย และทั้งโลกไว้ตามลำพัง บางทีจะทำให้ท่านอาจได้เห็นพระผู้เป็นเจ้าด้วยหัวใจของท่านเอง” และเขายัง

ได้กล่าวไว้อีกว่า “จงบูชาพระผู้เป็นเจ้าดุจดังที่ท่านเห็นพระองค์ เพราะถ้าท่านไม่เห็นพระองค์ พระองค์ก็คงยังเห็นท่านอยู่ดี” พระผู้เป็นเจ้าได้ตรัสกับเดวิดว่า : “สุเจ้าเห็นสิ่งที่เป็นความรู้ของเรา หรือ ? สิ่งนั้น คือ ชีวิตแห่งหัวใจในการเพ่งพิจารณาเรา” คำว่า “การเพ่งพิจารณา” นี้ พวกซูฟี หมายถึงการที่ดวงวิญญาณมองเห็นพระผู้เป็นเจ้าทั้งในที่สาธารณะและในที่ส่วนตัว โดยมีได้ถามว่าเห็นอย่างไรหรือในอาการใดเลย...

การเพ่งพิจารณาจริง ๆ นั้นมีอยู่ ๒ ชนิดด้วยกัน อย่างแรกเป็นผลแห่งการเพ่งพิจารณาที่สมบูรณ์ อย่างหลังเป็นความรัก ที่เต็มไปด้วยปีติปลาบปลื้ม เฉพาะในความปลื้มปีติแห่งความรัก นั้นมนุษย์จะบรรลุถึงความปิติในขั้นที่ชีวิตจิตใจของเขาทั้งหมดได้หายวูบไปในความคิดถึงพระผู้เป็นเจ้าที่เขารัก และเขาไม่เห็นอะไรอีกเลย มุฮัมมัด บิ. วะลี (Muhammad b. Wasi') กล่าวว่า : “ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นอะไร โดยที่ไม่ได้เห็นพระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่ในสิ่งนั้นเลย” นั่นคือโดยอาศัยศรัทธาที่สมบูรณ์ทัศนภาพที่เกิดจากพระผู้เป็นเจ้าจึงมาสู่สัตว์ที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมา ชิบลี (Shibli) กล่าวว่า : “ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นอะไรนอกจากพระผู้เป็นเจ้า” นั่นคือ ในปิติที่เกิดจากความรักและศรัทธาอย่างแรงกล้าต่อการเพ่งพิจารณา บางคนเห็นการกระทำด้วยมังสัจจะของเขาและเท่าที่เขาดู เขาย่อมเห็นพระผู้เป็นเจ้าซึ่งทรงเป็นตัวกระทำ (Agent) จากสิ่งทั้งปวง ดังนั้น เขาจึงเห็นเฉพาะพระผู้เป็นเจ้านั้น วิธีหนึ่งเป็นแบบสาธิต อีกวิธีหนึ่งเป็นแบบเต็มไปด้วยความปลาบปลื้มปีติ ในกรณีแรก ข้อพิสูจน์ที่ปรากฏเกิดจากประจักษ์พยานแห่งพระผู้เป็นเจ้า และในกรณีหลัง ผู้เห็นเกิดมีปีติปลาบปลื้มและถูกความปรารถนาพัดพาไป ประจักษ์พยานและความจริงเป็นดุจผ้าที่คลุมหน้าเขาอยู่ เพราะเขาผู้รู้จักสิ่งหนึ่งย่อมไม่เคารพนับถือสิ่งใดที่นอกเหนือไปจากสิ่งนั้นเลย และผู้ที่รักสิ่งหนึ่งย่อมไม่คำนึงถึงสิ่งใดนอกเหนือไปจากสิ่งนั้นเลย มีแต่จะเลิกต่อสู้กับพระผู้เป็นเจ้า และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับพระองค์ในโอกาสและการกระทำของพระองค์ พระผู้เป็นเจ้าได้ตรัสกับผู้เผยแผ่ศาสนาในคราวที่ผู้เผยแผ่ศาสนาผู้นั้นได้ขึ้นไปเฝ้าพระองค์ว่า : “ตาของเขามิได้หลบหลีกหรือละเมิดเลย” (กุรอาน ๕๓.๑๗) ในเรื่องความปรารถนาที่จะได้เห็นพระผู้เป็นเจ้าอย่างแรงกล้า เมื่อผู้ที่รักพระผู้เป็นเจ้าเบนสายตาจากสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างสรรคแล้ว เขาก็จะเห็นพระองค์ผู้สร้างด้วยหัวใจของเขาอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้นเลย พระผู้เป็นเจ้าได้ตรัสว่า : “จงบอกให้ผู้ที่มิศรัทธาเชื่อถือทั้งหลายหลบตาเสีย” (กุรอาน ๒๔.๓๐) นั่นคือให้ปิดมังสัจจะไม่ให้ดูสิ่งที่จะก่อให้เกิดราคะกิเลส และปิดตาจิตใจไม่ให้ดูสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างสรรคเสีย ผู้ที่มีความมั่นคงต่อการทรมานตนอย่างที่สุด ย่อมเป็นผู้ที่ดั่งมั่นที่สุดในการเพ่งพิจารณา ทั้งนี้เพราะการเพ่งพิจารณาในภายในมีความสัมพันธ์กับการทรมานกายในภายนอก ซอห์ล บิ. อับดุลลาห์ (Sahl b. 'Abdallah) แห่งตุสตาร์ (Tustar) กล่าวว่า : “ถ้าใครก็ตามหลบตาไม่ดูพระผู้เป็นเจ้าแม้เพียงชั่วขณะเดียว เขาจะมองไม่เห็นอะไรอย่างถูกต้องไปตลอดชั่วชีวิตทีเดียว” เพราะการไปเพ่งดูสิ่งอื่นนอกเหนือไปจากพระผู้เป็นเจ้านั้นก็เท่ากับเคารพบูชาสิ่งอื่นยิ่งไปกว่าพระผู้เป็นเจ้านั่นเอง และผู้ที่หวังจะได้รับความเมตตาจากบุคคลอื่นนอกเหนือไปจากพระผู้เป็นเจ้าแล้วย่อมเป็นผู้สูญเสีย เพราะฉะนั้น

ชีวิตของผู้ที่เพ่งพิจารณาก็คือเวลาที่เขามีความสุขอยู่กับการเพ่งพิจารณานั้นเอง ผู้ที่ใช้เวลาให้หมดไป ด้วยการดูด้วยมังสัจจะนั้นไม่ถือว่ามีชีวิตอยู่ สำหรับบุคคลเช่นนั้น แม้มีชีวิตอยู่ก็เป็นเสมือนตายแล้ว ดังนั้น เมื่อมีผู้ถาม อาบู ยาซิด (Abū Yazīd) ว่าท่านอายุเท่าใด ท่านตอบว่า : “อายุ ๔ ขวบ” เขาถามท่านต่อไปว่า : “ท่านจะมีอายุเพียง ๔ ขวบได้อย่างไรกัน ?” ท่านก็ตอบว่า : “ข้าพเจ้าถูกโลกนี้ปิดบัง (ไม่ให้เห็นพระผู้เป็นเจ้า) มาเป็นเวลา ๗๐ ปีแล้ว แต่ในช่วงระยะเวลาสี่ปีนี้เป็นระยะเวลาที่ผู้ที่ถูกโลกปิดบังไม่ให้เห็นพระเจ้านี้ได้เกี่ยวข้องกับชีวิตตนเองอีกต่อไปแล้ว”

การแสวงหาวิถีทาง

(จากเรื่อง มัคคุบาท-ฮิ-ซาดี, ของเชค ชะรฟ์ อุด-ดิน มะเนรี, น. ๓๗ - ๓๘)

ประธานของผู้แสวงหาพระผู้เป็นเจ้า (Seeker) ควรจะเป็นเช่นนั้นว่า ถ้าหากให้โลกนี้พร้อม กับความสุขสำราญ ให้โลกหน้าพร้อมด้วยสวรรค์ และให้จักรวาลพร้อมด้วยความทุกข์แล้ว เขาก็ควร ละโลกและความสุขของโลกไปหาสิ่งที่หยายกาย ละโลกหน้าและสวรรค์ไปหาผู้ที่เต็มไปด้วยศรัทธา และเลือกเอาความทุกข์ให้ตนเอง เขาจะหันจากสิ่งที่ชอบด้วยกฎหมายเพื่อหลีกเลี่ยงสวรรค์ในทำนองเดียวกับที่สามัญชนหันจากสิ่งที่ผิดกฎหมายเพื่อหลีกเลี่ยงนรกจะนั้น เขาแสวงหาบรมครูและทัศนภาพ ของพระองค์ในทำนองเดียวกับที่ชาวโลกแสวงหาความสะอาดสบายและความมั่งคั่งจะนั้น ชาวโลก แสวงหาวิถีที่จะเพิ่มพูนความสะอาดสบายและความมั่งคั่งในงานของพวกเขาทั้งหมด เขาแสวงหา พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นในสิ่งทั้งปวง ถ้าให้อะไรแก่เขา เขาก็จะให้คนอื่นต่อไปหมด ถ้าไม่ให้อะไรแก่เขา เขาก็ถือสันโดษ

เครื่องหมายแห่งผู้แสวงหาพระผู้เป็นเจ้ามีดังนี้ เมื่อเขาไม่ได้สิ่งที่ปรารถนาเขาก็มีความสุข ซึ่งจะทำให้เขาอาจหลุดพ้นจากพันธกรรมทั้งปวงได้ เขาจะขัดขวางธรรมชาติแห่งความปรารถนาอย่าง เดิมทีซึ่งจะทำให้เขาไม่มีความพอใจต่อต้นเหตุเลย ทั้ง ๆ ที่ต้นเหตุนั้นอาจจะร่ำร้องอยู่เป็นเวลา ถึง ๗๐ ปีก็ตาม เขาจะทำตัวให้กลมกลืนกับพระผู้เป็นเจ้าซึ่งสำหรับพระองค์แล้วความสะอาดสบาย และความยากลำบาก ความดีและความชั่ว การยอมรับและการปฏิเสธ เป็นอย่างเดียวกัน เขาจะ เลิกขออะไรก็ตามไม่ว่าจะจากพระผู้เป็นเจ้าหรือจากโลก การที่เขาบำเพ็ญทุกรกิริยา ย่อมทำให้เขา พอกพอใจกับสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ ทั้งปวงที่เขาได้อยู่ คือ ผ้านุ่งและผ้าห่ม เช่นเดียวกับที่คนอื่น ๆ อาจ พอกพอใจกับโลกทั้งปวงจะนั้น...เขาจะละลายธรรมชาติคือความปรารถนาของเขาลงในเตาหลอมคือ การบำเพ็ญทุกรกิริยาด้วยความไม่ประมาท และจะไม่คิดถึงอะไรเลย นอกจากพระผู้เป็นเจ้าที่แท้จริง เพียงพระองค์เดียวเท่านั้น เขามองเห็นพระองค์ทั้งด้านขวาและด้านซ้าย ทั้งปางนั่งและปางยืน ผู้ที่ แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าเช่นนี้เรียกว่า ผู้เห็นที่เป็นทิพย์ (Divine Seer) เขาจะไม่ยึดมั่นกับความสำคัญ แห่งอำนาจอธิปไตยของโลกหรือของสวรรค์ใด ๆ ทั้งสิ้น ร่างกายของเขาจะซบมอมไปเพราะการตั้ง ประณิธานแบบอุทิศชีวิตจิตใจ แต่หัวใจของเขาจะรุ่งเรืองด้วยพรสวรรค์ (Divine Blessedness) ความ

ผู้วิเศษ

๔๓๑

คิดถึงบุตรภรรยา ถึงโลกนี้และโลกหน้าจะไม่มีอยู่ในห่วงหัวใจเขาอีกเลย แม้ร่างกายเขาจะอยู่ในโลกนี้ เขาก็ได้ไปอยู่ในสวรรค์ ได้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางและเป็นผู้ที่เขารักด้วยปัญญาจักขุแล้ว

เราอาจบรรลุถึงขั้นนี้ได้ ก็โดยอาศัยความคุ้มครองของครูที่สมบูรณ์แบบเท่านั้น เขาจะเหยียบย่างไปบนวิถีทางได้โดยสวัสดิภาพก็เพราะอาศัยความเอาใจใส่ดูแลของครูนั้นเท่านั้น... จำเป็นที่ศิษย์จะต้องขจัดตัณหาและการคัดค้านของตนเสีย และอยู่ต่อหน้าครูดูจดจาดทุกสิ่งที่อยู่เบื้องหน้าของคนอาบน้ำศพฉะนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อว่าพระผู้เป็นเจ้าอาจปฏิบัติต่อเขาตามที่พระองค์ทรงมีพระประสงค์นั่นเอง

การสละโลก

(จากเรื่อง มัคคุบาต-อ-ชาตี, ของเชค ษะรฟ์ อุด-ดิน มะเนรี, น. ๔๙ - ๕๑, ๗๘)

หน้าที่ประการแรกที่ผู้แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าจะต้องรับก็คือ การปฏิบัติ *ดัจรียัต* และ *ดัจฟรียัต* อย่างหนึ่งคือ การสละทรัพย์สินสมบัติที่มีอยู่ในปัจจุบันให้หมด และอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเลิกคำนึงถึงว่าจะมีอะไรเกิดขึ้นในวันพรุ่งนี้ หน้าที่ประการที่สองก็คือ ความสันโดษทั้งภายนอกและภายใน ความสันโดษภายนอกเกิดจากการหันหลังให้แก่โลกและหันหน้าไปหากำแพงเพื่อที่ท่านจะได้สละชีวิตของท่าน ณ ตรงธรณีประตูสวรรค์ ความสันโดษภายในเกิดจากการชำระจิตใจให้หมดจดจากความคิดที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่ไม่ใช่พระผู้เป็นเจ้าไม่ว่าสิ่งที่มีใช่พระผู้เป็นเจ้านั้นจะเป็นโลกหรือสวรรค์ก็ตามอย่างสิ้นเชิง (หน้า ๗๘)

พุทธปัญญาเป็นพันธุกรรม ศรัทธาเป็นผู้ปลดปล่อยพันธะ ศิษย์ควรจะปลดปล่อยตนให้พ้นจากทุกสิ่งทุกอย่างในจักรวาลเพื่อที่จะได้มองเห็นความงามแห่งศรัทธา แต่ท่านรักบุคลิภาพของท่านและไม่อาจบริจาคเพื่อถอดหมวกคือการเคารพตนเองและเอาชื่อเสียงไปแลกกับความเสื่อมเสียได้...

อุปาทานความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวงได้หมดไปจากครูทั้งหลายแล้ว เครื่องนุ่งห่มของครูทั้งปวงหมดจดจากมลทินเครื่องเศร้าหมองทางวัตถุทั้งปวง มือของครูทั้งหลายสั้นเกินไป ที่จะยึดอะไรก็ตามที่ต่างพร้อยเพราะความไม่เที่ยง แสงสว่างได้ส่องอยู่ในหัวใจของเขาซึ่งจะทำให้เขาสามารถมองเห็นพระผู้เป็นเจ้าได้ พวกครูเหล่านั้นได้ถูกกลืนหายเข้าไปในทัศนภาพของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งจะทำให้เขาไม่มองดูอัฐบุคลิภาพของตน จะไม่มีเป็นเพื่ออัฐบุคลิภาพของตน พวกครูทั้งหลายจะลืมนออัฐบุคลิภาพของตนในขณะที่มีปิติปลาบปลื้มถึงความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า และได้กลายเป็นความมีเป็นของพระผู้เป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ พวกเขาพูด แต่ก็ยังไม่ได้พูด พวกเขาได้ยิน แต่ก็ยังไม่ได้ยิน พวกเขาเคลื่อนไหว แต่ก็ยังมีได้เคลื่อนไหว พวกเขานั่ง แต่ก็ยังมีได้นั่ง ไม่มีภาวะปัจเจกใด ๆ อยู่ในภาวะครูเหล่านั้นเลย ไม่มีถ้อยคำใด ๆ ในถ้อยคำของครูเหล่านั้นเลย ไม่มีการฟังใด ๆ ในการฟังของครูเหล่านั้นเลย ทั้ง ๆ ที่พูด เขาก็เป็นคนใบ้ ทั้ง ๆ ที่ฟัง เขาก็เป็นคนหนวก พวกครูทั้งหลายจะกังวลต่อ

เงื่อนไขทางวัตถุเพียงเล็กน้อย และคิดถึงแต่พระผู้เป็นเจ้าที่แท้จริงเพียงพระองค์เดียวเท่านั้น ชาวโลกทั้งหลายมิได้ใส่ใจเลยว่า พวกเขายู่ที่ไหน ในด้านร่างกาย พวกเขารู้อยู่กับมนุษย์ แต่ทางด้านจิตใจ พวกเขายู่กับพระผู้เป็นเจ้า พวกเขาเป็นความดีสำหรับจักรวาล ไม่ใช่สำหรับตัวเอง เพราะพวกเขามิได้เป็นตัวเขาเองเลย...

ความรู้ซึ่งทำให้บุคลิกภาพหนักขึ้นนั้น นับว่าเป็นนิเวศน์เครื่องกันคุณงามความดีอย่างหนึ่ง โดยแท้ ความรู้ที่นำไปสู่พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นที่ถือว่าเป็นความรู้ที่แท้จริง นักปราชญ์จะจำกัดขอบเขตของตัวเองให้อยู่ในที่คุมขังแห่งประสาทสัมผัส เพราะพวกนักปราชญ์ทั้งหลายเอาแต่รวบรวมความรู้ของตนมาจากวัตถุที่เป็นอารมณ์แห่งประสาทสัมผัสทั้งหลายเพียงอย่างเดียว ผู้ที่ตกอยู่ในวงล้อมแห่งประสาทสัมผัส ย่อมถูกกีดกันจากความรู้ที่พ้นโลกียวิสัย ความรู้ที่แท้จริงเพิ่มพูนขึ้นมาจากน้ำพุแห่งชีวิต และนักเรียนที่ต้องการหาความรู้ที่แท้จริงไม่จำเป็นต้องอาศัยประสาทสัมผัส และการวิจัยค้นคว้าเลย เราจะต้องเอาหลักคือธรรมชาติของมนุษย์ใส่ลงในหม้อแห่งระเบียบวินัยสำหรับหลอมละลายธรรมชาตินั้น แล้วก็เอามาทุบบดทั้งคือการบำเพ็ญทุกรกิริยา และแล้วก็ส่งให้แก่ตัวแทนความรักของพระผู้เป็นเจ้าที่งดงาม ซึ่งจะทำให้ตัวแทนความรักของพระผู้เป็นเจ้าสามารถชำระล้างธรรมชาตินั้นให้หมดจดจากมลทินทางวัตถุทั้งปวงได้ แล้วธรรมชาติของมนุษย์นั้นก็กลายเป็นกระจกเงาสามารถสะท้อนให้เห็นโลกทางวิญญาณได้ และพระผู้เป็นเจ้าผู้เป็นพระราชา (King) อาจใช้ดูพระรูปของพระองค์เองได้อย่างเหมาะสม (น. ๔๘ - ๕๑)

ปัญหาเรื่องพระผู้เป็นเจ้าที่เรารัก กับเรื่องความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า

ปัญหาเกี่ยวกับความรู้เรื่องพระผู้เป็นเจ้าตามปกติจะใช้คำว่า การเดินทาง หรือ ถนน (ตะริกะ) อธิบาย ผู้วิเศษต่าง ๆ ได้บอกภูมิศาสตร์และการเดินทางชั้นต่าง ๆ ไว้อย่างต่าง ๆ กัน แต่ฐานนิยมเกี่ยวกับความกลไกนั้นเป็นอย่างเดียวกัน พวกเขารู้จะต้องประหารความต้องการทางโลกีย์เสีย จะต้องมีความเชื่อถือในพระผู้เป็นเจ้าจะต้องยอมหมอบกราบถวายบังคมให้แก่เจตจำนงของพระองค์และจะต้องรอคอยพระมหากษัตริย์ของพระผู้เป็นเจ้าที่จะหลั่งมาสู่ตนก่อนที่จะสามารถดำเนินไปถึงความรุ่งโรจน์ขั้นสุดท้ายด้วยความอดทน นั้นหมายถึงความขาดสูญเสียแห่งร่างกายและความมีเป็นในพระผู้เป็นเจ้า

ความเสียใจเมื่อหวนนึกถึงความผิดที่ได้ทำไปแล้ว

(ดัดแปลงมาจากเรื่อง คัศพี อุล-มาะหฺรูบ, ของเชค อาลี ฮัจวีรี, น. ๒๙๔)

ท่านจะต้องทราบว่าความเสียใจเมื่อหวนนึกถึงความผิดที่ได้ทำมาแล้วนั้น เป็นสถานี่แรกของนักจาริกแสวงบุญที่จะดำเนินไปสู่สังกรรม เช่นเดียวกับการชำระร่างกายและจิตใจให้สะอาดเป็นขั้นแรกสำหรับผู้ปรารถนาจะไปรับใช้พระผู้เป็นเจ้า ดังนั้น พระผู้เป็นเจ้าจึงได้ตรัสว่า “ท่านผู้ที่มีความเชื่อถือในเราทั้งหลาย ! สุเจ้าจงแสดงความเสียใจในความผิดที่สุเจ้าได้ทำมาแล้วต่อพระผู้เป็นเจ้า”

(กุรอ่าน ๖๖) และผู้เผยแผ่ศาสนา (พระมุฮัมมัด) ตรัสว่า “ไม่มีอะไรเลยที่พระผู้เป็นเจ้าจะทรงรักมากยิ่งไปกว่าคนหนุ่มที่สำนึกบาป” และยังได้ตรัสต่อไปอีกว่า : “ผู้สำนึกบาปก็เป็นเสมือนบุคคลที่ไม่มีบาปนั่นเอง” แล้วพระองค์ก็ตรัสเสริมอีกว่า : “เมื่อพระผู้เป็นเจ้ารักมนุษย์ บาปก็จะไม่ทำร้ายเขา” นั่นคือ เขาจะไม่กลายเป็นคนนอกศาสนาเพราะเรื่องบาปเลย และศรัทธาของเขาก็จะไม่เสื่อมคลายลง เมื่อกล่าวในด้านญาณวิทยาแล้ว คำว่า “ตอว์บัต” (การสำนึกบาป) หมายถึง การหันกลับ และการสำนึกบาปความจริงก็เกี่ยวข้องกับการหันหลังให้แกสิ่งทีพระผู้เป็นเจ้าทรงห้าม ทั้งนี้ เพราะมีความหวาดกลัวต่อสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสั่งไว้ ผู้เผยแผ่ศาสนากล่าวว่ : “ความเสียใจที่ได้กระทำความผิดลงไปในนบว่เป็นการหันกลับ” ข้อความนี้ก่อให้เกิดสามสิ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับการสำนึกบาป นั่นคือ :

- (๑) ความเสียใจต่อการที่ไม่เชื่อฟัง
- (๒) การสลัดทิ้งซึ่งบาปในทันที และ
- (๓) การตัดสินใจว่าจะไม่ทำบาปอีกต่อไป

ชั้นต่าง ๆ ของศิษย์

(จากเรื่อง มัคคุบาท-อิ-ฮาดิ, ของเชค ชะร็อฟ อุด-ดีน มะเนรี, น. ๒๐ - ๒๑, ๖๗ - ๖๘)

ขั้นแรกก็คือ กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (ชะรีอา) เมื่อศิษย์ได้ปฏิบัติตามความต้องการของศาสนาอย่างครบถ้วน และตั้งประณิธานว่าจะปฏิบัติศาสนาต่อไปแล้ว วิถีทาง (มรรคา) ก็จะปรากฏแก่เขานับว่าเป็นวิถีทางที่นำไปสู่ห้องหัวใจ เมื่อเขาได้ปฏิบัติตามเงื่อนไขต่าง ๆ เกี่ยวกับวิถีทางโดยครบถ้วน และตั้งประณิธานที่จะปฏิบัติให้สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไปแล้ว ผ้ามคลุมแห่งหัวใจก็จะถูกฉีกออก และสัจธรรมก็จะฉายแสงอยู่ในหัวใจเขา นับว่าเป็นวิถีทางที่จะไปสู่ดวงวิญญาณและเป็นจุดหมายปลายทางของผู้แสวงหาพระผู้เป็นเจ้า

เมื่อกล่าวอย่างกว้าง ๆ ก็มีอยู่ ๔ ขั้นด้วยกัน คือ : “นาสุต” “มะละกูต” “ญะบะรุต” และ “ลาหุต” แต่ละขั้นต่างก็จะนำไปสู่ขั้นสูงถัด ๆ ไป นาสุต เป็นธรรมชาติของสัตว์ และปฏิบัติหน้าที่ทางประสาทสัมผัสทั้งห้า เช่น กิน สัมผัส เห็น ได้ยิน และอื่น ๆ เมื่อศิษย์ควบคุมประสาทสัมผัสให้จำกัดวงแค่ความจำเป็นแท้ ๆ และข้ามพ้นธรรมชาติของสัตว์ไปโดยอาศัยการขำระจิตใจให้บริสุทธิ์และการบำเพ็ญทุกรกิริยาแล้ว เขาก็จะบรรลุถึง มะละกูต อันเป็นภูมิของพวกเทวดา หน้าที่ของขั้นนี้ก็คือสวดอ้อนวอนต่อพระผู้เป็นเจ้า เมื่อเขาไม่ภาคภูมิใจอยู่กับขั้นต่าง ๆ เหล่านี้ เขาก็จะข้ามพ้นขั้นนี้ไปและจะบรรลุถึงขั้น ญะบะรุต คือ ภูมิแห่งดวงวิญญาณ ไม่มีใครที่จะรู้จักดวงวิญญาณ นอกจากจะได้รับความช่วยเหลือจากพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น และสัจธรรมซึ่งเป็นปราสาทของดวงวิญญาณที่สูงสุดที่จะพรรณนาและหมายถึง หน้าที่ของขั้นนี้ก็คือความรัก ความจริงจัง ความชื่นชม การแสวงหาปิติปลาบปลื้ม และความไม่อ่อนไหวไปตามอารมณ์ เมื่อผู้จาริกแสวงบุญก้าวผ่านขั้นต่าง ๆ เหล่านี้โดย

ลืมนตัวเองหมดแล้ว เขาก็จะบรรลุถึง ลาหุต ซึ่งเป็นขั้นที่ไม่มีเงื่อนไขใด ๆ ขั้นนี้แหละที่ไม่อาจใช้คำพูดพรรณนาถึงได้

ศาสนาจึงเป็นไปเพื่อธรรมชาติคือความปรารถนา วิธีทางย่อมเป็นไปเพื่อหัวใจ ศัจธรรมย่อมเป็นไปเพื่อดวงวิญญาณ ศาสนานำธรรมชาติคือปรารถนาจาก นาสุต ไปสู่ มะละกูต และทำให้เปลี่ยนรูปเข้าไปในหัวใจ วิธีทางนำหัวใจจาก มะละกูต ไปหา ญะบะรูต และทำให้เปลี่ยนรูปเข้าไปในดวงวิญญาณ ศัจธรรมนำดวงวิญญาณจาก ญะบะรูต ไปสู่ทิพยวิมาน งานที่แท้จริงก็คือการเปลี่ยนรูปธรรมชาติคือความปรารถนาให้เป็นหัวใจ เปลี่ยนรูปหัวใจให้เป็นดวงวิญญาณ และทำธรรมชาติคือความปรารถนา หัวใจและดวงวิญญาณทั้งสามนี้ให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน “ผู้ที่รัก ผู้ที่ถูกรัก และความรัก โดยแก่นแท้แล้วเป็นหนึ่ง” นี่คือนิยามเอกเทวนิยมที่สมบูรณ์

“เจตนาของคนที่มีศรัทธานั้นสูงส่งว่าการกระทำของเขา” การกระทำโดยตัวเองแล้วก็ไม่มีความค่าอะไร ความสำคัญอยู่ที่หัวใจ

มีผู้กล่าวว่าผู้ที่เดินทางไปตามทิพยวิธีนี้มีอยู่ ๓ สถานะด้วยกัน คือ การกระทำ ๑ ความรู้ ๑ ความรัก ๑ เราจะไม่มีประสบการณ์ต่อขั้นต่าง ๆ ทั้งสามนี้เลย นอกจากพระผู้เป็นเจ้าจะทรงปรารถนาให้เรามีเท่านั้น แต่เราก็ควรทำงานและรอคอย เขาจะต้องทำสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงมีพระประสงค์ให้ทำอย่างแท้จริง เราจะต้องไม่ดูความหายนะหรือความรอดพ้นของใคร ๆ ทั้งสิ้น

ผู้ที่ปรารถนาจะบรรลุศัจธรรมจะต้องรับใช้ครู ไม่มีใครที่จะก้าวพ้นพ้นและมีความมืดแห่งความปรารถนา นอกจากว่าเขาผู้นั้นซึ่งได้รับความช่วยเหลือจากพระผู้เป็นเจ้าจะมาอยู่ภายใต้ความคุ้มครองของครูที่สมบูรณ์และมีประสบการณ์เท่านั้น ครูจะสอนศิษย์ในสิ่งที่ตนทราบตามวิสัยสามารถของตน และจะแนะนำวิธีการรักษาให้เหมาะกับโรค เพื่อที่ข้อความที่ว่า “ไม่มีพระผู้เป็นเจ้าอื่นใดนอกจากพระอัลเลาะห์” จะตั้งมั่นอยู่ในธรรมชาติของเรา และทางที่ถูกต้องที่ชั่วร้ายจะเข้ามา ได้ถูกตัดขาดจากหัวใจของเขา โลกทั้งปวงแสวงหาวิธีที่จะเหยียบย่างไปตามทิพยวิธี แต่ว่าแต่ละคนย่อมรู้ตามความบริสุทธิ์ในภายในของตน แต่ละคนจะแสวงหาและตั้งประดิษฐานตามความรู้ของตน และแต่ละคนจะเหยียบย่างไปตามทางตามการแสวงหาและการตั้งประดิษฐานของตน ? (น. ๖๗ - ๖๙)

มีผู้ถามความญะ บาเยซิด (khwāja Bāyazīd) ว่า : “อะไรเล่าคือวิถีทางของพระผู้เป็นเจ้า ?” ท่านได้ตอบว่า “เมื่อท่านหายไปตามวิถีทาง (Way) ท่านก็ได้เข้าไปถึงพระผู้เป็นเจ้าแล้ว” ขอให้สังเกตข้อนี้ไว้ว่า : ถ้าเรายึดมั่นอยู่กับวิถีทาง เราจะไม่สามารถเห็นพระผู้เป็นเจ้าได้เลย แล้วผู้ที่ยึดมั่นอยู่กับตัวตนจะเห็นพระผู้เป็นเจ้าได้อย่างไร ? (น. ๖๐ - ๖๑)

ขั้นสุดท้าย

(จากเรื่อง มัคคุบาท-อิสราเอล, ของเชค ชะร็อฟ อุด-ดีน มะเนรี, น. ๒๐๔)

ขั้นที่ ๔ เกิดจากการหลังทิพย์อาภาอย่างมากมายจนกระทั่งดูดกลืนเอาสิ่งที่มีเป็นที่เป็นปัจเจก ทั้งปวงเข้าไปในสายตาของผู้จาริกแสวงบุญ ในกรณีดวงอาทิตย์ดูดกลืนอนุภาคต่าง ๆ ที่ลอยอยู่ในบรรยากาศ อนุภาคเหล่านั้นก็กลายเป็นสิ่งที่มองไม่เห็น อนุภาคเหล่านั้นจะสิ้นความมีเป็นก็หามิได้ หรืออนุภาคเหล่านั้นจะกลายเป็นดวงอาทิตย์ไปก็หามิได้ แต่เราก็มองไม่เห็นมัน เพราะแสงของดวงอาทิตย์ที่มีอำนาจเห็นอย่างมากมายโดยหลีกเลี่ยงไม่ได้ข้อนี้ฉันใด สัตว์ในโลกนี้ก็ฉันนั้น สัตว์นั้นมิได้กลายเป็นพระผู้เป็นเจ้า หรือมิได้สูญเสียความมีเป็นเลย การสูญเสียความมีเป็น เป็นอย่างหนึ่ง ความเป็นสิ่งที่ไม่เห็นเป็นอีกสิ่งหนึ่ง...เมื่อก่อนดูทางกระจก ท่านก็ไม่เห็นกระจกเพราะท่านกลมกลืนหายเข้าไปในภาพดวงหน้าของท่านที่สะท้อนออกมา และท่านยังไม่อาจกล่าวได้ว่า กระจกได้สูญเสียความมีเป็น หรือว่ามันได้กลายเป็นเงาสะท้อนนั้น หรือว่าเงาสะท้อนนั้นได้กลายเป็นกระจก ศักยภาพของพลังทิพย์ในภาวะทั้งหลายทั้งปวงก็ไม่มีอะไรที่แตกต่างกันฉันนั้นแหละ สถานะเช่นนี้พวกซูฟีเรียกว่าดูดกลืนเข้าไปในลัทธิเอกเทวนิยม คนเป็นจำนวนมากได้สูญเสียคุณภาพของตนตรงนี้แหละ ไม่มีใครที่จะสามารถผ่านป่านี้ไปได้โดยมิได้รับความช่วยเหลือจากพระมหากษัตริย์คุณของพระผู้เป็นเจ้า และโดยมิได้อาศัยการแนะนำของครูผู้สมบูรณ์ ผู้ที่ตื่นแล้ว ผู้มีประสบการณ์ในอันที่จะยกวิถีทางให้สูงขึ้นและในอันที่จะกดวิถีทางให้ต่ำลง และทำให้เคยชินต่อสุขและทุกข์...นักจาริกแสวงบุญบางคนได้บรรลุถึงสถานะอันสูงส่งนี้เพียงสัปดาห์ละหนึ่งชั่วโมง บางคนก็วันละหนึ่งชั่วโมง บางคนก็วันละสองชั่วโมง บางคนก็คงถูกดูดกลืนไปนานกว่านั้น...

การปกป้องรักษาความเหนือธรรมชาติของพระผู้เป็นเจ้าในประสบการณ์ลึกลับขั้นสูงสุด

การที่พวกซูฟีแห่งนิกายชีซตี นิกายสุหระวารดี และนิกายฟีรดาซี ส่วนใหญ่หลีกเลี่ยงลัทธิคำสอนที่เกี่ยวกับสกลเทพูชา นั้นนับว่าเป็นสัญลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่งของประวัติศาสตร์ศาสนาอิสลามในอินเดีย แรงกระตุ้นให้หันไปนับถือลัทธิสกลเทพูชา นั้นนับว่ามีอำนาจมาก พวกซูฟีอาจอธิบายขณะที่ได้รับญาณทัศนะสูงสุดโดยใช้คำว่า ความขาดสูญแห่งตัวตนโดยสิ้นเชิง ในภาวะของพระผู้เป็นเจ้า หรือเขาอาจพัฒนาลัทธิคำสอนของมุสลิมที่ว่า พระผู้เป็นเจ้าย่อมไม่มีผู้ร่วมส่วนใด ๆ ในญัตติที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้นมีอยู่ ความที่พระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่เหนือโลกก็หายไปเช่นนั้น ข้อความต่อไปนี้จะทำให้เห็นว่าได้หลีกเลี่ยงความเห็นผิดนี้ได้อย่างไร

ความมีอยู่และความขาดสูญ

(จากเรื่อง คัมภีร์ อุล-มาอะหฺรึบ, ของเชค อาลี อัจวีรี, น. ๒๔๒ - ๔๕, ๒๔๖, ๒๔๘ - ๔๙)

ท่านจะต้องรู้ว่า ความขาดสูญ (พะนา) กับความมีอยู่ (บะกา) นั้น ในทางวิทยาศาสตร์ มีความหมายอย่างหนึ่ง และในลัทธิลึกลับมีความหมายอีกอย่างหนึ่ง และจะต้องรู้ว่าพวกเจ้าระเบียบ จะต้องงุนงงเพราะคำเหล่านี้มากกว่าเพราะคำเทคนิคอื่น ๆ ของพวกซูฟี ความมีอยู่เท่าที่วิทยาศาสตร์ และญาณวิทยายอมรับนับถือกันมีอยู่ ๓ ชนิดด้วยกัน คือ :-

(๑) ความมีอยู่ที่เริ่มต้นและสิ้นสุดลงในความขาดสูญ เช่น โลกนี้ ซึ่งมีการเริ่มต้นและจะมีที่สิ้นสุด และบัดนี้ก็ยังมีอยู่

(๒) ความมีอยู่ซึ่งได้เกิดมีเป็นขึ้นมาและจะไม่วันสูญสิ้นไปได้เลย นั่นคือ สวรรค์ และนรก และโลกอื่น และสัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลกนั้น

(๓) ความมีอยู่ซึ่งได้มีมาแล้วและจะมีอยู่ต่อไปเสมอ นั่นคือความมีอยู่ของพระเจ้าเป็นเจ้า และคุณลักษณะที่เป็นนิรันดร์ของพระองค์

ดังนั้น ความรู้เกี่ยวกับความขาดสูญได้มีอยู่ในการที่ท่านรู้ว่าโลกนี้เป็นโลกที่อาจสูญสลายไปได้ และความรู้เกี่ยวกับความมีอยู่ที่อยู่ในความรู้ของท่านที่ว่าโลกหน้าเป็นโลกที่คงอยู่เป็นนิรันดร์

แต่ความมีอยู่และความขาดสูญของสถานะ (ฮาล) ย่อมแสดงให้เห็น เช่นว่าเมื่อวิชาได้ถูกจัดให้หมดไปแล้ว ความรู้ก็จำเป็นจะต้องมีอยู่ และว่าเมื่อบาปได้ถูกกำจัดให้หมดไปแล้ว บุญก็ย่อมมีอยู่ และว่าเมื่อมนุษย์ได้รับความรู้เกี่ยวกับบุญกุศลของเขาแล้ว ความหลงลืมของเขาก็จะหมดไปเพราะการระลึกถึงพระเจ้าเป็นเจ้า นั่นคือ เมื่อใครก็ตามได้รับความรู้เกี่ยวกับพระเจ้าและกลายเป็นผู้ที่มิได้อยู่ในความรู้อย่างอื่น ๆ เขาย่อมหลุดพ้นจากความหลงลืมหมดแล้ว เขาก็จะกลายเป็นผู้ที่มิอยู่ในความรำลึกถึงพระเจ้าเป็นเจ้า และข้อนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับการละทิ้งคุณลักษณะที่น่าตำหนิและการเอาคุณลักษณะที่น่ายกย่องเข้ามาแทนที่ อย่างไรก็ตาม ผู้ที่ได้รับเลือกในหมู่พวกซูฟีได้ทำให้นัยสำคัญที่แตกต่างกันประการหนึ่งติดเนื่องอยู่ที่คำต่าง ๆ ในเรื่องนี้ พวกเขามีได้อ้างด้วยคำเหล่านี้ไปหาความรู้หรือไปหาสถานะ นอกจากใช้ด้วยคำเหล่านี้ตามขีดขั้นแห่งความสมบูรณ์ที่นักบุญผู้พ้นจากความทุกข์เพราะการทรมานกายและได้หนีพ้นจากที่คุมขังแห่งสถานต่าง ๆ และความขึ้น ๆ ลง ๆ แห่งสถานะต่าง ๆ ได้บรรลु และการวิจัยค้นคว้าของเขาก็ได้สิ้นสุดลงตรงการค้นพบนั่นเอง เพื่อที่เขาจะได้เห็นสิ่งทั้งปวงที่อาจเห็นได้ และได้ยินเสียงทั้งปวงที่อาจได้ยินได้ และค้นพบความลับแห่งหัวใจทั้งปวง และผู้ที่ยอมรับความไม่สมบูรณ์แห่งการค้นพบของตนเองก็หันหลังให้แก่สิ่งทั้งปวงและหวังจะลลายหายสูญไปในอารมณ์แห่งความปรารถนา และสูญเสียความปรารถนาทั้งปวงของตนเองไปในสภาวะตะลึงตะลึงแห่ง

ผู้วิเศษ

(๔๓๓)

ความปรารถนาจริง ๆ เพราะเมื่อมนุษย์ขาดสติจากคุณลักษณะของตน เขาย่อมบรรลุถึงความมีอยู่ที่สมบูรณ์ เขาจะอยู่ใกล้ก็ไม่ใช่ อยู่ไกลก็ไม่ใช่ เป็นผู้แปลกหน้าก็ไม่ใช่ หรือเป็นผู้คุ้นเคยก็ไม่ใช่อีก เป็นผู้มีสติก็ไม่ใช่ หรือจะเป็นผู้มัวเมาก็ไม่ใช่อีก เป็นผู้ที่แยกออกไปก็ไม่ใช่ หรือเป็นผู้รวมเข้าด้วยกันก็ไม่ใช่ เขาย่อมไม่มีชื่อ ไม่มีนิมิต ไม่มีตรา หรือไม่มีเครื่องหมายใด ๆ ทั้งสิ้น

เมื่อกล่าวโดยย่อ ความขาดสติจากสิ่งใด ๆ อย่างแท้จริงย่อมเกี่ยวข้องกับการรู้สึกถึงความไม่สมบูรณ์ของสิ่งนั้น และความปราศจากความปรารถนาในสิ่งนั้นไม่ใช่เพียงว่ามนุษย์ควรจะกล่าวเมื่อเขาขอสิ่งหนึ่งว่า: “ข้าพเจ้าเป็นผู้ที่มีอยู่ในสิ่งนั้น” หรือเมื่อเขาไม่ชอบ เขาก็ควรกล่าวว่า: “ข้าพเจ้าขาดสติจากสิ่งนั้น” เท่านั้น เพราะคุณสมบัติเหล่านี้เป็นลักษณะของผู้ที่ยังแสวงหาอยู่ ในความขาดสติเช่นนั้น ไม่มีความรักหรือความเกลียด และในความมีอยู่ก็ไม่มีความรู้สึกเกี่ยวกับการรวมกันหรือการแยกออกจากกันเลย บางคนอาจสร้างจินตภาพผิด ๆ ว่า ความขาดสติบ่งถึงความสูญเสียสาระสำคัญของและการทำลายบุคลิกภาพ และว่าความมีอยู่บ่งถึงความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าในตัวมนุษย์ ข้อคิดเห็นทั้งสองนี้นับว่าเหลวไหลอย่างน่าหัวเราะทีเดียว ในอินเดีย ข้าพเจ้าได้ถกเถียงเรื่องนี้กับชายผู้หนึ่งซึ่งอ้างตนว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องการอธิบายภาษา ความคิดและเทววิทยา ในคัมภีร์กูราน เมื่อข้าพเจ้าได้ตรวจสอบพบความหลอกลวงของเขา ข้าพเจ้าก็พบว่าเขาไม่รู้อะไรเกี่ยวกับเรื่องความขาดสติและความมีอยู่เลย และพบว่าเขาไม่สามารถชี้ให้เห็นว่าสิ่งที่เขานิรนตรแตกต่างจากสิ่งที่เขานิรนตรประการใดอย่างใด พวกเขารู้ที่ไร ๆ เป็นจำนวนมากพิจารณาเห็นว่าความขาดสติอย่างสิ้นเชิงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ข้อนี้นับว่าเป็นข้อบกพร่องที่เห็นได้ชัด เพราะไม่อาจมีความขาดสติแห่งส่วนทั้งหลายที่แตกต่างกันของเนื้อสารที่เป็นวัตถุได้เลย ข้าพเจ้าได้ถามคนใจ ๆ และที่เขาใจผิดเหล่านี้ว่า “ความขาดสติชนิดนี้ท่านหมายถึงอะไร?” ถ้าเขาตอบว่า “หมายถึงความขาดสติแห่งเนื้อสาร” ละก็ข้อนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ แต่ถ้าเขาตอบว่า “หมายถึงความขาดสติแห่งคุณลักษณะ” ละก็ข้อนี้อาจเป็นไปได้บ้างเฉพาะในกรณีที่ว่าเราอาจทำคุณลักษณะให้ขาดสติได้โดยอาศัยความมีอยู่ของคุณลักษณะอีกอย่างหนึ่ง คุณลักษณะทั้งสองนั้นเป็นของมนุษย์ แต่ก็เป็นเรื่องเหลวไหลที่น่าหัวเราะที่จะสมมุติเอาว่า ใครก็ตามอาจมีอยู่โดยอาศัยคุณลักษณะของปัจเจกบุคคลอีกคนหนึ่ง พวกเขาสอดเรียนแห่งรัม (อาณาจักรไบแซนไทน์) และคริสต์ศาสนิกชนถือว่า พระนางแมรีได้ทรงทำให้คุณลักษณะของมนุษย์ชาติทั้งปวงสูญหายไป โดยอาศัยการทรมานตนเอง และว่าทิพยภาวะได้กลายเป็นมาติดอยู่กับพระนาง ซึ่งทำให้พระนางมีอยู่โดยอาศัยความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า และว่าพระเยซูคริสต์เจ้าเป็นผลลัพธ์แห่งความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้านั้น และว่าเดิมพระองค์มิได้ประกอบด้วยเนื้อแท้แห่งมนุษยชาติเลย เพราะความมีอยู่ของพระองค์เกิดจากความรู้แจ้งเรื่องความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้า และด้วยเหตุนี้เอง พระองค์ พระมารดาของพระองค์ และพระผู้เป็นเจ้าจึงเป็นสิ่งที่อยู่ทั้งปวง โดยอาศัยความมีอยู่เดียวซึ่งเป็นนิรันดร์และเป็นคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า ทั้งหมดนี้สอดคล้องต้องกันกับลัทธิคำสอนของนิกายทางมานุษยรูปเทพนิม (anthropomorphic) ของพวกฮัชวิยะ (Hashwiyya) ซึ่งยืนยันสารัตถะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้านับว่าเป็นสภาวะหนึ่งของปรากฏการณ์ และว่าสิ่งที่เขานิรนตรอาจ

มีคุณลักษณะที่เป็นปรากฏการณ์ก็ได้ ข้าพเจ้าได้ถามคนทั้งปวงที่อ้างคำสอนเช่นนั้นว่า : “ระหว่างทัศนะที่ว่าสิ่งที่เป็นนิรันดร์เป็นสภาวะหนึ่งของสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์กับทัศนะที่ว่าสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์เป็นสภาวะหนึ่งของสิ่งที่เป็นนิรันดร์ และระหว่างการยืนยันว่าสิ่งที่เป็นนิรันดร์มีคุณลักษณะที่เป็นปรากฏการณ์กับการยืนยันว่าสิ่งที่เป็นปรากฏการณ์มีคุณลักษณะที่เป็นนิรันดร์นั้นมีความแตกต่างกันอย่างไร?” ลัทธิคำสอนเช่นนั้นเกี่ยวข้องกับลัทธิศาสนาและหลักอ้างอิงที่เกี่ยวกับธรรมชาติที่เป็นปรากฏการณ์ของจักรวาลและบังคับให้เราต้องกล่าวว่าทั้งพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างและสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างย่อมเป็นนิรันดร์ทั้งคู่ และว่าทั้งพระผู้เป็นเจ้าและสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างขึ้นมามีส่วนแต่เป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ทั้งนั้น หรือว่าสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาอาจทำให้ผสมคลุกเคล้ากับสิ่งที่มีได้ถูกสร้างสรรค์ได้ และสิ่งที่มีได้ถูกสร้างสรรค์ก็อาจทำให้ลดตัวลงมาหาสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ได้ ดังที่เราต้องยอมรับอย่างช่วยไม่ได้ว่า ถ้าสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ แล้วพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงสร้างก็ต้องเป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ด้วย เพราะสภาวะของสิ่งหนึ่งย่อมเหมือนกับเนื้อสารของมัน ถ้าหากสภาวะเป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ ก็จะต้องมีผลต่อมาว่าเนื้อหาของสภาวะนั้นก็ต้องเป็นสิ่งที่ปรากฏการณ์ด้วย ประการสุดท้ายเมื่อสิ่งหนึ่งเกี่ยวข้องกับและรวมและผสมคลุกเคล้ากับอีกสิ่งหนึ่ง ในหลักการแล้วสิ่งทั้งสองนั้นย่อมเป็นสิ่งเดียวกัน

ดังนั้น ความมีอยู่และความขาดสูญของเราจึงนับว่าเป็นคุณลักษณะของเราเอง และละม้ายคล้ายคลึงกันในแง่ที่ว่าความมีอยู่และความขาดสูญนั้นเป็นคุณลักษณะของเรา การขาดสูญก็คือการขาดสูญแห่งคุณลักษณะหนึ่งโดยทางความมีอยู่ของอีกคุณลักษณะหนึ่ง แต่ก็มีผู้กล่าวถึงความขาดสูญซึ่งเป็นอิสระจากความมีอยู่และพูดถึงความมีอยู่ซึ่งเป็นอิสระจากความขาดสูญด้วยเหมือนกัน ในกรณีนั้น ความขาดสูญหมายถึงความขาดสูญความรำลึกถึงสิ่งอื่น ๆ ทั้งปวง และความมีอยู่หมายถึงความมีอยู่แห่งความรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า ผู้ที่ขาดสูญจากเจตจำนงของตนเองทั้งปวงย่อมมีอยู่ในเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า เพราะเจตจำนงของเขาคือสิ่งที่อาจมลายหายสูญไปได้ แต่เจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าเป็นนิรันดร์ เมื่อท่านอยู่ข้าง ๆ เจตจำนงของท่านเอง ท่านก็ถือว่าอยู่ข้างความขาดสูญ แต่เมื่อท่านถูกเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าครอบงำอย่างสิ้นเชิงแล้วก็ถือว่าท่านอยู่ข้างความมีอยู่ในท่านเองเดียวกัน อำนาจของไฟย่อมหล่อหลอมสิ่งต่าง ๆ ที่ตกลงไปให้เป็นคุณสมบัติของตนเอง และแน่นอนที่อำนาจแห่งเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าย่อมยิ่งใหญ่กว่าอำนาจของไฟ แต่ไฟมีผลกระทบกระเทือนเฉพาะต่อคุณสมบัติของเหล็กเท่านั้น โดยมิได้เปลี่ยนเนื้อสารของเหล็กเลย เพราะเหล็กไม่อาจกลายเป็นไฟได้ (น. ๑๔๒ - ๔๕)

บัดนี้ข้าพเจ้า อาลี บิ. อุษมาน-อัล-ญุลลาบี ('Ali b. 'Uthmān al-Jullābī) ขอประกาศว่า ข้อความทั้งปวงที่มีความหมายใกล้เคียงกันมาก แม้จะเปล่งเสียงต่าง ๆ กันก็ตาม และใจความที่แท้จริงของข้อความเหล่านั้นเป็นอย่างนี้คือ ความขาดสูญมาสู่มนุษย์โดยอาศัยทัศนภาพแห่งความสูงศักดิ์ของพระผู้เป็นเจ้าและโดยอาศัยการเปิดเผยอำนาจทุกอย่างของพระผู้เป็นเจ้าให้แก่หัวใจของมนุษย์

ดังนั้น ในความรู้สึกอย่างท่วมท้นต่อความสูงศักดิ์ของพระองค์นี้ โลกนี้และโลกหน้าได้ถูกลบล้างไป จากจิตใจของเขา และ “สภานะ” และ “สภานี” ย่อมปรากฏว่าน่ารังเกียจในสายตาแห่งความคิด ที่ทะเยอทะยานของเขา และสิ่งที่แสดงให้เห็นความเมตตากรุณาอันลึกซึ้งนั้นก็สูญสลายไปหมด เขาได้กลายเป็นคนไม่มีเหตุผลและไม่มีกิเลส ไม่มีแม้แต่ตัวความขาดสูญเอง และในความขาดสูญแห่ง ความขาดสูญนั้น ลึนของเขาก็ประกาศถึงพระผู้เป็นเจ้าและจิตและร่างกายของเขาก็ต่ำต้อยลง เช่น ในตอนเริ่มต้นเมื่ออนุชนของอาดัมถูกสร้างมาจากซีโครงของอาดัมโดยมิได้มีการผสมกับสิ่งที่ชั่ว เลยและได้บัญญัติว่าจะรับใช้พระผู้เป็นเจ้า (กรูธาน ๗.๑๗๑) (น. ๒๔๖)

การรวมสามอย่างนี้ให้เป็นหนึ่ง ได้แก่ การรวมพระผู้เป็นเจ้าเข้ากับพระผู้เป็นเจ้า คือรวม ความรู้ของพระองค์กับเอกภาพของพระองค์เข้าด้วยกัน ๑ การรวมพระผู้เป็นเจ้ากับสิ่งที่พระองค์ทรง สร้างสรรค์ คือ รวมโองการของพระองค์ที่วามมนุษย์จะต้องกล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นหนึ่งกับการสร้าง สรรค์การรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหัวใจของเขาเข้าด้วยกัน ๑ และการรวมมนุษย์เข้ากับพระผู้ เป็นเจ้า คือ รวมความรู้ของมนุษย์เข้ากับเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า ๑ เพราะฉะนั้น เมื่อมนุษย์รู้จัก พระผู้เป็นเจ้า เขาก็จะสามารถประกาศเอกภาพของพระองค์ และกล่าวว่า พระองค์ทรงเป็นหนึ่ง ซึ่งไม่สามารถจะรวมและแยกออกจากกันได้ คือไม่ยอมรับความเป็นทวิภาพ จะต้องกล่าวว่าเอกภาพ ของพระองค์มิใช่จำนวนนับซึ่งจะทำให้เป็นสองได้ก็โดยการยืนยันถึงอีกจำนวนหนึ่ง จะต้องกล่าวว่า พระองค์มิใช่สิ่งที่กำหนดแน่นอนได้ ซึ่งจะทำให้พระองค์มีมหิศ จะต้องกล่าวว่าพระองค์ไม่มีเทศะ ไต ๆ และว่าพระองค์มิได้ทรงอยู่ในเทศะ ซึ่งจะทำให้จำต้องยืนยันในเรื่องเทศะ จะต้องยืนยันว่า พระองค์มิใช่สหสมบัติซึ่งจำเป็นต้องมีเนื้อสาร หรือมิใช่เนื้อสารซึ่งไม่อาจมีอยู่โดยไม่มีเนื้อสารอีกอย่าง หนึ่งที่คล้ายตัวมันเอง หรือมิใช่ของคาวบัพ (constitution : ตะบิ) ตามธรรมชาติซึ่งเป็นป่อเกิดแห่งการ เคลื่อนไหวและการหยุดพัก มิได้เป็นเจตภูตที่จำเป็นต้องมีกรอบโครงร่าง ไม่ใช่ร่างกายที่จำเป็นต้อง ประกอบด้วยแขนขา และว่าพระองค์มิได้ทรงเป็นสิ่งที่แทรกซึมทั่วไป (ฮาล) ในสิ่งทั้งหลาย เพราะมิ ฉะนั้นแล้วพระองค์ก็จะต้องทรงเป็นเอกพันธุกับสิ่งเหล่านั้น และว่าพระองค์มิได้ทรงติดอยู่กับสิ่งใด ๆ ซึ่งจะทำให้สิ่งทั้งหลายกลายเป็นส่วนต่าง ๆ ของพระองค์ และว่าพระองค์ทรงพ้นจากความไม่สมบูรณ์ ทั้งปวง และทรงประเสริฐเหนือความบกพร่องทั้งปวง และว่าพระองค์ไม่ทรงเหมือนอะไร เพื่อจะได้ทำ ให้พระองค์กับสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างกลายเป็นสองอย่างขึ้นมา และว่าพระองค์มิทรงมีโอริสติดา เพราะ การให้กำเนิดโอริสติดาจำเป็นจะต้องทำให้พระองค์กลายเป็นต้นตอ (ฮัสส์) ไป และว่าสารัตถะสำคัญ และคุณลักษณะของพระองค์เป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และว่าพระองค์ทรงประกอบด้วยคุณลักษณะ แห่งความสมบูรณ์เหล่านั้น ซึ่งผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาและพวกยูนิตาเรียน (Unitarians) ยืนยัน และซึ่งพระองค์ได้ทรงพรรณนาพระองค์เองว่าทรงมีคุณลักษณะเหล่านั้น และว่าพระองค์ทรงได้รับยก เว้นจากคุณลักษณะต่าง ๆ ที่พวกมิชฉาติฐีทั้งหลายยกให้เป็นของพระองค์โดยพลการและว่าพระองค์

ทรงมีชีวิต ทรงรู้ ทรงยกโทษ ทรงประกอบด้วยพระมหากษัตริย์ ทรงมีเจตจำนง ทรงมีอำนาจ ทรงฟัง ทรงเห็น ทรงพูด และทรงมีอยู่ และว่าความรู้ของพระองค์มิใช่สถานะหนึ่ง (ฮาล) ในพระองค์ หรืออำนาจของพระองค์ก็ได้ปลูกไว้ (สะลาบัต) อย่างมั่นคงในพระองค์ หรือพระวาทะของพระองค์ก็มีได้แบ่งแยกในพระองค์เลย และว่าพระองค์พร้อมด้วยคุณลักษณะของพระองค์มีอยู่จากความเป็นนิรันดร์ และว่าวัตถุแห่งประธาน (cognition) มิได้อยู่ภายนอกความรู้ของพระองค์ และว่าสภาวะ (entities) ทั้งหลายย่อมอาศัยเจตจำนงของพระองค์อย่างสิ้นเชิง และว่าพระองค์ทรงทำสิ่งที่พระองค์ทรงตั้งใจจะทำ และทรงมีเจตจำนงต่อสิ่งที่พระองค์ทรงทราบ และซึ่งจะทำให้ไม่มีสัตว์ใดเลยที่มีความรู้ความเข้าใจ และว่าโองการของพระองค์นับว่าเป็นข้อเท็จจริงที่สมบูรณ์ และว่าพระสหายทั้งหลายของพระองค์ไม่มีหนทางใดๆ นอกจากการลาออก และว่าพระองค์เท่านั้นที่ทรงเป็นผู้กำหนดชะตาของคนที่เดินชั่วไว้ล่วงหน้า และเป็นภาวะเดียวเท่านั้นที่นำหวังและนำเกรงกลัว และว่าพระองค์ทรงสร้างสรรพคุณประโยชน์และความเจ็บปวดทั้งปวง และพระองค์เท่านั้นเป็นผู้ประทานการวินิจฉัยตัดสิน และการวินิจฉัยตัดสินของพระองค์นับว่าเป็นปรีชาญาณทั้งปวง และว่าไม่มีใครมีความอาจเป็นไปได้ในอันที่จะบรรลุถึงพระองค์ และว่าผู้ที่อยู่ในสวรรค์ก็จะเฝ้าดูพระองค์ และว่าการทำให้เหมือน (ดซันห์) พระองค์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจยอมรับได้ และว่า คำเช่น “เผชิญหน้า” และ “จ้องหน้ากัน” (มุคาบะลัต อุ มุวาญะหัต) นั้นไม่อาจนำมาใช้กับภาวะของพระองค์ได้ และว่านักบุญทั้งหลายของพระองค์อาจชื่นชมยินดีต่อการเพ่งพิจารณา (มุซาหะดัต) พระองค์ในโลกนี้

พวกผู้ที่ไม่ยอมรับว่าพระองค์ทรงเป็นเช่นนั้น นับว่าเป็นผู้มีความผิดในฐานะที่ขาดความเคารพในพระองค์ (น. ๒๗๘ - ๔๐)

การเพ่งพิจารณาที่แท้จริงเป็นสิ่งเหลือที่จะกล่าว

(จากเรื่อง ศัฟฟ์ อุล-มะอะหฺรึบ, ของเชค อาลี ฮุจวีรี, น. ๓๓๒ - ๓๓)

ที่พวกซูฟีบางคนก็กักเอาว่าทัศนภาพทางวิญญาณและการเพ่งพิจารณาเป็นตัวแทนโมคติเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าเช่นนั้น นั้นได้ก่อรูปขึ้นในจิตใจโดยอาศัยจินตนาการจากความจำหรือการสะท้อนภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ข้อนี้เป็นมานุษยรูปเทพนิยมมากไปและแสดงให้เห็นความคลาดเคลื่อน พระผู้เป็นเจ้ามิใช่ผู้ที่ที่จะกำหนดแน่นอนได้ว่าจินตนาการควรจะสามารถกำหนดพระองค์ได้หรือว่าพุทธิปัญญาควรจะเข้าใจธรรมชาติของพระองค์ได้ อะไรก็ตามที่เรายกสร้างจินตภาพถึงได้ยอมเป็นเอกพันธ์กับพุทธิปัญญา แต่พระผู้เป็นเจ้ามิได้ทรงเป็นเอกพันธ์กับวิเสษชาติ (Genus) ใด ๆ ทั้ง ๆ ที่ในความสัมพันธ์กับพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงเป็นนิรันดร์ สิ่งที่เป็นปรากฏการณ์ทั้งปวงทั้งละเอียดและหยาบแม้จะมีความขัดแย้งกันอยู่บ้างแต่ก็เป็นเอกพันธ์กัน เพราะฉะนั้นการเพ่งพิจารณาในโลกนี้ย่อมจะละม้ายคล้ายคลึงกับทัศนภาพของพระผู้เป็นเจ้าในโลกหน้า แล้วโดยเหตุที่ผู้ที่เป็นสาวกของผู้เผยแผ่ (พระมุฮัมมัด) ได้เห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ว่าทัศนภาพเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ในโลกหน้า แต่การเพ่งพิจารณาเป็นไป

ผู้วิเศษ

๔๔๑

ได้ในโลกนี้ ผู้ที่พูดถึงการเพ่งพิจารณาจะเป็นในโลกนี้หรือในโลกอื่นก็ตามก็เพียงแต่กล่าวว่าเป็นไปได้เท่านั้น ไม่ใช่ว่าเขาได้ชื่นชมยินดีแล้วหรือกำลังชื่นชมยินดีอยู่ เพราะการเพ่งพิจารณาเป็นคุณลักษณะอย่างหนึ่งของหัวใจ และเราไม่อาจใช้ลิ้นเปล่งเป็นถ้อยคำออกมาได้ นอกจากจะโดยวิธีอุปมาอุปไมยเท่านั้น ดังนั้น การนิ่งจึงมีตำแหน่งสูงกว่าการพูด เพราะการนิ่งเป็นนิมิตหมายแห่งการเพ่งพิจารณา ส่วนการพูดเป็นนิมิตหมายแห่งคำให้การที่ประจักษ์แก่ตาเท่านั้น ดังนั้น ผู้เผยแผ่ (พระมุฮัมมัด) เมื่อได้เข้าไปอยู่ใกล้พระผู้เป็นเจ้าจึงได้กล่าวว่า : “ข้าพเจ้าไม่สามารถบอกถึงคำยกย่องของท่านได้” เพราะพระมุฮัมมัดได้อยู่ในการเพ่งพิจารณา และการเพ่งพิจารณาในขั้นแห่งความรักยอมเป็นเอกภาพที่สมบูรณ์และการแสดงออกมามีภายนอกใด ๆ ในเอกภาพยอมเป็นอย่างอื่น แล้วพระมุฮัมมัดก็ได้กล่าวว่า : “ท่านได้ยกย่องตัวท่านเอง” นั่นคือ คำพูดของท่านก็คือคำพูดของเรา และการยกย่องของท่านก็คือการยกย่องของเรา และข้าพเจ้าไม่ถือว่าลิ้นของข้าพเจ้าจะสามารถแสดงสิ่งที่ข้าพเจ้ารู้สึกออกมาได้ ดังที่กวีได้กล่าวไว้ว่า :

ข้าพเจ้าปรารถนาผู้ที่ข้าพเจ้ารัก * แต่เมื่อข้าพเจ้าเห็นเขา

ข้าพเจ้าก็กลายเป็นคนใบ้ไป และไม่มีลิ้นไม่มีदनอยู่เลย

(จากเรื่อง มัคคุบาต-อิซาดี, ของเชค ชะรฟ์ อุด-ดิน มะเนรี, น. ๔)

เมื่อพ้นขั้นนี้ขึ้นไปแล้ว ก็ถึงขั้นดุคกลืนที่สมบูรณ์ นั่นคือการสูญเสียความรู้สึกเกี่ยวกับการถูกดุคกลืนและเกี่ยวกับการแสวงหาพระผู้เป็นเจ้าหมดสิ้น ทั้งนี้ก็เพราะความรู้สึกเช่นนั้นยังคงบ่งถึงการแยกอยู่ ดวงวิญญาณก็จะทำให้ตัวเองและจักรวาลหายเข้าไปในแสงสว่างอันเป็นทิพย์ และหมดความรู้สึกที่จะผสมกลมกลืนด้วยเช่นกัน “จงหายเข้าไปในพระองค์ นี่เป็นเอกเทวนิยม จงสูญเสียความรู้สึกแห่งการหายเข้าไป นี่เป็นเอกภาพ” ณ ที่นี้ยอมไม่มีสูตรหรือพิธีรีตองใด ๆ ไม่มีทั้งสวรรค์และนรก ขั้นนี้เท่านั้นที่จะเปิดบานความลึกกลับขึ้น “สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่ไม่มีเป็นนอกจากพระผู้เป็นเจ้า” “สิ่งทั้งปวงเป็นสิ่งที่จะสลายไปได้ นอกจากพระพักตร์ของพระองค์เท่านั้น” “เราเป็นผู้ที่แท้จริงและผู้บริสุทธิ์” เราจะเข้าใจถึงเอกภาพสมบูรณ์โดยไม่มีทวิภาพก็ตรงขั้นนี้เอง “จงอย่าให้เขาหลอกได้ แต่ทว่าจงรู้ไว้ว่า : ทุก ๆ คนที่หายเข้าไปในพระผู้เป็นเจ้าหาใช่พระผู้เป็นเจ้าไม่”

พวกซูฟียอมรับศาสนาอิสลามออร์ทอดอกซ์ที่เจ้าระเบียบ

พวกซูฟีนิกายต่าง ๆ ที่อพยพเข้ามาสู่ประเทศอินเดียก่อนกลางพุทธศตวรรษที่ ๒๑ ได้ยอมรับศาสนาอิสลามของชะรีอะฮ์ว่าเป็นเงื่อนไขล่วงหน้าที่เป็นสัจจตถะสำคัญของศาสนาที่แท้ พวกเขาได้ร่วมกับพวกอุละมาสอนพวกมุสลิมใหม่ ๆ ให้ปฏิบัติตามหลักศาสนาอย่างง่าย ๆ โดยมากมักจะเป็นในอาณาบริเวณที่อยู่ภายนอกเขตอิทธิพลของสุเหร่าหรือโรงเรียนของสุเหร่า พวกอุละมาและพวกซูฟีอยู่ร่วมกันอย่างสันติในบ้านที่อัล-ฆัชซาลีได้สร้างขึ้น แม้ว่าจะอยู่ในห้องที่แตกต่างกัน แต่ก็อยู่ภายใต้หลังคาเดียวกัน

การปฏิบัติตามแบบบอรรธอดอกซ์และประสบการณ์ทางด้านจิตใจจำเป็นด้วยกันทั้งคู่

(จากเรื่อง คัรฟ์ อุล-มาะห์รูบ, ของเชค อาลี สุจวีรี, น. ๑๓ - ๑๕, ๑๖)

เรื่องที่มีมนุษย์ควรรู้จักควรจะเป็นการรู้จักพระผู้เป็นเจ้าและพระบัญญัติของพระองค์ ความรู้เรื่อง กาละ และเหตุการณ์ทั้งภายนอกและภายในทั้งปวงของสิ่งที่มีผลขึ้นอยู่กับ กาละ นั้นนับว่าเป็นหน้าที่ของทุก ๆ คน ความรู้นี้มีอยู่ ๒ ชนิด คือ ความรู้ขั้นปฐมภูมิ กับ ความรู้ขั้นทุติยภูมิ การแบ่งชั้นปฐมภูมิในภายนอกเกิดจากการที่พวกมุสลิมยอมรับนับถือศาสนา การแบ่งภายในเกิดจากการบรรลุถึงประชาชนที่แท้ การแบ่งชั้นทุติยภูมิในภายนอกเกิดจากการปฏิบัติอย่างเอาใจจดใจจ่อด้วยความจงรักภักดี และการแบ่งภายในเกิดจากการให้ความสนใจด้วยความจริงจัง เราไม่อาจปราศจากโฉมหน้าภายนอกและภายในออกจากกันได้ ความจริงโฉมหน้าภายนอก ถ้าขาดโฉมหน้าภายในแล้วย่อมกลายเป็นการหลอกลวงไป และโฉมหน้าภายในถ้าปราศจากโฉมหน้าภายนอกแล้วย่อมกลายเป็นมิจจาหฺริฐ ดังนั้น เมื่อคำนึงถึงกฎแล้ว เพียงการเป็นคนเจ้าระเบียบอย่างเดียวย่อมมีข้อบกพร่อง ส่วนเพียงการถือในด้านจิตใจอย่างเดียวก็เป็นการหาประโยชน์อะไรมิได้

ความรู้เกี่ยวกับความจริงมีหลัก ๓ ประการด้วยกัน คือ ความรู้เกี่ยวกับสารัตถะสำคัญ และเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า ๑ ความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า ๑ ความรู้เกี่ยวกับการกระทำและปรีชาญาณของพระผู้เป็นเจ้า ๑

ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายและข้อบังคับมีหลัก ๓ ประการด้วยกัน คือ คัมภีร์กุรอ่าน ๑ สุนนะ ๑ ความสอดคล้องต้องกันของประชาคมมุสลิม ๑

สำหรับฝ่ายผู้ที่มีเหตุผลและย่างเข้าสู่วัยรุ่นแล้ว ความรู้เกี่ยวกับสารัตถะสำคัญอันเป็นทิพย์ย่อมเกี่ยวข้องกับประชาชนที่ว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงมีเป็นอยู่ภายนอกโดยอาศัยสารัตถะสำคัญของพระองค์เอง ว่าพระองค์ทรงเป็นอนันตและไม่ได้ตกอยู่ในขอบเขตของเทศะ ว่าสารัตถะสำคัญของพระองค์มิใช่สาเหตุแห่งความชั่ว ว่าไม่มีสิ่งที่พระองค์ทรงสร้างสรรค์ใด ๆ จะเหมือนพระองค์ ว่าพระองค์มิได้ทรงมีชายาหรือโอรสธิดา และว่าพระองค์ทรงเป็นผู้สร้างสรรค์ และเป็นผู้ค้ำจุนสิ่งทั้งปวงที่จินตนาการและพุทธิปัญญาอาจเข้าใจได้

ความรู้เกี่ยวกับคุณลักษณะที่เป็นทิพย์ต้องการให้ท่านรู้ว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงมีคุณลักษณะที่มีอยู่ในพระองค์เอง ซึ่งมีใช้ตัวพระองค์หรือส่วนของพระองค์ แต่มีอยู่ในพระองค์และมีอยู่โดยอาศัยพระองค์ เช่น ความรู้ อำนาจ ชีวิต เจตจำนง การได้ยิน การเห็น การพูด ฯลฯ

ความรู้เกี่ยวกับการกระทำอันเป็นทิพย์ก็คือความรู้ของท่านที่ว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้สร้างมนุษยชาติและการกระทำของมนุษยชาติทั้งปวง ว่าพระองค์ทรงทำให้จักรวาลที่ไม่มีเป็นเกิดมีเป็นขึ้น

ผู้วิเศษ

๔๔๓

มา ว่าพระองค์ทรงกำหนดโชคชะตาของคนดีและคนชั่วไว้ล่วงหน้า และทรงสร้างสิ่งทั้งปวงทั้งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลและที่ทำให้เจ็บปวด

ความรู้เกี่ยวกับข้อบังคับและหลักเกณฑ์เกี่ยวข้องกับการที่ท่านรู้ว่าพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงส่งผู้เผยแผ่ (พระมุฮัมมัด) ของเรา เป็นทูตสวรรค์ที่แท้จริง เป็นผู้แสดงอภินิหารต่าง ๆ มากมาย และว่าอะไรก็ตามที่ท่านบอกเราเกี่ยวกับสิ่งที่มองไม่เห็นและสิ่งที่เห็นได้ล้วนจริงทั้งสิ้น (น. ๑๓ - ๑๕)

มุฮัมมัด บิ. ฟัซล อัล-บัลคิ (Muhammad b. Fazl al-Balkhi) กล่าวว่า : “ความรู้มีอยู่ ๓ ชนิด คือ ความรู้จากพระผู้เป็นเจ้า ๑ ความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า ๑ และความรู้เรื่องพระผู้เป็นเจ้า ๑” ความรู้เรื่องพระผู้เป็นเจ้าเป็นศาสตร์เกี่ยวกับเหตุผลที่ทำให้มีและนักบุญทั้งปวงรู้จักพระองค์ เราไม่อาจรู้จักพระองค์โดยอาศัยวิธีการธรรมดาสามัญได้ แต่ทว่าเป็นผลที่เกิดจากการเนาะแวนและการบอกที่เป็นทิพย์ ความรู้จากพระผู้เป็นเจ้าเป็นศาสตร์เกี่ยวกับกฎศักดิ์สิทธิ์ที่พระองค์ได้ทรงส่งและทรงบังคับใช้แก่พวกเราความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าเป็นศาสตร์เกี่ยวกับ “สถานะ” และ “วิถีทาง” และนักบุญชั้นต่าง ๆ เหตุผลถ้าไม่ยอมรับกฎหมายก็ไม่ดี และคนจะไม่ยอมปฏิบัติตามกฎหมายอย่างถูกต้องเลย นอกจากจะได้สีแดง “สถานะต่าง ๆ” ให้ปรากฏเสียก่อนเท่านั้น (น. ๑๖)

นักบุญศักดิ์ก่อกว่านักบุญ

(จาก คัมภีร์อัล-เกาะฮ์รูบ, ของเชค อาลี สุจวีรี, น. ๒๓๕-๓๗)

ท่านจะต้องทราบว่า โดยอาศัยการยินยอมโดยทั่ว ๆ ไปของเซคฝ่ายนิกายซูฟีแล้ว นักบุญเป็นผู้ต่ำต้อยกว่านบีในทุกสมัยและทุกเหตุการณ์ พวกเซคทั้งหลายได้ยืนยันถึงคณะทูตของนบีเหล่านั้น นบีเป็นผู้สูงศักดิ์ก่อกว่านักบุญ เพราะที่สุดแห่งความเป็นนักบุญเป็นเพียงการเริ่มต้นความเป็นนบีเท่านั้น นบีทุกองค์เป็นนักบุญ แต่นักบุญบางองค์เท่านั้นที่เป็นนบี นบีเป็นผู้ได้รับยกเว้นจากคุณลักษณะของมนุษยชาติตลอดเวลา ส่วนนักบุญได้รับยกเว้นเพียงชั่วคราวครั้งชั่วคราวเท่านั้น สถานะที่หายวับไปทันทีของนักบุญเป็นสถานะการของนบี และสิ่งที่เป็นสถานะของนักบุญนั้น สำหรับนบีเป็นเพียงม่านกั้นอย่างหนึ่งเท่านั้น ทักษะนี้ทั้งพวกผู้หยั่งรู้ในนิกายสุนนีและผู้วิเศษนิกายซูฟีได้ยอมรับกันเป็นเอกฉันท์ แต่ถูกคัดค้านจากนิกายฮัซยียะ ซึ่งเป็นพวกมานุษยรูปเทพนิมแห่งขุระซาน (Khurasan) ผู้ซึ่งมักจะบรรยายในลักษณะการที่ขัดแย้งกันอยู่ในตัวในเรื่องที่เกี่ยวกับหลักการแห่งการรวมกันเข้าเป็นเอกภาพ และผู้ที่แม้จะไม่รู้คำสอนที่เป็นพื้นฐานของลัทธิซูฟีก็เรียกตัวเองว่าเป็นนักบุญ พวกเขาเป็นนักบุญจริง แต่เป็นนักบุญของมารส์เบ พวกเขายืนยันว่านักบุญสูงศักดิ์ก่อกว่านบี และนับว่าเป็นการพิสูจน์ให้เห็นความบกพร่องของพวกเขาได้อย่างเพียงพอที่ว่า พวกเขาประกาศผู้ที่โง่เขลาว่าประเสริฐกว่าพระมุฮัมมัดซึ่งเป็นบุคคลที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเลือกพวกมานุษยรูปเทพนิมอีกนิกายหนึ่ง ซึ่งอ้างตัวว่าเป็นพวกซูฟี ก็มีความเห็นผิดทำนองเดียวกันนั้น และยอมรับลัทธิคำสอนเรื่องการอวดต

ของพระผู้เป็นเจ้าและการที่พระองค์เสด็จลงมา (สร้างมนุษย์) ด้วยการผ่านจากร่างเดิมมาสู่ร่างมนุษย์ และเรื่องการแบ่งสภารัตตะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าจะพูดถึงเรื่องเหล่านี้โดยละเอียดเมื่อข้าพเจ้าพูดถึงเรื่องนิกาย (ซูฟี) ที่แล้ว ๆ สองนิกายตามที่สัญญาไว้ นิกายที่ข้าพเจ้าอ้างถึงว่าอ้างตนเป็นมุสลิม แต่ไม่มีความเห็นสอดคล้องต้องกันกับพวกพราหมณ์ในเรื่องการปฏิเสธเอกลักษณ์พิเศษของนบีทั้งหลาย และใครก็ตามที่เชื่อในลัทธินี้จะกลายเป็นคนนอกศาสนาไป นอกจากนั้น นบีทั้งหลายยังเป็นผู้โฆษณาเผยแผ่และเป็นอิหม่ามด้วย และนักบุญทั้งหลายก็เป็นศาสนิกษย์ของนบีเหล่านั้น และนับว่าเป็นเรื่องเหลวไหลจนน่าหัวเราะ ที่จะทึกทักเอาว่า ศาสนิกษย์ของอิหม่ามสูงศักดิ์กว่าตัวอิหม่ามเอง เมื่อกล่าวโดยย่อ ชีวิต ประสบการณ์ และอำนาจทางด้านจิตใจของนักบุญทั้งปวงรวมกัน ก็ปรากฏว่าไม่มีความหมายอะไรเลยในเมื่อเขาไปเปรียบกับการกระทำครั้งเดียวของนบีที่แท้จริง เพราะนักบุญทั้งหลายเป็นผู้แสวงหา (พระผู้เป็นเจ้า) และเป็นนักจาริกแสวงบุญ ส่วนนบีทั้งหลายได้ไปถึงและได้พบ (พระผู้เป็นเจ้า) แล้ว และได้กลับมาพร้อมด้วยคำสั่งให้เทศนาสั่งสอนและกลับใจประชาชน ถ้าหากใครก็ตามที่เป็นมิชฌาতিฐิตที่ได้กล่าวมาแล้วจะกล่าวว่าราชทูตที่พระเจ้าแผ่นดินทรงส่งไปตามธรรมดาแล้ว ก็ด่าด้อยกว่าบุคคลที่ส่งเขาไป เช่น กาเบรียล ด่าด้อยกว่าพวกผู้เผยแผ่ศาสนาของพระผู้เป็นเจ้า และว่าข้อนี้นับว่าตรงข้ามกับการให้เหตุผลของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าขอตอบว่าราชทูตที่บุคคลเดียวส่งไป ควรจะด่าด้อยกว่าบุคคลผู้ส่งเขาไปนั้น แต่เมื่อราชทูตนั้นถูกส่งไปหาบุคคลเป็นจำนวนมาก หรือไปหาประชาชน เขาย่อมสูงศักดิ์กว่าประชาชนทั้งหลาย เช่นเดียวกับผู้เผยแผ่ศาสนาย่อมสูงส่งกว่าประชาชนทั้งหลายฉะนั้น เพราะฉะนั้น ขณะหนึ่งของนบีย่อมดีกว่าชีวิตทั้งหลายของนักบุญ เพราะเมื่อนักบุญถึงจุดหมายปลายทางของตน เขาก็จะบอกถึงเรื่องการเพ่งพิจารณาและพ้นจากมันกันแห่งมนุษยธรรม ทั้ง ๆ ที่โดยแก่นแท้แล้วเขาจะเป็นมนุษย์ก็ตาม อีกประการหนึ่งการเพ่งพิจารณาเป็นขั้นแรกของผู้เผยแผ่ศาสนา และโดยเหตุที่เริ่มต้นของนักเผยแผ่ศาสนา (นบี) เป็นจุดหมายปลายทางของนักบุญ เราจึงไม่อาจใช้มาตรฐานเดียวกันพิจารณาตัดสินเขาได้

ศีลธรรมแห่งหัวใจ

เรื่อง ศีลธรรมแห่งหัวใจ (พะวาอิด อุล-ฟุอาด) อันเป็นเรื่องผสมผสานของ เซคินิซาม อุด-ดิน เอลียา นั้นนับว่าเป็นแบบคำสอนให้มีศรัทธาแก่กล้าอย่างง่าย ๆ ที่พวกมุสลิมทั้งปวงเต็มใจยอมรับ (จากเรื่อง พะวาอิด อุล-ฟุอาด, ของอะมีร์ นะซัน ซิจซี)

เรื่องการรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า

แล้วเขา (เซคินิซาม อุด-ดิน) ได้กล่าวว่า : ครั้งหนึ่งมีคนสำคัญคนหนึ่ง ชื่อ มีระ คิรามิ คนที่ท่องเที่ยวอยู่กลางทะเลทราย (dervish) คนหนึ่งอยากพบเขา ชายผู้นี้มีอำนาจลึกลับ คือไม่ว่าอะไรที่เขาเห็นในความฝันจะต้องเป็นความจริงทุกอย่าง นอกจากความฝันที่เขาได้รับในเวลาที่เขาปรารถนา

ผู้วิเศษ

๔๔๕

จะพบมีระ คิรา มี เท่านั้น เขาจึงออกเดินทางไปยังสถานที่ที่มีระ คิรา มีอยู่ แต่ในระหว่างทางเขาได้หยุดพักแรมและหลับไป เขาฝันว่าได้ยินว่า มีระ คิรา มีตายเสียแล้ว พอสว่างเขาก็ตื่นและร้องอุทานว่า “โอ! ข้าพเจ้ามาตั้งไกลเพื่อจะพบเขา แต่เขาตายเสียแล้ว ข้าพเจ้าจะได้อย่างไร? ข้าพเจ้าจะไปยังสถานที่ที่เขาเคยอยู่ และจะร้องให้คร่ำครวญที่หลุมฝังศพของเขา” เมื่อเขาไปถึงที่ที่มีระ คิรา มีอาศัยอยู่ เขาก็เริ่มถามทุก ๆ คนว่าหลุมฝังศพของ มีระ คิรา มี อยู่ที่ไหน คนเหล่านั้นก็ตอบว่า: “มีระ คิรา มี ยังมีชีวิตอยู่ ทำไมท่านจึงถามหาหลุมฝังศพเขาเล่า?” ชายผู้นั้นรู้สึกประหลาดใจที่ความฝันของเขาไม่ตรง ในที่สุดเขาก็ไปพบ มีระ คิรา มี และกล่าวสวัสดีทักทายกับท่าน มีระ คิรา มี ก็กล่าวสวัสดีทักทายตอบ และกล่าวว่า “ความฝันของท่านถูกต้องตามความหมายของมันแล้ว ตามปรกติข้าพเจ้าอยู่อยู่กับการรำลึกถึงพระผู้เป็นเจ้าตลอดเวลา แต่ในคืนที่ท่านฝัน ข้าพเจ้ามัวไปคิดถึงอย่างอื่นเสีย เพราะฉะนั้นเสียงร้องจึงเกิดขึ้นในโลกว่า มีระ คิรา มี ได้ตายเสียแล้ว” (คำสนทนาของญะมาดี อุลเฮาว์ล ที่ ๑๙, ศักราชฮิจเราะห์ที่ ๗๐๘)

เรื่องความไว้วางใจในพระผู้เป็นเจ้า

การสนทนาได้วกมาถึงเรื่องความไว้วางใจในพระผู้เป็นเจ้า นิซาม อุดดีน กล่าวว่า ความเชื่อมีอยู่ ๓ ขั้นด้วยกัน ขั้นแรก เมื่อมนุษย์ได้รับทนายสำหรับเรื่องที่ฟ้องร้องในโรงศาล และทนายผู้นี้เป็นทั้งผู้คงแก่เรียนและสหาย แล้วลูกความก็เชื่อว่า: “ข้าพเจ้ามีทนายที่ทั้งฉลาดในการเสนอคำร้อง และทั้งยังเป็นเพื่อนของข้าพเจ้าอีก” ในตัวอย่างนี้ มีทั้งความไว้วางใจและการขอรับรอง ลูกความจะพูดกับหมอกฎหมายของเขาว่า: “จงตอบคดีนี้อย่างนี้ แล้วสรุปเรื่องนี้หรือเรื่องนั้นอย่างนั้น ๆ” ขั้นแรกแห่งความไว้วางใจก็คือ เมื่อมีทั้งความเชื่อถือในอีกคนหนึ่งและการให้คำแนะนำในอีกคนหนึ่ง

ความไว้วางใจขั้นที่สองก็คือ ความไว้วางใจในเรื่องการดูดนมมารดา ณ ที่นี้มีความเชื่อถือโดยไม่มีปัญหาอะไร ทารกมิได้กล่าวว่า “จงให้นมฉันในเวลาไหน ๆ นะ” เด็กจะร้อง แต่มิได้ต้องการการการเลี้ยงดูเลย เด็กมิได้กล่าวว่า “จงเลี้ยงฉัน” เด็กมิได้กล่าวว่า “จงให้นมฉัน” เด็กจะมีความเชื่อมั่นอยู่ในใจว่ามารดาต้องเป็นผู้มีความเมตตากรุณา

แต่ความไว้วางใจขั้นที่สาม คือ ความไว้วางใจของชากศพนมือของผู้อาบน้ำศพ ชากศพนมิได้ขอรับรอง หรือเปลี่ยนแปลง หรือแสดงความเคลื่อนไหวใด ๆ หรือตั้งใจจะอยู่เฉย ๆ โดยไม่เคลื่อนไหว ผู้อาบน้ำศพตัดสินใจทำอะไร เขาก็จะหันหรือพลิกชากศพไปตามที่ต้องการ และชากศพนก็จะหันหรือพลิกไปทางนี้ นี่เป็นความไว้วางใจขั้นที่สามและขั้นสูงสุด (คำสนทนาของ ระเบียบูล-อาคีรี ที่ ๑๐, ๗๑๐ ปีหลังศักราชฮิจเราะห์)

เรื่องการเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า

ในวันอาทิติย มุหะรรัมที่ ๓ (Muharram) หลังศักราชฮิจเราะห์ ๗๐๘ ปี หลังจากที่ได้แสดงความเคารพต่อเชคแล้ว ก็สนทนาวกไปสู่เรื่องการเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า การเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้ามี ๒ ชนิดคือ แบบ *อกรรม* กับ *สกรรม* การเชื่อฟังแบบ “อกรรม” ก็คือ การเชื่อฟังที่ผลประโยชน์ที่เกิดจากการเชื่อฟังนั้นจะมีผลกระทบกระเทือนต่อคนคนเดียว เช่น ผู้สวดอ้อนวอน ผู้ถือศีลอด ผู้จาริกแสวงบุญ และผู้ยกย่องพระผู้เป็นเจ้า การเชื่อฟังแบบ “สกรรม” คือ การเชื่อฟังที่ผลประโยชน์และความสุขสบายที่เกิดจากการเชื่อฟังนั้นจะสะท้อนไปถึงอีกคนหนึ่ง ความเมตตาในบุคคลที่ติดตามและความกรุณานั้นบังถึงความเมตตากรุณาที่มีต่อผู้อื่น เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า ความเชื่อฟังแบบ “สกรรม” รางวัลที่จะได้รับจากการเชื่อฟังนั้นมีมากมาย จะมีความจริงใจในความเชื่อฟังแบบ “อกรรม” เพื่อที่พระผู้เป็นเจ้าจะทรงยอมรับได้ แต่ความเชื่อฟังแบบ “สกรรม” ไม่ว่าเขาจะทำอะไรจะต้องได้รับรางวัล และพระผู้เป็นเจ้าก็จะทรงยอมรับ (คำสนทนาของ มุหะรรัม ที่ ๓, ๗๐๘ ปี หลังศักราชฮิจเราะห์)

เรื่องไปสวดอ้อนวอนวันศุกร์

มีผู้เล่าว่า ไม่ควรที่เราจะตีความหมายการไม่เข้าไปสวดอ้อนวอนในวันศุกร์ (ว่าไม่ถูกต้องสำหรับมุสลิม) เชค นิซาม อุด-ดิน กล่าวว่า ไม่มีการแปลความหมายเช่นนั้นใด ๆ เลย นอกจากบางคนที่ถูกจับเป็นเชลย หรือในเวลาเดินทาง หรือเจ็บป่วย ผู้ที่ไปสวดมนต์อ้อนวอนในวันศุกร์หรือมิได้ไปก็ตาม ย่อมมีจิตใจที่ต้อดิ่งมาก แล้วเขาก็กล่าวว่า ถ้าคนเราไม่ไปร่วมชุมนุมสวดมนต์อ้อนวอนในวันศุกร์ จุดดำก็จะปรากฏขึ้นที่หัวใจของเขาจุดหนึ่ง ถ้าเขาไม่ไปร่วมชุมนุมสวดมนต์อ้อนวอนถึงสองสัปดาห์ จุดดำก็จะปรากฏขึ้นที่หัวใจเขาสองจุด และถ้าเขาไม่ไปติดต่อกันถึงสามครั้ง หัวใจเขาจะดำหมด ซึ่งพระผู้เป็นเจ้าทรงห้าม (คำสนทนาของ ซุล ฮิจญะ ที่ ๖, ๗๔๙ ปี หลังศักราชฮิจเราะห์)

เรื่องสถานที่ของซูฟีในชีวิตประจำวัน

เชค นิซาม อุด-ดิน เอาเลีย (Nizām ud-din Auliya) กล่าวเรื่องนี้ในสถานะที่แท้จริงที่ควรเอามาใช้เพื่อสละโลก การสละโลกมิใช่การเปลือยกาย หรือนั่งสมาธิเฉพาะลำนุตะ (Langūta) ตัวเดียวเท่านั้น การสละโลกหมายถึง การนุ่งห่ม และการกินอาหาร แต่ไม่ใช่การรักษาสิ่งที่มาตามทางของเขา ไม่ต้องการสิ่งใด ๆ หรือกระเดียดไปในสิ่งไหน และไม่ยึดมั่นอยู่กับสิ่งทั้งหลาย (ทางโลกีย์) (คำสนทนาของเขาวาล ที่ ๕, ๗๐๗ ปี หลังศักราชฮิจเราะห์)

บทที่ ๑๖

ความตึงเครียดทางศาสนาในสมัยราชวงศ์โมกุล

เอกภาพของศาสนาอิสลามในประเทศอินเดียได้ถึงความตึงเครียดที่สุดในระหว่างประมาณ พ.ศ. ๒๑๐๐ - ๒๒๐๐ ซึ่งเป็นระยะเวลาที่ตั้งราชวงศ์โมกุลขึ้น จนกระทั่งถึงสมัยที่ราชวงศ์โมกุลเสื่อมอำนาจ พลังมากมาย บ้างก็เดินทางไปในทางการเมือง แต่ทว่าส่วนใหญ่หนักไปในทางศาสนาได้ร่วมมือกันทำให้ระบบออร์ธอดอกซ์สุนนีและลัทธิลิกลับ “สายกลาง” เพลากำล้างในการยึดครองจิตใจของพวกมุสลิมอินเดียลง

เมื่อว่าในด้านบรรพบุรุษ รสนิยม และหลักความเห็นแล้ว พวกโมกุลเป็นผู้แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าและเป็นผู้มีทัศนะในด้านศาสนาอย่างกว้างขวางซึ่งเป็นลักษณะที่ความจำเป็นและความทะเยอทะยานทางการเมืองของพวกเขายืนยันว่าเป็นความจริง เราทราบมาว่าครอบครัวของเจงกิสข่านได้เข้าร่วมในการปฏิบัติศาสนกิจทั้งแบบเนสตอเรียน คริสเตียน มุสลิม และพระพุทธรศาสนา ตีมูร์แสดงให้เห็นว่าทรงให้ความเคารพพวกเซคแห่งนิกายซูฟีมากกว่าพวกอุละมาแห่งนิกายสุนนะ บานูร์และโอรสพระนามว่า หูมาเยน (หุมาเย่น) ได้ถูกบังคับให้ยอมรับลัทธิชีอะ (Shi'ism) ในภายนอก พร้อมกันนั้นก็ประนีประนอมให้สนับสนุนพวกชีโอด์ซาฟาวิดเปอร์เซีย (Persian Shi'ite Safavids) นอกจากนั้นในระหว่างพุทธศตวรรษที่ ๒๑ - ๒๒ ลัทธิชีอะในอินเดียก็ขึ้นมามีมติต่อการได้รับความอุปถัมภ์ทางการเมืองในแคว้นเดกกัน ยูซุฟ อาดีล ชาห์ แห่งพิชปุระ (Yusuf 'Adil Shāh of Bijapura : พ.ศ. ๒๐๓๒ - ๒๐๕๓) ก็ทรงประกาศตนว่าเป็นพวกชีอะ เช่นเดียวกับบูร์ฮาน อุด-ดีน แห่งอาหมัดนคร (Burhān ud-din of Ahmadnagar) และกูลี กุตบ ชาห์ แห่งโกลคอนดา (Quli Qutb Shāh of Golkonda) ในอินเดียเหนือ ไบรัม ข่าน (Bairam Khān) ผู้เป็นองครักษ์ และอาจารย์ของอัคบาร์ผู้ทรงพระเยาว์เป็นพวกชีอะ เช่นเดียวกับพวกชีอะเปอร์เซียเป็นจำนวนมากที่มาตั้งรกรากอยู่ในอินเดีย

นอกจากนั้น พัฒนาการทางศาสนาที่สำคัญภายในเงาสลัวที่แบ่งแยกมุสลิมออกจากฮินดูนั้นได้ทำให้ความเผด็จร้อนทางศาสนาในอินเดียเบาบางลง ถ้าหากภายในศาสนาอิสลาม พวกผู้วิเศษจะได้ปรากฏว่าเข้าถึงลัทธิฮินดูละก็ จากภายในลัทธิฮินดู กะฟีร์ (Kabir : เกิด พ.ศ. ๑๙๔๑) นานัก (Nānak : เกิด พ.ศ. ๒๐๑๒) และไจตันยะ (Chaitanya : เกิด พ.ศ. ๒๐๒๘) ซึ่งประณามระบบวรรณะพิธีรีตองทางศาสนาฮินดูและการบูชาเทวรูปต่าง ๆ ก็ปรากฏว่าใกล้ศาสนาอิสลามเข้าไป

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ๆ ก็บังเกิดขึ้นในคุณลักษณะแห่งลัทธิลิกลับของพวกมุสลิมในอินเดียด้วยเหมือนกัน นิกายใหม่ ๆ ที่ได้นำจากเปอร์เซียเข้าไปสู่อินเดีย ก็คือ นิกายชัตตารี (Shāṭṭari) ซึ่ง เซด มุฮัมมัด กอว์รี (Muhammad Ghawth) แห่งนิกายนี้เป็นอุปัชฌาย์ทางด้านจิตใจของจักรพรรดิ

หุมายูณ (หุมายัน) นิกายกาดีรี (Qādirī) ซึ่งเชคมิร มุฮัมมัด (Mir Muhammad) แห่งนิกายนี้ก็เป็นผู้เป็นอาจารย์ของเจ้าชายโมกุลพระนามว่า ดารา ซิกอน์ และนิกายนักขันธ์ตี (Nagshbandi) ซึ่งผู้เรื่อรนามที่สุดของนิกายนี้ก็คือ เชค อาห์เหม็ด แห่งซีร์ฮินด์ โดยเฉพาะของสมาชิกลงนิกายแรกได้รับอิทธิพลจากลัทธิสกลเทพบูชาของมุสลิม ผู้พิเศษชาวสเปน ชื่อ อิบน์ อะระบี (Ibn 'Arabi : พ.ศ. ๑๗๐๗ - ๑๗๘๓) มาก พวกนี้ปฏิบัติตามข้อผูกมัดเพียงสองสามข้อในอันที่จะแสดงออกซึ่งลักษณะของนิกายซิชตี (Cishti) และนิกายสุหรวาวดี (Suhrawardi) สมัยแรก นอกจากนั้นผู้ที่นับถือนิกายทั้งสองนี้มักจะคุ้นเคยกับลัทธิลึกลับของฮินดูเสมอ

ไม่มีการทำหายต่อลัทธิออร์ธอดอกซ์รุ่นนี้ใด ๆ ที่นับว่าใหม่จริง ๆ เลย ที่จัดว่าใหม่ก็คือภูมิอากาศทางการเมืองในอินเดียที่พวกเขาจะต้องประสบเท่านั้น ภายใต้การปกครองของพวกโมกุลจนกระทั่งถึงรัชสมัยจักรพรรดิออรัังเซบ (Aurangzib) พวกอูละมาฮูนนี้ไม่อาจเชื่อถือต่อความอุปถัมภ์ของบ้านเมืองแบบผูกขาด พระเจ้าอักบาร์ทรงทำความเข้าใจกับพวกราชบุตรที่นับถือลัทธิฮินดู พวกราชบุตรเหล่านี้เป็นผู้ดำรงจักรวรรดิของพระองค์ และด้วยนโยบายที่จะเสริมสร้างความเสื่อมคลายทางด้านศาสนาส่วนพระองค์ ทำให้พระองค์ต้องเป็นปฏิปักษ์ต่อพวกมุสลิมที่มีหัวรุนแรง พวกออร์ธอดอกซ์ได้รับความอับยศอดสูเพราะมีมโนคติและการปฏิบัติที่มีไต่เป็นแบบอิสลามอยู่ในประชาคมมุสลิมอินเดียไม่มากเท่ากับที่ขาดความสนับสนุนทางการเมืองเพื่อต่อต้านมโนคติและการปฏิบัติที่มีไต่แบบอิสลามเลย

แต่พวกออร์ธอดอกซ์ก็ได้ต่อต้านจริง ๆ และในที่สุดก็ประสบชัยชนะ แต่ทั้งนี้เพราะได้รับความช่วยเหลือจากจักรพรรดิโมกุลที่ถือนิกายสุนนะคือออรัังเซบ (พ.ศ. ๒๒๐๑ - ๒๒๕๐) ข้อความต่าง ๆ ที่จะนำมาแสดงนั้นได้มาจากงานหนังสือของผู้เคร่งครัดในจารีตประเพณีที่สำคัญยิ่งคนหนึ่ง ในสมัยราชวงศ์โมกุล คือ อับดุล ฮักก์ อัล-ดิห์ละวี (Abdul-Haq al-Dihlawi) แต่นักคิดที่สำคัญที่สุดที่มีปฏิกริยาต่อระบบสังเคราะห์ทางศาสนาของพระเจ้าอักบาร์และพวกผู้พิเศษ ก็คือ เชค อาห์เหม็ด แห่งซีร์ฮินด์ (Ahmad of Sirhind : พ.ศ. ๒๑๐๗ - ๒๑๖๗) ผู้ซึ่งให้เหตุผลจากประสบการณ์ลึกลับภายใน ได้แย้งลัทธิสกลเทพบูชาของ อิบน์ อะระบี นั้นได้ทำให้พวกมุสลิมย้อนระลึกถึงความรู้แจ้งในคุณค่าของศาสนาที่ได้ปฏิบัติกันเป็นประเพณีปรัมปราขึ้นมาใหม่

ทัศนะทางศาสนาของพระเจ้าอักบาร์

ปรากฏว่าพระเจ้าอักบาร์ทรงอ่านหนังสือไม่ออก และทรงเขียนหนังสือไม่เป็น เพราะฉะนั้นจึงอาจเป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงเข้าใจเท่าที่ทางศาสนาไม่แจ่มแจ้งอะไรนัก ทั้งนี้โดยอาศัยหลักฐานของพยานที่มีอคติมาก คือบางทีก็ลำเอียงมาทางพระองค์ อย่างเช่น อะบูล ฟาซล (Abū'l Fazl) หรือบางทีก็ลำเอียงไปทางพระสหายของพระองค์และบุคคลที่พระองค์ทรงไว้วางพระทัย หรือบางทีก็เป็นฝ่าย

ตรงข้ามกับพระองค์ เช่น นักประวัติศาสตร์ ชื่ออับดุล กะดีร์ ('Abdul Qadīr) หรือบางทีก็ตรงข้ามกับพวกสุนนีออร์ทอดอกซ์ลับที่เป็นฝ่ายตรงข้ามของพระองค์ หรือบางส่วนก็โดยอาศัยหลักฐานของพวกบาทหลวงเยซุอิต และของนักเรียนศาสนาชาวปาร์ซีชื่อ มุหซิน-อิ-ฟานี (Muhsin-i-Fānī) ผู้ซึ่งได้เขียนหนังสือขึ้นหลังจากที่พระเจ้าอักบาร์สวรรคตแล้วประมาณ ๕๐ ปี

พระเจ้าอักบาร์ในตอนที่ยังทรงพระเยาว์และประทับอยู่ที่เมืองกาบูลนั้นได้ทรงศึกษาคำสอนแบบชีอะ (Shi'a) และลัทธิลัทธิกลับของพวกกีชาวเปอร์เซีย อย่างไรก็ตาม แม้ในตอนเริ่มต้นรัชสมัยของพระองค์ ข้าราชการฝ่ายศาสนา คือพวก ชัฎร์ (Šadr : เจ้าหน้าที่ผู้เก็บชะกาตทางศาสนา) และ กาดิส (qādis : ผู้พิพากษาทางศาสนา) ก็เป็นพวกสุนนี พระเจ้าอักบาร์เองก็ได้เสด็จไปจนถึงที่อยู่ของพวกซูฟีที่เมืองอัชมิร์ (Ajmir) และสิกรี (Sikrī) และดูเหมือนพระองค์จะทรงชื่นเคื่องพระทัยเพราะการที่พวก "ชัฎร์" ในนิกายสุนนีและหัวหน้านามูฟตี (นักกฎหมายที่เคร่งครัดตามคัมภีร์) ของพระองค์ซึ่งทวีความรุนแรงขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๑๓ ได้ประหัตประหารพวกชีอะ พ.ศ. ๒๑๐๕ พระองค์ได้ทรงอภิเษกสมรสกับเจ้าหญิงราชบุตรที่นับถือศาสนาฮินดู พระนามว่า พินารี มัล แห่งอัมเบอร์ (Bihārī Mal of Amber) และได้ทรงแต่งตั้งเจ้าชายราชบุตร เช่น ราชามานสิงห์ (Rājā Mān Singh) และโตดาร์ มัล (Todar Mal) ให้ดำรงตำแหน่งสูงในด้านการเมืองและการปกครอง หลัง พ.ศ. ๒๑๑๗ พระองค์ทรงได้รับอิทธิพลจาก อะบูล ฟัซล กับน้องชาย ชื่อ ไฟซี (Faizi) ทั้งสองคนนี้เป็นบุตรของเชค มุบารัค นาโกรี (Mubārak Nagōrī) และทั้งหมดนั้นเป็นนักศึกษาลัทธิฮินดู ซึ่งความจริงก็เป็นนักศึกษาในเรื่องศาสนาเปรียบเทียบ นั่นเอง นับตั้งแต่สมัยนี้ไป พวกเขาก็ได้จัดให้มีการอภิปรายขึ้นในวิหารที่พระเจ้าอักบาร์ทรงสร้างไว้ที่ฟัซปูร์ ลิกรี (Fathpur Sikrī) การอภิปรายเหล่านี้ซึ่งมีพระเจ้าอักบาร์ทรงเป็นประธานนั้นจะมีพวกอุละมาแห่งนิกายสุนนี พวกเชคแห่งนิกายซูฟี พวกบันทิตฮินดู พวกปาร์ซี พวกที่นับถือศาสนาไซโรัสเตอร์ พวกที่ถือศาสนาเซน และพวกพระคาทอลิกจากแคว้นกัวของโปรตุเกสมาเข้าร่วมอภิปรายด้วย ข้อเท็จจริงแห่งการอภิปรายเช่นนั้น ซึ่งพวกอุละมาแห่งนิกายสุนนีไม่ค่อยจะเป็นเด่นนักนั้น นับว่าเป็นมาตรการแห่งอคติความลำเอียงที่มีต่อพวกออร์ทอดอกซ์ในราชสำนัก การวิจัยค้นคว้าทางด้านศาสนาอันเป็นการสวนพระองค์ของพระเจ้าอักบาร์นั้นทำให้เกิดการประกาศ (มาห์ซัร) พ.ศ. ๒๑๒๒ ว่าพวกอุละมาได้ยอมรับนับถือพระเจ้าอักบาร์ว่าเป็นผู้ไกลเกลี่ยในข้อพิพาททางศาสนาโดยอาศัยการกำหนด "ศาสนาทิพย์" (ดีน-อิ-อิลาฮี) อันเป็นศาสนาที่มีที่ศนะกว้างของพระเจ้าอักบาร์เอง และโดยอาศัยอนุกรมแห่งคำแนะนำที่สอดคล้องต้องกันกับพวกฮินดู แต่ "ศาสนาทิพย์" นี้ มีพวกข้าราชการสำนักยอมรับนับถือน้อยมาก และทั้งมิได้ใช้อำนาจทางการเมืองและการบริหารบังคับใช้ให้ทั่วประเทศอีกด้วย

พระเจ้าอักบาร์ทรงมีรับสั่งให้แปลคัมภีร์ "อาถรรพเวท" "รามายณะ" และ "มหาภารตะ" ตามที่ปะดาอุนี (Bada'ūnī) บันทึกไว้ พระเจ้าอักบาร์ทรงห้ามฆ่าวัว ทรงให้งดเว้นการบริโภคเนื้อสัตว์ในบางวัน และทรงให้มีงานฉลองในเทศกาลที่มีใช้ของศาสนาอิสลาม แต่พระเจ้าอักบาร์มิได้ทรง

ปรารถนาจะทำลายศาสนาอิสลามในอินเดียดังที่ปะดาอุณีกกล่าวไว้เลย การค้นคว้าหาหลักฐานทางศาสนาของพระองค์นั้น ก็คือการค้นหาศาสนาแบบที่มีทัศนะกว้างมีเสรีมากนั่นเอง หาใช่การค้นคว้าหาศาสนาที่สอนให้นับถือสิ่งใดสิ่งหนึ่งอย่างคลั่งไคล้โหลหลงไม่ เมื่อย้อนไปดูข้างหลังแล้ว ปรากฏว่าประชาคมได้มีความเห็นสอดคล้องต้องกันประกาศตัวต่อต้านการกระทำของพระองค์ แต่ข้อนี้ไม่ได้หมายความว่าพวกเขาจำเป็นจะต้องหัวเราะเยาะเย้ยความสอดคล้องต้องกันนั้นในขณะนั้น

ข้อความต่อไปนี้จะแสดงให้เห็นภาพการค้นคว้าทางศาสนาและศาสนาติพยของพระเจ้าอัคบาร์ คำประกาศจะได้กล่าวในถึงบทต่อไปที่ว่าด้วยความคิดทางการเมืองของพวกมุสลิม

การอภิปรายในวิหาร

ผู้อ่านจะต้องระลึกไว้เสมอว่าผู้เขียนข้อความต่อไปนี้เกลียดพระเจ้าอัคบาร์มาก

(เรื่อง มุนตะคัป อุด-ตะวารีก, เล่ม ๒ ของปะดาอุณี, ๒๐๐-๒๐๑, ๒๕๕-๒๖ passim, ๓๒๔)

ในปี ๙๘๓ (แห่งศักราชฮิจเราะห์) บรรดาอาคารสถานที่ที่อิบาดัตคานะ (Ibādatkhana) ก็สำเร็จบริบูรณ์ สาเหตุมีอย่างนี้ ก่อนหน้านั้นเป็นเวลาหลายปีจักรพรรดิอัคบาร์ทรงขยายพระราชอาณาเขตได้กว้างใหญ่ไพศาลออกไปทุกวัน ทุกสิ่งทุกอย่างก็กลายเป็นดีไปหมด ไม่มีข้าศึกเหลืออยู่ในโลกอีกเลย ดังนั้น พระองค์จึงทรงมีเวลาว่างที่จะได้ติดต่อใกล้ชิดกับพวกนักบวชและสาธุศิษย์ของท่านมุฮัมมัด (Mu'īn) ผู้ลวงลับไปแล้วมากยิ่งขึ้น และพระองค์ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ให้หมดไปด้วยการอภิปรายเรื่องพระวจนะของพระผู้เป็นเจ้า และคำพูดของนบีและศาสดาพยากรณ์ ปัญหาต่าง ๆ ในลัทธิซุนนี การอภิปรายเรื่องวิทยาศาสตร์ การสอบถามในเรื่องปรัชญาและกฎหมายเหล่านี้เป็นเรื่องที่พระเจ้าอัคบาร์ทรงปฏิบัติเป็นประจำวัน (II, ๒๐๐ - ๒๐๑)

และต่อมาวันหนึ่ง จักรพรรดิอัคบาร์ได้เสด็จไปยังเมืองฟิซปูร์ ที่เมืองฟิซปูร์นี้ พระองค์ทรงเคยใช้เวลาส่วนมากให้หมดไปในวิหารร่วมกับพวกนักปราชญ์ราชบัณฑิตและพวกเชค โดยเฉพาะในวันศุกร์พระองค์จะประทับนั่งอภิปรายปัญหาทางศาสนาทั้งที่เป็นพื้นฐานและที่เป็นส่วนปลีกย่อยตลอดทั้งคืน พวกนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนทั้งหลายเคยประคารมกันอย่างเผ็ดร้อนในเรื่องที่ขัดแย้งกัน และความเป็นปฏิปักษ์กันของนิกายต่าง ๆ ได้ถึงจุดสูงสุดจนถึงกับพวกเขาเรียกฝ่ายตรงข้ามว่าโง่เง่าต่ำตุน และเป็นมิชฉาที่ชั่วเอาที่เดียว ข้อขัดแย้งกันเหล่านั้นเคยไปไกลจนเกินเรื่องความแตกต่างระหว่างสุนนีกับชีอะ เกินเรื่องความแตกต่างระหว่างพวกหนะฟีกับชาฟีอี ระหว่างพวกนักกฎหมายกับผู้วิเศษไป และได้โจมตีจนถึงขั้นมูลฐานแห่งความเชื่อถือของกันและกันทีเดียว และมัคดุม-อุล-มุลค์ (Makhdūm-ul-Mulk) ได้เขียนเรื่องราวเกี่ยวกับผลที่ เชค อับดุลนบี ('Abd-al-Nabī) ได้ฆ่า คิซร์ ข่าน ซัรวานี (Khizr Khān Sarwānī) ผู้ถูกสงสัยว่าดูหมิ่นนบี (ขอสันติจงมีแก่พระองค์!) โดยไม่ยุติธรรม และมีร์ ฮับซ

(Mir Habsh) ที่ถูกสงสัยว่าจะเป็นชีอะ และกล่าวว่าไม่เป็นการถูกต้องเลยที่จะสวดอ้อนวอนตามเขา เพราะเขาไม่ปฏิบัติหน้าที่ต่อบิดา และตัวเขาเองก็มีทุกขที่เป็นโรคจิตเสียดวง เซค อับดัล-นะบี ได้ตอบเขาว่า เขาเป็นคนโง่และเป็นมิชชะฮิสฏี แล้วพวกมุลลา (นักเทววิทยามุสลิม) ก็เลยแตกออกเป็นสองพรรคสองฝักสองฝ่าย และกลายเป็นแบบยึกกับอียิปต์ที่เกลียดชังกันอย่างเข้ากระดูกดำทีเดียว บุคคลที่มีความคิดแปลก ๆ และวิถิต่างพร้อมกับมีมโนคติที่เป็นอันตรายและมีความสงสัยในเรื่องที่หาสาระอะไรมิได้ ที่ชอบใจแต่ผู้อื่น ได้เอาสิ่งที่ผิดใส่ไว้ในเครื่องแบบแห่งสิ่งที่ถูก เอาสิ่งที่ชั่วใส่ไว้ในเครื่องแต่งกายคือสิ่งที่ดี และเที่ยวโจมตีองค์จักรพรรดิซึ่งทรงมีพระราชประสงค์ที่วิเศษ และเป็นผู้ทรงแสวงหาสัจธรรมอย่างจริงจัง แต่ก็ทรงเป็นผู้ที่โง่เขลามากและทรงเป็นเพียงคนใหม่คนหนึ่งเท่านั้น และทรงเคยอยู่ร่วมกับคนนอกศาสนาและคนเลว ๆ จนทำให้พระองค์ทรงเกิดความพะว้าพะวังขึ้นในพระราชหฤทัย จนกระทั่งความสงสัยได้ทับทวีมากยิ่งขึ้น และพระองค์ก็ทรงสูญเสียความมุ่งหมายที่แน่นอนหมดสิ้น และกำแพงที่ตรงแนวของกฎหมายที่แจ่มแจ้งและของศาสนาที่มั่นคงก็ได้ถูกทำลายลง ดังนั้น เพียงอีก ๕ - ๖ ปีต่อมา ก็ไม่มีร่องรอยศาสนาอิสลามหลงเหลืออยู่ในพระองค์เลย และทุกสิ่งทุกอย่างก็กลายเป็นความสับสนอลหม่านไปหมด...

และสมณะ (พระฮินดูหรือภิกษุทางพระพุทธศาสนา) และพวกพราหมณ์ (เมื่อเพ่งถึงการสังสรรค์ส่วนตัวแล้วก็นับว่าก้าวหน้าเหนือทุก ๆ คนในอันที่จะได้รับเกียรติสังสรรค์กับพระเจ้าอัครบาร์และในการคบหาสมาคมกับพระองค์ และมีชื่อเสียงเหนือพวกนักปราชญ์และผู้ที่ได้ฝึกฝนมาแล้วในทุกวิถีทาง ทั้งนี้ก็เพราะเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับศีลธรรม และในการได้รับปิตุสขทางด้านศาสนา ความเจริญก้าวหน้าทางด้านจิตใจและความเป็นมนุษย์สมบูรณ์แบบในทุก ๆ ชั้น) ได้ทำการพิสูจน์รุดหน้าต่อไปโดยถือเหตุผลและหลักฐานตามชนบประเพณีเป็นหลัก เพื่อสัจธรรมของตนเองและการอ้างเหตุผลที่ผิดหลักศาสนา และพราหมณ์อธิบายลัทธิคำสอนของตนด้วยความแน่วแน่และอย่างเชื่อมั่น ซึ่งเพียงจินตนาการ พวกเขาก็ยืนยันดูว่าเป็นข้อเท็จจริงที่เขาเห็นประจักษ์แจ้งด้วยตนเอง ซึ่งความจริงเกี่ยวกับข้อเท็จจริงนี้ ความสงสัยของพวกวิมตินิยมก็ไม่อาจทำให้หวั่นไหวได้มากไป “กว่าภูเขาทะเลกลายเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และสวรรค์ทะลายเลย !” และการกลับเป็นขึ้นมาใหม่และการพิพากษา และรายละเอียดกับปรีมปราประเพณีอื่น ๆ ซึ่งศาสดาพยากรณ์เป็นผู้ได้รับความไว้วางใจนั้น ท่านได้เก็บเข้าลิ้นชัก (ระงับ) หมดแล้ว

บางที่ก่อนหน้านี้ พราหมณ์ผู้หนึ่งชื่อ ปุรุคโฮตัม (Puruk'hotam) ซึ่งได้เขียนคำอธิบายหนังสือชื่อ การเพิ่มพูนปรัชญาญาณ (คิริค - อัฟซา) ได้มีโอกาสดังสรรค์กับพระเจ้าอัครบาร์เป็นส่วนตัว และพระองค์ได้ทรงขอร้องให้พราหมณ์ผู้นั้นตั้งชื่อเป็นภาษาสันสกฤตโดยเฉพาะให้แก่สิ่งทั้งปวงที่มีอยู่ และคราวหนึ่งพราหมณ์คนหนึ่งชื่อ เทห์ (Debi) ซึ่งเป็นคนหนึ่งที่มีความหมายมหากาพย์ “มหากาธะ” ได้ป็นกำแพงปราสาทขึ้นมานั่งอยู่บนพระแท่นจนกระทั่งพระเจ้าอัครบาร์ได้เสด็จเข้ามาใกล้ระเบียงซึ่งพระองค์ทรงทำเป็นห้องบรรทม ขณะที่นั่งพักอยู่นั้น เขาก็ได้สอนพระเจ้าอัครบาร์ใน

เรื่องลึกลับและนิยายต่าง ๆ ของศาสนาฮินดูในลักษณะการที่บูชาเทวรูป ไฟ พระอาทิตย์และดวงดาว และให้ความเคารพเทวดาองค์สำคัญของผู้ที่มีได้บัพติศนาอิสลาม เช่น พระพรหม มหาเทพ (พระศิวะ) พิษณะ (พระวิษณุ) กิษณะ (พระกฤษณะ) พระราม พระนารายณ์ (ความมีเป็นของพระองค์ในฐานะเป็นบุตรของมนุษย์นั้นเป็นการสมมุติ แต่ความไม่มีเป็นของพระองค์นั้นเป็นความจริง) แม้ไว้ในความเชื่อที่อย่างไร ๆ ของพวกเขา พวกเขาจะมองเห็นว่าเป็นเทวดา หรือบางคนจะเห็นเป็นทูตสวรรค์ก็ตาม) พระเจ้าอัคบาร์เมื่อทรงสดับว่าประชาชนในประเทศได้ยกย่องสถาบันต่าง ๆ ของตนมากแค้นใจเพียงใดแล้วก็ทรงเริ่มมองดูประชาชนเหล่านั้นด้วยความพอพระทัย...

บางทีพระองค์ก็ทรงสั่งให้ไปตามเชค ตาจ อุด-ดีน (Tāj ud-dīn) มาเฝ้า เชคผู้นี้เป็นบุตรของเชค ซะกะรียะแห่งอะโจดาน (Zakariya of Ajodhan)...เชค ตาจ อุด-ดีน เคยเป็นศิษย์ของระซิด เชค สะมานแห่งปะนีปัต (Rashid Shaikh Zamān of Panīpat) ซึ่งเป็นผู้เขียนหนังสืออรรถาธิบายหนังสือเรื่องวิถีทาง (ละวาอิห์) และหนังสือที่พิเศษอื่น ๆ อีกหลายเล่มนั้นนับว่าเป็นผู้ที่วิเศษสุดในลัทธิซุฟี และในด้านความรู้เกี่ยวกับเทววิทยาแล้ว จะเป็นรองก็เฉพาะ เชค อิบน์ อะระบี เท่านั้น และได้เขียนหนังสืออรรถาธิบายหนังสือชื่อ ความชื่นชมยินดีของดวงวิญญาณ (นูซาท อุล-อันวาร์) ที่อ่านเข้าใจง่ายขึ้น ท่านก็คล้ายกับพราหมณ์เทพี คือได้ปั้นกำแพงปราสาทขึ้นไปนั่งบนผ้าคลุมบรรทม และพระเจ้าอัคบาร์ก็ทรงสดับเรื่องลามกหยาบโลน และเรื่องโง ๆ ของพวกซุฟี โดยเหตุที่ เชค ตาจ อุด-ดีน มิได้รู้สึกว่าคุณมีความผูกพันอยู่กับคำสั่งของกฎหมายมากนัก จึงได้ให้เหตุผลเกี่ยวกับเรื่องเอกภาพแห่งความมีเป็น เช่นที่พวกซุฟีโง ๆ อภิปรายกัน และซึ่งในที่สุดจะนำไปสู่การลบล้างลัทธิและความเป็นมิจาฮิดอย่างเปิดเผย...

พวกพระที่คงแก่เรียนจากยุโรปที่เรียกกันว่า “ปาเตอร์” (บาทหลวง) (Padre) และมีหัวหน้าที่ไม่มีใครทำให้ต่ำต้อยได้เรียกว่า “ปาปา” (โป๊ป) (Papa) ซึ่งเป็นผู้สามารถเปลี่ยนแปลงคำสั่งต่าง ๆ ที่ท่านเห็นว่าจะใช้แนะนำได้ในขณะนั้น และมีอำนาจที่พระราชอาชญากรรมที่ทรงยอมให้ ได้นำเอาคัมภีร์พระคริสตธรรม (Gospel) มาและได้พิสูจน์ให้เห็นถึงเรื่องตรีเอกานุภาพ พระเจ้าอัคบาร์ทรงเชื่อถือในสัจธรรมของคริสต์ศาสนาอย่างจริงจัง และทรงปรารถนาจะเผยแพร่คำสอนของพระเยซูให้แพร่หลาย จึงทรงรับสั่งให้เจ้าชาย มูราด เรียนคริสต์ศาสนาสองสามบทเรียนโดยให้อยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ และทรงมอบหมายให้ อะบูล ฟัซล (Abū'l Fazl) แปลคริสต์ธรรมนั้นเป็นภาษาอาหรับ...

พวกผู้บูชาไฟก็มาจาก นูซารี (Nousari) ในแคว้นคุชราต (Gujarat) ด้วยเหมือนกัน พวกนี้ได้อ้างว่าศาสนาของซาร์ดัชต์ (Zardusht หรือ Zarathustra) เป็นศาสนาที่แท้ และประกาศว่าการบูชาไฟนับว่าวิเศษกว่าการบูชาชนิดอื่น ๆ ทั้งหมด พวกนี้ได้รับความสนพระทัยจากพระเจ้าอัคบาร์มาก และได้ทูลสอนพระองค์ในเรื่องง่าย ๆ เรื่องบัญญัติต่าง ๆ และพิธีกรรมของพวกไคยานี (Kaianians) :

เป็นราชวงศ์เปอร์เซียก่อนนับถืออิสลาม) ในที่สุดพระเจ้าอักบาร์ก็ทรงสั่งให้ อะบูล ฟัซล เป็นผู้รับผิดชอบในเรื่องการบูชาไฟศักดิ์สิทธิ์ และในการที่จะปฏิบัติตามอย่างพระราชแห่งเปอร์เซีย ซึ่งได้ตามประเพณีบูชาไฟอยู่ในวิหารต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลาให้ดับนั้น พระองค์ก็ควรตามประเพณีให้สว่างไสวตลอดวันตลอดคืนด้วย เพราะไฟเป็นนิมิตอย่างหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า และแสงสว่างก็มาจากแสงสว่างของพระองค์...

พระเจ้าอักบาร์ได้เสด็จไปหาโยคีบางองค์และได้ทรงสนทนากับโยคีเหล่านั้นในเวลากลางคืน ทรงสอบถามถึงศีลธรรมที่เป็นเรื่องนามธรรม ทรงถามเรื่องศรัทธา อาชีพ อิทธิพลแห่งการบริกรรม การปฏิบัติและการใช้คำพูดต่าง ๆ ของโยคีเหล่านั้น ทรงถามถึงอำนาจแห่งการที่ไม่มีร่าง หรือในเรื่องการเล่นแร่แปรธาตุ การดื่มนุคลิกลักษณะ และอำนาจแห่งการที่ดวงวิญญาณมีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง (III, ๒๕๕-๒๖๑, ๓๒๔) ขอให้สังเกตข้อความต่อไปนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่ปรัชญาเมธีในราชสำนักของพระเจ้าอักบาร์ได้ประณามความเป็นศาสดาพยากรณ์ ซึ่งกล่าวกันว่ามิได้ถูกเซนเซอร์เลย

(จากเรื่อง *ดะบิสตาน-อิมะชาอีย*, ของมุหิซัน-อิ-ฟานี, III, ๗๔-๗๕)

แต่ความบาดเจ็บที่ยิ่งใหญ่ที่สุดที่เข้าใจกันในคณะทูตของนบีนั้นก็คือ การตกลงที่จะยอมแพ้ใครสักคนหนึ่งที่เป็นมนุษย์คล้าย ๆ พวกเรา ซึ่งบังเอิญเป็นคนที่มีอารมณ์ไม่ดีและไม่สมบูรณ์แบบแต่ก็ปกครองผู้อื่นด้วยความทารุณโหดร้ายในเรื่องการกิน การดื่ม และในวัตถุสิ่งของที่อยู่ในครอบครองของเขาทั้งปวง และขับไล่คนอื่น ๆ ไป คล้าย ๆ กับว่าคนเหล่านั้นเป็นสัตว์ร้าย ในทุกทิศทุกทางที่เขาพอใจ ผู้ประกาศว่าภรรยาของบิรารของเขาทุกคนที่เขาปรารถนาเป็นบุคคลที่ชอบธรรมสำหรับเขา และเป็นบุคคลที่ต้องห้ามสำหรับสามีของหญิงเหล่านั้น ผู้ซึ่งมีภรรยาเก่าคน แต่ยอมให้บิรารมีภรรยาได้ไม่เกินสี่คน และนอกจากภรรยาเก่าคนนั้นแล้ว เมื่อเขาพึงพอใจสตรีคนใด เขาก็จะร่วมประเวณีกับสตรีนั้น ๆ ได้เสมอไป และเมื่อทำให้ใครถึงกับเลือดตกยางออก ก็ไม่ต้องรับโทษทัณฑ์ เมื่อพูดในแง่ความดีงาม และในแง่วิชาการแล้ว จำเป็นไหมที่จะต้องติดตามบุคคลเช่นนั้นและมีคำพูดง่าย ๆ ใด ๆ ของเขาพอจะเป็นข้อพิสูจน์ได้บ้างไหม? คำพูดของเขาโดยเหตุที่เป็นเพียงคำพูดเท่านั้นย่อมไม่มีการอ้างว่าวิเศษกว่าคำพูดของคนอื่น ๆ ทั้งเป็นไปไม่ได้ที่จะทราบว่าคำพูดใดเป็นคำพูดที่แท้จริงของเขาเพราะมีความขัดแย้งกัน คำปฏิญาณตนเพื่อศาสนาอยู่มากมาย ถ้าหากเขาเป็นนบีเพราะมีอภินิหารแปลก ๆ ละก็ การอนุโลมตามก็นับว่าเชื่อถือได้ เพราะอภินิหารยังมิได้ตั้งมั่น ยั่งยืนอยู่กับปรัมปราประเพณี หรือเรื่องโกหกของปิตาจารย์...

ถ้ามีผู้กล่าวว่าพุทธปัญญาทุกชนิดย่อมไม่มีอำนาจแห่งการเข้าใจคำสั่งสอนที่จะเยียดลึกซึ้ง แต่ว่าพระมหากษัตริย์ของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงไว้ซึ่งพระมหากษัตริย์คุณนั้นได้สร้างเหตุผลต่าง ๆ ขึ้นมา และสร้างระเบียบแห่งวิญญาณโดยเฉพาะให้ ซึ่งทำให้เขามีสติปัญญาหลักแหลมขึ้นมาก และว่าแสงแห่งความเมตตาที่แผ่กระจายไปและแนะแนวทางให้มันได้ทำให้มันประเสริฐเหนือผู้มีพุทธปัญญา

อื่น ๆ...ถ้าหากเป็นเช่นนั้นจริงแล้วนับที่รับใช้มนุษย์น้อยมาก เพราะท่านจะให้คำแนะนำสั่งสอนที่พวกมนุษย์ไม่เข้าใจหรือซึ่งเหตุผลของมนุษย์ไม่เห็นพ้องด้วยแล้ว นับก็จะประกาศลัทธิคำสอนของตนด้วยคมดาบ นับจะพูดกับชนชั้นผู้น้อยทั้งหลายว่า : “คำพูดของเราอยู่เหนือความเข้าใจของพวกเจ้า และการศึกษาของพวกเจ้าจะไม่เข้าใจคำพูดเหล่านั้นของเราเลย” และจะพูดกับพวกที่มีสติปัญญาว่า “ศรัทธาของเราอยู่เหนือฐานนิยมแห่งเหตุผล” ดังนั้น ศาสนาของนับจึงไม่เหมาะทั้งแก่คนใจและคนฉลาด

ศาสนาทิพย์

ในการประกอบมโนภาพแล้ว ศาสนาทิพย์ก็คือซูฟี พร้อมกับมีการแสดงออกอย่างมีพิธีรีตองที่ยืมมาจากพวกที่นับถือลัทธิโซโรอัสเตอร์นั่นเอง ศาสนาทิพย์ก็คือมโนคติเกี่ยวกับบทบาทของมูจตาฮิด (mutahid) หรือผู้ตีความศาสนาแบบซุนนีที่เป็นเอกเทวนิยมและรวมเข้าด้วยกันอย่างเคร่งครัด เมื่อกล่าวโดยย่อก็ปรากฏว่าศาสนาทิพย์เป็นหนึ่งศาสนาอิสลามมากกว่าศาสนาฮินดู นับว่าเคราะห์ร้ายอยู่ที่ความเชื่อถือและการปฏิบัติของศาสนาทิพย์นั้น ไม่มีกล่าวถึงพอจะให้เข้าใจได้อยู่ในที่ใดเลย นับว่าเป็นการผสมผลจากเรื่อง สถาบันของพระเจ้าอับบาส (อาอีนอิ อับบาสี) ของ อะบูล ฟิซล บ้าง จากหนังสือประวัติศาสตร์ที่เลือกแล้ว (มุตะคิบ อุต ตะวารีก) ของ บะดาอูนี บ้าง และจากเรื่อง นิยายของศาสนาต่าง ๆ (ตะบิสตาน - อิ - มะซาฮิบ) ของ มุห์ซิน - อิ - ฟานี บ้าง

ลัทธิเอกเทวนิยมของศาสนาทิพย์

(จากเรื่อง ตะบิสตาน-อิ-มะซาฮิบ, ของมุห์ซิน-อิ-ฟานี, III, ๗๔-๗๕)

จงรู้ไว้บ้างว่านับและสาวกผู้คงแก่เรียนที่สมบูรณ์แบบ ผู้มีชื่อเสียง คือพระเจ้าอับบาส ซึ่งเป็นเจ้าแห่งปรีชาญาณนั้นทำให้เรายอมรับรู้ว่า ภาวะที่เป็นสยัมภูนับว่าเป็นครูที่ฉลาดที่สุดและทรงบวชสัตว์ทั้งหลายด้วยอำนาจที่สูงที่สุด ดังนั้น ในบรรดาบุคคลเหล่านั้น ผู้ที่มีปัญญาอาจสามารถเข้าใจศิลปะของเขาได้ และโดยเหตุที่เหตุผลทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่าโลกย่อมมีผู้สร้างสรรค์ซึ่งเป็นผู้มีอำนาจเหนือมนุษย์ทั้งปวง และฉลาดเหนือคนทั้งปวง ผู้ก่อให้เกิดความมืดมนอนธกาลในอาณาจักรแห่งเหตุการณ์ทั้งหลายในหมู่ผู้รับใช้ มีการขึ้น ๆ ลง ๆ มีผลประโยชน์มากมายและต่าง ๆ กัน ซึ่งวิฉัยเรื่องสิ่งที่ลึกลับแห่งการสร้างสรรค์ของพระองค์ และเมื่อถือตามความรู้ของเราแล้วก็จะยกย่องชมเชยผลประโยชน์ของพระองค์

ความเคร่งครัดในศาสนาทิพย์ของพวกซูฟี

(จาก ตะบิสตาน-อิ-มะซาฮิบ ของมุห์ซิน-อิ-ฟานี, III, ๘๒ - ๘๔)

ในเรื่องราวที่จะปรากฏต่อไป ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าคนฉลาดที่ได้บรรลุถึงความหลุดพ้น

โดยอาศัยความรู้จักรธรรมที่สอดคล้องต้องกันกับศีลของนบีผู้สมบูรณ์ ซึ่งเป็นผู้มีชื่อเสียงที่สมบูรณ์โด่งดัง คือพระเจ้าอัครบาร์ “ผู้เป็นจอมปราชญ์” การปฏิบัติที่พระองค์ทรงโปรดปรานก็คือ : การสละโลก การงดเว้นจากราคะกิเลส จากความต้องการทางกามารมณ์ จากความสนุกสนานรื่นเริง จากการทำลายชีวิตของสัตว์ให้ตกล่วง และจากการถือเอาทรัพย์สินของผู้อื่นมาเป็นของตน การเว้นขาดจากสตรีเพศ จากความอิจฉาริษยา จากการกล่าวโทษผู้อื่นผิด ๆ จากการกดขี่ผู้อื่น จากการข่มขู่ผู้อื่น จากความโลภเขลา และจากการตั้งฉายาที่เสียหายให้แก่ผู้อื่น ความพยายามเพื่อชดใช้กรรมในโลกอื่น และแบบฟอร์มแห่งศาสนาที่แท้อาจเกิดจากคุณธรรม ๑๐ ประการด้วยกัน คือ :

- (๑) ความโอบอ้อมอารี
- (๒) การละเว้นจากอกุศลกรรม และใช้ความสุภาพอ่อนโยนชมความโกรธ
- (๓) การงดเว้นจากความปรารถนาในทางโลกีย์
- (๔) ความระมัดระวังตัวให้พ้นจากพันธะแห่งความมีเป็นและความรุนแรงในทางโลก ๆ เช่นเดียวกับสังฆมเพิ่มพูนกุศลเพื่อโลกที่แท้จริงและเป็นนิรันดร์ในอนาคต
- (๕) ความเคร่งครัดในทางศาสนา ปรีชาญาณ และการอุทิศชีวิตจิตใจ พร้อมกับการตั้งสติระลึกถึงผลแห่งการกระทำต่าง ๆ ที่ได้ทำมาแล้ว
- (๖) ความเข้มแข็งแห่งความฉลาดรอบคอบในความปรารถนาที่จะทำกรรมที่ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป
- (๗) เสียงที่นุ่มนวล คำพูดที่สุภาพอ่อนโยน และถ้อยคำที่ก่อให้เกิดความชื่นชมแก่ทุกๆ คน
- (๘) การเข้ากับพี่ ๆ น้อง ๆ ได้เป็นอย่างดี เพื่อว่าเจตจำนงของพี่ ๆ น้อง ๆ เหล่านั้นได้มีลำดับเหนือเจตจำนงของเราเอง
- (๙) การทำให้เหินห่างจากสรรพสัตว์ทั้งหลายอย่างสมบูรณ์ และการยึดมั่นอยู่กับภาวะที่สูงส่งอย่างถูกต้อง

(๑๐) การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์ด้วยการระลึกถึงพระผู้เป็นเจ้า ผู้ทรงมีความยุติธรรมต่อสรรพสัตว์ทั้งปวง และการอยู่ร่วมกับพระองค์ผู้ทรงพระมหากรุณา ซึ่งในลักษณะการดังกล่าวมานี้ ตราบใดที่ดวงวิญญาณยังอยู่ในร่างกายอยู่ ตราบนั้นดวงวิญญาณก็ต้องคิดถึงตัวเองว่าเป็นหนึ่งกับพระองค์ และปรารถนาจะอยู่ร่วมกับพระองค์ จนกว่าชั่วโมงที่จะต้องแยกจากร่างกายมาถึง

อิทธิพลของลัทธิโซโรอัสเตอร์

(จากเรื่อง มุนตะคัม อุต-ตะวาริค, ของบะดาอูนิ, II, ๓๒๒)

ระเบียบอย่างที่สองได้กำหนดไว้ว่า เราควรบูชาพระอาทิตย์วันละ ๔ ครั้ง คือในตอนเช้า และตอนเย็น ตอนเที่ยงวันและเที่ยงคืน พระเจ้าอัครบาร์ได้ทรงรวบรวมชื่อพระอาทิตย์เป็นภาษาสันสกฤตไว้ถึง ๑๐๐๑ ชื่อ และทรงอ่านในตอนเที่ยงทุกวัน และทรงฝันพระพักตร์ไปทางดวงอาทิตย์ด้วยพระทัยศรัทธาเลื่อมใสมาก พระองค์ทรงเคยเอาพระหัตถ์ปิดพระโสดไว้แน่น แล้วทรงหมุนพระองค์

ไปรอบ ๆ อย่างเร็ว พระองค์ทรงเคยใช้พระหัตถ์ตีปลายพระโศดเบื่องล่าง ทั้งยังทรงปฏิบัติเกี่ยวกับเรื่องการบูชาพระอาทิตย์ในแบบอื่น ๆ อีกหลายแบบ

ดารา ชิกอห์ และลัทธิสกลเทพบูชา

ฉลองพระองค์ของพระเจ้าอัครีในฐานะเป็นผู้แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าทางศาสนานั้นมิได้ตกทอดมายังชะฮางคีร์ (Jahāngir) ผู้เป็นโอรส หรือชาห์ ชะฮาน (Shāh Jahān) ผู้เป็นนัดดาเลย แต่ทว่าได้ตกทอดมายัง ดารา ชิกอห์ (พ.ศ. ๒๑๕๔ - ๒๒๐๔) ผู้เป็นปนัดดา ดารา ชิกอห์ได้ทรงรับสั่งกับพระองค์เองถึงเรื่องการศึกษาปรัชญาฮินดู และการปฏิบัติที่ลึกลับ บางทีจะด้วยศรัทธาที่แรงกล้ามากกว่าเพราะการเห็นแจ้งภายใน ข้อนี้นับว่าเป็นสิ่งที่พึงพอพระทัยมาก เพราะพระองค์ทรงนับถือพวกซูฟีในนิกายกาดีรี (Qādiri) คือ มิอาน มีร์ซา (Miān Mirzā : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๑๗๘) และ มุลลาชาห์ บะดัคชานี (Mullā Shāh Badakhshāni : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๒๒๐๔)

ดารา ชิกอห์ในทัศนะปัจจุบันถือว่าเป็นบุคคลที่สำคัญมากเพราะพระองค์ทรงเป็นสัญลักษณ์แห่งกษัตริย์ที่ยิ่งใหญ่ที่คุกคามความมั่นคงของศาสนาอิสลามในอินเดีย อันเป็นการทำให้ทะเลทั้งสอง คือลัทธิสกลเทพบูชาที่ลึกลับของมุสลิม กับสกลเทพบูชาของฮินดูมาผสมกัน เพื่อทำลายเครื่องป้องกันของลัทธิหรือรศอดอกซ์ล่ง ดารา ชิกอห์เป็นสัญลักษณ์แห่งการคุกคามนั้น แต่มิได้ตั้งใจจะก่อให้เกิดการคุกคามนั้นเลย พระองค์ทรงปฏิเสธที่มีผู้กล่าวหาว่าพระองค์ทรงเป็นมิจจาฮีซ หรือเป็นผู้ที่ไม่เชื่อถือในศาสนาอิสลาม ถ้าหากดารา ชิกอห์ จะถูกประณามว่าเป็นคนนอกศาสนาละก็ การที่พวกซูฟีที่แพร่หลายไปอย่างกว้างขวาง ยอมรับปรัชญาลึกลับของ อิบน์ อะระบี และการที่พวกซูฟีสนใจในลัทธิลึกลับของฮินดูนั้นก็ควรจะถูกประณามว่าเป็นคนนอกศาสนาด้วย อย่างไรก็ตาม ความสอดคล้องกันของประชาคมมุสลิมในสมัยต่อมาก็คือว่ากิจกรรมต่าง ๆ ของดารา ชิกอห์นับว่าเป็นอันตรายต่อประชาคมมุสลิม และได้มีเชื่อกันอย่างจริงจังว่า สัญชาติเวรทางการเมืองของออริซเซปได้หันกลับมาหากระแสนี้แห่งความรู้สึกของพวกมุสลิมที่รุนแรง หลังจากที่พระองค์ทรงมีชัยชนะในการสงครามแล้ว เพราะความหวังที่จะให้ความทะเยอทะยานของพระองค์เองสัมฤทธิ์ผล พระองค์จึงได้ทรงประณามดารา ชิกอห์ ว่าเป็นมิจจาฮีซและทรงรับสั่งให้เอาไปประหารชีวิตเสีย

ข้อความต่อไปนี้ ตั้งใจจะแสดงให้เห็นความโน้มเอียงแห่งความคิดของดารา ชิกอห์ ที่เป็นไปในทางสกลเทพบูชา ที่ใช้คำว่า ความโน้มเอียง ไม่ใช่คำว่าความเต็มเปี่ยม ก็เพราะปรากฏว่าพระองค์มิได้ทรงยืนยันการดูดกลืนความลึกลับเข้าไว้ในสารัตถะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้าอย่างเต็มที่เลย และประการที่สองก็คือ ความพยายามของ ดารา ชิกอห์ ที่จะแสวงหาให้พบพื้นฐานที่เป็นสามัญร่วมกันระหว่างพวกฮินดูกับพวกมุสลิม

ทางลึกลับ

(จากเรื่อง วิสาละ-มิ-ยัก-กุมาร, ของดารา ซิกอร์, น. ๒๔, ๒๖)

ณ ที่นี้คือความลึกลับแห่งเอกภาพ (เตาฮีด), สหาย, จงเข้าใจ
ไม่มีอะไรอยู่ ณ ที่ไหนเลย นอกจากพระผู้เป็นเจ้าของท่าน
สิ่งทั้งปวงที่ท่านเห็นหรือรู้หนีไปจากพระผู้เป็นเจ้าของแล้ว
ย่อมมีชื่อแตกต่างกันออกไปมากมาย แต่มีสารัตถะสำคัญเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระผู้เป็นเจ้าของ

.....

สารัตถะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้าของผู้สูงสุดก็คล้าย ๆ มหาสมุทร
ดวงวิญญาณและอารมณ์ทั้งปวง ก็คล้าย ๆ กับรูปฟอร์มต่าง ๆ ในน้ำ
มหาสมุทรก่อตัวสูงขึ้น แล้วก็เคลื่อนไหวอยู่ในภายใน
เปลี่ยนรูปตัวเองเป็นหยดน้ำ เป็นคลื่นและฟองน้ำ (น. ๒๔)

ตราบนั่นมันไม่ทราบว่ามันแยกตัวออกมาจากมหาสมุทร
หยดน้ำก็ยังคงเป็นหยดน้ำอยู่ต่อไป
ตราบนั่นเขาไม่ทราบว่าตัวเขาเองเป็นพระผู้สร้างสรรพ
สิ่งที่ถูกสร้างสรรพก็คงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรพอยู่ต่อไป

.....

โอ ท่าน, ในการแสวงหาพระผู้เป็นเจ้าของ, ท่านแสวงหาพระองค์ทุกหนทุกแห่ง
ท่านเป็นพระผู้เป็นเจ้าของจริง มิได้พราจากพระองค์เลย !
ในท่ามกลางมหาสมุทรที่ไม่มีขอบเขตนั้น
การแสวงหาของท่านก็ละม้ายกับการแสวงหาหยดน้ำเพื่อมหาสมุทรนั่นเอง ! (น. ๒๖)
(จากเรื่อง พระสนัด อุล-ฮารีฟีน, ของดารา ซิกอร์, น. ๑๖)

ท่านอยากเข้าไปสู่วงจรแห่งมนุษย์ที่มีความรุ่งโรจน์ไหม ?
จงหยุดพูดและอยู่ใน "สถานะ" นั้น
โดยการยอมรับเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้าของ ท่านไม่อาจเป็นพวกเอกเทวนิยมได้
เช่นเดียวกับลัทธิยอมนี่อาจรู้สึกรสชาติเพียงเพราะเอ่ยชื่อน้ำตาลเท่านั้น
(จาก JRASB, ปีที่ ๕, เล่ม ๑, น. ๑๖๔)

สวรรค์ย่อมมีอยู่ในที่ที่ไม่มีมิลลา -
คือในที่ที่ไม่ได้ยินเสียงการอภิปรายและได้เสียงกัน

ขอให้โลกนี้พ้นจากเสียงแห่งมุลลาเกิด
และไม่ว่าใครจะเอาใจใส่ต่อประกาศิตของเขาเลย !
ในเมืองที่มีมุลลา
ย่อมไม่มีนักปราชญ์อยู่

คัมภีร์อุปนิษัท : การคลไจที่สมบูรณ์ที่สุดของพระผู้เป็นเจ้า

ข้อความต่อไปนี้คำแปลคัมภีร์อุปนิษัท ๕๒ บท ของดารา ชิกอร์ห์ ซึ่งแปลเสร็จเมื่อ พ.ศ. ๒๒๐๐ ท่านใช้บุคคลที่สามในเวลาอ้างถึงตัวท่านเอง

(จากเรื่อง ดารา ชิกอร์ห์, ของฮัซวัด, น. ๒๖๐ - ๖๘)

พระผู้เป็นเจ้า (Being) เป็นผู้ที่ควรแก่การยกย่อง ซึ่งในบรรดาความลับทั้งหลายของพระองค์ นั้น ความลับประการหนึ่งก็คือจุดในตัวหนังสือว่า **Б** ของมิสมัลลาร์ห์ ในหนังสือที่ประเสริฐทั้งปวง และบ่อเกิดแห่งหนังสือทั้งหลาย ก็นับว่านักยกย่องว่าประเสริฐโดยแท้ ในคัมภีร์กูรุกรานศักดิ์สิทธิ์ก็มี เครื่องแสดงพระนามอันประเสริฐของพระองค์ และพวกเทวทูต หนังสืออันประเสริฐ นบี และนักบุญทั้งหลายทั้งปวง เราจะเข้าใจได้ก็โดยข้อนี้ และขอพรของพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมีมหาอำนาจอันยิ่งใหญ่ จึงมีแต่สัตว์ผู้ประเสริฐของพระองค์ คือ พระมุฮัมมัด และโอรสธิดาทั้งปวง และสาวกทั้งหลายทั้งปวงของพระองค์โดยทั่ว ๆ ไปด้วยเถิด !

เรื่องก็ดำเนินต่อไป ในขณะที่พะกัร (นักบวช) ที่ไม่มีห่วงใยอะไรคนนี้ คือ มุฮัมมัด ดารา ชิกอร์ห์ ได้ไปยังแคชเมียร์ซึ่งเป็นประเทศดังดวงสวรรค์ เมื่อฮิจเราะห์ศักราชที่ ๑๐๕๐ (พ.ศ. ๒๑๙๓) และโดยอาศัยพระมหากรุณาของพระผู้เป็นเจ้า และความโปรดปรานของพระองค์ผู้เป็นอนันตะนั้น ดารา ชิกอร์ห์จึงได้โอกาสทองพบบุคคลที่เลิศเหนือบรรดาผู้ที่เลิศทั้งหลาย ซึ่งเป็นเสมือนดอกไม้แห่งความเป็นผู้มีเหตุผล เป็นอาจารย์ของบรรดาอาจารย์ทั้งหลาย เป็นนักปราชญ์เหนือนักปราชญ์ทั้งหลาย เป็นผู้แนะนำเหนือผู้แนะนำทั้งหลาย เป็นยูนิตาเรียน (ผู้มีความเห็นว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นอยู่โดยพระองค์เดียว ไม่เป็นตรีเอกานุภาพ) ที่ได้บรรลุถึงสัจธรรม บุคคลผู้นั้นก็คือ มุลลา ขาห์ ซึ่งมีสันติของพระผู้เป็นเจ้าอยู่ในตัว

และด้วยเหตุที่ท่านมีความประทับใจต่อความปรารถนาที่จะพบเห็นนักปราชญ์ผู้มีเหตุผลของทุก ๆ นิกาย และฟังการแสดงออกซึ่งความคิดเห็นแห่งลัทธิเอกเทวนิยมอย่างเหลือเกิน และตาจ้องจับอยู่ที่หนังสือเกี่ยวกับลัทธิลึกลับซึ่งมีอยู่มากมาย และได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องความลึกลับไว้มาก และโดยเหตุที่ความกระหายที่จะวิจัยเพื่อเอกภาพซึ่งเป็นจุดมหาสมุทรที่มองไม่เห็นฝั่งได้ทวีมากขึ้นทุกขณะ ความสงสัยที่ละเอียดย่อนก็ได้เข้ามาสู่จิตใจของท่านซึ่งท่านไม่อาจที่จะขจัดความสงสัย

นั้นให้หมดไปได้ นอกจากโดยอาศัยพระวาระของพระผู้เป็นเจ้า และการแนะนำของพระองค์เท่านั้น และโดยเหตุที่คัมภีร์กุรอ่านอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นไปในเชิงเปรียบเทียบเสียเป็นส่วนใหญ่ และในปัจจุบันนี้บุคคลที่รอบรู้ความละเอียดลึกซึ้งต่าง ๆ เหล่านั้นโดยตลอดก็หาได้ยากเต็มที ท่านจึงมีความปรารถนาที่จะเอาหนังสือที่ประเสริฐทั้งหมดนั้นมาพิจารณาดู ทั้งนี้เพราะพระวาระของพระผู้เป็นเจ้าก็คือคำอธิบายของพระองค์นั่นเอง และสิ่งที่ในหนังสือเล่มหนึ่งเป็นรายการย่อ ๆ ในอีกเล่มหนึ่งเราจะพบว่าเขียนไว้อย่างชนิดน้ำท่วมทุ่งทีเดียว และจากรายละเอียดของเล่มหนึ่ง ความรัดกุมของอีกเล่มหนึ่งอาจเป็นที่พอจะเข้าใจได้ เพราะฉะนั้น เขาจึงจับตาดูอยู่ที่หนังสือ เรื่องโมเสส พระวรสาสน์ ปุชาสมี และคัมภีร์อื่น ๆ แต่คำอธิบายเรื่องลัทธิเอกเทวนิยมในหนังสือเหล่านั้นก็กล่าวไว้อยู่ และ มีสิ่งที่น่าฉงนสนเท่ห์อยู่มาก และจากฉบับแปลที่ละเอียดละออไม่เป็นระเบียบที่บุคคลผู้เห็นแก่ตัวได้แปลไว้ นั้นก็มีข้อความที่อ่านไม่ค่อยรู้เรื่องอยู่

หลังจากนั้น ดารา ซิกอห์ ก็ได้พิจารณาว่าทำไมการอธิบายเกี่ยวกับลัทธิเอกเทวนิยมในอินเดียจึงมีคนกล่าวถึงกันมาก และทำไมนักเทววิทยาและผู้เฒ่าชาวอินเดียของสำนักต่าง ๆ ในสมัยโบราณจึงไม่ปฏิเสธเรื่องเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า หรือไม่พบข้อผิดพลาดใด ๆ ของพวกยูนิดาเรียน แต่ความเชื่อถือนี้ในแง่ของพวกเขานับว่าประเสริฐมาก อีกประการหนึ่ง พวกคนโง่ที่แสวงทำตัวเป็นว่าฉันรู้ในสมัยปัจจุบัน ซึ่งเป็นโจรปล้นคนเดินทางในวิถีของพระผู้เป็นเจ้าผู้ซึ่งได้ตั้งตัวเป็นผู้คงแก่เรียน และตกอยู่ในร่องรอยแห่งการโต้เถียงปัญหาธรรมะและการรบกวน และละทิ้งศาสนาของตนด้วยการปฏิเสธความซำนซำนาญที่แท้จริงในพระผู้เป็นเจ้าและในลัทธิเอกเทวนิยม ได้มีบทบาทในการต่อต้านถ้อยคำของลัทธิยูนิดาเรียนทั้งปวง ซึ่งเป็นที่ประจักษ์ชัดอย่างที่สุดจากคัมภีร์กุรอ่านอันศักดิ์สิทธิ์ และปริมปราประเพณีที่แท้จริงแห่งการพยากรณ์ที่ไว้วางใจได้

และหลังจากที่ได้สอบสวนความจริงเกี่ยวกับเหตุการณ์เหล่านี้แล้ว ก็ปรากฏว่าในหมู่ประชาชนที่โบราณาณที่สุดนี้ ในบรรดาหนังสือที่ประเสริฐ ๆ ของพวกเขา คือ คัมภีร์ฤคเวท ยชुरเวท สามเวท และอาถรรพเวท พร้อมกับกฎข้อบังคับต่าง ๆ มากมายที่ตกทอดมาถึงศาสดาพยากรณ์หรือ นบีในสมัยนั้น ๆ บุคคลที่นับว่าเก่าแก่ที่สุดก็คือ พระพรหม (พรหมัน) หรือ อาดัม ซึ่งมีสันติของพระผู้เป็นเจ้าอยู่ในตัวเขา ข้อความนี้เป็นการสำแดงให้ปรากฏจากหนังสือเหล่านี้ และจากคัมภีร์กุรอ่านอันศักดิ์สิทธิ์ก็อาจทำให้เราแน่ใจได้ว่าไม่มีชาติใดที่ปราศจากศาสดาพยากรณ์หรือ นบี และปราศจากคัมภีร์ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเปิดเผยให้ เพราะมีกล่าวไว้ว่า : “เราจะไม่ลงโทษจนกว่าเราจะสร้างผู้เผยแผ่ศาสนาขึ้นมาก่อน” (กุรอ่าน ๑๗.๑๕) และในอีกแห่งหนึ่งมีข้อความว่า : “และไม่มีประชาชนคนใด นอกจากผู้ตักเตือนที่ได้เดินเข้าไปในหมู่พวกเขา” (กุรอ่าน ๓๔.๒๔) และในอีกแห่งหนึ่งว่า : “เราได้ส่งสาวกของเรามาด้วยการให้เหตุผลที่แจ่มแจ้ง และได้ส่งหนังสือและเครื่องวัดมาพร้อมกับสาวกเหล่านั้น” (กุรอ่าน ๕๗.๒๕)

และความดีที่สูงสุด (Summum bonum) ของหนังสือทั้งสี่เล่มนี้ซึ่งมีเรื่องความลึกลับแห่งวิถีทางและการปฏิบัติในทางพิจารณาไตร่ตรองแห่งลัทธิเอกเทวนิยมบริสุทธินั้น เรียกว่า “อุปเนชัต” (อุปนิษัต) และประชาชนในสมัยนั้นก็ได้อ่านหนังสืออรรถาธิบายคัมภีร์ “อุปเนชัต” นั้นพร้อมด้วยการแปลความหมายที่สมบูรณ์ และออกจะเป็นแบบน้ำท่วมทุ่งสักหน่อย และยังคงเข้าใจกันว่าเป็นส่วนที่ดีที่สุดแห่งการบูชาในทางศาสนาของตน พวกเขามักจะศึกษาหนังสืออรรถาธิบายเหล่านั้นอยู่เสมอ และโดยเหตุที่ผู้แสวงหาสัจธรรมที่มีได้เอาใจจดใจจ่อนี้มีความเห็นเกี่ยวกับหลักการแห่งเอกภาพนี้เป็นพื้นฐานของบุคลิภาพ และที่ไม่ใช่ภาษาอาหรับ ซีเรีย เฮบรู และสันสกฤต เขาจึงต้องการแปลคัมภีร์อุปเนชัต (อุปนิษัต) เป็นภาษาเปอร์เซียให้ถูกต้องตามตัวอักษร โดยใช้สำนวนที่ชัดแจ้งโดยไม่ต้องใช้เหตุผลแบบโลก ๆ เพราะคัมภีร์อุปเนชัต เป็นสมบัติอย่างหนึ่งของลัทธิเอกเทวนิยม และแม้ในหมู่ชาวอินเดียเองก็มีผู้ที่คุ้นเคยกับคัมภีร์นี้โดยตลอดอยู่เพียงไม่กี่คน ด้วยเหตุนี้ เขาจึงปรารถนาจะแก้ปัญหारेื่องความลึกลับซึ่งมีอยู่ในความพยายามของชาวอินเดียที่จะปิดบังไม่ให้พวกมุสลิมรู้

และโดยเหตุที่เมืองพาราณสีซึ่งเป็นศูนย์กลางของศาสตร์ต่าง ๆ ของประชาคมนี้ ในระยะนั้นมีความสัมพันธ์กับผู้แสวงหาสัจธรรมนี้อยู่บ้าง ท่านจึงได้ประชุมพวกบัณฑิตอินดูกับพวกสันยาสี (พระฮินดู) ซึ่งเป็นผู้ทรงแก่เรียนที่สุด และมีความชำนาญในคัมภีร์อุปนิษัตอย่างที่สุดในสมัยนั้น...เมื่อศักราชฮิจเราะห์ที่ ๑๐๖๗ (พ.ศ. ๒๒๐๐) และดังนั้นความยุ่งยากทุกอย่างและหัวเรื่องทั่วๆ ไป ทุกเรื่องที่ ดารา ซิกอห์ ปรารถนาหรือคิดและแสวงหาแต่ไม่พบท่านก็ได้รับจากสารัตถะสำคัญของหนังสือที่เก่าแก่ที่สุดเหล่านี้โดยไม่มีความสงสัยหรือคลางแคลงใจใด ๆ เลย ในสมัยนั้น หนังสือเหล่านี้ถือว่าเป็นหนังสือที่พระเจ้าเป็นเจ้าประทานให้มา และเป็นบ่อเกิดและแหล่งมหาสมุทรแห่งเอกภาพที่สอดคล้องต้องกันกับคัมภีร์กุรอ่านอันศักดิ์สิทธิ์

ดารา ซิกอห์ ผู้สละทิ้งซึ่งอคติเกี่ยวกับความเห็นแก่ตัวที่ต่ำช้าเสียได้นั้น นับว่ามีความสุขมาก ผู้ปราศจากความลำเอียงทั้งปวงด้วยความจริงใจและด้วยพระมหากรุณาของพระเจ้าเป็นเจ้านั้น จะศึกษาและเข้าใจเรื่องแปลชื่อ “ผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่ยิ่งใหญ่” (ซีรริอัคบาร์) โดยทราบว่าเป็นการแปลพระวจนะของพระเจ้าเป็นเจ้า เขาจะกลายเป็นผู้ที่รู้จักเลื่อมใสศรัทธา ปราศจากความกลัว ไม่มีห่วงกังวล และหลุดพ้นเป็นนิรันดร์

ปฏิกิริยาต่อลัทธิลึกลับแบบสกลเทพบูชา

ผู้นำทางศาสนาที่คัดค้านลัทธิลึกลับแบบสกลเทพบูชาและละเลยชะรีอาก็คือ เชค อาหมัด ซิริฮินดี อัล-มะญิดดีด-อิ-อัลฟิ-ฮานี (Shaikh Ahmad Sirhindi al-Mujaddid-i-Alf-i-Thāni : ผู้ฟื้นฟูศาสนาอิสลามขึ้นมาใหม่ในตอนเริ่มต้นพันปีที่สองแห่งศาสนาอิสลาม) ท่านผู้นี้ซึ่งเกิดที่ซิริฮินด์ ในปัญจาบ ตะวันออก เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๗ ได้สมาคมคบหากับ อะบูล ฟัซล (Abū' l-Fazl) และน้องชายของ อะบูล ฟัซล ชื่อ ไฟซี (Faizi) ที่เมืองอัคระฮ์อยู่เสมอ พ.ศ. ๒๑๔๒ ท่านได้บวชในนิกายนักขบัตติ (Naqshbandi)

ความตึงเครียดทางศาสนาในสมัยราชวงศ์โมกุล

๔๖๑

ซึ่งเป็นนิยายพวกผู้วิเศษท่านไม่พอใจจักรพรรดิชะฮานคีร์ (Jahāngir) ที่ทรงเพลาการคัดค้านพวกชีอะฮ์ที่มีอำนาจอยู่ในราชสำนัก แต่ภายหลัง ก่อนที่ท่านจะถึงแก่กรรมเมื่อ พ.ศ. ๒๑๖๗ นั้น ท่านจึงได้กลับมาขอขมาจักรพรรดิชะฮานคีร์อีก

ความสัมฤทธิ์ผลที่ยิ่งใหญ่ของเชค อาหมัด ชิริฮินดี ก็คือการที่ท่านสามารถใช้หลักลึกลับนั่นเอง ทำให้ศาสนาอิสลามอินเดียแยกตัวออกจากลัทธิสุดโต่งของพวกซูฟีได้อย่างประหลาด บางทีความสำเร็จของท่านอาจเนื่องมาจากความเข้าใจส่วนตัวอย่างลึกซึ้งต่อความหมายและคุณค่าของสิ่งที่ท่านปฏิบัติได้ จะอธิบายอย่างย่อ ๆ : สำนักลึกลับของ อิบน์ อะระบี ถือว่าพระผู้เป็นเจ้า (Being) ทรงเป็นหนึ่งใน อันได้แก่ อัลเลาะห์ และถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงสำแดงให้ปรากฏหรือให้กำเนิดขึ้นมาทั้งนั้น พระผู้เป็นเจ้ามิใช่เป็นสิ่งที่นอกเหนือธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่มิอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง พระองค์ทรงเป็นสิ่งที่ปวง การสร้างสรรค์ก็คือความปรารถนาของพระผู้เป็นเจ้าที่จะทรงรู้จักพระองค์เองโดยการแสดงพระองค์ออกมานั่นเอง ณ ที่สุดแห่งวิถีทางที่ลึกลับ (พะนะวา) ผู้วิเศษจะรู้ว่าตัวเองเป็นพระผู้เป็นเจ้า สารัตถะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้าและคุณลักษณะของพระองค์ (ตัวอย่างเช่น พวกซูฟีที่แสวงหาพระผู้เป็นเจ้าที่เป็นปัจเจก) นั้นเป็นหนึ่งใน

เชค อาหมัด แห่งชิริฮินดี ตอบว่า อิบน์ อะระบี และสำนักของเขาเป็นเพียงการพูดถึงความขาดสูญขั้นที่ลึกลับ (พะนะวา) เท่านั้น และว่าข้อนี้มีได้เป็นความแท้จริงขั้นสุดท้ายเลย ณ ชั้นแห่งความขาดสูญ ผู้วิเศษย่อมถูกดูดกลืนเข้าไปในภาวะของพระผู้เป็นเจ้าโดยนัยนั้นและสัมผัสทุกสิ่งทุกอย่างนอกจากพระผู้เป็นเจ้าอย่างสิ้นเชิง อิบน์ อะระบี ได้ทำให้สิ่งที่ป็นจิตวิสัยกับวัตถุวิสัยปนเปกันยุ่งไปหมด เชค อาหมัด กล่าวว่า ความจริง อิบน์ อะระบี จะต้องยังคงเข้าใจโลกเพื่อจะทำให้โลกเป็นเอกลักษณ์กับพระผู้เป็นเจ้าอยู่ มิเช่นนั้นแล้ว เขาก็คงพูดถึงเฉพาะพระผู้เป็นเจ้าเท่านั้น เชค อาหมัด ให้เหตุผลว่า พ้นจากความขาดสูญไปก็มีสถานะหนึ่งที่ อิบน์ อะระบี ไปไม่ถึง ซึ่งในสถานะนั้นผู้วิเศษจะมีประสบการณ์เกี่ยวกับความจริงว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่เหนือความเข้าใจโดยอาศัยสหญาณ ดังนั้น มนุษย์จะต้องหันกลับไปสู่การตรอง และศาสนศาสตร์ที่มีการตรองเป็นหลัก หรือจะพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือ หันกลับไปหาชะรีอาของพวกอูลมะ เชค อาหมัดยืนยันว่าเฉพาะความสัมพันธ์ระหว่างพระผู้เป็นเจ้ากับโลกเท่านั้นที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างสรรค์กับสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์ และการพูดถึงการรวม หรือเอกลักษณ์ทั้งปวงนั้นเป็นมิจาอาทิตฺที่ เกิดจากการสร้างมโนภาพผิด ๆ ที่ลึกลับทางด้านจิตวิสัย

ทัศนะเหล่านี้ เชค อาหมัด ได้ประกาศไว้ใน “จดหมาย” (มัคดubat) ที่ท่านเขียนไปถึงสานุศิษย์และคนอื่น ๆ จดหมายเหล่านี้ซึ่งมีอยู่ ๕๓๐ ฉบับ ได้ก่อให้เกิดเป็นวรรณกรรมทางศาสนาแบบอินโด-มุสลิม แบบคลาสสิกยิ่ง

การรวมกับพระผู้เป็นเจ้าอย่างลึกลับเป็นเรื่องทางจิตวิสัยเท่านั้น

(จากเรื่อง มัคคุบาต, ของเชค อาหมัด จิรอินดี, แผ่นที่ ๕๒ - ๕๓)

เอกภาพอันเป็นทิพย์ที่พวกเขาได้ประสบในวิถีทางของตนมีอยู่ ๒ ชนิดด้วยกัน คือ “เอกภาพแห่งประสบการณ์” (เตาฮีด-อิ-ฮุสดี) กับ “เอกภาพแห่งความมีเป็น” (เตาฮีด-อิ-ลญูดี) “เอกภาพแห่งประสบการณ์” ก็คือการเห็นเฉพาะสิ่งเดียวเท่านั้น อันได้แก่ผู้ที่ดำเนินไปตามวิถีทางที่ลึกลับย่อมเห็นเฉพาะความเป็นหนึ่งเท่านั้น “เอกภาพแห่งความมีเป็น” ก็คือการพิจารณาว่า เฉพาะสิ่งหนึ่งเท่านั้นที่มีเป็น และเข้าใจสิ่งทั้งปวงว่าเป็นสิ่งที่ไม่มีเป็น (อภาวะ) ทั้งนั้น ชื่อว่า ความไม่มีเป็น (อภาวะ) เป็นเพียงการย้อนกลับและบทค่าน (ตามหลักตรรกศาสตร์) ความมีเป็นหนึ่งนั้น “เอกภาพแห่งความมีเป็น” เกิดจากระเบียบแห่งความรู้ที่เป็นแบบตระหนักแน่ และ “เอกภาพแห่งประสบการณ์” เกิดจากระเบียบแห่งความรู้ที่แท้จริงจริง ๆ “เอกภาพแห่งประสบการณ์” อยู่ในระหว่างขั้นที่จำเป็นต่าง ๆ แห่งวิถีทางที่ลึกลับ เพราะความขาดสูญแห่งตัวตนจะตั้งมั่นลงโดยปราศจากความเป็นหนึ่งนี้หาได้ไม่ และปราศจากความเห็นแจ้งที่แท้จริงนั้นเสียแล้ว ความขาดสูญก็เป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้เช่นกัน

อำนาจที่ล้นเหลือเกี่ยวกับทัศนภาพแห่งเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้าก็เป็นไปในลักษณะทำนองว่าเป็นสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ที่จะเห็นสิ่งที่อยู่นอกเหนือสถานะแห่งความขาดสูญของตัวตน (พะนา) ที่นับว่าตรงข้ามกับความมีขาดสูญแห่งตัวตนนั่นก็คือ “เอกภาพแห่งความมีเป็น”...ในหัวใจไม่มีอะไรเลยที่จะก่อให้เกิดเป็นการปฏิเสธความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่นอกเหนือออกไปในเวลาที่ยบรรลุถึงความรู้เกี่ยวกับเอกภาพของพระผู้เป็นเจ้า ตัวอย่างเช่น เมื่อบางคนบรรลุถึงความรู้ที่แท้จริงเกี่ยวกับความมีอยู่ของดวงอาทิตย์ การบรรลุถึงความรู้นั้นมีได้ทำให้เขาคิดว่าในเวลาเดียวกันนั้น ดวงดาวมิได้มีอยู่เลย แต่ในขณะที่เขาเห็นดวงอาทิตย์เขาจะไม่เห็นดวงดาว สิ่งที่เขาเห็นจะเป็นดวงอาทิตย์เพียงอย่างเดียวเท่านั้น ในเวลาที่เขาได้เห็นดวงดาว เขาก็ทราบอย่างไม่ช้าว่าดวงดาวไม่มีอยู่ ความจริงเขาทราบว่าดวงดาวมีอยู่ แต่มันถูกซ่อนเร้นจากสายตาเพราะแสงอย่างแจ่มจ้าของดวงอาทิตย์นั่นเอง บุคคลที่อยู่ในฐานะที่ขัดแย้งกับบุคคลที่ปฏิเสธความมีอยู่ของดวงดาวเพราะเขาทราบว่าเพียงเพราะเขายังมิได้บรรลุถึงความรู้เกี่ยวกับความมีอยู่ของดวงดาวเท่านั้นเอง แล้วลัทธิคำสอนเกี่ยวกับเรื่องเอกภาพของความมีเป็นซึ่งเป็นการปฏิเสธทุกสิ่งทุกอย่างนอกจากตัวตนของพระผู้เป็นเจ้า (Self of the Divine) จึงต้องทำสงครามทั้งกับเหตุผลและชะรีอาในเรื่องความแตกต่างตรงกันข้ามกับเอกภาพแห่งประสบการณ์ ซึ่งในเอกภาพแห่งประสบการณ์นั้น การหลับตาแลเห็นเอกภาพไม่ปรากฏว่ามีใครได้แย่งเลย ตัวอย่างเช่นในเวลาที่ยพระอาทิตย์ขึ้น การปฏิเสธการมีอยู่แห่งดวงดาวก็คือการปฏิเสธข้อเท็จจริงนั่นเอง ในเวลาเดียวกัน เมื่อเรามองไม่เห็นดวงดาว ก็ย่อมไม่มีการโต้แย้งใด ๆ การที่ดวงดาวมองไม่เห็นนั้นมันเนื่องมาจากแสงดวงอาทิตย์มีเหนือกว่าแสงแห่งดวงดาวนั่นเอง ถ้าหากทัศนภาพของเรามีอำนาจมากจนกระทั่งแสงของดวงอาทิตย์ทำอะไรไม่ได้แล้ว เราก็จะมองเห็นดวงดาวแตกต่างหากจากดวง

อาทิตย์ อำนาจแห่งการเห็นนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ณ “สถานี่” แห่งสัจธรรมที่สัมบูรณ์

ดังนั้น ถ้อยคำของเขียบางคนผู้คัดค้านวิถีทางที่ถูกต้องและนำคนบางคนไปสู่ลัทธิคำสอนเกี่ยวกับเอกภาพแห่งความมีเป็น เช่น อาบู มันซูร์ อัล-ฮัลลาจ (Abū Mānsūr al-Hallāj) ที่กล่าวว่า “ข้าพเจ้าเป็นพระผู้เป็นเจ้า” และ อาบู ยาซิด บิสตামী (Abū Yāzīd Bisṭāmī) ที่กล่าวว่า “จงยกย่องข้าพเจ้า!” และอื่นๆ เป็นต้น นับว่าเป็นการถูกต้องที่จะนำประชาชนไปสู่ “เอกภาพแห่งประสบการณ์” และการคัดค้านลัทธิคำสอนนั้นเราจะต้องไม่ยอมรับ เมื่อใดก็ตามที่สิ่งที่นอกเหนือไปจากพระผู้เป็นเจ้าที่สูงส่งถูกซ่อนเร้น เขาก็จะกล่าวถึงสิ่งเหล่านั้นในเวลาที่เขาตั้งใจจะอยู่กับปิตี และพวกเขาจะไม่ยืนยันสิ่งใด ๆ นอกจากพระผู้เป็นเจ้า ความหมายของข้อความที่ว่า “ข้าพเจ้าคือสัจธรรม” ก็คือว่าพระองค์ทรงเป็นสัจธรรม มิใช่ “ข้าพเจ้า” (อัล-ฮัลลาจ) โดยเหตุที่เขาได้เห็นตัวเขาเอง เขา (อัล-ฮัลลาจ) จึงมิได้ถือมั่นว่า เขานั้นแหละที่เห็นตัวเขาเอง และเขาเรียกสิ่งที่เขาเห็นว่าพระผู้เป็นเจ้า ข้อนี้เป็นความไม่เชื่อถือ ณ ที่นี้ไม่มีใครเลยที่อาจพูดได้เพราะการไม่ยืนยันสิ่งหนึ่ง ไม่ (จำเป็นที่จะต้อง) ปฏิเสธความมีเป็นของสิ่งนั้น และนี่แหละคือสิ่งที่ “เอกภาพแห่งความมีเป็น” ยืนยันละ เพราะข้าพเจ้าพูดว่า การไม่ยืนยันอะไรหาใช่การปฏิเสธสิ่งใด ๆ ไม่ ความจริงในวิถีทางที่ลึกลับชั้นนี้ ได้มีการทำให้ประหลาดใจ (เกี่ยวกับความรุ่งโรจน์ของพระผู้เป็นเจ้า) เป็นอย่างมาก และคำสั่งทั้งปวงก็กลายเป็นคำสั่งที่ไร้ผล

ในข้อความที่ว่า “จงยกย่องข้าพเจ้า!” นั้นหมายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพระผู้เป็นเจ้า หาได้หมายถึงความศักดิ์สิทธิ์ของพวกผู้วิเศษไม่ ทั้งนี้ก็เพราะพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงอยู่เหนือสายตาของผู้วิเศษทั้งหลายทั้งปวงอย่างสิ้นเชิง... พวกผู้วิเศษบางคนมิได้แสดงความรู้สึกเช่นนั้นออกมาในสถานะแห่งประจักษ์ภาวะที่แท้จริงซึ่งเป็นสถานะแห่งการทำให้ประหลาดใจเลย เมื่อพวกเขาผ่านพ้นขั้นนี้ไปและบรรลุถึงประจักษ์ภาวะที่สมบูรณ์ พวกเขาก็จะไม่เปล่งถ้อยคำเช่นนั้นออกมา และจะไม่ละเมิดขอบเขตที่เหมาะสมเลย

ในสมัยเหล่านี้ บรรดาผู้ที่อ้างว่าตนดำรงชีวิตอยู่แบบพวกซูฟีเป็นจำนวนมากได้โฆษณาเรื่อง “เอกภาพแห่งความมีเป็น” และไม่ทราบอะไรนอกเหนือไปจากเอกภาพแห่งความมีเป็นนั้นเลย เขาก็ยังคงอยู่เบื้องหลังในความรู้ที่แท้จริง และได้ลดถ้อยคำต่าง ๆ ของพวกเขาซึ่งความหมายแห่งการสร้างจินตภาพของตนเองและถือเอาจินตภาพเหล่านั้นเป็นผู้แนะนำสำหรับอนุชนของตน โดยทำให้ความลับที่เลวร้ายของตนเองมีอยู่เรื่อย ๆ ไปโดยวิธีการสร้างมโนภาพเหล่านี้ ถ้าหากจะมีการแสดงความรู้สึกออกมาในถ้อยคำของเขียบางคนก็นำไปสู่เอกภาพแห่งความมีเป็นละก็ การแสดงความรู้สึกด้วยถ้อยคำเหล่านั้นก็จำเป็นจะต้องถูกโจมตีโดยแท้...

๔๖๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ชะริอาเป็นวิถีทางทางศาสนาที่แท้

(จากเรื่อง มัคคุบาต, ของเชค อาหมัด ซิริฮินดี, แผ่นที่ ๔๖๔-๖)

องค์นี้ที่ได้ตรัสไว้ว่า ชะริอาที่มีอยู่ ๓ ส่วนด้วยกัน คือ ความรู้ ๑ การกระทำ ๑ และความเชื่อที่จริงใจ ๑ ชะริอาจะชื่อว่าได้พิสูจน์สอบสวนแล้วก็ต่อเมื่อส่วนทั้งสามนี้ได้รับการพิสูจน์สอบสวนแล้วเท่านั้น เมื่อได้พิสูจน์สอบสวนชะริอาแล้ว ก็จะบรรลุถึงความพอใจของพระผู้เป็นเจ้า และข้อนี้เรียกว่าประเสริฐเหนือสิ่งอื่นใดทั้งหมด “ขอพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดจงทรงพอพระทัยส่วนต่าง ๆ เหล่านี้เถิด!” เพราะฉะนั้น ชะริอาจึงเป็นการรับประกันพรทั้งหมดนี้ และไม่มีวัตถุประสงค์ใด ๆ ในการแสวงหาสิ่งใด ๆ นอกเหนือจากชะริอาเลย วิถีทางและสัจธรรมซึ่งพวกซูฟีเห็นว่าแตกต่างกันอย่างเด่นชัดนั้น ต่างก็เป็นผู้รับใช้ชะริอาด้วยกันทั้งคู่ ในการที่จะทำส่วนที่สามแห่งชะริอาคือ ความเชื่อที่จริงใจให้สมบูรณ์นั้น วัตถุประสงค์ในการที่จะให้ได้มาซึ่งสองส่วนแรกของชะริอา นั้น ก็คือการทำชะริอาให้สมบูรณ์ หาใช่การทำสิ่งอื่นใดให้สมบูรณ์ไม่ สถานะและสถานะและเหตุผลต่าง ๆ ที่เกิดแก่พวกซูฟีตามวิถีทางนี้มีได้รวมอยู่ในบรรดาวัตถุประสงค์ของชะริอาเลย การสร้างจินตภาพ มโนคติ และความคิดที่มีคมของผู้ที่เริ่มเดินไปตามวิถีทางเมื่อได้ผ่านสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ไปได้หมดแล้วก็ต้องบรรลุถึงขั้นแห่งความสงบนิ่งในพระผู้เป็นเจ้าอันเป็นที่สุดแห่งขั้นต่าง ๆ ของนักจาริกแสวงบุญผู้ดำเนินไปตามวิถีทางที่ลึกกลับ และเป็นวัตถุประสงค์แห่งความปรารถนาที่ยิ่งใหญ่ที่สุด นับว่าเคราะห์ร้ายอยู่หน่อยที่วัตถุประสงค์แห่งการผ่านพ้นขั้นต่าง ๆ แห่งวิถีทางไปหาความแท้จริงที่อยู่นอกเหนือออกไปไม่ใช่เพียงการบรรลุถึงความเชื่อที่จริงใจนั้น ซึ่งเป็นสาเหตุที่แท้จริงแห่งความสงบนิ่งในพระผู้เป็นเจ้า...ประชาชนที่มีสายตาสั้นห้วงที่จะได้บรรลุถึงขั้นต่าง ๆ และสถานะต่าง ๆ แห่งวิถีทางที่ลึกกลับอยู่ในบรรดาสิ่งต่าง ๆ ที่เขาปรารถนามากที่สุดด้วย ในที่สุด พวกเขาก็คงถูกกักขังอยู่ในความคิดของตน และในการสร้างจินตภาพของตน และทำให้ตนลื่นจากความสมบูรณ์แห่งชะริอา

การเปิดเผยและการจรรโลงใจที่ประนีประนอมกัน

(จากเรื่อง มัคคุบาต, ของเชค อาหมัด ซิริฮินดี, แผ่นที่ ๕๐ - ๕๖)

นบีของพระผู้เป็นเจ้าย่อมเป็นบุคคลที่พระผู้เป็นเจ้าทรงโปรดปราน ทุก ๆ สิ่งที่ดี และนำปรารถนานั้นก็เกินไปเพื่อบุคคลผู้เป็นที่โปรดปรานของพระผู้เป็นเจ้าทั้งนั้น ดังที่พระผู้เป็นเจ้าได้ตรัสไว้ในคัมภีร์กุรอานอันศักดิ์สิทธิ์ว่า “ไม่ต้องสงสัยเลยว่า ความประพฤติและคุณลักษณะของสุเจ้านับว่าดีที่สุด” และว่า “สุเจ้าอยู่ในหมู่พวกนบีและในวิถีทางที่ชอบโดยไม่ต้องสงสัย” และว่า “นี่เท่านั้นที่เป็นวิถีทางที่ชอบที่สุเจ้าจะต้องดำเนินไป และสุเจ้าจะต้องไม่ดำเนินไปตามวิถีทางที่ผิด” ประชาชนของท่านเรียกท่านว่าวิถีทางที่ตรงและสิ่งที่อยู่อกวิธิตัวจิตของท่านเป็นสิ่งที่ต้องห้ามดังที่นบีได้ตรัสไว้ว่า “ควรจะขอบคุณท่านนบีได้แสดงวิถีทางที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนทั้งหลาย” ทั้งยังได้ตรัสไว้อีกว่า ความเชื่อที่ขึ้นในยอมนำมาทำให้การปฏิบัติศาสนกิจในภายนอกถูกต้องสมบูรณ์ และว่าไม่มีความขัดแย้งกัน

ระหว่างความเชื่อที่ขึ้นในกับการปฏิบัติศาสนกิจในภายนอกแม้เพียงเส้นยาแดงเดียว ตัวอย่างเช่น การไม่พุดปิดเป็นชะรีอา และการประณามความคิดที่จะโกหกในใจนั้นเป็นวิถีทาง (ตะรีกะ) และความแท้จริงชั้นใน (หะกีกัต) ถ้าหากการประณามนี้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ แต่ทว่าด้วยความลังเลใจและจะต้องใช้ความพยายามอย่างมากมาแล้ว ก็ถือว่าเป็นวิถีทาง ถ้าหากการประณามนี้เกิดขึ้นโดยไม่ต้องลังเลใจอะไรเลย ก็นับว่าเป็นความแท้จริงชั้นใน แล้วในสัจธรรมก็ได้แสดงให้เห็นความเชื่อที่ภายในซึ่งเป็นทั้งวิถีทางและสัจธรรม นี่เป็นชะรีอา เมื่อผู้เดินทางซึ่งเดินไปตามวิถีทางที่นำดำเนินได้เผชิญกับอะไรก็ตามที่ต้องทำการต่อสู้กับชะรีอาอย่างเปิดเผยแล้วนำเอาสิ่งนั้นมาใช้ทั้งคืน เขาก็ย่อมถือว่าตกเป็นเหยื่อแห่งความมัวเมา และจะถูกสถานะที่ลึกลับ (ฮาล) ครอบงำ ถ้าหากพวกเขาผ่านขั้นนั้นไปได้และหันกลับไปหาความกลับมีสติ สิ่งที่ดีตรงข้ามกับชะรีอาจะถูกขจัดและถูกทำลายลงได้อย่างสิ้นเชิง

ตัวอย่างเช่น กลุ่มบุคคลที่มีนเมา จำกัดขอบเขตจินตนาการของตนให้ตนเอง และพิจารณาเห็นบุคคลของพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นผู้ที่โลกห้อมล้อมอยู่ ทักษะนี้ตรงข้ามกับความเห็นของพวกอุละมาออร์ธอดอกซ์ พวกอุละมาออร์ธอดอกซ์คงยืนกรานวิถีทางแห่งความรู้ (ที่ถือกันมาตามปรีมปราประเพณี) ทั้ง ๆ ที่ข้อเท็จจริงที่ว่าบุคคลของพระผู้เป็นเจ้ามิได้ถูกคำบัญชาที่เด็ดขาดใด ๆ จำกัดขอบเขต และทั้ง ๆ ที่ข้อเท็จจริงว่าการจัดอะไรบางอย่างเข้าไปในบุคคลของพระผู้เป็นเจ้าเป็นการขัดแย้งกับข้อความที่แจ่มชัดที่ว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่เหลือที่จะพรรณนาได้และเป็นผู้ที่ลึกลับ แต่เมื่อพวกเขาที่ยืนยันว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่ประชิดกับโลก (limitrophe) พวกเขาตกอยู่ในความอลเวง ความเขลา และอวิชชา พระผู้เป็นเจ้าจะต้องทรงทำอะไรต่อการจัดมโนคติและการกำหนดขอบเขตของมนุษย์เข้าไปในบุคคลของพระองค์ด้วยเล่า? พวกเขาที่จะต้องแก้ตัวว่า ความตั้งใจของพวกเขาก็คือ การเข้าใจการสำแดงพระองค์ให้ปรากฏของพระผู้เป็นเจ้าเป็นประการแรก และว่าเมื่อพวกเขาเห็นการสำแดงพระองค์ให้ปรากฏของพระผู้เป็นเจ้าแล้ว พวกเขาก็ไม่ทราบว่าจะทรงสำแดงพระองค์ให้ปรากฏเพื่ออะไร และพวกเขาก็ตีความการสำแดงพระองค์ให้ปรากฏนั้นว่าเป็นองค์พระผู้เป็นเจ้าเอง...

บุคคลของพระผู้เป็นเจ้าที่สูงส่งนั้นพวกอุละมาออร์ธอดอกซ์เกือบจะเข้าใจได้ดีที่สุดเมื่อพวกเขาถือว่าพระองค์ทรงเป็นผู้ที่เหลือที่จะพรรณนาได้และไม่อาจเปรียบเทียบกับอะไรได้ และว่าอะไรก็ตามที่อยู่นอกเหนือพระองค์ก็คืออะไรบางอย่างที่เพิ่มเติมให้แก่การสำแดงพระองค์ให้ปรากฏนั้น ถ้าการสำแดงพระองค์ให้ปรากฏจะสามารถพิสูจน์ได้ละก็ เราก็จะทราบว่าการสำแดงพระองค์ให้ปรากฏนั้นอยู่นอกเหนือขอบเขตแห่งสัจตถะสำคัญของพระองค์และเราจะกล่าวไม่ได้ว่าขอบเขตแห่งการสำแดงพระองค์ให้ปรากฏนั้นเป็นขอบเขตแห่งสัจตถะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้า ดังนั้น ทักษะของพวกอุละมาจึงนับว่ามโหฬารยิ่งกว่าทักษะของพวกซูฟีมาก ความจริงพวกซูฟีเห็นว่าบุคคลของพระผู้เป็นเจ้านั้นได้ถูกระบุไว้ในสัจตถะสำคัญของพระผู้เป็นเจ้าตามทักษะของพวกอุละมาออร์ธอดอกซ์ ความใกล้ชิดและการสังสรรค์กับบุคคลของพระผู้เป็นเจ้า และการที่ความรู้ชั้นในสอดคล้องต้องกันกับศาสตร์

ต่าง ๆ ของชะรีอานั้นนับว่าถูกต้องและสมบูรณ์...

ตำแหน่งแห่งธรรมนั้นสูงส่งกว่าตำแหน่งแห่งความเป็นนักบุญ ที่สูงส่งยิ่งกว่าตำแหน่งนักบุญขึ้นไปอีกก็คือตำแหน่งแห่งความเป็นปิตุและมารที่ได้อำนาจมาโดยการบันดาลใจหรือโดยการที่พระเจ้าทรงเปิดเผยแก่นบี ในระหว่างความรู้ที่ได้รับมาโดยการบันดาลใจกับความรู้ที่ได้อำนาจมาโดยการเปิดเผยของพระเจ้าเป็นเจ้านั้นมีเฉพาะความแตกต่างกันแห่งกรรมวิธีหรือกระบวนการเท่านั้น...การเปิดเผยของพระเจ้าเป็นเจ้านั้นนับว่าเป็นความรู้ที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง ส่วนการบันดาลใจนั้นเป็นเพียงความเห็นทั้งนี้เพราะการเปิดเผยของพระเจ้าจะได้มาโดยอาศัยทศสัจเป็นสื่อกลาง และทศสัจก็เป็นผู้ที่บริสุทธิ์ จึงมิได้มีข้อหาใด ๆ เกี่ยวกับข้อบกพร่องของทศสัจเหล่านั้นเลย

แม้ว่าการบันดาลใจจะมีสถานะทางด้านศาสนาสูงและเกิดจากหัวใจ และหัวใจก็เกิดจากระเบียบสวรรค์ (Divine Order) แต่การบันดาลใจก็เกี่ยวเนื่องกับเหตุผลและตัวตนที่ต่ำต้อยกว่า และแม้เขาจะเฝ้าดูตัวตนที่ต่ำต้อยว่ามากแค่ไหนเพียงใดก็ตาม ตัวตนนั้นก็มิเคยโผล่ขึ้นมาเหนือคุณภาพของมันเองเลย ความสามารถที่จะหาข้อบกพร่องได้พบก็มีอยู่ในการบันดาลใจนั่นเอง แต่เราก็จะต้องทราบว่าการรอดพ้นแห่งคุณภาพของตัวตนที่ต่ำต้อยกว่าและความพองนั้นเป็นผลประโยชน์และความก้าวหน้าอย่างหนึ่ง ถ้าหากตัวตนที่ต่ำต้อยกว่าถูกห้ามจากการสำแดงคุณภาพของมันให้ปรากฏอย่างสิ้นเชิงแล้ว วิถีทางแห่งการพัฒนาทางด้านศีลธรรมและจิตใจจะถูกขัดขวาง ดวงวิญญาณก็คงบรรลุถึงตำแหน่งแห่งทศสัจและคงจะถูกกักขังไว้ ดวงวิญญาณจะก้าวหน้าต่อไปก็โดยอาศัยการขัดแย้งกันระหว่างดวงวิญญาณกับตัวตนที่ต่ำต้อยกว่า ถ้าหากไม่มีความขัดแย้งกันใด ๆ เหลืออยู่เลย แล้วการพัฒนาจะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร ?

ต่อต้านพวกผู้นำที่ถูกพวกอุละมาที่คิดในข้ออในกระดูนำไปผิด ๆ

(จากเรื่อง มัคคุบาท, ของเชค อาหมัด ซิริฮินดี, ผูกที่ ๕๔๖-๕๔๖)

ในด้านความสัมพันธ์ที่สุลต่านมีต่อโลกนั้นก็คล้าย ๆ กับที่ดวงวิญญาณมีความสัมพันธ์ต่อร่างกายจะนั้น ถ้าหากดวงวิญญาณสดชื่น ร่างกายก็สดชื่นด้วย ถ้าหากดวงวิญญาณไม่สบาย ร่างกายก็พลอยไม่สบายไปด้วย ความซื่อสัตย์ของผู้ปกครองบ้านเมืองหมายถึงความซื่อสัตย์ของโลก ความคดโกงของผู้ปกครองบ้านเมืองก็หมายถึงความคดโกงของโลก เป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าอะไรเป็นเหตุทำให้ประชาชนที่นับถือศาสนาอิสลามบังเกิดขึ้นมา แม้ว่าศาสนาอิสลามจะมีอยู่ในต่างแดน แต่ความไม่มั่นคงของประชาคมมุสลิมในยุคก่อน ๆ ก็ได้ไปไกลเกินจุดประสงค์ที่พวกมุสลิมได้ประพฤติปฏิบัติตามศาสนาของตนและผู้ที่ไม่นับถือศาสนาอิสลามประพฤติปฏิบัติตามศาสนาของเขาเลย ดังที่คัมภีร์กุรอานกล่าวไว้ว่า “วิถีทางสำหรับท่านก็เพื่อตัวท่าน วิถีทางสำหรับเราก็เพื่อตัวเรา...”

ในชั่วอายุคนรุ่นก่อน ๆ ในสายตาของมนุษย์นั้น ผู้ที่ไม่นับถือศาสนาอิสลามได้หันไปหาวิถี

ความตึงเครียดทางศาสนาในสมัยราชวงศ์โมกุล

๔๖๗

ทางแห่งความมีอำนาจเหนือ พิธีรีตองของผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลามได้แพร่เข้าไปถึงที่อยู่ของอิสลาม และพวกมุสลิมก็อ่อนแอเกินไปที่จะแสดงให้เห็นบุญดีของศาสนา เพราะถ้าหากพวกเขาแสดงบุญดีของศาสนาอิสลามออกมา เขาก็จะถูกฆ่า พวกเขาได้ร้องเรียนเรื่องความยากลำบากของพวกตนให้พระมุฮัมมัดผู้เป็นที่โปรดปรานของพระผู้เป็นเจ้าทรงทราบว่ามีคนที่มีความเชื่อถือในพระมุฮัมมัดต้องมีชีวิตอยู่อย่างน่าอัปยศขายหน้าและอย่างไร้ศักดิ์ศรี พวกผู้ที่ไม่ยอมรับนับถือพระมุฮัมมัดกลับได้รับเกียรติยศชื่อเสียงและความเคารพนับถือจากพวกมุสลิมและใช้ความโง่ของเขาแสดงความเสียใจต่อศาสนาอิสลาม ผู้ที่ไม่เชื่อฟังและพวกผู้ที่ปฏิเสธพระมุฮัมมัดได้เอาน้ำเกลือคือความเย้ยหยันและการด่าว่าทาลงไปที่แผลของพวกที่มีศรัทธามั่นในศาสนาดวงอาทิตย์ผู้นำทางก็ได้ถูกซ่อนไว้เบื้องหลังผ้าคลุมหน้าคือความบกพร่อง และแสงแห่งจักรวรรก็ถูกปิดบังและทำให้อับแสงไปอยู่เบื้องหลังม่านคือความโง่อย่างน่าขัน

ทุกวันนี้ เมื่อชาวดีเกี่ยวกับความหายนะของสิ่งที่ห้ามศาสนาอิสลาม (นั่นคือการสวรรคตของพระเจ้าอัครบาร) และการที่พระราชแห่งศาสนาอิสลามได้ขึ้นครองราชสมบัติ (คือ จักรพรรดิชะฮาสีร์) กำลังถึงหัวเลี้ยวหัวต่อนั้น ประชาคมของผู้ที่มีศรัทธามั่นในศาสนาถือว่าเป็นหน้าที่ที่ตนจะต้องให้ความช่วยเหลือและเป็นผู้ช่วยผู้ปกครองบ้านเมือง และถือเอาการเผยแพร่กฎหมายศักดิ์สิทธิ์และการทำให้ประชาคมมีความมั่นคงเป็นแนวปฏิบัติ การช่วยเหลือและสนับสนุนนี้กำลังมีผลทั้งในด้านคำพูดและการปฏิบัติ ในศาสนาอิสลามสมัยแรก ๆ นั้น ผู้ที่ประสบผลสำเร็จมากที่สุดก็คือพวกที่ทำให้ปัญหาเกี่ยวกับกฎหมายศักดิ์สิทธิ์หมดไป และพวกที่ประกาศความเห็นทางเทววิทยาเกี่ยวกับคัมภีร์กุรอาน สุนนะ และความสอดคล้องแห่งประชาคม ทั้งนี้ก็เพื่อว่าความบกพร่องและความเปลี่ยนแปลงใหม่เช่นนั้น ดังที่ได้เคยปรากฏมาแล้ว จะได้ไม่นำประชาชนไปนอกกลุ่มนอกทางและถึงจุดจบด้วยการซื้อราชบรรดบังหลวง บทบาทนี้นับว่าเป็นลักษณะพิเศษของพวกอุละมาอ์หรือธอดอกซ์ ซึ่งควรจะมองดูโลกที่มองไม่เห็นเสมอ ๆ

พวกอุละมาแบบโลก ๆ ซึ่งถือว่าประณิธานทางโลก ๆ ของเขาคือศาสนาของเขานั้นเอง ความจริงการสนทนาปราศรัยของพวกเขาก็นับว่าเป็นยาพิษที่เป็นอันตรายถึงตาย และการคดโกงของพวกเขาก็เป็นเสมือนโรคติดต่อ... ในชั่วอายุคนก่อนหน้านั้นความหายนะอย่างใหญ่ทุกครั้งที่เกิดขึ้นล้วนเกิดมาจากความปรารถนาอันลามกของประชาชนเหล่านี้ทั้งสิ้น พวกเขาผู้นำผู้ปกครองบ้านเมืองให้ดำเนินไปในทางที่ผิด ๆ นิกายต่าง ๆ ๗๒ นิกาย ที่ดำเนินไปตามวิถีทางแห่งความผิดพลาดได้สูญหายไป ทั้งนี้ เพราะผู้ปกครองบ้านเมืองใช้ความผิดพลาดของพระองค์บังคับบุคคลอื่น ๆ และพวกซุฟีที่ถือกันว่ามีส่วนในสมัยนี้ก็ถือตามการตัดสินใจของพวกอุละมาที่คิดในช่องอในกระดุก การคดโกงของพวกอุละมาเหล่านี้ก็เป็นเสมือนโรคติดต่อที่มีอันตรายร้ายกาจ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่า ถ้าหากว่าใครก็ตามทั้ง ๆ ที่ได้รับความช่วยเหลือทุกชนิดก็ยังทำความผิดพลาดอยู่ และเกิดความแตกแยกขึ้นในศาสนาอิสลาม ความผิดพลาดนั้นก็ควรจะได้รับการลงโทษเสียบ้าง แต่บุคคลที่มีทรัพย์สินสมบัติ

น้อยเต็มไปด้วยความเกลียดชังเหล่านี้มักปรารถนาจะเข้าซื้อตัวไว้ในพวกผู้ช่วยเหลือศาสนาอิสลามและขออะไรต่ออะไรอย่างพราห์เพรื่อ...ประชาชนที่ไม่อยู่ในอิโรวาทเหล่านี้หาทางทำให้ผู้ที่มิจิตใจโอบอ้อมอารีมีความเชื่อถือ และเห็นตัวเองว่าเป็นวีรบุรุษ...พวกเขาคิดว่าในสมัยเช่นนี้ ถ้าพระผู้เป็นเจ้าทรงมีพระประสงค์ ผู้ที่มีคุณธรรมก็จะได้รับเกียรติจากพระราชาเป็นแน่

ชาห์ วะลี อุลลาห์

สัญชาติของศาสนาอิสลามในอินเดียที่จะต้องมีความอดทนและความยืดหยุ่นได้ในฐานะเป็นเงื่อนไขแห่งความอยู่รอดของตนนั้นถือว่าเป็นสัญลักษณ์ในชีวิตและความคิดของ ชาห์ วะลี อุลลาห์ แห่งเดลี (Shah Wali Ullah : พ.ศ. ๒๒๔๖ - ๒๓๐๕) ผู้ได้เขียนหนังสือไว้ในระหว่างสมัยที่จักรวรรดิโมกุลกำลังเสื่อม และก่อนที่ศาสนาอิสลามในอินเดียจะได้รับความกระทบกระเทือนจากความคิดแบบตะวันตก ชาห์ วะลี อุลลาห์ ได้แปลคัมภีร์กุรอ่านเป็นภาษาเปอร์เซีย ได้เขียนหนังสืออรรถาธิบายคัมภีร์กุรอ่าน ท่านเป็นนักศึกษาศึกษาที่ศึกษาปรัมาประเพณี ทัฬหวิทยาแบบสกอลาสติก และนิติศาสตร์ และเป็นผู้ปฏิบัติตามลัทธิซูฟี ความสำคัญของท่านในฐานะเป็นนักคิดทางศาสนานั้นก็เพียงพอประมาณ แต่ข้อเขียนของท่านได้ชี้ให้เห็นว่าศาสนาอิสลามในอินเดียได้ทำให้ร่องรอยทางด้านพุทธิปัญญาและทางศาสนาสัมพัทธ์ศตวรรษที่ ๑๑ - ๑๒ ยังมีชีวิตชีวาโดยมิได้สูญเสียความกระปรี้กระเปร่าและความกว้างขวางเลย ชาห์ วะลี อุลลาห์ได้ช่วยทำให้แน่ใจว่าอย่างน้อยที่สุดในหมู่พวกมุสลิมนั้นก็ไม่มีการต่อสู้ทางศาสนาที่เข้มข้นใด ๆ เพื่อทำให้การต่อสู้ทางการเมืองในอินเดียหลังจากที่จักรพรรดิออรังเซบสวรรคตแล้วครบถ้วนขึ้นเลย ข้อความต่อไปนี้จะเห็นว่า ชาห์ วะลี อุลลาห์ ได้สอนบทเรียนเก่า ๆ เกี่ยวกับการอุทิศชีวิตจิตใจให้แก่ลัทธิของนบีและความต้องการเพื่อให้มีใจกว้างและความอดทนในอันที่จะตีความหมายบัญญัติของชะรีอะ

การเลียนแบบของพระมุฮัมมัด

(จากเรื่อง โลกมุสลิม, ปีที่ ๔๕, ฉบับที่ ๔, (แปลโดย เราะห์มาห์) น. ๓๒๖ - ๒๗)

จงทราบเถิดว่ากฎเกณฑ์ที่จะไขไปสู่ความสุขก็คือการเจริญรอยตามสุนนะและเลียนแบบสาวกของพระผู้เป็นเจ้าในการออกไปและการเข้ามา ในการเคลื่อนไหวและการสงบนิ่งทั้งปวง รวมทั้งในลักษณะการกิน การวางท่าทาง การหลับ และการพูดด้วย ข้าพเจ้ามิได้กล่าวถึงเรื่องนั้นเกี่ยวกับลักษณะการของผู้เผยแผ่ศาสนาของพระผู้เป็นเจ้าในเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติในทางศาสนาเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เพราะไม่มีเหตุผลใด ๆ ที่จะเพิกเฉยต่อปรัมาประเพณีที่พวกเขาได้ประพฤติกันสืบมา ทั้งไม่มีอะไรจะต้องปฏิบัติต่อเรื่องราวต่าง ๆ เกี่ยวกับประโยชน์และความเคยชินทั้งปวง เพราะในวิถีทางเช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดมีการประพฤติปฏิบัติตามที่ไมเคร่งครัดขึ้นมา พระผู้เป็นเจ้าได้ตรัสไว้ว่า "ถ้าสุเจ้ารักพระผู้เป็นเจ้า ก็จงตามเรามาและพระผู้เป็นเจ้าก็จะทรงรักสุเจ้า" (กุรอ่าน ๓.๒๗) และพระองค์ได้ตรัสว่า "อะไรที่ผู้เผยแผ่ศาสนาเข้ามาให้สุเจ้าจงรับไว้ อะไรที่ผู้เผยแผ่ศาสนาห้าม

สู่เจ้าจงดเว้นเกิด” (กูรฺอาน ๕๙.๗) ดังนั้น ในเวลาที่ท่านสวมกางเกง ท่านจะต้องนั่ง และในเวลาที่คุณผูกผ้า ท่านจะต้องยืน เวลาสวมรองเท้า ก็ต้องสวมเท้าขวาก่อน และจงรับประทานอาหารด้วยมือขวา เมื่อตัดเล็บ ก็จงตัดเล็บนิ้วชี้มือขวาก่อน และตัดเล็บหัวแม่มือมือขวาทีหลัง ในการตัดเล็บเท้าจะต้องเริ่มตัดเล็บนิ้วก้อยของเท้าขวาก่อน และตัดเล็บนิ้วก้อยของเท้าซ้ายเป็นเล็บสุดท้าย ในการเคลื่อนไหวและเวลาที่สงบนิ่งทั้งปวง ท่านก็จะต้องปฏิบัติในท่านองเดียวกันนี้ มุฮัมมัด ปิ. อัซ-ลาม ไม่เคยรับประทานแต่งเพราะลักษณะที่ผู้เผยแผ่ศาสนาของพระเจ้าเป็นเจ้าบริโศกแต่งมิได้ถูกถ่ายทอดมาอย่างเขา ชายคนหนึ่งขาดความระมัดระวังและได้เริ่มใส่รองเท้าข้างซ้ายก่อน ดังนั้น เขาจึงต้องชดเชยต่อกรรมนั้นด้วยการให้ข้าวสาลี “เคอร์” หนึ่ง บัดนี้ไม่เป็นการเหมาะสมเลยที่จะปล่อยปละละเลยในเรื่องเช่นนั้นและกล่าวว่านี่เป็นสิ่งหนึ่งเกี่ยวกับการใช้และความเคซิน ดังนั้น จึงไม่มีจุดประสงค์ใด ๆ ในอันที่จะเจริญรอยตามบีในเมื่อฟังถึงเรื่องนี้ ทั้งนี้ก็เพราะว่ามันจะปิดประตูสำคัญที่จะนำไปสู่ความสุขสำหรับท่านเสีย

การตีความทางด้านกฎหมาย

“อิัจติฮาด” (Ijtihad) หรือการตีความทางด้านกฎหมายเป็นกระบวนการที่ทำให้นักศึกษาแห่งชะรีอาบรรลุถึงการพิจารณาตัดสินกฎหมายคัมดีลชีห์ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่การตัดสินก่อน ๆ ครอบคลุมไปไม่ถึงถึง การตีความทางด้านกฎหมายเป็นวิถีทางเดียวเท่านั้นที่จะตัดสินชะรีอาให้เข้ากับเหตุการณ์ทางด้านสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงอยู่ โดยที่จะต้องรักษาอุดมคติของลัทธิหรือร็อดดอกซ์คือการเจริญรอยตามบีในอันที่จะเชื่อถือกฎหมายที่พระเจ้าทรงเปิดเผยให้ทราบด้วย ปัญหาเกี่ยวกับการตีความทางด้านกฎหมายได้เป็นปัญหาแนวหน้าในทุกยุคทุกสมัยที่เกิดมีวิกฤตการณ์เกี่ยวกับประชาคมอินโด - มุสลิม ไม่ว่าจะเป็นในประเทศปากีสถานที่เพิ่งตั้งใหม่หรือในสมัยชาห์ วะลี อุลลาห์ ในพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เมื่ออำนาจของมุสลิมกำลังแตกกระจัดกระจายอยู่ก็ตาม ชาห์ วะลี อุลลาห์ได้แนะนำให้ผู้ตีความกฎหมายหลีกเลี่ยงการตัดสินที่ไม่มีหลักเกณฑ์และการขัดแย้งกันในทางทำลายเสียและแนะนำให้เอาทางสายกลางทอง (Golden Mean) มาใช้จะเหมาะสมกว่า

(จาก โลกมุสลิม, ปีที่ ๔๕, เล่ม ๔, น. ๓๔๗ - ๕๔ มีหลายแห่ง; ๓๕๗ - ๕๘)

ลักษณะที่แท้จริงแห่งการตีความทางด้านกฎหมาย (อิัจติฮาด) ตามที่พวกนักศึกษาเข้าใจกันก็คือความพยายามอย่างเต็มที่เพื่อที่จะได้เข้าใจหลักการที่เอามาจากกฎหมายคัมดีลชีห์ในพระคัมภีร์โดยวิธีการให้เหตุผลอย่างละเอียดลออ ซึ่งการที่ให้เหตุผลนั้นจะต้องถือ ๔ อย่างนี้เป็นหลัก คือ :

- (๑) คัมภีร์คัมดีลชีห์ (คัมภีร์กูรฺอาน)
- (๒) แบบอย่างและศีลของนบี (สุนนะ)
- (๓) ความสอดคล้องต้องกันแห่งความเห็นของประชาคมมุสลิม
- (๔) การเอาคำอุปมาอุปไมยมาใช้

จากข้อนี้ขอให้เราเข้าใจว่า การตีความหมายทางด้านกฎหมายนั้นกว้างขวางกว่า (คือไม่จำกัดวงอยู่แค่นั้น) ความพยายามอย่างเต็มที่ที่จะเข้าใจหลักการที่นักศึกษาศัมมัยก่อน ๆ ได้ทำได้ โดยไม่ต้องคำนึงถึงว่าความพยายามเช่นนั้นจะนำไปสู่การไม่เห็นพ้อง หรือการเห็นพ้องด้วยกับนักศึกษาศัมมัยก่อนหน้าหรือไม่ก็ตาม มิได้ถูกจำกัดขอบเขตโดยการพิจารณาว่าความพยายามนี้เกิดเนื่องมาจากได้รับความช่วยเหลือหรือมิได้รับความช่วยเหลือจากนักศึกษาศัมมัยก่อน ๆ บางคนในคำประกาศของนักศึกษาเหล่านั้นเกี่ยวกับโฉมหน้าแห่งปัญหาที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่กำหนดให้ และในคำประกาศของนักศึกษาเหล่านั้นเกี่ยวกับเรื่องบ่อเกิดแห่งหลักการต่าง ๆ โดยอาศัยการให้เหตุผลอย่างยืดยาวหรือไม่ก็ตาม...

(อัล-บะชะวี กล่าวว่า) “ผู้ตีความกฎหมายก็คือผู้ที่เอาความรู้ห้าแบบมาผูกไว้ในตัวเอง นั่นคือ (๑) ความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ของพระเจ้าผู้สร้างเรื่อง (๒) ความรู้เกี่ยวกับแบบอย่างและศีลของนบี (ขอสันติจงมีแด่พระองค์และอนุชนของพระองค์เถิด) (๓) ความรู้เกี่ยวกับคำพูดของนักศึกษาทั้งหลายแต่ปางก่อนที่บันทึกเรื่องราวที่พวกเขามีความเห็นสอดคล้องต้องกันและมีความเห็นแตกต่างกัน (๔) ความรู้เกี่ยวกับภาษาอาหรับ และ (๕) ความรู้เกี่ยวกับคำอุปมาอุปไมย ซึ่งเป็นวิธีการล้วงเอาหลักการจากคัมภีร์กูรานหรือฮะดีษ ในเมื่อยังไม่พบหลักการอย่างแน่นอนในคัมภีร์กูราน ฮะดีษ และความสอดคล้องต้องกันแห่งความเห็น

“นับว่าเป็นหน้าที่ที่ว่า จากความรู้เกี่ยวกับคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์นั้น เขาควรมีความรู้เกี่ยวกับข้อความตอนต่าง ๆ ที่กำลังยกเลิกอยู่และที่ได้ยกเลิกไปแล้ว ถ้อยคำโดยสรุปและข้อความที่ละเอียด คำสั่งทั่ว ๆ ไปและคำสั่งที่เฉพาะเจาะจง ร้อยกรองที่ดีและที่กำกวม การไม่อนุมัติ การห้าม การอนุญาต และการอนุมัติ และข้อตกลง

“และจากความรู้เกี่ยวกับฮะดีษ เขาจะต้องยอมรับฮะดีษที่ถูกต้องจริง ๆ จะต้องยอมรับผู้ที่อ่อนแอ ผู้ที่ได้รับการสนับสนุนจากสายโซ่ที่สมบูรณ์ของผู้บรรยายย้อนไปจนถึงนบี และผู้ที่สายโซ่แห่งผู้บรรยายข้ามข้อแห่งผู้ที่ติดตามซึ่งได้ถ่ายทอดฮะดีษ และเขาจะต้องทราบวิธีการนำเอาฮะดีษมาใช้กับคัมภีร์กูราน และการนำเอาคัมภีร์กูรานไปใช้กับฮะดีษ ทั้งนี้ก็เพื่อว่าเมื่อเขาพบฮะดีษซึ่งมีความหมายภายนอกไม่สอดคล้องต้องกันกับความหมายของคัมภีร์กูราน เขาก็ควรจะได้รับการแนะนำในวิถีทางที่ถูกต้อง ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้นำพาที่ของฮะดีษออกมา เพราะฮะดีษเป็นการให้บรรดาอธิบายคัมภีร์และมิได้ขัดแย้งกับคัมภีร์เลย จากฮะดีษก็นับว่าเป็นพันธกรรมสำหรับเขาที่จะต้องทราบเฉพาะสิ่งที่เกี่ยวข้อง กับหลักการแห่งกฎหมายศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับหนังสือที่เลือนซึ่งมีนัยยะ เรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ และคำว่ากล่าวตักเตือน

“และในทำนองเดียวกัน นับว่าเป็นหน้าที่ที่เขาคควรจะมีความรู้เกี่ยวกับการทำพจนานุกรมที่จำเป็นสำหรับการที่จะเข้าใจข้อความตอนต่าง ๆ ในคัมภีร์กูรานและฮะดีษ แต่ไม่จำเป็นที่เขาควรจะ

ต้องรู้คำศัพท์ต่าง ๆ ที่เป็นภาษาอาหรับโดยหมดสิ้น เขาควรทำความรู้ในด้านนิรุกติศาสตร์ของเขาให้แจ่มแจ้งเพื่อที่จะได้เข้าใจความหมายที่แท้จริงของวลีที่เป็นภาษาอาหรับทั้งนี้ก็เพื่อจะได้ทำให้เขาเข้าใจความหมายต่าง ๆ ในท้องเรื่องและในเหตุการณ์ต่าง ๆ ได้ถูกต้องตามที่ผู้เขียนตั้งใจได้ ที่จำเป็นจะต้องมีคุณสมบัติข้อนี้ก็เพราะคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ได้กล่าวไว้เป็นภาษาอาหรับ ผู้ที่ไม่รู้ภาษาอาหรับจะไม่เข้าใจความหมายที่ผู้บัญญัติกฎหมาย (คือนบี) กำหนดไว้เลย ทั้งจะไม่เข้าใจสิ่งที่พวกเพื่อน ๆ และผู้สืบลายจากพวกเพื่อน ๆ กล่าวถึงหลักการเลย ทั้งเขาก็จะไม่เข้าใจการพิณิจัยที่สำคัญที่สุดที่ที่ปรึกษาทางกฎหมายของประชาคมตัดสินแล้วเลย เขาควรจะรู้ภาษาอาหรับให้ดี ทั้งนี้ก็เพื่อว่าการพิณิจัยของเขาจะได้ไม่ขัดแย้งกับการพิณิจัยของที่ปรึกษาทางกฎหมายทั้งหลาย ซึ่งในกรณีนั้นการพิณิจัยของเขาจะเกี่ยวข้องกับการละเมิดความสอดคล้องต้องกัน และเมื่อเขาทราบส่วนใหญ่แห่งความรู้เหล่านี้แต่ละส่วน ๆ แล้ว เขาก็เชื่อว่าเป็นผู้ตีความหมายกฎหมายได้คนหนึ่ง แล้วความรู้ย่อยละเอียดลออเกี่ยวกับความรู้ส่วนต่าง ๆ เหล่านี้หาได้เป็นเงื่อนไขอย่างหนึ่งไม่และถ้าหากเขาไม่รู้เรื่องเกี่ยวกับส่วนต่าง ๆ ทั้งห้าในส่วนใดส่วนหนึ่ง วิถีทางของเขาก็จะต้องเจริญรอยตาม (คือไม่ผ่นผันในการตีความทางด้านกฎหมาย) แม้ว่าเขาจะเป็นผู้ฉลาดอย่างล้าลึกในสำนักใดสำนักหนึ่งของอิหม่ามที่ล่วงลับไปแล้ว (คือผู้ให้กำเนิดสำนักกฎหมายมุสลิมสำนักหนึ่งในสี่สำนัก) ย่อมไม่ได้ที่จะให้บุคคลเช่นนั้นดำรงตำแหน่งผู้พิพากษา หรือเป็นตัวแทนเข้าชี้ขัยตำแหน่งที่มีหน้าที่จะต้องพิจารณาตัดสิน และถ้าศาสตร์ต่าง ๆ เหล่านี้ได้มารวมอยู่ในตัวเขาและเขารังเกียจกิเลสที่ชั่วร้ายและการเปลี่ยนแปลงใหม่ นุ่งห่มด้วยเสื้อผ้าคือศรัทธาที่แก่กล้า และเว้นจากบาปหนัก ๆ ไม่ต้อดิงทำบาปเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่แล้วก็ควรยอมให้เขาเป็นผู้รับผิดชอบในตำแหน่งผู้พิพากษา และอาจทำการตัดสินได้อย่างรอบคอบตามพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์โดยใช้วิธีการตีความหมายทางด้านกฎหมาย และอาจประกาศการตัดสินของตนออกมาได้ และในกรณีที่อาจเกี่ยวข้องกับตัวเขาผู้ที่มีได้รวมเอาเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้เข้าไว้ในตัวก็จะต้องว่าตามบุคคลที่ได้รวมเอาเงื่อนไขทั้งหลายไว้ในตน ; จบข้อความที่คัดมาจากหนังสือของ อัล-บะฆะวีตครั้งนี้

นักศึกษาทั้งหลายมีความเห็นแตกต่างกันในเรื่องเกี่ยวกับการอนุมัติของผู้ตีความกฎหมายโดยแสดงทัศนะต่าง ๆ กันในประเด็นต่าง ๆ ที่ยังไม่มีการสรุปพิณิจัยผู้ตีความกฎหมายเหล่านี้แต่ละคนถูกต้องหรือถูกต้องเพียงคนเดียวเท่านั้น ?... (ผู้ประพันธ์ได้วิจารณ์ทัศนะของเจ้าหน้าที่ต่าง ๆ และในที่สุดก็อ้าง อัล-ไบดาวี)

ในหนังสือเรื่อง *ชั้นต่าง ๆ* (อัล-มินฮาจ) อัล-ไบดาวี กล่าวไว้ว่า : “ทัศนะที่น่าพอใจอย่างที่สุดก็คือทัศนะที่มาจาก อัล-ชาฟิอิ อย่างถูกต้องที่ว่า : ในการบังเกิดมีทุกครั้ง ย่อมมีคำตัดสินตายตัวที่ไม่มีเครื่องแสดงใด ๆ เลยอยู่เสมอไป อะไรก็ตามที่ผู้ตีความกฎหมายสืบสวนพบเครื่องแสดงชื่อว่า ย่อมถูกเป้าหมาย และอะไรก็ตามที่ผู้ตีความกฎหมายสืบสวนไม่พบเครื่องแสดง ชื่อว่าย่อมพลาดเป้าหมายแม้ว่าเขาจะไม่บาปในเรื่องนั้น เพราะการตีความกฎหมายซึ่งเป็นผลรวมยอดแห่งการแสวง

๔๗๒

ปอบเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

หากการให้เหตุผลก็ตาม แต่เขาจะต้องดำเนินการต่อไปด้วยการให้เหตุผล และเครื่องแสดงในความผิดพลาดที่เกิดขึ้นย่อมเกิดภายหลังการตัดสิน ถ้าหากเราถือว่าการตีความกฎหมายที่แตกต่างกันเป็นสองอย่างถูกต้องทั้งคู่ละก็คงก่อให้เกิดความขัดแย้งกันสองอย่างขึ้นมา และผู้ตีความกฎหมายที่พลาดเป้าแห่งความจริงย่อมไม่มีบาปเช่นกัน ทั้งนี้เพราะในปี (ขอสันติจงมีแด่พระองค์ !) ได้ตรัสไว้ว่า : ผู้ที่ตีความกฎหมายถูกเป้าจะได้รับสองรางวัล ส่วนผู้ตีความกฎหมายพลาดเป้าจะได้รับเพียงรางวัลเดียวเท่านั้น

“มีผู้กล่าวว่า ถ้าการตัดสินได้กำหนดไว้แน่นอนตายตัวแล้ว ผู้ที่มีตำแหน่งตรงข้ามกับการตัดสินนั้นย่อมไม่ตัดสินตามที่พระอัลเลาะห์ได้ทรงเปิดเผยไว้ และชื่อว่าเป็นผู้ละเมิด เพราะพระอัลเลาะห์ผู้ประเสริฐได้ตรัสไว้ว่า : ผู้ใดตัดสินไม่สอดคล้องต้องกันกับที่พระอัลเลาะห์ทรงเปิดเผยไว้ ผู้นั้นชื่อว่าเป็นผู้ละเมิด เรากล่าวตอบข้อคัดค้านนี้ว่า เขา (คือผู้ทำความผิด) ประกาศคำตัดสินตามที่เขาคิดว่าถูก ทั้ง ๆ ที่คำตัดสินของเขาผิดพลาดไปจากความหมายของคำที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเปิดเผยไว้...”

และความจริงความเห็นที่ถือกันว่าเป็นของอิหม่ามสี่คน (ความเห็นที่ว่าในบรรดาผู้ตีความกฎหมายทั้งหลาย ผู้ตีความกฎหมายคนที่ประกาศในประเด็นเดียวกันเท่านั้นที่ตีความได้ถูกต้อง) นั้นก็เกิดมาจากข้อความบางตอนของเขา และไม่มีคำวินิจฉัยที่แน่นอน (นัซ) ขึ้นสุดท้ายใด ๆ ที่พวกเขาได้ให้ไว้ในเรื่องนี้เลย

และความจริงประชาคมของอิสลามก็มีได้แตกต่างไปจากตำแหน่งที่ท่านอาจอนุมิตีให้ผู้ตีความกฎหมายทั้งหลายประกาศการวินิจฉัยของตนในเรื่องที่ประชาคมมีโอกาสเลือกเอาได้โดยอาศัยคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ที่แน่นอน หรือโดยอาศัยความสอดคล้องต้องกัน (อิจมา) เช่น ข้อความที่ไม่ลงรอยกันเจ็ดแห่งของคัมภีร์กุรอ่านสูตรว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงใหม่ สิ่งที่ยืนหยัดอยู่ในเบื้องหน้าในบทสวดอันนวนอน วิตร (Witr) ซึ่งมีอยู่มากมาย อาจเป็น ๗, ๙ หรือ ๑๑ ก็ได้ และในทำนองเดียวกัน พวกอุลมา (คือพวกนักศึกษ) ไม่ควรจะมีความเห็นแตกต่างกัน (จากตำแหน่งที่ผู้ตีความกฎหมายทั้งสองอาจได้รับอนุมัติ) ในเรื่องที่เครื่องแสดงบางอย่างกำหนดให้เลือกได้ (ถ้าหากไม่ใช่ตำราที่แน่นอนหรือความสอดคล้องกัน)

และความจริงก็มีอยู่ว่า มีความแตกต่างรวม ๔ แบบด้วยกัน คือ :

(๑) ความแตกต่างในข้อที่ว่าเราจะพิจารณาตัดสินความจริงได้อย่างเด็ดขาด และในกรณีเช่นนั้นจำเป็นที่ฝ่ายตรงข้ามที่มีความเห็นขัดแย้งจะต้องเป็นฝ่ายผิด

(๒) ความแตกต่างในข้อที่ว่า เราจะพิจารณาตัดสินความจริงได้โดยอาศัยความเห็นที่เป็นเด่น ฝ่ายตรงข้ามย่อมเป็นฝ่ายผิดเพราะความเห็นที่เด่นชัดนั้น

(๓) ความแตกต่างในข้อที่ว่าได้กำหนดให้มีการเลือกที่แน่นอนเพื่อนำเอาความแตกต่างกันเป็นสองฝายนั้นมาใช้เพียงฝ่ายเดียว และ

(๔) ความแตกต่างในข้อที่ว่าการเลือกข้างต้นนั้น ความเห็นที่เด่นชัดเป็นผู้กำหนดให้

และการอธิบายเรื่องความแตกต่างกันดังกล่าวนี้โดยละเอียดก็คือว่าถ้าประเด็นใกล้มือเป็นประเด็นที่ว่า การตัดสินใจของผู้ตัดสินได้ถูกละเมิดโดยวิถีทางที่จะยุติเรื่องนั้นทั้งสองทาง คือ ถ้าพบชะติรของนบีที่แน่นอนดีงามและเป็นที่ยอมรับกันดี การตีความกฎหมายทั้งสองนั้นย่อมตรงข้ามกับชะติร แล้วก็จะถือว่าผิดทั้งคู่ แต่ถูกละผู้ตีความกฎหมายในเรื่องเช่นนั้นบางทีก็ไม่ได้ถือว่ามีความผิดทั้งนี้เพราะถือว่าไม่รู้ชะติรที่แน่นอนของนบี (ขอสันติจงมีแด่พระองค์) จนกว่าชะติรนั้นจะไปถึงเขา และการให้เหตุผลก็วางเป็นกำหนดกฎเกณฑ์ได้ และถ้าการตีความกฎหมายดำเนินไปเพื่อค้นคว้าหาเหตุการณ์ที่บังเกิดขึ้น แต่สถานะแห่งเหตุการณ์นั้นไม่แน่นอนเช่นเดียวกับในปัญหาที่ว่า นาย ก ตายไปแล้วหรือว่ายังมีชีวิตอยู่ ความจริงในกรณีเช่นนั้นจะต้องเป็นอยู่อย่างใดอย่างหนึ่งในสองอย่างนั้นโดยไม่มีปัญหา แต่ผู้ตีความกฎหมายที่ทำความผิดพลาดเช่นนั้นบางทีก็จะไม่ได้ถือว่ามีความผิดในการตีความกฎหมายของเขา...กรณีสำคัญ ๆ เกี่ยวกับความแตกต่างกันนั้นมีอยู่มากมายหลายแบบด้วยกัน คือ :

๑. ผู้ตีความกฎหมายคนหนึ่งได้รับชะติร ส่วนอีกคนหนึ่งไม่ได้รับ ในกรณีเช่นนี้เราย่อมทราบดีแล้วว่าใครจะเป็นผู้ตีความกฎหมายถูกต้อง

๒. ผู้ตีความกฎหมายทุกคนที่ยังอยู่ในเรื่องเดียวกันย่อมมีชะติรที่ตรงกันข้ามบางอย่าง และเขาจะตีความกฎหมายเพื่อก่อให้เกิดความลงรอยกันในระหว่างพวกเขาบางคน และทำให้เขาชอบบางคนมากกว่าคนอื่น ๆ และการตีความกฎหมายของเขาจะนำไปสู่การพิณิจัยบางอย่างของตัวเอง และดังนั้นความแตกต่างในลักษณะนี้ก็ย่อมปรากฏขึ้นมา

๓. พวกเขาอาจอธิบายคำต่าง ๆ ที่เอามาใช้และบทนิยามความหมายทางตรรกศาสตร์ของคำเหล่านั้นแตกต่างกันออกไป หรือในด้านการคำนึงถึงการสนองสิ่งที่อาจพิจารณาเห็นว่าไม่มีอยู่ในคำพูด (และละไว้ให้เข้าใจเขาเอง) หรือในการล้วงเอา “มะนัต” (คือ องค์ประกอบธรรมดาสามัญที่พิจารณาตัดสินการเอาหลักการดั้งเดิมจากคัมภีร์กูรอัน หรือชะติร มาใช้กับสถานการณ์ต่อ ๆ มา หรือในการที่เอาสิ่งที่ปรากฏมาใช้กับสิ่งที่บางส่วน ฯลฯ)

๔. พวกเขาอาจมีความเห็นแตกต่างกันในหลักการเบื้องต้นที่จะนำไปสู่ความแตกต่างกันในหลักการต่อ ๆ ไป

ในกรณีต่าง ๆ ดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้ตีความกฎหมายคนหนึ่งทั้งสองคนจะต้องเป็นฝ่ายถูกโดยจะให้แหล่งเกิดที่จะมีส่วนช่วยสนับสนุนให้ผู้มีปัญญาทั้งหลายยอมรับนับถือเขาได้โดยง่าย...

บัดนี้ ใครก็ตามที่ยอมรับลักษณะที่แท้จริงแห่งปัญหานี้จะต้องเข้าใจโดยถ่องแท้ว่า :

(๑) ในกรณีเรื่องการตีความกฎหมายส่วนใหญ่เน้นความจริงมีอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่งในระหว่างความแตกต่างที่สุดโต่งทั้งสองนั้นแหละ

(๒) ในเรื่องศาสนาย่อมมีความใจกว้าง ไม่มีความใจแคบเลย

(๓) การต่อต้านทุรังอย่างไร้เหตุผลและตัดสินใจว่าจะปฏิเสธสิ่งที่ฝ่ายตรงข้ามพูดนั้นนับว่าน่าขบขันมาก

(๔) การให้คำจำกัดความ ถ้ามีจุดมุ่งหมายจะนำมาโน้มน้าวให้เข้ามาใกล้ความเข้าใจของบุคคลที่อ่านออกเขียนได้ทุกคนนั้น นับว่าได้ช่วยเหลือในด้านความรู้มาก แต่ถ้าหากการนิยามความหมายเหล่านี้ห่างไกลความจริง และพยายามที่จะชี้ให้เห็นความแตกต่างระหว่างเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยใช้ข้อเสนอก่ที่เปลี่ยนแปลงใหม่ละก็ ในไม่ช้าก็จะนำไปสู่ระบบชะรีอะฮ์ที่ไม่มีค่าและที่เปลี่ยนแปลงใหม่จนได้

(๕) ความเห็นที่แท้จริงก็คือความเห็นที่ อิซซ อัล-ดีน อับดุล ซะลาม (Izz al-Din ' Abd al-Salām) ได้ประกาศไว้ คือท่านกล่าวว่า : “ผู้ที่ยืนหยัดอยู่บนสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายเห็นพ้องกันแล้ว และดเว้นจากสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายไม่อนุญาตให้เป็นเอกฉันท์ ชื่อว่าย่อมบรรลุถึงจุดหมายปลายทาง เขาจะต้องถือสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายนับถือเป็นเอกฉันท์ และสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายอนุมัติแล้ว เป็นเอกฉันท์ว่าเป็นสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายอนุญาตให้ทำได้ และจะต้องดเว้นจากสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าเป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ”

ชาห์ วะลี-อุลลาห์ กับลัทธิลิกลับ

ในทัศนะคติของท่านที่มีต่อลัทธิลิกลับ ชาห์ วะลี-อุลลาห์ นับว่าเป็นบุคคลประเภทที่ชอบสมานไมตรี ท่านมีความเห็นว่า ลัทธิคำสอนเรื่องเอกภาพแห่งความมีเป็นของอะระบีย์ และลัทธิคำสอนเกี่ยวกับเรื่องเอกภาพแห่งประสบการณ์ของเชค อาหมัด แห่งซีรีฮินด์ นั้นคือ เอกภาพแห่งความมีเป็นที่ปรากฏ แต่ทว่าเป็นมาय่านั้นนับว่าเป็นข้อความเกี่ยวกับเรื่องเดียวกันที่ถูกด้วยกันทั้งคู่ในจุดหมายที่ไปถึง อะพันดี อิสมาอีล คนหนึ่ง ท่านเขียนไว้ว่า :

(ดัดแปลงแก้ไขมาจาก บันทึกเหตุการณ์ชื่อ วิสว-ภารตี, เล่ม ๔, ๓๕ - ๓๖, อะลิสเป็นผู้แปล, พ.ศ. ๒๔๙๔)

เอกภาพแห่งความมีเป็นและเอกภาพแห่งประสบการณ์เป็นคำที่สัมพันธ์กันสองคำที่ใช้ในที่ที่แตกต่างกันสองแห่งในการให้เหตุผลเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้า ณ ที่นี้เอกภาพแห่งความมีเป็นไปถึงการพิวินิจฉัยเพราะห้สัจธรรมที่ห้อมล้อมอยู่ซึ่งเต็มไปด้วยสากลจักรวาลโดยการคลี่คลายตัวเองด้วยคำสั่งต่าง ๆ ที่ถือความรู้เกี่ยวกับความดีความชั่วเป็นหลัก ทั้งการเปิดเผยให้ทราบและเหตุผลต่างก็สนับสนุนความรู้ทั้งคู่ เราควรทราบว่าสิ่งต่าง ๆ ที่ถูกสร้างสรรค์ย่อมเป็นหนึ่งในแง่หนึ่ง และแตกต่างกันในอีกแง่หนึ่ง ข้อนี้เฉพาะนักบุญที่สมบูรณ์จริง ๆ เท่านั้นจึงจะเข้าใจได้ เอกภาพแห่งประสบการณ์อยู่ในขั้นที่สูงกว่าเอกภาพแห่งความมีเป็น...บัดนี้พวกซูฟีบางคนมองเห็นสิ่งที่เินไปได้แต่ไม่แน่มักและสิ่งที่ถูก

ความตึงเครียดทางศาสนาในสมัยราชวงศ์โมกุล

๔๖๕

สร้างสรรค์ว่าเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นนิรันดร์ ทั้งยังเข้าใจฐานนิยมต่าง ๆ แห่งความมีเป็นของพระผู้เป็นเจ้ารวม ๆ กับสารัตถะสำคัญของพระองค์ด้วย ข้อนี้จะอธิบายได้ก็โดยอาศัยตัวอย่างรูปร่างของมนุษย์ม้า และลา ที่ทำด้วยขี้ผึ้งซึ่งเป็นขี้ผึ้งอย่างเดียวกัน แต่มีรูปร่างต่างกัน นี่เป็นความเชื่อถือของพวกฮินดูที่แท้จริง แต่คนอื่น ๆ ยืนยันว่าจักรวาลเป็นการสะท้อนภาพแห่งชื่อและคุณลักษณะต่าง ๆ ของภาวะที่จำเป็น (คือพระผู้เป็นเจ้า) ที่สะท้อนภาพออกมาในด้านที่ตรงข้ามคือความไม่มีไม่เป็น คุณลักษณะและชื่อเหล่านี้ย่อมสะท้อนภาพออกมาในกระจกเงาคือความไม่มีไม่เป็นซึ่งไม่มีอำนาจอะไรเลย

ในลักษณะการเดียวกันนั้น เราอาจสร้างจินตภาพแห่งการปรากฏของชื่อแต่ละชื่อ และคุณลักษณะแต่ละอย่างของพระผู้เป็นเจ้าในกระจกเงาแห่งภาวะ ชื่อเป็นเอกภาพแห่งความมีเป็น และคุณลักษณะเป็นเอกภาพแห่งประสบการณ์ สำหรับข้าพเจ้าทั้งชื่อและคุณลักษณะต่างก็มีการเปิดเผยที่แท้เป็นมูลฐานด้วยกันทั้งคู่ เอกภาพแห่งประสบการณ์ของ เซค อาหมัด มิได้ขัดแย้ง แต่กลับยืนยัน เอกภาพแห่งความมีเป็นของอะระบีย์ด้วยซ้ำไป เมื่อกล่าวโดยสรุป ถ้าเราคำนิ่งถึงหรือศึกษาข้อเท็จจริงที่แท้จริงโดยไม่มีการเปรียบเทียบและคำอุปมาอุปไมยแล้ว จะปรากฏว่าลัทธิคำสอนทั้งสองนั้นเกือบเหมือนทีเดียว.

บทที่ ๑๗

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

พวกมุสลิมมีความเห็นว่า พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นผู้ที่ยิ่งใหญ่เหนือสรรพสิ่งทั้งปวง และทรงเป็นราชาธิราชที่เข้มแข็งตลอดกาลแห่งจักรวาลของพระองค์ซึ่งได้ทำให้เจตจำนงและความสุขสำราญเพื่อมนุษยชาติของพระองค์เป็นที่ทราบกันในกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ของพระองค์ (ชะรีอา) ดังนั้น การปกครองประชาคมในโลกของพระองค์จึงนับว่าเป็นการแสดงออกซึ่งอำนาจอธิปไตยสวรรค์อย่างสิ้นเชิง อันมีจำนวนนับไม่ถ้วน และถ้าพูดให้กระชับขึ้นอีกก็คือที่กำหนดให้แน่นอนไม่ได้ และ “ทฤษฎีทางการเมือง” ก็เป็นเพียงรายการหรือโฉมหน้าหนึ่งแห่งกฎหมายศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น

เช่น ปัญหาต่าง ๆ ที่ความคิดของพวกมุสลิมในเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐบาลในทางโลกมีอยู่ในฐานะเป็นการสืบเนื่องแห่งคำตอบนั้น หาได้เป็นปัญหาเกี่ยวกับบ่อเกิดและลักษณะแห่งอำนาจทางการเมืองหรือแห่งความสัมพันธ์ที่ “ศาสนจักร” มีต่อ “อาณาจักร” ไม่ แต่ทว่าเป็นปัญหาเกี่ยวกับวิธีที่มุสลิมที่มีศรัทธามั่นในศาสนาอาจยอมรับว่า การปกครองประชาคมอยู่ในมือที่ยุติธรรม และทำให้มั่นใจว่าการปกครองนั้นจะดำเนินไปเพื่อวัตถุประสงค์ที่ชอบธรรม อย่างไรก็ตาม หลังจากที่ได้ความพยายามในตอนแรก ๆ เพื่อกำหนดเงื่อนไขต่าง ๆ เกี่ยวกับการแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ที่ชอบธรรมปกครองประชาคมแล้ว พวกเขามาสวมส่วนใหญ่คือพวกนักศึกษายุ่งเกี่ยวกับการที่พระผู้เป็นเจ้าทรงแสดงอภินิหารให้เห็นของศาสนาอิสลามชอบที่จะมุ่งมั่นอยู่กับการจูงใจผู้ปกครองบ้านเมืองโดยพหุนัยให้ปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อศาสนาอิสลามโดยไม่คำนึงถึงว่า เขาจะได้รับตำแหน่งมาโดยวิธีใดก็ตาม ซึ่งจะเป็นเหตุทำให้มุสลิมที่มีศรัทธาในศาสนาเชื่อฟัง “อำนาจที่มีอยู่นั้น” ด้วยมโนธรรมที่ดี โดยวิธีนี้ ก็ไม่ต้องสงสัยเลยว่าความปรารถนาจะกระตุ้นใจให้พวกมุสลิมหลีกเลี่ยงความวุ่นวายในทางการเมือง ซึ่งถ้าหากเกิดความวุ่นวายในทางการเมืองขึ้นมาแล้ว ก็ย่อมไม่อาจดำเนินชีวิตตามแบบมุสลิมที่พึงปรารถนาได้ และโดยการที่มนุษย์มีความลังเลใจที่จะเชื่อถือในเรื่องการยอมรับนับถือผู้ปกครองบ้านเมืองนั้นก็ถือว่าเขาได้ทำบาปต่อพระผู้เป็นเจ้าแล้ว

ตราบเท่าที่นบียังทรงพระชนม์อยู่ พวกมุสลิมก็ไม่จำเป็นต้อง “นึกฝันในทางการเมือง” เลย พระมุฮัมมัดเป็นผู้ที่สวรรค์ทรงแต่งตั้งให้เป็นผู้สื่อสารของพระผู้เป็นเจ้า เพื่อมาบอกให้ประชาชนทราบถึงสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงปรารถนาให้พวกเขาทำ พระมุฮัมมัดได้รวมเอาหน้าที่ทางด้านนิติบัญญัติ ด้านบริหาร และด้านตุลาการเข้ามาไว้ในพระองค์หมด แต่การเปิดเผยบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าและการดำเนินการปกครองแบบสวรรค์ที่รวมอยู่ในคนคนเดียวโดยกำเนิดนั้นได้ตายไปพร้อมกับพระองค์ อย่างไรก็ตาม ระยะเวลาแห่งสงคราม “ริดดะ” (พ.ศ. ๑๑๗๕ - ๑๑๗๗) ที่มีต่อเผ่าอาหรับที่แยกออกไป ได้พิจารณาตัดสินว่าการกบฏก็เป็นอย่างเดียวกันกับการละทิ้งศาสนา และว่าอย่างน้อยที่สุดในด้านอุดมคติ

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๗๗

แล้วประชาคมย่อมไม่เป็นประชาคมทางการเมืองหรือทางศาสนาแต่เพียงอย่างเดียวอย่างหนึ่ง แต่ทว่าเป็นทั้งสองอย่าง

เมื่อสิ้นพระชนม์แล้ว พวกมุสลิมก็ตกลงกันไม่ได้ในเรื่องแปลความหมายเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าเกี่ยวกับการปกครองประชาคม บางพวกคือพรรคพวกของอาลีซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องและเป็นบุตรเขยของนบีคิดว่า คนทั้งหลายควรยอมรับนับถือเขาเป็นหัวหน้าประชาคมเมื่อสิ้นพระชนม์แล้วแทนผู้ที่พวกมุสลิมได้ยอมรับนับถือจริง ๆ สืบต่อกัน คือ อาบูบาคร์ อุมาร์ และอุษมาน เมื่อถูกขัดขวาง ผู้ที่ให้การสนับสนุนสืบต่อตำแหน่งกาหลิบที่แท้จริงจึงได้สร้างอุดมคติเกี่ยวกับการปกครองของตนขึ้นมา และที่คนรุ่นหลัง ๆ เชื่อก็คือเป็นการปฏิบัติของพวกเขา และก่อให้เกิดเป็นรัฐบาลอิสลามที่แท้จริงขึ้นในโลก พวกหมอกฎหมายศักดิ์สิทธิ์นิกายสุนนีได้กล่าวว่า ข้อนี้เกี่ยวกับความจำเป็นของคอลีฟะ (Khalifa) ในฐานะที่เป็นผู้ปกครองประชาคมที่ได้รับบัญชามาจากสวรรค์ อันเป็นสัญลักษณ์แห่งอำนาจสูงสุดของกฎหมายอันศักดิ์สิทธิ์ ประชาคม (หรือสมาชิกอาวไลของประชาคม) ได้เลือกคอลีฟะขึ้นมาเพื่อบังคับใช้กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ แต่มิใช่เพื่อกำหนดความหมายของกฎหมายศักดิ์สิทธิ์เอาเอง พวกสุนนีถือว่า คอลีฟะเป็นเพียงนายอำเภอ ไม่ใช่โป๊ป เป็นเพียงผู้พิทักษ์ มิใช่หัวหน้าพวกอุละมา

พวกที่มีศรัทธามั่นในศาสนากล่าวหาพวกอุมายยัด (Ummayyads : พ.ศ. ๑๒๐๔ - ๑๒๙๓) ว่าได้นำเอาระบบกษัตริย์ที่สืบสันตติวงศ์กันตามแบบโลก ๆ มาใช้ พวกกาหลิบอับบาซิด (พ.ศ. ๑๒๙๓ - ๑๔๐๑) ได้ประกาศว่าตนเป็นนักศาสนา และได้ให้ความอุปถัมภ์แก่พวกอุละมา แต่ไม่ค่อยประสบผลสำเร็จในการทำในคดีเกี่ยวกับการปกครองแบบกาหลิบสมัยแรกให้บริบูรณ์ได้เลย คือพวกเขาไม่ได้รับเลือก และอำนาจหน้าที่ของพวกเขาก็มิได้เอาไปใช้เพื่อบังคับใช้กฎหมายศักดิ์สิทธิ์เพียงอย่างเดียวเลย

นอกจากนั้น นับตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ ๑๕ เป็นต้นมา พวกทหารรักษาพระองค์ชาวเติร์กของพวกกาหลิบอับบาซิดนั้นแหละที่เป็นผู้เสนอแต่งตั้งและถอดกาหลิบ และในระหว่าง พ.ศ. ๑๔๔๔ ถึง ๑๕๔๔ พวกกาหลิบอับบาซิดก็เป็นเพียงหุ่นเชิดของพวกเจ้าชายบูยิด (Buyid) ซึ่งเป็นพวกชีอะห์ที่รับรองเฉพาะกาหลิบอับบาซิดเท่านั้นว่าเป็นหัวหน้าประชาคมเพียงในนามเพื่อเหตุผลทางการเมือง

เมื่อต้องเผชิญกับความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ป็นอุดมคติกับสิ่งที่จริงโดยประจักษ์และไม่ปรารถนาจะลงโทษประชาคมที่ดำรงชีวิตอยู่ในบาปโดยถือเอาความยินยอมโดยนิจเยชของประชาคมเป็นข้ออ้าง พวกนักกฎหมายสุนนีจึงได้พยายามทำให้ถูกต้องตามหลักศาสนาหรืออย่างน้อยที่สุดก็ให้อภัยต่อเรื่องราวที่แท้จริงทางประวัติศาสตร์โดยอ้างข้อความจากคัมภีร์กุรอานและสุนนะ หรือร้องเรียน

๔๗๘

ป่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ต่ออีกมา (ijmā) ในท้องเรื่องนี่คือการยอมรับเรื่องที่แล้วไปแล้ว (fait accompli) โดยคณะภาพ เมื่อต้องเผชิญกับ “ระบบอะมีร์ (amirate) โดยการครอบงำ” คือการที่ผู้นำทางทหารใช้อำนาจกำหนด ตั้งกฎเกณฑ์ปกครองส่วนหนึ่งแห่งโลกมุสลิม นักกฎหมาย เช่น อัล-มาวารดี (al-Māwardī : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๖๐๑) ได้ให้เหตุผลในหนังสือเรื่อง “อัล-อะอะคาม อุล-สุลตานิยะ” ว่า ผู้ปกครองเช่นนั้นเรา จะต้องยอมรับนับถือว่าถูกต้องตามกฎหมายที่บัญญัติไว้ว่า เขาจะต้องปฏิบัติตามความเป็นเพียงผู้นำ ในนามของกาหลิบและเข้าสู่ “ข้อตกลง” ชนิดหนึ่งที่กาหลิบจะใช้ตกแต่งตัวเองด้วยอำนาจเป็นการ ตอบแทนเพื่อยอมรับกฎข้อบังคับที่มีอยู่ในคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และป้องกันเขตแดนของมุสลิมไว้

สำหรับอินเดียแล้ว พวกฆอริตผู้พิชิตที่ดี บรรดาสุลต่านแห่งเดลีที่ดี และยิ่งพวกกษัตริย์ โมกุลด้วยแล้วย่อมเป็นที่ประจักษ์ชัดว่าหาได้เป็นตัวแทนของพวกกาหลิบทั้งหลายไม่ แม้ว่าเมื่อ พ.ศ. ๑๗๗๒ อิลตุตมิช (Iltutmish) จะได้รับตำแหน่งเป็นผู้ช่วยกาหลิบอับบาซิดในสมัยนั้น แต่การที่ ชาวมองโกลชื่อ ฮูลูกู (Hūlūgū) ได้ปลงพระชนม์กาหลิบอับบาซิด พระนามว่า อัล-มุสตาซิม (al-Musta'sim) เมื่อ พ.ศ. ๑๘๐๑ ไม่ยอมรับนับถือผู้ที่เป็นท้าวของอัล-มุสตาซิม ว่าเป็นกาหลิบ ที่ถูกต้องตามตัวบทกฎหมาย ทฤษฎีอินโด-มุสลิมได้แก้สถานการณ์ด้วยการเน้นถึงบทบัญญัติสวรรค์ ที่เกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ของรัฐบาลทางราชอาณาจักร หน้าที่ที่จะต้องเชื่อฟัง และความปรารถนาที่จะมี ระบบการปกครองแบบสุลต่านขึ้นในอินเดียโดยทำหน้าที่เป็นกาหลิบเหนืออาณาจักรของตนโดย พหุติณัย นั่นคือให้มีอำนาจหน้าที่ต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งการปกป้องคุ้มครองและอ้างไว้ซึ่งศาสนาที่แท้และ กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ การให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนและแต่งตั้งผู้ที่เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทไว้ ณ ตำแหน่ง ต่าง ๆ ซึ่งในตอนแรก ๆ พวกหมอกฎหมายนิกายสุนนีถือว่าเป็นเรื่องในระบบการปกครองแบบมีกาหลิบ การทดสอบของพวกผู้ปกครองบ้านเมืองที่เป็นมุสลิมมิได้อยู่ที่วิธีที่มุสลิมมาเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ณ เมืองนั้นได้อย่างไร แต่ทว่าอยู่ที่เมื่อเขามาถึงที่นั่นแล้ว เขาได้ทำอะไรไว้บ้างต่างหาก

เมื่อว่าในด้านสาระสำคัญแล้ว ข้อเขียนเกี่ยวกับเรื่องการปกครองแบบอินโด-มุสลิมส่วนใหญ่ได้มีการสร้างมโนภาพเกี่ยวกับหุ่นส่วนระหว่างหมอกฎหมายศักดิ์สิทธิ์กับสุลต่านในเรื่องประโยชน์ แห่งศรัทธาชั้นสูง นั่นคือความเป็นหุ่นส่วนระหว่างศาสตราจารย์กับตำรวจซึ่งต่างก็เป็นผู้มีศรัทธาแก่กล้าในศาสนาด้วยกัน ในสมัยพุทธศตวรรษที่ ๒๑ บรรดาสมาชิกแห่งวงการของพระเจ้าอัครบาร์ที่ได้รับอิทธิพลแห่งลัทธิศาสนและมโนคติแบบชีอะ (Shī'a) ที่ปรองดองกับปรัชญารีกได้มีจิตใจเอียง ไปในทางที่จะยอมให้ดุลยพินิจของ “อิหม่ามผู้ยุติธรรม” พิจารณาตัดสินจุดประสงค์ต่าง ๆ ของ กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ในเมื่อพวกหมอกฎหมายทั้งหลายเกิดความเห็นไม่ลงรอยกันขึ้น และไม่ปรากฏว่า ชะรีอาได้ให้คำแนะนำที่กระจางแจ้งใด ๆ เลย ยังเป็นที่สงสัยกันอยู่ว่าในข้อนี้พรรคพวกของพระเจ้า อัครบาร์จะไปไกลเกินขอบเขตดุลยพินิจในด้านการบริหาร (سیاسة) ที่พวกหมอกฎหมายและนักประพันธ์ บางพวกได้ยอมให้แก่ผู้ปกครองบ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ซึ่งจะเป็นเหตุทำให้ผู้ปกครองบ้านเมือง สามารถปฏิบัติหน้าที่เพื่อรักษาผลประโยชน์ของกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ให้ได้มากที่สุด แม้จะไม่ใช่ไป

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๘๕

ตามเงื่อนไขตามปรกติอยู่บ้างก็ตาม แต่ก็ปรากฏว่า อะบูล ฟัซล (Abū'l Fazl) ได้รับความเคารพนับถืออยู่บ้างซึ่งมักจะทำให้สำนักงานของอินทามผู้ยุติธรรมเกี่ยวพันกับบุคคลของผู้ปกครองบ้านเมืองที่ยุติธรรม แต่พวกออร์ธอดอกซ์ได้มีปฏิกิริยาในเรื่องนี้อย่างรุนแรงโดยเกรงว่าการที่กฎหมายศักดิ์สิทธิ์มีอำนาจเหนืออาณาจักรมุสลิม (และอำนาจหน้าที่ของพวกอุละมาในฐานะผู้ตีความกฎหมายศักดิ์สิทธิ์) จะทอดทิ้งแม้กระทั่งในด้านหลักการ เพราะได้เคยเมตตาสอดคล้องปฏิบัติส่วนใหญ่มาเป็นเวลานานแล้วความจริงในคดีของอะบูล ฟัซลได้คุกคามในอันจะกำจัดข้อแตกต่างที่เกิดขึ้นในความคิดของพวกเขาในสมัยหลัง ๆ ในระหว่างสถาบันทางศาสนาและสถาบันทางฝ่ายผู้ปกครองบ้านเมืองให้หมดไป

เรื่องราวในตอนนี้จะแสดงถึงความคิดเห็นทางด้านการเมืองของนักเขียนต่าง ๆ ผู้ได้ยอมรับว่าการปกครองระบบสุลต่านเป็นข้อเท็จจริงที่จำเป็นและผู้ปรารถนาจะเอาการปกครองแบบสุลต่านมาทำให้วัตถุประสงค์ของอิสลามศักดิ์สิทธิ์ขึ้น เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้คัดมาจากผลงานที่เกิดในยุคที่สุลต่านปกครอง คือจากเรื่อง วงศ์วาน (ชะญะระ-อิ-อันซาบ) ซึ่งฟัคร อุด-ดิน มุบารัค ชาห์ (Fakhr ud-dīn Mubārak Shah) นักปราชญ์แห่งราชสำนักกุดบ์ อุด-ดิน ไอบัค (Qutb ud-dīn Aibak) ได้เขียนขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๑๗๕๙ หนังสือเรื่อง การปกครองของรัฐบาลทางโลก (พะดวะ-อิ-ญะหานดารี) ของซียา อุด-ดิน บาร์นีย์ (Zia ud-dīn Barni) และเรื่อง ชุมทรัพย์ของพระราชา (สะคีรัต อุล-มุลุก) ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อราว ๕๐ ปีแรกแห่งพุทธศตวรรษที่ ๒๐ โดยนักเขียนผู้หนึ่งซึ่งกล่าวกันว่าเป็นผู้รับผิดชอบส่วนใหญ่ต่อการทำให้แคว้นเคชเมียร์หันมานับถือศาสนาอิสลามซึ่งท่านผู้นี้ คือ เซด หะมะดานี (Hamadānī) นอกจากนั้นก็มีหัวข้อต่าง ๆ ที่คัดมาจากข้อเขียนในสมัยที่ราชวงศ์โมกุลปกครอง รวมทั้งเรื่อง คำแนะนำในเรื่องการปกครอง (เมาอิชะ-อิ-ญะฮางคีร์) ของมุฮัมมัด บากีร์ ข่าน (Muhammad Bāqir Khān) เรื่อง จริยศาสตร์แห่งการปกครอง (อัคราก-อิ-ญะฮางคีร์) ซึ่งนุร อุด-ดิน มุฮัมมัด คะกานี (Nūr ud-dīn Muhammad Khagānī) ได้เขียนขึ้นในระหว่าง พ.ศ. ๒๑๖๓ - ๖๕ เรื่อง สถาบันต่าง ๆ ของดีมูร์ ของอาบู ตาลิบ อัล-ฮุไซนีย์ (Abū Talib al-Husāinī) ซึ่งเขียนขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘๐ และเรื่อง อาอิน-อิ-อักบารี (Ā'in-i-Akbarī) ของอะบูล ฟัซล (Abū'l Fazl)

จุดมุ่งหมายประการสุดท้ายของสังคมมนุษย์คือการบูชาพระผู้เป็นเจ้า

ซียา อุด-ดิน บาร์นีย์ นับว่าเป็นนักเขียนเรื่องการเมืองที่สำคัญที่สุดในสมัยที่สุลต่านปกครองเดลี (ประมาณ พ.ศ. ๑๗๕๓ - ๒๐๙๙) ท่านเกิดในตระกูลขุนนางที่นับถือศาสนาอิสลาม เมื่อประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๔ บิดา ลุงฝ่ายบิดาและปู่ของท่านทุกคนดำรงตำแหน่งสำคัญ ๆ ในฝ่ายบริหารภายใต้สุลต่านแห่งเดลี แต่ตัวท่านเองมิได้ดำรงตำแหน่งในวงการรัฐบาลแต่อย่างใดเลย แต่ทว่าเป็น นะติม หรือเป็นบริวารที่มีคุณประโยชน์ต่อสุลต่านมุฮัมมัด อิบน์ ตูฆลูก (Muhammad ibn Tughluq : พ.ศ. ๑๘๖๘-๑๘๙๔) อายุกว่า ๑๗ ปี เมื่อสุลต่านมุฮัมมัด อิบน์ ตูฆลูกลิ้นพระชนม์แล้ว ท่านก็ตกอับและถูกขับออกจากราชสำนัก และได้รับทุกขในคุกอยู่สองสามเดือน ในระหว่างที่ท่านต้องตกอยู่ใน

ฐานะที่ลำบากลำบากและถูกขับออกจากราชสำนักนี้เอง ที่ท่านได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับเรื่องการปกครองและศาสนาขึ้น โดยหวังว่าหนังสือทั้งสองประเภทนั้นจะเตรียมตัวท่านไว้สำหรับโลกหน้า และเพื่อจะได้เป็นที่โปรดปรานของสุลต่านฟีรุซ ชาห์ ตุมลุก (Firūz Shah Tughluq) อีกด้วย สำหรับความหวังประการหลังนั้น ท่านต้องได้รับความผิดหวังและถึงแก่กรรมด้วยความยากจนข้นแค้นหลัง พ.ศ. ๑๙๐๐ ไม่นานนัก

บาร์นีย์ได้เขียนหนังสือเพื่อแนะนำให้บรรดาสุลต่านแห่งเดลีทรงปฏิบัติหน้าที่ของตนต่อศาสนาอิสลาม หนังสือที่สำคัญของท่านสองเรื่อง คือ เรื่อง *การปกครองของรัฐบาลทางโลก* (พระตาวะฮิ-ญะฮานดารี) และเรื่อง *ประวัติศาสตร์ฟีรุซ* (ตาริคฟีรุซ ชาฮี) ได้ก่อให้เกิดเป็นเหรียญคือลัทธิคำสอนอย่างเดียวกันแต่คนละด้าน บาร์นีย์เป็นมุสลิมที่ถือนิกายสุนนีที่จงเกลียดชังพวกชีอะ และอิทธิพลของปรัชญากรีกมาก แต่ก็ตระหนักถึงคุณธรรมแห่งลัทธิลี้ลับของพวกซูฟี ในหนังสือชื่อ *พระตาวะฮิ-ญะฮานดารี* ท่านได้เริ่มต้นด้วยการสร้างมโนภาพเกี่ยวกับหน้าที่ที่สุลต่านจะต้องปฏิบัติต่อศาสนาอิสลามนิกายสุนนีออร์ธอดอกซ์ ซึ่งเป็นการสร้างมโนภาพที่เราควรจะเน้นว่ามีใช่เป็นของดั้งเดิมในคำอธิบายแห่งความคิดทางด้านการเมืองหรือด้านกฎหมายของอิสลามอย่างกว้างขวางเลย ในหนังสือเรื่อง *ตาริคฟีรุซ ชาฮี* ท่านได้แปลความหมายประวัติของบรรดาสุลต่านแห่งเดลี นับตั้งแต่สุลต่านบัลบัน (พ.ศ. ๑๘๐๙ - ๑๘๓๐) จนกระทั่งถึงสุลต่านฟีรุซ ชาห์ ตุมลุก (พ.ศ. ๑๘๙๔ - ๑๙๓๑) ในลักษณะการที่ชวนให้นึกว่าบรรดาสุลต่านที่ปฏิบัติตามศีลของท่านที่มีอยู่มากมาย และบรรดาสุลต่านที่ล่วงละเมิดศีลเหล่านั้นก็ได้พบเนเมซิส (Nemesis)

(จากเรื่อง *พระตาวะฮิ-ญะฮานดารี*, ของบาร์นีย์, แผ่นที่ ๔๔b, ๑๔๓, ๑๙๙a-๑๙๙b)

พระราชอาชญาของพระราชาและผู้ปกครองบ้านเมืองทั้งปวงก็คือพระผู้เป็นเจ้า พระผู้เป็นเจ้าทรงอำนาจรักษาโลกไว้ก็ด้วยอาศัยความกลัวเกรงและพระมหากฤษฎาของพระองค์ และเครื่องแสดงให้เห็นพระมหากฤษฎาและความกลัวเกรงของพระองค์ ก็คือ การสำแดงให้ปรากฏในความเมตตาที่พระองค์ได้ประทานต่อคนดี และในความกรุณาที่พระองค์ได้ประทานแก่คนชั่ว พระองค์ทรงสร้างสวรรค์สำหรับคนดีและคนที่เชื่อฟังพระองค์ และทรงสัญญาว่าจะประทานสวรรค์ให้แก่เขาเหล่านั้น พระองค์ทรงสร้างนรกสำหรับคนชั่วและผู้ไม่เชื่อฟังพระองค์ และทรงเอาคนมาชูพวกที่ต่อต้านพระเจ้าและคนนอกศาสนาให้เกรงกลัว พระองค์ได้ทรงสร้างริซวาน (Rizwān) คือ คนเฝ้าประตูสวรรค์จากความเมตตาของพระองค์ และทรงสร้างมะลาอิก (Malāk) คือคนเฝ้าประตูนรกจากความกลัวเกรงของพระองค์ ดังนั้น (เมื่อกล่าวแบบอุปมาอุปไมยแล้ว) “ผู้ปกครองบ้านเมือง” ในทางโลก ๆ ก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามข้อปฏิบัติของผู้ปกครองที่แท้จริง (คือ พระผู้เป็นเจ้า) และจะต้องปฏิบัติต่อทวยราษฎร์ในราชอาณาจักรให้สอดคล้องต้องกันกับคุณภาพต่าง ๆ ที่ตรงข้าม ซึ่งนับว่าเป็นแก่นแท้สำหรับรัฐบาลทางโลก ๆ (แผ่นที่ ๑๙๙a - b)

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๘๑

พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นพระราชาที่แท้จริง และพระราชาในโลกเป็นเพียงเครื่องเล่นแห่งโองการของพระองค์และอำนาจสวรรค์ในการปกครองของพระองค์ พระผู้เป็นเจ้าทรงยกโทษให้แก่คนที่มีความบาปและไม่ทรงยอมรับความเสียหายในความผิดที่ได้ทำมาแล้วของผู้คนและทรงปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านั้นอย่างเคร่งครัด บางคนพระองค์ก็จะลงโทษในโลกหน้า และจะไม่ทรงลงโทษในโลกนี้ บางคนพระองค์ก็จะทรงลงโทษในโลกนี้ ไม่ทรงลงโทษในโลกหน้า บางคนพระองค์ก็จะทรงรักษาให้ปลอดภัย บางคนพระองค์ก็จะทรงเอามาไว้ในร่มเงาแห่งความคุ้มครองแห่งพระมหากرุณาและความโปรดปรานของพระองค์ บางคนพระองค์ก็จะทรงยกย่องจนถึงยอดสุดแห่งความสรรเสริญ ความยิ่งใหญ่ ความรุ่งเรือง และความโชคดี บางคนพระองค์ก็จะทรงทำให้เขาเกลือกกลัวยอยู่ในฝุ่นธุลีแห่งความไร้เกียรติและความเสื่อมเสียชื่อเสียง บางคนพระองค์ก็จะประทานความมั่งคั่งอุดมสมบูรณ์ให้ บางคนพระองค์ก็จะทรงทำให้เป็นคนพอมืออื่นจะกิน และบางคนพระองค์ก็จะทรงทำให้ยากจนข้นแค้นและเคราะห์ร้าย บางคนพระองค์ก็จะทรงทำให้มีชีวิต บางคนพระองค์ก็จะทรงทำให้ตาย พระองค์ทรงแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของพระองค์ที่มีต่อประชาชนทุกแบบ ทุกสถานะ และทุกชนิด ด้วยการปฏิบัติต่าง ๆ กัน ให้สอดคล้องต้องกันกับการพิทักษ์ที่สมบูรณ์แบบของพระองค์ พระองค์ทรงรักษาระเบียบของโลก และทรงทำให้ระเบียบของโลกประติดประต่อกันด้วยเหตุผล พระองค์ทรงเป็นพระราชาที่แท้จริง และเฉพาะพระองค์เท่านั้นที่ความเป็นราชาสมบูรณ์แบบ (แผ่นที่ ๑๔๓)

มนุษย์ชาติได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อให้ยอมหมอบกราบถวายบังคมต่อพระผู้เป็นเจ้า ดังที่พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดได้ตรัสไว้ว่า “เราได้สร้างมนุษย์หรือปีศาจขึ้นมา นอกจากว่ามนุษย์และปีศาจทั้งหลายจะบูชาเราเท่านั้น” (แผ่นที่ ๔๔b)

นักปราชญ์กับพระราชา

ในชั้นอันติมะแล้ว อำนาจทั้งปวงเป็นของพระผู้เป็นเจ้า นอกจากว่าพระองค์จะทรงใช้อำนาจนั้นโดยทางนักปราชญ์และพระราชาเท่านั้น การสร้างสุลต่านขึ้นมาแทนกาหลิบนับว่าเป็นการดัดแปลงความคิดของมุสลิมให้เข้ากับสถานการณ์ทางประวัติศาสตร์ในโลกมุสลิม หลังจากที่ได้อำนาจระบบกาหลิบอับบาซิดลงได้แล้ว พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงบัญญัติระบบสุลต่านในฐานะเป็นวิธีการที่จำเป็นสำหรับแก้ไขความอ่อนแอของมนุษย์ให้ถูกต้อง และเป็นวิธีการที่จำเป็นสำหรับความหลุดพ้น

(จากเรื่อง พระดาเว-อี-ญะฮานดาวิ, ของบาร์นี, แผ่นที่ ๒๔๑b-๒๔๑a)

ศาสนาและรัฐบาลทางโลกเป็นคู่แฝดกัน นั่นคือหัวหน้าฝ่ายศาสนากับหัวหน้ารัฐบาลเป็นพี่น้องฝาแฝดกัน โดยเหตุที่โลกจะไม่เรียบร้อยหรือเป็นระเบียบโดยอาศัยพระราชอำนาจในการปกครองเพียงอย่างเดียว เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีทั้งนักปราชญ์และพระราชาในโลก ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้นำธุรกิจ

ของมนุษยชาติในโลกทั้งสองไปได้สอดคล้องต้องกันกับพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากมีแต่พระราชาโดยไม่มีนบีแล้ว ภารกิจของโลกนี้ก็อาจเรียบร้อย แต่จะไม่มีที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างสรรค์ขึ้นมาจะปลอดภัยในโลกหน้า ถ้าหากมีแต่นบีโดยไม่มีพระราชาแล้ว เมื่อปราศจากอำนาจและความสูงศักดิ์แห่งพระราชอำนาจในการปกครองเสียแล้ว โลกก็จะแสวงหาสิ่งที่ชอบธรรมโดยไร้ผล และคำสั่งในทางศาสนาก็จะไม่แพร่หลาย และภารกิจทั้งหลายก็จะสับสนไม่มีระเบียบ พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงศักดิ์ได้ทรงสร้างนบีและพระราชาทันทีพร้อมกันพร้อมกับคุณธรรมที่เกิดเองในภายในและคุณสมบัติที่น่ายกย่อง คุณลักษณะอันสูงส่งทั้งสองนี้คือ ความเป็นนบีและความเป็นพระราชามีได้เจือปนกับศีลธรรมชั้นหยาบ ๆ และคุณสมบัติที่เลวทรามใด ๆ เลย พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงศักดิ์ (ขอให้พระนามของพระองค์จงรุ่งเรือง) ได้ทรงสร้างนบีขึ้นมา ก็เพื่อว่านบีเหล่านั้นจะได้ถวายความจงรักภักดีของตนต่อพระผู้เป็นเจ้าด้วยความจริงใจเท่านั้นเอง พระองค์ทรงสร้างนบีขึ้นมาไม่ให้ประสีประสาต่อบาปน้อยใหญ่เลย ทั้งนี้ก็เพื่อว่านบีทุกคนในโลกจะได้เข้ามาใกล้พระองค์ผู้ไม่ขาดตกบกพร่องอะไรเลยและจะได้กลายเป็นบุคคลที่ใกล้ชิดที่สุดและเป็นที่รักที่สุดของพระองค์ นบีทั้งหลายจะได้ยินพระวจาของพระผู้เป็นเจ้าแล้วจะได้นำเอาพระวจาเหล่านั้นมาบอกมนุษย์ทั้งหลาย นบีทั้งหลายจะชี้บอกทางที่จะนำไปสู่กฎหมายเหล่านั้น ซึ่งจะทำให้พระผู้เป็นเจ้าทรงโปรดปรานมนุษย์ทั้งหลาย นบีจะบอกทางที่ถูกให้แก่มนุษย์ และทำให้มนุษย์พ้นจากวิถีทางที่ผิด ทุกคนซึ่งมีความยินดีที่จะฟังพระวจาเหล่านั้นและเจริญรอยตามอำนาจของพระวจาเหล่านั้น จะเข้าไปใกล้พระผู้เป็นเจ้ายิ่งขึ้น และเป็นผู้มีค่าควรแก่ความกรุณาของสวรรค์ แต่ผู้ที่ถือว่าพระวจาเหล่านั้นไม่มีความหมายอะไร ปฏิเสธความเป็นนบีของนบีทั้งหลาย และปฏิเสธโอกาสจากพระผู้เป็นเจ้าที่นบีให้จากลักษณะที่เกรงกลัวพระผู้เป็นเจ้านั้นสมควรจะต้องไปตกนรกและจะต้องห่างเหินพระผู้เป็นเจ้าต่อไป

(จากเรื่อง สะคีร์ต-อุล-มุลุก, ของเชค ฮะมะดานี, แผ่นที่ ๘๕๖)

ขอท่านจงทราบไว้ว่า ในหมู่บุคคลสำคัญ ๆ ผู้คงแก่เรียนทั้งหลายซึ่งมีพหุทธิปัญญาและปรีชาญาณ ได้มีการกำหนดและพิสูจน์แล้วว่า ในขณะที่แรกแห่งการสร้างสรรค์ โดยอาศัยเหตุผลเกี่ยวกับคุณภาพที่แตกต่างกันและการผสมกันแห่งความสามารถที่ความกรุณาของพระผู้เป็นเจ้าได้ประทานมา คล้ายกับเครื่องแต่งกายที่วูบวาบประดับประดาด้วยเพชรพลอยต่าง ๆ นั้น ดวงวิญญาณและธรรมชาติของมนุษย์จึงมีลักษณะต่าง ๆ กัน ดังนั้น ความโน้มเอียง เหตุผลและวัตถุประสงค์ของมนุษย์ทั้งหลายจึงได้แตกต่างกัน และความแตกต่างกันก็ได้สำแดงออกมาเป็นถ้อยคำ การกระทำและหลักแห่งความเชื่อถือเป็นพื้นฐานทั้งปวง

คุณสมบัติแห่งความเป็นสัตว์ป่าเถื่อนและศีลธรรมอันเลวร้ายนั้นคือทราซย์และความอยุติธรรม ความเกลียดชัง ความโกรธแค้น และความโลภ จึงได้มีอยู่ในอารมณ์ของมนุษย์ แล้วในความสมบูรณ์แห่งปรีชาญาณที่ยิ่งใหญ่ของพระผู้เป็นเจ้านั้น พระองค์ได้ทรงมีโอการว่า จะต้องมีการปกครองมนุษยชาติที่ยุติธรรมและมีความสามารถสักคนหนึ่ง ทั้งนี้ก็เพื่อว่าโดยอาศัยอำนาจแห่งกระบวนการยุติธรรมแล้ว

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๘๓

ภารกิจแห่งลูกหลานของอาดัม และกฎข้อบังคับเพื่อจัดธุรกิจทั้งหลายของมนุษยชาติจะได้ดำเนินไป ในวิถีทางที่ถูกต้อง ทั้งผู้ปกครองบ้านเมือง พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งทรงสร้างขึ้นมา เพื่อว่าเขาจะได้มีความเพียรพยายามให้มากที่สุดที่จะทำได้ ทั้งนี้ก็เพื่อทำให้คำสั่งของพระเจ้าดำเนินไปได้ และเพื่อที่จะได้เผ่าพิทักษ์รักษากำหนดกฎเกณฑ์และข้อบังคับต่าง ๆ ของศาสนาอิสลามในหมู่ประชาชนทุกชั้น และป้องกันลัทธิทรวาญ หรือการที่คนแข็งแรงจะกดขี่ข่มเหงคนอ่อนแอ ด้วยการห้ามการลงโทษและกันขอบเขตคำสั่งไว้ ดังนั้น ก็เป็นอันรับประกันเสถียรภาพของโลกทางกายภาพได้ ขอบเขตของพระเจ้าก็จะไม่ถูกควมไร้ระเบียบแห่งการกดขี่และการเปลี่ยนแปลงใหม่รุกราน และลักษณะแห่งสัตว์ป่าที่ดุร้ายและอธรรมทั้งหลายก็จะไม่ปรากฏในหมู่ประชาชนทุกชั้นเลย

(จากเรื่อง เมอฮะมะมัดฮะยี, ของมุฮัมมัด บาการ์ ชาน, แผ่นที่ ๕ - ๗)

อนึ่ง เพื่อที่จะจัดการกิจต่าง ๆ ของโลกและภารกิจของมนุษย์ให้เป็นระเบียบ ก็จำเป็นจะต้องมีกฎข้อบังคับต่าง ๆ ซึ่งโดยอาศัยกฎเหล่านี้ แต่ละคนก็ต้องพึ่งพาอาศัยกัน และจะไม่มีใครได้รับความเดือดร้อนเพราะความอยุติธรรมหรือการกดขี่เลย เพราะฉะนั้นพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจึงทรงยกนบีและทูตสวรรค์ขึ้นมาจากมนุษยชาตินั่นเอง นบีและทูตสวรรค์แต่ละคนเป็นดุมุกในทะเลแห่งความบริสุทธิ์ และเป็นดุมุกดาวเหนือในหมู่ดาวที่มีคุณสมบัติแห่งการที่จะยึดอยู่กับโลกและแห่งการที่จะแยกออกจากโลก แห่งการที่จะเอาใจใส่ต่อโลก และการปลีกออกจากโลก ดังนั้น เมื่อได้รับความศักดิ์สิทธิ์โดยทางการแยกและการปลีกตัวออกจากโลกแล้วโดยอาศัยการเชื่อมต่อและการผูกพันที่มั่นคงกับโลกนี้ บรรดานบีและทูตสวรรค์ก็จะนำทางพวกชนบดและผู้ที่เกี่ยวข้องกักขังอยู่ในความชั่วร้ายและกระตือรือร้นที่จะถูกละทิ้งลงไปสู่ที่หักแห่งการเนรเทศที่แท้ และไปสู่สำนักแห่งความคุ้มครองอันเป็นทิพย์ และนบีและทูตสวรรค์ทั้งหลายจะรักษากฎหมายต่าง ๆ ที่เรียกว่าพระเจ้าไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะได้ทำให้ทุก ๆ คนอยู่ในวิถีทางที่ตรงแห่งอานัติของพระเจ้า และเมื่อชื่นชมยินดีต่อความปลอดภัยโดยอาศัยความศักดิ์สิทธิ์และความกลัวเกรงของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแล้ว ก็จะบรรลุถึงความสุขและความชื่นชมยินดีในันดรทุกคนที่ออกไปนอกทางตรงก็จะเสียใจ เพราะถูกความไม่พึงพอใจของสวรรค์ลงโทษ และในโลกหน้าก็จะต้องตกอยู่ใน “ความชั่วช้าแห่งที่คุมขัง”...

หลังสมัยพระมุฮัมมัดซึ่งเป็นดุมุตราประทับและเป็นบ็องค์สุดท้ายสิ้นพระชนม์แล้ว เพื่อที่จะทำให้หลักการต่าง ๆ ของศาสนาตั้งมั่นและมีระเบียบจริง ๆ การกระทำต่าง ๆ ของผู้รับใช้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจึงได้ดำเนินไปอย่างถูกต้อง และสวัสดิภาพของผู้รับใช้พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายก็ปลอดภัย และความดีแห่งสันติและความสงบที่ได้รับเพราะความมีอยู่ของผู้ปกครองคนหนึ่งซึ่งควรเป็นผู้ที่มีค่าควรแก่การเลียนแบบและมีอำนาจอันประเสริฐ และบุคคลที่น่ายกย่องของพระองค์ควรประดับประดาด้วยเพชรพลอยคือความยุติธรรมและดุลยพินิจ โดยอาศัยการใช้อำนาจอย่างเต็มที่หรือโดยการไม่ใช้อำนาจแห่งความกลัวเกรงของนักรบ เงามแห่งกิเลสอันต่ำทรามหรือแบบสัตว์เดรัจฉานของมนุษย์ก็อาจถูกรังเกียจและถูกหลีกเลี่ยง ทั้งนี้ก็เพื่อว่าทั้งหมดนี้อาจประสบความสำเร็จ และประชาชนก็จะไม่ลืมหายผู้

๔๘๔

ปอเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

จริงใจของเขา (คืออนปี) จะไม่ดำเนินตามความปรารถนาของตนเอง ไม่ยอมให้ราคะกิเลสครอบงำตน ไม่ปล่อยตัวไปกับเครื่องหย่อนใจที่เต็มไปด้วยราคะกิเลส และการต่อสู้ซึ่งชัยเพื่อความยิ่งใหญ่ด้วยความหยิ่งยโส ไม่ยุให้คนเป็นศัตรูกัน และถ้าหากอนุชนต่าง ๆ ของผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างขึ้นมา จะต้องอยู่อย่างสงบบนเตียงแห่งสันติและความวิเวกแล้ว ก็จะไม่มีการหลีกหนีใด ๆ ความจริงนับว่าเป็นสิ่งที่จำเป็นและหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ว่าจะมีพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงเลือก ซึ่งเรียกว่าพระราชินี

เพราะฉะนั้น พระราชาผู้ซึ่งถูกสร้างสรรคขึ้นมาพร้อมกับศีลธรรมแห่งหมอกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ และกำหนดความประพฤติเกี่ยวกับภารกิจต่าง ๆ ไว้บนมูลฐานแห่งพระคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ก็จะต้องทำให้อำนาจหน้าที่ของพระองค์แตกต่างออกไป สำหรับคุณสมบัติบางอย่างซึ่งอาจเป็นคุณเครื่องประดับฉลองพระองค์แห่งระบบสุลต่าน อนึ่ง พระราชาผู้มั่งคั่งประณิธานอันสูงส่งของตนต่อความเข้าใจสิ่งที่น่าสนใจปราชญ์พูดและเปิดความลับของพวกอุลละมานั้น ก็จะต้องให้คำแนะนำ คำปรึกษา และตัดสินใจเลือกตัวแบบเพื่อว่าหัวหน้าผู้ปกครองราชอาณาจักรจะได้รับการประดับตกแต่งด้วยมงกุฎแห่งความสำเร็จและฉลองพระองค์แห่งราชอาณาจักรก็จะได้รับการตกแต่งด้วยความเคารพต่อศาสนา ทั้งอาณาจักรและประชากรของกษัตริย์ผู้สุขุมคัมภีร์ภาพทุกพระองค์ซึ่งแตกต่างกันไปเพื่อคุณสมบัติที่มีค่าเหล่านี้และผู้ได้รับการตกแต่งด้วยเพชรพลอยแห่งการกำหนดที่ควรแก่การยกย่องก็จะกลายเป็นบุคคลที่มั่งคั่ง มีความสุข สันติสุข เชื่อฟัง และจงรักภักดี และพร้อมด้วยอุทยานแห่งอำนาจหน้าที่ของพระองค์ที่มีต้นไม้และพืชพันธุ์เช่นนั้น ปีแล้วก็ปีเล่าสำหรับอนุชนที่มีจำนวนนับไม่ถ้วน ชื่อเสียงเพื่อความดีงามของพระองค์ก็จะคงมีจารึกไว้ในกายภาคนั้น

พระผู้เป็นเจ้าทรงสั่งให้เชอฟังสุลต่าน

(จากเรื่อง ชะกะระ, ของพัลมิรุดีร์, หน้า ๑๒ - ๑๓)

และอนปี, ขอสันติจงมีแด่พระองค์ ! ได้ตรัสว่า “ผู้ที่เชอฟังเรา ก็ชื่อว่าได้เชอฟังพระผู้เป็นเจ้าอย่างแท้จริง และผู้ที่เชอฟังอินมาม (ผู้นำ) คือสุลต่าน ก็ชื่อว่าได้เชอฟังเรา และผู้ที่กบฏต่อเราก็ชื่อว่าได้กบฏต่อพระผู้เป็นเจ้า และผู้ที่กบฏต่อสุลต่าน ก็ชื่อว่าได้กบฏต่อเราอย่างแท้จริง” นบียังได้ตรัสต่อไปอีกว่า “จงเชอพระราชและผู้ปกครองบ้านเมืองของท่าน แม้ว่าเขาจะเป็นทาสชาวอะบิสสินีเยก็ตาม”

พระราชอำนาจในการปกครองย่อมไม่ลงรอยกับอุดมคติทางศาสนา

อีกประการหนึ่ง นักปราชญ์ทั้งหลายเห็นว่าการปกครองในระบบสุลต่านหาใช่การปกครองแบบอิสลามไม่ การปกครองระบบสุลต่านนับว่าเป็นทายาทแห่งปริมปราประเพณีแห่งการปกครองระบบกษัตริย์ของเปอร์เซียแบบหนึ่ง ดังเช่น ซิอา อุด-ดีน บารนี ได้ยืนยันว่า เมื่อว่าโดยแก่นแท้แล้ว การปกครองแบบกษัตริย์นับว่าเป็นการปกครองที่ตรงข้ามกับศาสนา และว่าผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้อง

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๘๕

อุทิศตัวเองรับใช้พระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากเขาจะมีความหวังใด ๆ ที่จะหลบให้พ้นความกลัวโกรธของพระผู้เป็นเจ้าได้ เฉพาะกาหลิบที่ได้รับการแนะนำอย่างถูกต้องทางสิ่งศักดิ์เท่านั้น ที่เป็นผู้ปกครองบ้านเมืองที่เป็นมุสลิมอย่างแท้จริง

(จากเรื่อง พระคาวะ-อิ-ญะฮานดารี, ของบารนี, แผ่นที่ ๔๗b-๑๐๐a, ๒๒๔a-b passim)

ระบบการปกครองมนุษย์มิได้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้ และไม่เคยเป็นสิ่งที่เป็นไปได้เลย ถ้าหากปราศจากวิถีทางของผู้ปกครองบ้านเมืองและความศักดิ์สิทธิ์และความสง่าผ่าเผยของผู้ปกครอง และว่าชั่วอายุคนหนึ่ง เมื่อกาหลิบได้รับการแนะนำในแนวทางที่ถูกต้องได้ใช้อำนาจหน้าที่ของทายาทผู้สืบต่อจากนบี พร้อมด้วยชีวิตแห่งการงดเว้นและความยากจน แล้วโลกก็จะสงบต่อกาหลิบนั่น ที่นับว่าเป็นสิ่งที่อาจเป็นไปได้ก็เพราะเวลาแห่งนบีฮัมมัดใกล้เข้ามามากและผลแห่งการแสดงปาฏิหาริย์ของพระองค์ก็ยังคงอยู่ในความรู้สึกของประชาชน นับตั้งแต่สมัยอาดัมมาจนกระทั่งถึงวันสิ้นโลก อนุชนต่อ ๆ มาของกาหลิบได้ถูกถือและจะถือต่อไปว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ของกาละ และเป็นความไม่ค่อยมีบ่อยนักในยุคนั้น ๆ พฤติกรรมของกาหลิบเหล่านี้ในสิ่งทั้งปวงได้เจริญรอยตามสุนนะฮ์ของนบี แต่ถ้าหากกาหลิบหรือกษัตริย์ที่สืบราชสมบัติต่อ ๆ มาปรารถนาจะเจริญรอยตามแบบอย่างของกาหลิบเหล่านั้น เขาก็คงไม่สามารถรักษาระบบกาหลิบหรือราชอำนาจของเขาไว้ได้แม้แต่เพียงวันเดียว นอกจากนั้น กาหลิบที่ได้รับการแนะนำที่ถูกทางทั้งสี่พระองค์ผู้ซึ่งมิได้เอานิสัยและประเพณีของสุลต่านมาใช้ทั้งดุ้น เพราะเกรงว่าจะไปขัดกับการปฏิบัติของนบีนั้นได้สูญเสียชีวิตไปพร้อมกับอำนาจแห่งการปฏิบัติของนบีทั้งปวง อุมาร์ ('Umar) อุษมาน ('Uthmān) และ อาลี ('Alī) ก็ได้ถูกพวกบ่าวคลังศาสนาที่ไม่มีความเกรงกลัวอะไรหมาน ไม่มีกาหลิบหรือผู้ปกครองบ้านเมืองที่เป็นชาวมุสลิมอื่นใดพบโอกาสเช่นนั้น หรือจะได้พบโอกาสเช่นนั้นเพื่อที่จะปกครองและประกาศการปฏิบัติของนบี โดยการเอาวิถีทางดำเนินชีวิตและการครองชีพของนบีเหล่านั้นมาใช้ เพราะโลกนี้เต็มไปด้วยบุคคลที่มีลักษณะแห่งปีศาจ มีนิสัยสัตว์ร้ายที่ชอบกินเนื้อเป็นอาหาร มีนิสัยสัตว์ป่า และสัตว์ที่ใช้กินเป็นอาหาร ถ้าปราศจากความน่ากลัวและการปกครองของสุลต่านผู้ทรงอำนาจและประสบความสำเร็จแล้ว คำสั่งและการควบคุมที่มีต่อสุลต่านเหล่านั้นก็จะไม่ประสบผลสำเร็จเลย...

ผู้ที่ให้ความช่วยเหลือและสนับสนุนกาหลิบอรรธดอกซ์ยอมชื่อว่าเป็นบริวารที่ประเสริฐของนบีผู้ปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะอุทิศชีวิต ทรัพย์สมบัติ ภรรยา บุตร และสมบัติพัสถานต่าง ๆ ในวิถีทางแห่งสัจธรรม เพราะพวกเขาได้เคยเป็นผู้สังสรรค์ เพื่อน และบริวารของผู้ที่ได้รับเลือกของพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุด และได้เคยเห็นการเปิดเผยอันเป็นทิพย์ เขาจึงเป็นผู้ที่รักพระผู้เป็นเจ้าและนบี ซึ่งทำให้เขามองเห็นว่าโลกนี้ไม่มีค่าแม้แต่บาทเดียว...เพราะพวกเขามีผู้ช่วยเหลือและบริวาร วิถีทางแห่งความยากจนและการปฏิเสธตัวตนจึงเป็นวิถีทางที่พอปฏิบัติได้ในด้านการปกครองของกาหลิบผู้ได้รับการแนะนำในทางที่ชอบ...

แต่บัดนี้...ความเชื่อที่แท้จริงในพระผู้เป็นเจ้า และความประจักษ์แจ้งและความมั่นคงในศรัทธาที่แท้จริงยังมีกล่าวถึงอยู่ก็เฉพาะในหมู่ปัจเจกชนจำนวนน้อยเท่านั้น การปรากฏของอิสลามในภวณอกอยู่ภายใต้หน้ากากหลายหน้าด้วยกัน โลกได้หันกลับไปหาวิถีทางของคนที่มีความสามารถในทางล่อเลียนเท่านั้น (คือคนที่ปฏิบัติตามศาสนาอิสลามตามประเพณีเท่านั้นเอง) และของผู้ที่แสวงหาโลกนี้ ก่อนที่มันจะอุบัติ ประณิธานและความปรารถนาของมนุษยชาติมุ่งอยู่ที่โลกนี้ฉันใด ประณิธานและความปรารถนาอย่างเดียวกันนั้น ก็กำลังเกิดอยู่อีกในบัดนี้ฉันนั้น ไม่เคยปรากฏว่ามีการยืนยันอำนาจและหน้าที่แห่งการปกครองในระบบสุลต่าน และไม่เคยปรากฏว่าอำนาจและหน้าที่แห่งการปกครองระบบสุลต่านได้ตั้งไว้เป็นอย่างดีโดยปราศจากความน่าสะพรึงกลัว และความศักดิ์สิทธิ์และความวางท่าสง่าผ่าเผยแห่งความเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองซึ่งเป็นวิถีทางที่ผู้ปกครองบ้านเมืองใช้ปราบอันธพาลให้สงบราบคาบ ลดจำนวนผู้ที่ชอบทะเลาะตึงตังให้น้อยลง และทำให้พวกกบฏหมดอำนาจไป กว้างขวางคับ การปกครอง และการพิชิตเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ สำหรับชีวิตที่เต็มไปด้วยความยากจน ถ้าปราศจากความศักดิ์สิทธิ์และความสง่าผ่าเผยแห่งการปกครองระบบสุลต่านเสียแล้ว คนเราก็จะกลืนกัน ผู้ที่เชื่อฟังก็จะกลายเป็นผู้ไม่เชื่อฟัง เกียรติศักดิ์แห่งอำนาจหน้าที่ก็จะมลายหายสูญไป และความเชื่อฟังคำบังคับบัญชา ก็จะหายไปอย่างสิ้นเชิง ไม่มีใครที่จะเกรงกลัวผู้ปกครองบ้านเมืองและมูคตะ (mugta's) ที่หัวหน้าศาสนาแต่งตั้งขึ้น และผู้ปกครองบ้านเมืองและมูคตะก็จะกลายเป็นคนที่ไม่มีความเคารพหรือปราศจากอำนาจหน้าที่ไป จะเกิดมีการปฏิวัติและความก่อกวนอลหม่านอยู่ทุกวัน แล้วลัทธิทราซีย์และกฎกติกาย่อมจะเกิดขึ้น...

ภายหลังสมัยกาหลิบสองคี่แรกแล้ว บรรดากาหลิบและกษัตริย์ของศาสนาอิสลามทั้งหลายต่างก็ต้องเผชิญหน้ากับทางเลือกที่ตรงกันข้ามสองทาง ซึ่งทั้งสองอย่างล้วนแต่จำเป็นสำหรับศาสนาและอาณาจักรทั้งนั้น ถ้าหากกาหลิบและกษัตริย์เหล่านั้นเจริญรอยตามชนบประเพณีของนบีและวิธีการครองชีพของนบีแล้ว รัฐบาลและพระราชอำนาจในการปกครองก็จะเป็นสิ่งที่กาหลิบและกษัตริย์เหล่านั้นไม่อาจปฏิบัติตามได้ กาหลิบและกษัตริย์เหล่านั้นซึ่งอ้างตัวเป็นกษัตริย์แต่ยังดำรงชีวิตแบบนักบวชคงไม่อาจมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ อำนาจซึ่งเป็นแก่นแท้ของรัฐบาลก็คงจะไม่ถูกนำมาบังคับใช้กับประชาชนเลย

ถ้าหากกาหลิบและกษัตริย์ทั้งหลายปฏิบัติตามซุสเราะ (จักรพรรดิเปอร์เซีย) ทั้งหมด และเอาวิธีนี้และลูก วิธีส่วยและทรงฉลองพระองค์ และลักษณะการทั่ว ๆ ไปแห่งชีวิตของซุสเราะเหล่านั้นมาใช้ นั่นคือการทำลายล้างพวกหัวแข็งให้หมดไป ศัตรูทำให้พวกที่ชอบทะเลาะตึงตังสงบปากสงบคอลง และการใช้มาตรการขั้นใด ๆ ก็ได้ที่จำเป็นสำหรับการประกาศบังคับใช้อำนาจหน้าที่ในหมู่ประชาชนละก็ ก็นับว่าจำเป็นที่จะต้องละเมิดสุนนะฮ์ของนบี และละเมิดใจความและสาระสำคัญของศาสนาที่แท้ ในบุคคลและในสิ่งแวดล้อมของกษัตริย์ทั้งหลาย ไม่มีชนบประเพณีใด ๆ ที่จะยอมรับได้ ทั้งนี้ เพราะความเป็นป็นนับว่าเป็นความสมบูรณ์แบบแห่งความเป็นนักศาสนา และพระราช-

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๘๑

อำนาจในการปกครองก็เป็นความสมบูรณ์แห่งพรทางโลก ความสมบูรณ์ทั้งสองอย่างนี้ตรงกันข้ามและขัดแย้งกัน และการที่จะเอาความสมบูรณ์ทั้งสองนั้นมารวมกันก็ได้อยู่ภายในขอบเขตแห่งความที่อาจเป็นไปได้แต่ประการใดเลย

สำหรับความเป็นทาสพระผู้เป็นเจ้านั้นนับว่าเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นแห่งศาสนา และเงื่อนไขที่จำเป็นแห่งความเป็นทาสนี้นับว่าเป็นการยอมจำนน การอ่อนน้อม ความยากจน การถ่อมตน ความต่ำช้าอย่างน่าสงสาร ความต้องการและความต่ำต้อย อีกประการหนึ่ง สิ่งจำเป็นสำหรับพระราชอำนาจในการปกครอง ซึ่งเป็นความสมบูรณ์แห่งชีวิตในทางโลกนั้นนับว่าเป็นความว่างเปล่า ความหยิ่งโส ความปลื้มตัวออกจากคนอื่น ความมีชีวิตอย่างฟุ่มเฟือยและนุ่มนวล ความขาดความสุภาพ อ่อนน้อม ความสง่างามเผยและความมีอำนาจยิ่งใหญ่ คุณสมบัติที่ระบุไว้ ณ ที่นี้ก็นับว่าอยู่ในหมู่คุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า และโดยเหตุที่พระราชอำนาจในการปกครองเป็นตำแหน่งผู้ช่วยและเป็นผู้สำเร็จราชการของพระผู้เป็นเจ้า พระราชอำนาจในการปกครองจึงมิได้เป็นสิ่งที่เข้ากันได้กับลักษณะของความเป็นทาสเลย

ดังนั้น จึงกลายมาเป็นความจำเป็นที่ผู้ปกครองบ้านเมืองที่ถือศาสนาอิสลามจะต้องเอาจารีตประเพณีของกษัตริย์เปอร์เซียมาใช้ทั้งหมด ทั้งนี้ก็เพื่อให้แน่ใจถึงความยิ่งใหญ่ของพระวชนะที่แท้ ความยิ่งใหญ่แห่งศาสนาอิสลาม ความวิเศษสุดของสังกรรม การถอนรากถอนโคนศัตรูของศาสนาอิสลาม การทำให้ภารกิจของศาสนาดำเนินต่อไป และการคงอำนาจหน้าที่ของตนเองไว้...อย่างไรก็ตาม ศาสนาอิสลามได้ห้ามมิให้นำเอาความชั่วช้าอยุติธรรมของกษัตริย์เปอร์เซียมาใช้อย่างเด็ดขาด

แต่การบริโภคซากเน่า แม้ว่าจะถูกห้าม แต่ก็ยังมีอนุญาตให้กินได้ในเวลาที่มีความต้องการอย่างรุนแรง เช่นเดียวกับจารีตและขนบประเพณีของสุลต่านแห่งอะญัม ('Ajam : ตามตัวอักษรแปลว่าคนใบ้ โดยอ้างถึงพวกที่มีใบขาวอาหรับ โดยเฉพาะหมายถึงประชาชนในประเทศเปอร์เซีย) นั่นคือ มงกุฎและราชบัลลังก์ การเหินห่างจากคนอื่น ๆ ความหยิ่ง กฎต่าง ๆ เกี่ยวกับการนั่งและลุกในราชสำนัก ปราสาทราชวังสูง ๆ ราชพิธีในราชสำนัก การขอร้องให้ประชาชนหมอบกราบอยู่เบื้องพระพักตร์พระราชฯ การรวบรวมทรัพย์สินสมบัติ การยกยอทรัพย์สินสมบัติ การใส่เครื่องประดับทองคำและเพชรนิลจินดาและผ้าไหม และการทำให้ประชาชนอื่น ๆ สวมใส่เครื่องประดับประดับเหล่านั้น การฆ่าประชาชนโดยอ้างว่าเป็นนโยบาย การตั้งอาเริ่มขนาดใหญ่ การใช้จ่ายโดยปราศจากความยับยั้งชั่งใจทั้ง ๆ ที่ไม่มีสิทธิ และการยึดบ้านเมืองโดยมิได้อ้างว่าเป็นการสืบมรดก และอะไรก็ตามที่จำเป็นสำหรับสถานะที่โดดเด่นของเขา ความเย่อหยิ่งและความว่างเปล่าของเขาซึ่งถ้าปราศจากสิ่งเหล่านี้แล้วพระราชาก็ไม่สมควรจะเป็นพระราชฯ หรือไม่เรียกว่าเป็นพระราชฯนั้น ถ้าพูดจากทัศนะเกี่ยวกับสังกรรมและศรัทธาที่ถูกต้องแล้ว ก็ควรถือว่าคล้ายการบริโภคซากเน่าในเวลาที่มีความต้องการอย่างรุนแรงนั่นเอง นับว่าเป็นหน้าที่ของกษัตริย์ที่เคร่งครัดในศาสนาจะต้องเกรงกลัว และเสียพระทัยต่อการกระทำ

๔๘๘

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

กรรมเช่นนั้นในฐานะที่เป็นอันตรายต่อศาสนา ที่จะต้องขอให้สวรรค์ยกโทษให้ในตอนกลางคืนด้วยการ
จำให้และแสดงบริเวณการที่จะต้องทำให้ตัวเองตระหนักว่าจารีตและขนบประเพณีแห่งราชอาณาจักร
ในการปกครองทั้งปวงนั้นตรงข้ามกับขนบประเพณีของนบีและในกรณีเช่นนั้นจะต้องเกี่ยวข้องกับ
กาหลิบและพระราชา รวมทั้งบริวารและข้าทาสทั้งหลายด้วย

ความเคร่งครัดในทางศาสนาเกิดจากการเจริญรอยตามวัตรปฏิบัติของนบี ในสมัยที่ท่าน
ทำหน้าที่เป็นทูตในฐานะเป็นนบีนั้น ท่านไม่เคยบริโภคน้ำเนื้อโดยวิธีใช้มีดตัดเลย บริวารของท่านได้ถาม
ท่านว่า “ข้าแต่ท่านผู้เป็นนบีของพระเจ้าผู้เป็นเจ้า พระเจ้าผู้ทรงห้ามเอามีดตัดเนื้อแล้วบริโภคน้ำ
หรือ ?” ท่านได้ตอบว่า “พระเจ้าผู้เป็นเจ้ามิได้ทรงห้ามดอก แต่ว่าเป็นวัตรปฏิบัติของบรรดาสุลต่าน
แห่งอะญัมซอหนึ่ง และเราซึ่งถูกส่งไปทำลายขนบประเพณีและวัตรปฏิบัติของสุลต่านแห่งอะญัมอย่าง
สิ้นเชิง และห้ามพวกเขาที่ปฏิบัติตามศาสนาของเราบริโภคน้ำเนื้อตามวิถีทางที่พวกเขาได้เคยบริโภคมามาก่อน”

โอ, บุตรของมะหะหมัดทั้งหลาย, ดังนั้น ท่านทั้งหลายจงรู้และจงรู้ให้ดีว่าพระราชอำนาจ
ในการปกครองนั้น ถ้าหากปราศจากขนบประเพณีและการปฏิบัติของกษัตริย์แห่งอะญัมเสียแล้ว มิ
ใช่เป็นสิ่งที่เขาทำได้เลย พวกอูละมาทั้งปวงทราบกันหมดแล้วว่า ขนบประเพณีและการปฏิบัติของ
บรรดาสุลต่านแห่งอะญัมตรงข้ามกับสุนนะฮ์ของนบี และตรงข้ามกับวิถีชีวิตและการครองชีวิตของนบี
ด้วย (แผ่นที่ ๘๗b - ๘๙b, ๙๙b - ๑๐๐a)

มีผู้กล่าวกันว่าในสมัยโบราณ ในราชอาณาจักรอะญัม รุม (อาณาจักรโรมันตะวันออกหรือ
ไบแซนไทน์) ยะมัน อินเดีย ซีเรีย และอียิปต์ นั้น พระราชอำนาจในการปกครองจำกัดขอบเขตอยู่
เพียงในราชวงศ์ของทุก ๆ ประเทศ และความปรารถนาที่จะชิงราชบัลลังก์ก็มิได้เข้ามาสู่จิตใจของ
สมาชิกของประชาชนชั้นอื่น ๆ เลย ดังนั้น ถ้าหากในราชอาณาจักรอะญัม ผู้ปกครองประเทศมิได้
อยู่ในราชวงศ์ของพวกขุสรา (Khusraus) แล้ว ประชาชนก็จะไม่เชื่อฟังในท่านองเดียวกันใน
ราชอาณาจักรรุม ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองมิได้อยู่ในตระกูลไกซาร์ (Quisars) แล้ว พวกโรมันก็จะไม่
โค้งศีรษะให้ในกาลใด เมื่อหลักการเช่นนั้นประชาชนได้ยึดถือปฏิบัติกันมาเป็นประเพณีหลายชั่วอายุ
คนและหลายยุคหลายสมัยแล้ว ในกาลนั้นย่อมไม่มีใครพยายามที่จะชิงราชบัลลังก์...อีกประการหนึ่ง
ในหมู่ประชาชนสมัยโบราณทั้งหลาย พระราชอำนาจในการปกครองถือการสืบสันตติวงศ์เป็นหลัก และ
ถ้าหากกษัตริย์สิ้นพระชนม์ลง โอรสองค์หนึ่งที่กษัตริย์พระองค์นั้นได้ทรงกำหนดตัวไว้ ก็จะได้ขึ้นเสวย
ราชสมบัติแทน พระราชาองค์ใหม่ก็จะให้ข้าราชการเก่า ๆ ดำรงตำแหน่งเดิมสืบต่อไป และจะไม่ทำ
ร้ายพวกหัวหน้า หัวหน้าชนเผ่าต่าง ๆ หรือครอบครัวพวกผู้ดีใด ๆ เลย วิถีทางและขนบประเพณีนี้
นับว่าเป็นสิ่งที่น่าชื่นชมยินดีมาก

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๘๕

ภายหลังการปกครองของกษัตริย์เหล่านี้ซึ่งในราชวงศ์ของกษัตริย์เหล่านี้ พระราชอำนาจในการปกครองซึ่งสืบต่อกันมาเป็นเวลานานได้สิ้นสุดลง พระราชอำนาจในการปกครองก็ได้ถูกสถาปนาขึ้นมาใหม่ในหลาย ๆ ประเทศ ด้วยวิธีการแย่งราชสมบัติ การใช้กำลังบังคับ และไม่มีใครสนใจต่อต้านกำเนิดและผู้สืบสายโลหิตของกษัตริย์เหล่านั้นเลย ใครก็ตามที่ได้รับอำนาจ เอกสิทธิ์ และจะโดยวิธีการใด ๆ ก็ตาม ถือว่าได้ตั้งตนเป็นใหญ่เหนือดินแดนใดดินแดนหนึ่ง ทำลายอำนาจของกษัตริย์องค์ก่อนลงได้ เป็นผู้ใช้พระราชอำนาจและทำให้คนทั้งหลายเรียกตนว่า “พระราชชา” ได้...

ในหมู่มุสลิม เหตุการณ์ที่ร้ายแรงนี้ได้เกิดขึ้นทางพวกสุลต่านอุมัยยัด ที่เรียกกันว่า พวกยะซิดี (Yazidis) และมาร์วานิด (Marwanids) ในสมัยที่สหราชอาณาจักรยังมีชีวิตอยู่ โดยสิทธิแล้ว การปกครองประเทศที่นับถือศาสนาอิสลามตกอยู่กับกาหลิบที่ได้รับการแต่งตั้งที่ถูกต้อง โดยอาศัยความสอดคล้องต้องกันแห่งประชาคม และโดยได้รับการแต่งตั้งจากกาหลิบองค์ก่อน ๆ การปกครองระบบกาหลิบได้ผ่านมายังหัวหน้าศาสนาคือ หะซัน ซึ่งเป็นโอรสของอาลี (‘Alī) ทั้งหะซันและอาลีเป็นชนเผ่าฮาซิม (Hashim) จนกระทั่งพวกมูอาวียะ (Mu‘āwiyah) ยะซิด (Yazid) และมาร์วานิด ได้โค่นอำนาจของเผ่าฮาซิม ผู้ช่วยเหลือ ผู้สนับสนุน มิตรสหายและผู้ปรารถนาดีของหะซันและอาลี และทำให้หน้าของพวกตนเองดำ ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้าในสามารถปกครองบ้านเมืองอยู่ได้ถึง ๔๐ ปี จนกระทั่ง อาบู มุสลิม มะรูซี (Abū Muslim Marūzī) ได้ทำให้พวกสุลต่าน อุมัยยัด ผูกพยานาครอบครวของนบีและได้ไปขุดเอาพวกมูอาวียะ ยะซิด และมาร์วานิด มาจากหลุมฝังศพแล้วก็เอามาเผา และได้กวาดล้างพวกผู้ช่วยเหลือ ผู้สนับสนุน พวกเห็นอกเห็นใจ และมิตรสนิของพวกมูอาวียะ ยะซิด และมาร์วานิดลงหมดแล้ว การปกครองระบบกาหลิบของพวกอับบาซิดในกรุงแบกแดดจึงเป็นสิ่งที่เป็นไปได้...

ที่นี่ก็ขอให้ใช้จิตใจที่ใสสะอาดสะท้อนภาพดูซิว่า การปฏิบัติที่เลวร้ายและชนบประเพณีที่กดขี่ในข้ออในกระดูนี้ได้กลายเป็นนิสัยของพวกกษัตริย์ผู้นับถือศาสนาอิสลามได้อย่างไร ประการแรก กษัตริย์มุสลิมได้ยึดดินแดนโดยมิได้มีการอ้างสิทธิที่ถูกต้อง ไม่ว่าจะป็นสิทธิภายนอก หรือภายในบ้านก็ตาม แล้วโดยอาศัยวิธีที่สะดวกทางศาสนาหรือทางโลก กษัตริย์เหล่านั้นก็จะได้รับฉันทานุมัติจากกาหลิบแห่งกรุงแบกแดดเพื่อชิงราชบัลลังก์ได้ นอกจากนี้เพื่อรักษาชีวิตของตนเองซึ่งแนละยอมมีค่าต่อการทำลายและความตายชั้นอันติมะจริง ๆ กษัตริย์มุสลิมเหล่านั้นก็จะใช้วิธีการต่าง ๆ ทุกวิธีเท่าที่หาได้เพื่อโค่นอำนาจของชนเผ่าต่าง ๆ ครอบครว และตระกูลที่รุ่งโรจน์ของระบอบก่อน ๆ และทำให้ชนเผ่าต่าง ๆ หรือครอบครวและตระกูลต่าง ๆ เหล่านั้นยากจนและได้รับความลำบาก บางพวกก็ไว้ชีวิตให้ บางพวกก็ถูกฆ่า บางพวกก็ถูกจองจำ บางพวกก็ถูกเนรเทศ และบางพวกก็ถูกยึดทรัพย์สินสมบัติ เนื่องจากมีศรัทธาในศาสนาบาบบาง กษัตริย์พวกนี้มักจะไม่นำนึ่งถึงศาสนาอิสลามหรือสิทธิของพวกมุสลิม และไม่เคยพิจารณาหาคำตอบไว้ สำหรับตอบในวันพิพากษาเลย กษัตริย์เหล่านั้นเรียก “การโค่นอำนาจ” ชนิดนี้เป็น “วิธีที่สะดวกในทางการเมือง” (แผนที่ ๒๒๔a - ๒๒๔b passim)

(จากเรื่อง สะคีร์ต อุล-มุลูก, ของเชค ฮะมะดานี, แผนที่ ๗๖a - b)

มีอยู่สองสำนักงานที่รวมอยู่ในบุคคลที่มีชื่อเสียงของอาดัม นั่นคือสำนักงานของนบีและสำนักงานของสุลต่านและผู้ปกครองบ้านเมือง ในสำนักงานของนบีนั่นไม่มีที่สำหรับราชาภิเษกและการเอาแต่ใจตัวเอง ไม่ต้องสงสัยเลยว่าความแท้จริงแห่งสำนักงานนี้ไม่เคยสำแดงตนให้ปรากฏนอกจากในร่างกายที่บริสุทธิ์และภาชนะที่เปิดของนบีทั้งหลาย (ขอพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงประทานพรให้แก่เขาทั้งปวงและประทานสันติแก่เขาทั้งหลายเถิด) แต่ความประพุดิแห่งสำนักงานของสุลต่านและผู้ปกครองบ้านเมืองย่อมเป็นดุจดังว่ามีความรู้สึกไวต่อการจู่โจมดีของพฤติกรรมที่เต็มไปด้วยราชาภิเษก มีมาตรการที่สำคัญประการหนึ่งเกี่ยวกับคุณภาพที่เลวทรามสองประการของราชาภิเษกและการเอาแต่ใจตัวเองที่ยึดมั่นอยู่กับสำนักงานที่เต็มไปด้วยอันตรายของสุลต่าน ด้วยเหตุผลข้อนี้เอง ในยุคต่าง ๆ และในฤดูต่าง ๆ ส่วนใหญ่ จึงปรากฏชัดเป็นการสำแดงตนให้ปรากฏในเชิงรุก และเป็นดุจภาชนะที่สกรอกโดยที่ผู้ถือภาชนะนั้นมาจากพวกทรรษ พวกผู้กระทำความผิดทางอาญา พวกผู้ชอบกดขี่ชาวบ้านและผู้รุ่มรวยทั้งหลาย นับตั้งแต่สมัยอาดัมมา มีประชาชนในหมู่นบีที่สำคัญ ๆ จำนวนจำกัดมาก คือ โยเซฟ โมเสส เดวิด ซาโลมอน และมุฮัมมัด (ขอสันติจงมีแด่พระองค์) และหลังสมัยนบีมา ก็มีกาหลิบที่ได้รับการแนะนำที่ถูกต้อง คือ อาบูบาคร อุมาร์ อุษมาน และอาลี (ขอพระผู้เป็นเจ้าทรงโปรดปรานกาหลิบเหล่านี้ทั้งปวงเถิด) ซึ่งในบุคคลผู้ประเสริฐเหล่านี้ได้ปรากฏว่ามีคุณสมบัติในด้านการปกครองที่ดีงาม กาหลิบเหล่านี้ได้ปฏิบัติหน้าที่ของตนในวิถีทางที่ชอบที่ควร และได้ทำคุณสมบัติที่ดีของตนให้เป็นเหตุผลสำหรับต่อสู้กับผู้ที่รุกรานและผู้ที่ไม่ยุติธรรม ผู้ที่มีความประมาทและผู้ที่ยิ่งจองหอง

ในบั้นนี้ได้นำเอาเรื่องราวต่าง ๆ สองสามเรื่องจากบันทึกลำดับเหตุการณ์เกี่ยวกับการปกครองระบบสุลต่านและการปกครองของนบี ปริ้มปราประเพณีเกี่ยวกับการปกครองและการปกครองระบบกาหลิบของบรรดากาหลิบที่กัวเกรงพระผู้เป็นเจ้าและผู้ที่ได้รับการแนะนำที่ถูกต้องสองสามเรื่องมาแสดงไว้เพื่อเป็นการว่ากล่าวตักเตือนพวกทรรษผู้เลวร้าย และผู้ที่ชอบกดขี่ชนิดคนในช่องอในกระดุกที่ได้ทำให้สำนักงานของสุลต่านและผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นแหล่งแห่งความเยอหยิ่งและทิฐิมานะขึ้น ดังสิ่งทีเลวร้ายคือราชาภิเษกและการเอาแต่ใจตัวขึ้นเป็นอำนาจหน้าที่และการปกครองเหนือประชาคมมุสลิม และเพื่อตักเตือนทรรษและผู้ที่ชอบกดขี่ประชาชนซึ่งเห็นว่าการกดขี่ในช่องอในกระดุกและความยุติธรรมเป็นการปฏิบัติที่ธรรมคาสามัญแห่งพระราชอำนาจในการปกครองและเห็นว่าการจู่โจมการบงการและพฤติกรรมที่ชั่วช้าลามกเป็นการปฏิบัติธรรมคาสามัญของบุคคลที่ยิ่งใหญ่

สงครามระหว่างความดีกับความชั่ว

โลกได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาให้เป็นสมรภูมิระหว่างความดีกับความชั่ว ซึ่งในสมรภูมินี้ ความดีไม่อาจทำลายล้างความชั่วให้หมดไปได้อย่างสิ้นเชิง เพียงแต่ทำให้ความชั่วหยุดชะงักไปได้ชั่วครั้งชั่วคราวเท่านั้น ความสัมพันธ์แบบบูรณาการรวมหน่วยระหว่าง “ทฤษฎีทางการเมือง” กับเทววิทยานับว่าเป็นเรื่องที่น่าสังเกตมาก

(จากเรื่อง พระคาวะอีญะฮานดารี, ของบารนี, แผ่นที่ ๑๑๗b - ๑๑๘a)

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๕๑

ความหมายของข้อความว่า “สัจธรรมที่ตั้งไว้ตรงศูนย์กลาง” มิได้หมายความว่าความผิดได้สลายตัวไปอย่างสิ้นเชิง มีเฉพาะสัจธรรมเท่านั้นที่คงอยู่ในโลกนี้ เพราะพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงอำนาจได้ตรัสไว้ว่า : “เราได้สร้างดวงวิญญาณขึ้นมาสองดวง” นั่นก็คือว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างสิ่งทั้งหลายขึ้นมาเป็นคู่ ๆ กัน และทำให้เกิดมีสิ่งหนึ่งตรงข้ามกับอีกสิ่งหนึ่ง เช่น พระองค์ได้ทรงสร้างความผิดขึ้นมาให้ตรงข้ามกับความถูก พระองค์ทรงสร้างความทุจริตขึ้นมาให้ตรงข้ามกับความดีงามทางด้านศีลธรรม พระองค์ทรงสร้างความชั่วขึ้นมาให้ตรงข้ามกับความดี ที่ตรงข้ามกับการเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้าก็มีการกบฏต่อพระองค์ และที่ตรงข้ามกับการเชื่อฟังก็มีการไม่เชื่อฟัง ในทำนองเดียวกันกลางวันก็ตรงข้ามกับกลางคืน ความสว่างตรงข้ามกับความมืด ไฟตรงข้ามกับดิน ความเชื่อตรงข้ามกับความไม่เชื่อ เอกภาพของพระผู้เป็นเจ้าตรงข้ามกับลัทธิพหุเทวนิยม พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างสิ่งทั้งหลายมาเป็นคู่ ๆ กันและให้ตรงกันข้ามอย่างนี้

วัตถุประสงค์แห่งอารัมภบทข้างต้นนั้นคืออย่างนี้ ข้อความที่ว่า “สัจธรรมที่ตั้งไว้ตรงศูนย์กลาง” มิได้หมายความว่า ความผิดได้ถูกทำลายล้างลงไปอย่างสิ้นเชิง เพราะด้านบีและกะษัตริย์มุสลิมทั้งปวงรวมกันและพยายามขจัดความผิดให้หมดไป (ซึ่งรวมทั้งการเป็นคนนอกศาสนา บาป การไม่เชื่อฟัง และความคดโกง) จากโลกนี้ เพื่อว่าความจริงเท่านั้น (ซึ่งรวมทั้งศาสนาอิสลาม ความดีงามทางด้านศีลธรรม ความเชื่อฟัง และคุณธรรม) จะได้แพร่หลายไปทั่วละก็ บีและกะษัตริย์มุสลิมทั้งหลายจะไม่สามารถประสบความสำเร็จได้เลย มิใช่ภายในอาณาจักรแห่งความอาจเป็นไปได้เลยที่ในโลกนี้ควรจะมีเฉพาะความดีเท่านั้น ไม่ควรมีความชั่วใด ๆ เลย ควรจะมีเฉพาะศีลธรรมเท่านั้น ไม่ควรมีความทุจริตใด ๆ เลย ควรจะมีเฉพาะศาสนาอิสลามและลัทธิเทวนิยมเท่านั้น ไม่ควรมีพวกนอกศาสนาและลัทธิพหุเทวนิยมใด ๆ เลย ทั้งนี้ก็เพราะว่าความจริงจะรุ่งเรืองขึ้นมาได้ก็เพราะมีความเท็จ ความดีจะรุ่งเรืองขึ้นมาได้ก็เพราะมีความชั่ว อิสลามจะรุ่งโรจน์ขึ้นมาได้ก็เพราะมีคนนอกศาสนา และลัทธิเทวนิยมจะรุ่งโรจน์ขึ้นมาได้ก็เพราะมีลัทธิพหุเทวนิยม โดยวิธีนี้ก็จะเป็นที่แจ่มแจ้งว่านี่เป็นความจริง และนี่เป็นความเท็จ นี่เป็นความดี และนี่เป็นความชั่ว นี่เป็นอิสลาม และนี่เป็นลัทธิพหุเทวนิยม...

คุณสมบัติที่ชอบค่านและการชอบเข้าไปยุ่งเกี่ยว “ทางการเมือง” ของมนุษย์

มนุษย์ได้ถูกสร้างสรรค์ขึ้นมาพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ตรงกันข้าม คือมีทั้งดีและชั่ว ดังนั้นสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองแล้ว ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องควบคุมและใช้คุณสมบัติที่แตกต่างกันของตนเพื่อทำให้ศาสนาที่ถูกต้องมีอำนาจและคงสันติและระเบียบไว้

(จากเรื่อง *ฟะตาวะ-อิ-ญะฮานดารี*, ของบาร์นี, แผ่นที่ ๑๙๓๑ - ๑๙๔๒ passim)

พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดได้ทรงสร้างมนุษย์ขึ้นมาพร้อมด้วยคุณสมบัติที่ตรงกันข้าม ในสรรพสัตว์

ทั้งปวงที่พระองค์ทรงสร้างสรรค์ขึ้นมาให้เป็นมนุษย์ และเอาออกจากอาณาจักรแห่งสัตว์เดรัจฉานนั้น เราจะสังเกตเห็นคุณสมบัติที่ขัดแย้งกันแห่งสัญญาของหัวใจ (ที่ขัดขวางการเข้าสู่การตัดสินใจของพระผู้เป็นเจ้า) และการที่หัวใจแผ่ขยายออกไป (เพื่อรับการตัดสินใจของพระผู้เป็นเจ้า) ความโกรธเคืองและความเมตตา กรุณา ความโอบอ้อมอารีและความใจแคบ ความถ่อมตนและความเย่อหยิ่งจองหอง แต่สำหรับผู้ที่เราจะเห็นคุณสมบัติที่ขัดแย้งกันในตัวเขาอย่างเต็มที่ ทั้ง ๆ ที่ธรรมชาติแห่งมนุษย์ของเขายังมีอยู่จริง ๆ นั้น นับว่าเป็นสิ่งที่มหัศจรรย์อย่างหนึ่งของโลก...

พสกนิกรทั้งปวงของผู้ปกครองบ้านเมืองในสมัยที่มีการกิจจะต้องปฏิบัติต่อผู้ปกครอง หรือในสมัยที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องใช้อำนาจหน้าที่ในทางโลกต่อพสกนิกรของตนนั้นขึ้นอยู่กับผู้ปกครองบ้านเมือง ผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นใหญ่และเป็นผู้พิจารณาตัดสินพสกนิกรทั้งปวง ดังนั้นความโกรธเคืองกับความเมตตา อำนาจกับความกรุณา ความโหดร้ายกับความเห็นอกเห็นใจ ความหยิ่งยโสกับความถ่อมตน ความหยาบกระด้างกับความอ่อนโยน ความโกรธกับความข่มใจ จิตใจที่มีเมตตา กรุณา กับจิตใจที่กระด้างซึ่งเป็นคุณสมบัติที่ตรงกันข้ามนั้นควรมีอยู่ในพระราชาในลักษณะการที่สมบูรณ์ที่สุด และพระองค์ควรเอามาใช้ให้เหมาะกับกาลและเทศะ ด้วยการเอาคุณลักษณะเหล่านี้มาใช้ได้อย่างเหมาะสมแก่กาลและเทศะนี้เอง พระราชาอาจจัดการกับคนหลาย ๆ พันที่มีคุณสมบัติและอารมณ์ต่าง ๆ กัน มีนิสัยและลักษณะต่าง ๆ กัน ถ้าหากในผู้ปกครองบ้านเมืองมีแต่ความกลัว โกรธ ไม่มีความเมตตา กรุณาเลยแล้ว อะไรเล่าจะเกิดแก่ผู้ที่ยอมหมอบกราบคาบแก้ว คนอ่อนแอ และคนที่ยอมจำนน? ผู้ปกครองบ้านเมืองทั้งหลายจะต้องใช้วิธีการอันรุนแรงหรือการพิชิตยึดเยื้อดลอดไปได้อย่างไร? และถ้าหากมีแต่ความอ่อนโยน ไม่มีความโกรธเกรี้ยวบ้างแล้ว ผู้ปกครองบ้านเมืองจะปราบปรามพวกก่อการขบถลางจล พวกที่ซบอวดดี คนเกเร และผู้ที่ไม่เชื่อฟังให้พ้นจากการก่อการขบถลางจล ความอวดดี ความเกเร และความไม่เชื่อฟัง และทำให้เขากลายเป็นคนเชื่อฟัง ยอมหมอบกราบคาบแก้ว ยอมจำนน และหมดอำนาจได้อย่างไร? ความจริงที่เป็นมูลฐานอย่างเดียวก็นั้นในฐานะที่ถือความดีเป็นคุณลักษณะของมนุษย์และสัตว์ร้ายทั้งหลายย่อมถือความดีว่าเป็นคุณสมบัติที่ตรงข้ามของผู้ปกครองบ้านเมืองด้วย

นับว่าเป็นสิ่งมหัศจรรย์ประการหนึ่งของโลกที่เมื่อกษัตริย์มีคุณสมบัติที่ขัดแย้งกันอย่างสมบูรณ์ และเมื่อกษัตริย์ทรงแสดงคุณสมบัติเหล่านั้นได้อย่างวิเศษในโอกาสต่าง ๆ ที่ถูกต้องและเหมาะสม และในเมื่อพระองค์มิได้แสดงความกลัวเกรงในเวลาที่เหมาะสมหรือแสดงความสุภาพอ่อนโยนในเวลาที่เหมาะสม กษัตริย์ที่ทรงมีคุณสมบัติเช่นนั้นย่อมเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยส่วนแห่งพระคุณลักษณะของพระผู้เป็นเจ้า บุคคลที่มีคุณสมบัติที่ขัดแย้งกันอยู่ในภายในและแสดงคุณสมบัติเหล่านั้นได้อย่างสมบูรณ์ และรู้จักใช้คุณสมบัติต่าง ๆ ให้เหมาะแก่โอกาสต่าง ๆ คือโอกาสใดควรใช้ความดีและโอกาสใดควรใช้ความชั่ว โอกาสใดควรมีความซื่อสัตย์และโอกาสใดไม่ควรมีความซื่อสัตย์ โอกาสใดควรเชื่อฟังและโอกาสใดไม่ควรเชื่อฟังนั้น นับว่าควรค่าแก่การที่จะมีราชอำนาจในการปกครอง และควรอ้าง

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๕๓

สิทธิในการที่จะใช้ราชอำนาจในการปกครองซึ่งนับว่าเป็นผู้ช่วยและเป็นรองผู้สำเร็จราชการแทนพระผู้เป็นเจ้า...บุคคลเช่นนั้นนับว่าเป็นกษัตริย์ผู้ทรงมีตำแหน่งแห่งแณโลกในพื้นพิภพ และผู้แสวงหาสถานที่ในร่มเงาแห่งเทพบัลลังก์ การเล่าถึงการยกย่องชมเชยและการกระทำที่สำคัญของกษัตริย์เหล่านั้นได้กลายเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น หากได้กลายเป็นวิถีทางที่จะนำไปสู่ความหายนะไม่

หน้าที่และความรับผิดชอบของกษัตริย์ที่แท้

ขอบเขตที่นักปราชญ์มุสลิมในอินเดียถ่ายทอดหน้าที่ของกษัตริย์ให้สุลต่านนั้น จะสังเกตเห็นได้ในข้อความเหล่านี้

ข้อความที่คัดมาตอนแรกพูดถึงความสัมพันธ์ที่เหมาะสมระหว่างผู้ที่เชี่ยวชาญในพระคัมภีร์ ศักดิ์สิทธิ์กับผู้ที่เชี่ยวชาญในอำนาจหน้าที่ในทางการเมือง สุลต่านควรจะเป็นหัวหน้าตำรวจในอันที่จะบังคับใช้ชะรีอา ไม่ใช่เป็นผู้ออกกฎหมายเสียเอง

(จากเรื่อง ชะฎะระ, ของพัลมิรุสดีร์, หน้า ๙-๑๔)

เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่มนุษยชาติแล้วว่า หลังจากทีนบีและนุตสวรค์ (ขอสันติจงมีแด่ท่านเหล่านั้น) มาสู่ตำแหน่ง และฐานะแห่งสหยาที่แท้จริงของพระผู้เป็นเจ้า ผู้ยอมรับการทรมานเพื่อเพื่อนมนุษย์และนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนทั้งหลาย ผู้คงแก่เรียนทั้งหลายนับว่าเป็นสหยาที่แท้จริงของพระผู้เป็นเจ้าด้วย และมีความชื่นชมยินดีต่อการที่มีอำนาจสูงส่งกว่าผู้ที่ยอมรับการทรมานเพื่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย ดังทีนบีได้ตรัสไว้ว่า : “นักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนย่อมเป็นทนายทของนบี” องค์นบียังได้ตรัสไว้อีกว่า : “เมื่อวันสุดท้ายมาถึง เราจะขึงน้ำหนักน้ำหนักของนักปราชญ์และโลหิตของผู้ยอมรับการทรมานเพื่อเพื่อนมนุษย์ และน้ำหนักของนักปราชญ์จะแผ่คลุมไปเหนือโลหิตของผู้ที่ยอมรับการทรมานเพื่อเพื่อนมนุษย์ทั้งหลาย”

โลกนี้ดำรงอยู่ได้ก็โดยอาศัยความเห็นที่ถูกต้องตามกฎหมายของพวกนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียน และโดยอาศัยศรัทธามั่นในศาสนาของบรรดานักปราชญ์เหล่านั้น ที่โลกนี้ดำรงอยู่ได้นี้ก็เพราะพระแห่งความรู้ของนักปราชญ์เหล่านั้น เพราะการที่นักปราชญ์เหล่านั้นยึดมั่นในศาสนาและเกรงกลัวพระผู้เป็นเจ้านี้เอง โองการของชะรีอาและกฎข้อบังคับเกี่ยวกับการบูชาพระผู้เป็นเจ้าได้รับมอบหมายไว้ที่ตำแหน่งของนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนเหล่านั้น ข้อห้ามและบาปทั้งหลายได้ถูกปกปิดและซ่อนเร้นโดยอาศัยการอำนวยความสะดวกของนักปราชญ์เหล่านั้น และการสั่งให้ทำสิ่งที่ถูกต้อง นักปราชญ์เหล่านั้นก็ทราบดีแล้ว ศาสนาของพระผู้เป็นเจ้าสูงส่งมั่นคงก็เพราะอาศัยบุคคลของนักปราชญ์เหล่านั้น และการกำหนดขอบเขต การลงโทษ และขอบเขตความยุติธรรมของกษัตริย์ก็ขึ้นอยู่กับศรัทธาในพระผู้เป็นเจ้าของนักปราชญ์เหล่านั้นเช่นกัน นบีตรัสว่า : “นักปราชญ์ทางด้านนิติศาสตร์ที่ฉลาดคนหนึ่งทำความเดือดร้อนให้แก่มารร้ายได้มากกว่าผู้ที่บูชาพระผู้เป็นเจ้านับพันคนเสียอีก”

ในการให้เหตุผลเพื่อความนิยมและความดีเลิศของนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนทั้งหลาย นักปราชญ์ได้ตรัสไว้ด้วยว่า : “อะมีร์ (ผู้ปกครองบ้านเมือง) ที่ดีที่สุดก็คือผู้ที่ไปเยี่ยมมนักปราชญ์ผู้รอบรู้ในชะรีอา และนักปราชญ์ที่เลวที่สุดก็คือผู้ที่คอยเฝ้าอะมีร์และกษัตริย์ทั้งหลาย” ปรีมปราชญ์ประเพณีนี้ได้บันทึกไว้ ทั้งนี้เพื่อว่า อะมีร์ และกษัตริย์ทั้งหลายอาจแสวงหานักปราชญ์และฟังปรีชาญาณจากนักปราชญ์เหล่านั้น และเพื่อที่อะมีร์และกษัตริย์ทั้งหลายจะเชื่อฟังคำแนะนำของนักปราชญ์และทำสิ่งที่นักปราชญ์สอนไม่ทำในสิ่งที่นักปราชญ์ห้าม ดังนั้น เขาก็อาจเป็นอะมีร์และกษัตริย์ที่ดีที่สุดได้ ได้มีข้อห้ามนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนไปเฝ้าคอยรับใช้อะมีร์และสุลต่าน มิฉะนั้นแล้วจะถือว่านักปราชญ์เหล่านั้นเป็นนักปราชญ์ที่เลวที่สุด และนั่นนับว่าเป็นข้อห้ามที่ประกอบด้วยเมตตากรุณาต่ออาการที่จะไปเฝ้าพระราชพาการหนึ่ง แม้ว่าอาจเป็นสิ่งที่จำเป็นก็ตาม ทั้งนี้ก็เพราะว่าถ้าหากผู้เป็นนักปราชญ์ไปเฝ้าพระราชพา อาจมีผู้ลบลบลูกถูกและประณามนักปราชญ์ผู้นั้นก็ได้ ทั้งนี้เพราะพระผู้เป็นเจ้าสูงสุดได้ทรงสร้างนักปราชญ์ผู้คงแก่เรียนไว้ให้รักพระองค์ (หน้า ๙-๑๑)

โองการของชะรีอาบางข้อขึ้นอยู่กับบุคคลและคำสั่งของกษัตริย์ เช่น “คุตบะ” (เทศนา) ในวันศุกร์ และงานฉลองสองวาระ คือวาระที่เลิกถือศีลอดเดือนรอมฎอน และการเลิกทำพิธีที่เมืองเมกกะ (มักกะฮฺ) การกำหนดขอบเขตการเก็บภาษีที่ดิน และการให้ทาน การทำสงคราม การให้คำพิพากษาดัดสินแก่คู่ความ การฟังการฟ้องร้องคดี อีกประการหนึ่ง การคุ้มครองประเทศให้พ้นจากกองทัพต่างด้าว การจัดกองทัพ การกำหนดอัตราอาหารให้แก่ทหาร การลงโทษประหารชีวิตเพื่อรักษาลมประโยชน์ของพลกนิกร การให้ความยุติธรรมแก่ประชาชน และการแก้แค้นของผู้ที่ถูกกดขี่ (หน้า ๑๓-๑๔)

(จากเรื่อง พระตาวะฮ์-ญะฮานดารี, ของบารนี, แผ่นที่ ๗๑ - ๗๒)

สารัตถะสำคัญแห่งการคุ้มครองและการส่งเสริมศาสนาโดยผู้ปกครองบ้านเมืองนั้น นับว่าเป็นการบังคับใช้คำสั่งให้ทำสิ่งที่ถูกกฎหมายและห้ามทำสิ่งที่ผิดกฎหมายในราชอาณาจักรของตนและการทำให้โองการแห่งคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์มีปฏิบัติอยู่ในหลักความเชื่อถือต่าง ๆ ๗๒ ชนิดอยู่ตลอดเวลา (แผ่นที่ ๘๐)

ความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ผู้ทรงคุ้มครองศาสนานั่นสุดที่จะพรรณนาได้ ทั้งนี้เพราะอาศัยการที่พระองค์ทรงให้ความคุ้มครองและส่งเสริมศาสนานี้เองที่ทำให้พวกมุสลิมเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้าและปฏิบัติศาสนกิจด้วยจิตใจที่สงบระงับ ที่ทำให้โองการแห่งกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ของนบีปฏิบัติหน้าที่อยู่ในอาณาจักรต่าง ๆ ที่ทำให้ศาสนาบริสุทธิ์เป็นเด่นเหนือศาสนาอื่น ๆ และที่ทำให้เกียรติและชีวิตของทั้งพวกมุสลิม และประชาชนที่อยู่ในความคุ้มครองได้รับความคุ้มครองและปลอดภัย และธงของศาสนา

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๕๕

อิสลามอาจขึ้นไปถึงสวรรค์ที่สูงที่สุดได้ (แผนที่ ๗a)

นักปราชญ์ทางศาสนาในอดีตได้เขียนไว้อย่างชัดเจนและละเอียดลออเกี่ยวกับการทดสอบศรัทธาที่มั่นคงและจริงใจของกษัตริย์ทั้งหลาย การทดสอบประการหนึ่งก็คือว่า กษัตริย์เหล่านั้นได้แต่งตั้งเจ้าพนักงานผู้สอดส่องศีลธรรมผู้มีอารมณ์เกรี้ยวกราดและเจ้าหน้าที่ลูกขุนผู้ซื่อสัตย์ไว้ในเมืองหลวง ในนคร และเมืองต่าง ๆ และทำให้อำนาจของบุคคลเหล่านั้นเข้มแข็งยิ่งขึ้นโดยทุกวิถีทาง ทั้งนี้ก็เพื่อว่าข้าราชการเหล่านี้จะสามารถทำให้ความวิเศษแห่งการสั่งให้ทำความดี และการห้ามทำความชั่ว ปรากฏในหมู่ชาวมุสลิมทั้งหลาย และอาจทำให้ชีวิตของผู้ทำบาปอย่างเปิดเผย ผู้ทำบาปอยู่เรื่อย ๆ และผู้ทำบาปต่อมหาชนได้รับความเข้มข้นด้วยการถูกลงโทษอย่างหนัก...โดยอาศัยความบริสุทธิ์แห่งความระมัดระวังในการทำบาปข้างต้นนั้น พวกเขาอาจเหนี่ยวรั้งพวกเขาให้ห่างไกลจากกรรมชั่วนั้นได้ ทั้ง ๆ ที่เขายังถือว่าเป็นมุสลิม แต่ก็ยังมีได้ละเลิกการกระทำที่ปราศจากยั้งอาย โดยการไม่เชื่อฟังข้อห้ามหรือคำสั่งได้ และถ้าการเคารพต่อศาสนาและความกลัวคำสั่งของผู้ปกครองบ้านเมืองยังไม่อาจชักชวนให้เขาเลิกละการกระทำชั่วได้ ในบรรดาพวกเขาเหล่านั้น คนที่รุ่มรวยก็ควรจะถูกลงโทษด้วยการยึดทรัพย์สินสมบัติ และคนจนก็ควรจะถูกลงโทษด้วยการจองจำและปรับไหม คนชายเหล่านี้ก็ควรจะถูกขับไล่ออกไปจากเมืองไปอยู่ในที่ที่ห่างไกล ถ้าบังเอิญเขาเป็นมุสลิมก็ควรปฏิบัติต่อเขาอย่างไม่ต้องปราณี และควรจัดการให้ได้ผลว่าไม่มีมุสลิมคนใดเป็นคนชายเหล่านี้ ผู้ชายโสเภณีทั้งปวงควรโบยให้หนัก ห้ามประดับประดาร่างกายอย่างสตรี ห้ามคลุมหน้าอย่างสตรี และห้ามทำบาปอื่น ๆ ควรปฏิบัติต่อบุคคลเหล่านี้ด้วยความหยาบคายและรุนแรงเช่นกัน เพื่อที่เขาจะได้ทิ้งเมืองหลวงไปอยู่ตามหัวบ้านหัวเมือง และดำรงชีวิตอยู่ด้วยการทำไร่นาและการอาชีพที่ถูกกฎหมายอื่น ๆ...ประชาชนเหล่านี้ผู้ที่ได้ทำบาปมากและไม่เชื่อฟังคำสอนในศาสนาที่ตนนับถือ และพฤติกรรมอย่างเปิดเผยของเขาที่ปรากฏในเมืองหลวงของอิสลามได้นำความอับอายต่อศาสนาอิสลามนั้น ควรจะถูกห้ามเข้าไปในเมืองทุกเมือง และถูกสั่งให้ทิ้งเมืองเหล่านั้นไปหลบซ่อนอยู่ในกระท่อมและตามสถานที่นอกเมืองที่ห่างไกลจากทางสัญจรไปมา ควรห้ามการก่อสร้างและการใช้บ้านเรือนสาธารณะที่เต็มไปด้วยความสุขสำราญ ถ้าพวกเขาก่อสร้างเรียบร้อยแล้ว ก็ควรรื้อทิ้งให้หมด "โดยเอาอิฐออกทีละแผ่น ๆ " เมื่อกล่าวโดยย่อ ๆ ก็คือไม่ควรยอมให้มีการปฏิบัติใด ๆ ในที่สาธารณะที่กฎหมายห้ามไว้ แต่ถ้าผู้มิบาปลับ ๆ และทำบาปเป็นนิสัยแต่ทว่าเป็นส่วนตัวยังคงทำบาปต่อไปอยู่ ตามปกติก็ไม่ควรวิจยกิจกรรมต่าง ๆ ของเขาอย่างเข้มงวดกวดขันนัก ถ้าหากสิ่งใดก็ตามที่กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ห้ามไว้แล้ว เจ้าพนักงานผู้สอดส่องศีลธรรม ข้าราชการฝ่ายนิติศาสตร์และสาธารณสุขชน ทั้ง ๆ ไปเห็นอย่างนี้ควรจะปราบปรามให้สิ้นเชิง แต่สิ่งที่เป็นความลับและซ่อนเร้นก็ไม่ควรเอามาเปิดเผยและตีพิมพ์เผยแพร่

การปรับปรุงแก้ไขใหม่ถ้าอาจทำให้ปรัมปราประเพณีต้องเสียหายละก็ควรจะหลีกเลี่ยงให้ห่างไกลที่สุดที่จะไกลได้ ไม่ว่าในสถานที่ใดที่มองเห็นได้ ไม่ควรยอมให้มีการแก้ไข ไม่ว่าจะโดยข้ออ้างใด ๆ ทั้งสิ้น

ควรขอร้องให้พวกมุสลิมจากมุมเมืองหนึ่งไปยังอีกมุมเมืองหนึ่ง จากถนนหนึ่งไปยังอีกถนนหนึ่ง และจากบ้านหนึ่งไปยังอีกบ้านหนึ่ง ปฏิบัติหน้าที่ที่เป็นมูลฐานของมุสลิม ๕ ข้ออย่างเคร่งครัด คือ การสวดนบคำปฏิญาณตนว่านับถือศาสนาอิสลาม ๑ ทำนมาซ (นมัสการ) วันละ ๕ ครั้ง ๑ การให้ทาน (ซะกาต) ๑ การถือศีลอด (ฮัจญ์) ในเดือนรอมฎอน ๑ และการเดินรุกศไปยังเมืองเมกกะ (มักกะฮ์) ๑ ควรจะเป็นหน้าที่ของพนักงานผู้สอดส่องศีลธรรมที่จะเตือนประชาชนผู้ประพฤติย่อหย่อนในการทำนมาซโดยวิธีต่าง ๆ ประชาชนที่เพิกเฉยต่อการทำนมาซก็ควรใช้มาตรการที่รุนแรงบังคับให้ทำ ควรขอร้องคนมั่งมีบริจาคทาน (ซะกาต) แก่คนจน ไม่ควรรับฟังข้อแก้ตัวใด ๆ ทั้งสิ้น และสำหรับประชาชนที่สุรุ่ยสุร่ายปราศจากความยั้งคิด ซึ่งรับประทานอาหารอย่างเปิดเผยหรือกระทำสิ่งที่น่ารังเกียจโดยไม่เชื่อฟังในที่ชุมนุมชนในเดือนที่ถือศีลอด (รอมฎอน) โดยไม่มีความเคารพต่อศาสนาและโดยไม่เกรงกลัวพระมหากษัตริย์นั้นควรจับกุมนำมาเฝ้าผู้ปกครองบ้านเมือง ทั้งนี้ก็เพื่อจะได้เป็นการตักเตือนประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป ผู้ปกครองบ้านเมืองอาจใช้ความสุ่มรอบคอบ และการพิณศัยที่หนักแน่นของตนลงโทษเขาด้วยการจองจำระยะยาว ด้วยการเนรเทศให้ไปอยู่ในหัวบ้านหัวเมืองที่ห่างไกล ด้วยการลงโทษประหารชีวิต หรือเพียงขึ้นให้เล็ดตกยางออก (แผ่นที่ ๘๖ - ๘๗)

ในข้อความตอนต่อไป บารนีสนับสนุนสิ่งที่ท่านแนะนำว่าเป็นการปฏิบัติที่แท้จริงของสุลต่านมะหะหมัดแห่งซันนินในฐานะที่เป็นอุดมคติสำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองในโลกอิสลามต่อไป นั่นคือการกำจัดพวก “พะลาซีพะ” (ปรัชญาเมธี) ให้หมด

(จากเรื่อง พระดาเว-อีญะฮานดารี, ของบารนี, แผ่นที่ ๑๐๖, ๑๒๑๑)

ไม่ยอมให้มีการสอน “ศาสตร์” อื่นใดในอาณาจักรของสุลต่านมะหะหมัดอย่างเปิดเผย นอกจากหนังสืออรรถาธิบายคัมภีร์กุรอาน เรื่องปรัมปราประเพณีของนบี และกฎหมายที่ปราศจากการตีความผิด ๆ ทั้งปวงเท่านั้น พูดอย่างสั้น ๆ ก็คือ นอกจาก “ศาสตร์” ที่มีการยืนยันว่า “พระเจ้าเป็นผู้เป็นเจ้าของได้ตรัสไว้” และ “นบีได้ตรัสไว้” เป็นหลักแล้ว “ศาสตร์” อื่น ๆ ถูกห้ามหมด

เมื่อสุลต่านมะหะหมัดพิชิตเมืองควาร์ซม์ (Khwarazm) ลงได้แล้ว พระองค์ก็ทรงทราบวาทะที่เมืองนั้นประชาชนนับถือลัทธิคำสอนของพวกมูฏาซิโลต (Mutazilites) และว่านักปราชญ์จำนวนมากเป็นพวกมูฏาซิโลต พระองค์จึงทรงมีรับสั่งให้เนรเทศพวกนักปราชญ์มูฏาซิโลตออกไปจากเมืองควาร์ซม์ให้หมด ถ้าหากหลังจากประกาศพระบรมราชโองการนี้ไปแล้ว ยังมีผู้ประพฤติปฏิบัติตามพวกมูฏาซิโลต หรือเยี่ยงนามพวกมูฏาซิโลตอยู่ เขาจะต้องถูกพันธนาการส่งไปยังเมืองซันนิน โดยอาศัย

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๕๗

พระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทรงช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากในเวลาที่เกิดความยากลำบากขึ้นทุกครั้งทุกคราว ถ้าหาก อิบน์ ซีน่า ผู้ทำให้ปรัชญากรีกมีชีวิตชีวาขึ้นมาอีก และเป็นหัวหน้าปรัชญาเมธีในประเทศต่าง ๆ ที่นับถือศาสนาอิสลามตกอยู่ในอุ้งหัตถ์ของสุลต่านมะหะหมัดแล้ว พระองค์คงรับสั่งให้ดัดอิบน์ ซีน่า ออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อยและโยนเนื้อให้พวกเหยี่ยวทั้งหลายกินเป็นแน่ (แผ่นที่ ๑๐๖)

นอกจากนั้น ถ้าหากพระราชาทรงโปรดและทรงอนุมัติให้ปรัชญาเมธีและประชาชนผู้ถือลัทธิคำสอนผิด ๆ อื่น ๆ ทั้งปวงซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนาที่แท้และเป็นศัตรูของนบีสอนลัทธิของเขาย่างเปิดเผย ถ้ายอมให้ประชาชนเหล่านี้เรียกศาสตร์ของพวกกรีกซึ่งเป็นศัตรูต่อคำสั่งของนบีสัมัยก่อน ๆ และสมัยต่อ ๆ มาที่ถือกันเป็นปรัมปราประเพณีว่าเป็นความรู้ที่มีเหตุผล และตั้งชื่อให้แก่ศาสตร์ต่าง ๆ ของพวกเขารื้อว่าเป็นความรู้ที่ถือกันมาตามปรัมปราประเพณี ถ้ายอมให้พวกเขาประกาศอ้างว่าโลกเป็นนิรันดร์และพิจารณาเห็นพระผู้เป็นเจ้าว่าไม่ทรงมีประชาชนที่ละเอียด ยอมให้พวกเขาไม่เชื่อในเรื่องวันสุดท้าย ในการที่มนุษย์จะฟื้นขึ้นมาจากหลุมฝังศพ ในเรื่องการพิจารณาเรื่องราว (ในวันสุดท้าย) และในเรื่องสวรรค์และนรก (ทั้ง ๆ ที่ความเชื่อถือในสิ่งเหล่านี้เป็นมูลฐานแห่งศรัทธาและมียืนยันอยู่ในหนังสือที่เปิดเผยของบรรดานบิทั้งหลายรวม ๓๖๐ เล่มก็ตาม) ยอมให้พวกเขาพูดและเขียนหนังสือที่เต็มไปด้วยเหตุผลในการปฏิเสธสิ่งเหล่านี้...บัดนี้ถ้าหากประชาชนเช่นนั้นได้รับอนุญาตให้ดำรงชีวิตอยู่ด้วยเกียรติยศและเกียรติศักดิ์ในเมืองหลวงของกษัตริย์ ยอมให้เผยแพร่ลัทธิคำสอนและยืนยันความชอบใจของตนต่อคำสอนที่มีเหตุผลยิ่งกว่าคำสอนที่ถือกันมาตามปรัมปราประเพณีแล้ว ศาสนาที่แท้จริงจะแพร่หลายเหนือลัทธิคำสอนที่ผิด ๆ หรือธงของศาสนาอิสลามจะถูกชักขึ้น หรือ “สัจธรรมจะประดิษฐานอยู่ตรงศูนย์กลาง” หรือเกียรติแห่ง “การสั่งให้ทำความดี หรือการห้ามทำสิ่งที่ผิดกฎหมาย” จะปรากฏได้อย่างไรเล่า? (แผ่นที่ ๑๒๑๑)

(จากเรื่อง *ดุซุกี - ตีมูร์*, ของอาบู ตาลิบ หุเซน, หน้า ๓๓๘, ๓๔๐, ๓๔๒)

เป็นหน้าที่ของท่านที่จะต้องเชื่อฟังโองการของพระผู้เป็นเจ้าและของนบิของพระผู้เป็นเจ้า และให้ความช่วยเหลือแก่คนรุ่นลูก ๆ หลาน ๆ ของนบินั้นต่อไป ผู้ปกครองบ้านเมืองผู้มีชีวิตอยู่ด้วยความสนับสนุนของพระผู้เป็นเจ้าแล้วยังเป็นกบฏต่อพระองค์และต่อนบิของพระองค์นั้น ท่านจะต้องเนรเทศออกไปให้พ้นจากราชอาณาจักรของพระผู้เป็นเจ้า จงปฏิบัติด้วยความยุติธรรมในดินแดนแห่งพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างสรรค์ของท่าน เพราะมีกล่าวไว้ว่า อาณาจักรของผู้ไม่มีความเชื่อถือในพระผู้เป็นเจ้าอาจมีอยู่ แต่อาณาจักรของผู้ที่ไม่มีความยุติธรรมนั้นไม่เคยมีอยู่เลย

ท่านจะต้องถอนสิ่งที่สกปรกและสิ่งที่น่ารังเกียจออกจากอาณาจักรของพระผู้เป็นเจ้าให้หมด เพราะการปฏิบัติชั่วทั้งหลายมีสิ่งที่สกปรกและน่ารังเกียจนั้นเป็นผลอยู่ในโลกซึ่งมีอาหารเลว ๆ อยู่ในร่างกาย

อย่าลงความเห็นว่าการที่ทหารเขามีอยู่ในโลกเรื่อยมานั้นเนื่องมาจากผลบุญของเขาเอง สาเหตุ

ที่ผู้ที่ชอบกดขี่และผู้กดขี่มีชีวิตอยู่ยืนนานนั้นเป็นอย่างนี้ คือพวกเขาอาจตระหนักดีถึงอำนาจเพื่อความชั่วในการกระทำของเขา และแล้วก็ถูกความกลัวโกรธและความโมโหร้ายของพระผู้เป็นเจ้าผู้ยิ่งใหญ่ตามทัน

อาจเป็นความบังเอิญที่ว่า ความมีอำนาจทุกอย่างของพระผู้เป็นเจ้าผู้สร้างสรรค์จะลงโทษผู้ที่ชั่วร้าย กดขี่ และผู้ที่ไม่เคร่งครัดในศาสนา โดยการล้าช้าตรวนและการจองจำ โดยทำให้อดอยากหิวโหย ให้เกิดโรคระบาดและให้ตายพร้อมกันหมดในทันทีทันใด

และบางทีอาจเป็นความบังเอิญที่ว่า ผู้ที่เที่ยงธรรม ผู้มีศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้า ผู้ที่มีคุณธรรม และผู้ที่ไม่มีความผิดจะถูกไต่ถาม และถึงซึ่งความล้มจม อันจะทำให้ผู้ทำบาปต้องเสียใจ เพราะว่าไฟที่เกิดขึ้นในป่าอ้อยยอมไหม้ทั้งไม้อ้อสดและไม้อ้อแห้ง

เท่าที่ทั่ว ๆ ไปแห่งความเมตตากรุณาที่มีอยู่ในพสกนิกรที่เป็นมุสลิม ซึ่งหวังจะได้รับจากผู้ปกครองที่เป็นมุสลิมนั้น ได้มีแสดงอยู่ในข้อความต่อไปนี้ ซึ่งได้มาจากเรื่อง *ทรัพย์สินสมบัติของพระราช* ของเชค ฮะมะดานี

(จากเรื่อง *สะคีรัต อุล-มุลูก*, ของเชค ฮะมะดานี, แผ่นที่ ๔๘๖ - ๔๘๖)

พสกนิกรมีอยู่ ๒ ประเภท คือ ผู้ที่นับถือศาสนาอิสลาม และผู้ที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลาม และโองการสำหรับพสกนิกรเหล่านั้น และหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อพสกนิกรเหล่านั้นก็ย่อมแตกต่างกันออกไปตามกรณีว่าพสกนิกรเหล่านั้นเป็นผู้ที่นับถือศาสนาอิสลามหรือไม่ได้นับถือ

หน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อพสกนิกรที่เป็นมุสลิมที่กำหนดไว้ให้แก่ผู้เป็นข้าหลวงและกษัตริย์ และที่ข้าหลวงและกษัตริย์มีความชอบธรรมที่จะปฏิบัติได้นั้นมีอยู่ ๒๐ ข้อด้วยกัน

หน้าที่ประการแรก คือ จะต้องให้ความเคารพแก่มุสลิมทั้งปวง จะต้องไม่ปฏิบัติอย่างหยิ่งยโสต่อมุสลิมใด ๆ โดยมีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงพิจารณาเห็นพระราชผู้หยิ่งยโสเป็นศัตรูของพระองค์ทั้งสิ้น...

หน้าที่ประการที่ ๒ ก็คือ อย่าฟังการพูดขบขันนินทาคนอื่นที่หยาบคาย เพราะนั่นจะเป็นเหตุนำไปสู่การต่อสู้และความเสียใจในที่สุด โดยเฉพาะก็พิจารณาเห็นคำพูดของพวกวายร้าย ผู้ที่มีลัทธิลามกใน ผู้ที่ชอบอิจฉาริษยา และผู้ที่มีความละโมภ ว่าเป็นคำพูดที่ชั่วร้ายเลวทราม ทั้งนี้เพราะว่าความโลภอาจก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ประชาชนเพราะความตะกละตะกลามต่ออาหารอันโอชะและความอิจฉาริษยาก็จะทำลายความสามารถพิเศษลงให้หมดสิ้น...

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๔๕๕

หน้าที่ประการที่ ๓ ก็คือว่า เมื่อผู้ปกครองบ้านเมืองโกรธเคืองมุสลิมเพราะความผิดหรือความอ่อนแอบางอย่าง เขาก็ไม่ควรใช้อำนาจในการให้อภัยเกินกว่าสามวัน นอกจากว่าความโกรธนั้นเกิดเนื่องมาจากการกระทำของมุสลิมผู้นั้นอันจะเป็นอันตรายต่อศาสนาซึ่งในกรณีเช่นนั้นยอมให้ผู้ปกครองบ้านเมืองแสดงความรังเกียจเขาได้จนตลอดชีวิต อย่างไรก็ดี ในเรื่องโลก ๆ แล้ว การให้อภัยนับว่าเหมาะสมมากกว่า ในปี (ขอสันติจงมีแด่พระองค์) ได้ตรัสไว้ว่า : “ผู้ที่ยกโทษให้แก่บาปของพี่น้องมุสลิมนั้น พระผู้เป็นเจ้าทรงยกโทษในบาปของเขาให้ในวันสุดท้าย”...

หน้าที่ประการที่ ๔ ที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องปฏิบัติก็คือ จะต้องสนับสนุนให้มีความยุติธรรมและความชอบธรรมต่อประชาชนทั้งปวง และในการทำให้ผลแห่งความเมตตากรุณาแพร่หลายไปทั่วนั้น จะต้องไม่เลือกที่รักมักที่ชังในระหว่างคนที่น่าสรรเสริญและคนที่ไม่น่าสรรเสริญ ทั้งนี้เพราะพระราชาทรงเป็นเสมือนเงาแห่งความยุติธรรมของพระผู้เป็นเจ้า และเป็นเสมือนความเมตตาของพระผู้เป็นเจ้าที่ครอบคลุมไปถึงทั้งผู้ที่นอกศาสนาและผู้ที่เลื่อมใสในศาสนา ดังนั้น ความยุติธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองจึงควรครอบคลุมไปถึงทั้งคนดีและคนโกง...

หน้าที่ประการที่ ๕ ความหยิ่งผยองในอำนาจนั้น จะต้องไม่สอดรู้สอดเห็นเข้าไปในครอบครัวส่วนตัวของมุสลิม และไม่เข้าไปในบ้านและที่เก็บของของพลชนิกกรก่อนที่จะได้รับอนุญาต ทั้งนี้เพราะว่าในเวลาที่มีทรงรุ่งเรืองในฐานะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองและเป็นนบีไปพร้อม ๆ กันนั้น เมื่อพระองค์เสด็จไปถึงประตูบ้านของมุสลิม พระองค์จะทรงขออนุญาตเข้าไปข้างในสามครั้ง ถ้าหากไม่ได้รับอนุญาต พระองค์ก็จะเสด็จผ่านไปและจะไม่ทรงกริ้วโกรธเลย...

หน้าที่ประการที่ ๖ ในเรื่องการพูดและการปฏิบัติต่อประชาชนทุกแบบนั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องปฏิบัติต่อคนทุกคนตามฐานะตำแหน่งอันเหมาะสมของพระองค์ จะต้องไม่หวังจะได้ยินคำพูดที่อ่อนโยนจากคนเลวทรามต่ำต้อยและพวกนักเลงหัวไม้ทั้งหลาย จะต้องไม่หวังจะได้ยินคำพูดที่สละสลวยจากคนโง่ จะต้องไม่หวังจะได้เห็นกิริยามรรยาทที่สวยงามเรียบร้อยจากชาวเขา และผู้ที่อยู่ในทะเลทราย จงแสดงความเมตตาปรานีต่อคนตามฐานะของเขา และยกโทษให้คนทุกคนตามฐานะตำแหน่งของเขา และต้องไม่รังเกียจที่จะเผชิญหน้าใคร...

หน้าที่ประการที่ ๗ สำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองก็คือ จะต้องให้ความเคารพนับถือคนผู้เฒ่าผู้แก่ในที่ประชุมและในการอภิปราย และโดยเฉพาะจะต้องดูผู้ที่เคร่งครัดในศาสนาและคนหนุ่มด้วยสายตาที่เต็มไปด้วยความเอ็นดู ดังที่นบีได้ตรัสไว้ว่า : “ผู้ที่ไม่ปฏิบัติต่อคนผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งเป็นประชาชนของเราด้วยความเคารพ และผู้ที่ไม่มีความเมตตากรุณาต่อเด็กหนุ่ม ๆ สาว ๆ ในประชาคมมุสลิม หาใช่เป็นคนของเราไม่”...

หน้าที่ประการที่ ๘ ที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องปฏิบัติก็คือว่า ในเวลาที่สนทนากับมุสลิม

ผู้ใดก็ตาม ถ้าหากได้ให้สัญญาอะไรแล้ว จะต้องรักษาคำมั่นสัญญานั้น และจะต้องไม่ทำอะไรให้ตรงข้ามกับสัญญานั้นเป็นอันขาด ดังที่นบีได้ตรัสไว้ว่า : “ศาสนาก็คือการ (ที่ผู้นับถือศาสนา) ปฏิบัติตามสัญญา” นั่นเอง นบีได้ตรัสไว้ด้วยว่า : “คนที่ชอบบลอกลงวนนั้นมีลักษณะที่แสดงออกมา ๓ ประการด้วยกันคือ เวลาพูด ก็โกหก ๑ เวลาให้สัญญาอะไรแล้ว ก็มักจะผิดสัญญา ๑ และเมื่อมีผู้ไว้วางใจ ก็มักจะทรยศหักหลัง ๑”...

หน้าที่ประการที่ ๙ ก็คือว่า ในเวลาที่พิพากษาคัดสิน ก็ไม่พูดกระโชกโฮกฮาก และเปิดเผยตัวให้ปรากฏแก่ชนทุกชั้น และมีความเมตตากรุณาต่อบุคคลที่ตกอยู่ในความวิบัติ ดังที่นบีได้ตรัสไว้ว่า : “ในสรวงสวรรค์มีวิมานอยู่มากมาย ภายในวิมานเหล่านั้นถ้าดูจากภายนอก จะเห็นว่าประดับด้วยเพชรนิลจินดาที่ประหลาด ๆ มากมาย” คนทั้งหลายทูลถามท่านว่า : “ข้าแต่ท่านผู้เป็นนบี แล้ววิมานเหล่านั้นเป็นของใครเล่า ?” นบีได้ตรัสตอบว่า : “วิมานเหล่านั้นเป็นของบุคคลที่พูดคำอ่อนหวานต่อทาสของพระเจ้า เป็นของผู้ที่เลี้ยงดูคนที่มีความหิวโหย และเป็นของผู้ที่สวดอัลฮวนอนในยามราตรีในเมื่อคนทั้งหลายเขาพากันหลับนอนหมดแล้ว”

หน้าที่ประการที่ ๑๐ ก็คือ จะต้องแสดงความยุติธรรมในการประกอบภารกิจและในการพิพากษาคัดสินความ กษัตริย์ต้องการได้รับการปฏิบัติที่ยุติธรรมจากประชาชนอันใด ประชาชนก็ปรารถนาการปฏิบัติอย่างยุติธรรมจากกษัตริย์อันนั้น นอกจากนั้นกษัตริย์ควรปฏิบัติต่อภารกิจของพวกมุสลิมในวิถีทางเดียวกันเพื่อจะได้ทำความตกลงกับประชาชนได้ในเมื่อประชาชนต้องเกี่ยวข้องกับพระองค์อยู่ นบีได้ตรัสว่า : “ผู้ที่ปรารถนาจะหลีกเลี่ยงให้พ้นจากไฟนรก และเข้าไปสู่ความสุขในสรวงสวรรค์นั้นควรปฏิบัติต่อคนทั้งหลายดุจดังที่ตนต้องการให้คนทั้งหลายปฏิบัติต่อตนจะนั้น”

หน้าที่ประการที่ ๑๑ ก็คือ จะต้องพิจารณาหาทางทำให้เกิดมีความสงบสุขและมีความสัมพันธ์กับหน้าที่ประการแรก ดังนั้น จึงไม่ยอมให้มีการไต่เอาในอันที่จะตัดสินเรื่องราวระหว่างพวกมุสลิมด้วยกัน และต้องไม่ไต่เอาในอันที่จะตัดสินคดีระหว่างบุคคลสองฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์กัน ที่อาจทำให้เรื่องนั้นกลายเป็นชนวนแห่งความเกลียดชัง ความเป็นศัตรูกัน และความรุนแรงต่อกันตลอดไปในที่สุด นบีได้ตรัสไว้ว่า : “เราจะบอกพวกท่านถึงการกระทำที่ดีกว่าการถือศีลอด (ฮัจญ์) การให้ทาน (ซะกาต) และการสวดอัลฮวนอน (นมาซ)” คนทั้งหลายถามว่า : “อะไรเล่าท่านนบี ?” นบีตรัสว่า “คือการสร้างสันติในหมู่ชาวมุสลิมด้วยกัน”

หน้าที่ประการที่ ๑๒ ก็คือ ต้องไม่พยายามตรวจสอบบาปของพวกมุสลิมทั้งหลายและ ไม่ทำให้พสกนิกรที่เคราะหฺร่าย เพราะความผิดพลาดของตนได้รับความวิบัติ ผู้ปกครองบ้านเมืองควรทำเป็นไม่เห็นความผิดของประชาชนให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ และควรเก็บความผิดพลาดของประชาชนไว้เป็นความลับ นบีตรัสไว้ว่า : “ผู้ที่ปิดบังบาปและความผิดของพวกมุสลิมด้วยกัน พระผู้เป็นเจ้าจะทรงปิดบังบาปของเขาในโลกและในวันสุดท้าย”

หน้าที่ประการที่ ๑๓ ก็คือ จะต้องไม่ฟ้องร้อง กล่าวโทษประชาชน เพราะการที่เขาไม่เชื่อฟังคำสอนในเมื่อเขาปฏิบัติไปตามความปรารถนาของพวกเขา จะต้องป้องกันมลทิน และหลีกเลี่ยงการเข้าให้เกิดมีข้อพิพาทขึ้นมา ถ้าหากบางครั้งผู้ปกครองบ้านเมืองพ่ายแพ้แก่บาป เขาก็ควรเก็บข้อเท็จจริงนั้นไว้เป็นความลับ เพราะคนส่วนมากย่อมเจริญรอยตามผู้ปกครองบ้านเมือง และในการพิจารณาตัดสินเรื่องความดีความชั่ว และถ้าหากเขาเห็นว่าผู้ปกครองบ้านเมืองอยู่ในวิถีทางแห่งคุณความดีที่สูงส่ง เขาก็จะดำเนินไปตามวิถีทางเดียวกันนั้น และเขาก็จะได้รับรางวัลเพราะการดำเนินตามวิถีทางที่ชอบธรรม แต่ถ้าหากพลกนิกรสังเกตเห็นว่าผู้ปกครองบ้านเมืองเป็นผู้ชั่วร้ายทรยศทรัก พวกเขาก็จะออกนอกกลุ่มออกทางไปสู่ความปราศจากศีลธรรม ความเป็นคนเสเพล และความชั่วช้าด้วย และบาปเนื่องจากความประพฤตินั้นก็จะเล่นงานเขา ในปีได้ตรัสไว้ว่า : “ผู้ที่ปฏิบัติชอบจะได้รับรางวัลจากการปฏิบัตินั้น และรางวัลของผู้ที่ปฏิบัติตามเขาในการทำมาความดีนั้นก็จะถูกบันทึกไว้ด้วยผู้ที่ปฏิบัติผิดก็จะถูกลงโทษเพราะการปฏิบัติผิดนั้น และการลงโทษผู้ที่ชอบคดโกงก็จะมีแก่เขาผู้ที่ต้องรับผิดชอบต่อผู้ที่ปฏิบัติผิด ๆ ด้วย”

หน้าที่ประการที่ ๑๔ สำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองก็คือว่า เมื่อจะพิจารณาตัดสินเรื่องความต้องการของมุสลิมที่ร้องขอความเมตตาการุณา ก็จะต้องดูว่า เขากล่าวร้องขอความเมตตาการุณา และไม่ควรละเลยต่อการที่จะพิจารณาตัดสิน ลักษณะสำคัญเป็นพิเศษอย่างหนึ่งแห่งงานของผู้พิพากษา ก็คือว่า เราอาจทำให้เรื่องที่สำคัญ ๆ ต่าง ๆ มากมายหลายเรื่องให้ลงเอยอย่างสัมฤทธิ์ผลโดยอาศัยคำคำเดียวจากผู้พิพากษาได้ ผู้ปกครองบ้านเมืองควรขวยโอกาสรับพรแห่งการให้รางวัลนี้ ในปีได้ตรัสไว้ว่า : “ไม่มีการให้อะไรจะวิเศษยิ่งไปกว่าการให้ถ้อยคำเลย” พวกเขาถามว่า : “จะเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร ?” ในปีทรงตอบว่า : “การร้องขอความเมตตาการุณานี้เองที่พิทักษ์รักษาชีวิตไว้ ที่นำผลประโยชน์ไปให้อีกคนหนึ่งและทำให้อีกคนหนึ่งพ้นจากอันตราย”

หน้าที่ประการที่ ๑๕ ก็คือ จะต้องรักษาดำแหน่งของผู้ที่ยากจนและอ่อนแอให้มีน้ำหนักมากกว่าตำแหน่งของคนมั่งมีและคนมีอำนาจ ผู้ปกครองประเทศควรใช้เวลาส่วนใหญ่นั่งอยู่กับคนจนและประชาชนของพระเจ้าเป็นเจ้า และเขาควรทำให้กระเจกษาคือหัวใจของเขาเป็นเงาเพราะคำแนะนำและคำปรึกษาของผู้ที่มีศรัทธาในศาสนาอย่างแรงกล้าวันละครั้ง เพราะการอำนวยความสะดวกกิจของรัฐบาลอันเป็นงานส่วนบุคคล และการผสมกับสิ่งทั้งปวง และของเบ็ดเตล็ดทั้งหลายย่อมทำให้หัวใจมืดมนได้ เช่นเดียวกับการสังสรรค์กับคนโลกและคนรู้มั่วยทั้งหลาย เมื่อความมืดทั้งสองนี้ทำให้หัวใจมืดมนคนหนึ่งจะต้องกลัวอันตรายที่จะพึงมีแก่อีกคนหนึ่ง นี่เป็นสาเหตุแห่งพันธกรรมนิรันดร์ และการทนทุกข์ทรมานไม่มีที่สิ้นสุด ในปีได้ตรัสว่า : “ท่านกำลังนั่งอยู่กับคนตาย” “โอ, ในปี ก็ใครเล่าเป็นคนตาย ?” พระองค์ทรงตอบว่า “ผู้ที่มั่งมี”...

หน้าที่ประการที่ ๑๖ คือ ไม่ละเลยต่อฐานะของคนจนและคนต่ำต้อย และไม่ยอมให้ลื

การให้ทานแก่คนอ่อนแอ และผู้ที่ตกอยู่ในความวิบัติ ผู้ปกครองบ้านเมืองควรพิจารณาสอบสวนฐานะของคนกำพร้าที่ตนจะต้องถือเป็นพันธกรณีของตนด้วยความเอาใจใส่ และควรพิจารณาดูเรื่องราวที่จะมอบคืนให้ในวันสุดท้าย ในวันนั้นทรัพย์สมบัติและราชอาณาจักรช่วยอะไรไม่ได้เลย และผู้อ้างสิทธิที่ถูกต้องทั้งหลายก็จะเรียกร้องสิทธิเอาจากผู้ปกครองบ้านเมือง ทุกวันนี้ เมื่อเขาสามารถ เขาก็ควรจะต่อสู้เพื่อเอาเวลาของเขากลับคืนมา อาบู หะรีระ (Abū Harīra) กล่าวว่า นบีได้ตรัสไว้ว่า : ในวันสุดท้าย พระผู้เป็นเจ้าจะทรงเรียกประชุมบรรดาทาสของพระองค์ พระผู้เป็นเจ้าผู้แก้แค้นจะตรัสกับเขาโดยชื่อ “โอ ทาสของเรา, เราได้ขอขมบึ้งและเครื่องแต่งตัวท่านในโลก แต่ท่านมิได้ทำอะไรเราเลย” ทาสของพระองค์จึงทูลถามว่า “โอ พระผู้เป็นเจ้า, เรื่องมันเป็นอย่างไรกัน ?” และพระผู้เป็นเจ้าก็จะตรัสว่า : “คนชื่อนั้น ๆ ในพรรคพวกของท่านหิวโหย คนชื่อนั้น ๆ ไม่มีเครื่องแต่งกายและท่านไม่ได้เอาใจใส่ดูแลเขาด้วยความเมตตากรุณาเลย โดยเหตุที่ท่านใช้อำนาจและเกียรติของท่านขับไล่เขา บัดนี้เราจึงขอขับไล่ท่าน”

หน้าที่ประการที่ ๑๗ ที่ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องปฏิบัติก็คือ จะต้องใช้การลงโทษทำให้ทางหลวงที่พวกมุสลิมใช้พ้นจากการที่จะต้องหวาดกลัวพวกโจรปล้นคนเดินทางและผู้ร้ายทั้งหลาย โดยการลงโทษพอให้หลบจำ และการลงโทษในที่สาธารณะ ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตือนคนอื่น ๆ ไว้ และลงโทษผู้ที่ทำร้ายพวกมุสลิมในทางหลวงด้วยวิธีการทำร้ายร่างกายและด้วยการขู่บังคับ ทุกหนทุกแห่งในบ้านเมือง ที่ได้มีจุดที่เป็นอันตราย มีโจรผู้ร้ายชุกชุม ถ้าเป็นไปได้ก็ควรสร้างอาคารสถานที่ขึ้น ณ จุดนั้น ๆ แต่ถ้าเป็นไปได้ก็ควรจัดตั้งเจ้าหน้าที่คอยตรวจตราประจำสถานที่ขึ้น ณ ที่นั้น...

หน้าที่ประการที่ ๑๘ สำหรับผู้ปกครองบ้านเมือง ก็คือว่า ถ้าหากมีความจำเป็นเกิดขึ้น ก็ควรทำหน้าที่ของตนให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ด้วยการสร้างสะพานและบ้านพักสำหรับคนเดินทางขึ้น ในเรื่องนี้ไม่ควรปล่อยปละละเลยเป็นอันขาด...

หน้าที่ประการที่ ๑๙ ก็คือ จะต้องสร้างสุเหร่าขึ้น ณ ที่ที่มีมุสลิมชุมนุมกันอยู่หนาแน่น แล้วแต่งตั้งอิหม่ามและมูเอซซิน (Muezzin) และหาทางให้ความอุปถัมภ์บำรุงอิหม่ามและมูเอซซินนั้น ทั้งนี้ก็เพื่อว่าเมื่อเขาหมดกังวลในเรื่องการครองชีวิตแล้วจะได้ทำหน้าที่สวดอ้อนวอนด้วยความขยันขันแข็ง ในเวลาที่เหมาะสมโดยมิต้องแก้ตัวว่าการแสวงหาวิธีที่จะดำเนินการตามพระบัญญัตินั้นความจริงได้กีดกันเขาจากการปฏิบัติเช่นนั้น...

หน้าที่ประการที่ ๒๐ ก็คือ จะต้องไม่ละเลยต่อพระบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าในอันที่จะทำสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายและคำสั่งของพระผู้เป็นเจ้าที่ไม่ให้ทำสิ่งที่ผิดกฎหมายและไม่ปฏิเสธการแนะนำทางศาสนาแก่ประชาชนทุกชั้นวรรณะ นอกจากนั้น ก็ป้องกันประชาชนจากการไม่เชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้าและใช้วิธีการลงโทษทำให้เขางดเว้นจากการทำบาป

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๐๓

หน้าที่ที่สำคัญที่สุดประการหนึ่งที่นักประพันธ์มุสลิมได้กำหนดให้แก่สุลต่านก็คือการปราบปรามพวกที่ไม่เชื่อถือพระผู้เป็นเจ้า ข้อนี้นับว่าเป็นหน้าที่ที่สำคัญมากสำหรับในอินเดีย ที่ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาฮินดู

ในด้านการปฏิบัติ ทั้งสุลต่านแห่งเดลีและจักรพรรดิโมกุลทั้งหลายต่างก็แสดงพระหทัยกว้างต่อพลกนิกรที่เป็นฮินดู เป็นที่น่าสงสัยว่าสุลต่านและจักรพรรดิโมกุลได้ทรงเก็บภาษี *ญิซยะ* (*jizya*) หรือเงินรัชูปการแก่บุคคลที่มีไช่มุสลิมหรือไม่ ไม่มีประจักษ์พยานใด ๆ ที่แสดงให้เห็นว่ามีสาขาพิเศษที่แยกไปจากกรมสรรพากรเพื่อวัตถุประสงค์ข้อนี้เลย และพวกนักประวัติศาสตร์ก็อ้างว่าสุลต่านบางองค์ได้เก็บภาษี *ญิซยะ* จากผู้ที่มีได้เป็นมุสลิมนั้นย่อมอาจแสดงให้เห็นว่าเป็นการสรรเสริญเยินยอสุลต่านโดยเอาคำว่าสุลต่านนั้นไปใช้เรียกผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีได้เป็นมุสลิมก็ได้ ไม่ต้องสงสัยเลยว่า สำหรับนักประพันธ์ออร์ทอดอกซ์แล้ว นับว่าเป็นบุญกุศลที่จะแสดงความเคารพต่อบุคคลนอกศาสนาและเก็บภาษี *ญิซยะ* ทัศนะของหมอกฎหมายมุสลิมนิกาย ฮะนะฟี (Hanafi) มีว่า การเสียภาษี *ญิซยะ* ป่งถึงการยอมตามทางการเมืองที่ทำให้ผู้ที่มีได้เป็นมุสลิมได้ชื่อว่ามีน้ำใจกว้าง ขึ้นอยู่กับความรู้จักมีพินิจพิเคราะห์ รายละเอียดของเรื่องนี้ดูที่เรื่อง *ชุมทรัพย์ของพระราชา* ของเชค ฮะมะดานี เมื่อกล่าวโดยเคร่งครัดแล้ว เฉพาะ “ประชาชนแห่งคัมภีร์ (ที่เปิดเผย)” คือ ชาวยิว คริสต์ศาสนิกชน และพวกซาเบียน (Sabaeans) (ซึ่งตีความหมายว่ารวมถึงพวกนับถือลัทธิโซโรอัสเตอร์ด้วย) เท่านั้นที่อาจยอมรับนับถือว่าเป็น *ซิมมี* (Zimmis) หรือ “ประชาชนแห่งข้อตกลงหรือแห่งพันธกรรม” ได้ ดังนั้นจึงแยกพวกฮินดูออกจากความเป็นผู้มีน้ำใจกว้าง ซิอา อุด-ดิน บารนี มีความรู้สึกสะอิดสะเอียนต่อสุลต่านแห่งเดลีทรงแสดงน้ำใจกว้างแก่พวกฮินดู ดังที่มีระบุอยู่ในข้อความตอนแรกต่อไปนี้ อุดมคติของบารนีได้มีแสดงไว้ในข้อความตอนที่ ๒ และที่ ๓ เพื่อเป็นการสนับสนุนการยืนยันนี้ บารนีได้อ้างปรัมปราประเพณี (นอกคัมภีร์ ?) ซึ่งจะมีผลทำให้ผู้ที่ไม่เชื่อถือในพระผู้เป็นเจ้ามีโอกาสเลือกที่จะรับเอาศาสนาอิสลามหรือดาบ

(จากเรื่อง *พระดาบะ-ยิ-ญะฮานดารี*, ของบารนี, แผ่นที่ ๑๒๖, ๑๑๙๖ - ๑๒๐๖)

ถ้าหากความปรารถนาเพื่อทำลายล้างพวกนอกศาสนา และเพื่อทำให้พวกบูชาเทวรูปทั้งหลาย และพวกพหุเทวนิยมได้รับความอับอายมิได้ทำให้หัวใจของกษัตริย์มุสลิมเต็มเปี่ยมอีกประการหนึ่ง ถ้าหากจากความคิดที่มีอยู่ว่า พวกนอกศาสนาและพวกพหุเทวนิยมเป็นผู้กวายเครื่องราชบรรณาการและเป็นบุคคลที่ได้รับความคุ้มครอง กษัตริย์มุสลิมจึงทรงทำให้พวกนอกศาสนากลายเป็นคนที่เด่น มีชื่อเสียง มีเกียรติ และเป็นที่โปรดปราน ถ้าหากกษัตริย์มุสลิมประทานกลองธง เครื่องประดับ เสื้อคลุมที่ประดับด้วยเงินด้วยทอง และม้าที่มีเครื่องประดับพร้อมแก่คนพวกนั้น ถ้าหากกษัตริย์มุสลิมทรงตั้งคนพวกนั้นเป็นผู้ว่าราชการ ให้ดำรงตำแหน่งสูง ๆ และประจำสำนักงานและถ้าหากในเมืองหลวง (เดลี ?) ซึ่งเป็นเมืองที่ชักธงมุสลิมทั่วไปทุกหนทุกแห่ง กษัตริย์มุสลิมก็ยังยอมให้ผู้บูชารูปเคารพสร้างบ้านเรือนได้อย่างกับปราสาทราชวังสวมใส่เสื้อผ้าที่ประดับประดาด้วยเงิน

๕๐๔

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

ด้วยทอง และที่มีอาหารรับที่ประดับด้วยเครื่องประดับที่ทำด้วยเงินและทองพร้อมสรรพด้วยบ่อเกิดแห่งความเข้มแข็งดังแสนชนิด มีชีวิตอยู่ในท่ามกลางความสนุกสนานและความสุขสบาย เอาคนมุสลิมมาเป็นคนรับใช้ และใช้มุสลิมวิ่งไปข้างหน้าม้าของพวกเขา และมีมุสลิมไปขอมานพวกเขาถึงประตูบ้านในเมืองหลวงของอิสลามที่มีประสาทราชวังของอิสลามตั้งตระหง่านอยู่ อันเป็นเหตุให้ชาวมุสลิมทั้งหลายต้องเรียกพวกนั้นว่า กษัตริย์ เจ้าชาย นักรบ นายธนาคาร เสมียน และบัณฑิต (นักปราชญ์ที่เป็นพรหมณ์) แล้วเราจะชักธงอิสลามขึ้นได้อย่างไรกัน ? (แผ่นที่ ๑๒๐ - ๑๒๐b)

ถ้าหากกษัตริย์มุสลิมที่มีความโอโง่งและอำนาจทั้งปวงยอมให้มีลัทธินอกศาสนาและพวกนอกศาสนา ลัทธิพหุเทวนิยมและพวกที่ถือลัทธิพหุเทวนิยมมีอยู่ที่ราชอาณาจักร โดยหวังจะได้รับเงินภาษีที่ดิน (คระราช) และ ญิซยะ เป็นการตอบแทนแล้วเราก็จะต้องรักษาปริมปราประเพณีที่ว่า “ถ้าข้าพเจ้าต่อสู้กับประชาชนจนกระทั่งประชาชนกล่าวว่า ‘ไม่มีทวยเทพอื่นใดนอกจากพระผู้เป็นเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น’ และถ้าพวกเขากล่าวว่า ‘ไม่มีทวยเทพใดนอกจากพระผู้เป็นเจ้าแล้ว พวกเขาก็ยอมแพ้ันอันตรายจากข้าพเจ้า และบุคคลต่าง ๆ และทรัพย์สินสมบัติของเขาก็จะมีอยู่เพราะอาศัยศาสนาอิสลามเท่านั้น’ ไว้ได้อย่างไร ? และเราจะทำลายลัทธินอกศาสนาและคนนอกศาสนา ลัทธิพหุเทวนิยม และผู้ที่ถือลัทธิพหุเทวนิยม ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ของคณะปี ๑๒๔,๐๐๐ องค์ และของราชอาณาจักรสุลต่านแห่งอิสลามนับตั้งแต่เกิดศาสนาอิสลามขึ้นมาได้อย่างไร ? ถ้าหากกษัตริย์อิสลามไม่ใช้อำนาจต่อสู้เพื่อทำลายลัทธินอกศาสนาและลัทธิพหุเทวนิยมนี้ และถ้ากษัตริย์มุสลิมไม่ทรงอุทิศชีวิตความกล้าหาญและพลังงานทั้งปวงเพื่อจุดหมายปลายทางนี้เพื่อทำให้พระผู้เป็นเจ้าและนบีทรงพอพระทัย เพื่อช่วยเหลือพระศาสนาและเชิดชูพระวณะที่แท้ ถ้าหากกษัตริย์มุสลิมทรงพอพระทัยจากการได้ภาษี ญิซยะ และภาษีที่ดินจากชาวฮินดูผู้บูชาเทวรูป และมูลโค ยอมให้พวกฮินดูดำเนินชีวิตตามเงื่อนไขของลัทธินอกศาสนาอย่างเต็มที่ แล้วเราจะกำจัดลัทธินอกศาสนาให้หมดไปได้อย่างไร ? บัดนี้ความเป็นบิของพระมุฮัมมัดได้สิ้นสุดลงแล้ว เพียงการสวดฮัจญ์วนหานบีเท่านั้น และลัทธินอกศาสนาจะถึงจุดจบได้อย่างไรกัน ? ที่ว่า “สัจธรรมจะได้รับการประดิษฐานไว้ที่ศูนย์กลาง” จะเป็นไปได้อย่างไร ? และพระวณะของพระผู้เป็นเจ้าจะมีโอกาสเป็นใหญ่ขึ้นมาได้อย่างไร ? ศาสนาที่แท้จะแพร่หลายเหนือศาสนาอื่น ๆ ได้อย่างไร ? ถ้าหากกษัตริย์ของอิสลามซึ่งมีอำนาจและศักดิ์ศรีของอิสลามซึ่งได้ปรากฏอยู่ในโลกซึ่งเป็นศาสนาที่มีผู้ปฏิบัติตามสืบต่อกันมาตั้งสามร้อยปีจะยอมให้ธงของลัทธินอกศาสนาโบกสะบัดอย่างลอยชายอยู่ในเมืองหลวงและในนครต่าง ๆ ของมุสลิมได้ต่อไป จะยอมให้มีการบูชาเทวรูปกันอย่างเปิดเผย ยอมให้มีการปฏิบัติตามเงื่อนไขของลัทธินอกศาสนาและจะยอมให้ปฏิบัติตามโองการของลัทธิผิด ๆ โดยไม่เกรงกลัวอยู่อย่างไร ? ถ้าหากผู้ปกครองบ้านเมืองยอมให้บุคคลนอกศาสนามีวิหารและเทวาลัยของตนเอง มีการประดับประดาเทวรูปของตนและมีความสนุกสนานรื่นเริงในงานนักขัตฤกษ์ต่าง ๆ ด้วยการตีกลองและธอล (dhol : กลองชนิดหนึ่ง) ร้องเพลงและเต้นรำอยู่ต่อไปแล้ว

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๐๕

ศาสนาที่แท้จะแพร่หลายได้อย่างไร ? (แผ่นที่ ๑๑๙๐-b)

.....

ถ้าหากพระมะหะหมัด...ได้เสด็จไปอินเดียอีกครั้งหนึ่ง พระองค์คงทำให้พวกพราหมณ์แห่งศาสนาฮินดูซึ่งเป็นต้นตอแห่งการสืบเนื่องแห่งกฎข้อบังคับของลัทธิฮินดูศาสนา และเป็นบ่อเกิดแห่งความเข้มแข็งของพวกภูษาเทวรูปในดินแดนที่กว้างใหญ่ไพศาลมาอยู่ในอำนาจด้วยคมดาบเป็นแน่ พระองค์คงตัดศีรษะพวกหัวหน้าชาวฮินดู ๒ หรือ ๓ แสนคนเป็นแน่ พระองค์คงไม่ปล่อยให้ดาบ “ที่สังหารฮินดู” ของพระองค์กลายเป็นฝักดาบจนกว่าพวกที่นับถือศาสนาฮินดูทั้งปวงจะยอมรับนับถือศาสนาอิสลามเป็นแน่ เพราะพระมะหะหมัดเป็นพวกซาฟีอี และเมื่อถือตามหลักของอิหม่ามซาฟีอี (Shāfi‘ī) แล้ว พระบรมราชโองการที่จะมีต่อพวกฮินดูก็คือว่าจะเลือกเอา “ความตายหรือศาสนาอิสลามอย่างใดอย่างหนึ่ง” นั่นก็คือว่า พวกเขาจะต้องถูกประหารชีวิต หรือมิฉะนั้นก็ต้องหันมานับถือศาสนาอิสลาม ไม่เป็นการถูกต้องตามกฎหมายเลยที่จะยอมรับ *ญิซยะ* จากพวกฮินดู เพราะพวกฮินดูไม่มีนบี หรือพระคัมภีร์ที่พระเจ้าทรงเปิดเผยแต่อย่างใดเลย (แผ่นที่ ๑๒ a)

อย่างไรก็ตาม เซค ฮะมะดานี ได้เตรียมจะยอมรับผู้ที่ภูษาเทวรูปว่าเป็นชนชั้น ซิมมี (Zimmīs) ดังที่เงื่อนไขประการแรกได้ระบุไว้ดังต่อไปนี้ :

(จากเรื่อง *สะคีรัต อุล-มุญุด*, ของเซค ฮะมะดานี, แผ่นที่ ๙๔๖ - ๙๕๖)

มีโองการอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับพสกนิกรที่เป็นพวกที่ไม่ได้นับถือศาสนาอิสลามและเป็นประชาชนที่ได้รับการคุ้มครอง (ซิมมี) สำหรับการปกครองบุคคลเหล่านั้น การรักษาเงื่อนไขต่าง ๆ เหล่านี้ที่กาหลิบอุมาร์ (‘Umar) ทรงกำหนดไว้ในข้อตกลงของพระองค์ที่จะทรงตั้งฐานะของผู้ซุฟไฟ และประชาชนของพระคัมภีร์ (ยิว และคริสต์ศาสนิกชน) และซึ่งทำให้คนเหล่านั้นปลอดภัยนั้นนับว่าเป็นการทำบุญคุณให้ผู้ปกครองบ้านเมืองและผู้ว่าราชการจังหวัดมากที่สุดทีเดียว ผู้ปกครองบ้านเมืองควรตั้งเงื่อนไขเหล่านี้แก่พวกซิมมี ในราชอาณาจักรของตน และทำให้ชีวิตและทรัพย์สินสมบัติของพวกซิมมีขึ้นอยู่กับความปรารถนาของผู้ปกครองบ้านเมือง เงื่อนไข ๒๐ ข้อนั้นมีดังต่อไปนี้ :

๑. ในประเทศที่อยู่ในความปกครองของมุสลิม พวก “ซิมมี” จะต้องไม่สร้างวิหารหรือเทวาลัยสำหรับประดิษฐานเทวรูปขึ้นมาใหม่
๒. พวกซิมมี จะต้องไม่สร้างอาคารสถานที่ถูกทำลายลงแล้วขึ้นมาใหม่
๓. จะต้องไม่กีดกันมุสลิมผู้เดินทางไกลที่จะเข้าไปพักในเทวสถาน
๔. มุสลิมที่อาศัยอยู่ในบ้านของซิมมีจะต้องไม่ทำบาปใด ๆ ถ้าหากเขาเป็นแขกเพียงสามวัน ถ้าหากเขาควรมีโอกาสที่จะต้องชักชวนอยู่ต่อไป
๕. พวกนอกศาสนาไม่ควรทำตัวเป็นจอร์จบุรุษ หรือให้ความช่วยเหลือและความสะดวกสบายแก่พวกซิมมี

๖. ถ้าหากใครก็ตามในพวกซิมมีแสดงว่ามีความโน้มเอียงมาในทางที่จะถือศาสนาอิสลาม ก็ไม่ควรกีดกันเขา
๗. มุสลิมจะต้องได้รับการเคารพยกย่อง
๘. ถ้าหากพวก "ซิมมี" ประชุมกันและพวกมุสลิมไปปรากฏตัว ก็จะต้องยอมให้พวกมุสลิมเข้าร่วมประชุมด้วย
๙. พวกซิมมีจะต้องไม่แต่งตัวอย่างมุสลิม
๑๐. พวกซิมมีจะต้องไม่เอาชื่อที่เป็นมุสลิมไปตั้งให้กันและกัน
๑๑. พวกซิมมีจะต้องไม่ขี่ม้าที่มีบังเหียนและอาน
๑๒. พวกซิมมีจะต้องไม่พกดาบและลูกศร
๑๓. พวกซิมมีจะต้องไม่สวมแหวนตราที่นิ้วมือ
๑๔. พวกซิมมีจะต้องไม่ขายและดื่มสุราเมรัยอย่างเปิดเผย
๑๕. พวกซิมมีจะต้องไม่ทิ้งเสื้อผ้าที่เขาได้สวมใส่แล้วในฐานะเป็นนิมิตบอกสถานะแห่งความโง่เขลาของตน ทั้งนี้ก็เพื่อว่าจะได้ทำให้พวกเขาแตกต่างไปจากพวกมุสลิม
๑๖. พวกซิมมีจะต้องไม่โฆษณาเผยแพร่จารีตประเพณีและเครื่องใช้ไม้สอยของพวกพหุเทวนิยมในหมู่พวกมุสลิม
๑๗. พวกซิมมีจะต้องไม่สร้างบ้านเรือนของตนในที่ใกล้เคียงบ้านเรือนของพวกมุสลิม
๑๘. พวกซิมมีจะต้องไม่เอาซากศพของพวกตนไปทิ้งไว้ใกล้ ๆ ป่าช้าของพวกมุสลิม
๑๙. พวกซิมมีจะต้องไม่แสดงความเศร้าโศกต่อคนตายด้วยการร้องไห้เสียงดัง
๒๐. พวกซิมมีจะต้องไม่ซื้อทาสที่เป็นมุสลิม

ในตอนสุดท้ายของสัญญา ได้เขียนไว้ว่า ถ้าหาก ซิมมี ละเมิดเงื่อนไขข้อใดข้อหนึ่ง เขาจะไม่ได้รับความปลอดภัย และจะถือว่าเป็นความชอบธรรมที่มุสลิมจะประหารชีวิตเขาและยึดทรัพย์สมบัติของเขา เพราะถือว่าเป็นชีวิตและทรัพย์สมบัติของผู้ไม่เชื่อถือในศาสนาอิสลามซึ่งตกอยู่ในสถานะสงครามกับผู้ที่มีศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาอิสลามได้

ข้อความตอนหนึ่งจากนักประพันธ์สมัยราชวงศ์โมกุลในเรื่องทำนองเดียวกัน

(จากเรื่อง *คูชกี - ตีมูร์*, ของอาบู ดาลิบ หุเซน, หน้า ๓๓๐.)

ถ้าหากระบบทราชย์ และการกตขี่ และความชั่วช้ามีอยู่ในราชอาณาจักรใด ๆ ก็เป็นหน้าที่ของสุลต่านที่จะต้องประกอบด้วยความยุติธรรมในอันที่จะแก้ปัญหาด้วยการโยกย้ายและกำจัดระบบทราชย์และการกตขี่ และทำให้ลัทธิทราชย์และการกตขี่หมดไปโดยเร็ว ทั้งนี้เพราะพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดจะทรงเอาราชอาณาจักรนั้นไปจากผู้ที่ชอบกตขี่ และจะทรงมอบความไว้วางใจให้แก่ผู้ปกครองบ้านเมืองที่ทรงธรรม...และในทุก ๆ ประเทศที่ชะรีอาฮอนแอ ที่ประชาชนไม่เคารพผู้ที่พระผู้เป็นเจ้า

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๐๗

ผู้สูงสุดทรงทำให้เป็นคนสำคัญและทำให้หาสที่พระองค์ทรงเลือกต้องได้รับความเดือดร้อนก็เป็นหน้าที่ของสุลต่านผู้พิชิตที่ทรงปรารถนาจะทำให้ศาสนาและกฎหมายของพระมุฮัมมัดมีคนเคารพนับถืออยู่ตลอดไปเพื่อย้ายประเทศนั้น ทั้งนี้เพราะนบีจะทรงทำให้เขาเข้มแข็งในการกิจนั้น ดังนั้น ข้าพเจ้าจึงได้ยึดเมืองหลวงของฮินดูสถานจากสุลต่านมะหะหมัด ซึ่งเป็นพระนัดดาของฟิรุษ ชาห์ (Firūz Shah) จากมัลลฺู ข่าน (Mallū Khān) และจากสระรัง (Sarang) โดยตั้งศาสนาที่แท้จริงและชะรีอาขึ้นมาใหม่และทำลายวัดที่มีเทวรูปในประเทศนั้นลงหมดสิ้น

ความยุติธรรมเป็นอิสระจากการปกครองทางอาณาจักร

นักประพันธ์มุสลิมในเปอร์เซีย หลังจากที่ได้ทำให้ทฤษฎีเกี่ยวกับการปกครองระบบกาหลิบของพวกเขาหมอกฎหมายนิกายสุนนีล้มเหลวในด้านภาคปฏิบัติได้แล้ว ก็ได้อภิปรายเรื่องหน้าที่ต่าง ๆ แห่งการปกครองระบบสุลต่าน (เช่น นิซาม อุล-มุลค์ ผู้แต่งหนังสือเรื่อง “ลียาสัต นามะ” อัล-ฮัซซาลี ผู้แต่งเรื่อง “นะซีฮัต อุล-มุลคฺ” และ วัสซาฟ ในหนังสือเรื่อง “อัคลาค อุษ-สุลต่านัต”) นั้น ได้เตรียมที่จะเลือกเอาความยุติธรรมมากกว่าที่จะเลือกเอาความถูกต้องตามกฎหมาย ถ้าหากจะมีทั้งสองอย่างพร้อม ๆ กันไม่ได้ แม้ว่าสุลต่านมักจำเป็นจะต้องฝ่าฝืนหรือออกนอกกล่นนอกทางบัญญัติที่เป็นอุดมคติของชะรีอา เพราะความสะดวกในทางการเมืองอยู่บ่อย ๆ แต่เขาก็ให้เหตุผลว่า สุลต่านยังถือว่าคงรับใช้พระผู้เป็นเจ้าอยู่ตราบเท่าที่สุลต่านยังทรงมีความยุติธรรมและมีดุลยพินิจอยู่ ดังนั้น ก็ถือว่าป้องกันความยุ่งยากในทางสังคมที่เกิดเพราะความกดขี่ ความคิดแบบอินโด-มุสลิมนับว่าคล้ายคลึงกันมาก

(จากเรื่อง ชะฎะวะะ, ของฟัซริ-มูตีร์, หน้า ๑๓)

และนบีได้ตรัสไว้ด้วยว่า “สุลต่านเป็นเงาของพระผู้เป็นเจ้า เงาย่อมประกอบด้วยความระมัดระวังและความสงบเงียบ เพราะความยุติธรรมและความปลอดภัยมีอยู่ที่ความระมัดระวังและความสงบเงียบนั้น และในที่พักและการคุ้มครองของกะษัตริย์ ย่อมมีที่พักสำหรับผู้ที่ถูกกดขี่และผู้ลี้ภัยจากผู้กดขี่”

(จากเรื่อง พระคาวะฮ์-ญะฮานดารี, ของบาร์นีย์, แผ่นที่ ๔๓b - ๔๔b)

นับตั้งแต่สมัยอาดัมมาจนถึงสมัยเรานี้ ประชาชนทุกประชาคมได้มีความเห็นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตลอดประวัติศาสตร์ว่า ความยุติธรรมเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับศาสนา และว่าศาสนาเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับความยุติธรรม เพราะเป็นไปไม่ได้ที่คนเราจะใช้ชีวิตอยู่โดยไม่ต้องเกี่ยวข้องกับผู้อื่น และในการเกี่ยวข้องกันนี้คนคนหนึ่งอาจเข้มแข็งหรืออ่อนแอ อาจดีหรือชั่ว อาจเป็นมุสลิมหรือมิใช่มุสลิม อาจฉลาดหรือโง่ อาจเป็นผู้คงแก่เรียนหรือโง่มงาย อาจเป็นชาวเมืองหรือชาวบ้าน อาจเป็นผู้อยู่เป็นหลักแหล่งหรือผู้เดินทาง อาจเป็นคนหลอกลวงหรือคนซื่อตรง อาจเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองหรือพลกนิกร อาจเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก บัดนี้ ความยุติธรรมเป็นดุลยภาพสำหรับซึ่งน่านักการ

กระทำของประชาชนทั้งที่ถูกและที่ผิด ความแตกต่างระหว่างการยืนยันและการคัดค้านนั้นจะอธิบายได้ก็โดยอาศัยความยุติธรรม ความยุติธรรมย่อมเผยให้เห็นความชั่วร้าย ความกตัญญู การแย่งชิงและการปล้นสะดม ดังนั้น ถ้าปราศจากความยุติธรรมเสียแล้ว ย่อมไม่อาจมีเสถียรภาพใด ๆ ในภารกิจของมนุษย์ ถ้าปราศจากความยุติธรรมเสียแล้ว ย่อมไม่อาจตั้งศาสนาใด ๆ ลงตามบัญญัติของพระผู้เป็นเจ้าได้ ทั้งเจ้าอาณานิคมและผู้ที่ยึดต่อมาได้กล่าวว่า : “ศาสนาและความยุติธรรมเป็นคู่ลูกฝาแฝด” ทั้งนี้เพราะความยุติธรรมย่อมหักแขนงที่เข้มแข็งของผู้ที่เป็นทรราช ขอบกตัญญู และผู้ยิ่งใหญ่ อันได้แก่ ผู้ที่ไม่เหมาะสม ผู้ที่ปล้นสะดม ผู้ที่เป็นขบถ ผู้ที่ว่างจากศรัทธา “ประชาชนที่มีใบทะเบียน” ผู้ที่ไม่เชื่อถือในเรื่องวันสุดท้ายและเรื่องราวต่าง ๆ ได้ ทั้งนี้ก็เพื่อคุ้มครองเงินทอง ทรัพย์สินสมบัติ สตรี และพวกลูก ๆ ของผู้ที่อ่อนแอ ผู้ที่เชื่อถือในศาสนา ผู้ที่ไม่มีที่พึ่ง คนกำพร้า ผู้ที่ยอมแพ้ และผู้ที่ไร้ญาติขาดมิตร ความยุติธรรมย่อมป้องกันไม่ให้มีลัทธิทรราชและการกตัญญูเกิดขึ้น ทั้งนี้โดยอาศัยบัญญัติของศาสนา ถ้าหากไม่มีความยุติธรรมหรือดุลยพินิจอยู่ในโลก ก็จะมีประชาคมของสตรีและทรัพย์สินสมบัติล้วน ๆ ความแตกต่างระหว่างทรัพย์สินสมบัติของคนคนหนึ่งกับเจตจำนงของคนอีกคนหนึ่งก็จะหมดไป ไม่มีกาลหรือเทศะใดที่จะพ้นจากความไม่มีระเบียบ และไม่มีคนใดจะสามารถตีมนำด้วยหนึ่งทีหัวเลี้ยวหัวต่อของเขาได้อย่างสงบ หรือที่จะเหยียดขาออกไปและนอนหลับอยู่บนที่นอนอย่างปลอดภัย แม้เพียงคืนหนึ่ง และประการสุดท้าย โลกก็จะสิ้นสุดความเป็นโลกที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากความกาหลอลหลอนและความปราศจากระเบียบอย่างมากมายนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ถ้าหากคนฉลาดในโลกทั้งหมดพยายามที่จะปกครองหมู่บ้าน หรือแม้เพียงครอบครัว โดยอาศัยเพียงนโยบายหรือศีลแห่งปรัชญาญาณ โดยปราศจากความยุติธรรมที่พร้อมด้วยอำนาจแล้ว เขาก็คงไม่ประสบความสำเร็จแน่ สาเหตุแห่งความสงบและเสถียรภาพก็คือความยุติธรรมและดุลยพินิจซึ่งมีแพร่ไปในหมู่ประชาชนโดยอาศัยคำสั่งที่เด็ดขาด (เท่านั้น)

การให้เหตุผลสนับสนุนอำนาจหน้าที่ของกษัตริย์และอำนาจและเกียรติยศของกษัตริย์ทั้งหลายอย่างแท้จริงนั้น ก็คือการสำแดงความยุติธรรมให้ปรากฏนั่นเอง ทั้งนี้ก็เพื่อว่าโดยอาศัยพระราชอำนาจ และพระเกียรติของกษัตริย์นี้เอง พระองค์อาจทรงกำจัดการกตัญญู และความชั่วร้ายในเวลาที่เกี่ยวข้องกับทาสของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายได้หมด ลัทธิต่าง ๆ ๗๒ ลัทธิอาจบรรลุถึงความสันโดษแห่งหัวใจและทุก ๆ คนอาจอุทิศตัวเองให้แก่งานฝีมือ อาชีพ การค้า และการทำงานของเขาละโลกก็จะเต็มไปด้วยประชาชนและมีความอุดมสมบูรณ์ ถ้าหากไม่มีความยุติธรรมใด ๆ ก็จะไม่มีการค้าขาย และจะไม่มีใครสามารถบรรลุถึงผลใด ๆ จากการทำงานของเขได้ ประการสุดท้าย ถ้าหากภารกิจของมนุษย์ไม่ได้รับ “การก่อตั้งที่ศูนย์กลาง” แล้ว ก็จะไม่มีความถาวรใด ๆ ในการทำงานของศาสนาสลาม หรือพระบัญญัติต่าง ๆ และการชดใช้กรรมและการลงโทษก็จะไม่ได้ผลอะไร

(จากเรื่อง เมอาฮะ-ฮะญะฮ์, ของมุฮัมมัด บากีร์ ข่าน, แผ่นที่ ๑๐๓ - ๑๐๔)

กษัตริย์จะต้องพิจารณาเห็นว่าการที่ตนแสวงหาสมบัตินั้นก็เพื่ออำนวยความสะดวกให้ซึ่งความยุติธรรมแก่

มหาชน ไม่ใช่เพื่อการดำรงพระชนมชีพด้วยความสนุกสนานรื่นเริง และควรพิจารณาเห็นความยุติธรรม และดุลยพินิจว่าเป็นสาเหตุแห่งการที่จะทำให้เกิดกฎข้อบังคับต่าง ๆ ดำเนินสืบไป เพื่อทรงมีชื่อเสียงระบือตลอดไป และเพื่อจะได้รับรางวัลในโลกหน้า...

ถ้าหากไม่มีการควบคุมโดยรัฐบาลและการบริหารบ้านเมืองแล้ว กิจการที่สำคัญ ๆ ก็คงไม่อาจอยู่ในระเบียบ (ที่ดี) และถ้าหากไม่มีการแก้ไขให้ถูกต้อง และการลงโทษแล้ว ภารกิจของมนุษย์ก็ คงจะได้รับความเสียหาย การบริหารบ้านเมืองเป็นเครื่องประดับของกษัตริย์และบ้านเมือง และการบริหารบ้านเมืองนั้นนับว่าเป็นหนทางที่ดีทั้งแก่ศาสนาและรัฐบาล ถ้าไม่มีกฎข้อบังคับเกี่ยวกับการบริหารบ้านเมืองของกษัตริย์เสียแล้ว บัญญัติของพระราชาก็คงไม่เกิดผลอะไร หรือพื้นฐานแห่งการปกครองระบบสุลต่านก็คงไม่มั่นคง ถ้าหากดาบคือการลงโทษในด้านการบริหารบ้านเมืองไม่ถูกชักออกมาจากฝักคือการตอบแทนแล้ว พื้นฐานแห่งการปลูกปั่นเพื่อก่อให้เกิดการกบฏหรือความไม่สงบ และ มูลฐานแห่งการกดขี่ก็คงไม่ถูกราบและทำลายล้างให้หมดไปได้ ถ้าหากส่วนที่เลวทรามดำช้าแห่งความยุติธรรมไม่ถูกทำลายด้วยเปลวไฟคือพระราชอำนาจแล้ว พี่ช้อน ๆ คือความปลอดภัยก็คงไม่ได้รับการทำนุบำรุงให้เจริญเติบโตในสวนคือความหวังแน่ เมื่อผู้ที่ชอบปลูกปั่นให้เกิดการกบฏหรือความไม่สงบเห็นว่าไฟคือการลงโทษเช่นนั้นรุนแรง พวกเขา ก็จะหลบหนีไปด้วยความหวาดกลัว ถ้า เขาสังเกตเห็นว่าในงานบริหารบ้านเมืองมีอะไรที่จะทำให้เกิดกอกตกใจแม้แต่เล็กน้อยแล้ว ก็คงจะมีการกบฏจลาจลทั่วไปทุกหนทุกแห่ง และจะมีความยุ่งยากเดือดร้อนทุกชนิดเป็นผลติดตามมา

นอกจากนั้น กษัตริย์จะต้องทรงแสดงความเมตตากรุณาที่พระผู้เป็นเจ้าทรงมีต่อคนดีและ คนที่ชอบความสงบให้ปรากฏ และจะต้องทรงแสดงความกริ้วโกรธของพระผู้เป็นเจ้าต่อคนตลบตะแลง และคนชั่วช้าทั้งหลาย กษัตริย์จะต้องเสริมปลายดาบคืออำนาจหน้าที่ของพระองค์ด้วยน้ำผึ้งคือความเมตตา และทำความขมขึ้นคือความรุนแรงของพระองค์ให้หวานขึ้นด้วยน้ำตาลคือความเมตตา จะต้องมิจัดเชื่อมต่อแห่งความยุติธรรมและการลงโทษ เพื่อที่จะได้เก็บรักษาทุ่งหญ้าคือความหวังของคนดีให้เขียวชะอุ่มอยู่เสมอด้วยความชุ่มชื้นคือความเมตตา และอาจใช้ลมพายุคือการลงโทษถอนรากถอนโคนมูลฐานแห่งความมือยุของคนตลบตะแลงขึ้น

ความเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองนับว่าเป็นความรับผิดชอบที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างหนึ่ง

นักประพันธ์ชาวอินโด - มุสลิม ได้เน้นถึงเรื่องความรับผิดชอบของผู้ปกครองบ้านเมืองต่อ พระพักตร์พระผู้เป็นเจ้า ทั้งนี้ก็เพื่อสวัสดิภาพของสรรพสัตว์ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างสรรคขึ้นมา อำนาจ เป็นความรับผิดชอบที่ศักดิ์สิทธิ์ประการหนึ่งที่กษัตริย์จะต้องทรงตอบในวันสุดท้าย

(จากเรื่อง *อัลลาภิ-ญะนาหฺคิริ*, ของนุร อุด-ดิน มุฮัมมัด คะกานี, แผ่นที่ ๒๙๙๖)

มีผู้กล่าวว่า เมื่อบิดาของอุมาร อิบน์ อัลดิล - อะซีซ ('Umar ibn 'Abd al-'Aziz) กำลังนอน

จะตายอยู่นั้น บุตรของเขาได้ถามเขาว่า เมื่อไรเขาจึงจะได้พบพ่ออีก อับดุล - อะซีซ ได้ตอบว่า อาจเป็นในโลกหน้า บุตรชายได้กล่าวว่า เขาหวังว่าจะจะได้พบกันเร็วกว่านั้น อับดุล - อะซีซจึงได้ตอบว่า : “ลูกอาจเห็นพ่อในความฝันในคืนที่หนึ่ง ที่สอง หรือที่สาม (หลังจากที่พ่อตายแล้ว)” สิบสองปีผ่านไปโดยที่บุตรมิได้เห็นบิดาในความฝันเลย แต่ในที่สุดเขาก็เห็น อับดุล - อะซีซ เมื่อจะตอบคำถามของบุตรที่ถามว่าทำไมเขาจึงไม่ได้เห็นพ่อตามที่สัญญาไว้ได้กล่าวว่า “ลูกรัก พ่อมีงานมากเหลือเกิน ใกล้กรุงแบกแดดมีสะพานแห่งหนึ่งหักโดยไม่มีใครได้รับแต่งตั้งให้ไปดูแลซ่อมแซมเลย คราวหนึ่งเมื่อฝูงแกะกำลังเดินไปบนสะพานนั้น เท้าหน้าของแกะตัวหนึ่งตกลงไปในร่องสะพาน พ่อต้องตอบคำถามของ (พระผู้เป็นเจ้า) ในเรื่องนั้น จนกระทั่งถึงขณะนี้แหละ”

(จากเรื่อง *สะคีร์ต อุล-มุลูก*, ของเชค ยะมะดานี, แผ่นที่ ๗๒b-๗๓a)

สุไลมาน ฟาริส (Sulāṁan Fāris) (ขอพระผู้เป็นเจ้าทรงโปรดปรานเขาเถิด) ได้รายงานว่ามีนบีของพระผู้เป็นเจ้า (ขอให้พระองค์จงมีสันติเถิด) ได้ตรัสว่า เจ้าเมืองทุกคนที่มีอะไรจะต้องปฏิบัติต่อภารกิจของมุสลิมในเวลาที่ใช้อำนาจหน้าที่นั้น ในวันสุดท้ายจะต้องถูกนำต่อไปพร้อมกับมีมือทั้งสองข้างผูกมัดไว้รอบคอ ไม่มีใครและอะไรที่จะเอามือของเขาออกจากคอได้นอกจากความยุติธรรมเท่านั้น...ถ้าหากเขาเป็นคนใจบุญสุนทานต่อมนุษยชาติ คุณงามความดีของเขาก็จะปลดปล่อยเขาให้เป็นอิสระ ถ้าหากเขาเป็นคนคดโกง เป็นผู้ที่ชอบกดขี่ และเป็นคนมีบาปและเป็นกบฏต่อพระผู้เป็นเจ้าแล้ว...เขาก็จะตกลงไปในหลุม กว่าเขาจะตกลงไปถึงก้นหลุมก็กินเวลาถึง ๗๐ ปีทีเดียว

(จากเรื่อง *ฮัคคาลิ-ญะฮางคีร์*, ของนุรุ อุด-ดิน มุฮัมมัด คะกานี, แผ่นที่ ๒๖๔ - ๒๖๙)

ได้รับรายงานจากอาบู ซาอิด (Abū Sa'īd) ว่า นบีตรัสว่า สุลต่านและผู้ปกครองบ้านเมืองทุกคน ผู้ที่มีได้แสดงความเมตตากรุณาต่อพลกนิกรของตนจะถูกห้ามเข้าไปในสวรรค์เพื่อหาความสุขสดชื่นอยู่ในสรวงสวรรค์นั้น และ อับดุลลาล์ฮ์ อุมารุ อัล คัตตาบ (‘Abdullāh ‘Umar al-Khattāb) ได้รายงานว่ามีนบีได้ตรัสว่าในวันที่ต้องการ เมื่อผู้ปกครองบ้านเมืองตกอยู่ในวงล้อมของข้าศึก พระผู้เป็นเจ้าจะทรงปิดประตูแห่งความเมตตากรุณาของพระองค์ เป็นการแกล้งที่ผู้ปกครองบ้านเมือง เมื่ออยู่ในตำแหน่งที่มีอำนาจเหนือพวกมุสลิม ได้ปิดประตูบ้านไม่ต้อนรับคนอ่อนแอและคนที่หิวโหย และอาบู มุซา อัชชะรี (Abū Mūsā Ash‘arī) ได้กล่าวว่า นบีตรัสว่า เพื่อนที่เลวที่สุดในการสร้างสรรค์ก็คือผู้ที่ในฐานะเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองได้ปฏิญาณว่าจะทำประโยชน์ให้แก่พวกมุสลิมแล้วไม่ทรงปฏิบัติตามที่ได้ปฏิญาณไว้ ส่วนผู้ที่ดีที่สุดก็คือผู้ที่ประทานความยุติธรรมและดูแลพิทักษ์ต่อพวกมุสลิมทั้งหลาย (แผ่นที่ ๒๖๔a,b)

มีผู้เล่าว่าในสมัยสุลต่านอาบู ซัยยิด คุดาบันดะ (Abū Sayyīd Khudābanda) นั้น พวกอะมีรุ (พวกผู้ดี) ของท่านได้ปฏิเสธต่อพลกนิกรของพระองค์อย่างทารุณหยาบช้า และใช้อำนาจเข้ายึดเอา

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๑๑

สินค้าของพระราชารัฐเหล่านั้น วันหนึ่งสุลต่านได้ตรัสกับพวกอะมีร์ของพระองค์ว่า : “เราได้ดูแลเอาใจใส่พสกนิกรของเรามาตราบนานถึงทุกวันนี้ ต่อแต่นี้ไปเราจะเลิกปฏิบัติเช่นนั้นเสียที ถ้าหากมันเป็นหนทางที่ดีแล้ว เราก็จะต้องปล้นทุก ๆ คน และไม่ยอมให้พวกเขาเอาอะไรไปจากทรัพย์สินสมบัติของเราเลย แต่ในเงื่อนไขที่ว่าพวกท่านมิได้เรียกร้องเอาเงินเดือนหรือค่าจ้างจากเรา ดังนั้น นับตั้งแต่บัดนี้ไป ถ้าใครขอร้องจะเอาเงินเดือนหรือค่าจ้างจากเราแล้ว เราก็จะลงโทษ” พวกอะมีร์กราบทูลว่า : “พวกเราทำงานโดยไม่ได้เงินเดือนหรือค่าจ้างอย่างใด ๆ กัน แล้วพวกเราจะสามารถทำงานชนิดใดได้เล่า ?” อาบู ชัยยิด ตรัสว่า : “ที่การปฏิบัติภารกิจของเราได้อย่างสัมฤทธิ์ผลนั้นขึ้นอยู่กับความพยายามของพสกนิกรในด้านการสร้างบ้านเรือน การเกษตรกรรม การช่างฝีมือ และการค้าขาย เมื่อเราปล้นสะดมพวกเขา แล้วเราหวังจะได้รับอะไรจากพวกเขาเล่า ? พวกท่านควรจะพิจารณาดูว่า ถ้าหากมีคนไปคอยแย่งชิงสัตว์เลี้ยงและผลิตผลของเขาและข้าวปลาที่เขาจะต้องใช้บริโภคแล้ว ก็จำเป็นที่พวกเขาจะต้องเลิกละการเพาะปลูก และจะไม่ทำการเพาะปลูกอีกต่อไป ดังนั้น ก็ย่อมจะไม่มีส่วยสาอากร แล้วพวกท่านจะทำอย่างไร ?” เมื่อพวกอะมีร์ได้สดับถ้อยคำเหล่านี้ พวกเขาก็เริ่มปฏิบัติต่อประชาชนด้วยความเมตตากรุณา (แผ่นที่ ๒๖๘๖ - ๒๖๙)

การคัดเลือกข้าราชการ

แม้ว่าสุลต่านจะหนีพ้นจากการที่สวรรคตลงโทษได้ แต่สุลต่านก็ต้องใช้และปรึกษาผู้ช่วยที่เกรงกลัวพระผู้เป็นเจ้าและข้าราชการที่มีความเลื่อมใสในศาสนาอิสลามอย่างแท้จริง และหลีกเลี่ยงการว่าจ้างบุคคลชั้นต่ำและผู้ที่ไม่มีศรัทธาในศาสนาอิสลาม วัตถุประสงค์ของข้าราชการ ก็คล้าย ๆ กับวัตถุประสงค์ของสุลต่านนั่นแหละ นั่นคือจะต้องส่งเสริมศาสนาที่แท้

(จากเรื่อง พระตาวะฮ์-ญะฮานดารี, ของบารนี, แผ่นที่ ๕๙๐, ๖, ๒๐๕๖ - ๑๐๖)

ผู้ปกครองบ้านเมือง...จะสามารถปฏิบัติตามชะรีอะฮ์ในด้านการปกครองบ้านเมืองโดยไม่มีผู้ช่วยที่ดี ผู้สนับสนุนที่น่ายกย่อง มิตรสหายที่มีศรัทธาเคร่งครัดในศาสนา และผู้ปรารถนาดีที่วางใจได้ซึ่งมีเชื้อสาย มีผู้สืบสกุลและศีลธรรมที่ควรแก่การยกย่องอย่างไรได้ ? ผู้ปกครองบ้านเมืองจะปฏิบัติหน้าที่ในตำแหน่งสูง ๆ และละเอียดลออโดยอาศัยความช่วยเหลือของคนที่ไม่มีความดีและไม่มีความซื่อสัตย์ด้วยความช่วยเหลือและความเห็นพ้องของผู้ที่ไม่นับถือพระผู้เป็นเจ้าและคนโง่เขลาเบาปัญญาได้อย่างไร (แผ่นที่ ๒๐๕๖)

ในการเลือกผู้ช่วยและบริวารนั้น กษัตริย์ที่เคร่งครัดในศาสนาได้ทรงวางหลักเกณฑ์เพียงสองสามข้อเท่านั้น ประการแรกบุคคลที่ได้รับเลือกควรจะเป็นบุคคลที่มีการแสวงหาศาสนาที่แท้จริงมากกว่าการค้นคว้าหาสิ่งที่ดี ๆ ในทางโลกีย์ แม้จะมากกว่ากันเพียงแค่น้อยนิดก็ตาม ทั้งนี้ถ้าเพราะ

เขาทุ่มเทความพยายามของเขาทั้งหมดให้แก่ศาสนา เขาก็จะไม่เป็นผู้ช่วยและบริวารคนหนึ่งของ กษัตริย์และจะไม่หมกมุ่นอยู่ในภารกิจของโลก...จากบุคคลผู้มีความจงรักภักดีและความปรารถนาดีต่อ ผู้ช่วยเหลือและบริวารนั้นก็จะเกิดมีความรักโลกและความปรารถนาจะได้ตำแหน่ง และผู้ที่เป็นชเลย และเป็นทาสของโลกนี้ เราก็ไม่อาจหวังจะพบการกระทำใด ๆ ที่อยู่ในลักษณะที่นายกองและนำ สรรเสริญอย่างที่สุด...บุคคลที่ไม่เหมาะสมที่จะได้รับความไว้วางใจให้ปฏิบัติภารกิจของศาสนาย่อมไม่ เหมาะที่จะมอบความไว้วางใจให้ปฏิบัติในกิจการของบ้านเมือง (แผ่นที่ ๒๑๐๑)

.....

ลูกรักของพ่อ พ่อขอแนะนำให้คุณมีความยุติธรรมต่อประชาชนของพระเจ้าเป็นเจ้า และจง ทำให้ดูสภาพและมาตราส่วนสำหรับวัดคุณธรรมของประชาชนแจ่มกระจ่าง จงให้ตำแหน่งแก่ ทุก ๆ คนที่ดีเลิศ และดังนั้นก็จะให้เกียรติ ตำแหน่ง ยศ และความโอโง่งแก่ประชาชนที่มีบุคลิกลักษณะ ดีทุกคน ในการให้เสื้อผ้าและข้าวของ การจ้างไว้ทำงานในสำนักงาน สิทธิในการนั่งลงและลุกขึ้น ในการพูดและการฟังต่อหน้าลูกนั้น ลูกจงปฏิบัติต่อคนรับใช้ทุกคนให้เหมาะสมแก่วิสัยสามารถของเขา เช่นในฐานะที่เป็นวิเชียร์ (wazirs) นักปราชญ์ ผู้คงแก่เรียนในกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ และนักพรต จง อย่างหลบหลีกตามอบหมายโครงการบางอย่างที่มีผลกระทบกระเทือนต่อราชอาณาจักรแก่ทาสของ พระเจ้าเป็นเจ้าด้วยลักษณะการที่ไม่เหมาะสม และอย่าเริ่มโครงการใด ๆ ที่นักปราชญ์ในราชอาณาจักร ของลูกจะให้เหตุผลว่าลูกขาดเหตุผลหรือเอาแต่ใจตัว ลูกรัก ขอลูกจงได้ทราบไว้เถิดว่า พระเจ้าเป็น เจ้าได้ทรงสร้างผู้ปกครองบ้านเมืองให้ยิ่งใหญ่กว่ามนุษย์ทั้งปวง และเพราะความยิ่งใหญ่ทั้งหมดนั้น เองพระเจ้าเป็นเจ้าจึงทรงไว้วางพระทัยมอบโลกให้แก่ลูก ดังนั้น จึงนับว่าเป็นความจำเป็นที่ผู้ยิ่งใหญ่ ควรรับของขวัญที่ยิ่งใหญ่จากผู้ปกครองบ้านเมืองและเป็นสาเหตุแห่งตำแหน่งของพวกเขาในโลกและ เกียรติของพวกเขา เขาควรเป็นวิถีทางแห่งเอกสิทธิ์ที่ปรากฏในหมู่ประชาชนทั้งหลาย การกระทำ ต่าง ๆ ของกษัตริย์นั้นนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ผลแห่งการกระทำของกษัตริย์ย่อมปรากฏในหมู่ชน อย่างรวดเร็วและคงอยู่สืบกาลนาน นับว่าเป็นเวลานานทีเดียวก่อนที่จะบุคคลที่กษัตริย์ทรงยกย่องจะกลายเป็นคนเลวทรามต่ำช้า หรือคนที่พระราชาทรงรังเกียจจะกลายเป็นคนวิเศษขึ้นมา แต่เกียรติในบุคคล ที่สละโลกและหันไปดำเนินชีวิตแบบนักบวชมีอยู่เป็นส่วนมากนั้นเนื่องมาจากที่เขาเหล่านั้นสละโลก (ซึ่งเป็นที่ยรักของมนุษยชาติ) และการที่พวกเขาถอนตัวออกจากสังคมมนุษย์ กษัตริย์ไม่ทรงมีส่วนในการ ประทานเกียรตินี้ และไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในการบรรลุดังเกียรตินั้น ลูกรัก, ดังนั้น จึงนับว่าเป็นหน้าที่ ของลูกที่จะต้องไม่ทำให้สำนักงานและเกียรติแห่งประเทศชาติของลูกตกต่ำโดยการให้เกียรติแก่คนใจ เชลา คนที่มีบาป คนตระหนี่ต่ำ และผู้ที่มีใจจดจ่ออยู่แต่ในความชั่วเพราะความเลวทรามและความ เสื่อมเสียชื่อเสียงของพวกข้าราชการนี้เองที่ทำให้ราชวงศ์ต้องได้รับความอับยศและเสียชื่อเสียง (แผ่นที่ ๕๙๖ - ๕๙๖b)

(จากเรื่อง เมอาชะ-ย-ญะหนางศิริ, ของมุฮัมมัด บากีร์ ชาน, แผ่นที่ ๒๙๖b - ๒๙๖b)

ผู้ปกครองบ้านเมืองก็คือผู้ที่หลังจากที่ได้ให้ความอุปถัมภ์บำรุงแก่ผู้ที่มีชื่อเสียงในหมู่บุคคลที่เท่าเทียมกันในด้านความสมบูรณ์แห่งปัญญาไหวพริบ ความซื่อสัตย์ ความสามารถ ความบริสุทธิ์ ความจริงใจ ความมีศรัทธาในศาสนา ความเมตตากรุณาและความจงรักภักดี แล้วก็ต้องการจะได้ รับบารมีจากข้อเท็จจริงของแต่ละคนที่จ้างไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสมแก่เขา ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้อง แต่งตั้งพวกเขาทีละคนตามโอกาสให้เหมาะสมแก่พินิจจย ความกล้าหาญ สติปัญญา และวิสัย สามารถของเขา ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องไม่ให้คนคนเดียวดำรงตำแหน่งสองตำแหน่ง เพราะอาจทำให้เขาทำงานที่ตั้งใจมอบหมายให้ได้ไม่สมบูรณ์ คนหนึ่ง ก็ควรมอบหน้าที่ให้ เพียงหน้าที่เดียว หน้าที่หนึ่งก็ควรมอบให้แก่คนคนหนึ่ง ผู้ปกครองบ้านเมืองเองก็ควรเอา ใจใส่ต่อเหตุการณ์ต่าง ๆ และลักษณะของการจ้างที่มอบหมายให้ข้าราชการและคนรับใช้ ที่วางใจได้ของตน ทั้งนี้ก็เพื่อว่าเมื่อเขาเหล่านั้นได้ปฏิบัติหน้าที่แล้วผู้ปกครองบ้านเมืองก็ควรจะทราบ ว่าในบรรดาตัวแทนของตนนั้นใครบ้างที่ถนอมผลกนิกรของตนและปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักศาสนา และใครบ้างเป็นคนโกงที่ทรยศและชอบก่อให้เกิดความยุ่งยาก ดังนั้น ผู้ที่เอาใจใส่ทำนุบำรุงสวัสดิภาพ ของพสกนิกรและปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความซื่อสัตย์สุจริตย่อมเป็นที่โปรดปรานของผู้ ปกครองบ้านเมือง และก็จะดำรงตำแหน่งในวงราชการสืบไปด้วยความปลอดภัย ผู้ที่ไม่เห็นอกเห็นใจ ประชาชนรัฐ ละเลยสิ่งที่ป็นสารถะสำคัญในหน้าที่ของตน เมื่อมีโอกาสจะทรยศได้ ก็จะไม่ทิ้ง โอกาสนั้น และจะทำให้เครื่องแต่งกายท่อนบนและท่อนล่างสกปรกจึงควรจะลบชื่อเขาออกจากบัญชี ข้าราชการได้แล้ว

ในข้อความต่อไปนี้ บารนีได้กล่าวว่าในหมู่ผู้ที่ยึดราชสมบัตินั้นก็มีความที่มิได้จ้างพวกที่อยู่ได้ บังคับบัญชาไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงแต่งตั้งไว้โดยเหมาะสม ผู้ที่ยึดราชสมบัติซึ่งคิด ถึงแต่การจะรักษาอำนาจของตนไว้ โดยมีได้คำนึงถึงความรุ่งเรืองของพระผู้เป็นเจ้าเลย ได้ใช้ผู้ที่เขา เชื่อว่าจะสามารถปฏิบัติได้สมตามวัตถุประสงค์ในทางโลก ๆ ของเขา โดยไม่ได้คำนึงถึงบาปบุญคุณโทษ เลย มูลฐานแห่งความแตกต่างกันในด้านศีลธรรมและศาสนาของบารนี ซึ่งควรจะสะท้อนให้เห็นความ แตกต่างกันในทางสังคมนั้น ได้แสดงไว้ให้เห็นได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้นในบทที่ว่าด้วยอุดมคติทางสังคม ของมุสลิมแล้ว

(จากเรื่อง พระตาวะฮ์-ญะฮานดาร์, ของบารนี, แผ่นที่ ๕๖a,b)

แต่ผู้ที่รวบรวมประชาชนเป็นจำนวนมากมาเข้าเป็นพวกเขาได้โดยมิได้คำนึงถึงคุณงามความ ดีในตัวประชาชนเลย นอกจากขอให้ประชาชนจงรักภักดีต่อเขาอย่างเดียวก็เท่านั้น ต้องเรียกว่า ผู้ พิษิต ไม่ใช่ กษัตริย์ เขาจะปกครองบ้านเมืองโดยอาศัยอำนาจของพรรคพวกของเขา เขาจะตี ถู ยึด และให้ และดังนั้นเขาย่อมสามารถแสดงความพอกพองใจผู้สนับสนุนเขาได้ทุกวัน เขาย่อมเชื่อ ว่าเพิ่มกำลังและเกียรติให้แก่ตนเองโดยคิดว่าความยั่งยืนของราชอาณาจักรของเขาขึ้นอยู่กับผู้ให้ความ สนับสนุนเหล่านั้น และเขาจะต่อสู้เพื่อความมั่งคั่งของคนเหล่านั้นโดยมิได้คำนึงถึงความบกพร่องและ

คุณความดีของคนเหล่านั้นเลย สายตาของบุคคลประเภทนั้นได้หันเหไปจากพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงศักดิ์แล้ว เขาจะมัวสาละวนอยู่กับผู้ช่วยเหลือและสนับสนุนเขาอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งเรื่องราวต่าง ๆ จะเกิดผลขึ้นมาว่าเขาได้ทำให้คนขึ้นต่ำ เลวทราม ต่ำช้า บกพร่องและไร้ค่า ซึ่งมีกาฬเลวทรามต่ำช้า ให้กลายเป็นเสาเชื่อมแห่งบ้านเมืองของเขา ซึ่งจะทำให้เขามองเห็นว่าคนเหล่านั้นมีความจงรักภักดีต่อเขาอย่างมากมายรวมทั้งอำนาจและเกียรติซึ่งถือถือว่าเป็นสารัตถะสำคัญอีกด้วย ไม่ต้องสงสัยเลยว่าผู้ที่ยึดราชสมบัตินับเป็นจำนวนหมื่นจำนวนแสนได้เกิดขึ้นมาในโลกจากทุกหนทุกแห่งเท่าที่อาจสร้างจินตนาการถึงได้ พวกเขาจะปกครองบ้านเมืองอยู่ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ทั้งนี้ก็ด้วยความสนับสนุนของพรรคพวก และได้ปล่อยให้โลกทำให้พวกเขาและพรรคพวกของเขาเหมาะสมที่จะไปเกิดในภพ ดังนั้น ชื่อของเขาและวงศ์วานของเขาจึงมิได้มีเหลืออยู่ในคำสนทนาหรือในหัวใจของประชาชนเลย แต่ผู้ปกครองบ้านเมืองทั้งปวงที่มีสายตาเพ่งอยู่ที่พระผู้เป็นเจ้าผู้สูงศักดิ์ตลอดเวลาย่อมทำให้มาตราส่วนและเครื่องวัดบุญกุศล คุณความดีที่แท้จริง ความเมตตา กรุณา ความเป็นผู้ดี การเกิดเป็นเสรีชน ปัญญา ความชำนาญ และความมีศีลธรรมแจ่มชัด ผู้ซึ่งได้ปฏิบัติหน้าที่ในการทำความดีโดยอาศัยรัฐบาลและอำนาจอันมากมายของตน และผู้ที่ปฏิบัติหน้าที่เช่นนั้นได้เอาใจใส่ต่อคนทุกคนด้วยทัศนภาพหนึ่งนั้น คือความจำของเขาจะคงอยู่ในหมู่ประชาชนของพระผู้เป็นเจ้าจนถึงวันสุดท้ายและข้อเท็จจริงนี้ก็จะได้เป็นข้อพิสูจน์ที่เพียงพอสำหรับความรอดพ้นและฐานะในโลกหน้าของเขา

ความสำคัญแห่งการปรึกษาหารือ

(จากเรื่อง พระตาวะ-ยิ-ญะหนานดารี, ของบารนี, แผ่นที่ ๑๗๖, ๒๓๑ - ๒๔๖)

ท่านควรจะทราบว่าคุณสมบัติสูงสุดแห่งวิญญาณส่วนนั้นของมนุษย์ที่ทำให้คนชั่วต้องเชื่อฟังสูงกว่าสิ่งที่ไม่อาจที่จะเข้าใจได้นั้นก็คือความเอาแต่ใจตัวเอง และการตามใจตัว ข้อนี้นับว่าเป็นกรณีพิเศษสำหรับกษัตริย์ซึ่งมีดวงพระวิญญาณ ซึ่งเมื่อถือตามความยิ่งใหญ่ของดวงวิญญาณเหล่านี้แล้วย่อมมีความเข้มแข็งเสมอด้วยข้างข้างมั่นคงแน่นอน ถ้าหากกษัตริย์ทรงทำให้อำนาจและความบ้าคลั่งแห่งดวงพระวิญญาณนี้เชื่องได้ ทรงเว้นจากความเป็นผู้เอาแต่พระทัยตนเอง และทรงตัดสินใจการกิจต่าง ๆ ในราชอาณาจักรของพระองค์ด้วยการปรึกษาหารือกับที่ปรึกษาเสียก่อนละก็ ความเมตตากรุณาของพระผู้เป็นเจ้าจะไม่ส่องแสงอยู่บนพระนลาฏและการกิจของพระองค์ทั้งปวงจะไม่จบลงด้วยความสำเร็จและคุณงามความดีดอกหรือ ? (แผ่นที่ ๑๗๖)

กษัตริย์ที่สำคัญ ๆ ทั้งหลายได้ทรงรักษาเงื่อนไขต่าง ๆ ไว้มากมายและทรงระมัดระวังในเรื่องการปรึกษาหารือมาก ดังนั้น ความเห็นของที่ปรึกษาทั้งหลายจึงไม่ค่อยจะขาดตกบกพร่องนัก เงื่อนไขแห่งการปรึกษาหารือ ประการแรก ก็คือการที่ที่ปรึกษาทั้งหลายแสดงความคิดเห็นอย่างเปิดเผยและจริงใจ นั่นคือเงื่อนไขในการจัดให้มีการประชุมจริง ๆ นั้น ก็คือว่าที่ปรึกษาทั้งหลายควร

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๑๕

จะสามารถกล่าวสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในใจของเขาออกมาโดยไม่ต้องเกรงกลัวอะไรในอันที่จะให้เหตุผลและโต้แย้งเพื่อแสดงความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินการวิสาหกิจของรัฐ และในอันที่จะปรึกษานาหรือกันได้อย่างจริงจัง ในที่สุดเมื่อที่ปรึกษาทั้งหลายมีความเห็นสอดคล้องต้องกันแล้ว ก็ย่อมไม่มีอะไรที่ขัดแย้งกันเหลืออยู่อีก พวกเขา ก็ควรจะช่วยกันทำให้วัตถุประสงค์ของพวกเขาดำเนินไปสู่ความสำเร็จ ในวิทยาวาว่าด้วยการใช้ถ้อยคำสำหรับการปรึกษานาหรือกัน ชื่อนี้เรียกว่า “การมีความเห็นพ้องกัน” ถ้าหากว่าในหมู่ที่ปรึกษาทั้งหลายนั้นไม่มีความเห็นพ้องต้องกันเป็นเอกฉันท์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ย่อมไม่อาจมีความมั่นใจในการกระทำใด ๆ ได้

ประการที่ ๒ ที่ปรึกษาควรได้รับการแต่งตั้ง (อย่างเหมาะสม) ที่ปรึกษาควรจะมีประสบการณ์ ความจงรักภักดีและฐานะในการเข้าเฝ้ากษัตริย์เกือบทัดเทียมกัน ถ้าหากที่ปรึกษาคนหนึ่งมีสติปัญญาสมบูรณ์ และอีกคนหนึ่งมีสติปัญญาบกพร่อง คนหนึ่งอยู่ในตำแหน่งที่สูง ส่วนอีกคนหนึ่งอยู่ในฐานะ “มีแต่จะเลวลง” ย่อมมีอันตรายซึ่งจะเกิดจากความไม่ลงรอยกันในอันที่จะตัดสินเรื่องราวต่าง ๆ

ประการที่ ๓ ควรยอมให้ที่ปรึกษาทั้งปวงรู้ความลับของอาณาจักร และไม่ควรมีที่ปรึกษาคนใดเลยที่ไว้เนื้อเชื่อใจไม่ได้ ถ้าหากที่ปรึกษาไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความลับของราชอาณาจักรแล้ว เขาก็จะตัดสินอะไรให้ถูกต้องไม่ได้ เช่นเดียวกับนายแพทย์ย่อมไม่สามารถทำการเยียวรักษารักษาโรคให้ได้ผล นอกจากจะทราบสมุฏฐานและโรคที่แท้จริงของคนไข้ก่อนเท่านั้น

ประการที่ ๔ นอกจากที่ปรึกษาจะได้รับการคัดเลือกจากผู้ปกครองบ้านเมืองและอยู่ใกล้ชิดผู้ปกครองบ้านเมืองแล้ว เขาก็ควรมีความปลอดภัยแห่งชีวิตและฐานะอย่างเต็มที่ ทั้งนี้ก็เพื่อว่าเขาจะได้ไม่ต้องใช้วิธีประจบประแจงสอพลอในห้องประชุมไม่ว่าจะด้วยเหตุผลใด ๆ ก็ตาม ที่ปรึกษาควรสามารถแสดงความเห็นที่แท้จริงของตนออกมาได้ โดยที่ไม่ต้องหุบปากนิ่ง (เพราะเกรงโอรสธูภัย) และควรทำให้พวกเขาตระหนักใจว่า ชื่อนี้จะทำให้กษัตริย์ทวีความเชื่อถือในความจงรักภักดีของพวกเขามากยิ่งขึ้น พวกเขาไม่ควรกลัวอารมณ์ร้ายของกษัตริย์ เพราะทราบดีที่ความกลัวกษัตริย์ยังทรมาณจิตใจเขาอยู่ เขากีย่อมไม่สามารถทราบพลถวายเป็นคำแนะนำตามที่เขาคิดไว้อยู่ที่ทราบนั้น

ประการที่ ๕ กษัตริย์ควรรักษาความเห็นของพระองค์ไว้เป็นความลับโดยไม่ให้ที่ปรึกษาเหล่านั้นทราบ ประการแรก พระองค์ทำพระองค์เองให้คุ้นกับความเห็นของที่ปรึกษาของพระองค์ ฟังทัศนะที่ที่ปรึกษาจะแสดงออกมาและทรงรอนจนกว่าที่ปรึกษาทั้งหลายจะตัดสินใจ ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองทรงแสดงความคิดเห็นของพระองค์ออกมาตั้งแต่เริ่มมีการประชุม ไม่ว่าจะเต็มใจหรือไม่เต็มใจก็ตาม ที่ปรึกษาทั้งหลายก็เห็นว่าจำเป็น จะต้องยกย่องการตัดสินใจพระทัยของพระองค์และเก็บทัศนะของตนเองไว้ จะไม่มีใครกล้าคัดค้านการตัดสินใจพระทัยของกษัตริย์หรือให้เหตุผลคัดค้านการตัดสินใจพระทัยนั้น ข้อเท็จจริงนี้ได้รับการพิสูจน์โดยอาศัยประสบการณ์มาแล้ว (แผ่นที่ ๒๓๑ - ๒๔๑)

การจัดตั้งรัฐบาล

ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องทรงแต่งตั้งผู้บัญชาการกองทัพบก เจ้าหน้าที่ฝ่ายการคลัง ผู้พิพากษา และผู้สืบราชการลับที่มีศรัทธามั่นคงในศาสนา วิเชียรหรือที่มีสมรรถภาพ และไว้วางใจได้ โดยเฉพาะภารกิจของพวกสืบราชการลับ ก็คือจะต้องรายงานเรื่องสวัสดิภาพของประชาชน และนำเรื่องราวที่ข้าราชการไปกดขี่ประชาชนมากราบทูลให้พระราชาทรงทราบ

(จากเรื่อง เมวชิระ-ย-ญะหางศรี, ของมุลัมมัด บากีร์ ชาน, แผ่นที่ ๒๖๖ - ๒๗๖)

ท่านควรจะทราบว่า “หลักแห่งรัฐ” คือ เสนาบดี และข้าราชการอื่น ๆ นับว่าเป็นสาระสำคัญของสุลต่านและกษัตริย์ นับว่าเป็นความต้องการของผู้ปกครองบ้านเมืองโดยไม่มีปัญหาอะไรในอันที่จะมีคณะที่ปรึกษาที่สามารถ และข้าราชการที่ไว้วางใจได้ซึ่งมีสิทธิพิเศษที่จะทราบความลับของพระราชา และมีความสามารถและอำนาจหน้าที่ที่จะปฏิบัติการกิจที่สำคัญ ๆ มีผู้กล่าวว่า อาณาจักรหนึ่งย่อมมีอยู่ ๔ ขา ถ้าขาดไปเสียขาหนึ่งแล้ว พื้นฐานแห่งธุรกิจทั้งหลายก็จะหาความมั่นคงไม่ได้ ขาแรก ของราชอาณาจักรก็คือ ความมีอยู่แห่งอะมีร์คนสำคัญ ๆ ซึ่งเป็นพวกประชาชนที่ถือดาบและผู้พิทักษ์รักษายาวยแดนของราชอาณาจักร และป้องกันความผิดในข้ออโนการของพวกข้าศึกไม่ให้มากล้ำกรายต่อพระราชาและประชาชน พวกนี้เป็นหลักของราชวงศ์และเป็นพื้นฐานแห่งการปกครองระบบสุลต่าน **ขาที่ ๒** ก็คือ ข้าราชการฝ่ายการคลังที่สามารถและข้าราชการฝ่ายเก็บภาษีทางศาสนาซึ่งนับว่าเป็นตุ๊กเครื่องประดับของราชอาณาจักร เป็นเสาเหตุแห่งพื้นฐานที่มีเสถียรภาพของการปกครองระบบสุลต่านและเป็นผู้ทำให้ภารกิจของอาณาจักรดำเนินไปอย่างสม่ำเสมอมีระเบียบภารกิจของผู้ปกครองราชอาณาจักรจะไม่ประสบผลสำเร็จเลยถ้าปราศจากประชาชนผู้ใช้ปลายปากกา (นักปราชญ์) และในบางกรณี ประชาชนผู้ใช้ปลายปากกาก็มีอำนาจเหนือประชาคมที่ใช้ดาบ (ทหาร) โดยเหตุผลประการแรกก็คือว่า ดาบจะใช้ต่อข้าศึกศัตรูเท่านั้น จะไม่เอามาใช้กับมิตรสหายเลย ส่วนปากกานั้นยอมใช้เป็นประโยชน์แก่มิตรสหายและป้องกันข้าศึกศัตรูได้ทั้งสองอย่าง ปากกาย่อมทำบางสิ่งบางอย่างที่ดาบทำไม่ได้ การให้เหตุผลประการที่ ๒ ก็คือว่า ประชาชนผู้ใช้ดาบ (ทหาร) มักจะมีความทะเยอทะยานคิดทรยศที่จะตั้งตัวขึ้นเป็นกษัตริย์เสียเอง ข้อนี้เป็นสิ่งที่ไม่เคยปรากฏมีแก่ประชาชนที่ใช้ปากกา (นักปราชญ์) เลย ประการที่ ๓ ประชาชนผู้ใช้ดาบ (ทหาร) จะทำให้ห้องพระคลังว่างเปล่า ส่วนประชาชนผู้ใช้ปากกา (นักปราชญ์) จะทำให้ห้องพระคลังเต็ม และรายรับย่อมมีมากเหนือรายจ่าย จะอย่างไรก็ตาม จะไม่มีความผิดพลาดหรือทุพภิกขภัยขึ้นในราชอาณาจักรของกษัตริย์ที่ทรงมอบหมายให้วิเชียรที่เฉลียวฉลาด มีสติ มีเหตุผล มีคุณธรรมอันประเสริฐ ไม่มีความละโมภ และมีพระนิธานสูงรับภารกิจของพระองค์ไปปฏิบัติ เพราะถ้าเกิดมีฝ่ายตรงข้ามขึ้นมา แต่ตัววิเชียรที่ไม่บริสุทธิ์มีนิสัยเลวทรามเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับภารกิจของอาณาจักร แม้ผู้ปกครองบ้านเมืองจะทรงมีความเมตตากรุณาและมีคุณธรรมสูงเพียงใดก็ตาม ผลประโยชน์ที่เกิดจากความยุติธรรมและความเมตตากรุณาของพระองค์ก็จะถูกกีดกันไม่ให้เข้าถึงประชาชนผู้เป็นพลกนิกรของพระองค์ และความ

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๑๖

เกรงกลัวพระองค์จะทำให้ไม่มีใครรายงานเรื่องข้าราชการกดขี่ประชาชนให้พระองค์ทราบ เช่นเดียวกับที่เป็นไปได้ที่คนระหายน้ำจะแตะต้องน้ำหวานที่บริสุทธิ์ซึ่งเห็นอยู่บนผิวหนังของพระเจ้าได้ ไม่ว่าเขาจะมีความระหายนะเพียงใดก็ตาม **ชาวที่ ๓** ของอาณาจักรก็คือผู้พิพากษา ซึ่งในนามของสุลต่านจะสอบถามถึงสถานะของประชาชน ให้ความยุติธรรมแก่คนอ่อนแอและทำให้พวกที่ชอบก่อความสงบและพวกทะเลาะวิวาทได้รับความอภัยและสงบปากสงบคอลง **ชาวที่ ๔** ก็คือพวกที่สืบราชการลับที่ไว้วางใจได้ในอันที่จะรายงานการปฏิบัติงานของข้าราชการและความเป็นไปของพลกนิกรให้กษัตริย์ทรงทราบติดต่อเรื่อยไปเป็นระยะๆ ถ้ามีความทารุณหยาบช้า และการปล่อยปละละเลยใดๆ เกิดขึ้นก็จะรายงานให้กษัตริย์ทรงทราบ ถ้าหากผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ทรงทราบเรื่องราวเกี่ยวกับประเทศชาติเลย พระองค์ก็จะไม่ทรงคำนึงถึงเพื่อนหรือศัตรู คนดีหรือคนชั่ว และทุกคนก็จะทำอะไรตามใจชอบ เมื่อผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ทรงได้รับรายงานอะไรเลย พื้นฐานแห่งการปกครองระบบสุลต่านก็จะสั่นคลอน อันจะเป็นผลเนื่องมาจากการบกพร่องจลาจลซึ่งจะมีทั่วไปในประเทศ

(จากเรื่อง *พระดาบะ-ยิ-ญะหานดาริ*, ของบาร์นิ, แผ่นที่ ๔๒๖ - ๔๓๐ passim)

ในการแต่งตั้งพวกสืบราชการลับ ผู้สอบบัญชี และจากรูฐนั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองที่เป็นนักศานาย่อมมีความตั้งใจและจดมุ่งหมายที่ดี *ประการแรก* เมื่อเป็นที่ปรากฏชัดแก่ข้าราชการ ผู้พิพากษา ข้าหลวง และผู้เก็บภาษีอากร ทั้งที่ใกล้และที่ไกลว่า การกระทำที่ดีและชั่วของตนจะถูกนำมาตีแผ่ พวกเขาจะไม่รับสินบน หรือรับของขวัญหรือแสดงความโปรดปรานหรือมีอคติใดๆ พวกเขาจะไม่ออกนอกถิ่นนอกทางแห่งความชอบธรรม หรือจะไม่ทำบาปและทำอะไรผิด ๆ และพวกเขาจะเกรงกลัวและหวาดหวั่นเกี่ยวกับเรื่องส่วนตัวของเขาเอง เมื่อมีความระมัดระวังตัวเป็นอย่างดีแล้วพวกเขาก็ย่อมปลอดภัยจากผู้ที่มีอำนาจเหนือที่แท้จริง (คือพระเจ้าเป็นเจ้า) และจากผู้ที่มีอำนาจเหนือที่มีรูปรางปรากฏ (คือสุลต่าน)

ประการที่ ๒ เมื่อทำให้ประชาชนตระหนักใจว่ากรรมดีและกรรมชั่วของคนทุกชั้นจะถูกรายงานให้พระราชาทรงทราบ และได้มีการแต่งตั้งข้าราชการที่ทันท่วงทีขึ้นโดยเฉพาะแล้ว พวกเขา ก็จะประพฤติตนเป็นพลเมืองดี พวกเขาจะไม่ร่วมหัวกันก่อความเดือดร้อนหรือเป็นกบฏ หรือพยายามที่จะโค่นอำนาจกันและกัน หรือกดขี่ข่มเหงผู้ที่อ่อนแอ

ประการที่ ๓ ถ้าผู้เก็บภาษีอากรและผู้สอบบัญชีทราบว่ากระทำของตนจะถูกรายงานให้พระราชาทรงทราบ พวกเขาก็จะเว้นจากการลักขโมยและการลักยอก และดังนั้นคงปลอดภัยจากผู้ปกครองบ้านเมืองอยู่ต่อไป และจะหลีกเลี่ยงจากความเสื่อมเสียชื่อเสียงและความอับอายขายหน้าได้

ประการสุดท้าย จะเป็นคุณประโยชน์แน่ต่อโอรส พระอนุชาและข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของ พระราชา ถ้าหากพวกเขาทราบว่าการกระทำของเขาก็จะถูกรายงานให้พระราชาทรงทราบเช่นกัน ทั้งนี้เพราะเขาจะไม่ถือโอกาสที่มีความใกล้ชิดกับพระราชาดำเนินการไปเกินขอบเขตความยุติธรรมใน กรณีที่เกี่ยวข้องกับประชาชนของตนเองและคนแปลกหน้า หรือในกรณีที่เกี่ยวกับข้าทาสและ คนรับใช้...

ผู้สืบราชการลับควรเป็นบุคคลที่เชื่อถือได้ในการพูด ในการเขียน เป็นผู้ไว้เนื้อเชื่อใจได้ เป็นผู้ดี วางใจได้ เป็นคนสุจริตรอบคอบ ไม่ว่าจะอยู่ในที่ใด และต้องไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวในวงสังคม และความสนุกสนานเฮฮามากจนเกินไป ทั้งนี้ก็เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่จะทำได้ข่าวคราวที่ถูกต้อง เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อราชกิจ ถ้าหากผู้สืบราชการลับเป็นหวัชไมย ไม่มีศีลมีสัจย์ ตระกูลต่ำ ใจคอ คับแคบ ชอบเที่ยวเตร่ไปทุกหนทุกแห่ง และชอบไปคุยบ้านโน้นบ้านนี้อยู่เรื่อย ๆ เป็นคนคดโกง มีความละโมภโลภมาก บ้าระห่ำ แล้วสิ่งที่จะต้องจะเป็นการยืนยันว่าผู้ปกครองบ้านเมืองทรงมีความตั้ง พระทัย มีความมุ่งหมาย และทรงแสวงหาสวัสดิภาพให้แก่พลนิกรของพระองค์นั้นก็กลับกลายเป็นสิ่งตรงข้ามไปหมด เพราะผู้สืบราชการลับที่ไม่ซื่อสัตย์และมีชาติตระกูลต่ำ ผู้มีเล่ห์กระเท่ห์และ “ชอบวิ่งเต้น” ย่อมเล่าเรื่องโกหกพกลมมากมายให้ดูเหมือนเป็นเรื่องจริง และโดยอาศัยการให้ข่าว ผิด ๆ ของเขาในเอง ย่อมทำให้ธุรกิจทั้งหลายยุ่งเหยิงไปหมด ในที่ที่ควรจะได้รับผลประโยชน์กลับได้ รับอันตราย คนที่ควรจะถูกลงโทษ กลับได้รับความโปรดปราน ส่วนคนที่ควรจะได้รับ ความโปรดปราน กลับถูกลงโทษ

กองทัพ

พวกมุสลิมที่เป็นนักเขียนเกี่ยวกับการปกครองในอินเดียที่เจริญรอยตามปริมปราประเพณี เปอร์เซียทั้งก่อนและหลังที่จะมานับถือศาสนาอิสลามมักจะเน้นถึงความสำคัญของการคงมีกองทัพ ขนาดใหญ่และมีประสิทธิภาพไว้ เป็นที่น่าสงสัยว่าการเน้นนี้เกี่ยวกับปัญหาทางการทหารที่เผชิญหน้า ผู้ปกครองบ้านเมืองชาวมุสลิมในประเทศอินเดียโดยเฉพาะหรือเปล่า

(จากเรื่อง พระตาวะฮ์-ญะฮานดารี, ของบาร์นี, แผ่นที่ ๖๔๘ - ๖)

ข้าแต่โอรสของพระมะหะหมัด พระองค์และทุก ๆ คนที่พระผู้เป็นเจ้าทรงยกขึ้นมาเป็นผู้ ปกครองบ้านเมืองและเป็นที่ยิ่งของศาสนา ควรจะทรงทราบว่า ถ้าปราศจากกองทัพใหญ่โต ทรง อำนาจ และสง่างาม มีระเบียบวินัยอันดีเสียแล้ว ก็เป็นไปไม่ได้ที่จะดำเนินการปกครองและรักษา กฎข้อบังคับไว้ได้ หรือในอันที่จะวางแผนการพิชิต ทำการบริหารบ้านเมือง และทำให้หัวใจของ ประชาชนเกรงขามโดยการพิชิต ในอันที่จะทำให้โลกอยู่ภายใต้กฎข้อบังคับและการปกครอง เพื่อปราบ ปราบพวกกบฏจลาจล และพวกเกกมะเหรกเกเร เพื่อที่จะเอาพวกที่หัวดื้อหัวรั้นและพวกที่ไม่เชื่อฟัง

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๑๕

มาไว้ในอำนาจ เพื่อปราบปรามการต่อสู้ชิงชัยกันของฝ่ายซัอ์และ การคัดค้านของฝ่ายที่คัดค้านกัน และความเป็นอริกันของผู้ที่มีอำนาจ เพื่อปราบปรามผู้ที่ทำให้ศาสนาและอาณาจักรของพระมุฮัมมัดเดือดร้อน เพื่อกำจัดพวกที่ซอบทำลายชะรีอาของพระมุฮัมมัดและเพื่อทำศาสนาที่แท้ให้รุ่งโรจน์เหนือ ลัทธิคำสอนผิด ๆ และเพื่อบังคับใช้โครงการของชะรีอาเหนือลัทธิต่าง ๆ ๗๒ ลัทธิ เพื่อใช้กำลังยึดครอง ประเทศ ภูมิภาค แคว้นแคว้น และอาณาเขตจากพวกที่ไม่มีศาสนา เพื่อหาทรัพย์สินสมบัติจากการชนะศึกเอามาแจกจ่ายแก่กบฏที่ถือศาสนาอิสลามและพวกที่ได้รับนามว่าเป็นมุสลิม เพื่อปิดช่องโหว่ทั้งปวงที่จะเป็นการเปิดทางให้แก่ศัตรูของราชอาณาจักรและผู้ที่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนแก่ราชวงศ์ และเมื่อกล่าวโดยย่อก็คือเพื่อแสวงหาความเอาใจจากความรักชอบอย่างหนักต่อความเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง

(จากเรื่อง เมอาชีอะฮ์-ญะฮางคีร์, ของมุฮัมมัด บาگیر ช่าน, แผ่นที่ ๓๕๖b)

ในทำนองเดียวกัน โดยเหตุที่โลกเป็นสถานที่ที่มีความขึ้น ๆ ลง ๆ ที่มองไม่เห็น และไม่มีใครทราบว่าจะเมื่อใดจะมีอะไรเกิดขึ้นหรือการกบฏจลาจลจะเกิดทางทิศใด ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องพิจารณาเห็นว่าการสร้างกองทัพให้ใหญ่โตขึ้นมาเป็นภารกิจที่สำคัญและจะต้องทำให้กองทัพมีอาวุธและพร้อมที่จะทำสงครามได้ทุกเมื่อ และแล้วจากที่ได้แต่งตั้งพวกอะมีร์ ผู้ช่วย และหลักอื่น ๆ ของราชอาณาจักรแล้ว ก็จะต้องประทานคำสั่ง (มันซัป) และญากีร์ (คือ ที่ดินหรือภาษีในที่ดินที่ผู้ปกครองบ้านเมืองประทานให้แก่ข้าราชการเป็นการตอบแทน เดิมก็ให้เก็บได้ตลอดชั่วอายุคนเท่านั้น บ่อยทีเดียวที่ให้ตกทอดมาถึงบุตรหลานด้วย) แก่ทุก ๆ คน ทั้งนี้ก็เพื่อว่าพระองค์จะได้รับกาหาเหตุที่อาจเกิดขึ้นตามความเหมาะสมไว้ได้ จากปีหนึ่งไปยังอีกปีหนึ่ง ผู้ปกครองบ้านเมืองควรเอาใจใส่ว่า กองทัพและอะมีร์ของพระองค์พร้อมพอที่จะเรียกชุมนุมได้หรือยัง อาวุธยุทโธปกรณ์และยุทโธปกรณ์ต่าง ๆ ของกองทัพและอะมีร์ทั้งหลายตระเตรียมไว้พร้อมสรรพแล้วหรือไม่ว่า ถ้าสุลต่านและอะมีร์หมกมุ่นอยู่กับการรวบรวมเงิน โดยไม่ระดมทหาร ในเวลาเกิดมีเหตุฉุกเฉินขึ้นมา เขาก็จะเป็นฝ่ายเสียหาย จะไม่มีคุณสมบัติใด ๆ เกิดจากกำปั่นใส่เงินทอง แม้ “พวกเขาอาจคิดว่า คือความเสียอกเสียใจด้วยพื้น คือ การดำเนินดีเตียน” มากน้อยแค่ไหนก็ตาม ก็จะไม่เป็นประโยชน์อะไรแก่ผู้ปกครองบ้านเมืองเลย

กฎข้อบังคับที่สมบูรณ์

ผลในด้านศาสนาที่จะติดตามมาซึ่งนักเขียนชาวมุสลิมหวังและเชื่อถือนั้นคงเหลือมาจากสุลต่านที่มีความรับผิดชอบ และปฏิบัติหน้าที่ที่กำหนัดได้ทรงกำหนดไว้ก่อน ๆ นั้น บางทีจะแสดงความรู้สึกไว้ได้ดีที่สุดในข้อความข้างล่างนี้ ซึ่งคัดมาจากรื่อง “กฎข้อบังคับต่าง ๆ ของรัฐบาลทางโลก” ของ บารนี

(จากเรื่อง พระดำรัส-ญะฮานดาวิ, ของบารนี, แผ่นที่ ๑๒๒๑ - ๑๒๒๒; ๒๓๑๖ - ๒๓๒๑)

๕๒๐

บ่อเกิดลัทธิประเพณีอินเดีย

เมื่อใดก็ตามที่ผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีความตั้งใจที่เป็นบุญเป็นกุศลจริง มีประณิธานสูง และมีความห่วงใยได้พยายามต่อสู้โดยได้รับความช่วยเหลือจากผู้สนับสนุนและบริวาร และด้วยศักดิ์ศรีและอำนาจทั้งปวงแห่งสำนักงานของพระองค์ในความเชื่อมั่นที่ว่า ความรุ่งโรจน์แห่งศาสนาของพระมุฮัมมัดนั้นจะเป็นภารกิจที่สำคัญที่สุดแห่งศาสนาและราชวงศ์ของตนเอง (แล้วผลที่เกิดตามมาก็จะเป็นว่า) : การเชื่อฟังคำสั่งในอันที่จะทำสิ่งที่ถูกต้องตามกฎหมายและห้ามสิ่งที่ผิดกฎหมายนั้นย่อมสำแดงตนให้ปรากฏในเมืองหลวงและในแว่นแคว้นต่าง ๆ ของพระองค์ ธงของศาสนาอิสลามจะได้รับการยกย่องเป็นอย่างสูงเสมอ คุณธรรมความดีจะงอกงาม การงานที่ดี ๆ และการเชื่อพระผู้เป็นเจ้าก็จะเกิดมีขึ้น และเกิดมีขึ้นมาพร้อมกับการติกลอง บาปและความอยุติธรรม ความคดโกงและการทำอะไรมิด ๆ ก็จะจมลงและคงถูกปิดบังซ่อนเร้นอยู่ตลอดไป ความยุติธรรมและความเมตตากรุณาจะแพร่กระจายไป ส่วนการกดขี่ข่มเหงและทรรายก็จะถึงวาระสุดท้ายและขจัดให้หมดไป ศาสตร์ต่าง ๆ ที่ว่าด้วยปรัมปราประเพณีก็จะกลายเป็นสิ่งที่เข้ากันได้กับจิตใจของคนทั้งปวง และพวกเขาก็จะหลีกเลี่ยงการเปลี่ยนแปลงที่ซ่อนเร้น ความรู้และวรรณคดีเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงที่ซ่อนเร้นผู้ที่ป็นนักศาสนา และผู้ให้ความคุ้มครองแก่ศาสนาย่อมบรรลุถึงซึ่งเกียรติและฐานะที่สูงส่ง ส่วนสมาชิกของนิกายผิด ๆ คนที่ถือศาสนาที่ชั่วร้ายและมีจิตวิญญาณชั่วร้าย เข้าศึกษาศาสนาที่แท้ก็จะกลายเป็นคนเลวทรามและน่ารังเกียจ ไม่มีอำนาจ และไม่มีใครนับหน้าถือตา โองการของศาสนาที่แท้เหล่านั้นก็จะถูกนำมาบังคับใช้ และสิ่งที่กฎหมายศักดิ์สิทธิ์ (ชะรีอา) ห้ามไว้ก็จะตกต่ำและกลายเป็นดูว่าไม่เคยมีมาก่อนเลย ความรักพระผู้เป็นเจ้าและความรักนบีก็จะเพิ่มขึ้นอยู่ในประชาคมมุสลิม และความรักโลก (ซึ่งเป็นเครื่องล่อใจในวิถีทางแห่งสังฆกรรม และเป็นความปรารถนา และความชั่วร้ายในหัวใจของมนุษย์) ก็จะลดน้อยถอยลง และความปรารถนาเพื่อโลกอื่นก็จะทวีมากขึ้น ส่วนความปรารถนาเพื่อโลกนี้จะเป็นสิ่งที่น่าเบื่อหน่ายและน่ารำคาญ คุณความดีของประชาชนจะแพร่หลายไปเหนือความชั่วร้ายของเขา สังฆกรรมและสิ่งที่ถูกต้องก็จะได้รับความรุ่งเรืองและเกียรติ การโกหกและผู้ที่ถูกโกหกก็จะได้รับความอภัยตลอด อนุชนของพระมุฮัมมัด (พวกชัยยิด) พวกบัณฑิตแห่งชะรีอา พวกผู้เคาะพวกฤาษีชีไพร บรรดาผู้ที่มีศรัทธาแก่กล้าในศาสนา พวกนักบวชจะปรากฏเป็นบุคคลสำคัญ มีเกียรติ มีชื่อเสียง และน่าชมเชยในสายตาและในจิตใจของคนทั้งหลาย ส่วนคนโกง คนโกง คนไม่มีศาสนา คนที่ละเลยหน้าที่ (ในการสวดอ้อนวอน) และผู้ที่ไม่มีมายอาฮาย จะปรากฏเป็นคนที่น่ารังเกียจ ไม่มีอำนาจ และไม่มีค่าในสายตาของคนทั้งหลาย ในสงครามศาสนา ความกระตือรือร้นที่จริงใจย่อมถูกสำแดงออกมาให้ปรากฏ และความปรารถนาเพื่อเสียสละตนเพื่อเพื่อนมนุษย์ย่อมทำให้นักรบและผู้ที่ต้องสู้เพื่อศาสนาสวยงาม สังฆกรรมและความซื่อตรงได้กลายเป็นสิ่งที่พิลึกจริง ๆ ความทุจริตและความอภัยตลอดได้ถูกลดลงมาเป็นเพียงสภาพที่น่าเสียใจอย่างหนึ่งเท่านั้นเอง คนดีและคนยุติธรรมย่อมยึดอาชีพอิสระอยู่ในศาสนาและในรัฐบาล พวกทรรายและคนโกงทั้งหลายก็จะถูกทอดทิ้งให้ท่องเที่ยวไปในที่สุด “ไม่มีใครร้องไห้หา ไม่มีใครให้เกียรติและไม่มีใครสรรเสริญ” หรือโดยอาศัยการเปลี่ยนแปลงในด้านความประสงค์เพื่อที่จะได้ประพฤติอย่างยุติธรรมและดีงาม คนที่มั่งคั่งและมีสมบัติพัสถาน

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๒๑

มาก ย่อมมีหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติต่อพระผู้เป็นเจ้า และให้ทาน และประกอบงานการกุศลต่าง ๆ คนจนและคนที่มีความต้องการสิ่งต่าง ๆ ก็ไม่ถูกปล่อยปละละเลยให้หิวโหยและได้รับการปลดปล่อยให้พ้นจากความหิวโหย และความเป็นผู้ไม่มีผ้าผืนนุ่มนวลได้ (แผ่นที่ ๑๒๒a,b)

อย่างไรก็ตาม ถ้าผู้ปกครองบ้านเมืองมิได้ปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาให้สมบูรณ์และปฏิบัติตนอย่างทวาราซแล้ว ก็ย่อมไม่มีการเยียวยารักษา “ที่ถูกต้องตามรัฐธรรมนูญ” ไต ๆ การปกครองแบบทวาราซก็คือการได้รับความรบกวนจากพระผู้เป็นเจ้านั่นเอง

ถ้าหากพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดทรงดูประชาชนของประเทศและถิ่นต่าง ๆ ด้วยสายพระเนตรที่กว้างไกล และปรารถนาจะทำให้ประชาชนทั้งหลายต้องทำงานหนัก ต้องได้รับความลำบาก มีความทุกข์ เดือดร้อน และไม่ระเบียบต่อไปแล้ว พระองค์ก็ควรจะทรงแต่งตั้งผู้ปกครองบ้านเมืองสักคนหนึ่งเพื่อปกครองคนเหล่านั้น ผู้ปกครองบ้านเมืองนี้จะเป็นทาสแห่งความเสื่อมทรามชั้นใน ซึ่งจะทำให้เขาไม่ทราบว่าจะทำอะไรโดยอาศัยคุณลักษณะที่ชั่วร้ายและนิสัยที่หยาบช้ำลามกของเขาได้ และจะกลายเป็นคนว้ายร้ายไปในที่สุดเพราะคุณสมบัติที่เลวทรามของเขานั้นเอง (แผ่นที่ ๒๓๑b - ๒๓๒a)

ทฤษฎีเกี่ยวกับความเป็นนักปกครองของ อะบูล ฟัซล

ข้อความต่อไปนี้ได้อ้างมาจากบทนำหนังสือชื่อ สถาบันของพระเจ้าอัครบาร ที่มีชื่อเสียงมากกับหนังสือ อักขรานุกรมภูมิศาสตร์ในราชสำนัก แห่งจักรวรรดิของพระเจ้าอัครบาร อะบูล ฟัซล อัลลามิ (Abul' Fazl 'Allami) พระสหายและผู้ติดตามจักรพรรดิอัครบาร แห่งราชวงศ์โมกุล เกิดที่เมืองอักระเมื่อ พ.ศ. ๒๐๙๕ บิดาของท่าน ชื่อ เซด มุบารัค นั้นนับว่าเป็นนักปราชญ์และผู้วิเศษที่เด่นมากคนหนึ่ง และอะบูล ฟัซล แม้จะได้รับการศึกษาตามแบบออร์ธอดอกซ์ ก็คงดำรงอยู่ ณ ที่ที่กระแสนแห่งศาสนามากมายหลายศาสนาในสมัยท่านมาบรรจบกัน พี่ชายของท่าน คือ กวีไฟซี (Faizi) ได้นำท่านเข้าถวายตัวเมื่อ พ.ศ. ๒๑๑๗ และต่อมาไม่นานนักก็เป็นทีโปรดปรานขององค์จักรพรรดิ ทั้งนี้เพราะความเฉลียวฉลาด ความรอบรู้ และความยึดมั่นในศีลธรรมอย่างจริงจังของท่านนั่นเอง ท่านได้มีส่วนร่วมในการใช้อิทธิพลทำให้พระเจ้าอัครบารทรงเป็นปฏิปักษ์ต่อลัทธิออร์ธอดอกซ์ และในการได้รับฉันทานุมัติของหมอกฎหมายชาวมุสลิม ในการประกาศให้พระเจ้าอัครบารทรงมีเสียงในอันที่จะพิจารณาตัดสินในปัญหาทางศาสนาในเหตุการณ์ที่จำกัดวงไว้อย่างแคบ ๆ อะบูล ฟัซลจึงได้กลายเป็นอริกับเจ้าชายซะลิม (Salim) (ชะฮางคีร์) เพราะการที่ท่านมีอิทธิพลเหนือพระเจ้าอัครบาร ท่านจึงได้ถูกฆาตยาในรัชสมัยของชะฮางคีร์ เมื่อ พ.ศ. ๒๑๔๕

ความคิดในเรื่องการปกครองของ อะบูล ฟัซล นั้นได้รับอิทธิพลมาจากคำสอนของพวกชีอะห์ และจากมโนคติที่ปรัชญาเมธีมุสลิม (ฟะลาซีฟะ) ถ่ายทอดมาจากประเทศกรีซสมัยคลาสสิก พวกชีอะห์

เชื่อว่านับตั้งแต่การสร้างอาดัมขึ้นมาแล้ว แสงทิพย์ก็ได้ผ่านเข้าไปในเนื้อสารของผู้ที่ได้รับเลือกในแต่ละชั่วอายุคน และว่าอิหม่ามนี้ได้มีความรู้ภายนอกเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าและมีความชื่นชมยินดีต่อความพ้นจากบาป ในสมัยที่ราชวงศ์โมกุลปกครอง การสร้างมโนภาพเกี่ยวกับผู้นำทางมนุษยชาติที่ปราศจากมลทินและไม่รู้จักผิดพลาดนี้ได้ถูกถ่ายทอดมายังคนของผู้ปกครองบ้านเมืองทางด้านอาณาจักร (ปาดชาห์) นอกจากนั้น มโนคติเกี่ยวกับ กษัตริย์ผู้เป็นปรัชญาเมธี ของเพลโตก็เป็นที่ยอมรับนับถือกันในโลกมุสลิมและถูกถ่ายทอดด้วยเสียงสนับสนุนของอิสลามสูงมาก โดยนักเขียนทั้งหลาย เช่น อัล-ฟาราบิ (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๙๓) อิบน์ รูซิด (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๗๔๑) และอัล-ราซี (ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๗๕๒) ซึ่งมาถึงวงการของราชวงศ์โมกุลในอินเดียโดยผ่านทางหนังสือชื่อ “อัสลากิ-ญะลาลี” (จริยศาสตร์ของญะลาลี) ของญะลาล อุด-ดีน เดวานี (Jalāl ud-dīn Dawwānī) ซึ่งเขียนในประเทศเปอร์เซียเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๐๑๓ ในข้อเขียนของท่านนั้น อะบูล ฟิซล ได้ถือว่าพระเจ้าอัคบาร์ทรงเป็นอวตารแห่งการสร้างมโนภาพเหล่านี้ พระเจ้าอัคบาร์เองซึ่งทรงมีพระทัยฝักใฝ่ในศาสนา และในการสอบถามอย่างลึกซึ้งไม่ทรงรังเกียจที่จะใช้ความคิดริเริ่มในปัญหาทางศาสนาที่อะบูล ฟิซล กำลังตั้งใจจะยอมพระองค์ในด้านทฤษฎีอยู่

(จากเรื่อง ฮาวัน-อัคบาร์, ของอะบูล ฟิซล, หน้า ii - iv)

ในสายพระเนตรของพระผู้เป็นเจ้าแล้ว ไม่มีเกียรติใดจะสูงส่งยิ่งไปกว่าตำแหน่งกษัตริย์เลย และผู้ที่ฉลาดย่อมตีความจากน้ำพุอันเป็นมงคลแห่งตำแหน่งกษัตริย์นั้น ข้อพิสูจน์ที่เพียงพอเกี่ยวกับเรื่องนี้ สำหรับผู้ที่ปรารถนานั้นก็คือข้อเท็จจริงที่ว่า ตำแหน่งกษัตริย์นับว่าเป็นการเยี่ยงยารักษาจิตใจที่จะก่อการกบฏจลาจลได้และเป็นเหตุผลที่ว่าทำไมพสกนิกรจึงเชื่อฟัง แม้แต่ความหมายของคำ “ปาดชาห์” (จักรพรรดิ) ก็แสดงให้เห็นข้อนี้เหมือนกันเพราะคำว่า “ปาด” บ่งถึงเสถียรภาพและการครอบครอง ถ้าหากไม่มีตำแหน่งกษัตริย์เสียแล้ว พายุแห่งการต่อสู้กันก็จะไม่มีวันลดน้อยถอยลงเลย ทั้งความรู้สึกเห็นแก่ตัวก็จะมีวันอันตรธานไปได้เลย มนุษยชาติที่ตกอยู่ภายใต้ภาระแห่งการละเลยกฎหมายและระบอบกิลเลส ก็คงจมลงไปในหลุมแห่งการทำลาย โลกนี้ ตลาดใหญ่นี้ ก็คงสูญเสียมั่งคั่ง และโลกทั้งหมดก็จะกลายเป็นความเสียหายที่เป็นหมันไป แต่โดยอาศัยความยุติธรรมของราชสำนัก บางคนก็จะดำเนินไปตามถนนแห่งความเชื่อฟังด้วยความเบิกบานใจ ส่วนบางคนก็จะดเว้นจากความรุนแรงเพราะกลัวจะถูกลงโทษ และจากความจำเป็นก็จะทำให้เลือกเอาทางที่ถูกต้อง “ชาห์” เป็นชื่อเรียกบุคคลที่ขึ้นหน้าเพื่อน ๆ ดังที่ท่านจะเห็นได้จากคำ เช่น ชาห์สุวาร์ (คนเลี้ยงม้าของหลวง) ชาห์ราห์ (ถนนหลวง) นอกจากนั้นยังเป็นคำที่ใช้หมายถึงเจ้าป่า คือโลกที่เปรียบเสมือนเจ้าสาวได้หมั้นตัวเองให้แก่พระราชาและกลายเป็นผู้บูชาพระราชาไป

คนโง่และมีสายตาสั้นย่อมไม่สามารถแยกพระราชาที่แท้จริงออกจากผู้ปกครองบ้านเมืองที่เห็นแก่ตัวได้ ส่วนเรื่องนี้ไม่ใช่เรื่องที่น่าสังเกตอะไรเลย เพราะพระราชาที่แท้และผู้ปกครองบ้านเมืองที่เห็นแก่ตัวย่อมมีทรัพย์สินสมบัติมากเหมือนกัน ย่อมมีกองทัพนับไม่ถ้วน มีคนรับใช้ที่เฉลียวฉลาด มี

ผู้ปกครองที่เป็นชาวมุสลิมในอินเดีย

๕๒๓

พสกนิกรที่เชื่อฟัง มีคนฉลาด ๆ มากมาย มีคนงานที่ชำนาญมากมาย และมีวิธีหาความสุขได้มากมายหลายวิธีเหมือน ๆ กัน แต่ผู้ที่มีญาณทัศนะลึกซึ้งกว่าย่อมสังเกตเห็นความแตกต่างกัน ในกรณีพระราชที่แท้จริง สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะมีอยู่เรื่อยไปตลอดกาลนาน แต่สำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองที่เห็นแก่ตัวนั้น สิ่งเหล่านี้จะมีอยู่ชั่วระยะเวลาอันสั้น กษัตริย์ที่แท้จริงจะไม่ทำพระองค์ให้ติดอยู่กับสิ่งเหล่านี้ เพราะวัตถุประสงค์ของพระองค์ก็คือจะต้องจัดการกตขี่ให้หมดไป และจะต้องอำนวยความสะดวกให้ ความปลอดภัย สุขภาพ ความบริสุทธิ์ ความยุติธรรม ลักษณะการที่สุภาพอ่อนโยน ความซื่อสัตย์ ความจริงและการทวิความจริงใจและอื่น ๆ ย่อมเป็นผลลัพธ์ ส่วนผู้ปกครองบ้านเมืองที่เห็นแก่ตัวย่อมตกอยู่ในพันธกรรม เพราะรูปฟอร์มภายนอกแห่งราชอาณาจักร เพราะความไม่มีสาระอะไร เพราะการทำงานอย่างทาสของมนุษย์ และความปรารถนาที่จะหาความสนุกสนาน ดังนั้น ในทุกหนทุกแห่งจึงไม่มีความปลอดภัย มีแต่การตกลงกันไม่ได้ การต่อสู้ การกตขี่ ความไม่ซื่อสัตย์ และการปล้นสะดม

ตำแหน่งกษัตริย์เป็นแสงสว่างที่เกิดจากพระผู้เป็นเจ้าและแสงจากดวงอาทิตย์ เป็นผู้ทำจักรวาลให้รุ่งเรือง เป็นการให้เหตุผลที่สมบูรณ์แบบ เป็นผู้รองรับคุณธรรมทั้งปวง ภาษาสมัยใหม่เรียกแสงสว่างนี้ว่าแสงทิพย์ และภาษาของคนโบราณเรียกแสงสว่างนี้ว่า วังแสงที่ประเสริฐ แสงสว่างนี้พระผู้เป็นเจ้าทรงเชื่อมต่อกับกษัตริย์โดยมีทรงต้องได้รับความช่วยเหลือจากใครในฐานะเป็นคนกลางเลย และมนุษย์ทั้งหลายย่อมก้มหน้ามากคือการยกย่องชมเชยลงยังพื้นดินคือการยอมจำนน

อนึ่ง คุณภาพพิเศษมากมายย่อมหลังไหลมาจากการครอบครองแสงสว่างนี้คือ :

๑. ความรักที่ผู้ปกครองบ้านเมืองมีต่อพสกนิกรอันบิดาภักบุตร คนหลายพันคนได้พบที่พึ่งพำนักในความรักของพระราชาและความแตกแยกเป็นพรรคเป็นพวกย่อมไม่ก่อให้เกิดผดขี้ คือ การต่อสู้กัน ในด้านปรีชาญาณแล้ว กษัตริย์จะทรงเข้าใจเจตนารมณ์ของยุค และทรงทำโครงการของพระองค์ให้มีรูปเป็นไปตามยุคนั้น ๆ

๒. หัวใจที่ใหญ่โต การเห็นสิ่งใด ๆ ที่ลงเอยกันไม่ได้ย่อมไม่ทำให้พระองค์ทรงมุ่งอยากพระทัย หรือความต้องการความพินิจพิเคราะห์สำหรับพระองค์แล้วก็ได้เป็นแหล่งแห่งความผิดหวัง พระองค์จะทรงมีความกล้าหาญ ความมั่นคงอันเป็นทิพย์ของพระองค์จะให้อำนาจสำหรับการแก้แค้นแก่พระองค์ ทั้งตำแหน่งสูง ๆ แห่งผู้รุกรานจะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเลย จะเกิดมีความปรารถนาทั้งน้อยและใหญ่ และพระองค์จะสมปรารถนาในสิ่งที่เรียกร้องโดยไม่ชักช้าเลย

๓. ความเชื่อถือในพระผู้เป็นเจ้าที่ทวีขึ้นทุกวัน เมื่อเขากระทำ เขาย่อมพิจารณาเห็นพระผู้เป็นเจ้าว่าเป็นผู้กระทำที่แท้จริง (และตัวเขาเป็นสื่อกลาง) ดังนั้น ความขัดแย้งกันแห่งเหตุผลจึงไม่ก่อให้เกิดความยุ่งยากอะไรเลย

๔. การสวดอ้อนวอนและการอุทิศชีวิตจิตใจ ความสำเร็จแห่งโครงการของเขาจะไม่ทำให้เขาละเลยพระผู้เป็นเจ้า และความยากลำบากก็จะไม่ทำให้เขาสลึมพระองค์และจะไม่ทำให้เขาเชื่อใจคนอื่นอย่างเป็นบ้าเป็นหลัง เขาจะวางบังเหียนแห่งความปรารถนาไว้ในมือแห่งเหตุผล ในความปรารถนาที่มีขอบเขตกว้างใหญ่ไพศาลนั้นเขาจะไม่ยอมให้ตัวเองถูกเหยียบย่ำเพราะความหุนหันดิ้นรนกระว้างใจเลย ทั้งเขาจะไม่ทำให้เวลาที่มีค่าหมดสิ้นไปด้วยการแสวงหาสิ่งที่ไม่เหมาะสมเลย เขาจะทำกริยาเพื่อให้อารามมีความเคารพต่อปรีชาญาณ เพื่อว่าความบ้าคลั่งอย่างมีขอบเขตจะไม่ได้มีอำนาจเหนือเขา และการไม่พิจารณาให้รอบคอบก็จะได้ไม่กระโดดข้ามขอบเขตที่เหมาะสมไป เขาจะนั่งอยู่บนความเด่นแห่งความเหมาะสม ทั้งนี้ก็เพื่อว่าผู้ที่ออกไปนอกกลุ่มนอกทางจะได้มีทางเหลือไว้ให้กลับมาได้โดยมิได้นำกรรมชั่วของเขาไปเปิดเผยให้มหาชนรู้เมื่อเขานั่งทำการวิจิตร ผู้ยืนปฏิภาณดูเหมือนเป็นผู้พิพากษา และตัวเขาเอง ในด้านความอ่อนโยนแล้ว ก็ดูเหมือนจะเป็นผู้ยืนปฏิภาณเพื่อขอความยุติธรรม เขาจะไม่ยอมให้ผู้ยืนปฏิภาณต้องถูกทำให้ล่าช้าในวิถีทางแห่งความหวังเลย เขาจะพยายามส่งเสริมความสุขของสัตว์ทั้งหลายโดยเชื่อฟังเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า และจะไม่แสวงหาทางที่จะทำให้ประชาชนพ้ออกพอใจในวิถีทางที่ขัดแย้งกับเหตุผลเลย เขาจะแสวงหาผู้ที่พูดความจริง และไม่แสดงความไม่พึงพอใจต่อคำพูดที่ดูเสมือนว่ารุนแรงผิดร้อน ซึ่งความจริงแล้วเป็นคำพูดที่อ่อนหวานเลย เขาจะพิจารณาเห็นลักษณะของคำพูดและตำแหน่งของผู้พูด เขาจะไม่พึงพอใจต่อการทำอะไรรุนแรง และจะต้องเห็นว่าภายในอาณาจักรของเขาไม่มีความอยุติธรรมใด ๆ เลย

การประกาศฐานะของพระเจ้าอัครบิดรว่าเป็นมฤตดาหิต

ข้อความต่อไปนี้เป็นการประกาศ (เมะห์ซาร์) ของอุละมาผู้หนึ่งในราชสำนักของพระเจ้าอัครบิดรโดยยอมถวายอำนาจที่มีขอบเขตจำกัดในการตีความหมายทางศาสนาแก่จักรพรรดิโมกุล ควรจะเห็นว่าอำนาจเหล่านี้จะยอมให้มิได้ก็ต่อเมื่อไม่มีรายละเอียดที่แจ่มแจ้งใด ๆ อยู่ในกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ และจะมีก็เฉพาะเมื่อมีความไม่ลงรอยกันในหมู่พวกอุละมาเท่านั้น นับว่าเป็นความผิดพลาดที่เดียวที่จะเข้าใจว่าพระเจ้าอัครบิดรทรงได้รับอำนาจ “อย่างไปป” จากผู้ที่เข้าชื่อไว้ในเมะห์ซาร์

(จากเรื่อง มุนตะคับ อุด-ตะวาริค, ของอับดุล กาดิร บะดาอูนี, II, ๒๗๑ - ๗๒)

ความตั้งใจในการวางพื้นฐานนี้และการยอมรับข้อความนี้ก็ถือว่า โดยเหตุที่ฮินดูสถานได้กลายเป็นศูนย์กลางแห่งความปลอดภัยและความสงบ และเป็นดินแดนแห่งความยุติธรรมและการกุศล โดยอาศัยความงามความดีคือความยุติธรรมและนโยบายของผู้ปกครองบ้านเมือง ประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ทุกชั้นวรรณะโดยเฉพาะนักศึกษาผู้คงแก่เรียนและบุคคลที่ประสบความสำเร็จในการศึกษาเกี่ยวกับรายงานย่อของการประชุม ได้อพยพเข้ามาในฮินดูสถาน และได้เลือกเอาประเทศนี้เป็นที่อยู่อาศัย โดยละทิ้งดินแดนแห่ง “อาหรับ และ อะญัม” มา นักศึกษาที่มีชื่อเสียงผู้ยึดมั่นอยู่กับการศึกษามูลรากและแขนงย่อย ๆ ของชะรีอาและศาสตร์ต่าง ๆ ที่ถือเหตุผลและปรีชาประเพณีเป็นหลัก

และผู้ที่มีคุณลักษณะประกอบด้วยศรัทธาในศาสนา ความเมตตากรุณาและความซื่อสัตย์ทั้งปวงนั้น ได้พิจารณาความหมายที่เคลือบคลุมลึกซึ้งของข้อความในคัมภีร์กุรอ่านที่ว่า : “จงเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า และนับและผู้ที่มิอำนาจหน้าที่ในหมู่พวกท่านทั้งหลาย” และปรีมปราปะเพณีที่ตีงามที่ว่า : “แน่นอน เหลือเกินที่บุคคลผู้เป็นที่รักที่สุดของพระผู้เป็นเจ้าในวันสุดท้ายก็คืออินามผู้ยุติธรรม (ผู้นำ, กษัตริย์) ผู้ใดเชื่อถืออะมีร์ (ผู้บัญชาการ) ผู้นั้นชื่อว่าเชื่อถือท่าน และผู้ใดเป็นกบฏต่ออะมีร์ก็ชื่อว่า เป็นกบฏต่อท่าน” นั้นอย่างรอบคอบและลึกซึ้ง ข้อพิสูจน์อื่น ๆ จะสร้างขึ้นมาก็ได้ก็โดยอาศัยเหตุผลและรายงาน เช่นเดียวกัน ผู้ที่คงแก่เรียนได้ตัดสินว่าฐานะของกษัตริย์ผู้ทรงธรรมนั้นในเบื้องพระพักตร์ของพระผู้เป็นเจ้าแล้วยิ่งใหญ่มากกว่าฐานะของผู้ตีความกฎหมาย (มุจตาหิด) และว่าฐานะของ อาบูล ฟัซ ญะลาล อุดดีน มุฮัมมัด อัคบาร์ ปาคซาร์ ซาซี (ขอพระผู้เป็นเจ้าทรงทำให้อาณาจักรของเขายืนยงตลอดไปเถิด) 1) ผู้เป็นสุลต่านแห่งศาสนาอิสลามเป็นที่ลี้ภัยของประชาชน เป็นผู้อำนวยการใหญ่ของศาสนา เป็นพระอภัยของพระผู้เป็นเจ้าเหนือมนุษยชาตินั้นทรงเป็นกษัตริย์ที่ยุติธรรมที่สุด ทรงเป็นกษัตริย์ที่ฉลาดที่สุด และทรงเป็นผู้ที่รอบรู้ที่สุดของพระผู้เป็นเจ้า

ดังนั้น ถ้าหากเกิดมีปัญหทางศาสนาเกี่ยวกับสิ่งที่มีความแตกต่างระหว่างผู้ตีความกฎหมาย ขึ้น และถ้าพระราชาร่วมกับความเข้าใจที่มีแทรกซึมอยู่ทั่วไปและปรีชาญาณที่แจ่มชัดของพระองค์ เลือกเข้าข้างทัศนที่อำนาจความสะดวกให้แก่การครองชีวิตของมนุษยชาติและระเบียบที่ตีงามแห่งภารกิจของโลก และตัดสินพระทัยเข้าข้างฝ่ายนั้น เห็นพ้องกับฝ่ายนั้น และจะเป็นความจำเป็นและชอบธรรมที่คนทุกคน ทุกชนิต และทุกสถานะจะปฏิบัติตาม อนึ่ง ถ้าหากกษัตริย์จะทรงประกาศ การตัดสินพระทัยนั้นให้สอดคล้องต้องกันกับความเห็นที่ยุติธรรมของพระองค์ ซึ่งจะไม่เป็นการขัดแย้ง กับคัมภีร์กุรอ่านและปรีมปราปะเพณี และคงจะก่อให้เกิดความสะดวกสบายแก่มนุษยชาติ แล้วก็ จำเป็นและชอบธรรมที่คนทุกคนจะปฏิบัติตาม และการคัดค้านการตัดสินพระทัยของพระองค์จะเป็น เหตุก่อให้เกิดความยากลำบากในโลกหน้า และความเสียหายในภารกิจทั้งของศาสนาและของโลก

ข้อความที่เขียนขึ้นด้วยความจริงใจเพื่อเห็นแก่พระผู้เป็นเจ้าและการประกาศหน้าที่ของ ศาสนาอิสลามนั้น จะเห็นได้จากการประกาศของนักศึกษาศาสนาและนักกฎหมายผู้บริสุทธิ์ (เขียน ในเดือนระยับ (Rajab) คักราชฮิจเราะห์ที่ ๙๘๗ (เดือนสิงหาคม - กันยายน พ.ศ. ๒๕๒๒)).

บทที่ ๑๘

ระเบียบสังคมในอุดมคติ

ข้อเขียนในอินเดียสมัยกลางเกี่ยวกับเรื่องระเบียบสังคมมุสลิมในอุดมคติในอีกโฉมหน้าหนึ่ง แห่งการเปิดเผยของศาสนาอิสลามนั้น ได้จำกัดวงอยู่เฉพาะในพวกที่ได้รับการศึกษาในศาสนศาสตร์ ของอิสลาม เพราะฉะนั้นการเข้าสู่ศาสนศาสตร์ของอิสลามจึงเป็นแบบวิชาการและการถือหลักโดย ไม่คำนึงถึงความจริง ข้อนี้มิได้เป็นวรรณกรรมวิฤติใด ๆ เลย ทั้งมิได้ให้คำตอบที่เหมาะสมที่จะปฏิบัติ ได้แก่ปัญหาสังคมในสมัยนั้นเลย แต่ดูจะเป็นการกล่าวซ้ำถึงมโนคติจากโลกมุสลิมภายนอกที่เข้ามา สู่อินดูสถานมากกว่า ความเหมือนกันใด ๆ ระหว่างความคิด “ทางสังคม” ของมุสลิมประเภทอุดมคติ กับภาวะประจักษ์แห่งสิ่งแวดล้อมแบบอินเดียนั้น เนื่องมาจากความคล้ายคลึงกันทั่ว ๆ ไปแห่งระเบียบทาง เศรษฐกิจ และเค้าโครงชนชั้นของสังคมเอเชียในสมัยก่อนที่จะมีการอุตสาหกรรมไม่ว่าจะในฮินดูสถาน เบอร์เชีย หรืออิรัก มากกว่าที่จะเป็นข้อสังเกตที่แท้จริงของสังคมในอินเดีย

เมื่อว่าโดยแก่นแท้แล้ว ระเบียบสังคมมุสลิมในอุดมคตินั้นเป็นระเบียบทางศาสนาอย่างหนึ่ง สังคมมิได้เป็นสถานที่ประชุมกันเพื่อให้รู้แจ้งตนเองที่เป็นปัจเจก มิได้เป็นอุบายเพื่อให้มนุษย์สม ปรารถนาในสิ่งที่ตนต้องการ ความสุขของมนุษย์ชนิดที่พอจะเป็นไปได้ก็คือ ความสุขที่เกิดจากการ เชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้า โดยเหตุที่การเชื่อฟังพระผู้เป็นเจ้าหมายถึงการเชื่อฟังกฎหมายศักดิ์สิทธิ์ที่พระ ผู้เป็นเจ้าทรงเปิดเผย ชะรีอา อุดมคติทางสังคมมุสลิมจึงเผชิญกับระเบียบตามแบบอนุรักษนิยมที่ ถือว่า การกล่าวซ้ำและการยอมจำนนมีคุณค่ายิ่งกว่าการแก้ไขใหม่ และความกล้าได้กล้าเสีย สังคม ที่ดีก็คือ สังคมเก่า อันได้แก่สังคมที่มีอยู่ในสมัยของนบีหรือศาสดาพยากรณ์ ชาวอเมริกัน สมัยใหม่หวังและตั้งใจจะเปลี่ยนแปลงสังคมให้ดีขึ้น (แต่) มุสลิมสมัยกลางเชื่อว่าการเปลี่ยน แปลงจะทำให้สังคมเลวลงไปอีก

ดังที่ได้เห็นมาแล้ว สำหรับพวกมุสลิมนั้น สังคมทางโลก ๆ ควรจะทำให้มีระเบียบ ทั้งนี้ เพื่อทำให้ชีวิตที่เคร่งครัดในศีลธรรมและสวัสดิภาพของนักศึกษาผู้มีชีวิตเคร่งครัดในศีลธรรมอันได้แก่ พวกอุละมา และพวกผู้วิเศษเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ ความกลมกลืนนับว่าเป็นความสำคัญดุจเป็นกฎแห่ง ไขไปสู่ความสำเร็จ มนุษย์ควรมีความกลมกลืนกับพระผู้เป็นเจ้า ธรรมชาติ และเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ถ้าหากเขาไม่มีความกลมกลืนกับเพื่อนมนุษย์ด้วยกันแล้ว ความตั้งใจของเขาจะถูกชักนำให้เขวไป จากพระผู้เป็นเจ้า และแล้วเขาก็จะมุ่งอยู่กับการรักษาตัวเอง แต่ความกลมกลืนขึ้นอยู่กับกรอยู่ ในสถานที่ที่เหมาะสมของเขา และสถานที่ที่เหมาะสมของมนุษย์ก็คือ สถานที่ที่มีธรรมชาติพอเหมาะ พอดีกับเขา สิ่งทั้งมวลที่เป็นอันติมะที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนจะพบสถานที่ของเขา นั้นไม่ใช่ทางด้าน เศรษฐกิจ แม้ว่ากิจกรรมทางด้านเศรษฐกิจจะเป็นแก่นแท้แห่งสวัสดิภาพของสิ่งทั้งมวลก็ตามที่ แต่

สิ่งทั้งมวลที่เป็นอันติเมก็คือ ศาสนาอิสลาม ซึ่งประชาคมมุสลิมป้องกันตนเองให้พ้นจากการถูกโจมตีจากภายนอกอย่างได้ผล อุทิศตนเองปฏิบัติตามศาสนาที่แท้และทำให้ตนเองมีการครองชีวิตที่เพียงพอทั้งในอันที่จะป้องกันตนเองและทำให้สมาชิกของประชาคมมีชีวิตอยู่ได้ และรับใช้พระผู้เป็นเจ้าอย่างเข้มแข็ง

ในอินเดีย (ซึ่งเจริญรอยตามปรัมปราประเพณีไอนุเรเนียนก่อนที่จะนับถือศาสนาอิสลาม) นั้น เราจะเห็นว่าสังคมประกอบด้วยชน ๔ วรณะ คือ นักปราชญ์ (พราหมณ์) นักรบ (กษัตริย์) นักธุรกิจ (แพศย์) และคนชั้นต่ำ (ศูทร) พวกแรก (พราหมณ์) เป็นผู้พิทักษ์ศาสนาและการศึกษา พวกที่สอง (กษัตริย์) เป็นผู้พิทักษ์ผู้พิทักษ์ศาสนาและการศึกษา (พราหมณ์) อีกชั้นหนึ่ง ส่วนพวกที่สาม (แพศย์) และพวกที่สี่ (ศูทร) เป็นผู้ค้าจนชนสองวรรณะแรก เชื่อกันว่า การที่สมาชิกใด ๆ ของวรรณะใด ๆ พยายามจะเปลี่ยนแปลงวรรณะของตนนั้นจะมีผลเป็นความวุ่นวายและความไม่สงบเรียบร้อยขึ้นแต่ถาวรโดยธาตุแท้แล้ว มโนคติทางสังคมของมุสลิมเป็นแบบการปกครองโดยลำดับชั้นและเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ทว่าแต่ละคนจะตระหนักในวรรณะและหน้าที่ที่เหมาะสมของตนได้อย่างไรเล่า ? นักปราชญ์อินโด - มุสลิมที่ดัดแปลงเอามโนคติของกรีกและเปอร์เซียมาใช้ได้ตอบว่า พระผู้เป็นเจ้าได้ทรงตัดสินปัญหาในตอนที่ยังสร้างโลกแล้ว ความกลมกลืนทางสังคมระหว่างชนชั้นต่าง ๆ ที่มีความสามารถต่าง ๆ กันก็เกิดจากเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า

ตามที่นักทฤษฎีอินโด - มุสลิมชั้นอุลละมาจำแนกสังคมในอุดมคติไว้ นั้น ส่วนใหญ่มิได้สอดคล้องต้องกันกับการแบ่งชั้นทางสังคมที่มองจากทัศนะแห่งการเผ่าสังเกตของมุสลิมในดินแดนฮินดูสถานที่ตั้งอยู่ภายใต้การปกครองของมุสลิมเลย นอกจากว่าในภาคปฏิบัติแล้ว พวกนักรบบมีลำดับเหนือกว่าพวกนักปราชญ์ และบ่อยทีเดียวที่มักจะไม่สนใจใยดีต่อพวกนักปราชญ์เลย แต่อย่างไรก็ตาม นับว่าเป็นทฤษฎีอยู่เหนือของพวกนักปราชญ์ ซึ่งไม่สนใจใยดีต่อความแตกต่างกันทางสังคมที่แท้จริงในอินเดียที่มุสลิมปกครองอยู่มาก อันนับว่าเป็นความแตกต่างระหว่างพวกเติร์กกับพวกที่ไม่ใช่เติร์กในร้อยปีแรกที่มุสลิมปกครองอินเดีย ระหว่างพวกมุสลิมที่อพยพเข้าไปอยู่ในอินเดียกับมุสลิมที่เกิดในอินเดีย ระหว่างมุสลิมโดยกำเนิดกับผู้หันไปนับถือศาสนาอิสลามในภายหลัง ระหว่างมุสลิมเดลิกับมุสลิมเบงกาลี ระหว่างผู้ที่สืบสายมาจากชาวอัฟกันเผ่าต่าง ๆ กับพวกที่มีได้สืบสายมาจากชาวอัฟกันเผ่าต่าง ๆ ระหว่างที่พวกที่มีผิวขาวกับพวกที่มีผิวดำ ระหว่างทาสกับเสรีชน อย่างไรก็ตามในภาพแห่งสังคมสถิตที่คนทั้งหลายปฏิบัติหน้าที่ที่กรรมพันธุ์และการศึกษาที่ได้รับถ่ายทอดเป็นมรดกมาได้กำหนดให้ทำ คือ ทหารจะต้องไม่คิดเป็นเกษตรกรหรือพ่อค้า และพ่อค้าจะต้องไม่คิดเป็นอุลละมาหรือทหาร ซึ่งมโนคตินั้นไม่ห่างไกลจากความจริงมากนักอันนับว่าเป็นสังคมของพวกทำการเพาะปลูกเล็ก ๆ น้อย ๆ และพ่อค้าย่อยที่ใช้แรงงาน และการเสียภาษีสนับสนุนระบบการปกครองแบบอภิชนาธิปไตยของพวกทหารและนักปราชญ์

สถาบันการค้าทาสนับว่าเป็นสถาบันที่สำคัญในด้านการเมือง การปกครอง และในด้านเศรษฐกิจในนครอบคร์วินอินเดียสมัยกลางที่ตกอยู่ในความปกครองของพวกมุสลิม มิได้เป็นการแสดงภาพความนึกคิดที่สำคัญในข้อเขียนเรื่องระเบียบทางสังคมในอุดมคติของอินโด - มุสลิมเลย ผู้ปกครองบ้านเมืองชาวเติร์ก เช่น กุตบ์ อุด-ดิน ไอบัค (Qutb ud-din Aibak : พ.ศ. ๑๗๔๙ - ๑๗๕๓) อิลตุตมิช (Iltutmish : พ.ศ. ๑๗๕๔ - ๑๗๗๙) และ บัลบัน (Balban : พ.ศ. ๑๘๐๙ - ๑๘๓๐) ได้เริ่มอาชีพของตนด้วยการเป็นทาส และพวกทาสจากภายในนครอบคร์วินของสุลต่านมักจะได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งสูง ๆ ในด้านการบริหารและการทหารเสมอ แต่ไม่มีระบบการฝึกฝน การส่งเสริม และการปกครองทาสที่จัดตั้งให้เป็นหลักเป็นฐานอยู่ในอินเดียสมัยกลางทำนองระบบจวนิสซารีในสมัยออตโตมานเติร์กเลย

ในทำนองเดียวกัน สถานะของสตรีตามกฎหมายและความคิดของมุสลิมมิได้เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการที่มุสลิมพิชิตอินเดียสถานเลย ทั้ง ๆ ที่ในด้านปฏิบัติ กฎหมายจารีตของอินดูจะมีอิทธิพลต่อมุสลิมบางกลุ่มที่เคยนับถือศาสนาอินดูมาก่อนก็ตาม

สำหรับข้อความในเรื่องการส่อให้เห็นความแตกต่างทางสังคมและการเมือง ซึ่งตามอุดมคติแล้วควรจะถูกบังคับใช้แก่พวกที่มีได้เป็นมุสลิมนั้นควรไปดูในบทที่ ๑๗

การแบ่งสังคมออกเป็นสี่วรรณะ

ข้อความตอนแรกเอามาจากหนังสือจริยศาสตร์ของเปอร์เซียที่เขียนนอกอินเดียใน ๕๐ ปีแรกแห่งพุทธศตวรรษที่ ๑๒ หนังสือเล่มนั้นคือเรื่อง จริยศาสตร์ของญะลาลี (อัคลากิ-ญะลาลี) ซึ่งมุฮัมมัด อิบน์ อะซัด ญาลาล อุด-ดิน อัล-ดะวานี (Muhammad ibn Asad Jalāl ud-dīn al-Dawwānī : พ.ศ. ๑๙๗๐ - ๒๐๔๔) เป็นผู้แต่ง หนังสือเล่มนี้เป็นที่นิยมแพร่หลายในอินเดียสมัยที่ราชวงศ์โมกุลปกครองมาก

(จากหนังสือชื่อ *Practical Philosophy of the Muhammadan People*, ของ Thompson, หน้า ๓๔๔ - ๓๔๐)

เพื่อที่จะรักษาตราฐทางการเมืองนี้ไว้ จึงได้มีความเหมือนกันที่จะต้องคงไว้ระหว่างวรรณะต่าง ๆ ตราฐแห่งนิสัยทางร่างกายเป็นผลเนื่องมาจากการสัมผัสกันในภายใน และความตรงกันแห่งธาตุทั้งสี่ชั้นใด ตราฐแห่งนิสัยทางการเมืองจำเป็นต้องแสวงหาในความตรงกันแห่งวรรณะสี่ชั้นนั้น

๑. พวกนักปราชญ์ เช่น พวกหมอกฎหมาย พวกพระ ผู้พิพากษา นักศึกษา นักสถิติ นักเรขาคณิต นักดาราศาสตร์ อายุรแพทย์ กวี ในบรรดานักปราชญ์เหล่านี้ และในการที่นักปราชญ์เหล่านี้พยายามใช้ปากกาเพื่อก่อให้เกิดความบันเทิงนั้น ความทรงอยู่แห่งศรัทธาและตัวโลกเองก็เชื่อว่าได้รับการห่อหุ้มและผูกพันไว้ นักปราชญ์เหล่านี้ได้เข้าครองตำแหน่งทางการเมืองเช่นเดียวกับน้ำ

มีแทรกซึมอยู่ในระหว่างธาตุแท้ทั้งหลายนั่นเอง ความจริงสำหรับบุคคลที่พร้อมจะเข้าใจนั้น ความคล้ายคลึงกันระหว่างความรู้กับน้ำนั้นนับว่าใสกระจ่างตัวเอง และเป็นที่ประจักษ์ชัดดังที่ดวงอาทิตย์ทำให้มันประจักษ์ฉะนั้น

๒. พวกนักกรบ เช่น ทหาร คนที่ชอบต่อสู้อย่างเป็นบ้าเป็นหลัง พวกรักษาป้อมปราการ และช่องแคบ ฯลฯ ถ้าหากไม่มีการใช้ดาบอย่างรวดเร็วและอย่างแก้เผ็ด ก็คงไม่มีผลถึงการจัดผลประโยชน์ตามวัยของตนเป็นแน่ ถ้าปราศจากความวุ่นวายแห่งพลังงานคล้ายพายุของเขาเสียแล้ว วัสดุแห่งการก่อสร้างก็บังหลวง ในรูปของบุคคลผู้ก่อการกบฏ จลาจล และผู้ที่เอาใจออกห่าง ก็คงไม่สามารถจัดให้หมดไป และทำให้เหือดหายไปได้ แล้วบุคคลเหล่านี้ก็จะครอบครองตำแหน่งของการที่บุคคลเหล่านี้จะม้ายคล้ายคลึงกับไฟนั้น นับว่าเป็นธรรมดาสามัญที่จะต้องการล่าแม่งามล่าจับรอบไม่จำเป็นต้องเรียกร้องหาเหตุผลใด ๆ มาช่วยไฟแสวงหาไฟเลย

๓. นักธุรกิจ เช่น พวกพ่อค้า นายทุน ช่างฝีมือ และช่างซึ่งเป็นผู้ดัดแปลงแก้ไขวิธีการหารายได้และผลประโยชน์อื่น ๆ ทั้งปวง และโดยอาศัยนักธุรกิจเหล่านี้ บุคคลที่มีความคิดสุดโต่งที่สุดก็ขึ้นชมยินดีต่อความก้าวหน้าและความปลอดภัยแห่งสินค้าที่ธรรมดาสามัญที่สุดของกันและกัน การที่บุคคลเหล่านี้จะม้ายคล้ายคลึงกับอากาศอันเป็นเครื่องสนับสนุนความเจริญเติบโตและการเพิ่มพูนในนักต่าง ๆ อันเป็นผู้ยั่งเจตภูตในสัตว์ทั้งหลายให้กลับฟื้นคืนขึ้นมาอันเป็นสื่อกลางซึ่งโดยอาศัยความเป็นคลื่นและควมเคลื่อนไหวของสื่อกลางนี้ สิ่งที่น่ายากและที่มีค่าทุกชนิดได้ผ่านการฟุ้งไปจนถึงสำนักงานกลางแห่งธรรมชาติของมนุษย์นั้นย่อมล่าแม่งามตนให้ปรากฏอย่างเหลือเกิน

๔. พวกชาวไร่ชาวนา เช่น คนขายพันธุ์ไม้ พนักงานผู้มีหน้าที่ส่งหมายจับกุมยึดทรัพย์ (bailiffs) และกระษัตริย์ ผู้ทำหน้าที่ดูแลพสกนิกร และผู้เตรียมหญ้าและฟางสำหรับม้า วัว ควาย ถ้าไม่มีความพยายามของบุคคลพวกนี้แล้ว มนุษยชาติก็คงจะต้องขาดสูญแน่ ความจริงบุคคลเหล่านี้ก็เป็นเพียงผู้ผลิตสิ่งที่มีได้มีอยู่ก่อนขึ้นมาเท่านั้นเอง คนในวรรณะอื่น ๆ มิได้เพิ่มอะไรให้แก่ผลิตผลที่มีอยู่เลย แต่เพียงอาศัยการถ่ายทอดสิ่งที่มีอยู่พร้อมแล้วจากคนหนึ่งไปยังอีกคนหนึ่ง จากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่ง และจากรูปหนึ่งไปยังอีกรูปหนึ่ง บุคคลเหล่านี้เข้ามาใกล้ความเป็นดินและผิวพื้นของโลก คือเป็นจุดที่วงจรของฟ้าทั้งปวงอ้างถึง เป็นขอบเขตที่ดวงประทีปแห่งโลกที่บริสุทธิ์กว่าส่องแสงมาให้เป็นขั้นที่แสดงให้เห็นความมหัศจรรย์ต่าง ๆ เป็นวงจำกัดสำหรับสิ่งที่ลึกลับทั้งหลายเพียงใดนั้น จะต้องเป็นสิ่งที่ปรากฏอย่างสากล

ในลักษณะการเช่น ในการจัดรวมธาตุมูลใด ๆ ที่ผ่านไปเหนือมาตรการที่เหมาะสมของมัน ย่อมเปิดช่องให้สูญเสียธาตุ และจะมีความสูญเสียและความล้มจมเป็นผลติดตามมา ในด้านการรวบรวมกำลังทางการเมือง การที่ชนวรรณะหนึ่งวรรณะใดมีชัยเหนือวรรณะอื่น ๆ อีกสามวรรณะ ย่อม

ทำลายล้างการดัดแปลงแก้ไขและจัดจุดที่วาระต่าง ๆ จะมาบรรจบกันได้ไม่น้อยเลย ต่อไปจะต้องฟังความสนใจไปยังพฤติกรรมแห่งปัจเจกบุคคลที่ประกอบเป็นวาระเหล่านั้น และสถานที่ที่ทุก ๆ คนจะพิจารณาตัดสินตามสิทธิของตน

การจัดจำแนกบุคคลเป็นสี่วาระในอินเดีย ได้มีปรากฏอยู่ในหนังสือของ อะบูล พัทธ์ ซึ่งท่านได้จัดพวกนักปราชญ์ไว้ในตำแหน่งที่ ๓

(จากเรื่อง อาอิน-อิ-อัคบาวิ, ของอะบูล พัทธ์, iv-v)

ประชาชนของโลกอาจแบ่งออกได้เป็น ๔ วาระด้วยกัน คือ :

๑. **นักรบ** ซึ่งในด้านการเมืองแล้วมีธรรมชาติของไฟอยู่ เปลวไฟของพวกนักรบที่มีความเข้าใจเป็นผู้บงการนั้นย่อมเผาไหม้ฟางและขยะมูลฝอย คือ การกบฏ และการต่อสู้ แต่ก็จุดตะเกียง คือ การพักผ่อนในโลกแห่งความวุ่นวายนี้ด้วย

๒. **ช่างฝีมือและพ่อค้า** ผู้ถือตำแหน่งของอากาศ จากแรงงาน และการเดินทางของพวกนี้เอง ที่ทำให้ทายสมบัติของพระผู้เป็นเจ้ากลายเป็นสิ่งสากล และลมโชยคือความสันโดษ ย่อมหล่อเลี้ยงต้นกุหลาบ คือ ชีวิตให้เจริญงอกงาม

๓. **นักปราชญ์** เช่น ปรัชญาเมธี แพทย์ นักคำนวณ นักเรขาคณิต นักดาราศาสตร์ ซึ่งเป็นผู้เปรียบด้วยน้ำ จากปลายปากกาและปรัชญาของพวกนี้ ย่อมเกิดแม่น้ำขึ้นในที่ที่แห้งแล้งของโลก และสวนคือการสร้างสรรค์ก็ได้รับความสดชื่นพิเศษจากกำลังชลประทาน คือ นักปราชญ์เหล่านั้น

๔. **ชาวไร่ชาวนาและกรรมกร** ซึ่งอาจเปรียบได้กับแผ่นดิน โดยอาศัยความพยายามของบุคคลเหล่านี้ สิ่งที่เป็นส่วนสำคัญแห่งชีวิตย่อมถึงซึ่งความสมบูรณ์แบบ ทั้งความเข้มแข็งและความสุขย่อมหลังไหลมาจากการทำงานของบุคคลเหล่านี้

เพราะฉะนั้น จึงนับว่าเป็นความชอบธรรมที่พระราชาก็ทรงแต่งตั้งบุคคลต่าง ๆ เหล่านี้ไว้ในตำแหน่งที่เหมาะสม และโดยอาศัยการรวมความสามารถส่วนบุคคลเข้ากับความสามารถในบุคคลอื่นย่อมทำให้โลกนี้เจริญรุ่งเรืองได้

ลำดับทางสังคม

เมื่อว่าโดยแก่นแท้แล้ว ศาสนาแห่งระเบียบทางสังคมในอุดมคติของมุสลิมสมัยกลางนั้น จะเห็นได้ในข้อความต่อไปนี้ ซึ่งมีความชวนให้เข้าใจว่าเป็นระเบียบที่กาหลิบมาฆูน (Ma'mūn) ทรง

สั่งให้จัดลำดับทางสังคมขึ้น ข้อความต่อไปนี้ได้มาจากเรื่อง ระเบียบข้อบังคับสำหรับรัฐบาลทางโลก ซึ่ง ซิอา อุด-ดิน บารนี เป็นผู้แต่ง

(จากเรื่อง *พระตาวะฮ์-ญะฮานดารี*, ของบารนี, แผ่นที่ ๑๒๘a - ๑๒๘b passim)

องค์กาหลิบทรงสั่งว่า ประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองหลวง คือ กรุงแบกแดด และประชากรแห่งโลกมุสลิมทั้งมวล ควรให้เกียรติและความเคารพอย่างสูงสุดแก่คนทั้งปวงในครอบครัว ฮาซิมิต์ (Hashimite) ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับท่านนบีหรือศาสดาพยากรณ์โดยสายเลือด โดยเฉพาะพวกอับบาซิด ซึ่งได้มีการยืนยันว่าสืบเชื้อสายมาจากกาหลิบแห่งประชาคมมุสลิม และโดยเฉพาะพวกไซยิด (Sayids) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากนบี และมีความสัมพันธ์กับนบีนับว่าเป็นสิ่งที่แน่นอน ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งปวง พวกเขาควรพยายามแสดงความเคารพและให้เกียรติพวกฮาซิมิต์ และไม่ยอมให้ใครดำเนินคดีและเหยียดหยามได้ พวกเขาควรพิจารณาให้เกียรติและความเคารพแก่พวกฮาซิมิต์ในเรื่องหน้าที่และวิถีทางการทำความเคารพต่อองค์นบีเอง ประชาชนควรพิจารณาเห็นว่าการก่ออันตรายหรือความบาดเจ็บให้แก่พวกฮาซิมิต์นั้นเท่ากับการเป็นคนนอกศาสนาและการไม่นับถือศาสนาอิสลามทีเดียว

เพื่อให้สอดคล้องต้องกันกับโครงการของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้า ส่วนแบ่งหนึ่งในหน้าที่เกิดจากของที่ยึดมาได้ในสงครามซึ่งทำให้ทรัพย์สินสมบัติส่วนรวมเพิ่มพูนขึ้น หลังจากได้ทำให้เป็นเงินสดขึ้นมาแล้ว ก็ควรเอาไปมอบให้ที่บ้านของพวกฮาซิมิต์ เพื่อเขาจะได้ใช้ดำรงชีวิตต่อไป พวกเขาจะต้องมีที่นั่งในลำดับที่เหนือกว่าผู้ช่วยเหลือ ผู้สนับสนุน พวกข้าราชการสำนัก และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และคนใหญ่คนโตทั้งปวงในราชอาณาจักรของเรา (คือของกาหลิบ มามูน) ในที่ประชุมอื่น ๆ นักศึกษาศาสนา พวกเชค วิเซียร์ มาลิก (เจ้าชาย) และผู้ที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักกันดีแห่งเมืองแบกแดดก็ต้องนั่งต่ำกว่าพวกฮาซิมิต์ และจะต้องลงความเห็น ว่า ความหลุดพ้นของมุสลิมทุกชั้น จะบรรลุถึงได้ก็โดยการให้เกียรติและความเคารพแก่ญาติพี่น้องของนบีหรือศาสดาพยากรณ์

เมื่อคำนึงถึงนักศึกษาทางศาสนานิกายสุนนี และพวกซูฟีแห่งกรุงแบกแดดแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทรงมีโครงการว่า คนทั้งหลายควรให้ความเคารพแก่พวกฮาซิมิต์ในเมืองหลวง การให้เกียรติแก่พวกฮาซิมิต์นั้นถือว่าเป็นการแสดงความกตัญญูตเวทีส่วนหนึ่งเหมือนกัน เราควรจะคิดว่าโครงการแห่งศาสนาที่แท้ได้รับการตกแต่งด้วยถ้อยคำและการกระทำ และการยกย่องของอิสลามขึ้นก็เป็นผลลัพธ์แห่งเกียรติยศที่ได้ให้แก่พวกฮาซิมิต์นั่นเอง

(และกาหลิบมามูนได้ทรงรับสั่งว่า) ในเรื่องเกี่ยวกับคำสอนของหัวหน้ากาดีและที่เกี่ยวกับการบ้านที่ที่เชค อุล-อิสลามเก็บไว้ ควรจะเป็นสาเหตุทำให้นักศึกษาทางศาสนาและพวกซูฟีได้รับสิ่งใดคงจะเป็นการเพียงพอและเป็นการแสดงความเคารพต่อพวกฮาซิมิต์และทำให้พวกฮาซิมิต์สามารถ

ดำรงชีวิตอยู่ในเหตุการณ์ที่ดีที่สุดและเพื่อหลีกเลี่ยงความต้องการซึ่งทำให้ทั้งความรู้และผู้คนแก่เรียนเป็นที่น่าสนใจ

สำหรับนักรบและวีรบุรุษแห่งศาสนานั้น พระองค์ทรงมีรับสั่งให้ให้เงินเดือนค่าใช้สอยและการช่วยเหลือแก่พวกเขาจากทรัพย์สินสมบัติส่วนรวมของพวกเขามุสลิม ให้สอดคล้องต้องกันกับคำสอนของบรรดาครูในกรุงแบกแดด และตำแหน่งและชั้นที่แผนกครูได้รับข้อไว้ จะต้องให้ความเคารพและเกียรติแก่นักรบทั้งในพระราชวังของกาหลิบและในเมืองแบกแดดทั้งหมด เพราะนักรบทั้งหลายเป็นผู้คุ้มครองเขตแดนของอิสลามและของประชาชนชาวมุสลิม พวกเขาจะต้องสู้เพื่อพระผู้เป็นเจ้า และกำจัดศัตรูของพระผู้เป็นเจ้าและของทอานบีหรือศาสดาพยากรณ์ให้หมดไป

บ่อเกิดแห่ง “การแบ่งแรงงาน”

เมื่อพูดในแง่อุดมคติแล้ว สถานะของมนุษย์ในสังคมของผู้ที่เลือกได้ในศาสนานั้นเกี่ยวข้องกับความดีหรือความชั่วภายในของเขาที่พระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ทรงรับผิดชอบ อาชีพของคนย่อมบ่งถึงขีดขั้นทางด้านศีลธรรมของเขาในสายตาของพระผู้เป็นเจ้า ตำแหน่งทางสังคมอันสูงส่งของพวกนักปราชญ์และนักอักษรศาสตร์ดังที่บ่งถึงในข้อความตอนแรกนั้นนับว่าน่าสังเกตอยู่

(จากเรื่อง *พะดาวะ-ยิ-ญะฮานดารี*, ของบารนี, แผ่นที่ ๒๑๖๖ - ๒๑๖๖)

ในเวลาสร้างสวรรค์นั้น มนุษย์ทั้งปวงเท่าเทียมกัน และในรูปฟอร์มและการปรากฏภายนอกก็เท่าเทียมกันด้วย ความแตกต่างกันระหว่างความดีกับความชั่วทุกชนิดซึ่งได้ปรากฏมีอยู่ในหมู่มนุษยชาตินั้น ได้ปรากฏถูกจัดว่าเป็นผลลัพธ์แห่งคุณสมบัติและหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายให้ทำของพวกเขา ความดีและความชั่วได้ถูกแบ่งออกมาจากภาวะนิรันดร์ทั้งปวง และได้ถูกทำให้มีส่วนสัมพันธ์กับเจตภูตของเขา การสำแดงการกระทำของมนุษย์ให้ปรากฏถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกสร้างสรรค์อย่างหนึ่งเมื่อใดก็ตามที่พระผู้เป็นเจ้าทรงบังคับการกระทำที่ดีและการกระทำที่ชั่ว และบังคับคนดีและคนชั่ว เมื่อนั้นพระองค์จะประทานค่าเตือนมาให้ ทั้งนี้ก็เพื่อว่าการกระทำที่ดีและที่ชั่ว คนดีและคนชั่วจะได้ถูกสำแดงให้ปรากฏอย่างเปิดเผยและในชั่วอายุแรกของอาดัม เมื่อลูกหลานของอาดัมเกิดมีขึ้นมามากมาย และโลกก็เริ่มมีประชากรมากขึ้น และในการที่บุคคลเหล่านั้นมีความเกี่ยวพันกันทางสังคมมนุษยชาติก็เกิดมีความต้องการทุกสิ่งทุกอย่างขึ้นมา พระผู้เป็นเจ้าซึ่งทรงเป็นช่างศิลป์นิรันดร์จึงได้ทรงบอกวิชาช่างที่เป็นสาระดะสำคัญต่อความเกี่ยวข้องกันในทางสังคมไว้ในใจของมนุษย์ ดังนั้นพระองค์จึงได้ทรงเอาการเขียนและความเป็นปราชญ์มาให้แก่คนพวกหนึ่ง เอาความเป็นผู้รู้ศิลปะในการขี่ม้ามาให้แก่คนอีกพวกหนึ่ง ทรงเอาศิลปะการทอผ้ามาให้แก่คนพวกหนึ่ง และเอาศิลปะการใส่เกือกม้ามาให้แก่คนอีกพวกหนึ่ง ทั้งยังเอาศิลปะช่างไม้มาให้แก่คนอีกพวกหนึ่ง การช่างเหล่านี้ทั้งปวง ทั้งที่มีเกียรติและต่ำต้อย นับจากความเป็นนักปราชญ์และความเป็นผู้รู้ศิลปะในการขี่ม้ามา

จนถึงการปรุงสุราและการฟอกหนังนั้น พระผู้เป็นเจ้าของเขาได้ลงใจในจิตใจของคนทั้งหลาย โดยอาศัยความดีและความชั่วของคนเหล่านั้นซึ่งในส่วนลึกแห่งธรรมชาติของเขาจริง ๆ แล้ว ได้กลายเป็นเพื่อนฝูงแห่งเจตภูตของพวกเขาเหล่านั้น โดยอาศัยคุณธรรมที่มีอยู่ในภายในของเขาเอง ศิลปะการช่างที่ดี ๆ ก็ได้ตกลงไปสู่หัวใจของคนที่มีคุณธรรมและโดยอาศัยความชั่วที่อยู่ในภายในตัวเขา อาชีพเลว ๆ จึงได้ตกลงไปสู่จิตใจของผู้ที่มีความชั่วเป็นเจ้าเรือน ผู้ที่ได้รับการจรรโลงใจเช่นนั้น ได้เลือกเอาศิลปะการช่างที่ได้ถูกนำมาปะไว้ที่จิตใจของเขาและได้ปฏิบัติศิลปะการช่างเหล่านั้น และจากบุคคลเหล่านั้นก็เกิดมีศิลปะการช่างและทักษะและอาชีพต่าง ๆ ที่พวกเขาได้รับการจรรโลงใจสำหรับพวกเขาแล้ว การทำให้ศิลปะการช่างเหล่านั้นเกิดมีขึ้นได้ถูกทำให้เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

ศิลปะเหล่านี้ทั้งที่ประเสริฐและต่ำทรามได้กลายเป็นเพื่อนที่ซอมนั่นแห่งบุตรของพวกเขาบุตรรุ่นแรก ๆ ของอาดัม อนุชนของบุตรของอาดัมทั้งหลายได้เพิ่มเติมสัญลักษณ์ที่งดงามและน่าปรารถนาให้แก่ศิลปะการช่างของบรรพบุรุษให้สอดคล้องต้องกันกับความเร่งแห่งพุทธิปัญญาและสายตาอันไกลของเขา ดังนั้น ศิลปะการช่างฝีมือและอาชีพแห่งผลิตภัณฑ์ทุกชนิดที่มนุษยชาติปรารถนาจึงได้ถึงซึ่งความสมบูรณ์

โดยเหตุที่คุณธรรมได้ถูกสร้างขึ้นในบุคคลทั้งหลายที่ได้เลือกอาชีพที่ดีกว่าจากบุคคลเหล่านั้นเท่านั้นที่ได้เกิดมีคุณธรรม ความเมตตากรุณา ความโอบอ้อมอารี ความกล้าหาญ งามดี งานที่ดี ความซื่อสัตย์ การรักษาคำมั่นสัญญา ความจงรักภักดี ความเป็นผู้มีทัศนภาพที่บริสุทธิ์ ความยุติธรรม ความเสมอภาค การยอมรับหน้าที่ของคนทั้งหลาย บุญคุณที่ได้รับการพอใจ และความเกรงกลัวพระผู้เป็นเจ้า บุคคลเหล่านี้ถือกันว่าเป็นคนประเสริฐเกิดมาเป็นเสรีชน เป็นผู้มีความดีเครื่องวัดในศาสนา มีเทือกเถาเหล่ากอดีและมีชาติที่บริสุทธิ์ พวกเขาเหล่านั้นเท่านั้นที่มีค่าควรแก่การที่จะดำรงตำแหน่งในวงราชการในราชอาณาจักร และภายใต้การปกครองของผู้ปกครองบ้านเมืองซึ่งในฐานะผู้ว่าราชการที่สูงสุดย่อมถือว่าเป็นผู้นำและหัวหน้ามนุษยชาติเพียงคนเดียว ดังนั้น การปกครองของผู้ปกครองบ้านเมืองและกิจการต่าง ๆ ของเขาจึงเข้มแข็งและมีระเบียบ

แต่เมื่อไรก็ตามที่ความชั่วได้แทรกซึมเข้ามาสู่จิตใจของผู้ที่เลือกศิลปะที่เลวและอาชีพที่ต่ำทราม ก็จะปรากฏมีแต่ความหยาบโลน ความผิด ความทุกข์ยาก ความทุจริต บาป ความชั่ว การโกหก การพูดชั่ว ความเนรคุณ ความโง่เขลา ความอยุติธรรม การกดขี่ การไม่รู้จักรักหน้าที่ของตน การคดโกง ความทะเลาะวิวาท ความกระหายเลือด ความขี้โกง ความริษยา และความปราศจากคุณธรรม คนจะเรียกพวกเขาว่า คนที่เกิดในตระกูลต่ำทราม คนตลาด คนเลว คนทราม คนไร้ค่า “คนชั้นเลว” คนหน้าด่าน และคนมีชาติสกุลที่ไม่บริสุทธิ์ การกระทำทุกอย่างที่ผสมกับความเลวทราม และตั้งอยู่บนความไร้ศีลธรรมจะมาจากบุคคลพวกนี้แหละ การส่งเสริมคนเลว ๆ และคนที่เกิดมาในสกุลต่ำย่อมไม่ก่อให้เกิดประโยชน์อะไรแก่โลกเลย เพราะนับว่าเป็นการอวดดีมากที่จะทำอะไรขัดกับปรัชญาอันแห่งการสร้างสวรรค์

ผู้ปกครองบ้านเมืองจะต้องพิทักษ์รักษาระเบียบของสังคมไว้ตามเจตจำนงของพระผู้เป็นเจ้า

(จากเรื่อง พระคเวศ-นิญะหาคารี, ของบาร์นี, แผ่นที่ ๕๔a - ๕๔b, ๑๓๐a)

นับว่าเป็นหน้าที่ทางศาสนาและจำเป็นที่พระราชกษัตริย์ทรงมีจุดมุ่งหมายหลัก คือการคุ้มครองศาสนาและเสถียรภาพในการกิจของรัฐบาลจะต้องเจริญรอยตามภาคปฏิบัติของพระผู้เป็นเจ้าผู้สูงสุดในการสละที่ของตนให้ ผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเลือกและประทานเกียรติพร้อมด้วยความวิเศษ ความยิ่งใหญ่และความสามารถได้สัดส่วนกับคุณความดีของเขานั้นควรเป็นผู้ที่พระราชกษัตริย์ทั้งหลายจะต้องเลือกเฟ้นและให้เกียรติ...ผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าทรงสร้างสรรคให้มีคุณภาพแล้ว ๆ และให้เป็นที่ยังเกียจในบาป ความซื่อ และความโง่เขลาของเขา ผู้เป็นเสมือนเกมกีฬาของชาตานั้นได้ถูกทำให้เกิดขึ้นมาเป็นทาสของโลกนี้และเหยื่อที่ช่วยไม่ได้แห่งตัวตนที่เลวทรามยิ่งขึ้นไปอีกของเขานั้นควรได้รับการปฏิบัติและมีชีวิตอยู่ให้สอดคล้องต้องกันกับวิถีทางที่เขาได้ถูกสร้างขึ้นมานี้ ทั้งนี้เพื่อปรีชาญาณแห่งการสร้างสรรคของพระผู้เป็นเจ้าอาจรุ่งโรจน์อยู่ในหัวใจของคนทั้งปวงได้ แต่ถ้ามหาผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีธรรมชาติหันเหไปทางต่ำทรามหรือมีความปรารถนาลามก เอาแต่ใจตัวเองหรือขาดปรีชาญาณยอมให้เกียรติพวกวายร้าย ย่อมเชื่อว่าผู้ปกครองประเทศนั้นควรคำนึงพระผู้เป็นเจ้าและปฏิบัติต่อพระผู้เป็นเจ้าด้วยการเหยียดหยาม สำหรับผู้ปกครองบ้านเมืองที่ยกย่องผู้ที่พระผู้เป็นเจ้าไม่ทรงยกย่องให้ขัดแย้งกับปรีชาญาณแห่งการสร้างสรรคแล้ว และปฏิบัติต่อคนผู้นั้นดุจดังว่าเขาเป็นคนมีชื่อเสียงและมีเกียรติ เชื่อว่าทำตัวเองให้มีความสุขจากอำนาจและความเกรียงไกรที่ตนมีอยู่อย่างเหลือหลาย ผู้ปกครองบ้านเมืองเช่นนี้ไม่ควรยกย่องให้เป็นกาหลิบและเป็นผู้ช่วยพระผู้เป็นเจ้าเลย การที่เขาใช้ชื่อว่ากษัตริย์ก็กลายเป็นอาชญากรรมเพราะเขาทำอำนาจที่มากหลายของพระผู้เป็นเจ้าที่ไม่มิอะไรเปรียบปานให้เป็นเครื่องมือของบาป การขัดแย้งกับปรีชาญาณแห่งการสร้างสรรคย่อมทำร้ายเขาในโลกนี้และในที่สุดเขาก็จะถูกลงโทษในโลกหน้า

.....

ครูทุกประเภทจะต้องไม่พอใจต่อการเอาหินที่มีค่า (เพชรพลอย) ไปหย่อนที่คอกหอยสุนัข หรือเอาปลอกทองคำไปใส่ไว้รอบคอกหมูและหมี นั่นคือต้องไม่เอาหินที่มีค่าไปให้นุคคลที่เลวทรามต่ำช้าและไร้ค่า สำหรับคนเฝ้าร้านและคนที่เกิดในตระกูลต่ำ ครูก็ต้องไม่สอนมากไปกว่าใจการเกี่ยวกับนามา การถือศีลอด การบริจาคทาน และการจาริกแสวงบุญยังเมืองเมกกะ (มักกะฮะ) พร้อมกับคัมภีร์กุรอานบางบทและคำสอนบางส่วนของศาสนาอิสลามซึ่งถ้าปราศจากคัมภีร์กุรอานเสียแล้วศาสนาก็จะไม่ถูกต้อง และการทำนามาของเขาก็จะเป็นสิ่งที่เป็นไปได้ จะต้องไม่สั่งสอนบุคคลพวกนั้นยิ่งไปกว่านี้ เพราะจะเท่ากับนำเกียรติไปให้แก่ดวงวิญญาณที่ต่ำทรามของเขา จะต้องไม่สอนวิธีอ่านและเขียนให้แก่เขา ทั้งนี้ เพราะความวุ่นวายที่เกิดขึ้นส่วนมากเนื่องมาจากคนที่เกิดในตระกูลต่ำเกิดมีทักษะในความรู้ขึ้นมา การที่ภารกิจของศาสนาและรัฐบาลตกอยู่ในความสับสนวุ่นวายนั้นก็เนื่องมาจากการทำและการพูดของคนชั้นต่ำที่มีทักษะในความรู้นั่นเอง เพราะโดยอาศัยทักษะของเขา

เขาก็กลายเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้เก็บภาษีอากร เป็นนักบัญชี เป็นข้าราชการและเป็นผู้ปกครองบ้านเมือง ถ้าหากครูอาจารย์เป็นผู้ไม่เชื่อถือศาสนา และในเวลาทำการวิจัยก็พบว่าครูเหล่านี้ได้ให้ความรู้และสอนเรื่องหนังสือหรือการเขียนหนังสือให้แก่ชนชั้นต่ำละก็ เขาก็ควรจะถูกลงโทษเพราะการไม่เชื่อฟังโดยมีפקต้องสงสัย

ข้อความต่อไปนี้อีกสองตอนที่ได้มาจากข้อเขียนสมัยราชวงศ์โมกุล ก็แสดงทัศนะของบารนีที่คล้าย ๆ กันนั่นเอง หนังสือเล่มแรกชื่อ *คำตักเตือนเรื่องการปกครอง* ของมุฮัมมัด บากีร์ ข่าน ซึ่งเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๑๕๕ - ๒๑๕๖ เล่มที่สองแม้จะชื่อว่า *สถาบันของตีมูร์* แต่ อาบู ดาลิบ อัล - สุเซนนี่ก็เพิ่งเขียนขึ้นเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘๐ นี้เอง

(จากเรื่อง *เมอาชีระ-ยิ-ญะนาหฺคีรี*, ของมุฮัมมัด บากีร์ ข่าน, แผ่นที่ ๒๙ - ๓๑ passim)

ผู้ปกครองบ้านเมืองไม่ควรอนุญาตให้พลเมืองที่ไม่มีค่าซึ่งมีนิสัยชั่วช้ามีสิทธิเท่าเทียมกับประชาชนที่สืบสายมาจากตระกูลที่บริสุทธิ์และมีปรีชาญาณ และผู้ปกครองบ้านเมืองควรพิจารณาการคงตำแหน่งในระหว่างจารีตประเพณีที่เป็นพื้นฐาน และการใช้อำนาจการปกครองไว้ เพราะถ้าหากไม่มีความแตกต่างกันแห่งชนชั้นต่าง ๆ และคนชั้นต่ำสุดค่อยไต่ถึงการดำรงชีวิตที่เสมอด้วยชนชั้น "กลาง" และคนชั้น "กลาง" ค่อยไต่จนถึงการดำรงชีวิตที่เสมอด้วยชนชั้นสูงแล้ว ผู้ปกครองบ้านเมืองก็จะสูญเสียเอกสิทธิ์ และการทำลายมูลฐานของจักรวรรดิก็จะปรากฏขึ้นมา ด้วยเหตุผลข้อนี้เองผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีต...จึงไม่ทรงยอมให้ประชาชนชั้นเลวที่มีกำเนิดต่ำและผู้ที่ได้รับการสั่งสอนในเรื่องการขีดเขียนเข้าใจปัญหาเกี่ยวกับการทำให้สัญญาและกฎข้อบังคับต่าง ๆ เดิมเปี่ยม ทั้งนี้เพราะถ้าหากนิสัยนี้จะมียุติตลอดไป และพวกเขาจะพ้นจากอาชีพของเขาเพื่อดำรงตำแหน่งในหมู่ข้าราชการแล้ว แน่นนอนเหลือเกินที่ความเดือดร้อนจะแพร่ไปทั่ว และชีวิตของคนทุกชั้นก็จะขาดความเป็นระเบียบเรียบร้อย...จึงพิจารณาเห็นผู้ที่มีลักษณะละเอียดอ่อนอยู่ในภายในว่าเป็นผู้มีความควรแก่การศึกษา และจงหลีกเลี่ยงการให้การศึกษาแก่ผู้ที่คดโกงที่มีลักษณะภายในเลวร้าย เพราะหินทุก ๆ ก้อนมิได้กลายเป็นเพชร หรือเล็ดทุก ๆ หยดมิได้กลายเป็นชมดเลย ในบุคคลผู้ที่มีรูปร่างชั่วร้ายหยาบ มีลักษณะที่ชั่วร้าย และมีความหยาบคายนั้น เราจะไม่เห็นความจริงใจ วิสัยสามารถในอันที่จะปกครอง หรือการคำนึงถึงศาสนาเลย และเมื่อขจัดคุณสมบัติแห่งความจริงใจและความเมตตากรุณาซึ่งเป็นรากเหง้าแห่งสติปัญญาออกเสียแล้วเราก็หวังว่าจะได้รับข้อผิดพลาดทุก ๆ อย่างที่อาจมีได้จากเขา

(จากเรื่อง *ตาสูค-ฮิ-ตีมูร์*, ของอาบู ดาลิบ อัล - สุเซนนี่, หน้า ๑๕๘-๖๐)

ประการที่สี่ โดยอาศัยคำแนะนำและประเพณีนี้เอง ข้าพเจ้าจึงได้ทำให้ภารกิจภายในครอบครัวดำเนินไปได้เป็นปกติ และทำให้อำนาจหน้าที่ของข้าพเจ้ามั่นคง ซึ่งทำให้พวกอะมีร์ (ผู้ดี) และพวกอำมาตย์ ทหารและพลกนิกร ไม่อาจล่วงล้ำขอบเขตอันยุติธรรมแห่งตำแหน่งและขีดชั้นของตนได้ และแต่ละคนก็เป็นผู้รักษาดำแหน่งของตนเอง (หน้า ๑๖๐)

อาบู มันซูร์ ตีมูร์ (Abū Mansūr Tīmūr) (ขอพระผู้เป็นเจ้าได้ประทานพรแก่เขาเกิด) ทรงทราบว่าการรวบรวมภารกิจของโลกนี้ได้เจริญรอยตามการรวบรวมภารกิจของโลกหน้า ซึ่งในโลกนั้นจะมีผู้ปฏิบัติงานตามหน้าที่และข้าราชการ ผู้ช่วยและพวกมหาดเล็กซึ่งแต่ละคนจะปฏิบัติงานในตำแหน่งหน้าที่ของตน ๆ พวกเขาจะไม่ทำงานเกินขอบเขตหน้าที่ของตน และจะรอคอยโองการของพระผู้เป็นเจ้า เพราะฉะนั้น ท่านจะต้องเตือนไว้ล่วงหน้าว่า วิเชียร์ ทหาร ข้าราชการ คนรับใช้ ซึ่งแต่ละคนดำรงหน้าที่ในขอบเขตที่ตนได้รับมอบหมายนั้นจะรอคอยคำสั่งของท่าน จงทำให้คนทุกชั้นและทุกกลุ่มอยู่ภายในขอบเขตจำกัดของตน ทั้งนี้ก็เพื่อที่อาณาจักรของท่านจะได้มั่นคงและมีระเบียบ แต่ถ้าท่านไม่รักษาทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนในอาณาจักรของท่านแล้ว ความกาหลอลหม่านและการก่อการกบฏจลาจลก็จะเกิดขึ้นในแว่นแคว้นของท่าน เพราะฉะนั้น ท่านควรเฝ้าดูว่าทุกสิ่งทุกอย่างและทุกคนคงอยู่ในตำแหน่งหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องหรือไม่ (หน้า ๑๕๘).

บทที่ ๑๙

ความสำคัญแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์

พวกอินโด - มุสลิมสมัยกลางเป็นประชาชนที่มีจิตใจโน้มเอียงไปทางประวัติศาสตร์ไม่น้อยไปกว่าพวกมุสลิมอาหรับหรือเปอร์เซียสมัยกลางเลย การที่พวกมุสลิมพิชิตอินเดียได้ก่อให้เกิดความสับสนกันแห่งหนังสือประวัติศาสตร์ซึ่งส่วนใหญ่เขียนเป็นภาษาเปอร์เซีย โดยไม่มีเรื่องราวก่อน ๆ (นอกจากสำหรับพงศาวดารแคชเมียร์, พ.ศ. ๑๖๙๑ - ๑๖๙๒) และแนละไม่มีสิ่งเปรียบในอินเดียที่นับถือศาสนาฮินดูเลย หนังสือที่มีชื่อเสียง เช่น เรื่อง ตาริค-อิ-ฟิรุษ ซาฮี ของ ซิอา อุด-ดีน บารนี (ประมาณ พ.ศ. ๑๙๐๐) เรื่อง อัคบาร์นามะ ของ อะบูล ฟิซล์ (พ.ศ. ๒๑๓๓ เศษ ๆ) และเรื่อง มุนตะคิบ อุด-ตะวาริค ของ อับดุล กาดิร บะดาอูนี (ประมาณ พ.ศ. ๒๑๓๙) ต่างก็นับว่าเป็นยอดชีวประวัติหามาลย์แห่งประวัติศาสตร์ที่สง่างามที่สุดทั้งนั้น -

อิสลามในฐานะเป็นศาสนานั้นได้เพิ่มและกลับมุ่งไปยังผลประโยชน์ของอาหรับในอดีต ก่อนที่จะหันมานับถือศาสนาอิสลามซึ่งมีแสดงอยู่ในปรัมปราประเพณีเกี่ยวกับวันที่ทำสงครามที่เล่ากันมาด้วยปากเปล่า (อัยยาม) และวงศ์วานทางด้านเผ่าต่าง ๆ (อันซาบ) คัมภีร์กูราน ก็คือการยืนยันการเปิดเผยที่ก้าวหน้าในประวัติศาสตร์แห่งเจตจำนง เพื่อมนุษย์ของพระเจ้าเป็นเจ้า (๖.๙๒ ; ๓๕.๓๑) ซึ่งเตือนให้มนุษย์ชาติระลึกถึงลัทธิธรรมที่บรรดานบีที่สืบต่อ ๆ กันมาทางประวัติศาสตร์ได้เป็นสื่อให้มาก่อน แต่ได้ถูกละเลยเสีย มนุษย์ควรศึกษาประวัติศาสตร์ของโลกก่อนสมัยพระมุฮัมมัด ทั้งนี้ก็เพื่อความดีแห่งดวงวิญญาณของเขา อนึ่ง คัมภีร์กูรานได้เน้นถึงการที่มนุษย์จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อพระเจ้าเป็นเจ้าในการกระทำของเขา นั่นคือเรื่องประวัติของเขาในวันสุดท้าย (๑๗.๑๓, ๑๔) ดังนั้นข้อเท็จจริงเกี่ยวกับสิ่งที่มนุษย์ทำจึงเป็นสัจยชาตเวค ที่มีความสำคัญที่นำสะพรึงกลัวจริง ๆ

แล้วการศึกษาชีวิตของท่านนบีหรือศาสดาพยากรณ์ การกระทำและคำพูดของนบี และศึกษาชีวิต การกระทำ และการพูดของสาวกของนบีนั่น เมื่อว่าโดยแก่นแท้แล้วก็เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์นั่นเอง สำหรับมุสลิมส่วนใหญ่แล้ว การศึกษานี้ได้เพิ่มความสำคัญเท่าที่พวกเขาเห็นชีวิตที่ลอกเลียนแบบจากชีวิตของนบีและสาวกของนบีนั่นเอง อีกประการหนึ่ง คำสอนเกี่ยวกับความไม่ผิดพลาดแห่งความสอดคล้องและความเชื่อถือของพวกสุนนีที่ว่าทายาททางศาสนาของพระมุฮัมมัดได้ถ่ายทอดมายังประชาคมทั้งมวล ได้ตกแต่งการบันทึกเรื่องอดีตด้วยความจริงจิงแบบใหม่ คำบันทึกเช่นนั้นนับว่าเป็นสารัตถะสำคัญสำหรับการที่จะเป็นทาสที่แท้จริงของพระเจ้า และเป็นความหวังเพื่อความหลุดพ้นที่มีเหตุผล

ก่อนที่มุสลิมจะพิชิตอินเดีย ความสนใจในประวัติศาสตร์ในโลกมุสลิมนั้นได้รับแรงกระตุ้น

จากการพิจารณาที่ไม่ใช่เป็นทางศาสนาเช่นนั้น ในฐานะที่เป็นความภาคภูมิใจในเรื่องการที่มุสลิมพิชิตอินเดีย และในการที่ครอบครองและเผ่าต่าง ๆ มีบทบาทร่วมในการพิชิตอินเดีย และโดยการเกิดมีผู้ปกครองบ้านเมืองที่เป็นทหารที่เป็นอิสระ ผู้เร้าให้มีการสร้างประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงอำนาจความเมตตาการุณาและการให้ความอุปถัมภ์แก่การศึกษาของตน ผู้ปกครองบ้านเมืองเช่นนั้นมีความสนใจในการหาความสนุกสนานเพลิดเพลินจากเรื่องราวและปรัมปราประเพณีต่าง ๆ จากอิหร่านและเตอร์กิสถาน ก่อนที่จะหันมานับถือศาสนาอิสลาม เช่นเดียวกับที่สนใจในการที่จะรู้ชีวประวัติของนบี และเรื่องราวของประชาคมมุสลิมที่เป็นลูกหลานหลังจากที่นบีมูฮัมหมัดได้สิ้นชีพไปแล้ว หนังสือเรื่อง *ประวัติวันบิและกษัตริย์ต่าง ๆ* (ตาริค จุล-จุล วิล มุลูก) อันเป็นงานอนุสรณ์ของตะบะรี (Taba'ī : ถึงแก่กรรม พ.ศ. ๑๔๖๖) นั้น ดำรงอยู่ตรงที่กระแสน้ำแห่งศาสนาอิสลามและที่มิใช่ศาสนาอิสลามมาบรรจบกันในประวัติศาสตร์ (historiography) ของมุสลิม

ประวัติศาสตร์อินโด - มุสลิม (ดังที่มีปรากฏในโลกมุสลิมในที่อื่น) ได้สะท้อนให้เห็นภาพและบางทีก็ตั้งใจโฆษณาในคติทางศาสนาผสมการเมืองและสังคมที่ได้กล่าวมาแล้วในบทก่อน ๆ วัตถุประสงค์ของประวัติที่เป็นอินโด - มุสลิมที่ส่วนใหญ่พวกข้าราชการสำนักผู้ที่มีความจงรักภักดีในกษัตริย์และข้าราชการเป็นผู้เขียนนั้นเป็นแบบที่มีความเห็นว่าพระผู้เป็นเจ้าทรงอยู่โดยพระองค์เดียวในข้อที่ว่าบุคคลเหล่านี้ตั้งจุดประสงค์เพื่อที่จะสอนศาสนาที่แท้โดยอาศัยตัวอย่างทางประวัติศาสตร์บ้าง เพื่อรักษานับถือการกระทำที่สำคัญ ๆ เพื่ออบรมศีลธรรมอันดีงามแก่อนุชนชาวมุสลิมรุ่นต่อ ๆ ไปบ้าง เพื่อให้ประวัติศาสตร์ของศาสนาในอินเดียสอนใจคนขึ้นมาบ้าง เพื่อยกย่องผู้ปกครองบ้านเมืองบางองค์หรือเชื้อสายผู้ปกครองบ้านเมืองบางสายโดยเฉพาะบ้าง และเพื่อทำสิ่งต่าง ๆ ทั้งหมดนั้นบ้าง ประวัติศาสตร์ทำนองนั้นเป็นจำนวนมากได้เขียนขึ้นตามพระบรมราชโองการบ้าง หรือเขียนขึ้นเพื่อหวังจะได้รับพระบรมราชูปถัมภ์บ้าง

ดังนั้น ประวัติศาสตร์ของมุสลิมสมัยกลางในอินเดีย ก็เป็นอย่างเดียวกับในเปอร์เซียสมัยกลางที่นับถือศาสนาอิสลามจะนั่นคือ ได้ยอมรับ (ณ ที่ที่มีได้แสวงหาทางที่จะจูนเจือ) ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับระเบียบทางศาสนาและทางสังคมที่ตั้งอยู่บนพื้นฐาน โดยปริยายระหว่างพวกอุละมา กับผู้อุปถัมภ์และผู้คุ้มครองพวกอุละมาซึ่งเป็นผู้ปกครองบ้านเมืองที่ตั้งอยู่ในศีลในธรรม ในอันที่จะทำให้ชีวิตที่ดีงามยืดยาวออกไป อีกประการหนึ่ง โดยการเพ่งอยู่ที่การกระทำแห่งผู้ปกครองที่ทรงอำนาจ นักประวัติศาสตร์อินโด - มุสลิม ได้ช่วยทำให้อัตตาธิปไตยในฐานะเป็นสถาบันทางการเมืองแบบอินโด - มุสลิมมั่นคง ความโน้มเอียงเช่นนั้นจะเห็นได้จากคำนำเรื่อง *อัคบาร์ - นามะ* ของ อะบูล ฟิซล์ ซึ่งในหนังสืออนัน อะบูล ฟิซล์ ได้ทำลายแม้กระทั่งทฤษฎีเกี่ยวกับดุลยภาพระหว่างสถาบันทางศาสนาและฝ่ายปกครองที่แยกกัน

นักประวัติศาสตร์ อินโด - มุสลิม แทบทุกคนสันนิษฐานว่าประวัติศาสตร์ของพวกมุสลิม

เป็นสิ่งที่น่าจะได้รับความสะดวก โดยเฉพาะหลังจากที่ได้ตั้งราชวงศ์โมกุลขึ้นมาแล้ว บุคคลเป็นจำนวนมากได้ให้ทัศนะทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองของพวกมุสลิมในอินเดียตั้งแต่สมัยที่พวกมอริตพิชิตหรือบางทีก็ตั้งแต่ที่มะหะหมัดแห่งฆันนิพิชิต การเข้าใจให้พวกอินโด-มุสลิมที่รู้หนังสือเหล่านี้มีอำนาจเข้าใจตัวเองว่าเป็นประชาคมที่แยกออกไปต่างหากประชาคมหนึ่ง ซึ่งมีประวัติศาสตร์และอุดมการณ์วิทยาแยกจากพวกอินดูนั้นจะต้องถือว่าเป็นผลพลอยได้ที่สำคัญแห่งข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ของพวกอินโด - มุสลิม

ความสัมพันธ์และระยะเวลาไม่ยอมให้มีการอธิบายและการแสดงภาพประกอบเทคนิคทางประวัติศาสตร์ของพวกอินโด - มุสลิมเลย วัตถุประสงค์แห่งข้อเขียนต่าง ๆ ก็เพียงเพื่อแสดงให้เห็นภาพสาระสามประการที่เกี่ยวข้องกับสาระของบทก่อน ๆ ไม่มีการแนะนำสาระเหล่านั้นเป็นแม้เพียงดรรชนีบอกขอบเขตแห่งข้อเขียนทางประวัติศาสตร์ของอินโด - มุสลิมด้วยซ้ำไป

การศึกษาประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นการสนับสนุนการที่มุสลิมออร์ทอดอกซ์ สร้างมโนภาพเกี่ยวกับระเบียบของโลกที่เป็นบูรณาการรวมหน่วย

(จากเรื่อง ตาริค-อิ-ฟิรุษ ซาฟี, ของบาร์นี, หน้า ๙ - ๑๗)

นอกจากศาสตร์ว่าด้วยหนังสืออรรถาธิบายคัมภีร์กูราน ปรีมปราชะเพณี ธรรมศาสตร์ และวิถีทางที่ลึกลับของพวกเชคซูฟีแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้สังเกตเห็นความก้าวหน้าเช่นนั้นจากการศึกษาแขนงใด ๆ ที่ข้าพเจ้าได้มาจากประวัติศาสตร์เลย ประวัติศาสตร์เป็นความรู้เกี่ยวกับบันทึกเหตุการณ์และปรีมปราชะเพณีของบรรดานบี กานลิบ สุลต่าน และคนสำคัญ ๆ ทางศาสนาและทางฝ่ายบ้านเมือง การติดตามศึกษาประวัติศาสตร์เป็นการศึกษาเรื่องคนสำคัญ ๆ ของศาสนาและบ้านเมืองที่มีชื่อเสียงในด้านคุณสมบัติที่ดีเลิศหรือผู้ได้กลายมาเป็นคนมีชื่อเสียงในหมู่มนุษยชาติ เพราะงานสำคัญ ๆ ของเขาโดยเฉพาะ คนชั้นต่ำด้อย คนคดโกง ผู้ที่ไม่เหมาะสมและไม่มีค่า ผู้ที่มีปมด้อย และผู้ที่มีประณิธานต่ำ ผู้ที่ไม่ทราบว่ามีหวนอนปลายเท้ามาจากไหน และผู้ที่มีลักษณะเลว ผู้ที่ไม่มีเชื้อสายผู้ดี และผู้ที่มีตระกูลต่ำ คนที่ชอบปล่อยกาลเวลาให้ล่วงไปโดยไร้ประโยชน์ และคนแสเฟลตามตลาด ทั้งหมดนี้ไม่มีความเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์เลย ประวัติศาสตร์มิใช่การค้าและทักษะของเขา ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์มิได้ทำให้บุคคลเหล่านั้นก้าวหน้าและทำให้เขาได้รับประโยชน์ในเหตุการณ์ใด ๆ เลย เพราะประวัติศาสตร์เป็นการบันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับคุณสมบัติที่สำคัญ ๆ และดีงาม และเรื่องราวเกี่ยวกับคุณธรรม ความเลอเลิศ และการกระทำที่ดีงามของคนสำคัญ ๆ ทางศาสนาและทางบ้านเมือง มิใช่เป็นการบันทึกความชั่วของพวกคดโกง คนชั้นต่ำ คนที่มีตระกูลต่ำและชาวตลาด ผู้รักคุณสมบัติเลว ๆ เพราะธรรมชาติที่โง่งม ๆ ของเขา และผู้ที่ไม่มีความต้องการประวัติศาสตร์ใด ๆ เลย ดูจะเป็นอันตรายมากกว่าที่คนเลวทรามต่ำช้าจะอ่านและรู้ประวัติศาสตร์ มิใช่เป็นความจริงก้าวหน้าของพวกเขาเลย เป็นไปได้ไหมที่จะไรจะมีคุณค่าต่อประวัติศาสตร์ยิ่งไป

กว่าการที่คนชั้นต่ำทราบดีว่าไม่มีความปลอดภัยหรือความไม่มั่นคงใด ๆ เพื่อความรู้แบบที่หายากนี้ เพราะไม่มีประโยชน์อะไรแก่พวกเขาในเรื่องการปฏิบัติเลย ๆ และศีลธรรมที่เลว ๆ ของเขาเลย และว่าประวัติศาสตร์เป็นเพียงศาสตร์เกี่ยวกับการรู้ในแง่ใด ๆ ที่ทำให้เขาไม่ปรารถนาผลประโยชน์ใด ๆ เลย ?

แต่ผู้ที่เกิดจากชาติตระกูลที่สูงและมีสายเลือดที่ดีที่ได้มีผู้อธิบายว่าในเชื้อสายของเขาก็มีเกียรติที่ยิ่งใหญ่และชาติกำเนิดที่สูงส่งนั้น พวกเขาไม่อาจหลีกเลี่ยงการรู้ประวัติศาสตร์และการใช้ประวัติศาสตร์ได้เลย พวกเขาไม่อาจดำรงชีวิตอยู่โดยไม่ได้ใช้ประวัติศาสตร์ ในหมู่บุคคลที่สำคัญ ๆ ทั้งหมด คือผู้ที่เกิดในตระกูลสูง ผู้ที่มีเชื้อสายเป็นผู้ดี และผู้ที่สืบเชื้อสายมาจากผู้ดีนั้น นักประวัติศาสตร์เป็นผู้ที่น่ารักยิ่งกว่าชีวิต และพวกเขาปรารถนาจะเจริญรอยตามนักประวัติศาสตร์ซึ่งมีชื่อเสียงที่จะทำให้นักสำคัญ ๆ ทางศาสนาและทางบ้านเมืองพบชีวิตนิรันดร์ได้

พวกผู้นำทางศาสนาและผู้นำทางบ้านเมืองได้พร่ำถามถึงคุณค่าของประวัติศาสตร์ไว้อย่างยืดยาว

คุณค่าประการแรก ก็คือว่าหนังสือที่เป็นพระวจนะของพระเจ้าเป็นเจ้าล้นเต็มไปด้วยรายงานเกี่ยวกับการกระทำของมนุษย์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเป็นบุคคลที่ดีที่สุดที่พระเจ้าทรงสร้างขึ้นและบันทึกเหตุการณ์ของสุลต่านซึ่งเป็นผู้ปกครองมนุษย์ เกี่ยวกับความโหดร้ายทารุณและการกดขี่ของสุลต่านเป็นส่วนใหญ่ ประวัติศาสตร์เป็นแบบฟอร์มแห่งความรู้ซึ่งเต็มไปด้วยคำดักเตือน ที่ผู้มีตาสำหรับดูสำหรับฟังควรจะเอาใจใส่

คุณค่าประการที่สอง ก็คือศาสตร์ว่าด้วยชะตา อันได้แก่คำพูดและการกระทำของท่านนบีหรือศาสดาพยากรณ์และความรู้แบบที่มีค่ามากที่สุดขั้นหนึ่งในหนังสืออรรถาธิบายคัมภีร์กุรอาน การค้นพบและการยืนยันของผู้ที่กล่าวพรรณนาเรื่องราว และแบบฟอร์มเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่บันทึกไว้ในปริมปราประเพณีกิจกรรมทางด้านการสงครามของท่านนบี การจัดตั้งวิทยาว่าด้วยการบันทึกพงศาวดาร การยกเลิกปริมปราประเพณีต่าง ๆ ทั้งหมดนี้เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ และด้วยเหตุผลข้อนี้เอง วิชาประวัติศาสตร์จึงผูกพันอยู่กับศาสตร์ว่าด้วยปริมปราประเพณีอย่างสิ้นเชิง อินฮามคนสำคัญ ๆ ได้กล่าวว่าประวัติศาสตร์และปริมปราประเพณีเป็นฝาแฝดกัน และถ้าหากนักปริมปราประเพณีมิได้เป็นนักประวัติศาสตร์แล้ว เขาก็จะไม่ทราบกิจกรรมของท่านนบีหรือศาสดาพยากรณ์และสาวกของท่านนบีซึ่งเป็นผู้รายงานดั้งเดิมเกี่ยวกับชะตา ถ้าปราศจากประวัติศาสตร์เสียแล้ว เหตุการณ์ที่แท้จริงและสามัญของสาวกก็จะไม่เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าแตกต่างจากสาวกและสามัญที่เก๊ ๆ อย่างไร เมื่อใดนักปริมปราประเพณีมิได้เป็นนักประวัติศาสตร์ กิจกรรมของเขาก็จะเชื่อถือไม่ได้อย่างแน่นอน และนักปริมปราประเพณีก็จะไม่สามารถให้เรื่องราวที่แท้จริงเกี่ยวกับปริมปราประเพณีหรือ

ความสำคัญแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์

๕๔๑

อธิบายเรื่องราวเหล่านั้นอย่างถูกต้องได้ อนึ่งเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสมัยนี้ และสาวกของนบี และคำอธิบายและการวิเคราะห์ของนบีและสาวกทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาเหตุแห่งการเร่งเร้าใจและความมั่นใจสำหรับหัวใจของประชาคมมุสลิมทุกยุคทุกสมัย ทั้งหมดนี้จะทราบได้ก็โดยอาศัยประวัติศาสตร์

คุณค่าประการที่สาม ที่ได้รับจากประวัติศาสตร์ ก็คือว่าประวัติศาสตร์เป็นวิถีที่จะทำให้เกิดมีพุทธิปัญญาและความเข้าใจมากยิ่งขึ้น ทั้งยังเป็นวิถีทางที่จะทำให้เกิดการตัดสินใจและการวางแผน มีความถูกต้องยิ่งขึ้น จากการศึกษาประสบการณ์ของคนอื่น ๆ เขาก็จะมีประสบการณ์ด้วยตนเอง และโดยอาศัยความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ คือโดยการรู้สิ่งที่ได้เกิดขึ้นมาแล้วในครั้งก่อน ๆ เราก็จะแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเด็ดขาด อาริสโตเติลและบุซรูญมิห์ (Buzurjimihr) วิเชียรของผู้ปกครองชาวซัซซาเนียนพระนามว่า นอชิรวาน (Noshirwan) ได้กล่าวว่า การรู้ประวัติศาสตร์ย่อมเป็นการยืนยันและทำให้การตัดสินใจที่ถูกต้องมั่นคง ในข้อที่ว่าความรู้เกี่ยวกับเหตุการณ์ก่อน ๆ เป็นพยานหลักฐานแสดงถึงความยุติธรรมและความดีงามแห่งความเห็นที่จะมีมาในภายหลัง

คุณค่าประการที่สี่ ที่จะได้รับจากประวัติศาสตร์ก็คือว่า โดยอาศัยความรู้ทางประวัติศาสตร์ และโดยอาศัยการเข้าใจเหตุการณ์ทั้งที่เพิ่งเกิดเมื่อเร็ว ๆ นี้และที่เกิดขึ้นมาแล้ว หัวใจของสุลต่านมาลิก วิเชียร และคนสำคัญอื่น ๆ ยังคงมั่นคงอยู่และถ้าหากความวิบัติที่น่าสะพรึงกลัวบางอย่างจากสวรรค์เกิดแก่ผู้ปกครองบ้านเมือง ผู้ปกครองบ้านเมืองก็จะไม่ตกอกตกใจ และการเยียวยารักษาโรคภัยของจักรวรรดิก็จะปรากฏแจ่มแจ้งแก่ผู้ปกครองบ้านเมืองทั้งหลายเพราะอาศัยวิธีการเยียวยารักษาโรคภัยที่บรรพชนได้ใช้มาแล้ว ในหัวใจของผู้ปกครองบ้านเมืองนั้น พวกเขาอาจไม่มีแผนการและโครงการที่พวกเขาได้วางแผนไว้ และสังเกตเห็นนิมิตแห่งสิ่งร้ายแรงที่จะเกิดขึ้นล่วงหน้า คุณค่าข้อนี้ นับว่าเป็นคุณค่าที่เป็นไปได้ที่สำคัญที่สุด

คุณค่าประการที่ห้า จากความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ ก็คือว่า ความรู้เกี่ยวกับบันทึกเหตุการณ์ของท่านนบีหรือศาสดาพยากรณ์และความขึ้น ๆ ลง ๆ ของนบีทั้งหลาย และวิถีทางที่นบีทั้งหลายยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นอะไรก็เกิดขึ้นแก่ท่านด้วยความอดทนและด้วยการลาออกจากตำแหน่งก็ตามนั้นอาจกลายเป็นสาเหตุทำให้ผู้ที่รู้ประวัติศาสตร์มีความอดทนและลาออกจากตำแหน่งได้ การที่นบีแสวงหาความหลุดพ้นจากความวิบัติอยู่ตลอดเวลาได้กลายเป็นวิธีสร้างความหวังให้แก่ผู้ที่รู้ประวัติศาสตร์ โดยเหตุที่เป็นที่ทราบโดยประจักษ์จากประวัติศาสตร์แล้วว่า ความวิบัติทุกชนิดได้มีต่อนบีทั้งหลาย (ซึ่งเป็นคนที่ดีที่สุดใน) นั้น หัวใจของชาวมุสลิมจึงไม่ถึงกับตุลุ่มอกตุลุ่มใจถ้าหากความวิบัติที่เราทราบล่วงหน้าไม่ได้มาถึงตัวเขา

คุณค่าประการที่หก จากความรู้ประวัติศาสตร์ ก็คือว่า คุณสมบัติตามธรรมชาติของผู้ที่ได้รับเลือก ของผู้ที่มีความยุติธรรมและของผู้ที่มีเมตตากรุณา ความหลุดพ้นและสถานะที่สูงส่งของ

พวกเขาจะพบตำแหน่งในหัวใจ และการกระทำชั่วของพวกเขาที่ขอบลพหลัภูมิน พวกทรรษา และพวกที่ขอบกตชี การทำลายล้างชั้นอันติมะและโรคระบาดที่มีผลกระทบกระเทือนต่อพวกเขา ก็จะเป็นที่ประจักษ์แก่บรรดาสุลต่าน วิเชียร์ และผู้ปกครองบ้านเมืองที่นับถือศาสนาอิสลาม รางวัลแห่งบุญและผลแห่งบาปได้มีพิสูจน์อยู่ในภารกิจแห่งการปกครองทางโลกแล้ว และกาหลิบ สุลต่านและผู้ปกครองบ้านเมืองที่มีโชคดีย่อมมีจิตใจโน้มเอียงไปทางคุณงามความดีและความประเสริฐ และกษัตริย์แห่งศาสนาอิสลามย่อมไม่ตกอยู่ในก้ามปูคือลัทธิทรรษาและการกตชีแน่ และย่อมจะหลีกเลี่ยงพฤติกรรมที่หยิ่งโสในอันที่จะบริหารบ้านเมืองของตน และคงจะไม่ละทิ้งสิ่งที่มีลักษณะภาพดังที่คนผู้รับใช้ของพระเจ้าต้องการผลประโยชน์แห่งการกระทำชอบของกาหลิบและสุลต่าน วิเชียร์ และผู้ปกครองบ้านเมือง ย่อมแผ่ไปในหมู่ประชาชนทั้งที่อยู่ใกล้และไกลทั้งปวง

คุณค่าประการที่เจ็ด จากประวัติศาสตร์ . ก็คือว่า ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องที่ไม่อาจแยกออกจากความจริงได้ บุคคลสำคัญ ๆ ทั้งทางศาสนาและทางฝ่ายบ้านเมืองทุกยุคทุกสมัยได้กล่าวไว้ว่า ประวัติศาสตร์มีพื้นฐานอยู่ที่ความจริง ดังนั้น อับราฮัม (Abraham) จึงได้สร้างคำขอร้องนี้จากพระเจ้าเป็นเจ้า และได้สวดอ้อนวอนต่อพระองค์ว่า : “ขอให้ข้าพเจ้าได้รับรายงานที่ดีในหมู่นุชนรุ่นต่อ ๆ ไปเถิด” ในการต่อว่าพวกที่เขียนรายงานโกหกไว้ พระเจ้าเป็นเจ้าได้ตรัสว่า : “พวกเขาได้บิดเบือนพระวจนะให้ผิดแผกไปจากความหมายที่แท้จริง” พระเจ้าเป็นเจ้าทรงถือว่าการโกหกและการพูดล่อลวงเป็นการกระทำที่มีอันตรายมาก

การเขียนประวัติศาสตร์เป็นเรื่องพิเศษเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ ๆ และบุตรของบุคคลสำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับการบริหารเรื่องความยุติธรรม เสรีภาพ สังฆกรรม และสิทธิ ทั้งนี้เพราะประวัติศาสตร์เป็นการพรรณนาถึงความดีและความชั่ว ความยุติธรรมและอธรรม คุณธรรมและความปราศจากคุณธรรม คุณสมบัติที่ควรยกย่องและคุณสมบัติที่น่ารังเกียจ การเชื่อฟังและการไม่เชื่อฟัง บุญและบาปในอดีต ซึ่งจะทำให้ผู้อ่านสมัยต่อมาได้ถือเอาสิ่งต่าง ๆ เหล่านั้นเป็นการเตือนใจตนเองและจะได้เข้าใจถึงคุณค่าและอันตรายแห่งการปกครองทางโลก ความเมตตากรุณาและความคดโกงของจักรวรรดิ แล้วเจริญรอยตามความเมตตากรุณาและหลีกเลี่ยงความคดโกงนั้นเสีย และขอพระเจ้าเป็นเจ้าทรงคุ้มครองด้วยเถิด ! ถ้าหากคนชอบโกหกและพวกโสทรญาติใช้ความผิดต่าง ๆ และอาศัยธรรมชาติที่ต่ำช้าและลามกเขียนประวัติการกระทำที่ไม่เหมาะสมลงในชีวิตของคนสำคัญ ๆ ในอดีต เอาคุณสมบัติที่เลวทรามต่ำช้าเหล่านั้นมาใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์และเขียนระบายเรื่องราวต่าง ๆ ด้วยการโกหกปกปิดและการพูดล่อลวง ทำให้เรื่องโกหกเป็นเสมือนเรื่องจริง แล้วก็เขียนเรื่องโกหกลงไป และไม่เกรงกลัวอาชญากรรมไม่ว่าจะในโลกนี้หรือโลกหน้าทั้งสิ้น และไม่หวาดสะอื้นที่จะต้องไปตอบปัญหาในวันสุดท้าย ซึ่งจะ使人คนดีถูกเรียกตัวและถูกพรรณนาว่าเป็นคนคดโกงเพราะอาชญากรรมที่ปิดบังที่เขาได้พูดถึง ทั้งหมดนี้เป็นเรื่องที่น่าสะพรึงกลัวและเลวร้ายยิ่งขึ้นไปอีก การพูดและการเขียนของคนคดในข้อหาในกระดุกซึ่งดูเหมือนจะดีนั้นนั่นแหละ ที่ถือว่าเป็นแบบความประพฤติ

ชั่วร้ายที่เลวร้ายที่สุด

โดยเหตุที่บันทึกประวัติศาสตร์ไม่ได้พูดถึงการรับรองและป่าวประกาศเรื่องการปฏิบัติของ
 สุลต่านและบุคคลสำคัญ ๆ เพราะฉะนั้นจึงจำเป็นที่นักประวัติศาสตร์จะต้องเป็นบุคคลที่น่าเคารพและ
 มีชื่อเสียงในด้านความจริงและการกระทำที่ยุติธรรม ทั้งนี้ก็เพื่อที่นักศึกษาทั้งหลายจะได้เชื่อถือได้อย่าง
 เต็มที่ในสิ่งที่นักประวัติศาสตร์เขียนไว้โดยมิได้อ่านาจนหน้าที่ที่เขียนไว้เป็นลายลักษณ์อักษร และดัง
 นั้นนักประวัติศาสตร์ก็อาจได้รับความเชื่อถืออยู่ในหมู่บุคคลที่มีเกียรติทั้งหลาย เพราะไม่มีการรับประกัน
 ใด ๆ สำหรับบุคคลผู้มิเกียรตินอกจากในข้อเขียนของบุคคลที่ควรแก่การเคารพเท่านั้น มิฉะนั้นแล้ว
 ก็จะไม่มีความสงสัยแม้แต่น้อยในเรื่องเกี่ยวกับศรัทธาที่แท้จริงและความเมตตากรุณาของเขา...

จะต้องเป็นที่ทราบกันดีว่าอะไรก็ตามที่บุคคลที่น่าเคารพนับถือได้เขียนไว้ในหนังสือประวัติ-
 ศาสตร์ของเขาย่อมเป็นเรื่องที่คนอื่น ๆ จะเชื่อถือได้ และอะไรก็ตามที่บุคคลที่ไม่มีใครรู้จักกำพิศที่เขา
 แต่ใจตัวเองเขียนไว้ คนฉลาดย่อมไม่เชื่อถือ ประวัติศาสตร์ที่พวกคดโกงเขียนไว้ได้กลายเป็นหนังสือ
 เก่าอยู่ในร้านขายหนังสือและต่อมาก็จะส่งกลับไปเข้าโรงงานทำกระดาษใหม่

โดยเหตุที่นักประวัติศาสตร์จะต้องเป็นบุคคลในหมู่ผู้ที่มีชื่อเสียงและน่าเคารพนับถือ ดังนั้น
 ความดีงามแห่งศาสนาและนิกายของศาสนาที่เขานับถือจึงนับว่าเป็นเงื่อนไขประการหนึ่งแห่งการเขียน
 ประวัติศาสตร์ของเขา มิฉะนั้นแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นก็จะเป็นดุจในกรณีของบุคคลที่ถือศาสนาผิด ๆ และมี
 ศรัทธาที่ชั่วร้ายอันเนื่องมาจากอคติทางด้านกรรมพันธุ์ และความเกลียดชังที่สืบมาทางสายเลือด เช่น
 พวกชีอะห์และคาริไญต์ (Kharijites) ซึ่งได้เขียนเรื่องโกหกเกี่ยวกับสาวกของท่านบิหรหรือศาสดาพยากรณ์
 ขึ้น นักเขียนรุ่นก่อน ๆ ผู้ถือศาสนาผิด ๆ และถือศาสนาที่ชั่วร้ายได้เอาความจริงกับความบกพร่อง
 ผสมเข้าไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ของตน พวกเขาได้สร้างปรัมปราประเพณีที่มีชื่อเสียงแต่ถูกปฏิเสธ
 ไว้ในหนังสือของเขา เมื่อใดก็ตามที่ ศาสนา นิกายของศาสนาและความเชื่อถือที่ชั่วร้ายของนัก
 ประวัติศาสตร์ยังไม่เป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ผู้อ่าน ผู้อ่านทั้งหลายย่อมยกนักเขียนประวัติศาสตร์ไว้ในหมู่
 บรรพชนของตน พวกเขาย่อมคิดว่าบางทีนักประวัติศาสตร์เหล่านั้นกำลังเขียนความจริง ใครก็ตาม
 ที่ไม่รับรองเจตนาที่จะหลอกลวงของประชาชนที่นับถือศาสนาที่ผิดซึ่งวิถีทางของประชาชนเช่นนั้นก็คือ
 จะต้องจำความเชื่อผิด ๆ ของตนและศาสนาที่สกลปรกلامของตนไว้เป็นความลับในหมู่พวกตนแล้ว
 เอาเรื่องที่โกหกกับเรื่องที่ขึ้นซึ่งได้มีอยู่ในลัทธิคำสอนที่น่ารังเกียจของตนผสมเข้ากับความป็นญาติกัน
 แห่งปรัมปราประเพณีที่แท้จริงที่เป็นที่ทราบกันดีแล้ว พวกเขาจะเขียนเรื่องความเชื่อที่ผิด ๆ ของตน
 ลงในข้อเขียนที่ถูกปฏิเสธของตนเอง ซึ่งจะทำให้นักเขียนผู้ไม่ได้บอกให้ทราบเหตุการณ์ที่แล้ว ๆ มา
 เป็นการล่วงหน้าก็อาจทราบถึงความเชื่อที่ผิด ๆ และวิถีทางแบบคดในข้ออในกระดุกของพวกนั้น
 และเข้าใจศาสนาของนักประวัติศาสตร์ที่ชอบโกหก แล้วความยากลำบากก็จะมาตกอยู่กับศาสนาที่
 แท้จริงของเขาเอง ทั้งนี้โดยการศึกษา นักเขียนเหล่านั้นที่มีวามสุขอยู่กับความผิดพลาด แล้วเขาก็จะ

เข้าใจว่าสิ่งที่นักประพันธ์นอกศาสนาแต่งไว้นั้นถูกต้อง

ผลประโยชน์ที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งที่ได้จากการเข้าใจประวัติศาสตร์ก็คือว่า โดยอาศัยประวัติศาสตร์นั้น พวกสุนนีในอดีตได้กลายเป็นผู้รู้จักความเชื่อถือที่ถูกต้องแตกต่างจากความเชื่อถือที่ผิดและรู้จักผู้สนับสนุนศาสนาอิสลามที่มีศรัทธาว่าแตกต่างจากผู้สนับสนุนที่ไม่มีศรัทธา ทั้งนี้ก็จากผู้ที่มีโชอรรรุดดอกขึ้นนั่นเอง เรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เชื่อถือได้ย่อมแตกต่างจากลัทธิที่ถูกปฏิเสธและพวกอหิหม่ามของนิกายสุนนีและประชาคมสุนนีก็ได้หันไปหาศาสนาที่แท้จริงพร้อมกับความเข้มแข็งที่เกิดขึ้นใหม่

เงื่อนไขแห่งการเขียนประวัติศาสตร์ที่จำเป็น และเงื่อนไขประการหนึ่ง ซึ่งมีบุญคุณอย่างที่สุด ในผลประโยชน์ที่เกิดจากความเมตตากรุณา ก็คือว่า เมื่อนักประวัติศาสตร์เขียนถึงเรื่องวิเศษ ๆ การกระทำที่ดี ๆ ความยุติธรรม และคุณประโยชน์ของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือบุคคลสำคัญ ๆ นั้น เขาจะต้องไม่ปิดบังความชั่วและการทำชั่วของผู้ปกครองบ้านเมืองหรือบุคคลสำคัญ ๆ นั้น และจะไม่เอาวิถีทางที่สนุกสนานมาใช้ในการเขียนประวัติศาสตร์ ถ้าหากเขาพิจารณาเห็นว่าเป็นหนทางที่ดี เขาก็ควรพูดอย่างเปิดเผย แต่ถ้าเห็นว่ามีโทษวิธิต่างที่ดี เขาก็ควรพูดเป็นเชิงให้เข้าใจเอาเอง พูดเป็นนัย พูดเปรย ๆ และพูดพาดพิงแบบผู้รู้ ถ้าหากเขาไม่สามารถเขียนเกี่ยวกับอาชญากรรมในสมัยนั้นเพราะความหวาดกลัวละก็ ควรให้อภัยเขา แต่เขาจะต้องเขียนความจริงเกี่ยวกับอดีต ถ้าหากนักประวัติศาสตร์ถูกผู้ปกครองบ้านเมือง วิเชียร หรือคนสำคัญ ๆ สมัยนั้นโบยตี หรือได้รับความโปรดปรานและความอุปถัมภ์บำรุงมากเขาก็ควรจะเขียนประวัติศาสตร์ในทำนองที่ว่าจะเป็นไปไม่ได้ที่เราจะเข้าใจว่าเขาได้รับความกรุณาหรือการปฏิบัติที่ไม่ดี ได้รับความอุปถัมภ์หรือเงินทองจากบุคคลสำคัญ มิฉะนั้นแล้วก็จะเกิดมีผลว่าเขาควรจะเขียนขัดแย้งกับความจริงเกี่ยวกับความดีงามและความชั่วร้ายที่ไม่มีอยู่ และความดีความชั่วของการกระทำและเหตุการณ์ที่มีได้บังเกิดขึ้นเลยได้ แต่ความตั้งใจของนักประวัติศาสตร์ที่ตรงไปตรงมา มีศรัทธามั่นคงในศาสนา และมีความจริงใจ ควรจะมุ่งอยู่ที่การเขียนความจริง เขาควรจะหวาดกลัวที่จะต้องไปตอบปัญหาในวันสุดท้าย...

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว ประวัติศาสตร์ก็เป็นแบบฟอร์มแห่งความรู้ที่หายากและมีประโยชน์แบบหนึ่ง และการเขียนประวัติศาสตร์ก็นับว่าเป็นการทำบุญคุณที่สำคัญมากประการหนึ่ง คุณประโยชน์ของประวัติศาสตร์ได้แผ่ไปไกลและอย่างกว้างขวาง ทั้งเมื่อถึงการแพร่หลายแห่งความรู้เกี่ยวกับการกระทำและคุณสมบัติที่น่ายกย่อง และการทำให้ความแพร่หลายแห่งความรู้และคุณสมบัติที่น่ายกย่องนั้นคงอยู่ตลอดไปชั่วกาลนาน และทั้งเมื่อเพ่งถึงความดีมากมายที่ประวัติศาสตร์อำนวยให้แก่ผู้อ่าน ในเมื่อผู้อ่านศึกษาประวัติศาสตร์ นักประวัติศาสตร์มีหน้าที่และความรับผิดชอบมากมายต่อบุคคลที่เขาได้บันทึกเหตุการณ์และการกระทำไว้และได้แพร่หลายมากออกไปตามกาลเวลา ถ้าบุคคลเหล่านั้นมีชีวิตอยู่ การตีพิมพ์ผลงานของเขาออกมา ก็จะกลายเป็นวิธีที่จะทำให้คนทั้งหลายรักเขาพูดถึงเขาใน

แง่ดี และปรารถนาดีต่อเขา มิตรภาพสำหรับพวกเขาแล้วก็จะเป็न्दูงดังสลักไว้ในหัวใจของบุคคลต่าง ๆ ทั้งที่รู้จักเขาและที่เป็นคนแปลกหน้า ถ้าหากพวกเขาตายไป การระลึกถึงการกระทำของเขา ก็จะทำให้เขามั่นใจในชีวิตที่สอง และพวกเขาก็จะสมควรจะได้รับพระมหากรุณาจากพระผู้เป็นเจ้าอย่างมากมาย ทั้งนักประวัติศาสตร์ยังมีหน้าที่ต่อผู้อ่านและผู้ฟังประวัติศาสตร์อีกด้วย ทั้งนี้ก็เพราะโดยวิธีการเขียนของเขา อาจทำให้พวกเขาได้รับรางวัลอย่างมากมายก็ได้

[จากเรื่อง มนต์ฉบับ อุต-ตะวาริค, เล่ม ๒, ของบะดาอูนี (Lowe เป็นผู้แปล), ๒๗๒]

ข้าพเจ้ากลัวที่จะบันทึกเหตุการณ์เหล่านี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่อยู่ห่างไกลจากเรื่องความสุขุมรอบคอบและความระมัดระวังมาก แต่พระผู้เป็นเจ้า (ขอพระองค์ทรงเป็นผู้ที่รุ่งโรจน์และทรงเกียรติ!) ทรงเป็นพยานของข้าพเจ้า และการที่พระผู้เป็นเจ้าทรงเป็นพยานนั้นก็นับว่าเพียงพอแล้ว สิ่งที่ยกมาให้ข้าพเจ้าเขียนประวัติศาสตร์นี้ ก็ไม่มีอะไรยิ่งไปกว่าความเศร้าใจต่อศาสนาและการเผาผลาญหัวใจที่ตายไปแล้ว...

[จากเรื่อง มนต์ฉบับ อุต-ตะวาริค, เล่ม ๓, ของบะดาอูนี (Haig เป็นผู้แปล), ๕๒๐, ๕๓๐ passim]

บัดนี้ข้าพเจ้าจะอธิบายว่าอะไรคือสิ่งที่ชักนำให้ข้าพเจ้ารวบรวมข้อปลีกย่อยต่าง ๆ เหล่านี้ขึ้น โดยเหตุที่การก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงอย่างขนานใหญ่อย่างสมบูรณ์ ทั้งในการออกกฎหมายและในลักษณะการต่าง ๆ สำคัญกว่าความเปลี่ยนแปลงใด ๆ ของสิ่งที่มีการบันทึกเรื่องที่ล่วงมาตั้งหลายพันปีแล้ว ได้เกิดขึ้นขึ้นมาในปัจจุบันนี้ และนักเขียนทุกคนผู้มีความสามารถที่จะบันทึกเหตุการณ์และที่จะเขียนประโยคที่เกี่ยวข้องเนื่องกันสักสองประโยคได้เปิดเผยความจริงได้เพื่อเห็นแก่การประจบสอพลอของประชาชนในสมัยนี้ หรือเพราะความกลัวประชาชนเหล่านั้น หรือเพราะความโง่งมภายในเรื่องศาสนา หรือเพราะเขาอยู่ห่างไกลจากราชสำนัก หรือเพราะจุดมุ่งหมายที่เห็นแก่ตัวของเขาเอง และเมื่อได้แลกเปลี่ยนศาสนาของตนเพื่อเห็นแก่ผลประโยชน์ทางโลก และแลกการแนะนำที่ถูกต้องกับความเคลือบแคลง ได้ตกแต่งความผิดด้วยสิ่งที่ละม้ายกับความถูก และได้บิดเบือนและเสริมแต่งความเป็นคนนอกศาสนาและคำพูดที่เหลวไหลไร้สาระที่เป็นอันตรายร้ายแรงจนกว่าจะปรากฏว่าพวกเขาจะสมควรได้รับการยกย่อง...ก็นับว่าเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้าผู้ผู้อย่างน้อยที่สุดก็ได้คุ้นเคยกับการกิจบางอย่างที่พรรณนามานาน และได้มีความเกี่ยวข้องกับการจัดธุรกิจเหล่านี้อย่างใกล้ชิด ที่จะบันทึกสิ่งที่ข้าพเจ้าได้เห็นและได้ยินไว้ เพราะประจักษ์พยานของข้าพเจ้าเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ก็คือประจักษ์พยานของผู้ที่เห็นด้วยตาซึ่งทราบเรื่องที่เขาเล่าเป็นอย่างดี และมีใช้เพียงเกิดจากการสันนิษฐานและเดาเอา (และเมื่อไรที่สิ่งที่ได้ยินมาจะละม้ายคล้ายคลึงกับสิ่งที่ได้เห็นมาแล้ว ?) เพื่อว่าการบันทึกของข้าพเจ้าอาจเป็นการชดเชยข้อเขียนต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันที่ข้าพเจ้าได้ถูกบังคับและถูกสั่งให้บันทึกไว้ และอีกประการหนึ่ง เพื่อที่จะได้พิสูจน์ว่ามุสลิมเป็นฝ่ายถูกและเขาจะได้แสดงความเมตตากรุณาต่อข้าพเจ้า

วรรณคดีด้านประวัติศาสตร์ในการบริการเพื่อรับใช้ระบอบอัตตาธิปไตย

ประวัติศาสตร์ของอินโด - มุสลิม มีความโน้มเอียงในอันที่จะเพ่งอยู่ที่การกระทำของผู้ปกครองบ้านเมือง ซึ่งบางทีก็รุ่งเรืองอย่างที่สุด ดังที่ปรากฏอยู่ในข้อความที่คัดมาแสดงจากเรื่อง *ตะบะกาต-อิ-อัคบาร์* ของ นิซาม อุด-ดิน อาหะหมัด ซึ่งเขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๑๓๕ - ๒๑๓๖ แล้ว

[จากเรื่อง *ตะบะกาต-อิ-อัคบาร์*, เล่ม ๑, ของนิซาม อุด-ดิน อาหะหมัด (De เป็นผู้แปล) iii - v passim]

แต่ว่า หลังจากนั้น อนุภาคที่ไม่สำคัญนี้ คือ นิซาม อุดดิน อาหะหมัด ซึ่งเป็นบุตรของ มุฮัมมัด มุกิม (Muhammad Mugim) ชาวฮะราวี (Harāwī) ซึ่งเป็นคนรับใช้ที่ต่ำต้อยและเป็นผู้ที่จงรักภักดีต่อราชสำนักอันสูงส่งของมหาจักรพรรดิผู้เป็นสุลต่านเหนือสุลต่านทั้งหลายของโลก ผู้เป็นเงาที่ใจดีของพระผู้เป็นเจ้า ผู้เป็นตัวแทนพระผู้เป็นเจ้าผู้ทรงมีอำนาจสูงสุด ผู้ทำให้เสาเขื่อนแห่งการพิชิตโลกแข็งแรงมั่นคง ผู้ตั้งกฎข้อบังคับสำหรับปกครองโลก ผู้ปกครองโลกและสรรพสัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลก ผู้เป็นเจ้าของกาละทั้งปวงและเหนือสิ่งที่มีอยู่ในกาละทั้งปวง ผู้ทำให้ความลับของพระผู้เป็นเจ้ามีรูปร่างขึ้นมา ผู้ทำให้สารัตถะสำคัญทางวิญญาณเป็นบุคคลขึ้นมา ผู้พิชิตที่มีอำนาจที่สุด และผู้ปกครองบ้านเมืองที่ประสบผลสำเร็จมากที่สุด ผู้เป็นราชสีห์ในป่าคือสงครามทางการเมืองและการศาสนา ผู้ทรงพระนามว่า อะบูล ฟิษ ญะลาล อุด - ดิน มุฮัมมัด อัคบาร์ ปาดชาห์ มาซี (Abū'ī Fath Jalāl ud-din Muhammad Akbar Padshah Ghāzī) ขอพระผู้เป็นเจ้าได้ทรงทำให้อาณาจักรและจักรวรรดิของเขาเจริญยิ่งยวดตลอดไปสืบกาลนานเกิด และขอทรงทำให้ได้ะคือ ความยุติธรรมและการทำบุญทำกุศลของเขาเต็มเปี่ยมเกิด ! นั้นย่อมเป็นตัวแทนความยุติธรรมและความใญ่บุญสุนทานมาตั้งแต่เป็นเด็ก เมื่อถือตามคำสอนแห่งบิดาผู้มีคุณค่าสูงของเขาแล้ว เขาได้ใช้เวลาให้หมดไปด้วยการศึกษาดำรงประวัติศาสตร์ซึ่งทำให้สติปัญญาของผู้ที่เอาใจจดใจจ่อต่อการศึกษาเปรี๊ยะปราดขึ้น และทำให้ทุกปัญญาน่าเกรงขาม... บัดนี้ฮินดูสถานทุกแคว้นและทุกภาคได้ถูกพิชิตด้วยดาบเปิดโลกของจักรพรรดิผู้เป็นตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า และดินแดนต่าง ๆ มากมายก็ถูกผนวกเข้ามาเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และแม้แต่ประเทศต่าง ๆ มากมายหลายประเทศนอกอินเดียซึ่งสุลต่านองค์สำคัญ ๆ ก่อน ๆ ไม่เคยอยากได้เลยนั้น ก็ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งและเป็นผืนแผ่นดินแห่งราชอาณาจักรของพระองค์ และหวังกันว่าประเทศต่าง ๆ เจ็ดประเทศคงจะกลายเป็นที่ที่มีความสงบเงียบอยู่ภายใต้เงาแห่งมาตรฐานที่เป็นมงคลของพระองค์ ได้เกิดเป็นความเข้าใจอย่างลาง ๆ ของผู้ประพันธ์ คือเขาควรใช้ปากกา คือความจริงและความไม่มีอคติเขียนประวัติศาสตร์ที่เข้าใจง่ายซึ่งควรจะมิอยู่ในแบบที่ชัดเจนเป็นตอน ๆ ไป ซึ่งเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับจักรวรรดิฮินดูสถานนับตั้งแต่สมัยสะบุคติกิน (Sabuktigin) ซึ่งเริ่มตั้งแต่ศักราชฮิจเราะห์ที่ ๓๖๗ เมื่อศาสนาอิสลามปรากฏตัวในประเทศฮินดูสถานเป็นครั้งแรก จนกระทั่งถึงศักราชฮิจเราะห์ที่ ๑๐๐๑ ซึ่งตรงกับปีที่ ๓๗ แห่งเทศศักราช ซึ่งเริ่มต้นเมื่อพระองค์ผู้ทรงเป็นตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้าขึ้นครองราชสมบัติ และควรจะเสริมสร้างกองทัพที่รุ่งโรจน์ซึ่งนับว่าเป็นการนำไปสู่พงศาวดารที่ประเสริฐซึ่งมีชื่อเสียงลือเลื่อง...

ข้อความต่อไปนี้ซึ่งได้มาจากหนังสือชื่อ อัคบาร์ - นามะ ของ อะบูล ฟิซลี ได้ใช้ความพยายามของเขาออกไปนอกกรอบนอกทางเพื่อให้พระเจ้าอัคบาร์ทรงเป็นทนายทักท้วงขององค์ันปี และกาหลิบและกษัตริย์ทั้งหลาย

[จากเรื่อง อัคบาร์-นามะ, เล่ม ๑, ของอะบูล ฟิซลี, (Beveridge เป็นผู้แปล), ๑๖ - ๑๗]

ตราบเท่าที่ดวงวิญญาณมีอำนาจเหนือพวกนักพรต ซึ่งเรียกว่าความบริสุทธิ์ และตราบเท่าที่การโอบเอียงไปมาไม่มีอำนาจเหนือพวกคฤหัสถ์ ซึ่งเรียกว่าอำนาจอธิปไตย มีความแตกต่างกันอยู่ก็ย่อมมีการต่อสู้และความวุ่นวายใจอยู่ในหมู่ลูกหลานของโนอา (มนุษยชาติ) อยู่ตราบนั้น บัดนี้โดยอาศัยความประเสริฐ การรู้ล่วงหน้า ปรีชาญาณที่เข้าใจสิ่งต่าง ๆ ความเมตตากรุณาที่เป็นสากล การเห็นการณ์ไกล และความรู้เกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์นี่เอง สำนักงานที่สำคัญของสำนักเหล่านี้ (มันซับ) ซึ่งเป็นดุจด้ายเนาะของโลกทั้งทางวิญญาณและทางโลกก็ได้ถูกมอบให้แก่ผู้เปิดชุมทรัพย์แห่งปัญญาและชุมทรัพย์ของพระผู้เป็นเจ้า ถ้าหากธรรมชาติที่บริสุทธิ์ยอมให้ความสามารถที่จำเป็นแล้ว อย่างน้อยที่สุด เราอาจนำส่วนน้อยส่วนหนึ่งจากที่กำบังที่ซ่อนเร้นมาเป็นที่พักอาศัยของประชาชนได้ สู้เจ้ารู้จักเจตภูติที่มีรัศมีรุ่งเรืองที่ห้อมล้อมโลกนี้ไว้ไหม ? สู้เจ้ารู้จักหรือเปล่าว่าการปฏิบัติที่น่าเคารพของใครที่ได้ประทานความเมตตากรุณานี้ ? ผู้ที่เราต้องอาศัยการตรัสรู้และสัจธรรมของเขานี้แหละชื่อว่าเป็นอธิปัตย์ผู้คุ้มครองโลกในยุคของเรา นั่นคือ พระผู้เป็นใหญ่ (ชาห์นชาห์) เหนือศาสตร์ต่าง ๆ มลกมาย...ผู้เป็นวงแห่งอำนาจของพระผู้เป็นเจ้า...ผู้เป็นสถานที่แห่งความใจบุญที่เป็นอนันตะ...ผู้เป็นวิหารนิรันดร์แห่งเดียว...ผู้เป็นผู้คิดทำเวทที่แห่งเอกภาพ...ผู้เป็นเพชรแห่งเหมืองของจักรพรรดิ...ผู้เป็นกระเปาะหรือหนามเตยที่เกาะแหวนเพชรของพระผู้เป็นเจ้า...ผู้เป็นความรุ่งโรจน์แห่งตระกูลกูรุกราน (Gurgān)...ผู้เป็นโคมไฟของเผ่าตีมูร์ (Timur)...ผู้เป็นเจ้าเหนือความลึกลับที่ไม่มีอะไรเปรียบปาน...ผู้เป็นทนายทักท้วงราชบัลลังก์ของฮูมาเยน (Hūmayūn)...ผู้เป็นป่อเกิดแห่งคัมภีร์เรื่องการปกครองโลก...ผู้เป็นผู้สร้างการพิชิตจักรวาลขึ้น...ผู้เป็นหน้าฉากที่ส่องแสงรุ่งเรืองแห่งการปกครองโลก...ผู้เป็นจุดศูนย์รวมของดวงอาทิตย์ คือความศักดิ์สิทธิ์... (ฯลฯ, ฯลฯ)...นั่นคือ พระเจ้าอัคบาร์.

ดรรชนี

ก	กฤษฎีกา	๑๕
กฎจักรวาล	๗, ๑๑, ๑๒, ๒๔๑	๒๔๒
กฎธรรมชาติ	๕๕, ๘๒, ๑๓๔, ๓๔๖	๔๐
กฎนิรันดร์	๖๔, ๑๔๖, ๒๒๖	๔๘๔, ๔๙๗, ๕๐๙,
กฎศักดิ์สิทธิ์	๒๐๙, ๒๑๒, ๒๑๓, ๒๑๗, ๕๑๗-๕๑๙, ๕๒๒, ๕๓๐	๕๑๗-๕๑๙, ๕๒๒, ๕๓๐
กฎศีลธรรม	๒๔๑	๓๐๖, ๓๑๙, ๓๓๙, ๗๙๕
กฎสวรรค์	๔๑๒	๒๔๓
กฎสากล	๖๔	๓๖๔-๓๖๖, ๕๕๑, ๕๕๖, ๕๖๑,
กฎสากลจักรวาล	๒๔๔	๕๖๙, ๖๓๘, ๘๓๐, ๘๙๘
กฎหมาย	๒๒๑, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๕๑, ๔๑๘, ๔๕๐, ๔๗๐-๔๗๓, ๕๒๐, ๕๙๓, ๖๐๕, ๗๖๘, ๗๗๗	๒๔๙
กฎหมาย, นัก	๘๖, ๔๑๑, ๔๕๐, ๔๗๗, ๔๗๘, ๘๒๗	๗๓๑
กฎหมาย, ระบบ	๓๙๐	๒๓๑, ๓๐๒
กฎหมาย, สำนัก	๔๑๑	๒๔๐, ๓๐๐
กฎหมายแพ่ง	๒๒๒, ๒๔๐	๓๖๐
กฎหมายรัฐธรรมนูญ	๔๑๑	๓๖๑
กฎหมายศักดิ์สิทธิ์	๒๑๒, ๒๒๐-๒๒๒, ๒๒๔-๒๒๖, ๒๓๘, ๔๑๔, ๔๓๓, ๔๖๙, ๔๗๖-๔๗๙, ๔๘๔, ๔๙๔, ๕๑๒, ๕๒๐, ๕๒๔	๓๖๑
กฎหมายอาญา	๒๒๒, ๒๔๓, ๔๑๑	๓๖๑
กฎหมายอิสลาม	๔๑๖	๓๐๕
กฎอุปนิสัย	๒๔๑	๙๙, ๑๑๐, ๑๒๐, ๔๒๖
		๒๘๖, ๒๘๗
		๒๙๑, ๒๙๒
		๔, ๓๙, ๔๑, ๑๑๙, ๒๔๑, ๓๙๔,
		๔๙๗, ๕๒๗, ๖๑๒, ๗๐๕, ๗๘๕
		๑๑๐, ๑๑๔, ๑๕๑, ๑๕๓
		๑๓๓, ๑๔๘, ๖๓๓, ๖๓๖, ๖๖๗

๑๐๓๐

กรีก, ปรัชญา	๓๔๔, ๓๔๑, ๔๔๗, ๗๔๓
กรีก, ภาษา	๖๑๐, ๖๒๔
กรีก, สมัย	๗๗
กรีซ	๔๕, ๑๕๐, ๓๔๔, ๕๒๑, ๖๓๒, ๗๒๙, ๘๒๐, ๘๗๘, ๙๗๐
กรูนาสัญญา	๑๒๐
กฤดาयุด	๒๒๗, ๒๔๖
กฤษณาสดุดี	๓๕๓
กฤษณะ	๓๕๐
กฤษณะ, พระ	๑๙๘, ๒๑๐, ๒๑๒, ๒๑๓, ๒๔๐, ๒๔๔, ๒๘๖-๒๘๙, ๒๙๑, ๒๙๔, ๒๙๖, ๒๙๘, ๓๑๒, ๓๓๑, ๓๓๓, ๓๔๘, ๓๖๓, ๓๖๙, ๔๕๒, ๕๕๖, ๖๘๐, ๖๘๒, ๖๙๕, ๙๖๙
กฤษณา, แม่น้ำ	๑๐๒๐
กฤษณาสดุดี	๒๐๗
กลลະ	๑๘๙
กลิงค์	๑๕๐, ๑๕๑, ๑๕๓
กลิงคราษฎร์	๔๒
กลียุค	๔๗, ๒๒๗, ๒๒๘
กลุ่มรุทระ	๒๔๕
กลุ่มวสุ	๒๔๕
กลุ่มอาทิตย์	๒๔๕
กวาลิเออร์	๗๙๒
กวินิพนธ์	๒๐๑, ๒๖๖, ๒๖๙-๒๗๑, ๒๗๔, ๒๗๖, ๓๕๔
กษ	๓๐๓
กษัตริย์	๒๓๑

กษัตริย์	๑๗, ๔๗, ๖๙, ๗๐, ๗๔, ๗๙, ๘๙, ๙๐-๙๓, ๙๕, ๙๖, ๙๘, ๑๓๒, ๑๓๖, ๑๓๘-๑๔๒, ๑๔๘, ๑๔๙, ๑๕๕, ๑๕๖, ๒๒๘, ๒๔๔, ๕๑๓, ๕๒๗, ๗๖๙, ๗๘๖, ๘๐๘, ๘๘๘
กษัตริย์, วรรณะ	๑๐๓, ๒๕๕, ๕๕๒
กอสเปิล	๑๖๘
กะบุลยัต	๗๙๘
กะพีร์	๒๐๑, ๒๐๒, ๒๐๗, ๔๔๗
กะยุสตุ	๖๑๗
กะลาม	๓๔๔
กะลาส	๒๖๓
กัตตา	๓๑๒
กัตตุภาพ	๓๐๒
กัณนทะ, ภาษา	๓๕๕, ๓๖๐
กัมบัน	๓๕๕
กัมโพชะ, ชาว	๑๔๘
กัมมันต์	๑๖๓
กัมมันต์, ลัทธิ	๙๗๘
กัมมันตภาพ	๑๘๓, ๒๖๘, ๒๗๑, ๒๗๓, ๒๗๔, ๒๗๗, ๒๘๓, ๓๒๑
กัลกัตตา	๓๕๖, ๕๗๗, ๕๘๙, ๕๙๐, ๕๙๕, ๕๙๖, ๖๐๓, ๖๑๐, ๖๑๙, ๖๒๗, ๖๔๐, ๖๔๑, ๖๔๔, ๖๕๗, ๖๘๐, ๖๙๑, ๗๒๔, ๗๓๑, ๗๖๓, ๗๗๒, ๗๗๗, ๗๙๑, ๗๙๒, ๘๕๙, ๘๖๑
กัลกัตตา, มหาวิทยาลัย	๗๒๓, ๗๒๔

กัณ	๗๖๓, ๙๗๕	กายสิทธิ์	๖๙๑
กัญจิปุระ	๔๔๙, ๕๔๑	การกบฏ	๔๙๑, ๖๒๒, ๗๐๗, ๗๖๕, ๗๗๔
กัญจี	๒๐๕, ๓๕๘	การณะ	๓๐๒
กาดาริยะ	๔๐๖	การณะตกะ	๒๐๗
กาดารี	๓๙๒	การตาริปุรี	๕๕๓
กาดิรี, นิภาย	๔๔๘, ๔๕๖, ๕๕๑	การถือศีลอด	๓๙๙, ๔๑๖, ๔๒๐, ๔๙๖, ๕๐๐, ๕๓๔, ๕๕๖
กาดิส	๓๘๔, ๓๘๘, ๔๔๙, ๙๔๕	การบาละ	๓๗๙
กาบะ	๓๖๔	การบาลา	๔๒๕
กาบูล	๓๗๑, ๓๗๒, ๔๔๙	การมาเตียน	๓๗๙-๓๘๑
กาเบรียล	๓๗๕, ๓๙๒, ๔๔๔	การมาเตียน, นิภาย	๓๘๘
กาพยประกาศ	๒๗๔	การเมือง	๕๗, ๘๙, ๙๔, ๙๘, ๑๓๒, ๑๓๓, ๒๔๐-๒๔๓, ๒๔๘, ๒๕๓, ๒๕๖, ๓๗๓, ๓๗๔, ๓๗๙, ๓๘๓, ๓๘๕, ๓๘๗, ๓๘๘, ๔๔๗, ๔๔๘, ๔๕๐, ๔๙๑, ๕๒๘
กาม	๓๔๖, ๓๕๗	การเมือง, นัก	๙๕, ๒๑๗
กามคุณ	๑๐๕	การยะ	๓๐๒
กามตันหา	๑๐๑, ๑๐๕	การจี้, เมือง	๙๐๘, ๙๐๙
กามศสตร์	๒๑๗, ๒๑๘, ๒๖๒, ๒๖๓	การิกะ	๓๑๒
กามสุขัลลิกานุโยค	๑๐๕	การิม	๓๖๖
กามสูตร	๒๖๓	กาลปักษ์	๖๐
กามะ	๘๓	กาลิฆาต	๖๔๔
กามันทกีนิตติสาระ	๒๔๒, ๒๔๓	กาลิหาต	๑๓, ๕๐, ๒๑๖, ๒๑๙, ๖๑๕, ๙๖๙
กามารมณ	๖๐, ๑๐๑, ๑๒๖, ๑๔๒, ๑๔๔, ๑๙๙, ๒๐๑, ๒๐๒, ๒๒๘, ๒๖๒	กาลิเลโอ	๗๓๐
กามะสมิฉาจารย์	๑๒๘	กาลี	๒๑๐, ๖๔๐, ๖๔๑-๖๔๓, ๗๐๖
กาโมทก	๑๑, ๒๕	การุยประกาศ	๒๐๖
กายกรรม	๘๙๙	กาสิปฏิกะ	๓๕๑
กายคตาสติ	๑๒๐		
กายประสาท	๑๐๗		
กายวิภาค	๖๒๗		
กายวิภาควิทยา	๖๓๐		

๑๐๓๒

ภาษาฤๅษณะ	๓๐๕	กฤษณัม	๓๘๓
ภาษาฤๅษณะ	๓๑๑	กฤษณัม, ตระกูล	๕๔๗
ภาษาพัสดุ	๔๗, ๑๓๒, ๑๔๑	กฤษณัม	๖๑๕
กาฬิยา ๓๗๘, ๓๘๕, ๓๘๘, ๓๙๘, ๔๐๒, ๔๗๘, ๔๘๙, ๔๙๐, ๔๙๓, ๕๓๙, ๕๔๒, ๕๔๗, ๕๕๕		กฤษณัม, คัมภีร์	๘๖, ๓๗๕-๓๘๐, ๓๘๕, ๓๙๐, ๓๙๓, ๓๙๘-๔๐๑, ๔๐๓-๔๐๕, ๔๑๐, ๔๑๑, ๔๑๕-๔๑๗, ๔๒๐, ๔๒๕, ๔๓๗, ๔๔๒, ๔๕๘-๔๖๐, ๔๖๓, ๔๖๔, ๔๖๘, ๔๗๐, ๔๗๓, ๔๗๗, ๔๙๖, ๕๓๕, ๕๓๗, ๕๓๙, ๕๔๐, ๕๖๓, ๖๐๓, ๘๐๒, ๘๐๔, ๘๑๐, ๘๑๑, ๘๑๕-๘๑๗, ๘๒๐, ๘๒๕, ๘๓๗, ๘๔๒, ๘๕๘-๘๖๐, ๘๖๓, ๘๖๔, ๘๖๘, ๘๗๐, ๘๗๓, ๘๗๗, ๘๙๖, ๙๓๕, ๙๓๗, ๙๓๙, ๙๔๐, ๙๖๓, ๙๖๔, ๙๖๘, ๙๗๐, ๙๗๓, ๙๗๗, ๙๙๖, ๙๙๙

ภูษานะ, จักรวรรดิ	๑๖๑
ภูษานะ, ราชวงศ์	๑๘๗
ภูสินาร	๙๗
ภูทล สังคเมศวร	๓๖๐
ภูทล อาลวาทิ	๓๕๗
ภูลี กุศล ขันธ์	๔๔๗
ภูลิน	๖๑๖
เกวาลปุระ	๑๕๓
เกวาล, รัฐ	๑๐๑๑
เกวาลิน	๔๘
เกสรี	๗๗๕, ๗๗๖
เกอชา	๒๖๓
เกอวิชัยอรรถศาสตร์	๒๑๗, ๒๕๔
เกอติลยะ	๙๓, ๒๐๕, ๒๔๑, ๒๔๓, ๒๔๔, ๒๕๓, ๒๕๘
เกอติลยะ	๓๓๙
เกอเนเตยะ	๒๘๙, ๒๙๒, ๒๙๗, ๓๐๐-๓๐๒
เกอเพ	๒๔๐, ๒๔๕, ๒๔๘, ๗๗๙
เกอศิกสูตร	๒๒
เกษเมนทร์	๒๗๑
โกทล์, เอ็น. วี.	๙๖๖
โกมุติ	๓๕๘
โกลคองดา	๔๔๗
โกศล, แคว้น	๔๒
โกนร่าน	๓๗๕
โกซาร์, ตระกูล	๔๘๘
โกซาร์ยาน์	๔๐๘
โกติ อาซิม	๙๑๒, ๙๒๒
โกโรลา	๓๖๔, ๖๗๑, ๖๗๒

โกวัลย์	๔๘, ๕๔, ๕๗, ๗๗, ๒๘๓
ข	
ขงจื้อ	๔๑
ขะอีร์ อุล-มะญาลิส	๓๙๙
ขันธ	๑๐๐, ๑๐๘, ๑๔๘
ขันธกุมาร	๒๙๗
ขาที	๘๙๖
ข่าน, ขุเยต อาหมัด	๘๐๐
ข่าน, มิรุชา อาบู ตาเลบ	๕๘๙
ข่าน, ลีอากัวต อาลี	๙๒๐, ๙๒๑, ๙๒๘
ขาริณี, นิกาย	๓๘๒
ขาริณูต	๓๙๒
ขาลิสะ	๕๖๔, ๕๖๕, ๕๗๑, ๕๗๓
ขิลาลัต, ขบวนการ	๕๗๙, ๘๓๔, ๘๓๖, ๘๓๗, ๙๑๐, ๙๔๗
ขิลาลัต, อีราซิดาน์	๙๔๒
ขุทาย-นามะ	๓๘๕
ขุททกนิกาย	๑๐๔
ขุททกปาฐะ	๑๒๔
ขุททะ	๑๓๙
ขุนพลแก้ว	๑๔๐
ขุระชาน	๔๔๓
ขุสรา	๔๘๖, ๔๘๘
เขมร	๑๐๒
ไซจะ	๘๔๖
ค	
คิงคา	๔๒, ๔๗, ๕๑, ๙๘, ๓๕๑

๑๐๓๔

	๕๐๗, ๕๙๖, ๖๘๐, ๗๒๘, ๘๕๖, ๙๖๘, ๙๘๒
คนธรร	๔๘
คนาจารย์	๓๓๕, ๓๕๕
คณิตศาสตร์	๕๐, ๕๗, ๓๘๒, ๖๒๗, ๖๓๐, ๖๕๔, ๗๑๒, ๗๔๗
คนธรร, พระ	๓๓๓, ๗๗๕
คนธรรพ์	๒๐
คนธรรพวิภา	๒๓๕
คยา, ตำบล	๙๗, ๑๐๕, ๓๕๑
ครันท์ สานิต	๕๖๕, ๕๗๒
ควรรค	๓๓๖, ๓๓๙
คริปส์	๕๘๐, ๙๐๔
คริสต์จักร	๑๙๒, ๖๕๕
คริสต์ศาสนา	๕๐, ๗๓, ๘๖, ๑๒๐, ๑๖๖, ๑๖๘, ๑๖๙, ๑๙๒, ๑๙๖, ๓๘๑, ๓๙๑-๓๙๓, ๔๑๘, ๔๒๐, ๔๕๒, ๕๘๗, ๖๐๔, ๖๐๗-๖๑๓, ๖๓๕, ๖๓๘, ๖๓๙, ๖๔๑, ๖๔๒, ๖๔๙, ๖๕๔, ๖๕๕, ๖๖๐, ๖๖๑, ๖๖๓, ๖๖๖, ๖๖๗, ๖๖๙, ๖๗๔, ๖๗๖, ๗๔๘, ๗๙๒- ๗๙๔, ๘๐๕, ๘๒๙, ๘๗๑, ๘๗๒, ๘๙๘, ๙๐๐, ๙๖๙
คริสต์ศาสนิก	๑๕๘, ๑๖๑, ๑๖๖, ๕๘๒, ๕๘๖, ๕๙๕, ๕๙๗, ๖๖๙
คริสต์ศาสนิกชน	๓๙๒, ๔๒๓, ๔๓๗, ๕๐๓, ๕๐๕, ๕๘๒, ๕๘๖, ๕๘๗,

	๖๐๘, ๖๑๓, ๖๓๙, ๖๖๐, ๖๖๑, ๖๗๒-๖๗๔, ๖๘๖, ๗๒๖, ๗๒๗, ๗๕๕, ๗๕๖, ๙๐๔, ๙๐๖, ๙๖๙, ๙๗๓
คริสต์เตียน	๔๔๗
ครูเสด, สงคราม	๖๓๔, ๙๗๐
คฤหบดี	๙๘
คฤหยสูตร	๒๒๑
คฤหัสถ์	๔๓, ๕๐, ๕๓, ๕๕, ๕๖, ๖๑, ๖๗, ๙๑, ๙๘, ๑๒๐, ๑๒๑, ๑๒๓, ๑๒๔, ๑๒๖, ๑๒๗, ๑๒๘, ๑๔๗, ๑๕๐, ๑๕๕, ๑๕๙, ๑๖๕, ๑๙๒, ๑๙๗, ๒๐๑, ๒๑๒, ๒๒๔, ๒๒๖, ๒๓๔, ๒๓๕, ๒๓๗, ๒๔๓, ๒๖๒, ๔๒๖, ๖๗๑
คลาป, ไฮต์	๗๑๕
คลาสสิก, ยุค	๒๑๓
คลีนเรส	๕๙๘
คลีฟ	๕๗๗
ควงโพธิ์	๙๗, ๑๐๕
ควาญะ บาเยซิด	๔๓๔
ควาญะ มุฮิน อุดดิน ชิชาติ	๓๘๙
ควาญะ อิมาม มุฮัมมัด ไตยาร์	๔๐๑
ควารัม	๔๙๖
ควินิน	๗๔๖
คนบดีแก้ว	๑๔๐
คนบดีรัตน์	๑๔๐
คองเกรส, สภา	๕๘๐, ๗๐๙, ๗๑๐, ๗๑๒,

๗๑๘, ๗๑๙, ๗๒๓, ๗๒๕,
๗๒๗-๗๒๙, ๗๓๒, ๗๕๖,
๗๖๐, ๗๖๒, ๗๖๖-๗๗๘,
๗๘๑, ๗๘๔, ๘๐๒, ๘๐๗-
๘๐๙, ๘๓๗, ๘๔๓, ๘๗๒,
๙๐๐, ๙๐๙, ๙๑๐, ๙๑๖,
๙๗๕, ๙๗๖, ๙๘๒, ๙๘๖,
๙๘๙, ๙๙๒, ๙๙๓
คอนเซอรวีดีฟ, พรโรค ๘๐๗
คอมมิวนิสต์, ลัทธิ ๙๐๓, ๙๖๓, ๙๗๘-
๙๘๐, ๑๐๐๖, ๑๐๐๙, ๑๐๒๒
คอสีเฟ ๕๗๗
คะเนจ ๑๓๓, ๒๐๕
คะราจ ๕๐๕
คัจจิ ๘๔๖
คัฟ อุล-เมาะห์จุบ ๔๒๗, ๔๒๘, ๔๓๒,
๔๓๖, ๔๔๐, ๔๔๒, ๔๔๓
คันซัสซิตี, มหาวิทยาลัย ๙๒๘
คันธาระ, แคว้น ๓๒๖
คันธาระ, เมือง ๓๘
คัพโภทร ๓๐๒
คัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์ ๓๕๗, ๓๖๑, ๔๑๔, ๔๑๖,
๔๒๙-๔๗๒, ๔๗๘, ๔๘๔,
๔๙๓, ๔๙๔
คาทอลิก ๗๙๒, ๗๙๔
คานธี ๒๓๕
คานธี ๕๘๐, ๖๔๐, ๖๙๒, ๗๕๓, ๗๖๑,
๗๗๗, ๗๘๕, ๘๓๖-๘๓๘,
๘๔๙, ๘๕๐, ๘๖๖, ๘๗๖,

๘๗๗, ๑๐๒๐-๑๐๒๒
คานธี, โมहनทาส กระลามจันทร์ ๘๖๙
คานธี, โมहनทาส เค. ๕๗๘, ๘๗๔
คานธี, มหาตมา ๒๐, ๕๐, ๒๒๑, ๓๕๕,
๗๑๓, ๗๓๓, ๗๕๑, ๗๖๒,
๘๒๖, ๘๕๙, ๘๖๑, ๘๖๕,
๘๗๔, ๘๘๔, ๘๘๑, ๘๙๘,
๙๐๐, ๙๐๑, ๙๑๐, ๙๖๓,
๙๗๖, ๙๘๐, ๙๘๓, ๙๘๔,
๑๐๐๓-๑๐๐๕
คานธี, เอ็ม. เค. ๗๔๘
คานธี, ภาษา ๕๐
คามนิคม ๑๔๗
คาริไญต์ ๕๔๓
คิซมูก ๑๔๖
คิซร์ ชาน ชีวานี ๕๕๐
คิรค-อ์ฟซา ๕๕๑
คิรริร โคปาละ ๓๖๓
คิตคาถา ๕๕๗
คิตประพจน์ ๑๐๒๕
คิตประพจน์ ๑๐๒๕
คิตะ ๓๕๖
คิตัญชลี ๕๗๙, ๘๕๑, ๘๕๕
คิตา ๓๕๔, ๓๕๕, ๓๖๑,
๗๐๔, ๘๗๑, ๙๖๘
คุชราต ๔๙, ๘๙, ๓๖๒, ๓๗๒, ๔๐๘,
๔๕๒, ๖๖๙, ๖๘๐, ๘๔๖,
๘๔๙, ๘๕๖, ๘๗๐
คุชราตี, ภาษา ๕๐, ๘๔๖, ๘๗๙

๑๐๓๖

คุหาเกศ	๒๙๗
คุณธรรมาท	๘๔
คุตปะ	๔๙๔
คุปตะ, จักรวรรดิ	๑๘๗.
คุปตะ, ยุค	๒๐๕
คุปตะ, ราชวงศ์	๑๙๓, ๑๙๔, ๑๙๖, ๒๐๕, ๒๑๓, ๒๑๔, ๒๒๑, ๒๒๒, ๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๕
คุปตะ, สมัย	๒๑๔
คุรุณี	๕๖๒, ๕๗๓
คุรุ	๒๐, ๓๑, ๑๙๕, ๓๐๙, ๓๓๓, ๓๖๖, ๕๕๖, ๕๕๗, ๕๕๙, ๕๖๖, ๕๖๘, ๕๗๐, ๖๘๙
คุรุเตม บะหาตุรี	๕๖๔
คุสรา, เจ้าชาย	๕๖๙
เคป โคโลนี	๗๕๓
เคมบริดจ์, มหาวิทยาลัย	๗๘๓, ๗๙๒, ๘๑๐, ๙๔๗, ๙๗๕
เคมี	๖๒๗, ๖๓๐
เคตมธรรมสูตร	๒๓๙
เคทบาท	๓๑๑
เคารี, เจ้าแม่	๗๐๖
เคอร์สัน, ลอร์ด	๙๖๕
แคชเมียร์	๒๐๖, ๒๖๘-๒๗๑, ๓๓๓, ๓๖๓, ๓๗๒, ๓๘๙, ๔๗๙, ๗๖๙, ๙๐๓, ๙๘๒
โคกุล	๙๖๘
โคทะเล	๗๓๑, ๗๓๓, ๗๔๘, ๗๕๑, ๗๕๖, ๗๖๒, ๗๗๔, ๗๗๕,

๗๗๙, ๘๗๑, ๙๐๙, ๙๖๔	
โคทะเล, โคปาล กฤษณะ	๗๕๗, ๗๔๘
โคทะเล, จี. เค.	๕๗๙, ๗๑๐, ๗๔๗
โคชิน	๒๐๕
โคตมพุทธเจ้า	๑๖๐, ๑๖๑
โคตมพุทธเจ้า, พระ	๑๐๒
โคตมะ	๒๘๒
โครปอดกีน	๘๗๑
โคปาล	๕๕๕
โคปาละ	๓๖๖
โคมินเทิร์น	๙๙๘
โครัทกรรม	๒๔๘
โคลง	๖๐๑
โคลัมเบีย, มหาวิทยาลัย	๙๔๗, ๑๐๑๒
โควรรณะ, ภูเขา	๒๘๔
โควินทลิ่ง, คุรุ	๕๖๔-๕๖๖, ๕๗๑, ๕๗๒
โควินทะ	๓๕๐
โคอินทวัล	๕๖๒
โคอะเนี่ยน	๔๕๒

ฃ

ฃรุ	๓๖๗
ฃรวาสถิย	๕๖, ๗๓๕, ๗๖๓
ฃอริ	๓๗๑
ฃอริติ	๓๗๑, ๓๗๓, ๓๘๓, ๓๘๖, ๓๘๗
ฃอริติ, พวง	๓๘๕, ๔๗๘, ๕๓๙
ฃอริติ, สุลต่าน	๔๑๓
ฃุชุนิน	๓๘๘, ๔๑๓, ๔๒๗, ๔๙๖, ๕๓๙
ฃุชุนาวิต	๓๗๑

มัชนิน	๓๘๓	จักรทิพย์	๑๔๑, ๑๔๒
มัชนิน	๓๗๑	จักรพรรดิ	๔๒, ๕๔, ๑๓๓, ๑๔๒, ๑๕๐,
มัสนาวิต	๓๘๑		๓๘๖, ๔๕๑, ๕๒๒, ๕๔๖,
มาชานชาน	๓๘๓		๕๔๗, ๕๘๓
มาต, แคว้น	๗๓๑	จักรพรรดิราช	๙๐, ๑๔๐-๑๔๒, ๑๔๕
มานประสาธ	๑๐๗, ๑๗๖	จักรพรรดิราช, พระเจ้า	๑๔๕
มานาวิต	๓๗๑	จักรรัตนะ	๑๔๐
มาลิป	๘๑๒	จักรราศี	๔๐๘
มาชนี, เมือง	๒๑๓	จักรวรรดิ	๕๒๑, ๕๓๕, ๗๗๙
มิยธ อุด-ดิน, สุลต่าน	๔๑๓	จักรวาล	๕-๙, ๑๑, ๑๓-๑๕, ๑๗, ๑๙,
มิยาสุปรี	๔๒๗		๒๔, ๒๘, ๒๙, ๔๔, ๕๒-๕๖,
เมอร์	๒๑๓		๗๙-๘๔, ๙๙, ๑๐๐, ๑๐๒, ๑๓๔,
โมษ, ออโรฟินโท	๕๗๙, ๗๘๓,		๑๓๖, ๑๖๓, ๑๖๔, ๑๙๕, ๒๑๐,
	๗๘๕, ๙๗๕		๒๒๓, ๒๒๖, ๒๒๗, ๒๗๑, ๒๗๓,
			๒๗๘, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๖, ๓๐๖,
			๓๐๗, ๓๐๙, ๓๑๑, ๓๒๙, ๓๓๒,
			๓๔๙, ๓๕๐, ๓๖๘, ๔๒๕, ๔๓๐,
			๔๓๒, ๔๔๒, ๖๙๖, ๗๐๖, ๗๘๒
จตุรวรรค	๒๑๕	จักรวาล, ระบบ	๑๐
จรมะ	๑๔๕	จักรวาลวิทยา	๕, ๖, ๘, ๑๗, ๑๙, ๒๐,
จริยศาสตร์	๕๕, ๘๐, ๑๒๐, ๑๓๓, ๑๙๕,		๒๙, ๘๒, ๑๖๑, ๔๐๗
	๒๐๒, ๒๑๑, ๒๑๕, ๒๒๑,		
	๒๒๒, ๒๘๕, ๒๘๘, ๓๐๗,		
	๓๘๖, ๔๐๕, ๔๑๑, ๕๒๒,	จักรวาลศาสตร์	๓๓๑
	๖๐๗, ๖๓๒, ๖๕๔, ๘๒๘	จักรทิพย์	๒๙๘
จริยศาสตร์, ระบบ	๑๙๐	จักรวิญญาน	๑๐๗
จริยวัตร	๒๑๗, ๓๗๖	จันทาล	๑๘๙, ๒๓๑
จลาจล	๕๑๗, ๕๒๘, ๕๒๒, ๕๒๙	จันทรคุปต์	๓๙, ๔๘, ๒๔๒
จะหาน-ฐูช	๓๗๑	จันทรคุปต์, กษัตริย์	๓๙
จักร	๓๓๕	จันทรคุปต์, จักรพรรดิ	๔๘
จักรแก้ว	๑๔๐	จันทรคุปต์, พระเจ้า	๑๓๓, ๒๔๑

๑๐๓๘

จันทร์คุปต์ที่ ๑, พระเจ้า	๒๐๕
จันทร์คุปต์ที่ ๒, พระเจ้า	๒๐๕
จันทร์ชัตเตอร์จี, บังกิม	๗๖๒, ๗๖๔, ๗๘๓, ๗๘๑, ๘๕๑
จันทร์โบล, สุกาส	๕๘๐, ๙๖๕, ๙๗๔-๙๘๐, ๙๘๓
จันทร์ปาน, เพป็น	๗๙๓
จันทร์เสน, เกซิป	๕๗๘, ๖๓๙, ๖๔๒, ๖๔๗, ๖๕๔, ๖๕๕, ๖๖๐, ๖๘๐, ๖๘๕, ๗๒๔, ๗๓๒, ๗๙๒, ๗๙๓, ๘๖๗
จัมปัดไรเซน	๘๖
จาดรงคเสนา	๑๕๑
จานิซซารี	๕๒๘
จapie อุล-อุลุม	๔๑๓
จาปเวท	๒๕๙
จาร์วาก	๓๐๗
จาร์กแสวงบุญ	๔๑๖, ๕๓๔
จาร์กแสวงบุญ, นัก	๔๒๒, ๔๓๒, ๔๔๔
จาร์รีด	๓๗๖
จาร์รีนิยม	๓๗๓
จาร์รีประเพณี	๕๔, ๓๗๖, ๓๘๕, ๓๙๓, ๓๙๗, ๔๐๒-๔๐๔, ๔๐๗, ๔๑๖, ๔๔๘, ๕๐๖, ๘๐๗
จาลูกยะตะวันตก, อาณาจักร	๒๐๕
จาลูกยะตะวันออก, อาณาจักร	๒๐๕
จาลูกยะที่ ๒, ราชวงศ์	๒๐๖
จิตตวิสุทธิปกรณ์	๑๙๙
จิตปาวัน, วรรณะ	๗๓๑, ๗๗๔

จิตนิยม	๑๐๒
จิตวิทยา	๔๓, ๘๖, ๙๙, ๑๐๒, ๑๐๔, ๒๘๓
จิตวิสัย	๑๖๓, ๑๖๔, ๔๖๑
จิตสากล	๓๘๐
จินตกวีนิพนธ์	๒๖๖
จินตนาการ	๒๗๗, ๔๐๕, ๔๔๐, ๔๔๒
จินตภาพ	๒๗๖, ๒๘๓, ๓๓๐, ๔๖๔
จินนาร์	๘๑๓, ๘๓๔
จินนาร์, มุฮัมมัด อาลี	๕๘๐, ๘๓๔, ๙๐๘, ๙๑๒
จีน	๔๑, ๑๐๓, ๑๑๙, ๑๖๑, ๑๖๓, ๑๖๔, ๑๘๘, ๑๙๓, ๑๙๕, ๒๐๕, ๗๙๕, ๘๐๖, ๘๑๙, ๙๖๗-๙๖๙
จีน, ประเทศ	๑๙๒, ๑๙๓, ๘๕๑, ๘๖๘, ๑๐๑๖
จุลลุนดูร์	๕๕๑
เจงกิสข่าน	๓๘๓, ๔๔๗, ๖๑๑, ๗๗๘
เจตจำนง	๘๒, ๘๓, ๓๙๖, ๔๑๐, ๔๑๒, ๔๒๔, ๔๓๒, ๔๓๘, ๔๔๐, ๔๔๒, ๔๗๖, ๔๗๗, ๕๓๗, ๕๘๘, ๗๘๐
เจตจำนงสวรรค์	๒๘๘
เจตจำนงเสรี	๓๙๔, ๔๐๕, ๕๕๕, ๕๙๖
เจตนารมณ์	๒๑๗, ๒๖๒, ๕๒๓, ๖๕๔, ๗๑๗, ๗๕๕-๗๕๗, ๗๙๖
เจตภูต	๙๓, ๑๖๔, ๑๙๑, ๒๓๕, ๒๓๖, ๒๓๙, ๒๘๒, ๕๓๓, ๕๔๗
เจตสิก	๑๐๐, ๑๑๖
เจตีสถาน	๑๔๖
เจฟเฟอร์สัน	๖๐๙

เจ้าแม่กาลิ	๓๖๘, ๖๔๒
เจ้าลัทธิ	๔๗, ๕๔
โจละ	๑๕๓
โจละ, ประเทศ	๓๖๐
โจละ, ราชาวงศ์	๒๑๓, ๒๑๔
โจฬะ, อาณาจักร	๒๐๖
โจตยะ	๔๑
โจตันยะ	๒๐๗, ๓๑๒, ๓๖๗, ๔๔๗, ๖๘๖

ฉ

ฉันท	๑๘
ฉันทลักษณะ	๒๗๓
ฉันทาคติ	๑๒๘
ฉาตภย	๑๘๙
ฉานโทคยอุปนิษ	๓๒, ๓๕, ๒๗๗
ฉานโทคยะ	๒๖๕
ฉิดอร์	๓๗๒
ฉะสุตร	๕๗

ช

ชคันนาก	๒๗๗, ๗๓๔
ชญานทเวะ	๓๖๒
ชญานสัมพันธ	๓๕๗
ชญาเนศวร	๒๐๖, ๓๖๒
ชญาเนศวรี	๒๐๖, ๓๖๒
ชนก, ท้าว	๒๙๓
ชนาตริกะ	๔๗
ชปยชญะ	๒๓๕
ชมพูทวีป	๓, ๔, ๔๒, ๔๗, ๘๖,

ชัยพรก	๓๐๐
ชวา	๑๙๓
ชะญะระ	๔๘๔, ๔๙๓
ชะญะระ-ยิ-อันซาบ	๔๗๙
ชะรฟ์ อุด-ดิน เยาะห์ยา, เซค	๔๒๗
ชะราค	๔๐๗, ๔๐๘
ชะรีอา	๓๗๘, ๓๘๐, ๓๘๘, ๓๙๐, ๔๐๗, ๔๑๑, ๔๑๒, ๔๑๔, ๔๒๐, ๔๒๓, ๔๒๘, ๔๓๓, ๔๔๑, ๔๖๐, ๔๖๔, ๔๖๕, ๔๗๖, ๔๘๒, ๔๙๓, ๔๙๔, ๕๑๙, ๕๒๐, ๕๒๔, ๙๓๕, ๙๕๓
ชะรีอา, ระบบ	๔๗๔
ชะนางคีรี	๔๕๖, ๕๒๑
ชะนางคีรี, จักรพรรดิ	๓๗๒, ๔๐๒, ๔๐๗, ๔๖๑, ๔๖๗, ๕๖๓
ชะฮาดัต	๔๑๓, ๔๑๘
ชคนนากบัณฑิต	๒๗๑
ชัตตารี, นิกาย	๔๔๗
ชัยสิงห์	๘๙
ชัยสิงห์, พระเจ้า	๘๙
ช้างแก้ว	๑๔๐
ชาดก	๑๐๑, ๑๐๔, ๑๒๐, ๑๓๒, ๑๕๙
ชาติชั้น, ระบบ	๒๒๒
ชาตินิยม, นัก	๗๘๗, ๗๘๘
ชาตินิยม, ลัทธิ	๕๙๗, ๖๐๑, ๖๒๐, ๖๒๓, ๖๗๐, ๗๖๒-๗๖๔, ๗๘๔, ๗๘๗, ๗๘๘, ๗๙๑, ๘๒๕, ๘๓๙, ๘๔๒, ๘๕๒, ๙๓๕

๑๐๔๐

ขาตินิยมอินเดีย, ลัทธิ	๗๑๑	ชีวทาน	๑๐๒๖
ชาติพันธุ์	๒๒๓	ชีวามัน	๒๔๙, ๒๙๐
ชาติวุยาสถา	๒๒๒	ชีวามมา	๓๐๓
ชาฟีอี	๔๑๘, ๔๕๐, ๕๐๕	ชีอา	๓๗๙, ๔๔๙, ๔๕๑, ๔๖๑,
ชาฟีไอดี, พวก	๕๐๕		๔๗๘, ๕๒๑, ๕๔๓
ชารุ	๙๕๓-๙๕๘	ชีอา, นิกาย	๓๘๒, ๓๘๘, ๕๕๖
ชาลคาม	๖๔๔	ชีอา, พรรค	๓๗๙
ชาน	๕๒๒	ชีอา, ลัทธิ	๔๔๗
ชาน ชะหาน	๔๕๖	ชีไอดี	๔๕๔
ชาน ชะฮาน, จักรพรรดิ	๓๗๒	ชีไอดีชาฟาวิตเปอร์เซีย	๔๔๗
ชานฟูรุช	๔๘๐	เชคโกสโลวะเกีย	๙๑๕
ชานรารี	๕๒๒	เชคซูฟี	๔๒๖, ๕๓๙
ชานะลี-อุลลาห์	๓๗๒, ๓๗๔, ๓๙๐,	เชค นิซาม อุด-ดิน	๔๔๖
	๔๖๘, ๔๖๙, ๔๗๔	เชค นิซาม อุด-ดิน เอลเลีย	๔๔๔, ๔๔๖
ชานสุวาร์	๕๒๒	เชค วิเชียร์ มาลิก, เจ้าชาย	๕๓๑
ชานันชาน	๕๔๗	เชตกะ	๔๗
ชิดาโก, เมือง	๖๙๒, ๖๙๘	เชตวัน	๑๑๕
ชิตตี, นิกาย	๔๒๗, ๔๓๕, ๔๔๘, ๕๕๑	เชน	๕๑, ๕๕-๕๘, ๖๑, ๖๖, ๖๗,
ชิตาละ	๓๘๙		๗๓, ๗๗, ๗๙, ๘๐, ๘๒, ๘๔,
ชินภัทร	๘๔		๘๖, ๙๐, ๙๓, ๙๕
ชินเสน	๘๒, ๒๐๖	เชน, ลัทธิ	๔๘, ๕๖, ๒๐๙
ชินะ	๔๘	เชน, ศาสนา	๓๙-๔๒, ๔๕, ๔๗-๕๘,
ชิบลี	๔๒๙		๖๒, ๖๔, ๖๖, ๖๘, ๖๙,
ชีวหาประสาท	๑๐๗		๗๑, ๗๓, ๗๗-๘๒, ๘๔,
ชิลี	๙๗๑		๘๙, ๙๑, ๙๓, ๙๔, ๙๗,
ชีปะขาว	๔๙		๑๓๔, ๒๐๙, ๒๑๑-๒๑๓,
ชีเปลือย	๔๙		๒๖๓, ๒๘๔, ๓๕๔, ๓๕๖,
ชีวะ	๕๑-๕๓, ๖๑-๖๕,		๕๘๒, ๘๗๐, ๙๗๒
	๗๑, ๘๑, ๘๓, ๘๔	เชร์ชาน์ซูร์	๓๗๒

๑๐๔๑

เซล์มสฟอร์ด	๙๑๐
เซสเนีย, พันเอก	๗๕๑
เซอร์เบต	๗๗๐
เซลากุยะ, ราชวงศ์	๘๙
ไซคชะตา	๔๔, ๕๕, ๑๑๔, ๑๘๙, ๒๕๓, ๒๕๕, ๕๙๔, ๕๙๖, ๖๖๕, ๖๖๘
ไซมินิ	๓๐๕

ช

ชเยด อานมัต	๘๐๑-๘๐๓
ชเยด อานมัต ข่าน, เซอร์	๘๐๘
ชอห์ล ปี. อับดุลลาห์	๔๒๙
ชะกาต	๓๘๑, ๓๙๒, ๔๙๖, ๕๐๐
ชะกาฮุ	๔๑๗
ชะคะเรียะ, เซด	๔๕๒
ชะลิม, เจ้าชาย	๕๒๑
ชะฮีน	๓๗๘
ชัชชาเนียน, ชาว	๕๔๑, ๘๒๐
ชัคร์	๔๔๙
ชัยยิด	๕๒๐
ชาชาเนียน, อาณาจักร	๑๖๖
ชาตาน	๕๓๔
ชาเปียน	๕๐๓
ชาฟิไคต์, สำนัก	๓๘๔
ชามินดาร์	๕๕๒
ชาร์, พระเจ้า	๑๐๐๙
ชาร์ตซ์	๔๕๒
ชาวาลุสตระ	๔๑
ชาเวียร์, เซนต์ฟรานซิส	๒๐๗

ชาฮิน ชาหิฟ	๕๗๓
ชีเซโร, ภาษา	๖๓๔
ชิดเนีย, แอลเจอร์นอน	๗๒๖
ชินด์	๓๗๑, ๓๘๑, ๔๒๗, ๗๙๒, ๘๓๒, ๘๕๖, ๙๐๓
ชิฟฟิน	๓๙๒
ชิมมี	๓๘๖, ๔๑๘, ๔๑๙, ๕๐๓, ๕๐๕, ๕๐๖
ชีร์ฮินด์	๓๗๔, ๔๖๐, ๔๗๔
ชีสดาน	๓๘๙
ชีอา อุด-ดิน บารนี	๓๘๓, ๔๒๗, ๔๗๙, ๔๘๔, ๕๐๓, ๕๓๑, ๕๓๗
ชีบะไวห์	๓๘๒
ชีปอย	๕๗๘, ๗๖๙, ๘๐๐
ชีร์อิคบาร์	๔๖๐
ชีร์ฮินด์	๓๙๐, ๔๔๘
ชีเรย์	๓๗๘, ๓๙๒, ๔๖๐, ๔๘๘, ๘๑๙
ชีเรย์, ภาษา	๔๖๐
ชีลี, ศาสตราจารย์	๗๘๐
ชุลเลจ	๕๕๑
ชุล ฮิจญะ	๔๔๖
ชูฟี	๓๘๙, ๓๙๒, ๓๙๗, ๔๒๐, ๔๒๑, ๔๒๖, ๔๒๙, ๔๓๒, ๔๓๕, ๔๓๖, ๔๔๐, ๔๔๑, ๔๕๔, ๔๕๖, ๕๓๑, ๕๕๒, ๕๕๖, ๕๖๑, ๘๑๑, ๘๑๒, ๘๑๕
ชูฟี, นิกาย	๓๘๕, ๔๐๖, ๔๒๖, ๔๔๓, ๔๔๗

๑๐๔๒

ซูฟี, ลัทธิ	๓๖๔, ๓๙๗, ๓๙๙, ๔๒๑, ๔๒๔-๔๒๗, ๔๕๐, ๔๕๒, ๔๖๑, ๔๖๕, ๔๖๘
เซนตูลูค	๑๖๘
เซนนา	๗๖๙
เซลบูก วาเซียร์ นิซาม อัล-มุลค์	๓๙๗
เซอร์เวีย	๙๗๓
แซกซอน	๖๓๔
ไซโฟเคลส	๖๓๖
ไซโรอัสเตอร์, ลัทธิ	๔๕๕, ๕๐๓, ๗๑๑
ไซโรอัสเตอร์, ศาสนา	๑๕๙, ๕๘๒, ๙๐๐
ไซโลมอน	๔๙๐
ไซเรียน	๑๑๙, ๑๕๘
ไซยิด	๕๓๑
ไซออนิสต์	๙๗๑

ณ

ณาน	๓๓๕, ๖๘๗, ๗๘๒
ณายกะ	๑๓๙

ญ

ญะบะรุต	๔๓๓, ๔๓๔
ญะฟาร์ ซาดิก, อิหม่าม	๔๐๖
ญะฟาร์, อิหม่าม	๔๐๖
ญะมาดี อุลเอาวัล	๔๔๕
ญะลาล อุด-ดิน เดวานี	๕๒๒
ญะลาลี	๕๒๒
ญากีร์	๕๑๙
ญาซาร์เตส	๓๘๓

ญานัทศน์	๔๒๒, ๔๓๕, ๕๘๓, ๕๙๐, ๖๔๕
----------	----------------------------

ญานวิทยา	๗๙, ๘๘, ๓๐๙, ๔๓๓, ๔๓๖
ญานเนนทรี	๒๙๒

ญาบารัต	๔๐๖
---------	-----

ญิชยะ	๕๐๓-๕๐๕
-------	---------

ญีปุ่น	๑๖๓, ๑๖๔, ๑๙๕, ๙๗๑, ๑๐๐๙, ๑๐๑๖
--------	-----------------------------------

ญูญนิยม, ลัทธิ	๑๙๒
----------------	-----

ฐ

ฐากูรฆร	๗๙๗
---------	-----

ฐากูร	๓๖๔
-------	-----

ฐานนิยม	๔๐๔, ๔๐๙, ๔๓๒, ๔๗๕
---------	--------------------

ด

ดวงจันทร์	๑๓๖, ๗๒๑, ๗๙๖
-----------	---------------

ดวงอาทิตย์	๕, ๙, ๑๒, ๑๔, ๑๕, ๒๐, ๒๙, ๓๑, ๑๓๖, ๗๙๖, ๘๐๔
------------	--

ดอว์ดี	๗๑๑
--------	-----

ดะบัสตาน-อิ-มะซาอิบ	๔๕๓, ๔๕๔
---------------------	----------

ด้นด้นกัน	๓๗๑
-----------	-----

ดาตู	๕๕๑, ๕๖๑
------	----------

ดาร์วิน, ลัทธิ	๗๐๘
----------------	-----

ดารา ซิกอนี	๓๗๒, ๓๘๙, ๓๙๐, ๔๔๘, ๔๕๖, ๔๕๘-๔๖๐, ๕๖๑
-------------	--

ดาราศาสตร์	๕๐, ๖๓๕, ๗๐๑, ๘๐๔
------------	-------------------

ดาราศาสตร์, นัก	๕๒๘, ๕๓๐
-----------------	----------

ดาวเคราะห์	๑๘๘, ๑๘๙
------------	----------

๑๐๔๓

ดาวฤกษ์	๑๘๘, ๑๘๙	ตภาคตคุญสุตร	๑๗๕
ดำฤชณา	๓๐๒	ตบะ ๒๐, ๓๑, ๒๒๐, ๒๒๗, ๓๐๑, ๓๔๒	
ดิเนย	๙๐๖, ๙๐๗	ตมะ ๓๐๒, ๓๐๖, ๓๑๔-๓๑๖	
ดิน-อิ-อิลาฮี	๔๔๙	ตยาคราช ๒๐๗, ๒๗๙, ๓๖๙	
ดึกดำบรรพ์, คาสตร์	๕๖	ตยาคะ ๓๓๑	
ดึกดำบรรพ์, สมัย	๑๗	ตรรกนุยายะ, ลัทธิ ๓๐๙, ๓๑๐	
ดือแปลซ์	๕๗๗, ๕๘๓-๕๘๕, ๕๘๗, ๕๘๘	ตรรกคาสตร์ ๒๔, ๔๖, ๕๓, ๗๗, ๑๖๐, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๗๗, ๑๙๕, ๒๒๕, ๒๔๙, ๒๘๖, ๒๘๗, ๒๘๘, ๓๐๗, ๓๐๘, ๔๖๒, ๔๗๓, ๕๕๔, ๖๖๕-๖๖๗, ๗๔๗	
ดุลงภาพ	๒๕๖, ๒๖๐, ๔๑๓, ๕๓๘	ตรรกคาสตร์, นก ๑๖๔, ๒๖๐	
ดุกอลต์ สัจจอต	๕๙๘	ตริป्ली, เมือง ๘๓๕	
เดกกัน	๔๘, ๔๙, ๓๗๑, ๔๔๗, ๗๗๕	ตริกาย ๑๖๐, ๑๗๘, ๑๗๙	
เดกกัน, แคว้น	๑๙๖, ๒๐๕	ตริเอกานูภาพ ๓๙๓, ๔๕๒, ๔๕๘, ๖๐๓, ๖๐๔, ๖๑๓	
เดกกัน, อาณาจักร	๒๐๕	ตฤศลา ๔๗	
เดกกันกลาง	๒๐๖	ตฤชณา ๓๐๒	
เดกกันตะวันตก	๒๐๖	ตฤษัษติศลาการุชจิต ๙๐	
เดมอคริตุส	๔๕	ตอลลตอย ๘๗๑	
เดโรซิโอ	๕๙๖, ๕๙๗, ๖๐๐, ๖๐๑	ตอว์บัต ๕๓๓	
เดลี ๓๗๑, ๓๗๒, ๓๘๓, ๓๘๗, ๓๙๙, ๔๒๗, ๔๖๘, ๔๘๐, ๕๐๓, ๖๕๗, ๗๖๙, ๘๐๐, ๘๓๒, ๘๔๕, ๘๔๖, ๙๐๑, ๙๔๗, ๙๗๐		ตกะอ์ (ฐาถูร) ๘๔๙, ๘๕๐	
เดลี, สุลต่าน	๓๗๒	ตกะอ์, ทวารกนาก ๖๔๑	
เดวิด	๔๒๙, ๔๙๐	ตกะอ์, เทเพนทรนาถ ๕๗๘, ๖๓๙, ๖๔๑, ๖๔๒, ๖๕๔, ๘๕๐	
เดาลัต ฆ่าน ลอดี	๕๕๓	ตกะอ์, รพินทรนาถ ๑๓, ๕๗๙, ๘๕๐-๘๕๓	
ด			
ตติยสังคายน	๙๙	ตกะอ์ (ฐาถูร), รพินทรนาถ ๓๖๔	
ตถตา	๑๖๔, ๑๗๘, ๑๘๒, ๑๘๓	ตกะบะกาด-อิ-อัคบาร์ ๕๔๖	
ตภาค	๑๙๑		

๑๐๔๔

ตะบะรี	๕๓๘	ตาชเคนต์	๙๙๗
ตะบิ	๔๓๙, ๔๔๐	ตาชิตูล	๖๓๔
ตะเยพจี, ตระกุล	๘๔๖	ตาหิพย์	๑๕๘
ตะรีกะ	๓๙๐, ๔๒๑, ๔๓๒, ๔๖๕	ตาบู	๒๒๓
ตะวิล	๙๓๗	ตาเมอ์เลน	๗๗๘
ตะหาฟุต อัล-ตะหาฟุต	๓๙๖	ตาเลบ, อามู	๕๗๗, ๕๘๙-๕๙๓,
ตะหาฟุต อัล-พะลาซิพะ	๓๙๖		๕๙๕, ๘๐๐
ตักกศิลา	๑๕๔	ตารา	๑๙๕
ตัจริด	๔๓๑	ตาริค-อิ-ฟิรุช ซาฮี	๕๓๗
ตัจนีห์	๔๔๐	ตาริค อุล-รุซูล วัล มุลูก	๕๓๘
ตั้นนา	๑๙, ๓๐, ๓๒, ๓๓, ๗๑, ๙๙,	ตาริคี ฟิรุช ซาฮี	๔๘๐
	๑๐๐, ๑๐๕, ๑๐๗, ๑๑๖, ๑๑๘,	ตาริม	๓๘๕
	๑๒๐, ๑๓๕, ๑๓๖, ๑๖๘, ๑๙๖,	ตาสุก-อิ-ตีมูรี	๕๓๕
	๒๐๐, ๒๑๐, ๒๔๖, ๒๗๓, ๓๐๒,	ตาทรีบ อุลอ์ซราก	๘๐๒
	๓๑๖, ๓๓๑	ติกนิบาต	๑๐๔
ตัตตวรี	๓๔๕	ติรุกโกวิตุร	๓๕๘
ตันโจร์	๒๐๖	ติรุกจตุกัม	๓๕๗
ตันโจร์, ทะเล	๓๖๐	ติรนาวกกรษุ	๓๕๖
ตันตระ	๑๙๑, ๑๙๔, ๑๙๕, ๑๙๖,	ติรมังโกมันนร	๓๖๐
	๒๑๑, ๓๓๓, ๓๓๕, ๓๔๓	ติรวัลลวาร์	๒๔๓
ตันตระ, คัมภีร์	๒๗๘	ติรวายโมลี	๓๕๙
ตันตระ, นิกาย	๑๙๕, ๑๙๖	ติลก	๗๓๑, ๗๓๒, ๗๖๒, ๗๗๕-๗๗๗
ตันตระ, ลัทธิ	๔๐, ๑๙๔, ๑๙๕,		๗๘๑, ๗๘๓, ๗๘๔, ๗๙๓, ๘๐๙,
	๑๙๙, ๒๐๑, ๒๐๖		๘๗๑, ๘๗๒, ๙๖๔
ตันตระสหัชยาน, นิกาย	๔๐	ติลก, บาล คังคาธาร	๕๗๙, ๗๗๔, ๗๗๗
ตัพริด	๔๓๑	ติลกวาดี	๓๕๖
ตั่วกู	๓๖๑, ๓๖๒, ๓๖๗	ตีมูร์	๔๔๗, ๔๗๙, ๕๓๕
ตั่วตน	๘๑๑, ๘๑๒, ๘๑๕, ๘๑๗, ๘๒๑	ตีมูร์, จักรพรรดิ	๓๗๒
ตาจ อุด-ดิน, เซค	๔๕๒	ตีมูร์, เฒ่า	๕๔๗

๑๐๔๕

ติรงกักร	๔๗, ๕๔, ๕๗, ๖๖, ๘๒, ๙๐
ติวะติละไก	๑๗๘
ตุการาม	๒๐๗, ๓๖๒
ตุรกี	๑๙๘, ๖๑๑, ๘๑๑, ๘๑๙, ๘๒๔, ๘๕๓, ๘๕๗, ๙๗๑, ๙๗๓
ตุลลี	๓๖๗
ตุลาลีทาส	๒๐๗, ๓๕๕, ๓๖๗
ตุส	๓๙๗
ตุสตาร์	๔๒๙
ตุซุกิ-ตีมูรี	๔๙๗, ๕๐๖
เตลัค	๒๗๙, ๓๖๙
เตลัค, ตระกูล	๓๖๙
เตอริกิสถาน	๕๓๘
เต้า, ลัทธิ	๑๖๒, ๑๘๕
เตาฮิด	๔๕๗
เตาฮิด-อิ-ลญูดี	๔๖๒
เตาฮิด-อิ-ซุซุดี	๔๖๒
เติร์ก	๒๑๓, ๓๗๑, ๓๗๘, ๓๘๕, ๓๘๖, ๔๒๐, ๕๒๗, ๕๒๘, ๕๘๙, ๘๒๒, ๘๓๕
โตดาร์ มัล	๔๔๙
โตสลี	๑๕๔
โตซสะ	๓๑๖
โตตุตริยะ	๒๖
โตตุตริยอาร์ณยะ	๒๒๔
โตตุตริยอุปนิษั	๓๑
โตตุตริยะ	๒๖๕
ไตรดายุค	๒๒๗
ไตรเพท	๒๒๖, ๒๓๕, ๒๔๘, ๒๕๒, ๒๕๙

ไตรภาคี	๓๑๗, ๓๓๘
ไตรภาคีแห่งปทารถะ	๒๐๖
ไตรมิตร	๓๗
ไตรลักษณ์	๑๐๐
ไตรโลก	๒๙๓, ๓๐๓
ไต้หวัน, เกาะ	๙๗๖

ณ

ณราวาท	๕๗, ๙๗, ๑๐๕, ๑๑๗-๑๒๐, ๑๒๖, ๑๓๒, ๑๖๕, ๑๗๖, ๑๘๕, ๑๙๓, ๒๑๓
ณราวาท, นิกาย	๙๘, ๑๐๒, ๑๐๓
ณราวาท, ลัทธิ	๔๙, ๑๒๓

ท

ทมยันตี	๗๐๖
ทมิฬ	๔๙, ๗๒, ๗๓, ๑๗๗, ๒๐๖, ๓๔๕, ๓๕๖
ทมิฬ, กษัตริย์	๗๓
ทมิฬ, ประเทศ	๓๖๙
ทมิฬ, ภาษา	๒๔๓, ๓๕๔, ๓๕๕
ทมิฬ, วรรณคดี	๒๔๓
ทมิฬ-นาท	๓๕๖
ทยา	๗๑
ทยานันทะ	๗๗๕
ทยานันทะ, สวามี	๕๗๘, ๖๓๙, ๖๗๖, ๖๗๗
ทยาฬทาส	๕๗๓
ทรรณะ	๒๖, ๒๗, ๓๔๓

๑๐๔๖

ทรวา	๓๙๑, ๔๙๐, ๔๙๗, ๕๒๑, ๕๔๒, ๗๐๐	ทัตตะ, นเรนทราณ	๖๙๑, ๗๙๒
ทรวา	๔๘๒, ๕๒๐, ๗๓๙	ทันทิน	๒๖๙
ทรวา, ระบบ	๕๐๖	ทัศนคติ	๔๗๔
ทรวา, ลัทธิ	๔๘๓, ๔๘๖, ๕๐๖, ๕๐๘, ๕๔๒, ๘๑๑, ๘๕๖, ๘๖๕, ๘๘๓, ๘๘๖, ๙๒๔	ทัศนภาพ	๔๓๐, ๔๓๑, ๔๖๒
ทรวาเนย	๓๘๓, ๔๑๖	ทัพนเนมิ	๑๔๐
ทรวาสวาล	๗๕๓	ทัพนเนมิ, พระเจ้า	๑๔๐, ๑๔๑, ๑๔๕
ทรวา	๑๙๖, ๒๑๓, ๓๖๐, ๘๕๖, ๙๐๔, ๙๐๖	ทัวารณ	๒๙๙
ทรวา, ภาษา	๓๕๕, ๑๐๒๑	ทัวารุโลกपाल	๑๘๗
ทวันธรรม	๒๙๕	ทัวมหาราช	๑๘๗, ๑๘๘
ทวันวาร	๑๕	ทาส	๗, ๑๗
ทวาทศวรรคิย	๓๗๙, ๓๘๐	ทาส, จิตตรันชน	๙๗๕
ทวาทศยุค	๒๒๗	ทาสวรรณะ	๒๒๓
ทวารบาล	๖๔๖	ทาสะ	๑๖
ทวาชชาติ	๒๒๘, ๒๓๐, ๒๓๕, ๒๓๗, ๑๐๑๐	ทักมพร	๔๙, ๕๕
ทวาชชาติ, วรรณะ	๒๒๘	ทักมพร, นิกาย	๔๐, ๔๘, ๔๙, ๕๕, ๘๐, ๘๒, ๙๒
ทวาชะ	๒๓๒, ๗๙๔	ทินนาคะ	๑๖๔
ทวินิยม	๒๑๐, ๓๐๑, ๓๓๓	ทิเบต	๔๐, ๑๐๓, ๑๙๓, ๑๙๘, ๒๐๙, ๓๕๔, ๖๐๓
ทวิภาพ	๓๓๐, ๔๔๑	ทิพญาณ	๔๒๕
ทศกัณฐ์	๒๗๔	ทิพยจักขุ	๑๖๕
ทศนิยม	๓๘๒	ทิพยภาวะ	๔๓๗
ทศรณ, พระเจ้า	๒๒๐	ทิพยวิถิ	๔๓๔
ทักษะ	๒๗๘, ๕๓๔, ๕๓๙	ทิพยวิมาน	๔๓๔
ทณนิตศาสตร	๒๔๘	ทิพยวิวาร์	๓๕๘
ทัตต์, ไมเคิล	๕๙๗	ทิพยอาภา	๔๓๕
		ทิพยอำนาจ	๒๓
		ทิพยโสภา	๕๖๘
		ทิสึปะ, กษัตริย์	๒๑๙

ทิวะ ประพันธ์	๓๕๖	เทพเจ้า	๓-๖, ๑๓, ๑๕, ๕๕, ๘๔, ๙๙,
ทิมิกาย	๔๓, ๑๐๓, ๑๐๙, ๑๑๗, ๑๒๑, ๑๒๗, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๔๐, ๑๔๖		๑๑๙, ๑๓๒, ๑๓๔, ๑๕๑, ๑๕๘, ๑๕๙, ๒๑๑, ๒๕๑, ๔๑๓
ที่สุดโต่ง	๙๗, ๑๐๕	เทพนคร	๗๔
ทฤษฏี	๑๑๒	เทพนิยาย	๔, ๕, ๗-๙, ๑๓-๑๕, ๑๗, ๑๙, ๒๓-๒๕, ๒๘, ๖๙, ๑๑๙, ๒๓๕, ๒๔๕, ๒๔๘, ๒๗๓, ๒๗๔
ทฤษฎีสมมุติฐาน	๑๐๕		
ทฤษฎี	๑๐๕	เทพบิดร	๗, ๑๐, ๑๑, ๑๘๘, ๑๘๙
ทฤษฎี	๑๐๐	เทพบุตร	๑๘๙
ทฤษฎี	๔๓, ๔๘, ๕๒, ๗๒, ๗๕, ๙๗, ๙๘, ๑๐๕, ๓๓๑, ๓๔๙, ๓๖๑, ๔๓๐, ๖๕๙, ๖๘๐, ๖๘๙, ๗๐๒	เทพปัญญา	๑๘๖
ทฤษฎี	๕๒	เทพมารดา	๗, ๑๐, ๑๑, ๑๘๘, ๑๘๙, ๓๔๗
ทฤษฎี	๔๓, ๗๓, ๑๖๒	เทพยเจ้า	๕๕๖, ๗๓๔, ๗๗๓, ๗๗๕, ๗๘๒, ๗๙๕
ทฤษฎี, ยุค	๒๑๑	เทพยดา	๕, ๑๘, ๗๓, ๘๑
ทฤษฎี, ลัทธิ	๑๘๔	เทพฤๅษี	๒๓๔
ทฤษฎี	๔๘, ๕๑๖, ๕๘๕, ๗๑๓, ๗๑๗, ๗๑๘, ๗๘๕	เทพวิมาน	๒๓๔
ทฤษฎี	๗๖๘	เทพศิลป์	๒๖๕
ทฤษฎี	๒๘๕	เทพี	๓๓๓, ๔๕๑, ๗๐๔, ๗๐๖
ทฤษฎี-ทฤษฎี	๕๔	เทพี, ลัทธิ	๑๙๙
ทฤษฎี-ทฤษฎี	๕๔	เทพกำเนิด	๒๔๕, ๒๔๖
ทฤษฎี	๕๔	เทพดา	๔๓๓
ทฤษฎี ๒๕๙		เทพดาพลี	๒๓๖
ทฤษฎี	๑๐, ๓๙๘, ๔๐๐, ๔๐๑, ๔๐๙, ๔๔๓, ๔๖๖, ๔๘๓, ๔๙๓	เทพทูต	๔๕๘
เทพ	๗๐๔, ๗๐๖	เทพนาครี, อักษร	๘๔๘
เทพครู	๓๖๔	เทพนิม	๗๓, ๘๒, ๒๑๒, ๒๑๓, ๒๘๒, ๒๘๓, ๓๐๑, ๓๐๗, ๓๑๒, ๓๓๓, ๓๓๙, ๓๔๕, ๙๙๓
เทพจำนง	๘๒		
เทพจิต	๘๒	เทพนิม, ลัทธิ	๔๙, ๘๑, ๒๑๒, ๓๓๐,

๑๐๔๘

	๔๙๑, ๕๙๘, ๖๔๒, ๖๔๘	เทวานัมปิยติส, พระเจ้า	๓๙
เทวบัญชา	๗๒๖	เทวานัมปิยทัสสี, พระเจ้า	๑๕๐-๑๕๕
เทวบุตร	๑๘๗, ๑๘๘	เทวานุมัติ	๑๔๗
เทวรูป	๒๑๐, ๒๑๑, ๔๕๒, ๕๐๕, ๕๐๗, ๕๙๖, ๖๔๔, ๖๔๕, ๖๔๗, ๖๕๔, ๖๗๐, ๖๙๔, ๖๙๕, ๗๗๔	เทวาลัย	๔, ๒๑๑, ๓๖๓, ๕๐๕, ๖๔๔, ๖๗๑, ๗๓๘
เทวโลก	๑๔๕	เทวี	๓๓๕
เทววิทยา	๘๖, ๙๙, ๑๖๑, ๓๘๒, ๓๘๔, ๓๘๗, ๓๙๓, ๓๙๕, ๓๙๗, ๓๙๘, ๔๐๕, ๔๒๐, ๔๒๔, ๔๓๗, ๔๕๒, ๔๙๐, ๖๐๕, ๖๑๐, ๖๖๓, ๖๖๖, ๖๗๓, ๘๐๒, ๘๐๕, ๘๐๖, ๘๒๓, ๘๒๕	ไตรณะ	๒๔๐, ๒๙๙, ๓๐๐
เทววิทยา, นัก	๓๘๗, ๓๘๙, ๓๙๐, ๔๑๑, ๔๑๓, ๔๒๐, ๔๕๙, ๕๕๓, ๖๐๓, ๘๒๗, ๙๔๓, ๙๕๖, ๙๕๗	โทสะ	๓๓๗, ๓๖๗
เทววิทยา, สำนัก	๓๙๓	โทสาคติ	๑๒๘
เทววิทยาแบบสกอลาสติก	๔๖๘	โทหาโกศ	๑๙๕, ๒๐๒
เทววิทยามุสลิม	๓๙๔	โทหาโกศะ	๒๐๖
เทววิทยาสกอลาสติก	๔๒๖	ไทกริส, แม่น้ำ	๗๒๘
เทววิทยาออร์ทอดอกซ์, นัก	๔๒๓	ไทย	๑๐๒
เทวศรัทธา	๓๗๒	ไทม์	๙๑๓
เทวศักราช	๕๔๖	ไทวดนียม	๓๑๙
เทวสถาน	๒๑๓, ๕๐๕, ๕๗๑	ไทวดะ	๓๓๓
เทวสมาคม	๖๔๑	ไทวระ	๒๖
เทวศาสตร์	๓๗๖	ไทวะ	๒๓๔
เทวทูติ	๓๓๙		
เทวาริเทพ	๓๕๒, ๓๕๔		
เทวาริปไตย	๙๒๔, ๙๕๔		

ธ

ธตรฐ, ท้าว	๑๘๗
ธัญชัย, ท้าว	๒๙๖, ๒๙๗, ๒๙๙
ธูยาน	๙๗๗
ธรรณีประตูลวรรค์	๔๓๑
ธรรมกาย	๑๖๑, ๑๖๒, ๑๗๘, ๑๘๔, ๑๘๕, ๑๙๔, ๒๙๒,
ธรรมจักร	๑๕๙, ๑๘๗
ธรรมชาติวิทยา	๓๙๖
ธรรมทูต	๓๘๙, ๗๗๑

ธรรมเทพ	๒๑๖	ธาตุมูล	๒๙
ธรรมธาตุ	๑๘๕	ธาตุลม	๔๕, ๑๑๕
ธรรมนคร	๑๑๙	ธาตุสากล	๑๑๕
ธรรมนิรันดร์	๒๑๕	ธาณุ	๑๖
ธรรมบุญ	๑๓๓	ธาร์ปา, ไรมะศ	๑๐๑๒, ๑๐๑๕
ธรรมบท	๑๐๔, ๑๒๖	ธีรชน	๒๔๘
ธรรมบุตร	๒๑๖	ธีโอโซฟี, สยามคม	๖๔๐
ธรรมปาละ, กษัตริย์	๔๐	ธีโอโซฟีสต์, พาก	๘๗๐
ธรรมปาละ, พระเจ้า	๑๓๓	ดุรงค์	๓๕๔, ๓๖๖, ๓๘๗
ธรรมยุทธ	๒๔๐	เฮอร์ส, บาทหลวง	๙๖๘
ธรรมวาทิ	๑๔๗	โธมัส, เซนต์	๗๙๓
ธรรมวิชัย	๑๓๓, ๑๓๔, ๑๔๐		
ธรรมวิถี	๑๒๖		
ธรรมศาสตร์	๒๑๗, ๒๒๐, ๒๒๑, ๒๒๕, ๒๔๐, ๒๔๑, ๒๔๒, ๒๖๓, ๕๓๙		
ธรรมศาสตร์, คัมภีร์	๒๓๐, ๒๔๓		
ธรรมสังคีตสูตร	๑๘๑		
ธรรมสันตติ	๑๑๓		
ธรรมสูตร	๒๒๑		
ธรรมารมณ	๑๐๐		
ฤทธิราชฎี	๒๙๙		
ฤทธิราชฎี, ท้าว	๑๘๗		
ฐานิ	๒๗๐, ๒๗๕		
ธอล	๕๐๔		
ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร	๑๐๕		
ธาตุ	๘, ๒๙, ๔๕, ๑๑๖		
ธาตุดิน	๔๕, ๑๑๕		
ธาตุน้ำ	๔๕, ๑๑๕		
ธาตุไฟ	๔๕, ๑๑๕		

๑๐๕๐

นมัสการ	๔๙๖
นมาช	๔๑๖, ๔๙๖, ๕๐๐, ๕๓๔, ๕๕๖
นมิ, กษัตริย์	๖๙
นมิ, ราชฤๅษี	๖๙-๗๑
นยวาท	๗๗, ๗๘
นยวาท, ลัทธิ	๗๘, ๒๘๒
นยายศาสตร์	๖๒๙
นยายะ, ลัทธิ	๓๐๗, ๓๐๘, ๓๑๐, ๓๓๔
นยุณะ	๒๕
นรก	๑๗๕, ๑๗๗, ๓๙๗, ๔๐๐, ๔๐๘, ๔๓๖, ๔๔๑, ๔๙๗
นรสิงห์	๓๕๙
นรสิงห์ปุราณะ	๓๕๑
นรหริ, พระ	๗๙๕
นล, พระ	๙๑
นอชิววัน	๕๔๑
นอแมต	๓๘๓
นอร์มัน	๖๓๔
นอร์มัน-ฝรั่งเศส	๖๓๔
นอร์มัน แมคคลอยด์, ดร.	๖๖๔
นอร์เวย์, ชาว	๑๗
นะคีร์	๔๐๐
นะซีร์ อุด-ดีน มุฮัมมัด ชีวาม	๔๒๗
นะซีร์ อุด-มุลูก	๕๐๗
นะติม	๔๗๙
นักชัตฤกษ์	๒๖๕
นักชัตฤกษ์, วัน	๓๔๔
นักชบันดี, นิกาย	๔๔๘, ๔๖๐
นักบวช	๕, ๒๓, ๒๔, ๓๑, ๔๔, ๔๗,

	๕๕, ๕๖, ๖๗, ๖๙, ๗๐, ๘๔, ๘๖, ๑๐๘, ๑๒๑, ๑๓๙, ๑๔๑, ๑๕๐, ๑๕๑, ๑๕๕, ๔๕๘
นักบวชเปลื้อง	๔๘
นักบุญ	๒๖๖, ๓๕๕-๓๕๖, ๓๕๘, ๓๖๑, ๓๖๔, ๔๐๙, ๔๒๓, ๔๒๕-๔๒๗, ๔๓๖, ๔๔๓, ๔๖๕, ๔๗๔
นักประพันธ์	๔๗๘, ๕๐๓, ๕๐๗, ๕๐๙, ๕๔๔
นักปราชญ์	๑๙, ๒๘-๓๐, ๓๕, ๓๖, ๔๑, ๔๓, ๗๐, ๗๑, ๙๓, ๓๓๖, ๓๘๗, ๕๕๐, ๕๕๑, ๔๗๙, ๔๙๓, ๔๙๔, ๕๐๔, ๕๑๒, ๕๑๖, ๕๒๑, ๕๒๗, ๕๒๘, ๕๓๐, ๕๓๒
นักพรต	๑๐, ๓๖๕, ๕๔๗
นักรบ	๘, ๑๕, ๑๗, ๔๗, ๗๖, ๕๐๔, ๕๒๙, ๕๓๐
นักศพนดี	๕๕๑
นักสิทธิ์	๒๙๙
นัช	๔๗๒
นันทะ	๓๖๖
นันทิสูต	๕๗
นมมัลลาร	๓๕๙
นัยนามธรรม	๒๖๘, ๔๒๐
นาค	๔๑
นาคปัตตินา	๓๖๐
นาคกรกะ	๒๖๓
นาคเสน	๑๑๐, ๑๑๒
นาคเสน, พระ	๑๑๐-๑๑๔, ๑๑๘,

	๑๒๒, ๑๒๓	นาลทินานนุรุ	๗๒
นาคราช	๔๐, ๑๖๑, ๑๖๒	นาลทิยา	๗๓
นางแก้ว	๑๔๐	นาลันทา, เมือง	๔๐, ๑๙๓
นางมุตติ ดายาห์	๔๐๘	นาสูต	๔๓๓, ๔๓๔
นาซีร์ อุด-ดิน ชีราต, เขต	๓๙๙	นาโอโรจิ, ทาหาภาอิ	๗๑๐-๗๑๒, ๗๗๗
นาฏยศาสตร์	๒๖๗, ๒๖๘, ๒๗๑		๙๐๘, ๙๐๙
นาฏ	๓๕๖	น้ำใส	๕, ๕, ๑๒, ๑๕, ๒๓, ๒๖, ๒๓๙
นาตาล, เมือง	๗๕๓	น้ำอมฤต	๓๕๒, ๓๖๓, ๕๖๔
นาท	๓๕๖	นิกายลี้กลับ	๔๒๗
นาทนามกริยา	๓๖๑	นิครนถ์ นาฏบุตร	๔๕, ๔๗
นาทพรหม	๒๗๘	นิคาเตอร์, เซลิกุล	๓๙
นาทะ	๓๕๖	นิเคราะห์	๒๙๕
นาทรี ซาห์	๓๗๒	นิโคลาส, เซนต์	๖๓๔
น่านัก ๔๔๗, ๕๕๐, ๕๕๑, ๕๕๔, ๕๕๕,		นิจิเรน	๑๖๔
๕๕๘-๕๖๐, ๕๖๒, ๕๖๖-๕๖๘,		นิชาปุระ	๓๘๓
๕๗๐, ๖๓๘, ๗๒๖		นิชัม, เจ้า	๘๔๕
น่านัก, ครู	๓๗๒, ๓๗๓, ๕๕๗	นิชาม อุดดิน	๔๔๕
นามพัร	๓๕๕	นิชาม อุด-ดิน อาหะหมัด	๕๕๖
นามซรี, ขบวนการ	๕๗๓	นิชาม อุด-ดิน เออลิยา	๔๒๗
นามธรรม ๘๘, ๑๑๓, ๒๕๘, ๒๘๒, ๔๕๓		นิชาม อุล-มุลค์	๕๐๗
นายขมังธนู	๑๙๖	นิชามิยะ มัทธนะ, สำนัก	๓๙๗
นายธนาคร	๕๐๔	นิตซ์เซ	๘๑๑, ๘๒๔
นายนาฏ	๓๕๖	นิติบัญญัติ	๒๔๑, ๔๗๖
นายนาฏ	๒๐๖	นิติศาสตร์	๓๗๗, ๓๘๒, ๓๘๔, ๓๙๗,
นาทะ	๓๓๓, ๓๓๕, ๓๓๖		๔๑๑, ๔๑๖, ๔๖๘, ๔๗๑,
นาทอท	๕๖๐		๔๙๓, ๖๓๒
นารายณ์	๑๙๗, ๓๕๐, ๓๖๐	นิติศาสตร์, ระบบ	๔๑๑
นารายณ์, พระ	๒๔๗, ๓๔๙, ๓๕๒	นิติศาสตร์, สำนัก	๓๘๔, ๓๘๘
นารายณ์	๘๖๑	นิติศาสตร์อุรธอดอกซ์, สำนัก	๓๙๘

๑๐๕๒

นิทัศน์	๗๙, ๒๗๒, ๒๗๔
นิบาต	๑๐๓
นิพจน์	๒๖๕, ๒๗๐
นิพพาน	๔๘, ๕๔, ๗๗, ๙๙, ๑๐๑, ๑๐๒, ๑๐๕, ๑๐๙, ๑๑๐, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๐, ๑๒๕, ๑๔๕, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๖๒, ๑๖๓, ๑๖๖, ๑๗๐, ๑๗๙, ๑๘๓, ๑๙๔, ๑๙๙, ๒๐๒, ๒๐๓
นิมพารกะ	๓๑๒, ๓๓๔
นิमित	๕๖๔
นิยมนะวันออก, กลุ่ม	๖๒๒
นิยมนังกฤช, กลุ่ม	๖๒๒
นิยติ	๔๔
นิโยคะ	๘๘๐
นิรณัย	๓๓๐, ๗๔๓, ๗๔๔
นิรนาม	๓๖๙
นิรมาณกาย	๑๖๑, ๑๗๘, ๑๗๙
นิรยาบาย	๑๓๙
นิรยูกติ	๘๔
นิรณการิส	๕๗๓
นิรันดร	๔, ๕๓, ๕๖, ๗๗, ๘๑, ๘๖, ๙๕, ๑๐๐, ๑๐๒, ๑๐๘, ๑๓๕, ๑๖๑, ๑๘๐, ๑๘๕, ๑๘๖, ๒๐๙, ๒๑๒, ๒๖๒, ๒๘๑, ๒๘๖, ๓๑๗, ๓๒๔, ๓๔๖, ๓๔๗, ๓๗๕, ๓๙๑, ๓๙๔, ๓๙๖, ๓๙๘, ๔๐๐, ๔๐๓, ๔๐๕, ๔๑๕, ๔๒๘, ๔๓๖, ๔๔๐, ๔๖๐, ๔๗๕

นิรันดร, คัมภีร์	๓๙๓
นิรุกติศาสตร์	๒๔, ๕๐, ๗๙, ๒๔๘, ๓๒๔
นิโรธคามินิปฏิบัติอาจริยสัง	๑๐๖
นิโรธจริยสัง	๑๐๕
นิเวตลี	๓๕๖, ๕๗๙
นิวัตน์	๕๙๕
นิวแมน	๘๗๓
นิวยอร์ก	๖๙๕
นิวรณ์	๔๓๒
นิวฤตติ	๒๑๕
นิเศรยสะ	๒๘๒
นิษประ	๓๙๗
นิษาทะ	๒๓๑, ๒๓๒
นิติวากยามฤต	๙๒, ๙๔
นิติศาสตร์	๒๔๙
นิติสาระ	๒๔๓, ๒๕๔
นีกัณฐะ ที่คณิตะ	๓๕๐
นีโอพลาโตนิค, ปรัชญา	๓๘๐
นีโอพลาโตนิสต์, ลัทธิ	๑๙๒, ๓๙๕, ๔๒๕
นุชาต อุล อีรวาห์	๔๕๒
นุชรี	๔๕๒
นุรุ อุด-ดิน มุฮัมมัด คะกานี	๔๗๙, ๕๐๙, ๕๑๐
เนกขัมมะ	๒๙๑
เนชรี	๘๐๒
เนตัจจี	๙๗๖
เนติบัณฑิต	๘๑๐, ๙๐๙
เนบุซัดเนสซาร์	๙๖๙
เนปาล	๔๐, ๔๘

เนปาล, ประเทศ	๑๙๓, ๑๙๖, ๑๙๘
เนเมซิส	๔๘๐
เนสตอเรียน	๔๓๗, ๔๔๗
เนสตอเรียน, นิกาย	๑๖๖, ๒๐๕, ๕๔๒
เนห์รู	๘๓๘, ๙๖๕, ๙๗๙
เนห์รู, โมติลาล	๙๗๕, ๙๘๒
เนห์รู, ยาวะหะร์ลาล	๘๕๐, ๙๗๕, ๙๘๒-๙๘๕
เนื้อสาร	๘๗
โนเบล, รางวัล	๕๗๙, ๘๕๕
โนเบิล, มาร์กาเรต	๖๔๐
โนอา	๕๔๗
โนคมนัย	๗๘
บ	
บรมคิตี	๓๐๑
บรมสุข	๓๒๕
บรรพชิต	๕๕, ๖๙, ๙๘, ๑๐๕, ๑๒๓
บรรพบุรุษ	๔๕
บรัสเซลส์	๙๘๓
บริติช	๕๗๓, ๗๐๗, ๗๐๘, ๗๖๑, ๗๗๒, ๗๗๔, ๗๗๙, ๗๘๖, ๗๙๙, ๘๐๕, ๘๐๖, ๘๐๙, ๘๕๖-๘๕๘, ๙๐๖
บริสตอล	๖๐๔
บอมเบย์	๓๕๖, ๕๗๘, ๖๕๔, ๖๗๐, ๗๑๑-๗๑๓, ๗๓๑, ๗๓๒, ๗๔๘, ๗๕๒, ๗๘๗, ๘๔๖, ๙๐๙
บอลเชวิค	๙๙๗

ปะกา	๔๓๖
ปะดาอุนี้	๔๕๐, ๔๕๔, ๕๔๕
ปัชรา	๓๘๓
บังกิม	๗๖๓-๗๖๕, ๗๗๒, ๗๘๔, ๗๙๗
บัญญัติ, นัก	๕๓๕
บัญญัติกรรม	๔๐๐
บัญญัติสวรรค์	๔๗๘
บัณฑิตชน	๓๐๓
บันชัย	๕๑๙
บัลย์	๓๘๓
บัลขาน, แหลม	๙๑๕
บัลบัน	๕๒๘
บัลบัน, สุลต่าน	๔๘๐
บัลจูน	๖๘๒
บัลวันท์	๕๖๖
บาติณี	๓๘๐
บาทหลวง	๔๕๒
บาทหลวงเยซูอิต	๔๔๙
บานไม่รู้โรย, ดอก	๖๐๑
บาบิโลเนีย	๘, ๗๒๘
บาบูร์	๓๗๒
บาร์นี	๓๗๑, ๓๙๕, ๔๘๐, ๕๐๓, ๕๐๗, ๕๑๔, ๕๑๗-๕๑๙, ๕๓๒, ๕๓๔, ๕๓๕
บาร์ด, เวลท์	๗๒๗
บาร์มี	๑๗๕
บาโรดา	๗๑๒, ๗๘๓
บาโรดา, วิทยาลัย	๗๘๔
บาลบัน, สุลต่าน	๓๗๑

๑๐๕๔

บาลี, ภาษา	๑๐๓, ๑๐๔, ๑๙๑
บาลุขีสถาน	๘๓๒, ๙๐๓
ปิอุย	๖๘๖
ปัสมัลลาร์	๔๕๘
บุคลาธิษฐาน	๕, ๘, ๑๗, ๑๘๖, ๑๙๕, ๑๙๖, ๒๑๒, ๒๒๕
บุคลิภาพ	๓๔๖, ๓๔๗, ๔๓๗, ๘๒๕, ๘๒๖
บุพพณิมิ	๕๔๑
บุพค	๑๐๑
บุยิด	๔๗๗
บุชาเทพี, ลัทธิ	๑๙๔
บุชารูปเคารพ, ลัทธิ	๓๖๔
บูรณาการรวมหน่วย	๔๙๐
บุรพทิศ	๖๒๖, ๖๓๓, ๖๙๕
บุรุษาน อุด-ดิน	๔๔๗
เบคอง	๖๓๐
เบงกาลี, ชาว	๕๙๖, ๗๒๓, ๗๖๒-๗๖๔, ๗๗๐, ๗๘๓, ๗๘๔, ๗๙๑
เบงกาลี, พวก	๘๐๘, ๙๒๕
เบงกาลี, ภาษา	๑๙๖, ๒๐๑, ๖๐๓, ๖๐๔, ๖๐๖, ๖๐๙, ๖๘๐, ๗๐๑, ๗๖๒-๗๖๔, ๘๔๖, ๘๕๓
เบงกอล	๑, ๔๐, ๑๓๓, ๑๙๓, ๑๙๖, ๑๙๘, ๒๐๖, ๒๐๗, ๓๑๒, ๓๖๗, ๓๖๘, ๓๗๒, ๕๗๗, ๖๐๓, ๖๑๐, ๖๒๖, ๖๕๔, ๖๕๕, ๖๖๙, ๖๗๙, ๖๘๐, ๗๒๔, ๗๓๑, ๗๖๑, ๗๖๓, ๗๘๕,

เบงกอล, แคว้น	๑๙๘, ๕๘๙, ๖๑๖, ๗๐๘, ๗๒๓, ๗๖๑, ๗๖๓, ๗๖๕, ๗๗๖, ๗๘๓, ๗๘๔, ๗๙๒, ๘๐๙, ๘๓๓, ๘๔๙
เบญจันธิ์	๑๐๑, ๑๘๓
เบิร์กลีย์	๑๖๓
เบิร์กลีย์, บิชอป	๑๖๓
เบิร์กสัน	๘๑๑, ๙๗๙
แบกแดด	๓๙๗, ๔๒๑, ๔๒๔, ๕๓๑, ๕๓๒
แบคเตรีย	๑๕๘
โบราณคดี	๓, ๑๙๖, ๒๐๙
ไบชานติอุม	๓๘๒
ไบแซนไทน์	๔๘๘
ไบแซนไทน์, อาณาจักร	๔๓๗
ไบเบิ้ล, คัมภีร์	๘๖, ๓๓๑, ๖๐๘, ๖๙๓, ๙๐๒, ๑๐๒๔
ไบรน์ ชาน	๔๔๗

ป

ปฤษะ กัจจายณะ	๔๕
ปฐาลัม	๔๕๙
ปฐิศาหน	๔๑๗
ปฐิจสมุปบาท	๑๐๐, ๑๐๖, ๑๗๗
ปฐิจสมุปบาท, กฏ	๑๐๐
ปฐิรูป, นัก	๔๙, ๑๙๗, ๕๘๖
ปฐิโณ	๕๕, ๑๐๖
ปฐุมกษัตริย์	๑๓๖, ๒๔๗

ปฐมเทศนา	๑๙๖	ประจักษ์ภาวะ	๓๙๖, ๔๖๓
ปฐมนิเทศ	๒๔๐	ประชาคม	๘, ๔๙, ๘๖, ๒๔๔,
ปฐมยาม	๑๑๓		๒๕๔, ๓๗๙, ๖๒๖,
ปฐมสังคยานา	๓๙		๗๓๐, ๘๓๑, ๘๓๒
ปฐมสาเหตุ	๓๑๕	ประชาคม, ลัทธิ	๙๘๕
ปตัญชลี	๒๘๓, ๓๐๗	ประชาธิปไตย	๑๓๓
ปิโตเลมี, กษัตริย์	๑๕๑	ประชาชน	๒๗๐, ๒๗๔, ๒๗๖,
ปทานุกรม	๒๗๓		๓๐๙, ๓๑๕, ๔๔๐
ปธานโกต, เมือง	๙๓๓	ประชาธิปไตย	๒๑
ปฐวีวชา	๖๗๑	ประชาธิปไตย, เทพ	๓๒
ปรมัตถ์	๑๖๒	ประชาธิปไตย, พระ	๓๓-๓๕, ๒๔๖
ปรมัตถสัง	๑๖๒	ประชาธิปไตยวิวัฒน์	๒๓๔
ปรมาณู	๘๐, ๘๑, ๘๘, ๑๐๒,	ประชาธิปไตย	๒๓๔
	๒๘๒, ๓๒๖, ๓๙๖, ๔๑๐	ประชาโลก	๒๙๓
ปรมาณู, ทฤษฎี	๓๐๗	ประทักษิณ	๒๕๑
ปรมาณู, นัก	๔๕	ประเทศะ	๘๑
ปรมาตมัน	๒๖๒, ๒๖๕, ๒๘๕,	ประพจน์	๕๓
	๒๙๒, ๓๑๑, ๓๓๔,	ประเพณีปริมปรา	๔๔๘
	๓๓๖, ๖๗๙, ๗๘๒	ประเพณีอินเดีย	๕๘๖
ปรมาตมา	๓๐๒, ๓๐๓, ๓๐๗	ประมาณะ	๓๐๗
ปรเมศวร	๒๙๘, ๗๘๓	ประเมยะ	๓๐๘
ปรรูป	๓๔๘	ประยาจะ	๓๕๑
ปรโลก	๓๔๔	ประจวนสาระ	๘๐
ปฐมาท	๓๐๓	ประจตุตติ	๒๑๕
ปฐิต	๙๐๕	ประจติวิวัฒนา	๕๓๘, ๕๔๖
ประภฤติ	๒๘๘, ๒๙๑, ๒๙๔, ๒๙๗,	ประจติศาสตร์	๓, ๗-๙, ๑๔, ๔๕, ๙๐,
	๓๐๒, ๓๐๖, ๓๐๗, ๓๑๐,		๙๗, ๙๘, ๑๐๒, ๑๓๓,
	๓๑๓-๓๑๕, ๓๑๗-๓๒๐		๑๕๘, ๑๖๙, ๒๒๒, ๒๔๕,
ประภีรณกะ	๕๗		๒๔๘, ๒๖๒, ๒๘๕, ๓๗๓,

๑๐๕๖

๓๘๑, ๓๘๒, ๔๐๓, ๔๑๒,	ปรัชญาฮินดู	๓๗๓
๔๑๓, ๔๒๐, ๔๓๕, ๕๓๗-	ปรัชญาฮินดู, สำนัก	๒๘๓
๕๔๖, ๖๓๓, ๖๓๕, ๖๕๗,	ปริตถานุमान	๓๒๗
๖๙๖, ๗๑๓, ๗๒๕, ๗๖๐, ๗๗๙	ปริตยักษ์	๓๐๗
ประวัติศาสตร์, นัก	ปริตยุมนรูป	๓๔๘
๔๗, ๑๕๘, ๓๗๑,	ปรินตปะ	๒๙๘
๓๘๓, ๓๘๔, ๔๒๗,	ปรัมปราประเพณี	๑๗, ๒๒, ๒๓, ๒๑๒,
๔๔๙, ๕๔๐, ๕๔๓, ๖๒๔		๒๒๑, ๒๒๒, ๒๒๗,
ประวัติศาสตร์, สมัย		๓๓๕, ๓๖๔, ๓๗๖-
ประวัติศาสตร์, หนังสือ		๓๗๘, ๓๘๒, ๔๐๑,
ประสาท		๔๑๔, ๔๑๕, ๔๒๔,
๕๑, ๕๒, ๖๒, ๖๕,		๔๕๑, ๔๕๓, ๔๖๘,
๑๐๗, ๓๐๖, ๓๒๒		๔๙๐, ๔๙๔, ๔๙๖,
ประสาทสัมผัส		๕๐๔, ๕๒๐, ๕๓๙,
๓๒๔, ๓๓๐		๕๔๐, ๕๔๓, ๗๐๒
ประสิทธิภาพ		
๒๘๒, ๒๙๖, ๓๐๗, ๓๔๙	ปรากฏ	๓๔๕
ปรัชญานัย	ปรากฏ, ภาษา	๕๐, ๕๖-๕๘, ๘๑, ๘๔,
๒๘๙		๙๐, ๙๔, ๑๐๓, ๑๕๐
ปรัชญา		
๔, ๖, ๒๘, ๘๐, ๘๒, ๙๐,	ปรานยมะ	๙๗๗
๑๐๒, ๑๐๓, ๑๖๑, ๑๖๓,	ปรารณา สมาช	๗๓๒
๑๖๔, ๑๙๖, ๒๑๒, ๒๒๑,	ปราสังคิกะ	๑๖๒
๒๔๘, ๒๘๗, ๒๘๘, ๓๐๑,	ปราสาท	๕๙๒
๓๐๗, ๔๕๐, ๖๓๑, ๖๕๔, ๖๖๐	ปริณามะ	๓๐๙
ปรัชญา, ระบบ	ปริณายก	๒๕๙, ๒๖๐
๑๙๒, ๑๙๖, ๒๑๓, ๓๐๕-	ปริณายกรัตนะ	๑๔๐
๓๐๗, ๓๓๓, ๓๔๕,	ปรินิพพาน	๙๗, ๙๘, ๑๐๔, ๑๑๗, ๑๑๘
ปรัชญา, สำนัก	ปริชาญาณ	๕๒, ๖๕, ๗๕, ๑๑๙, ๑๕๙,
๒๑๔, ๒๘๓, ๓๓๓-๓๓๕		๑๖๕, ๑๖๗, ๑๖๘, ๔๐๘,
ปรัชญาปารมิตา		๔๔๐, ๔๔๒, ๔๕๔, ๔๕๕,
๑๘๖, ๑๘๗		
ปรัชญาเมธี		
๔๐, ๔๑, ๘๐, ๘๖, ๑๖๒,		
๑๖๔, ๑๘๔, ๑๙๗, ๒๐๖,		
๒๐๗, ๒๖๙, ๒๘๓, ๒๘๗,		
๓๒๖, ๓๙๕, ๓๙๖, ๔๕๓, ๔๙๗,		
๕๓๐, ๕๙๕, ๕๙๘, ๖๒๔, ๖๙๔		
ปรัชญาอินเดีย		
๓๐๘, ๓๑๑		

๑๐๕๗

	๔๘๒, ๕๐๘, ๕๒๓, ๕๓๔,
	๕๓๕, ๕๕๕, ๖๕๐, ๖๕๙,
	๖๘๗, ๖๙๕, ๗๒๐-๗๒๒, ๗๖๘
ปฤถวิราช	๓๗๑
ปฤจฉวาทิ	๗๕๔
ปวารณา	๕๕
ปหาระ	๖๗๑
ปหานสัญญา	๑๒๐
ปอนดิเชรี, เมือง	๕๗๗, ๕๘๔, ๕๘๗,
	๕๘๘, ๗๘๔, ๗๗๗
ปอยไห	๓๕๘
ปะดรี ซาหนีพ	๖๗๕
ปะนีปัต	๓๗๒, ๔๕๒
ปัจเจก	๖๕, ๗๗, ๗๘, ๑๐๑
ปัจเจกชน	๕, ๓๘๕
ปัจเจกนิยม	๒๘๕
ปัจเจกนิยม, ลัทธิ	๘๒๖
ปัจเจกบุคคล	๒๙, ๔๖, ๕๐, ๕๕, ๕๖,
	๗๘, ๗๙, ๙๙, ๑๐๐, ๑๑๐,
	๑๒๖, ๑๖๓, ๑๖๙, ๒๒๒-๒๒๔,
	๒๔๖, ๓๗๗, ๔๐๖, ๔๑๓, ๔๓๗
ปัจเจกภาพ	๖, ๘๗
ปัจเจกอาตมัน	๓๑๒
ปัจฉาสมณะ	๑๑๕
ปัจฉิมยาม	๑๑๓
ปัจฉิมวาทะ	๖๕๓
ปัจฉิมโอวาท	๑๑๖-๑๑๘
ปัญญาตันตระ	๓๕๒
ปัญญาดี	๖๘๑, ๖๘๔

ปัญจวัคคีย์, พระ	๑๐๕
ปัญจวิมศตีสถาสนสิกขา ปรัชญา	
ปารมิตา	๑๖๕
ปัญจาบ	๗, ๓๘๑, ๔๑๓, ๔๒๗, ๔๖๐,
	๕๕๑, ๕๕๓, ๕๖๒, ๖๗๐,
	๗๒๔, ๗๒๖, ๘๑๐, ๘๓๒,
	๘๕๖, ๙๐๓, ๙๒๐
ปัญจาบตะวันออก, แคว้น	๕๕๑, ๕๗๔
ปัญญาจักขุ	๑๗๗
ปัญญาชน	๑๗
ปัญญาญาณ	๔๒๓
ปัตนา	๔๒, ๔๘, ๙๙
บัลลวะ, กษัตริย์	๒๐๕, ๓๕๖
บัลลวะ, ราชวงศ์	๒๑๓, ๒๑๔, ๓๕๔, ๓๕๖
ปากีสถาน	๑๙๙, ๔๖๙, ๕๘๐, ๖๐๑,
	๘๑๐, ๙๐๓, ๙๐๘, ๙๑๒,
	๙๑๖-๙๒๕, ๙๒๘-๙๓๐, ๙๓๓,
	๙๓๔, ๙๓๖, ๙๔๙, ๙๕๓, ๙๖๐
ปาฏลีบุตร	๔๒, ๔๘, ๙๙, ๑๕๒
ปานทกะ	๑๕๓
ปานทพ	๒๔๐, ๒๘๕, ๒๘๘, ๗๗๙
ปานทยะ	๒๐๖, ๓๕๗
ปานทยะ, กษัตริย์	๓๕๗
ปานทยะ, ราชสำนัก	๓๕๗
ปานท	๙๑
ปานะ	๑๒๑
ปานาติบาต	๑๒๘
ปาณิ	๑๖
ปาณินิ	๓๒๘

๑๐๕๘

ปาณิปุต	๗๒๖	ปีศาจวิวาร์	๒๓๕
ปาด	๕๒๒	ปูนยง	๙๗๓
ปาดชาห์	๕๒๒	ปูนรรจิจิป-ปัตตุ	๓๕๘
ปาเดอร์	๔๕๒	ปูนโต, พวก	๙๗๑
ปาเกีย	๑๕๘	ปูนภพ	๓๕๕, ๖๒๔
พานิปัต, เมือง	๘๐๐	ปฐนทรทาส	๒๐๗, ๓๖๑
ปาปะ	๔๕๒	ปฐนณะ, คัมภีร์	๕๗, ๘๒, ๒๒๕, ๒๓๕, ๒๖๕, ๒๗๘, ๓๓๑, ๓๓๙, ๓๔๕, ๓๕๕, ๖๗๑, ๗๙๕
ปาร์ซี	๔๔๙, ๗๐๕, ๗๑๑, ๗๒๖, ๗๒๗, ๗๕๖, ๙๐๔, ๙๐๘, ๙๗๓	ปฐนณะ, ยุค	๗๓๔
ปารณ	๒๙๐, ๒๙๒, ๒๙๓, ๒๙๕, ๒๙๗, ๒๙๘, ๓๐๑, ๓๐๓	ปฐนโหดิม	๔๕๑
ปารมิตาสูตร, ปรัชญา	๑๖๔	ปฐนสุกต	๒๒๓
ปารยุศนา	๕๕	ปฐนสุกตะ	๓๔๔
ปารศพ	๔๗	ปฐนชะ	๑๗, ๑๘, ๓๑, ๓๓, ๒๒๓, ๒๒๘, ๒๒๙, ๓๑๐
ปารศวนาถ	๓๙	ปฐนชาฤตะ	๒๑๕, ๒๑๗
ปารศวะ	๒๓๑	ปฐนโชตตมะ	๓๐๓
ปาริอาห์	๕๘๗, ๕๘๙	ปฐนहित	๑๙๘, ๒๔๔, ๒๕๑, ๒๕๒, ๒๕๙, ๒๙๘
ปาละ	๒๐๖	ปฐนทุ, ภาษา	๘๔๕, ๘๔๗
ปาละ, ราชวงศ์	๑๙๓, ๑๙๗	ปฐนยมิตร ศุงคะ, กษัตริย์	๓๙
ปาลาค	๒๓๓	ปฐนยมิตร สุงคะ	๒๔๒
ปาเลสไตน์	๙๗๐, ๙๗๑	ปฐนา, เมือง	๗๓๑, ๗๓๒, ๗๔๗, ๗๔๘, ๗๕๘, ๗๗๕
ปาวา	๔๘	ปฐนกลลป	๔๔
ปิตุภูมิ	๗๒๖, ๙๗๓, ๙๗๔	ปฐนมิมามสา	๒๔๙, ๓๐๕, ๓๐๖, ๓๒๓, ๖๗๘
ปิตุปุตระสมาคมสูตร	๑๗๔	ปฐนมิมามสา, ลัทธิ	๓๐๙, ๓๒๓, ๓๒๘
ปิตุภู	๙๗๓	ปฐน	๒๔๕
ปิตุภูมิตรสมาคม	๑๘๒		
ปินทะรี, พวก	๗๑๓		
ปีศาจ	๕๗, ๑๘๒, ๔๐๘, ๔๕๓, ๔๘๑, ๕๕๕, ๖๗๔, ๖๗๕, ๘๑๔		

๑๐๕๕

ปูซาน	๒๓๓
เปย์	๓๕๘
เปริยาลวาร์	๓๕๙
เปรู	๙๗๑
เปรียตริโมลี	๓๖๐
เปชวา	๗๓๑, ๘๐๘
เปอร์เซีย ๔๑, ๒๐๙, ๓๘๒, ๓๘๕, ๔๒๔, ๔๔๙, ๔๘๔, ๕๒๒, ๕๒๖, ๖๑๑, ๗๐๗, ๗๑๑, ๘๐๕, ๘๒๒, ๘๒๔, ๘๔๓, ๘๔๔, ๘๔๖, ๘๔๗, ๙๗๑	
เปอร์เซีย, กษัตริย์	๔๘๗
เปอร์เซีย, จักรพรรดิ	๔๘๖
เปอร์เซีย, เจ้าชาย	๕๙๐
เปอร์เซีย, ชาว	๕๘๙, ๖๒๕
เปอร์เซีย, ประเทศ	๑๖๖, ๑๖๘, ๔๘๗
เปอร์เซีย, ภาษา	๓๘๕, ๓๘๖, ๔๖๐, ๔๖๘, ๕๓๗, ๕๙๐, ๖๐๓, ๖๒๑, ๖๒๓-๖๒๖, ๘๑๒
เปอร์เซีย, ราชาวงศ์	๔๕๓
เปอร์เซีย, อ่าว	๓๘๐
แปซิฟิก, มหาสมุทร	๖๖๘, ๙๓๗
ไปจิม บัลลี	๑๐๒๔
โปป	๓๗๙, ๔๕๒, ๔๗๗
โปรตุเกส	๔๔๙, ๕๘๑, ๕๙๕, ๗๐๕, ๙๑๕, ๙๗๔
โปรเตสแตนต์	๔๙, ๗๙๒
โปรเตสแตนต์, นิกาย	๑๒๐, ๕๙๕, ๖๑๐, ๗๙๑
ไปแลนด์	๙๑๕

โปสตะ	๕๕
ไปศาคะ	๒๓๕
ผ	
ผรุสวาทา	๑๔๔
ผัสสะ	๑๐๗
ผฏฐัพพะ	๑๐๐
ฝ	
ฝรังเศส ๗๒๙, ๗๔๓, ๗๔๖, ๗๘๔, ๙๗๑	
พ	
พงศาวดาร	๕๔๐, ๕๔๖
พจนานุกรม	๔๑๑, ๔๑๕
พม่า	๑๐๒, ๓๕๔, ๑๐๑๘, ๑๐๑๙
พรด	๕, ๒๔๔, ๒๙๗
พรสวรค์	๔๓๐
พรหม	๑๓๕, ๑๔๗, ๒๓๔, ๒๙๒, ๓๐๕, ๓๖๕, ๖๕๓, ๖๗๙
พรหม, พระ	๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๘, ๑๕๙, ๑๘๘, ๒๑๒, ๒๓๙, ๒๔๖, ๒๗๑, ๒๗๓, ๒๗๘, ๒๘๗, ๒๙๙, ๓๐๕, ๔๕๒, ๔๕๙, ๖๗๘
พรหมจรรย์	๒๐, ๒๑, ๒๘, ๓๓, ๓๕, ๔๔, ๙๐, ๑๒๑, ๑๔๕, ๒๓๒, ๒๓๔, ๘๘๙
พรหมจารี	๒๐, ๒๑, ๙๐, ๒๒๔, ๒๓๓, ๒๓๔, ๒๓๘
พรหมณ์สบัติ, พระ	๘

๑๐๖๐

พรหมเดช	๗๘๖	พระธรรมทูต	๙๙
พรหมทายาท	๑๔๘	พระธาตุ	๙๘
พรหมภาวะ	๒๑	พระนางนันทา	๓๔๖
พรหมลิขิต	๔๔, ๕๕	พระนางภูมิ	๓๔๖
พรหมโลก	๑๓๕, ๑๔๕	พระนางแม่รี	๔๓๗
พรหมวิมาน	๒๓๕	พระนางลักษมี	๓๔๖
พรหมวิหาร	๑๒๔	พระนาม	๕๕๘, ๕๖๘
พรหมวิหารธรรม	๑๒๐, ๑๒๔	พระนิพพาน	๑๓๙
พรหมสูตร	๓๒๐	พระบรมราชโองการ	๕๓๘
พรหมัน	๕, ๘, ๙, ๑๒, ๒๐, ๒๑, ๒๓, ๒๔, ๓๑-๓๕, ๑๖๑, ๑๖๔, ๒๑๐-๒๑๒, ๒๒๙, ๒๓๐, ๒๓๕, ๒๓๙, ๒๔๕, ๒๔๗, ๒๖๗, ๒๗๘, ๓๐๖, ๓๐๘-๓๑๒, ๓๒๓, ๓๒๖-๓๓๐, ๓๓๖, ๔๕๙, ๖๔๙, ๖๕๐, ๖๕๓, ๖๙๐, ๗๘๒	พระบรมราชินี	๕๘๙
พรหมานตะ	๙	พระบรมศาสนา	๑๙๔
พรหมาน	๖, ๒๓	พระบัญญัติ	๓๙๕, ๔๔๒, ๕๐๒
พรหมี่	๕๔	พระปชาบดี	๒๙๒
พระกฤษณะ, ลัทธิ	๒๘๔, ๒๘๕, ๒๘๘, ๓๐๓	พระปัจเจกพุทธเจ้า	๑๖๐, ๑๖๖
พระคริสตธรรม, คัมภีร์	๔๕๒	พระผู้เป็นเจ้า	๑๑๑, ๑๑๒, ๑๒๒, ๑๖๔, ๒๑๐, ๒๑๓, ๒๒๙, ๒๖๒, ๒๗๖, ๒๗๙, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๖, ๒๘๗, ๒๙๖ ๓๐๐, ๓๐๑, ๓๐๗, ๓๐๘, ๓๒๖, ๓๓๒-๓๓๔, ๓๓๖-๓๓๙, ๓๔๑-๓๔๓, ๓๔๖, ๓๔๘-๓๕๐, ๓๕๒, ๓๕๗, ๓๕๙-๓๖๕, ๓๖๙, ๓๗๕, ๓๗๖, ๓๗๙, ๓๘๐, ๓๘๒, ๓๘๔, ๓๘๕, ๓๙๐, ๓๙๒-๓๙๗, ๔๐๐, ๔๐๑, ๔๐๓-๔๐๕, ๔๐๗, ๔๐๙-๔๑๖, ๔๒๐-๔๒๓, ๔๒๕, ๔๒๘-๔๓๖, ๔๓๘, ๔๓๙, ๔๔๒, ๔๔๔
พระคาทอลิก	๔๔๙		
พระเจ้า	๓๘๕		
พระเจ้าแผ่นดิน	๓๓๑		
พระไตรปิฎก	๙๘, ๑๐๓, ๑๑๙, ๑๒๐, ๑๒๗		
พระไตรปิฎก, คัมภีร์	๙๘, ๑๐๔, ๑๒๗		

[illegible]

๑๐๖๒

พระวินัย	๔๘, ๑๐๓
พระวินัยปิฎก	๑๐๓, ๑๐๔
พระเวท	๓-๕, ๗-๙, ๑๓, ๒๒, ๒๓, ๒๕, ๒๘, ๓๑, ๓๖, ๔๒, ๑๔๗, ๒๐๗, ๒๑๑, ๒๑๒, ๒๒๑, ๒๒๙, ๒๓๒, ๒๓๔, ๒๓๕, ๒๔๘, ๒๕๒, ๒๕๙, ๒๗๓, ๒๘๔, ๒๘๖, ๒๙๒, ๒๙๕, ๓๐๕, ๓๐๘, ๓๑๙, ๓๒๙, ๓๓๖, ๓๔๙, ๓๕๐, ๓๖๗, ๖๔๒, ๖๔๙, ๖๕๙, ๖๖๘, ๖๖๙, ๖๙๔, ๗๐๓, ๙๖๙, ๙๗๘
พระเวท, คัมภีร์	๕-๗, ๑๐, ๑๓, ๑๔, ๑๗, ๑๙, ๒๐, ๒๓, ๒๘-๓๐, ๔๑, ๒๑๑, ๒๑๓, ๒๒๑, ๒๒๓, ๒๒๕-๒๒๗, ๒๔๘, ๒๖๕, ๒๗๔, ๒๘๕, ๒๘๗, ๓๐๕-๓๐๗, ๓๒๓, ๓๒๙, ๓๓๕, ๓๓๖, ๕๕๖, ๕๘๘, ๖๐๓, ๖๐๕, ๖๐๖, ๖๒๙, ๖๓๕, ๖๓๙, ๖๔๕, ๖๗๐, ๖๗๓, ๖๗๖-๖๗๙, ๖๘๔, ๖๙๙, ๗๐๐, ๗๗๖
พระเวท, ยุก	๗๓๔
พระเวท, ศาสนา	๒๔๘, ๒๘๔, ๗๘๒
พระเวท, สัมม	๑, ๔, ๗, ๘, ๔๒
พระเวท, สำนึก	๒๘๒
พระศรี	๓๓๒
พระศรีลักษมี	๓๔๗
พระศรีอริยเมตไตรย	๑๔๐, ๑๔๕

พระคังกร	๒๙๘
พระสมณโคดม	๑๒๑, ๑๔๗-๑๔๙
พระสาวก	๙๗
พระสิทธัตถโคตมพุทธเจ้า	๑๖๑
พระสิทธัตถโคตมะ	๑๖๑
พระสุตตันตปิฎก	๑๐๓, ๑๐๔
พระสุตร	๑๐๓, ๑๐๔, ๑๐๖, ๑๒๑, ๑๔๐, ๑๗๗, ๑๘๗
พระอภิธรรม	๑๐๓
พระอภิธรรมปิฎก	๑๐๔
พระอรหัน	๒๙๑
พระอรหันต์	๗๑, ๗๒, ๑๑๐, ๑๒๐, ๑๔๐, ๑๔๖, ๑๖๐, ๓๓๓
พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า	๑๘๕
พระอวโลกิเตศวร	๑๖๑
พระอาทิตย์	๒๓๖, ๓๓๓, ๓๔๓
พระอินทร์	๔๖๐
พราหมณ์	๙, ๑๗, ๑๘, ๒๓, ๓๐, ๓๑, ๓๖, ๔๑, ๔๓, ๕๖, ๑๐๘, ๑๓๒, ๑๓๔, ๑๓๙, ๑๓๘, ๑๔๗-๑๕๑, ๑๕๕, ๑๙๒, ๑๙๗, ๒๑๒, ๒๒๔, ๒๒๘, ๒๒๙, ๒๓๐, ๒๕๑, ๒๘๕, ๓๔๙, ๔๕๑, ๕๐๕, ๕๒๗, ๖๐๕, ๖๐๗, ๖๖๗, ๘๐๘
พราหมณ์, วรรณะ	๖, ๑๐๓, ๑๓๙, ๒๐๙, ๒๓๒
พราหมณ์, ศาสนา	๑, ๓, ๖, ๒๐, ๒๖, ๒๘, ๒๑๐, ๒๑๒,

๑๐๖๓

	๒๒๐, ๒๒๑, ๒๒๓,	พลัสสี่, สงคราม	๓๗๒, ๕๗๗, ๗๗๐
	๒๘๔, ๒๘๗, ๓๕๔	พลี	๓๓๙
พราหมณ์ปุราณะ	๓๔๙	พลีกรรม	๓๕๑
พราหมณะ	๑, ๔, ๕, ๒๓, ๔๒, ๒๒๐	พลวราช	๓๖๐
พราหมณะ, คัมภีร์	๔, ๒๓, ๒๔, ๒๘,	พุ่มณี, ระบบสุลต่าน	๓๗๑
	๒๙, ๒๑๑, ๒๖๕, ๒๗๗	พทุเทนิยม	๒๑๐, ๕๐๓, ๕๐๔
พราหมณะ, ยุค	๒๑๑	พทุเทนิยม, พวก	๕๐๖
พราหมณะ, สมัย	๒๘	พทุเทนิยม, ลัทธิ	๔๙๑
พราหมณ์	๑๔๘	พทุนิยม	๒๘๒, ๓๐๗, ๓๑๐, ๓๑๙
พราหมะ, ลัทธิ	๖๙๐	พทุนิยม, ลัทธิ	๕๐๔
พราหมัน	๒๓	พะเนอวี	๘๐๘
พราหมาน	๒๓	พะเนอวีจี	๗๒๓, ๗๒๕, ๘๗๑
พราหมิ, พวก	๗๓๓	พะเนอวีจี, กาลิ จัน	๗๙๑
พราหมิ, ศาสนา	๖๕๐	พะเนอวีจี, สุเรนทรนาถ	๕๗๘, ๗๑๐,
พราหมิ สมาส	๕๗๗, ๕๗๘, ๖๐๓,		๗๒๔, ๗๒๕, ๗๙๒
	๖๓๙, ๖๔๑, ๖๔๒,	พันธกรณี	๒๘๖, ๓๐๘, ๕๐๒
	๖๔๗, ๖๔๘, ๖๕๔,	พันธกรรม	๑๙๕, ๑๙๖, ๒๖๒, ๒๙๓,
	๖๕๕, ๖๖๑, ๖๘๔-		๔๒๓, ๔๓๐, ๕๐๑, ๕๐๓
	๖๘๖, ๖๙๐, ๗๓๑,	พันธนาการ	๗๔
	๗๙๒, ๘๔๙, ๙๗๒	พามบาซาร์	๖๘๓
พยาส	๖๐๕	พานิษยกรรม	๒๒๙, ๒๔๘, ๗๔๔
พฤติภาพ	๔๐๔	พาทรายณะ	๓๐๕, ๓๒๐
พฤททวัน	๓๓๖	พารานสี่	๑๐๕, ๑๔๕, ๑๙๖, ๓๕๑,
พฤททวณยกอุปนิษ	๒๙, ๖๑๕		๓๖๔, ๖๐๓, ๖๔๒, ๗๐๖,
พฤททวณยกะ	๒๙, ๒๖๕		๙๗๔, ๑๐๒๐
พฤททบดี	๒๙๘	พิเทศ	๗๗๗
พฤททบดี, เทพ	๒๓๔	พินทุสาร, พระเจ้า	๓๙
พลเทวะ	๒๐๗, ๓๑๒	พินศัย	๔๗๑, ๔๘๑, ๕๑๓,
พลวัต	๙๙		๕๔๑, ๖๕๒, ๗๐๔

๑๐๖๔

พิมพ์สาร, พระเจ้า	๓๙, ๔๒
พิลวะ	๒๓๓
พินาร	๑, ๔๐-๔๒, ๔๗, ๖๙, ๙๗, ๑๓๓, ๑๙๓, ๑๙๖, ๑๙๘, ๒๐๖, ๔๒๗
พินารี มัล	๔๔๙
พีชปุระ	๔๔๗
พีร์	๓๖๖, ๕๕๖, ๕๖๙
พีร์	๔๒๖
พีร์มิต	๒๐๙, ๓๘๖, ๘๒๐
พุทธกาล, สมัย	๑๑๐
พุทธคยา	๑๙๘
พุทธโฆสะ, พระ	๑๐๔
พุทธโฆสะจารย์, พระ	๑๔๖
พุทธจริต	๔๐, ๑๗๓
พุทธจักร	๑๔๕
พุทธเจติยสถาน	๑๙๒
พุทธบริษัท	๑๙๘
พุทธพจน์	๙๗, ๑๐๔, ๑๐๙, ๑๑๗, ๑๒๗, ๑๓๔, ๑๓๖, ๑๔๐, ๑๔๕, ๑๖๔, ๑๗๖, ๑๘๗
พุทธมามกะ	๑๕๙
พุทธศาสนา	๘๐, ๙๙, ๑๒๐, ๒๔๐, ๖๕๙, ๘๕๒, ๙๐๐
พุทธศาสนิกชน	๔๗, ๔๙, ๙๗, ๙๘, ๑๐๑, ๑๐๘, ๑๓๒, ๑๔๖, ๑๔๗
พุทธสถาน	๑๗๕, ๑๙๓
พุทธาวาส	๑๙๓
พุทธ	๒๙๖, ๓๐๓, ๓๒๐
พุทธปัญญา	๒๙, ๓๑, ๔๑, ๔๓, ๕๑,

	๙๗, ๒๑๒, ๒๑๗, ๒๒๙,
	๓๐๖, ๓๐๗, ๓๑๒-๓๑๘,
	๓๒๖, ๓๕๑, ๓๘๒, ๓๙๗, ๔๑๖, ๔๓๑, ๔๔๐, ๔๕๓, ๔๘๒, ๕๔๑, ๕๔๖, ๕๙๖, ๖๐๓, ๘๒๓, ๘๒๔,
เพทนาการ	๘๗, ๒๖๙
เพลโต	๑๑๐, ๓๙๕, ๕๒๒
เพาธายนเคราตสูตร	๒๖
เพาธายนเคราตะ, คัมภีร์	๒๖
เพาธายนะ	๒๖
เพียวรัตน์	๕๕๕, ๕๕๖
แพทยศาสตร์	๖๓๕
แพทย์สวรค์	๒๓๓
แพน-สถาฟ, ลัทธิ	๙๗๒
แพน-อิสลาม, ลัทธิ	๘๑๘, ๙๗๒, ๙๗๓
แพน-เอธิโอเปีย, ลัทธิ	๙๗๒, ๙๗๓
แพศย์	๑๓๙, ๑๔๘, ๒๒๖, ๒๒๘, ๒๕๔, ๓๐๑, ๕๒๗
แพศย์, วรณ	๑๓๙, ๘๗๐
โพธิสัตว์	๑๙๒
โพธิสัตว์, พระ	๕๕, ๑๐๒, ๑๒๓, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๖๑, ๑๖๕-๑๖๗, ๑๗๒, ๑๗๔-๑๗๖, ๑๘๓, ๑๘๔, ๑๘๗, ๑๙๑, ๑๙๕
โพธิสัตว์บาร์มี	๑๖๖, ๑๖๗
ไพศาล	๔๗
ฟ	
ฟะกีร์	๔๕๘

พระตาวะ-ยิ-ญะหานครี	๔๗๙, ๔๘๐,
๔๘๕, ๔๙๐, ๔๙๑, ๔๙๔,	
๔๙๖, ๕๐๓, ๕๐๗, ๕๑๑,	
๕๑๓, ๕๑๔, ๕๑๗, ๕๑๙,	
๕๓๑, ๕๓๒, ๕๓๔	
พะนา	๔๒๒, ๔๓๖, ๔๖๑, ๔๖๒
พะลาชีพะ	๔๙๖, ๕๒๑
พะวาอิด อุล-ฟุวาด	๓๙๙, ๔๒๗, ๔๔๔
พัชร-อุด-ดิน อัล-ราชี	๔๑๓
พัชร อุด-ดิน มุบารัค ขาน	๔๗๙
พัชร อุดดิน อัล-ราชี	๔๐๐
พัชร-มูดีร์	๔๘๔, ๔๙๓
พัชปุร์	๔๕๐
พัชปุร์ ลิกรี	๔๔๙
ฟากีร์	๘๘๐
ฟากีห์	๓๙๘
ฟาติมา	๓๗๙
ฟาติมัด	๓๘๐
ฟาโรห์	๘๗๘, ๙๗๐
ฟาสซิสต์, ลัทธิ	๙๖๓, ๙๗๖, ๙๗๘- ๙๘๐, ๙๘๗, ๙๘๘
ฟาเหียน	๑๓๓, ๑๓๔, ๑๙๓, ๒๐๕
ฟิกห์	๙๔๕
ฟิรเดาซี, นิกาย	๔๒๗, ๔๓๕
ฟิโร	๕๙๘
ฟิสิกส์	๘๐, ๑๐๒, ๓๐๗
ฟิสิกส์สัมพัทธ์	๘๐
ฟิม	๓๘๔
ฟิรุซ ขาน	๕๐๗

ฟิรุซ ขาน คุมลุก	๓๗๒, ๓๘๘
ฟิรุซ ขาน คุมลุก, สุลต่าน	๔๘๐
เฟอริกส์สัน, วิทยาลัย	๗๔๗, ๗๗๕, ๙๖๔
แฟรงแกนสไตน์	๙๒๓
ไฟชี	๔๔๙, ๔๖๐
ไฟชี, กวี	๕๒๑

ภ

ภควิศิตา	๒๐๙, ๒๑๒, ๒๑๖, ๒๒๘, ๒๖๕, ๒๘๕-๒๘๘, ๒๙๓, ๒๙๖, ๓๐๑, ๓๐๓, ๓๐๖, ๗๘๑-๗๘๓, ๘๗๐
ภควิศิตา, คัมภีร์	๒๐๕, ๒๘๓, ๒๘๔, ๒๘๖-๒๘๘, ๒๙๖, ๓๑๙, ๓๖๒, ๖๔๐, ๖๙๕, ๗๐๔, ๗๗๖, ๗๘๑
ภควาน	๖๘๕
ภยาคติ	๑๒๘
ภรด	๒๔๖, ๒๖๗, ๒๖๘, ๒๗๑, ๒๗๕
ภรด, เฝ้า	๒๘๕, ๒๘๙
ภราดรภาพ	๑๒๐, ๖๖๐, ๖๖๘, ๗๓๖
ภวต้นหา	๑๐๕
ภวานันทะ	๗๖๕-๗๗๒
ภักดี, ลัทธิ	๒๑๓, ๒๑๔, ๒๒๑
ภักตะ	๖๘๑, ๖๘๒
ภักติ	๒๒๐, ๒๘๗, ๒๙๖, ๓๐๑, ๓๑๒, ๓๑๙, ๓๓๑, ๓๓๔-๓๔๓, ๓๔๕, ๓๔๗, ๓๔๙, ๓๕๒-๓๕๔, ๓๕๗, ๓๖๑, ๓๖๗, ๓๖๘, ๕๕๓, ๕๕๕, ๗๘๒

๑๐๖๖

ภักติ, ขบวนการ	๓๓๓, ๓๔๕, ๕๕๑, ๕๕๒, ๕๖๑	ภักษะ	๓๒๐
ภักติ, ลัทธิ	๒๙๖, ๓๓๒	ภาษาศาสตร์	๒๔
ภักติ, สำนัก	๓๓๓	ภาษาพื้น	๔๑๖
ภักติมีมามสา	๓๓๓	ภาษาพื้นดิน	๕๐๔
ภักติโยคะ	๒๘๖, ๓๔๐	ภาสกร	๓๑๑, ๓๓๔
ภักติสูตร	๓๓๕	ภาอิทรา	๕๗๓
ภังคี	๗๘	ภิกษุ	๕๓, ๕๖, ๖๗, ๗๒, ๙๕, ๙๘, ๙๙, ๑๐๓, ๑๐๖, ๑๐๘-๑๑๐, ๑๑๔, ๑๑๖, ๑๑๘, ๑๒๑, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๔๐
ภักฏนายก	๒๖๗, ๒๖๙, ๒๗๕	ภิกษุณี	๑๐๓, ๑๗๗
ภักฏะ ลอละละตะ	๒๗๕	ภิกษุสงฆ์	๑๔๕
ภักฏาจารย์, นเรนทรนาถ	๙๙๗	ภิชมะ	๒๔๐, ๒๔๖, ๒๙๙, ๓๐๐
ภักทรพาหุ	๔๘	ภุตตปิศาจ	๔๐๙, ๔๑๓
ภาควัดปุราณะ	๓๓๑, ๓๓๙, ๓๔๙	ภุตัม	๓๕๘
ภาควัด ปุราณะ, คัมภีร์	๒๐๖	ภุตาทิ	๓๑๖
ภามหะ	๒๖๙	ภูติ	๒๙๐, ๒๙๘, ๓๐๐
ภารต	๒๘๕, ๒๙๐, ๓๐๒, ๓๐๓	ภุทาน	๙๖๓, ๑๐๒๑
ภารตประเทศ	๙๒๘	ภุมิศาสตร์	๓๕๖, ๔๓๒, ๖๓๓, ๗๐๑
ภารตวิหริ	๓๐๘	เกท-อเกท	๓๑๑
ภารต	๑๕๙	โกษะ, พระเจ้า	๒๐๖, ๒๗๐
ภาวนิยม, ลัทธิ	๑๖๒	ไกรคุ	๓๒๗
ภาววิทยา	๑๖๒		
ภาวะทิพย์	๓๔๓		
ภาวะนิรันดร์	๔๐๖, ๕๓๒		
ภาวะประจักษ์	๕๒๖		
ภาวะปัจเจก	๔๓๑		
ภาวะพหุนิยม	๓๑๙		
ภาวะสถิต	๒๒๒		
ภาวะสัมบูรณ์	๑๖๒		
ภาเว, จินาพา	๙๖๓, ๑๐๒๐, ๑๐๒๒		

ม

มคธิ	๓๙, ๔๒, ๙๘, ๙๙, ๑๐๒, ๑๐๓, ๑๔๖, ๒๐๕, ๒๓๑, ๒๔๒, ๗๖๙
มณีแก้ว	๑๔๐
มณีเมกะไล	๑๗๗, ๑๗๘
มณีเมขลา	๑๗๗
มณีรัตน	๑๔๐

มฤระ	๒๐๖
มฤระ บาบู	๖๘๒-๖๘๔
มฤรา, อาณาจักร	๙๖๙
มฤโร, เมือง	๒๐๖, ๓๕๗
มฤรส	๑๑
มนตรี	๒๔๔
มนุษยชาติ	๔๔๒, ๔๔๓, ๕๒๒, ๕๒๕, ๕๒๙, ๕๓๗, ๕๔๗, ๖๐๘, ๖๙๗
มนุษยธรรม	๙๓, ๑๒๐, ๓๕๘, ๔๔๔, ๗๑๔, ๗๑๘
มณู	๒๒๑, ๒๒๖
มณู, พระ	๒๓๐
มณูสมฤติ	๙๓, ๒๒๑, ๒๒๖, ๒๔๒, ๒๔๕
มโนกรรม	๘๙๙
มโนคติ	๓, ๔, ๘, ๙, ๑๗, ๒๘, ๔๒, ๕๑, ๖๙, ๗๗, ๘๘, ๘๙, ๑๐๑, ๑๐๔, ๑๒๖, ๑๓๒, ๑๕๙, ๑๖๑, ๑๙๑, ๑๙๒, ๒๐๐, ๒๒๒, ๒๔๕, ๒๖๙, ๒๗๐, ๒๗๑, ๒๗๗, ๒๘๑, ๓๑๐, ๓๒๙, ๓๓๒, ๓๔๙, ๓๙๖, ๔๒๔- ๔๒๖, ๔๔๐, ๔๔๘, ๔๕๔, ๔๖๔, ๔๗๗, ๕๒๑, ๕๒๒, ๕๒๖, ๕๒๗, ๕๓๘, ๕๙๕, ๕๙๖, ๖๘๕, ๖๙๓, ๗๐๐, ๗๐๓, ๗๐๔, ๗๐๘
มโนคตินิยม	๘๔, ๑๘๓, ๒๖๘, ๓๐๙
มโนคตินิยม, ปรัชญา	๑๙๐
มโนคตินิยม, ลัทธิ	๑๖๓, ๓๑๐
มโนจักขุ	๑๘๕
มโนธรรม	๔๗๖

มโนประสาท	๑๐๗
มโนภาพ	๖-๘, ๑๐, ๒๘, ๒๙, ๗๘, ๘๖, ๙๑, ๑๑๘, ๑๖๓, ๒๑๕, ๒๒๒, ๒๒๓, ๒๒๕, ๒๒๗, ๒๔๔, ๒๖๕, ๒๘๖, ๓๐๙, ๓๑๐, ๓๓๓, ๓๙๓, ๓๙๖, ๔๐๕, ๔๗๘, ๕๒๒, ๖๗๘, ๗๐๓
มมังการ	๒๙๔, ๓๐๔, ๓๒๑
มรณสัญญา	๑๒๐
มรติย	๕, ๑๑, ๓๕, ๑๕๘, ๑๘๘, ๑๘๙, ๒๒๗, ๒๔๕, ๒๔๗, ๓๖๑, ๖๕๒
มราณะ	๗๐๗
มราณา	๕๘๔, ๗๐๗, ๗๗๕, ๘๐๐, ๘๐๘, ๘๐๙
มราณา, แคว้น	๘๐๙
มราณา-กุนพี, วรรณะ	๗๓๑
มราณา เปชวา	๕๗๗
มราณี	๓๖๒, ๗๗๕
มราณี, ภาษา	๓๖๒, ๘๔๖
มรจี	๒๙๘
มรุตเทพ	๒๙๘
มฤคบุตร, เจ้าชาย	๖๑
มุเลจนะ	๒๒๘
มหันต์, พวก	๕๗๔
มหากวี	๕๐
มหากาพย์	๑๓, ๒๑๕, ๒๑๑, ๒๑๕, ๒๑๖, ๒๑๘, ๒๒๐, ๒๒๑, ๒๔๕, ๒๔๖, ๒๖๕, ๒๖๖, ๒๗๔, ๒๘๕, ๒๘๘, ๓๓๐, ๗๙๑
มหาครู	๒๑

๑๐๖๘

มหาจักรพรรดิ	๑๙๓, ๕๔๖
มหาจักรพรรดิราช	๙๘
มหาชนก, ท้าว	๖๘๔
มหาตมัน	๓๓๗, ๓๔๒
มหาทานาธิบตี	๙๒
มหาเทพ	๑๕๘, ๒๑๘, ๒๕๗, ๔๕๒
มหาเทพ, พระ	๒๗๙
มหาเทวี	๒๑๐
มหาบุรุษ	๑๕๘, ๗๓๗
มหาปรัชญาปารมิตา	๑๘๓
มหาปราชญ์	๑๕๘
มหาปรินิพพานสูตร	๑๑๖, ๑๔๕
มหาปุราณะ	๘๒, ๒๐๖
มหาปุราณะ, คัมภีร์	๘๒
มหาพรหม	๑๓๕, ๑๕๘, ๓๐๒, ๓๐๕
มหาพรหม, ท้าว	๒๗๒, ๒๗๗
มหาพาลิปุระ	๓๕๘
มหาพาน	๒๙๐, ๒๙๔, ๓๐๒
มหาภารตยุทธ	๑, ๒๐๕, ๒๑๕, ๒๒๐, ๒๘๕, ๒๘๗
มหาภารตยุทธ, คัมภีร์	๒๘๕
มหาภารตะ	๒๑๒, ๒๔๐, ๒๔๒, ๒๔๖, ๒๖๕, ๒๖๖, ๓๓๑, ๔๔๙, ๔๕๑, ๕๕๖, ๗๗๙, ๙๖๙
มหาภารตะ, มหาकाพย์	๙๓, ๗๙๑, ๘๖๕
มหาภิเนษกรมณ	๑๙๒
มามะ, พระ	๔๕๒
มหายัญ	๗๘๖
มหายัญพิธี	๒๒๖

มหายาน	๘๔, ๑๐๒, ๑๑๗, ๑๑๙, ๑๕๘, ๑๖๐, ๑๖๑, ๑๖๔, ๑๖๕, ๑๗๓, ๑๗๘, ๑๘๓, ๑๘๕, ๑๘๖, ๑๘๘, ๑๙๑, ๑๙๔, ๑๙๖, ๑๙๙
มหายาน, นิกาย	๔๐, ๙๙, ๑๐๒
มหายาน, ลัทธิ	๕๕, ๘๒, ๑๐๒, ๑๒๓, ๑๒๔
มหายานสูตรลัทธิการสูตร	๑๗๘
มหาพุทธสังคราม	๒๘๗
มหารถ	๒๙๑
มหาราชกวี	๒๐๗, ๓๕๕, ๓๖๒, ๗๐๘, ๗๓๑, ๗๔๗, ๗๗๔, ๗๗๕, ๗๘๔, ๘๗๓, ๙๖๔
มหาราชกวี, ชาว	๓๖๒, ๗๓๑
มหาฤาษี	๗๑, ๖๔๒, ๗๐๖
มหาวิหาร	๑๑๕, ๑๙๘
มหาวิจิตร	๙๐
มหาวิระ	๔๗-๔๙, ๕๑, ๕๔, ๕๕, ๕๗-๕๙, ๖๓, ๖๙, ๗๒, ๗๗, ๘๔, ๙๐, ๑๗๗
มหาศูนยตา	๑๖๒
มหาสภา	๔๒
มหาสมมต	๑๓๘
มหาสังฆิกะ, นิกาย	๙๘, ๑๐๒
มหาสัตว์	๑๖๗
มหินทเถระ, พระ	๓๙, ๙๙
มเหศวร	๗๖๕-๗๗๒
มเหศวรรมัน	๓๕๖
มเหศวร, พระ	๒๗๙

มเหศักดิ์	๘๓	มะหะหมุด, สุลต่าน	๔๙๗, ๕๐๗
มองโกล	๓๘๒-๓๘๔, ๔๒๐	มะหาดานี, เซค	๔๗๙
มองโกล, ชาว	๔๗๘	มะไหเม็ด, พระ	๘๗๗
มอนตากิว	๙๑๐	มักกะฮ์	๓๘๐, ๔๐๒, ๕๓๔, ๕๖๙, ๕๘๙, ๕๙๒, ๘๓๖, ๙๔๙, ๙๗๐
มอนตากิว-เชลล์มสฟอร์ต,			
การปฏิรูป	๕๗๙, ๗๒๕	มักขลิโคสาล	๔๔
มอร์	๖๓๔	มักคุม-อุล-มุลค์	๔๕๐
มอร์เลย์-มินโต	๕๗๙	มักตูบาด	๔๖๑, ๔๖๒, ๔๖๔
มอลวี	๖๗๒	มักตูบาด-อิ-ชาดี	๔๓๐, ๔๓๑, ๔๓๕
มอลานา เบอร์ฮาน		มัฆวาน, ท้าว	๓๕
อุด-ดิน มาร์ฆีนานี	๔๑๖	มังสจักษุ	๔๒๙, ๔๓๐
มอลโก, ชาว	๖๓๔	มังสวิริติ	๙๓, ๑๐๓, ๑๗๖
มะกามาต	๔๒๒	มังสวิริติ, ลัทธิ	๑๐๓, ๑๕๒
มะคอเลย์	๕๗๗, ๖๒๒, ๖๓๐, ๖๓๔, ๖๓๕, ๖๓๘, ๗๐๙	มัจจุราช	๒๘๑, ๓๔๕, ๗๖๙
มะคอเลย์, โรมัส บาบิงตัน	๖๒๒	มัชฌิมนิกาย	๑๐๓, ๑๐๖, ๑๑๕, ๑๔๗
มะคา	๔๒๒	มัชฌิมาภิกขุ	๑๑๓
มะเซดอน	๓๙	มัชฌิมาภิกขุ	๕๕๓
มะเดื่อ	๒๖	มัชฌิมาปฏิบัติ	๙๗, ๑๐๕
มะเดื่อ, ผล	๓๗	มันทเล, เมือง	๗๗๖
มะนัด	๔๗๓	มัทรซาร์	๙๓๙
มะนีร์	๔๒๗	มัทราส	๓๕๖, ๓๕๘, ๖๔๐, ๖๙๗, ๗๓๑, ๘๐๘
มะรีฟัด	๔๒๑	มัธวะ	๓๑๒, ๓๓๔
มะละบาร์	๕๘๑	มัธวาจารย์	๓๑๑
มะลาญุต	๔๓๓, ๔๓๔	มันชะ	๕๖๒
มะลาต	๔๘๐	มันชัย	๕๑๙, ๕๔๗
มะหะมุด	๔๒๗	มันตระ	๓๒๙
มะหะหมุด	๓๘๘, ๔๘๘, ๔๙๖, ๕๓๙	มัมมตะ	๒๔๗
มะหะหมุด, พระ	๕๐๕, ๕๑๘	มัลคอล์ม	๕๗๓

๑๐๗๐

มัลลิต	๙๕๙	มารโลก	๑๔๕
มัลลินาถ	๕๐	มาร์วานิด	๔๘๙
มัลล ชาน	๕๐๗	มาร์สมัน, โจเซฟ	๖๑๐
มัลวะ	๒๗๐	มาลวา	๒๐๖
มากัส, กษัตริย์	๑๕๑	มาลาบาร์, ทะเล	๕๗๗
ม้าแก้ว	๑๔๐	มาลิก อิบน์ อะนัส	๓๘๔
มาคระ	๒๓๑	มาลิโกต์, สำนัก	๓๘๔
มาคิอาเวลลี	๙๒๓, ๑๐๐๖	มาลิก	๔๑๘
มาฐ	๓๕๕	มาลิก วิเชียร์, สุลต่าน	๕๔๑, ๕๔๒
มานิกกวาจกร	๒๐๖	มาวาลี	๓๗๙
มารยมิกะ	๑๖๒-๑๖๔, ๑๘๓, ๑๙๖	มาสกี	๑๕๑
มารยมิกะ, นิกาย	๔๐	มาหุมุด	๓๗๑
มารยมิกะ, สำนัก	๑๖๑	มาร์ซาร์	๔๔๙
มารวะ	๓๖๘	มาหิษะ	๒๓๑
มารวะอาจารย์	๒๐๖	มิจฉาธิฐิ	๔๓, ๔๔, ๑๐๖, ๑๑๙, ๑๖๕,
มานิกกวาจกร	๓๕๗		๑๖๗, ๒๒๖, ๓๙๐, ๔๑๒,
มานุษยเทพรูปนิยม	๓๙๕, ๔๓๗,		๔๒๑, ๔๓๙, ๔๕๖, ๖๐๖
	๔๔๐, ๔๔๓	มิจฉาธิฐิบุคคล	๔๓, ๔๔, ๓๙๐, ๕๒๐
มานุษยศาสตร์	๔๑๐	มิชชันนารี	๖๐๓, ๖๐๗, ๖๑๒,
มามมตะ	๒๐๖		๖๔๒, ๖๖๐, ๖๙๑
มามูน, กาหลิบ	๕๓๐, ๕๓๑	มิตรปฏิรูป	๑๒๙
มายา	๑๒, ๑๕, ๑๘๑, ๑๘๒, ๒๑๐,	มิตรภาพ	๑๒, ๑๒๐, ๑๒๑, ๑๔๐, ๔๑๐
	๓๑๐, ๓๑๙, ๓๔๔, ๔๗๔, ๕๕๕	มิตระ, พระ	๑๒
มายากร	๑๕, ๑๔๒	มิติ	๘๑
มาร	๒๙๗	มิติลา, เมือง	๖๙, ๗๐, ๒๒๕, ๗๖๙
มาร์ชาด อุล-อะบัด	๔๐๙	มินโต, ลอร์ด	๘๐๙
มาร์เชลล์, เมือง	๙๖๕	มินฮาจ อุล-ชีราจ ญูญานี	๓๘๓
มาร์ทาน	๕๕๓	มิลตัน	๖๓๖
มาร์ฟ	๓๘๓	มิลล์, จอห์น สจ๊วต	๘๐๗

๑๐๗๑

มิลลาด	๙๑๘	มูทิ	๗๙๗
มิลักชะ	๒๒๘	มูทิตา	๑๑๖
มิลินท์, กษัตริย์	๔๐	มูทิตาสัญญา	๑๒๐
มิลินท์, พระยา	๑๑๐-๑๑๔, ๑๑๘, ๑๒๒, ๑๒๓	มุนคาร์	๔๐๐
มิลินทปัญหา	๑๐๔, ๑๑๐, ๑๑๒-๑๑๔, ๑๑๘, ๑๑๙, ๑๒๑, ๑๒๒	มุนตะคัป อุต-ตะวารีก	๔๕๔, ๕๒๔, ๕๓๗
มิอาน มีร์ชา	๔๕๖	มูนี	๓๐๓
มีมามสา	๓๐๕, ๖๒๙	มูบารัค, เชค	๕๒๑
มีมามสา, ลัทธิ	๒๘๓, ๓๐๘, ๓๑๐, ๓๑๑, ๓๒๓	มูบารัค นาโกรี, เชค	๔๔๙
มีร์ มุฮัมมัด, เชค	๔๔๘	มูฟตี	๔๔๙
มีร์ ฮับช	๔๕๐	มูฟตีส	๓๘๘
มีระ คิรามิ	๔๔๔, ๔๔๕	มูรญีอิ	๓๙๒
มีรา พาอี	๒๐๗	มูราด, เจ้าชาย	๔๕๒
มีราบาอี	๓๖๒	มูรีด	๔๒๖, ๕๕๖
มิลเลอร์, แมกซ์	๖๔๐	มุลตัน	๓๘๓, ๓๘๘
มุกติ	๒๘๒, ๓๐๘, ๓๓๔, ๖๗๓	มุลลา	๔๕๑
มุกุนทมาลา	๓๔๙	มุลลา ชาร์ห์	๔๕๘
มุขปาฐะ	๔๐	มุลลา ชาร์ห์ บะดัคขานี	๔๕๖
มุขมนตรี	๒๕๑, ๒๕๙	มุสลิม	๔๙, ๑๓๓, ๑๕๘, ๑๗๖, ๑๙๖-๑๙๘, ๒๐๙, ๒๑๔, ๓๖๕, ๓๗๖, ๓๗๘, ๓๘๑, ๓๘๒, ๓๘๗, ๓๙๑, ๓๙๒, ๔๐๗, ๔๑๐, ๔๑๖, ๔๑๗, ๔๑๙, ๔๒๐, ๔๒๓, ๔๒๗, ๔๔๗, ๕๑๙, ๕๒๐, ๕๒๓, ๕๒๗, ๕๔๗, ๕๑๙, ๕๓๒, ๕๕๗, ๕๖๑, ๕๙๐, ๕๙๕, ๖๑๐, ๖๓๘, ๖๖๑, ๖๗๒, ๗๐๘, ๗๑๐, ๗๔๒, ๗๕๖, ๗๖๑, ๗๖๔, ๗๗๐-๗๗๒, ๗๙๙, ๘๐๖, ๘๑๓, ๘๔๔, ๙๐๐, ๙๑๖, ๙๗๐, ๙๘๖
มุขอะดัต	๔๔๐	มุสลิม, กษัตริย์	๕๐๓, ๕๐๔, ๗๖๙, ๗๗๒
มุคตะ	๔๘๖	มุสลิม, แคว้น	๓๗๒
มุคาบะลัต อู มูวาญะหัต	๔๔๐		
มุจดาหิด	๔๑๔, ๔๕๔, ๕๒๕		
มูญชะ	๒๓๓		
มูญาซีไลด์	๓๘๕, ๓๙๓, ๔๙๖, ๕๕๓		
มูญทกะอุปนิษัต	๓๐		
มูทรา	๓๔๔		

๑๐๗๒

มุสลิม, ชาว	๔๑๓, ๖๘๐, ๗๘๕	มุสตาฟา	๑๒๘
มุสลิม, นักปรัชญา	๓๘๔	มุฮัมหมัด-อิ-ฟาตี	๔๕๔, ๕๕๓
มุสลิม, นักปราชญ์	๔๙๓	มุหะรรัม	๔๔๖
มุสลิม, แบบ	๔๗๖	มุห์ลรัม	๗๗๕
มุสลิม, ประชาคม	๓๗๔, ๓๗๕, ๓๗๗, ๓๗๘, ๓๘๙, ๓๙๐, ๓๙๒, ๓๙๓, ๔๑๒, ๔๑๓, ๔๑๕, ๔๔๒, ๔๕๖, ๕๔๑, ๗๗๕	มุอาวิยะ	๓๗๘, ๔๘๙
มุสลิม, พวก	๔๖๗, ๔๗๖, ๕๐๒, ๕๐๖, ๕๕๔, ๖๒๓, ๖๗๒, ๗๒๓, ๗๒๕, ๗๖๕, ๗๗๒, ๗๗๕, ๘๐๐, ๘๐๑, ๘๐๖, ๘๐๘, ๘๐๙, ๘๑๘, ๘๑๙, ๘๒๑, ๘๒๘, ๙๐๔, ๙๐๖, ๙๑๔, ๙๑๕, ๙๖๒, ๙๗๓	มุฮัมหมัด	๓๙๒, ๔๔๑, ๔๕๘, ๔๙๐, ๕๙๐, ๕๙๑, ๘๗๗
มุสลิม, รัฐบาล	๓๘๑	มุฮัมหมัด, นบี	๓๗๑, ๓๗๖, ๘๑๒
มุสลิม, ราชอาณาจักร	๓๘๑	มุฮัมหมัด, พระ	๓๗๖-๓๘๐, ๔๐๐, ๔๐๒, ๔๐๘-๔๑๐, ๔๑๓, ๔๒๑, ๔๒๕, ๔๓๓, ๔๔๓, ๔๕๘, ๕๑๙, ๕๒๐, ๕๕๖, ๖๒๕, ๖๘๐
มุสลิม, สังคม	๔๑๐	มุฮัมหมัด ซอว์ดี, เชค	๔๔๗
มุสลิม, สันนิบาต	๕๗๙, ๕๘๐, ๗๖๑, ๙๐๐, ๙๐๙, ๙๑๘	มุฮัมหมัด บากีร์ ซาน	๔๗๙, ๕๓๕
มุสลิม, อาณาจักร	๔๗๙	มุฮัมหมัด บี. ฟัลลัล-บัลดี	๔๔๓
มุสลิมชะรีอา, สหประชาคม	๔๑๓	มุฮัมหมัด บี. วะลี	๔๒๙
มุสลิมเดลี	๕๒๗	มุฮัมหมัด มุกิม	๕๕๖
มุสลิมเบงกาลี	๕๒๗	มุฮัมหมัด มุญีร วะญีบ อะดีบ	๓๙๙
มุสลิมอาลีเคระห์, มหาวิทยาลัย	๘๐๒	มุฮัมหมัด อัล-มานีดี	๓๗๙
มุสลิมอาหรับ, พวก	๕๓๗	มุฮัมหมัด อิบน์ กาซิม	๓๗๑, ๓๘๑
มุสลิมอินเดีย, ประชาคม	๔๔๘	มุฮัมหมัด อิบน์ ซาม	๔๑๓
มุสลิมนี้, ภาษา	๘๔๖	มุฮัมหมัด อิบน์ ตุฆลัก	๔๗๙
มุสลิมนี้	๙๗๖	มุฮัมหมัด อิบน์ ตุฆลัก, สุลต่าน	๓๗๑
		มุฮัมหมัด อิบน์ อะลัด ญาลาล	
		อุต-ดิน อัล-เดวานี	๕๒๘
		มุฮัมหมัด อิบน์ อิดริส อัล-ซาฟีอี	๓๘๔

๑๐๗๓

มุฮัมมัด อิบน์ อิสมาอิล	๓๗๙	๕๑๒, ๕๑๖, ๕๑๙
มุฮัมหมัด	๔๗๖	๕๒๔
มุฮัมหมัด, พระ	๔๖๗, ๔๘๓, ๕๓๗, ๕๔๙	๑๓
มุฮัมหมัด บี. อัลลาม	๔๖๙	๑๐๑๕
มุซา อัล-กาซิม	๓๗๙	๘๙๒
มูรธาวิลิกตะ	๒๓๑	๓
มุลสูต	๕๗, ๖๑	๕๙๒
มุลาราร	๓๔๔	๒๙๕
มุห์ซิน-อิ-ฟานี	๔๔๙	๒๘, ๔๓, ๔๖, ๔๗, ๖๐, ๘๙,
มุห์ยียุดดีน อิบน์อัล-อะระบีย์	๔๒๔	๒๑๐, ๒๑๕-๒๑๗, ๒๖๓,
มูฮาร์รอม	๓๗๙	๒๘๑-๒๘๓, ๒๘๖, ๓๐๘,
มุเอซซิน	๕๐๒, ๘๒๐	๓๓๔, ๖๗๔, ๗๘๖
เมกกะ	๓๘๐, ๓๘๑, ๓๙๒, ๔๐๒, ๔๙๔,	ไมกุล ๓๗๒, ๓๘๖, ๔๒๖, ๔๔๗, ๔๔๘
	๕๓๔, ๕๘๙, ๕๙๒, ๙๗๐	ไมกุล, กษัตริย์ ๓๗๒
เมกัสเธเนส	๓๙, ๑๓๓, ๑๓๔	ไมกุล, จักรพรรดิ ๔๔๘, ๗๗๕, ๘๐๙
เมกซิโก	๙๗๑, ๙๙๗	ไมกุล, จักรวรรดิ ๓๗๒, ๓๘๖, ๓๘๗,
เมดินะ	๓๗๘, ๓๙๒, ๘๓๖, ๙๓๙	๔๖๘, ๕๐๓, ๕๒๔, ๗๐๗
เมตดสูต	๕๕	ไมกุล, เจ้าชาย ๔๔๘
เมตดาพรหมวิหาร	๑๒๔	ไมกุล, พวก ๕๗๒, ๕๙๐
เมตดาสัญญา	๑๒๐	ไมกุล, ราชวงศ์ ๓๘๕, ๔๔๗, ๔๔๘,
เมณธรรม	๑๒๑	๔๗๙, ๕๒๑, ๕๒๒,
เมนานเดอร์	๔๐, ๑๑๐	๕๒๘, ๕๖๔, ๗๙๙, ๙๘๒
เมโลโปเตเมีย	๓, ๘	ไมกุล, ราชสำนัก ๓๘๑, ๕๘๑, ๕๘๒
เมาดูตี, ซุเยด อาบูล อาลา	๙๓๓, ๙๓๔	โมฆบุรุษ ๑๐๖
เมารยวงศ์	๒๔๑	โมนาด ๕๒
เมารยะ	๒๔๒	โมเสส ๓๙๕, ๔๕๙, ๔๙๐,
เมารยะ, ราชวงศ์	๓๙, ๔๘, ๙๘, ๑๓๓,	๖๖๕, ๖๖๖, ๖๖๘
	๑๕๐, ๒๔๑, ๒๔๒	โมหะ ๗๑, ๓๓๗, ๓๖๗, ๕๕๕
เมอาซิยะ-ยิ-ญะหางคีรี	๔๗๙, ๔๘๓,	โมหะเหม็ด ๗๐๐

๑๐๗๔

โมหาคติ	๑๒๔
โมฮัมมัด, ศาสนา	๙๖๙, ๙๗๐
โมฮัมมัดตัน แองโกล-โอรีเยนเตล,	
วิทยาลัย	๘๐๑
ไมเซอร์	๖๙๘
ไมเซอร์, แควัน	๔๙, ๓๖๐
ไมละโปเร	๓๕๘

ย

ยทุรเวท	๔, ๒๔๘, ๖๑๕
ยทุรเวท, คัมภีร์	๒๗๑, ๔๕๙, ๖๗๓
ยทุรเวทดำ	๒๖
ยมเทพ	๕
ยมนา	๔๐๗, ๕๕๖, ๘๕๖, ๙๘๒
ยวนฉ่าง	๑๙๓, ๑๙๔, ๒๐๕
ยอร์จ, ลอยด์	๘๓๕
ยะไข่	๖๑๒
ยะซีต	๔๘๙
ยะซีตี	๔๘๙
ยะมัน	๔๘๘
ยักซ์	๔๑, ๒๙๗, ๙๙๔
ยักษณี	๖๐
ยักญีปวิต	๖๔๒, ๖๕๕, ๘๕๑
ยัญกรรม	๒๗๓, ๓๑๓
ยัญพิธี	๑๘, ๒๕-๒๗, ๒๙- ๓๑, ๓๔, ๔๑, ๔๓, ๒๑๐, ๒๒๓, ๒๓๓, ๒๒๗, ๒๒๙, ๒๕๑, ๒๘๖, ๒๙๒, ๓๐๐, ๓๑๑-๓๑๓
ยันตร์	๓๓๕

ยาชุนวาลกยสมฤติ	๒๑๖, ๒๒๑, ๒๓๕, ๒๗๗
ยาชุนวาลกัย	๒๐๕, ๒๑๖, ๒๒๑, ๒๒๑, ๒๒๔, ๒๔๓
ยาซีต	๓๗๘
ยาทวะ, เผ่า	๒๘๔
ยารวประกาศ	๓๑๑
ยามุนะ	๓๕๓
ยามุนะอาจารย์	๒๐๖
ยิปซี	๑๖
ยิมนาสติก	๒๖๓
ยิว	๑๕๘, ๑๖๖, ๑๘๖, ๕๐๕, ๖๑๒, ๖๖๗
ยิว, ชาว	๕๐๓
ยิว, ศาสนา	๓๘๑
ยิวยิตสู	๘๘๗
ยุคสมฤติ	๒๒๑
ยุธิษเฐียร	๒๑๖, ๒๔๖, ๒๘๕
ยุโรป	๗๗, ๔๕๒, ๕๙๑, ๖๖๐, ๖๖๗, ๖๗๖, ๖๙๖, ๗๐๕, ๘๐๖, ๘๑๑, ๙๙๕, ๙๙๖
ยุคลิต	๘๐
ยุซุฟ อาติล ชาน์	๔๔๗
ยูดาเย, ศาสนา	๕๘๒
ยูโทเปีย	๔๑๐, ๑๐๐๔, ๑๐๐๕
ยูโทเปีย, ทฤษฎี	๕๒๗
ยูนิตาเรียน	๔๓๙, ๔๕๘, ๔๕๙, ๖๓๘
ยูนิตาเรียน, พวก	๖๐๔
ยูนิตาเรียน, ลัทธิ	๔๕๙, ๖๐๔

ยูเนียนนิสต์, พรอค	๘๐๗	ร	
ยูเฟรติส	๘	ราชะ	๓๐๒, ๓๐๖, ๓๑๔, ๓๑๕
เยชู, พระ ๔๕๒, ๖๑๐, ๖๑๔, ๖๓๙, ๖๖๐,		รณการะ	๒๓๑
๖๖๖-๖๖๘, ๖๘๗, ๘๗๓		รศคังคาคิร	๒๗๗
เยชูคริสตเจ้า, พระ ๖๐๓, ๖๐๙, ๖๑๐,		รสิกะ	๒๖๗
๖๖๐, ๖๖๑, ๖๖๕,		รอมฏอน	๔๙๖
๖๖๘, ๖๗๔, ๖๘๖,		รอย, มาณเพนทรนาถ	๙๙๗, ๙๙๘
๖๘๗, ๗๙๔, ๗๙๕, ๑๐๒๔		รอย, รามไมหัน	๕๗๗, ๖๐๓, ๖๐๔, ๖๐๗,
เยนไต้ล, พวก	๖๖๗	๖๑๐, ๖๑๒, ๖๑๔, ๖๑๘,	
เยรูซาเล็ม	๑๑๙, ๓๗๘, ๘๓๘	๖๒๐, ๖๒๑, ๖๒๖, ๖๓๐,	
เยอรัมนี้	๗๔๓, ๗๔๖, ๘๑๐,	๖๓๘, ๖๓๙, ๖๔๑, ๖๔๒,	
	๙๗๑, ๙๙๗, ๑๐๑๖	๖๔๘, ๖๕๔, ๖๖๐, ๗๓๐,	
เยอรัมมัน, ชาว	๑๗	๗๓๒, ๘๕๒, ๙๖๒, ๙๖๕	
โยคเกษม	๓๐๐	รอย, เข็ม. เข็น.	๙๙๘, ๑๐๐๐, ๑๐๐๒,
โยคะ	๔๖, ๑๖๔, ๑๙๕, ๒๒๕, ๒๔๘,	๑๐๐๖, ๑๐๐๙	
๒๘๖, ๒๙๓, ๒๙๕, ๒๙๖, ๓๐๑,		รอลแลนด, โรเมน	๘๖๗
๓๐๔, ๓๐๗, ๓๑๐, ๓๓๖, ๓๔๙,		ระฆวงค์	๒๑๙
๓๖๔, ๖๖๘, ๗๘๔, ๘๖๓, ๙๗๗		ระชืด เขค สะมาน	๔๕๒
โยคะ, พระ	๓๐๔	ระชืดอุตดิน	๓๘๓
โยคะ, ลัทธิ	๒๘๓, ๓๐๗	ระบิอา อัก-อะดะวียะ	๔๒๑
โยคจารย์	๑๖๑	ระบิ อุล-อาคิรุ	๔๔๕
โยคจารย์, นิกาย	๔๐	ระยัป, เตื่อน	๕๒๕
โยคจารย์, สำนัก	๑๙๕	รัฐธรรมนุญ	๕๒๑, ๖๕๗
โยคี	๒๒๕, ๒๗๘, ๒๙๘, ๓๐๓,	รัฐบาล	๒๔๖, ๔๗๘, ๔๘๐, ๔๘๒, ๕๑๖
	๓๓๒, ๓๖๕, ๔๕๓	รัฐศาสดร์	๒๔๐, ๒๔๑, ๒๔๒
โยชาฟัด, เซนด	๑๙๒	รัฐสภา	๗๑๕
โยเซฟ	๔๙๐	รัตนตรัย	๑๕๙
โยนก	๖๖๗	รัตนเมฆสูตร	๑๘๓
โยนี	๓๐๒	วันชิต	๕๗๓

๑๐๗/๖

รัศกิน	๘๗๑	ราติกัล, พรรค	๘๐๗
รากษส ๒๓๕, ๒๙๗, ๒๙๘, ๖๗๓, ๗๘๖		รานะเด	๗๓๑-๗๓๓, ๗๔๐, ๗๔๒,
รากษสวิมาน	๒๓๕		๗๔๕, ๗๔๗, ๗๕๒-๗๕๔,
ราชาล พรหมานันทะ	๖๘๒		๗๗๔, ๘๗๑, ๙๖๔
รากิเกลส	๔๒๙, ๔๕๕, ๔๙๐	รานะเด, มหาเทพโควินทะ	๗๓๑, ๗๓๓
รากสุธารส	๒๗๙	รานะเด, เอ็ม. จี.	๕๗๘, ๗๑๐, ๗๓๑
รากะ	๑๙๖, ๓๓๗, ๓๖๗	ราพนาสูร, ท้าว	๒๒๐, ๒๒๑
ราชคฤห์, เมือง	๓๙, ๑๒๗, ๑๔๖	รามกฤษณะ	๖๘๑, ๖๘๕-๖๘๗, ๗๙๒
ราชคฤห	๗๘๒	ราม, พระ	๑๙๘, ๒๑๐, ๒๒๐, ๒๒๑,
ราชจริยาวัตร	๒๘๘		๒๗๔, ๒๗๕, ๓๔๘, ๓๕๕,
ราชตระกูล	๑๘๗		๓๖๖-๓๖๘, ๔๕๒, ๕๕๖,
ราชทูต	๒๕๙, ๔๔๔		๖๘๐, ๖๘๓, ๙๖๗,
ราชธรรม	๒๔๐, ๒๔๒	รามชาน	๕๖๙
ราชนะ	๓๔๔, ๓๔๕	รามจิตติมานัส	๓๖๗
ราชบัณฑิต	๔๕๐	รามทาส	๕๖๒, ๕๖๖, ๕๗๐
ราชบุตร	๒๐๗, ๓๖๒, ๗๐๑	รามทาส, ครู	๕๖๒, ๕๖๕, ๕๖๘
ราชยะ	๑๙	รามนะ มหาฤๅษี	๙๖๒
ราชฤๅษี	๖๙, ๑๔๑, ๑๔๒, ๒๑๖, ๓๐๑	รามประสาท	๒๐๗, ๓๖๘, ๖๘๐
ราชวงศ์	๕๑๖, ๕๑๙, ๕๒๐, ๗๐๗	รามปู้ร์	๘๓๔
ราชสถาน, เมือง	๔๙	รามราชยะ	๒๒๑
ราชสุยะ	๒๔๔	รามเสส	๙๖๙
ราชัน	๓๕๕	รามานูช	๒๐๖, ๓๐๙, ๓๑๑, ๓๓๔, ๗๙๕
ราชันย์	๑๗, ๑๘	รามายณะ	๒๑๘, ๒๒๐, ๒๒๒, ๒๖๕,
ราชา	๑๓๘		๒๖๖, ๓๖๗, ๔๔๙, ๕๕๐, ๙๖๙
ราชาธิปไตย	๒๔๔, ๒๔๖, ๒๕๒	รามายณะ, มหาเทพ	๓๓๑, ๓๕๕, ๗๙๑
ราชาธิราช	๒๔๗, ๖๘๕	ราชโมนิ	๖๘๓
ราชาภิเษก	๑๕๐, ๑๕๒, ๑๕๕, ๑๕๖	ราหุล	๑๑๕, ๑๑๖
ราชามาณสิงห์	๔๔๙	ราหุล, พระ	๑๑๕
ราชิยะ	๓๘๘	วิคาร์เดียน, สำนัก	๗๔๓

วิชวาน	๔๘๐	ฤ	
วิตตะ	๔๗๖	ฤค	๔
วิษณฺเทวะ	๕๕	ฤคเวท ๑, ๔, ๙, ๑๑, ๑๕, ๑๗, ๑๙, ๒๒๒,	
วิปฺลิก	๔๒	๒๒๓, ๒๔๔, ๒๔๕, ๒๔๘, ๓๒๘	
วิเณตฺ, ถนณ	๘๙๖	ฤคเวท, คัมภีร์ ๑, ๔, ๕, ๙, ๑๔, ๑๙๑,	
วฺท	๒๑๓, ๒๙๘	๒๖๕, ๒๗๑, ๓๒๘, ๔๕๙	
วฺสเชย	๘๙๒, ๑๐๑๔	ฤคเวท, สัมย	๒๑๒, ๒๖๕
วฺป	๑๐๐, ๑๑๑, ๑๑๕, ๑๑๘	ฤจ	๑๘
วฺปฺนํ	๑๐๐	ฤชฺศฺตรนํ	๗๘
วฺปฺรรม	๗๘, ๑๑๓, ๒๕๘, ๒๘๒	ฤต	๕, ๗, ๑๑, ๒๑๕, ๒๘๑
วฺปารมณ	๔๐๖	ฤช	๑๘, ๒๘, ๔๒, ๑๗๓, ๒๐๙,
วฺม	๔๓๗	๒๑๘, ๒๒๐, ๒๓๗, ๒๕๑, ๒๙๙, ๖๕๙,	
วฺม, ราชอาณาจักร	๔๘๘	๖๖๘, ๗๘๙, ๗๙๕, ๗๙๗, ๘๘๐, ๙๗๑	
วฺม, ญะลาล อุดดิน	๘๑๑	ฤชชีไพร	๔๐๘, ๔๒๑, ๔๒๓
วฺสเวลต, แฟรงกลิน เดลลาโน	๑๐๑๕	ฤชชีไพร, พว	๕๒๐, ๗๗๑
เวชาคณิต, นัก	๕๒๘, ๕๓๐		
เวตินา	๘๗	ล	
เวนน	๘๓๐	ลลิตวิสตร	๑๗๙
เวระห์บาร์	๔๖๘	ลหุกรรม	๕๒
โรม	๔, ๗๒๙, ๗๙๒, ๘๑๙, ๘๗๘	ลอนดอน, กรุง	๕๙๒, ๕๙๔, ๖๐๔,
โรมันคาทอลิก	๗๙๒		๖๙๒, ๗๑๒, ๗๑๓,
โรมันคาทอลิก, นิกาย	๗๙๑		๗๒๔, ๘๑๒, ๙๖๔
โรมันตะวันออก, อาณาจักร	๔๘๘	ลขว์, เอดเวิร์ด	๗๕๑
โรมันโบราณ	๖๓๓	ละติน, ภาษา	๖๒๔
โรมินากา	๒๒	ละวาฮ์	๔๕๒
โรหิต	๒๒	ละหิณะ	๕๖๖
โรคะรัน	๔๐๘	ละฮอร์	๓๗๑, ๓๘๓, ๔๒๗,
ไรต์	๕๙๘		๘๑๐, ๙๐๔, ๙๑๒
ไรทาส	๓๖๕	ลักษณะภาพ	๕๙๔

๑๐๗๘

ลักษณะการ	๕๘๕	แลนด์เดาน์, ลอร์ด	๗๒๙
ลักษมี	๒๖๕	โลก	๑๐, ๑๑, ๕๕๕
ลักษมี, เทพี	๓๔๗	โลกปริเวทนาการ	๑๐๘
ลักษมี, พระ	๗๖๘	โลกมนุษย์	๓๙๒
ลักเนา	๕๘๙	โลกมุสลิม	๓๘๓, ๔๒๕, ๔๒๖,
ลักกา	๙๙, ๑๐๒-๑๐๔, ๑๓๓, ๑๕๓,		๔๙๖, ๕๒๖, ๕๓๑
	๑๖๑, ๑๗๖, ๒๐๙, ๓๕๔	โลกสงคราม	๒๘๕, ๒๘๖, ๓๓๒
ลักกาวดาร	๑๙๑	โลกสวรรค์	๒๘๓, ๓๐๕, ๓๓๔
ลักกาวดารสูตร	๑๗๖, ๑๙๐	โลกอิสลาม	๓๘๒, ๓๘๔, ๓๘๕,
ลักคาร์	๕๖๒		๓๙๗, ๔๙๖
ลักกูตะ	๔๔๖	โลกจารย์	๒๐๖, ๓๔๕
ลักลา	๒๐๖, ๓๖๓	โลกายัต	๓๐๗
ลักลาวิทยา	๓๖๓	โลกียวิสัย	๒๙, ๒๑๕, ๒๓๗, ๒๖๘, ๒๘๕,
ลาว	๑๐๒		๔๒๘, ๔๓๒, ๕๘๕, ๕๙๓, ๗๙๘
ลาหุต	๔๓๓, ๔๓๔	โลกียไวนาร	๑๕๙
ลิงคะ	๓๑๗	โลดี	๓๗๒
ลิงคายัต	๙๗๒	โลดี, ระบบสุลต่าน	๓๗๒
ลิงจวี่, เผ่า	๔๒, ๔๗	ไลบ์นซ์	๕๒
ลิเบอรัล, พรรค	๘๐๗		
ลีลาวดี ราชบุตตี	๖๑๕	ว	
ลิ่งค์	๓	วจิกรรม	๘๙๙
ลูททะ	๑๓๙	วญวหารนัย	๗๘
ลูเรียนา	๕๕๑	วญวหาร	๒๔๐, ๒๔๓
ลูกประคำ	๖๐๐	วยาส	๓๐๕, ๓๓๖, ๓๓๙, ๗๙๕
ลูเธอร์	๔๒๔	วยาส พาทรายนะ	๖๐๕
เลขคณิต	๔๑๐	วญรูป	๓๔๘
เลนิน, วลาดิมียร์ ไอ.	๙๙๗	วุดะ	๒๔๔
เลาคุน	๗๘๕	วรรณกรรม	๓, ๔๒, ๕๐, ๕๖-๕๘, ๖๑,
เล้าจื่อ	๑๘๕		๖๘, ๗๓, ๘๒, ๙๓, ๑๐๐,

ବିଦ୍ୟାଳୟ

๑๐๓, ๑๐๔, ๑๖๔, ๑๙๕,	วสภี, เมื่อง	๕๗
๒๑๒, ๓๔๙, ๓๕๕, ๓๖๒,	วสุพันธ์	๔๐, ๑๖๔
๓๙๙, ๖๐๕, ๖๓๑	วอรรชบ, กรุง	๑๐๑๒
วรรณกรรมปูราณะ	วเกิล	๘๘๐
วรรณกรรมวิกฤติ	วะชัย	๙๕๕
วรรณคดี	วัชชี	๔๒, ๑๔๖
๕, ๔๒, ๑๐๑, ๑๒๐, ๑๒๓,	วัชชี, แคว้น	๑๔๖
๑๒๖, ๑๓๒, ๑๕๐, ๒๒๐,	วัชชี, ชาว	๑๔๕, ๑๔๖
๒๔๒, ๒๔๕, ๒๖๕, ๓๓๕,	วัชรวัชสูต	๑๖๗
๓๕๖, ๕๒๐, ๖๑๓, ๖๓๑	วัชรยาน	๑๙๔-๑๙๖
วรรณวิทยาสาธา	วัชรยาน, นิกาย	๑๘๖
วรรณสังกร	วัชรยาน, ลัทธิ	๑๙๙
วรรณ-อาศรม-ธรรม	วัชระ	๑๔
วรรณะ	วัฏจักร	๕๒-๕๕, ๑๕๘,
๑๗, ๔๙, ๑๓๒, ๑๓๔, ๑๓๖,		๒๑๗, ๒๕๖-๒๘๑
๑๓๙, ๑๔๐, ๑๔๗-๑๔๙, ๒๑๓,	วัฏฏคามณี, พระเจ้า	๑๐๔
๒๒๒, ๒๒๓, ๒๒๖, ๒๓๐, ๒๔๘,	วิฆเน	๗๒๒
๒๙๓, ๒๙๔, ๓๖๔, ๓๖๕, ๕๒๗,	วิฆเนธรรม	๑, ๗, ๔๒, ๔๓, ๔๙, ๕๐,
๕๒๘, ๕๓๐, ๕๕๗, ๕๖๐, ๖๔๘,		๒๑๓, ๒๒๒, ๒๖๗, ๒๗๐,
๖๙๐, ๖๙๔, ๗๐๔, ๗๘๔, ๗๙๕		๒๗๑, ๓๕๕, ๓๗๔, ๓๘๒,
วรรณะ, ะบป		๓๘๙, ๔๒๗, ๘๐๗
๔๑, ๑๐๓, ๒๐๙, ๒๒๒,	วัตถุนิยม	๕๑, ๓๐๗
๒๒๘, ๔๔๗	วัตถุนิยม, นัก	๔๔, ๔๖, ๕๙๓
วรรณมานมหาวิระ	วัตถุนิยม, ลัทธิ	๘๖, ๕๙๒, ๖๙๖,
๓๙, ๔๕, ๔๗		๖๙๘, ๘๕๑
วรสาสน์	วัตถุวิสัย	๑๐๖, ๑๖๓, ๔๖๑
๖๑๑, ๖๓๙, ๖๖๑, ๖๖๔	วัตภาค	๕๓, ๓๔๙, ๙๓๑
วรตยัส	วัตรปฏิบัติ	๔๒๓, ๔๘๘
๒๘๘	วัลลภะ	๒๐๗
วรณ		
๗๙๘		
วรณ, พระ		
๒๔๔, ๓๒๗		
วรณเทพ		
๕, ๗, ๑๑		
วรณเทพ, พระ		
๑๑-๑๓		
วฤตระ		
๕, ๙, ๑๔-๑๖, ๑๙		
วฤชณี, เฝ้า		
๒๘๔		

๑๐๘๐

วัลลภาจารย์	๓๑๒	วิกตอเรีย, พระบรมราชินีนาถ	๗๐๘, ๗๐๙
วัลลการพรหมณ์	๑๔๖	vikar	๒๙๐, ๓๐๗
วากยสัมพันธ์	๑๐๓	วิเคราะห์	๑๘๐, ๑๙๕, ๒๕๓
วากีษะ	๓๕๖	วิชา	๑๔๕
วาก	๘, ๓๐	วิชญานไกรวตันตระ	๒๗๘
วาซิล อิบน์ อะดา	๓๘๒	วิชญานวาท	๔๐, ๑๘๓, ๑๘๕, ๑๙๖
वादुยาธิ	๒๕๘	วิชญานวาท, สำนัก	๑๖๑, ๑๖๓, ๑๖๔
वादสยายนะ	๒๐๕, ๒๑๘, ๒๖๓	วิชยันคร	๒๐๖
วาทยศาสตร์, นัก	๒๐๖	วิเชียร	๕๑๒, ๕๑๖, ๕๔๔
วาทวิจารณ์	๑๖๒, ๒๗๓, ๓๑๐, ๓๑๙, ๓๙๙, ๔๐๓	วิญญาน	๑๐๐, ๑๐๖-๑๐๘, ๑๑๑, ๑๑๕, ๑๑๘
วาทศิลป์, นัก	๒๖๙	วิญญานขันธ	๑๐๐
วาทิราช	๒๐๗, ๓๕๓	วิญญานโลก	๑๖๑, ๑๘๕
วานปรัสต์	๒๒๔, ๒๓๘	วิญญานสากล	๓๘๐
วามนปุราณะ	๓๕๐	วิตร	๔๗๒
วามนะ	๒๐๖, ๒๖๙	วิทยาศาสตร์	๒๔, ๘๖, ๒๘๘, ๔๓๖, ๔๕๐, ๖๑๓, ๖๓๑, ๖๓๖, ๖๓๗, ๖๕๙, ๖๖๐, ๗๐๒, ๗๔๓, ๘๐๔, ๘๐๖
วายุ	๑๘, ๗๙๘	วิเทหะ	๒๒๕, ๒๓๑
วาลมิกิ	๓๕๕	วินัย, เทือกเขา	๘๕๐
วาลมิกิ	๒๑๘	วินัยปัตตริกา	๓๖๗
วาลมิกิ, ฤาษี	๓๖๙	วินัยปฏิภ	๑๐๓, ๑๐๔, ๑๑๙
วาลเต็น ชีรอล	๗๗๖	วิปัสสนาปัญญา	๑๖๗
วาลโกตาการมา	๕๗๗, ๕๘๑	วิภวตันหา	๑๐๕
วาลุเทพ	๗๙๐	วิภวรูป	๓๔๘
วิกขายิตกสัณญา	๑๒๐	วิภาพ	๘๗
วิกิรมาทิตยัมหาราช, ท้าว	๗๑๙	วิภาวะ	๒๗๖
วิกิกรรม	๒๙๕	วิกิษณะ	๓๓๙
วิกฤตติการณ	๔๖๙	วิกฤติ	๒๙๘
วิกตอเรีย, พระนางเจ้า	๕๗๘, ๖๕๗, ๖๕๘, ๘๗๓		

วิมตินิยม	๑๖๒, ๔๕๑	วิษณุ	๓๓๙
วิมตินิยม, ลัทธิ	๑๙, ๕๙๘	วิษณุ, พระ	๗, ๑๗, ๑๙๗, ๒๑๐-๒๑๒,
วิมาน	๕๐๐		๒๔๗, ๒๗๘, ๒๘๗, ๓๑๑, ๓๓๒,
วิมุตติ	๙๙, ๑๐๐, ๑๔๐, ๑๖๔, ๖๗๓		๓๓๕, ๓๓๙, ๓๕๙, ๓๖๐, ๔๕๒,
วิรัช	๒๔๖, ๒๔๗		๕๕๖, ๗๗๔, ๑๐๒๕
วิราคสัญญา	๑๒๐	วิษณุจิต	๓๕๙
วิราช	๑๘	วิษณุ-นารายณ์, พระ	๓๓๓
วิราช	๔๙	วิษณุปุรานะ	๒๗๘
วิรุฬหก, ท้าว	๑๘๗	วิชัย	๒๘๙
วิรูปักษ์, ท้าว	๑๘๗	วิสา-ภารตี	๔๗๔
วิรูปักษ์, ท้าว	๑๘๗	วิสาละ-ยิ-ยัก-นุมา	๔๕๗
วิโรธสัญญา	๑๒๐	วิสุทธิมรรค	๑๐๔
วิลเลียม โจนส์, เซอร์	๕๗๗, ๖๒๓, ๖๒๔	วิเลท	๒๕๑
วิวรรต	๓๐๙	วิเสสชาติ	๔๔๐
วิวัฒนาการ	๗, ๕๑, ๑๓๖, ๓๐๖,	วินาร	๔, ๒๒๑
	๓๐๙, ๓๑๔, ๓๑๕	วินารนิรันดร์	๕๔๗
วิวัฒนาการ, ทฤษฎี	๓๑๑	วีรบุรุษ	๘, ๑๑, ๑๒, ๑๕, ๗๑, ๑๔๐,
วิเวก, ลัทธิ	๒๑๕		๒๒๐, ๒๖๖, ๒๖๗, ๒๗๑, ๒๘๘,
วิเวกานันทะ	๗๘๓, ๗๘๔, ๗๙๒,		๔๖๘, ๕๓๒, ๖๙๒, ๗๐๕, ๗๙๖
	๘๕๒, ๙๙๔	วีรโคธะ	๒๐๖
วิเวกานันทะ, สวามี	๕๗๘, ๖๓๙, ๖๙๑,	วีรโคธะ, ขบวนการ	๓๖๐
	๖๙๗, ๗๕๕, ๘๖๗, ๙๗๕	เวทนา	๑๐๐, ๑๐๗, ๑๐๙, ๑๑๑,
วิศรานติ	๒๖๘		๑๑๕, ๑๑๘
วิศกรรม	๒๖๓	เวทนาขันธ	๑๐๐
วิศภารตี, มหาวิทยาลัย	๘๕๑	เวทมนต์คาถา	๙, ๑๗, ๑๙๙, ๒๑๓, ๒๒๓
วิศเวศวร	๓๕๑	เวทมนต์มีมามสา	๓๒๓
วิศิษฎาไทวตะ	๓๔๕	เวทมนต์สูตร	๓๐๕, ๓๐๖, ๓๑๑,
วิศิษฎาไทวตะ, สำนัก	๓๑๑		๓๑๒, ๓๒๐
วิเศษะ	๓๐๗	เวทมนต์สูตร, อรรถกถา	๓๑๙

๑๐๘๒

เวทาคะ ๒๘, ๕๑, ๘๔, ๒๐๗,
๒๔๙, ๒๘๓, ๒๘๗, ๓๐๑,
๓๐๕, ๓๐๖, ๓๑๐, ๓๑๑,
๓๒๖, ๖๐๕, ๖๙๑, ๖๙๘

เวทาคะ, คัมภีร์ ๘๔, ๓๐๕, ๓๐๖, ๓๒๗,
๓๓๕, ๖๒๙, ๖๔๕, ๗๙๖

เวทาคะ, ปรัชญา ๖๙๘

เวทาคะ, ลัทธิ ๓๐๕, ๓๐๙, ๗๘๖, ๗๙๕

เวทาคะเทศิกะ ๓๕๒

เวทาคะ, ศาสตราจารย์ ๘๒๙

เวลล์ ๘๐๗

เวลลาละ ๕๘๖

เวลลาละ, ท้าว ๑๘๗

เวลลาละ ๑๓๙

เวฬุวัน, วิหาร ๑๒๗

ไว, เมือง ๑๐๒๐

ไวฤตตะ ๓๑๖

ไวเทณะ ๒๓๑

ไวปลยสูตร ๑๖๔

ไวยากรณ์ ๒๔๘, ๒๔๙, ๓๖๔,
๔๑๕, ๖๒๘

ไวยากรณ์, นัก ๓๐๘

ไวราคะ ๓๓๑

ไวโรจนะ, ท้าว ๓๓, ๓๔

ไวศยะ ๑๗, ๑๘, ๑๓๙, ๒๒๖

ไวศวัน, ท้าว ๑๘๗

ไวศิกสูตร ๒๒๔

ไวศิกะ ๓๐๗

ไวศิกะ, นิกาย ๔๕

ไวศิกะ, ลัทธิ ๒๘๒, ๓๐๗

ไวศิกะ ๒๐๗, ๓๖๗, ๗๙๖, ๙๗๒

ไวศิกะ, นิกาย ๘๗๐

ไวศิกะ, ลัทธิ ๑๙๓, ๒๑๗, ๓๑๒, ๗๙๕

ค

คฤ ๗๙

คฤ ๔๐

คฤปถพราหมณะ ๒๔

คฤวรรษ ๕๙๓

คฤคาคติคฤ ๓๕๓

คฤกันณะ ๓๓๔

คฤจันทร์ ๕๖๑

คฤวรร เวณกะเตช ๓๕๐

คฤ รามกฤษณะ ๕๗๘, ๖๓๙, ๖๗๙,

๖๙๑, ๗๐๔

คฤวรร ๒๘๙

คฤไวศิกะ ๓๓๒, ๓๓๓

คฤไวศิกะ, ลัทธิ ๓๔๕

คฤติ ๒๒๑

คฤติ, ศาสตรา ๗๘๒

คฤตการ ๒๗๐

คฤติ ๑๙๕, ๒๐๐, ๓๓๓,

๓๓๕, ๓๔๔, ๗๙๐

คฤภาพ ๘, ๓๔๙

คฤภาพะ ๓๙๖

คฤราชยิภะระห์ ๕๙๑

คฤกรเทพ ๓๖๗

คฤกรเทวะ ๒๐๗

ตั้งกรจารย์	๑๖๔, ๑๙๗, ๒๐๖, ๒๖๘, ๒๘๒, ๓๐๖, ๓๑๐, ๓๑๑, ๓๑๙, ๓๓๔, ๗๙๕	คิวซี	๗๓๑
คัพท	๓๐๘, ๓๑๐	คิวปรานะ	๖๗๑
คัพทนาย	๗๘	คิวทงค์	๓๕๒
คัพทานุกรม	๑๐๓	คิวะ, พระ	๓, ๒๑๐-๒๑๓, ๒๗๘, ๒๙๘, ๓๐๗, ๓๓๓, ๓๓๕, ๓๕๒, ๓๕๖, ๓๖๐, ๓๖๓, ๔๕๒, ๕๕๖, ๖๗๐
คัลยแพทย์	๕๓	คิวจี	๗๗๕
คากยะ	๔๒	คิวราตรี	๖๗๑
คากยะ, เผ่า	๙๗	คิวสโตตราวลี	๓๕๒
คานติ	๓๐๑	คัลลธรรม	๑๙๔, ๑๙๕, ๑๙๖, ๒๑๖, ๒๒๑, ๒๘๘, ๔๙๑, ๕๕๕, ๖๓๒
คานตินิเกตัน	๘๕๐	คัลลธรรม, กฏ	๒๘๑
คานติบรรพ	๒๔๒	คัลลิต	๓๙๒, ๔๙๖
คานทิลยะ	๓๓๓, ๓๓๖, ๓๓๙	คัลลิต	๓๔๙
คารุณคเทวะ	๒๐๖, ๒๗๘	คัลลิต	๑๖๖, ๑๗๔
คาริรรมามสา	๓๒๓	คัลลิต	๒๐๖
คาสดา	๑๕๘, ๒๘๔	คัลลิต	๒๔๒, ๒๔๓, ๒๔๔, ๒๖๓
คาสดาพยากรณ์	๔๑, ๓๗๖, ๓๘๕, ๓๙๓, ๓๙๕, ๓๙๗, ๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๓, ๔๕๔, ๕๓๑, ๕๕๓, ๖๑๓	คัลลิต	๖๐
คาสนิก	๒๘๔	คัลลิต	๓๓๙
คาสนจักร	๕๕, ๒๔๔, ๒๘๔, ๔๗๖	คัลลิต, ราชวงศ์	๓๙, ๒๑๓
คาสนศาสตร์	๔๖๑, ๕๒๖	คัลลิต, ขบวนการ	๙๑๐
คาสนาคริสต์	๕๗๓	คัลลิต	๙๔๕
คาสนิกเซน	๖๗, ๖๘๐	คัลลิต	๑๘, ๙๑, ๑๓๙, ๑๔๘, ๒๒๓, ๒๒๖, ๒๒๘, ๒๓๐, ๒๔๓, ๒๕๕, ๓๐๑, ๕๒๗, ๖๖๗, ๘๐๘
คัลปะ	๑๕๙, ๒๖๒, ๒๖๕, ๒๖๖, ๒๖๘, ๒๗๐-๒๗๒, ๒๗๖, ๒๗๙, ๒๘๖, ๓๑๘, ๓๓๑, ๓๕๑, ๓๕๖, ๓๘๑, ๕๓๓	คัลลิต, วรรณะ	๑๓๙, ๒๒๓, ๒๔๕, ๓๖๒
คัลลารีก	๑๒๖, ๑๕๐, ๑๕๒-๑๕๖, ๑๙๕	คัลลิต	๑๖๒-๑๖๔, ๑๗๐-๑๘๐, ๑๘๑, ๑๙๖
		คัลลิต, ลัทธิ	๑๖๒, ๑๘๑

๑๐๘๔

ศุนยวาท	๑๘๑	๒	
ศุนยวาทิน	๑๖๒	ชาลิกิ	๒๖
เศรษฐกรรม	๕๒๘		
เศรษฐกิจ	๒๒๘, ๒๓๐, ๒๕๔, ๒๕๙, ๕๒๖	๓	
เศรษฐศาสตร์	๒๔๘, ๒๓๒, ๒๔๒, ๒๔๓	กรรม	๔๔๖
เศรตสูตร	๒๕	สกลจักรวาล	๒๘๙, ๒๙๗
เศรตตะ	๒๓, ๒๔	สกลเทพบูชา	๒๘๓, ๔๒๓, ๔๒๖, ๔๒๘, ๔๓๕, ๔๕๖, ๔๖๐
เศวตเกตุ	๓๕-๓๘	สกลเทพบูชา, ลัทธิ	๒๘๒, ๓๘๙, ๔๒๕, ๔๓๕, ๔๔๘, ๔๕๖
เศวตัมพร	๔๙, ๕๕	สกลอดดี	๖๗๔
เศวตัมพร, นิกาย	๔๐, ๔๘, ๔๙, ๕๕, ๕๖	สกลอดแลนด์	๘๐๗
เศวตาศวตา	๒๑๒	สกลอลาสติก	๓๘๗, ๓๙๒, ๓๙๗, ๔๒๖, ๔๖๘, ๗๙๕
เศตะ	๓๓๙	สกลอลาสติก, ลัทธิ	๗๙
เศษะ	๓๓๔	สกลอลาสติกมุสลิม, ลัทธิ	๓๙๓
เศชิน	๓๓๔	สกลนทุราณะ	๒๗๘
เศเรนนิปรากฏต, ภาษา	๘๐	สกลนทะ	๒๙๗
เศกนาฏกรรม	๒๖๘, ๓๗๙	สจิวัด, ราชวงศ์	๑๘๘
เศทชิน	๓๒๖	สญชัย	๗๗
เศลก ๑, ๔, ๕, ๗, ๘, ๑๓, ๑๗, ๑๙, ๒๐, ๒๓, ๓๐, ๓๒, ๕๘, ๖๑, ๖๒, ๗๒, ๗๓, ๘๔, ๙๐, ๙๒, ๙๔, ๑๗๓, ๑๗๘, ๑๗๙, ๑๘๘, ๑๙๑, ๒๐๑, ๒๓๓, ๒๖๖, ๒๘๘, ๓๔๙, ๓๕๐, ๓๕๖-๓๕๘, ๓๖๑, ๓๖๓, ๖๕๙, ๖๘๕, ๗๖๕, ๗๖๘, ๘๙๘		สญชัย เพลฎฐิฐิบุตร	๔๕
เศวระ	๒๐๖, ๒๖๙	สตุยาคูหะ	๘๗๑
เศวระ, ลัทธิ	๑๙๗, ๒๖๘, ๓๓๔, ๓๓๕, ๓๕๖, ๓๕๗, ๓๖๓, ๖๖๙, ๗๙๕	สตีปฏิฐาน	๑๒๐
เศวระนายนา	๓๕๘	สตี	๖๑๔
		สโตตระรัตนะ	๓๕๓
		สถานกาวลี	๕๐
		สถานกะ	๕๐
		สถานะของสตี	๒๒๔
		สถาปนิก	๓๐๗

๑๐๘๕

สถาปัตยกรรม	๑๕๙, ๒๖๖	สมรชาติดยกดา	๕๙
สถาปัตยกรรม	๒๖๗	สมฤติ	๒๒๐-๒๒๒, ๒๓๘, ๗๘๒
สถิตปรัชญา	๓๐๓	สมฤติ, คัมภีร์	๒๓๕, ๒๔๕
สถิต, นัก	๕๒๘	สมฤติ, ยุค	๒๒๑, ๗๓๔
สถูป	๙๘, ๙๙, ๑๕๙, ๑๙๒	สมัยคลาสสิก	๕๒๑
สถูลัทธ	๔๘	สมาธิ	๒๕๕, ๓๐๑, ๓๓๑, ๓๕๑, ๕๕๘, ๕๗๐, ๖๘๐
สนธิยา	๓๔๓, ๗๙๒, ๗๙๖	สมาธิจิต	๒๙๔, ๓๐๗
สนันตธรรม	๗๘๙-๗๙๑	สมาพันธ์รัฐ	๔๒
สนันตธรรม	๑๒๖	สมิธ, จอห์น	๗๘
สนาตธรรม	๒๑๕	สมุทรคุปต์, พระเจ้า	๒๐๕, ๗๐๗
สนาตนี้	๙๗๒	สมุนไพร	๑๕๓
สนโนวตอน	๗๒๗	สมัยง	๔๕๔, ๕๕๗
สปาร์ตา	๘๖๓	สมัยง, พระ	๒๒๙, ๒๓๐, ๒๔๗
สเปน	๔๒๕, ๔๔๘, ๗๐๕, ๙๑๕, ๙๗๔	สยาทักตฤยะ	๗๗
สพาร์มตี	๙๗๗	สยาทวาท	๗๗, ๗๘
สภาลักษณะ	๑๐๙	สยาทวาท, ลัทธ	๗๘
สภาวะ	๔๔๐	สยาทสตอวักตฤยะ	๗๘
สภาผู้แทนราษฎร	๖๓๑	สยาทสติ	๗๗
สภาเสนาบดี	๒๕๓	สยาทสตินาสติ	๗๗
สมณพราหมณ์	๑๓๐, ๑๓๑, ๑๓๔, ๑๓๕, ๑๔๑, ๑๔๓-๑๔๕, ๑๕๖	สยาทสตินาสตยวักตฤยะ	๗๘
สมณะ	๖๗, ๗๑, ๑๓๔, ๑๕๐, ๑๕๕, ๔๕๑	สยานนาสตยวักตฤยะ	๗๘
สมบูรณาญาสิทธิราช, ลัทธ	๗๒๐	สยานนาสติ	๗๗
สมภาพ	๒๙๖, ๓๐๐	สมัยมพร	๖๗๖
สมภิรุษนัย	๗๙	สรรพลัทธิ	๕๙๐
สมมุติฐาน	๘๖	สรรพากร, กรม	๕๐๓
สมรภูมิ	๒๘๘	สรวาสติวาทิน	๑๖๒
สมรรถภาพ	๒๙๑, ๕๑๖	สรวาสติวาทิน, นิกาย	๑๐๒
สมรชาติย	๕๘	สรวาทัย	๑๐๒๒, ๑๐๒๕

๑๐๘๖

สหะ	๑๙๕, ๒๐๒, ๒๐๖
สหบดี, เจ้าแม่	๒๖๕
สหบดี, ทยานันทะ	๖๖๙, ๖๗๐
สหบดี, นิภาย	๖๖๙
สุวเทศี	๗๖๑, ๗๘๕, ๗๘๖, ๗๙๗, ๘๙๔, ๘๙๗
สุวธรรม	๒๒๘, ๒๘๖, ๒๘๗
สุวธา	๒๓๕
สุวปะชะ, ฤาษี	๓๖๕
สุวภาวะ	๒๘๘
สุวราช	๗๙๗, ๘๖๐-๘๖๕, ๘๖๗, ๘๘๒, ๘๙๔, ๘๙๕
สุววรรค	๑๐, ๑๑, ๑๕, ๒๙๑, ๔๓๐, ๔๓๑, ๔๔๑, ๔๕๑, ๔๗๖, ๔๗๗, ๔๙๗
สุววรรคสุวธารส	๓๖๙
สุวสติภาพ	๑๖๐, ๑๘๘, ๒๕๒, ๓๘๗, ๔๑๐, ๕๐๙, ๕๑๖, ๕๑๘, ๕๒๖
สุวสติกะ	๓
สุวารนิยม, ลัทธิ	๒๔๘, ๔๓๘
สุวารบรรพกาล	๓๘๐
สุหรีวะ	๔๐, ๒๐๑
สุหรรวมิก	๑๑๐, ๑๑๑
สุหบาลกรรมกร, ลัทธิ	๗๕๕
สุหฤททย	๒๖๗
สุหัญญาณ	๔๑๓, ๔๒๒, ๖๓๙, ๖๔๒, ๖๕๔, ๗๒๙
สุหัญยาน	๒๐๑, ๒๐๒
สุหคิรัต อุล-มุลุด	๔๗๙, ๔๘๘, ๕๐๕, ๕๑๐

สุหดี	๕๖๒
สุหดี, พิริ	๕๗๓
สุหบุคติกิน	๓๗๑
สุหบุคติกิน, สมัย	๕๕๖
สุหมารักันต์	๓๘๓, ๓๘๕
สุหรัง	๕๐๗
สุหลาตอิมายอูดี	๔๐๑
สุหลาบัต	๔๔๐
สุหลักกะ, ท้าว	๗๙
สุหลักกรรมรูป	๓๔๘
สุหลักะ, พระเจ้า	๑๔๕
สุหลัการ	๑๐๐, ๑๐๒, ๑๐๗, ๑๑๑, ๑๑๕, ๑๑๘, ๑๗๙, ๑๘๐, ๑๘๑, ๑๘๔
สุหลัการขันธ	๑๐๐
สุหลักดาน	๙๑๐
สุหลักมนิยม, ลัทธิ	๘๒๕, ๙๖๓
สุหลักะ, หนังสือ	๓๑๒
สุหลักายนา	๕๗, ๙๘
สุหลักิตตุนามมู	๒๗๙
สุหลักิตรัตนาก	๒๐๖, ๒๗๘
สุหลักะระห์	๒๒๐, ๔๒๕
สุหลักมณฑล	๔๘, ๑๑๑, ๑๒๒
สุหลักราช	๔๘
สุหลักุตตนิภาย	๑๐๓, ๑๐๕
สุหลักการ	๒๒๔, ๒๓๘, ๒๓๙
สุหลัการวัฏ	๓๐, ๔๔, ๑๖๒, ๑๗๖, ๑๘๔, ๑๙๙, ๒๐๒, ๒๐๓, ๒๘๓, ๒๙๕, ๓๐๒, ๓๐๘, ๕๕๔, ๕๗๐
สุหลักกรรม	๔, ๓๒, ๓๓, ๔๓, ๖๔, ๗๐, ๘๖,

๑๐๘๗

๙๙, ๑๐๐, ๑๑๗, ๑๖๒, ๑๙๓,	
๑๙๙, ๒๑๑, ๒๒๑, ๒๒๗, ๒๔๔,	
๒๘๒, ๒๘๓, ๓๐๘, ๓๓๙, ๓๕๕,	
๔๐๗, ๔๒๒, ๔๒๓, ๔๓๒, ๔๓๓,	
๔๕๐, ๔๕๑, ๔๕๓, ๔๕๕, ๔๖๔-	
๔๖๖, ๔๘๗, ๔๙๑, ๕๐๔, ๕๒๐,	
๕๓๗, ๕๔๗, ๕๕๗, ๕๗๐, ๕๙๖, ๖๐๙	
สัจนิยม	๒๘๒, ๓๐๗, ๓๑๐
สัจนิยม, นัก	๓๑๒
สัจยชาติเวค	๒๖๗, ๓๙๐, ๔๕๖, ๔๖๘,
	๕๓๗, ๗๕๓, ๙๙๑
สัจยฐาน	๘๗-๘๙
สัจยญา	๑๐๐, ๑๐๗, ๑๑๑, ๑๑๕, ๑๑๘
สัจยญาชั้น	๑๐๐
สัจยญาประชาคม	๒๔๖
สัจยนิยม	๓๖, ๗๙, ๑๘๒, ๑๘๔,
	๕๗๓, ๕๙๑
สัจยลักษณะ	๒๒, ๒๔, ๒๘, ๑๕๘, ๑๙๖,
	๒๒๐, ๒๒๓, ๒๔๐, ๒๖๒, ๒๘๔,
	๓๓๕, ๓๔๓, ๓๕๑, ๓๖๔, ๖๔๗
สัจยลักษณะ, สัทธ	๓๕๘
สัจ	๙, ๑๙, ๓๕-๓๗, ๒๑๐, ๒๘๒
สัจกฤษฎาวาท	๓๐๙
สัจตวะ	๒๙๖, ๓๐๒, ๓๐๖,
	๓๑๔-๓๑๖, ๓๖๗
สัจตวัคคีย์	๓๗๙
สัจตวิก	๗๘๘
สัจตยครุฑ	๑๐๒๑
สัจตยปุตระ	๑๕๓

สัจตยยุค	๑๐๒๓
สัจตยะ	๒๔๔, ๒๔๕
สัจตยาศระ	๘๗๑, ๘๗๒
สัจตยำนันทะ	๗๗๒-๗๗๔
สัจตยวิทยา	๗๓๔
สัจตยวันร	๕๑
สัจตยธรรมปุณทริกสูตร	๑๖๔, ๑๖๘, ๑๗๐
สันโดษ	๒๓๗, ๓๐๓, ๓๐๔, ๓๓๗, ๓๔๒
สันตติ	๑๖๓
สันตติวงศ์	๒๔๖, ๔๗๗
สันติ	๒๘๑, ๖๕๔
สันติทเว	๑๖๖, ๑๗๔
สันติภาพ	๙๓, ๙๔, ๑๐๓, ๒๕๘, ๖๖๕
สันตีสุข	๓๑, ๑๘๗, ๑๘๘, ๓๙๗, ๖๕๘
สันนยาสัยยะ	๓๐๐
สันนยาสะ	๒๑๐
สันนยาสี	๒๒๔, ๒๓๗, ๒๓๘, ๓๖๕, ๔๖๐
	๖๖๙, ๖๙๑, ๗๐๑, ๗๐๒, ๗๖๕,
	๗๗๒, ๗๙๑, ๗๙๒, ๗๙๗, ๘๖๗
สันสกฤต	๓๖๔
สันสกฤต, ภาษา	๕๐, ๕๗, ๕๘, ๘๐-๘๒,
	๙๐, ๙๒, ๙๔, ๑๐๓, ๑๖๔,
	๑๗๓, ๑๘๘, ๑๙๕, ๒๐๑,
	๒๐๖, ๒๒๑, ๒๓๒, ๒๔๓,
	๒๖๒, ๒๖๓, ๒๘๔, ๓๔๙,
	๔๕๑, ๔๕๕, ๔๖๐, ๖๐๓,
	๖๐๕, ๖๐๙, ๖๒๑, ๖๒๓,
	๖๒๖, ๖๒๘, ๖๓๐-๖๓๒,
	๖๓๕, ๖๔๐, ๖๔๓, ๖๖๙,

๑๐๘๘

๖๘๐, ๖๘๕, ๗๖๓, ๗๗๕,	สัมมาสังกัปปะ	๑๐๕, ๑๐๖
๗๗๖, ๗๘๓, ๗๙๒, ๘๔๗,	สัมมาอาชีวะ	๑๐๕, ๑๐๖
๙๒๕, ๙๗๑, ๑๐๒๑	สัมมิตีเย, นิกาย	๑๐๑
ลัปตันทิ, ดินแดน	สัมโมทนียกถา	๑๑๐, ๑๔๗, ๔๔๕
ลัปตังคี	สัมยวาท	๙๘๐
ลัทธิโลก อนภิรติสัญญา	สัมฤทธิ์ภาพ	๗๙, ๘๖
ลัทธิสังขารเสฏฐ อนิจจสัญญา	สัมหิตา ๔, ๕, ๒๒๐, ๓๐๕, ๓๐๖, ๖๗๙	
ลัทธิพญุตญาณ	สัมหิตา, คัมภีร์	๒๓, ๒๘, ๒๑๑, ๓๓๑
ลัทธิพญู ๕๒, ๕๓, ๑๕๘, ๑๕๙, ๑๖๗,	ลัทธิ	๓๗๑
๑๗๗, ๑๘๗, ๒๙๖, ๓๐๗, ๓๒๔,	ลัทธิเลขา	๗๒
๓๒๕, ๓๒๗-๓๒๙, ๓๙๑, ๖๗๙	ลัทธิจักรวาล	๘
ลัทธิสาจีน	ลัทธิ	๒๙๘
ลัทธิครุณัย	ลัทธิขยการิกะ	๒๐๕, ๓๑๒
ลัทธิบุรณัตถิ	ลัทธิขะ ๕๑, ๒๔๘, ๒๙๕, ๓๐๖, ๓๑๐	
ลัทธิปัตติทาน	ลัทธิขะ, ปรัชญา	๓๐๖, ๓๓๙, ๗๘๒
ลัทธิพัทธิ	ลัทธิขะ, ระบบ	๒๖๘, ๒๘๗
ลัทธิพัทธิภาพ	ลัทธิขะ, ลัทธิ	๒๖๘, ๒๘๓, ๓๐๑,
ลัทธิพัทธิภาพ ๕๖, ๗๙, ๙๓, ๑๒๐, ๑๒๑,		๓๐๗, ๓๑๒, ๓๓๙
๑๒๖, ๑๓๓, ๑๓๔, ๓๘๙	ลัทธิขะ, สำนัก	๕๑
ลัทธิพัทธิมิตร	ลัทธิขะ-โยคะ, สำนัก	๓๐๘
ลัทธิพัทธิญาณ	ลัทธิวัต, เฝ้า	๒๘๔
ลัทธิภาวะ	ลัทธิ	๑๐๖
ลัทธิภคกาย	ลัทธิณะ	๒๘๓, ๓๐๘, ๗๘๗
ลัทธิภักมมันตะ	ลัทธิยะ	๑๘
ลัทธิภักฐิ	ลัทธิารณรัฐ	๔๒, ๔๗, ๑๓๓, ๑๔๖
ลัทธิภาวาจา	ลัทธิ	๓๖๔
ลัทธิภาวายามะ	ลัทธิลักการะ	๑๗๘
ลัทธิภาสติ ๑๐๕, ๑๐๖, ๑๑๔, ๑๑๕, ๑๒๔	ลัทธิปิณี, ภาษิ	๓๔๖
ลัทธิภาสมาธิ	ลัทธิคิษย	๕๖๘

สามน	๒๗๘
สามเวท	๔, ๒๔๘, ๒๔๘, ๓๔๔
สามเวท, คัมภีร์	๒๗๑, ๔๕๙
สามปิยะ	๓๓๔
สายฟ้า	๔, ๑๔-๑๖
สายชยะ	๓๓๔
สารัตถะสำคัญ	๕, ๕๑, ๙๕, ๙๙-๑๐๑, ๑๕๕, ๑๗๙, ๑๘๑, ๑๘๔, ๒๐๙, ๒๑๖, ๒๒๒, ๒๔๕, ๒๕๙, ๒๖๖, ๒๖๙, ๒๗๐, ๒๗๖, ๒๘๒, ๒๘๕, ๒๙๓, ๓๔๙, ๓๙๒, ๓๙๔, ๓๙๕, ๔๑๖, ๔๒๐, ๔๒๒, ๔๓๗, ๔๔๑, ๔๔๒, ๔๕๖, ๔๕๗, ๔๖๑, ๔๗๕, ๔๗๘, ๔๙๔, ๕๑๔, ๕๓๒, ๕๓๗, ๕๔๖
สารานุกรม	๒๘๕
สาริปุตระ	๑๖๖
สาริปุตระ, พระ	๑๑๕, ๑๖๕
สารูปยะ	๓๓๔
สาลคโภวี่	๒๗๙
สาลคราม	๗๖๙
สาลักษณ	๗๗, ๓๑๓, ๓๑๕
สาโลกยะ	๓๓๔
สาวรรการ, วินายก ทาโมธาร	๙๖๔, ๙๖๖
สาวัดดี	๑๑๕, ๑๔๗, ๑๙๖
สาวิตระ, เทพ	๑๓
สาวิตระ, เทพ	๒๓๓
สาวิตรี	๒๓๓, ๗๐๒, ๗๐๖
สาวิตรีฉันท	๒๓๓
สำนักลิกลับ	๔๖๑

สิกข์, พวง	๕๗๒, ๘๐๘
สิกข์, ศาสนา	๓๗๒, ๕๕๑, ๕๕๖, ๕๖๑, ๕๖๓, ๕๖๖, ๕๖๘, ๕๘๒, ๗๒๖
สิกข์ คุรทวาร	๕๗๓
สิกข์	๔๔๙
สิงคโปรี	๙๘๐
สิงคาลมานพ	๑๒๗, ๑๒๘
สิงคาลาท	๑๒๗
สิงคาลาทสูตร	๑๒๐
สิงหล	๑๐๔
สิงหล, ชาว	๙๗
สิงหลภา	๕๗๓
สิงหละ	๗๙
สิงหลตโคตมะ	๑๖๑
สิงหลตตะ	๓๙
สิงหลตตะ, พระ	๑๖๑
สิงหลานตะ, คัมภีร์	๓๘๒
สิงหลารณ	๔๗
สิงหลี	๘๔๖
สิงหลุ	๑, ๓, ๔, ๓๗๑, ๓๘๑, ๓๘๓, ๓๘๕, ๓๘๘, ๔๒๗, ๑๐๑๗
สิงหลุ	๙๐๓
สิงหลุสถาน	๙๖๘
สิงหละ	๔๗๘
สิงหลัด นามะ	๕๐๗
สิงหลิละ	๓๘๙
สิงหลา	๒๒๐, ๖๘๐, ๖๘๓, ๖๘๔, ๗๐๒, ๗๐๖

๑๐๙๐

สุขเวทนา	๑๐๙
สุขศาลา	๑๒๒
สุขารมณ	๓๖๗
สุขาวดี	๑๖๑
สุคติ	๒๔๓, ๓๐๕
สุคะ, ราชวงศ์	๒๒๑
สุญญา	๑๖๒, ๑๔๗, ๒๐๓
สุญนิยม	๓๑๐
สุตตนิบาต	๑๒๔, ๑๔๗
สุตตันตปิฎก	๑๐๓, ๑๐๔, ๑๑๙, ๑๖๔
สุตตี	๗๑๓
สุททะ	๑๓๙
สุเทพ	๒๙๔
สุนทรมูรติ	๒๐๖, ๓๕๔
สุนทรียภาพ	๒๖๕, ๒๖๗-๒๗๐, ๒๗๒, ๒๗๕, ๒๗๖
สุนทรียศาสตร์	๒๐๖, ๒๖๔
สุนนะ	๓๗๕-๓๗๗, ๓๙๓, ๓๙๙, ๔๑๐, ๔๑๑, ๔๑๔, ๔๑๕, ๔๔๒, ๔๖๙, ๔๗๗, ๔๗๘, ๔๗๙
สุนนะ, คัมภีร์	๔๔๑-๔๔๔, ๔๔๖, ๔๕๖, ๔๕๘
สุนนะ, นิกาย	๔๔๗, ๔๔๘
สุนนี	๓๗๔, ๓๘๑, ๔๗๗, ๕๔๓
สุนนี, นิกาย	๓๘๐, ๓๘๙, ๔๔๙, ๔๗๔, ๔๘๐, ๕๐๗, ๕๓๑, ๕๔๔
สุนนี, ประชาคม	๕๔๔
สุนนี, ลัทธิ	๔๐๒
สุนนีออร์ธอดอกซ์	๓๘๘, ๔๔๙

สุนนีออร์ธอดอกซ์, นิกาย	๔๘๐
สุนิยม	๑๓, ๑๔๔, ๖๖๑, ๗๔๙
สุนิยม, ลัทธิ	๙๗๔
สุพรหมันยภังค์	๓๕๑
สุพรหมันยะ	๓๕๑
สุเมรุ, เขา	๒๙๔
สุราต	๔๙
สุริยคติ	๗, ๑๗
สุริยเทพ	๗, ๑๗, ๒๓๓, ๒๓๕
สุลต่าน	๓๗๑, ๔๒๔, ๔๗๔-๔๘๑, ๔๘๔, ๔๘๕, ๔๘๗, ๔๙๐, ๔๙๓, ๔๙๔, ๕๐๗, ๕๑๐, ๕๑๑, ๕๑๖, ๕๑๗, ๕๒๕, ๕๒๘, ๕๓๙, ๕๔๐
สุลต่าน, ระบบ	๔๗๙, ๔๘๔, ๔๘๖, ๔๙๐, ๕๐๗, ๕๐๙, ๕๑๖
สุลต่าน, สำนัก	๓๘๒, ๓๘๖
สุไลมาน ฟาริส	๕๑๐
สุวรรณฆรรณ	๓๔๔
สุวรรณประภาไสตตมสูตร	๙๓, ๑๔๗, ๑๔๘
สุสมะ-ทุศมา	๕๔
สุสมะ-สุสมา	๕๔
สุสมา	๕๔
สุหระวารตี, นิกาย	๔๒๗, ๔๓๕, ๔๔๘, ๕๕๑
สุเหว่า	๓๖๖, ๓๙๗, ๔๑๒, ๔๒๐, ๔๔๑, ๕๐๒, ๘๓๖
สุตบุตร	๒๙๙
สูตรกฤตางคะ	๖๒
สูตรกฤตางคะ, คัมภีร์	๕๘, ๖๖

สูตรสัมหิตา	๒๗๘
สูตระ	๒๓๑
สูตรทาส	๒๐๗, ๓๖๖
เสถียรภาพ	๑๗๙, ๒๔๙, ๒๘๕, ๓๘๘, ๔๘๓, ๕๐๘, ๕๑๖, ๕๒๒
เสนาบดี	๑๙๗, ๒๔๑, ๒๕๐, ๒๕๔, ๒๕๘-๒๖๑
เสรีชน	๔๑, ๔๑๗, ๔๑๘, ๕๑๔, ๕๒๗
เสรีภาพ	๒๓๖, ๓๔๒, ๓๙๒, ๔๐๓, ๔๑๖, ๔๑๗, ๕๙๖, ๗๑๔, ๘๑๔
เสวัก	๑๐๒๖
เสาตรานติกะ, นิกาย	๑๐๒
เสนาทฤษฎลหรี	๓๕๑
เสาราชภู่	๔๐, ๕๗, ๑๙๓
เสียลโกด, เมือง	๘๑๐
โสกราตีส	๗๗, ๕๙๖
โสตรประสาท	๑๐๗, ๗๐๑
โสเกณี่	๒๖๓
โสเมเทพ	๕
โสเมทวะ	๙๒, ๙๔
โสเมประภา	๙๔, ๙๕
โสยศาสตร์	๑๙๓, ๑๙๔

ห

หญิงแพศยา	๙๐
หตวิกจิตตัญญู	๑๒๐
หนะพี	๔๕๐
หนังสือโคลก	๗๒, ๗๓
หนุมาน	๓๓๙

หมอกฎหมาย	๓๘๗, ๓๙๘, ๔๒๐, ๔๔๕, ๔๗๗, ๕๐๓, ๕๒๑, ๕๒๘
หรรษ์ภูกะ	๒๐๗, ๓๕๓
หรรษะ, พระเจ้า	๑๓๓, ๑๙๓, ๒๐๕, ๗๐๗
หรี	๓๕๐
หรี, พระ	๓๖๖
หริชน	๘๒๗
หริทาส	๓๖๑
หริภัก	๕๘, ๕๙
หริวงศ์	๒๘๔
หลวงจีน	๑๓๓
หอสุมด	๑๙๘
หะกัก	๔๖๕
หะชัน	๓๗๘, ๔๒๕, ๔๘๙
หะสะนัต อุด-อริพิน	๔๕๗
หัจญ์	๓๘๑
หัตถกรรม	๗๑๗, ๗๔๔
หัตถิรัตนะ	๑๔๐
หริโคบินท์	๕๖๔
หายนะ	๗๒๒
หิมาลัย	๔๒, ๕๓๗, ๘๕๑, ๘๕๖
หิมาลัย, ภูเขา	๑๙๘, ๖๔๒, ๖๖๙, ๗๗๔, ๗๙๐, ๗๙๗

หิรัณยครรภ

หิรัณยครรภ	๘
หีนยาน	๑๕๘, ๑๖๑, ๑๙๓
หีนยาน, นิกาย	๑๐๒
หุเซน	๓๗๘, ๓๗๙
หุนะ	๒๐๕
หุมายัน	๔๔๗

๑๐๘๒

หุมายูณ	๓๗๒, ๔๔๗, ๔๔๘, ๕๔๗
เหตุกภาพ	๓๑๙
เหตุกรรม	๓๐๙
เหตุผล, ลัทธิ	๑๐๒
เหตุผลนิยม	๓๙๓
เหมจันทร	๘๙, ๙๐, ๙๕
เหยยอจี	๔๐
โหราจารย์	๕๘๖
โหราศาสตร์	๒๔๘, ๓๘๒, ๕๘๕, ๖๓๓

อ

อกรรม	๒๙๕, ๔๔๖
อกาลิ	๕๗๓
อกาลิก	๔๓, ๘๒๖
อกุศล	๕๒, ๖๕๒
อกุศลกรรม	๑๔๔, ๕๕๙
อชยาติ	๓๐๙
อคติ	๑๒๘, ๒๗๒, ๔๔๙, ๕๖๐, ๕๑๗, ๗๑๓
อคาร์การ	๗๗๕
องค์าพยพ	๔๓๙
อจีนไทย	๒๙๐
อชัยปาละ	๙๐
อชาตะ	๕๕๗, ๖๗๙
อชาตศัตรู	๒๑๖
อชาตศัตรู, พระเจ้า	๓๙, ๔๒, ๑๔๖
อชิตะ เกสกัมพล	๔๔, ๔๖
อชิวก	๑๙๒
อญญานิยม, ลัทธิ	๓๙๗

อติถิมิ, พระเจ้า	๒๑๙
อติราตระ	๓๒๖
อทินนาทาน	๑๒๑, ๑๒๘
อเทวนิยม	๘๑, ๓๑๐, ๕๙๓, ๕๙๘, ๖๔๓, ๗๓๘
อโหวตะ	๓๑๐, ๓๑๑, ๓๑๙, ๓๓๓, ๘๖๗
อโหวตะ, ปรัชญา	๓๓๔, ๘๖๗
อโหวตะ, ลัทธิ	๒๖๘, ๓๐๖, ๓๐๙, ๓๑๒, ๓๔๕
อโหวตะเอกนิยม, ลัทธิ	๓๐๘
อธรรม	๘๑
อธิปไตย	๒๔๔, ๒๔๕, ๒๕๒, ๒๕๕-๒๕๗, ๒๙๖, ๓๘๕, ๓๘๖, ๕๕๙
อนัตตสัญญา	๑๒๐
อนัตตา	๑๐๐, ๖๙๑
อนันตภาพ	๖๐๘, ๖๕๐
อนันตริยกรรม	๑๘๔
อนันตะ	๕๓, ๑๖๒, ๒๘๑, ๓๖๕, ๓๙๔, ๔๔๒, ๕๕๘, ๕๖๖, ๖๕๑, ๖๖๒, ๖๗๕, ๖๗๙
อนาคาริก	๖๑, ๖๙, ๑๓๕, ๑๓๙, ๑๔๑, ๓๔๒
อนาคิสต์	๘๗๔
อนาโตเลีย	๘๓๕
อนาถบิณฑิกเศรษฐี	๑๑๕
อนาธิปไตย	๑๔๐, ๕๘
อนาธิปไตย, ลัทธิ	๘๗๑
อนิจจสัญญา	๑๒๐

อนิจจัง	๔๓, ๑๐๐, ๑๐๙, ๑๓๕, ๑๖๒, ๒๑๒, ๒๑๖	๓๑๐, ๓๓๐, ๓๔๕, ๖๐๙, ๖๓๒	อภิปรัชญา, ระบบ	๑๖๑
อนิรุทธรูป	๓๔๘	๑๓, ๓๖๖, ๕๕๗, ๗๒๖, ๗๘๒, ๗๘๘	อมตะ	
อนุญาตตุลาการ	๓๙๒	๕๖๒, ๕๖๓, ๕๖๕, ๕๖๖	อมรทาส, ครู	
อนุฎีกา	๓๙๙	๑๗, ๓๑, ๓๓-๓๕, ๘๙, ๓๒๙, ๓๓๕, ๖๕๒	อมรรตย	
อนุตตรสัมโพธิญาณ	๑๖๗		อมฤต	๒๘๙, ๓๕๗
อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ	๑๗๕		อมฤตจันทร์	๘๐
อนุนิกาย	๑๐๒		อมฤตภาพ	๑๗, ๒๑, ๓๓๕, ๗๙๑
อนุमान	๒๖๐, ๒๖๘, ๒๗๐, ๓๐๘, ๓๑๐, ๓๑๓, ๓๒๕		อมฤตสารี	๕๕๑, ๕๖๒, ๕๗๙, ๘๕๑
อนุโยคทวาร	๕๗		อมิตาภะ, พระ	๑๑๙, ๑๖๑
อนุรักษนิยม	๓๘๔, ๘๐๒, ๙๓๙		อเมริกัน, ชาว	๕๒๗, ๖๑๔, ๗๙๕
อนุรักษนิยม, ลัทธิ	๑๔๖, ๕๙๗		อเมริกัน, สงคราม	๗๑๗
อนุสนธิ	๕๓		อยุธยา	๗๐, ๒๕๕, ๓๙๑, ๓๙๘, ๔๘๓, ๔๘๗, ๕๕๒
อนุสาวรีย์	๖๐๒		อโยธยา	๒๒๐
อนเณกานตวาท	๗๗, ๗๙		อรชุน, ครู	๕๖๒-๕๖๔, ๕๖๙
อนายมฺพ	๑๒๘		อรชุน, ท้าว	๒๘๗, ๒๘๘, ๒๙๐, ๒๙๒, ๒๙๓, ๒๙๕, ๒๙๘, ๒๙๙, ๓๐๔
อปพรหมชะ, ภาษา	๒๐๑, ๒๐๒		อรรจากรูป	๓๔๘
อปภัมชะ, ภาษา	๕๗, ๙๔, ๙๕		อรรณกถา	๕๐, ๕๗, ๑๐๓, ๑๐๔, ๓๒๐
อปรวนตะ	๒๗๘		อรรณกถาจารย์	๘๐, ๒๕๔
อปรีหานิยธรรม	๑๔๖		อรรณปะโยชน์	๒๓๔, ๒๓๖, ๒๔๙, ๒๕๒, ๒๗๐, ๒๗๒, ๒๗๔, ๒๘๓, ๓๕๗
อปพรหมจรรย์	๑๒๑		อรรณมาศรี	๕๖
อภาวะ	๑๙, ๔๖๒		อรรณวาท	๓๒๓
อภิขนาธิปไตย	๕๒๗		อรรณศาสตร์	๑๓๓, ๒๑๗, ๒๔๐, ๒๔๑, ๒๔๓, ๒๕๒, ๒๖๒, ๒๖๓
อภิธรรมปิฎก	๑๐๓, ๑๐๔			
อภิณวคฺปะตะ	๒๐๖, ๒๖๘-๒๗๑, ๒๗๖			
อภินิหาร	๔๒๖			
อภิปรัชญา	๑๓, ๙๙, ๑๐๒, ๑๐๔, ๑๖๔, ๒๐๙, ๒๖๘, ๒๘๖, ๒๘๗, ๓๐๑,			

๑๐๙๔

อรรถศาสตร์, คัมภีร์ ๙๓, ๙๔, ๒๐๕, ๒๔๓
 อรรถะ ๘๓
 อรหันต์ ๕๐, ๗๘๙
 อริยมรรค ๑๐๕, ๑๑๕, ๑๒๓
 อริยสัจ ๙๙, ๑๐๕
 อรุณ ๑๕
 อรูปพรหม ๑๕๘
 อลัชชี ๑๙๓
 อลิชาเบธ, พระนางเจ้า ๕๗๗
 อเลกซานเดอร์, พระเจ้า ๓๙, ๗๒๘
 อวกาศ ๖๖๒
 อวตาร ๓๓๑, ๓๓๙, ๓๔๗, ๓๔๘,
 ๓๕๐, ๓๗๙, ๕๕๖, ๖๔๐,
 ๖๔๗, ๖๖๖, ๗๘๔
 อวตาร, ลัทธิ ๑๙๗
 อวสวปิณี ๕๔
 อวश्यकสูตร ๘๔
 อวิชชา ๓๐, ๓๘, ๑๐๐, ๑๐๒, ๑๐๗,
 ๑๐๘, ๑๑๙, ๑๓๔, ๑๖๘, ๑๘๐,
 ๓๑๒, ๓๑๖, ๓๑๘, ๓๑๙, ๓๒๒,
 ๓๔๐, ๔๓๖, ๕๙๘, ๖๗๓, ๗๐๑, ๘๐๖
 อวิทยา ๓๑๐
 อวิหิงสา ๓๓๙
 อโศก, พระเจ้า ๓๙, ๔๒, ๙๓, ๙๘, ๙๙,
 ๑๐๓, ๑๐๔, ๑๓๓, ๑๓๔,
 ๑๔๐, ๑๔๖, ๑๕๐-๑๕๖,
 ๑๗๖, ๑๗๗, ๑๙๑, ๑๙๒
 อโศกเทวานัมปิยทัสสี, พระเจ้า ๑๕๑
 อโศกมหาราช, พระเจ้า ๑๐๔, ๑๒๖, ๑๙๓,

๒๔๒, ๗๐๗
 อสังกะ ๔๐, ๑๖๔, ๑๗๘
 อัสติ ๙, ๑๙, ๓๒, ๓๖, ๒๘๙, ๓๒๖
 อัสติการยวาท ๓๐๙
 อัสติย ๖๖๓
 อสภัสสญญา ๑๒๐
 อสุรวินา ๒๓๕
 อสูรี ๒๙๗
 อสูร ๓๓, ๓๔, ๑๘๙, ๑๙๑,
 ๑๙๙, ๒๒๐, ๒๓๕, ๖๗๓
 อสุรจักรวาล ๙
 อหิงการ ๒๗๐, ๒๙๔, ๓๐๔, ๓๒๑
 อหิงสา ๕๐, ๕๕, ๕๖, ๕๘, ๖๔, ๘๖,
 ๙๐, ๙๓, ๒๑๕, ๒๒๑, ๒๒๔, ๒๒๕,
 ๓๔๒, ๘๗๐, ๘๙๗-๙๐๐, ๑๐๒๓, ๑๐๒๕
 อหิงสา, ลัทธิ ๕๐
 อหิวาตกโรค ๕๙๗
 อออกซ์ฟอร์ด, มหาวิทยาลัย ๗๙๒, ๙๒๐
 ออดโตมัน, จักรวรรดิ ๘๑๘, ๘๓๕,
 ๘๓๖, ๙๒๕
 ออดโตมันเติร์ก ๕๒๘
 ออรัลอุดอกซ์ ๓๘๐, ๓๘๘, ๓๘๙, ๔๒๓,
 ๔๒๕, ๔๒๗, ๔๔๘, ๔๖๙,
 ๔๗๙, ๕๐๓, ๕๔๔, ๕๕๒,
 ๕๙๖, ๖๔๘, ๗๓๒, ๗๓๓
 ออรัลอุดอกซ์, นิกาย ๓๙๐
 ออรัลอุดอกซ์, แบบ ๕๒๑
 ออรัลอุดอกซ์, ลัทธิ ๔๐๘, ๔๒๔, ๔๕๖,
 ออรัลอุดอกซ์, สำนัก ๓๙๔

๑๐๙๕

ออร์ธอดอกซ์สุนนี, ระบบ	๔๔๗
ออร์ธอดอกซ์สุนนี, ลัทธิ	๔๔๘
ออริเจน	๓๗๒, ๔๕๖, ๕๗๒, ๗๔๐
ออริเจน, จักรพรรดิ	๔๔๘, ๕๕๒,
	๕๖๔, ๕๘๕, ๗๐๗
ออโรฟินโท	๗๘๔, ๗๘๗, ๗๘๙,
	๗๙๒, ๗๙๗
ออล-อินเดีย	๓๕๕
ออล-อินเดียมุสลิม,	
สันนิบาต	๘๐๙, ๘๑๓,
	๘๒๗, ๘๔๔, ๙๐๓
ออลเดรีย	๖๓๓
อะโจดาน	๔๕๒
อะชาด ฮินดี	๙๘๐, ๙๘๑
อะญัม	๔๘๗, ๔๘๘, ๕๒๔
อะญัม, ราชอาณาจักร	๔๘๘
อะญัมรุม	๔๘๘
อะบิสซิเนีย	๔๘๕
อะบูล ฟิซัล	๓๗๓, ๔๔๘, ๔๔๙,
	๔๕๒-๔๕๔, ๔๖๐, ๔๗๘, ๔๗๙,
	๕๒๒, ๕๓๐, ๕๓๗, ๕๓๘, ๕๔๗
อะบูล ฟิซัล อัลลามิ	๕๒๑
อะบูล ฟิซ ญะลาล อุด-ดิน มุฮัมมัด	
อัคบาร์ ปาดชาห์ มาซี	๕๔๖
อะพันตี อีสมาอีล	๔๗๔
อะมีร์	๕๑๑
อะมีร์	๔๙๔, ๕๑๙, ๕๒๕, ๕๓๕
อะมีร์, ระบบ	๔๗๘
อะมีร์ คุสรา	๔๒๗

อะมีร์ หะซัน ชิจี	๔๒๗
อะระบีย์	๔๗๔
อะละมุด	๓๘๐
อะลา อัล-ดิน ซัลญี, สุลต่าน	๓๗๑
อะลา อุด-ดิน ซัลญี	๓๘๘
อะเลกซานเดอร์, พระเจ้า	๑๕๑, ๒๔๑
อะเลกซานเดอร์มหาราช, พระเจ้า	๒๔๑
อะเวโรอิส	๓๙๖
อักขรานุกรมภูมิศาสตร์	๕๒๑
อักษยมตินิกเทศ	๑๖๗
อักษะ	๕๘๐
อักษร	๒๙๒, ๓๐๓
อักษรศาสตร์	๗๗๕
อักษรศาสตร์, นัก	๕๓๒
อัลลาฮี-ญะลาลี	๕๒๒
อัคนี	๗๙๘
อัคนี, พระ	๕, ๘-๑๐, ๑๗, ๑๘,
	๒๔, ๒๕, ๒๓๓
อัคนีเทพ, พระ	๙, ๑๐
อัคนี-ไอศวานร	๒๙
อัคบาร์	๓๗๒, ๔๔๗
อัคบาร์, จักรพรรดิ	๔๕๐, ๗๑๙
อัคบาร์, พระเจ้า	๓๘๙, ๓๙๐, ๔๐๓,
	๔๔๘, ๔๔๙, ๔๕๑-๔๕๕, ๔๖๗,
	๕๒๑, ๕๒๒, ๕๒๔, ๕๖๑-๕๖๓,
	๕๘๑, ๗๐๗, ๗๔๐, ๗๔๑, ๘๓๐
อัคบาร์-นามะ	๕๓๗, ๕๓๘, ๕๔๗
อัครศาสตร์ปัทม	๓๓๑
อัคระ	๔๖๐, ๕๒๑, ๙๗๐

๑๐๙๖

อัคระ, เมือง	๒๐๗	อัครา	๑๐๐, ๑๐๑, ๑๐๙, ๑๑๐,
อัคราก-อิ-ญะหางคีรี	๔๗๙		๑๘๑, ๒๗๐, ๒๗๑, ๒๘๒,
อัคราก อุช-สุลต่านัด	๕๐๗		๓๑๖, ๓๑๗, ๖๘๒, ๖๙๑
อัคราก-ญะลาลี	๕๒๘	อัคราธิปไตย	๕๓๘, ๕๔๖
อัคราก-ญะหางคีรี	๕๐๙, ๕๑๐	อัคราธิปไตย, ระบบ	๑๓๓
อัครุต	๙๐๔, ๙๐๖	อัครีวประวัติ	๖๔๑, ๖๔๒
อังกฤษ ๑๘๘, ๒๐๙, ๓๗๔, ๕๙๔, ๖๓๑,		อัครบุคคลภาพ	๘๗, ๙๙, ๑๐๐,
๖๕๗, ๖๕๙, ๖๖๕, ๖๘๐, ๖๙๒,			๑๐๙, ๔๓๑
๗๑๙, ๗๒๘, ๗๔๓, ๗๗๐, ๗๗๓,		อัครวินิบาดกรรม	๗๒
๗๗๘, ๗๘๓, ๗๘๕, ๗๙๖, ๘๐๗,		อัครา	๕๓๗
๘๐๙, ๘๙๔, ๙๗๑, ๑๐๑๓		อัครามัน, เกาะ	๙๖๕
อังกฤษ, ภาษา	๕๗, ๘๖, ๖๐๓, ๖๐๖,	อัครยามินรูป	๓๔๘
	๖๐๙, ๖๒๖, ๖๓๑, ๖๓๓,	อัครวิทยา	๙
	๖๓๖, ๖๔๒, ๖๕๔, ๖๘๐,	อัคริมะ	๒๘, ๓๑, ๑๐๒, ๑๓๖, ๑๘๒,
	๖๘๕, ๗๖๐, ๗๖๔, ๗๗๕		๑๘๕, ๒๐๑, ๒๑๐-๒๑๒, ๒๒๘,
อังกะ	๔๘, ๔๙, ๕๗, ๖๑, ๖๕		๒๔๔, ๒๖๒, ๒๖๕, ๒๗๘, ๒๘๑,
อังกะ, คัมภีร์	๕๗, ๖๑		๓๐๑, ๓๑๐, ๓๙๗, ๔๘๑, ๕๒๗
อังกั	๕๖๒, ๕๖๖	อัคริโศกุล, พระเจ้า	๑๕๑, ๑๕๓
อังกั, ครู	๕๖๒, ๕๖๓, ๕๖๕	อัคริ	๓๖๙
อังกัร, พระ	๑๐	อัครยาชาติ	๓๐๙
อังกุตรนิยาย	๑๐๓	อัครลนบี, เซด	๔๕๐, ๔๕๑
อักษริยะ	๕๙๘	อัครล อะชี	๕๑๐
อักษริภาพ	๗๐๒, ๗๑๗	อัครล กะดี	๔๔๙
อักษรี	๓๘๙	อัครล กาศีร์ บะดาอูนี	๕๓๗
อักษมายกะ	๑๓๙	อัครลลาร์ อุมาร อัคร คัตตาบ	๕๑๐
อักษมี	๔๔๙	อัครล ฮัก	๔๐๓
อักษะไรต์	๓๙๔, ๓๙๕	อัครล ฮัก อัคร ดินห์ละวี	๔๐๕, ๔๔๘
อักษญาณ	๓๐๐, ๓๐๒	อัครล ฮัก อัคร-ดินห์ละวี อัคร-บุขารี	๔๐๒
อัครกิลมถานุโยค	๑๐๕	อัครบาซิด	๓๘๐, ๔๑๒, ๔๒๔, ๕๓๑

๑๐๙๗

อับบาซิดกาหลิบ	๓๘๒-๓๘๔	อัล-มุลตาซิม	๓๘๓, ๔๗๘
อับบาซิดกาหลิบ, ราชสำนัก	๓๘๒	อัล-ราซี	๕๒๒
อับราฮัม	๕๔๒	อัลลาฮะบัด, เมือง	๘๒๘
อัปตะ	๖๗๘	อัลเลาะห์	๔๖๑, ๕๖๙
อัปปะ	๘๑	อัลเลาะห์, พระ	๓๖๖, ๓๗๕, ๓๘๑,
อัปปาร์	๓๕๖		๓๙๓, ๓๙๔, ๔๐๑, ๔๑๑,
อัฟกัน, ชาว	๕๒๗		๔๓๔, ๔๗๒, ๙๒๑, ๙๔๓
อัฟกานิสถาน	๑๖๖, ๒๑๓, ๓๘๒,	อัลเลาะห์ รามกาลิม	๕๖๑
	๓๘๓, ๗๐๗, ๙๗๑	อัล-วาสิตี	๔๒๓
อัมเบอร์	๔๔๙	อัล-หะซัน อัล-บาครี	๓๘๒, ๔๒๑
อัมพัชฐะ	๒๓๑	อัล-อัสฮะรี	๓๘๔, ๓๘๕, ๓๙๔
อัยยาม	๕๓๗	อัลอัฟมานี, ไชยิด ญะมาล อุดดีน	๙๐๓
อัล ชัลฮิล	๓๘๒	อัล-อาห์ชะ	๓๘๐
อัล-มัทซาลี	๓๘๔, ๓๘๕, ๓๘๗, ๓๘๙,	อัล-เออะคาม อุล-สุลตานิยะ	๔๗๘
	๓๙๐, ๓๙๖, ๓๙๗, ๓๙๙,	อัล-ฮัลลาจ	๔๒๑, ๔๒๓
	๔๐๐, ๔๑๓, ๔๒๒, ๔๒๔-	อัล-ฮุจวีรี	๔๒๕
	๔๒๖, ๔๔๑, ๕๐๗	อัสวโมะ	๔๐
อัล-ซาฟีอี	๓๗๗, ๔๗๑	อัสวโมล	๑๗๓
อัลญุไน	๓๘๓	อัสวเมธ	๒๙
อัล-ตุอาลี	๓๘๑	อัสวเมธ, พิชี	๒๙, ๒๔๒
อัล-ปะมะวี	๔๗๐	อัสวิน	๒๓๓
อัล-บิรูนี	๓๗๓	อัสเคอัม	๓๙๒, ๔๑๖, ๔๙๖, ๕๐๐
อัล-บุขารี	๓๗๘	อัสฏูฏาษฏะ	๓๕๒
อัล-ไบดาวิ	๔๗๑	อัสฏูฏาษฏริกา ปรัชญาปารมิตา	๑๖๕
อัล-ฟาราบิ	๕๒๒	อัสซัม	๖๓๔
อัล-มาตุรีดี	๓๘๕	อัสซัลซัน	๓๘๐
อัล-มาฆูน	๓๙๔	อัสล์	๔๓๙
อัล-มาวารุดี	๔๗๘	อัสสรัดนะ	๑๔๐
อัล-มินฮาจ	๔๗๑	อัสสลายนะ	๑๔๗-๑๕๐

๑๐๙๘

อัสสัม	๒๐๗, ๓๖๗, ๕๖๕, ๘๐๙
อากาศธาตุ	๑๑๕
อาชญาภิ	๓๕๐
อาคม	๒๑๑, ๓๓๕
อาคมประมาณยะ, คัมภีร์	๒๐๖
อาจารย์	๒๔๐
อาจารย์คงสุตร	๖๑, ๖๔, ๖๕, ๖๘, ๗๑, ๗๒
อาชญากร	๑๔๘, ๑๘๙
อาชญากรรม	๑๑๒, ๑๓๒, ๑๓๓, ๑๔๐, ๑๘๙, ๕๓๔, ๕๔๒, ๕๔๔
อาชีวก	๔๔, ๔๘, ๕๕, ๙๗
อาณาจักร	๑๘๘, ๑๘๙, ๒๔๔, ๒๕๐, ๒๕๑, ๒๕๖, ๒๕๙, ๒๖๙, ๒๘๔, ๔๕๔, ๕๑๕-๕๑๗, ๕๑๙, ๕๒๒, ๕๓๖
อาณานิคม	๕๓, ๓๘๔, ๓๘๖
อาดัม	๔๓๙, ๕๒๒, ๕๓๒, ๕๓๓, ๖๗๔, ๖๗๕, ๘๑๓
อาดัม, สมัย	๕๐๗
อาดัมมัน	๖, ๒๙, ๓๑-๓๕, ๓๗, ๕๑, ๘๑, ๑๐๑, ๑๐๘, ๑๐๙, ๑๑๔, ๑๖๐, ๒๐๙, ๒๑๐, ๒๒๕, ๒๓๐, ๒๓๕, ๒๖๒, ๒๘๓, ๒๘๕, ๒๙๐, ๒๙๒, ๒๙๘, ๓๐๔, ๓๐๕, ๓๑๐, ๓๑๑, ๓๒๐, ๓๒๑, ๓๓๐, ๓๓๔, ๓๔๐, ๓๔๒, ๓๖๕, ๓๖๘, ๖๔๙, ๖๕๐, ๖๕๖
อาถรรพเวท	๔, ๒๐, ๒๒, ๒๓๕,

๒๔๐, ๒๔๕, ๒๔๘, ๔๔๙	
อาถรรพเวท, คัมภีร์ ๔, ๙, ๒๐, ๒๗๑, ๔๕๙	
อาทิตยเทพ	๒๙๘
อาทิตร์นถ์	๕๕๗, ๕๖๓, ๕๖๕, ๕๖๙, ๕๗๐
อาทิตราอุทัย	๑๖๗
อาทิตยสัญญา	๑๒๐
อารยาทิมฬลิกะมีนฤทัยสูตร	๓๕๐
อาณโกลิกา	๒๗๙
อาณนถ์	๑๑๗, ๑๔๖
อาณนถ์, พระ	๑๔๖
อาณนทเถระ, พระ	๑๑๗
อาณันทมาริ	๗๖๕
อาณันทวรรณนะ	๒๐๖, ๒๖๙, ๒๗๐
อาณันทสาครัสตวะ	๓๕๐
อาณันทะ	๒๑๐
อาณันทะ รัคคะ	๕๘๖, ๕๘๘
อาณันทะ รัคคะ ปิลไล	๕๘๓
อานาปานสติกัมมัฏฐาน	๑๑๕
อานาปานสติ วิชชายิตกสัญญา	๑๒๐
อาบุล ฟิซ ญะลาล อุดดีน มุฮัมมัด	
อัคบาร์ ปาดชาน มาซี	๕๒๕
อาบุ ชัยยิด คุดาบันตะ, สุลต่าน	๕๑๐
อาบุ ชาฮิด	๕๑๐, ๕๑๑
อาบุ ชาฮิด อิบน์ อะบิล แคร์	๔๒๓
อาบุ ดาลิบ-นูเซนี	๔๙๗, ๕๐๖
อาบุ ดาลิบ อัล-ฮุไซนี	๔๗๙, ๕๓๕
อาบุ บาครี	๔๐๒, ๔๗๗, ๔๙๐
อาบุ บาครี ชิดดีก	๔๐๒

๑๐๕๕

อาบู มัสนูร์ ตีมูร์	๕๓๖	อารยธรรม	๒๒๓
อาบู มัสนูร์ อัล-ฮัลลาจ	๕๖๒	อารยสมาท	๕๗๘, ๖๗๐, ๗๓๓,
อาบู มุสลิม มะรุซียะ	๕๘๙		๘๐๙, ๙๗๒
อาบู มุซา อับอะรี	๕๑๐	อารยัน	๑, ๔, ๗-๙, ๑๔, ๑๖, ๑๗, ๒๐,
อาบู ยาซิด	๕๓๐		๔๑, ๔๒, ๒๑๓, ๒๒๓, ๒๓๒,
อาบู ยาซิด บิสตามี	๕๖๓		๒๓๕, ๒๔๔, ๗๐๓, ๗๐๕, ๗๗๐
อาบู ยาซิด อัล-บิสตามี	๕๒๓	อารยันสมัยพระเวท	๒๘๔
อาบู หาริระ	๕๐๒	อารยวิภา	๒๓๕
อาบู ฮานีเฟ	๓๘๔	อารย	๒๓๕
อาปะตะ	๒๔	อาระกัน	๖๑๒
อาปะราตุ	๒๔	อาระเบีย	๔๑๓, ๖๓๒, ๘๒๒, ๙๗๑
อาปะ	๒๔	อารันยกะ	๔
อาฟกานิสถาน	๙๐๓	อารันยกะ, คัมภีร์	๔, ๒๘
อาฟกาเนีย	๙๐๓	อารัมภะ	๓๐๙
อาภัสสรพรหม	๑๓๕, ๑๓๖	อาริสโตเติล	๓๙๕, ๕๔๑, ๖๐๓
อาภิระ, เฒ่า	๒๘๔	อารุณิ	๓๗, ๓๓๙
อามาร์	๔๙๐	อาลยวิญญาน	๑๖๓, ๑๖๔, ๑๘๔
อายุตนะ	๕๒, ๑๐๐, ๑๐๗, ๑๘๒,	อาลวันทาร์	๒๐๖
	๑๘๔, ๓๑๓, ๓๑๕, ๓๒๒	อาลวาร์	๓๕๖, ๓๕๘-๓๖๐
อายุรแพทย์	๕๒๘	อาลี	๓๗๘, ๓๗๙, ๓๙๒, ๔๗๗,
อาโยคะ	๒๓๑		๔๘๔, ๔๘๙, ๔๙๐
อาร์โนลด์, เซอร์เอดวิน	๑๗๙	อาลี, เกาหรี ราชันต์	๙๐๓
อาร์เมเนีย	๙๗๓	อาลี, มุฮัมมัด	๕๗๙, ๘๑๐, ๘๓๔-๘๓๗,
อารยเทวะ	๑๙๙		๘๔๔, ๙๐๙, ๙๑๐
อารยธรรม	๑, ๔, ๙, ๔๑, ๕๔, ๑๔๐,	อาลี, ราชันต์	๙๐๓, ๙๐๔
	๓๗๓, ๓๘๒, ๓๘๓, ๓๘๖,	อาลี, อามิรี	๘๑๐
	๕๘๑, ๗๐๐, ๗๐๖, ๗๑๓,	อาลีเคาะระห์, ขบวนการ	๘๐๐
	๗๑๕, ๗๒๐, ๗๙๗, ๘๗๕-๘๘๒	อาลีเคาะระห์, เมือง	๕๗๘
อารยมัน, พระ	๑๒	อาลีเคาะระห์, โรงเรียน	๘๐๘

๑๑๐๐

อาลี ปี. อุษมาน-อัล-ญิลลาบี	๔๓๘
อาลี สุจิตวี, เชค	๔๒๗
อาศรม .	๒๐, ๒๘, ๒๑๒, ๒๒๒, ๒๒๔, ๒๔๘, ๓๕๕, ๓๘๙
อาศวลาณนคฤหยสูตร	๒๓๒, ๒๓๔
อาษมรียะ	๓๐๕, ๓๑๑
อาสังคะ	๓๐๒
อาหมัด, เชค	๔๗๔, ๔๗๕
อาหมัด ชีร์ฮินดี, เชค	๔๖
อาหมัด ชีร์ฮินดี อัล-มะญ์ดิดิต	
อิ-อัลฟี-ซานนี, เชค	๔๖๐
อาหมัดนคร	๔๔๗
อาหมัด อิบน์ ฮันบัล	๓๘๔
อาหมัด, เชค	๔๔๘
อาหรับ	๓๗๖, ๓๘๑, ๓๘๕, ๔๒๐, ๕๒๔, ๘๐๕, ๘๒๒
อาหรับ, เผ่า	๔๗๖
อาหรับ, ภาษา	๓๗๕, ๔๕๒, ๔๖๐, ๔๗๐, ๔๗๑, ๖๒๑, ๖๒๓, ๖๓๐-๖๓๒, ๖๓๕, ๖๓๖, ๘๔๗, ๑๐๒๑
อาหลา	๓๗๕, ๓๘๑
อาหฺเหม็ด, เชค	๓๗๔
อาหฺหมัด, เชค	๓๙๐
อาอิน-อิ-อัคบาร์	๔๕๔, ๔๗๙
อิกบาล	๘๑๐-๘๑๓, ๘๑๕, ๘๑๗, ๘๑๘, ๘๒๕, ๘๒๗, ๙๐๓
อิกบาล, มุฮัมมัด	๕๗๙, ๘๑๐, ๘๑๓
อิจติหฺซาน	๙๓๗
อิจติฮาด	๔๑๔, ๔๖๙, ๙๓๗

อีจมา	๔๗๒, ๔๗๘
อิซซ อัล-ดีน อัปดัล ชะลาม	๔๗๔
อิไซอาห์	๑๖๖
อิติเฎร์ตนะ	๑๔๐
อิติวระ	๗๒
อิตาลี	๗๔๓, ๙๗๑
อิติหาสเวท	๒๔๘
อิติหาสะ	๒๓๕
อิทธิปาฏิหาริย์	๑๙๔
อินคา	๙๗๐
อินเดีย	๑, ๓, ๔, ๖, ๗, ๑๔, ๑๕, ๑๗, ๓๙-๔๓, ๔๗, ๔๙-๕๑, ๕๔, ๕๗, ๗๗, ๗๙, ๘๐, ๘๖, ๘๙, ๙๓, ๙๗-๙๙, ๑๐๑, ๑๐๓, ๑๑๐, ๑๓๒-๑๓๔, ๑๔๕-๑๔๗, ๑๕๐- ๑๕๒, ๑๕๕, ๑๕๖, ๑๕๘, ๑๖๑, ๑๘๖-๑๘๘, ๑๙๒, ๑๙๓, ๑๙๕, ๑๙๙, ๒๐๑, ๒๐๙, ๒๒๑, ๒๔๑, ๒๖๕, ๒๖๖, ๒๘๑, ๒๘๓, ๒๘๕, ๓๓๓, ๓๔๕, ๓๕๔, ๓๖๙, ๓๗๑, ๓๗๓, ๓๗๕, ๓๘๑, ๓๘๓, ๓๘๔, ๓๘๗, ๓๙๐, ๓๙๕, ๓๙๙, ๔๐๗, ๔๒๔, ๔๒๖, ๔๒๗, ๔๓๕, ๔๓๗, ๔๔๑, ๔๔๗, ๔๕๐, ๔๕๖, ๔๘๘, ๕๐๓, ๕๐๕, ๕๒๗, ๕๒๘, ๕๔๖, ๕๙๙, ๖๐๑, ๖๒๑, ๖๒๓, ๖๒๕, ๖๓๑-๖๓๓, ๖๕๕, ๖๕๗, ๖๕๙, ๖๗๐, ๖๗๖, ๖๘๐, ๖๙๕, ๗๐๑- ๗๐๓, ๗๐๕-๗๐๗, ๗๑๕, ๗๒๑,

๗๖๔, ๗๘๓, ๗๘๔, ๗๘๗, ๗๘๘,	อินโด-ยุโรปียน	๔, ๑๐, ๒๓	
๗๙๖-๗๙๘, ๘๐๗, ๘๑๙, ๘๒๖,	อินโด-อารยันใหม่, ภาษา	๓๕๕	
๘๒๘, ๘๓๑, ๘๕๘, ๘๗๒, ๘๗๙,	อินทร์, พระ	๕, ๘, ๙, ๑๔-๑๖,	
๘๘๗, ๘๙๒, ๙๐๙, ๙๔๗, ๙๖๘,		๑๘, ๑๙, ๒๑, ๓๓-๓๕, ๖๙-๗๑,	
๙๗๐, ๙๗๙-๙๘๑, ๙๘๔, ๙๙๕,		๗๙, ๙๓, ๒๔๔, ๒๘๔, ๒๙๘	
๙๙๖, ๑๐๐๙, ๑๐๑๔, ๑๐๑๕, ๑๐๑๙	อินทรี	๕๑, ๖๒, ๑๒๕, ๒๓๘, ๒๕๙,	
อินเดีย, กษัตริย์		๒๘๙, ๒๙๑, ๒๙๒, ๒๙๔, ๒๙๘,	
อินเดีย, คัมภีร์		๓๐๔, ๓๑๓, ๓๑๖, ๓๒๔, ๓๓๗	
อินเดีย, ชาว	๓, ๒๓, ๑๓๓, ๑๓๔,	อินน์ ชะบีน	๔๒๔
	๗๐๗, ๗๗๓, ๗๗๕, ๘๒๖	อินน์ ชลห์ ดุสตา	๔๒๓
อินเดีย, ประวัติศาสตร์	๔๐๓	อินน์ ชาราห์ อัล-ชะบี	๓๘๒
อินเดีย, ปรัชญา	๑๓, ๕๑	อินน์ ชีนา	๓๙๕
อินเดีย, วรรณคดี	๑๓, ๑๘๗	อินน์ ชูห์	๓๘๒
อินเดีย, วัฒนธรรม	๓๘๙	อินน์ รุซิด	๓๙๖, ๕๒๒
อินเดีย, สังคม	๑๐๓	อินน์ อะบิล แคร์	๔๒๓
อินเดียโบราณ, อารยธรรม	๑๙๒	อินน์ อะระบี	๔๐๓, ๔๒๕, ๔๒๖,
อินเดียมุสลิม	๔๒๗		๔๔๘, ๔๖๑
อินโด-กรีก	๔๐	อินน์ อะระบี, เซด	๔๕๒
อินโดนีเซีย	๙๗๖, ๑๐๑๘, ๑๐๑๙	อินน์ อุมาร์ มัรหะบี	๔๐๗
อินโด-บริติช	๕๙๐	อินน์ ดัต	๔๑๖
อินโด-เปอร์เซีย	๕๙๐	อินน์ ดัตคะนะ	๔๕๐
อินโด-มุสลิม	๔๖๑, ๕๓๘, ๕๔๖, ๗๙๙	อิรัก	๘, ๔๒๔, ๕๒๖
อินโด-มุสลิม, การปกครองแบบ	๔๗๘	อิสลามิก	๔๗๘, ๕๒๘
อินโด-มุสลิม, ชาว	๕๐๙	อิสลามิก, สุลต่าน	๓๘๒, ๓๘๘
อินโด-มุสลิม, นักทฤษฎี	๔๗๘, ๕๒๗	อิสลาม	๓๐๗
อินโด-มุสลิม, นักประวัติศาสตร์	๕๓๘	อิสลามิกเวตา	๒๑๐
อินโด-มุสลิม, แบบ	๕๐๗	อิสลามิก-เวตา	๓๕๔
อินโด-มุสลิม, ประชาคม	๔๖๙	อิสลามิก	๕๙๑
อินโด-มุสลิม, พวก	๕๓๗, ๕๓๙	อิสลามิก อินน์ ญาฟาร์	๓๗๙

๑๑๐๒

อิสมาอีล	๓๗๙, ๓๘๑
อิสราเอล	๖๙, ๒๓๗
อิสลาม	๖๖๘
อิสลาม, กษัตริย์	๘๖, ๓๙๒, ๓๙๖, ๖๗๓, ๘๒๕, ๘๒๖, ๙๕๑, ๙๕๒
อิสลาม, รัช	๕๐๕
อิสลาม, ประชาคม	๓๘๗, ๓๘๘
อิสลาม, รัฐบาล	๔๗๗
อิสลาม, ศาสนา	๗๓, ๑๙๘, ๒๐๙, ๓๗๑, ๓๗๔, ๓๗๕, ๓๗๗-๓๘๐, ๓๘๓-๓๘๕, ๓๘๙, ๓๙๐, ๓๙๔, ๓๙๕, ๓๙๗, ๓๙๘, ๔๐๐, ๔๐๒, ๔๐๓, ๔๐๘, ๔๑๐, ๔๑๒, ๔๑๔, ๔๑๘, ๔๒๐, ๔๒๔, ๔๒๕, ๔๔๗, ๔๕๐, ๔๕๒, ๔๕๖, ๔๖๖-๔๖๘, ๔๗๖, ๔๗๙, ๔๘๓, ๔๘๗, ๔๘๙, ๔๙๖-๔๙๘, ๕๐๔, ๕๐๖, ๕๑๑, ๕๑๘-๕๒๐, ๕๒๕, ๕๒๗, ๕๓๔, ๕๓๘, ๕๔๒, ๕๔๖, ๕๕๑, ๕๖๒, ๕๘๒, ๕๙๑, ๖๑๐, ๖๓๘, ๖๖๑-๖๖๓, ๖๗๖, ๗๑๙, ๘๐๒-๘๐๖, ๘๑๐-๘๑๒, ๘๒๓, ๘๒๕, ๘๒๘, ๘๒๙, ๘๓๔, ๘๓๕, ๘๔๗, ๘๙๑, ๙๐๐, ๙๑๔, ๙๑๙, ๙๒๐, ๙๒๒, ๙๒๔-๙๒๗, ๙๓๓-๙๔๑, ๙๔๔, ๙๔๘, ๙๔๙, ๙๕๑, ๙๕๒, ๙๕๕, ๙๕๖, ๙๕๙, ๙๖๐
อิสลามอินเดีย, ศาสนา	๔๖๑

อิสลามิกนิกายวัน	๑๐๕
อิหม่าม	๓๗๙, ๓๘๐, ๓๙๒, ๔๔๔, ๔๗๑, ๕๐๒, ๕๒๒, ๕๔๔, ๕๓๘, ๕๕๖
อิหร่าน	๔, ๕๓๘
อิรัก	๑๙๓
อิเรอร์	๘๐, ๓๒๑
อีิปต์	๓๗๘, ๔๘๘, ๘๒๐, ๘๒๔, ๘๓๕, ๙๗๑, ๑๐๑๘, ๑๐๑๙
อีริทรัม	๔๒๔
อีลีซาน	๓๘๓
อีลีตุลมิช, สุลต่าน	๓๗๑
อีคิว	๓๑๙
อีคิวกฤษณะ	๒๐๕, ๓๑๒
อีสต์อินดีส, หมู่เกาะ	๓๕๖
อีสต์อินเดียน, บริษัท	๓๗๒, ๕๗๗, ๕๗๘, ๕๘๑, ๖๐๔, ๖๑๘, ๖๒๑
อุคร	๒๓๑
อุซเบก	๑๕๔
อุต-ดิน อัล-เดอวานี	๕๒๘
อุดมการณ์	๓๔๕, ๓๗๔, ๓๘๘, ๓๘๙
อุดมการณ์วิทยา	๒๔๐, ๒๔๒, ๓๗๓, ๕๓๙
อุดมคติ	๕๖, ๖๗, ๘๙-๙๓, ๑๓๓, ๑๔๐, ๑๖๐, ๑๖๕, ๒๑๓, ๒๑๕, ๒๑๖, ๒๑๘, ๒๒๐, ๒๒๑, ๒๒๒, ๒๒๔, ๒๔๐, ๒๖๒, ๒๘๑, ๒๘๖, ๓๐๓, ๔๑๐, ๕๒๗, ๖๘๒, ๖๙๗, ๖๙๘
อุดมปุระ	๓๕
อุดมประเทศ	๔๑, ๔๒, ๔๒๗,

๑๑๐๓

	๙๒๐, ๙๔๗	อุปเนขัด	๔๖๐
อุตตรประเทศ, แคว้น	๑๙๖	อุปเนขัด, คัมภีร์	๔๖๐
อุตตรมีมามสา	๓๐๖	อุปมาน	๓๑๓
อุตตรารายานสูตร	๖๒, ๖๗, ๖๙	อุปราช	๖๕๘
อุตบา อิบน์ อาเมอรฺ	๔๐๑	อุปัชฌาย์	๑๑๑
อุตปลทเวะ	๓๕๒	อุปัฏฐาก	๕๓
อุตสรปิณี	๕๔, ๕๕	อุปัธยาจารย์	๒๕๙, ๔๔๗, ๗๒๙
อุตสาหกรรรม	๕๒๖	อุปารยาย, พรหมพานธัพ	๕๗๙, ๗๙๑, ๗๙๓
อุททาลกะอารุณี	๓๕		๗๙๓
อุทรวะ	๓๓๙	อุป่างคะ	๕๗
อุทรไวราคยะ	๓๖๑	อุป่างคะ, คัมภีร์	๕๗
อุทุมพร	๒๖	อุปาทาน	๑๐๗, ๒๔๖, ๓๓๑, ๔๓๑
อุบัติการณ์	๔๐๔	อุปาทานขันธ	๑๐๕
อุเบกขา	๑๑๖, ๓๑๘	อุปายาส	๑๐๘
อุเบกขาสัตถุญา	๑๒๐	อุมมะ	๔๑๕
อุโบสถศีล	๑๔๑	อุมมายัต	๓๗๖, ๓๗๘
อุปนายณะ	๒๓๒, ๒๓๓	อุมัยยัต	๔๑๒
อุปนิษัฏ	๑, ๕, ๒๙, ๓๕, ๔๑, ๔๓, ๑๖๔, ๒๑๑, ๒๑๒, ๒๒๐, ๓๐๕, ๓๐๖, ๓๒๖, ๔๖๐	อุมัยยัต, สุลต่าน	๔๘๙
อุปนิษัฏ, คัมภีร์	๕, ๖, ๑๙, ๒๘-๓๐, ๔๒, ๑๑๐, ๑๖๑, ๒๑๒, ๒๑๖, ๒๔๑, ๒๖๕, ๒๗๗, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๕, ๒๘๖, ๓๐๕-๓๐๗, ๓๑๙, ๓๒๐, ๓๒๕, ๓๒๘, ๓๕๔-๓๕๖, ๔๕๘, ๖๔๒, ๗๘๒, ๗๘๓, ๑๐๒๖	อุมาฏ อิบน์ อับดัล-อะซีซ	๕๐๙
อุปนิษัฏ, คัมภีร์	๕, ๖, ๑๙, ๒๘-๓๐, ๔๒, ๑๑๐, ๑๖๑, ๒๑๒, ๒๑๖, ๒๔๑, ๒๖๕, ๒๗๗, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๕, ๒๘๖, ๓๐๕-๓๐๗, ๓๑๙, ๓๒๐, ๓๒๕, ๓๒๘, ๓๕๔-๓๕๖, ๔๕๘, ๖๔๒, ๗๘๒, ๗๘๓, ๑๐๒๖	อุมาฏ	๔๗๗, ๔๘๕
อุปนิษัฏ, ลัทธิ	๒๑๒	อุมาฏ, กาหลิบ	๕๐๕
อุปนิษัฏ, สมัย	๒๒๐	อุริตุ, ภาษา	๓๗๓, ๘๐๒, ๘๑๒, ๘๓๕, ๘๔๔-๘๔๗, ๙๐๓
อุปนิษัฏ, สำนัก	๒๘๒	อุลมา	๔๗๒
		อุลโลปะยะ	๒๗๘
		อุล-อิสลาม, เขต	๕๓๑
		อุลละมา	๓๘๗-๓๙๐, ๔๐๘, ๔๒๐, ๔๒๓, ๔๒๔, ๔๔๑, ๔๔๗, ๔๖๑, ๔๘๔,

๑๑๐๔

	๔๘๘, ๕๒๔, ๕๒๖	เอกสิทธิ์	๒๕๐
อุลละมา, พวก	๔๗๖, ๔๗๗	เอกอัครราชทูต	๖๕๘
อุลละมาสุนนี	๓๙๘, ๔๔๘	เอกคิตา	๓๐๗
อุลละมาออร์ธอดอกซ์	๓๘๙	เอเซีย	๑๙๘, ๕๒๖, ๖๖๐, ๖๖๗, ๖๖๘, ๖๙๖, ๙๙๕, ๙๙๖
อุลละมาออร์ธอดอกซ์, พวก	๔๖๕, ๔๖๗	เอเซียกลาง	๑๕๘, ๑๖๑, ๑๙๒
อุษมาน	๓๗๖, ๔๗๗, ๔๘๕, ๔๙๐	เอเซียตะวันออกไกล	๑๖๑
อุรดู, ภาษา	๘๖, ๘๐๒	เอเซียตีก, สยาม	๕๗๗, ๖๒๔
อุรล, เทือกเขา	๖๖๘	เอเซียอาคเนย์	๑๒๒, ๑๙๒, ๒๐๙
เอกเทพ	๑๖	เอตวิน อาร์โนลด์, เซอร์	๖๔๐, ๘๗๐
เอกเทวนิยม	๒๑๐, ๒๑๒, ๔๔๑, ๕๕๒	เอเรนส์	๕๙๖, ๘๖๓
เอกเทวนิยม, ลัทธิ	๔๓๔, ๔๓๕, ๔๕๔, ๔๕๘-๔๖๐, ๕๖๖, ๖๐๔, ๖๔๒	เอลฟินสโตน, สถาปน	๗๑๒, ๗๓๒
เอกเทวะ	๕, ๙, ๑๙	เอมมิกูดนัย	๗๙
เอกนิยม	๘๕, ๒๑๐, ๒๑๒, ๒๖๘, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๗, ๓๓๓, ๓๓๔, ๔๒๔	เออร์	๘, ๑๗
เอกนิยม, ลัทธิ	๘๔, ๘๕, ๒๘๒, ๓๐๑, ๔๒๘	เอาทุโลนิ	๓๐๕, ๓๑๑
เอกพันธุ์	๒๘, ๔๔๐	แองโกล-แซกซอน	๙๗๓
เอกภาพ	๒๘, ๒๙, ๘๘, ๑๑๒, ๒๔๑, ๒๖๙, ๒๘๔, ๓๐๐, ๓๒๙, ๔๓๙, ๔๔๒, ๔๖๒, ๗๒๖	แองโกล-อินเดีย	๕๙๕
เอกรูป	๘๕, ๑๗๘, ๑๗๙, ๒๒๗, ๒๗๔, ๒๗๘	แอตแลนติก, มหาสมุทร	๖๖๘, ๙๓๗
เอกลักษณ์	๑๔, ๑๗, ๒๙, ๓๑, ๓๒, ๓๕, ๑๑๒, ๒๑๖, ๒๒๗, ๒๔๔, ๒๖๗, ๒๘๒, ๒๘๓, ๒๘๕, ๒๘๗, ๓๐๕, ๓๐๙, ๓๑๑, ๓๑๒, ๓๑๖, ๓๙๔, ๔๖๑	แอนดริวส์, ซี.เอฟ	๘๕๙
เอกลักษณ์ะ	๓๓๒	แอนติโกนุส, กษัตริย์	๑๕๑
		แอนติโอกุส, พระเจ้า	๑๕๑
		แอฟริกา, ทวีป	๕๗๗
		แอฟริกาใต้	๖๓๓, ๗๕๓, ๗๕๔, ๘๗๐
		ไอชะดิน	๑๓๖, ๑๓๗
		ไอซนุกาไร	๕๘๗
		ไอซุส	๓๘๓
		ไอธ, แคว้น	๕๘๙
		ไอธสสววรรค์	๑๘๘
		ไอธิสสา	๑๙๘, ๘๕๖, ๙๗๕

ไอน์สไตน์	๘๒๓
ไอริช	๘๐๗
ไอเบเรียน	๙๑๕
ไอเรเนียน	๕, ๔๐, ๕๒๗
ไอร์แลนด์	๖๔๐, ๘๐๗, ๙๑๕

ฮ

ฮอลแลนด์	๘๒๙
ฮะดีษ	๓๗๖-๓๗๘, ๓๘๔, ๔๗๐, ๔๗๓, ๕๔๐, ๙๔๒, ๙๕๔
ฮะดีษ, คัมภีร์	๔๐๓
ฮะนะฟี, นิกาย	๕๐๓
ฮะนะฟี, สำนัก	๔๑๖
ฮะมะดานี, เชค	๔๒๘, ๔๙๘, ๕๐๓, ๕๐๕
ฮะราวี	๕๔๖
ฮักซเลย์	๘๒๔
ฮัจญ์	๙๔๙, ๙๕๐
ฮัซวียะ	๔๓๗
ฮัซวียะ, นิกาย	๔๔๓
ฮัซรัต	๔๕๘
ฮัน	๒๑๓, ๒๒๘
ฮันบาลิต, สำนัก	๓๘๔
ฮาซิม	๔๘๙
ฮาซิมิต	๕๓๑
ฮานาไฟต์	๓๘๘
ฮานาไฟต์, สำนัก	๓๘๔
ฮามิลตัน, ยอร์จ	๗๕๑
ฮาร์ปปะ	๑, ๓
ฮาเร็ม	๔๘๗

ฮาล	๔๒๒, ๔๓๖, ๔๓๘-๔๔๐, ๔๖๕
ฮิจเราะห์, คักราช	๓๗๗, ๓๗๘, ๔๑๒, ๔๒๑, ๔๒๔, ๔๔๕, ๔๔๖, ๔๕๐, ๔๕๘, ๔๖๐, ๕๒๕, ๕๔๖

ฮินญา	๔๐๒
ฮิดายะ	๔๑๗, ๔๑๘
ฮิดเลอร์	๙๗๖
ฮินด์ สุวราช	๘๗๔, ๘๙๑, ๙๖๖
ฮินดี	๓๖๔
ฮินดี, ภาษา	๘๖, ๓๕๕, ๓๖๗, ๘๙๒
ฮินดู	๔, ๕๖-๕๘, ๘๒, ๑๐๓, ๑๐๙, ๑๒๐, ๑๓๒, ๑๔๖, ๑๘๕, ๑๙๓, ๑๙๔, ๑๙๘, ๒๑๕, ๒๑๗, ๒๒๒, ๓๕๖, ๓๖๕, ๓๘๔, ๓๘๖, ๓๘๗, ๔๒๐, ๔๒๗, ๔๕๖, ๕๐๓, ๕๕๗, ๕๖๑, ๖๖๙, ๗๐๔, ๗๐๕, ๗๐๘, ๗๑๐, ๗๔๒, ๗๕๖, ๗๖๑, ๗๖๔, ๗๗๐, ๗๗๕, ๗๘๕, ๗๙๑, ๗๙๒, ๗๙๔, ๘๐๙, ๘๑๓, ๙๐๐, ๙๑๖, ๙๘๖

ฮินดู, กษัตริย์	๑๓๓
ฮินดู, คัมภีร์	๘๖, ๖๖๒
ฮินดู, บัณฑิต	๔๖๐
ฮินดู, ปรัชญา	๓๐๕, ๓๗๓, ๔๕๖, ๕๕๔, ๗๙๒-๗๙๔
ฮินดู, พระ	๑๙๗, ๔๕๑, ๔๖๐, ๕๗๔
ฮินดู, พวง	๕๐๓, ๕๖๐, ๕๖๙, ๕๗๒, ๖๓๖, ๖๖๗, ๖๗๒, ๗๙๙, ๘๐๘, ๘๐๙, ๘๓๒, ๙๐๖,

๑๑๐๖

๙๐๙, ๙๑๔, ๙๑๕, ๙๖๒, ๙๗๓	ฮินดูธรรม	๑๙๗
ฮินดู, ลัทธิ ๒๐, ๒๘, ๔๕, ๕๔, ๕๖, ๘๖,	ฮินดูโบราณ, ศาสนา	๕๕๖
๑๓๔, ๑๙๒, ๑๙๔, ๑๙๕, ๑๙๗,	ฮินดูสถาน ๓๘๓, ๓๘๘, ๕๐๗, ๕๒๔,	
๑๙๘, ๒๐๑, ๒๐๕, ๒๐๙, ๒๑๐-	๕๒๖, ๕๔๖, ๖๑๐, ๖๑๑	
๒๑๔, ๒๑๕, ๒๒๒, ๒๖๒, ๒๘๔,	ฮินดูสถาน, จักรวรรดิ	๕๔๖
๒๙๖, ๓๑๑, ๓๓๐, ๓๓๑, ๓๕๔,	ฮินดูธานี	๖๐๖
๓๖๐, ๓๖๔, ๔๐๗, ๔๔๗, ๔๔๘,	ฮิรุม	๖๓๖
๖๒๔, ๖๓๘, ๖๔๐, ๖๔๒, ๖๔๕,	ฮิรุม, อัลลัน ออกตาเวียน	๗๒๓
๖๕๕, ๖๘๐, ๖๙๐-๖๙๒, ๗๒๓,	ฮิวส์, เอ. ไอ.	๗๐๙
๗๕๕, ๗๖๐, ๙๐๕	ฮุกกี	๓๗๒
ฮินดู, วรรณะ ๒๒๓	ฮุกกาด ฮุก-ฮินด์	๔๐๘
ฮินดู, วัฒนธรรม ๒๑๓, ๒๑๕, ๒๒๒, ๗๘๓	ฮุกเซน	๔๒๕
ฮินดู, วิทยาลัย ๕๗๗, ๕๙๖, ๖๐๐, ๖๕๔	ฮุกกี	๖๘๐
ฮินดู, ศาสนา ๓, ๔, ๒๘, ๔๙, ๕๖, ๖๙,	ฮุม	๑๖๓
๗๓, ๘๔, ๘๙, ๙๑, ๙๔, ๙๘,	ฮุกกา	๓๘๓
๑๐๑, ๑๓๓, ๑๓๔, ๑๖๑, ๑๙๑,	ฮุกกู	๔๗๘
๑๙๗, ๒๐๙, ๒๘๔, ๓๕๔, ๓๕๕,	เฮก, กรุง	๙๖๕
๔๔๗, ๔๔๘, ๔๕๒, ๕๐๓, ๕๐๕,	เฮเกล	๑๐๐, ๙๗๙
๕๓๗, ๕๕๑, ๕๕๔, ๕๖๑, ๕๗๓,	เฮเกล, ลัทธิ	๘๒๔
๕๘๗, ๕๙๖, ๖๐๓, ๖๐๖, ๖๑๐,	เฮกู	๘๒๒
๖๑๒, ๖๖๑-๖๖๓, ๖๘๐, ๗๖๐,	เฮบรู	๔๑
๗๗๓, ๗๗๖, ๗๘๙-๗๙๑, ๗๙๖,	เฮบรู, ภาษา	๔๖๐, ๖๑๐
๘๐๙, ๘๕๒, ๙๐๐, ๙๑๔, ๙๒๕	เฮโรโดตัส	๖๓๖
ฮินดู, สุนภาพ ๗๕๓	แฮมปีเดน	๗๒๖
ฮินดู, สังคม ๑๓๒, ๕๙๕, ๗๓๐, ๗๓๒	แฮร์ริว	๙๘๒
ฮินดูตวะ ๙๖๖, ๙๖๗, ๙๖๙, ๙๗๑, ๙๗๔	ไฮเติล	๖๗๖, ๖๗๗